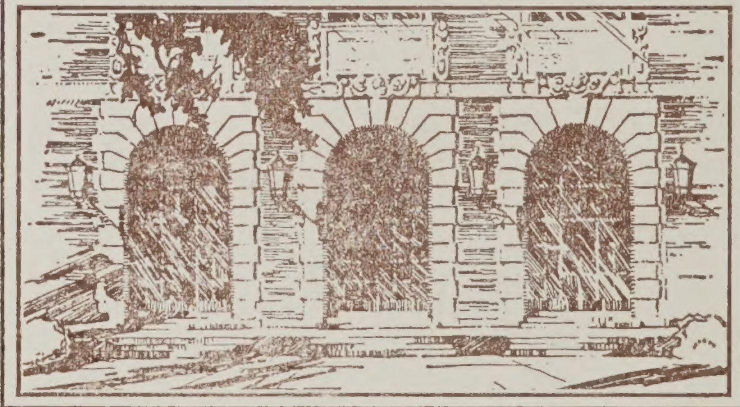

VERZAMELING

VAN

VERSLAGEN EN RAPPORTEN

BEHOORENDE BIJ DE

NEDERLANDSCHE STAATSCOURANT.

1905.

TE 's GRAVENHAGE,
TER ALGEMEENE LANDSDRUKKERIJ.

LIJST

DER

VERSLAGEN en RAPPORTEN.

1905.

Alphabetisch gerangschikt naar de onderwerpen waarop zij betrekking hebben.

BELASTINGEN, KADASTER EN DOMEINEN.

N⁰. 16. Verslag betreffende de werkzaamheden verricht in het Laboratorium van het Departement van Financiën te Amsterdam, gedurende het jaar 1904, 35.

» 33. Verslag van het vergelijkend examen voor de betrekking van surnumerair der registratie en domeinen, 130.

» 92. Verslag der Commissie van het examen voor essaieur, 236.

» 104. Verslag van het vergelijkend examen voor de betrekking van adspirant-landmeter van het kadaster, 258.

» 113. Verslag der Commissie, in 1905 belast met het afnemen van het landmetersexamen, 283.

BUITENLANDSCHE ZAKEN.

» 9. Verslag van het examen voor de benoembaarheid tot de betrekking van vice-consul, 21.

» 10. Verslag van het examen voor de benoembaarheid tot de betrekking van leerling-consul, 21.

CONGRESSEN.

DIERKUNDE.

GENEESKUNDE.

HANDEL.

KOLONIËN.

LANDBOUW.

LEGER.

NOTARIAAT.

N°. 116. Verslag van de Commissie, belast met het afnemen van het examen bedoeld bij artikel 11 der wet op het notarisambt, over 1905, 290.

ONDERWIJS.

Hooger Onderwijs.

» 60. Uitslag van het eindexamen der openbare gymnasia en van het examen ter verkrijging van een getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan eene universiteit, der binnenlandsche bijzondere scholen van hooger onderwijs in 1905, 197.

» 82. Uitslag van het in 1905 te Utrecht gehouden examen, bedoeld in art. 12 der Hooger-onderwijswet, 220.

» 97. Verslag der Commissie, in 1905 belast geweest met het afnemen van het Staatsexamen, bedoeld in art. 12 der Hooger-onderwijswet, 246.

Middelbaar onderwijs.

» 4. Uitslag van de in 1904 gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in de Fransche taal, 17.

» 5. Uitslag van de in 1904 gehouden examens ter verkrijging van eene akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in Nederlandsche taal en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, staathuishoudkunde en statistiek, Staatsinrichting en schoonschrijven, 17.

» 6. Uitslag van de in 1904 gehouden examens, ter verkrijging van eene akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in handelswetenschappen, zeevaartkunde, wis- en natuurkundige wetenschappen en boekhouden, 17.

» 17. Verslag der Commissie, in 1904 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in de Nederlandsche taal en letterkunde, de geschiedenis, de aardrijkskunde, de staathuishoudkunde en statistiek, de Staatsinrichting en het schoonschrijven, 35.

N⁰. 21. Verslag van de Commissie in 1904 belast geweest met het afnemen der examens in de Fransche taal (M. O.), 51.

» 22. Verslag der Commissie, in 1904 belast geweest met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in handelswetenschappen, zeevaartkunde, wis- en natuurkundige wetenschappen, boekhouden of tot het geven van lager onderwijs in de wiskunde, 51.

» 75. Uitslag van de in 1905 te Rotterdam gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in handteekenen, rechtlijnig teekenen en boetseeren, 216.

» 76. Uitslag van de in 1905 te 's Gravenhage gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in de Hoogduitsche taal, 216.

» 79. Verslag der Commissie, in 1905 belast met het afnemen van de examens B volgens art. 60 en C volgens art. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad no. 50), 220.

» 80. Verslag der Commissie in 1905 belast geweest met het afnemen van de examens B. volgens artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad no. 50), 220.

» 81. Uitslag van de in 1905 te Utrecht gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in de gymnastiek, 220.

» 85. Uitslag van de in 1905 te 's Gravenhage gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in de Engelsche taal, 224.

» 87. Uitslag van de in 1905 te Wageningen gehouden examens ter verkrijging van eene akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in de land- en tuinbouwkunde en houtteelt, 226.

» 94. Verslag der Commissie, in 1905 belast met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid wenschten te verkrijgen voor middelbaar onderwijs in landbouwkunde, tuinbouw of houtteelt of voor lager onderwijs in land- of tuinbouwkunde, 242.

Lager Onderwijs.

Landbouwonderwijs.

POSTERIJEN EN TELEGRAPHIE.

STATISTIEK.

STOOM- EN MIJNWEZEN, INDUSTRIE EN INDUSTRIEELE EIGENDOM.

VERZEKERINGSWEZEN.

VLOOT.

N⁰. 62. Verslag omtrent het toelatingsexamen voor de opleiding van adspirant-machinisten bij de Koninklijke marine, 199.

» 73. Verslag van het toelatingsexamen voor het Koninklijk Instituut voor de marine te Willemsoord, 216.

» 105. Verslag van de werkzaamheden van de commissie van aanneming voor adelborst der 2de klasse, 3de afdeeling, bij het Koninklijk Instituut voor de marine te Willemsoord, 258.

VOLKSGEZONDHEID.

» 109. Verslag van de vertegenwoordigers der Nederlandsche Regeering op het te Luik, van 28 Augustus tot 1 September gehouden IIe Congrès de l'Education physique de la jeunesse, 274.

WETENSCHAPPEN EN SCHOONE KUNSTEN.

» 25. Verslag van den toestand der Rijks-academie van Beeldende Kunsten over 1904, 79.

» 26. Tweede jaarverslag der Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een Inventaris en eene Beschrijving van de Nederlandsche monumenten van Geschiedenis en Kunst, 83.

» 28. Verslag over den staat van het Koninklijk Conservatorium voor Muziek over 1904, 89.

» 30. Verslag van den Regeeringscommissaris der Nederl. afdeeling Schoone Kunsten op de wereldtentoonstelling gehouden te St. Louis in 1904, 125.

» 31. Verslag over de aangelegenheden betreffende de Nederlandsche kunstafdeeling ter wereldtentoonstelling te St. Louis (V. S.) in 1904, 125.

» 37. Verslag aangaande de Koninklijke Academie van Wetenschappen te Amsterdam, loopende van 1 April 1904 tot ultimo Maart 1905, 157.

» 38. Verslag van de Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing aangaande hare werkzaamheden gedurende het jaar 1904, 161.

ZEEVAART.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 11 Januari 1905, n°. 9.

N°. 1.

TWEEDE VERSLAG DER COMMISSIE *belast met het afnemen hier te lande in* 1904 *van het groot-ambtenaars-examen voor den Indischen dienst, op den voet van het Koninklijk besluit van* 26 *April* 1902 (Indisch Staatsblad *n*°. 223).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën.

Blijkens uwe bekendmaking in de *Nederlandsche Staatscourant* van 3 November 1904 zou dit jaar andermaal gelegenheid worden gegeven tot aflegging hier te lande van het groot-ambtenaars-examen voor den Indischen dienst, en wel in de tweede helft van December. De commissie voor 1904 (wier eerste verslag is opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant* van 24 Augustus 1904, bijvoegsel n°. 54) hield daartoe haar „voorloopige vergadering" op Woensdag 14 December 1904, en op dien dag begon ook het examen zelf, dat met oorlof van curatoren weder gehouden werd in de Academie te Leiden. Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gezamenlijk plaats op 14 December; het mondeling examen had plaats op 15, 16, 17, 19 en 20 December, en werd op gelijke wijze afgenomen als dezen zomer.

Al de 9 candidaten konden tot het examen worden toegelaten, 1 op grond van een Universiteitsexamen, 1 op grond van het eindexamen van een gymnasium, 4 op grond van het eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus hier te lande en 3 op grond van gelijk eindexamen in Indië. De volgorde der mondelinge examens werd weder bepaald door een voor zooveel noodig gekuischte loting.

Onder de genoemde 9 waren er:

6 die dezen zomer afgewezen waren tot December 1904 en die nu allen slaagden;

2 die dezen zomer afgewezen waren met den raad om het examen niet te herhalen vóór den zomer van 1905 en van wie nu 1 slaagde, 1 andermaal werd afgewezen;

1 die zich dezen zomer had teruggetrokken en die zich ook nu halfweg het examen terugtrok.

De uitslag is derhalve, dat er van de 9 candidaten van nu 7 slaagden. Door de omstandigheid, dat van de 9 candidaten die zich dezen zomer terugtrokken, slechts 1 zich nu voor het examen heeft opgegeven, meent de commissie bewaarheid te mogen achten haar toenmaals uitgesproken gevoelen, dat onder de 45 candidaten van Juni 1904 slechts 36 serieuse candidaten waren voor het examen van toen.

Als bijlagen zijn aan dit verslag toegevoegd:

1. eene lijst, vermeldende de namen der 8 geëxamineerden, de cijfers die hun in de onderscheiden vakken zijn toegekend, en de totalen dier cijfers voor elken candidaat;

2. eene ranglijst van de 7 geslaagden, opgemaakt overeenkomstig artikel 9 van de Ministerieele resolutie van 29 April 1902, litt. D, n°. 26.

Leiden, 21 December 1904.

Namens de Commisssie voornoemd,

M. J. de Goeje, *Voorzitter.*

C. van Vollenhoven, *Secretaris.*

Bijlage

Bijlage n°. 1.

Cijferlijst der 8 geëxamineerden.

Volgnummer.	Datum van het mondeling examen.	Examenvakken.						
		Geschiedenis.	Land- en volkenkunde.	Islam.	Staatsinstellingen.	Maleisch.	Javaansch.	Totaal cijfer.
1 (*)	15 December	6	7	7	6	8	6	40
2 (*)	15 December	6	7	5	5	5	5	33
3 (*)	16 December	5	6	4	5	6	6	32
4 (*)	17 December	5	3	7	7	6	6	34
5 (*)	17 December	5	5	6	5	7	8	36
6 (*)	19 December	6	5	6	6	6	5	34
7 (**)	19 December	3	4	3	3	6	5	24
8 (*)	20 December	9	7	9	9	6	5	45

Uitslag: (*) Toegelaten. (**) Afgewezen.

Bijlage n°. 2.

Ranglijst der 7 geslaagden.

1. W. D. B. H. Mulder;
2. G. Scholten;
3. R. M. Sajogo;
4. D. J. Duursma;
5. S. J. van Geuns;
6. A. Fagginger Auer;
7. F. W. M. de Rijk.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 7 en Maandag 8 Januari 1905, n°. 5.

N°. 2.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *in* 1905 *belast geweest met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal, lager en middelbaar onderwijs, ingevolge het Koninklijk besluit van* 9 *Augustus* 1879 (Staatsblad *n*°. 149).

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Ministerieele beschikking van 8 Juni 1905, n°. 4200[1], afd. Onderwijs, benoemd en belast met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal, lager en middelbaar onderwijs, heeft de eer hierbij verslag te doen van haar werkzaamheden.

Zij was samengesteld als volgt:

dr. J. H. Kern, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, voorzitter;

C. Grondhoud, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam, ondervoorzitter;

de leden:

L. P. H. Eykman, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

P. Fijn van Draat, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht;

J. C. G. Grasé, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

H. Poutsma, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam;

M. G. van Neck, leeraar aan het gymnasium en de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Utrecht;

A. E. H. Swaen, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam;

dr. W. van der Gaaf, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

J. de Josselin de Jong, leeraar aan de hoogere burgerschool te Leiden;

dr. E. Kruisinga, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Winterswijk;

A. Picnot, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en het gymnasium te Middelburg;

G. M. van Riemsdijk, leeraar aan het gymnasium en de hoogere burgerschool te Breda;

C. J. Voortman, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

mej. A. A. E. S. Roukens, leerares aan de hoogere burgerschool voor meisjes te 's Gravenhage;

mej. J. D. van der Waals, tijdelijk leerares aan de gemeentelijke hoogere burgerschool voor meisjes te Amsterdam;

de plaatsvervangende leden:

J. F. Bense, leeraar aan het gymnasium en de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Arnhem;

R. de Boer, leeraar aan het gymnasium te Groningen en te Assen;

D. van Bruggen, leeraar aan de hoogere burgerschool te Nijmegen;

J. Coster, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg;

C. Heyman, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Haarlem;

N. van Milligen, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage;

mej. J. F. de Wilde, leerares in de Engelsche taal en letterkunde te Amsterdam.

Met den voorzitter waren de leden Grondhoud, Eykman, Fijn van Draat, Grasé, Poutsma, van Neck en Swaen aan-

gewezen, om ook de examens middelbaar onderwijs af te nemen.

Het bleek noodzakelijk sommige plaatsvervangende leden op te roepen gedurende het geheele examen lager onderwijs, andere gedurende een gedeelte er van, daar het aantal candidaten groot was en bovendien de leden Eykman, Poutsma en Picnot om gezondheidsredenen eenigen tijd afwezig waren.

De eerste voorbereidende vergadering werd 18 Juni te Utrecht gehouden. Nadat op deze vergadering de heer van Neck als secretaris was aangewezen en de heer Grasé als tweede secretaris, werd besloten de examens voor de akte lager onderwijs op dezelfde wijs af te nemen als in het vorige jaar. Het schriftelijk gedeelte, dat zou worden gehouden te Amsterdam, 's Gravenhage, Nijmegen, Bergen op Zoom en Zwolle, en als in vorige jaren zou bestaan in het vertalen van drie van elkander onafhankelijke reeksen van samenhangende volzinnen in het Engelsch en van een stuk proza in het Nederlandsch, zou plaats hebben op 14 Juli, terwijl op 15 Juli met het beoordeelen van het gemaakte werk zou worden begonnen.

In dezelfde vergadering werden een aantal zinnen ter vertaling in het Engelsch, en eenige stukken ter vertaling in het Nederlandsch aan het oordeel van de Commissie onderworpen.

In de tweede voorbereidende vergadering, die op 2 Juli te Utrecht gehouden werd, werd het schriftelijk werk, voor zoover het lager onderwijs betreft, vastgesteld.

Bovendien werd in deze vergadering besloten, dat ieder candidaat, evenals in vorige jaren geschied was, een stuk Engelsch proza zou voorlezen aan zijn beide examinatoren en een derden persoon, die met hun drieën het cijfer voor de practische uitspraak zouden bepalen. De voorzitter wees als derde aan den heer Eykman. Deze regeling voldeed ook nu weer zeer goed.

In de tweede vergadering besloten de leden, die zich met het afnemen van de examens middelbaar onderwijs zouden belasten, de candidaten voor de akte A slechts één stuk schriftelijk werk te laten maken (behalve de vreemdelingen, van wie de wet twee stukken eischt), en het verklaren van een stuk Engelsche poëzie weer over te brengen naar het mondeling examen.

Nadat overeengekomen was, dat de examens lager en mid-

delbaar onderwijs zooveel mogelijk parallel zouden loopen, bepaalde men in de vergadering van 2 Juli, dat het schriftelijk examen middelbaar onderwijs zou plaats hebben te 's Gravenhage, en wel wat betreft het maken van een vertaling voor de akten A en B op 13 Juli, en wat betreft het maken van een letterkundig opstel voor de akte B op 14 Juli.

Bovendien werden in deze vergadering een aantal stukken ter vertaling in het Engelsch voor de akte A en B aan het oordeel der Commissie onderworpen. Deze deed een keuze van twee stukken, welke beide in den loop der week door alle leden nauwkeurig onderzocht werden, wat hunne meerdere of mindere geschiktheid aanging.

In de derde voorloopige vergadering, die met Ministerieele machtiging (verleend bij schrijven van 4 Juli 1905, afd. Onderwijs) 9 Juli te 's Gravenhage werd gehouden door de leden, die zich meer in het bijzonder met de examens middelbaar onderwijs zouden bezighouden, werden onderwerpen gekozen voor de opstellen en paraphrasen, die men aan vreemdelingen zou voorleggen, en de letterkundige onderwerpen bepaald, waarover de candidaten voor de akte B een opstel zouden moeten maken.

De examens hadden een geregeld verloop. De leiding van de examens lager onderwijs werd opgedragen aan den heer Eykman, en toen deze ongesteld werd, aan den heer Heyman, daar de aanwezigheid van den ondervoorzitter noodzakelijk was bij de examens middelbaar onderwijs.

De beoordeeling van het schriftelijk werk voor de akte lager onderwijs duurde van 15 Juli tot 25 Juli, en het mondeling examen van 26 Juli tot 5 Augustus, met 26 candidaten per dag. De eindvergadering werd gehouden op 6 Augustus. De beoordeeling van het schriftelijk werk voor de akte middelbaar onderwijs duurde van 19 Juli tot 27 Juli, terwijl de mondelinge examens werden gehouden van 28 Juli tot 15 Augustus, en de eindvergadering op 10 September te 's Gravenhage.

De uitkomst van het examen voor de akte lager onderwijs vindt Uwe Excellentie saamgevat in de tabellen I en II.

TABEL I.

TABEL I.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Aantal van hen, die zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	niet zijn opgekomen voor het mondeling gedeelte.	het geheele examen hebben afgelegd.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Akte van bekwaamheid voor schoolonderwijs in de Engelsche taal, krachtens de wet tot regeling van het lager onderwijs.	Vrouwelijke	131	2	20	109	45	64
	Mannelijke	167	1	44	122	53	69
	Totaal	298	3	64	231	98	133

TABEL II.

TABEL II.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Schriftelijk.			Mondeling.				
		Vertaling uit het Engelsch.	Vertaling in het Engelsch.	Dicté.	Spraakkunst.	Woordenschat en taaleigen.	Vaardigheid.	Uitspraak. Theorie.	Uitspraak. Practijk.
Vrouwelijke.	5. zeer goed.	3	3	11	1	0	2	1	0
	4. goed.	19	13	30	21	24	26	22	10
	3. voldoende.	72	67	42	55	50	55	64	66
	2. onvoldoende.	31	37	22	31	35	26	21	33
	1. slecht.	4	12	4	1	0	0	1	0
Mannelijke.	5. zeer goed.	0	0	2	0	1	1	0	0
	4. goed.	26	4	33	20	14	8	22	5
	3. voldoende.	75	77	45	74	68	77	74	79
	2. onvoldoende.	41	50	33	28	37	35	25	38
	1. slecht.	21	35	9	0	2	1	1	0

Uit deze

Uit deze tabellen blijkt, dat voor de akte lager onderwijs in het geheel geslaagd zijn 50 percent van de vrouwelijke en 42 percent van de mannelijke candidaten; gemiddeld 44 percent van de candidaten, die voor het examen waren opgekomen.

Na de correctie van het schriftelijk werk bleek het, dat ongeveer 22 percent van de vrouwelijke en 25 percent van de mannelijke candidaten geen of slechts zeer geringe kans op slagen had. Nadat hun hiervan bericht gezonden was, onderwierpen zich 15 hunner toch aan het mondeling examen, met het gevolg, dat twee dezer candidaten de akte verwierven. Eén mannelijke candidaat trok zich gedurende het mondelinge examen terug.

De vertalingen, die den candidaten voor lager onderwijs werden voorgelegd, volgen achter dit verslag. (Bijlagen I en II).

De Commissie heeft geen aanleiding gevonden tot het maken van bijzondere opmerkingen betreffende het schriftelijk examen. Wanneer zij de uitkomsten vergelijkt met die van het vorige jaar, bespeurt zij eenigen vooruitgang bij de vrouwelijke en eenigen achteruitgang bij de mannelijke candidaten. Zij beschouwt dit als een toeval.

Ten opzichte van het mondeling examen heeft de Commissie geheel en al het plan van de drie vorige jaren gevolgd. Door de stof te rangschikken heeft zij getracht een duidelijk oordeel te verkrijgen over de kennis der candidaten, zoowel wat aangaat hunne vertrouwdheid met het Engelsche idioom en hun woordenschat, als wat betreft de mate van vaardigheid en den graad van nauwkeurigheid, waarmede zij hunne gedachten op het mondeling examen vermochten uit te drukken.

Het onderzoek naar de kennis van de theorie der uitspraak leverde betrekkelijk gunstige resultaten op. De Commissie bemerkt met ingenomenheid, dat vele candidaten er in geslaagd waren te begrijpen, wat zij daarvan in hun leerboeken hadden gevonden, en dat betrekkelijk weinige alleen van buiten geleerd hadden. Toch blijft de Commissie toekomstigen candidaten op het hart drukken, dit voor den onderwijzer in de practijk zoo belangrijke gedeelte van het examen met de noodige nauwgezetheid te bestudeeren, opdat zij met het weinige dat er van op het examen vereischt wordt, zoodanig

vertrouwd geraken, dat ze het bij hun onderwijs in de vreemde taal met vrucht kunnen toepassen.

Over de practische uitspraak was de Commissie niet zoo tevreden. Hoewel het percent van hen, die onvoldoende bevonden werden in dit belangrijk onderdeel van het examen, aanmerkelijk lager was dan het vorige jaar (van 40 pct. in 1904, daalde het tot 30 pct. in 1905), is de Commissie toch van oordeel, dat dit verhoudingscijfer nog veel te hoog is. Zij wijst er toekomstige candidaten op, dat zij niet alleen elken klinker en elken medeklinker op zichzelf behoorlijk moeten leeren uitspreken, maar ook moeten leeren in hoever de uitspraak van die klinkers en medeklinkers in het woord en in den zin verschilt naarmate van de volgende of voorafgaande klanken. Behalve de steeds terugkeerende verwaarloozing van het verschil tusschen stemhebbende en stemlooze medeklinkers aan het eind van woorden of lettergrepen, kwam het onophoudelijk voor, dat candidaten woorden als *half* en *if* met stemhebbenden medeklinker aan een volgenden klinker verbonden; en woorden als *help* en *self* tweelettergrepig uitspraken. Velen spraken den uitgang *ing* uit als in de Nederlandsche woorden *opening*, *zegening*, en de uitspraak van de uitgangen *-sion*, *-tion*, enz. toonde vaak, dat de candidaat beter Fransch sprak dan Engelsch. Wanneer men nu in aanmerking neemt, dat de Commissie de practische uitspraak als zulk een gewichtig onderdeel van het examen beschouwt, dat zij besloot, iemand, die hiervoor het praedicaat *slecht* verkreeg, niet meer voor slagen in aanmerking te doen komen, spreekt het wel van zelf, dat de Commissie den aanstaanden candidaten ernstig aanraadt, de practische uitspraak degelijk en vlijtig te beoefenen, vooral hunne aandacht te wijden aan het verschil in uitspraak tusschen de klinkers, medeklinkers en tweeklanken in het Nederlandsch en in het Engelsch, zoowel in het woord als in den zin, en te zorgen, dat het karakter van hunne uitspraak niet geheel en al onengelsch is.

Het onderzoek naar de kennis van de spraakkunst leverde dit jaar minder goede resultaten op dan het vorig jaar, maar geeft geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. De Commissie meende zich ook dit jaar ermede tevreden te moeten stellen, als een candidaat zich den inhoud van een gewone, goede schoolgrammatica had eigen gemaakt.

Evenals het vorig jaar werd de bekendheid met het idioom en de vaardigheid onderzocht door aan den candidaat eenige van te voren gekozen zinnen voor te leggen; hem voor minder gewone uitdrukkingen andere in de plaats te doen stellen; hem van eenige zeer bekende woorden algemeen bekende synoniemen te doen opnoemen en hem het verschil tusschen deze synoniemen te doen aantoonen in eenvoudige voorbeelden. Een definitie van de verschillen tusschen deze synoniemen en van de beteekenis werd niet geëischt.

Het schriftelijk werk voor de candidaten middelbaar onderwijs bestond uit de hierbij gevoegde vertaling (Bijlage III).

Zes vreemdelingen maakten een paraphrase van een stuk poëzie (Bijlage IV) en een opstel over een der onderwerpen (Bijlage V).

De candidaten voor de akte B maakten een opstel over een der volgende onderwerpen (Bijlage VI).

De tabellen, die volgen, bevatten het resultaat van dit examen.

TABEL III.

TABEL III.

Gevraagde akte van bekwaamheid	Candidaten.	Aantal van hen die zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	niet zijn opgekomen voor het mondeling gedeelte.	zich hebben teruggetrokken onder het mondeling examen.	het geheele examen hebben afgelegd.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Akte van bekwaamheid A voor schoolonderwijs in de Engelsche taal, ingevolge art. 4 der wet van 25 April 1879 (*Staatsblad* n°. 87).	Vrouwelijke .	44	2	6	0	36	17	19
	Mannelijke .	48	0	10	1	37	22	14 (*)
	Totaal	92	2	16	1	73	39	33
Akte van bekwaamheid B voor schoolonderwijs in de Engelsche taal en letterkunde, ingevolge art. 4 der wet voornoemd.	Vrouwelijke .	8	0	0	0	8	5	3
	Mannelijke .	8	1	1	0	6	4	2
	Totaal	16	1	1	0	14	9	5

(*) Een candidaat verkreeg de akte B.

TABEL IV.

TABEL IV. (Akte A.)

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Schriftelijk. Paraphrase.	Schriftelijk. Vertaling in het Engelsch of opstel.	Mondeling. Klankleer.	Mondeling. Spraakkunst.	Mondeling. Taaleigen en woordenschat.	Mondeling. Vaardigheid.	Mondeling. Uitspraak.	Mondeling. Theorie van onderwijs en opvoeding.
Vrouwelijke.	5. zeer goed.	0	0	0	0	0	1	1	0
	4. goed.	0	4	2	1	2	5	1	0
	3. voldoende.	1	23	16	14	12	22	23	11
	2. onvoldoende.	0	13	17	19	21	8	11	6
	1. slecht.	3	2	1	2	1	0	0	0
Mannelijke. (*)	5. zeer goed.	0	0	0	0	0	2	1	0
	4. goed.	0	6	2	1	3	4	5	0
	3. voldoende.	1	21	17	10	12	20	16	6
	2. onvoldoende.	1	13	16	24	19	10	14	4
	1. slecht.	0	7	2	2	2	0	1	0

(*) Een candidaat trok zich gedurende het mondeling examen terug.

TABEL V (AKTE B.)

CANDIDATEN.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat.	Schriftelijk.			Mondeling.										
		Vertaling in het Engelsch.	Opstel.		Spraakkunst.		Stijlleer.	Geschiedenis der letterkunde.	Lectuur.	Kennis van het taaleigen.	Vaardigheid.	Klankleer.	Uitspraak.	Theorie van opvoeding en onderwijs.
			Taal en stijl.	Inhoud.	Historische.	Hedendaagsche.								
Vrouwelijke.	5. zeer goed.	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	4. goed.	3	0	2	0	0	2	0	0	1	4	0	5	0
	3. voldoende.	5	7	5	2	4	5	4	2	5	4	6	1	0
	2. onvoldoende.	0	0	1	6	4	1	4	6	2	0	2	2	0
	1. slecht.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mannelijke	5. zeer goed.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	4. goed.	5	0	0	0	0	6	0	0	0	1	0	1	0
	3. voldoende.	1	6	4	2	3	6	1	3	2	4	4	4	1
	2. onvoldoende.	1	1	2	3	3	0	5	3	4	1	2	1	0
	1. slecht.	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Uit deze tabellen blijkt, dat de uitslag van het examen A dit jaar tamelijk gunstig was. Ongeveer 36 percent van hen, die zich er aan onderwierpen, slaagden.

De Commissie schrijft dezen betrekkelijk gunstigen uitslag ten deele hieraan toe, dat de candidaten de wenken der Commissie meer ter harte beginnen te nemen.

Uit de schriftelijke paraphrase, die door vreemdelingen gemaakt moest worden, bleek, dat de meeste hunner niet weten, dat een paraphrase van een stuk poëzie niet anders is dan in proza weergeven, wat de schrijver in dichtvorm en dichterlijken taal zegt. Dit gedeelte van het examen liet zeer veel te wenschen over.

De schriftelijke vertaling in het Engelsch bewees, dat nog vele candidaten niet met het moderne Engelsch vertrouwd zijn. Jaren achtereen hebben verschillende Commissiën er reeds op gewezen, dat het voor alle candidaten raadzaam, voor de meeste beslist noodig is, om eenigen (liefst langen) tijd in Engeland verblijf te houden en van dit verblijf op verstandige wijze partij te trekken. Zulk een verblijf zou zonder twijfel ten goede komen, niet alleen aan hunne vertaling, maar ook aan hunne kennis van het idioom, hunne vaardigheid in het spreken en de nauwkeurigheid van hun uitspraak.

Wat het mondeling examen voor de akte A betreft, heeft ook deze Commissie niet verlangd, dat de candidaten veel van buiten hadden geleerd, om dat van buiten geleerde op het examen te kunnen opzeggen, maar zij heeft pogen te ontdekken, of de candidaten zich een eigen oordeel hadden gevormd over hetgeen zij in de leerboeken hadden gevonden, en of zij dit aanhoudend getoetst hadden aan hetgeen in de practijk van het moderne Engelsch voorkomt. De Commissie raadt den candidaten aan, oordeelkundig te lezen, spreken en luisteren; de meeste candidaten schijnen dit zorgeloos te doen. Vergelijkenderwijs getroosten de candidaten voor de akte lager onderwijs zich voor deze dingen meer inspanning.

Dit bleek vooral uit de resultaten van het onderzoek naar de kennis van de spraakkunst en van het idioom. De kennis van de spraakkunst was bij zeer vele candidaten uiterst gering. De oorzaken hiervan hebben verschillende Commissiën herhaaldelijk trachten aan te geven. Een feit blijft het, dat het meerendeel der candidaten niet voldoende bekend is met den

inhoud der gewone schoolgrammatica's en dus ten eenenmale de basis missen, waarop met eenige vrucht zou kunnen worden voortgestudeerd.

Wat de kennis van het idioom aangaat, schijnen weinig candidaten in te zien, dat een voortdurende vergelijking van uitdrukkingen en woorden van gelijke en nagenoeg gelijke beteekenis noodzakelijk is om hun eenig denkbeeld te geven van de schakeeringen in de wijzen van uitdrukking in een taal. Een taal tamelijk te kunnen spreken en kennis te hebben van het idioom zijn twee geheel verschillende dingen, en het laatste is evenzeer noodzakelijk voor den aankomenden leeraar als het eerste. Veel nauwkeurig en oordeelkundig lezen is een eerste vereischte voor den buitenlander om zich met dit gedeelte eenigszins vertrouwd te maken.

Beter daarentegen was het gesteld met de vaardigheid in het spreken van de taal, waarin slechts 20 percent tekort schoot.

De kennis van de klankleer gaf dit jaar geen reden tot tevredenheid. Hoewel de Commissie alleen een onderzoek instelde naar de kennis van hoofdzaken, die den toekomstigen leeraar van groot nut zijn bij het geven van het onderwijs in een vreemde taal, bleek het, dat vele candidaten niet hadden begrepen hetgeen zij gelezen hadden of de theorie niet aan de practijk hadden getoetst. Dat zoodanige kennis nòch voor de ontwikkeling van den aanstaanden leeraar, nòch voor de practijk in de school eenige waarde heeft behoeft nauwelijks betoog.

De candidaten voor de akte B hadden, evenals in vorige jaren, een lijst ingezonden van de schrijvers of afzonderlijke werken, die zij in het bijzonder bestudeerd hadden. In verband hiermede werden de onderwerpen voor de letterkundige opstellen gekozen (Bijlage VI), waaruit de candidaten vrijelijk eene keus mochten doen. Over deze opstellen was de Commissie over het algemeen tevreden, zoowel wat hun inhoud als wat de taal en stijl betreft.

Wat echter de lijsten aangaat, die de candidaten hadden ingezonden, moet de Commissie er op wijzen, dat het niet hare bedoeling is, dat candidaten één enkel schrijver buiten alle verband met zijn tijd of eenige (soms geheel op zichzelf staande) werken van één of meer schrijvers bestudeeren. In geen geval behooren de candidaten bij hunne zoogenaamde bijzondere studie het verband uit het oog te verliezen, dat er

bestaat tusschen een schrijver en zijn tijd en tusschen het werk van één schrijver en dat zijner tijdgenooten. Bovendien behooren de candidaten zich te beperken tot de werken van hen, die in de eerste plaats letterkundigen, belletristen zijn, en de Commissie kan een keuze als John Ruskin, Charles Darwin of Herbert Spencer niet aanmoedigen. Ook eene keuze als „John Milton als dichter", zonder verband met zijn overige werken en met zijn tijd, schijnt de Commissie minder gewenscht toe.

Bij het mondeling examen heeft de Commissie een onderzoek ingesteld naar den omvang en de degelijkheid van de letterkundige kennis der candidaten en hun inzicht in de letterkunde. Over het algemeen waren de resultaten van dit onderzoek niet gunstig. De meeste candidaten vergenoegen zich met een zeer oppervlakkige studie voor dit gedeelte van het examen. Zij hebben geen begrip er van, dat geschiedenis van de letterkunde niet is een aaneenschakeling van min of meer interessante verhalen, en geven zich geen moeite haar te beschouwen als de uiting van de gevoelens, de stroomingen en het streven in een zich ontwikkelend en beschaafd volk, in dit bijzondere geval van een volk, dat meer dan een eeuw vooraan heeft gestaan op het gebied van maatschappelijke hervormingen. Daarbij komt, dat de candidaten doorgaans de staatkundige en maatschappelijke geschiedenis bijna geheel verwaarloozen, zoodat begrip van eenig verband tusschen de schrijvers onderling of tusschen hen en hun tijd in zeer geringe mate aanwezig is.

Wat de lectuur betreft, het behoort niet voor te komen dat de candidaten geheele groepen van voorname schrijvers alleen bij name kennen. Het geval deed zich meer dan eens voor, dat een candidaat van geen van de groote romanschrijvers uit de achttiende eeuw een enkel werk kende. Van sommige zeer op den voorgrond tredende schrijvers, zooals Chancer, Keats, Shelley, hadden eenigen niets gelezen, evenmin eenig dramatisch werk vóór Shakespeare. Wat baat een zoogenaamde kennis van de geschiedenis van de letterkunde, die niet vasten steun vindt in lectuur?

Ook schenken de candidaten niet voldoende aandacht aan het verkrijger van algemeene letterkundige begrippen: wat treurspelen zijn, wat blijspelen, wat sonetten, idyllen, enz. Ken-

nis van deze zaken, meent de Commissie, mag bij een toekomstig leeraar in een moderne taal, niet geheel en al ontbreken.

De kennis van de historische spraakkunst was in hooge mate onvoldoende. De mondelinge vertaling van den voorgelegden Angelsaksischen tekst was over het algemeen redelijk, maar velen candidaten ontbrak de noodige nauwkeurige grammatische kennis van het Angelsaksisch. Velen hadden blijkbaar zonder eenige leiding of aanwijzing er maar op los gewerkt, zonder een flauw begrip van studeeren te hebben. Een grondige kennis van het Angelsaksisch (klankstelsel en flectie), van den gang van de ontwikkeling in het Middelengelsch tijdperk, van de factoren die voornamelijk hebben meegewerkt tot den opbouw van het Standaard-Engelsch, is onmisbaar. Ook mag wel wat meer aandacht worden besteed aan de ontwikkeling van de syntaxis. Op vragen over dit onderdeel werd zoowat nooit een voldoend antwoord gegeven; evenmin op die over de beteekenis, ontwikkeling bij voorzetsels en dergelijke. Nauwkeurig bestudeeren van de verschillen tusschen het spraakgebruik in de eerste eeuwen van het Nieuwengelsch tijdperk en het hedendaagsche Engelsch zou in dit opzicht al zeer nuttig zijn. De Commissie geeft haar opvolgster in overweging, den voorgelegden Angelsaksischen tekst wat korter te nemen en ook een stukje Middelengelsch voor te leggen.

Voordat de Commissie haar verslag eindigt, vestigt zij de aandacht van Uwe Excellentie er op, dat zij de examens lager en de examens middelbaar onderwijs zooveel mogelijk gelijktijdig heeft afgenomen, waardoor die leden der Commissie, die voor lager en middelbaar onderwijs examineerden, nog veertien dagen vacantie hadden. Een andere regeling, waardoor het mogelijk is de B-examens geheel afzonderlijk te houden, blijft gewenscht.

Met dankzegging voor het in haar gestelde vertrouwen besluit de Commissie dit verslag.

Groningen/Utrecht, 30 September 1905.

Namens de Commissie,
J. H. Kern, *Voorzitter.*
M. G. van Neck, *Secretaris.*

Schriftelijk werk, examens Engelsche taal 1905.

BIJLAGE I.

Lager onderwijs.

Vertaling Nederlandsch-Engelsch.

Van 11—12.45 (Amsterdamsche tijd).

1. Verleden Dinsdagavond, toen ik op mijn kamer zat, werd er aan de deur geklopt, en nadat ik „binnen" geroepen had, verscheen er een heer, dien ik eerst niet herkende, maar weldra zag ik, dat het een oude vriend van mij was, dien ik in geen twaalf jaar gezien had. Ik kon niet nalaten uit te roepen: „Ben je het werkelijk, Jan; wat ben je oud geworden; hoe komt het, dat je hier bent; ik dacht, dat je in de Oost was." En toen gaf hij me een lang verhaal van hetgeen hem overkomen was. „Ik kon niet tegen het klimaat," zei hij ten slotte, „en het scheen mij toe, alsof ik al mijn krachten begon te verliezen. Dit is de reden, waarom ik besloot, naar Holland terug te keeren. Een paar weken geleden ben ik hier aangekomen, en het doet me genoegen je te kunnen zeggen, dat ik mij in de laatste dagen heel wat beter gevoel."

2. Ik was gisteren avond aan het wandelen langs een der grachten, toen ik het huis van een kennis voorbijging. Hij zat voor het raam, dat wegens de warmte openstond. Zoodra hij me zag, riep hij me toe: „Kom even binnen; er is een vriend van U hier, dien ge sedert langen tijd niet ontmoet hebt. Kunt gij niet raden, wie het is?" „Ik denk het niet", antwoordde ik, na een oogenblik nagedacht te hebben. „Dan zal ik het U maar zeggen, en als ge zijn naam hoort, zult ge er over verwonderd zijn, dat ge dien niet hebt kunnen vinden. Het is Jan Smit, die onlangs naar Parijs is gegaan voor zaken,

en nu onverwacht is teruggekomen. Hij is van plan maar enkele dagen hier te blijven, en dan naar Londen te vertrekken, waar hij eenigen tijd zal doorbrengen, en nu vond hij het zijn plicht, ons vóór zijn vertrek te komen bezoeken."

3. Het aanstaand bezoek van een Oostersch monarch herinnert ons aan de reizen die zijn voorganger ondernam ten einde sommige Europeesche hoofdsteden te bezoeken, en omtrent welke veel anecdoten zijn verteld.

Op een van die reizen bezocht hij ook Parijs, waar hij veertien dagen bleef. Hij bezocht tentoonstellingen, woonde voorstellingen in de schouwburgen bij, en er werden veel diners te zijner eere gegeven. Toen hij echter werd uitgenoodigd om de wedrennen te gaan zien in de buurt van Parijs, bedankte hij voor de uitnoodiging, daar hij in zulke dingen geen belang stelde. Tot een Fransch generaal, die hem een beschrijving van de wedrennen wilde geven, zei hij : „Ik weet heel goed, dat het eene paard harder loopt dan het andere, en het is mij volkomen onverschillig, welk paard het hardst van alle loopt."

Bijlage II.

Lager onderwijs.

Vertaling Engelsch-Nederlandsch.

1.45—3.30.

I did not meet with Louis Napoleon until he was a candidate for the presidency of the Second Republic, and while he was staying at the „Hôtel du Rhin". Of course, I had heard a great deal about him, but my informants, to a man, were English. I must own that I was disappointed when I first saw him. Though I had not the slightest ground for expecting to see a fine man, I did not expect to see so utterly insignificant a one, and badly dressed into the bargain. On the evening

in question, he wore a brown coat of a peculiar colour, a green waistcoat, and a pair of yellowish trousers, the like of which I have never seen on the legs of any one off the stage. Yet there was a certain gracefulness about him which owed absolutely nothing to his tailor, his barber, or his bootmaker. His legs were too short for his body, and his head appeared constantly bent down, to supervise their motion; consequently, their owner was never at his best when compelled to make use of them. But when standing still, or on horseback, there was an indescribable something about the man which at once commanded attention. I doubt whether any one, endowed with the smallest power of observation, could have been in his company for five minutes without being struck with his appearance.

When I entered the apartment, he was leaning in his favourite attitude against the mantelpiece, smoking a cigarette, and pulling at his heavy brown moustache. There was not the remotest likeness to any portrait of the Bonaparte family I had ever seen. He wore his thin hair much longer than he did afterwards. The most startling features were decidedly the aquiline nose and the eyes; the latter of a greyish-blue, were comparatively small and somewhat almonds-haped, but on the whole there was an impenetrable look, which made it exceedingly difficult, if not impossible, to read their owner's thoughts by them. The „I am pleased to see you, sir," with which he welcomed me, putting out his hand at the same time, was the English of an educated German who had taken great pains to get the right accent and pronunciation, without, however, completely succeeding; and when I heard him speak French, I detected at once his constant struggle with the same difficulties. The struggle lasted till the very end of his life, though, by dint of speaking very slowly, he overcame them to a marvellous extent.

BIJLAGE III.

Middelbaar onderwijs.

10—1 uur.

In een stille, naar de haven leidende straat stond een huis, dat niet bijzonder groot was, maar zich onderscheidde door zijn eigenaardigen bouwstijl. Het was bewoond door een algemeen geachte ongetrouwde dame, die, als eenige erfgename van een koopman met uitgebreide handelsbetrekkingen, ruimschoots gezegend was met aardsche goederen.

Zij kenmerkte zich door twee sterk in het oog loopende eigenschappen: aan een grenzelooze milddadigheid paarde zij een onpartijdige openhartigheid. Nooit verzuimde zij blijken van belangstelling te geven, als er onder haar kennissen ook maar de minste reden was tot blijdschap of rouw, echter zonder dat zij zich opdrong of op den voorgrond stelde; en armen wendden zich nooit tevergeefs tot haar om hulp. Maar niemand spaarde zij haar kritiek, wanneer zij meende, dat het tot zijn bestwil was. Het is te begrijpen dat zij dientengevolge, naast vele vrienden, ook een aanzienlijk aantal vijanden had.

Op den dag dat zij haar drie-en-tachtigsten verjaardag vierde, was het merkbaar dat er iets buitengewoons gaande was. Er werd onophoudelijk gebeld: nu eens kwam de post, dan weer werden allerlei geschenken bezorgd, en 's middags kwamen de bezoekers. De oude dame was recht in haar schik: voor ieder had zij een vriendelijk of erkentelijk woord, en van gestrengheid was weinig of niets te bekennen. Slechts eenmaal zeide zij iets wat wellicht als een berisping kon worden opgevat. Het was, toen een van haar familieleden, Mevrouw M., haar met haar dochter kwam feliciteeren, en de laatste haar een onafgemaakt borduurwerkje overhandigde. Op de verontschuldiging van de jonge dame antwoordde zij: „Het is maar gelukkig dat ik het niet dadelijk noodig heb; je kunt het later wel afmaken, als je het niet zoo druk hebt."

Ongeveer acht dagen later tegen den avond liet een heer zich door den knecht aandienen. Het was de heer M., die nu pas gelegenheid vond om de oude dame te feliciteeren, hoewel

hij anders tot de geregelde bezoekers behoorde. Niet zonder reden wenschte hij met haar op goeden voet te blijven, want telkens zat hij in geldverlegenheid, en dan moest zij hem helpen.

„Ik kom, beste tante," aldus begon hij, „u wel wat laat mijn gelukwenschen aanbieden, maar ik hoop, dat u het mij niet kwalijk zult nemen dat ik onlangs niet kon. Ik heb verleden week zooveel te doen gehad, dat ......"

Het doel van zijn komst vermoedende, liet zij hem niet uitspreken, en hem in de rede vallende, zeide zij: „Bij jelui schijnen ze met werk overladen te zijn: je dochter kwam met een onvoltooid geschenk; je vrouw beloofde dat zij voor mij eenige inlichtingen zou inwinnen omtrent eenige armen die mij om onderstand hadden verzocht, maar ofschoon ik nu al dagen op haar bericht wacht, heeft zij nog niets van zich laten hooren, en jijzelf kon geen half uurtje uitbreken om mij te feliciteeren. Ik vind het jammer, dat juist ik de gevolgen moet ondervinden van die overmaat van werk."

Bijlage IV.

THE CORSAIR.

O'er the glad waters of the dark blue sea,
Our thoughts as boundless, and our souls as free,
Far as the breeze can bear, the billows foam,
Survey our empire, and behold our home!
These are our realms, no limits to their sway —
Our flag the sceptre all who meet obey.
Ours the wild life in tumult still to range
From toil to rest, and joy in every change.
Oh, who can tell? not thou, luxurious slave!
Whose soul would sicken o'er the heaving wave;
Not thou, vain lord of wantonness and ease!
Whom slumber soothes not — pleasure cannot please —
Oh, who can tell save he whose heart hath tried,
And danced in triumph o'er the waters wide,
The exulting sense — the pulse's maddening play,
That thrills the wanderer of that trackless way?

BIJLAGE V.

1. Itinerant musicians.
2. The power of money.
3. My best friend.
4. The influence of music on man.
5. Nothing venture, nothing have.

BIJLAGE VI.

1. The pastoral drama in the Elizabethan period.

2. Compare the male characters in Shakespeare's ,,King Lear".

3. How do ,,Hamlet" and ,,Macbeth" illustrate the distinguishing characteristics of Shakespeare's third period.

4. What are the characteristic features of Ben Jonson's plays.

5. Discuss the attitude of Wordsworth towards Freedom and the Revolution as expressed in his poetry.

6. Account for the tardy recognition of Wordsworth's genius.

7. Give an analysis of the principal characters of Tennyson's ,,Becket".

8. Tennyson's ,,Princess" as a contribution to the discussion of the social question.

9. Discuss Shelley's influence on Byron.

10. Romanticism in its *different* aspects in Scott, Byron, Shelley and Keats.

11. John Ruskin as a social reformer.

12. Ruskin's view of English poetry as laid down in ,,Modern Painters."

13. Samson Agonistes.

14. Discuss the qualities of „Paradise Lost” as an epic.

15. Do you consider G. Eliot a satirist or a humorist?

16. What place must be assigned to G. Eliot among novelists?

17. Draw a parallel between G. Eliot and Jane Austen.

18. The characteristics of Swift as a story-teller.

19. Discuss the satire of Swift's Gulliver's travels in each of the four books separately.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 11 Januari 1905, n°. 9.

N°. 2.

VERSLAG DER COMMISSIE *van* 1 *Augustus* 1904 *tot* 1 *Augustus* 1905 *te Leiden belast met het afnemen der practische examens van apotheker.* (Eerste zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 1 Augustus 1904 n°. 54 tot het afnemen der practische examens van apotheker te Leiden, heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag harer eerste zitting aan te bieden.

Voor het examen hadden zich aangemeld drie candidaten, waarvan zich eene in den loop van het examen terugtrok. De twee overblijvenden werden geëxamineerd van 8 tot 21 December 1904.

De volgende stellen praeparaten en analyses werden, bij loting, onder de candidaten verdeeld:

Chemische praeparaten:

1. Strychnine, 5 gram, uit Extractum Strychni;
   Chloretum ferrum sublimatum, 50 gram;
2. Kaneelzuur, 15 gram, uit Styrax;
   Arsenas natricus, 50 gram;
3. Eugenol, 25 gram, uit kruidnagelen;
   Acetotartras aluminicus, 100 gram.

Galenische praeparaten:

1. Extractum Granati, 100 gram;
   Resina Podophylli, 50 gram;
2. Extractum Opii, 100 gram;
   Resina Jalapae, 100 gram;
3. Tinctura Cantharidum, 250 gram;
   Extractum Aloës, 200 gram.

Qualitatieve Analyse:

1. Tartras Kalico-stibicus;
   Acidum boricum;
   Acetas kalicus;
   Vaselinum;
   Veratrinum.
2. Acidum arsenicosum;
   Phosphas calcicus;
   Tartras kalicus;
   Resorcinum;
   Saccharum Lactis.
3. Chloretum stannosum;
   Sulfidum hydrargyricum;
   Citras calcicus;
   Acetanilidum;
   Acidum benzoicum.

Quantitatieve Analyse.

Gewichtsanalyse:

1. Totaal-alkaloïd in Extractum Strychni;
2. Morphine in Extractum Opii;
3. Cantharidine in Tinctura Cantharidum.

Maatanalyse:

1. IJzer, in Chloretum ferricum sublimatum;
2. Reichert-Meisel getal van boter;
3. H_2O_2 in Solutio Peroxydi Hydrogenii.

Opsporen van vergiften.

1. 200 mG. Chloral in 100 cM^3. bloed;
2. 20 mG. Phosphorus in 200 G. spijs;
3. 20 mG. Atropine in 200 cM^3. thee.

Hygiënisch of pathologisch-chemisch onderzoek.

1. Tuberkelbacillen in sputum;
2. Microscopische beschrijving van een urine-sediment;
3. Onderzoek van meel op verontreiniging.

De beide candidaten werden, na toelating, bevorderd tot apotheker, namelijk: Jacoba Faber, geboren te Gorredijk, en Willem Hendrik Bloemendal, geboren te Enschedé.

Leiden, 21 December 1904.

H. P. Wijsman, *Voorzitter.*

P. A. Vos, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 18 Januari 1905, n°. 15.

N°. 3.

VERSLAG DER COMMISSIE *van* 1 *Augustus* 1904 *tot* 1 *Augustus* 1905 *te Groningen belast met het afnemen der practische examens van apotheker* (Eerste zitting).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, bij Koninklijk besluit van 1 Augustus 1904 n°. 54, belast met het afnemen van de practische examens van apotheker te Groningen en bestaande uit de heeren J. F. Eykman, hoogleeraar, lid en voorzitter, dr. J. W. Moll en dr. A. F Holleman, beiden hoogleeraar, leden en dr. H. G. de Zaaijer, apotheker, lid en secretaris, allen te Groningen, heeft de eer Uwe Excellentie het verslag van hare werkzaamheden in de eerste zitting aan te bieden.

In een voorloopige vergadering, gehouden op 7 December 1904, waaraan alle leden deelnamen, werd het programma van werkzaamheden vastgesteld.

Het examen, waarvoor zich twee candidaten hadden aangegeven, had plaats van 12 tot en met 24 December 1904 en werd afgenomen in het pharmaceutisch-chemisch laboratorium der Rijksuniversiteit met uitzondering van het examen in de receptuur, dat in de apotheek van het algemeen provinciaal-, stads- en academisch ziekenhuis en dat in de microscopie, hetwelk in het botanisch laboratorium der Rijksuniversiteit werd afgenomen.

Aan elk der candidaten werd een der volgende serieën van werkzaamheden toegewezen.

I. De bereiding van crocus martis uit 200 gram ijzersulfaat met bepaling van het ferro-, ferri-, koolzuur- en watergehalte, van p toluylpropionzuur uit 100 gram toluol en van 100 gram extractum liquiritiae.

De analyse van carbonas magnesicus, verontreinigd met $^1/_{20}$ pct. arsenigzuur, $^1/_5$ pct. loodcarbonaat, $^1/_2$ pct calciumsulfaat en 2 pct. calciumphosphaat,

Een onderzoek op de zuiverheid van hydrochloras cocaïni met titratie van het alkaloïd.

De bepaling van de viscositeitskrommen van een vet en van zijn niet vluchtig vetzuur.

Het opsporen van de aanwezigheid van 200 mgr. cyaankalium in 200 c.c. bier.

II. De bereiding van chloretum hydrargyrico-ammonicum uit 100 gram sublimaat met bepaling van het chloor-, ammoniak- en kwikgehalte, van allyljodide uit 250 gram glycerine en van 1000 gram solutio ferri albuminata.

De analyse van magisterium bismuthi, verontreinigd met $^1/_{20}$ pct. arsenigzuur, $^1/_{10}$ pct stibiumoxyde, 2 pct. loodsulfaat en 2 pct. zinkoxyde.

Een onderzoek op de zuiverheid van phenacetine met stikstofbepaling,

De bepaling van de electrische geleidbaarheid van leidingwater en van de capaciteit van het weerstandsvat.

Het opsporen van de aanwezigheid van 500 milligram chloralhydraat in 200 c c. bier.

Verder werd aan elk der candidaten opgedragen het gereedmaken van een vijftal recepten, het lezen en verklaren van meerdere recepten, het vervaardigen en beschrijven van microscopische praeparaten van een simplex, het sorteeren van een mengsel drogerijen, het herkennen van meerdere drogerijen en van geneeskrachtige planten.

De uitslag van het examen was, dat aan beide candidaten, nadat zij in handen van den voorzitter den bij de wet gevorderden eed hadden afgelegd, het diploma van apotheker werd uitgereikt,

Hunne namen zijn:

Jan Hendrik Kugel, geboren te Termunten op 21 Augustus 1879.

Catharinus Jacobus Uffelie, geboren te Leeuwarden op 8 December 1876.

Groningen, 24 December 1904.

De commissie voornoemd,

J. F. Eykman, *voorzitter*,

H. G. de Zaaijer, *secretaris*.

2

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 20 Januari 1905, n°. 17.

N°. 4.

UITSLAG *van de in* 1904 *te 's Gravenhage gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in de Fransche taal.*

AKTE A.

Mannelijke candidaten.

Aangemeld 51 candidaten, waarvan 5 niet zijn opgekomen, 10 zich na het schriftelijk examen hebben teruggetrokken, 16 zijn afgewezen en 20 zijn toegelaten, te weten:

A. Meeth, van 's Gravenhage;
J. H. van der Veen, van Hellevoetsluis;
J. R. Dijkstra, van Groningen;
G. M. J. Piron, van Breda;
F. Klene, van Amsterdam;
M. F. R. Brout, van 's Gravenhage;
W. Temperman, van 's Gravenhage;
S. Prins, van Amsterdam;
J. Lopes Cardozo, van Amsterdam;
J. Roodnat, van Haarlem;
S. J. S. Schipper, van 's Gravenhage;
A. J. C. Tam, van Harlingen;
P. B. Benjert, van Amsterdam;
L. Kollmann, van Kampen;
A. J. H. H. Janssens, van Rolduc;
J. Fransen, van Amsterdam;
N. V. Smeets, van Maastricht;

H. T. de Vries, van Amsterdam;
C. J. Sauveur, van Rotterdam;
A. E. P. Collard, van Rijssel (Fr.).

Vrouwelijke candidaten.

Aangemeld 66 candidaten, van wie 2 niet zijn opgekomen, 10 zich na het schriftelijk examen hebben teruggetrokken, 19 zijn afgewezen en 35 zijn toegelaten, te weten:

mejuffrouwen:

C. M. van Marwijk Kooy, van Utrecht;
A. C. Gewin, van Utrecht;
H. C. B. F. Steevert, van Utrecht;
A. Patoir, van Amsterdam;
I. M. H. Nieboer, van Zetten;
I. V. A. Klett, van 's Gravenhage;
J. C. L. Helfrich, van Nijmegen;
A. Wilden, van Mariënwerth;
C. E. Redard, van Baarn;
L. M. G. Fanjollat, van Osch;
I. Tigler Wybrandi, van Veenwouden;
E. C. J. van Dijck, van Tilburg;
C. L. de Wal, van 's Gravenhage;
A. G. A. Pijnacker Hordijk, van Nijmegen;
A. J. J. Hattinga Raven, van 's Gravenhage;
F. C. M. T. la Chapelle, van Venray;
F. de Meijier, van 's Gravenhage;
A. L. Oppenheim, van 's Gravenhage;
M. J. A. H. Rodhain, van Breust-Eysden;
J. A. Bouvin, van 's Gravenhage;
M. T. R. Collard, van Heythuyzen;
C. U. Vermeulen, van Scheveningen;
L. A. A. Schreder, van Heelsum;
H. D. Bleeker, van Groningen;
M. Meeter, van Amsterdam;
M. A. Christophe, van Vught;
S. M. Hendriks, van Nijmegen;
A. L. Rasch, van Alkmaar;
A. H. J. Moll, van Arnhem;
A. Malan, van Groningen;
J. M. L. L. Wieger, van Vught;
W. M. Wilmars, van Baarn;
J. H. E. ter Weeme, van Nijmegen;
M. C. A. Cuypers, van Maastricht;
P. J. W. Zalm, van 's Gravenhage.

Akte B.

Mannelijke candidaten.

Aangemeld 9 candidaten, van wie 4 zich hebben teruggetrokken, 2 zijn afgewezen en 3 zijn toegelaten, te weten:

K. J. H. van Baren, van Utrecht;
N. E. Fatton, van Voorschoten;
J. C. Looymans, van Groningen.

Vrouwelijke candidaten.

Aangemeld 8 candidaten, van wie 3 zich hebben teruggetrokken, 1 is afgewezen en 4 zijn toegelaten, te weten:

mejuffrouwen:
M. J. Guije, van Amsterdam;
M. L. Boccard, van 's Gravenhage;
E. E. Engelbrecht, van Deventer;
M. A. van der Burg, van 's Gravenhage.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 20 Januari 1905, n°. 17.

N°. 5.

UITSLAG *van de in 1904 te 's Gravenhage gehouden examens ter verkrijging van eene akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in Nederlandsche taal en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, staathuishoudkunde en statistiek, Staatsinrichting en schoonschrijven.*

Nederlandsche taal en letterkunde. (Kvii.)

Aangemeld 8 mannelijke candidaten en 1 vrouwelijke candidaat, afgewezen 3 mannelijke candidaten, toegelaten 5 mannelijke candidaten en 1 vrouwelijke candidaat, te weten:

C. Kerdel, van Schiedam;
K. Lanjouw, van Stroe (gemeente Barneveld);
F. Rijpma, van Amsterdam:
B. H. Peteri, van Amsterdam;
C. Stapelkamp, van Breukelen;
mej. H. H. van Katwijk, van Schiedam.

Geschiedenis. (Kviii).

Aangemeld 10 mannelijke en 3 vrouwelijke candidaten, teruggetrokken 2 mannelijke candidaten en 1 vrouwelijke candidaat, afgewezen 4 mannelijke en 2 vrouwelijke candidaten, toegelaten 4 mannelijke candidaten, te weten:

J. S. Grossier, van Maastricht;
G. Trouw, van Amsterdam;
J. van der Waals, van Rotterdam;
K. J. Derks, van Nijmegen.

Aardrijkskunde. (Kix.)

Aangemeld 9 mannelijke candidaten en 1 vrouwelijke candidaat, teruggetrokken 2 mannelijke candidaten, afgewezen 3 mannelijke candidaten en 1 vrouwelijke candidaat, toegelaten 4 mannelijke candidaten, te weten:

A. van den Belt, van Amsterdam;
G. J. Burger, van Haarlem;
W. C. L. Sanders, van Apeldoorn;
P. A. Suerhoff, van Gorinchem.

Staathuishoudkunde en statistiek. (Kx.)

Aangemeld 8 mannelijke en 2 vrouwelijke candidaten, teruggetrokken 1 mannelijke candidaat, afgewezen 4 mannelijke en 2 vrouwelijke candidaten, toegelaten 3 mannelijke candidaten, te weten:

H. Stoppelman, van Amsterdam;
M. P. van Weel, van 's Gravenhage;
C. Witteveen, van 's Gravenhage.

Staatsinrichting. (Kxi.)

Aangemeld 43 mannelijke en 3 vrouwelijke candidaten, teruggetrokken 4 mannelijke candidaten, afgewezen 20 mannelijke candidaten en 1 vrouwelijke candidaat, toegelaten 19 mannelijke en 2 vrouwelijke candidaten, te weten:

a. *voor schoolonderwijs:*

J. Asser, van 's Gravenhage;
E. J. Beuvery, van Amsterdam;
J. Delfos, van Delft;
W. F. Detiger, van Amsterdam;
M. H. Eggink Dzn., van Haarlemmermeer;
H. J. G. J. Gans, van 's Gravenhage;
B. Kammeraad, van Rotterdam;
J. H. van Linden van den Heuvell, van Vlaardingen;
J. P. Th. van der Lith, van 's Gravenhage;
J. E. M. de Nerée tot Babberich, van 's Gravenhage;
H. J. Nouwen, van Venlo;
C. Pals, van Hoorn;
G. A. van Poelje, van Naaldwijk;
E. O. H. M. Ruempel, van 's Gravenhage;
C. Spaans, van Rotterdam;
I. Stibbe, van Bussum;

mej. E. M. van Gelder, van 's Gravenhage;
mej. E. M. A. Snijder, van Harlingen;

b. *voor huisonderwijs:*

W. J. A. C. Bins, van Westervoort;
jhr. Q. J. van Swinderen, van 's Gravenhage;
C. Peters, van Roermond.

Schoonschrijven. (N.)

Aangemeld 56 mannelijke en 45 vrouwelijke candidaten, teruggetrokken 11 mannelijke en 2 vrouwelijke candidaten, afgewezen 10 mannelijke en 12 vrouwelijke candidaten, toegelaten 35 mannelijke en 31 vrouwelijke candidaten, te weten:

F. Arendsz, van Watergang (gem. Landsmeer);
F. A. van der Bilt, van Amsterdam;
P. G. Donleben, van 's Gravenhage;
J. van den Erve, van Poortugaal;
S. D. le Fébre, van Boornbergum;
P. F. J. G. de Goede, van Weesp;
I. Hemmes, van Rotterdam;
G. J. Hofstee, van Alphen a/d Rijn;
A. Hollaar, van Amsterdam;
Th. Hoogen, van Amsterdam;
J. F. P. Janssen, van 's Gravenhage;
K. Huizenga, van Appingedam;
J. W. Hulsenbooom, van Amsterdam;
L. P. de Jong Kzn., van Rotterdam;
J. W. Krom, van Emst (gem. Epe);
J. Küpfer, van Amsterdam;
J. Leopold, van Amsterdam;
J. A. Lier, van Amsterdam;
A. Mathuisen, van Amsterdam;
J. Meurer, van Kampen;
C. van Muyden, van Rotterdam;
H. E. Oudkerk, van Amsterdam;
Ph. J. Priesman, van Amsterdam;
W. J. van Soest, van Poortugaal;
W. Sparenreyk, van Amsterdam;
Th. J. Thijssen, van Amsterdam;
C. A. Tiemens, van Sommelsdijk;
E. van den Toren, van Wierden;
H. van Veen, van Assen;

O. S. van der Veen, van Amsterdam;
J. Visser, van Zwijndrecht;
F. de Vries, van IJmuiden;
C. Warnier, van Haarlem;
H. Worst, van Hoorn;
J. Zuidweg, van Piershil;
mej. L. M. J. Amand, van Oudenbosch;
„ B. J. Becking, van Amsterdam;
„ H. B. Berendsen, van Nijmegen;
„ J. A. van Boldrik, van Eindhoven;
„ M. H. Corijnus, van Dordrecht;
„ B. G. M. Daane, van Utrecht;
„ V. E. Dietrich, van Boskoop;
„ P. J. van Erp, van Schijndel;
„ W. F. Grevenstuk, van Baambrugge;
„ M. J. Hanff, van Utrecht;
„ C. J. van Heemskerk, van Zaandam;
„ A. H. H. Jansen, van Haarlem;
„ C. J. C. M. Kagie, van Utrecht;
„ R. A. M. Keyzer, van Roosendaal;
„ P. J. G. M. Lutz, van Roosendaal;
„ Th. E. J. Maagdenberg, van 's Gravenhage;
„ A. van Meeuwen, van Leiden;
„ M. A. van den Muysenberg, van Roosendaal;
„ C. M. van Paassen, van Roosendaal;
„ C. P. van de Poll, van Utrecht;
„ J. M. G. Princen, van Arnhem;
„ E. A. A. M. Pubben, van Beek;
„ A. M. G. te Riele, van Nijmegen;
„ C. J. M. Sars, te Arnhem;
„ M. E. Sondermeijer, van Rotterdam;
„ J. Teeling, van 's Gravenhage;
„ C. Ter-Meer, van Leiden;
„ S. M. Wiegant, van Eindhoven;
„ C. M. Wilthagen, van 's Gravenhage;
„ J. Wolterbeek Muller, van 's Gravenhage;
„ J. Wopkes, van Rotterdam.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 20 Januari 1905, n°. 17.

N°. 6.

UITSLAG *van de in* 1904 *te 's Gravenhage gehouden examens, ter verkrijging van eene akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in handelswetenschappen, zeevaartkunde, wis- en natuurkundige wetenschappen en boekhouden.*

Handelswetenschappen (H).

Aangemeld en geëxamineerd 1 mannelijke candidaat, die is afgewezen.

Zeevaartkunde (I).

Aangemeld 4 mannelijke candidaten, geëxamineerd en toegelaten 1, te weten:

T. C. W. van Mierlo, van Helder.

Wiskunde (K1).

Aangemeld 62 mannelijke en 9 vrouwelijke candidaten; geëxamineerd 54 mannelijke en 8 vrouwelijke candidaten; teruggetrokken 13 mannelijke candidaten; afgewezen 22 mannelijke candidaten en 1 vrouwelijke candidaat; toegelaten 19 mannelijke en 7 vrouwelijke candidaten, te weten:

a. Schoolonderwijs:

J. B. Bakker,	van Terschelling;
H. J. Bartelings,	„ Amsterdam;
J. A. Blok,	„ Nijmegen;
A. C. van Braam Houckgeest,	„ 's Gravenhage;
J. M. Hillenius,	„ Amsterdam;
P. J. Jansen,	„ 's Gravenhage;
W. Kosten,	„ Middelburg;

	G. Lottering,	van	Voorburg;
	W. C. Monna,	„	's Gravenhage;
	A. Pels,	„	Alkmaar;
	J. M. Pool,	„	Willemstad;
	B. W. Ruitenbeek,	„	Utrecht;
	H. W. Rijlaarsdam,	„	Amsterdam;
	G. G. Saveur,	„	Rotterdam;
	E. Smit,	„	Amsterdam;
	K. Velzing,	„	Amsterdam;
	D. A. Vermeulen,	„	Leiden;
	P. Visser,	„	Gorinchem;
	P. Vos,	„	Arnemuiden;
Mejuffr.	H. R. ten Dam,	„	Kampen;
„	W. C. Kerlen,	„	Amsterdam;
„	M. G. P. Pijnacker Hordijk,	„	Tiel;
„	J. W. van Veen,	„	Deventer;
„	P. de Visser,	„	Vlissingen;
„	H. P. Wuister,	„	's Gravenhage;

b. huisonderwijs:

Mejuffr. H. G. T. J. ten Brugge Cate, te Almelo.

Mechanica enz. (K II).

Aangemeld 3 mannelijke candidaten, geëxamineerd 2, die zijn afgewezen.

Natuurkunde enz. (K III).

Aangemeld 1 mannelijke en 1 vrouwelijke candidaat, geëxamineerd en toegelaten 1 vrouwelijke candidaat:

Mejuffr. R. Polak, van Groningen.

Delfstofkunde enz. (K IV).

Aangemeld en geëxamineerd 3 mannelijke en 6 vrouwelijke candidaten; teruggetrokken 1 mannelijke en 1 vrouwelijke candidaat; afgewezen 1 mannelijke candidaat; toegelaten 1 mannelijke candidaat en 5 vrouwelijke candidaten, te weten:

	J. Botke,	van	Nijmegen;
Mejuffr.	F. W. Andreae,	van	Zuidhorn;
„	L. F. Harger,	„	Amsterdam;
„	P. J. de Rooy,	„	Amsterdam;
„	M. E. van der Veen,	„	Leiden;
„	J. Westendijk,	„	Amsterdam.

Hoogere wiskunde (Kv).

Aangemeld 4 mannelijke candidaten; geëxamineerd 3; afgewezen 1; toegelaten 2, te weten:

H. Gouwentak, van Venlo;
M. Springer, „ Amsterdam.

Boekhouden (Kxii).

Aangemeld 357 mannelijke en 41 vrouwelijke candidaten; geëxamineerd 314 mannelijke en 41 vrouwelijke candidaten; teruggetrokken 60 mannelijke en 9 vrouwelijke candidaten; afgewezen 156 mannelijke en 13 vrouwelijke candidaten; toegelaten 98 mannelijke en 19 vrouwelijke candidaten, te weten:

a. voor schoolonderwijs:

J. J. Adriaan.	van Utrecht;
Y. Bakker,	„ Vlissingen;
Ch. van Beek jr.,	„ Hilversum;
C. Blaauw Azn.,	„ Rotterdam;
D. Blok,	„ Woerden;
J. Bloksma Pzn.,	„ Meppel;
H, Bolle,	„ Amsterdam;
H. A. Bonsel,	„ 's Hertogenbosch;
D. Brand,	„ Utrecht;
J. Buwalda,	„ Amsterdam;
W. A. Drijver,	„ Rotterdam;
D. Eggink,	„ Rotterdam;
J. J. H. van Egmond,	„ Utrecht;
W. H. Elles,	„ Beverwijk;
J. Enklaar,	„ Zuidlaren;
A. C. W. van Es,	„ 's Gravenhage;
Q. G. van Eyden,	„ Utrecht;
C. J. de Gast,	„ Amsterdam;
J. Goudeket,	„ Amsterdam;
C. de Graaf,	„ Amsterdam;
W. H. Hamelberg,	„ 's Gravenhage;
H. ten Have,	„ 's Gravenhage;
W. M. Haye,	„ Amsterdam;
K. Hekman,	„ Nieuwe-Pekela;
C. J. Hertst,	„ Rotterdam;

	J. H. Hettelingh,	van Amsterdam;
	J. Heule,	„ Doorn;
	M. de Jong,	„ Amsterdam;
	J. S. Köhlbrugge,	„ Delft;
	J. G. A. Krouwels,	„ Haarlem;
	B. J. Krijgsman,	„ Rotterdam;
	H. Lammers Hzn.,	„ Rijssen;
	J. Lancée jr.,	„ Wijk bij Duurstede;
	J. W. Lantermans,	„ Rotterdam;
	A. Lenstra,	„ Zeist;
	B. E. Lentz,	„ Groningen;
	A. Meester,	„ Amsterdam;
	M. H. N. Mendes da Costa,	„ 's Gravenhage;
	F. de Muinck,	„ Veenhuizen;
	T. Mulder,	„ Beilen;
	J. C. Muller,	„ Zeist;
	A. Munter,	„ Deventer;
	L. J. M. van Noppen,	„ Rotterdam;
	J. N. C. van Ouwerkerk,	„ Rotterdam;
	G. U. Petersen,	„ Amsterdam;
	A. L. Picard,	„ Amsterdam;
	W. Ree,	„ Amsterdam;
	T. van der Schatte Olivier,	„ Amsterdam;
	K. R. J. Schipper,	„ Amsterdam;
	J. M. Schols,	„ Amsterdam;
	A. Trouw,	„ Rotterdam;
	H. C. Verbeek,	„ Rolduc;
	C. Visser,	„ Ouderkerk a/d Amstel;
	H. Vissinga,	„ Borger;
	J. L. Vleming jr.,	„ Zwolle;
	E. E. van Vloodorp,	„ Amsterdam;
	G. A. Vries,	„ Helder;
	D. Koeleman jr.,	„ 's Gravenhage;
	J. C. H. Ph. Methöfer,	„ 's Gravenhage;
	Ph. J. Priesman jr.,	„ Amsterdam;
	Th. H. Schouten,	„ 's Gravenhage;
	C. van Wienen jr.,	„ Haarlem;
Mejuffr.	C. D. Appelman,	„ Amsterdam;
„	G. Bekker,	„ Leeuwarden;
„	A. A. L. van Dooren,	„ 's Gravenhage;
„	J. U. Gerhard,	„ Amsterdam;
„	J. G. M. Hollenbach,	„ Velp;
„	A. M. Houttuin,	„ Groningen;
„	E. ter Laare,	„ Breda;
„	G. van Ree,	„ Alkmaar;

Mejuffr. C. J. van 't Riet,	van Utrecht;
„ M. Roosenburg,	„ 's Gravenhage;
„ E. H. C. Siebers,	„ Voorburg;
„ E. M. A. Snijder,	„ Harlingen;
„ G. H. I. Volkersz,	„ Zutphen;

b. huisonderwijs:

L. Aryjansen,	van Rotterdam;
F. A. Bedijn jr.,	„ Rotterdam;
P. H. Bokelmann,	„ Utrecht;
M. S. Brandel,	„ Rotterdam;
G. J. Breedveld,	„ Amsterdam;
C. L. J. R. Cavaljé,	„ Breda;
J. B. van Dam,	„ Stad Almelo;
W. L. J. Dekker,	„ 's Gravenhage;
J. van Dooremaal,	„ Utrecht:
B. J. Eelkema,	„ Enschedé;
L. Th. D. van der Ent,	„ 's Gravenhage;
I. M. van Essen,	„ Rotterdam;
H. L. Fagel jr.,	„ Rotterdam;
B. A. Flentge,	„ Utrecht;
L. Hartman,	„ Amsterdam;
G. G. Heuff,	„ Rotterdam;
H. W. van der Hoeven,	„ Rotterdam;
W. Kabos,	„ Amsterdam;
B. Kodde,	„ Amsterdam;
L. van Koetsveld,	„ Rotterdam;
A. Kok J. Azn.,	„ Oostzaan;
H. J. Koning,	„ Utrecht;
J. S. Koops,	„ Groningen;
E. J. M. H. Krützmann,	„ Antwerpen;
H F. Muller,	„ Amsterdam;
A. K. Muyser,	„ Rotterdam;
R. van der Ploeg,	„ 's Gravenhage;
H. R. P. Prins,	„ Roosendaal;
J. H. Schöpping.	„ Maastricht;
M. F. J. Smith,	„ Amsterdam;
Ph. Th. Stol,	„ Haarlem;
P. C. Stol,	„ Haarlem;
M. van Straten,	„ Amsterdam;
Th. R. Theillers,	„ 's Gravenhage;
W. H. Vermeulen,	„ Amsterdam;
B. Vreeken Pzn.,	„ Hilversum;

Mejuff.	J. Duitz,	van	Amsterdam,
„	S. Jolis,	„	Antwerpen;
„	J. F. D. Koelee,	„	Utrecht;
„	M. J. C. Neeb,	„	's Gravenhage;
„	C. Perk,	„	Weesp;
„	V. Poppelhouwer,	„	Amsterdam.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 20 Januari 1905, n°. 17.

N°. 7.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE *van* 1 *Augustus* 1904—1 *Augustus* 1905 *te Amsterdam belast met het afnemen van de practische examens van apotheker.* (Eerste zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 1 Augustus 1904, n°. 54, en bestaande uit de heeren dr. Ed. Verschaffelt, voorzitter; P. van der Wielen, secretaris; dr. N. Schoorl en Jac. Polak, leden, heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag der werkzaamheden in hare eerste zitting aan te bieden.

In eene voorloopige vergadering, gehouden op 19 November 1904, waaraan alle leden deelnamen, werden de gang van het examen en de werkzaamheden vastgesteld.

De zes candidaten, welke zich voor het examen hadden aangemeld, werden geëxamineerd van 9 December tot en met 22 December, van 9 tot 12 uren des voormiddags en van 1.30 tot 4.30 uur des namiddags.

De aan de candidaten opgedragen werkzaamheden werden verricht, onder toezicht der commissieleden, in het scheikundig laboratorium, de model-apotheek en den hortus botanicus der universiteit van Amsterdam, door burgemeester en wethouders voor dit doel welwillend ter beschikking gesteld.

Voor de practische opgaven in de artsenijbereidkunde, de scheikundige analyse en de pharmacognosie werden de volgende opgaven vastgesteld en bij loting aan de candidaten uitgereikt:

A. *Artsenijbereidkunde.*

1. Jodetum kalicum uit 50 G. jodium;
   Gallas bismuthicus basicus 25 G.;
   Spiritus Cochleariae D. A. ed. IV. 100 G.

2. Jodoformum uit 50 G. jodium;
Tinctura acetatis ferrici aetherea 100 G.;
Spiritus aromaticus ammoniacalis sec. Suppl. Ed. I 100 G.

3. Chloretum Hydrargyrosum uit 50 G. Hydrargyrum;
Hexamethylentetraminum 25 G.
Sapo superadipatus sec. Suppl. Ed. II, ex oleo olivarum 100 G.

4. Acidum Camphoricum 25 G.;
Tannas Chinini insipidus e sulfate Chinini et tannino 25 G.;
Vinum opii aromaticum 1 °/₀ morph. 100 G.

5. Sulfidum Stibicum 50 G.;
Collodium 100 G.;
Extractum Strychni 2,5 °/₀ alk. 25 G.

6. Acidum picrinicnm 25 G.;
Nitris aethylicus sec. Ph. Britt. 1898 100 G.;
Extractum Secalis cornuti liquidum sec. Stoeder 250 G.

B. *Geneesmiddelonderzoek.*

a. Qualitatieve analyse:

1. Chloroformum 75 G.:
Spiritus fortior 10 G.;
Brometium aethylicum 10 G.;
Paraffinum liquidum 5 G.

2. Sulfas zincicus 46,5 G.;
Sulfas kalico-aluminicus 1,5 G.;
Brometum natricum 1,0 G.;
Acidum boricum 1,0 G.

3. Acidum benzoïcum 18 G.;
Acidum cinnameinicum 0,250 G.;
Acidum benzoïcum e toluolo 6,5 G.,
Chloretum hydrargyricum 0,250 G.

4. Carbonas plumbicus 37,5 G,;
Sulfas plumbicus 2,5;
Sulfidum zincicum 5 G.;
Sulfas baryticus 5 G.

5. Lactas ferricns 37,5 G.;
Acidum citricum 5,0 G.;
Saccharose 5,0 G.;
Carbonas calcicus 2,5 G.

6. Aqua 250 G.;
   Acidum hydrochloricum 4,5 G.;
   Bicarbonas natricus 2,5 G.;
   Sulfas kalicus 1,0 G.;
   Carbonas lithicus 0,5 G.;
   Phosphas calcicus 0,5 G.;
   Sulfas natricus 0,5 G.

b. Quantitatieve analyse:

1. Sulfas ferrosus met 10,8 pct. Sulfas cupricus;
2. Chloroform met 18 pct. Benzol;
3. Julapium met 2,56 pct. Bromecum kalicum;
4. Acidum tartaricum met 21,9 pct. Acidum oxalicum;
5. Chloretum hydrargyrosum met 1,42 pct. Chloretum hydrargyricum;
6. Cetaceum met 31,3 pct. Paraffinum solidum.

C. *Quantitatief onderzoek.*

a. door gewichtsanalyse:

1. Cinnameïne in Balsamum peruvianum;
2. Strychnine in Semem Strychni;
3. Saccharose in basterdsuiker;
4. Sublimaat in sublimaatzeep;
5. Morphine in Pulvis Opii compositus;
6. Sulfas kalicus in Carbonas kalicus.

b. door maatanalyse:

1. Nitrietgehalte van Natriumnitriet;
2. Antimonium in Sal Algarothi;
3. Cyaanwaterstofzuur in Aq. Laurocerasi;
4. Zwaveltrioxyde in rookend Zwavelzuur;
5. Peroxydegehalte van Peroxydum natricum;
6. IJzer in Oleum jecoris aselli c. benzoate ferrico.

D. *Toxicologisch onderzoek en Gerechtelijk chemisch onderzoek.*

1. 25 m.G. arseentrioxyde in 100 G. cacaopoeder;
2. 100 m.G. Strychninenitraat in 250 G. kinawijn;
3. 100 m.G. Kaliumcyanide in 250 G. keukenstroop;
4. 100 m.G. Morphinehydrochloraat in 250 G. vanillepudding;
5. 250 m.G. Kalium-stibiotartraat in 250 G. busgroenten;
6. Bloedvlekken.

E. *Hygienische en pathologisch-chemische onderzoekingen.*

1. Urine met urinesedimenten;
2. Boteronderzoek op vluchtige vetzurengehalte;
3. Eiwitgehalte van meel;
4. Urinegehalte van urine;
5. Tuberkelbacillen in sputum;
6. Cofteïnegehalte van koffie.

F. *Het maken van een microscopische doorsnede met beschrijving en teekening.*

1. Bladsteel van Laurus nobilis;
2. Zaad van Vicia Faba;
3. Blad van Dammara orientalis;
4. Tak van Morus nigra;
5. Vrucht van Angelica Archangelica:
6. Wortel van Butomus umbellatus.

G. *Het bepalen en sorteeren van grondstoffen in verkleinden vorm.* (A. 3.)

1. Fructus Cubebae;
Fructus Oryzae;
Passulae minores;
Gummi arabicum;
Summitates Absinthii;
Asa foetida;
Folia Digitalis;
„ Salviae;
„ Althaeae;
Gallae Halepenses.

2. Folia Diosmae;
Semen Papaveris;
„ Coffeae;
Carrageen;
Radix Althaeae;
Herba Majoranae;
Rhizoma Hydrastis;
„ Graminis;
Flores Tiliae;
Stigmata Croci.

3. Herba Sabinae;
Cortex Frangulae;
„ Mezerei;
Secale cornutum;
Olibanum;
Rhizoma Rhei;
Colophonium;
Fructus Carvi;
Flores Koso;
Semen Sabadillae.

4. Semen Colchici;
Fructus Hordei decorticati;
Folia Digitalis;
Fructus Papaveris;
Semen Sinapis nigrae;
Lichen islandicus;
Tragacantha;
Folia Theae;
Cortex Cinnamomi Zeylanici;
„ „ Chinensis.

5. Cortex fructus Aurantii;
Piper nigrum;
Fructus Foeniculi;
Rhizoma Graminis;
Fructus Capsici;
„ Secalis;
„ Cardamomi;
„ Carvi;
Cortex Frangulae;
Bulbus Scillae.

6. Fructus Anisi stellati;
Flores cinae;
Radix Calumba;
Fructus ritici;
Nuces Moschatae;
Opium;
Folia Salviae;
Piper nigrum;
Caryophylli;
Macis.

H. *Microscopisch onderzoek van poedermengsels en vervalschte voedings- en genotmiddelen.*

1. Amylum oryzae;
Cortex Chinae;
Farina Lini.

2. Cortex Cinnamomi;
Amylum Solani;
Flores Sulfuris.

3. Tarwemeel met roggemeel,
calciumsulfaat en
sporen van Tilletia Caries.

4. Fructus Foeniculi:
Amylum Marantae;
Rhizoma Zingiberis.

5. Pulvis Seminis Strychni;
Amylum Oryzae;
„ Maidis.

6. Koffie met Cichorei.

Het examen in de recepteerkunde werd van iederen candidaat mondeling afgenomen, voor zooverre het theoretische gedeelte betrof, terwijl het practische gedeelte aan de candidaten in twee groepen verdeeld werd afgenomen. Elke groep werd gedurende een geheelen dag geëxamineerd. Het practische gedeelte der

pharmacoganie werd door alle candidaten tegelijkertijd gedaan, terwijl elke candidaat afzonderlijk werd geëxamineerd in het herkennen van simplicia, levende en gedroogde planten en plantenafbeeldingen, waarbij tevens examen in de pharmaceutische botanie en zoölogie werd afgenomen.

Met het oog op de noodzakelijkheid van eene splitsing der commissie werd het plaatsvervangende lid de heer J. Jelgersma Swildens op den 21sten en 22sten December opgeroepen, terwijl genoemde heer ook deelnam aan de voorloopige en de slotvergadering. De voorzitter was wegens ziekte verhinderd deze laatste vergadering bij te wonen; de heer J. Polak verving hem.

In deze slotvergadering op den 23sten December werd aan vijf van de zes candidaten, nadat zij in handen van den plaatsvervangenden voorzitter de bij de wet gevorderde eed of belofte hadden afgelegd, het diploma van apotheker uitgereikt.

De namen der geslaagden zijn:

Henriëtte Guillemette la Bastide, geboren den 22sten September 1880, te Amsterdam;

Augustinus Hubertus Claessens, geboren den 11den Juli 1880, te Valkenburg;

Josephus Jacobus Hubertus Haan, geboren den 13den November 1880, te Roermond;

Elize Cornelia Massee, geboren den 30sten Juli 1881, te Goes;

Jacobus Augustinus Roborgh, geboren den 7den Mei 1879, te 's Gravenhage.

Amsterdam, den 23sten December 1904.

Ed. Verschaffelt, *Voorzitter.*

P. van der Wielen, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 22 en Maandag 23 Januari 1905, n°. 19.

N°. 8.

VERSLAG DER COMMISSIE *van* 1 *Augustus* 1904 *tot* 31 *Juli* 1905 *te Utrecht belast met het afnemen der practische examens van apotheker* (Eerste zitting).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, bij Koninklijk besluit van 1 Augustus 1904 n°. 54, te Utrecht belast met het afnemen der practische examens van apotheker, heeft de eer Uwe Excellentie het verslag van hare werkzaamheden in de eerste zitting aan te bieden.

De commissie bestond uit de heeren: prof. dr. H. Wefers Bettink, lid en voorzitter; prof. dr. F. A. F. C. Went, C. Guldensteeden Egeling, leden, en P. Denijs, lid en secretaris.

De plaatsvervangende leden zijn: dr. J. P. Lotsy, dr. L. van Stallie, J. C. Leusden en J. M. A. Hegland.

In een voorloopige vergadering, welke gehouden werd op 17 November 1904 en waartoe ook de plaatsvervangende leden waren opgeroepen, werden de werkzaamheden voor de eerste zitting besproken en bepaald, dat de gang van het examen in hoofdzaak dezelfde zoude zijn als bij het laatst alhier gehouden examen.

Voor het examen hadden zich zes candidaten aangemeld, die in één groep werden geëxamineerd.

Het examen werd gehouden op de werkdagen van 10 December tot en met 24 December.

De heer Denijs was verhinderd van 10 December tot en met 19 December bij het examen tegenwoordig te zijn.

Gedurende die dagen trad op het plaatsvervangend lid de heer Leusden.

Het examen had plaats, onder voortdurend toezicht der commissie, in het pharmaceutisch laboratorium der Rijks-Universiteit,

met uitzondering van het examen in de microscopie, dat in het botanisch laboratorium der Rijks-Universiteit werd afgenomen.

Aan elk der candidaten werd uit de volgende seriën van werkzaamheden, welke vooraf in haar geheel waren vastgesteld, een nummer bij trekking toegewezen.

Serie I. *Bereiding van galenische en scheikundige praeparaten.*

1.	Chloretum hydrargyrico-ammonicum	50	gram;
	Salicylas methylicus	25	„
	Extractum Rhei	100	„
	Emplastrum Oxydi plumbici	250	„
2.	Extractum Chinae	100	„
	Sapo kalinus	500	„
	Benzaldehydum	10	„
	Oxydum zincicum	50	„
3.	Chloretum hydrargyrosum	50	„
	Acidum picricum	25	„
	Podophyllinum	20	„
	Sirupus Jodeti ferrosi	250	„
4.	Aceto-tartras aluminicus	50	„
	Nitrobenzolum	25	„
	Extractum Strychni	25	„
	Oleum jecoris Aselli cum Jodeto ferroso	250	„
5.	Collargolum	25	„
	Nitris aethylicus cum spiritu	500	„
	Extractum Hydrastis liquidum	500	„
	Sapo medicatus	200	„
6.	Acidum hydrobromicum 25 pct.	100	„
	Acidum trichloraceticum	25	„
	Extractum Cubebarum	30	„
	Unguentum terebinthinaceum	200	„

Serie II. *Qualitatieve analyse.*

	Anorganisch.	Organisch.
1.	Phosphas calcicus;	Acetas aethylicus;
	Nitras kalicus;	Aether;
	Sulfas ferrosus;.	Aether petroleï;
	Sulfas cupricus;	Alcohol amylicus;
	Acidum arsenicosum.	Adeps;
		Acidum salicylicum.

2.	Acidum boricum; Sulfas kalicus; Carbonas calcicus; Permanganas kalicus; Oxydum stibiosum.	Sacharum lactis; Amylum Solani; Phenacetinum; Sulfonalum; Acidum benzoïcum.
3.	Oxydum plumbicum; Oxydum magnesicum; Oxydum ferricum; Oxydum zincicum; Oxydum hydrargyricum; Sulfuretum arsenicosum.	Sulfas chinini; Sulfas cinchonini; Oxalas ammonicus; Acidum tartaricum; Acidum citricum.
4.	Chloretum ferricum; Chloretum ammonicum; Nitras kalicus; Sulfas magnesicus; Stannas natricus.	Santoninum; Sulfas morphini; Hydras chlorali; Acidum oxalicum.
5.	Nitras natricus; Chloretum baryticum; Chloretum hydrargyrico-ammonicum; Bolus alba.	Saccharum; Acetanilidum; Gummi arabicum; Acidum salicylicum; Strychinum.
6.	Jodium; Jodetum hydrargyrosum; Sulfas cadmicus; Nitras cobaltosus; Sulfas aluminicus.	Adeps suillus; Vaselinum; Veratrinum; Oxydum zincicum; Resorcinum.

Serie III. *Quantitatieve analyse.*

	Gewichtsanalyse.	Maatanalyse.
1.	Hars in Radix Jalapae;	Vluchtige vetzuren in boter.
2.	Santoninum in Trochisci santonini;	Lood in drinkwater.
3.	Hydrastinum in Extractum Hydrastis;	IJzer in Solutio ferri albuminata;
4.	Salicylzuur in Salicylas natricusoplossing;	Suiker in urine.
5.	Glycerinum in bier;	Arsenik in oplossing.
6.	Acidum uricum in urine;	Alkali in loog.

Serie IV. *Opsporing en onderscheiding van vergiften.*

	Anorganisch gedeelte.	Organisch gedeelte.
1.	200 milligram chleratum Stannosum in 100 gram groente;	1 gram Hydras Chlorali in 200 gram wijn.
2.	30 milligram Arsenas natricus in 100 gram spijs;	100 milligram Gelseminum en 10 gram tinctura Gelsemii in 100 gram wijn.
3.	200 milligram Oxydum zincicum in 100 gram groente met aardappelen;	500 milligram Antipyrinum in 100 gram wijn.
4.	100 milligram Chloretum hydrargyricum in 100 gram wijn;	100 milligram Narcotinum in 100 gram soep.
5.	150 milligram Nitras plumbicus in 100 gram groente met aardappelen;	100 milligram Colchicinum in 100 gram wijn.
6.	150 milligram Sulfas cupricus in 36 gram cacaopoeder;	100 milligram Sulfas atropini in 100 gram soep.

Bij het examen in de Pharmacognosie, werden ook mengsels van gesneden plantendeelen gegeven, die door de candidaten uitgezocht, herkend en beschreven moesten worden.

Van de zes candidaten die aan het examen deelnamen, werden drie afgewezen en aan de overigen werd, nadat zij in handen van den voorzitter den door de wet gevorderden eed of de belofte hadden afgelegd, de akte van bevoegdheid als apotheker uitgereikt.

De namen der geslaagden zijn:

Elisabeth Cornelia de Blauw, geboren 23 October 1883, te 's Hertogenbosch;

Aleida Jacoba Heidema, geboren 9 April 1878, te Westernieland;

Nicolaas Taselaar, geboren 17 Februari 1878, te Werkendam.

Utrecht, 27 December 1904.

Dr. H. Wefers Bettink, *Voorzitter.*

P. Denijs, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 25 Januari 1905, n°. 21.

N°. 9.

VERSLAG *van het op 24--30 November 1904 gehouden examen voor de benoembaarheid tot de betrekking van vice-consul.*

Aan

Zijne Excellentie den heere Minister van Buitenlandsche Zaken.

's Gravenhage, 31 December 1904.

De Commissie voor de consulaire examens heeft ter voldoening aan art. 2 van het betrokken reglement, de eer Uwer Excellentie bij deze verslag uit te brengen over het op 24, 25, 26, 28, 29 en 30 November jl. gehouden examen voor vice-consul. De eerste twee dagen waren gewijd aan het schriftelijk, de drie laatste aan het mondeling gedeelte, terwijl op 26 November zoowel een mondeling als een schriftelijk onderzoek plaats had.

Alle in art. 1 van het examen-reglement genoemde vakken werden mondeling behandeld en dat onderzoek duurde voor elken candidaat 4 uren; aan de handelsgeschiedenis, de groote handels- en gemeenschapswegen, het zeerecht en het volkenrecht viel bovendien eene schriftelijke behandeling te beurt.

Alle leden der Commissie namen aan het onderzoek deel, de ondervraging in de rechtsvakken — met uitzondering van het volkenrecht, waarin door den voorzitter geëxamineerd werd — geschiedde meer in het bijzonder door den heer van Raalte; het onderzoek naar de kennis der candidaten wat aangaat de bepalingen in zake den consulairen werkkring werd door den heer Maas gedaan; de heer Hubrecht examineerde de handels-

vakken behalve de groote handels- en gemeenschapswegen, met het examineeren waarin zich de heer Muller belast had.

Evenals bij het in October en November 1900 gehouden examen voor vice-consul werd aan ieder candidaat voor elk opstel drie uren tijds gegund, ten einde bij de behandeling van de stof blijk te kunnen geven van breede opvatting en juiste indeeling. Voor die schriftelijke behandeling der opgemelde vakken werd den candidaten de keus gelaten uit eenige door de Commissie opgegeven onderwerpen. Aan de candidaten werd voorts medegedeeld, dat het hun vrij stond de opstellen in het Nederlandsch, Duitsch, Engelsch of Fransch te schrijven. Een hunner heeft zijn opstel over de handelsgeschiedenis in het Engelsch geschreven; voor het overige is uitsluitend de Nederlandsche taal gebezigd.

Ook thans, gelijk bij het in 1900 gehouden bovenvermeld examen is beproefd een indruk te verkrijgen van de ontwikkeling en de geschiktheid tot zelfstandig denken en stellen der candidaten en van hunne vaardigheid in het bewerken van een bepaalde stof, door hun op te dragen een rapport samen te stellen over een bepaald onderwerp, hetwelk Uwe Excellentie met de vorige opgaven als bijlagen hiernevens gelieve aan te treffen. De tijdruimte daarvoor toegestaan was ditmaal ruim drie uren, terwijl als bronnen voor het bedoelde onderwerp aan de candidaten werden verstrekt de verslagen en mededeelingen van de afdeeling Landbouw aan het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, n°. 1 van 1904; een exemplaar van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, jaargang 61 n°. 323; een exemplaar van het *Nederlandsch Landbouwweekblad*, jaargang 13 n°. 43 en *Staatsblad* n°. 112 van 1900.

Ten slotte kan de Commissie mededeelen dat de bevindingen van dit examen er haar toe hebben geleid het getuigschrift voor de benoembaarheid tot vice-consul uit te reiken aan den heer G. S. D. Hamel.

De Commissie voor de consulaire examens,

W. van Weede, *Voorzitter.*

R. Stoop, *Secretaris.*

Bijlage.

BIJLAGE.

Rapport.

Schrijf een denkbeeldigen brief (rapport) aan den Minister eener vreemde Regeering over de maatregelen, die in Nederland door de wet, door particulieren of door vereenigingen zijn genomen tot wering van knoeierijen in den zuivelhandel.

Handelsgeschiedenis.

1. De Nederlandsche Bank sedert hare oprichting tot heden.
2. De scheepvaart op den Rijn in de 19de eeuw.
3. De ontwikkeling van den handel tusschen Europa en Oost-Azië (China en Japan) in de 2de helft van de 19de eeuw.

Handels- en verkeerswegen.

1. De verkeersmiddelen van Java met het overige Azië en met Australië.
2. Het petroleumverkeer van producent tot consument.
3. De geregelde stoomvaartlijnen op Afrika.

Zeerecht.

1. Geef een beredeneerd verslag van den gebruikelijken inhoud eener overeenkomst van bevrachting van een schip.
2, De rechtsgevolgen der overschrijding van den laadtijd en van den lostijd.
3. Wat verstaat men onder de „York-Antwerp rules?" Hoe verkrijgen zij en tusschen wie hebben zij verbindende kracht?

Volkenrecht.

1. Het asyl in de neutrale haven aan de schepen der oorlogvoerende Staten te verleenen.
2. De volkenrechterlijke bepalingen betreffende het Suezkanaal.
3. Uiteenzetting der wijzen, waarop internationale verdragen eindigen.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 25 Januari 1905, n°. 21.

N°. 10.

VERSLAG *van het op* 31 *October*—26 *November* 1904 *gehouden examen voor de benoembaarheid tot de betrekking van leerling-consul.*

Aan
Zijne Excellentie den heere Minister van Buitenlandsche Zaken.

's Gravenhage, 31 December 1904.

Ter voldoening aan art. 8 van het reglement heeft de Commissie voor de consulaire examens de eer Uwer Excellentie bij deze verslag uit te brengen over het van 31 October—3 November en van 16—26 November jl. afgenomen examen voor leerling-consul.

De 21 candidaten die door Uwe Excellentie tot het examen waren toegelaten hebben allen aan het schriftelijk examen deelgenomen. In den loop van het verdere gedeelte van het examen hebben zich echter 8 candidaten teruggetrokken.

Wegens ongesteldheid was de voorzitter verhinderd een gedeelte van het examen bij te wonen. Aangezien het onzeker was wanneer jhr. van Weede aanwezig zoude kunnen zijn, meende de Commissie een deskundige te moeten aanwijzen voor het onderzoek in de Staathuishoudkunde, waarmede de voorzitter zich anders belast zou hebben. Als zoodanig heeft de Commissie kunnen beschikken over de diensten van den heer D. Stigter, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam.

Van hen die tot het einde aan het examen hebben deelgenomen liep, behalve over de verplichte vakken, het examen ook voor één candidaat over het Italiaansch en voor één over het Noorsch.

Gelijk vroeger bestond het examen uit een schriftelijk en een mondeling onderzoek. Aan het eerste waren gewijd de eerste drie dagen. Het omvatte de Nederlandsche, Duitsche, Engelsche en Fransche talen, evenals het Handelsrecht, de Handelsgeschiedenis, de Staathuishoudkunde, het Handelsrekenen en het Boekhouden. In laatstgenoemd vak bestond het te verrichten werk in het boeken van een post, het uitwerken van eene rekening-courant en het maken van een balans; in het handelsrekenen in het oplossen van een een drietal vraagstukken. Voor de andere vakken werd een opstel gevorderd, waartoe den candidaten de keus werd gelaten uit eenige hun door de Commissie opgegeven onderwerpen. Bovendien werd voor het Duitsch, Engelsch en Fransch evenals voor de Italiaansche en Noorsche talen eene korte vertaling uit het Nederlandsch in elk dier talen den candidaten opgelegd.

Voor het schriftelijk werk in elk examenvak werd den examinandi als regel $1^1/_2$ uur tijd gegeven. Eene opgave der onderwerpen voor opstellen en der vertalingen enz. gelieve Uwe Excellentie als bijlage van dit verslag aan te treffen.

Bij het onderzoek in de Italiaansche en Noorsche talen, zoowel mondeling als schriftelijk, deed de Commissie zich bijstaan respectievelijk door den heer J. E. F. Schüt, te 's Gravenhage en den heer J. A. Bredius te Amsterdam. De heer dr. Muller belastte zich met het examen, schriftelijk en mondeling in Duitsch en Fransch, terwijl de heer Maas die taak voor het Engelsch op zich genomen had. Van de overige vakken werd het examen in de Handelsgeschiedenis en Aardrijkskunde door den heer Hubrecht afgenomen, dat in het Handelsrekenen en Boekhouden door dr. Muller, terwijl de heer mr. van Raalte examineerde in het Burgerlijk- en in het Handelsrecht. Aan de boven reeds vermelden deskundige den heer Stigter, was in het bijzonder het onderzoek in de Staathuishoudkunde en in de Staatsinstellingen opgedragen.

Als altijd werd bovendien door alle leden der Commissie aan de ondervraging in de verschillende examenvakken van tijd tot tijd deelgenomen.

Het mondeling onderzoek omvatte alle verplichte vakken en werd 4, 5, 6, 7 en 8sten examendag gehouden.

Evenals bij het laatstelijk gehouden examen in 1902 was de duur van het mondeling onderzoek voor elken candidaat op ruim 2 uren bepaald; voor hen die zich voor een onderzoek in een vreemde, niet geëischte taal, hadden opgegeven duurde dat onderzoek 15 minuten langer.

Ter aanduiding van den graad van bekwaamheid werd dezelfde

maatstaf als vorige jaren gebezigd; de uitkomst ten aanzien van elk vak voor iederen candidaat werd gerangschikt onder een der waardebepalingen: „zeer goed", „goed", „voldoende", „onvoldoende", „slecht" en „zeer slecht".

De eischen waren in het algemeen niet hooger dan die welke bij de vorige examens gesteld werden en de grens tusschen hen die toegelaten en hen die afgewezen werden is evenzeer volgens dezelfde grondslagen en naar dezelfde voorwaarden getrokken geworden.

Wat de verschillende vakken aangaat zij in de eerste plaats opgemerkt dat de bekwaamheid om zich schriftelijk, juist en helder uit te drukken in de Nederlandsche taal, — een voor den aanstaanden consulairen ambtenaar onafwijsbare eisch — bij de groote meerderheid der candidaten veel te wenschen overliet, ja bij velen zelfs geheel onvoldoende bleek te zijn. Ook de kennis der Handelsgeschiedenis moet over het algemeen bepaald onvoldoende genoemd worden. Voor het overige viel ook thans niet waar te nemen dat van de eene groep van vakken meer werk was gemaakt dan van de andere, alleen moge vermeld worden dat in het boekhouden door verscheidene candidaten een recht bevredigend examen werd afgelegd. Verschillende onder hen aan wie de Commissie het diploma meende te moeten weigeren hadden zich blijkbaar geen rekenschap gegeven van de vereischten waaraan iemand, die het radicaal van leerling-consul wil verwerven moet voldoen; van anderen bleek de louter op school verkregen kennis nog te onrijp.

Ten slotte kan de Commissie Uwer Excellentie mededeelen dat het getuigschrift voor de benoembaarheid tot leerling-consul door haar is uitgereikt aan de volgende alphabetisch gerangschikte candidaten: mr. K. W. A. Beukema; H. J. Offerhaus; C. Vening.

De Voorzitter der Commissie voor de consulaire examens,

W. van Weede.

De Secretaris,

R Stoop.

BIJLAGEN.

Nederlandsch.

1. De invloed van een verblijf in het buitenland.
2. Volharden bij het ideaal.
3. Beschrijving van een polder.

Fransch.

Vertaling.

Ik twijfel niet, of er is hier voor menig Nederlandsch artikel van uitvoer nog iets te doen. Om maar iets te noemen: Stijfsel wordt hier vooral uit België aangevoerd, aardappelmeel komt meest uit Duitschland. Een mij bekende poging om voor Nederlandsch aardewerk koopers te vinden stuitte af op den concurreerenden prijs van Duitschland.

Door Nederlandsche firma's werd mij in 1903 in tamelijk ruime mate om handelsinlichtingen gevraagd, die dan ook gaarne verstrekt werden, alhoewel ik het volkomen eens ben met het bekende instituut S. te Amsterdam, dat enkele aanvragen beter bij een informatie-bureau thuis behoorden.

Ondergeteekende is echter steeds gaarne bereid in de mate zijner geringe krachten zijn medewerking te verleenen, waar die gevraagd wordt.

Opstel over een der 3 volgende onderwerpen.

I. Willem de Zwijger.
II. Londen.
III. Napoleon I.

Duitsch.

Vertaling.

De in het afgeloopen jaar verkregen uitkomsten stellen de directie in staat 6 pct. dividend uit te deelen, terwijl over 1902 geen dividend hoegenaamd kon worden uitgekeerd. Alhoewel de depressie op de zeevrachtenmarkt in 1903 nog voortduurde, was toch de hoeveelheid der voor het vervoer aangeboden goederen ruimer dan in 1902, vooral uitgaande naar Noord-Amerika. Wat betreft het passagiersverkeer, dit was geheel en

al bevredigend; èn de cijfers van de kajuits- èn die van de tusschendekspassagiers gaan die van 1902 belangrijk te boven. Het verslag over 1903 stelt aan aandeelhouders voor om van de bruto-overschotten ruim zes millioen gulden te besteden aan rente op leeningen, algemeene onkosten, het fonds voor verzekering, afschrijving op onroerende goederen en schepen, reservefonds en tantième aan commissarisen.

Opstel over een der 3 volgende onderwerpen.

I. Het Nederlandsch Rijksmuseum.
II. Java, uit een door u gekozen gezichtspunt.
III. Bismarck.

Engelsch.

Vertaling.

De lasten die op schepen drukken moeten zoo laag mogelijk gemaakt worden om de haven voor reeders aantrekkelijk te maken. Dit is dubbel noodig in het geval van een haven als Londen die slechts tot zekere hoogte aan binnenloopende schepen het vooruitzicht van eene uitgaande lading aanbiedt. Want het is geenszins ten voordeele van eene haven dat schepen die met ladingen zijn aangekomen in ballast weg moeten gaan om eene uitgaande lading te zoeken. De haven, die al het andere gelijk zijnde, de grootste aantrekkelijkheid voor reeders heeft is de haven waar zij na volbrachte lossing kunnen rekenen op eene uitgaande lading.

Opstel over een der 3 volgende onderwerpen.

I. The evils of a cheap newspaper-press.
II. The theatre of the present day.
III. The extension of railways in relation to the progress of civilisation.

Staathuishoudkunde.

1. Overzicht en kritiek der verschillende soorten van belasting.
2. Verband tusschen dichtheid van bevolking en volkswelvaart.
3. Beschouwingen over de verschillende stelsels van armenzorg.

Handelsrecht.

1. Wat is beleening en welke zijn de daaruit voortspruitende rechten en verplichtingen?
2. Het orderbiljet.
3. De rehabilitatie volgens de faillissementswet.

Handelsgeschiedenis.

1. Schets van de oprichting en der inrichting van de West-Indische compagnie en hoofdtrekken uit hare geschiedenis.
2. De walvischvaart der Nederlanden.
3. Geschiedenis van Spanje als koloniale mogendheid tot op onzen tijd.

Handelsrekenen.

Beantwoord de drie volgende vragen:

1. In een factuur komen voor: korting voor contant $2^1/_2$ pct., courtage $^1/_2$ pct., commissie 2 pct., onkosten (zonder courtage en commissie) £ 27.9. Als het totaal der factuur £ 2488.3.8 bedraagt, hoe groot is dan het inkoopsbedrag?

2. Amsterdam verzekert een partij madapollams gaande naar Macassar voor f 1700. Bij de aankomst is de partij beschadigd en brengt ter vendutie f 1149.50 bruto op, terwijl voor expertise- en koelieloon f 202.50 in rekening gebracht wordt.

Als de gezonde waarde der partij getaxeerd is op f 2750, hoe groot is dan de schadevergoeding?

3. Amsterdam ontvangt van Berlijn f 16 000 per 20 Juli en f 25 000 per 20 Augustus, met order deze wissels te verdisconteeren en het netto-provenu over te maken in lang-zicht papier op Parijs.

Amsterdam voorziet de wissels van Hollandsch zegel ($^1/_5$ ‰) verdisconteert ze op 20 Juni met $3^1/_2$ pct. disconto en brengt $^1/_8$ pct. commissie in rekening en remitteert het netto-provenu in zijn traite op Parijs per 8 Augustus à f 47,75 per 2 maanden met 3 pct. disconto.

Hoe groot is deze remise.

Boekhouden.

I. Journaliseer de volgende transactie.

Ik ontving van H. Bauer te Hamburg een remise groot M. 10 000 op Berlijn met verzoek hiervan af te houden zijn debet-saldo bij mij ten bedrage van f 3306,70 en de rest te

remitteeren in een kort-zicht wissel aan J. Dormais te Marseille. Den wissel verkocht ik hier à f 59 en ontving daarvoor 1 wissel op Parijs frs. 5413,11 à f 47,80 = f 2587,47

in contanten	3312,54
	f 5900,00

Ik remitteerde dezen wissel aan J. Dormais . .	f	2587,47
en berekende aan Bauer Provisie $^1/_8$ van f 2593,30		3,24
en buitendien de courtage die ik moest betalen aan den wisselagent namelijk 1 °/₀₀ van f 2587,47 . .		2,59
	f	2593.30

II. Werk de volgende rekening-courant uit volgens de progressieve methode.

Van den Boom & C⁰ ontvangen van hun leveranciers uit Londen rekening-courant, afgesloten per 30 Juni 1904 à 5 pct. per jaar.

1904 Debet.

Jan.	23	to Bill	£ 8. 4/8	per	Jan.	31
Febr.	18	to Invoice.	„ 48.--/1	„	Febr.	18
„	27	to cash draft paid. . .	„ 7.—/10	„	„	27
Mrch	1	to bill	„ 7.15/9	„	Mrch	5
June	30	to telegrams	„ —. 5/2			
June	30	to bill stamps	„ —.—/9			

1904 Credit.

Jan.	1	By Balance a⁰ p⁰ . . .	£ 24.13/6	per	Dec.	31
Feb.	2	„ Check	„ 74.—/5	„	Feb.	2
Mch.	15	„ cash (P. O.). . . .	„ 14.11/8	„	Mch.	15
„	31	„ Bill	„ 60.—/—	„	Apr.	9
May	4	„ Check	„ 61.11/10	„	May	4

Wat is het saldo op 30 Juni 1904?

Maak de winst-en-verliesrekening en de balans op uit de volgende gegevens

		Saldi-Proefbalans.
1. Kapitaal		f 6446,86$^1/_2$
2. Maatschy. Indië-Batavia. .	f 257,08	
3. Provisie. . . . . . , . .		612,57

4.	Kolf & C°.	f 5132,70	
5.	Interest	277,12	
6.	Kolf & C° h/r	131,03	
7.	Wissels	405,38	
8.	Dordtsche Bank.	1021,90	
9.	Goederen onder Kolf & C°.		f 1188,39
10.	Kassa	59,60	
11.	Onkosten	374,37½	
12.	Goederen onder My. Indië.	588,64	
		f 8247,82½	f 8247,82½

Onkosten nog te betalen f 128,91.

Goederen onder My. Indië volgens bericht verkocht in December voor f 716,80 af te leveren in Januari.

Goederen onder Kolf & Co. voorraad nihil.

Ter vertaling in het Spaansch, Italiaansch of Noorsch.

In het begin van de lente was ik voornemens Napels te verlaten om mij naar Rome te begeven. Ik was pas naar mijn logement teruggekeerd, om ongeveer middernacht, toen de andere gasten uit het huis naar mij toekwamen en er mij opmerkzaam op maakten dat de Vesuvius massa's rook uitwierp en dat de vlammen eene ophanden zijnde uitbarsting aankondigden. De lucht was even warm als in Juli op een schoonen zomerdag. Ik ging dadelijk naar het terras voor het huis. De asch viel langzaam doch onmerkbaar, bedekte langzamerhand den bodem, en gaf aan het gansche land eene donkere kleur, als een rouwkleed. De duisternis werd van tijd tot tijd door de vlammen verlicht.

Opstel.

Iets over den oorlog tusschen Japan en Rusland, of

over Willem den Zwijger, of

over de Spaansche, Italiaansche of Noorsche taal.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 29 en Maandag 30 Januari 1905, n°. 25.

N°. 11.

VERSLAG *omtrent de onderzoekingen, verricht aan de Nederlandsche tafel van het Zoölogisch Station te Napels, van 4 Juli tot 26 September* 1904.

De onderzoekingen, welke thans door mij werden verricht, waren een vervolg op degenen, die gedurende mijn vorig verblijf, in den zomer van 1889, werden uitgevoerd en betroffen in hoofdzaak de levensverschijnselen van de uit physiologisch oogpunt zoo hoog belangrijke *Caulerpa prolifera*.

Mijne vroegere proeven hadden aangetoond, dat men de protoplasmastrengen, welke in grooten getale tusschen de dwarsbalken zijn uitgespannen en in welke zeer intensieve strooming plaats vindt, van hun oorspronkelijke richting kan doen afwijken, door het aanbrengen van verwondingen. Heeft de wond een dwarsche richting zoo vereenigen zich de meest in overlangsche richting loopende stroomen tot één dwarsstroom, welke de wond volgt tot haar uiteinde, om dan verder zijn weg naar de basis toe te vervolgen. Een zoodanige dwarsstroom ziet men echter nooit anders dan boven de wond optreden, daar dadelijk onder de wond de stroomen allengs onduidelijker worden. Het is alsof er boven de wond een stuwing optreedt en onder de wond het plasma wegtrekt. Zulk een verschillend gedrag onder en boven de verwonding duidde op het bestaan eener polariteit en deze eigenschap was het welke nu aan een hernieuwd onderzoek werd onderworpen.

Was het mij gelukt de basaalwaartsgaande stroom in dwarsche richting te leiden, zoo trachtte ik nu dien geheel om te keeren, dus te noodzaken een apicale richting aan te nemen. Door het aanbrengen van een zoogenaamde dubbele haakwond zou de stroom in het middelste gedeelte van het blad zich omhoog moeten bewegen. De uitkomst van een aantal dezer proeven

leerde, dat een dergelijke „omkeering" gelukken kan, doch slechts dan tot stand komt, wanneer de afstand der dwarswonden niet te groot is; 35 tot 50 m.M. afstand bleek te groot te zijn, bij 25 m.M. gelukte de proef steeds.

De stroom, welke zich daarbij in het middenstuk vertoonde, ontwikkelde zich geleidelijk en steeds van onderen op, terwijl stroomen in het normale blad altijd van boven af ontstaan. Dat de kracht, die de ontwikkeling dier stroomen veroorzaakt, in beide gevallen tegengesteld gericht is, kon bovendien nog experimenteel worden aangetoond door wondjes: in het normale gedeelte vond dan stuwing plaats boven de wond, in het middenstuk van het proefblad daarentegen daaronder.

Was dus de „omkeering" tot stand gekomen in het middelste gedeelte, toch bleek uit de proeven voldoende, dat het blad zich krachtig daartegen verzette; de veel langzamere ontwikkeling van den stroom in het middenstuk dan in de beide zijgedeelten, en het ontstaan van rhizoïden boven de onderste dwarswond, toonde voldoende aan dat er strijd werd gevoerd en dat het middenstuk pogingen aanwendde, om zich tot een afzonderlijk individu te regenereeren.

Intusschen bleek tevens dat de omkeering der polariteit slechts in schijn was tot stand gekomen en deze inderdaad onveranderd was blijven bestaan in het middengedeelte van het blad.

Nu men alzoo in staat was de protoplasmastroomen door middel van wonden 180° van hun oorspronkelijke richting te doen afwijken, rees bij mij de vraag, of men dit ook zou kunnen tot stand brengen met behulp van de zwaartekracht. Een aantal bladeren werden met dit doel omgekeerd opgehangen, of omgekeerd geplant. Na meerdere dagen vormden zich nieuwe bladeren, prolificatie's, aan de oudere, en nu bleek dat de bundel protoplasmastroomen, welke anders in zijn geheel naar de basis loopt, nu wel ook grootendeels die richting aannam, maar dat toch een of meerdere stroomen omgekeerd waren en naar den bladtop liepen. Intusschen volgden zij dien niet over grooten afstand, want spoedig toch zag men ze plotseling ombuigen en naar de bladbasis terugloopen; de door de zwaartekracht van hun normalen weg afgebrachte stroomen werden alzoo door de onveranderde polariteit in het blad weer daartoe teruggebracht.

Niet minder duidelijk dan bij de protoplasmastroomen uit zich de polariteit bij *Caulerpa*, wanneer aan afgesneden bladeren zich nieuwe rhizoïden en rhizomen vormen, omdat deze in den regel in de nabijheid van den basis ontstaan. Bij het optreden van prolificatie's is van zoodanigen regelmaat niets te bespeuren.

Bij de bestudeering van deze verschijnselen trok het mijn

aandacht, dat de worteltjes, en ook de rhizomen, bij krachtige bladeren steeds ontstaan op een helder witte of zeer lichte groene vlek, welke kort na het afsnijden direct boven de wond optreedt; onder de wond is van zoodanige verkleuring nooit iets te zien. Bij nader onderzoek bleek mij nu, dat er na zware verwonding in het protoplasma van het blad een splitsing optreedt, waarbij een zeer fijnkorrelig protoplasma, dat geen chlorophylkorrels bevat, zich afscheidt van een meer waterachtig plasma, waarin al die groene korrels achterblijven. Het eerste nu bleek niets anders te zijn dan meristeemplasma, zooals men het aantreft in de toppen van alle groeiende organen dezer plant.

Op elk punt van het blad vormt zich dus een kleine hoeveelheid meristeemplasma; dit verzamelt zich tot steeds dikker wordende strengen, welke in overlangsche richting door het blad heen naar den steel toe loopen. Ook in deze strengen heeft beweging van het plasma plaats, zoowel in heengaande als in teruggaande richting, doch die in basaalwaartsche richting is iets krachtiger, zoodat een opeenhooping van meristeemplasma boven de wond daarvan het gevolg is.

Verdere proeven toonden aan, dat dit plasma niet alleen naar de basis toestroomt, maar dat het ook aldaar aan de laagste, meest basale, plaats samenloopt, zooals bijv. in de scherpe punt, wanneer men het blad door een zeer schuine snede afsnijdt. Ook hieruit blijkt dus, dat deze verplaatsing van plasma onder den invloed staat van een in basale richting werkende kracht.

Op de zoo ontstane witte vlek vormen zich nu de worteltjes en iets hooger, meestal op de grens van de groene en de witte vlek, de rhizomen. De nieuwe prolificaties daarentegen ontstaan geheel afgescheiden van deze veranderingen. Hun vorming staat dus buiten den invloed der basaalwerkende kracht, terwijl er ook geen aanleiding gevonden werd, om een apicaal werkende kracht te onderstellen, welke bij hun ontstaan zou medewerken.

Leiden, 19 November 1904.

Prof. Dr. J. M. Janse.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 29 en Maandag 30 Januari 1905, n°. 25.

N°. 12.

VERSLAG *der Rijkscommissie tot het examineeren van stuurlieden aan boord van koopvaardijschepen over het jaar* 1904. (*Januari t/m Augustus.*)

De Commissie, benoemd bij beschikking van 18 Januari 1904, litt A A., afdeeling Handel en Nijverheid, heeft de eer Uwe Excellentie het bij art. 13 van het Koninklijk besluit van 17 Juni 1891 (*Staatsblad* n°. 106) voorgeschreven beredeneerd verslag van de in dit zittingjaar gehouden examens aan te bieden.

De commissie hield 6 zittingen:

1ste	zitting	te Amsterdam	op	9, 10, 11, 12, 16, 17, 18 en 19 Februari.
2de	„	„ Rotterdam	„	8, 9, 10, 11, 15, 16 en 17 Maart.
3de	„	„ Amsterdam	„	12, 13, 14, 15, 19, 20, 21 en 22 April.
4de	„	„ Rotterdam	„	10, 11, 17, 18, 19 en 20 Mei.
5de	„	„ Amsterdam	„	14, 15, 16, 17, 21, 22, 23 en 24 Juni.
6de	„	„ Rotterdam	„	12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 24, 25 en 26 Juli.

De examens namen dus 48 dagen in beslag.

In het geheel meldden zich 241 candidaten aan voor 295 diploma's, gespecificeerd als volgt:

180	candidaten voor één diploma.
54	„ „ „ „ èn aanvullingsdiploma.
7	„ „ „ aanvullingsdiploma alleen.
241	totaal.

Hiervan kwamen niet op of trokken zich terug vóór den aanvang van het examen 4 candidaten; 2 werden afgekeurd voor de oogen; 1 werd niet toegelaten wegens onvoldoende dienstbewijzen; tijdens het examen trokken zich 2 candidaten terug en 26 konden niet worden toegelaten tot het afleggen van een aanvullingsdiploma, omdat zij niet geslaagd waren in het examen voor het hoofddiploma.

Te zamen dus 35.*)

In het geheel werden derhalve geëxamineerd 260 candidaten, nl. 228 candidaten voor een diploma en 32 voor een aanvullingsdiploma en wel met den volgenden uitslag:

		Geëxamineerd.	Geslaagd		Afgewezen.		
			Totaal.	Waaronder recidivisten.	Practijk.	Theorie.	Totaal.
Voor het diploma.							
Volgens Programma A.							
Groote Stoomvaart	1ste-stuurman	60	41	16	10	9	19
	2de- "	43	31	7	3	9	12
	3de- "	83	46	19	7	30	37
Groote Zeilvaart	2de- "	8	5	3	1	2	3
	3de- "	31	12	4	6	13	19
Volgens Programma C.							
(Kleine vaart) stuurman		3	2	1	—	1	1
Totaal . . .		228	137	50	27	64	91

*) Deze cijfers zijn berekend naar de aangevraagde diploma's, niet naar het aantal candidaten.

	Geëxamineerd.	Geslaagd. Totaal.	Geslaagd. Waaronder recividisten.	Afgewezen. Practijk.	Afgewezen. Theorie.	Afgewezen. Totaal.
VOOR HET AANVULLINGSDIPLOMA.						
Volgens Programma A.						
Groote Stoomvaart 1ste-stuurman	6	6	—	—	—	—
Groote Stoomvaart 2de- „	1	1	—	—	—	—
Groote Stoomvaart 3de- „	15	10	—	1	4	5
Groote Zeilvaart 1ste „	1	1	—	—	—	—
Groote Zeilvaart 2de- „	2	2	—	—	—	—
Groote Zeilvaart 3de- „	7	5	—	2	—	2
Totaal . . .	32	25	—	3	4	7
RECAPITULATIE:						
Diploma. . . . . totaal	228	137	50	27	64	91
Aanvullingsdiploma . . . . „	32	25	—	3	4	7
Totaal . . .	260	162	50	30	68	98

Van de geëxamineerden kon dus aan 60 pct. een diploma en aan 84 pct. een aanvullingsdiploma worden uitgereikt.

De resultaten der afgelegde examens waren over de verschillende zeevaartscholen verdeeld als volgt:

	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Afgewezen. Practijk.	Afgewezen. Theorie.	Afgewezen. Totaal.
Zeevaartschool te Amsterdam . . .	44	26	1	17	18
„ „ Rotterdam . . .	52	27	11	14	25
„ „ Groningen . . .	8	2	4	2	6
„ „ Harlingen . . .	25	16	4	5	9
„ „ Delfzijl	11	6	1	4	5
„ „ den Helder . . .	2	2	—	—	—
„ „ Terschelling. . .	14	10	2	2	4
„ „ Schiermonnikoog .	18	9	—	9	9
„ „ Vlieland	3	2	1	—	1
„ „ Vlissingen . . .	20	10	1	9	10
Kweekschool voor de Zeevaart . .	25	25	—	—	—
Niet op een school geleerd. . . .	6	2	2	2	4
Totaal . .	228	137	27	64	91

Daar de Commissie krachtens beschikking van 20 Februari 1904 in dit jaar slechts 6 zittingen heeft gehouden, zulks in verband met het in werking treden op 1 September 1904 der „Schipperswet", behoort bij het vergelijken der resultaten der in dit jaar afgelegde examens, deze kortere zittingstijd in aanmerking te worden genomen; immers in vorige jaren werden geregeld 10 zittingen door de Commissie gehouden.

De Commissie vindt overigens geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen over de in dit jaar gehouden examens.

Waar de Commissie aan het einde is gekomen harer taak, rest haar Uwe Excellentie dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

De Commissie voornoemd,

A. E. Arkenbout Schokker, *Voorzitter.*

C. Koopmans, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 29 en Maandag 30 Januari 1905, n°. 25.

N°. 13.

VERSLAG DER COMMISSIE *tot het examineeren van machinisten aan boord van koopvaardijschepen over* 1904.

De Commissie, benoemd bij beschikking van Uwe Excellentie van 27 Januari 1904 lit. U, en herbenoemd bij die van 6 Juli 1904, lit. C.C., Afdeeling Handel en Nijverheid, heeft de eer u hierbij aan te bieden het beredeneerd verslag harer werkzaamheden, voorgeschreven in art. 13 van het bij Koninklijk besluit van 18 Maart 1891 (*Staatsblad* n°. 76) vastgesteld Reglement voor de examens ter verkrijging van een diploma als machinist aan boord van koopvaardijschepen, en in art. 11 van het Reglement voor de machinisten-examens 1904 (*Staatsblad* n°. 21).

Regeling der examens.

Hierin is geen verandering gebracht. Drie zittingen werden gehouden vóór de invoering van voormeld Reglement en wel:
1ste zitting te Amsterdam, 23, 24, 25, 26 Februari, 1, 2, 3, 4, 8, 9, 10 en 11 Maart;
2de zitting te Rotterdam, 26, 27, 28, 29 April, 3, 4, 5, 6, 10, 11, 13, 17 en 18 Mei;
3de zitting te Amsterdam, 28, 29, 30 Juni, 1, 5, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 19, 20, 21 en 22 Juli,
terwijl na het in werking treden hiervan nog twee zittingen plaats hadden:
1ste zitting te Rotterdam, 27, 28, 29, 30 September, 4 en 5 October;
2de zitting te Amsterdam, 22, 23, 24, 25, 29, 30 November, 1 en 2 December,
zoodat het totaal aantal zittingdagen 55 bedroeg tegen 50 in het vorige jaar.

Uitslag der examens.

Aangemeld hebben zich vóór de invoering van het Reglement 139 en na de invoering 50 candidaten, totaal 189, tegen 124 in 1903.

In de zittingen gehouden vóór September trokken zich onder het examen terug 2 candidaten en wel 1 voor B en 1 voor A, zoodat geëxamineerd werden:

Volgens programma A 78.
„ „ B 45.
„ „ C 14.

Hiervan slaagden:

Voor A 50 candidaten, dus 64,1 pct.
„ B 29 „ „ 64,4 pct.
„ C 11 „ „ 78,6 pct.

In de tweede zittingen, die na 1 September krachtens het nieuwe Reglement voor de machinisten-examens werden gehouden, kon één candidaat voor het examen volgens programma B niet toegelaten worden, op grond hij zich aanmeldde binnen den termijn waarvoor hij bij een vroeger examen was afgewezen, terwijl één candidaat volgens programma A niet is opgekomen.

Geëxamineerd zijn dus:

Volgens programma A 35 candidaten.
„ „ B 13 „

waarvan geslaagd zijn:

Voor A 24 candidaten, dus 68,5 pct.
„ B 8 „ „ 61,5 pct.

Het totaal aantal geslaagden bedraagt dus 122 of 65,9 pct. tegen 65 pct. in het vorige jaar.

Alle candidaten geëxamineerd volgens progr. C. waren in het bezit van het diploma B en van de candidaten geëxamineerd volgens progr. B hadden 24 het diploma A behaald; terwijl na

invoering van het Reglement de candidaten een lager diploma moeten overleggen om tot het examen voor een hooger diploma te kunnen worden toegelaten. Een die voor B opkwam, was in het bezit van een diploma A, hem uitgereikt krachtens art. 9, sub *e*, der wet van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* n°. 139), gewijzigd bij de wet 14 Juli 1904 (*Staatsblad* n°. 156); alle overige candidaten voor dit programma konden een diploma A overleggen door hen verkregen door het afleggen van een examen voor de commissie hier te lande.

Onder de geëxamineerde candidaten vóór en na de invoering van het Reglement waren 43 niet geslaagden van vorige examens en wel 27 voor A, 12 voor B en 4 voor C.

Keuring der candidaten.

Blijkens de overgelegde bewijzen voldeden alle candidaten aan de eischen van de voorgeschreven gehoorscherpte en zij, die zich na de invoering van het nieuwe Reglement hebben aangemeld, ook aan die van de voorgeschreven gezichtsscherpte.

Omtrent de werking van het Reglement voor de machinistenexamens 1904 (*Staatsblad* n°. 21) kan de commissie thans nog geen volledig oordeel vellen, zoodat het onderstaande alleen een overzicht geeft van de examens vóór de invoering hiervan.

Opmerkingen omtrent de verschillende vakken.

Talen.

Slechts één candidaat verlangde in de Duitsche taal examen af te leggen, waarin hij voldeed, terwijl van de overige 59 candidaten, welke in de Engelsche taal geëxamineerd werden er 21 niet aan de gestelde eischen voldeden.

De kennis der Nederlandsche taal liet ook nog steeds te wenschen over: 11 candidaten van de 137 geëxamineerden kregen geen voldoend cijfer.

Reken-, wis-, natuur- en werktuigkunde.

De uitslag hiervan is als volgt:

Rekenkunde.

Geëxamineerd volgens programma A 78 candidaten, waarvan 28 onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma B 45 candidaten, waarvan 16 onvoldoende.

Rekenkunde en algebra.

Geëxamineerd volgens programma C 14 candidaten, waarvan 3 onvoldoende.

Meetkunde.

Geëxamineerd volgens programma B 45 candidaten, waarvan 14 onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma C 14 candidaten, waarvan 3 onvoldoende.

Natuur- en werktuigkunde.

Geëxamineerd volgens programma A 78 candidaten, waarvan 25 onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma B 45 candidaten, waarvan 15 onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma C 14 candidaten, waarvan 2 onvoldoende.

Uit bovenstaande cijfers blijkt, dat de kennis in bovengenoemde vakken over het algemeen nog wel wat te wenschen overlaat.

Stoomwerktuigkunde.

De uitslag hiervan was, dat 32 candidaten geen voldoende cijfers behaalden en wel 18 voor A, 12 voor B en 2 voor C.

Het technisch en theoretisch gedeelte afzonderlijk beschouwd, was de uitslag als volgt:

Van de 47 candidaten, die niet geslaagd zijn, hadden 22 onvoldoende cijfers, zoowel in het technisch als in het theoretisch gedeelte; 11 alleen in het technisch en 14 alleen in het theoretisch gedeelte.

Opmerkingen van algemeenen aard.

Van de geëxamineerde candidaten in 1904 ontving vóór de invoering van het nieuwe Reglement een 106-tal of 77,4 pct. herhalingsonderwijs op de bestaande cursussen en nà de invoering een 40tal of 83,3 pct.

Voor het examen van machinist bij de sleepvaart heeft zich geen enkel candidaat aangemeld.

De aan dit verslag gehechte staat geeft uwe Excellentie een overzicht van de herkomst, opleiding en laatsten werkkring van alle candidaten, die gedurende het jaar 1904 geëxamineerd zijn.

Aan het einde van hare taak gekomen, betuigt de Commissie u haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Namens de Commissie,

De Voorzitter,
J. J. Stooker.

De Secretaris,
J. C. Graue,

ZITTING

Zitting.	Volgens welk programma examen afgelegd.	Aantal candidaten.	Geslaagd.	Niet geslaagd.	Aanvankelijke technische opleiding of werktijd.					
					Opleiding Hellevoetsluis.	Kweekschool voor machinisten.	Ambachtsscholen.	Andere inrichtingen van onderwijs.	Op eene groote machine fabriek.	Op kleinere werkplaatsen.
1ste	A	22	13	9	„	1	5	2	12	2
2de	A	24	18	6	„	4	8	„	9	3
3de	A	32	19	13	„	2	4	„	20	6
1ste (1)	A	14	9	5	„	4	3	„	6	1
2de (1)	A	21	15	6	„	„	5	„	13	3
1ste	B	8	7	1	„	1	3	„	3	1
2de	B	18	10	8	„	1	8	„	7	2
3de	B	19	12	7	„	1	5	„	10	3
1ste (1)	B	2	2	„	„	„	1	„	1	„
2de (1)	B	11	6	5	„	3	2	„	4	2
1ste	C	4	3	1	„	„	1	„	1	2
2de	C	4	2	2	„	1	„	„	3	„
3de	C	6	6	„	„	„	1	„	4	1
1ste (1)	C	„	„	„	„	„	„	„	„	„
2de (1)	C	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totaal		185	122	63	„	18	46	2	93	26

(1) Deze zittingen hebben plaats gehad na de invoering van het Examenreglement 1904 (*Staatsblad* n°. 21).

AR 1904.

Laatste werkkring.

Stoomv. Maatsch. Nederland.	Rotterdamsche Lloyd.	Holland-Amerika-lijn.	Kon. Ned. Stoomb. Maatsch.	Maatschappij Zeeland.	Kon. Paketvaart. Maatschappij.	Kon. West-Indische Maildienst.	Ned. Stoomv. Maatsch. Oceaan.	Holl. Stoomb. Maatschappij.	Amerikaansche Petr. Maatsch.	Alg. Scheepvaart Maatschappij W. H. Muller en C°.	Stoomv. Maatsch. Oostzee.	Zuid-Amerika Maatschappij.	Andere stoomschepen.
3	„	1	5	2	„	1	„	„	„	„	1	„	9
3	„	5	5	2	1	1	„	2	„	„	2	„	3
4	„	2	4	2	2	1	„	„	„	1	„	„	16
4	„	2	4	„	„	1	1	„	1	„	„	1	„
1	1	1	2	2	1	„	„	„	„	„	1	2	10
1	1	1	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	3
1	2	4	4	1	2	„	„	1	1	„	„	„	2
2	2	2	1	„	2	„	„	1	„	„	„	„	9
„	„	„	„	„	1	„	„	1	„	„	„	„	„
4	„	1	„	1	„	1	„	„	„	2	„	„	2
„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	1	2
1	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„	1	1
1	„	1	„	„	„	2	„	„	„	„	„	„	2
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
25	6	20	25	10	10	8	2	6	2	3	4	5	59

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 4 en Maandag 5 Februari 1905, n°. 29.

N°. 14.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *in* 1905 *te Breda belast met het afnemen van de examens van apothekersbediende. (Tweede zitting.)*

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, gedurende het jaar 1905 te Breda belast met het afnemen van de examens bedoeld in art. 17 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), daartoe aangewezen bij ministerieele beschikking van 27 April 1905, n°. 3943, afdeeling B.B., heeft de eer Uwe Excellentie het verslag van hare tweede zitting aan te bieden.

Ingevolge bij ministerieele beschikking van 2 October 1905, n°. 8924, afdeeling B.B., verleende machtiging om de leden en — zoo noodig — ook de plaatsvervangende leden der Commissie in eene voorloopige vergadering bijeen te roepen, werd op 7 October d. a. v. eene vergadering gehouden, waarop de leden aanwezig waren.

Ingevolge de ondervinding in de eerste zitting opgedaan, dat 76 pct. van de recepten, waartoe phosphorus moest afgewogen en opgelost worden, onvoldoende bereid werden, werd besloten alle candidaten in de tweede zitting phosphorus te doen wegen en oplossen. Overigens werd in de inrichting van het examen geene verandering gebracht.

De examens begonnen Maandag 16 October en eindigden Dinsdag 19 December 1895.

De voorzitter was driemaal verhinderd als zoodanig werkzaam te zijn, namelijk 25 en 26, 30 en 31 October en 6 en 7 December, terwijl het lid A. F. F. M. van den Dries in dato 19 December niet aanwezig kon zijn.

Het plaatsvervangend lid J. E. H. van Waegeningh trad die dagen in functie.

Er hadden zich aangemeld 125 candidaten vóór 5 October en werden ingevolge bij ministerieele beschikking van 14 October 1905, n°. 9635, afd. B.B., en van 19 October 1905, n°. 9771, afd. B.B., verleende machtiging nog twee vrouwelijke candidaten toegelaten, zoodat zich totaal aangemeld hadden 127 candidaten, 103 vrouwelijke en 24 mannelijke. Van dezen trokken zich vóór het examen 5 vrouwelijke en 2 mannelijke terug, zoodat het examen werd afgelegd door 98 vrouwelijke en 22 mannelijke candidaten, totaal 120, waarvan 41 tegen afgifte van bewijs van storting voor het examen van apothekersbediende.

Hiervan slaagden 57, namelijk 53 vrouwelijke en 4 mannelijke; trokken zich tijdens het examen terug 3 vrouwelijke en 3 mannelijke en werden afgewezen op den eersten dag 10 vrouwelijke en 10 mannelijke, op den tweeden dag 32 vrouwelijke en 5 mannelijke candidaten.

1 vrouwelijke en 1 mannelijke candidaat waren in het bezit van een diploma van theor. apoth. examen; 1 vrouwelijke van pharm. cand.; 1 vrouwelijke van het diploma in dier- en delfstofkunde; 6 vrouwelijke en 1 mannelijke van dat van het eerste natuurkundig examen. Dezen werd vrijstelling verleend van lager onderwijs en natuurkunde.

5 vrouwelijke en 2 mannelijke candidaten waren in het bezit van het diploma van eindexamen hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus; één mannelijke van een bewijs van overgang naar de 5de klasse gymnasium; één vrouwelijke van een bewijs van overgang naar de 4de klasse gymnasium; 3 vrouwelijke candidaten waren in het bezit van een diploma van eindexamen hoogere burgerschool met driejarigen cursus; twee vrouwelijke van een diploma van eindexamen van een meisjesschool van middelbaar onderwijs met vijfjarigen cursus en twee van een bewijs van overgangsexamen naar de 5de klasse van een dergelijke school; één vrouwelijke van een diploma van eindexamen van uitgebreid lager onderwijs met vijfjarigen cursus. Aan dezen werd vrijstelling verleend van lager onderwijs.

De namen der candidaten, wien na afgelegden eed of belofte het getuigschrift als apothekersbediende werd uitgereikt — gerangschikt naar den datum van oproeping — zijn:

de dames:

Diploma 17 October:

1. Joh. Frederika Aafje Kruyt, geb. te Padang, 29 Maart 1877;
2. Jannetje Willemina Abspoel, geb. te Amsterdam, 8 Februari 1879;

3. Maria Elisabeth Bouman, geb. te Utrecht, 12 Maart 1886;
4. Hendrika Cornelia Adriana van de Corput, geb. te Rotterdam, 6 Februari 1883;
5. Elisabeth Gerardina van Leeuwen, geb. te Dordrecht, 26 Juni 1887.

Diploma 21 October:

6. Jannetje Zwart, geb. te Amsterdam, 1 Februari 1886;
7. Willemina Karelina Knoppers, geb. te Franeker, 29 November 1886;
8. Jacoba Cornelia Sommer, geb. te Leerdam, 21 Juli 1884;
9. Theodora Francisca Ladan, geb. te Soerabaja, 26 November 1886;
10. Aartje Johanna Koedam, geb. te Culemborg, 19 Februari 1886.

Diploma 26 October:

11. Aleida Frederika Donner, geb. te Goes, 1 November 1885;
12. Joh. Clementina Maria Paijens, geb. te Oosterhout, 26 April 1884;
13. Gezina Hermina Truitman, geb. te Enschedé, 10 Maart 1887;
14. Anna Elizabeth Romeny, geb. te Enschedé, 9 November 1885.

Diploma 28 October:

15. Christ. Aletta Catharina Koeleman, geb. te Utrecht, 13 Mei 1883;
16. Petronella Susanna Henze, geb. te Amsterdam, 11 December 1883;
17. Adriana Pieternella Loois, geb. te Vlissingen, 25 Februari 1875.

Diploma 4 November:

18. Hendrica Elisabeth Bek, geb. te Haarlem, 2 Juni 1884;
19. Emma Joh. Freder. Gerke, geb. te Zandvoort, 27 April 1885;
20. Anna Buis, geb. te Schagen, 2 October 1886.

Diploma 7 November:

21. Maria Raëskin, geb. te Amsterdam, 10 Februari 1877.

Diploma 9 November:

22. Grietje Breet, geb. te Zaandijk, 7 December 1885.

Diploma 11 November:

23. Maria Paulina Müller, geb. te 's Gravenhage, 26 Juni 1885;
24. Elisabeth Arnoldine Tweedy, geb. te Zutphen, 27 September 1886.

Diploma 14 November:

25. Carolina Frederika van Duyn, geb. te Samarang, 25 Februari 1884;

26. Jacoba Joh. Francisca Taminiau, geb. te Zutphen, 28 Maart 1885;
27. Sara Catharina Regensburg, geb. te Leiden, 4 November 1879.

Diploma 16 November:
28. Emilie Jozepha Constance Goedhart, geb. te Rotterdam, 5 Maart 1886;
29. Elisabeth Marianne van Rhijn, geb. te Leiden, 29 Juni 1879.

Diploma 21 November:
30. Aaltje Hendrika Hulscher, geb. te Olst, 7 Januari 1886;
31. Joh. Carolina Weevers Stous, geb. te Bellingwolde, 4 Mei 1886;
32. Jannetje Hendrika Sarink, geb. te Deventer, 12 April 1887.

Diploma 23 November:
33. Gesina Maria Moll, geb. te Leerdam, 10 December 1886;
34. Elisabeth Joh. Maria Helena Mak, geb. te Dordrecht, 4 Januari 1885.

Diploma 25 November:
35. Geertje van der Pols, geb. te Geldermalsen, 13 April 1886.

Diploma 28 November:
36. Anna Cornelia Dörr, geb. te Amsterdam, 23 November 1887;
37. Saartje Hendr. Corn. Wijnanda Elisabeth Vuystingh, geb. Enkhuizen, 8 Augustus 1886;
38. Marie Gerardine Schott, geb. te Oegstgeest, 8 April 1885;
39. Elske Cornelia Wilhelmina van Gaasbeek, geb. te Edam, 13 Juni 1887.

Diploma 30 November:
40. Corn. Joh. Clara Maria Lamers, geb. te Breda, 26 December 1876.

Diploma 2 December:
41. Mathilda Alexia Frederica Hubertina Haan, geb. te Roermond, 18 Mei 1886;
42. Emma Wilhelmina Bijl, geb. te Rotterdam, 17 Januari 1886.

Diploma 5 December:
43. Wilhelmina Schouten, geb. te Haarlem, 17 September 1879.

Diploma 7 December:
44. Martina Jacoba Willemse, geb. te Banjoewangi, 25 September 1885.

Diploma 12 December:
45. Josina Cornelia Louise van Vogelpoel, geb. te Soerabaja, 4 September 1877;

46. Martina Johanna Oele, geb. te Capelle, 7 Juni 1883.

Diploma 14 December:

47. Johanna Josine Buys, geb. te Amersfoort, 18 September 1883;
48. Sara Israël, geb. te Arnhem, 17 Juni 1887;
49. Margaretha Bernarda Maria Gurck, geb. te Ambt-Delden, 3 Mei 1887.

Diploma 16 December:

50. Clasina Henriette Elisabeth Franke, geb. te Amsterdam, 10 Juli 1886;
51. Antonia Alida Broos, geb. te Riouw, 4 Juli 1885.

Diploma 19 December:

52. Reinharda Bernardina Frederika Elis. de Holl, geb. te Epe, 5 Augustus 1876;
53. Frances Johanna van den Berg, geb. te Batavia, 29 Juli 1883;

de heeren:

Diploma 24 October:

1. Chaim Isak Amdurer, geb. te Jerusalem, 19 Januari 1884;
2. Martinus van Beveren, geb. te Zierikzee, 12 Juni 1885.

Diploma 5 December:

3. Paulus Vierhout, geb. te Meerssen, 11 Maart 1884.

Diploma 14 December:

4. Abraham Lengton, geb. te Dordrecht, 10 December 1887.

Wat de uitkomst der in beide zittingen afgenomen examens in de verschillende onderdeelen betreft, kan het volgende worden meegedeeld:

A. Lager onderwijs, natuurkunde, maten en gewichten.

Niettegenstaande de eischen voor dit deel van het examen zeer matig waren gesteld, was de indruk, dien de Commissie hiervan ontving, verre van gunstig.

Wat rekenen betreft, werden den candidaten sommen ter uitwerking gegeven uit de voor het lager onderwijs gebruikelijke boekjes.

Bij verschillende candidaten bleken de antwoorden betreffende natuurkunde van buiten geleerde lesjes te zijn en was van begrijpen geen sprake.

Bovendien werd allen candidaten eene berekening ter oplossing gegeven in verband met het bereiden van verdunden uit sterkeren spiritus.

Dit leverde veel machinaal werk op.

Onderstaand lijstje geeft een overzicht van de resultaten van dit gedeelte van het examen.

	1ste zitting. Onvoldoende.	2de zitting. Onvoldoende.
Rekenen	25 pct.	38 pct.
Maten en gewichten. . .	8 „	17 „
Natuurkunde	19 „	29 „
Spiritusberekening . . .	17 „	29 „

B. Theorie der receptuur.

De indruk van dit gedeelte van het examen was gunstiger.

De kennis van het oud medicinaal gewicht en der synoniemen liet slechts bij enkele candidaten te wenschen over. Van de maximale doses echter hadden maar weinigen een goed begrip. Hierin waren dan ook in de 1ste zitting 50 pct. onvoldoende, in de 2de zitting 36 pct. Sommigen begrepen niet wat beteekende pro dosi en pro die; anderen zochten bij de meest onschuldige geneesmiddelen naar maximale doses en zagen deze bij sterk werkende over het hoofd; velen waren er niet van op de hoogte, dat verschillende geneesmiddelen dezelfde vergiftige bestanddeelen bevatten.

Het lezen en voluit schrijven van in het latijn geschreven recepten was over het algemeen zeer zwak; slechts bij enkelen was dit goed, bij velen slecht, in zulke mate zelfs, dat het den candidaat onmogelijk was het recept gereed te maken of ook wel, dat deze het verkeerd gereed zou maken door gebrekkige kennis van het latijn.

De kennis der scheikunde was over het algemeen voldoende, bij enkelen zelfs zeer goed.

C. Het practisch gereed maken van recepten.

80 pct. van de candidaten maakten dit gedeelte mee.

Wanneer de tijd zulks toeliet, werd toegestaan een mislukt recept een tweede maal gereed te maken.

In de eerste zitting werden 51 pct. van de gereed gemaakte recepten onvoldoende bevonden. In de tweede zitting waren in het afwegen en oplossen van phosphorus 42 pct. onvoldoende en werden van de overige gereed gemaakte recepten 52 pct. onvoldoende bevonden.

Vooral wenscht de Commissie hier op te merken, dat vele candidaten geen begrip hadden van het oplossen van sterk werkende geneesmiddelen, als: nitras strychnini, codeinum, tartr. kal. stibicus, etc.

Deze stoffen werden meerdere malen als schudmixturen afgeleverd.

De methode van uitwegen bleek vooral in de eerste zitting aan vele candidaten onbekend te zijn, waardoor dan ook in vele gereed gemaakte recepten lang niet die hoeveelheid afgeleverd werd, welke voorgeschreven was.

Ook was het maar weinig candidaten bekend, hoe kleine hoeveelheden sterk werkende vloeibare geneesmiddelen afgewogen en verwerkt moesten worden.

Ook bij dit onderdeel van het examen bleek machinaal van buiten leeren dikwerf denken en begrijpen te moeten vervangen.

Netheid liet in het algemeen veel te wenschen over.

D. Simplicia.

(Herkenning, afkomst, hoofdbestanddeelen, praeparaten.)

Dit deel van het examen gaf over het algemeen bevredigende resultaten. In de eerste zitting namen hieraan deel 53 pct. van de candidaten, in de tweede 54 pct.

De totaal-indruk, dien de Commissie van de afgelegde examens ontving, was verre van gunstig.

H. J. Spitzen Jr., *Voorzitter.*

H. J. H. M. Janzen, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 5 en Maandag 6 Februari 1905, n°. 31.

N°. 14.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE *in* 1904 *te Zwolle belast met het afnemen van de examens van apothekersbediende.* (Tweede zitting.)

Aan
Zijne Excellentie den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij beschikking van 23 April 1904, n°. 3204, afdeeling B.B., heeft de eer Uwe Excellentie hierbij verslag aan te bieden van hare tweede zitting.

Den 22sten October had eene voorloopige vergadering plaats tot regeling van het te houden examen, bij welke vergadering alle leden en plaatsvervangende leden tegenwoordig zijn geweest, met uitzondering van den heer C. J. W. Baurichter. Er werd besloten, evenals in de eerste zitting, alle candidaten eerst in de practijk der artsenijbereidkunst te examineeren en hiervoor een geheelen dag te bestemmen; en daarna den volgenden dag in de andere vakken door de wet bepaald. Om te examineeren in het gebouw der Rijks- hoogere burgerschool (afd. scheikunde) op dagen voor die inrichting het minst hinderlijk, werd besloten het examen ook tienmaal 's avonds te doen plaats hebben. Verder werd overeengekomen de candidaten, die zich ten getale van 79 (namelijk 67 vrouwelijke en 12 mannelijke) hadden aangemeld, te verdeelen in ploegen van 5 en een van 4, en het examen voor iederen candidaat twee dagen te doen duren. Vrijstelling van lager onderwijs, behalve van rekenen, werd aan eenige candidaten verleend, die in het bezit waren van een diploma, waaruit bleek, dat zij reeds getoond hadden voldoend lager onderwijs genoten te hebben.

De examens namen een aanvang op 2 November en duurden tot en met 29 December. Viermaal per week werd geëxamineerd, twee weken slechts tweemaal. Zij werden afgenomen 2, 3, 4,

5, 7, 8, 11, 12, 14, 15, 18, 19, 21, 22, 25, 26, 28, 29 November en 2, 3, 9, 10, 12, 13, 16, 17, 19, 20, 23, 24, 28, 29 December.

De voorzitter werd 18 en 25 November, zoo ook 16 en 23 December als lid vervangen door het plaatsvervangend lid dr. J. H. H. Stroink; de plaatsvervangende voorzitter werd 28 en 29 December als lid vervangen, de eerste maal door den heer Stroink, de tweede maal door het plaatsvervangend lid dr. C. v. Wisselingh, en het lid dr. L. W. Th. Wigman werd 3, 5, 12, 19, 26 November en 3, 10, 17 December vervangen door den heer v. Wisselingh.

Van de 79 candidaten hebben zich twee, namelijk een vrouwelijke en een mannelijke, vóór het examen teruggetrokken, zoodat het examen werd afgelegd door 77 candidaten, namelijk door 11 mannelijke en 66 vrouwelijke.

Van deze 77 zijn 37 vrouwelijke en 7 mannelijke candidaten geslaagd, zoodat er 29 vrouwelijke en 4 mannelijke candidaten moesten worden afgewezen. Aan ieder dezer niet geslaagden werd in bijzonderheden medegedeeld, waarom door de commissie tot afwijzing moest worden besloten. De namen der candidaten, die na afgelegden eed of belofte, het diploma als apothekersbediende verkregen, zijn:

de dames:

Adema, Hilje, geb. 4 April 1886, Groningen;

v. Alphen, Guretta Eduarda Arinetta Maria, geboren 22 Maart 1886, Tienhoven;

Baert, Adriana Maria Petronella, geboren 29 Augustus 1885, Tiel;

Borger, Femke, geb. 1 Juli 1885, Joure;

Bruinvis, Wilhelmina Jeannette Verhoeve, geb. 3 September 1878, den Helder;

Cath, Berendina, geb. 31 October 1884, Deventer;

van Dijk, Clasina Tetia Guidina, geb. 10 October 1886, Warffum;

Elsmann, Johanna Cornelia Henriette Urfer, geb. 14 Maart 1886, St. Eustatius;

v. Gangelen, Cornelia, geb. 26 Maart 1882, Leerdam;

ten Hallers, Gerritdina Johanna Hendrika, geb. 25 Augustus 1885, Goor;

Harkema, Foske Anna, geb. 2? Februari 1886, Wierum;

Janssen, Geertruida Anna, geb. 22 Februari 1884, den Helder;

Keiser, Virginie Elise Maria Françoise Adrienne, geb. 27 Mei 1885, Nieuwer-Amstel;

Kistemaker, Trijntje, geb. 4 Mei 1886, Wierum;
Knoppers, Reinderina Hendrika, geb. 28 Februari 1883, Franeker;
Knotter, Wilhelmina Clasina, geb. 28 November 1885, den Helder;
Koch, Wilhelmina Antonia, geb. 27 Juli 1877, Amsterdam;
Koning, Adriana Margaretha, geb. 22 Augustus 1885, Utrecht;
Koppenol, Wilhelmina, geb. 8 Augustus 1885, Leeuwarden;
Kuipers, Popke, geb. 25 Juli 1885, Huizum;
Laugeman, Henriette Louise, geb. 21 Februari 1886, Amsterdam;
Meijer, Leintje, geb. 8 November 1885, Amsterdam;
Ochtman, Celestine, geb. 7 October 1884, Zierikzee;
Rinsema, Janna, geb. 14 April 1884, Ureterp;
Roelofsen, Jannigje, geb. 9 Augustus 1885, Ede;
de Ryk, Cornelia Johanna, geb. 6 Juli 1885, Utrecht;
Scharlach, Eleonora Frederika, geb. 30 October 1884, Buitenzorg;
Schooleman, Alida Sophia, geb. 22 Juni 1881, Zutphen;
Staarman, Hermina Hendrika Kleine, geb. 30 November 1886, Coevorden;
Steenhuisen, Hillechina Alida Alina, geb. 11 April 1882, Veendam;
Taconis, Trijntje, geb. 23 Februari 1885, Joure;
Trip, Alegonda Edonia, geb. 16 Februari 1885, Delfzijl;
de la Vieter, Catharina Margaretha, geb. 27 December 1879, den Haag;
Viveen, Ida, geb. 16 October 1883, Utrecht;
Weidner, Charlotta Theodora, geb. 14 Augustus 1881, Utrecht;
Zeggelt, Johanna Gerarda, geb. 10 Maart 1885, Amsterdam;
Zuidberg, Martha Johanna, geb. 1 November 1884, Velp;

de heeren:

Busscher, Jacob Hendrik, geb. 2 September 1886, Norg;
van der Hey, Pieter, geb. 19 Mei 1881, Delfzijl;
Krijthe, Hendricus Bernardus, geb. 15 Augustus 1887, Rotterdam;
van Pieterson, Arnoldus Antonius, geb. 26 Augustus 1875, Rotterdam;
Sanders, Salomon, geb. 10 Juli 1885, Sneek;
Tussenbroek, Henri Arie Donald, geb. 11 Augustus 1884, Alkmaar;
v. Tuyll, Gustaaf George, geb. 6 April 1886, Amsterdam.

De commissie voegt hierbij het volgende verslag van hare bevindingen gedurende de beide zittingen.

In het algemeen waren de candidaten der tweede zitting, vooral de mannelijke, beter onderlegd dan die der eerste, zoodat er nu circa 56 pct. slaagden, tegen circa 45 pct. in de eerste zitting. Afgewezen werden 57 candidaten voor practische receptuur en 26 voor één of meer der theoretische vakken.

Voor de practische en theoretische vorming van een goed receptarius acht de commissie als regel noodig het dagelijksch en voortdurend werken in een apotheek gedurende twee jaren onder degelijke leiding. Meermalen kreeg de commissie den indruk, dat de candidaten bij hun studie van hun leermeester te weinig leiding hadden genoten en zij dientengevolge eene teleurstelling moesten ondervinden. Van aanschouwelijk onderricht wordt jammer genoeg nog veel te weinig gebruik gemaakt.

a. *Met vrucht genoten behoorlijk lager onderwijs.*

Van dit gedeelte van het examen kon aan verscheidenen vrijstelling gegeven worden om bovengenoemde redenen. De meesten waren in staat, zonder al te veel fouten, een tamelijk goed opstel over een of ander onderwerp uit de geschiedenis te leveren. De oplossingen van een zestal vraagstukken betreffende het soortelijk gewicht, hefboomen, het verdunnen van spiritus, maximaal-dosis en dergelijke, liet nog al eens te wenschen over. Verbetering viel te constateeren bij de berekening van in percenten opgegeven doses.

b *Bedrevenheid in het verstaan van recepten, in het Latijn geschreven.*

Deze bedrevenheid bleek zeer gering te zijn, zoodat aan 24 candidaten het cijfer „onvoldoende" moest worden gegeven.

c. *Kennis der geneesmiddelen, van het medicinaal gewicht en van het Nederlandsch stelsel van maten en gewichten.*

Met de maten en gewichten en het medicinaal gewicht waren op een paar uitzonderingen na, allen voldoende bekend.

Vijftien candidaten waren niet voldoende vertrouwd met de synoniemen en even zoovelen slechts onvoldoende bekend met de hun voorgelegde simplicia; bij twee zelfs in die mate, dat zij er om moesten worden afgewezen.

d. *Bekwaamheid in het gereedmaken van recepten.*

Gelijk gezegd begon het examen met het onderzoek daar naar. Aan elken candidaat werden tweemaal drie recepten uit de dagelijksche receptuur afkomstig ter gereedmaking voorgelegd en hem of haar daarvoor zes uren tijd gegeven. Een pharma-

copee en het formularium waren ter inzage voorhanden. Ieder der candidaten werd de gelegenheid gegeven (bij de practische receptuur) te toonen dat zij voldoende attent waren op de maximaal dosis. Hieraan bleek dikwijls totaal geen aandacht geschonken te zijn.

Eene eigenaardige opvatting van vele candidaten omtrent de maximaal dosis trof de Commissie herhaaldelijk. Waar de pharmacopee slechts een maximaal dosis per dag en per keer opgeeft, zoodat de medicus niet gebonden is in de verdeeling dezer dosis, waren vele candidaten de meening toegedaan dat de maximaal dosis per dag niet binnen dien tijd gebruikt mag worden, zoodat indien een maximaal dosis in een recept wordt voorgeschreven van een medicament dat binnen den tijd van een etmaal gebruikt wordt, deze hoeveelheid niet gegeven zou mogen worden zonder het uitroepingsteeken van den medicus.

De Commissie kan niet nalaten hier op merken, dat tal van candidaten blijk gaven van eene zeer groote onzekerheid bij het gereed maken hunner recepten, als gevolg van zeer onvoldoende routine en een veelal totale onbekendheid met den aard en de eigenschappen van de verschillende geneesmiddelen, zich uitende in vergissingen met ingrediënten en gewichten, verkeerde bereidingen, het afwegen van zeer kleine hoeveelheden van sterk werkende geneesmiddelen op een zwaar belaste recepteerbalans en dergelijke. Het trok de aandacht der Commissie, dat het bereiden van decocten en infusen bijna altijd zeer onvoldoende en zonder de noodige zorg geschiedde.

Na dit practisch examen had een mondeling examen plaats betreffende de receptuur en de beginselen der natuur- en scheikunde, warbij de commissie zich uitsluitend bepaalde tot hetgeen hiervan in de apotheek voor een assistent te pas komt Veertien candidaten bleken een onvoldoend begrip van de natuurkunde te bezitten, een dubbel aantal was onvoldoende voor scheikunde; van vijf was de kennis zelfs zoo slecht, dat hun geen diploma kon worden uitgereikt. Ten deele een gevolg van gebrekkige scheikundige kennis schoten elf candidaten tekort in de theoretische receptuur.

Bij het einde van haar taak betuigt de Commissie Uwe Excellentie haar dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Zwolle, 9 Januari 1905.

J. S. Meulenhoff, *Voorzitter.*

L. W. Th. Wigman, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 5 en Maandag 6 Februari 1905, n°. 31.

N°. 15.

VERSLAG *der Rijkscommissie tot het examineeren van stuurlieden aan boord van koopvaardijschepen over het jaar* 1904. (*September—December.*)

De Commissie, benoemd bij beschikking van 6 Juli 1904, lit D. D., afdeeling Handel en Nijverheid, heeft de eer Uwe Excellentie het bij art. 12 van het Koninklijk besluit van 30 Januari 1904 (*Staatsblad* n°. 20) voorgeschreven beredeneerd verslag van de in deze zittingen gehouden examens aan te bieden.

De Commissie hield 4 zittingen:

1ste	zitting	te	Amsterdam	op	13 en 14 September.
2de	„	„	Rotterdam	„	11, 12, 13, 14, 18 en 19 October.
3de	„	„	Amsterdam	„	8. 9, 10, 11, 15, 16, en 17 November.
4de	„	„	Rotterdam	„	13, 14, 15, 16, 20, 21, 22 en 23 December.

De examens namen dus 23 dagen in beslag.

In het geheel meldden zich 107 candidaten aan voor 130 diploma's, gespecificeerd als volgt:

80	candidaten voor één diploma.
23	„ „ „ „ èn aanvullingsdiploma.
4	„ „ „ aanvullingsdiploma alleen.
107	totaal.

Hiervan trokken zich terug vóór den aanvang van het examen 8 candidaten, werd 1 niet toegelaten wegens onvoldoende dienstbewijzen; 1 trok zich terug tijdens het examen, terwijl 12 niet konden worden toegelaten tot het afleggen van een aanvullingsdiploma, omdat zij niet geslaagd waren in het examen voor het hoofddiploma.

Te zamen dus 22.*)

In het geheel werden derhalve geëxamineerd 108 candidaten, nl. 95 candidaten voor een diploma en 13 voor een aanvullingsdiploma en zulks met den volgenden uitslag:

		Geëxamineerd.	Geslaagd.		Afgewezen.		
			Totaal.	Waaronder recidivisten.	Practijk.	Theorie.	Totaal.
Voor het diploma.							
Groote Stoomvaart	1ste-stuurman	27	23	3	1	3	4
	2de- „	12	10	—	2	—	2
	3de- „	37	28	3	2	7	9
Groote Zeilvaart	2de- „	2	1	1	—	1	1
	3de- „	15	5	3	4	6	10
Sleepvaart stuurman		2	2	—	—	—	—
	Totaal . . .	95	69	10	9	17	26

*) Deze cijfers zijn berekend naar de aangevraagde diploma's, niet naar het aantal candidaten.

	Geëxamineerd.	Geslaagd. Totaal.	Geslaagd. Waaronder recividisten.	Afgewezen. Practijk.	Afgewezen. Theorie.	Afgewezen. Totaal.
VOOR HET AANVULLINGSDIPLOMA.						
Groote Stoomvaart 1ste-stuurman	3	2	—	1	—	1
Groote Stoomvaart 2de- „	1	—	—	1	—	1
Groote Stoomvaart 3de- „	7	6	—	1	—	1
Groote Zeilvaart 3de-stuurman . .	2	2	—	—	—	—
Totaal . . .	13	10	—	3	—	3
RECAPITULATIE:						
Diploma. . . . . totaal	95	69	10	9	17	26
Aanvullingsdiploma . . . . „	13	10	—	3	—	3
Totaal . . .	108	79	10	12	17	29

Van de geëxamineerden kon dus aan 72 pct. een diploma en aan 77 pct. een aanvullingsdiploma worden uitgereikt.

De resultaten waren over de verschillende zeevaartscholen verdeeld als volgt: (Hierbij is slechts rekening gehouden met de examens voor het diploma, niet met die voor het aanvullingsdiploma).

	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Afgewezen. Practijk.	Afgewezen. Theorie.	Afgewezen. Totaal.
Zeevaartschool te Amsterdam . . .	22	13	6	3	9
„ „ Rotterdam . . .	16	12	1	3	4
„ „ Groningen . . .	3	2	—	1	1
„ „ Harlingen . . .	2	—	1	1	2
„ „ Delfzijl	7	3	1	3	4
„ „ den Helder . . .	1	1	—	—	—
„ „ Terschelling. . .	1	1	—	—	—
„ „ Schiermonnikoog .	4	3	—	1	1
„ „ Vlieland	—	—	—	—	—
„ „ Vlissingen . . .	8	6	—	2	2
Kweekschool voor de Zeevaart . .	27	27	—	—	—
Op geen school geleerd	4	1	—	3	3
Totaal . .	95	69	9	17	26

De Commissie meent dat het tijdsverloop sedert het in werking treden van de nieuwe examen-programma's te kort is om een definitief oordeel daarover te kunnen uitspreken; evenwel kan zij aanvankelijk mededeelen, dat zich geen moeilijkheden hierbij hebben voorgedaan.

Wat het reglement zelf betreft is de Commissie van oordeel dat de bezwaren, die zich tijdens de werking van vorige reglementen hadden voorgedaan, thans zijn opgeheven. Dit geldt speciaal de vaststelling wat onder koopvaardijschepen moet worden verstaan, alsmede het voorschrift dat een candidaat dekdienst moet hebben gedaan om tot het examen te worden toegelaten. Ook bij art. 9 is de bevoegdheid der Commissie tot afwijzen thans beter geregeld.

En hiermede is de Commissie aan het einde gekomen harer taak en rest haar Uwe Excellentie dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

De Commissie voornoemd,

A. E. Arkenbout Schokker, *Voorzitter.*

C. Koopmans, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 10 Februari 1905, n°. 35.

N°. 16.

VERSLAG *betreffende de werkzaamheden verricht in het Laboratorium van het Departement van Financiën te Amsterdam, gedurende het jaar* 1904.

Over de werkzaamheden, verricht in bovengenoemd laboratorium, gedurende het jaar 1904, heb ik de eer het volgende te berichten.

In dat tijdperk werden 19541 monsters onderzocht, te weten:

Volgletter.	Benaming.	Aantal.
a	Gehaltebepalingen van suiker	9 987
b	„ „ stropen bij invoer .	407
c	„ „ „ uit raffinaderijen, beetwortelsuikerfabrieken en kandijfabrieken.	415
d	Gehaltebepalingen van gecondenseerde melk.	3 478
e	„ „ jam en marmelade .	199
f	„ „ chocolade en suikerwerken	602
g	Gehaltebepalingen van biscuits	53
h	„ „ drop	78

Volg-letter.	Benaming.	Aantal.
i	Gehaltebepalingen van watervrij azijnzuur in azijn	1 110
k	Gehaltebepalingen van zout in zeewater . .	990
l	Waterbepaling in zout	5
m	Bepalingen van het extractgehalte in bier .	173
n	Onderzoek van reukwaters	314
o	„ „ vernissen	96
p	„ „ houtgeest	350
q	„ „ essences	617
r	Diverse onderzoekingen ten behoeve van het Departement van Financiën.	217
s	Diverse onderzoekingen op aanvrage van heeren directeurs en inspecteurs der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen .	450

De behandeling der bovengenoemde artikelen geeft aanleiding tot de volgende opmerkingen:

Litt. *c*. Het aantal herkeuringen, gebracht voor de Commissie van Scheikundigen, bedroeg 11. In geen dezer gevallen werd het gehalte gewijzigd.

Litt. *r*. Het onderzoek van monsters, ontvangen van het Departement van Financiën, bepaalde zich in hoofdzaak tot hun aard en samenstelling, ten einde daaruit de toepassing van het tarief van rechten bij den invoer en van de accijnswetten te kunnen afleiden. Zoo kwamen o. m. voor:

Insectiside. Een oplossing van nicotine in gemethyleerd gedistilleerd ter sterkte van pl. m. 48 pct., waaraan toegevoegd eenige percenten ammoniakzeep.

Beroline. Een droge stof, in hoofdzaak bestaande uit koolzure soda.

Granuline bleek te zijn zeer fijn gebuild maïsmeel.

Formadol. Een mengsel van kool en trioxymethyleen.

Formadolbriquetten. Een mengsel van kool en trioxymethyleen in briquetvorm geperst.

Ahoi. Een mengsel van benzine en een kiezelzuurhoudend bestanddeel, waaraan voor de emulsievorming eenige percenten ammoniakzeep zijn toegevoegd.

Paint-remouver. Een mengsel van stijfselpap met natronloog.

Kin-Kina. Een kinawijn met 17 pct. alcohol en 12 pct. verzoetende bestanddeelen.

Lysol. Eene oplossing van zeep in steenkolenteerolie.

Kitlene. Eene alcoholische oplossing van vette olie en was; het gehalte aan alcohol bedroeg 18 pct., waarin houtgeest aanwezig.

Pinol. Deze stof bleek te zijn eene waterige emulsie van harsen vette zeep.

Verf. Als zoodanig werd aangegeven een artikel dat bij onderzoek bleek te zijn caramel.

Sapo-carbol. Eene oplossing van zeep in steenkolenteerolie en carbolzuur.

Ultra-terpentijn. Een benzine met kookpunt van 130° C.

Bertholin Einpräge. Een zeer verdund waterig plantenextract, vermengd met een weinig in water oplosbare teerbestanddeelen.

Rhusol. De ingezonden monsters bleken te bestaan uit mengsels van een gomhars met drogende olie in verschillende verhoudingen.

Methylsalicylaat. Bleek te zijn de stof van bekende samenstelling.

Soldeerpasta. Een mengsel van minerale olie en zinkoxyd.

Malzenin. Als zoodanig werd ingevoerd een gemalen gerstenmout.

Bovina. Een veevoeder met 40 pct. melasse.

Pastor König's Nervenstärker. Een slap alcoholisch aftreksel van plantendeelen, waaronder, naar den reuk te oordeelen, valeriaan, en waaraan is toegevoegd eene oplossing van kalium-, natrium- en ammoniumbromide. Het alcoholgehalte bedroeg 6 pct.

Looiersolie. Een geconcentreerd waterige zeepoplossing, waarin pl. m. 50 pct. zeep.

Dr. Steinhardt's Kindernahrung en hygiama. Beide artikelen bleken te zijn meelpraeparaten, waaraan toegevoegd eiwit en suiker; de hygiama bevatte bovendien nog cacao. Het gehalte aan verzoetende bestanddeelen bedroeg pl. m. 35 pct.

Cendre lessive Saint Marc. Een waschmiddel, bestaande uit koolzure soda met eenige percenten harszeep en een spoor carbolzuur.

Dissolution. Een oplossing van caoutchouc in benzol.

Barulleum. Een waterig looizuurhoudend plantenextract, waarin is opgelost 15 à 20 pct. koolzure soda.

Fetron. Vaseline met eenige percenten was.

Saposilic. Een zachte zeep, waaraan is toegevoegd een kiezelzuurhoudend bestanddeel, in hoofdzaak zand.

Kreidemergel. Koolzure kalk met een weinig phosphorzure kalk.

Apfel cider.
— *schaumwein.*
— *nectar.*
Heidelbeernectar.
} Alle alcoholvrije vruchtensappen met 6—18 pct. suiker.

Bier. Als zoodanig werd aangegeven eene vloeistof, bestaande uit ongeveer gelijke deelen saccharose en invertsuiker. Bevonden zuiverheidsfactor 99.

Jela. Een mengsel van hars en was.

Oplosmiddel voor oude verflagen. Een mengsel van azijnaether, zwavelkoolstof, alcohol en paraffine; het alcoholgehalte bedroeg pl. m. 10 pct.

Asolin. Eene alcoholische oplossing van nitro-cellulose en kamfer met eene organische kleurstof. Alcoholgehalte 55 pct.

Ruberine. Een stof bestaande uit eene oplossing van eene organische zwarte kleurstof en caoutchouc in een mengsel van benzine en toluol. Een later onder denzelfden naam ingevoerd artikel bleek te bestaan uit zwavelhoudende bestanddeelen, opgelost in zwavelkoolstof.

Paardenbrood. Een veevoeder met 30 pct. melasse.

Westrumite. Een petroleumresidu met eenige percenten ammoniakzeep.

Welt Bohner wachs. Een mengsel van was en terpentijn.

Sanosin. Poeder van de Eucalyptusbladeren, gemengd met zwavel en kool, benevens de welriekende Australische Eucalyptusolie.

Amyd. Een reukeloos koolteerpraeparaat, in vasten vorm.

Teer. Onder deze benaming werd aangegeven eene verfstof, bestaande uit een mengsel van zinkwit, vette olie en benzine.

Aetherlak, bleek te zijn een mengsel van laagkokende benzine en paraffine.

Caseïne in olie. Een mengsel van caseïne, water, borax en vette olie.

Borax, bleek te zijn een mengsel van chloornatrium, salpeter en boorzuur; het gehalte aan chloornatrium bedroeg 26 pct.

Soap-ash. Een mengsel van koolzure natron en harde zeep; het vetzuurgehalte bedroeg 5 pct.

Dissolutif Een waterig looizuurhoudend plantenextract, waarin is opgelost koolzure natron.

Wasrollen. Rollen van paraffine, gegoten om een kern van hout.

Realine. Een mengsel van koolzure kalk, een weinig natronloog en 18 pct gemethyleerd gedistilleerd.

Sulpholiat. Natronzeep in vasten vorm.

Rohxylol. Een mengsel van distillatieproducten uit steenkolenteer.

Sucrhoublon. Een half geïnverteerde suikerhoudende vloeistof, met een zuiverheidsfactor van 98.

Lederappreturen. Van deze artikelen kwamen eenige monsters in van diverse samenstelling. Zoo werd bevonden:
1°. eene waterige oplossing van borax, schellak en anilinezwart;
2°. eene oplossing van anilinezwart in benzine;
3°. eene alcoholische oplossing van hars en eene anilinekleurstof; alcoholgehalte 60 pct.;
4°. een mengsel van terpentijn, vet, was, kool en eene geringe hoeveelheid zeep.

Honigzoet. Een mengsel van vet, suiker en een weinig soda; het suikergehalte bedroeg 35 pct.

Lijmverf. Een mengsel van gelatine, ijzeroxyd en eene geringe hoeveelheid ruwen houtazijn.

Lijm. Als zoodanig werd aangegeven eene stof, welke bij onderzoek bleek te zijn *spinolie.*

Looiersmiddel. Een mengsel van magnesiumsulfaat en zetmeelstroop; van laatstgenoemd bestanddeel was aanwezig 25 pct.

Antidustol. Een mengsel van houtzaagsel en zand, gedrenkt met een paar percent minerale olie.

Ullrich's Kräuterwein, is bij onderzoek gebleken te bestaan uit een alcoholisch aftreksel van geneeskrachtige plantendeelen, vermengd met wijn. Het gehalte aan alcohol bedroeg 13 pct., dat aan suiker 6 pct.

Thorley's food. Een mengsel van fijn gemalen Johannisbrood met boonenmeel en gemalen kruiden. Het zoetgehalte, kennelijk afkomstig van de vrucht, bedroeg in 3 monsters 8—16 pct.

Boekdrukverf. Een mengsel van kool, was en harsolie.

Chutney Sauce. Dit artikel bleek te zijn een mengsel van exotische vruchten of deelen daarvan (waaronder gember) met specerijen op azijn; suiker was hieraan toegevoegd tot een bedrag van 40 pct. Het azijnzuurgehalte bedroeg 30 gram per liter.

Vele onderzoekingen hebben voorts in het afgeloopen jaar plaats gehad naar het voorkomen van gemethyleerd gedistilleerd in dranken.

Van de vergunning om chemici aan het laboratorium van het Departement van Financiën toe te laten, ten einde zich met de aldaar gevolgde speciale methoden van onderzoek vertrouwd te maken, werd door 2 personen gebruik gemaakt.

Amsterdam, 12 Januari 1905.

De Directeur,

W. ALBERDA VAN EKENSTEIN.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 10 Februari 1905, n°. 35.

N°. 17.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in 1904 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in de Nederlandsche taal en letterkunde, de geschiedenis, de aardrijkskunde, de staathuishoudkunde en statistiek, de Staatsinrichting en het schoonschrijven.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, krachtens art. 69 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs, bij Uwer Excellentie's beschikking van 27 September 1904, n°. 7599[1], afd. Onderwijs, benoemd tot het afnemen van bovengenoemde examens in 1904, was samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: K. ten Bruggencate, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;

lid en ondervoorzitter: dr. C. M. Kan, hoogleeraar aan de Gemeentelijke universiteit te Amsterdam;

leden:

mr. J. Oppenheim, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Leiden;

dr. F. J. L. Krämer, oud-hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Utrecht, thans directeur van het huisarchief der Koningin, te 's Gravenhage;

dr. G. W. Kernkamp, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Utrecht;

dr. J. te Winkel en mr. M. W. F. Treub, hoogleeraren aan de Gemeentelijke universiteit te Amsterdam;

dr. H. Blink, privaat-docent aan de Rijks-universiteit te Leiden;

dr. A. Kluyver, mederedacteur van het Woordenboek der Nederlandsche taal, te Leiden;

G. C. F. van der Laan, hoofd eener openbare school voor lager onderwijs te 's Gravenhage.

Den 5den October ll. hielden de leden der commissie hunne eerste vergadering, waarin zij den rooster van het examen opmaakten, het plan van het examen vaststelden en dr. J. te Winkel tot hun secretaris benoemden.

Door de benoeming van mr. M. W. F. Treub tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal was deze slechts zelden in staat, deel uit te maken van de subcommissie voor de Staatswetenschappen. Was hij afwezig, dan werd zijne plaats als assessor van mr. J. Oppenheim door den voorzitter ingenomen.

De mondelinge en schriftelijke examens in het schoonschrijven namen reeds 17 October een aanyang, en werden voortgezet op 18, 24, 25 en 31 October; 7, 8, 14, 15, 21, 22, 24, 25, 28 en 29 November en 1, 2, 5, en 6 December.

Voor de andere examens was ook nu weder vastgesteld, dat het schriftelijke examen van alle candidaten gelijktijdig zou worden afgenomen. Dit schriftelijk examen had 1 November plaats. Het eerste mondelinge examen volgde op 5 November, en sinds dien datum werd door de commissie bijna dagelijks geëxamineerd tot op 31 December. 30 December werd eene vergadering gehouden tot het opmaken van dit verslag.

Het aantal der gevraagde akten bedroeg 189, tegen 132 in 1903, 131 in 1902 en 110 in 1901. Den aard der verlangde akten, het aantal candidaten voor elke akte en den uitslag der examens met de namen der examinatoren vindt Uwe Excellentie in de volgende tabel, waaruit tevens blijkt, dat het groote verschil in het aantal candidaten (57 meer dan in het vorige jaar) vooral werd veroorzaakt door het groot aantal adspiranten voor K XI en N, respectievelijk 21 en 36 meer dan in 1903. Voor de overige vakken bleef het aantal candidaten vrijwel gelijk.

GEVRAAGDE AKTEN

GEVRAAGDE AKTEN VOOR	Aantal candidaten die zich hebben aangemeld.			Aantal candidaten die aan het examen hebben deelgenomen.			Aantal niet geslaagde candidaten. Terug-getrok-ken.			Aantal niet geslaagde candidaten. Afge-wezen.			Aantal niet geslaagde candidaten. Totaal.			Aantal geslaagde candidaten.			EXAMINATOREN.
	M.	V.	T.	M	V.	T.	M.	V	T.	M.	V	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	
K_{VII}. Nederlandsche taal en letterkunde.	8	1	9	8	1	9	„	„	„	3	„	3	3	„	3	5	1	6	Prof. dr. J. te Winkel. Dr. A. Kluyver.
K_{VIII}. Geschiedenis.	10	3	13	8	2	10	2	1	3	4	2	6	6	3	9	4	„	4	Prof. dr. F. J. L. Krämer. Prof. dr. G. W. Kernkamp. Prof. dr. C. M. Kan.
K_{IX}. Aardrijkskunde.	9	1	10	7	1	8	2	„	2	3	1	4	5	1	6	4	„	4	Dr. H. Blink.
K_{X}. Staathuishoudkunde en statistiek.	8	2	10	7	2	9	1	„	1	4	2	6	5	2	7	3	„	3	Prof. mr. M. W. F. Treub. Prof. mr. J. Oppenheim.
K_{XI}. Staatsinrichting.	43	3	46	39	3	42	4	„	4	20	1	21	24	1	25	19	2	21	Prof. mr. J. Oppenheim. Prof. mr. M. W. F. Treub. K. ten Bruggencate.
N. Schoonschrijven.	56	45	101	45	43	88	11	2	13	10	12	22	21	14	35	35	31	66	G. C. F. van der Laar. K. ten Bruggencate.
	134	55	189	114	52	166	20	3	23	44	18	62	64	21	85	70	34	104	

Naar aanleiding van deze statistiek wenscht de commissie met een enkel woord te wijzen op het steeds meer insluipende misbruik van zoovele candidaten, om zich voor het examen aan te geven, de commissie zeer lang in den waan te laten dat zij zullen opkomen, om eindelijk de geheele regeling, met veel moeite en op voor het Rijk zoo voordeelig mogelijke wijze in elkander gezet, onderstboven te werpen. Eindelooze correspondentie, om nog zooveel mogelijk de niet verschijnende candidaten door andere te vervangen, die reeds voor een anderen dag bestemd waren, ten einde op die wijze een of meer dagen uit te winnen, was daarvan het gevolg. Zelfs gebeurde het, dat een candidaat zonder taal of teeken wegbleef. Ook waren er vele candidaten die verzuimden hunne wenschen omtrent den tijd van hun examen kenbaar te maken en die na oproeping om een anderen datum verzochten. Ook dat werd weder eene oorzaak van nieuw geschrijf. Een weinig consideratie van de candidaten jegens de commissie ware gewenscht.

Enkele opmerkingen mogen thans volgen omtrent meer belangrijke zaken.

In de eerste plaats wenscht de commissie te constateeren, dat hare aanraking met de candidaten door de gevraagde lectuurlijsten inderdaad doel heeft getroffen, en het examen voor de candidaten aangenamer kon zijn, nu hun werd toegestaan, over door hen goed bestudeerde boeken mededeelingen te doen. Evenwel wenscht zij op te merken, dat niet alle lectuurlijsten van voldoende zorg bij de samenstelling getuigden. Aan den eenen kant gaven zij dikwijls te veel, aan den anderen kant te weinig. Ook kwam het te vaak voor, dat van de bestudeering der genoemde werken niet het noodige nut was getrokken. Den candidaten kan niet genoeg op het hart worden gedrukt, toch vooral zorgvuldig de lectuurlijst te bewerken. Boeken, die niet voldoende gelezen of bestudeerd zijn, behooren daarop niet voor te komen, opdat de adspiranten zich niet zelven eene kuil graven. En, al moet op eene voldoende hoeveelheid lectuur worden aangedrongen, toch blijft het waar, dat de qualiteit steeds meer indruk op de commissie maakt dan de quantiteit.

Wat het paedagogisch gedeelte betreft, meent de commissie, dat de candidaten vooral dit deel van het examen niet mogen verwaarloozen. Zij, die in de gelegenheid zijn, van een bekwaam leeraar les te krijgen, zullen verstandig doen, ook op dit gebied zich van diens voorlichting te verzekeren, op dat zij gezonde begrippen opdoen, althans wat de methodiek van het vak betreft.

Over de examens in elk der vakken afzonderlijk valt nog het volgende op te merken.

Het examen in *Nederlandsche taal en letterkunde* had dit jaar bij zes van de negen candidaten een gunstigen uitslag. Bij vergelijking met de examens van vorige jaren is op te merken, dat de candidaten gaandeweg wat beter worden geoefend in de historische grammatica; één candidaat gaf dit jaar zelfs blijken van eene zeer goede voorbereiding. Te betreuren is het, dat de meeste examinandi weinig kennis nemen van nieuwere litteratuur, die ook aan de vraagstukken der syntaxis een nieuwen vorm geeft. Het verklaren van gemakkelijke Middelnederlandsche teksten viel meer dan één candidaat zwaar genoeg, en nog minder vlug waren sommige in het verstaan van stukken uit de 17de eeuw, zoodat zij bijv. zeer weinig vertrouwd bleken met gedichten van Hooft, die elk beoefenaar van de Nederlandsche letteren moet kunnen begrijpen en waardeeren. Als een ernstige grief is ook te vermelden, dat bij verschillende candidaten het gevoel voor de eigenaardigheden hunner moedertaal niet fijn genoeg was ontwikkeld. Onjuiste en onduidelijke beeldspraak werd in het schriftelijk werk herhaaldelijk gevonden en evenzoo menige uitdrukking die eene nabootsing is van het Hoogduitsch, doch die de candidaten als zoodanig niet konden onderscheiden door hunne geringe kennis van vreemde talen. De commissie heeft intusschen de moeilijkheden der studie in aanmerking genomen, en ten gevolge daarvan is de uitslag der examens vrij gunstig, ook omdat de uitkomst van het examen in de Nederlandsche letterkunde niet onbevredigend was. De feitenkennis was bij de meeste candidaten voldoende, bij enkele meer dan dat. Aan inzicht in den ontwikkelingsgang der kunst ontbrak echter dikwijls nog veel, en vooral merkte de commissie met leedwezen op, dat de theorie der aesthetica bij de studie al te zeer verwaarloosd was, zoodat het aan vele candidaten groote moeite koste, om bijv. het kenmerkende der verschillende kunstsoorten op te geven of eenigszins nader te omschrijven. Wel wordt van de candidaten geen aestetisch oordeel over het een of ander kunstwerk volgens eene bepaalde theorie verlangd, maar bekendheid met de beteekenis van de technische termen der aesthetica en tot op zekere hoogte ook met den oorsprong daarvan mag toch wel van hen worden geëischt. Er bestaan daarvoor ten minste — vooral in 't Hoogduitsch — genoeg beknopte handleidingen, doch maar zelden hadden de candidaten daarvan eene enkele bij hunne studie gebruikt, ook blijkens de schriftelijke opgave der door hen bestudeerde werken. Ook bij dit gedeelte van het examen deed

het schriftelijk werk van de meerderheid der geëxamineerden voor hun mondeling examen onder. Zoowel naar den vorm als naar den inhoud voldeden de meeste opstellen — zelfs van candidaten die een voldoend mondeling examen aflegden — niet aan matige eischen. In 't vervolg zullen de candidaten er zich wat meer in geoefend moeten hebben, hunne gedachten op het papier te brengen in eene, zoo al niet keurige, dan toch nauwkeurige taal en in een leesbaren stijl, zonder al te veel bastaardwoorden of barbarismen.

Voor het examen in de geschiedenis hadden zich 13 candidaten aangemeld, maar drie van deze trokken zich terug, zoodat tien werden geëxamineerd: 8 mannelijke, 2 vrouwelijke. Hoe zorgvuldig ook vermeden werd, de candidaten door een examen in bijzonderheden te bemoeilijken, de examinatoren konden maar al te vaak niet anders constateeren dan een groot gemis aan kennis van hoofdzaken en vooral aan inzicht en begrip. Dat geldt zoowel op het stuk van staatsinrichting en staatkunde als van maatschappelijke toestanden, partijverhoudingen of handelsbelangen. Het kwam weder aan den dag, dat goede leiding de candidaten tot hun doel kan brengen, stelselloos lezen en leeren daarentegen vergeefsche arbeid is. Een beperkte lectuur, goed en met zorg gekozen, blijkt, mits zij inderdaad tot een recht begrip van zaken leidt, verreweg de voorkeur te verdienen boven het doorlezen van vele groote werken, welker beteekenis dikwijls aan den blik der candidaten ontsnapt.

Het examen in de aardrijkskunde leverde dit jaar minder gunstige uitkomsten op dan het vorige jaar. Van de acht candidaten, welke aan het examen deelnam (ééne vrouwelijke en zeven mannelijke), konden slechts vier der mannelijke worden toegelaten. Overigens waren ook de examens der geslaagden slechts bij uitzondering zeer goed of goed; de overige waren voldoende. Let men op de voor verschillende rubrieken van het examen toegekende cijfers, dan lieten deze dit jaar voor de wiskundige aardrijkskunde, tenzij bij de afgewezenen, minder te wenschen over. Hetzelfde geldt voor de natuurkundige aardrijkskunde en hare toepassing op de verschillende landen en werelddeelen. Voor staten- en volkenkunde echter, vooral in hare toepassing op de werelddeelen, op Nederland en zijne bezittingen, kon een eenigszins hooger cijfer slechts zeer zelden worden toegekend. Wat de aardsrijkskundige opstellen betreft, acht de Commissie het noodig, er op te wijzen, dat de candidaten toch beginnen, de gestelde vraag behoorlijk te lezen en te overwegen, voor

dat zij met schrijven aanvangen. Verder dienen zij zich bij het beantwoorden der vraag aan het onderwerp te houden en, bij het mededeelen van bijzonderheden, met den beschikbaren tijd te rade te gaan. Vele opstellen waren slordig bewerkt, niet af en gingen dikwijls buiten het onderwerp om. Aan geen enkel kon een hooger cijfer dan dat voor voldoende worden toegekend. Wat de nieuwe rubriek: „Litteratuur en geschiedenis der Aardrijkskunde" betreft, daarvoor kon slechts eens een hooger cijfer worden toegewezen; bij de overige candidaten moest daarvoor of even voldoende of onvoldoende worden aangeteekend. Vooral op het gebied der volkenkunde en der kennis van staten liet de rubriek (geheel in overeenstemming met het examen zelf) veel te wenschen over, en ook bij Nederland viel dat soms al zeer sterk in het oog. Nogmaals meent de Commissie er op te moeten aandringen, de landen zoo te bestudeeren, dat men deze niet enkel naar hunne physische gesteldheid vermag te vergelijken, maar ook als staten naar hunne bewoners, vooral naar hunne middelen van bestaan en hun oeconomischen toestand.

De indruk, dien de examens in de *Staatsinrichting* maken, wordt gaandeweg gunstiger. De candidaten komen over het algemeen beter beslagen ten ijs. Toch komt het nog te dikwijls voor, dat men zich van de eischen voor het examen eene geheel onjuiste voorstelling maakt. Zoo ontbrak bij velen zelfs het meest globale overzicht van de parlementaire geschiedenis sedert 1848. Ook de geschiedenis der Grondwetgeving was door verschillende candidaten vrijwel geheel verwaarloosd. De opmerkingen, hiervoor omtrent de lectuurlijst gemaakt, zijn inzonderheid van toepassing bij dit vak. Er waren toch candidaten, wier lijsten met mooie boeken prijkten, terwijl deze niet of ter nauwernood waren bestudeerd of zelfs ingezien. Namen van groote mannen kenden de candidaten wel, maar bij sommigen was de naam het eenige wat zij wisten. Eindelijk liet vooral de kennis der koloniale instellingen bij de meesten te veel te wenschen over. In het bijzonder waren die van West-Indië zeer stiefmoederlijk behandeld, maar ook de Oost-Indische bezittingen konden zich met recht over grove verwaarloozing beklagen.

De opmerkingen omtrent de examens in de Staatsinrichting gelden ten deele eveneens voor de examens in de *Staathuishoudkunde en Statistiek*. Evenwel kan van de meerderheid der candidaten voor dit examen niet worden getuigd, dat zij beter beslagen ten ijs kwamen dan in vorige jaren. Bij maar al te veel candidaten ontbrak het besef, dat het geleerde ook dient

te worden verwerkt en begrepen, alsook dat iemand, die hier te lande de bevoegdheid wenscht te verkrijgen om onderwijs te geven in de Staathuishoudkunde, niet onkundig mag zijn van de Nederlandsche wetgeving op oeconomisch gebied. Verschillende candidaten gaven ook blijk, dat zij de eischen voor het examen in de Statistiek veel te licht hadden geteld.

Voor het examen in het *schoonschrijven* hadden 56 mannelijke en 45 vrouwelijke candidaten zich aangemeld. Van deze kwamen 11 mannelijke en 2 vrouwelijke niet op; 10 mannelijke en 12 vrouwelijke moesten worden afgewezen, zoodat 35 mannelijke en 31 vrouwelijke candidaten of 75 pct. van de geëxamineerden werden toegelaten. Evenals altijd, werden er slechts zeer weinig bepaald goede examens afgelegd; het meerendeel was zeer middelmatig. Vooral was dat het geval met het theoretisch gedeelte: de kennis van leergangen was zeer beperkt, dikwijls alleen langs middellijken weg verkregen, meestal objectief, zonder eenige critische waardeering, zonder rekenschap van het waarom zóó en niet anders. Was echter de practijk — het schrijven — voldoende, dan werden deze tekortkomingen niet al te hoog aangerekend, uitgezonderd in een paar gevallen, waarin de schriftelijke en mondelinge gedachtenuitdrukking zoo uiterst gebrekkig was, dat ze eer deed denken aan een kind in zijne schooljaren dan aan een candidaat voor eene akte middelbaar onderwijs. Het practisch gedeelte was over het algemeen voldoende, hoewel de versierde letters niet altijd getuigenis aflegden van den aesthetischen zin der vervaardigers en er ook van rondschrift slechts weinig werkelijk mooie proeven werden geleverd. Bij het gewone schrijven trok het de aandacht der commissie, dat verscheidene candidaten de lettervormen volgden van eene methode, waarvan de ontwerper uitdrukkelijk zegt, dat ze alleen het verschaffen van eene bruikbare, loopende schrijfhand beoogt, maar geenszins het vormen van schoonschrijvers; — dat er dus bij het vaststellen der lettervormen op de eischen der schoonheid slechts in de allerlaatste plaats gelet is. Voor aanstaande schoonschrijvers, die in de allereerste plaats rekening te houden hebben met schoonheid en sierlijkheid van lettervorm, acht de commissie het gebruik dier typen, althans in hun examenwerk, allerminst aanbevelenswaardig. Ten slotte raadt zij allen candidaten, die niet bij het onderwijs werkzaam zijn, zich vooral te oefenen in schrijven op het bord, voor de meesten hunner het zwakste punt van hun examen, en meent zij — wat de geringe ontwikkeling van vele candidaten betreft — te moeten volstaan

met te verwijzen naar hetgeen daarover in voorgaande verslagen werd gezegd.

Aan het eind van haar verslag gekomen, betuigt de Commissie haar dank voor het vertrouwen, door Uwe Excellentie in haar gesteld.

's Gravenhage,
Amsterdam, } 23 Januari 1905.

Namens de Commissie,

K. ten Bruggencate, *Voorzitter.*
J. te Winkel, *Secretaris.*

BIJLAGEN.

BIJLAGEN.

Opgaven schriftelijk werk.

Nederlandsche taal en letterkunde. (Kvii.)

(9.30—12.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. De middeleeuwsche parabelen.
2. De letterkundige beteekenis van Philips van Marnix.
3. Vondel als treurspeldichter.
4. Asselijn als blijspeldichter.
5. De balladen en romancen van Bilderdijk, Tollens en hunne tijdgenooten.
6. „De Delftsche Wonderdokter" van mevrouw Bosboom-Toussaint.

(1.30—3.30.)

Behandel als voor eene klasse der middelbare school *twee* der navolgende onderwerpen:

1. Bepalingen van tijd.
2. De onbepaalde wijs der werkwoorden.
3. De woorden, hetzij voornaamwoorden of niet, waarmede men den aangesproken persoon noemt.
4. Het grammatisch geslacht in het tegenwoordige Nederlandsch.
5. De woordschikking in den volzin.
6. Algemeene taal en dialect.

Geschiedenis. (Kviii.)

(1.30—3.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Acht gij het wenschelijk in de hoogste klassen van gymnasia of hoogere burgerscholen met 5jarigen cursus nu en dan fragmenten uit beroemde geschiedwerken (b.v. van Thiers, von Treitschke, Taine) voor te lezen? Licht uwe meening daaromtrent kortelijk toe.

2. Verdient het aanbeveling op middelbare scholen het onderwijs in de vaderlandsche geschiedenis als afzonderlijk leervak te behouden, of acht gij het gewenscht dit onderwijs te geven in den vorm van een meer uitgebreid onderdeel der algemeene geschiedenis?

(9.30—12.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Opkomst en verval van Athene's hegemonie ter zee.
2. Engeland ten tijde van Koning Hendrik II.
3. De Vrede van de Pyrenaeën.
4. Het uiteenspatten der Heilige Alliantie.
5. Leicester in Nederland.
6. De tweede Groote Vergadering.

Aardrijkskunde. (Kix.)

(9.30—12.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Verdeel Nederland in landschappen met het oog op landbouw, tuinbouw en veeteelt; wijs de gronden dier indeeling en het typische dier landschappen aan, en tevens de hoofdmarktplaatsen van elk gebied.

2. Verdeel Java's bodem naar ontstaan, hoogte en bruikbaarheid in landschappen.
3. Vergelijk den Rijn met de Elbe, wat betreft de natuurlijke gesteldheid der rivieren en hunne stroomgebieden, alsmede hunne anthropo-geographische beteekenis.
4. Het klimaat en de producten van Oost-Azië en Japan.
5. Afstamming en dichtheid der bevolking van de Unie en Canada.
6. De geographische resultaten der jongste onderzoekingen van de Nederlanders in Suriname, der jongste reizen van prof. Weber, of van Sven Hedin (naar keuze).

(1.30—3.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Hoe zoudt gij de reliefvormen in de verschillende klassen eener hoogere burgerschool met 5jarigen cursus bespreken?
2. Wat verstaat gij onder „Wirtschaftsgeographie"? Bespreek haar belang, meer bijzonder voor de Nederlandsche hoogere burger- en handelsscholen.
3. De anthropo-geographie van Java of Sumatra (naar keuze). Hoe wilt gij deze bespreken? Op welke klassen en van welke inrichtingen?
4. Hoe en op welke klassen zult gij de bevolking van Nederland behandelen?

Staathuishoudkunde. (Kx.)

(9.30—12.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Het Communistisch Manifest.
2. Verklaar de beteekenis der afwenteling van belastingen door voorbeelden, ontleend aan de grondbelasting op het gebouwd en het ongebouwd eigendom.

3. Geef een overzicht van de argumenten vóór en tegen Staatsexploitatie van spoorwegen.
4. Geef eene kritische uiteenzetting van Malthus' Bevolkingswet.

(1.30—3.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Welke methode acht gij voor het onderwijs in de Staathuishoudkunde op eene hoogere burgerschool de meest geschikte?
2. Zult gij leerlingen eener hoogere burgerschool ook inleiden in het moderne arbeidersvraagstuk? Zoo ja, op welke wijze?

Staatsinrichting. (Kxi.)

(9.30—12.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Eene uiteenzetting van de aanleiding tot de grondwetsherziening van 1887, benevens de geschiedenis en de beteekenis van deze.
2. Eene uiteenzetting van de geschiedenis, de beteekenis en de toepassing van het artikel (73) der Grondwet, dat den Koning het recht geeft de Kamers der Staten-Generaal, elke afzonderlijk of beide te zamen, te ontbinden.
3. Eene behandeling van het leerstuk der delegatie van wetgevende macht in theorie en practijk.
4. Het beginsel van zelfbestuur; de erkenning, die dit beginsel heeft gevonden in de Grondwet, de Provinciale wet, de Gemeentewet en de Wet houdende algemeene regels omtrent het waterstaatsbestuur.

(1.30—3.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Geef eene beredeneerde en gemotiveerde verdeeling der

leerstof over de hoogste drie klassen eener hoogere burgerschool met 5jarigen cursus.

2. Welke boeken denkt gij bij uw onderwijs in dit vak te gebruiken, en in hoever meent gij het daarin behandelde te moeten inkorten of uitbreiden? Zoo gij het onderwijs zonder het gebruik van boeken door de leerlingen denkt te geven, hoe stelt gij u dan voor uw onderwijs in te richten?

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 12 en Maandag 13 Februari 1905, n°. 37.

N°. 18.

VERSLAG DER COMMISSIE, *gedurende het jaar* 1904 *te Rotterdam belast met het afnemen der examens van apothekers-bediende.* (Tweede zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, belast met het afnemen van het examen, bedoeld in art. 17 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), heeft de eer Uwe Excellentie hiernevens het verslag aan te bieden van hare tweede zitting.

Den 17den October werd eene vergadering gehouden tot regeling van de werkzaamheden, waarvoor door den voorzitter alleen de leden waren opgeroepen.

In deze vergadering werd besloten, de candidaten, die zich ten getale van 74 hadden opgegeven (n.l. 9 mannelijke en 65 vrouwelijke), evenals gedurende de eerste zitting, te verdeelen in groepen van vijf, terwijl het examen voor iederen candidaat weer twee dagen zou duren. De indeeling van het examen was verder geheel gelijk aan die der eerste zitting.

De examens namen een aanvang op Dinsdag 25 October en eindigden op Woensdag 21 December.

Ook nu werd van dezelfde lokalen, door de betrokken autoriteiten weder met de meeste bereidwilligheid afgestaan, gebruik gemaakt. Een woord van dank aan den hoofdopzichter bij de gemeentewerken, den heer Joh. Bekker Gzn., van wien de Commissie veel steun ontving bij de inrichting dier vertrekken, vinde hier zijn plaats. Vooral de flinke gelegenheid voor het praktisch examen, ruim voorzien van de noodige hulpmiddelen om vijf candidaten te gelijk te laten werken, bleek der Commissie uitnemend voor dit doel geschikt te zijn

Bij het mondeling examen werd ook nu gebruik gemaakt van de verzameling simplicia en natuurkundige instrumenten, behoorende aan den Rotterdamschen cursus tot opleiding van apothekersbedienden, aan de Commissie welwillend ten gebruike afgestaan.

De heer van Gorcum werd op 8 en 9 November en mejuffrouw Grutterink op 15 en 16 November door den heer de Groot vervangen, terwijl op 9, 10, 13 en 14 December de heer van Westendorp haar plaats innam.

Van de candidaten die zich hadden aangemeld, kwam ééne wegens ziekte en eene andere wegens huiselijke omstandigheden niet op, zoodat het examen werd afgelegd door 72 candidaten, n.l. 9 mannelijke en 63 vrouwelijke.

Er slaagden 39 candidaten, n.l. 7 mannelijke en 32 vrouwelijke. Afgewezen werden 2 mannelijke en 31 vrouwelijke candidaten.

Ook nu besliste de Commissie aan het einde van den eersten dag steeds, welke candidaten op grond van het gehouden examen in de theorie geen kans hadden, ook al mocht de praktijk, op zich zelve beschouwd, voldoende zijn, het diploma te verwerven. Zij werden dus afgewezen.

Op onvoldoende theoretische kennis werden alzoo afgewezen 18 candidaten. 5 candidaten, voldoende in de theorie, legden een onvoldoend examen in de praktijk af, terwijl aan 10 candidaten op grond van het geheele examen het diploma werd onthouden.

Onder de candidaten kwam er ééne voor, in het bezit van het einddiploma-gymnasium, terwijl ook eenige andere candidaten, op grond van verschillende diploma's, van een deel van het examen in theorie werden vrijgesteld.

De namen der candidaten, die, na afgelegden eed of belofte, het getuigschrift van apothekersbediende verkregen — gerangschikt naar den datum van oproeping — zijn:

mejuffrouw W. C. Coepijn, geboren te Kralingen;
„ H. Coïni, geboren te Amsterdam;
„ A. M. Kamerling, geboren te Breda;
„ E. P. Klaver, geboren te Dockum;
„ P. J. Houwink, geboren te Sneek;
„ M. D. Wijnschenk Dom, geboren te Sindanglaya;
„ T. Atema, geboren te Bergum (gemeente Tietjerksteradeel);
„ M. E. Beekman, geboren te Rotterdam;
mevrouw W. A. Kouwenaar-Stumff, geboren te Amsterdam;
mejuffrouw E. Corstens, geboren te Elburg;
„ A. E. S. de Waal, geboren te Amsterdam;
„ H. C. A. H. Bockmeulen, geboren te Bandjermasin;

mejuffrouw P. J. Luytjes, geboren te Kota-Radja;
„ J. M. Pitsch, geboren te Wageningen;
„ C. W. Blankert, geboren te Middelburg;
„ S de Koster, geboren te Vlissingen;
„ A. C. Krijgsman, geboren te Amsterdam;
„ A. C. van Dobben, geboren te Haarlem;
„ H. C. Spits, geboren te Dordrecht,
„ N Rozendaal, geboren te Schoonhoven;
„ J. Oudkerk, geboren te Westzaan;
„ G. M. Kerkhof, geboren te Kralingen;
„ I. J. F. G. Fenenga, geboren te Helder;
„ M. C. D. Hölzenspies, geboren te Roermond;
„ M. E. Schönefeld, geboren te Kerkrade;
„ W. B. M. Sinnige, geboren te Amsterdam;
„ A. A. de Kat, geboren te Delft;
„ A. Kielburger, geboren te Rotterdam;
„ M. A. van der Burg, geboren te Rotterdam;
„ J. Cramer, geboren te Leiden;
„ M. V. van Wickeren, geboren te Nijmegen;
„ F. Swart, geboren te Amsterdam;
de heer J. F. Sanders, geboren te Sneek;
„ B. J. van Eysden, geboren te Cuyk en St. Agatha;
„ H W. Reinking, geboren Ngembeh (Java);
„ J. van den Berg, geboren te Kralingen;
„ H. J. Roobol, geboren te Dordrecht;
„ A. J. Lamers, geboren te Breda;
„ H. du Pon, geboren te Leiden.

De indruk, dien de Commissie van de afgelegde examens ontving, was in de najaars- beter dan tijdens de voorjaarszitting, daar het bleek, dat vele der toen teruggewezen candidaten in den tusschenliggenden tijd goed gewerkt hadden.

Vat men het oordeel over de beide zittingen echter samen, dan is dit niet onverdeeld gunstig te noemen. Aan het einde van haar verslag hierop nog terugkomend, wenscht de Commissie eerst de onderdeelen van het examen eenigszins uitvoerig na te gaan. Het bleek haar, dat van een meer algemeene ontwikkeling bij het meerendeel der candidaten geen sprake was. De eischen werden echter ten opzichte van het lager onderwijs zoo laag mogelijk gesteld en zoo kon gewoonlijk wel een voldoend cijfer worden toegekend, uitgezonderd voor het rekenen, dat vaak veel te wenschen overliet. Met een zekere voorliefde schenen de eigenlijke apotheekvakken, met name de theoretische receptuur en de scheikunde bestudeerd te zijn, alhoewel

het hierbij toch dikwerf bleek, dat de kennis nog verre van voldoende was.

De synoniemen werden over het algemeen goed gekend, althans wat de namen betreft; de beteekenis dier namen was den meesten candidaten niet steeds duidelijk. Geheel anders luidt het oordeel der Commissie over de kennis van het latijn en de beginselen der natuurkunde. Gezwegen van het groot aantal grammaticale fouten, door vele in de schriftelijke uitwerking van drie eenvoudige, latijnsche recepten gemaakt, bleek ook de bedoeling van de voorschriften soms verkeerd begrepen te zijn. De studie der natuurkunde was meestal beperkt tot het leeren van eenige definities en de inrichting van enkele werktuigen. Een goed inzicht in den aard der natuurkundige verschijnselen ontbrak bijna algemeen, terwijl het niet zelden bleek, dat de candidaten op het examen voor het eerst met de bedoelde werktuigen kennis maakten. Naar het oordeel der Commissie kan een goed begrip ook slechts verkregen worden door een meer aanschouwelijk onderwijs, dat den meesten candidaten vrijwel ontbroken had. Dezelfde opmerking geldt ook voor de kennis der scheikunde.

De geneesmiddelen werden meestal wel gekend, hoewel de herkenning der vergiftige bladeren voor velen eene groote moeilijkheid opleverde. Van het gebruik echter dier middelen in de apotheek en van de praeparaten, daaruit bereid, bleken de meeste niet goed op de hoogte te zijn. Blijkbaar had men in deze richting minder gewerkt. De kennis der wet ten opzichte van het afleveren van geneesmiddelen en vergiften, in de eerste zitting zoo treurig, was, na de opmerking hierover in het eerste verslag, tijdens de tweede zitting veel verbeterd.

Was de theorie slechts even voldoende, dan werd den candidaten steeds de gelegenheid gegeven in de practijk van hunne bedrevenheid in de apotheek te doen blijken. Aan iederen candidaat werd een vijftal, aan de practijk ontleende, recepten ter gereedmaking aangeboden en bij dit gedeelte van het examen bleek soms, dat enkele minder goed aangelegde theoretici(ae) in de apotheek toch wel op hunne plaats waren. In den regel echter was de praktijk tamelijk wel in overeenstemming met de theorie. Een algemeen oordeel over dit praktisch gedeelte te vellen, is vrij moeilijk; ééne opmerking moet de Commissie echter maken: dat er op het gebied van koken en infundeeren een groot verschil van meeningen blijkt te bestaan. Ongeveer iedere candidaat had daarover zijn eigen opvatting.

Wanneer de Commissie haar oordeel nu resumeert, mag zij met voldoening er op wijzen, enkele zeer goed, andere goed

voorbereide candidaten vóór zich gezien te hebben; doch de totaal-indruk blijft ongunstig — zoolang nauwelijks de helft der geëxamineerden slaagt, mag men toch niet van een goed resultaat spreken — en de Commissie heeft getracht, zich zelve daarvan rekenschap te geven.

Voor een deel is het wellicht toe te schrijven aan het gemis van een zekere eenheid bij de opleiding der candidaten; voor een ander deel ook daaraan, dat die opleiding waarschijnlijk niet steeds aan daarvoor geheel berekende handen was toevertrouwd geweest; ook kreeg de Commissie den indruk, dat er candidaten waren, die waarschijnlijk slechts voor een klein deel in de apotheek zelve waren opgeleid, doch met hunne theoretische kennis en het in orde brengen van eenige lastige recepten meenden te kunnen volstaan. Vooral echter is deze uitslag toe te schrijven aan de slechte gewoonte, om, nauwelijks half voorbereid, zich aan de kansen van het examen te wagen. Vooral bij de eerste zitting viel dit herhaaldelijk op te merken. Niet alleen berokkenen de candidaten zich hierdoor een soms herhaalde afwijzing, die bij iedere volgende opkomst steeds meer deprimeerend werkt, doch ook veroorzaken zij den Commissiën veel onnut werk, wat ook den Staat wederom vele groote en nuttelooze kosten oplegt.

De Commissie heeft zich afgevraagd of hierin wellicht niet een verandering zou kunnen worden aangebracht, door b. v. alle candidaten te gelijk over het geheele land een eenigszins uitvoerig schriftelijk examen af te nemen. Alleen zij, die hierin voldoende waren, konden dan tot het verdere gedeelte worden toegelaten, dat, tot bekorting van den tijd, waarin de examinatoren aan hunne gewone werkzaamheden worden onttrokken, wellicht over meer dan twee Commissiën verdeeld zou kunnen worden.

Rotterdam, 9 Januari 1905.

A. J. Wijnne, Voorzitter.
W. C. van Gorcum, Secretaris.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 19 en Maandag 20 Februari 1905, n°. 43.

N°. 19.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE *belast met het vervaardigen van een bijvoegsel tot de* Nederlandsche Pharmacopee, *bevattende de bewerking van de homœopathische geneesmiddelen.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 30 Maart 1904 n°. 32, heeft de eer Uwe Excellentie het verslag harer werkzaamheden gedurende het jaar 1904 aan te bieden.

De vergaderingen, welke ten getale van vijf werden gehouden, dienden voornamelijk ter bespreken van:

1. de op te nemen geneesmiddelen;
2. de bereiding der verschillende geneesmiddelvormen:
3. het onderzoek der grondstoffen en praeparaten.

Met het oog op het eerste punt zond de commissie aan die artsen en apothekers, welke homœopathische geneesmiddelen voorschrijven of afleveren een lijst met geneesmiddelnamen, met het verzoek om hunne meening kenbaar te maken van welke van de op die lijst voorkomende geneesmiddelen zij de opname in eene officieele aanvulling van de *Nederlandsche Pharmacopee* met homœopathische geneesmiddelen, wenschelijk achten en bovendien met welke geneesmiddelen zij het aantal der op de lijst voorkomende wenschen uit te breiden.

Het resultaat hiervan is geweest, dat de commissie besloot tot de opname van 150 grondstoffen en daaruit bereide vormen.

Wat het tweede punt aangaat zoo werden de methoden in verschillende homœopathische pharmacopeen aan een vergelijkend onderzoek onderworpen, terwijl bovendien op een groot aantal grondstoffen ook niet beschreven methoden toegepast werden;

met het oog op het veelvuldig gebruik van versche grondstoffen, die slechts gedurende een beperkten tijd van het jaar verkrijgbaar zijn, konden deze proeven nog niet geheel afgesloten worden.

Het derde punt gaf eveneens aanleiding tot een uitvoerig onderzoek. In vele gevallen echter kon dit onderzoek niet afgesloten worden, daar de commissie zich hierin zooveel mogelijk bij de vierde uitgave der *Nederlandsche Pharmacopee* wenscht aan te sluiten. In verband hiermede verzocht deze commissie Uwe Excellentie om zoo mogelijk inzage te verkrijgen van een proefdruk der nieuwe pharmacopee, waarop door Uwe Excellentie, bij missive van 11 Juli 1904, n⁰. 5813, afdeeling BB., gunstig werd beschikt.

Wat de namen der op te nemen geneesmiddelen betreft, zoo werd besloten deze in overeenstemming te brengen met die der nieuwe pharmacopee.

Aldus vastgesteld in de vergadering van 25 Januari 1905.

Dr. S. J. van Roijen, *Voorzitter.*

P. van der Wielen, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 19 en Maandag 20 Februari 1905, n°. 43.

N°. 20.

VERSLAG *der Commissie, belast met het afnemen der examens van vroedvrouw te Groningen, gedurende het tijdvak van* 1 *Augustus tot* 31 *December* 1904.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij beschikking van Uwe Excellentie van 26 April 1904 n°. 2630, afdeeling B. B., belast met het afnemen der examens van vroedvrouw te Groningen, gedurende het tijdvak van 1 Augustus tot 31 December 1904, heeft hare zittingen gehouden op 19 en 21 December 1904. Beide zittingen werden bijgewoond door den voorzitter, het lid dr. J. Mees ten Oever en het plaatsvervangend lid B. Noordhoff.

De zittingen werden gehouden in de vrouwenkliniek van het Stads-Provinciaal en Academisch Ziekenhuis te Groningen.

Voor het examen hadden zich aangemeld 4 candidaten, te weten: 2 leerlingen der gemeentelijke kweekschool te Groningen, 1 oud-leerling van genoemde school en 1 oud-leerling van de Rijkskweekschool voor vroedvrouwen te Amsterdam.

Aan 3 candidaten werd een diploma als vroedvrouw uitgereikt, nadat zij den bij de wet gevorderden eed hadden afgelegd.

Hare namen zijn:

Tammegien Alberts, geboren te Groningen 23 Augustus 1882;
Sjouktje Hoekstra, geboren te Groningen 21 Juli 1878;
Marlina Pranger, geboren te Wildervank 31 October 1881.

De vierde candidaat werd afgewezen voor den tijd van 9 maanden.

Groningen, Januari 1905.

G. C. Nijhoff,
Voorzitter.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 1 Maart 1905, n°. 51.

N°. 21.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE *in* 1904 *belast geweest met het afnemen der examens in de Fransche taal* (M. O.), *naar aanleiding van het Koninklijk besluit van* 9 *Augustus* 1879 (Staatsblad *n*°. 149).

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Groningen, / Utrecht, 9 Februari 1905.

De Commissie in 1904 belast geweest met het afnemen der akte-examens in de Fransche taal (M. O.) benoemd bij beschikkingen van 3 Juni en 5 October 1904, n°. 4359[1] en 7613[1], afd. Onderwijs, heeft de eer aan Uwe Excellentie verslag omtrent hare werkzaamheden uit te brengen.

Zij was samengesteld uit de navolgende heeren: prof. dr. A. G. van Hamel, voorzitter; dr. J. J. Salverda de Grave, ondervoorzitter; C. E. M. Pernot, N. L. Verlint, A. Bourquin, A. Sunier, F. H. Delachaux, E. Th. Borlé, leden; en uit de heeren H. F. I. Houben en A. Packet en mejuffrouw J. P. W. Rijke, plaatsvervangende leden. Ook deze laatsten hebben aan het onderzoek deelgenomen.

De Commissie heeft hare zittingen gehouden te 's Gravenhage, en wel, voor het grammaticaal gedeelte van de B-candidaten die gewenscht hadden dit in den zomer af te leggen, in de maand Juli, in de lokalen der sociëteit „de Vereeniging", voor het verdere gedeelte, met inbegrip van het schriftelijk examen, in de maanden November en December, in de lokalen der „Leesinrichting", Oude Molstraat.

In de voorloopige vergaderingen, van 19 Juni en 23 October, werd de heer Verlint tot secretaris der Commissie benoemd. In de Juli-vergadering werden de heeren Salverda de Grave, Verlint, Bourquin en Sunier, in de October-vergadering, behalve deze heeren, ook de heer Pernot, aangewezen, om, met den voorzitter, de B-examens te leiden, terwijl in deze laatste bijeenkomst, de heeren Delachaux, Borlé, Houben, Packet en mejuffrouw Rijke meer bijzonder met het afnemen der A-examens belast werden. Aan die A-examens is echter ook deelgenomen door de heeren Salverda de Grave en Pernot, als assessoren, door de heeren Verlint en Sunier als examinatoren.

In de tweede voorloopige vergadering der winter-zitting, die 6 November te Utrecht is gehouden, werd de tekst der proefstukken voor het schriftelijk gedeelte definitief vastgesteld: voor elk der beide afdeelingen, A en B, een Nederlandsche tekst ter vertaling in het Fransch, naar ontwerpen door den voorzitter ter tafel gebracht en een lijst afzonderlijke themata voor het maken van een opstel in de Fransche taal. Deze themata vindt Uwe Excellentie achter dit verslag in eene afzonderlijke Bijlage vermeld. In die Bijlage is ook opgenomen het gedicht dat ter paraphraseering in Fransch proza is opgegeven geworden aan de vreemdelingen die hadden verzocht van de vertaling te worden vrijgesteld.

Het schriftelijk examen is afgenomen aan alle candidaten op Woensdag 9 November, bovendien nog (voor de vertaling) aan de B-candidaten op Donderdag 10 November. Aan een B-candidaat, die door ongesteldheid verhinderd was op 9 November aanwezig te zijn, is verlof gegeven het letterkundig opstel op een anderen dag, in de maand December, te komen maken.

De correctie van het schriftelijk werk heeft plaats gehad, voor dat der A-candidaten op 10, 14, 15, 16 en 17, voor dat der B-candidaten op 10, 11 en 12 November.

De mondelinge examens hebben plaats gehad, voor de A-candidaten van 28 November tot 30 December; voor de B-candidaten van 11 tot 16 en verder 19 en 20 Juli en 16, 17, 21, 23, 24, 27, 28, 29 en 30 December.

Onderstaande tabel geeft een volledig overzicht van het aantal candidaten die zich hadden aangemeld en van den uitslag der examens.

Tabel I.

TABEL I.

AKTE A.

Candidaten.	Ingeschreven.	Vóór het schriftelijk examen teruggetrokken.	Aan het schriftelijk examen deelgenomen.	Na het schriftelijk examen teruggetrokken.	Aan het mondeling examen deelgenomen.	Toegelaten *)	Afgewezen.	Afgewezenen en teruggetrokkenen samen.
Mannelijke	51	5	46	10	36	20	16	26
Vrouwelijke	66	2	64	10	54	35	19	29
Totaal	117	7	110	20	90	55	35	55

*) 50 pct. toegelaten.

AKTE B.

Candidaten.	Ingeschreven	Na het in Juli gehouden grammaticaal examen teruggetrokken.	Aan het schriftelijk examen deelgenomen.	Na het schriftelijk examen teruggetrokken.	Aan het mondeling examen deelgenomen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Afgewezenen en teruggetrokkenen samen.
Mannelijke .	9	1	8	3	5	3	2	6
Vrouwelijke .	8	2	6	1	5	4	1	4
Totaal . .	17	3	14	4	10	7	3	10

Zij die zich na het schriftelijk examen hebben teruggetrokken, hebben dit gedaan aangezien de Commissie hun had medegedeeld dat, ten gevolge der lage hun toegekende cijfers, hun kans op slagen „vervallen" of „gering geworden" was. Van deze hebben 7, in weerwil van die geringere kans, zich aan het mondeling examen willen onderwerpen. Van deze is er één geslaagd.

Bijzonderheden omtrent den uitslag van het mondeling en schriftelijk onderzoek beide vindt Uwe Excellentie in de volgende tabellen.

Tabel II. AK

Aantal malen dat is toegekend het praedicaat.	Mondelinge verklaring.	Spraakkunst mondeling. Vormleer.	Syntaxis.	Kennis van het taaleigen.	Methodologie
Manne					
					11 ca
(5) zeer goed.	—	—	—	—	—
(4) goed.	7	11	5	2	
(3) voldoende.	20	11	21	26	
(2) bijna voldoende.	9	13	10	8	—
(1) onvoldoende.	—	1	—	—	—
(0) slecht.	—	—	—	—	—
vold.	27	22	26	28	1
onvold.	9	14	10	8	—
Vrouwe					
					32 c
(5) zeer goed.	2	1	—	—	—
(4) goed.	14	9	4	12	
(3) voldoende.	29	27	24	30	2
(2) bijna voldoende.	9	15	23	12	
(1) onvoldoende.	—	2	3	—	—
(0) slecht.	—	—	—	—	—
vold.	45	37	28	42	
onvold.	9	17	26	12	

taling.	Opstel.	Uitspraak en dictie.		Vaardigheid.	Vreemdelingen die de Nederlandsche taal niet genoegzaam machtig waren.
		Theorie.	Practijk.		Paraphrase.
daten (36).					
cand.	46 cand.				4 cand.
—	—	—	3	3	—
2	5	11	4	4	1
27	23	14	23	14	2
12	15	10	6	15	1
1	3	—	—	—	—
—	—	1	—	—	—
29	28	25	30	21	3
13	18	11	6	15	1
idaten (54).					
cand.	64 cand.				18 cand.
—	—	—	8	13	1
1	7	9	20	16	3
26	36	26	24	21	8
17	19	16	2	4	6
1	1	3	—	—	—
1	1	—	—	—	—
27	43	35	52	50	12
19	21	19	2	4	6

Tabel III. A

Aantal malen dat is toegekend het praedicaat:	Spraakkunst. Mondeling.			Schriftelijke vertaling.		
	Moderne spraakkunst.	Historische grondslag.	Stijlleer.		Letterkundige verklaring.	Algemeene

Manne

	9 cand.	9 cand.	9 cand.	7 cand.	5 cand.	5 ca
(5) zeer goed.	—	—	—	—	—	—
(4) goed.	1	4	3	—	—	
(3) voldoende.	7	2	4	6	3	
(2) bijna voldoende.	1	3	2	1	2	—
(1) onvoldoende.	—	—	—	—	—	—
(0) slecht.	—	—	—	—	—	—

Vrouwe

	8 cand.	8 cand.	8 cand.	6 cand.	5 cand.	5 ca
(5) zeer goed.	—	—	—	—	—	—
(4) goed.	1	3	2	—	—	—
(3) voldoende.	7	4	6	3	5	
(2) bijna voldoende.	—	1	—	3	—	
(1) onvoldoende.	—	—	—	—	—	—
(0) slecht.	—	—	—	—	—	—

tterkunde.								
Iondeling.			Opstel.		Uitspraak en dictie.		Vaardigheid.	Vreemdelingen die de Nederlandsche taal niet genoegzaam machtig waren.
ıdige is.	Lectuur.							
Bijzondere.	Inhoud en inrichting der lectuurlijst.	Oordeel over het gelezene.	Inhoud.	Taal en stijl.	Theorie.	Practijk.		Paraphrase.
candidaten.								
5 cand.	5 cand.	5 cand.	8 cand.	8 cand.	9 cand.	5 cand.	5 cand.	1 cand.
1	—	—	1	—	—	—	—	—
1	4	1	1	2	1	—	2	—
2	1	2	4	2	6	4	1	1
1	—	2	2	4	2	1	2	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
candidaten.								
5 cand.	5 cand.	5 cand.	6 cand.	6 cand.	8 cand.	5 cand.	5 cand.	geen cand.
—	—	—	—	—	—	—	2	—
1	3	—	2	1	1	1	1	—
3	2	4	3	3	6	4	2	—
1	—	1	1	2	1	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—

Bij deze, in cijfers uitgedrukte, gegevens wenscht de Commissie nog eenige opmerkingen te voegen.

Wat de A-examens betreft, zoo constateert ook deze Commissie met genoegen dat door de meeste candidaten hunne voorbereiding ernstig wordt opgevat. Intusschen zij geregelde oefening in het *vertalen* bij voortduring ten zeerste aanbevolen; dit jaar waren de wezenlijk goede vertalingen te zeldzaam. Ook behooren de candidaten, zal hun *mondelinge verklaring* ruime kans opleveren voor een bevredigend resultaat, een niet te klein aantal fabels van La Fontaine te hebben bestudeerd; uitdrukkelijk moge hun ook gewezen worden op de wenschelijkheid om daarbij het letterkundig karakter en de letterkundige waarde dier gedichtjes vooral niet te verwaarloozen.

Wat het examen in *syntaxis* betreft heeft de Commissie gemeend geen afzonderlijke studie van een bijzonder hoofdstuk uit dit gedeelte der spraakleer meer te moeten eischen; bij de meeste candidaten toch bleek die studie niet veel anders dan memorie werk te zijn geworden. Maar des te meer zij den candidaten aanbevolen om hun studie en hun verklaring der syntaktische verschijnselen vast te knoopen aan hun lectuur van goede moderne schrijvers. Vooral bij de vrouwelijke candidaten was dit jaar, de verhouding der voldoende tot de onvoldoende cijfers, in deze rubriek, ongunstig.

Het onderzoek naar de *kennis van het taaleigen* is altijd gebleken een der lastigste onderdeelen van het examen te zijn; immers hier vooral dient alles te worden vermeden wat aan de voorbereiding der candidaten het karakter van dressuur zou kunnen geven. De Commissie meent een goeden weg te zijn ingeslagen toen zij tot grondslag van het onderzoek heeft genomen de ontleding, vooral uit het oogpunt van woordenkeus en woordverbinding, van een stuk letterkundig proza genomen uit de werken der beste schrijvers. Zij heeft daarbij gebruik gemaakt van de zeer goed samengestelde Chrestomathie van Fransche schrijvers der 19de eeuw van Henri Sensine (Lausanne, Payot et Cie). De ervaring hierbij opgedaan mag alleszins gunstig heeten. Zoowel de lezing als de verklaring van een halve bladzijde uit dit werk en eenige naar aanleiding van dit stuk gestelde vragen deden een uitnemende maatstaf aan de hand ter beoordeeling van het inzicht in de Fransche taal door den candidaat verkregen. Evenmin als vroeger werd hierbij de *Synonymiek* verwaarloosd. Maar ook bij de studie van dit onderdeel mogen de candidaten toezien dat onderscheidingen waartoe noch het gewone taalgebruik, noch de woordenkeus der goede schrijvers aanleiding geven, niet door hen, op grond van een artikel uit

een handboek, voor onderscheidingen van beteekenis worden aangezien.

Een kort, uiteraard oppervlakkig examen in *pædagogiek* is afgenomen aan die candidaten voor wie de wet dit onderdeel verplichtend stelt. Het ware te wenschen dat die eisch òf werde afgeschaft òf op alle candidaten zonder onderscheid kon worden toegepast. Dit laatste zou niet onbillijk wezen, daar het onderricht in eene vreemde taal bijzondere eischen van inzicht en methode stelt en immers alle candidaten, al verwierven zij ook vroeger een onderwijzers-akte, zich voor het eerst tot het geven van dit bijzondere taalonderwijs aanmelden.

Omtrent het programma der B-examens meent de Commissie op twee punten de bijzondere aandacht der candidaten te moeten vestigen: de *letterkundige verklaring* van een tooneel uit een klassiek tooneelwerk, en de inrichting der *lectuurlijst.*

Wat het eerste punt betreft, zoo is gebleken dat de meeste candidaten te weinig geleerd hebben hun aandacht te schenken aan de détails der compositie van het kunstwerk waarvan een fragment hun ter verklaring wordt voorgelegd. Wat het tweede punt aangaat, zoo meent ook deze Commissie te moeten aandringen op inkrimping van de hoeveelheid der lectuur. De meeste candidaten lezen te veel en, wat daarbij onvermijdelijk is, te oppervlakkig; al te veel van hetgeen op de lectuurlijst is opgenomen blijkt op het examen nagenoeg geheel te zijn vergeten. Het is wenschelijk de lectuur zóó in te richten dat de lectuurlijst, behalve de hoofdwerken der groote schrijvers, die elk aanstaand leeraar moet gelezen hebben, niet meer bevatten dan een zeker aantal werken van beteekenis die ieder candidaat zal hebben te kiezen in verband met zijne voorliefde voor de studie van een bijzonder genre. Van aldus uitgekozen werken mag dan worden ondersteld dat zij met aandacht en met oordeel zijn gelezen en mag worden geëischt dat, op het examen, hun inhoud den candidaat helder voor den geest staat.

Dankbaar voor het in haar gestelde vertrouwen, legt de Commissie het haar door Uwe Excellentie verleende mandaat neder.

Namens de Commissie voornoemd,

A. G. van Hamel, *Voorzitter.*
N. L. Verlint, *Secretaris.*

BIJLAGEN.

—

SCHRIFTELIJK WERK.

Middelbare examens in de Fransche taal 1904.

Akte A.

($2^1/_2$ heures.)

A faire une composition sur un des quatre sujets suivants. Pas plus de deux pages d'écriture ordinaire.

1°. Mes voisins.
2°. Un incident de voyage.
3°. L'éducation à l'école.
4°. Tout est bien qui finit bien.

Ter vertaling in het Fransch.

($3^1/_2$ uur.)

De heer Albert Vervoren, leeraar in de wiskunde aan een klein gymnasium in het midden van het land, dweepte met de zee. Zijn oor kende geen heerlijker muziek dan het rythmisch ruischen der golven, brekend op zand of rots. Voor zijn oog bestond geen grootscher schouwspel dan het eindeloos watervlak. En hij ademde pas vrij als de zilte zeelucht zijn longen vulde.

Reeds in het eerste jaar van zijn verblijf in het stadje T. had hij vriendschap gesloten met een ambtgenoot, leeraar in de klassieke talen. Al onderwezen de beide docenten sterk uiteenloopende vakken, ze konden het heel goed met elkaar vinden. Maar op één punt bestond tusschen die beide mannen een geweldig groot verschil. De klassikus dweepte met bosch. Als het

stormde, ging hij graag in het zoogenaamde „Koningsbosch" — een wandelpark met veel hoog hout, op een twintig minuten buiten de stad gelegen — op een bankje zitten en luisterde met genot naar het gehuil van den wind, het geruisch der blâren, het geklaag der zwiepende takken.

Zoo leefden deze beide mannen broederlijk samen gedurende de schoolmaanden. Maar zoodra was niet de zomervacantie gekomen of hun wegen liepen uiteen. Dan voelde elk van hen zich meegesleept door zijn vurigst verlangen. Zij wandelden samen naar het station, maar namen plaats in twee verschillende treinen. De heer Albert Vervoren reisde naar de westkust van Nederland, naar het strand van Zandvoort of Noordwijk; zijn vriend reisde naar het oosten, in de richting van het Schwarzwald of de Hartz.

Dit was voor de twee vrienden een groot verdriet. Zij zouden zoo graag niet alleen hun schoolervaringen, maar ook hun reisindrukken met elkaar hebben gedeeld.

Eens — het was veertien dagen vóór het begin der groote vacantie — wandelden ze samen van de school naar huis. Het vooruitzicht van de naderende scheiding stemde hen treurig. Zwijgend liepen ze naast elkaar voort. Opeens zei Vervoren, op vroolijken toon: „Ik heb een idee!" — „Laat hooren". — „Het geldt onze vacantiereis". — „Wat zeg je? *Onze* vacantiereis"? — „Zeker, we gaan nu eens samen". — „Naar welk sprookjesland"? — „Naar de Normandische kust; daar vind *ik* mijn strand en *jij* je boomen. Als het daar stormt, weet men niet of het de zee is die huilt of de bosschen die klagen, zoo dicht liggen ze bij alkaar". „'t Klinkt ongelooflijk. Hoe weet je dat"? — „Ga maar mee naar mijn kamers, ik zal je daar een pak prentbriefkaarten laten zien, die je dadelijk zullen overtuigen".

Veertien dagen na dit gesprek wielerden twee jonge mannen, als toeristen gekleed, langs den grooten weg die Honfleur met Caen verbindt. Rechts, aan den zeekant, reed de wiskunstenaar; links, aan de zijde der boschrijke heuvels, de filoloog. Ze vonden het een verrukkelijk tochtje. Elk der beide wielrijders had niet alleen pleizier voor zichzelf, maar ook voor den ander. Hoe ook vervuld met zijn eigen voorkeur, wierp hij soms met genoegen een blik in het paradijs van zijn reismakker.

Te Villers-sur-Mer verliet de weg het strand. Een half uur lang moesten zij de hoogte opklimmen, hun rijwiel voortduwend. Toen zij op den rand der hoogvlakte boven het stadje Dives gekomen waren, ontsnapte hun, op hetzelfde oogenblik, éénzelfde kreet van bewondering. Aan hun voeten lag de blauwe zee en langs den heuvel, die hen van het strand scheidde, vormden de kruinen van eiken en pijnboomen een golvend tapijt van donker groen.

Ze bestegen weer hun fietsen en rolden, sterk remmend, naar beneden. Aan den hoek van een der kronkelingen van den weg stond een handwijzer, waarop ze lazen: „wonderschoon uitzicht". Ze stegen af en volgden een klein slingerpaadje dat naar een soort van voorgebergte voerde. Een breede bank noodde hen tot een oogenblik rust. Zwijgend zetten ze zich naast elkaar neêr.

Een half uur later zaten ze er nog, in een soort van geestverrukking genietend van wat ze zagen. Maar ze hadden elkaar den rug toegekeerd en keken elk een anderen kant uit; de een naar beneden, naar de zee, de ander naar boven, waar, in de verte, op een heuveltop, een statige boomengalerij den ingang scheen te vormen van een geheimzinnig woud.

Ze zouden daar nog lang gezeten hebben, elk verdiept in het vizioen van zijn eigen wereld, zoo niet een alledaagsche menschelijke zwakheid, de eetlust, hen uit hun geestverrukking had gehaald. Ze haastten zich naar beneden en zaten, een kwartier later, gezellig te dineeren in de „heerberghe van Willem den Veroveraar".

Akte A.

(3½ uur.)

A paraphraser les strophes suivantes:

Le Roi Nègre (un des trois Mages) parle aux deux autres et leur dit:

O mes fréres, j'ai lu peu de livres; les cieux,
Dont j'ignore l'obscur langage, pour mes yeux
  Ne sont qu'un mystère splendide.
Quand je partis afin de voir l'Enfant divin,
L'astre miraculeux que vous pleurez en vain
Ne fut pas mon céleste guide.

Dans cette monstrueuse Afrique d'où je sors,
J'ai vu l'homme écraser l'homme sans un remords,
  Toute multitude asservie,
D'horribles dieux, ouvrage informe de nos mains,
De rouges lacs de sang, des mers de pleurs humains,
  La mort plus douce que la vie.

Mais quelquefois, après le dur labeur du jour,
Mes pauvres frères noirs dansaient, ivres d'amour,
Devant leurs misérables huttes.
Ils dansaient innocents, pleins de grâce, infantins;
Leurs beaux yeux rayonnaient; des rires argentins
Se mêlaient aux sanglots des flûtes.

Un soir, je dis au Maître inconnu: „Pense à nous!"
Je demeurai longtemps, bien longtemps à genoux
Dans la montagne solitaire,
Priant sans remuer mes lèvres, en esprit,
Pour que l'amour, un tendre et chaste amour, fleurît
Éternellement sur la terre.

Une voix me cria: „Marche vers l'Orient!
Tu verras le Sauveur, doux être souriant,
Né sur la paille d'une crèche."
Alors, avec mes gens et mes bêtes, joyeux,
J'allai par le désert; et nous fermions les yeux,
Rêvant d'eau vive et d'ombre fraîche.

Puis c'était l'oasis. De gracieux palmiers,
Pleins du roucoulement sauvage des ramiers,
Se balançaient dans les airs calmes;
Et sous nos yeux, parfois, surgie on ne sait d'où,
Dans l'ombre une girafe élevait son long cou
Pour atteindre de jeunes palmes.

Mais, le désert franchi, je me sentis troublé.
Je vis les champs où dort la semence du blé,
L'arbuste qui vous donne à boire.
Hésitant, j'invoquai le Pére en qui je crois;
La nuit vint; et voilà que votre Etoile, ô rois,
M'apparut dans toute sa gloire.

Fragment du Mystère NOËL *de M. Maurice Bouchor.*

AKTE B.

(Van 9 uur 's morgens tot 4 uur 's middags.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1°. Points de contact et différences entre les chansons de geste et les romans d'aventure.

2°. Pourquoi appelle-t-on Pascal, La Bruyère et La Rochefoucauld des moralistes? Qu'ont de commun ces trois écrivains et en quoi différent-ils?
3°. Exposez la structure d'une pièce de Corneille, de Racine ou de Molière.
4°. Le séjour de Voltaire en Angleterre; son influence sur la littérature française.
5°. Les idées littéraires de Mme de Staël.
6°. La place d'Alfred de Vigny dans la romantisme.
7°. Y a-t-il du Marivaux dans les comédies de Musset?
8°. Le héros romantique d'aprés les drames de Victor Hugo.

Akte B.

Ter vertaling in het Fransch.

(3 uur)

In 1769 werd te Parijs de eerste *Hamlet* ten tooneele gebracht. Helaas! het was de *Hamlet* van Ducis.

Een wonderlijke, en toch een zeer merkwaardige figuur in de geschiedenis der fransche tooneelpoëzie, die Ducis! Shakespeare heeft hij als zijn schaduw achtervolgd; den grooten Meester kon hij niet loslaten, en telkens weer beproefde hij aan een nieuw stuk zijne krachten. Eenzaam en teruggetrokken levend, had hij, met zijn indrukwekkend uiterlijk, zijn bezield oog, zijn onafhankelijk karakter, zijn barsche manieren, zijn zonderling mengsel van ouderwetsche vroomheid en revolutionnaire begeerten, zelf voor een Shakespeariaansche schepping als model kunnen dienen. En met dat al, zoo dikwijls hij Shakespeare voor het Fransche tooneel bewerkte, tastte hij aan alle zijden mis, liet het meest indrukwekkende ter zijde, en deed aan de traditionneele welvoegelijkheid van zijn land concessiën waarover hij zich in het leven zou geschaamd hebben. Hij beloofde dat hij de middeleeuwen zou aandurven, maar, zonder het te weten of te willen, verbrak hij die belofte. Toen het er op aankwam moed te toonen, deinsde hij voor die donkere wereld terug en vertoonde er alleen van wat men, bij het licht der achttiende eeuw, er met fatsoen van vertoonen kon. Hij stond tegenover Shakespeare gelijk zijn Hamlet tegenover dien van den Engelschen dichter staat. In het oorspronkelijk werk behoeft de Geest slechts te wenken om den Deenschen prins bereid te vinden hem te volgen, zelfs te

midden der gevaarlijke rotsen waarop Elseneurs's koningsburg gebouwd is. Bij Ducis blijft de Geest achter de schermen en ontvlucht Hamlet hem, met den uitroep: Vlucht, schrikwekkend spook!", het aan een droom overlatend om hem het geheim zijner geweldige taak te openbaren.

Zoo deed zijn Hamlet, zoo deed hijzelf. Hij dweepte met Shakespeare uit volle overtuiging, en hij heulde met de klassieken. In zijn stuk is alles veranderd. De „vertrouwelingen" zijn teruggekeerd. Claudius en Hamlet zijn mededingers; zij vechten met elkaar om den troon; elk van beiden heeft zijn handlangers en zijn samenzweerders. Ophelia heeft van vader verwisseld: dochter van Claudius uit een eerste huwelijk, is zij Hamlet's nichtje geworden en moet zij haar liefde laten gebruiken om den gevaarlijken neef zacht en vriendelijk te stemmen. Koningin Gertrude aarzelt tusschen haren echtgenoot en haren zoon, en begint met hare vertrouwde deelgenoot te maken van de wroeging die haar vervolgt. De bijzonderheden van de misdaad zijn een geliefkoosd onderwerp van de gesprekken die zij telkens met haren medeplichtige voert.

En toch, in weerwil van deze verminking, waren de luide toejuichingen waarmede de *Hamlet* van Ducis begroet werd, een nieuwe hulde van Frankrijk aan Shakespeare. Wanneer Talma de rol speelde, wist hij werkelijk iets van den oorspronkelijken Hamlet te doen leven. Hij bracht de menschen in den waan dat ze Shakespeare zagen vertoonen.

Voltaire geraakte hierbij hierbij hoe langer zoo meer uit zijn humeur. Hij spoorde Lekain aan de rol te weigeren, beweerde dat Ducis zijne *Sémiramis* had willen nabootsen, en schreef aan d'Argental: „De schimmen zullen in de mode komen; ik ben er bescheiden mêe begonnen; het zal welhaast een dolle wedloop worden."

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 1 Maart 1905, n°. 51.

N°. 22.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in 1904 belast geweest met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in handelswetenschappen, zeevaartkunde, wis- en natuurkundige wetenschappen, boekhouden of tot het geven van lager onderwijs in de wiskunde, bedoeld in art.* 65 *der wet tot regeling van het lager onderwijs.*

'sGravenhage, 31 December 1904.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, krachtens art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 30 September 1904, n°. 7712[1], afd. Onderwijs, tot het afnemen van bovengenoemde examens in 1904, bestond uit de heeren:

dr. J. Campert, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage, als voorzitter;

dr. P. Zeeman Gzn., hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Leiden, als onder-voorzitter;

leden:

dr. K. Martin en dr. A. P. N. Franchimont, hoogleeraren aan de Rijks-universiteit te Leiden;

dr. J. de Vries en dr. A. A. W. Hubrecht, hoogleeraren aan de Rijks-universiteit te Utrecht;

dr. F. de Boer, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Groningen;

dr. G. Schouten en P. van der Burg, hoogleeraren aan de Polytechnische School te Delft;

dr. J. D. van der Waals en dr. H. de Vries, hoogleeraren aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam;

L. Roosenburg, directeur der filiaal-inrichting van het Koninklijk Nederlandsch meteorologisch instituut te Amsterdam;

W. Noorduyn, leeraar aan de zeevaartschool te Rotterdam;

dr. J. H. H. Hülsmann, directeur der openbare handelsschool te Amsterdam;

J. IJzerman, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

L. Bouman Jzn., leeraar aan de tweede hoogere burgerschool met 3jarigen cursus te Amsterdam;

J. van der Bruyn, oud-leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam, wonende te 's Gravenhage;

mr. P. G. H. Dop, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Utrecht;

W. C. Gelton, leeraar aan de Nederlandsche school voor nijverheid en handel te Enschedé;

C. Knapper Kzn., oud-leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam, wonende te Hilversum;

J. C. F. Prikken, oud-leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Gouda, wonende te 's Gravenhage;

C. van der Waals, leeraar aan de hoogere burgerschool met 3jarigen cursus te Rotterdam;

A. J. Goedkoop van Nelle, leeraar aan de hoogere burgerschool te Delft;

dr. G. J. M. Coolhaas, A. A. Beekman en dr. A. D. van der Harst, leeraren aan eene hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te 's Gravenhage;

P. Poot, hoofd eener openbare lagere school te 's Gravenhage;

plaatsvervangende leden:

K. Bes, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg;

D. Stigter, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

L. van Zanten Jzn., leeraar aan de hoogere burgerschool te Tiel.

Op 5 October werd van 1—4 uren de eerste vergadering gehouden, waarin een secretaris werd benoemd, de sub-commissiën werden gevormd en de dagen vastgesteld voor het schriftelijk examen: M. O. K I en K XII, en voor wiskunde L. O. art. 65.

Op 8 October van 1—4 uren hielden de sub-commissiën voor K I, K II, K XII en voor wiskunde L. O. art. 65 vergadering tot bespreking en vaststelling der schriftelijke vragen en verdere regelingen voor het mondeling examen.

Op 17 en 18 October werd het schriftelijk werk door de candidaten voor boekhouden K XII, op 19 October door die voor wiskunde L. O. art. 65, op 20 en 21 October door die voor wiskunde K I en op 27 en 28 December door die voor de hoogere wiskunde K V gemaakt.

Het aantal der verlangde akten bedroeg, na Uwer Excellentie's beschikking en kantbeschikkingen van:

19	September	1904,	n°.	7403,	afd.	Ond.;
21	„	„	„	7491,	„	„
29	„	„	„	7719,	„	„
4	October	„	„	7834,	„	„
7	„	„	„	7917,	„	„
11	„	„	„	8040,	„	„

totaal 653.

Den aard der verlangde akten, het aantal candidaten voor elke daarvan, alsmede den uitslag der examens, met de namen der examinatoren, vindt Uwe Excellentie vermeld in de volgende tabel:

AKTEN.	Aantal candidaten die zich hadden aangemeld.			Aantal candidaten die aan het examen deelnamen.			Aantal nie… die zich terugtrokken.		
	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.
H. Handelswetenschappen	1	—	1	1	—	1	—	—	—
I. Zeevaartkunde . . .	4	—	4	1	—	1	—	—	—
KI. Wiskunde	62	9	71	54	8	62	13	—	13
KII. Beginselen mechanica enz.	3	—	3	2	—	2	—	—	—
KIII. Beginselen natuurk. enz.	1	1	2	—	1	1	—	—	—
KIV. Beginselen delfstofk. enz.	3	6	9	3	6	9	1	1	2
KV. Hoogere wiskunde	4	—	4	3	—	3	—	—	—
KXII. Boekhouden . . .	357	41	398	314	41	355	60	9	69
L. O. art. 65. Wiskunde .	143	18	161	126	18	144	26	5	31

eslaagde candidaten						Aantal geslaagde candidaten.			Aanmerkingen.
die werden afgewezen.			Totaal.						
M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	
1	—	1	1	—	1	—	—	—	Examinatoren: Hülsmann, IJzerman, Stigter, Dop.
—	—	—	—	—	—	1	—	1	Examinatoren: Roosenburg, Noorduyn.
22	1	23	35	1	36	19	7	26	Examinatoren: prof. Zeeman, prof. J. de Vries, prof. de Boer, prof. Schouten.
2	—	2	2	—	2	—	—	—	Examinatoren: die voor K_I en prof. v. d. Burg.
—	—	—	—	—	—	—	1	1	Examinatoren: prof. v. d. Waals, prof. Schreinemakers, Noorduyn.
1	-	1	2	1	3	1	5	6	Examinatoren: prof. Martin, prof. Hubrecht, prof. Hugo de Vries.
1	—	1	1	—	1	2	—	2	Examinatoren: die voor K_I.
156	13	169	216	22	238	98	19	117	Examinatoren: Bouman, v. d. Bruyn, Gelton, Knapper, Prikken, v. d. Waals, Bes, v. Zanten, Dop, Stigter.
29	2	31	55	7	62	71	11	82	Examinatoren: Coolhaas, Beekman, v. d. Harst, Goedkoop van Nelle, Poot, Noorduyn.

Ten gevolge van de ongesteldheid van den hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Leiden dr. A. P. N. Franchimont, benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 30 September 1904, n°. 7712, afd. Ond., kon deze niet aan de werkzaamheden van het examen deelnemen en werd hij vervangen door dr. F. A. H. Schreinemakers, hoogleeraar aan dezelfde Universiteit, benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 3 December 1904, n°. 9461, afd. Ond.

De voorzitter der commissie is van 16 December af door ongesteldheid verhinderd geweest de bijeenkomsten der commissie te leiden, in zijne plaats is de onder-voorzitter der commissie de hoogleeraar dr. P. Zeeman Gzn. opgetreden.

Bij het afnemen der examens werd in het algemeen niet afgeweken van den in het vorig jaar gevolgden weg.

De examens gaven aanleiding tot de volgende bemerkingen:

H. Handelswetenschappen. De moeielijkheid, die de combinatie van de zeer uiteenloopende vakken, bedoeld bij het programma voor de akte H, veroorzaakt, bleek ditmaal opnieuw. Eischt aan de eene zijde de studie voor handelsrecht en finantiewezen eene degelijke voorbereiding in juridische richting en ook in Staathuishoudkunde, voor die der warenkennis is daarentegen kennis van natuurlijke historie en vooral van natuur- en scheikunde een eerste vereischte.

Daar de akte H. een zoo uitgebreide bevoegdheid geeft voor onderwijs aan handelsscholen, mag het peil van het examen niet te laag worden gesteld;

I. Het examen voor de akte I. Zeevaartkunde gaf tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding;

Ki. Wiskunde. Het examen in reken- en stelkunde gaf geene aanleiding tot veel bijzondere opmerkingen; alleen dient vermeld te worden, dat bij zeer vele candidaten een zekere vaagheid in voorstellingen en redeneeringen heerschte, omdat zij het begrip limiet niet behoorlijk in zich hadden opgenomen, waarvan het gevolg was, dat het begrip gelijkmatige convergentie bij bijna niemand tot zijn recht was gekomen.

Bij een groot aantal candidaten was het voorstellingsvermogen onvoldoende ontwikkeld; in verband hiermede leidde het onderzoek in stereometrie en beschrijvende meetkunde tot weinig bevredigende uitkomsten.

Herhaaldelijk werd bij het examen in analytische meetkunde geconstateerd, dat de candidaat gaarne werkte met symbolen, zonder de beteekenis daarvan behoorlijk te kennen. De bedrevenheid in het bepalen van de vergelijking eener meetkundige plaats liet dikwijls te wenschen over.

Kii. Mechanica enz. Uit het mondeling onderzoek in de theoretische mechanica is gebleken, dat zoowel de manier waarop getracht werd de grondstellingen te bewijzen, als de scherpte van de bepalingen der grondbegrippen zeer veel te wenschen overliet;

Kiii. Naar aanleiding van het examen voor de akte Kiii in natuur-, scheikunde en cosmographie, blijkt het noodig er nogmaals op te wijzen, dat een behoorlijke wiskundige ontwikkeling noodzakelijk is, om met goeden uitslag dit examen te kunnen doen. Bolvormige driehoeksmeting is bijvoorbeeld eene onmisbare hulpwetenschap bij grondige studie der cosmographie: De commissie kreeg den indruk, dat het onderdeel cosmographie niet met dezelfde toewijding bestudeerd was als de beide andere onderdeelen;

Kiv. Bij het examen voor de akte Kiv, de beginselen der delfstofkunde enz., bleek, dat de candidaten die niet de lessen aan eene universiteit hadden kunnen volgen en die ook verstoken waren geweest van het gebruik der aldaar aanwezige hulpmiddelen, met onvoldoenden uitslag de aard- en delfstofkunde hadden beoefend;

Kv. Het examen voor de akte Kv, hoogere wiskunde, gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Kxii. Bij het examen in het boekhouden bleek weder, dat vele candidaten, waaronder ook verscheidene wier schriftelijk werk reden tot tevredenheid gaf, moesten worden afgewezen, omdat bij het mondeling onderzoek bleek, dat zij de stof onvoldoende hadden verwerkt en eigen inzicht misten. Mocht dit soms een gevolg zijn van onvoldoende algemeene ontwikkeling, dikwijls scheen het ook te wijten aan het te licht schatten der eischen.

Slechts aan betrekkelijk weinige candidaten kon de lof worden toegekend, dat zij zich degelijk en niet te haastig hadden voorbereid.

De kennis van de wettelijke bepalingen en van de strekking daarvan was veelal onvolledig of oppervlakkig;

L. O. art. 65. Wiskunde. Het examen in stelkunde gaf ook dit jaar over het algemeen bevredigende uitkomsten. De vraagstukken voor het schriftelijk examen werden door een goed deel der candidaten voldoende opgelost. Bij het mondeling onderzoek bleken de meesten in staat van de bewerkingen behoorlijk verklaring te geven. Sommigen die met hun schriftelijk werk minder gelukkig waren geweest konden dit door hun mondeling examen verbeteren.

Met voldoening kan worden gemeld, dat de kennis der gronden van gonio- en trigonometrie beter was te noemen dan in het vorig jaar. Intusschen was nog bij verscheidene candidaten het onvoldoend of nauwelijks voldoende examen te wijten aan te geringe kennis van bedoelde hoofdzaken.

Bij het examen in de stereometrie bleek de vaardigheid der candidaten in het oplossen van vraagstukken niet groot te zijn; de kennis van de theorie echter was over het algemeen bevredigend te noemen.

Aan het einde harer taak gekomen, heeft de commissie de eer Uwer Excellentie haren dank te brengen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Namens de Commissie,

J. Campert, *Voorzitter.*

P. Zeeman Gzn., *Onder-Voorzitter.*

A. J. Goedkoop van Nelle, *Secretaris.*

BIJLAGEN.

BIJLAGEN.

Opgaven schriftelijk werk akte examens middelbaar onderwijs in handelswetenschappen, zeevaartkunde, wis- en natuurkundige wetenschappen, boekhouden en lager onderwijs in de wiskunde, in 1904.

HANDELSWETENSCHAPPEN (H):

Handelsaardrijkskunde (van 9—12 uren):

1. Engeland's bezittingen in Azië en haar beteekenis voor den wereldhandel;
2. De middelen van bestaan van het Russische Rijk;
3. Java's cultuurproducten, in verband met de physische gesteldheid des eilands en in hun beteekenis voor den Nederlandschen handel.

Financiewezen:

1. Een algemeen overzicht van de leer der financiën (indeeling en litteratuur);
2. De staat en de leer der financiën, volgens Adam Smith, Lorenz von Stein, Schäffle en A. Wagner;
3. Verband tusschen financiewezen, oeconomie en publiek recht;
4. Aan welke eischen moet een belasting*stelsel* voldoen? Wil de belastingen in Nederland, Nederl. Oost-Indië en in enkele andere Staten aan die eischen toetsen.

Warenkennis:

1. Kinabast, fabrieksbast en pharmaceutische bast. Bereiding van zwavelzure kinine uit de bast;
2. IJzer en staal en hunne bereiding uit de ertsen;
3. Vergelijking van de vezels van katoen, vlas, jute en rameh, ook mikroskopisch. Bewerking er van tot het verkrijgen van draden;
4. Alcoholgisting; wijn, bier, jenever, enz.

ZEEVAARTKUNDE (I).

Cijferen:

1. 16 Febr. 18... is des namiddags op 45° 15' geg. Z. b. en 113° geg. O. L. bij aanw. tijdm. = 2 u. 35 m. 20 s., ⨀ gem. h. = 55° 22. Daarna gestoomd O.N.O. 17 zeemijl en toen waargenomen bij aanw. tijdm. = 4 u. 38 m. 10 s. ⨀ gem. h. = 40° 56 45″ Oog 5 M. b. w. Ind. corr. instr. = — 1′ 30″ Stand. tijdm. tot M. T. Gr. = + 2 u. 52 m. 40 s.

Gevraagd b en L, volgens Marcq St. Hilaire:

Alm. 16 Febr. 0 u. M. T. Gr. ⨀ d. = 12° 21′ 55″ Z. Δ in 1 u. = — 51.′ 9;

16 Febr. 0 u, M. T. Gr. tijdv. = 14 m. 20^s,41 (a. v. M. T.) Δ in 1 u. = — 0^s,159;

2. 19 Nov. 18... op 7° 22′ geg. N.b. en 73° 15′ geg. O.L. was bij aanw. tijdm. = 1 2^u 28^m 10^s gem. h. Σ. Argus = 22° 35′. Stand tijdm. tot M. T. Gr. = — 0 u. 1 m. 38 s. Oog 7 m. b. w.

Gevraagd benaderde plaats door breedteberekening.

Alm. 18 Nov. 0 u. M. T. Gr. M. ⨀ R. O. = 15^u 20^m 12^s, 3;

★ R. O. = 8 u. 20 m. 28 s.;

★ d. = 59° 11′ Z.;

3. 28 Maart 18... op 17° 8′ N.b., des voormiddags te 6 u. 40 m. geg. W. T. a/b, het oog 4.6 m. b. w. bij aanw. tijdm. = 10 u. 31 m. 48 s. ⨀ gem. h. = 10° 4′ 10″ en gepeild Westpunt San Antonio (Kp. Verd. eil.) rechtw. Zuid;

9 Maart 0 u. M. T. Gr. was de stand tijdm. tot M. T. Gr. = — 2 u. 5 m. 30^s,4 en de gang = — 3^s,4.

Gevraagd stand en gang van den tijdmeter op 28 Maart te 0 u. M. T. Greenwich.

N.b. W.p. San Antonio = 17° 8′;

W. L. in tijd id. = 1 u. 41 m. 30 s.

Alm. 28 Maart 0 u. M. T. Gr. ⨀ d. = 3°. 18′ 0.′ 5 N. ... Δ in 1^u = 58.″4.;

28 Maart 0 u. M. T. Gr. tijdv. = 4 m. 57^s,11 (a. v. M. T.) Δ in 1 u. = — 0.s.769.

Zeevaartkunde:

1. Geef eene verhandeling over plaatsbenadering door breedteberekening, met behulp van circum-meridiaanshoogte van zon, maan, planeet of ster. Afleiding van de correctie-formule:

$$c = \frac{1,''9635}{\text{tgb.} \pm \text{tgd.}} p^2 - \tfrac{1}{2} c^2 \sin 1' \text{ tg. H.}$$

Over de grenzen van den uurhoek wat betreft nauwkeurigheid der methode.

2. Geef eene vergelijkende beschouwing tusschen de methoden van plaatsbepaling volgens M. S. Hilaire en die volgens Sumner (zoo noodig gewijzigd).

Sterrenkunde:

1. Teeken een hemelsfeer voor 50° N.b. met waren horizon als horizontale cirkel, toppunt, equator en hemelpolen. Sterrentijd = 6 u. Plaats de zon als ⊙ R. O. = 18ᵘ. Gevraagd ware tijd en datum. Teeken de ecliptica en de volle maan als de lengte ☊ = 180° is. Hoe groot is dan de maansmeridiaanshoogte?
2. Teeken een hemelsfeer voor 23° Z.b. met waren horizon als horizontale cirkel, toppunt, equator en hemelpolen. Plaats de zon in top. Hoe groot is ongeveer de sterrentijd? Teeken de ecliptica en Jupiter in oppositie als de breedte van Jupiter = 0. Hoe groot is dan Jupiters merid. hoogte?
3. Bereken de synodische omloopstijd der maan uit de volgende gegevens:
tropische omloopstijd zon = 365 d. 5 u. 48 m. 46^s,1. Jaarl. praecessie = 50″.2 en siderische omloopstijd v. d. maan = 27 d. 7 u. 43 m. 12 s.

Meteorologie:

Welke is de inrichting van de marine-kwikbarometer? Welke correctiën moeten op de aanwijzing van den barometer toegepast worden om te vinden den dampkringsdruk op zeeoppervlak bij 0° C?

Toon met voorbeelden aan het gebruik van den barometer bij de navigatie.

Instrumenten:

Beschrijf de inrichting en het gebruik van den sextant. Geef daarbij aan de fouten, die in de aanwijzing van het instrument kunnen voorkomen, de oorzaken waardoor die fouten ontstaan en in hoeverre zij weggenomen of in rekening gebracht kunnen worden.

Wiskunde M. O. (Ki).

Meetkunde (Eerste dag van 9—12 uur):

1. Als de diagonalen van een vierhoek elkander in S rechthoekig snijden, dan liggen de projecties van S op de vier zijden op een cirkel;
2. Door een der ribben van het grondvlak van een regelmatig v erzijdige pyramide brengt men een vlak, dat de pyramide in twee deelen van gelijken inhoud verdeelt. Bewijs dat dit vlak twee opstaande ribben in uiterste en in middelste reden verdeelt;

3. De rechten AX en BY kruisen elkander loodrecht en worden loodrecht gesneden door de rechte AB. Op AX neemt men een punt M, op BY een punt N zoo, dat BN gelijk is aan AM. Bepaal de meetkundige plaats van het midden van MN.

Algebra (Eerste dag van 1—3 uur):

1. De wortels van de derdemachtsvergelijking:

$$x^3 - (3 + a)\, x^2 + (2 + 3a)\, x - 2a = o$$

vormen een rekenkundige reeks. Bepaal die wortels en a;

2. Bepaal de som, de grenzen van convergentie en den algemeenen term van de wederkeerige reeks:

$$1 + 2x^3 - 2x^4 + 2x^5 + 2x^6 - 6x^7 + \dots .$$

waarin, als c_n den coëfficient van x^n voorstelt,

$$c_n = 2\, c_{n-3} - c_{n-1}.$$

3. Tot welke limiet nadert

$$\cos x^{\,cosec^2 x}$$

voor $x = o$?

Trigonometrie (Eerste dag van 3—4 uur):

1. Bepaal φ uit

$$\sin \varphi + \cos \varphi + tg\, \varphi + \cot \varphi + \sec \varphi + cosec\, \varphi = \frac{5}{2}\left(1 + \sqrt{3}\right).$$

2. Een zijde van een vlakken driehoek maakt een hoek a met de hoogtelijn van een harer uiteinden, en een hoek β met de mediaan van het andere uiteinde. Bereken de hoeken des driehoeks.

Beschrijvende meetkunde. (Tweede dag van 9—12 uur):

1. De beide projecties te teekenen van een regelmatig achtvlak, in een gegeven bol beschreven.

De straal van den bol is 5 c.M., het middelpunt ligt 7 c.M. vóór het verticale en 7 c.M. boven het horizontale vlak van projectie. Een der hoekpunten P van het achtvlak ligt 9 c.M. boven het horizontale, 8 c.M. vóór het vertikale vlak. Verder zijn twee der ribben van het achtvlak, die niet door P, noch door het tegenoverstaande hoekpunt gaan, evenwijdig aan het verticale vlak.

2. Gegeven een punt P en een vlak V. Eene lijn te construeeren, die door P gaat, een hoek van 45° met het vlak V maakt en evenwijdig loopt met het vlak, dat den tweeden tweevlakkenhoek, door de projectievlakken gevormd, middendoor deelt.

De beide doorgangen van het vlak V maken hoeken van 60° met de as van projectie en strekken zich, van af het punt der as waarin zij samenkomen, naar rechts uit. Het punt P ligt 5 c.M. boven het horizontale, 4 c.M. vóór het verticale projectievlak. De lijn, die de beide projecties van P verbindt, is gelegen links van het punt, in 't welk het vlak V de as van projectie snijdt en heeft een afstand van 1 c.M. tot dit punt.

Analytische meetkunde. (Tweede dag, van 1—3 uur);

1. $ABCD$ is een vierkant, F een veranderlijk punt op CD. Men trekt AG loodrecht op BF en bepaalt het snijpunt S van AG met de rechte door F evenwijdig aan AD. Onderzoek de meetkundige plaats van het punt S;

2. Door drie punten P_1, P_2, P_3 der gelijkzijdige hyperbool $xy = k^2$ legt men een cirkel, die haar nog in P_4 snijdt. Bewijs, dat het tweede uiteinde van de middellijn der hyperbool, welke door P_4 gaat, het hoogtepunt is van driehoek $P_1 P_2 P_3$.

Boldriehoeksmeting. (Tweede dag van 3—4 uur):

Van een bolvierhoek $ABCD$ is gegeven:
eene zijde $AB = 43°5'30''$ en de vier hoeken $A = 93°43'20''$, $B = 59°29'40''$, $C = 132°25'30''$, $D = 74°57'25''$. Bereken de overige elementen van den vierhoek.

Beginselen der theoretische en toegepaste mechanica, der kennis van werktuigen en technologie (Kii).

Mechanica:

1) Een projectiel wordt met een snelheid c onder een hoek α met den horizon weggeworpen.

Op welk tijdstip moet een tweede projectiel met dezelfde snelheid c doch in horizontale richting worden weggeworpen, als het met het eerste in botsing zal komen?

Hoe groot is het verschil in snelheden van beide projectielen op het oogenblik van botsing?

2. Een ladder staat op een horizontalen bodem en steunt tegen een verticalen muur.

Hoe groot zal minstens de helling van de ladder moeten wezen, opdat er geen gevaar zal bestaan voor uitglijden, waar ook een man zich op de ladder plaatst?

Gewicht man G, gewicht ladder G_1; het zwaartepunt van de ladder ligt op één-derde van de lengte, gerekend van den bodem, wrijvingscoëfficient van ladder en bodem f, die van ladder en muur f_1;

3. Een losse katrol met de last die ze draagt, is aan de beide vrije einden van het koord opgehangen. Deze einden loopen verticaal.

Wanneer een der koordeinden breekt, vraagt men welke verandering er in de spanning van het andere einde zal optreden?

Bepaal ook de beweging van katrol en last.

Gewicht katrol G, straal katrol r, gewicht last met beugel, waarmede ze aan de katrol is bevestigd, L.

't Gewicht van het koord en de wrijving worden niet in rekening gebracht.

Beginselen der kennis van werktuigen en der technologie (van 9—12 uur):

1. Van welke motoren wordt in fabrieken gebruikt gemaakt tot het verrichten van arbeid met de gereedschapswerktuigen?

Verklaar de werking van een eenvoudig stoomwerktuig met of zonder condensatie;

2. Op welke wijze wordt de beweging voortgebracht door een motor, overgebracht op de werktuigen in een fabriek en hoe worden de voor die werktuigen benoodigde snelheden geregeld door tusschentransmissie en door de werktuigen?

3. Verklaar de verplaatsing van lasten door middel van hefwerktuigen;

4. De volgorde te omschrijven van de mechanische bewerking van een grondstof naar keuze (metaal, houtvezels in spinnerijen of in papierfabrieken) en de werking te verklaren van enkele daartoe noodige werktuigen.

De beantwoording der vragen door eenige eenvoudige schetsen toe te lichten.

Een of twee dezer vragen naar keuze.

Hoogere wiskunde (Kv).

Analitische meetkunde:

1. Een cirkel, waarvan het vlak evenwijdig is met het XYvlak en die de XZ- en YZvlakken aanraakt, is de richtlijn van een kegelvlak, waarvan de top in den oorsprong ligt. Bewijs, dat een bolopppervlak, dat door dien cirkel gaat, het kegelvlak nog in een tweeden cirkel snijdt;

2. Men beschouwt het veranderlijke middelvlak μ der ellipsoïde $\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} + \frac{z^2}{c^2} = 1$ en de daaraan toegevoegde middellijn *m*. Uit het punt (a, o, o) trekt men de rechte *l* loodrecht op μ en door het punt (o, b, o) legt men het vlak λ loodrecht op *m*. Bepaal de vergelijking der meetkundige plaats van het snijpunt van *l* en λ.

3. Men beschouwt den cirkelvormigen ring, die bij wenteling om OZ beschreven wordt door een cirkel in het YZvlak, die een straal *c*, zijn middelpunt op OY en een afstand $c\sqrt{2}$ van O heeft.

Door OX legt men een vlak, dat dien cirkel aanraakt. Bewijs, dat dit vlak den ring volgens twee cirkels snijdt.

Beschrijvende meetkunde:

1. Eene rechte lijn l, loodrecht op het horizontale projectievlak, heeft een afstand van 6 c.M. tot het verticale vlak. Om die lijn als as wentelt eene lijn m, die evenwijdig is aan het verticale vlak, een afstand van 8 c.M. heeft tot dit verticale vlak en een hoek van 45° maakt met het horizontale vlak.

Gevraagd die lijnen der, door deze wenteling ontstaande, omwentelingshyperboloïde te bepalen, die evenwijdig zijn met een gegeven vlak, waarvan de doorgangen symmetrisch zijn ten opzichte der as van projectie en hoeken van 60° met die as maken;

2. Gegeven is:

1°. Een omwentelingscylinder, waarvan de beschrijvende lijnen loodrecht staan op het horizontale vlak. De as van den cylinder ligt 8 c.M. vóór het verticale vlak; straal grondvlak cylinder 4 c.M.;

2°. Eene hyperbolische paraboloïde, die tot richtvlak heeft een vlak, loodrecht op het verticale vlak en makende een hoek van 45° met het horizontale. Verder zijn twee lijnen dier paraboloïde, *a*. eene der beschrijvende lijnen van den cylinder, die liggen in het vlak, door de as evenwijdig aan 't verticale vlak, *b*. eene lijn, evenwijdig aan de as van projectie, 8 c.M. boven het horizontale en 12 c.M. vóór het verticale projectievlak gelegen.

Gevraagd de doorsnede dezer beide oppervlakken en in een willekeurig punt van die kromme de raaklijn dezer doorsnede te construeeren.

Differentiaalrekening:

1. In een omwentelingskegel, straal grondvlak *r*, hoogte *h*, is een cylinder beschreven met het grondvlak in het grondvlak en met den omtrek van het bovenvlak in het ronde oppervlak van den kegel.

In de overblijvende ruimte van den kegel wordt op dezelfde wijze een tweede cylinder beschreven.

Hoe moeten de hoogten van deze cylinders gekozen worden, opdat de som der inhouden van deze cylinders een maximum zij?

2. De intreklijn te bepalen van het oppervlak, dat beschreven wordt door de rechte, met de vergelijkingen

$$x = pz + \frac{1}{p}, \quad y = -pz + \frac{1}{p},$$

waarin p de veranderlijke parameter is.

3. Ontwikkel $(\text{bgsin}\, x)^2$ in een machtreeks.

Opmerking. Het *bestaan* van deze reeks kan worden aangenomen als volgende uit dat van de reeks voor bgsin x.

Integraalrekening:

1. Bepaal het deel van het bolopppervlak, waarvan de vergelijking is:

$$x^2 + y^2 + z^2 = a^2$$

dat gelegen is binnen den cylinder $x^2 + y^2 - ax = o$.

2. Integreer de differentiaalvergelijking

$$27\, y\, y'^3 = 8y - 12\, xy'.$$

3. Bewijs dat

$$\lim_{n^\circ.\ \infty} n \int_{\alpha}^{\beta} \left(\frac{Sin\ \Phi}{Sin\ \gamma}\right)^n d\Phi \quad \left(o \leqq \alpha < \beta < \tfrac{1}{2}\pi,\ \ o < \gamma < \tfrac{1}{2}\pi\right)$$

gelijk is aan nul, $Tg\,\beta$ of ∞, naarmate β kleiner dan, gelijk aan of grooter dan γ is.

Boekhouden (Kxii).

Eerste dag van 9—12 uur.

Journaalposten:

1. A. Cromveld te Gorssel leende van de Veluwbank te Zutphen op 15 Augustus 1903 de som van f 5000,—, waarvoor hij een accept afgaf per 15 November 1903. De nota der bank luidde:

		f	5 000,—
af: 94 d. disc°. à $4^1/_2$ %			58,75
		f	4 941,25
provisie	f 12,50		
zegel	2,50		
porto's	0,25		
		f	15,25
		f	4 926,—

Het accept is voor aval geteekend door P. Cromveld, broeder, en S. de Gast, behuwdbroeder van A. Cromveld. Op 10 November bericht P. Cromveld aan de Veluwbank, dat zijn broeder A. Cromveld is overleden en dat hij en S. de Gast op 15 November elk de helft der verschuldigde f 5000,— zullen voldoen. De bank neemt er genoegen mede, dat P. Cromveld op dien datum voldoend zakelijk onderpand zal verstrekken en ontvangt op 15 November van dezen effecten ter waarde van f 2916,40. Eveneens ontvangt zij op 15 November van S. de Gast een wissel op de Amsterdamsche bank te Amsterdam per 1 December 1903, groot f 3000,—, met verzoek deze te disconteeren en van het provenu het door hem verschuldigde af te houden. De Veluwbank disconteert deze wissel met $3^1/_2$ % disc°. en zendt het accept aan P. Cromveld terug.

Wat boekt de Veluwbank op 15 Augustus en wat op 15 November?

Schrijf ook het accept.

2. Op 10 October zendt Hendrik Dromberg te Rotterdam factuur aan Carl Prell & Co. en aan Arthur Schönfeld, beiden te Hamburg, over een voor hun gezamenlijke rekening, elk voor $^1/_2$, ingekochte partij koffie. De factuur luidt:

600 balen koffie bruto	32 400 K.G.		
tarra $1^1/_2$ K.G. p. b.	900 „		
Netto	31 500 K.G. à f 0,33	f	20 790,—
Registratie 1 pct.			207,90
		f	20 997,90
Contant $1^1/_2$ pct.			311,85
		f	20 686,05
Zeeassurantie $^1/_4$ pct voor f 21 500	f 53,75		
Polis	0,50		
Diverse onkosten	87.70	f	141,95
		f	20 828,—
Provisie $1^1/_2$ pct.			312,42
		f	21 140,42
Is voor elks helft			10 570,21

Dromberg verzendt op denzelfden datum de partij per het hem toebehoorende zeilschip *Claudius* aan de firma Prell & Co.; hij is zelf commissionnair in assurantiën en assureert, eveneens op 10 Oct., zijn schip en bovengenoemde partij koffie, het schip voor f 100 000, de koffie voor f 21 500, bij de Mij. *Ocean*, beide à $^1/_4$ pct. Hiervan geniet hij $^1/_{16}$ pct. provisie. Poliskosten f 1,—.

Tevens trekt hij op dien datum op last en voor gezamenlijke rekening van Prell & Co. en Schönfeld, elk voor $^1/_2$, een wissel groot R.M. 30 000,— 8 d. zicht op de Bremer Bankverein te Hamburg aan de order van de Rotterdamsche Bank, die hem daarvoor tegen den koers 59 in rekening-courant crediteert.

Wat journaliseert Dromberg?

3. Een koopman houdt zijn boeken volgens de maandelijksche methode. Zijn debiteuren en zijn crediteuren worden in een totaal bedrag aan het einde van elke maand uit de hulpboeken overgebracht op de rekening „Personen" in het Grootboek, en in den loop der maand eveneens uit die hulpboeken in het rekening-courantboek op de verschillende rekeningen geboekt.

Na het opmaken van de saldolijsten der debiteuren en der crediteuren, uit het rekening-courantboek getrokken, blijkt, dat het saldo dezer lijsten niet overeenstemt met het saldo „Personen" uit het Grootboek.

Bij het nazien worden de volgende fouten gevonden:

a. A is in het Rekg.ct.boek gecrediteerd voor f 412,16; moet zijn f 421,16;

b. B is in het Rekg.ct.boek gecrediteerd voor f 250,—, voor welk bedrag hij gedebiteerd moest worden;

c. C staat in het Rekg.ct.boek terecht gecrediteerd voor f 100,— intrest; later bij betaling van dit bedrag is geboekt: Intrest aan Kas f 100,—;

d. de privé-rekening, welke hij in het Rekg.ct.boek wenschte opgenomen te zien en daarin dan ook voorkomt met een debetsaldo van f 2500,—, is in het Grootboek geboekt onder „Huishouding";

e. de som der verkochte goederen over Juni is f 3468,20, terwijl de onjuiste telling in het verkoopboek is f 3568,20.

Met welke boekingen worden deze fouten hersteld?

4. In de statuten der coöperatieve weverij „de Eendracht" komen de volgende artikelen voor:

Art. 21. De winst wordt, na afronding tot honderdtallen, verdeeld als volgt;

a. 10 pct. voor den directeur; *b.* 20 pct. voor het reservefonds; *c.* 10 pct. ter beschikking van de algemeene vergadering ter bevordering der arbeidsbelangen in 't algemeen; *d.* 60 pct. aan de werklieden in verhouding hunner loonen.

Art. 22. Van het winstaandeel sub *d* wordt hoogstens de helft in gereed geld uitgekeerd; het niet-uitbetaalde blijft in het bedrijf en wordt ten name der rechthebbenden ingeschreven in de „Winstspaarbank" der vereeniging, welke in hare boeken wordt geadministreerd.

Art. 23. Telkens, wanneer de ingeschreven bedragen, bedoeld in art. 22, f 50 zullen hebben bereikt, wordt het voor het bedrijf geleende voorschot met gelijke som uit de „Winstspaarbank" terugbetaald en dien rechthebbende een aandeel van f 50,— uitgereikt.

Wat wordt geboekt, indien:

a. de winst over boekjaar 1903 f 6958,26 en de onverdeelde winst van 1902 f 86,24 bedraagt;

b. van het bedrag sub *c* nog f 320,— beschikbaar is, terwijl thans f 900,— wordt geschonken aan de Bouwvereeniging „Eigen Haard";

c de aan de werklieden toekomende helft van hun winstaandeel in contanten wordt uitgekeerd;

d. het bedrag op de „Winstspaarbank" nà de winstverdeeling f 4130,— groot is, bevattende 30 bedragen van volle f 50,—.

5. Karel Brand te Haarlem en diens broeder Gerrit Brand aldaar, komen overeen om hunne zaken in brandstoffen te vereenigen op 1 Januari 1904 en te drijven onder de firma „Gebroeders Brand". De administratie wordt voortgezet in de boeken van Carel Brand.

Gerrit Brand brengt in:

1. een pakhuis op f 7000,—, waarop Carel Brand 1ste hypotheek ad f 5000,— rentende $4^1/_2$ pct. per jaar; vervaldagen der rente 1 Mei, 1 November. Op 1 November ll is de rente van het voorafgaande halfjaar niet voldaan. Deze hypothecaire inschrijving zal worden doorgehaald.

2. 15 aandeelen in de veenderij „Het Karelsveen" getaxeerd op f 6000,—.

3. Voorraad: turf ter waarde van f 6412,—, steenkolen ter waarde van f 7030,—.

4. Debiteuren tot een bedrag van f 1804,— waarvan f 460.— dubieus, deze worden op 50 pct. geschat.

5. Crediteuren tot een bedrag van f 9620,—.

6. Een vordering op Karel Brand voor geleverde steenkolen f 216,—.

Hun moeder, mevr. de weduwe Brand—v. d. Zijl treedt op 1 Januari 1904 als commanditaire tot de firma toe voor een bedrag van f 10 000,—, waarvan zij op dien datum f 6000,— fourneert door teruggave aan Karel Brand van zijn schuldbekentenis aan haar voor dat bedrag.

Verder kwamen de beide werkende vennooten overeen, dat door Gerrit Brand aan Karel Brand een inkoopsom van f 1500,— in contanten zal worden betaald. Die betaling geschiedt op 1 Januari 1904. Karel Brand stort dit bedrag in de kas van de zaak.

Met welke journaalposten wordt de boekhouding in de boeken van Karel Brand voortgezet, als diens kapitaal volgens zijn balans van 31 December 1903 f 28 300,— bedroeg?

Eerste dag van 1—4 uur:

Proefbalans van „de Vrijlandsche Gasverlichtingmaatschappij", op 30 Juni 1904.

1	Aandeelenkapitaal . . . . . f 400 000,— Ter beschikking gesteld van de aandeelhouders . 50 000,—	„	f 350 000,—
2	Effecten	f 75 321,50	„
3	Kas	914,53	„
4	Fabriek en terrein	453 421,47	„
5	Liquidatierekening	„	50 000,—
6	Gas	„	75 215,82
7	Steenkolen	56 241,31	„
8	Cokes.	„	27 414,80
9	Vaste goederen.	1 510,70	„
10	Buizennet	94 172,55	„
11	Straatlantaarns	6 385,16	„
12	Gereedschappen	1 541,73	„
13	Meters	19 240,60	„
14	Salarissen	4 150,—	„
15	Onderhoudsrekening . . .	83,60	„
16	Magazijn	6 841.23	„
17	Loonen	16 923,27	„
18	Reservefonds	„	24 700,—
19	Effecten van het Belegd Reservefonds	23 182,50	„
20	Onkosten	4 581,76	„
21	Afschrijvingsrekening . . .	„	152 384.50
22	Meterhuur	„	3 082,—
23	Coupons	„	100,—
24	4 pct. Obligatieleening . .	„	48 000,—
25	Debiteuren.	2 050,—	„

26	Intrest	„	f 919,83
27	Müller & Schulze o/r . . .	f 40,60	„
28	Teer	„	3 425,60
29	Ammoniak	„	410,87
30	Crediteuren	„	2 404,40
31	Reserve tot aflossing van Obligatiën	„	52 000,—
32	Kassier	24 255,31	„
33	Koersreserve effecten . . .	„	485,20
34	Reserve dubieuse debiteuren	„	314,80
		f 790 857,82	f 790 857,82

Gegevens voor den Inventaris:

Bij het afloopen der concessie op 30 Juni 1904 heeft de gemeente Vrijland gebruik gemaakt van het recht, haar bij de concessievoorwaarden toegekend, om van de „Gasverlichting-maatschappij" over te nemen, volgens taxatie door deskundigen, Fabriek en terrein, buizennet, straatlantaarns, gereedschappen en meters. Verder kan zij eveneens de verschillende voorraden overnemen, volgens opname en tegen den prijs op den dag van overname.

Maak nu, volgens onderstaande gegevens, de voorloopige liquidatie-balans en de winstrekening en geef op dien grondslag de berekening, waaruit blijkt, hoeveel een aandeelhouder voor een aandeel van f 1000,— zal ontvangen.

Fol. 2. Volgens heden ontvangen verkoopnota zijn de effecten verkocht — maar nog niet geleverd — voor f 74 680,70; het verschil over te brengen op folio 33.

„ 4. De waarde voor de overname is door de deskundigen geschat op f 338 564,48; het verschil te vereffenen op fol. 21.

„ 6. Nog niet geboekt verbruik van aangeslotenen f 6530,22.

„ 7. De voorraad is door de gemeente overgenomen voor f 3512,00.

„ 8. De voorraad is door de gemeente overgenomen voor f 1540,20.

„ 9. De vaste goederen zijn verkocht; de verkoop is geboekt. Het verschil te vereffenen op folio 21.

Fol. 10, 11, 12, 13. De activa op deze folio's geboekt, zijn te samen voor de overname door de deskundigen geschat op f 70 985,50. — Het verschil te vereffenen op fol. 21.
„ 15. Zie fol. 16.
„ 16. f 483,20 voor onderhoud overbrengen naar folio 15. De voorraad is overgenomen door de gemeente voor f 6510.
„ 18. Zie folio 19.
„ 19. De effecten zijn volgens heden ontvangen verkoopnota verkocht — maar nog niet geleverd — voor f 23 000,—. Het verschil over te brengen op fol. 18.
„ 20. Hiervan komt f 135,20 ten laste der gemeente.
„ 21. Zie fol. 4, 9, 10, 11, 12, 13.
„ 22. Ongeboekte meterhuur nog te ontvangen f 365,20.
„ 23. Verjaard f 40,—.
„ 24. De coupons vervallen 1 Juni en 1 December.
„ 25. Alleen een bedrag van f 100,— is geheel oninbaar. Zie fol. 34.
„ 26. Zie fol. 24.
„ 28. De voorraad is door de gemeente overgenomen voor f 180,26.
„ 33. Zie fol 2.
„ 34. Zie fol. 25.

Verder op afzonderlijke rekening te reserveeren f 2500,— voor liquidatiekosten.

Tweede dag van 9—12 uren.

Handelsrekenen:

1. Een partij goederen is verzekerd met inbegrip van f 658,50 vracht, 5 pct. vermoedelijke winst, $1\frac{1}{2}$ pct. premie, $\frac{1}{4}$ pct. courtage en f 1,50 polis. Als de nota van den makelaar f 701,50 bedraagt, vraagt men de waarde der verzekerde goederen.

2. 15 Januari 1904 noteerde Lissabon chèque Londen $43\frac{1}{2}$ (d. per Milreis). Hoeveel pct. bedroeg toen het goudagio?

Geef van dit vraagstuk een beredeneerde oplossing.

3. B is op 1 Mei aan A schuldig f 4000 contant, f 3000 per 26 Juli en f 5000 per 4 September. Als hij met A overeenkomt zijn schuld af te doen in vier termijnen, van welke elke volgende een maand later vervalt dan de voorgaande en f 1000 grooter is dan de voorgaande, vraagt men den vervaldag van den eersten termijn.

4. Weenen berekent de winst of het verlies, die de aankoop van 25 baren goud te Londen hem zou opleveren. De baren

wegen 5260 oz., gehalte 998,5 en kunnen gekocht worden à . . . . ., terwijl Weenen Londen kan dekken à 240. Onkosten voor Weenen: commissie 1 $^0/_{00}$; renteverlies 6 dagen à 4 pct., verzending, verzekering, enz. $1^1/_4$ $^0/_{00}$. Het goud kan bij de Oostenrijksch-Hongaarsche bank verkocht worden à K 3276, welke bank K 2 per baar in rekening brengt voor onderzoek van het gehalte. Als Weenen nog aanneemt K 12,50 kleine onkosten te hebben en tot een verlies van K 1601,04 komt, hoe hoog was dan de goudprijs te Londen.

5. Berlijn berekende op 23 September jl. dat een stuk van Lire 1000 Italiaansche rente 4 pct. (cp. $^1/_1$, $^1/_7$) aan eigen beurs gekocht, hem kosten zou M. 839,38; te Parijs, gekocht tegen den koers 104, M. 841,36, en te Amsterdam, waar men 5 pct. rente bijberekent, tegen den koers $98^5/_{16}$, M. 838,38. Men vraagt hieruit te bepalen den koers van het fonds te Berlijn en de wisselkoersen bij de verdere berekeningen gebruikt.

Tweede dag van 1—4 uur.

Rekening-Courant:

A. Als men de rekening-courant met verschillende rentestand in debet en credit, voor welker samenstelling de gegevens hieronder volgen en die geopend is op 1 April, afgesloten op 30 September, bewerkt naar de staffelmethode, daarbij de maand op het juiste aantal dagen en het jaar op 360 dagen rekenende, vindt men als credit-saldo kapitaal op 30 September f 4670,25.

Wanneer men weet, dat de rentestand in het debet 2 pct. hooger is dan die in het credit en, volgens overeenkomst, in het volgende halfjaar onveranderd blijft, vraagt men den rentestand in het debet te bepalen.

Debet:	April	1	f 6 812,40	per	Maart	31
	Mei	10	12 324,20	„	Juli	10
	Juli	2	8 472,15	„	„	12
	Sept.	14	10 189,25	„	Nov.	14
Credit:	April	5	14 354,60	„	Maart	25
	Juni	3	2 190,55	„	Juli	3
	Aug.	17	16 786,30	„	Sept.	17
	„	24	2 412,65	„	Nov.	24
	Sept.	25	6 756,70	„	„	25

Een duidelijke verklaring van de oplossing der vraag wordt verlangd.

B. De rekening-courant, voor welker samenstelling de gegevens hieronder volgen, moet bewerkt worden naar de retrogrademethode, geopend worden op 15 September 1904, afgesloten op 31 December 1904.

De rentestand is in debet en credit 4 pct. Gevraagd wordt het kapitaalsaldo op 31 December 1904 te bepalen.
(De maand op 30, het jaar op 360 dagen te rekenen).

Debet:	Juli	1	1904	f 3 846,15	per	Juli	15	1904
	„	20	„	4 150,—	„	Aug.	20	„
	Aug.	6	„	6 242,80	„	Sept.	21	„
	Dec.	18	„	5 963,50	„	Febr.	18	1905
Credit:	Juli	10	„	7 235,40	„	Aug.	10	1904
	Aug.	15	„	3 000,—	„	Sept.	30	„
	Sept.	18	„	8 127,60	„	Nov.	18	„
	Nov.	3	„	4 256,70	„	Jan.	3	1905.

WISKUNDE (L. O.).

Stelkunde (van 9—10½ uur):

1) Vereenvoudig:

$$\sqrt{\frac{39 + 4\sqrt{6}}{9 - 2\sqrt{6}} + \frac{39 + 4\sqrt{6}}{7 + 2\sqrt{6}}} \qquad \sqrt{\sqrt{27} + 2\sqrt{6}}.$$

2) Van een meetkundige reeks is de eerste term 3, de laatste term 768 en een der andere termen 192. Welke waarden vindt gij voor de reden van die reeks?

3) Elimineer x, ij en z uit:

$$\left(\frac{a}{x}\right)^m + \left(\frac{b}{ij}\right)^m + \left(\frac{c}{z}\right)^m = 1$$

$$x^n + ij^n + z^n = d^n \text{ en}$$

$$\frac{a^m}{x^{m+n}} = \frac{b^m}{ij^{m+n}} = \frac{c^m}{z^{m+n}}.$$

Planimetrie (van 10½—12 uur):

1. Verbindt men het hoekpunt A van △ ABC met de middelpunten O van den ingeschreven en O′ van den aan zijde BC aangeschreven cirkel, dan is AO × AO′ = AB × AC. Bewijzen;
2. Een vierhoek te construeeren, als gegeven zijn: de diagonalen, de hoek tusschen de diagonalen en twee overstaande hoeken;
3. In △ ABC zijn de voetpunten E en F van de hoogtelijnen BE en CF respectievelijk op AC en AB neergelaten, verbonden door de lijn EF. Men vraagt den straal van den ingeschreven cirkel van △ AEF uit te drukken in de zijden van △ ABC.

Stereometrie (van 1—$2^1/_2$ uur):

1. De meetkundige plaats te bepalen van het midden eener rechte lijn van standvastige lengte, welke met de uiteinden rust op twee gegeven elkander loodrecht kruisende lijnen;

2. In eene onregelmatige afgeknotte driezijdige pyramide bepaalt men van elk opstaand zijvlak het snijpunt der diagonalen en brengt door elk dezer snijpunten en de overstaande opstaande ribbe een plat vlak. Men vraagt:

1e. te bewijzen, dat deze vlakken eene rechte lijn gemeen hebben en de afgeknotte pyramyde in 6 gelijke deelen verdeelen;

2e. den driehoek die bovengenoemde snijpunten der diagonalen tot hoekpunten heeft in grond- en bovenvlak van de afgeknotte pyramide uit te drukken.

3. Een kegelvormig vat, waarvan de as vertikaal gesteld is en dat gedeeltelijk met water gevuld is, wordt door een zwaren bol met gegeven straal r gesloten. Als nu de hoeveelheid water de ruimte beneden den bol juist vult en het $^1/_4$ gedeelte van het bolopperviak bevochtigt, wat was dan de oorspronkelijke hoogte van de vloeistof?

Goniometrie en trigonometrie (van $2^1/_2$—4 uur):

1. Los x op uit:

$$\frac{2 \operatorname{tg} x}{\operatorname{tg} x + \cot x} = \frac{\sec 2x - 5}{\cot x + \operatorname{tg} 2x}.$$

2. Van een trapezium ABCD zijn gegeven de opstaande zijden AB = 720,5 CD = 480, de evenwijdige zijde BC = 100 en $\angle$ A = 40° 21′ 32″. Bereken de diagonaal BD.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 10 Maart 1905, n°. 59.

N°. 23.

VERSLAG *der werkzaamheden gedurende het jaar* 1904 *van de Pharmacopee-Commissie.*

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Pharmacopee-Commissie heeft de eer Uwe Excellentie het volgende mede te deelen, omtrent hare werkzaamheden in het jaar 1904:

Gedurende dat jaar vonden 7 vergaderingen der Commissie plaats, terwijl verschillende sub-commissiën een groot aantal malen samenkwam. In die vergaderingen werden de nog overgebleven artikelen, die in de nieuwe uitgave der Pharmacopee opname zullen vinden, besproken en vastgesteld, zoodat op 20 September het manuscript voor de artikelen in de beide talen aan Uwe Excellentie kan worden toegezonden. In de maand November werden de eerste proeven van de drukkerij, die door Uwe Excellentie voor den druk was aangewezen, ontvangen.

De Commissie hield zich daarna onledig met het samenstellen der verschillende tabellen, die aan de artikelen der Pharmacopee zullen worden toegevoegd, en nam tevens ter hand de bewerking van verschillende lijsten, die bij de invoering van de nieuwe uitgave der Pharmacopee gewijzigd dienen te worden, en waarvan de bewerking door Uwe Excellentie aan de Commissie was opgedragen. Deze arbeid was gedurende het verslagjaar voor een groot gedeelte afgedaan. De Commissie had voorts de eer Uwe Excellentie van advies te dienen, betreffende de vraag of het wenschelijk zou zijn hier te lande meerdere maatregelen te nemen, om verwisseling tusschen geneesmiddelen voor inwendig en die voor uitwendig gebruik bestemd, te voorkomen.

Van de andere werkzaamheden der Commissie moge hier vermeld worden eene bespreking omtrent de betrouwbaarheid van de als geneesmiddel veel gebruikte Strophanthus-zaden, welke bespreking aanleiding heeft gegeven tot eene briefwisseling met den directeur van 's Lands plantentuin te Buitenzorg, om tot den aanplant van enkele soorten van het geslacht Strophanthus over te gaan.

In de samenstelling der Commissie kwam gedurende het jaar 1904 geene verandering.

Aldus vastgesteld in de vergadering van Pharmacopee-Commissie, op 15 Februari 1905.

H. WEFERS BETTINK, *Voorzitter.*
L. VAN ITALLIE, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 31 Maart 1905, n°. 77.

N°. 24.

VERSLAG *der Commissie belast met het afnemen van het examen bedoeld bij het Koninklijk besluit van* 26 *April* 1902 *n°.* 17 (Staatsblad *n°.* 223), *de resolutie van den Minister van Koloniën ad interim van* 29 *April* 1902, *lett D, n°.* 26 [*art.* 1 *van het besluit van* 28 *Juni d. a. v. n°.* 14, Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch-Indië *n°.* 5716], *art.* 2 *van het besluit van* 2 *Juli* 1903 *n°.* 3 (Bijblad op het Staatsblad *n°.* 5876), *op het besluit van* 19 *Juni* 1904 *n°.* 24.

Bij Gouvernementsbesluit van 19 November 1904, n°. 9, werden tot het afnemen van het eerste groot-ambtenaarsexamen in 1905 in commissie gesteld de volgende heeren:

a. als lid, tevens voorzitter, dr. C. Snouck Hurgronje, adviseur voor inlandsche en Arabische zaken;

b als lid, tevens secretaris, dr. Ph. S. van Ronkel, leeraar aan de afdeeling taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië van het gymnasium Willem III;

c. als leden:

mr. J. Reepmaker, raadsheer in het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië;

mr I. H. Nederburgh, raadsheer in het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië;

mr. J. G. Pott, hoofdambtenaar voor de Mijnwetgeving in Nederlandsch-Indië;

C. den Hamer, inspecteur van het inlandsch onderwijs in de 1ste afdeeling;

dr. G. A. J. Hazeu, ambtenaar voor de beoefening der Indische talen;

C. M. Pleyte, leeraar aan de afdeeling taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië van het gymnasium Willem III;

C. van Hinloopen Labberton, leeraar aan de afdeeling taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië van het gymnasium Willem III;

mr. dr. W. M. G. Schumann, leeraar aan de afdeeling taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië van het gymnasium Willem III;

J. Knebel, gepensionneerd assistent-resident.

Den 27sten Januari hield de commissie hare eerste vergadering, waarin, ter voldoening aan art. 1 van het reglement, behoorende bij bovengenoemd Koninklijk besluit, de bescheiden werden onderzocht, door de candidaten overgelegd, om tot het examen te worden toegelaten, en tevens zoovele sub-commissiën werden gevormd als er vakken zijn, waarin examen wordt afgenomen.
Die sub-commissiën werden samengesteld als volgt:

1. Geschiedenis van Nederlandsch-Indië: mr. J. G. Pott, C. den Hamer, C. M. Peyte;

2. Land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië: dr. G. A. J. Hazeu, C. M. Pleyte, J. Knebel;

3. Godsdienstige wetten, volkinstellingen en gebruiken van Nederlandsch-Indië: mr. J. Reepmaker, dr. Ph. S. van Ronkel, mr. dr. W. M. G. Schumann;

4. Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië: mr. I. A. Nederburgh, mr. J. G. Pott, mr. dr. W. M. G. Schumann;

5. Maleische taal: C. den Hamer, dr. Ph. S. van Ronkel, D. van Hinloopen Labberton;

6. Javaansche taal: dr. G. A. J. Hazeu, D. van Hinloopen Labberton, J. Knebel.

Tot deelneming aan het examen hadden zich 19 candidaten aangemeld, van wie 1 zich vóór het examen teruggetrokken heeft. Voor het schriftelijk gedeelte van het examen was de 28ste Januari aangewezen; voor het mondeling examen werden de candidaten in ploegen van 4 verdeeld, zoodat voor ieder het geheele examen in 2 dagen afliep.
Dit mondeling gedeelte werd afgenomen op 30, 31 Januari, 2, 3 en 4 Februari.
Na het schriftelijk examen heeft zich 1 candidaat teruggetrokken, tijdens het mondeling examen eveneens 1.
Van de 16 candidaten, aan wie het geheele examen is afgenomen, werden 9 toegelaten en wel 7 krachtens art. 8, alinea 1, van het reglement en 2 na stemming.

Alle candidaten, die aan dit examen deelnamen, behoorden tot degenen, die in Juli 1904 òf afgewezen waren òf zich om de eene of andere reden — 1 wegens ziekte — vóór of gedurende het toen gehouden examen teruggetrokken hadden. Het feit, dat aan 9 een diploma kon worden uitgereikt en dat enkelen hunner zelfs een zeer bevredigend examen aflegden, getuigt, dat het houden van twee examens per jaar wel aanbeveling verdient.

De opmerkingen betreffende de algemeene verstandelijke ontwikkeling der candidaten, die, naar aanleiding van dit examen, gemaakt zouden kunnen worden, zijn, uit den aard der zaak, ongeveer dezelfde die in het verslag van 1904 geformuleerd werden, zoodat daarnaar mag worden verwezen. Ook thans was bij velen der niet geslaagden de voorbereiding zoo gebrekkig, dat men zich vergeefs afvraagt, met welk doel zij zich voor het examen aanmeldden.

In den ondervolgenden staat wordt een overzicht gegeven van den uitslag der examens in de verschillende vakken, door de mededeeling van het aantal malen dat elk der beoordeelingscijfers voor ieder vak is toegekend.

Het cijfer 0 beduidt volslagen onkunde, de cijfers 1 en 2 beteekenen slecht, 3 en 4 onvoldoende, 5 en 6 voldoende, 7 en 8 goed, 9 en 10 uitmuntend.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:											Aantal malen:	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende.	onvoldoende.
Geschiedenis van N.-I.	„	„	1	1	3	1	3	3	4	„	„	11	5
Land- en volkenkunde van N.-I.	„	„	„	2	1	2	9	1	1	„	„	13	3
Godsdienstige wetten enz. van N.-I. . .	„	„	„	1	1	3	7	4	„	„	„	14	2
Staatsinstellingen van N.-I..	„	„	„	2	6	3	4	„	1	„	„	8	8
Maleische taal . . .	„	„	„	„	3	6	2	4	1	„	„	13	3
Javaansche taal . .	„	„	„	„	2	6	4	2	2	„	„	14	2
Totaal	„	„	1	6	16	21	29	14	9	„	„	73	23

Als bijlagen worden door de commissie bij dit verslag gevoegd:

1. de bij art. 10, sub 1, van het reglement bedoelde lijst, waarin vermeld zijn de namen van alle geëxamineerden, de cijfers die hun in de onderscheidene vakken zijn toegekend en de totalen dier cijfers voor elken candidaat;

2. de ranglijst der geslaagden, bedoeld bij art. 10, sub 2, van het reglement;

3. 9 getuigschriften, bestemd ter uitreiking aan de geslaagde candidaten;

4. de verzoekschriften der candidaten met de bijlagen.

Aldus vastgesteld in de vergadering van 4 Februari 1905.

Namens de Commissie voornoemd,

(w. g.) C. Snouck Hurgronje, *Voorzitter*.

(w. g.) Ph. S. van Ronkel, *Secretaris*.

Voor eensluidend afschrift,

De Gouvernements-Secretaris,

de Groot.

LIJST

BIJLAGE 1. LIJST der ge-

Volgnummer.	Aanwijzing der vereischten om tot het examen te worden toegelaten.	Cijfers behaald: Geschiedenis van N.-I.	Land- en volkenkunde van N.-I.	Godsd. wetten enz. van N.-I.	Staatsinstellingen van N.-I.
1	Eindexamen H. B. S. in Ned.-Indië . . .	„	„	„	„
2	„ „ „ „ . . .	6	6	5	5
3	„ „ „ „ . . .	„	„	„	„
4	„ „ „ „ . . .	8	6	6	6
5	„ „ „ „ . . .	8	6	6	4
6	„ „ „ „ . . .	4	4	7	3
7	„ „ „ „ . . .	7	8	7	8
8	„ „ „ „ . . .	6	6	6	4
9	„ „ „ „ . . .	6	6	4	4
10	„ „ „ „ . . .	8	6	6	6
11	„ „ „ „ . . .	7	6	6	5
12	„ „ „ „ . . .	7	7	7	6
13	„ „ „ „ . . .	2	5	3	3
14	„ „ „ Nederland . . .	4	6	7	4
15	„ „ „ Ned.-Indië . . .	4	3	5	4
16	„ „ „ Nederland . . .	8	5	6	6
17	„ „ „ Ned.-Indië . . .	3	6	5	5
18	„ „ „ „ . . .	5	3	5	4

ëxamineerde candidaten.

in de			
Maleische taal.	Javaansche taal.	Totaal.	Uitslag van het examen.
„	„	„	Heeft zich na het schriftelijk examen teruggetrokken.
7	5	35	Toegelaten krachtens artikel 8, alina 1.
„	„	„	Heeft zich tijdens het mondeling examen teruggetrokken.
7	6	39	Toegelaten krachtens artikel 8, alinea 1.
5	5	34	Toegelaten met 10 stemmen tegen 1.
5	4	27	Afgewezen krachtens artikel 8, alinea 3.
8	8	46	Toegelaten „ „ 8, „ 1.
5	7	34	Toegelaten met algemeene stemmen.
4	8	32	Afgewezen krachtens artikel 8, alinea 3.
6	6	38	Toegelaten „ „ „ „ 1.
7	7	38	Toegelaten „ „ „ „ „
7	6	40	Toegelaten „ „ „ „ „
4	5	22	Afgewezen „ „ „ „ 3.
5	5	31	Afgewezen „ „ „ „ „
5	6	2[illegible]	Afgewezen „ „ „ „ „
6	5	36	Toegelaten „ „ „ „ 1.
4	4	27	Afgewezen „ „ „ „ 3.
5	5	27	Afgewezen » „ „ „ „

BIJLAGE II.

RANGLIJST der candidaten die in het eerste grootambtenaarsexamen van 1905 geslaagd zijn.

Rangnummer.	NAMEN.	Cijfers behaald in de						
		Geschiedenis van Ned.-Indië.	Land- en volkenkunde van Ned.-Indië.	Godsdienstige wetten enz. van Ned.-Indië.	Staatsinstellingen van Ned.-Indië.	Maleische taal.	Javaansche taal.	Totaal.
I	Anton Franciscus Leonard Kromhout. .	7	8	7	8	8	8	46
II	Adriaan Razoux Kühr. . . .	7	7	7	6	7	6	40
III	Willem Harmanus Keuchenius	8	6	6	6	7	6	39
IV	Victor Obdeyn.	8	6	6	6	6	6	38
V	Joseph Johan Palm . . .	7	6	6	5	7	7	38
VI	Willem Adriaan Verburgh . .	8	5	6	6	6	5	36
VII	Jacob Eduard Franken . .	6	6	6	5	7	5	35
VIII	Adriaan Cornelis Herman van Maarseveen .	6	6	6	4	5	7	34
IX	Henri George Klatt. . . .	8	6	6	4	5	5	34

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 2 en Maandag 3 April 1905, n°. 79.

N°. 25.

VERSLAG *van den toestand der Rijks-academie van Beeldende Kunsten over* 1904.

Aan Hare Majesteit de Koningin.

De Commissie van Toezicht op de Rijks-academie van Beeldende Kunsten heeft de eer, ter voldoening aan art. 10 der wet van 26 Mei 1870 (*Staatsblad* n°. 78) Uwer Majesteit het volgende mede te deelen omtrent den toestand der Academie in het jaar 1904.

In de samenstelling onzer Commissie kwam geene verandering, evenmin in die van het onderwijzend personeel.

Ook het dienstpersoneel onderging geene wijziging.

Met groote toewijding bleven de hoogleeraren, in samenwerking met den directeur, hunne taak vervullen.

Op 31 December liep het 25ste jaar ten einde van prof. ALLEBÉ's ambtsvervulling als directeur der Academie. Te dezer plaatse acht onze Commissie zich verplicht hare groote erkentelijkheid uit te spreken voor de diensten, door hem in al die jaren aan de Academie bewezen; hare waardeering tevens van den uitnemenden invloed door den fijnen kunstenaar, den tactvollen leider op zoovele leerlingen der Academie uitgeoefend, die, hoe verschillend ook van richting, allen erkennen van prof. ALLEBÉ rijkelijk ontvangen te hebben wat voor hunne vorming noodig was, zonder schade voor hunne zelfstandigheid.

Het onderwijs, met opgewektheid gegeven, werd in de meeste, vooral de practische vakken en de kustgeschiedenis, met ijver en belangstelling gevolgd.

Op ultimo December bedroeg het aantal ingeschreven leerlingen 62, waarvan 30 vrouwelijke.

Hiervan waren ingeschreven:

a. voor het volle onderwijs 38, waarvan 23 vrouwelijke;

b. uitsluitend voor de teekenlessen van vijfmaal twee uren 's weeks (hetzij naar beeldhouwwerk of naar levend model) 23, waarvan 4 vrouwelijke leerlingen;

c. uitsluitend voor de lessen in aesthetica en kunstgeschiedenis 1 vrouwelijke leerling.

De lessen waren in het laatste kwartaal van 1904 aldus verdeeld:

Eerste teekenklasse of dagteekenklasse naar beeldhouwwerk.

Tabel I, II en III.

Prof. DAKE: 12, waarvan 8 vrouwelijke leerlingen.

Tweede teekenklasse of dagteekenklasse naar beeldhouwwerk.

Tabel III.

Prof. DAKE: 3 vrouwelijke leerlingen, waarvan 2 in het bezit van de akte M^1.

Totaal dezer twee klassen 15, waarvan 11 vrouwelijke leerlingen.

Aanteekening. 2 dezer vrouwelijke leerlingen zijn in het bezit van de akte M^1, terwijl de derde (reeds op het einde van cursus 1903/4 bevorderd tot de schilderklasse), verzocht te mogen doorgaan met teekenen naar beeldwerk tot 1905.

De beginselen der plastische ontleedkunde van den mensch.

Tabel I, 1ste helft, en II.

Prof. DAKE: 24, waarvan 7 vrouwelijke leerlingen; hierin twee afzonderlijke colleges.

Aanteekening. Leerlingen in het bezit van de akte M^1 wonen dit college niet bij.

De gronden der proportieleer van den mensch. (*Systeem* Wijnveld.)

Tabel I, 1ste helft, en II.

Prof. Allebé: 17 mannelijke leerlingen.

Prof. Dake: 7 vrouwelijke „

totaal 24, waarvan 7 vrouwelijke leerlingen.

Aanteekening. Leerlingen in het bezit van de akte M[1] wonen deze lessen niet bij.

De doorzichtkunde.

1ste afd. *De beginselen der projectieleer en der doorzichtkunde.*

Tabel II.

Prof. Dake: 11, waarvan 7 vrouwelijke leerlingen.

Eerste teekenklasse of gezamenlijke avondteekenklasse naar beeldhouwwerk.

Tabel I, 1ste helft, en II.

October.	November.	December 1904.
Proff. Allebé.	Dake.	van der Waay.

Deze belangrijke avondklasse telde 27, waarvan 11 vrouwelijke leerlingen, t. w.: ingeschreven tot het volle onderwijs 13, waarvan 9 vrouwelijke leerlingen (ad f 100);

ingeschreven uitsluitend tot avondklasse 14, waarvan 2 vrouwelijke leerlingen (ad f 40);

totaal 27, waarvan 11 vrouwelijke leerlingen.

Tweede teekenklasse of gezamenlijke avondteekenklasse naar levend model, naakt of gekleed.

Tabel I, 2de helft, voorts III—X.

October	November.	December 1904.
Proff. van der Waay.	van Hove.	Dupont.

Deze belangrijke avondklasse telde 32, waarvan 14 vrouwe-

lijke leerlingen, t. w.: ingeschreven tot het volle onderwijs 23, waarvan 12 vrouwelijke leerlingen (ad f 100);

ingeschreven uitsluitend tot avondklasse 9, waarvan 2 vrouwelijke leerlingen (ad f 40);

totaal 32, waarvan 14 vrouwelijke leerlingen.

Aanteekening. De mannelijke en de vrouwelijke leerlingen der klassen naar levend model werken steeds in afzonderlijke lokalen en maken alzoo twee afzonderlijke klassen uit. De teekenzaal, waarin de vrouwelijke leerlingen naar het leven werken, is bij de tegenwoordige getalsterkte dier klasse veel te klein, doch is in het gebouw daartoe geen ander lokaal aan te wijzen.

De plastische ontleedkunde met aanwending van levend model.

Tabel I, 2de helft, voorts III – X.

Prof. VAN DER WAAY: 32, waarvan 14 vrouwelijke leerlingen.

Aanteekening. Dit onderwijs werd aan de mannelijke en de vrouwelijke leerlingen wederom afzonderlijk gegeven op de 2de en 3de Maandagen der maand op verschillende uren, doch in hetzelfde lokaal.

Schilderklassen.

Tabel IV, V en VI.

Kleine schilderklasse, uitsluitend voor mannelijke leerlingen.

Prof. VAN DER WAAY: 4 leerlingen.

Schilderklasse, uitsluitend voor vrouwelijke leerlingen.

Prof. VAN DER WAAY: 10 leerlingen.

Groote schilderklasse, uitsluitend voor mannelijke leerlingen.

Prof. VAN DER WAAY: 7 leerlingen.

Totaal 21, waarvan 10 vrouwelijke leerlingen.

Kennis der schilderverven.

Tabel IV, V en VII.

College van prof. VAN DER WAAY: 21, waarvan 10 vrouwelijke leerlingen.

Oefeningen in compositie.

Tabel IV, V en VII.

Proff. van der Waay en Allebé: beurtelings om de maand voor de mannelijke leerlingen der schilderklassen, 11 leerlingen;

Prof. Allebé: elke maand voor de vrouwelijke leerlingen der schilderklasse, 10 leerlingen;

totaal 21, waarvan 10 vrouwelijke leerlingen.

Schilderstudie op loge.

Prof. Allebé: (van October tot ult. December) 1 vrouwelijke leerling (volgt ook de avondteekenklasse naar het leven).

Het boetseeren van ornamenten en van fragmenten van het menschelijk lichaam naar reliefmodellen.

Tabel II en III.

Prof. van Hove: 15, waarvan 11 vrouwelijke leerlingen.

Aanteekening. Onder deze leerlingen is 1 (vrouwelijke) leerling die, reeds deel uitmakende van de schilderklasse, verzocht heeft de lessen in het boetseeren nog eenigen tijd te mogen volgen.

Kleine beeldhouwklasse.

Tabel VII.

Prof. van Hove: 1 (vrouwelijke) leerling.

Groote beeldhouwklasse.

Tabel VIII.

Prof. van Hove: geene leerlingen.

Beeldhouwstudie op loge.

Prof. van Hove: geene leerlingen.

Boetseeren naar ornamenten van verschillende stijlen. (Stijl- en ornamentleer practisch.)

Tabel VII.

Prof. van Hove: 1 (vrouwelijke) leerling.

Het ontwerpen van ornamenten in verschillende stijlen.
(Stijl- en ornamentleer practisch.)

Tabel VIII.

Prof. VAN HOVE: geene leerlingen.

Aanteekening. Aangezien de leerlinge der kleine beeldhouwklasse, — krachtens hare akte M[1], — in de elementaire stijl- en ornamentleer, en thans ook in het naboetseeren van ornamenten, voldoende bedreven kan worden geacht, zal zij met Januari 1905 overgaan tot het ontwerpen van ornamenten, ook in verband met de theoretische les vermeld op tabel VIII.

Vergelijkende ontleedkunde en beginselen der plastische dierkunde.

Tabel IV en VI.

Prof. VAN HOVE: 11 mannelijke leerlingen.

Aanteekening. Wegens vele hier nieuw aangekomen leerlingen werd wederom een aanvang gemaakt met de anatomie van het paard, nl. door nateekenen van het skelet met gelijktijdige verklaring zijner proportiën. De hoogleeraar stelt zich voor in deze zeer nuttige lessen de spieren van het paard eveneens breedvoerig te behandelen in het begin van het volgend jaar, met aanwending van photographisch vervaardigde vergrootingen tot klassikaal gebruik.

Vergelijkende proportieleer van den mensch.

Tabel I, 2de helft.

Prof. VAN HOVE: 7 mannelijke leerlingen.

Beginselen van de proportieleer der dieren.

Tabel IV en VI.

Aanteekening. Wordt beter gedoceerd gelijktijdig met de „vergelijkende ontleedkunde en beginselen der plastische dierkunde”.

Voortgezette vergelijkende proportieleer van den mensch.

Tabel VI.

Prof. VAN HOVE.

Aanteekening. In dit kwartaal niet gedoceerd.

Voortgezette vergelijkende proportieleer van den mensch en proportieleer der dieren.

Tabel V.

rof. VAN HOVE.

Aanteekening. In dit kwartaal niet gedoceerd.

Voortzetting der stijl- en ornamentleer (kunsthistorisch en theoretisch).

Tabel VII en VIII.

Prof. SIX: geene leerlingen.

Kleine graveerklasse.

Tabel IX.

Prof. DUPONT: geene leerlingen.

Groote Graveerklasse.

Tabel X.

Prof DUPONT: geene leerlingen.

Etsklassen.

Tabel I—X.

Lessen toegankelijk voor leerlingen bedoeld in art. 29 *van het Reglement vastgesteld bij Koninklijk besluit van* 22 *Februari* 1893.

Prof. DUPONT: 18, waarvan 10 vrouwelijke leerlingen.

Aanteekening. Aanvragen tot toelating tot deze oefeningen zijn steeds talrijk, maar worden enkel aan meer gevorderde leerlingen ingewilligd.

De aesthetica.

Tabel II—X.

Prof. SIX: 35, waarvan 21 vrouwelijke leerlingen.

De kunstgeschiedenis, 1ste jaar.

Tabel II—X.

Prof. SIX: 35, waarvan 21 vrouwelijke leerlingen.

Beknopt overzicht der algemeene kunstgeschiedenis voor de leerlingen van het eerste studiejaar.

Tabel II.

Prof. Six: 12, waarvan 8 vrouwelijke leerlingen.

Aanteekening. 1 der bij aesthetica en kunstgeschiedenis ingeschreven vermelde vrouwelijke leerlingen is de uitsluitend tot deze colleges ingeschrevene.

Toegang tot de bibliotheek.

Tabel I—X.

Prof. Six: 62, waarvan 30 vrouwelijke leerlingen.

Maandelijksch bezoek aan een museum of kunstverzameling.

October. Verhindering.

November. Verhindering.

14 December. Prof. Allebé, *over teekenen op steen* (met toelichting door prenten uit zijne verzameling.

Bibliotheek der Academie.

22 December. Prof. Dupont: *Graveerwerken van eenige Oud-Italiaansche, Duitsche en Hollandsche meesters.* Bespreking met toelichting door graveerwerk uit het legaat-Hinlopen, berustende aan de Rijks-academie van Beeldende Kunsten.

Ingevolge de bepalingen van art. 45 van het Reglement voor de Rijks-academie van Beeldende Kunsten van 22 Februari 1893 (*Staatsblad* n°. 50) was in 1904 een wedstrijd in de schilderkunst aan de beurt.

Voor het daaraan voorafgaande toelatingsexamen meldden zich 4 mannelijke candidaten aan, die allen aan de eischen voldeden en tot den proefkamp toegelaten werden.

De jury bestond uit de heeren: prof. Aug. Allebé, voorzitter; prof. N. van der Waay, secretaris; P. de Josselin de Jong, Jac. van Looy en W. Maris en koos voor het onderwerp der schilderij in den eindkamp — waartoe alle candidaten werden toegelaten — „de Profeet Elisa en de Zoon der Sunamietische". (2 Koningen, IV v. 37).

Na herhaalde beschouwing en vergelijking der ingeleverde werken, kende de jury den gouden eerepenning toe aan den heer J. C. B. Sluyters, met aanbeveling om hem bij Uwe Majesteit voor te dragen voor het in art. 15 der wet op de Rijks-academie bedoelde jaargeld van f 1200, tot voortzetting zijner studien. Voor de toekenning van den zilveren eerepenning aan een der andere mededingers vond de jury geene termen.

Het behaagde Uwer Majesteit, op gemotiveerde voordracht van onze Commissie, bij besluit van 12 November 1904 n°. 45, aan J. C. B. Sluyters voornoemd voor het tijdvak van 1 December 1904 tot 30 November 1905 het bedoeld jaargeld toe te kennen.

De in art. 60 van het reglement voorgeschreven tentoonstelling van de in dezen wedstrijd geleverde werken werd gedurende acht dagen gehouden, en door 1941 personen bezocht.

Van de in vroegere wedstrijden bekroonde prijswinners kan de Commissie met voldoening mededeelen, dat zij aanleiding vond, mejuffrouw Fr. E. Jeltsema voor de derde maal aan te bevelen voor de toekenning van het bij art. 15 der wet bedoelde jaargeld, aan welke aanbeveling het Uwer Majesteit behaagde gevolg te geven bij Koninklijk besluit van 19 December 1904 n°. 55, voor het tijdvak van 1 Januari tot ult. December 1905.

Van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap „Natura Artis Magistra” mocht de Rijks-academie in het afgeloopen jaar weder de gewone medewerking ondervinden, zoowel door het ter beschikking stellen van de ten dienste van het onderwijs in de vergelijkende anatomie benoodigde dierskeletten, als door het kosteloos verleenen van studiekaarten aan meergevorderde leerlingen, toegang gevende tot de diergaarde in de maand Augustus en in de Kerstvacantie 1904/05.

De boek- en prentverzameling werd in 1904 weder belangrijk vermeerderd.

Van de schenkingen aan de Academie voor deze verzameling, van de aankoopen voor de Universiteit van Amsterdam en de Rijks-academie gezamenlijk, alsmede van de aankoopen voor de Rijks-academie zelve, zijn lijsten als bijlagen A, B en C aan dit jaarverslag toegevoegd.

Door de leerlingen en enkele oud-leerlingen werd een veelvuldig gebruik gemaakt van de aangeboden gelegenheid tot raadpleging en bezichtiging van de boek- en prentverzameling, die mede was opengesteld voor de studenten van onze Gemeentelijke Universiteit.

Betreffende het gebouw en de lokalen der Rijks-academie kan worden vermeld, dat, volgens de verklaring van den hoofdopzichter der Rijks-universiteitsgebouwen, deze zich in goeden

staat van onderhoud bevonden. Zoowel in- als uitwendig hadden, waar dit wenschelijk voorkwam, enkele vernieuwingen plaats, en geschiedde overigens het dagelijksch onderhoud geheel overeenkomstig de beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, dd. 22 Mei 1876, n°. 31, 3de afd.

Aan het einde van haar jaarverslag veroorlooft onze Commissie zich eerbiedig de Academie bij vernieuwing in de hooge bescherming van Uwe Majesteit aan te bevelen.

Amsterdam, 27 Februari 1905.

De Commissie van Toezicht op de Rijks-academie van Beeldende Kunsten,

H. P. G. Quack, *Voorzitter.*

J. A. Sillem, *wnd. Secretaris.*

BIJLAGE A.

GESCHENKEN *aan de boek- en prentverzameling der Rijksacademie van Beeldende Kunsten in* 1904.

Verslagen omtrent 's Rijks verzamelingen van geschiedenis en kunst XXV. 1902. 's Gravenhage 1904. Vanwege het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Publications de la société historique et archéologique dans le Duché de Limbourg. Tome XXXIX. Nouvelle Série. Tome XIX. 1903. Maastricht 1903. Vauwege het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Musée Teyler à Haarlem. Catalogue raisonné des dessins des écoles françaises et hollandaises, par H. J. SCHOLTEN, artiste peintre, conservateur de la collection des peintures, des dessins et des estampes. Haarlem Les héritiers LOOSJES. 1904. Vanwege heeren directeuren van Teylers-stichting.

Peintures Ecclésiastiques du Moyen-âge de l'époque d'art JAN VAN SCOREL et CORN. VAN OOSTZAANEN. 1490—1560, publiées sous les auspices de GUSTAVE VAN KALCKEN et accompagnées de notices de Monsieur le Chavelier dr. J. SIX, président de la Société Archéologique à Amsterdam. Fascicules VII-XI. Haarlem. H. KLEINMANN & Cie. Vanwege het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Exposition des Primitifs Français du Palais du Louvre. Pavillion de Marsan et à la Bibliothèque Nationale. Catalogue illustré, rédigé par M. M. HENRI BOUCHOT, LEOPOLD DELISLE, J. J. GUIFFREY, FRANTZ MARCOU, HENRI MARTIN, PAUL VITRY. Préface de M. GEORGES LAFENESTRE, m. de l'Inst. et Conservateur des Peintures du Musée du Louvre. Paris. April 1904. Vanwege prof. dr. J. SIX.

Danske Malede Portraeter en beskrivende Catalog udgivet af cand. juris E. F. S. LUND, inspector og sekretaer ved det

National historiske Museum paa Frederiksborgslot under medvirkning af C. Chr. Andersen, Th. konservator ved den Kgl. Malerisamling. VII. Bind 5 te 8de Hefte VIII. Bind 4de Hefte. Kjöbenhavn. 1905. Vanwege het Ministerie van Eerediensten ni Denemarken.

Oltidens Kunst og dens forhold til perspectiven, en raekke foredrag holdi Kunstacademiets skole 1899—1900 af Chr. V. Nielsen, avec un résumé en français. Kjöbenhavn. 1904. Vanwege den schrijver.

Voorts jaarverslagen van:

De Königliche Academie der Künste zu Berlin;

de Koninklijke Academie der Schoone Kunsten van Antwerpen;

de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam;

de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te Kopenhagen;

de Cincinnati Museum Association;

de Teekenschool voor Kunstambachten te Amsterdam;

de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs;

het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap;

de Vereeniging „Rembrandt" tot behoud in Nederland van Kunstschatten;

de Vereeniging tot het vormen van eene openbare Verzameling van hedendaagsche Kunst;

de Nederlandsche Kunstkring te Batavia;

de Maatschappij „Arti en Amicitiae";

het Schilderkundig Genootschap „Pulchri Studio";

de Vereeniging „St. Lucas".

BIJLAGE B.

AANKOOPEN *voor de Universiteit van Amsterdam en de Rijks-academie van Beeldende Kunsten in* 1904.

ROEHL. Inscriptiones Graecae Antiquea.

TIERSCH. Zwei antike Grabanlagen.

KEKULÉ. Die antiken Terrakotten. Band III $^1/_2$.

SVORONOS. Die Funde van Anlikythera.

REINACH. Répertoire de la Statuaire antique III.

CONSE. Attische Grabreliefs. Lieferung 13.

Mitteilungen des K. D. Archeologischen Instituts. Band 28 und 29.

Jahrbuch für Preuszische Kunstsammlungen. Band 25.

Idem. Beilageheft.

Revue Archéologique. 1904.

Journal of the Hellenic Studies. XXIV $^1/_2$.

Jahrbuch des K. D. Arch. Instituts. 1904.

Register zu Band I—X.

Kunsthistorische Gesellschaft für photographische Publikationen. 10ter Jahrgang.

Roscher. Lexikon der Mythologie.

„ „ Supplement.

Darenberg et Saglio. Dictionnaire des Antiquités.

Handbuch der Kunstgeschichte von Anton Springer. I. Das Altertum, völlig umgearbeitet von Adolf Michaelis.

Les vases céramiques ornés de la Gaule Romaine. (Narbonnaise, Aquitaine et Lyonnaise.) Tome premier et Tome second.

Bijlage C.

AANKOOPEN *voor de boek- en prentverzameling der Rijksacademie van beeldenke Kunsten in* 1904.

Histoire de l'art dans l'antiquité, Egypte, Assyrie, Phénicie, Judée, Asie Mineure, Perse, Grèce, par G. Perrot et Ch. Chipiez.
Paris. Libraire Hachette & Cie. 1904.

Assyrian sculptures contained in the British Museum I till V. 1904.
Published bij H. Kleinmann & C°., London. Hatton Garden.

Apollo par Salomon Reinach, m. de l'Inst. prof. à l'Ecole du Louvre. Histoire générale des arts plastiques, professée en 1902—1903 à l'Ecole du Louvre (A mes auditrices de l'Ecole du Louvre.) avec 602 figures dans le texte.
Paris. Libr. Hachette & Cie. 1904.

Storia dell' Arte Italiana, door Venturi.
I. Dai primordi dell' Arte Etruscana al tempo di Gisustiniano. II. Dall' Arte barbarica alla Romanica con 968 incisioni phototipografia.
Ulrico Hoepli. Editore libraio della real casa. Milano. 1902.

Algemeine Kunstgeschichte, in etwa 30 Abteilungen von Alwin Schultz.
Berlin. Historischer Verlag Baumgartel. 1904.

Het Hellenisme door A. Pierson, voortgezet door A. Kuiper. Vijfde afl. Eerste stuk. Rome I.
Haarlem. H. D. Tjeenk Willink & Zoon. 1904.

Inleiding tot eene kunstgeschiedenis, door ETHA FLES versierd met talrijke afbeeldingen.
H. Honig. Utrecht. 1904.

De architectuur in hare hoofdtijdperken. Byzantium en de Islam, door HENRI EVERS.
J. B. WOLTERS. Groningen. 1904.

Die Baukunst, herausgegeben von R. BORRMANN und R. GRAUL. 12tes Heft, II Serie. Die Nürnberger Kirchen von F. W. HOFFMANN.
Verlag von W. Spemann in Berlin und Stuttgart. 1904.

Dictionnaire raisonné de l'Architecture française du XIde au XVI siècle, par E. VIOLLET LE DUC, architecte. Tomes cinquième et sixième.
Paris. Anc. Maison Morel. 1904.

Petits Edifices historiques, recueillis par A. RAQUENET, architecte, avec notices descriptives facilitant l'étude des styles. 10e année. 1903/1904.
Paris. Anc. Maison Morel. 1904.

Denkmäler der Renaissance. Sculptur Toscana's, in historischer Anordnung, unter Leitung von WILHELM BODE, herausgegeben von FRIEDR. BRUCKMANN. Lieferungen CII—CVII.
München. Verlagsanstalt Fr. Bruckmann. 1904.

Les médailles et plaquettes modernes sous la redaction du dr. H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ, Directeur du Cabinet Royal des Médailles à la Haye. Livr. XIV.
H. Kleinmann & Cie. Ed. Impr. Haarlem 1904.

Geschichte der Metalkunst von Dr. HERM. LÜER und Dr. MAX CREUTZ. Erster Band: Kunstgeschichte der unedlen Metalle: Schmiedeisen, Gusseisen, Bronze, Zinn, Blei und Zink, bearbeitet von Dr. HERM. LÜER, Leiter der Fachschule für die Solinger Industrie am Kaiserlichen Kunstgewerbe Museum zu Berlin. Mit 445 in den Text gedruckten Abbildungen.
Stuttgart. Verlag von Ferd. Enke. 1904.

Technical Art series of Indian architectural decorative work: Indian Art Exhibition Delhi 1902/1903. Plates 1 to 11.
Survey of India offices. Calcutta. 1904.

De Tjandi Mendoet voor de restauratie door B. KERSJES en G. DEN HAMER, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, met XXII platen in phototypie.
Batavia Albrecht & C°. 's Gravenhage M. Nijhoff 1903.

Archaeologisch onderzoek op Java en Madura door de Commissie ingesteld bij Gouvernementsbesluit van 18 Mei 1901. I Beschrijving van de ruine bij de desa Toempang, genaamd Tjandi Djago, in de residentie Pasoeroean, samengesteld uit de gegevens verstrekt door H. L. LEYDIE MELVILLE en J. KNEBEL, onder leiding van dr. J. A. BRANDES.
Met 104 platen, 24 bouwkundige teekeningen en 1 kaart. Uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië en het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, met ondersteuning van het Departement van Koloniën. 's Gravenhage. Mart. Nijhoff. Batavia, Albrecht en C°.

De Battikkunst in Nederlandsch-Indië en hare geschiedenis door C. P. ROUFEAER en dr. H. H. JUINBOLL. Afl. III plaat 41 - 60.
Uitgave en druk van H. Kleinmann en C°. Haarlem.

Frühholländer. Die Altarwerke des CORNELIS ENGELBRECHTSZOON und des LUKAS VAN LEYDEN, im Leidener Städtischen Museum, herausgegeben vom FRANZ DÜLBERG I en IItes Heft 1904.
Druck und Verlag van H. Kleinmann en C°. Haarlem.

La Peinture à l'Exposition des Primitifs français, par le comte PAUL DURRIEN, conservateur honoraire au Musée du Louvre (nombreuses reproductions).
Paris. Anc. Maison Morel. 1904.

HANS MEINLING. Livraisons 9—10 (à 10 planches chacune).
Edition de H. Kleinmann en C°. à Haarlem 1904.

Les Frères Le Nain, par ANTONY VALABRÈQUE, 24 reproductions phototipiques.
Paris. Anc. Maison Ronam. 1904.

Der Dordrechter Thiermaler AELBERT CUYP (1620—1691. Zwanzig Original—Abbildungen seiner vorzüglichsten Gemälde, Handzeichnungen Lfg. 2.
Druck und Verlag van H. Kleinmann. Haarlem. 1904.

Serie: Die klassiker der Kunst in Gesammtausgaben.
Rembrandt. Des Meisters Gemälde in 405 Abbildungen.
Met einer biografischen Einleitung von Adolf Rosenberg.

Raffaël. Des Meisters Gemälde in 202 Abbildungen,
Mit einer biografischen Einleitung von Adolf Rosenberg.

Tizian. Des Meisters Gemälde in 230 Abbildungen.
Mit einer biografischen Einleitung von Oskar Fischel.
Stuttgart und Leipzig. Deutsche Verlagsanstalt 1904.

Correspondance de Rubens et documents épistolaires concernant sa vie et ses oeuvres, publiés, traduits, annotés par Max Rooses, conservateur du Musée Plantin-Moretus à Anvers et feu Ch. Ruelens, conservateur des Manuscrits à la Blibliothèque Royale de Belgique à Bruxelles.
Tome quatrième du 29 Octobre 1626 ou 10 Aout 1628.
Anvers. J. E. Buschmann. Ed. 1904.

Künstler-Monographiën in verbinding met Andern herausgegeben van H. Knackfusz:
Segantini, mit 101 Abbildungen.
Hokusaï, mit 97 Abbildungen und 6 farbigen Einschaltbildern;
Friedr Preller der Aeltere, mit 134 Abbildungen;
Böcklin, mit 106 Abbildungen;
G. Fr. Watts, mit 120 Abbildungen und ein Facsimilé.
Gainsborough, mit 96 Abbildungen.
Verlag von Velhagen en Klasing-Bielefeld und Leipzig. 1904

Serie: Les Grands Artistes, leur vie, leur oeuvre.
Poussin par Paul Desjardins, biographie critique, illustrée de vingt-quatre reproductions hors texte.
Même serie: Louis David par Charles Saunier, biographie critique illustrée de vingt-quatre reproductions hors texte.
Paris. Librairie Renouard Henri Laurens Ed. 1904.

Serie: Les villes d'art célébres, par Emile Bertants.
Rome II De l'ère des Catecombes à l'avènement de Jules II.
Rome III. De Jules II à nos jours
Nombreuses illustrations
Paris. H. Laurens. Ed. 1904.

Serie: Berühmte Kunststätten.
Padua, von Ludwig Volkmann. Mit 100 Abbildungen;
Mailand, von Agnes Gosche. Mit 148 Abbildungen.
Leipzig. E. A. Seemann. 1904.

Daumier and Gavarni with critical an biografical notes by HENRI FRANZ and OCTAVE UZANNE (illustrated).
Ed. by CHARLES HOLME MCMIV. Offices of the „Studio". London, Paris, New-York.

JOZEF ISRAËLS en zijn kunst.
50 reproductiën in photogravure met tekst van JAN VETH.
Uitgave van Gebr. E. en M. Cohen. 1904. (Compleet.)

GEORGE HENDRIK BREITNER, indrukken en biographische aanteekeningen van A. PIT, W. STEENHOFF, JAN VETH en dr. W. VOGELSANG en 90 afbeeldingen van zijne werken in photogravure. Afleveringen 1—8. 1904.
Amsterdam. Scheltema en Holkema's Boekhandel. (K. Groesbeek en Paul Nijhoff.)

Onze schilders in Pulchri Studio. 1880—1904 door JOHAN GRAM. Geïllustreerd met 40 portretten.
Leiden. A. W. Sijthoff. 1904.

Niederländisches Künstler-Lexikon, auf Grund archivalischer Forschungen bis auf die Neueste Zeit bearbeitet van dr. ALFRED VON WURZBACH mit nahezu 2000 Monogrammen. 4 Lieferungen.
Kunsthistorischer Verlag von Halm und Goldmann. 1904.

Les Musées d'Europe, par GUSTAVE GEFFROY, nombreuses phototypies. La Hollande. 5 Livraisons.
Paris. 1904. Per Lamm Successeur.

The Royal Academy from Reynolds to Millais, with facisimiles, letters etc. by CHARLES HOLME.
London. Offices of „the studio". 1904.

Gazette des Beaux-Arts, courrier européen de l'Art et de la Curiosité 3me période, Tome XXXI.
Paris 1904.

La Chronique des Arts et de la Curiosité. Supplément à la Gazette des Beaux Arts. 1904.
Paris. 1904. Bureaux de la Gazette des Beaux Arts.

L'art pour tous, encyclopédie de l'art industriel et décoratif, fondé par EM. REIBER. 43me année.
Anc. Maison Morel 1904 Paris.

Les Arts Revue mensuelle des musées, collections, expositions etc. Année 1904.
Publié par Manzi, Joyant, Coupil & Cie. Paris.

Zeitschrift für Bildende Kunst. Neue Folge 40ter Jahrg. Ausgabe mit Kunstgewerbeblatt. 1904. Der Kunstmarkt. Wochenschrift für Kenner und Sammler 1904.
Leipzig. Verlag von E. A. Seemann. 1904.

Die Kunst für Alle. XXter Jahrg. 1904.
Verlagsanstalt F. Bruckmann. München.

Formenschatz. (Georg Hirth's) Eine Quelle der Belehrung und Anregung für Künstler und Gewerbetreibende, u. s. w. 28ter Jahrg. 1904.
München und Leipzig. G. Hirth's Kunstverlag.

The Portfolio. Monographs on artistic subjects, with many illustrations, issued periodically.
London. Leeley & C°. lim. 1904

The Magazine of Art. Volume for 1904 (monthly.)
Ed. by Spielmann. Gassel & C°. London, Paris, New-York and Melbourne.

The Studio. An illustrated Magazine of Fine and Applied Art. Volume 29. 1904. London.

Maandblad gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland. 20ste jaargang.
Amsterdam. Uitg de Erven van Munster en Zoon 1904.

De Nederlandsche Spectator. 1904.
Uitgave van Martinus Nijhoff te 's Gravenhage.

Onze Kunst. 3de jaargang. 1904.
Uitgegeven door J. E. Buchmann en L. J. Veen.

Oud-Holland. Nieuwe bijdragen voor de geschiedenis der Nederlandsche Kunst, Letterkunde, Nijverheid enz, onder redactie van dr. Bredius, directeur van het Kon. Kabinet van

Schilderijen te 's Gravenhage, en E W Moes, directeur van 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam. Twee en twintigste jaargang. 1904.
Gedrukt en uitgegeven door Gebr. Binger te Amsterdam.

Bulletin uitgegeven door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond. 5de jaargang 1904.
Amsterdam. Johannes Muller.

Iconographia Batava. Beredeneerde lijst van geschilderde en gebeeldhouwde portretten van Noord-Nederlanders in vorige eeuwen door E. W. Moes, directeur van 's Rijks Prentenkabinet. Afl. 35—36.
Amsterdam. Fr. Muller en C°

Het leven van onze voorouders door mr. N. de Roever, archivaris van Amsterdam, voortgezet door dr. G. Dozy, met chromoplaten en houtsneden (laatste deel).
Amsterdam. Van Holkema en Warendorf. 1904.

Catalogue illustré du Salon de 1904, XXVIme année (Société des artistes français).
Librairie d'art. Lud. Baschet Ed. Paris. 1904.

Catalogue illustré du Salon de 1904. XIVme exposition (Société Nationale des Beaux Arts).
Librairie d'art. Lud. Baschet Ed. Paris. 1904

Les Salons de 1904. La Société Nationale des Beaux Arts. La Société des artistes français.
Figaro illustré XXIIme année. Paris. 1904.

Royal Academie Pictures 1904, in four parts.
Cassel & C°. Lim. London, Paris, New-York and Melbourne.

Handzeignungen alter Meister aus der Albertina und andern Sammlungen, herausgegeben von Jos. Schönbrunner und. dr. Jos. Meder. Band. IX 1904.
Wien. Ferd. Schenk. Verl. für Kunst und Kunstgewerbe.

Kupferstiche und Holzschnitte alter Meister in Nachbildungen von der Reichsdrückerei in Berlin:
Albrecht Dürer. Adam und Eva.

LUCAS JACSZ. VAN LEIJDEN: Ruhe auf der Flucht nach Aegypten.
Die Taufe Christi.
Maria Magdalena.
CORNELIS VISSCHER: Der Rattenfänger.
Bildniss des Dichters Jost van den Vondel.

REMBRANDT VAN RIJN: Der barmherzige Samariter.
Selbstbildnis des Kunstlers van 1639.
Die Landschaft mit dem Heuschober.
" " " " Milchmann.
Die drei Kreuze.
PAULUS POTTER: Die Ackerpferde.
Reichsdruckerei in Berlin.

Oude teekeningen van de Hollandsche en Vlaamsche school, in het Rijks-Prentenkabinet te Amsterdam, uitgekozen door E. W. MOES, Directeur. In de oorspronkelijke kleuren gereproduceerd door EMRIK en BINGER, te Haarlem (in 10 afl. van 10 teekeningen).
Martinus Nijhoff. s Gravenhage. 1904.

De Hervorming van het Teekenonderwijs, positieve voorstellen door KARL WALTER te Ulm. Vertaling van F. J. BESSELING, Leeraar aan de Ambachtschool en Gemeente-Avondschool voor handwerkslieden te Arnhem.
F. van Rossen. Amsterdam. 1904

Het Hollandsche Landschap in ontstaan en wording door dr. JOHANNA DE JONGH, met 43 fototypiën.
's Gravenhage. Martinus Nijhoff. 1903

De Satire in de Nederlandsche Kunst der Middeleeuwen door dr. P. H. VAN MOERKERKEN Jr. (met afbeeldingen).
S. L. van Looy. Amsterdam. 1904.

Beuträge zur Entwickelungsgeschichte der Maltechniek Ite und IIte Folge. Die Maltechnik des Altertums. Vollständig umgearbeitete Auflage der Erläuterungen zu den Versuchen zur Rekonstruktion der Maltechnik des Altertums, (mit Unterstützung des Konigl. Preussischen Ministeriums herausgegeben) von ERNST BERGER. Maler.
Mit 2 farbigen Tafeln und 57 Illustrationen.
München. Verlag van Georg D. W. Callwey. 1904.

Die Malerfarben und Malmittel Eine Darstelling der Eigenschaften aller im Handel vorkommenden Farben und Malmittel (Oele, Firnisse, Lacke u. s. w.) deren Untersuchung auf ihre Echtheit, erlaubte und unerlaubte zusätse und Verfalschungen, fur Kunstmaler u. s. w. von JOZEF BERSCH. Mit 4 Abbildungen. Wien und Leipzig. A Hartlebens Verlag 1905.

Le professorat du dessin, par HENRI GNÉDY, Préface de M. EUG GUILLAUME, Membre de l'Académie Française. Directeur de l'Académie de France à Rome.

Examens de l'Etat et de la ville de Paris. Texte et planches. Paris Viribert et Nony Ed. 1904.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 7 April 1905, n°. 83.

N°. 26.

TWEEDE JAARVERSLAG *der Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een Inventaris en eene Beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en Kunst.* (1 *Januari tot* 31 *December* 1904.)

A. *Het personeel.*

De samenstelling der Commissie is in het afgeloopen jaar onveranderd gebleven.

B. *De bureaulokalen en het ameublement.*

Het bureau bleef gevestigd in de daarvoor gehuurde lokalen.
Reeds in haar vorig jaarverslag wees de Commissie op de bezwaren, verbonden aan de huisvesting van haar bureau in eene particuliere woning.
Sedert meende zij in een landsgebouw eene geschikte ruimte te hebben gevonden en verzocht Uwer Excellentie te willen bevorderen, dat die aan haar werd afgestaan. Zij veroorlooft zich van deze gelegenheid gebruik te maken, om dit onderwerp nogmaals in de welwillende overweging van Uwe Excellentie aan te bevelen.
Het ameublement werd vermeerderd met een groote boekenkast.

C. *Het archief, de verzamelingen en de werktuigen.*

Het archief bevindt zich in goeden staat.
De boekerij werd aanmerkelijk uitgebreid, dank zij vooral der omstandigheid, dat een aantal boeken voor rekening van Uw Departement ten behoeve der Commissie kon worden aangekocht.

Het beperkt budget belette der Commissie gevolg te geven aan haar voornemen tot het aanleggen van eene verzameling afbeeldingen en andere reproducties van monumenten.

Hetgeen zij aan boekwerken en reproducties ten geschenke mocht ontvangen is opgegeven in bijlage I.

De werktuigen en toestellen werden vermeerderd met twee electrische zaklantarens, die reeds goede diensten bewezen, vooral bij het opnemen der opschriften van in donker hangende klokken; voorts met een verstelbaren winkelhaak voor het meten van hoeken en met een zestal vizierkompassen (z. g. Smalcalder-boussoles).

Deze laatste toestellen maken het mogelijk met een eenvoudige waarneming de richting der as van een gebouw te bepalen. Door de Commissie worden zij gebruikt om de oriëntatie van middeleeuwsche kerkgebouwen na te gaan, daar zij meent, met eene statistiek daarvan voor het geheele land, te kunnen bijdragen tot een beter inzicht in het vraagstuk der oostwaartsche richting van Christelijke kerken.

Met de ten vorigen jare aangekochte fotografische toestellen werden op verzoek der Commissie eenige proefopnamen gemaakt door den heer W. Weimar, assistent aan het Kunstnijverheid-museum te Hamburg. Het is haar aangenaam hier te kunnen vermelden, dat zij, naar aanleiding dier proeven, van dezen deskundige een uitvoerig rapport mocht ontvangen, dat belangrijke aanwijzingen geeft voor het gebruik der toestellen en tot het besluit komt, dat zij „volkomen beantwoorden aan alle voorkomende eischen bij opnamen ten behoeve der inventariseering van monumenten". „Sie erhalten eine ausgezeichnete Ausrüstung" — schreef de heer Weimar — „die von vielen Kennern hier bewundert wurde und in der Tat Aufsehen erregt hat".

De Commissie betuigt den heer Weimar gaarne ook op deze plaats hare erkentelijkheid voor zijne belangelooze bemoeiingen.

D. *De werkzaamheden.*

I. De voorloopige inventaris der monumenten.

Overeenkomstig het in haar vorig jaarverslag uiteengezet werkplan, heeft de Commissie eenen aanvang gemaakt met de inventarisatie der monumenten.

Daarvoor wordt door hare leden het land bereisd en op hun verstrekte formulieren aangeteekend al hetgeen moet gerekend worden te behooren tot de monumenten van geschiedenis en kunst, vermeerderd met de wetenswaardigheden, die hun bekend

zijn of worden. Op deze wijze ontstaat een uniform-bewerkte ligger der Nederlandsche monumenten, die, behalve de zuiver-statistische feiten, een belangrijke verzameling van historische gegevens en aanwijzingen van bronnen voor verder onderzoek bevat. Met behulp van deze formulieren wordt een beknopte, eenvoudig-opsommende lijst (de voorloopige inventaris) der monumenten samengesteld, die —gedrukt en uitgegeven — de studie van en de belangstelling voor de oude kunst in ons vaderland reeds belangrijk kan bevorderen.

Het is der Commissie aangenaam te kunnen verklaren, dat hare leden op hunne reizen ten behoeve der inventarisatie veel medewerking mochten ondervinden.

Van het Episcopaat der Oud-bisschoppelijke Clerezy ontving zij de ten vorigen jare gevraagde machtiging tot het bezichtigen van kerken en voorwerpen der Oud-Katholieke gemeenten.

Als resultaat der werkzaamheid van het afgeloopen jaar kan worden medegedeeld:

1°. de voorloopige inventarisatie der provincie Utrecht is voor een groot deel gereed;

2°. van de provincie Zuidholland is het gedeelte benoorden de eilanden voor de helft voorloopig geïnventariseerd (ook het eiland van Dordrecht); Rotterdam en Delft zijn in bewerking; met 's Gravenhage, Gouda en verschillende landelijke gemeenten moet nog worden aangevangen;

3°. in de provincie Zeeland zijn de monumenten, die van vóór 1700 dagteekenen, alle voorloopig geïnventariseerd en de latere (tot 1850) van een twintigtal gemeenten;

4°. geheel of gedeeltelijk bewerkt zijn:

25 gemeenten der provincie Gelderland (waarbij Zutfen);

10 gemeenten in Overijsel (o. a. Deventer en Kampen);

35 gemeenten in Limburg (o. a. is Maastricht in bewerking);

16 gemeenten in Noordbrabant (met 's-Hertogenbosch is aangevangen);

de stad Groningen.

De wijze, waarop de uit te geven Voorloopige Inventaris dient te worden geredigeerd en gedrukt, wordt thans door de Commissie overwogen.

II. De beschrijving en afbeelding der monumenten.

De Commissie had zich aanvankelijk voorgesteld, zoodra zij door de voorloopige inventarisatie van een deel des lands een overzicht van de daar voorhanden monumenten zou bezitten, met de haar opgedragen beschrijving en afbeelding ervan te

beginnen. Zij ontwierp daarom een „leidraad" voor die taak (in afschrift aan dit verslag toegevoegd als Bijlage II), waarbij zij partij kon trekken van de grondbeginselen, na een veeljarige ervaring, in Duitschland geformuleerd door een comité van kunsthistorici, Provinzial-Conservatoren en architecten (zie: Die Denkmalpflege, IV, S. 76 ff.).

Evenwel heeft de omstandigheid, dat de, bij het Koninklijk besluit harer instelling voorziene, benoeming van eenen architect-teekenaar, wegens haar beperkt budget niet kon geschieden, haar verhinderd haar voornemen uit te voeren.

III. Verdere werkzaamheden.

Telkens door eigen aanschouwing, en nu en dan door de mededeelingen van belangstellenden, opmerkzaam gemaakt op gevaren, die onze oude kunst bedreigen, zag de Commissie zich herhaaldelijk genoopt tot pogingen die af te weren.

Als regel nam zij aan, voorkomende gevallen ter kennis van Uw Departement te brengen, doch, indien door een schrijven van haarzelve tot betrokken besturen, of door persoonlijke bemoeiing van een harer leden, iets scheen bereikt te kunnen worden, liet de Commissie ook deze middelen niet ongebruikt.

Verschillende leden bemerkten op hunne inventarisatietochten, dat slechts weinig gevolg werd gegeven aan het herhaaldelijk vanwege Uw Departement tot de gemeentebesturen gericht verzoek steeds aan Uwe Excellentie kennis te geven van dreigende veranderingen of sloopingen en van voorgenomen herstellingen of besteigeringen van monumenten.

In de eene plaats meende men, dat met „monumenten" uitsluitend standbeelden waren bedoeld, elders verklaarde men een bepaald monument de moeite van zulke kennisgeving niet waard te hebben geacht, en in verschillende gemeenten betuigden de burgemeesters met het verzoek om bericht geheel onbekend te zijn.

Na een reeks van zulke ondervindingen, vestigde de Commissie de aandacht van Uwe Excellentie op dezen misstand, met het gevolg, dat Uwerzijds aan de Commissarissen der Koningin, bij een schrijven, dat aan duidelijkheid niets scheen te wenschen te laten, werd verzocht de gemeentebesturen nogmaals te wijzen op hunne verplichting steeds van bovenbedoelde gevallen aan Uw Departement kennis te geven, zonder dat bericht afhankelijk te stellen van eigen meening over de belangrijkheid van een gebouw.

Eenige verbetering in den toestand, ten gevolge van dit schrijven, valt niet te miskennen. Doch te Hasselt, waar men bezig was

de middeleeuwsche kerk op ergerlijke wijze te verminken, moest een lid der Commissie sterken aandrang aanwenden, om het gemeentebestuur te bewegen Uwer Excellentie alsnog bericht te geven van een vandalisme, waarvoor het reeds verzuimd had intijds te waarschuwen. En de besturen der groote gemeenten, die door hun bouwtoezicht juist gemakkelijk op de hoogte kunnen zijn van de lotgevallen der oude gebouwen, geven, voor zoover de Commissie dit kon nagaan, weinig blijk, dat zij het verzoek om bericht wezenlijk ter harte nemen.

Eenige malen kwam het voor, dat monumenten, vroeger met Rijkssubsidie gerestaureerd, daarna bleken verwaarloosd of geschonden te zijn. De Commissie vond hierin aanleiding Uwer Excellentie de vraag in overweging te geven, of het niet mogelijk zou zijn in het vervolg aan het verleenen eener Rijkssubsubsidie de voorwaarde te verbinden, dat de gesubsidieerde partij zich verplicht tot het ongeschonden bewaren van het herstelde gebouw. Sedert vernam zij, dat de gemeente Dordrecht dit denkbeeld reeds vroeger in toepassing bracht, toen zij steun verleende voor het herstel van een mooien gevel in particulier bezit.

Door het lid der Commissie mr. S. Muller Fzn. werd hare aandacht gevestigd op het feit, dat op verschillende plaatsen kleinere monumenten ten gevolge van verwaarloozing dreigen verloren te gaan, terwijl zij, bij tijdig ingrijpen, met zeer geringe kosten hersteld en voor ondergang behoed zouden kunnen worden. Gewezen werd op een veertiende-eeuwsch toetssteenen beeld in de kerk te Westbroek, dat in een te ondiepe nis ligt en slechts door een ijzeren duim onvoldoende wordt beschermd tegen de vroeger herhaaldelijk voorgekomen baldadigheid van jongens, die het beeld op den steenen kerkvloer lieten rollen; op eene schildering op den buitenmuur der Sint-Joriskerk te Amersfoort, die door een afdakje of beglazing tegen den invloed van het weder dient te worden beschut, enz. enz. In deze en dergelijke gevallen zou voor zeer weinig geld verdere beschadiging, die later kostbare restauratie noodig maakt, voorkomen kunnen worden. Daar het slecht aangaat voor zulke geringe bedragen den omslachtigen weg eener aanvrage om Rijkssubsidie in te slaan en het dikwijls ook gewenscht is onmiddellijk maatregelen te nemen, wendde de Commissie zich tot het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, met het verzoek jaarlijks een paar honderd gulden beschikbaar te willen stellen voor de hier bedoelde, dringende, kleine voorzieningen. Tot haar groot leedwezen ontving zij bericht, dat de geldmiddelen van het Genootschap niet toelieten zelfs een zoo gering bedrag

voor monumentenzorg te besteden. De Commissie is er thans op bedacht langs anderen weg het doel te bereiken en heeft goeden moed, dat zij in haar volgend verslag een bevredigende uitkomst aan Uwe Excellentie zal kunnen mededeelen.

Meer speciale bemoeiingen van de Commissie of hare leden ten behoeve van bedreigde monumenten golden de volgende plaatsen:

Aalst (Noordbrabant). Door een belangstellende werd bericht, dat de Roomsch-Katholieke kerk aldaar zou worden afgebroken. De heeren Hezenmans en Jos. Cuypers stelden een onderzoek in, waaruit bleek, dat het gebouw niet belangrijk genoeg was om op onvoorwaardelijk behoud te mogen aanspraak maken, doch wel verdiende in afbeelding bewaard te blijven. In dezen geest werd toen aan de afdeeling Kunsten en Wetenschappen van Uw Departement gerapporteerd.

Alfen a. d. Rijn. Een der fraai behandelde buitenmuren der Nederduitsch Hervormde Kerk bleek, bij de inventarisatie dezer gemeente door mr. Overvoorde, kort te voren door eene nieuwe bemetseling geheel te zijn verknoeid, terwijl werd vernomen, dat in 1904 de andere muur hetzelfde lot zou ondergaan. De Commissie gaf der afdeeling Kunsten en Wetenschappen in overweging hiernaar een onderzoek te doen instellen.

Amersfoort. Deze gemeente inventariseerend, vernam de secretaris, dat de eigenaar van het z. g. Kapelhuis, een bijna ongeschonden bewaarde, fraaie, gothische baksteenbouw van omstreeks 1500, aan verbouwing dacht.

Hij vond dien eigenaar bereid aan de afdeeling Kunsten en Wetenschappen advies te vragen over eene behoorlijke restauratie, waarop kosteloos een herstellingsplan werd verstrekt, dat waarschijnlijk tot uitvoering zal komen.

Een bestuurslid der vereeniging Flehite berichtte, dat kerkvoogden der Sint-Joriskerk hadden gedreigd de muurschildering, in 1903 op een der buitenmuren van dit gebouw gevonden en toen door den schilder Dunselman met veel piëteit tegen verval behoed, te zullen doen verwijderen, omdat zij er onoogelijk uitzag, ten gevolge van het gedeeltelijk loslaten der vernis. Den heer Dunselman werd verzocht dit euvel te verhelpen, hetgeen hij onmiddellijk deed, en den berichtgever medegedeeld, dat het behoud van deze, in ons land éénige, schildering alleen zou kunnen verzekerd worden, door haar tegen de slechte invloeden van het weder te beschutten.

De Commissie vertrouwt, dat Amersfoortsche belangstellenden wel bereid zullen blijken het gering bedrag bijeen te brengen, dat voor deze voorziening noodig is.

A m s t e r d a m. Een buitengewoon goed Lodewijk-XVI-woonhuis te Amsterdam, dat werd gesloopt, kon door de tusschenkomst van den heer Jos. Cuypers voor de Commissie worden opgemeten en gefotografeerd. Van een, ten gevolge dier afbraak, vrijgekomen, schilderachtig geveltje in berg- en baksteenbouw (1638) werden op dezelfde wijze foto's verkregen. Deze opnamen zijn van te meer belang, wijl het Gemeentebestuur van Amsterdam verzuimde van de afbraak aan Uw Departement kennis te geven, zoodat de afdeeling Kunsten en Wetenschappen niet in de gelegenheid was tijdig voor afbeelding zorg te dragen.

D e l f t. Een van den heer Evers ontvangen bericht betreffende de dreigende afbraak van een mooien, laat-zestiende-eeuwschen gevel in deze gemeente (Choorstraat 54) werd overgebracht aan de afdeeling Kunsten en Wetenschappen. Er had zich inmiddels een plaatselijk comité gevormd voor het behoud van dezen gevel (de heeren J. H. Tonnaer, M. A. C. Hartmann en L. Couvée), op welks verzoek Uwe Excellentie aanleiding vond eene Rijkssubsidie voor eene restauratie toe te staan. Dit comité verzocht ook aan den Raad der gemeente Delft eene bijdrage en vroeg de Rijkscommissie die aanvraag te ondersteunen. De Commissie heeft dit gaarne gedaan, vooral omdat in het adres der heeren Tonnaer c. s. aan den Raad was verzocht door het toekennen der bijdrage, „in beginsel uit te maken, dat het in het eigen belang der gemeente moet worden geacht om in de gevallen dat eigenaars van burgerwoonhuizen, die een historische kunstwaarde hebben, niet in staat zijn geheel of gedeeltelijk de herstellingswerken te bekostigen, door het verleenen eener subsidie deze herstelling aan te moedigen, zoo noodig zelfs mogelijk te maken."

Dat de Delftsche gemeenteraad de subsidie toestond en het beginsel uitdrukkelijk aanvaardde, acht de Commissie een uitnemend voorbeeld voor andere gemeenten en wordt daarom met groote erkentelijkheid door haar vermeld.

H a a r l e m. Op het bericht van een belangstellende, dat eene voorgenomen verbouwing van het Sint-Elisabethsgasthuis ten gevolge zou hebben de slooping van een achttal schilderachtige, vroeg-zeventiende-eeuwsche huisjes, die deel uitmaakten van een, juist als geheel zeer bijzondere, straatbebouwing, wendde de Commissie zich tot regenten van het gasthuis.

Met de meeste voorkomendheid gaven dezen inzage der bouwplannen, waarbij helaas bleek, dat de slooping inderdaad onvermijdelijk was. Een twaalftal soortgelijke huisjes, als de thans afgebrokene, is nog blijven staan. Mogen deze althans duurzaam behouden blijven!

Een van denzelfden berichtgever ontvangen mededeeling over de waarschijnlijke slooping van een mooien renaissance gevel van omstreeks 1600 (Oude Gracht 44) werd aan de afdeeling Kunsten en Wetenschappen overgebracht.

Hasselt. Een dagbladbericht over de ontdekking van muurschilderingen in de Nederduitsch Hervormde Kerk aldaar, gaf den heer Hoefer aanleiding zich daarheen te begeven. Hij vernam van eenen stukadoor, dat deze de schildering had vernietigd, daar zij, zijns inziens, geene waarde bezat. Het bleek overigens, dat men bezig was de geheele kerk inwendig af te bikken, zonder voorafgaand onderzoek naar de aanwezigheid van muurschilderingen.

Met groote moeite verkreeg hij van het kerkbestuur vergunning de nog niet afgebikte wanden te onderzoeken en toezegging dat een, dientengevolge aan het licht gekomen, vijftiendeeeuwsche schildering van den H. Christophorus gespaard zou blijven. Terwijl schilderachtige bijbouwtjes aan de Zuidzijde der kerk aan herstel behoefte hebben, wordt het beschikbare geld verknoeid aan het geheel onnoodig en schendend „opknappen" van het inwendige der kerk. Het verzuim van het gemeentebestuur deze herstellingen tijdig aan uw Departement te berichten, heeft dus zeer betreurenswaardige gevolgen gehad.

Kampen. Bij zijn bezoek aan deze gemeente kwam den heer Hoefer ter oore, dat een Gothisch koopmanshuis aldaar (Oude straat) zou gesloopt worden. Na veel moeite is verkregen, dat dit huis door de gemeente Kampen (met financieelen steun van eenen belangstellende) werd aangekocht.

Een plan tot uitbreiding van het latere raadhuis, waardoor het prachtige oude gedeelte nagenoeg geheel aan het oog zou worden onttrokken, gaf den heer Hoefer, gesteund door den voorzitter en den heer de Stuers, aanleiding zich tot het gemeentebestuur te wenden. Zij gaven het bestuur in overweging liever een nieuw raadhuis op een andere plaats te bouwen en in verband daarmede den, te kwader ure bedekten, voorgevel van het oude stadhuis weder te ontblooten en te restaureeren, waardoor het geheele monument tot zijn recht zou komen. Het Gemeentebestuur verklaarde zich bereid hierop in te gaan, indien

eenige hulp van Rijkswege kon worden verkregen en gaf vergunning het gebouw nauwkeurig te onderzoeken.

Kortenhoef. Der Commissie werd medegedeeld, dat de veertiende-eeuwsche toren der Ned. Hervormde kerk aldaar met afbraak werd bedreigd en hare tusschenkomst gevraagd om dit, zoo mogelijk, te voorkomen. Zij stelde deze mededeeling in handen der afdeeling Kunsten en Wetenschappen.

Loenen a. d. Vecht. Een van particuliere zijde ontvangen bericht, dat het fraaie beeldhouwwerk aan sluit- en kraagsteenen van het gewelf in het, toch reeds zoo mishandelde, choor der Ned. Hervormde kerk aldaar gevaar liep door overpleistering te worden bedekt, werd aan de afdeeling Kunsten en Wetenschappen overgebracht.

Maassluis Tijdens de inventarisatie werd vernomen, dat het meest importante huis in deze gemeente, een rijkgebouwd woonhuis uit het midden der XVIIIde eeuw, thans eigendom van het Rijk en als postkantoor in gebruik, plaats zou moeten maken voor een nieuw postkantoor. Bij onderzoek bleek, dat alleen het voornemen bestond het huis te verkoopen. De Commissie maakt van deze gelegenheid gebruik om de aandacht der Regeering te vragen voor de kunstwaarde van dit gebouw.

Poeldijk. Het fraaie, vroeg-renaissance huis „Torenzicht" aldaar, dat helaas zeer bouwvallig is, werd door tusschenkomst van den heer Evers ten behoeve der Commissie opgemeten.

Rijnsaterwoude. Bij de inventarisatie dezer gemeente door mr. Overvoorde bleek het, dat de fraaie middeleeuwsche toren bij de kerk der Ned. Hervormde gemeente in zeer bouwvalligen toestand verkeerde. Gerapporteerd aan de afdeeling Kunsten en Wetenschappen.

Roermond. Met niet geringe verbazing werd vernomen, dat kerkvoogden der Ned. Hervormde gemeente aldaar in stilte aan het onderhandelen waren met den directeur-generaal der posterijen en telegraphie tot verkoop der Minderbroederskerk, opdat, na slooping daarvan, ter plaatse een post- en telegraafkantoor zou verrijzen. Het gold hier toch een der, in ons land zeldzaam volledig bewaarde, kloosterkerken, eenen zeer goeden baksteenbouw, in 1307 gesticht door graaf Reinoud I van Gelder, een gebouw, dat kerkvoogden zelven kort te voren

hadden voorgesteld als een monument van geschiedenis en kunst en tot welks restauratie zij subsidies hadden aangevraagd (en reeds voor een deel toegezegd gekregen) van Rijk, provincie en burgerlijke gemeente!

De Commissie wendde zich onmiddellijk tot den directeur-generaal en lichte hem in over de monumentale en geschiedkundige waarde van dit gebouw, alsmede aangaande de stappen, welke tot restauratie ervan bij den Minister van Binnenlandsche Zaken waren gedaan en waaromtrent men hem onkundig had gelaten.

Terstond brak daarop de directeur-generaal de onderhandelingen met kerkvoogden af. Dezen ontzagen zich niet weinig tijds later te besluiten zelven het monument te sloopen, en het terrein te gelde te maken. Andermaal schreef de Commissie, ten einde deze ergerlijke daad van vandalisme te keeren, welke niet alleen een waardevol monument zou vernielen, doch ook dreigde verder strekkende gevolgen te zullen hebben. Immers werd in het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal op hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1905 deze zaak uitvoerig ter sprake gebracht op eene wijze, die kon doen voorzien, dat het verleenen van steun uit 's Rijks schatkist voor de instandhouding van monumenten gevaar loopt, indien de eigenaars vrij zijn een gebouw te vernietigen en te gelde te maken, ook nadat zij zelven dat gebouw als monument hebben voorgesteld, of daarvoor subsidie aangevraagd en wellicht reeds genoten.

Gelukkig heeft de tusschenkomst van het Algemeen College van toezicht op het beheer der kerkelijke goederen en fondsen van de Hervormde Gemeenten kerkvoogden van hun nootlottig voornemen doen afzien.

Schoonhoven. Het bleek den heer Overvoorde bij de inventarisatie dezer gemeente, dat een goed gesneden, barok altaar in de Oud-Katholieke kerk aldaar geen plaats kon vinden in de in aanbouw zijnde nieuwe kerk, en gevaar liep voor afbraak te worden verkocht. De Commissie verzocht daarom aan het betrokken kerkbestuur dit altaar in ieder geval te willen behoeden voor ondergang en mocht bericht ontvangen, dat dit bestuur gaarne tot de instandhouding zou medewerken, indien men slechts een geschikt onderdak er voor kon aanwijzen. De Commissie is thans doende in eene andere Oud-Katholieke kerk, of wellicht in een der kleine musea in den omtrek, plaatsing voor dit altaar te vinden.

Stolwijk. Bij de inventariseering dezer gemeente bleek

den heer Overvoorde, dat de laat-gothische toren (uit 1501) bij de moderne Ned. Hervormde kerk aldaar kort te voren op zeer onoordeelkundige wijze was „opgeknapt": men had het metselwerk roodbruin en de zandsteenen hoekstukken geel geschilderd. Van deze ergerlijke ontsiering van den toren werd aan de afd. K. W. kennis gegeven.

Voorst. Toen de heer Hoefer voor de inventarisatie deze gemeente bezocht, bevond hij, dat men juist begonnen was de gedeeltelijk nog dertiende-eeuwsche, interessante Ned. Hervormde kerk inwendig geheel af te bikken, om er gladgepleisterd, „kant" werk van te maken! Hij mocht er in slagen het voor dit vandalisme reeds gesloten aannemingscontract te doen ontbinden en verkreeg zelfs in beginsel de medewerking van kerkvoogden en notabelen voor eene behoorlijke restauratie van het gebouw, des te noodiger, omdat de fraaie Romaansche toren reeds sporen van verzakking vertoont.

Westbroek. Bij de inventarisatie dezer gemeente, vond de secretaris in eene ruimte ter zijde van den kerktoren, als gemeentelijke bergplaats in gebruik, een door een dikke kalklaag bedekte muurschildering, eene oppervlakte beslaande van pl. m. 7,5 M. lengte bij 3,5 M. hoogte. Met goedvinden van den burgemeester werd zij zooveel mogelijk van de kalk ontdaan. Zij bleek toen eene vlot geschilderde voorstelling van het Laatste Oordeel te zijn, uit het eind der XVde eeuw en gedeeltelijk vrij goed geconserveerd. De Commissie hoopt, dat dit monument in goeden staat gebracht en behouden zal kunnen worden.

Zutfen. Bij de inventarisatie dezer gemeente vernam de heer Hoefer, dat een mooie gevel van 1645 (Sprongstraat 6) zou worden afgebroken. Onderhandelingen met den eigenaar bewogen dezen aan de afd. K. W. een kosteloos advies voor restauratie te vragen. Dit werd bereidwillig verstrekt en door den eigenaar uitgevoerd, zoodat de interessante gevel thans gered is.

Zwolle. De heer Hoefer vernam, dat het mooie vijftiende-eeuwsche huis Helmich te Zwolle door het Rijk was aangekocht, om, gesloopt, plaats te geven voor een nieuw postkantoor. Het gelukte dit ook inwendig belangrijke huis te behouden en te doen bestemmen voor het Overijselsch Geschiedkundig Museum en dat der Vereeniging tot bevordering van provinciale welvaart.

De catalogiseering van in tijdschriften verspreide opstellen en aanteekeningen over Nederlandsche monumenten, het vorig

jaar door den secretaris ter hand genomen, werd dit jaar niet voortgezet, toen gebleken was, dat van Fruin's Repertorium eene nieuwe uitgave, omgewerkt en bijgehouden tot 1900, binnen niet al te langen tijd tegemoet gezien mag worden.

Daarentegen werd een kaartcatalogus aangelegd van bestaande afbeeldingen der monumenten. De heer H. E. Greve, volontair bij 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, leverde daarvoor de gegevens in den vorm van fiches der teekeningen en prenten, die in het Prentenkabinet te Amsterdam, Teyler's verzameling te Haarlem en het Museum Boymans te Rotterdam aanwezig zijn. Het omwerken dezer gegevens — volgens een systeem van gemeentelijke rangschikking — en het zooveel mogelijk terechtbrengen van verhaspelde of voor verschillende monumenten eensluidende namen werd door den secretaris verricht. Een vijf-en-twintighonderdtal oude afbeeldingen van gebouwen is thans ingeschreven en onmiddellijk vindbaar.

Aan den heer G. B. Brown, hoogleeraar der kunstgeschiedenis aan de Universiteit te Edinburg, werden, op zijn verzoek, uitvoerige inlichtingen verstrekt over de monumentenzorg in Nederland.

E. *De financiën.*

Daar het bleek, dat het crediet van f 7500, der Commissie bij de Staatsbegrooting voor 1904 toegestaan, niet toeliet de uitvoering harer taak volledig aan te vatten, komt de bespreking harer financiën samen te vallen met de volgende afdeeling:

F. *De maatregelen wenschelijk in het belang van den arbeid der Commissie.*

Hiertoe rekent de Commissie in de eerste plaats de benoeming van eenen architect-teekenaar.

Gelijk boven reeds werd gezegd, kon zij met de uitvoering van het gewichtigst deel harer opdracht — de bewerking eener geïllustreerde beschrijving der monumenten — nog niet aanvangen wegens het gemis van eenen teekenaar. Beschrijving en afbeelding der oude gebouwen en voorwerpen zullen elkander wederzijds moeten aanvullen en ophelderen en dienen dus tegelijkertijd, en in onderling verband, te ontstaan.

Bij de inventarisatie voortdurend gedwongen waar te nemen hoeveel belangrijke monumenten reeds verloren gingen en hoevele er nog voortdurend verdwijnen, betreurt de Commissie het ten zeerste, dat hunne nauwkeurige beschrijving en afbeel-

ding moest worden uitgesteld, te meer omdat nu van hare kostbare fotografische uitrusting niet het gewenschte gebruik kon worden gemaakt.

Ook de middelen om door anderen fotografieën van verdwijnende gebouwen te laten maken en om bestaande, goede afbeeldingen van monumenten aan te koopen — waartoe haar eenige malen de gelegenheid werd geboden — hebben haar ontbroken.

Vooral in de groote gemeenten komt het dikwijls voor, dat eerst op het laatste oogenblik de aanstaande afbraak van een kunsthistorisch belangrijk bouwwerk wordt vernomen, en in zulke gevallen zou de Commissie gaarne in staat zijn aan fotografen ter plaatse de noodige opnamen te kunnen opdragen.

Een en ander geeft der Commissie aanleiding de verhooging van haar budget als een zeer noodigen maatregel in het belang van haren arbeid aan Uwe Excellentie kenbaar te maken.

Aldus vastgesteld in de vergadering der Rijkscommissie op 15 Februari 1905.

De Rijkscommissie voornoemd,

De Voorzitter: P. J. H. Cuypers.
De Secretaris: Jan Kalf.

Bijlage

BIJLAGE I.

Lijst van geschenken.

A. *Boeken enz.*

mr. J. C. Overvoorde, Catalogus van de bibliotheek over Leiden en omstreken. Leiden, 1904. Geschonken door Burgemeester en Wethouders van Leiden.

mr. S. Muller Fzn., Catalogus van het museum van oudheden. Utrecht, 1904. Geschonken door Burgemeester en Wethouders van Utrecht.

Zelandia Illustrata (twee deelen met twee vervolgen, 1866—1897). Geschonken door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.

Overzicht van de door bronnenpublicatie aan te vullen leemten der Nederlandsche geschiedkennis. 's Gravenhage, Mart. Nijhoff, 1904. Geschonken door de Commissie van advies voor 's Rijks geschiedkundige publicatiën.

Korte beschrijving der stad Delft. Delft, C. Bruins, 1828. Toegezonden door den bibliothecaris der Polytechnische School.

Afbeeldingen van oude bestaande gebouwen (afl. 42—45). Geschonken door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

mr. S. Muller Fzn., Oude huizen te Utrecht. 's Gravenhage, Mouton en Comp. 1902. Geschonken door den schrijver.

mr. S. Muller Fzn., Vijftal overdrukken van studies over Nederlandsche monumenten (betreffende bisschop Adelbold's dom, de Sint-Salvatorskerk en de Mariakerk, alle te Utrecht). Geschonken door den schrijver.

mr. J. C. Overvoorde, Over burgerlijke bouwkunst te Leiden. (Overdruk.) Geschonken door den schrijver.

dr. G. Vellenga, Eene bladzijde uit de geschiedenis van de Sypekerk. (Overdruk.) Geschonken door den schrijver.

C. H. Peters, De Sint-Maartenstoren te Groningen. (Overdruk.) Geschonken door den schrijver.

Eenige door haar uitgegeven werken, ter completeering van de vroeger geschonkene. Geschonken door de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis.

Verslagen (1898—1900). Geschonken door het Sint-Bernulphusgilde te Utrecht.

Bijdragen en mededeelingen, deel VII. Geschonken door de vereeniging Gelre.

P. N. van Doorninck, Geldersche kronieken, afl. 1. Arnhem, Gouda Quint, 1904. Geschonken door de vereeniging Gelre.

P. N. van Doorninck en dr. J. S. van Veen, De graven en hertogen van Gelre. a. v. Geschonken door de vereeniging Gelre.

Handelingen (1897—1903). 's Hertogenbosch, Lutkie en Cranenburg, 1904. Geschonken door het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noordbrabant.

Verslagen (1897—1903). Geschonken door de Commissie van toezicht op het Stedelijk museum te Alkmaar.

Verslagen van de werkzaamheid der vereeniging (1895—1903). Geschonken door de vereeniging Flehite te Amersfoort.

Verslag over 1903. Geschonken door de Commissie van bestuur van het Provinciaal museum van oudheden te Assen.

Verslagen (1897—1903). Geschonken door de Commissie van beheer en toezicht op Edam's museum.

Verslag over het jaar 1903. Geschonken door de Commissie voor het museum voor kunstnijverheid te Haarlem.

Verslag over den toestand van het stedelijk museum de Lakenhal gedurende het jaar 1903. Geschonken door de Commissie van beheer van het stedelijk museum te Leiden.

Verslag over het voorgevallene in de gemeenteverzamelingen in 1903. Geschonken door de vaste Raadscommissie van bijstand in het toezicht op het oud-archief der gemeente Utrecht.

Jaarverslag over 1903. Geschonken door de vereeniging Rembrandt te Amsterdam.

Jaarverslag 1903—1904. Geschonken door de vereeniging Oud-Dordrecht.

B. *Reproducties van monumenten.*

Zeven lichtdrukken naar de Abdij te Middelburg. Geschonken door den heer J. A. Frederiks te Middelburg.

Lichtdruk naar het Kuipers-gildehuis te Middelburg. Geschonken door den heer J. A. Frederiks te Middelburg.

Foto eener achttiende-eeuwsche deur te Leiden. Geschonken door den heer D. Veilbrief, architect te Leiden.

Doortrek eener opmeting en foto van de Hofpoort te Utrecht. Toegezonden door den hoofdingenieur der gevangenis- en rechtsgebouwen.

Foto naar eene teekening van het kasteel Zwieten door R. Roghman. Toegezonden door den directeur van 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

Foto naar eene teekening van het kasteel Zwieten (maker onbekend). Toegezonden door den directeur van 's Rijks prentenkabinet te Amsterdam.

Foto naar een afgebroken huis (1638) te Amersfoort. Geschonken door den heer C. B. Kok te Amersfoort.

Afgietsel van eenen kraagsteen in den kerktoren te Abkoude. Geschonken door den Burgemeester van Abkoude-Proosdij.

Bijlage II.

—

LEIDDRAAD *voor de „Geïllustreerde beschrijving der Nederlandsche monumenten van Geschiedenis en Kunst."*

A. *De stof en hare bewerking.*

1. De „Geillustreerde Beschrijving der Nederlandsche monumenten van Geschiedenis en Kunst" omvat alle gebouwen en voorwerpen, dagteekenend van vóór 1850, die eenig belang bezitten als uiting van kunst, of om eene er aan verbonden historische herinnering.

2. Zij houdt rekening met al wat zich bevindt in openbare verzamelingen en privaat bezit, met dien verstande echter, dat van collecties, die onder wetenschappelijk beheer staan of waarvan een wetenschappelijke catalogus voorhanden of in bewerking is, alleen een korte wordingsgeschiedenis, aanduiding der hoofdbestanddeelen en opgave der betreffende literatuur (gidsen, catalogi, uitgaven enz) wordt gegeven; terwijl van de verzamelingen, die niet wetenschappelijk zijn of worden bewerkt, een beknopte inventaris en beschrijving der belangrijkste voorwerpen wordt opgemaakt. Hetzelfde geldt voor bibliotheken en archieven (ook van kerken, kloosters, gestichten, scholen enz.), welker bezit aan kunsthistorisch belangrijke voorwerpen (zegels, miniaturen, incunabelen, prenten, boekbanden) wordt vermeld.

3. Zij geeft zooveel mogelijk mededeelingen over verdwenen monumenten, onder verwijzing naar afgietsels, afbeeldingen, plattegronden, beschrijvingen enz. en neemt ook naar het buitenland verplaatste Nederlandsche monumenten op, voor zooverre die op eenige wijze in verband staan met een Nederlandsch bouwwerk.

4. Zij neemt ook op al wat onder het volk nog leeft aan kunst en wat belangrijk is uit een oogpunt van beschavingsgeschiedenis: boerenwoningen, in welker aanleg stameigenaardigheden herkenbaar zijn; meubelen, huisraad, vervoermiddelen, werktuigen en gereedschappen, die aan een verdwenen cultuur

herinneren, of mooi van vorm of versiering zijn; plaatselijke kleederdrachten, lijfsieraden enz.

5. Zij vermeldt zoo volledig mogelijk de bronnen voor de geschiedenis der opgenomen monumenten, als: beschrijvende en geschiedkundige literatuur, afbeeldigen, plattegronden enz., voor zooverre niet volstaan kan worden met verwijzing naar, of aanvulling van, bestaande bibliografieën.

Van onuitgegeven archivalisch materiaal geeft zij alleen op wat voor de monumentengeschiedenis van belang is.

6. De bewerking der „Geillustreerde Beschrijving" geschiedt door den secretaris, in samenwerking met een of meer door den voorzitter aan te wijzen leden, bijgestaan door teekenaars en fotografen, onder leiding van den voorzitter en volgens een door de Commissie vastgestelden, of nog te geven leiddraad.

7. Aan de bewerkers wordt een door den voorzitter en den secretaris geteekend legitimatiebewijs verstrekt. Voor aankondiging van een bezoek aan wereldlijke of kerkelijke autoriteiten worden gedrukte formulieren te hunner beschikking gesteld.

8. De bewerking geschiedt volgens de tegenwoordige indeeling van Rijk. Elke provincie vormt een afzonderlijk geheel, bestaande uit:

a. eene beknopte beschouwing van de geschiedenis en de geografische en ethnografische gesteldheid van het gewest, geschreven door een gewestelijke specialiteit;

b. een overzicht van de voorhistorische, de Romeinsche en de oud-Germaansche monumenten in het gewest gevonden;

c. een overzicht der in art. 4 bedoelde stof;

d. eene beschrijving der monumenten volgens de gemeenten, waarin zij voorkomen.

9. De beschrijving eener gemeente bestaat uit:

a. den naam en het wapen der gemeente;

b. de beschrijvingen der plaatsen, die haar samenstellen, in alfabetische volgorde;

Elk dezer plaatsbeschrijvingen omvat:

a. eene opgave der bronnen voor de locale geschiedenis: literatuur, vogelvluchten, profielen, plattegronden;

b. een beknopt overzicht dier geschiedenis, vooral met het oog op gebeurtenissen, die op den toestand der monumenten van invloed kunnen zijn (als: verkrijging van stadsrechten, belegeringen, branden, overstroomingen). De sub *a* en *b* genoemde gegevens te bewerken door, of met behulp van locale specialiteiten;

c. een korte vermelding der vóórhistorische, Romeinsche en oud-Germaansche oudheden, onder verwijzing naar hun uitvoeriger behandeling, bedoeld in art. 8 sub *b*;

d. de ontwikkeling van haar grondplan. Indien het eene stad geldt, de beschrijving van hare defensiemiddelen: muren, wallen, torens, poorten, rondeelen, bolwerken, vestingwerken (stadsburcht), arsenalen en wachten.

Voorts eene behandeling van al wat dient tot begrenzing, versterking, vergemakkelijking of versiering van land- en waterwegen, als: hekken, grenssteenen, schamppalen, bruggen, sluizen, pompen, standbeelden, kruizen enz.;

e. kerken, kerktorens, klokkenhuizen, kerkhoven, kapellen, kloosters, begijnhoven met hunne aanbouwen;

f. het raadhuis en de stadstorens, die geen militaire bestemming hebben;

g. burgerlijke openbare gebouwen als: gebouwen voor gewestelijk bestuur, rechtsgebouwen, gevangenissen, beurzen, hallen, markt-, waag-, keur- en muntgebouwen, doelens, gildehuizen, veer- en tolhuizen, stadsherbergen;

h. werkplaatsen, als: geschut- en klokgieterijen, lijnbanen, werven;

i. gebouwen voor onderwijs en liefdadigheid, voor zoover zij niet architectonisch behooren bij de sub *e* genoemde gebouwen, dus: bibliotheken, scholen, diaconieën, gast-, oude mannen- en vrouwen-, armen- en weeshuizen, hofjes, lombards;

j. particulieren gebouwen, als: burchten, kasteelen, buitenplaatsen, woonhuizen, hofsteden, boerenwoningen, molens, schuren, kantoren, pakhuizen, stallen;

k. voorwerpen, in min of meer openbare verzamelingen of in particulier bezit, gerangschikt volgens de bezitters;

l. ethnografisch, of als uiting van volkskunst belangrijke voorwerpen, onder verwijzing naar hun uitvoeriger behandeling, bedoeld in art. 8, sub *c*.

10. Bij gebouwen, die in verloop van tijd voor verschillende doeleinden hebben gediend, geeft voor de plaatsing in een dezer rubrieken die bestemming den doorslag, welke uit hun karakter het duidelijkst spreekt.

Elk der in het vorig artikel genoemde reeksen wordt besloten met de in art. 3 bedoelde vermelding van niet-meer-bestaande monumenten.

B. *De beschrijving der monumenten.*

11. De mate van uitvoerigheid der behandeling van ieder

monument hangt af van zijne belangrijkheid. De beschrijving der monumenten geschiedt steeds ter plaatse waar zij zich bevinden. Zij is zoo beknopt gesteld als de duidelijkheid toelaat, vermijdt zooveel mogelijk vreemde woorden, doch behoudt alle vaktermen, zonder die door opzettelijke vertaling te verwateren. Bij plaatsaanduidingen wordt zooveel mogelijk de windstreek vermeld, hetgeen bij kerken steeds geschiedt als waren zij zuiver georiënteerd. De uitdrukkingen rechts en links beteekenen deze begrippen objectief, als in de heraldiek.

12. De dagteekening, aan een monument gegeven, wordt steeds gemotiveerd, hetzij door een algemeene karakterstiek der vormen, hetzij door de aanwezige bijzondere kenmerken of berichten. De letters *a*, *b*, *c* en *d*, achter het eeuwcijfer gevoegd, duiden een der vier kwartalen daarvan aan. Zoo mogelijk wordt de ontwerper of vervaardiger opgegeven, of vermeld van welke school of welke plaats het monument een voortbrengsel is. Opschriften, monogrammen of merken, die in dit opzicht van belang zijn, worden medegedeeld, zoo noodig in fac-simile. Waar over dagteekening, school of maker van een monument verschil van inzicht bestaat, worden de onderscheidene meeningen aangeduid, het eigen oordeel van de bewerkers wordt c.q. duidelijk kenbaar gemaakt, doch polemiek zooveel mogelijk vermeden.

13. De beschrijving van een gebouw vangt aan met den naam of de namen daarvan, vermeldt daarna wie het gebruikt en wie het heeft te onderhouden. Daarna volgen:

a. de bronnen voor de geschiedenis van het gebouw, waarbij de bestaande afgietsels en afbeeldingen en eene nauwkeurige vermelding van overgeleverde oude maatopgaven met hare herleiding tot meters;

b. de geschiedenis van het gebouw, waarbij in chronologische orde alle veranderingen zijn op te noemen en zorgvuldig alle restauraties aan te wijzen, zooveel mogelijk met vermelding der makers of ontwerpers;

c. de eigenlijke beschrijving, in de volgorde van: grondplan, buitenaanzicht, binnenwerk, aanbouwen, waarbij van elk onderdeel de voornaamste maten, de gebezigde materialen en de dagteekening worden opgegeven. Bij eene kerk gaat de beschrijving van den plattegrond vergezeld van eene aanduiding omtrent hare ligging: hoe ten opzichte der oriëntatie, op een kunstmatige of natuurlijke hoogte, vrijstaand of ingebouwd. De vaste versierende deelen worden beschreven bij het onderdeel waartoe zij behooren, telkens in de volgorde van: beeldhouw-

werk, muurschilderingen, gebrandschilderd glas, mozaïek- en tegelversieringen (aan wand of vloer), schrijnwerk;

d. de bouwfragmenten en voorwerpen, die zich in het gebouw bevinden of er toe behooren; indien zij verplaatst zijn, met verwijzing naar de uitvoeriger beschrijving bij hunne tegenwoordige verblijfplaats.

14. De beschrijving van voorwerpen vermeldt de grondstof, de wijze van bewerken (techniek) en de afmetingen (in de volgorde: hoogte, breedte, middellijn); zij duidt aan hunnen vorm en voorstelling en wijst hunne kunsthistorische plaats aan. De opnoeming der voorwerpen, die zich in één gebouw bevinden of tot ééne verzameling behooren, geschiedt in de volgorde van:

a. beeldhouwwerk en zegels;

b. schilderkunst (glasschildering, schilderijen, miniaturen, prenten);

c. meubelen en lederwerk (als: trouwkistjes, foudralen, boekbanden);

d. goud- en zilverwerk (hierbij de zoogenaamde plaquetten, onafhankelijk van hun grondstof);

e. ijzer-, koper- en tinwerk;

f. ceramiek- en glaswerk;

g. textiele kunst (vloer- en wandtapijten, stoffen, borduurwerk);

h. wapens;

i. historische voorwerpen;

j. zeden en gewoonten.

De voorwerpen in eene Christelijke kerk worden gerangschikt als volgt:

a. altaren, sacramenthuisjes, piscinae, oliekastjes, godslampen, triomfkruizen en -balken en Mariana;

b. choorbanken, communiebanken;

c. doopvonten, wijwatervaten;

d. beelden en schilderijen;

e. preekstoelen;

f. orgels;

g. regeerings- en andere banken;

h. grafmonumenten, zerken;

i. rouw-, wapen-, gilde-, tekst- en psalmborden;

j. offerblokken en collecteschalen;

k. verlichtingstoestellen;

l. wand- en vloertapijten;

m. goud- en zilverwerk en reliekhouders;

n. paramenten;
o. klokken en uurwerken.

De voorwerpen in eene synagoge worden genoemd in de volgorde van:

a. siertorens, schilden, mantels en windsels der wetsrollen;
b. de arke met hare voorhangen;
c. kan en schotel voor den priesterdienst;
d. machabeeënlampen en verlichtingswerktuigen;
e. leeswijzers;
f. offerbussen en schalen;
g. bidmantels.

15. Voor het al of niet afbeelden der monumenten gelden de volgende beginselen:

a. van de vóórhistorische, Romeinsche en Oud-Germaansche monumenten worden alleen afgebeeld, steenen beelden, bouw- en grondwerken en de voor de geschiedenis van het ornament belangrijke metaalwerken;

b. gebouwen en voorwerpen uit de Karolingsche en Romaansche perioden worden alle zoo volledig mogelijk in beeld gebracht, met uitsluiting echter van munten en aardewerk;

c. van latere monumenten worden alleen de belangrijkste afgebeeld, ter beoordeeling van de bewerkers.

16. De afbeeldingen geven steeds zonder eenige verandering of toevoeging den toestand weder, die tijdens de opname werd gevonden. Waar door bijzondere omstandigheden een oorspronkelijke toestand met zekerheid te herkennen valt, wordt die in afzonderlijke teekeningen vastgelegd. Bij gerestaureerde monumenten stellen de bewerkers zich zoo mogelijk in verbinding met den ontwerper der herstellingen, om opname van den toestand vóór de restauratie te bekomen.

17. De afbeeldingen bestaan uit: fotografische opnamen en geometrische teekeningen. Perspectivische of schilderachtige teekeningen worden vermeden, behalve indien zij om bijzondere redenen wenschelijk zijn.

18. Van alle kerkelijke bouwwerken, die het afbeelden waard zijn geacht, en van de belangrijkste profane gebouwen, voor zoover hun oorspronkelijke aanleg in verloop van tijd niet al te zeer gewijzigd is, wordt het grondplan opgemeten.

Bij constructief-belangrijke gebouwen worden daarenboven de noodige doorsneden geteekend, waarbij vooral wordt gezorgd, dat minder-gemakkelijk zichtbare constructiedeelen (dakgebinte, klokkenstoel enz.) worden opgenomen. Artistiek- of historisch-

belangrijke muurbehandeling wordt, behalve door fotografische, ook door geometrische opname weergegeven (z. g. opstanden).

19. De fotografieën worden gemaakt in de formaten 18 × 24 en 13 × 18 c.M. De geometrische opnamen worden geteekend in zwart, op wit papier van twee formaten (55 × 65 c.M. en 1 × 1.20 M.) op de schaal van 1:50, 1:100 of 1:200, met dien verstande, dat geen der afmetingen op de teekening onderscheidelijk meer dan 0.60 of 1.10 M. bedraagt. Met dergelijke beperking, worden détails ten minste op de schaal 1:20 geteekend, profielen niet kleiner dan 1:10. Situatieplannen worden als regel op de schaal 1:1000 gemaakt, kunnen echter, zoo noodig, op kleiner schaal worden gehouden. Ouderdomsverschillen van bouwdeelen worden door verschillende arceering aangeduid en bij iedere teekening, behalve den naam van het monument, den datum en den maker der opname, een maatstaf en legende gevoegd.

D. *De uitgave der beschrijving.*

20. Zoodra eenig afgerond deel der „Geillustreerde Beschrijving" is gereed gekomen, wordt dit rondgezonden bij de leden der Rijkscommisse. Ieder hunner zendt zoo spoedig mogelijk zijne eventueele op- en aanmerkingen aan den secretaris. Daarna wordt het in eene vergadering der Rijkscommissie besproken en in die zelfde vergadering, al of niet gewijzigd, vastgesteld, waarna het als persklaar is te beschouwen.

21. Al wat verder, met het oog op de uitgave, regeling behoeft, wordt te zijner tijd bij afzonderlijk reglement vastgesteld.

Aldus vastgesteld door de Rijkscommissie in hare vergadering van 17 Mei 1904.

De Voorzitter: P. J. H. Cuypers.
De Secretaris: Jan Kalf.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 12 April 1905, n°. 87.

N°. 27.

VERSLAG *van de werkzaamheden van de „International Library Conference" gehouden te St. Louis van* 17—22 *October* 1904.

Dr. Herbert Putnam, bibliothecaris van de Library of Congress te Washington en voorzitter van de Conference, opende de vergadering en gaf het woord aan mr. Frederick M. Crunden, bibliothecaris van de Public Library te St. Louis, om als oudste bibliothecaris van deze stad, de afgevaardigden van vreemde landen en de leden van het congres te verwelkomen. Aan het einde van zijne zeer toegejuichte welkomstrede stelt mr. Crunden den voorzitter van de Lousiana Purchase Exposition voor: The Honorable David Roland Francis. Deze hield eene uitvoerige welkomstrede, waarin hij het nut van free libraries in het licht stelde en vooral deed uitkomen, dat ze in hooge mate voor de verdere ontwikkeling, van volwassenen vooral, van belang zijn, terwijl hij den wensch uitsprak, dat deze Conference mocht leiden tot het stichten van eene „Internationale vereeniging van bibliothecarissen".

De voorzitter, dr. Putnam, en mr. Jast, afgevaardigde van Engeland, de laatste sprekende uit naam van alle gedelegeerden van vreemde landen, bedankten Governor Francis voor zijne vriendelijke toespraak.

Daarop nam dr. Herbert Putnam het woord om o. a. te wijzen op den grooten vooruitgang gedurende de laatste honderd jaar op het gebied van bibliotheken, constateerende, dat er thans bijna 10.000 bibliotheken in de Vereeenigde Staten van Amerika bestaan, met een boekenschat van meer dan 50.000.000 deelen.

Zich in het vertegenwoordigd zijn van vreemde landen zeer verheugende, deed hij uitkomen, dat in bijna geen ander vak de collegialiteit zóó groot is; immers wij allen streven naar hetzelfde doel, en ons werk is onbegrensd.

Als minder belangrijk voor ons land, kunnen de jaarverslagen van den secretaris en van den penningmeester hier onvermeld blijven.

Onder de verslagen van de verschillende commissiën zijn voornamelijk vermeldenswaard 1°. dat van het „Committee on Coöperation with National Educational Association", waarin Dr. J. H. Confield er op wees van hoe groot nut het zou zijn, indien zij, die aan het hoofd van Schoolbibliotheken staan, zich meer op de hoogte stelden van de beste wijze om bibliotheken te vormen en te beheeren; hij zeide, dat reeds eenige stappen gedaan waren om tot dat doel te geraken; 2°. dat van „Relations of libraries to the booktrade", waarin Mr. Bostwick afkeurend spreekt over het netto systeem, (dat is aan het boek een particulieren prijs geven, die voor den particulieren kooper geen korting hoegenaamd toelaat.), bewerende aan de hand van statistieken te kunnen bewijzen, dat de bibliotheken de benoodigde boeken volgens dat systeem duurder betalen dan vroeger het geval was en dat dikwerf in het buitenland tot lager prijs kan gekocht worden dan in het land zelf. Het koopen op veilingen en van tweedehands-boekverkoopers beveelt hij aan, ongetwijfeld tot groot nadeel van den gewonen debiethandel.

Onder de verhandelingen waren naar mijn meening de volgende de meest belangrijke:

A. Die van Miss G. A. Countryman over „Staatshulp aan bibliotheken."

Zij zegt daarin, dat reeds in 22 Staten van Amerika hulp wordt verleend, hetzij door giften in geld of wel in boeken, 't zij door het tijdelijk in bruikleen geven van partijen boeken uit de Staatsbibliotheek.

Zij gaat de werking van deze wijze van hulpverleening na en komt tot de gevolgtrekking, dat deze hulp de uitbreiding van kostelooze volksbibliotheken in hooge mate bevorderd heeft; zij acht het zeer wenschelijk, dat deze hulp hoe langer hoe algemeener toegepast worde.

B. Dr. Melvill Dewey behandelde ditzelfde onderwerp in de zitting van den volgenden dag en bepaalde zich in hoofdzaak tot de vraag, waar Staatshulp eindigen moet.

Hij meent, dat de tijd nog niet gekomen is om die vraag te beantwoorden; de grens is nog niet te trekken. Volgens zijn meening moet wat het bibliotheekwezen betreft alles uitgaan van den Staat; hij moet het volk geestelijk voedsel verschaffen. De bibliothecarissen behooren volgens hem hun werk in den ruimsten zin op te vatten. Waarom zou men niet even goed

muziekrollen uitleenen, nu er zooveel mechanische piano's in gebruik zijn, als men boeken uitleent? Ook platen, boeken illustreerende, brenge men zooveel mogelijk onder het oog van het volk om de belangstelling voor die boeken gaande te maken.

C. Die van Walter Powell over „Bookproduction in Great Britain", waarin geconstateerd wordt, dat er tegenwoordig boeken gedrukt worden op zulk weinig duurzaam papier, dat er groot gevaar bestaat, dat tal van belangrijke werken binnen een betrekkelijk korten tijd zullen bederven en vergaan. In het bijzonder wijst mr. Powell op geïllustreerde boeken, voor welke vaak, instede van het allerbeste, een uiterst middelmatige kwaliteit van kunstdrukpapier wordt gebruikt. Over het algemeen laat het drukken, volgens zijn meening, niet zooveel te wenschen over; hij spreekt met lof en waardeering over enkele in Engeland opgerichte drukkerijen, in navolging van de bekende pers van William Morris. Ten opzichte van het binden van boeken overweegt hij het voor en tegen van de Engelsche gewoonte om het meerendeel der boeken in linnenbanden in den handel te brengen, en van de gewoonte in andere landen, waar boeken doorgaans ingenaaid verschijnen, zonder tot een bepaalde conclusie te komen.

Hij deelt mede, dat zich een commissie gevormd heeft om na te gaan of de tegenwoordige leersoorten van minder kwaliteit zijn dan de vroeger gebruikte, welke commissie tot de conclusie is gekomen, dat dit inderdaad het geval is, als één der oorzaken noemende de slechte gewoonte om het leder af te schaven.

Het gas wordt echter ook van hoogst nadeeligen invloed geacht; in het belang van het behoud der boekbanden wordt sterk aanbevolen goed geventileerde vertrekken en met glas gesloten boekenkasten.

Evenals mr. Bostwick spreekt ook hij met afkeuring over het netto systeem, dat niet schijnt toe te laten, dat aan bibliotheken korting wordt verleend, waardoor zij, die duizenden Ponden besteden, gelijk worden gesteld met particuliere koopers, die nauwelijks evenveel Pennies voor boeken uitgeven.

Een gespannen verhouding tusschen bibliotheken, uitgevers en boekhandelaren is het gevolg daarvan.

D. Die van John Ballinger over „Library Work with children in Gr. Britain", waarin hij mededeelt, dat in verschillende bibliotheken in Engeland afzonderlijke afdeelingen voor kinderen bestaan. Hij noemt als het doel, dat met die afdeelingen voor kinderen beoogd wordt: hun belangstelling in te boezemen voor de beste boeken en hen zoodoende af te houden van schadelijke lectuur.

Wij trachten, zegt hij, de lust tot lezen, die elk kind is aangeboren, zóó te leiden, dat zij in het latere leven een zegen worde, geen vloek!

Kinderen, op deze wijze opgevoed, zullen als volwassenen een beter gebruik maken van de groote kostelooze bibliotheken.

E. Die van L. Stanley Jast over „Library extension work in Great Britain".

Deze spreker, hoofdbibliothecaris van de „Groydon Public Library", zegt, dat het houden van lezingen, soms toegelicht door lichtbeelden, over de boeken, die de bibliotheek bevat, eén zeer voornaam middel is om het volk aan te sporen er van gebruik te maken. Het voorlezen van gedeelten van boeken acht hij mede van groot nut om tot kennisneming van het geheel op te wekken.

Voorts wijst hij op het wenschelijke om zoo veel mogelijk tentoonstellingen van boeken te houden.

We hoorden ook veel wat onze belangstelling wekte met betrekking tot biblotheken op het vasteland van Europa.

Dr. A. Steenberg van Horsens, Denemarken, sprak over de Volksbibliotheken daar te lande, die een geheel ander karakter dragen dan de Amerikaansche. Leeszalen hebben deze bibliotheken niet, ze zijn slechts enkele uren in de week voor het publiek toegankelijk; kosteloos kan men er dan boeken ter leen krijgen.

De bibliothecaris H. Nijhuis deelde ons een en ander mede over de organisatie van door het Rijk ondersteunde bibliotheken in Noorwegen. Zevenhonderd vijftig dezer bibliotheken hebben zich vereenigd om binnenkort hunne verzamelingen te catalogiseeren volgens het systeem van dr. Dewey; dit deden zij ook uit een praktisch oogpunt om het groote getal boeken door hen gezamenlijk benoodigd, zich tot billijken prijs te kunnen aanschaffen.

Dr. Aksel Andersson, onder-bibliothecaris van de Koninklijke Universiteitsbibliotheek te Upsala, zeide, dat in Zweden drie bibliotheken nationaal kunnen genoemd worden, aangezien ze door vrije giften in stand gehouden worden en het voordeel hebben, maar ook tevens verplicht zijn, de nationale literatuur onder dak te brengen en te houden. Op de drukkers daar te lande rust de verplichting van elk werk op hun persen gedrukt één exemplaar aan elk dezer drie bibliotheken ten geschenke te geven, en een vierde exemplaar aan den Minister van Justitie te Stockholm, ter wille van de censuur.

Want, hoewel de pers in Zweden feitelijk vrij is, worden toch Godslasterlijke en persoonlijk beleedigende geschriften van deze vrijheid uitgesloten.

Gedurende het jaar 1903 werden op deze wijze d genoemde

4

drie bibliotheken verrijkt met 22.896 deelen, behalve vele duizenden kleinere geschriften.

Dr. Edouard Reijer deed zeer belangrijke mededeelingen aangaande den vooruitgang van bibliotheken in Weenen. De Weensche bibliotheken hebben thans een circulatie van 3.000.000, terwijl dit getal in 1887 slechts 100.000 was.

Nog altijd gaat het bibliotheekwerk daar te lande met groote moeilijkheden gepaard, aangezien het aanvankelijk veel tegenwerking heeft gehad en nog altijd weinig sympathie vindt onder de betere standen der samenleving.

Er worden nog bijna geen menschen gevonden, die geldelijk steun verleenen; de uitgevers echter geven bijna de helft der benoodigde boeken ten geschenke.

Toch is men gedwongen een lage contributie van de bezoekers te heffen (10 tot 25 kreuzer per maand)

De spreker zegt nog, dat in districten door verschillende nationaliteiten bewoond, het oprichten van gemengde bibliotheken zeer stellig onmogelijk zou zijn; de vijandschap tusschen die verschillende nationaliteiten is daarvoor te groot.

Signor Desiderio Chilovi, bibliothecaris te Florence, was door ongesteldheid verhinderd tegenwoordig te zijn. Dr. Putnam las een brief van hem voor, waarin hij o. a. met veel enthousiasme sprak over de groote wenschelijkheid van internationale samenwerking van bibliothecarissen, en waarin hij vele onderwerpen aangaf, die naar zijne meening op dit congres behandeld behoorden te worden.

Dr. Guido Biagi, bibliothecaris van de Biblioteca Mediceo Laurenziana te Florence, sprak over den tegenwoordigen algemeenen vooruitgang op het gebied van bibliotheken in Italië. Hij deelde o. a. mede, dat er een stap in de goede richting was gedaan, toen het Italiaansche Gouvernement een voorstel aannam om een wet op bibliotheken tot stand te doen komen. Hij verheugt zich, dat nieuw leven is gekomen in de bibliotheken, die boeken ter leen verstrekken, door de nieuwe en krachtige bondgenooten: de vrouwen. Aan het eind van zijn belangrijke rede dringt ook hij er op aan, dat een Internationale federatie van vereenigingen van bibliothecarissen zal gevormd worden.

Prof. dr. Focke, directeur van de Keizerlijke Wilhelmsbibliotheek te Posen, schreef eene verhandeling over „Klassificatie"; deze werd, evenals eene bijdrage over de tegenwoordige richting in het klassificeeren van boeken van mr. Martel, assistentbibliothecaris aan de Library of Congress te Washington, ten deele voorgelezen door dr. Richardson, die zijn commentaren op deze stukken gaf.

Hieruit ontsproot eene belangrijke discussie tusschen mr. Fletcher en dr. Dewey over de moeilijkheden, die verbonden zijn aan het invoegen van geheel nieuwe onderwerpen in een catalogus, samengesteld volgens het „Dewey decimal system".

Dr. Dewey was van meening, dat men zooveel mogelijk er naar streven moest de bestaande indeeling te behouden en de boeken over onderwerpen, die in dit opzicht last veroorzaken, dáár ter plaatse moest invoegen, waar ze het best tot hun recht komen, aangezien nieuwe indeeling tot hoogst belangrijke kosten aanleiding zou geven en het in elk opzicht aanbeveling verdient uniformiteit in de indeeling te behouden. Met deze meening vereenigt zich ook de heer Henri la Fontaine, van het Internationale Instituut van bibliographie te Brussel.

De voorlaatste en een gedeelte der laatste zitting zijn gewijd aan *internationale bibliographie.*

Dr. Richardson leidde deze besprekingen in met een rede over het nut van internationale beschrijvende catalogi. Om tot samenwerking op dit gebied te komen, is éénheid van methode strikt noodzakelijk; het bijna algemeen gebruik van het Dewey-decimaal systeem is zeker een groote stap op den goeden weg. Hij wijst op den reeds bestaanden coöperatieven catalogus van manuscripten, maar deze is nog niet compleet.

De internationale catalogus van wetenschappelijke werken, waaraan voortdurend krachtig gewerkt wordt, zou volgens hem van meer practisch nut zijn, als er in aangegeven werd in welke bibliotheken tijdschriften (de minst verspreide vooral) gevonden kunnen worden. Aanvulling en uitbreiding dezer twee catalogi prijst dr. Richardson aan als van het grootste directe belang.

Dr. Aksel Andersson vestigt de aandacht op de jaarlijksche beschrijvende catalogi van boeken in vreemde talen door 29 bibliotheken in Zweden aangeschaft, op welke catalogi elke tien jaar een index verschijnt.

Het onderling leensysteem wordt daardoor zeer bevorderd, en ook doordat de verschillende bibliotheken elkaar de boeken portvrij doen toekomen. De vereeniging van Zweedsche uitgevers geeft jaarlijks een catalogus uit van de nieuwe in het Zweedsch verschenen boeken. Over de mogelijkheid om bibliographische lijsten van publieke documenten te publiceeren, sprak Miss Hasse van de „Newyork public Library", en dr. J. D. Thompson van de „Library of Congress" deelt mede, dat hij sedert eenigen tijd bezig is een bibliographisch handboek samen te stellen van wetenschappelijke vereenigingen; een eerste deel van dit werk kondigt hij tegen het voorjaar van 1905 aan.

Dr. Adler uit Washington wijst op hetgeen reeds gedaan is

en nog steeds gedaan wordt om een completen Internationalen Catalogus van Wetenschappelijke literatuur tot stand te brengen en drukt den wensch uit, dat de mannen der wetenschap, de bibliothecarissen en de uitgevers, hem hun medewerking zullen verleenen om het volmaakte zooveel mogelijk nabij te komen.

Een mededeeling van dr. Herbert Haviland Field, directeur van het Concilium bibliographicum te Zürich, inhoudend, dat hard gewerkt wordt aan een beschrijvenden kaart-catalogus van alle natuurwetenschappen, dat dit werk echter zeer bemoeilijkt wordt door gebrek aan geldmiddelen, wordt voorgelezen.

Ook mochten wij bij monde van den heer Henri la Fontaine, directeur van het Internationale Instituut van Bibliographie te Brussel, vernemen, dat dit lichaam het doel beoogt om een algemeenen beschrijvenden catalogus te maken van alles wat gedrukt wordt op elk gebied; door gebrekkige geldmiddelen vindt ook dit voorgenomen werk veel vertraging. Toch acht hij het een practisch uitvoerbaar plan.

Over *annotation* — het toevoegen van noten aan de titels van boeken — spreekt dr. William I. Fletcher. Die noten moeten dienen om den inhoud van het boek beknopt aan te geven; het zou wenschelijk zijn ook te dezen opzichte tot samenwerking van de verschillende bibliotheken te geraken om eenheid te brengen in den aard der noten, waarover de meeningen nog al uiteen loopen. Enkele van zulke noten voorziene lijsten zijn reeds uitgegeven, echter nog maar alleen van boeken voor meisjes en vrouwen, van kunstwerken (waaronder muziek) en van werken over Amerikaansche geschiedenis.

De bibliothecaris van de Harvard Universiteit, mr. W. C. Lane, spreekt over de tegenwoordige neigingen bij het catalogiseeren; hij brengt die onder drie hoofden: *verrijking*, *vereenvoudiging* en *economie*.

Het tegenwoordig streven naar verrijking bestaat in het zooveel mogelijk uitbreiden van den catalogus. Vroeger was een catalogus niet meer dan een alphabetische lijst van de namen van schrijvers, met de titels hunner werken, tegenwoordig verwacht men meer; hij moet ons laten zien, welke boeken over een bepaald onderwerp in de betrokken bibliotheek te vinden zijn, hij moet inlichtingen over den inhoud dezer boeken verstrekken, en derhalve van noten voorzien zijn.

Tot vereenvoudiging en uniformiteit heeft het kaartsysteem veel bijgedragen, aangezien het onderlinge hulp mogelijk maakt. Uniformiteit, onderlinge hulp en centralisatie zijn de drie groote factoren voor economie: besparing van tijd en geld.

Een Jaarboek van alle literatuur, die in de verschillende

landen over bibliotheekwezen verschijnt, zou, volgens mr. Dawson Johnston, het gezichtsveld van bibliothecarissen zeer kunnen verruimen; veel zou er voor hen uit te leeren zijn, de uitgave van zoo'n orgaan van internationale werkzaamheid op het gebied van bibliotheekwezen beveelt hij dus warm aan.

De president verzoekt de aanwezigen dit onderwerp in ernstige overweging te nemen, zoodat in een volgende bijeenkomst een rapport erover kan worden uitgebracht.

Mrs. Cutler Fairschild legt een statistisch verslag over, gewijd aan het werken van vrouwen in Amerikaansche bibliotheken; zij komt tot de conclusie, dat er meer vrouwen dan mannen aan bibliotheken werkzaam zijn, maar dat de meest verantwoordelijke betrekkingen door mannen bekleed worden. De salarissen der vrouwen zijn aanmerkelijk lager dan die der mannen, een van de redenen waarom vrouwelijke hulp gezocht wordt in bibliotheken, die over geringe geldmiddelen beschikken.

Mr. Stanley Jast deelt mede, dat zich in Engeland een commissie gevormd heeft om de regels voor het catalogiseeren, die nu gelden, te herzien en dat deze samenwerking met de Amerikaansche commissie voor hetzelfde doel wenschelijk acht. Uniformiteit acht hij van groot belang om coöperatie te bevorderen. De vergadering juicht dit plan toe en stelt het ter nadere overweging in handen van het uitvoerend committee.

Het systeem van classificatie van mr. Charles Cutter, dat onvoltooid in handen werd gesteld van zijn opvolger, mr. William P. Cutter, bibliothecaris van de „Forbes Library", heeft vele ijverige bewonderaars, die geneigd zijn boven elk ander systeem de voorkeur eraan te geven. Zoolang het echter onvoltooid is, kan moeilijk beoordeeld worden of het voor algemeene invoering in hoogere mate aanbeveling verdient dan het Dewey-decimaal systeem.

Mr. William P. Cutter deelt mede, dat hij hoopt binnen 2 à 3 jaar met de classificatie van alle vakken geheel gereed te zijn; de toegepaste wetenschappen zal hij met hulp van deskundigen, voor zoover beschikbaar, zelf behandelen.

Over *schoolbibliotheken* levert Miss Electra C. Doren eene zeer belangrijke bijdrage. De laatste jaren, zegt zij, stellen vele bibliotheken zich in verbinding met scholen, zij leenen haar de gewenschte boeken en zij trachten ook langs andere wegen, zooals door lezingen — die veelal door het tentoonstellen van platen verduidelijkt worden — de lust tot lezen aan te wakkeren.

Ten slotte brengt de heer Crunden een kort verslag uit over de tentoonstelling van de „American Library Association" op de World's Fair; hij roemt haar als eene kleine model-bibliotheek.

Ook de nieuwe editie van de A. L. A. catalogus, waarover hij buitengewoon gunstig oordeelt, is er aanwezig.

De zittingen van de conference hebben o. a. geleid tot deze conclusie:

Er wordt besloten, dat het uitvoerend bewind een commissie zal benoemen tot het beramen van plannen ten doel hebbende internationale samenwerking tusschen bibliotheken te bevorderen; deze commissie zal onderzoeken of de vereenigingen van bibliothecarissen en de letterkundige genootschappen in andere landen bereid zouden zijn mede te werken tot het stichten van een wereldverbond van de verschillende bibliotheek-vereenigingen en letterkundige genootschappen, en over de resultaten van dit onderzoek rapport uitbrengen in de eerstvolgende jaarlijksche algemeene vergadering.

Alvorens de conference te sluiten, zegt de president, dat, naar hem ter oore gekomen is, de afgevaardigden van vreemde landen persoonlijk een afscheidswoord wenschen te richten tot de leden van het congres; achtereenvolgens noodigt hij die heeren daartoe uit, met verzoek zich ten deele van hun landstaal te bedienen. Als Neerlands afgevaardigde heb ik o. a. het volgende gezegd:

„Free public circulating libraries, in the sense as you have them in this country, spread all over the U. S. of America, even in the smallest towns, we don't have in our country-except (at least as far as it has come to my knowledge) in the well known towns: Dordrecht and Groningen. Of course we have libraries in many of our towns—probably some of you, who crossed the Atlantic, will have visited our Royal library at the Hague, which is staying at the head—and also the University-libraries at Amsterdam, Leiden and Utrecht, which are supported by the Government. Perhaps it is also known to you, that there are fine libraries, provided with a fair number of books, in Rotterdam and Amsterdam, which are not free to the public, but supported by members and open to these members only; fee of membership varying from 4 to 10 dollar = f 10 to f 25. Then we have several small libraries, established by the „Maatschappij tot Nut van 't Algemeen" whilst „Ons Huis", an institution for the people, has a well provided library and a reading room (contribution 40 dollar cents a year).

However, as said, free public circulating libraries, conducted by scientific librarians and maintained by public taxation, we don't have in our country.

Should the idea be accomplished to establish an *International federation of the library associations of the world*, than I hope this

will give our Government and the municipalities an impulse to promote the establishment of free public circulating libraries, at least in the larger towns to begin with. Really I should be a very bad citizen of my country, if I had not to say some good of it. The education and the instruction are staying in the Netherlands on a very high level. We have all kinds of schools: for elementary and secondary instruction, gymnasiums, universities, a polytechnik institute, schools for arts and crafts etc.

It is obligatory, that each child at the age of 6 years is sent to school, which it ought to visit till its 14th year.

The college instruction for pupils, who have finished a course either at a gymnasium or a secondary school and choose a scientific profession, generally begins at the age of eighteen. From this results, that the period for cultivation of mind for every one, before entering Society, is a pretty long one. In fact our Government and the Municipalities in our country are doing a great deal to promote instruction and education."

Daarna nam ik in de Nederlandsche taal afscheid van dit hoogst belangrijke congres.

De overweging, dat de Regeering bijzondere bedoelingen er mee kon gehad hebben zich door een uitgever en niet door een onzer bekwaamste bibliothecarissen te doen vertegenwoordigen op de International Library Conference, heeft mij er toe gebracht te vermoeden, dat zij van een uitgeversstandpunt wenschte ingelicht te worden in hoe verre hier te lande, naast de bestaande Koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage, de Universiteits-bibliotheken en enkele andere kleinere, *vrije, openbare bibliotheken* nuttig zouden kunnen werken, zonder aan de bijzondere belangen van den boekhandel (uitgeverij en debiethandel) afbreuk te doen.

Ik heb mij dus niet uitsluitend tot taak gesteld de bovengenoemde conference in al hare zittingen bij te wonen, maar, door persoonlijk bezoek aan vele voorname free public libraries in verschillende groote en kleinere Amerikaansche steden, heb ik mij inlichtingen verschaft omtrent inrichting, werking, circulatie, dagelijksch bezoek enz. Inzonderheid heb ik getracht gegevens te verzamelen over het gebruik, dat van deze bibliotheken gemaakt wordt in verhouding tot de bevolking der steden, — ik vond bijna overal die verhouding zéér gunstig en zelfs voortdurend nog beter wordend — en mij tevens op de hoogte gesteld van het *soort* boeken, dat *hoofdzakelijk* in de bibliotheken gelezen en aan de bezoekers op hun verlangen voor korten tijd vrachtvrij aan huis ter leen verstrekt wordt.

Bij dit onderzoek is mij gebleken, dat de zeer practische

inrichting der Amerikaansche bibliotheken hoofdzakelijk op „self help” berustend, de werking zeer vergemakkelijkt. In de meeste gevallen werd ik rondgeleid en ingelicht door den hoofdbibliothecaris; allen, zonder onderscheid, waren het daarover eens, dat het gebruik, van de bibliotheken gemaakt, dagelijks toeneemt. Wel een bewijs, dat vrije openbare bibliotheken krachtig bijdragen tot de opvoeding en ontwikkeling van het volk, en voor voortgezet onderwijs onmisbare hulpbronnen kunnen geacht worden!

Sommige statistische tabellen toonden aan, dat waar vroeger, zoowel in de groote als in kleinere steden, de meeste vraag bestond naar belletrie (romans, novellen enz.) in den lateren tijd geschied- en aardrijkskundige werken tot de meest gevraagde boeken behooren.

Het lijdt dan ook geen twijfel, volgens mijn bescheiden meening, of het oprichten — aanvankelijk in de grootere steden — van vrije openbare bibliotheken, geschoeid op Amerikaansche leest, is een eisch des tijds en verdient in elk opzicht aanbeveling.

Het bibliotheekwezen heeft ongetwijfeld in Amerika — vergeleken met de groote landen van Europa — een zeer hoogen graad van ontwikkeling bereikt; met vrijmoedigheid mag dan ook beweerd worden, dat de vrije openbare bibliotheken daar te lande in elk opzicht modelinrichtingen zijn, waar niet alleen in gezellige, goed verwarmde lokalen, volwassenen op elk gebied alles kunnen vinden wat zij zoeken, maar waar ook voor kinderen, zelfs voor nog zeer jonge kinderen, in afzonderlijke lokalen een rijke voorraad kinderlectuur beschikbaar is. Deze laatste lokalen worden buiten de schooluren druk bezocht; zij houden de kinderen van de straat; in plaats van zich aan allerlei straatschenderij over te geven, wordt bij hen de lust tot lezen opgewekt en vormen zij onwillekeurig hun geest in eene betere richting.

Het zou zeker zeer gewenscht zijn, in navolging van Amerika, het land der vrije openbare bibliotheken bij uitnemendheid, dergelijke lokalen voor de jeugd ook hier te lande open te stellen.

Aangezien er thans ongeveer 10.000 vrije openbare bibliotheken in de Vereenigde Staten van Amerika bestaan, met een boekenschat van meer dan 50 millioen deelen, kan het geen verwondering baren, dat, waar dit aantal nog steeds, naar hun meening, onrustbarend toeneemt, uitgevers en boekhandelaren zich in hunne belangen hoe langer hoe meer benadeeld achten; aanschaffing, meenen zij, van bescheiden huisbibliotheken zal, als minder noodzakelijk beschouwd, op den duur geheel nagelaten worden; immers de lectuur, die men begeert, op welk gebied ook, wordt kosteloos aan huis bezorgd. Er bestaat dan ook een

gespannen verhouding tusschen de uitgevers en boekhandelaren eener- en de bibliothecarissen anderzijds; de laatsten beklagen zich er over, dat zij door het invoeren van een netto prijssysteem de boeken duurder betalen moeten dan vroeger het geval was.

Naar mijne meening zou er voor een dergelijken toestand hier te lande geen gevaar bestaan, indien de Regeering besluiten mocht op *bescheiden voet* het oprichten van vrije bibliotheken in de voornaamste steden te bevorderen; de lust tot lezen zou er door opgewekt en het debiet in boeken meer dan waarschijnlijk niet benadeeld worden. Evenals in Amerika het geval is, zouden de kosten van oprichting en onderhoud geheel voor rekening van de Rijks- of van de stedelijke Regeering behooren te komen.

Ten slotte is het mij een behoefte H. M. de Koningin en ook Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, op wiens voordracht de benoeming geschiedde, voor deze zeer vereerende afvaardiging dank te zeggen.

Den Haag, Maart 1905.

J. G. Robbers.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 14 April 1905, n°. 89.

N°. 28.

VERSLAG *aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken over den staat van het Koninklijk Conservatorium voor Muziek over het jaar* 1904.

Overeenkomstig het voorschrift van art. 9 van het reglement hebben wij de eer Uwer Excellentie het volgende te berichten:

a. *Toestand van het gebouw.*

De toestand van het gebouw, dat bij toeneming der lessen blijken zal uitbreiding noodig te hebben, is overigens alleszins voldoende te noemen, alleen eischt het behangsel in de benedenkamers vernieuwing en dit zal aan het gemeentebestuur worden aangevraagd.

b. *Onderwijzend en dienstpersoneel.*

Eenige mutatiën hadden plaats doordien enkele oude krachten door nieuwe werden vervangen.

In de eerste plaats noemen wij den heer J. G. Mulder, die wegens gevorderden leeftijd eervol ontslag vroeg en verkreeg. Dankbaar herdenken wij hetgeen hij gedurende eene lange reeks van jaren voor onze inrichting deed, tot welker meest uitnemende leerkrachten hij ongetwijfeld mocht gerekend worden.

Ook van den heer H. G. F. Hoffmann, die ook wegens het klimmen zijner jaren zijn ambt neerlegde, mag worden getuigd, dat hij tot den einde toe met grooten ijver zich aan zijne taak wijdde.

Deze beide vioolleeraren werden vervangen, de eerste door den heer André Spoor, de tweede door den heer H. J. Hofmeester, beiden vroegere leden van het orkest van het concertgebouw te Amsterdam.

Als leeraar in het fluitspel werd de heer F. Demont, die

eervol ontslag had gevraagd en verkregen, vervangen door den heer A. Best jr., mede van Amsterdam.

Bovengemelde heeren werden door Uwe Excellentie tot vast leeraar aangesteld en bovendien als zoodanig benoemd de tijdelijke leeraren W. Hendriks, D. T. van Emmerik, Ch. van Isterdael en mevrouw A. Rutters.

c. *Leerlingen.*

Het schooljaar 1904 opende met een aantal van 328 leerlingen, tegen 328 in 1903 en 373 in 1902.

Daarvan waren 195 vrouwelijke en 133 mannelijke leerlingen, verdeeld in de volgende klassen:

Benaming der klassen.	Aantal leerlingen.	Namen der onderwijzers.	Aantal wekelijksche lesuren.	Aanmerkingen.
Koorzang	93	de heer Völlmar	12	verdeeld in 3 klassen.
Solozang	33	„ „ Spoel	23	verdeeld in 2 klassen.
id.	21	mej. Bol	16	
Solfège	68	de heer Spoel	8	
id.	29	„ „ Renaud	2	
Piano	22	„ „ Wirtz	22	
id.	33	„ „ Oberstadt	30	verdeeld in 2 klassen.
id.	32	„ „ Ackermann	17	
id.	17	„ „ van Ling	10	
Voorbereidend piano	10	„ „ van Ling	10	A. tevens onderwijsklasse; wordt als onderwijs-oefeningklasse gegeven door leerlingen der hoogste pianoklassen, onder toezicht van den onderwijzer.

Benaming der klassen.	Aantal leerlingen.	Namen der onderwijzers.	Aantal wekelijksche lesuren.	Aanmerkingen.
Orgel	8	de heer de Zwaan	7	
Viool en alt	16	„ „ Spoor	15	
id.	17	„ „ Angenot	12	
id.	19	„ „ Hofmeester	20	
Voorbereidend viool	4	„ „ Spoor	4	tevens onderwijsklasse. Zie hierboven A.
Theorie	72	„ „ Völlmar	6	
Violoncel	10	„ „ v. Isterdael	12	
id.	9	„ „ Bouman	9	
Contrabas	7	„ „ v. d. Meer	4	
Bazuin	8	„ „ Hendriks	3	tevens tuba.
Pauken	4	„ „ v. d. Meer	1	
Fluit	4	„ „ Best	4	
Hobo	7	„ „ v. Emmerik	6	
Klarinet	8	„ „ Kriens	7	
Ensemble blaasinstrumenten	10	„ „ Kriens	2	
Fagot	7	„ „ v. Heyst	4	
Hoorn	4	„ „ Preus	4	
Trompet	6	„ „ Hendriks	4	
Hulppiano	12	leerlingen der hoogste pianoklassen.	4	In deze klasse wordt onderwijs gegeven aan leerlingen der instrumentaalklassen, voor zoover zij geen piano spelen en niet reeds in eene andere pianoklasse zijn ingedeeld.
Harp	4	mevr. Rutters	4	
Strijkkwartet	21	de heer Spoor	2	

Benaming der klassen.	Aantal leerlingen.	Namen der onderwijzers.	Aantal wekelijksche lesuren.	Aanmerkingen.
Fanfare	16	de heer Hendriks	2	
Samenspel	19	„ „ mr. Viotta	4	Directeur van het Conservatorium.
Orkestspel	40	id.	4	
Muziekgeschiedenis	80	id.	2	
Compositie	1	id.	2	
Theorie	36	„ „ Ackermann	31	
id.	59	„ „ van Ling	14	
Italiaansche taal	22	mej. Gaydou	3	
Fransche taal	26	„ Boccard	2	
Methodisch spreken	37	„ den Berger	4	
Hoogduitsch	24	de heer Schmidt	2	

Uit dezen staat blijkt tevens, dat onderwijs wordt gegeven door 27 leeraren en leeraressen en bovendien door een tiental leerlingen der hoogste piano- en vioolklassen aan mingevorderden;

dat het aantal leerlingen in de verschillende klassen ingedeeld bedraagt 942 en het aantal wekelijksche lesuren bedraagt 354, tegen respectievelijk 907 en 352 in het vorige jaar.

Van de 328 leerlingen betalen 206 schoolgeld en ontvangen 122 gratis onderwijs.

Twee en dertig leerlingen kwamen van elders: uit Delft 7, Leiden 6, Rotterdam en Voorburg elk 4, Nijmegen 2, Amsterdam, Arnhem, Deventer, Dordrecht, Gouda, Groningen, Loosduinen, Middelharnis en Schiedam elk 1.

Dertig leerlingen verlieten om verschillende redenen tusschentijds het Conservatorium.

Zestien leerlingen hebben het Conservatorium met eindgetuigschrift verlaten, te weten:

de dames B. M. Coronel, M. C. Haagmans, J. Franssen en M. C. Osti, voor zang;

de dames M. C. J. Schnepper, M. D. van Hove, S. A. Overbeek, M. H. A. Hus, M. Iserief, S. E. Bijleveld, J. W. H. J. van den Bergh en de heer P. van Katwijk, voor piano;

4

de heer L. J. Mens, voor orgel;
de heer W. J. Wegerif, voor violoncel, en
de heer M. L. Spier, voor hobo.

Overeenkomstig het advies van de deskundigen, hebben wij ons verplicht gezien aan twee mannelijke leerlingen het verlangde eindgetuigschrift te onthouden. De een had eindexamen afgelegd ter verkrijging van een eindgetuigschrift als onderwijzer in het pianospel, de ander ter verkrijging van een eindgetuigschrift voor het pianospel in het algemeen.

Beide konden aan de vastgestelde eischen niet voldoen.

d. *Staat van het onderwijs.*

Dit jaar kon, evenmin als vroeger, aan alle aanvragen om plaatsing worden voldaan; de toelatingsexamens moesten uitwijzen, wie daarvoor in aanmerking konden komen. De belangstelling in het onderwijs, dat aan het Conservatorium wordt gegeven, bleek dan ook onverflaauwd, en van meer dan eene zijde mochten wij betuigingen van tevredenheid over het onderwijs en den gang van zaken vernemen.

Zeer zeker is dit aan den ijver en de nauwgezetheid, waarmede directeur en leeraren hunne vaak moeilijke taak vervullen, voor geen gering deel te danken.

In de theorieklasse van den heer Völlmar werd een nieuw systeem ingevoerd, hetwelk zulke goede resultaten opleverde, dat eenige leerlingen, die reeds het einddiploma behaalden, verzochten die lessen nog te mogen volgen.

De deskundigen, die op onze uitnoodiging de eindexamina bijwoonden, de heeren S. van Milligen, uit Amsterdam, en J. J. L. Rijken, uit Deventer, betuigden dan ook vaak hunne ingenomenheid met het gehoorde, maar maakten ons ook opmerkzaam op enkele leemten in het onderwijs, die bij sommige candidaten aan den dag traden; wij hopen onze aandacht aan deze zaak te wijden.

Bij de einduitvoering op 21 December, die als naar gewoonte in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen voor eene geheel gevulde zaal plaats had, herdacht de voorzitter in welgekozen bewoordingen de lotgevallen onzer instelling, terwijl hij den vertrekkenden een hartelijk vaarwel toeriep. Ook wijdde hij een woord aan de totstandkoming van het Residentie-orkest en deed uitkomen van hoe groot belang het voor ons Conservatorium is, daar toch leeraren, leerlingen en oud-leerlingen van onze instelling daaraan hunne medewerking verleenen en het aan velen, die de school met einddiploma verlaten, eene gelegenheid aan-

biedt, zich het geleerde ten nutte te maken en aanvankelijk een werkkring te vinden.

Ter gelegenheid van zijn 25jarig voorzitterschap van onze commissie van toezicht, deelde onze voorzitter mede een medaille te hebben ingesteld voor hen die door aanleg, vlijt en toewijding bijzonder zouden hebben uitgemunt; daarom waren al dadelijk door de commissie van toezicht aangewezen de dames S. E. Bijleveld en M. Iserief, die met loffelijk eindgetuigschrift het Conservatorium verlieten.

Ook wenschen wij hierbij nog op te merken, dat de Nicolaï-prijs, waarvoor vooral zij in aanmerking komen, die goede proeven van compositie hebben gegeven, dit jaar niet kon worden uitgereikt, omdat voor dat eindgetuigschrift geen leerling zich dit jaar heeft aangeboden.

Ten slotte zij ook nog medegedeeld, dat wij nog geen vrijheid gevonden hebben uitvoering te geven aan den uitersten wil van wijlen den heer Coster, te Arnhem, die zijn prachtige viool ter dispositie van onze commissie heeft gesteld, ter uitreiking aan den door onze commissie die viool waardig gekeurden leerling.

Wij hopen in den loop van dit jaar de noodige maatregelen te kunnen nemen, om aan die schoone daad van den erflater op waardige wijze te voldoen.

e. *Muziekinstrumenten en boekerij.*

De vijfsnarige contrabas, de contrafagot en basclarinet, waarvan wij in ons vorig verslag gewaagden, zijn thans aangeschaft, zoodat thans op alle instrumenten, die het moderne orkest vereischt, aan ons Conservatorium onderwijs wordt gegeven; zeer zeker een zaak van groot gewicht.

f. *Financiën.*

Uit de rekening en verantwoording van het Conservatorium over 1904 blijkt:

1. Dat de *inkomsten* hebben bedragen:

aan	Rijkssubsidie.	f 15 150,00
„	provinciaal subsidie	3 000,00
„	gemeentesubsidie	2 000,00
„	bijdrage „Cecilia".	100,00
„	schoolgelden.	22 915,00
	hetgeen een totaal aanwijst van .	f 43 165,00

2. Dat de *uitgaven* hebben bedragen:

aan nadeelig saldo	f	103,30
„ jaarwedden		37 073,09
„ muziek en instrumenten		2 581,39
„ meubilair		674,51
„ verwarming en verlichting		1 376,08
„ kosten van examens		199,55
„ „ „ voordrachten		155,60
„ druk-, schrijfloonen, enz.		1 048,80^5
„ bijstand orkestklasse		322,50
„ onvoorziene uitgaven		„
hetgeen een totaal aanwijst van	f	43 534,82^5

zoodat de rekening sluit met een nadeelig saldo van f 369,82^5.

Uit de rekening en verantwoording van het pensioenfonds blijkt, dat de renten van het kapitaal, ingeschreven ten name van het fonds in het Grootboek der $2^1/_2$ pcts. Nationale Schuld en in pandbrieven belegd, hebben bedragen f 4450, en dat aan elf pensioentrekkenden (nl. vijf gepensionneerde onderwijzers, vier weduwen en de kinderen onder de 18 jaren van twee overleden onderwijzers) werd uitbetaald f 1622,12^5.

Van het overschot der rente zijn aangekocht f 1500 4 pcts. pandbrieven der Friesch-Groningsche Hypotheekbank en f 2500 4 pcts. pandbrieven der Westlandsche Hypotheekbank. Deze aankoopen overschreden de kasmiddelen met een kleinigheid, waardoor de rekening sluit met een tekort van f 188,69^5.

's Gravenhage, 18 Maart 1905.

De Commissie van Toezicht op het Koninklijk Conservatorium voor Muziek,

FOCK, Voorzitter.

V. ZUYLEN V. NIJEVELT, Secretaris.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 30 April en Maandag 1 Mei 1905, n°. 101.

N°. 29.

VERSLAG *van de werkzaamheden van het Bureau voor den industrieelen eigendom over het jaar* 1904.

De ondergeteekende heeft de eer het volgende verslag te doen van de werkzaamheden van het onder zijn beheer gestelde Bureau, gedurende het jaar 1904.

Personeel. De werkzaamheden van het Bureau namen in het afgeloopen jaar niet slechts in die mate toe als tot dusver vrij geregeld telken jare het geval was, maar ondervonden in 1904 eene zeer aanzienlijke vermeerdering, zooals uit den verderen inhoud van dit verslag zal blijken.
. . . . (1)

Inschrijving van vroeger aangeteekende merken. (Art. 23.) De inschrijving had plaats van 5 vóór 1 December 1893 aangeteekende merken, waarvan belanghebbenden tot dusverre in gebreke waren gebleven de inschrijving te vragen. Van deze 5 merken waren 2 uit Nederland afkomstig, terwijl de overige 3 vreemde waren, aldus verdeeld:

Duitschland	1
Rusland	1
Vereenigde Staten van Noord-Amerika .	1

(1) Het te dezer plaatse uit het Verslag weggelaten gedeelte is, als van meer huishoudelijken aard, minder geschikt voor publicatie.

Ingezonden merken. (Art. 4.) Ter inschrijving alleen in Nederland werden ingezonden 1216 merken, waarvan 741 uit Nederland en 475 uit andere Rijken, als:

België	27
Ceylon	1
Denemarken	1
Duitschland	192
Egypte	7
Frankrijk	16
Groot-Britannië en Ierland	142
Hongarije	1
Italië	1
Nederlandsch-Indië	1
Noorwegen	1
Oostenrijk	17
Rusland	14
Spanje	9
Vereenigde Staten van Noord-Amerika	38
Zweden	5
Zwitserland	2

Het aantal ingezonden merken overtreft dat van alle vorige jaren sedert de indienststelling van het Bureau, zelfs dat van het jaar, waarin het hoogste cijfer werd bereikt, met bijna 200, en dat van het jaar 1903 met niet minder dan 241 of met 25 pct. Vooral uit Nederland zelf was die inzending aanmerkelijk hooger dan vroeger.

Het aantal uit het buitenland ter inschrijving ingezonden merken was wat België en Duitschland betreft dit jaar iets minder dan het vorige jaar, terwijl wat aangaat Frankrijk, Groot-Britannië en Ierland, Vereenigde Staten van Noord-Amerika, Oostenrijk en Rusland valt te wijzen op vermeerdering.

Het volgende staatje geeft een tienjarig overzicht van de ingezonden merken.

Jaartal.	Nederlandsche merken.	Vreemde merken.	Samen.
1895	307	181	488
1896	420	264	684
1897	435	272	707
1898	379	336	715
1899	763	267	1030
1900	562	280	842
1901	655	390	1045
1902	592	378	970
1903	574	401	975
1904	741	475	1216
Totaal . . .	5428	3244	8672
Of gemiddeld per jaar .	543	324	867

Vernieuwing van inschrijving. (Art. 19.) Onder de ter inschrijving alleen in Nederland ingezonden 1216 merken bevonden zich 27 welke reeds ingeschreven waren en waarvan, met het oog op den termijn van 20 jaren, na welken de kracht der inschrijving vervalt, de vernieuwde inschrijving werd verzocht. Dit aantal was dus 34 minder dan het vorige jaar.

Inschrijving. (Art. 5.) Van de 1216 ingezonden merken werden zonder bedenking 1159 ingeschreven (1), 20 evenwel niet voor

(1) Onder deze zijn er 6 die eerst in 1905 werden ingeschreven.

alle soorten van waren, waarvoor de inschrijving verzocht was, en zulks op grond van de vroegere inschrijving van een overeenstemmend merk voor die waar ten name van een ander.

Onder de ingeschreven merken zijn die, waarvan vernieuwde inschrijving werd gevraagd, op één na, alle begrepen.

Verzoeken om nietig-verklaring. (Art. 10.) Bij het groot aantal ingeschreven merken was het aantal verzoeken om nietig-verklaring gering.

Van slechts 25 merken werd aan de arrondissements-rechtbank te 's Gravenhage de nietig-verklaring der inschrijving verzocht door belanghebbenden. Het openbaar ministerie deed, evenmin als ten vorige jare, eene daartoe strekkende vordering. Zoodanig verzoek werd ten aanzien van 3 merken toegestaan (voor twee in 1905); de aanvrage tot nietig-verklaring voor wat 3 merken betreft werd ingetrokken, terwijl de aanvragen omtrent 19 merken alsnog in behandeling bleven bij de rechtbank.

Het verzoek om nietig-verklaring steunde, voor wat 1 der 3 door de rechtbank nietig verklaarde merken betreft, op de bewering van overeenstemming met het reeds vroeger ingeschreven merk van den verzoeker en op die van eerder gebruik daarvan (art. 3, eerste lid). Daar die overeenstemming den rechter voldoende was gebleken, verviel het onderzoek naar het eerder gebruik. De beide andere verzoeken steunden op een beweerd recht van eerst gebruik, ten aanzien van één tevens op vroegere inschrijving.

Omtrent 1 merk, waarvan verzoekster beweerde het eerst te hebben gebruik gemaakt, werd zij door de arrondissements-rechtbank toegelaten door getuigen te bewijzen dat zij daarvan het eerst en vóór de inschrijving van het merk van de tegenpartij in het Rijk in Europa gebruik heeft gemaakt.

Cassatie. (Art. 13.) In één geval, waarbij de rechtbank toeliet het eerder gebruik door getuigen te bewijzen, werd cassatie aangeteekend bij den Hoogen Raad der Nederlanden, welk beroep door dit hooge college werd verworpen.

Weigering van inschrijving. (Art. 9, 1ste lid.) De inschrijving van 41 nieuw ingezonden merken werd door het Bureau geweigerd en wel van 30 op grond van de vroegere inschrijving of inzending van hetzelfde of een in hoofdzaak overeenstemmend merk voor dezelfde soort van waar, ten name van een ander, en van 11 om andere redenen. Vijf van deze laatste op grond dat in de merken voorkwam de naam van een ander dan de

inzender, drie omdat de merken bestonden uit den algemeen in den handel bekenden naam van de waar, twee als zijnde om andere reden geen merken in den zin der wet en één als zijnde in strijd met de openbare orde.

Van 16 ter inschrijving ingezonden fabrieks- en handelsmerken, die aan belanghebbenden werden teruggezonden omdat de inzending niet voldeed aan de bepalingen der Merkenwet, liet zich de verbeterde inzending wachten.

Tot weigering van een ingezonden merk op grond van een vroeger ingeschreven werd niet overgegaan, alvorens een zeer nauwkeurig onderzoek den ondergeteekende tot de overtuiging had geleid dat in hoofdzaak daarmede overeenstemming bestond. Herhaaldelijk bleek het nut van de bevoegdheid, in art. 9 der wet aan het Bureau verleend en werd door gebruikmaking daarvan nabootsing van eens anders merk voorkomen. In twijfelachtige gevallen werd ook dit jaar tot inschrijving overgegaan; aan belanghebbenden zelven werd dan overgelaten, ingevolge art. 10 der wet, de nietig-verklaring van zoodanige inschrijving bij de arrondissements-rechtbank alhier te verzoeken.

Ter voorkoming van weigeringen, met al de voor de inzenders daaraan verbonden nadeelen, werden belanghebbenden telkens gewezen op de wenschelijkheid om alvorens merken definitief ter inschrijving in te zenden, inlichtingen bij het Bureau in te winnen omtrent de mogelijkheid van inschrijving.

Verzoeken om een bevel tot inschrijving. (Art. 9, tweede lid) Van de 41 geweigerde merken werd slechts ten aanzien van 5 door belanghebbenden bij de arrondissements-rechtbank te 's Gravenhage een verzoek ingediend om de inschrijving te bevelen; een dezer verzoeken werd door de rechtbank afgewezen, terwijl de verzoeken van 4 belanghebbenden alsnog in behandeling bleven.

Naar aanleiding van de 20 weigeringen van inschrijving slechts voor enkele soorten van de waren, waarvoor de merken werden ingezonden, werden aan genoemde rechtbank geene verzoeken gedaan om de inschrijving ook voor die waren te bevelen.

De ondergeteekende maakte gebruik van de bij art. 12, tweede lid, der wet aan den directeur gewaarborgde gelegenheid om de weigering van inschrijving voor de rechtbank mondeling te verdedigen.

Cassatie. (Art. 13.) Tegen de hiervoren bedoelde afwijzende beslissing van de rechtbank werd door belanghebbende geen cassatie bij den Hoogen Raad aangeteekend.

Aanteekening van overgang. (Art. 20.) Van 177 ingeschreven merken werd aanteekening verzocht van den overgang aan een ander dan den oorspronkelijken rechthebbende, te wiens name de inschrijving had plaats gehad.

Op 6 na werd aan al deze verzoeken gevolg gegeven. Die 6 verzoeken zijn alsnog aangehouden, omdat door de belanghebbende niet was voldaan aan de desbetreffende voorschriften der wet.

Doorhaling. (Art. 18, 1°.) Op verzoek van den rechthebbende werd de inschrijving van 15 merken doorgehaald, waarvan 3 vóór 1 December 1893 en 12 nà dien datum ingeschreven.

De doorhaling van een dezer laatste merken betrof slechts eene enkele soort van waar.

Internationale merken. (Art. 8.) Van het Internationaal Bureau te Bern werden 547 merken ter inschrijving ontvangen (d. i. 30 minder dan in 1903), waarvan 60 Nederlandsche (1) die overeenkomstig art. 7 aan het Bureau voor den industrieelen eigendom waren ingezonden, en 11 uit Nederlandsch-Indië.

De overige 476 uit Bern ontvangen merken waren afkomstig uit de volgende tot de schikking van Madrid toegetreden Staten, als uit:

België	39
Brazilië	1
Frankrijk	319
Italië	13
Portugal	5
Spanje	8
Tunis	1
Zwitserland	90

Van de gelegenheid tot internationale inschrijving hier te lande werd dit jaar een zeer ruim gebruik gemaakt.

Werden in 1903 ter internationale inschrijving 60 merken bij het Bureau ingezonden, in 1904 was dit aantal 71 merken.

(1) Onder deze waren er 17 behoorende tot het dienstjaar 1903.

Nederland blijft steeds, gelijk ook blijkt uit de vorige jaren, de derde Staat, wat betreft het aantal merken naar het Internationaal Bureau te Bern ter inschrijving opgezonden.

Van de 71 in Nederland ingezonden merken werden in hetzelfde jaar 70 door het Bureau naar Bern opgezonden, waarvan 16 eerst op 29 December 1904; 1 merk, op 31 December ingekomen, kon eerst in 1905 aan het Bureau te Bern worden verzonden; deze 17 werden dus eerst in 1905 bij het Bureau terugontvangen.

Van de 547 in 1904 ontvangen internationale merken werden 536 ingeschreven ingevolge het eerste lid van art. 8.

Verzoeken om nietig-verklaring. (Art. 10.) Verzoeken om nietigverklaring van overeenkomstig art. 8 gedane inschrijvingen van buitenlandsche merken, werden dit jaar niet bij de arrondissements-rechtbank ingediend en evenmin deed het openbaar ministerie eene daartoe strekkende vordering.

Weigering van inschrijving. (Art. 9, eerste lid.) Van 11 internationale merken, hier te lande uit Bern ontvangen, werd de inschrijving door het Bureau geweigerd, op grond van de inschrijving, hetzij alleen hier te lande, hetzij internationaal, van in hoofdzaak overeenstemmende merken voor dezelfde soort van waren; 5 dezer weigeringen betroffen slechts enkele soorten van de waren waarvoor de inschrijving verlangd werd.

Verzoeken om een bevel tot inschrijving. (Art. 9, tweede lid.) Van de bevoegdheid van belanghebbenden, om bij de arrondissementsrechtbank alhier een verzoekschrift in te dienen, ten einde de inschrijving der hiervoren bedoelde geweigerde merken worde bevolen, werd geen gebruik gemaakt.

Weigering in andere Rijken. Twee uit Nederland afkomstige, ter internationale inschrijving naar Bern gezonden merken werden in andere landen geweigerd, één in Spanje, het andere in Portugal, dit laatste slechts voor enkele soorten der opgegeven waren.

Aanteekening van overgang. (Art. 20, derde lid.) Op bericht van het Internationaal Bureau werd van 48 buitenlandsche merken de overgang aangeteekend aan een ander dan den oorspronkelijken rechthebbende, te wiens name de inschrijving had plaats gehad.

Daarenboven had van 9 Nederlandsche internationaal ingeschreven merken de aanteekening van overgang plaats.

In 1903 werd in het geheel van 47 internationale merken de overgang aangeteekend.

Verval van de kracht van inschrijving. (Art. 18, 3°.) Van 4 internationale merken, waarvan 1 uit Nederland, verviel de kracht van inschrijving in het land van oorsprong ten gevolge van doorhaling, waardoor zij ook in de overige tot de schikking van Madrid toegetreden Staten verviel.

Uittreksels en afschriften uit de registers. (Art. 17, tweede lid.) Het aantal afgegeven uittreksels en afschriften uit de bij de artt. 5 en 8 bedoelde openbare registers overtrof dat van het vorige jaar met 83 stuks. Werden in 1903 zoodanige uittreksels of afschriften ten getale van 119 afgegeven, in 1904 beliep dit aantal 202 stuks of 484 bladzijden van de grootte, vermeld in art 11 van het tarief van justitiekosten en salarissen in burgerlijke zaken, d. i. 183 dergelijke bladzijden meer.

Schriftelijke inlichtingen. (Art. 17, derde lid.) Dank zij de steeds grooter wordende bekendheid van het Bureau en zijne werking bij fabrikanten en handelaren, ook ten gevolge van publicatiën, door den ondergeteekende in de *Staatscourant* geplaatst en door de gewaardeerde medewerking van het hier ter stede gevestigde Correspondentie-bureau voor dagbladen in andere nieuwspapieren overgenomen, breidt zich het aantal aanvragen om inlichting, die bij het Bureau inkomen, gestadig uit.

Kwamen in 1902 en 1903 respectievelijk 785 en 850 verzoeken om inlichting in, in 1904 werden aan belanghebbenden 1035 zoodanige inlichtingen gegeven, of 185 meer dan in 1903.

Behalve langs schriftelijken weg, wendden nog zeer vele belanghebbenden zich persoonlijk tot het Bureau, ten einde mondelinge inlichtingen in te winnen. Hoewel dit in menig geval zeer tijdroovend is, toch werd ook nu daartoe gaarne gelegenheid geopend, voor zoover dit de werkzaamheden, die veelal aan termijnen gebonden zijn, toelieten.

Hoofdzakelijk betroffen die aanvragen om inlichtingen de handhaving van rechten op fabrieks- en handelsmerken, de uitlegging der wet, den inhoud van vreemde wetgevingen en van tractaten op den industrieelen eigendom, de vraag of zeker merk bij inzending al dan niet zou worden geweigerd en de te vervullen formaliteiten bij de inzending van merken. Van de vroeger reeds vermelde imprimé's, houdende eene beknopte aan-

wijzing van al hetgeen een inzender heeft te doen en in acht te nemen, werden tegen betaling van 50 cents weder vele exemplaren verstrekt.

Verkrijgbaarstelling bijlagen „Staatscourant". (Art. 6, tweede lid.) Op de afzonderlijke bijlagen tot de *Nederlandsche Staatscourant*, waarin de ingeschreven fabrieks- en handelsmerken maandelijks worden aangekondigd, werden in 1904 bij het Bureau genomen 95 abonnementen, en wel 1 op den jaargang 1899, 2 op den jaargang 1902, 5 op den jaaagang 1903, 67 op den jaargang 1904 en 20 bij vooruitbetaling op den jaargang 1905, terwijl bovendien 702 losse vellen dier bijlagen werden geleverd. Het aantal abonnementen bedroeg 30 meer dan in 1903, terwijl ook 59 losse vellen van de hierbedoelde bijlagen meer verkocht werden dan in het vorige jaar.

De abonné's op den jaargang 1904 ontvingen tevens weder een in drie deelen gesplitst overzicht der in dat jaar nationaal ingeschreven merken, welk overzicht ook afzonderlijk verkocht werd tegen den gewonen prijs per vel, voor de bijlagen der *Staatscourant* bepaald.

Dit overzicht vermeldt in het eerste deel achter het nummer van elk ingeschreven merk den naam van den rechthebbende en de betrekkelijke bladzijde van de afzonderlijke bijlagen der *Staatscourant*; in het tweede deel de alphabetisch gestelde namen der inzenders met de nummers van ieders merken achter zijnen naam, en in het derde deel de verschillende waren, waarvoor merken werden ingeschreven, eveneens in alphabetische volgorde, met de nummers van inschrijving der betrekkelijke merken daarachter.

Verkrijgbaarstelling bijvoegsels „Journal". (Art. 8, vierde lid.) Het getal abonnementen, bij het Bureau voor den industrieelen eigendom genomen op het bijvoegsel tot het „Journal" van het Internationaal Bureau te Bern, waarin de aankondiging van de internationaal ingeschreven merken wordt opgenomen, was dit jaar aanmerkelijk meer dan het vorige jaar; tegen 47 abonnementen in 1903, werden er 88 in 1904 genomen, namelijk 1 op elk der jaargangen 1893 tot en met 1902, 3 op den jaargang 1903, 51 op den jaargang 1904 en 24 bij vooruitbetaling op den jaargang 1905.

Daarenboven werden 34 afzonderlijke nummers van dat bijvoegsel verkocht.

Mededeelingen in de „Staatscourant". Van zijne bevoegdheid om

door middel van de *Staatscourant* ter algemeene kennis te brengen hetgeen hij in betrekking tot de aan het Bureau opgedragen werkzaamheden voor belanghebbenden nuttig acht, maakte de ondergeteekende ook dit jaar weder gebruik. Behalve dat de bij het laatste lid van art. 8 voorgeschreven mededeelingen geregeld maandelijks geschiedden, werden, evenals vorige jaren, de openstelling bij het Bureau van de gelegenheid tot abonnement op de afzonderlijke bijlagen der *Staatscourant* en de verkrijgbaarstelling van het register op de fabrieks- en handelsmerken weder in dat blad bekend gemaakt.

Ook werd de aandacht van belanghebbenden gevestigd op den inhoud van het Belgisch Koninklijk besluit van 14 Maart 1904 tot bescherming van den industrieelen eigendom ter Algemeene Wereldtentoonstelling van Luik in 1905.

Mede werd door den ondergeteekende ter kennis van belanghebbenden gebracht eene van den Nederlandschen Minister van Buitenlandsche Zaken ontvangen mededeeling, volgens welke met de Britsche Regeering zoodanige schikking is getroffen betreffende de bescherming in China van door wederzijdsche onderdanen in de respectieve landen gedeponeerde handels- en fabrieksmerken, dat de Britsche autoriteiten in China bescherming zullen verleenen aan fabrieks- en handelsmerken, door Nederlanders in Groot-Britannië en Ierland gedeponeerd.

Ontvangen gelden. (Art. 1, laatste lid.) Bij het Bureau werd ontvangen een totaal bedrag van f 19 459,92, waaronder begrepen is een bedrag van f 1571,57 als aandeel in de zuivere opbrengst van het „émolument international" over het jaar 1903. Hiervan werd aan het Internationaal Bureau te Bern overgemaakt f 2956,77 voor de internationale inschrijving van merken, afkomstig uit Nederland en zijne koloniën, zoodat een saldo van f 16 503,15 in 's Rijks schatkist werd gestort, of f 2524,59 meer dan in 1903.

Kosten van het Bureau. (Art. 1, 3de lid.) Aan jaarwedden, belooningen, frankeergelden, drukwerk en bureelbehoeften is of zal nog moeten worden betaald een bedrag van f 11 230,91, zoodat het Bureau in 1904 eene zuivere bate heeft opgeleverd van ruim f 5270.

Hulpbureau's. (Art. 2.) Met de te Batavia, te Paramaribo en te Willemstad op Curaçao gevestigde hulpbureau's werd de noodzakelijke briefwisseling gevoerd.

Aan die hulpbureau's werden de bij Koninklijke besluiten van 9 November 1893 (*Staatsbladen* nos. 159, 160 en 161) voorgeschreven toezendingen en mededeelingen geregeld gedaan, en omgekeerd namen de hulpbureau's hunne verplichtingen jegens het bureau te 's Gravenhage in acht.

Werking der wet van 30 *September* 1893 (Staatsblad *n*°. 146) *en der tractaten betreffende den industrieelen eigendom.* Door wijziging van de wet van 30 September 1893 (*Staatsblad* n°. 146), houdende bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken, bij die van 30 December 1904 (*Staatsblad* n°. 284), is zij in overeenstemming gebracht met de bepalingen, vastgesteld ter Conferentie van gevolmachtigden der Unie-Staten, in 1900 te Brussel gehouden, welke bepalingen zijn goedgekeurd bij de wet van 7 Juni 1902 (*Staatsblad* n°. 85).

Tevens onderging de Merkenwet verschillende wijzigingen, die in de practijk wenschelijk waren gebleken en waarop de ondergeteekende in vorige jaarverslagen had gewezen. De Wijzigingswet van 30 December 1904 trad op 21 Januari 1905 in werking. Hetgeen naar aanleiding daarvan door den ondergeteekende is verricht, behoort dus tot de werkzaamheid van het Bureau in 1905.

Op 1 Augustus 1904 werd te Bern eene bijeenkomst gehouden van de hoofden of vertegenwoordigers der administratiën voor den industrieelen eigendom in de verschillende Unie-Staten, tot gedachtenwisseling over huishoudelijke en technische voorschriften ten aanzien van de uitvoering van de wetgevingen op octrooien van uitvinding, fabrieks- en handelsmerken enz. Omtrent een aantal van die bepalingen kwam men daarbij tot overeenstemming. Daar iedere administratie zich verbond de invoering daarvan in eigen land te bevorderen, bestaat er gegrond vooruitzicht, dat het doel dezer „conférence technique" het brengen van eenheid in de formaliteiten en eischen bij het aanvragen van octrooien, het deponeeren van merken enz. te stellen, zal worden bereikt.

's Gravenhage, 29 Maart 1905.

De Directeur van het Bureau voor den industrieelen eigendom,
SNIJDER v. W.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 28 en Maandag 29 Mei 1905, n°. 125.

N°. 30.

VERSLAG *van den Regeerings-commissaris der Nederl. afdeeling Schoone Kunsten op de wereldtentoonstelling gehouden te St. Louis in* 1904, *uitgebracht aan Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken.*

's Gravenhage, April 1905.

Excellentie,

Toen door de Nederlandsche Regeering op verzoek van het hoofdbestuur van deze tentoonstelling besloten was tot deelneming en door Uwe Excellentie ter bevordering der belangen der Nederlandsche kunstenaren een subsidie van f 20 000 aan de Staten-Generaal was voorgedragen en door deze zonder hoofdelijke stemming werd aangenomen (waarvoor ik mijne erkentelijkheid opnieuw betuig), kon ik met ingenomenheid de benoeming van Regeerings-commissaris aannemen, overtuigd als ik was, dat de belangen der Nederlandsche kunstenaars daardoor zouden worden bevorderd, en ook de roem der Nederlandsche school zoude worden opgehouden.

Dit doel is bereikt geworden, al waren door verschillende omstandigheden de financieele resultaten niet zoo gunstig als in Chicago.

Door goedgunstige medewerking van den chef der afd. Schoone Kunsten, prof. Halsey C. Ives, werd aan Nederland de beschikking gegeven over 9 zalen en 1 galerij (verdeeld in 3 afd.) met 272 meter cimaise, waardoor wij vollediger dan ooit vertegenwoordigd konden worden.

Op 5 Februari 1904 werd de geheele inzending, verpakt in 247 kisten, van Rotterdam via New-York verscheept. Ze bestond

uit 169 schilderijen, 73 aquarellen, 132 etsen, gravures en lithographieën, 14 beeldhouwwerken, 45 bouwkundige teekeningen, 3 paneelen gebrand glas en 62 inzendingen van kunsthandwerk; dus wel eene volledige verzameling.

Met het oog op de enorme werkzaamheden en den aard der verschillende kunstvakken, in het programma opgenomen, droeg ik Uwe Excellentie voor een comité naast mij te benoemen, waaraan gevolg werd gegeven door de benoeming van de heeren:

Willy Martens, secretaris en gedelegeerd commissaris;
H. W. Jansen, voorzitter van Arti et Amicitiae;
Ph. Zilcken, voor de graphische kunst;
Ed. Cuypers, voor architectuur;
A. le Comte, voor kunsthandwerk;
Bart van Hove, voor beeldhouwkunst.

Door dit comité werd in zijne vergaderingen van 26 September en 22 December besloten:

1. den heer Willy Martens te benoemen tot gedelegeerd commissaris en hem de geheele inrichting der kunstzalen te St. Louis op te dragen;

2. den heer J. C. Schüller, 's Hage, de behartiging der financieele belangen der exposanten op te dragen en te belasten met het pakken en weder inpakken en terugzenden. Later werd hem de heer Tony Artz, destijds te Philadelphia, toegevoegd.

De heeren Martens en Schüller vertrokken 12 Maart 1904 naar St. Louis en vonden de Nederlandsche kunstafdeeling nog niet voltooid, niettegenstaande door den heer Hubert Vos, te New-York, Acting Commissioner, reeds zooveel mogelijk voorbereidende maatregelen waren genomen.

Den 12den Mei werd de Nederlandsche afdeeling geopend. Onze zalen waren met een zachtgroene en gedeeltelijk met een matgele stof behangen, terwijl langs de zoldering een breed fries was aangebracht, naar het ontwerp van den heer Ed. Cuypers, lid van het comité. Met voldoening kan worden geconstateerd, dat de indruk der Nederlandsche kunstverzameling bijzonder gunstig was. De pers was vol lof, enkele correspondenten oordeelden haar zelfs beter dan de inzending te Chicago in 1893.

Tot mededinging naar de uit te loven medailles werd na ernstige overweging besloten. De internationale jury bestond uit 70 leden en plaatsvervangende leden. Nederland verkreeg het recht tot benoeming van 4 juryleden: 2 in de groep schilderkunst, 1 in die der graphische kunsten en 1 in die van het kunsthandwerk.

Tot leden der jury werden door den heer Regeerings-commis-

saris benoemd, krachtens het Amerikaansch reglement, de heeren Willy Martens, Hubert Vos en W. H. Howe, de laatste een Amerikaan, die door zijn herhaald en langdurig verblijf in Nederland volkomen met onze meesters vertrouwd is. Buitendien maakte eene besparing van reis- en verblijfkosten het raadzaam, aangezien, in tegenstelling met Chicago, de onkosten (à $ 750 per jurylid) niet door het Amerikaansch comité werden vergoed.

Later benoemde de heer Willy Martens, plaatsvervangend Regeerings-commissaris, den heer Schüller nog als plaatsvervangend lid.

In de bijeenkomst der jury werd ons lid, de heer Willy Martens, benoemd tot 1ste-ondervoorzitter en de heer Hubert Vos tot secretaris-rapporteur. Zeker eene vereerende onderscheiding voor onze afgevaardigden.

De uitslag der bekroningen was als volgt:

LANDEN.	Inzenders.	Inzendingen.	Goud.	Zilver.	Brons.	Eere-medaille.	Totaal.	Verhouding.
Oostenrijk	106	226	8	19	20	1	48	2,3
Nederland	149	242	9	20	19	1	49	3,0
Duitschland . . .	233	330	12	22	36	1	71	3,03
Italië	146	243	8	20	13	1	42	3,5
België	149	218	12	11	17	1	41	3,6

waarvan de namen in het voorloopig rapport reeds werden medegedeeld.

Een resultaat waarmede Nederland tevreden mag zijn.

Zeker zoude de verhouding nog gunstiger zijn geweest, wanneer de kern van kunstwerken uit publieke of particuliere verzamelingen daaraan hadden kunnen worden toegevoegd, zooals in andere landen.

In den beginne waren de financieele vooruitzichten niet gunstig en bleek het al spoedig dat St. Louis niet tot de best aangeschreven steden behoort. Buitendien werd de tentoonstelling door

de Oostelijke Staten niet begunstigd. De verkoop van kunstwerken was dan ook in de eerste maanden slecht en bedroeg in November meer dan in de eerste 6 maanden en daarvan kreeg wel Nederland het leeuwenaandeel, zoodat na sluiting der tentoonstelling aan de Nederlandsche kunstenaars een bedrag van pl. m. f 50 000 kon worden overgemaakt.

Niettegenstaande de verleende subsidie van f 20 000, hebben de inkomsten de zoo belangrijke onkosten niet kunnen dekken, terwijl de omvangrijke kosten van verpakking der kunst-industrie de hooge assurantie van 3 schilderijen van Jb. Maris en de representatie der juryleden de uitgaven hebben doen stijgen boven het geraamde bedrag.

In de eerste dagen van April kwamen de onverkocht gebleven kunstwerken, na lang oponthoud, eindelijk terug, door de goede zorgen van den heer J. C. Schüller en ook van den heer G. Ridderhof, geheel onbeschadigd en in den besten toestand.

Ten slotte nog een woord van dank aan den heer Halsey C. Ives, Chief of the Art Department te St. Louis, voor de bereidwilligheid, waarmede hij de Nederlandsche commissie is van dienst geweest, aan de leden der Regeerings-commissie, voor hunne bemoeiingen bij het bijeenbrengen der tentoongestelde kunstverzamelingen, aan de heeren Hubert Vos en Howe, die als juryleden met den heer Willy Martens krachtig hebben medegewerkt om het prestige der Nederlandsche kunst hoog te houden.

Moge deze medewerking door de Regeering ook op prijs worden gesteld.

De Nederlandsche kunst heeft haren roem opnieuw opgehouden en in de toekomst zal wederom blijken, dat deze tentoonstelling ten bate is geweest van de Nederlandsche kunstenaars.

's Gravenhage, April 1905.

H. W. Mesdag,
Regeerings-Commissaris.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 28 en Maandag 29 Mei 1905, n°. 125.

N°. 31.

VERSLAG *over de aangelegenheden betreffende de Nederlandsche kunstafdeeling ter wereldtentoonstelling te St. Louis (V. S.) in* 1904.

Uitgebracht aan Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken door den heer Willy Martens, gedelegeerd commissaris.

Excellentie,

Bij dezen heb ik eer Uwe Excellentie verslag uit te brengen omtrent mijn werkzaamheden en ervaringen te St. Louis gedurende den tijd, dat ik aldaar als gedelegeerd commissaris der Nederlandsche kunstafdeeling en als jurylid heb vertoefd.

Uit den aard der zaak kan in dit verslag alleen gesproken worden over de algemeene kunstafdeeling en dan moet al dadelijk worden geconstateerd, dat, evenals op het gebied van handel en industrie, alle vertegenwoordigde landen de krachtigste pogingen hebben in het werk gesteld om het beste te geven wat zij op kunstgebied in de laatste helft der vorige eeuw en in het bijzonder in het laatste tiental jaren hebben voortgebracht.
De grootste krachtsinspanning was gedaan door Oostenrijk, Duitschland en Engeland, waartoe, zooals ook in vele andere landen, de medewerking was ingeroepen van de directies van musea en van particuliere verzamelaars, die met milde hand hebben geholpen om de eer van hun nationale kunst hoog te houden.
Voor de Nederlandsche kunstenaars, die in dit opzicht geheel op zich zelven waren aangewezen en ter opluistering hunner

afdeeling slechts zeer enkele stukken van beroemde, onlangs overleden kunstbroeders konden bijbrengen, maakte dit den wedstrijd niet gemakkelijker. Daarbij toch zijn behalve de medewerking der kunstbezitters, de hooge verzekeringskosten steeds een bijna onoverkomelijk bezwaar.

Ook bij de inrichting der zalen sprak die krachtsinspanning duidelijk uit de groote zorg om de inzendingen in een smaakvolle omgeving te vertoonen en zoodoende den totaal-indruk te verhoogen.

In dit opzicht stond zeker Oostenrijk bovenaan, dat zijn geheele Regeeringsgebouw tot kunstafdeeling had ingericht en dit met grooten smaak en soberen rijkdom had versierd. Hierbij was gebruik gemaakt van een nieuw element, ter versiering der kunstzalen.

Voor het eerst namelijk op een wereldtentoonstelling maakten de oorspronkelijke voorwerpen van kunsthandwerk deel uit van de eigenlijke kunstafdeeling, en boden daar den toeschouwers een aangename afwisseling in de eindelooze reeksen schilderijzalen. Het moet dan ook verwondering wekken, dat hiervan door enkele landen als Duitschland in het geheel geen gebruik is gemaakt.

De vier gebouwen waarin de internationale kunstverzameling was ondergebracht lagen op het hoogste en juist dáár zeer heuvelachtig gedeelte van de tentoonstellingsterreinen, onmiddellijk achter de groote feesthal met colonades, die de „clou" dezer tentoonstelling vormde. Drie dezer gebouwen bevatten de schilderijen en kunstvoorwerpen, het vierde uitsluitend beeldhouwwerken. Het middelste alleen was van steen opgetrokken en zou ook na afloop der tentoonstelling blijven staan. Het was geheel ingenomen door de kunst der Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Daarnaast, ten oosten, stond de van hout en pleister gebouwde vleugel voor de kunst der Germaansche, ten westen de vleugel voor die der Latijnsche volken. Daarachter en tusschen deze beide vleugels het gebouw der beeldhouwwerken.

De Nederlandsche kunstafdeeling was dus in den oostelijken vleugel geplaatst.

De oproeping van de Nederlandsche Regeerings-commissie is in de verschillende groepen door de Nederlandsche kunstenaars met ruime deelneming beantwoord; vooral de groepen der schilderkunst en der graphische kunsten waren nagenoeg volledig vertegenwoordigd.

Na lange en rijpe overwegingen kwam de Commissie bij meerderheid van stemmen tot het besluit geen algemeene inzending met een jury van toelating uit te schrijven, doch de voornaamste

kunstenaars in de verschillende vakken persoonlijk uit te noodigen één of meer hunner kunstwerken in te zenden. Alleen in de groep bouwkunst bleek dit om verschillende redenen onmogelijk, en daarom werd in de vakbladen door „de Maatschappij ter bevordering van de bouwkunst" en „Architectura" eene algemeene oproeping aan de bouwkunstenaars geplaatst. De inzendingen zouden dan beoordeeld worden door afgevaardigden der beide genoemde maatschappijen.

Aan deze uitnoodigingen is met weinig uitzondering voldaan, zoodat de Commissie spoedig de zekerheid had, dat de beschikbare ruimte van 9 zalen met bovenlicht en een lange galerij met zijlicht, die later nog in drieën werd verdeeld, ruimschoots gevuld zou worden.

Wij mogen er met voldoening op wijzen dat op deze wereldtentoonstelling aan de Nederlandsche kunst meer ruimte is toegestaan dan op alle vorige tentoonstellingen. Dit danken wij vooral aan den „chief of the Department of Art", professor Halsey C. Ives, die van meening was, dat juist de Nederlandsche kunst een gunstigen invloed zou hebben op de ontwikkeling der kunstenaars in de Vereenigde Staten, door de gezonde beginselen, die onze kunst in de laatste 40 jaren hebben beheerscht en waaraan zij haren tegenwoordigen roem te danken heeft.

Door de Commissie tot gedelegeerd commissaris benoemd, werd mij de geheele inrichting der kunstafdeeling te St. Louis opgedragen, terwijl den heer J. C. Schüller te 's Gravenhage de behartiging der financieele belangen der tentoonstellers te St. Louis werd toevertrouwd en hij tevens belast werd met het toezicht op het uitpakken en weder inpakken der geheele inzending. Later werd hem de heer Tony Artz, destijds te Philadelphia, als assistent toegevoegd.

Met den heer Schüller vertrok ik 12 Maart 1904 naar St. Louis. Wij bevonden bij onze aankomst, dat de zalen der Nederlandsche kunstafdeeling nog niet geheel voltooid waren, hoewel de heer Hubert Vos, te New-York, reeds te voren, zooveel hem mogelijk was, voorbereidende maatregelen had genomen tot het in gereedheid brengen der afdeeling en daartoe ook naar St. Louis was gereisd.

Het duurde echter nog geruimen tijd en het kostte nog veel moeite vóór de zalen zoover gereed waren, dat met de plaatsing der kunstwerken kon worden begonnen.

Prof. Ives hielp zooveel hij kon en ik zal steeds de aangenaamste herinnering bewaren van de samenwerking met dezen hoogst beschaafden en vriendelijken man. Maar de inrichting der verschillende dienstafdeelingen op de tentoonstelling was zóó om-

slachtig en daardoor het tijdverlies zóó groot, dat ik spoedig inzag, dat onze afdeeling onmogelijk 1 Mei gereed kon zijn. Bovendien ontbrak het te St. Louis aan geroutineerde werkkrachten, die vooral bij een wereldtentoonstelling zoo onmisbaar zijn.

Het bleek dan ook het best het „help u zelf" maar toe te passen; daarbij werd het meeste baat gevonden, hoewel van tijd tot tijd de waardigheid van een gedelegeerd commissaris daarbij er wel eens bij in moest schieten.

Den 12den Mei werd de Nederlandsche afdeeling geopend, één dag na de Duitsche, terwijl in verschillende andere afdeelingen slechts een chaos van kisten en schilderijen was te zien en zelfs de afdeeling der Vereenigde Staten nog geheel leeg was.

De opening geschiedde als bij de meeste andere natiën niet officieel, met het oog op den onvolkomen toestand waarin de geheele tentoonstelling nog verkeerde. De Nederlandsche consul, de heer G. H. ten Broek, was tegenwoordig met een groot aantal genoodigden en enkele autoriteiten, die bij hun drukke werkzaamheden tijd hadden gevonden aan de uitnoodiging van den gedelegeerden commissaris gevolg te geven.

Met voldoening kan geconstateerd worden, dat de indruk die onze Nederlandsche kunstverzameling maakte, bijzonder gunstig was. De pers was vol lof; vele correspondenten oordeelden haar zelfs beter dan de inzending te Chicago in 1893.

Voor de Amerikanen had het nationaal karakter onzer kunst een groote aantrekkelijkheid. Zij die daarvan nog weinig gezien hadden, toonden groote belangstelling, en die haar sinds lang kenden, groote waardeering voor het hier tentoongestelde.

Het geheel bestond uit 169 schilderijen, 73 teekeningen in waterverf, 132 etsen, gravures en litographieën, 14 beeldhouwwerken, 45 bouwkundige teekeningen en photographieën met 3 paneelen van gebrand glas, en 62 inzendingen van kunsthandwerk, waarvan enkele nummers nog min of meer groote verzamelingen van kleinere voorwerpen omvatten.

Wel een volledige verzameling dus!

Den 1sten September was de internationale jury voor de afdeeling Kunst bijeengeroepen. Alle landen waren hierin vertegenwoordigd naar mate van de belangrijkheid van hunne inzendingen in de verschillende groepen en klassen. Zij bestond uit ongeveer 70 leden en plaatsvervangende leden. (Naar aanleiding van ingekomen protesten werd het oorspronkelijk getal een paar malen gewijzigd). Nederland verkreeg het recht tot afvaardiging van 4 juryleden, en wel: 2 in de groep schilder-

kunst, 1 in die der graphische kunsten en 1 in die van het kunsthandwerk.

De heeren Willy Martens, Hub. Vos en W. H. Hove werden door onzen Regeerings-commissaris daarvoor aangewezen. Bovendien werd later, nadat de stemming over de Nederlandsche afdeeling reeds was afgeloopen, en om het vereischt aantal aanwezige juryleden bij de stemmingen te verkrijgen, door mij in mijne hoedanigheid van gedelegeerd commissaris nog de heer J. C. Schüller, te St. Louis verblijfhoudend, als plaatsvervangend jurylid aangewezen. Bij de werkzaamheden in de verschillende groepen zou ik zoowel in groep 9 als in groep 14 zitting hebben.

In de eerste algemeene vergadering werden de leden in de verschillende groepen ingedeeld en door prof. Ives geïnstalleerd, waarna over de samenstelling der bureaux werd gestemd. Hierbij viel Nederland de buitengewone eer ten deel twee zijner drie juryleden een plaats in die bureaux te zien aangewezen. Ik werd nl. benoemd tot 1ste-vice-president van groep 9 en de heer Hub. Vos tot secretaris-rapporteur van groep 10. De jury voor groep 9 bestond uit 44 stemhebbende leden, die voor de groepen 10 en 14 beide uit 7 leden.

Al spoedig bleek bij de vaststelling van het reglement voor de werkzaamheden in groep 9, dat vele der aanwezigen nieuwelingen waren in een internationale jury, hetgeen tot allerlei onpractische voorstellen aanleiding gaf. Ten slotte werd op mijn voorstel besloten in hoofdzaak de reglementen te volgen, toegepast bij de laatste wereldtentoonstellingen te Parijs, te weten:

1°. Geen discussie vóór de kunstwerken zal worden toegelaten.

2°. Elk jurylid heeft het recht in een afdeeling, van welke nationaliteit ook, kunstwerken voor een bekroning voor te dragen. De voordracht moet worden ondersteund door tien andere leden en wordt eerst dan door den secretaris op de stemlijst ingeschreven. Later wordt dan over deze voordrachten elk afzonderlijk door middel van witte en zwarte boonen gestemd. De stemming is dus geheim. De vereischte meerderheid bestaat uit de helft plus één der uitgebrachte stemmen. Geen stemming is wettig tenzij twee-derden der juryleden tegenwoordig zijn.

3°. De stemming geschiedt over de kunstwerken waarvan de nummers door den secretaris worden geregistreerd, niet over de kunstenaars.

4°. In geen natie zou meer dan één eere-medaille kunnen worden gegeven.

In de andere groepen heeft men dit laatste artikel niet toegepast.

Zooals bij het einde der werkzaamheden bleek, heeft Nederland zich niet te beklagen over het aantal verkregen bekroningen.

De verhouding waarin Nederland hierbij staat tegenover de groote Europeesche landen, ware zeker nog gunstiger geweest als wij, zooals die anderen, een kern van kunstwerken uit particuliere of publieke verzamelingen hadden kunnen vormen. Niettemin hebben onze kunstenaars ook in deze omstandigheden hun roem kunnen handhaven.

Als 1ste-ondervoorzitter van groep 9 had ik rechtens ook zitting in de afdeelingsjury, bestaande uit alle voorzitters en ondervoorzitters der groep-jurys van de afdeeling Schoone Kunsten, en ook hier viel mij de eer ten deel tot 1ste-ondervoorzitter dezer jury te worden benoemd. Zij had tot taak de rapporten der groepjurys na te zien, ze tot één geheel te vereenigen en na te gaan welke personen zich bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt bij de samenstelling der kunstafdeelingen, en dus in aanmerking kwamen om aan de „Superior jury" te worden voorgedragen voor speciale diploma's van verdienste. Het aandeel dat Nederland in deze onderscheidingen kreeg was, behalve dat van de Vereenigde Staten, het grootst. Dit bewees opnieuw, hoezeer het resultaat, met zoo bescheiden middelen door ons verkregen, werd gewaardeerd.

Na afloop van deze werkzaamheden begonnen die in de „Superior jury", waarin ik als ondervoorzitter der afdeelingsjury zitting had. Dit lichaam had ten doel van alle reclamaties en protesten, bij monde der Regeerings-commissarissen, tegen de uitspraken der groep-jurys kennis te nemen en daarmee, zoo mogelijk, tot een vergelijk te komen; daarna de eindrapporten vast te stellen, waarna de bekroningen dan bekrachtigd werden. Daar slechts zeer weinig protesten in de afdeeling Schoone Kunsten werden ingediend, hoofdzakelijk door kunstindustrieelen, en hierover gemakkelijk kon worden beslist, waren wij spoedig met ons eindrapport gereed, dat door mij namens de afdeeling werd ingediend en door de „Superior jury" in complete zitting werd bekrachtigd.

De leden der andere afdeelingen hadden hier echter geen sinecure. Het doorworstelen van stapels brieven van tentoonstellers, die zich verongelijkt achten en wier protesten toch alle moesten worden onderzocht, kostte veel tijd, zoodat met groote moeite op den reglementairen datum, op 15 October, de jurywerkzaamheden waren geëindigd.

De financieele resultaten lieten in het begin niet veel van zich verwachten. Al spoedig bleek ons vreemdelingen, dat St. Louis in Amerika nu niet juist tot de best aangeschreven plaatsen behoort. Voor den Amerikaan van de Oostelijke Staten behoort het nog tot „the West" en dit is gelijkluidend met: achterlijk,

onzindelijk en onbeschaafd. Wij moesten erkennen dat veel daarvan waar is, al verdiende dan ook de grootsche poging van de hoofdstad van Louisiana om meer aanzien te geven aan dit deel van „het Westen", ongetwijfeld meer waardeering en al heeft het bestuur der tentoonstelling ook bewezen wel in staat te zijn een werkelijk schoone en belangwekkende wereldtentoonstelling te kunnen tot stand brengen. Intusschen hiervan zouden nu juist niet de tentoonstellers in de eerste plaats de voordeelen genieten.

Bovendien scheen het bestuur zich het ongenoegen van de pers der Oostelijke Staten, met name New-York, op den hals gehaald te hebben, zoodat daar niet alleen geen propaganda voor de onderneming gemaakt werd, maar deze zelfs in verschillende gevallen werd tegengewerkt.

Of het Amerikaansche publiek ter elfder ure is gaan inzien dat er toch wel iets schoons op deze „World's Fair" was te zien, zeker is het, dat in de laatste maand (November), ten minste in de kunstafdeeling, meer zaken zijn gedaan dan in de zes voorafgaande maanden te samen, en hiervan kreeg, dank zij de uitstekende wijze waarop de heer J. C. Schüller zich van zijn taak heeft gekweten, Nederland het leeuwenaandeel. Na de sluiting kon een bedrag van meer dan f 50 000 door den heer Schüller aan de Nederlandsche kunstenaars worden overgemaakt voor 19 schilderijen, 19 teekeningen, 24 etsen en litographieën, 3 beeldhouwwerken en 98 kunsthandwerken.

Jammer is het, dat, ondanks de belangrijke subsidie en de 10 pct. korting door de Commissie van de verkoopsbedragen geheven, de inkomsten de uitgaven niet hebben kunnen dekken, zoodat een hoofdelijke omslag over de inzenders naar gelang van den omvang en de belangrijkheid van hunne inzendingen noodig was.

Ook in dit opzicht verkeerden wij in ongunstiger toestand dan te Chicago, waar bijv. de reis- en verblijfkosten der juryleden door het tentoonstellingsbestuur werden vergoed. Zoo hadden wij f 1500 te betalen aan verzekeringskosten voor drie schilderijen van Jacob Maris, een meester, wiens werken wij toch op deze tentoonstelling niet mochten missen, en die anders niet te verkrijgen waren.

Ten slotte heeft de opneming van het kunsthandwerk het kostencijfer buitengewoon verhoogd door de zeer omvangrijke verpakking die de voorwerpen eischen, waardoor zeker een-derde der vrachtprijzen op rekening hiervan moet worden gesteld.

Maar al heeft de onmiddellijke uitslag niet beantwoord aan de zeker te hoog gespannen verwachtingen van vele inzenders,

voor de toekomst zal het uitgegeven geld zijn rente zeker opbrengen, want deze tentoonstelling heeft de Nederlandsche kunst bekend gemaakt in een gedeelte van Amerika, waar men vroeger, zooals herhaaldelijk bleek, van het bestaan en allerminst van het hooge standpunt daarvan geen of slechts een flauw vermoeden had.

In de eerste dagen van April kwamen de onverkocht gebleven inzendingen per Holland-Amerika-lijn te Rotterdam aan en zijn thans aan de verschillende eigenaars teruggezonden, door de goede zorgen van den heer Ridderhof, alhier, die ook de gedeeltelijke verpakking en de overbrenging naar het stoomschip voor de uitreis op zich nam. Aan het uitstekend toezicht van den heer Schüller bij het inpakken zijn wij het verschuldigd, dat de kunstwerken in uitstekende staat hier aankwamen.

Aan het einde van dit verslag mag ik niet nalaten nogmaals dank te betuigen aan Uwe Excellentie voor het vertrouwen mij geschonken, vervolgens aan prof. Halsey C. Ives, chef van de Kunstafdeeling te St. Louis, voor de wijze waarop hij met groote bereidwilligheid de Nederlandsche commissie en mij in het bijzonder van dienst is geweest, en ten slotte aan de heeren Hub. Vos en William H. Howe, te New-York, voor hun onvermoeide pogingen in de internationale jury het prestige der Nederlandsche kunst hoog te houden, welke pogingen met zulk een schoonen uitslag zijn bekroond.

Zij allen hebben mij in mijn moeilijke taak te St. Louis krachtig bijgestaan en de Nederlandsche tentoonstellers zijn hun groote erkentelijkheid verschuldigd.

WILLY MARTENS,
Gedelegeerd Commissaris.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 28 en Maandag 29 Mei 1905, n°. 125.

N°. 32.

RAPPORT *betreffende de leerling-verplegers- en verplegers-examens in de Rijkskrankzinnigengestichten te Medemblik en te Grave.*

's Gravenhage, / Deventer, 5 Mei 1905.

Wederom geroepen tot het afnemen der leerling-verplegers- en verplegers-examens in de Rijkskrankzinnigengestichten te Medemblik en te Grave, krachtens de missive van Uwe Excellentie, dd. 13 Februari 1905, n°. 1185, Afd. B.B., heeft de examencommissie haar taak volbracht op de wijze, zooals zij de eer heeft aan Uwe Excellentie in het navolgende verslag mede te deelen.

Nu deze examens reeds eenige keeren zijn afgenomen, is het voor de Commissie gemakkelijker geworden de inrichting daarvan op de haars inziens doelmatigste wijze te regelen en heeft de thans getroffen regeling haar in allen deele goed voldaan.

De leerling-verplegers-examens worden op de volgende wijze afgenomen. De candidaten beginnen met het oplossen van een vijftal sommen, waarvoor 1 uur beschikbaar is gesteld. Naar gelang van het aantal candidaten wordt dit met het oog op de gestichtsdienst gedaan door één groep tegelijk of door twee groepen achtereenvolgend. Op deze zelfde wijze wordt gedurende $^1/_4$ uur een stukje proza als dictée gegeven. Ieder der candidaten wordt daarna afzonderlijk gedurende telkens $^1/_4$ uur geëxamineerd in de Nederlandsche taal naar aanleiding van een door hem voorgelezen les en in de beginselen der krankzinnigenverpleging.

De duur van dit examen bedraagt derhalve voor elken candidaat $1^3/_4$ uur, de vrouwelijke examinandae moeten buitendien blijken overleggen van voldoende vaardigheid in de nuttige handwerken, welke onder toezicht der adjunct-directrice reeds tevoren zijn vervaardigd.

Voor het eerste deel der verplegers-examens werd aan elk der vakken, geschiedenis, aardrijkskunde, anatomie en physiologie $^1/_4$ uur besteed. Dit examen is uitsluitend mondeling afgenomen,

bij de aardrijkskunde wordt gebruik gemaakt van een blinde kaart. Voor het tweede deel van het verplegers-examen werden de candidaten onderworpen aan eene ondervraging gedurende wederom 1/4 uur omtrent de ziekenverpleging in het algemeen, en evenzoo omtrent de verschijnselen der krankzinnigheid en de krankzinnigenverpleging. Daarna werd onderzocht in hoeverre de candidaten bedreven zijn in het aanleggen van verbanden en welke kennis zij bezitten van het gebruik van verschillende geneeskundige instrumenten. Ten slotte legden zij proeven af van bekwaamheid in het bereiden van enkele ziekenspijzen.

Langs dezen weg slaagde de Commissie er voldoende in zich op de hoogte te stellen van datgene, wat de candidaten zich hebben eigen gemaakt.

Het resultaat der examens, afgenomen te Medemblik op 15, 16 en 17 Maart, is als volgt:

Voor het leerling-verplegers-examen hadden zich aanvankelijk 18 candidaten opgegeven, waarvan echter 3 zich terugtrokken.

Van de overigen kon aan 10 het verlangde diploma worden uitgereikt, 5 moesten worden afgewezen.

Voor het eerste gedeelte van het verplegers-examen waren er aanvankelijk 15 candidaten. Hiervan trokken zich 3 terug, 1 werd afgewezen, de overige 11 slaagden.

Zes candidaten wenschten het tweede gedeelte van het verplegers-examen af te leggen. Ook hiervan trok 1 candidaat zich terug, de 5 overigen zagen hun streven met een goeden uitslag bekroond.

De namen der geslaagden vindt Uwe Excellentie in nevensgaande bijlage.

Te Grave hadden de examens plaats op 23 en 24 Maart. Voor het leerling-verplegers-examen hadden zich 2 candidaten opgegeven: slechts één daarvan slaagde.

Het eerste gedeelte van het verplegers-examen werd afgelegd door 3 candidaten, waarvan één moest worden afgewezen.

Voor het tweede gedeelte van het verplegers-examen waren 2 candidaten opgekomen, waarvan aan één het verlangde diploma kon worden uitgereikt.

De namen dezer geslaagden zijn eveneens in nevensgaande bijlage vermeld.

Namens de Examen-Commissie,

De Voorzitter,

Dr. van Andel.

De Secretaris,

Dr. L. S. Meijer.

Rijkskrankzinnigengesticht te Medemblik.

Leerling-verplegers-examen.

Naam en voornamen.	Datum en plaats van geboorte.	Godsdienst.	Tijdstip van indiensttreding.
Bakker, Aagje	28 December 1885 Beemster	N. H.	16 Sept. 1904
Egelman, Alida Maria	28 April 1886 Hoorn	H. E. L.	1 Juni 1904
Goedknecht, Maria Elisabeth	20 Juni 1884 Amsterdam	H. L.	1 Juli 1904
Kersloot, Trijntje	29 Mei 1881 Edam	N. H.	22 Nov. 1904
Monsees, Anna Margaretha Elisabeth	14 Augustus 1886 Amsterdam	Luth.	2 Mei 1904
Mosterman, Catharina Jeannette	24 Mei 1880 Amsterdam	Doops.	15 Nov. 1904
Alderhout, Willem	11 Februari 1872 Oudendijk	N. H.	23 April 1903
Becker, Frederic	22 Augustus 1884 Amsterdam	N. H.	1 Dec. 1903
Laukens, Leonardus	10 Januari 1880 Rotterdam	R. C.	15 Januari 1904
Nobel, Cornelis	23 October 1882 Hollum	N. H.	1 Nov. 1904

Rijkskrankzinnigengesticht te Medemblik.

Verplegers-examen (Eerste gedeelte).

Namen en voornamen.	Datum en plaats van geboorte.	Godsdienst.	Tijdstip van indiensttreding.
van de Giessen, Dirkje Adriana	24 Dember 1868 Gorinchem	N. H.	1 Sept. 1903
Koning, Christina	26 Juli 1879 Amsterdam	Geref.	20 Nov. 1902
Smit, Kaatje	10 October 1881 Heer Hugowaard	N. H.	1 Mei 1903
Burema, Pieter	6 April 1878 't Zandt	Geref.	23 Juli 1903
de Jong, Anske	21 Juli 1874 Lutkewierum	N. H.	1 April 1903
Roelofs, Hendrikus Jacobus	12 December 1877 Utrecht	N. H.	16 Juli 1903
Romer, Johannes Arnoldus	25 Januari 1882 Ameland	N. H.	1 Aug. 1903
Ruitenberg, Bart	19 Mei 1866 Amersfoort	N. H.	2 Oct. 1899
Van Rijssel, Nicolaas	13 December 1881 Bergschenhoek	N. H.	14 Nov. 1903
Versteeg, Lambregt	11 Augustus 1879 Burgh	N. H.	15 Juni 1903
van der Wal, Rienk	3 December 1864 Sneek.	N. H.	1 Juni 1902

Rijkskrankzinnigengesticht te Medemblik.

Verplegers-examen (Tweede gedeelte).

Namen en voornamen.	Datum en plaats van geboorte.	Godsdienst.	Tijdstip van indiensttreding.
Bilderbeek, Geertruida Johanna	17 September 1883 Warnsveld	N. H.	8 Sept. 1902
Siestrop, Catharina Maria Elisabeth	8 Augustus 1878 Amsterdam	Doops.	16 Oct. 1900
van der Wal, Foekje	18 Januari 1871 Sneek	N. H.	15 Aug. 1902
van Rijssel, Nicolaas	13 December 1881 Bergschenhoek	N. H.	14 Nov. 1903
van der Wal, Rienk	3 December 1864 Sneek	N. H.	1 Juni 1902

Rijkskrankzinnigengesticht te Grave.

Namen en voornamen.	Datum en plaats van geboorte.	Godsdienst.	Tijdstip van indiensttreding.
Leerling-verplegers-examen.			
Schenkius, Sjoerdje	12 Juni 1885 Medemblik	H. E. L.	14 Juli 1904
Verplegers-examen (Eerste gedeelte).			
van Koert, Maria Adriana Wilhelmina	1 October 1881 's Gravenhage	R. C.	25 Sept. 1903
Zegwaard, Anna Maria Magdalena	13 December 1884 Amsterdam	R. C.	1 Aug. 1903
Verplegers-examen (Tweede gedeelte).			
Schenkius, Maria Josina	13 December 1884 's Gravenhage	N. H.	7 Oct. 1901

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 4 en Maandag 5 Juni 1905, n°. 130.

N°. 33.

VERSLAG *van het vergelijkend examen voor de betrekking van surnumerair der registratie en domeinen, gehouden te 's Gravenhage, 2 Maart 1905 en volgende dagen.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Financiën.

De Commissie, benoemd bij Uwer Excellentie's resolutie van 3 December 1905 n°. 13, Reg., tot afneming van het vergelijkend examen van hen, die tot surnumerair der registratie en domeinen wenschen benoemd te worden, heeft de eer bij deze verslag te doen van hare werkzaamheden.

Bij de regeling van de wijze, waarop het examen zou worden afgenomen, werd evenals vorige malen bepaald, dat het schriftelijk en het mondeling gedeelte door alle adspiranten zou worden afgelegd en dat men zich bij de te stellen eischen van bekwaamheid bij de hoofdzaken zou bepalen.

Het schriftelijk examen werd door alle adspiranten gelijktijdig afgelegd in den foyer van het Gebouw van Kunsten en Wetenschappen, het mondelinge, dat ook thans weder plaats had voor de geheele Commissie, in de door Uwe Excellentie in Uw Departement daarvoor aangewezen commissiekamer.

Het aantal geëxamineerden bedroeg 25.

Voor het schriftelijk examen zijn 8 vraagstukken ter oplossing voorgelegd n.l. den eersten en derden dag elk drie en den tweeden dag twee, waaraan kon worden gewerkt de beide eerste dagen van 9 tot half vijf en den derden dag van 9 tot 4 uur.

Bij de verdeeling der vraagstukken is er op gerekend, dat op den eersten dag een half uur beschikbaar moest zijn voor het trekken der nummers, het teekenen der lijst, enz.

Het is gebleken, dat de beschikbare tijd over het algemeen voldoende was.

Ook thans zijn de oplossingen weer uitsluitend gemerkt met het door iederen adspirant getrokken volgnummer, dat tot na de definitieve vaststelling van alle punten geheim is gebleven.

De algemeene indruk, dien de Commissie van de bekwaamheid der geëxamineerden heeft ontvangen, kan evenmin als in 1903 gezegd worden gunstig te zijn. De omstandigheid, dat het aantal van hen, die zich bekwamen voor het registratie-examen in de laatste jaren niet groot is, in verhouding tot het aantal beschikbare plaatsen, had blijkbaar eenigen aan het examen doen deelnemen, die nog onvoldoende waren voorbereid.

Ook overigens bleek menigmaal, zoowel bij het mondeling als bij het schriftelijk examen, dat de grondbeginselen van het privaatrecht en van de fiscale wetten niet voldoende waren begrepen, waardoor de geëxamineerden veelal niet in staat waren, die beginselen op een bepaald geval toe te passen.

Niet zelden bleek ook, dat de adspiranten de meeningen van anderen te gemakkelijk en zonder veel nadenken hadden overgenomen, waardoor ze zich geen eigen meening hadden gevormd. Ze konden althans meermalen de door hen omhelsde meening niet naar behooren verdedigen.

Wat het schriftelijk werk aangaat, moet ook thans weer de opmerking worden gemaakt, dat sommigen weinig practische bedrevenheid aan den dag legden in het oplossen van schriftelijke vraagstukken. Daarbij werd door niet weinigen getreden in onnoodige uitweidingen en werden punten behandeld, geheel liggende buiten hetgeen gevraagd werd. En de klacht, dat meermalen taal, stijl en woordenkeus veel te wenschen over lieten, mag ook thans niet achterwege worden gelaten.

Behalve door de twaalf adspiranten, die het hoogste aantal punten verwierven, werd nog door eenigen van hen een getal punten behaald, hooger dan dat, hetwelk naar het oordeel der Commissie als voldoende moest worden beschouwd.

In verhouding tot de voor elk gedeelte van het mondeling examen door de Commissie bepaalde punten, werd door allen te zamen behaald:

voor het privaatrecht	46,5	pct.;
„ de successie	64	„
„ „ registratie	55	„
„ zegel, hypotheken, kadaster en notariswet	68	„
„ vermogensbelasting, domeinen, instructiën enz.	69	„

In een afzonderlijk proces-verbaal heeft de Commissie de eer aan Uwe Excellentie haar gevoelen mede te deelen omtrent de bekwaamheid van elk der geëxamineerden.

Met dit vorenstaande hoopt de Commissie te hebben voldaan aan Uwer Excellentie's opdracht tot het uitbrengen van een beredeneerd verslag ter plaatsing in de *Staatscourant.*

'sGravenhage, 21 April 1905.

Heerma van Voss, *Voorzitter.*

ten Bruggencate, *Secretaris.*

BIJLAGEN.

BIJLAGEN.

VRAAGSTUKKEN.

N°. 1. Privaatrecht.

I. In hoeverre verschilt de gemeenschap van goederen in huwelijk van eene onverdeelde nalatenschap, ook in de gevolgen?

II. Verklaar de uitdrukking „wettige titel" van art. 2000 B. W. in verband met de laatste wijze van eigendomsverkrijging van art. 639 B. W.

III. Zet uiteen of — en zoo ja, waarom; zoo neen, waarom niet — door verjaring de eigendom kan worden verkregen van vast goed, toebehoorende aan publiekrechtelijke zedelijke lichamen.

IV. A. en B. hebben eene vennootschap aangegaan onder de firma A. en Co. tot het drijven van handel in manufacturen. Bij de akte van vennootschap is overeengekomen, dat A. voor $^3/_4$, B. voor $^1/_4$ in de winst zouden deelen, maar dat ieder voor de helft in het verlies zoude dragen.

De vennootschap (resp. de individueele leden) wordt failliet verklaard.

Het vennootschappelijk vermogen bestaat uit actief f 10 000 en passief f 60 000.

A. en B. hebben ieder een particulier vermogen van f 20 000 actief, terwijl A. schulden heeft ten bedrage van f 20 000, B. ten bedrage van f 40 000

Waarop kunnen de onderscheidene schuldeischers verhaal uitoefenen:

a. indien men aanneemt, dat de vennootschap onder firma rechtspersoon is?

b. indien men aan de vennootschap, zonder haar als rechtspersoon te erkennen, een eigen vermogen toekent, afgescheiden van dat der leden?

c. indien men noch het een, noch het ander aanneemt?

V. Een testateur heeft bij openbaar testament de navolgende legaten besproken:

1. f 500 aan C, echtgenoote van den instrumentairen getuige bij dat testament;

2. aan D. een huis, onder bepaling dat hij het niet zal mogen verkoopen;

3. f 1000 aan E., omdat hij geduelleerd heeft;

4. f 1000 aan F., onder opschortende voorwaarde, dat hij met IJ duelleert;

5. aan zijn broer een huis, onder den last om het gelegateerde te bewaren en uit te keeren aan diens oudsten zoon;

6. een fideï-commissair legaat de residuo met zijn oom als verwachter en diens oudsten zoon als bezwaarde;

7. aan H. f 1000, onder de opschortende voorwaarde, dat zijn broer behouden uit Indië wederkeert.

De broer is behouden uit Indië wedergekeerd, maar inmiddels was H. overleden;

8. aan L. een alternatief en een facultatief legaat, beide van bepaalde zaken.

Na den dood des testateurs, maar vóór de uitkeering der legaten, is van elk legaat ééne zaak zonder schuld van den erfgenaam te niet gegaan;

9. aan M. een huis.

De erfgenamen hebben het huis verkocht aan IJ., die er hypotheek op heeft genomen;

10. aan zijn broer N. den blooten eigendom van een huis en het vruchtgebruik van dat huis aan de kinderen van N.;

11. een huis aan zijn broeder N. als bezwaarde en aan diens kinderen als verwachters;

Wordt gevraagd:

Ad 1. Welk gevolg heeft dit legaat en wat zoude het gevolg zijn geweest, zoo het legaat gemaakt was aan den broeder van den getuige?

Aan te halen de toepasselijke wetsartikelen.

Ad 2, 3, 5 en 6. Moet — zoo ja, waarom en welk; zoo neen, waarom niet — rechtsgevolg aan deze beschikkingen worden toegekend?

Ad 4. Welk rechtsgevolg heeft dit legaat en wat zoude het gevolg geweest zijn, zoo de erflater aan F, die f 1000 onder dezelfde voorwaarde *geschonken* had?

Ad 7. Hebben de erfgenamen van H. aanspraak op dat legaat?

Wanneer die f 1000 aan H. *geschonken* waren onder die opschortende voorwaarde, zouden in casu de erfgenamen er dan ook aanspraak op kunnen doen gelden?

Ad 8. Welke zijn in casu de verplichtingen van de erfgenamen?

Ad 9. Welke rechten heeft de legataris?

Ad 10 en 11. De verschilpunten volgens privaatrecht aan te geven tusschen beide beschikkingen.

Ad 11. Als N. het huis verkocht heeft, welk recht hebben dan de verwachters?

N°. 2. Successie.

A., gewoond hebbende te R. (Zuidholland), overleed aldaar den 10 Maart 1904.

In de memorie van aangifte zijner nalatenschap, ingediend door zijne erfgenamen ten kantore van Successie te R. den 3 Augustus 1904, wordt verklaard:

dat hij tot eenige erfgenamen volgens de wet heeft nagelaten zijne vier kinderen B., C., D. en E., geboren uit zijn huwelijk met wijlen M.;

dat hij bij testament, verleden voor de notaris P. te R, den 5 April 1902, heeft gelegateerd aan zijn zoon B. ter belooning van bewezen diensten f 3200 en aan zijn zoon D. f 1200;

dat hij op 1 November 1903 bij schenking onder de levenden van hand tot hand aan zijne dochter E. heeft geschonken eene som van f 1000;

dat zijne nalatenschap bestaat uit:

Baten.

1°. Een huis te R., waard		f 11 000
2°. Inboedel		2 600
3°. Contanten		100
		f 13 700

Schulden.

1°. Huisschulden	f 500	
2°. Aan O. volgens hierna te vermelden overeenkomst van 3 Mei 1902.	1000	
		1500
Zuiver saldo. . . .		f 12 200

dat bij notarieele akte van 3 Mei 1902 tusschen den erflater A. en O., weduwe van F.. (zonder nakomelingen vooroverleden zoon van A.,) werd overeengekomen, dat O. aan A. gedurende zijn verder leven zal verschaffen kost en inwoning en O., ingeval zij den erflater A. overleeft, daarvoor bij zijn overlijden zal ontvangen f 1000;

dat A. bij notarieele akte van 5 November 1903, aan zijn broeder L. heeft overgedragen een perceel weiland onder de gemeente Z, en L. zich heeft verbonden, te beginnen met 1 Januari 1904, te betalen en voor zijne rekening te nemen de door A. aan de levensverzekeringmaatschappij „De Voorzorg" verschuldigde premie van f 120 's jaars, verschijnende op 1 Januari, wegens een door hem met genoemde maatschappij gesloten overeenkomst tot uitbetaling eener som van f 1000;

dat O. en L. nog in leven zijn; dat L. de op 1 Januari 1904 verschenen premie heeft voldaan en het door hem verkregen perceel, tijdens het overlijden van A., eene waarde had van f 1520; terwijl op de akte van overdracht is betaald voor recht van registratie à 2 pct. f 30,40, en voor recht van overschrijving f 2,28;

dat bij notarieele akte van 1 Februari 1888 door den erflater en zijn zoon B. werd aangegaan eene vennootschap onder de firma A. en Co., tot het drijven van handel in koffie en thee, waarbij door ieder der vennooten eene gelijke geldswaarde werd ingebracht, door A. een pakhuis te R., waard f 6000 en door B. aan contanten de som van f 6000. Bij gemelde akte van oprichting werd o. m. overeengekomen, dat bij overlijden van een der vennooten zijn aandeel in de vennootschap, met alle lusten en lasten, zal verblijven aan den langstlevende, zonder eenige vergoeding aan de erfgenamen van den eerststervende;

dat bij het overlijden van A. het vennootschappelijk vermogen bestaat uit:

Baten.

1°.	Het door A. ingebrachte pakhuis waard. .	f	6000
2°.	Handelsvoorraad.		600
3°.	Rentegevende vordering op X. groot f 300.		300
4°.	Kantoormeubelen		100
		f	7000

Schulden.

Aan diversen		7200
Nadeelig saldo	f	200

Wordt gevraagd:

Gemotiveerde berekening, met bovenstaande gegevens, van de rechten, in hoofdsom verschuldigd volgens de wetten op het recht van successie en van overgang bij overlijden.

Ieder der erfgenamen vordert, wat hij volgens de wet vorderen kan

De betrekkelijke wetsartikelen behooren te worden aangehaald.

De memorie van aangifte is in behoorlijken vorm opgemaakt; alle baten en schulden zijn overeenkomstig de wet omschreven.

N°. 3. Registratie.

A. en B. koopen in 1860 een perceel grond te Delft, waarop zij huizen bouwen, die zij verhuren.

A. overlijdt in 1890. Hij heeft bij testament een som f 10 000 gelegateerd aan C. en daaraan toegevoegd: mijn erfgenaam heeft het recht om dit legaat af te geven in onroerende goederen of inschrijvingen op het Grootboek.

Bij notarieele akte van 3 Juli 1890 verklaart X., als erfgenaam van A., gebruik te willen maken van de hem gegeven bevoegdheid en daarom aan C. af te geven het aan A. toebehoord hebbende onverdeeld $^{1}/_{2}$ aandeel in bovenbedoelde huizen, kadastraal bekend gemeente Delft, sectie A nommers 100, 101 en 102, groot 12 are, door drie deskundigen, door hem en den legataris benoemd, geschat op f 10 000.

C. neemt die afgifte aan. De akte wordt geregistreerd tegen een recht van f 1,20. B. schenkt bij akte, den 1 Augustus 1890 verleden voor notaris Y., zijn onverdeeld $^{1}/_{2}$ aandeel in dezelfde vaste goederen aan D., die zulks aanneemt. De onzuivere huurwaarde van het geschonkene wordt in de akte geschat op f 500 's jaars. Als getuigen waren bij die akte tegenwoordig een zoon van een broeder van den begiftige en de candidaat-notaris, ten kantore werkzaam.

Bij notarieele akte van 15 December 1904 verklaren C. en D., dat zij krachtens de akten van 3 Juli en 1 Augustus 1890 ieder voor $^{1}/_{2}$ eigenaar zijn van na te melden vast goed;

dat zij dat goed steeds voor gezamelijke rekening hebben verhuurd en van een deel der huren een reservefonds hebben gemaakt tot dekking van eventueele verliezen, welk reservefonds thans bestaat uit 3 obligatiën aan toonder ten laste van Nederland van het jaar 1898, elk groot f 1000 en na te melden hypothecaire vordering;

dat zij mitsdien gezamenlijk in eigendom bezitten;

1. de huizen en erven, kadastraal bekend gemeente Delft, sectie A nommers 100, 101 en 102, groot 12 are, door hen geschat op	f	30 000
2. drie obligatiën Nederland, ieder groot f 1000, waard volgens de officieele prijscourant 90 pct., dus samen		2 700
3. een hypothecaire schuldvordering ten laste van X., groot f 3100, rentende 4 pct., krachtens akte 1 Januari 1903 verleden voor notaris Y., waard		3 100
Samen	f	35 800
waarin ieder gerechtigd is voor $^1/_2$ of		17 900

dat zij die onverdeelheid wenschen te doen ophouden en daarom toedeelen:

aan C het vast goed sub 1, bezwaard met eene grondrente van f 450 's jaars, te betalen aan D.; wordende de waarde van deze perceelen met inachtneming van het bezwaar gesteld op	f	20 000
zoodat hij, daar zijn aandeel bedraagt		17 900
aan D. uitkeert	f	2 100

aan D. eene grondrente van f 450 's jaars, gaande uit de aan C. toegedeelde perceelen, aan welke grondrente een waarde wordt toegekend van . .	f	10 000
de drie obligatiën Nederland, waard		2 700
de hypothecaire vordering, waard		3 100
en de uitkeering, door C. te doen ad		2 100
Samen zijn aandeel ad	f	17 900

Wordt gevraagd:

I. kort gemotiveerd op te geven:

a. of de heffing op de akte van 3 Juli 1890 juist is;

b. wat schuldig is op de akte van schenking van 1 Augustus 1890;

c. welk recht schuldig is op de akte van scheiding.

N.B. Bij onderzoek blijkt, dat de obligatiën Nederland zijn

aangekocht voor in het reservefonds gestorte huren en dat het geld voor de geldleening aan X. ook uit dat fonds genomen is.

II. een beknopt, zakelijk antwoord op de vraag, welke in 't algemeen de invloed van de nietigheid eener overeenkomst is op de heffing, casu quo de teruggave der rechten van registratie, volgens de schrijvers en het bestuur.

N⁰ 4 Successie.

A. overleed te R. den 10 Mei 1902. Zijne nalatenschap is bij notarieele akte van den 5 April 1904 gescheiden en verdeeld tusschen zijne broeders C. en D., eenige erfgenamen bij versterf, en zijne echtgenoote B, bij testament ingesteld tot erfgename voor $^1/_3$.

De te verdeelen massa bestaat in:

Baten:	1°.	Een huis te R., waard	f	6 000
	2°.	Een dito aldaar, „		12 000
	3°.	Effecten, „		15 000
	4°.	Inboedel, „		3 000
		Samen	f	36 000
Schulden				12 000
		Saldo	f	24 000

Toescheiding.

Aan C. in vollen eigendom:

Uit de baten: het huis sub n⁰. 2 voor	f	12 000
en van de schulden voor een bedrag van . . .		4 000

Aan D. in vollen eigendom:

Uit de baten:	*a.* het huis sub n⁰. 1 voor . .	f	6 000
	b. de effecten sub n⁰. 3 voor. .		15 000
	Samen	f	21 000
en van de schulden			7 000

Een en ander onder den last, aan B. haar leven lang jaarlijks op den 10 Mei te betalen een periodieke uitkeering ad f 600.

Aan B. in vollen eigendom:

uit de baten de inboedel sub n°. 4 voor . . . f	3 000
en van de schulden een bedrag	1 000

B. overlijdt den 5 Augustus 1904.

Hare nalatenschap is onderworpen aan het recht van successie. Zij laat na als eenige erfgename a. i. hare zuster X.

De bestanddeelen van den boedel van A. hebben nog dezelfde waarde als op den dag der scheiding.

Wordt gevraagd:

Gemotiveerde berekening der rechten van successie en van overgang (art. 1 n°. 1), verschuldigd in hoofdsom, naar aanleiding van art. 9 der wet van 24 Mei 1897 (*Staatsblad* n°. 154.)

Alle baten en schulden worden geacht voldoende omschreven te zijn.

N°. 5. Vermogensbelasting.

Den heer Inspecteur der Registratie en Domeinen te N.

Ondergeteekende A., zonder beroep wonende te N., heeft de eer U.W.E.G. mede te deelen, dat hij zich bezwaard gevoelt door den hem opgelegden aanslag in de vermogensbelasting, dienst 1904/5, waarbij met afwijking van zijne aangifte, aanwijzende een vermogen van f 112 000, de waarde van dat vermogen is gesteld op f 153 500.

Bij bespreking met U.W.E.G. is hem gebleken, dat die verhooging het gevolg is van de onderstaande punten van verschil, die er tusschen U en hem bestaan:

1°. Als uitvoerder der uiterste wilsbeschikkingen van B., overleden den 4 Juni 1903, heeft hij tot belooning voor zijne werkzaamheden krachtens diens testament genoten een bedrag van f 1500. Deze som heeft hij bij de scheiding van B.'s nalatenschap op 28 April 1904 ontvangen, doch ze bij de invulling van zijn biljet niet begrepen onder de contanten, die hij op 1 Mei 1904 in kas had, daar hij daarvan aangifte heeft gedaan voor de bedrijfsbelasting en zich niet kan voorstellen, dat over hetzelfde bedrag tweemalen belasting verschuldigd zou zijn.

2°. Bij hetzelfde testamant is hem gelegateerd een huis te N., hebbende een verkoopwaarde van f 8000, benevens een som van f 5000; een en ander aan hem door den erfgenaam C. af te geven en uit te keeren den 1 Mei 1909.

Ondergeteekende acht op deze vermogensbestanddeelen art. 6 litt. d. der wet toepasselijk. In den aanslag is echter het huis voor de volle waarde (alle onroerende goederen zijn naar de verkoopwaarde aangegeven) en het legaat in geld naar de contante waarde ad f 4000 begrepen.

3°. Aan zijne dochter, die door ziekelijkheid niet in staat is in haar onderhoud te voorzien, verstrekt ondergeteekende jaarlijks een bedrag van f 800. Deze dochter is gehuwd, doch door haar man verlaten, die thans te Amsterdam woont en steeds weigert haar bij zich te ontvangen, of haar een uitkeering tot levensonderhoud te verstrekken, hoewel hij daartoe zeer goed in staat is, daar hij als boekhouder aan een fabriek f 2000 's jaars verdient.

Het 20-voud dezer uitkeering van f 800 is in mindering der baten gebracht, doch door U niet als zoodanig toegelaten.

4°. Ondergeteekende heeft blijkens onderhandsche akte d.d. 20 Juni 1900 met D. en E. wegens een zaak, hem en zijne medeschuldenaren te zamen betreffende, ter leen opgenomen van F. een som van f 24 000, welk bedrag zij hoofdelijk hebben schuldig erkend. F. is in 1901 gestorven, tot erfgenamen nalatende D. en G. elk voor $^{1}/_{2}$. E. is geheel en al onvermogend geworden.

Gemeld bedrag van f 24 000 is door ondergeteekende onder zijne schulden gebracht. Het is bij den aanslag slechts voor f 12 000 in aanmerking genomen.

Ondergeteekende verzoekt U.W.E.G. beleefd hem ontheffing te verleenen van het bedrag, waarvoor hij boven zijn aangifte is aangeslagen.

N, den 10 Augustus 1904. (get.) A.

Bovenstaand bezwaarschrift komt den 11 Augustus 1904 aangeteekend per post in bij den ontvanger te W. Zich in diens plaats stellende, wordt den adspiranten verzocht hieromtrent een gemotiveerd advies overeenkomstig de voorschriften uit te brengen aan den inspecteur te N.

De in het bezwaarschrift vermelde feiten kunnen als vaststaande worden aangenomen.

Het bezwaarschrift is tijdig ingediend.

N°. 6. Hypotheken en Kadaster.

A. Hypotheken.

I. Ten hypotheekkantore te X. is ten behoeve van A. en ten laste van B. inschrijving genomen op diens perceelen in de gemeente C. sectie D. nos. 1 en 2, voor eene schuld van f 1000 wegens door A. en B. geleend geld. B. overlijdt en laat tot erfgenamen na E. en F., ieder voor de helft. Deze verdeelen zijne nalatenschap bij onderhandsche akte, waarbij wordt toegescheiden aan E. gemeld perceel sectie D. n°. 1 en aan F. het perceel sectie D. n°. 2. Zij komen tevens overeen met A., die daartoe tot de akte meewerkt, dat ieder hunner slechts met de helft der hypothecaire schuld belast en uitsluitend voor de helft ervan aansprakelijk zal zijn en dat ieders perceel voortaan slechts voor f 500 hypothecair verbonden blijft. A. verklaart hiermede genoegen te nemen.

E. en F. wenschen deze regeling in de hypotheekregisters openbaar te maken en richten een daartoe strekkend verzoek tot den hypotheekbewaarder.

Gemotiveerd antwoord wordt verzocht op deze vragen:

1°. Is de hypotheekbewaarder tot de verzochte openbaarmaking verplicht? Zoo neen, waarom niet? zoo ja, waarom wel en op welke wijze moet ze dan geschieden, d. i. wat is er toe noodig van de zijde der verzoekers en van de zijde des bewaarders?

2°, Kan A. niettegenstaande gemelde regeling tòch op elk perceel meer dan f 500 verhalen? Is hierbij de al of niet openbaarmaking van invloed?

3°. Als de openbaarmaking is geschied, welke rekening heeft daarmee de hypotheekbewaarder dan te houden als voor één der perceelen inzage of afgifte van een staat van inschrijving wordt verzocht?

II. De sub A I hiervoor vermelde schuldenaar E. heeft zijne schuld ad f 500 betaald en biedt nu den hypotheekbewaarder aan eene notarieele akte, waarbij G. als lasthebber van A. toestemming geeft tot doorhaling der hypothecaire inschrijving op het perceel sectie D. n°. 1 der gemeente C. — G. is door A daartoe gemachtigd bij onderhandsche akte van lastgeving, welke echter niet is vastgehecht aan het roiement, in hetwelk ook niet is vermeld, dat ze aan eene andere akte is gehecht. Het verzoek des bewaarders om overlegging der volmacht wordt geweigerd.

Is de bewaarder nu op grond daarvan bevoegd de doorhaling der inschrijving te weigeren?

B. Kadaster.

I. Wat hebben, na de vervulling der opschortende voorwaarde, waaronder onroerend goed is gekocht, (zijnde de titel reeds te voren overgeschreven) kooper of verkooper, of wel beiden te doen ten einde overboeking van het gekochte in den kadastralen legger ten name des koopers kunne geschieden?

II. Wat is, na vervulling der ontbindende voorwaarde, waaronder onroerend goed is gekocht, noodig opdat terugboeking van dat goed in den kadastralen legger ten name des vorigen eigenaars kunnen geschieden:

a. in het geval van art. 1302 B. W.?

b. ingeval van uitdrukkelijk bedongen ontbindende voorwaarde? (art. 1301 B. W.)

N°. 7. Zegel en Registratie.

Op een formaatzegel van 15 cent in hoofdsom is geschreven een akte, waarvan de inhoud in hoofdzaak luidt als volgt:

A., landbouwer te S., verklaart te verkoopen aan B., arbeider mede aldaar wonende, die verklaart in koop aan te nemen, een huis en erf met een perceel weiland te S., nabij den Stationsweg, kadastraal bekend in Sectie C dier gemeente onder nummers 576 en 582, samen groot 1.27.70 H.A., voor de som van f 4000, die zonder rente moet worden betaald vóór of op 1 Januari 1903.

Indien echter vóór 1 September 1902 door de Bouwvereeniging te S. het besluit mocht worden genomen tot aanleg van een weg van de Dorpsstraat naar den Stationsweg aldaar, dan komt daardoor deze koopovereenkomst te vervallen. In dat geval zal B. geacht worden gemeld onroerend goed te hebben gehuurd van heden tot den 1sten Januari 1903 tegen f 240 per jaar en het recht hebben, het nog voor 4 jaren, in te gaan op laatstgemelden dag, in huur te behouden tegen een som van f 300 per jaar, mits zulks vóór 1 October 1902 aan A kenbaar makende.

De mede-ondergeteekende C., winkelier te S., verklaart zich zoowel voor de betaling der koopsom als eventueel voor de huurpenningen als borg voor B. ten behoeve van A. te verbinden, hetgeen door dezen wordt aangenomen.

De akte is gedagteekend te S., 1 Januari 1901 en door A., B. en C. onderteekend.

Daaronder staat:

Ontvangen van B. den huurprijs over de jaren 1901, 1902 en 1903, te zamen bedragende zevenhonderd tachtig gulden; die

over 1904 ad driehonderd gulden is verrekend met de gedeeltelijke koopsom van een schuur, door den huurder met mijne toestemming op het verhuurde gebouwd en door mij voor zeshonderd gulden overgenomen. De wederhelft daarvan te verrekenen met den huurprijs over het loopende jaar.

S., 16 Januri 1905. (get.) A.

N.B. Voor deze verklaring is verder van geen zegel gebruik gemaakt.

Den 25 Juli 1902 is het bovenbedoelde besluit in de vergadering der Bouwvereeniging te S. genomen.

Gevraagd wordt:

A. Kort gemotiveerd op te geven, welke zegel- en registratierechten en boeten wegens de akte van 1 Januari 1901 en de daarop gestelde verklaring van 16 Januari 1905 verschuldigd zijn, indien beide 2 Maart 1905 ter registratie worden aangeboden.

B. Proces-verbaal op te maken wegens overtreding der zegelwet, aannemende dat de verklaring van 16 Januari 1905, op een *afzonderlijk stuk* ongezegeld papier staande, door B. aan den ontvanger te S. op 2 Maart 1905 wordt vertoond.

N°. 8. Successie.

Bij notarieele akte van den 3 April 1902 wordt door de broeders X., wonende te Brussel, en Y., wonende te Rotterdam, aangegaan eene vennootschap tot het drijven van handel in vee, onder de firma X. en C°., waarbij o.a. is overeengekomen, dat bij overlijden van een der vennooten het aandeel van den eerststervende zal verblijven aan den langstlevende zonder eenige vergoeding, terwijl door X. worden ingebracht veestallen en een woonhuis, gelegen in de gemeente Rotterdam, voor eene waarde van f 20 000, en door Y. een bedrag in contanten ad f 20 000.

De akte van vennootschap is geregistreerd 5 April 1902, tegen recht van f 15 en denzelfden dag overgeschreven aan het betrokken kantoor der hypotheken.

X. overlijdt te Brussel, zijne laatste woonplaats, 1 Maart 1903, tot eenige erfgenamen nalatende zijne twee kinderen A. en B. De door hem ingebrachte onroerende goederen behooren nog tot het vermogen der vennootschap en hebben bij zijn overlijden eene waarde van f 25 000.

Na het overlijden van X. is ingevolge art. 13 der wet van 11 Juli 1882 (*Staatsblad* n°. 92) o. a. bijgevorderd en 10 Juni

1903 betaald recht van registratie over de helft der waarde van bovenvermelde onroerende goederen à 2 pct. van f 12 500 = f 250, alsmede voor recht van overschrijving f 18,75.

Blijkens akte, opgemaakt ten overstaan van den notaris S. te Rotterdam 2 Februari 1904, zijn de meergemelde stallen en woonhuis op evengemelde dagteekening door Y. in het openbaar geveild en door B. aangekocht voor f 26 000 plus onraadspenningen.

De akte wordt geregistreerd den 5den der zelfde maand tegen recht van 1/4 pct. over f 12 500 = f 31,25 en 2 pct. over f 14 100 = f 282, en ten betrokken hypotheekkantore overgeschreven 15 Maart 1904, tegen recht van overschrijving ad f 39,90.

Adspirant wordt verzocht:

Gemotiveerd uiteen te zetten, met aanhaling der betrokken wetsartikelen:

a. of art. 12 der wet van 24 Mei 1897 (*Staatsblad* n°. 154) ook toepasselijk is op het recht van overgang (art. 1 n°. 2 der Successiewet); en

b. of naar aanleiding van het boven omschreven geval, recht van overgang, als bedoeld in art. 1 n°. 2 der Successiewet, kan gevorderd worden, en zoo ja, van wien en tot welk bedrag.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 4 en Maandag 5 Juni 1905, n°. 130.

N°. 34.

UITSLAG *van de in* 1905 *gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in de nuttige en in de fraaie handwerken voor meisjes.*

Plaatsen, waar de examens zijn afgenomen.	Getal adspiranten, dat			
	is geëxamineerd.	zich heeft teruggetrokken.	is afgewezen.	is toegelaten.
Nuttige handwerken.				
Breda	325	1	96	228
's Gravenhage . .	592	—	151	441
Utrecht	387	2	109	276
Zwolle.	380	—	132	248
Totaal . .	1684	3	488	1193
Fraaie handwerken.				
Breda	30	1	—	29
's Gravenhage . .	45	—	20	25
Zwolle.	40	—	15	25
Totaal . .	115	1	35	79

In het jaar	Getal adspiranten, dat bij het examen in de			
	nuttige handwerken		fraaie handwerken	
	is geëxamineerd.	is geslaagd.	is geëxamineerd.	is geslaagd.
1885	186	105	36	16
1886	451	247	125	60
1887	579	366	136	68
1888	663	376	199	103
1889	659	426	161	96
1890	729	473	184	100
1891	719	476	159	96
1892	907	564	176	86
1893	874	552	154	100
1894	980	664	153	90
1895	1062	722	158	98
1896	1152	752	156	85
1897	1348	926	173	118
1898	1317	908	160	102
1899	1397	951	148	96
1900	1663	1185	170	114
1901	1702	1142	137	73
1902	1701	1134	132	64
1903	1717	1255	122	74
1904	1582	1143	104	64

Met betrekking tot den uitslag van de in dit jaar gehouden examens hebben de examencommissiën aan de Regeering het volgende medegedeeld:

Nuttige handwerken.

Breda.

Alhoewel het aantal geslaagden dit jaar in verhouding minder was dan het vorige, 70 pct. tegen 71 pct, kan toch niet gezegd worden, dat over het algemeen de resultaten van het examen ongunstig waren. In de kennis der theorie en methodiek van het vak was zelfs vooruitgang te bespeuren. Bij het mondeling examen bleek echter, dat sommige candidaten geen duidelijke

verklaring, bevattelijk voor leerlingen bij het klassikaal onderwijs, wisten te geven van bewerkingen als het zetten van den hiel en van den voet, het breien van eene mouw in het armsgat van den borstrok of van het verschil in bewerking dat bestaat bij het verstellen van eenen voet in twee deelen en van eenen voet in de rondte gebreid. Het voorstellen der breisteken door teekening op het bord werd ook nog door weinig candidaten goed begrepen en uitgevoerd.

Op het bij het examen gemaakte breiwerk gelden nog dezelfde opmerkingen van het vorige jaar, dat door velen te los opgezet, te stijf afgekant of ongelijk gebreid was. Het verstellen van breiwerk was meestal goed uitgevoerd.

Ofschoon het mazen van opzet- en afkantsteken dikwijls verkeerd werd uitgevoerd en de kanten van het maaswerk te smal werden overgenaaid, moet erkend worden dat de kennis der candidaten, zoowel van de theorie als van de practijk van dit handwerk, voldoende was. Ook werd opgemerkt, dat de meeste candidaten van het stoppen eenen goeden leergang kenden en het stopwerk duidelijk door teekeningen op het bord wisten voor te stellen. Werd dikwijls goed stopwerk geleverd, de randen der stoppen waren toch soms veel te smal en soms waren ook de draden niet zuiver doorgestopt.

Ook bleek bij het mondeling examen, dat bij het naaien meer dan vroeger naar eene vaste methode gewerkt werd, maar ook dat nog vele candidaten zeer onhandig waren in het in elkaar spelden van een of ander onderdeel van een kleedingstuk. Aan voldoende vaardigheid ontbrak het den candidaten dikwijls en daardoor werd slechts zelden een goed knoopsgat gemaakt, waren de stukjes in effen of andere linnen of katoenen stoffen dikwijls niet zuiver ingezet, was het inhalen en strepen van de stof, waar dit moest geschieden, meermalen slecht uitgevoerd en waren veelal de stiksteken onregelmatig en de rolnaden niet plat genoeg overgenaaid.

De kennis van het merken was uiterst gering en de candidaten wisten zelfs de plaatsen niet aan te geven, waar op kleeren of huishoudlinnen de merken gesteld worden. Eindelijk valt op te merken, dat bij dit examen bleek, dat veelal bij de opleiding wordt voorbijgezien, dat het voor eene duidelijke uiteenzetting van de maten, waarnaar geknipt moet worden, noodzakelijk is, dat tot grondslag worden genomen in het gebruik voorkomende of bestaande modellen. Veelal wordt nog onderwezen hoe bij bepaalde kleedingstukken de verhouding is tusschen lengte en breedte, zonder die theorie op een normaal model te laten zien en toepassen. Zoo wordt ook dikwijls nagelaten te

wijzen op de breedte die de stoffen hebben, waaruit kleedingstukken vervaardigd worden, terwijl de kennis dier maat toch noodzakelijk is om met vaardigheid uit die stoffen naar gegeven modellen of naar opgegeven maten kleedingstukken te knippen.

Het knipwerk op het examen geleverd was over het algemeen voldoende en door vele candidaten werden goede modellen geleverd, ofschoon ook bij sommige candidaten het oog niet genoeg geoefend was op het geven van goede vormen aan de te knippen modellen. Evenals het vorig jaar leverde ook bij dit examen het knippen van een kleedingstuk op draagbare grootte voor de candidaten geene moeilijkheid, terwijl het naknippen van kleedingstukken bijna altijd goed uitgevoerd werd.

's Gravenhage.

Bij een over het algemeen bevredigenden uitslag, als dit examen opleverde, blijven toch nog verschillende opmerkingen te maken. Van sommige aanwijzingen in vorige verslagen gegeven is blijkbaar goed gebruik gemaakt. Dit geldt meer in het bijzonder van het naaien dat netter en meer practisch werd uitgevoerd; ofschoon ook ditmaal nog werk afgeleverd werd, dat de vergelijking niet kan doorstaan met hetgeen in denzelfden tijd door twaalfjarige schoolmeisjes wordt gemaakt. Zulke aspiranten zaten trouwens ook te werken met de onhandigheid van pasbeginnenden; en wanneer haar na afloop van het examen haar werk nog eens werd getoond, dan kwam soms uit, dat zij zelven niet beseften, hoeveel aan haar werk ten opzichte van nauwkeurigheid en netheid ontbrak.

De minst goede uitkomsten werden nog altijd verkregen bij het knippen. Het na-knippen wordt kennelijk als eene bijzonder moeilijke opgave gevreesd, waarschijnlijk wegens gebrek aan oefening. Over het algemeen schijnt echter nogal eens te worden vergeten, dat om te kunnen knippen het niet genoeg is, de verhoudingen te weten; maar dat slechts door voortdurende oefening en herhaling een oog gekregen wordt voor goede vormen. Thans werden maar al te dikwijls kleedingstukken geknipt met armsgaten, mouwen en halsboorden of broekspijpen zoo nauw, dat ze niet waren te dragen; en bij kindergoed, op ware grootte geknipt, sprong soms de onjuiste verhouding tusschen lengte en wijdte in het oog Ook ditmaal bleek, dat bij het knippen van vrouwenkleeding de minste fouten worden gemaakt; voor de hand ligt de gevolgtrekking, dat dit onderdeel het meest was beoefend.

Bij het breien werden weinig fouten gemaakt, velen breien

echter te ongelijk; ook worden bij het inbreien van stukjes de achterkanten soms niet plat genoeg afgemaakt.

Mazen en *stoppen* geven tot geene andere klacht aanleiding dan over sommiger slordigheid en over niet voldoende bedrevenheid in het kousenstoppen.

Ook het *theoretisch* gedeelte van het examen geeft stof tot tevredenheid; zij, die de gebruikelijke hulpmiddelen niet kenden, vormden nog slechts eene kleine minderheid.

De vaardigheid in het gebruiken van deze hulpmiddelen was het minst bij die voor naaien en verstellen.

De gemaakte opmerkingen zijn òf van onderwijskundigen aard, óf betreffen het knippen.

Wat het eerste aangaat, viel het op, dat bij het onderwijs aan eerstbeginnenden de meeste fouten werden gemaakt; b.v. bij het leeren opzetten van breiwerk of bij het geven van eene eerste naai- en maasles. Bij de behandeling van leerstof voor meergevorderden vervielen sommigen in omslachtigheid door geene rekening te houden met wat te voren was geleerd: zij wilden b.v. de behandeling van den borstrok aanvangen met het leeren opzetten van breiwerk; of zij maakten bij het onderwijs in mazen van geribd breiwerk geen gebruik van wat reeds geleerd was bij het mazen van een naadje en gingen verschil en overeenkomst van averechtsche steken — als naadje of als patroon — stilzwijgend voorbij. Voorts werd nog te veel verteld, waar eene teekening èn duidelijker was èn minder tijd eischte. Het teekenen zelf gaf reden van tevredenheid, doch was soms onduidelijk: bij het aanmazen van een naadje was de teekening wel eens zoo, dat de leerlingen daarnaar haar werk niet zouden kunnen uitvoeren.

Wat het knippen betreft, leverde het leggen van het patroon op de stof soms de grootste moeite op, omdat de aspiranten in de war waren met lengte en breedte der stof; ook konden meerderen de hoeveelheid stof voor een kleedingstuk niet uitmeten en berekenen, omdat zij van de gebruikelijke stofbreedten in het geheel geen begrip hadden. Het uitgaan van de genomen maat om daaruit een model te maken werd meestal wel goed uitgevoerd, doch kon niet behoorlijk verklaard en dus ook aan anderen niet onderwezen worden.

Het aantal malen, dat voor de onderdeelen de verschillende cijfers werden toegekend, is uitgedrukt in de volgende tabel.

Vakken, waarin wordt geëxamineerd.	Aantal malen dat werd toegekend:									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
	practijk:									
Naaien	3	17	75	142	231	5	99	13	5	2
Knippen	1	19	66	122	229	2	130	20	3	„
Breien	„	21	86	170	220	6	81	6	2	„
Mazen	2	41	126	146	158	1	111	7	„	„
Stoppen	1	57	104	166	201	25	36	1	1	„
	theorie:									
Naaien	„	6	71	123	261	„	124	4	3	„
Knippen	„	3	75	156	247	„	101	9	1	„
Breien	„	2	77	177	259	„	69	7	1	„
Mazen	„	1	85	160	283	1	58	2	2	„
Stoppen	„	2	62	153	301	„	69	3	1	1

Utrecht.

De uitslag was minder gunstig dan het vorige jaar. De Commissie meent dit wel eenigszins te moeten toeschrijven aan den jeugdigen leeftijd van vele der candidaten, waarvan er verscheiden eerst op 31 Maart den 17-jarigen leeftijd volbracht hadden, terwijl het examen op 15 Februari reeds een aanvang genomen had; maar toch voornamelijk aan de gebrekkige opleiding.

De volgende staat geeft een overzicht van de voor elk onderdeel van het examen behaalde cijfers, zoowel voor de theorie als de practijk.

Vakken.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
					practijk:					
Breien	„	10	75	74	139	8	67	9	3	„
Mazen	„	9	70	76	137	14	71	7	1	„
Stoppen	2	13	76	79	151	18	43	3	„	„
Naaien.	„	5	42	68	150	15	84	16	4	1
Knippen	3	9	52	81	138	18	75	6	2	1
					theorie:					
Breien	„	„	25	99	192	6	53	9	„	1
Mazen	„	3	31	79	189	9	68	1	4	1
Stoppen	„	1	12	76	222	13	49	7	1	4
Naaien.	„	„	16	91	206	8	51	9	3	1
Knippen. . . .	„	„	16	89	186	12	66	12	3	1

Hoewel bovenstaande tabel over het examen in zijn geheel genoeg zegt, meent de Commissie nog enkele opmerkingen er bij te mogen voegen.

Practijk.

Naaien. Het naaiwerk was dikwijls, hoewel er voldoende tijd voor gegeven was, niet af. Vele candidaten hadden te veel van het werk geregen, zoodat wel te zien was, hoe het werk verricht moest worden, maar te weinig genaaïd. Het rimpelen en verdeelen van de ruimte liet vaak veel te wenschen over.

Knippen. Te veel soms werd nog onoordeelkundig berekend, hoeveel stof er gebruikt moest worden voor een of ander kleedingstuk. Wel wist men te vertellen, hoe men kwam aan de lengte van rok of schort enz., maar hoe de breedte was te bepalen, of hoe er gehandeld moest worden bij te smalle of te breede stof, wisten maar weinigen duidelijk te maken. De breedte der stof werd niet uit de lengte afgeleid; de candidaat was te veel van eene teekening of een zeker aantal ruiten afhankelijk.

Er werden zoowel groote als kleine patronen geknipt. Het afwerken van den hals was dikwijls onvoldoende; evenzoo het inzetten van mouwen. Over het algemeen was het knippen beter dan vroeger, zoowel het naknippen van genaaide modellen, als het knippen van kinder-, mans- en vrouwenhemden naar ver-

houding. Tienmaal werd bij dit examen het knippen van vrouwen- en manshemden en broeken op normale grootte opgegeven. Voor verreweg de meeste candidaten leverde dit geen moeilijkheid op.

Breien. Over het algemeen was dit goed. Meermalen werden evenwel bij het verstellen van breiwerk de randen te dik afgewerkt. Het stukken inbreien moest nog al eens afgekeurd worden wegens verregaande slordigheid.

Mazen en stoppen. Mazen en stoppen gaven tot weinig opmerkingen aanleiding. Over het algemeen was het ingeleverde werk voldoende. Van sommigen was het slordig. Vele stoppen daarentegen waren zeer goed.

Bij het mazen van den schuinen hiel werd meermalen de toer van den grooten hiel vergeten. Ook werd de aanmaastoer niet juist bewerkt.

Bij het stoppen werden soms de inslagdraden niet juist opgenomen.

Theorie.

Met het theoretisch gedeelte zag het er over het algemeen minder gunstig uit. Veel was uit de leerboeken van buiten geleerd. Daaraan was het dan ook toe te schrijven, dat menig candidaat verlegen stond als de examinatrice, na het lesje aangehoord te hebben, een of ander onderdeel van het kleedingstuk wat uitvoeriger behandeld wenschte te zien.

Te veel wordt door de leerlingen en ook door de opleidsters, vergeten, dat het niet voldoende is, zelf te weten, hoe men werken moet, maar dat de onderwijzeres in de handwerken aan de nog zeer jonge kinderen der volksschool op zeer eenvoudige, voor hen begrijpelijke en aanschouwelijke wijze, onderwijs moet geven. Te weinig wordt er aandacht geschonken aan veelvuldig voorkomende fouten en de wijze van verbetering.

Het teekenen op het bord, zoowel wat het knippen en naaien, als wat het brei-, maas- en stopwerk betreft, gaf weinig reden tot klagen.

De teekening begint langzamerhand flinker te worden, zoodat ook de leerling ze kan zien op 5 à 6 meter afstand.

Vele onervaren candidaten en dat zijn zij vooral, die nog weinig onderwijs gegeven hebben, zetten de teekening kant en klaar op het bord, zonder iets te zeggen, zonder naar de denkbeeldige klasse om te zien; de meer ervarene vergeet hare klasse niet; men ziet het aan hare houding; zij laat de teekening al uitleggende of voorbereidende ontstaan. Is de teekening af, dan is ook de verklaring geschied.

Zwolle.

Het is de Commissie dit jaar opnieuw gebleken, dat de opleiding nog te wenschen overlaat. Het kan niet dikwijls genoeg worden herhaald, dat van vele candidaten het inzicht in de lagere school niet al te best is, hetgeen blijkt uit den verkeerden leergang, dien ze volgen, alsmede uit het niet aansluiten bij het reeds geleerde, zoodat elk aanknoopingspunt aan het voorafgaande wordt gemist.

Dit gebrek aan methode noopt de Commissie nog eens met nadruk te wijzen op den eisch in het programma: „Juiste denkbeelden omtrent het geven van grondig ook klassikaal onderwijs in de nuttige handwerken voor meisjes".

Netheid bij de afwerking van al het werk, zoowel aan achter- als voorzijde, kan door de Commissie niet genoeg worden aanbevolen; evenzeer eene goede houding van het lichaam en het juist gebruik van het gereedschap.

De Commissie heeft thans meermalen de keuze gegeven tusschen het knippen van een voorwerp op werkelijke grootte en van een kleedingstuk, zoo groot als dit uit het afgepaste papier kon.

Van de 112 candidaten kozen 90 het eerste en 22 het laatste.

Opmerkelijk was het, dat het kindergoed meermalen werd geknipt, als verkleind vrouwen- of mansgoed.

Behalve dat hiervoor onvoldoende moest worden gegeven, kwam dit ook nog te veel voor bij foutief geknipte armsgaten, mouwen en halsboorden.

Nog zij opgemerkt, dat het naknippen naar een gegeven model ter dege moet worden betracht, zal het resultaat hiervan op het examen gunstig zijn.

Het verstellen in kleedingstukken werd over het algemeen goed uitgevoerd; een enkele maal werd nog onvoldoende gegeven voor onoordeelkundig werk, zoo ook voor het opzetten van boorden op broeken en rokken, waarbij de verdeeling der ruimte te wenschen overliet; voor het afwerken van een split met beleg, zoowel aan hemd als broek en voor het opzetten van een rugstuk op een manshemd. Men mag niet uit het oog verliezen, dat de samenstelling van het voorwerp even groote waarde heeft als de techniek van het naaien.

Het vouwen van zoomen, het werken van naden, het maken van knoopsgaten, moet zoodanig door de candidaten beoefend zijn, dat ze het op aanschouwelijke wijze aan kinderen kunnen onderrichten.

Het mazen was over het algemeen goed, maar de aanmaastoer met een kantsteek, mindering of naadje was nog dikwijls oorzaak van een onvoldoend cijfer.

In het stoppen valt weinig vooruitgang te bespeuren; dit betreft

vooral de rechte scheur, winkelhaak en de schuine insnijding.

De Commissie acht het eene verbetering, dat het breiend opzetsel bijna geheel vervangen is door het opzetten over den duim; echter blijft zij met nadruk aanbevelen de zorg voor een geregelden gelijken breisteek in het algemeen en voor het herstellen van breiwerk in het bijzonder, vooral wat betreft de verbinding van het ingebreide deel met het voorwerp en de afwerking der kanten.

Omtrent het teekenen op het bord zij nog opgemerkt, dat de teekening moet worden dienstbaar gemaakt aan het onderwijs en dat zij daarom ook duidelijk moet zijn en juist van vorm; dit laatste geldt vooral den voet van sok of kous.

Hieronder volgt een overzicht van het aantal malen, dat de verschillende waardeeringscijfers zijn toegekend:

Cijfers.	Practisch gedeelte.					Mondeling gedeelte.				
	Knippen.	Naaien.	Mazen.	Stoppen.	Breien.	Knippen.	Naaien.	Mazen.	Stoppen.	Breien.
1	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—
2	3	3	—	4	1	—	—	—	—	—
3	19	10	15	12	9	9	4	4	2	5
4	123	82	86	84	97	86	94	50	82	62
5	11	5	7	18	11	2	4	3	6	1
6	129	188	132	153	168	199	204	227	246	233
7	66	76	93	82	79	76	68	84	41	73
8	28	13	47	19	15	8	6	12	3	6
9	1	1	—	7	—	—	—	—	—	—
10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal. . .	380	380	380	380	380	380	380	380	380	380

Fraaie handwerken.

Breda.

Met genoegen kan de Commissie constateeren, dat het peil van ontwikkeling en bedrevenheid, waarvan de candidaten ditmaal blijk gaven, in het algemeen hooger was dan in vorige jaren het geval is geweest.

Dit kwam vooral uit bij het behandelen der theorie en der methodiek voor de verschillende vakken.

De meeste candidaten hadden eene heldere voorstelling van hetgeen zij aan hare leerlingen zouden moeten duidelijk maken en wisten in den regel daarvoor de juiste termen en uitdrukkingen te gebruiken.

De afgelegde proeven van bekwaamheid bewezen, dat de candidaten zich flink en degelijk geoefend hadden in de techniek der verschillende vakken of onderdeelen, vooral in die, waarin de candidaten van het vorige jaar meer of min te kort waren geschoten, zooals het ivoor- en Richelieu-borduren en petit-point. Blijkbaar hadden de meeste candidaten zich ook ter dege geoefend in het teekenen op het bord, zoodat het de Commissie duidelijk was, dat de wenken, die zij het vorige jaar in haar verslag had gegeven, door de candidaten waren ter harte genomen.

Uit den hierbij gevoegden staat van behaalde punten blijkt, dat slechts 17 maal een onvoldoend cijfer in verschillende vakken behoefde gegeven te worden. Het vorige jaar moest 56 maal een onvoldoend cijfer toegekend worden.

VAKKEN.	Aantal examens in ieder vak afgelegd.	Aantal malen, dat werd toegekend het cijfer:									
		10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Fransch borduren	30	—	4	9	10	5	—	1	1	—	—
Engelsch borduren	10	—	1	4	4	1	—	—	—	—	—
Zijde borduren . .	20	—	1	5	4	6	1	3	—	—	—
Ivoor borduren .	10	—	—	2	3	3	—	1	1	—	—
Richelieu borduren	10	—	—	—	5	5	—	—	—	—	—
Haken	30	—	2	16	7	5	—	—	—	—	—
Breien.	30	—	—	8	12	7	—	2	1	—	—
Guipure	20	—	—	8	5	5	—	1	—	—	1
Kantwerk. . . .	10	—	—	2	2	5	1	—	—	—	—
Petit-point . . .	10	—	—	2	2	5	1	—	—	—	—
Knoopwerk . . .	20	—	—	2	8	8	—	1	1	—	—
Punto tirato . .	10	—	—	2	4	4	—	—	—	—	—
Holbein	10	—	—	2	7	1	—	—	—	—	—
Patroonteekenen .	30	—	1	13	9	2	3	2	—	—	—
Applicatie . . .	10	1	—	2	3	3	—	—	—	—	1
Tulle-dichten . .	10	—	—	3	2	3	1	1	—	—	—
Theorie	30	3	4	6	11	5	1	—	—	—	—

Bij de bovenstaande opgaven valt op te merken, dat enkele van de genoemde 17 vakken niet bij elke groep van candidaten zijn opgegeven en behandeld en dat de vakken, waarin slechts 10 of 20 maal is geëxamineerd, met anderdere ondeelen van het programma zijn afgewisseld.

's Gravenhage.

In vergaderingen van vorige jaren was reeds de wenschelijkheid uitgesproken om elke groep van candidaten gelijktijdig hetzelfde werk te laten verrichten, in plaats van wat tot nu toe geschiedde elke groep in twee afdeelingen te splitsen, die afwisselend hetzelfde werk kregen te verrichten. Zaterdag 4 Februari 1905 werd in de voorbereidende vergadering besloten die wijziging in toepassing te brengen.

De Commissie meent reeds nu te mogen mededeelen dat de uitkomst bevredigend is.

De twee verschillende examenproeven, vroeger gelijktijdig opgegeven, als ook het verwisselen van werk van de eene afdeeling terwijl de andere afdeeling nog bezig was, veroorzaakten dikwijls afleiding en oponthoud. Door de bedoelde wijziging kon rustiger en kalmer worden doorgewerkt.

Aan 25 dames van de 45 geëxamineerden kon de akte worden uitgereikt.

Met leedwezen moet de Commissie er op wijzen dat het mondeling gedeelte van het examen, omschreven bij het Koninklijk besluit van 27 Juni 1892, *Staatsblad* n°. 164, sub *a* en *c*, niet voldoende wordt beoefend, wat toch voor de aanstaande onderwijzeres van groot belang mag genoemd worden. De wijze van zich uit te drukken en de wijze waarop de een of andere techniek voor een klasse moet worden behandeld, lieten dikwijls te wenschen over.

Van de verschillende opgaven werden door verscheidene candidaten eene bevredigende proef geleverd; anderen hadden daarentegen zeer onvoldoende de toepassing begrepen: waar onder meer een letter met feston voor een zakdoek was opgegeven, werd de letter soms in het midden van het doekje geplaatst; waar de schulp voor een flanel-kinderjakje moest worden uitgevoerd, was die zoo breed en lomp, dat ze beter geschikt was voor een groote wollen rok.

Bij het borduren met den platten steek was dikwijls geen rekening gehouden met de grondstof; het werk was dan hard en zwaar waardoor te kort was gedaan aan de bruikbaarheid.

Het ornamentteekenen was minder goed dan vorige jaren.

Onderstaand staatje geeft een overzicht van de behaalde cijfers in de verschillende vakken:

VAKKEN.	Aantal malen, dat werd toegekend het cijfer:										
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
Borduren met pl. st.	—	—	4	11	21	—	7	2	—	—	= 45
Engelsch borduren.	—	2	3	10	19	—	10	1	—	—	= 45
Holbein (kruissteek)	—	—	6	9	15	—	13	2	—	—	= 45
Haken	—	1	8	14	17	—	5	—	—	—	= 45
Breien	—	—	3	13	15	—	12	2	—	—	= 45
Knoopen	—	—	12	5	20	—	5	3	—	—	= 45
Guipure	—	—	5	9	20	—	9	1	1	—	= 45
Kantsteken. . . .	—	2	4	6	19	—	12	2	—	—	= 45
Patroonteekenen. .	—	1	4	6	25	—	8	1	—	—	= 45
Wijze van aanvang en voltooiing van het werk. . . .	—	1	5	8	17	—	10	4	—	—	= 45
Methodiek	—	3	5	10	15	—	8	4	—	—	= 45
Totaal . . .	—	10	59	101	203	—	99	22	1	—	495

Zwolle.

Met voldoening kan de Commissie meer vooruitgang constateeren in bijna alle onderdeelen van het examen.

De borduurwerken werden nu meerendeels op het raam uitgevoerd, waardoor het werk er veel beter uitzag.

De meeste candidaten gaven echter blijk, nog geene juiste opvatting te hebben van Duitsch borduren op damast, ook al valt niet te ontkennen, dat de netheid der bewerking over het algemeen weinig te wenschen overliet.

Het aanbrengen van versieringen in breiwerk of het werken van een paar voor een bepaald doel geschikte steken moest nog altijd gebrekkig heeten. Toch kan de Commissie ook in dezen van vooruitgang getuigen, die vooral bij haken en guipire zeer uitkwam.

Bij kruissteek-borduursel wordt te weinig rekening gehouden met de netheid der achterzijde en met de juiste plaats van aanvang.

De behandeling der theorie getuigde over het algemeen van betere opleiding en meerdere ontwikkeling der candidaten.

De volgende staat geeft een overzicht van het aantal malen, dat de verschillende cijfers werden toegekend.

Onderdeelen van het examen.	Aantal malen, dat werd toegekend het cijfer :									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Theorie en methode . .	1	5	4	13	7	2	4	3	—	1
Fransch borduren . . .	—	1	3	6	20	1	4	3	1	1
Engelsch borduren . . .	—	1	4	7	16	5	6	3	—	—
Breien	—	—	3	4	17	2	6	6	1	1
Haken	—	—	6	9	14	3	4	3	1	—
Knoopen en Holbein . .	—	1	5	5	17	5	6	1	—	—
Kantsteken	1	1	1	7	19	5	4	2	—	—
Guipure . . , ...	—	—	2	9	21	3	4	—	1	—
Fantasie-borduren . . .	—	1	4	9	12	7	4	2	—	1
Patroonteekenen . . .	—	—	3	8	15	4	5	3	1	1
Voldoende . .	282									
Twijfelachtig .	37									
Onvoldoende .	81									

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 18 en Maandag 19 Juni 1905, n°. 141.

N°. 35.

VERSLAG *van de Commissie van toezicht over het Rijks-instituut voor het onderzoek der zee te den Helder, aangaande den toestand van die inrichting gedurende het jaar* 1904 *met eene bijlage.*

Eerbeek, / de Bilt, 11 Mei 1905.

Ter voldoening aan de bepaling van § III, art. 16, van het Reglement voor het Rijks-instituut voor het onderzoek der zee, hebben wij de eer aan Uwe Excellentie in te dienen het verslag over den toestand van het Instituut gedurende het jaar 1904 en over onze werkzaamheden in dat jaar onder aanbieding van het jaarverslag van den directeur van het Rijks-instituut als bijlage.

In aansluiting aan dit verslag wenschen wij met genoegen uitdrukking te geven aan onze overtuiging, dat door den directeur, de assistenten en het verdere personeel met nauwgezetheid en ijver gewerkt is en de vruchten van dien ook zichtbaar zijn, in de verschillende publicaties, die uitgingen van de ambtenaren van het Instituut. Wij vertrouwen, dat uitgebreider licht hierop zal vallen door de uitgave van het rapport, betrekkelijk de uitkomsten der onderzoekingen in het Rijks-instituut gedurende de jaren 1902 tot 1905 verricht. Zoodanige uitgave is te meer gewenscht, nu zelfs een klein land als Denemarken zulk een schitterend voorbeeld geeft door eene grootsche publicatie, waarin de resultaten van zijn zeeonderzoek op zoo onbekrompen wijze worden wereldkundig gemaakt.

Bij herhaling werd het Instituut door enkele leden der commissie bezocht. Gemeenschappelijk geschiedde dit op 18 Juni 1904, waarbij de vischtocht van de maand Juni zoo was ingericht, dat deelgenomen kon worden aan een tocht van den Helder tot buiten het lichtschip de *Haaks* en het instrumentarium en de netten in werking werden gesteld. De commissie meende van deze buitengewone gelegenheid gebruik te mogen maken, om de tegenwoordige en vroegere leden van het bestuur der Nederlandsche Dierkundige Vereeniging uit te noodigen, aan dien tocht deel te nemen, daar zij het niet anders dan nuttig achtte, dat bevoegde Nederlandsche Zoölogische kringen nader bekend werden met het streven en de wijze van werken van het Rijksinstituut, te meer omdat die inrichting bij voortduring medewerking bij de Nederlandsche Dierkundige Vereeniging ondervindt. Door de heeren prof. A. A. W. Hubrecht, dr. F. A. Jentink, dr. J. Th. Oudemans, dr. P. J. van der Stok, prof. C. Ph. Sluiter, prof. I. W. van Wijhe werd van de uitnoodiging gebruik gemaakt.

Het aanwezige instrumentarium en verdere hulpmiddelen der laboratoria van het Rijks-instituut verkeeren in het algemeen in goeden staat en gaven geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Het onderzoekingsvaartuig is voldoende besproken in het verslag van den directeur.

De Nederlandsche gedelegeerden bij den Permanenten Internationalen Raad voor het onderzoek der zee, leden onzer commissie, namen in het eind van Februari deel aan de bijeenkomst van genoemden raad en van de door dezen ingestelde commissiën te Hamburg en brachten daarover dd. 13 Maart 1904 een rapport uit, waarvan het afschrift in het archief onzer commissie werd neergelegd.

Zij hadden ter bijeenkomst op zich genomen, zoo mogelijk te bevorderen dat hier te lande een vergelijkend onderzoek van eenige nieuwe stroommeetapparaten zou worden ondernomen, vooral ook ten aanzien van hunne bruikbaarheid bij omstandigheden, als voorkomen in onze Noordzee. Zij verkregen tot dit onderzoek — door tusschenkomst van Uwe Excellentie — de gewenschte medewerking van het Departement van Marine en vonden den luitenant ter zee 2e klasse, gedetacheerd bij het Rijks Instituut voor het onderzoek der zee te Helder, A. M. van Roosendaal, met volle instemming van den directeur van het instituut, bereid het onderzoek uit te voeren, terwijl het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut welwillend de noodige apparaten in bruikleen ter beschikking stelde. De beproevingen geschiedden in overleg met den gedelegeerde dr. Wind en vonden plaats ten deele aan boord van Hr. Ms. wachtschip te

Nieuwediep, ten deele aan boord van het vuurschip „*Haaks*", ten deele aan boord van de „*Wodan*", tijdens de termijnvaarten in Augustus en November, waarbij de directeur en verdere ambtenaren van het Rijks-instituut hunne medewerking verleenden, en hebben doen zien, dat de nieuwe stroommeters van Petterson en Ekman zeer bruikbare instrumenten zijn, doch dat zij nog vatbaar zijn voor eenige verbeteringen, welke hun doelmatigheid kunnen verhoogen. Voorts hebben de bij de beproevingen verrichte stroomwaarnemingen belangwekkende aanwijzingen gegeven omtrent de verschillen tusschen de stroomingen op verschillende diepten in de Noordzee, omtrent het verloop der getijstroomen en omtrent de waterverzetting, welke er nevens deze nog plaats vindt. Een uitvoerig verslag der beproevingen zal waarschijnlijk spoedig in druk verschijnen als publicatie van het Bureau van den Permanenten Internationalen Raad.

Uit een en ander blijkt o. a. het groote belang om de waarnemingen voort te zetten, zoo mogelijk aan boord van minstens één der lichtschepen en aan boord van de „*Wodan*".

Met het oog op het laatste punt is de commissie in overleg getreden met den directeur van het Rijks-Instituut, of het mogelijk ware gedurende de termijnvaarten, voor zoover de weersgesteldheid zulks toelaat, gedurende een etmaal op een der stations stroomwaarnemingen te doen. Ter beperking van den daarvoor vereischten tijd zouden die metingen slechts met het apparaat van Ekman kunnen geschieden, in de veronderstelling, dat dit apparaat voor het beoogde doel door het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut in bruikleen zou worden afgestaan.

De Commissie van toezicht over het Rijks-instituut voor het onderzoek der zee,

w. g. MAX WEBER, *Voorzitter.*

w. g. C. H. WIND, *Loco-Secretaris.*

BIJLAGE.

Verslag van den directeur van het Rijks-instituut voor het onderzoek der zee omtrent den toestand van die inrichting gedurende het jaar 1904.

Aan de Commissie van Toezicht over het Rijks-instituut voor het onderzoek der zee.

§ 1. Personeel.
§ 2. Laboratoria.
§ 3. Onderzoekingsvaartuig.
§ 4. Werkzaambeden.
§ 5. Publicaties.

§ 1. *Personeel.* De zich gestadig uitbreidende werkzaamheden van het Instituut in verband met het veelomvattende Christiania-programma voor het Internationale onderzoek der zee hebben ook in het afgeloopen jaar, zoowel te land als ter zee veel toewijding en ijver bij de ambtenaren geëischt. In menig opzicht bleek, dank zij de krachtige hulp, die de directeur van zijne medewerkers ondervond, dat het Instituut, wat den wetenschappelijken arbeid betreft, voor de opgelegde taak berekend is.

Veranderingen in het personeel kwamen niet voor. Alleen werd aan den eersten biologischen assistent dr. J. Boeke, met ingang van 16 December een verlof tot afwezigheid van negen maanden verleend in verband met een hem opgedragen visscherij onderzoek in West-Indië. In zijne plaats werd de heer P. J. van Breemen tijdelijk tot 1ste biologische assistent benoemd en als 2de biologische assistent vervangen door den heer G. J. de Groot, phil. drs.

De directeur nam als lid der bijzondere biologische commissies A en B deel aan de door den centralen raad uitgeschreven samenkomsten dier commissies te Hamburg op 23—25 Februari en woonde daar als gast ook de vergaderingen van den Internationalen raad op 25 en 26 Februari bij.

Onder goedkeuring van den Minister werd de 1ste biologische assistent op zijn verzoek toegelaten als privaat-docent in de experimenteele ontwikkelingsgeschiedenis en histiogenese aan de Amsterdamsche Universiteit.

De oceanografische assistent dr. W. Ringer, woonde van 18 tot 23 Juli een samenkomst der aan het Internationale onderzoek verbonden oceanografische assistenten bij, welke samenkomst ten doel had, door persoonlijke kennismaking en het vergelijken der in de verschillende oceanische laboratoria gebruikte apparaten en methoden de samenwerking tusschen die laboratoria te bevorderen.

De bij het Instituut gedetacheerde luitenant ter zee 2de klasse A. M. van Roosendaal, wien behalve de navigatie van het onderzoekingsvaartuig ook het in kaart brengen der uitkomsten van het onderzoek en verdere gegevens, benevens de bewerking van een deel der statistieken is toevertrouwd, belastte zich op uitnoodiging van de Nederlandsche gedelegeerden in den Permanenten Internationalen Raad, met goedvinden van den Minister van Marine, met de uitvoering van een onderzoek naar de bruikbaarheid van eenige moderne stroommeetapparaten en vertoefde in verband daarmede gedurende een tiental dagen aan boord van het lichtschip *Haaks* welk verblijf samenviel met de tegenwoordigheid van den directeur der afdeeling „waarnemingen ter zee" van het Meteorologisch Instituut te de Bilt aan boord van genoemd schip. Met uitzondering van eenige voorloopige proeven in de haven van het Nieuwediep, werd dit onderzoek tijdens de termijnvaarten in Augustus en November aan boord van de *Wodan* verricht.

Terwijl de wetenschappelijke ambtenaren zich op de eerste plaats hadden bezig te houden met het uitvoeren en leiden der werkzaamheden van het Instituut en ook het grootste deel van hunnen tijd daaraan moesten besteden, konden zij zich bovendien met eenig meer zuiver wetenschappelijk werk onledig houden.

Zoo maakte ondergeteekende een aanvang met het bijeenbrengen van materiaal voor eene nieuwe bewerking der Nederlandsche vischfauna.

De eerste biologische assistent zette zijne onderzoekingen over de ontwikkeling der trachiniden en der gewone rog voort.

De tweede biologische assistent maakte eene byzondere studie van de methoden der leeftijdsbepaling bij visschen en bewerkte het gedurende de laatste jaren in Noord- en Zuiderzee verzamelde planktonmateriaal tot een akademisch proefschrift, dat onder den titel „Plankton van Noordzee en Zuiderzee" binnen kort staat te verschijnen. Voorts maakte hij een begin met een nieuwe bewerking der Nederlandsche copepoden.

De oceanografische assistent zette zijne studiën over veranderingen, die het zeewater bij het bevriezen ondergaat, voort en bracht dit voor de practische oceanografie zeer belangrijke

onderzoek nagenoeg ten einde. Met den heer dr. W. P. Jorissen verrichtte hij voorts een reeks proeven met betrekking tot den invloed van het licht op het verloop van bepaalde reacties.

De amanuensis en bediende gaven bij voortduring reden tot tevredenheid. Een voorstel, om aan het personeel een dringend gewenschte uitbreiding te geven, door een klerk aan te stellen, mocht de goedkeuring van den Minister niet verwerven.

§ 2. *Laboratoria.* De beide laboratorien verkeeren in goeden staat en voldeden in het afgeloopen jaar over het geheel aan de te stellen eischen. Voor het onderhoud waren geen bizondere onkosten noodig. De afgelegenheid van het kleine gebouwtje waarin het oceanografische laboratorium gevestigd is, bleef evenwel een bezwaar, dat zich vooral in den winter doet gevoelen. Voor meerder ineengrijpen van het oceanografisch en biologisch onderzoek zoude zekerlijk het samenbrengen van beide laboratorien onder één dak van voordeel moeten worden geacht.

De inventaris kon alleen met de noodzakelijkste voorwerpen worden aangevuld, waaronder een Scherbruntnetz, een gasanalisetoestel naar Petterson, eene schaafbank en eenig gereedschap voor den instrumentmaker. De inventaris verkeert in goeden staat; het is evenwel wenschelijk een reservenet en reservestaaltros aan te schaffen, zoo spoedig de middelen dit veroorloven.

De boekerij kon zich slechts weinig uitbreiden. Aankoopen van beteekenis werden niet gedaan. De Duitsche en Deensche commissies voor het internationale onderzoek en enkele buitenlandsche geleerden zonden hunne uitgaven of separata ten geschenke. Door ruil tegen publicaties van het instituut werden voorts verkregen: het „*Bulletin du Musée Océanographique*" van Monaco, en de uitgaven der „Société d'Océanographie du Golfe de Gascogne".

Hier moge vervolgens het bezoek herdacht worden, dat Uwe Commissie op 18 Juni aan het instituut en het onderzoekingsvaartuig *Wodan* bracht. Van verdere bezoeken zijn te vermelden: dat van den toenmaligen hoofddirecteur van het Meteorologisch Instituut te de Bilt, thans professor dr. C. H. Wind, op 30 Juli in verband met het onderzoek van stroommeetapparaten, waarover boven reeds sprake was. Voorts bezochten het Instituut het afgeloopen jaar: dr. P. P. C. Hoek, secretaris-generaal van den Internationalen Raad, en de heeren Martin Knudsen en dr. Harry M. Kyle, beiden assistenten aan het bureau van dien Raad, allen te Kopenhagen, de heeren dr. J. P. van der Stok en dr. E. van Everdingen jr., directeuren van het Meteorologisch Instituut te de Bilt, dr. Johan Hjort (Bergen) en dr. L. Gough (Plymouth).

§ 3. *Onderzoekingsvaartuig.* De *Wodan* voldeed over het algemeen goed en geeft tot weinig opmerkingen aanleiding. Het visschen met de ottertrawl slaagde als vroeger naar wensch, ondanks de eigenaardige bezwaren, die aan het visschen met dit vischtuig aan boord van een raderboot verbonden zijn. De mutaties onder de bemanning waren in het afgeloopen jaar niet zoo groot als te voren, wat aan het regelmatig terugkeerend werk aan boord ten goede kwam.

Als een groote verbetering dient te worden vermeld, dat tegen den winter de eigenaars in het laboratorium een kachel plaatsten, daar de oorspronkelijk toegepaste wijze van verwarming (rechtstreeksche toevoer van warmte van den ketel) in de praktijk weinig doelmatig bleek.

In het geheel werden met de *Wodan* 9 tochten ondernomen en wel:

1ste	termijnvaart van	2—7 Februari,	duur	6	dagen.
2de	„ „	3—6 Mei,	„	4	„
3de	„ „	2—6 Augustus,	„	5	„
4de	„ „	1—6 November,	„	6	„
1ste	vischtocht „	28 Jan.—1 Febr.,	„	5	„
2de	„ „	15—22 Maart,	„	8	„
3de	„ „	9—20 Juni,	„	12	„
4de	„ „	19—28 September,	„	10	„
5de	„ „	7—12 November,	„	6	„

Gelijk het vorige jaar kon ook in 1904 dank zij de medewerking van den inspecteur der directe belastingen enz. te den Helder, het Noordzeewerk op menig punt door onderzoekingen in de Zuiderzee worden aangevuld. Genoemde hoofdambtenaar stelde het recherchevaartuig *Zeemeeuw* in het geheel gedurende acht dagen ter beschikking; in de maanden Maart, Mei, Juli, September en December werden daarmede telkens een- of tweedaagsche vischtochtjes ondernomen.

§ 4. *Werkzaamheden.* Dank zij de over het algemeen gunstige weersgesteldheid konden de vier voorgeschreven termijnvaarten binnen den daarvoor gestelden termijn worden volbracht. Behalve op de Februari-termijnvaart, toen wegens hevigen storm alleen de oppervlaktewaarnemingen mogelijk waren, konden alle voorgeschreven waarnemingen worden verricht.

Sedert Augustus is het aantal stations met een vermeerderd,

gelegen op 52 30 N.B. en 3 O.L., tusschen H 8 en H 9 en uit dien hoofde als H 8 *bis* aangeduid. Reeds bij herhaling is uit de waarnemingen op dit punt gebleken, dat een juister inzicht in de waterverdeeling der Zuidelijke Noordzee kon worden verkregen, meer in het bijzonder met betrekking tot de verbreiding van het door het Engelsche Kanaal binnendringende warme en zoute Atlantische water.

Op de Augustus- en November-termijnvaart werden voorts op station H 2 de bovenvermelde stroomwaarnemingen verricht. Aan de werkzaamheden op den Novembertocht werd bovendien deelgenomen door dr. E. van Everdingen jr., van het Meteorologisch Instituut te de Bilt, die als gast aan dezen tocht deelnam.

De resultaten der aan boord en later aan land verrichte oceanografische waarnemingen en wateranalises werden regelmatig aan het bureau van den Internationalen Raad te Kopenhagen gezonden en in het „ Bulletin " gepubliceerd.

De uitkomsten der op de termijnvaarten verrichte meteorologische waarnemingen verschenen evenals vroeger in de „Mededeelingen over Visscherij".

Op de vischtochten werd zooveel mogelijk regelmatig op de daarvoor uitgekozen stations gevischt. Het is daardoor mogelijk geweest, de waarnemingen der vorige jaren omtrent de veranderde bevolking onzer vischgronden in het algemeen en de verbreiding der platvisschen in het bijzonder op menig belangrijk punt aan te vullen.

Het hoofddoel der tochten was een studie van de levensverschijnselen der schollen, het voornaamst product der visscherij op de langs onze kust gelegen gronden. Niet alleen de verspreiding der verschillende leeftijdsgroepen, maar ook het voorkomen der eieren, larven en jongste bodemstadiën werd stelselmatig nagegaan. Hierbij sloten zich de in de Zuiderzee verrichte waarnemingen aan.

In het geheel werden tot eind 1904 op de vischtochten ruim 35 000 visschen gemeten.

Omtrent de overige werkzaamheden valt het volgende te vermelden:

In overleg en met steun van het Bureau van den Internationalen Raad te Kopenhagen werden op verschillende tochten proeven met netten gedaan, waarbij getracht werd vast te stellen, welke invloed de zwaarte van de grondpees heeft op den aard en de samenstelling der vangst.

Ten einde na te gaan welke visschen nog door de nauwste mazen van de ottertrawl kunnen ontsnappen, werd vele malen met een nauwmazig net rond het staarteind gevischt.

In alle tijden van het jaar, ook op de termijnvaarten, werd een rijk materiaal van pelagische vischeieren en -larven verzameld. Dit materiaal werd samen met dat der voorafgaande jaren door dr. Boeke in een afzonderlijk boek bewerkt.

In Maart werden ter plaatse waar vele drijvende scholeieren aanwezig bleken, „driftbottles" overboord geworpen, ten einde omtrent de vermoedelijke richting, waarin deze eieren zouden drijven, meerdere zekerheid te krijgen.

Op verschillende punten werden wederom schollen gemerkt en daarna losgelaten, in het voorjaar in het zuidelijkst deel van ons onderzoekingsgebied, in het najaar in het meer noordelijk gelegen deel. In het geheel werden tot eind 1904 705 schollen gemerkt, waarvan (eveneens tot einde 1904) 42 werden teruggevonden.

Een groot aantal schollen, ruim 10 000 stuks zoogenaamde „kleine schol" aangevoerd te den Helder en IJmuiden werd gemeten en gewogen in verband met de uwe commissie bekende op de jongste vergadering van den internationalen raad te Hamburg aangenomen resolutie betreffende statistische gegevens over den aanvoer en herkomst van kleine platvisschen.

De bewerking van verschillende diergroepen uit de zuidelijke Noordzee werd regelmatig voortgezet.

Door de bemiddeling van den directeur der visschershaven te IJmuiden kwamen weder regelmatig trawl- en beugstatistieken in, welke aan het instituut verder bewerkt werden. Door ondergeteekende werden de uitkomsten dezer vangstatistieken, voor zooveel de stoomtrawlers over de periode 1903—1904 betreft, in de „Mededeelingen over Visscherij" gepubliceerd.

In verband hiermede moet nog vermeld worden, dat de Voorzitter uwer commissie zich op 31 Maart te IJmuiden bevond en daar aan den schipper en stuurman, die zich met het verzamelen der trawlstatistieken het meest onderscheiden hadden, de hen toegekende premies uitreikte.

In het oceanografisch laboratorium werden voorts nog talrijke gasanalises van zeewater verricht, die echter over het algemeen nog geen bevredigde resultaten opleverden, terwijl eindelijk een aanvang werd gemaakt met een quantitatief onderzoek naar die elementen (met ca en mg), welke naast het chloor als kenschetsend voor zeewater van bepaalde herkomst schijnen beschouwd te mogen worden.

§ 5. *Publicaties.* Als publicaties van het instituut verschenen in het afgeloopen jaar:

N°. 1. Uitkomsten van meteorologische waarnemingen op

zee, verricht vanwege het Rijksinstituut voor het Onderzoek der Zee, in 1903, 6 bladz. (Overgedrukt uit: Mededeelingen over Visscherij X. 1903.)

N°. 2. Jaarboek van het Rijksinstituut voor het Onderzoek der Zee, 1903, 59 bladz. 4 tab. (Helder, 1904.)

N°. 3. Redeke, H. C., Vangstatistieken van Hollandsche stoomtrawlers 1903—1904, 190 bladz. Met een kaartje. (Overgedrukt uit mededeelingen over visscherij XI. 1904.)

Het jaarboek bovengenoemd bevatte de volgende bijdragen:

Redeke, H. C., Het onderzoek der zee in 1902 en 1903.

Boeke, J., Over een bijna geheel ongekleurd exemplaar van de tarbot (Rh. maximus).

Ringer, W. E., Experimenteel onderzoek over de veranderingen in samenstelling van zeewater bij het bevriezen.

Breemen, P. J. van, Het plankton der Noordzee in 1903.

Voorts verschenen nog de volgende publicaties van de hand der ambtenaren van het instituut:

Boeke, J., Over de ontwikkeling der visschen uit Noord- en Zuiderzee in: Mededeelingen over Visscherij. XI, 1904.

Boeke, J., Beiträge zur Entwicklungsgeschichte der Teleostier. II. in: Petrus Camper. II. 1904,

Breemen, P. J. van, Plankton-onderzoekingen in de Noordzee. in: Mededeelingen over Visscherij. XI. 1904. (Wordt voortgezet.)

Redeke, H. C., Noordzeetochten. Ibid. (Wordt vervolgd).

" Gemiddelde uitkomsten van waarnemingen omtrent temperatuur en zoutgehalte van het zeewater in het Marsdiep en de Zuiderzee over de tien jaren 1894 tot en met 1903. Ibid.

Ringer, W. E., Koolzuurbepalingen in zeewater. Ibid.

" (samen met dr. W. P. Jorissen), L. E. O. de Visser. in: Chemisch Weekblad, 1904. N°. 62.

Ringer, W. E., (samen met dr. W. P. Jorissen) Bemerkungen zu den Abhandlungen des Hrn. H. Grün und HHrn. K. A. Hofmann und W. Ducca über phosphorescirendes Zinksulfid. in: Berichte der D. Chemischen Gesellschaft. XXXVII. 1904.

Ringer, W. E., (samen met dr. E. Cohen), Physikalisch-chemische Studien am sogenannten explosiven Antimon. Erste Mittheilung. in Zeitschrift für physikalische Chemie. XLVII. 1904.

Helder, 28 Februari 1905.

De Directeur,
w. g. H. C. REDEKE.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 25 en Maandag 26 Juni 1905, n°. 147.

N°. 36.

UITTREKSEL *uit het verslag van den hoofdingenieur voor het Stoomwezen over het jaar* 1904.

I. Toezicht.

Op 1 Januari 1905 stonden 12 882 stoomketels, alsmede 2166 stoomtoestellen, andere dan ketels, (overhitters, voorwarmers en stoomvaten, voor zooverre die onder de Stoomwet ressorteeren) onder het toezicht der ambtenaren voor het stoomwezen.

De vermeerdering gedurende het jaar 1904 bedraagt derhalve 342 ketels en 191 stoomtoestellen, tegen 460 en 197 in het voorafgaande jaar, of in percenten uitgedrukt, vermeerderde het aantal ketels met 2.72 en dat der stoomtoestellen met 9.67 pct.

Deze getallen geven de absolute vermeerdering aan; in tabel A wordt een overzicht gegeven van de bijgekomen en vervallen stoomketels en toestellen in de verschillende districten.

De indeeling van het Rijk ten opzichte van het toezicht bleef onveranderd; doch zal weldra de vorming van een nieuw district noodig blijken, hoofdzakelijk tot ontlasting van het 3de district.

Wat betreft de sterkte van het personeel, zoo viel het verlies van den ingenieur der 1ste klasse N. van Dissel te betreuren, die als hoofd van het 1ste district werd opgevolgd door den ingenieur C. Hovestad. In laatstbedoelde vacature moet nog worden voorzien door de aanstelling van een adspirant-ingenieur, in den loop dezes jaars.

Een nieuwe opzichter werd aangesteld en werkzaam gesteld in het 4de district; deze vermeerdering van personeel bleek noodig wegens gelijktijdige en langdurige ongesteldheid van twee opzichters.

Als historische bijzonderheid kan vermeld worden, dat vijftig jaar geleden het toezicht op het stoomwezen voor het eerst

geregeld werd, (vóór dien tijd werd elke stoomketel onderzocht krachtens speciale opdracht) door de benoeming in 1855 van twee ingenieurs der 1ste klasse: de heeren de Vries Robbé en Bogaert. Het aantal stoomketels bedroeg toen ongeveer 875 (waaronder ook de 62 spoorweg-locomotieven waren begrepen). In 1857, 1859 en 1867 werd het personeel telkens uitgebreid met een ingenieur der 2de klasse; in 1870 werden voor de eerste maal twee adspirant-ingenieurs aangesteld, en in 1871 werd een aanvang gemaakt met de formatie van het korps opzichters. Thans staan 15048 ketels en toestellen onder toezicht, en bestaat het personeel uit een hoofdingenieur, een ingenieur der 1ste en 5 der 2de klasse, 2 adspirant-ingenieurs, 13 opzichters der 1ste en 5 der 2de klasse.

In tabel A wordt evenals gewoonlijk een overzicht gegeven van het aantal ketels en andere toestellen, welke op 1 Januari 1905 onder het toezicht stonden, ingedeeld naar de districten; mede wordt daarbij de toestand op 1 Januari 1903 en 1904 vermeld.

Tabel A.

TABEL A.

DISTRICTEN.	Aantal der stoomtoestellen op 1 Jan. 1905.		Vermeerdering of vermindering sedert 1 Januari 1904.							
	Stoomketels.	Stoomtoestellen, andere dan ketels.	Stoomketels.				Stoomtoestellen, andere dan ketels.			
			Bij.	Af.	Verschil		Bij.	Af.	Verschil	
					meer.	minder.			meer.	minder.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
1ste district . .	1 881	449	141	137	4	—	33	25	8	—
2de „ . .	1 529	103	116	78	38	—	13	2	11	—
3de „ . .	3 439	254	231	121	110	—	10	6	4	—
4de „ . .	2 800	289	248	139	109	—	76	3	73	—
5de „ . .	1 671	514	120	86	34	—	47	4	43	—
6de „ . .	1 562	557	128	81	47	—	55	3	52	—
het Rijk	12 882	2 166	984	642	342	—	234	43	191	—
id. op 1 Jan. 1904	12 540	1 975	1141	681	460	—	236	39	197	—
id. „ 1 „ 1903	12 080	1 778	991	945	46	—	246	41	205	—

De cijfers in de kolommen 2 en 3 hebben betrekking op het aantal stoomketels en toestellen, welke in elk district onder het geregelde toezicht staan van het betreffende districtshoofd.

TABEL B.

DISTRICTEN.	Aantal der in 1904 verrichte beproevingen van:				Aantal der in 1904 verrichte onderzoekingen:				Totaal aantal verrichte inspectiën.
	stoomketels.		stoomtoestellen, andere dan ketels.		Inwendige.		Andere.		
	Nieuwe.	Oude.	Nieuwe.	Oude.	Stoomketels.	Stoomtoestellen, andere dan ketels.	Stoomketels	Stoomtoestellen, andere dan ketels.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1ste district	188	59	33	15	1131	41	3 313	476	5 256
2de „	95	67	11	—	874	9	1 970	84	3 110
3de „	218	135	26	2	2316	28	5 410	319	8 454
4de „	202	135	60	1	1734	17	4 883	504	7 536
5de „	138	59	112	11	806	32	2 661	529	4 348
6de „	81	103	27	11	885	79	2 544	557	4 287
Het Rijk.	922	558	269	40	7746	206	20 781	2469	32 991
Idem gedurende 1903 .	1019	497	241	53	7821	176	20 249	2143	32 199
Idem „ 1902 .	930	617	211	158	7373	291	20 553	2038	32 171

Onder de gegevens van tabel B zijn evenals vroeger begrepen de inspectiën, verricht door de ambtenaren in het onder kolom 1 vermelde district werkzaam, ten behoeve van toestellen, welke zich tijdens de inspectie wel in het district van die ambtenaren bevonden, doch overigens onder het geregelde toezicht ressorteeren van de ambtenaren in een der andere districten, of wel ten behoeve van toestellen voor het buitenland of voor de Koloniën bestemd.

Gemiddeld bedroeg het aantal inspectiën per toestel voor het geheele Rijk $2.^{19}$, tegen $2.^{32}$ in 1902 en $2.^{22}$ in 1903. Hierbij zij herinnerd, dat elke stoomketel ten minste tweemaal, elk stoomvat ten minste ééns per jaar wordt onderzocht.

Onder „andere onderzoekingen" als bedoeld in kolom 8 en 9 worden wederom verstaan de onverwachte inspectiën (bij voorkeur wanneer de ketel of het toestel in werking is), het nader onderzoek van het toebehooren, alsmede de in sommige gevallen voorgeschreven stoomproeven, ter beoordeeling van de werking der veiligheidskleppen.

Krachtens art. 14 der Stoomwet — betrekking hebbende op toestellen, welke niet onder die wet ressorteeren — werden geene inspectiën aangevraagd of verricht.

Gedurende 1904 zijn 16 dienstreizen naar het buitenland gedaan tot het beproeven van ketels, meest voor zeebooten bestemd, alsmede 7 reizen tot inwendig onderzoek van scheepsketels; een en ander op speciale aanvraag en op kosten van belanghebbenden (in 1903 resp. 13 en 4 reizen). Bovendien werden, evenals andere jaren, enkele Nederlandsche stoomschepen, welke slechts bij hooge uitzondering hier te lande komen, te Antwerpen of Gent onderzocht krachtens doorloopende lastgeving.

Ingevolge art. 35, sub *d* en *e*, der Stoomwet werd bij 19 buitenlandsche vaartuigen en 14 vervoerbare ketels nagegaan in hoeverre was voldaan aan de bepalingen omtrent het stoomwezen, geldig in het land van herkomst.

Gedurende 1904 werden 1543 ontwerp-akten van vergunning aan Uwer Excellentie's departement ingezonden (1669 in 1903); bij 141 daarvan werd om verschillende reden de toepassing van art. 71 van het Stoombesluit voorgesteld. Zooals in het vorige jaarverslag meer uitvoerig is medegedeeld, betroffen de meeste vrijstellingen volgens art. 71, laagdruk-verwarmingsketels. Ik mag intusschen vertrouwen, dat het Stoombesluit weldra te dien aanzien zal zijn gewijzigd.

Onder bovengenoemd getal van 1543 akten zijn voorts nog begrepen zeer enkele, opgemaakt voor toestellen, andere dan

ketels, welke reeds vóór 1 December 1896 in gebruik waren genomen, en wel op grond van art. 36, 2de lid, der Stoomwet.

Eindelijk zijn nog 42 bewijzen van onderzoek en beproeving ingezonden, opgemaakt ingevolge art. 13 van het Stoombesluit, voor nieuw vervaardigde toestellen, bestemd tot gebruik in het buitenland of in de Nederlandsche koloniën (in het vorige jaar 54 bewijzen).

Tabel C.

TABEL C.

DISTRICTEN.	Aantal der stoomtoestellen, die na inspectie bleken: dadelijk gevaar op te leveren.			indirect gevaar op te leveren.			kleine gebreken te hebben			zonder gebreken te zijn.		
	Stoomketels.	Stoomtoestellen, andere dan ketels.	Totaal.	Stoomketels.	Stoomtoestellen, andere dan ketels.	Totaal.	Stoomketels.	Stoomtoestellen, andere dan ketels.	Totaal.	Stoomketels.	Stoomtoestellen, andere dan ketels.	Totaal.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1ste district	3	—	3	42	—	42	756	41	797	1129	418	1547
2de „	3	—	3	26	—	26	734	8	742	792	84	876
3de „	15	3	18	44	—	44	1340	35	1375	2049	224	2273
4de „	20	1	21	173	4	177	1536	50	1586	1099	237	1136
5de „	7	1	8	57	8	65	822	55	877	804	459	1263
6de „	8	—	8	75	2	77	664	29	693	815	526	1341
het Rijk.	56	5	61	417	14	431	5852	218	6070	6688	1948	8436
id. gedurende 1903. .	107	7	114	438	6	444	5944	274	6218	6292	1699	7991
id. „ 1902. .	101	3	104	463	12	475	6064	253	6317	6127	1543	7670

In tabel C wordt vermeld de uitslag der gedurende 1904 gehouden inspectiën. Het gebruik der toestellen, bedoeld in kolom 2 en 3 moest tijdelijk worden verboden, altijd voor zooverre die toestellen niet al reeds door belanghebbenden zelven waren buiten dienst gesteld.

Voor de toestellen, vermeld in kolom 5 en 6, werd een termijn gesteld, binnen welke de opgegeven herstelling moest geschied zijn; bovendien vond in 19 gevallen hetzij blijvende, hetzij tijdelijke verlaging van stoomdruk plaats, (27 maal in 1903).

In 479 gevallen was de ketel niet of onvoldoende gereed gemaakt tot het voorgeschreven inwendig onderzoek. of wel bestonden andere redenen om het onderzoek binnen den wettelijk voorgeschreven termijn te herhalen (407 gevallen in 1903). — Van die 479 gevallen hadden er niet minder dan 200 betrekking op onvoldoende reiniging en (of) afkoeling (135 in 1903).

De ketels bedoeld in de genoemde gevallen, zoowel als die, bedoeld in de hierna volgende zinsneden, komen uit den aard der zaak ook voor onder eene der rubrieken 2, 5, 8 of 11 in tabel C.

Voor 68 ketels (56 in 1903) werd gedurende 1904 verwijdering van het metselwerk gelast tot volledig uitwendig onderzoek: hetzij wegens bevonden gebreken, dan wel om reden die ketels omstreeks 25 jaren in het metselwerk hadden gelegen.

Als gelijksoortige maatregelen kunnen genoemd worden het op voorschrift lichten van scheepsketels, hetwelk gedurende het afgeloopen jaar 19 maal plaats vond (in 1903 — 26 maal); 37 nietingemetselde ketels werden, mede volgens voorschrift, van de bekleeding ontdaan (23 in 1903) en bij sommige daarvan tevens de vlampijpen verwijderd tot meer nauwkeurig inwendig onderzoek; terwijl bij 114 staande ketels (86 in 1903) werd gelast deze te kantelen tot nauwkeurige inspectie van onderrand en vuurkist. Het groot aantal gekantelde ketels omvat wederom verscheidene loggerketels, welke op de gewone wijze slechts zeer onvoldoende zijn te inspecteeren.

Het voorschrift tot kennisgeving, wanneer door belanghebbenden uit eigen beweging tot een der genoemde bewerkingen wordt overgegaan, verkrijgt allengs wat meerdere bekendheid.

Zooals bij de bemerkingen bij sommige inspectiën hierachter meer in bijzonderheden wordt vermeld, vermindert het materiaal der stoomketels door den loop van jaren in kwaliteit; vooral waar het keteldeelen betreft, welke met het vuur in aanraking komen, worden deze deelen op den duur uiterst bros. Oorspronkelijk deugdelijk materiaal wordt op die wijze geheel onvertrouwbaar; de ketel kan bijv. na herstelling met goed gevolg

eene beproeving met waterdruk doorstaan en is schijnbaar veilig, doch bij het ontstaan eener geringe scheur of vervorming, ten gevolge van vervuiling of watergebrek, kan zich zoodanige scheur plotseling voortplanten en eene verwoesting te weeg brengen, zooals gebleken is bij de ontploffing der kookketels te Helmond, en vóór eenige jaren ook bij de ontploffing van een ketel in een baggervaartuig. In dit laatste geval was het materiaal vermoedelijk van den aanvang af minderwaardig geweest.

Eene beproeving met waterdruk is derhalve bij oude ketels niet altijd als voldoende te beschouwen.

Niet alleen ten onzent wordt de aandacht van de stoomverbruikers door de ingenieurs op bovenstaande punten gevestigd en hun geraden in tijds tot algeheele vervanging van zeer oude ketels over te gaan, doch ook in het buitenland is men sedert eenigen tijd in dezelfde richting werkzaam.

De op wetenschappelijk gebied ook zéér bekende „Société de Mulhouse" heeft in 1903 en 1904 de beschikking gehad over een bouilleurketel van 35jarigen leeftijd, en met het materiaal daarvan tal van trek-, buig- en andere proeven genomen, en wel met zulk ongunstig resultaat, dat de vervanging der ketels van zoodanigen leeftijd ten sterkste door de vereeniging wordt aanbevolen.

Uit den aard der zaak zal men met den buitenromp van ketels met inwendige vuring — als hier te lande in hoofdzaak worden gebruikt — niet zulke slechte resultaten verkrijgen; des te eer evenwel met het materiaal van den vuurgang, hetwelk meer is te vergelijken met de bouilleurs of kookbuizen der ketels met uitwendige vuring.

Uit het voorgaande blijkt derhalve de noodzakelijkheid om in sommige gevallen bij oude ketels niet te volstaan met het gewone onderzoek, doch óók materiaalproeven te vorderen.

De tusschenkomst der Commissie van hooger beroep, als bedoeld bij art. 7 der Stoomwet, werd ook in het afgeloopen jaar niet ingeroepen.

Uit tabel C blijkt nog, dat van het aantal der onderzochte ketels 0.43 pct. direct en 3.20 pct. indirect gevaar opleverden; 44.97 pct. kleine gebreken vertoonden en 51.39 pct. geheel in orde zijn bevonden. De overeenkomstige cijfers gedurende 1903 bedroegen 0.83—3.42—46.50—49.23.

De bemerkingen bij het onderzoek der stoomtoestellen, andere dan ketels, bedragen in dezelfde volgorde 0.23—0.64—9.97 en 89.15 tegen 0.35—0.30—13.80 en 85.54 in het voorafgaande jaar.

In het afgeloopen jaar werd door twee inspecteurs van den

Arbeid en mij gezamenlijk een onderzoek ingesteld naar den toestand van ruw- en distilleerketels in branderijen, en dienaangaande uitvoerig rapport aan den Minister van Binnenlandsche Zaken uitgebracht.

Wijders maakte ik, ingevolge Uwer Excellenties verlangen, deel uit eener Commissie, welke een onderzoek had in te stellen naar de wenschelijkheid en de mogelijkheid, om van Staatswege de gelegenheid te openeu tot het afleggen van een vrijwillig examen voor bedienaars van stoomtoestellen, andere dan op zeebooten; en wel naar aanleiding eener discussie, welke omtrent bedoeld onderwerp op 24 December 1903 in de Tweede Kamer is gevoerd. Bij missive van 2 Februari jl. n°. 241 afd. H. en N. deelde Uwe Excellentie mij het voornemen mede, het rapport dier Commissie, zoomede de afzonderlijke nota, welke mijne afwijkende meening behelst. achter mijn tegenwoordig jaarverslag te doen afdrukken.

De volgende inspectiën gaven aanleiding tot bijzondere bemerkingen, van genoegzaam belang om in dit verslag op te nemen.

1°. *Stoomketels.* Zelfs tegenwoordig wordt nog wel eens bezwaar ondervonden bij de behandeling van nieuwe ketels, niet alleen omdat de belanghebbenden (zelfs groote fabrikanten), soms verzuimen om intijds de vereischte aanvraag bij het Departement in te zenden, met bijvoeging eener duidelijke teekening, vermeenende dat een kort verzoek aan den ingenieur om beproeving voldoende is te achten, somtijds nog wel zonder eenige omschrijving; maar zelfs ook worden wel aanvragen ter behandeling ontvangen, waarvan de juiste bedoeling eerst na herhaalde correspondentie blijkt. Zoo behelsde de aanvraag, met teekening, voor een laagdruk-verwarmingsketel niet minder dan vier verschillende opgaven van stoomdruk: de hoogst toegestane, waarvoor beproeving werd verlangd; de gewone werkdruk; die, overeenkomstig met de hoogte der open standpijp; en eindelijk nog die, volgende uit de berekening der veiligheidsklep.

Er was eenige bespreking noodig, alvorens het den aanvrager duidelijk werd, dat in de akte slechts ééne hoogst-toegestane stoomdrukking kon worden vermeld, en het toebehooren daarmede in overeenstemming moest zijn.

In een ander geval stond noch in de aanvraag, noch in de teekening de gewenschte stoomdruk vermeld, evenmin de plaatdikte; eerst na herhaalde briefwisseling konden de afmetingen van den klinknaad worden verkregen, welke ten slotte nog onjuist bleken.

Een oude Duitsche ketel werd ter beproeving aangeboden, doch bleek op eene verteerde plaats in den buitenromp te zijn voorzien van een lap ter lengte van 65 c.M. met enkel geklonken langsnaad, terwijl de ketel overigens drievoudig was geklonken. De aangevraagde druk kon eerst worden toegestaan, nadat de lap was vervangen door eene andere, met beter klinkverband.

Bij twee nieuwe Belgische ketels van het waterpijpsysteem Mac Nicol, toonde de rechthoekige verbindingsbuis van waterkist met bovenketel groote vormverandering tijdens de beproeving, zoodat steunbouten werden voorgeschreven.

Bij de beproeving van een scheepsketel werden hevige knallen vernomen; na onderzoek bleken twee steunbouten te zijn gebroken.

Veel tijdverlies werd wederom ondervonden bij het herhaaldelijk — en somtijds te vergeefs — inspecteeren van oude ketels, welke in den regel zoogenaamd op Rijkskeur worden verkocht; zeer streng toezicht is bij den handel in oude ketels noodzakelijk. Een dergelijke staande ketel werd, zoover zichtbaar, erg verteerd bevonden, zoodat gelast werd de vuurkist uit te sloopen tot meer nauwkeurig onderzoek; de aanvraag kwam hierop te vervallen.

Bij het onderzoek van een ketel met twee stookbuizen, dagteekenend van het jaar 1873, bleek, nadat daaruit stukken waren gesloopt tot het nemen van trek- en buigproeven, dat deze proeven een zeer slecht resultaat opleverden, zoodat de aanvrager van verdere maatregelen heeft afgezien.

De drukverhooging, voor twee bootketels aangevraagd, werd geweigerd op grond van te zwakke constructie.

Voor een stel van vier bouilleurketels, in 1867 vervaardigd, werd het verder gebruik verboden, nadat reeds meer dan eens was aangedrongen op vrijwillige buitendienststelling, wegens gebleken zeer slechte hoedanigheid van het materiaal: hoofdzakelijk van de kookbuizen of bouilleurs; bij trekproeven o. a. bleek de rek slechts even 1 °/₀ te bedragen.

Een stel van vier andere ketels, met vlampijpen achter den vuurhaard, doch niet ingemetseld, werd met het oog op zuiniger brandstofverbruik in het afgeloopen jaar bemetseld, in stede van bekleed, ofschoon dezerzijds was afgeraden zoodanige onnoodige kosten te maken, daar de ketels — welke reeds van 1868 dateerden — veeleer behoorden te worden vervangen. Tijdens het gebruik ontstond daarop in één dier ketels een scheur op de Adamson-flens van den vuurgang, gelukkig zonder verdere gevolgen; een tweede ketel bekwam op dezelfde plek eveneens eene scheur, doch terwijl hij koud stond. Het geheele stel is toen buiten dienst gesteld en wordt thans vervangen.

Het materiaal der Adamson-flens bleek in den loop der jaren uiterst bros te zijn geworden; de breuk vertoonde groote overeenkomst met die van gietijzer. Oorspronkelijk is het blijkbaar zeer deugdelijk en taai ijzer — vermoedelijk Low-Moor — geweest, daar anders de plaat het omflenzen niet zou hebben toegelaten. Proeven met materiaal uit den buitenromp dier zelfde ketels waren vrij bevredigend, zooals voor de hand ligt, waar de buitenromp slechts aan geringe hitte is blootgesteld.

Bij een paar zoogenaamde Mill's ketels — zijnde de combinatie van een korten Lancashire-ketel en van een waterpijpketel, waar in den eerstbedoelden wordt gestookt en de waterpijpen dus minder van de directe vlam hebben te lijden — bleek het achterfront doorgezet en op de gaten der steunstangen ingescheurd, zoodat tot herstelling en bescherming van het achterfront door vuurvaste steen moest worden overgegaan. De oorzaak is te zoeken in geringe aanzetting van ketelsteen of vet, in verband met zeer heftige stoomontwikkeling te dier plaatse, zoodat de plaat af en toe bloot komt. Waarschijnlijk zoude herstelling achterwege gebleven en ook betere resultaten verkregen zijn, wanneer de waterpijpen geheel waren weggelaten en de ketel zelf tot de gebruikelijke lengte van ongeveer 10 meter was vervaardigd.

Meermalen werden de vuurplaten van ketels in suikerfabrieken, welke in den regel nog al geforceerd worden, doorgezet bevonden door aanzetsel van vet of ketelsteen.

Bij een bouilleurketel werd in den bovenketel naast eene langsnaad een scheur van 12 c.M. lengte aangetroffen en bij een der naden bovendien twee kraken in de plaat over resp. 7 en 10 nagelgaten zich uitstrekkende, zoodat de ketel buiten dienst moest worden gesteld.

Een groote Lancashire-ketel werd verplaatst, en had men daarbij op slechts ééne rol laten rusten, zoodat de bodem vrij belangrijk werd afgeplat. Bij herbeproeving vertoonde de ketel echter geene gebreken.

De (gebogen) vlamkast-top van een scheepsketel was met opgeklonken dubbele hoekijzers versterkt, zonder tusschenruimte met de topplaat; ten gevolge van overhitting ontstond eene scheur van 12 c.M. lengte tusschen de nagelgaten, zoodat herstelling noodig bleek.

Bij sommige scheepsketels bleken de vuurgangen tamelijke vervorming te hebben ondergaan, wegens geringe aanlading van olie; de vuren werden hydraulisch zooveel mogelijk teruggezet, en daarna af en toe met mallen gecontroleerd.

Bij een scheepsketel bleken de vuurgangen, ofschoon eerst een jaar geleden vernieuwd, reeds plaatselijk te zijn ingeteerd tot op 3 m.M.

Als een staaltje van onoordeelkundige behandeling zij nog medegedeeld, dat bij herstelling van een scheepsketel alles werd vernieuwd, behalve de stoomdom, een deel der bovenplaat van den romp en een deel van het achterfront; vermoedelijk had men met minder onkosten een nieuwen ketel gehad.

Een fabrieksketel met binnenvuurgang bleek bij het inwendig onderzoek op de waterlijn plaatselijk bijna doorgeteerd. De oorzaak moet worden gezocht in het voedingswater, hetwelk op de eene of andere wijze verontreinigd was door zwavelzuur, afkomstig van een meststoffenfabriek

Bij het plaatsen van een lap onder de tweede bodemnaad van een Lancashire-ketel, bleek deze op de aansluiting met het metselwerk zeer verteerd te zijn. Twee jaar te voren was de ketel nog in ontblooten toestand onderzocht, doch toen waren de rustmuurtjes niet verwijderd; de moeite van het wegbreken van de bemetseling is toen inderdaad „half werk" geweest.

De versterkingsringen op de stookbuis van een Cornwall-ketel werden gescheurd bevonden; de ruimte tusschen topplaat en ring toch was opgevuld met stukjes ijzer, zoodat de plaat niet voldoende werd afgekoeld.

Bij een locomobile-ketel bleek een der voorhoeken en de onderrand vrij lek te zijn; nauwkeurig onderzoek bracht aan den dag, dat aan de waterzijde een plaatje lood met doorgaanden bout was aangebracht op een doorgeteerde plek. Natuurlijk werd terstond afdoende herstelling bevolen.

Bij twee locomotief-ketels van slechts 4-jarigen leeftijd moesten de (koperen) vuurkisten reeds vernieuwd worden; door gebruik van brak water waren de vlampijpen zeer lek geworden en herhaaldelijk uitgerold, zoodat de pijpgaten ovaal werden en de vuurkist-pijpplaat eenige centimeters opgezet werd aan de bovenzijde; de flensverbinding van pijp- en hemelplaat is daarop gescheurd.

Een vlampijp-ketel was opgestookt in ledigen toestand, zijnde de spuikraan opengelaten. De vlampijpen zijn dientengevolge roodheet gestookt en uitgeschoven, de pijpplaat werd ontzet, en ook het klinkverband had zeer geleden. De eigenaar liet de pijpen oprollen en van ringen voorzien, zoomede een steunstang plaatsen tusschen beide pijpplaten; daarna werd de ketel weder opgestookt. Gelukkig werd te gelijkertijd aan het districtshoofd gemeld, dat er een „klein accident" (!) met den ketel had plaats gevonden, zoodat na onderzoek terstond afdoende herstelling kon worden gelast.

Bij een scheepsketel bleken twee langs-steunen te zijn ver-

wijderd ten behoeve van de reiniging, en meende men dit zoo te kunnen laten. Herplaatsing der steunen werd daarop gelast.

Een fabrieks-ketel werd inwendig van een weinig machineolie voorzien, tot voorkoming van ketelsteen; natuurlijk werd de raad gegeven het gebruik daarvan terstond achterwege te laten; het remedie zou inderdaad erger dan de kwaal blijken.

Op een dorp waren twee fabrikanten tegelijk aangeschreven tot inwendig ketelonderzoek; door een der gebruikers werd om uitstel verzocht, daar beiden te zamen één ketelpak bezaten.

Bij het onverwacht onderzoek van een ketel, welke niet onder stoom was, wilde de ambtenaar met eene lamp in den vuurgang zien, toen hij gewaarschuwd werd, dat op het rooster wel eens buskruit werd bewaard, waarvan door den nachtstoker patronen werden vervaardigd.

2°. *Stoomtoestellen, andere dan ketels.* Een stoomvat werd in werking bevonden zonder vergunning (op aanwijzing van den inspecteur van den arbeid). Bij het daarop volgend onderzoek bleek het toestel zeer ingeteerd door zuren, zoodat spoedige vervanging gelast werd.

In eene groote onderneming werd bijtijds bemerkt, dat men bezig was een overhitter te plaatsen; men scheen geheel onkundig van het voorschrift van art. 61, sub *b*, van het Stoombesluit. Eveneens werd elders een luchtverwarmer aangetroffen, welke zonder vergunning reeds in dienst was gesteld; de fabrikant zeide, in de meening te verkeeren, dat het Duitsche beproevingsattest voldoende was. Vóór het bezoek van den ambtenaar had hij bedoeld attest echter niet ter inzage of ter kennisneming aan het districts hoofd gezonden.

Nog werd ontdekt een stoomvat van rechthoekige doorsnede, ongeschikt voor eenige spanning. Toch werd daarin stoom toegelaten, en de vlakke wanden, met het oog daarop, door houten jukken geschoord; het toestel was reeds vóór 1 December 1896 in dienst geweest. Het verder gebruik werd natuurlijk verboden.

Van een stoomvat, van dezelfde constructie en leeftijd als die, welke in Januari 1904 te Helmond zijn ontploft, werd op aanwijzing van het districtshoofd eene strip verwijderd en daarop dezelfde fijne haarscheuren ontdekt, welke de bedoelde ontploffing hebben veroorzaakt, ofschoon in mindere mate. Mede wegens intering der platen is het geheele toestel daarop afgekeurd.

Van twee soortgelijke toestellen, doch van betere constructie, werd de druk verlaagd.

Een reeds buiten dienst gesteld stoomvat werd ook op de

beschrevene wijze behandeld en óók daar bleken de bewuste scheurtjes aanwezig te zijn.

Bij twee andere stoomvaten is door den gebruiker uit eigen beweging de stoomdruk verlaagd, nadat hij kennis had genomen van het rapport omtrent de ontploffing te Helmond.

Bij een grooten papiercylinder werd een scheur in een der (gegoten ijzeren) deksels aangetroffen, uitgaande van het mangat; na tijdelijke voorziening en drukverlaging werd op dezerzijdsch aanraden een nieuw deksel van beteren vorm aangebracht.

Voorwarmers bleken na gebruik van slechts twee jaar op de helft te zijn afgenomen (van 11 op $5^1/_2$ m.M.) vermoedelijk door de lucht in het voedingswater. Aanbevolen werd, deze toestellen inwendig met kalk te besmeeren en zinken platen in te hangen.

Bijzondere voorzichtigheid is noodig gebleken bij het in dienst stellen van draaiende kalkbluschketels, waar ten gevolge van het bluschproces binnen enkele seconden soms een hevige stoomontwikkeling plaats vindt. In één geval konden de veiligheidskleppen — waarvan de toevoerpijp bovendien ten deele met kalk werd verstopt — den stoom niet voldoende lossen; het toestel was voor 9 atmosfeer goedgekeurd, doch de stoomdrukking liep, na vullen en ronddraaien, onmiddellijk tot 11 atm. op, toen gelukkig door het openen eener kraan het verder oploopen werd belet. Grootere veiligheidskleppen, ook meer doelmatig aan te brengen, zijn daarop voorgeschreven.

In een ander geval had geen belangrijk oploopen van stoomdruk plaats; van veel invloed schijnt te zijn het al- of niet bijmengen van zand, alsook in hoeverre de kalk versch, dan wel belegen is.

3°. *Toebehooren.* In een paar gevallen bleek het toebehooren bovenop den ketel nagenoeg onbereikbaar, wegens het lage dak, de duisternis en de hitte.

In eene boterfabriek met handkracht werd een verwarmingsketeltje aangetroffen, zonder eenige veiligheidsklep; volgens zeggen was de inrichting zoodanig, dat geen noemenswaarde stoomdrukking kon ontstaan. Bij onderzoek bleek evenwel de mogelijkheid van spanning niet uitgesloten, en werd dan ook vernomen, dat de manometer wel eens 2 atm. had aangewezen; het verder gebruik zonder klep werk natuurlijk verboden.

Bij een nieuwen Belgischen ketel bleken de hefboomen der veiligheidskleppen slechts eene $2^1/_4$-voudige zekerheid aan te bieden en moesten door zwaardere worden vervangen.

Bij het onverwacht bezoek van eene fabriek bleken de veiligheidskleppen sterk klemmende; het afgedekte vuur was gaan

doorbranden, zoodat de druk reeds 1/2 atm. te hoog was, toen de kleppen gelukkig werden losgekregen.

Bij een ander onverwacht onderzoek bleek het waterpeil te laag en was de machinist bezig om de Black'sche signaalfluit dicht te zetten, opdat de patroon het verzuim niet zoude bemerken.

In een paar gevallen bleek eene soort van geforceerde trekking te zijn aangebracht door stoom boven het vuur te blazen; in het eene geval werd die stoom van het manometerpijpje, in het andere van de boven-peilglaskraan afgenomen. Beide inrichtingen werden afgekeurd, met het oog op mogelijke onjuiste aanwijzing van manometer of peilglas.

Eene onverwachte inspectie bracht aan het licht, dat bij eene locomobile het stoomschuif-excentriek gebroken was en vervangen door dat van de voedingpomp, zoodat deze laatste onbruikbaar was gemaakt. Er was nog wel een injecteur, doch deze werd blijkbaar zelden gebruikt, zoodat die telkens afsloeg. Onmiddellijke voorziening werd gelast.

Bij een anderen ketel bleek de voedingpomp geheel defect te zijn en werd de ketel dagelijks met de hand bijgevuld door de veiligheidsklep, nadat de stoom was afgewerkt; onmiddellijk herstel werd mede bevolen.

Een groote fabrieksketel bleek bij onderzoek erg vervuild; als reden werd opgegeven, dat men in 14 weken niet had gespuid, daar de spuipijp defect was.

Meermalen werden zoogenaamde Jenkins-klepjes aan peilglaskranen sterk lek bevonden, zoodat bij eventueel springen van het glas dit laatste bezwaarlijk kon worden vervangen. De losse plaatjes in die klepjes worden dikwerf niet tijdig genoeg vernieuwd.

Bij een onverwacht onderzoek werd de klacht vernomen, dat de afgeslotene veiligheidsklep te vroeg afblies. De oorzaak werd gevonden in het ontbreken van een loosgaatje onder in de afsluitkast, zoodat deze laatste half vol water stond.

Bij de inspectie onder stoom van een scheepsketel, bleek het peilglas geheel vol; toen de machinist de veiligheidskleppen wilde lichten, wierpen deze water uit, en werd hij dientengevolge lichtelijk gebrand. Niet alleen het peilglas, doch de ketel was nagenoeg geheel vol.

Eindelijk zij nog vermeld, dat bij het nader onderzoek van een verticalen ketel deze met het mangat naar den muur gekeerd bleek te zijn opgesteld, zoodat het deksel niet of met groote moeite kon worden losgemaakt. De ketel is daarop verplaatst.

II. Statistieke opgaven.

Uit tabel D blijkt de toestand op 1 Januari 1905, provinciesgewijze verdeeld in dezelfde rubrieken als bij het vorige verslag, terwijl tabel E een vergelijkend overzicht aanbiedt van den toestand in de verschillende provinciën op 1 Januari 1903, 1904 en 1905.

Wederom zijn in deze opgave niet begrepen de stoomketels der locomotieven bij de spoorwegdiensten in gebruik; de statistiek van deze treft men aan in het jaarverslag van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten. Evenmin bevatten de hierna volgende opgaven de zoogenaamde tramlocomotieven, in gebruik bij de spoorwegen met beperkte snelheid, waaromtrent in laatstbedoeld verslag trouwens geene opgaven worden verstrekt. Deze kwamen laatstelijk voor in het dezerzijdsch verslag over 1901.

Slechts komen onder de vervoerbare stoomketels, even als verleden jaar, 2 tramlocomotieven voor, niet ressorteerende onder de Wet op de spoorwegen met beperkte snelheid.

Evenmin zijn opgenomen de ketels of toestellen onder het Departement van Marine, of onder het beheer der artillerie-inrichtingen staande. Wel komen onder de gegevens dezer tabellen voor, de ketels onder beheer van andere departementen van algemeen bestuur staande, verdeeld als volgt: onder het Departement van Binnenlandsche Zaken 20, van Oorlog 34, van Koloniën 4, van Financiën 5, van Justitie 12 en van Waterstaat, Handel en Nijverheid 59 stuks. Vermelding verdient hierbij, dat volgens Uwer Excellenties beschikking de ketels in gebruik bij de Staats-mijnen in Limburg, niet van het dezerzijdsch toezicht zullen zijn uitgesloten.

Het gemiddeld aantal M^2. verwarmd oppervlak van een fabrieksketel bedraagt 37.9, tegen 37.5 in het voorafgaande jaar; van een ketel in poldergemalen 49.4 (49.3); van ketels in zeeschepen 139.3 (138.5); in binnenbooten 37.5 (37.4); in sleepbooten 53 (53.9); in visschersvaartuigen 14.1 (12.3); en van een vervoerbaren ketel 16.7 (16.6). Over het totaal gerekend, is het gemiddeld vermogen per ketel 40.5 M^2., tegen 40.2 in het voorafgaande jaar en 39.8 M^2. in 1902. Het vermogen der ketels is dus steeds stijgende, om reeds in vorige verslagen vermelde redenen.

De toename der ketels bedroeg over het afgeloopen jaar 2.72 pct., tegen 3.80 in het voorafgaande. De vermeerdering van het verwarmd oppervlak was 3.5 pct. tegen 4.8 in 1903.

Tot vergelijking met deze cijfers zij hier tevens medegedeeld, dat de vermeerdering der stoomketels in Pruisen gedurende het

tijdvak 1 April 1903—1904 bedroeg: vaste ketels 0.9, vervoerbare 2.26, scheepsketels voor de binnenvaart 2.50 en scheepsketels in zeebooten 1.24 pct.; een en ander op een totaal van 100 387 stoomketels.

Het vermogen der machines in PK. vermeerderde in Pruisen gedurende het genoemde jaar met ongeveer 4.40 pct.; terwijl het vermogen der stoomketels in het vrij wel overeenkomstige jaar ten onzent met 4.80 pct. toenam, als hierboven vermeld.

Zooals in mijn jaarverslag over 1900 meer uitvoerig is betoogd, levert het verwarmend oppervlak een zuiverder maatstaf op tot beoordeeling van het stoomwezen, dan de paardekrachten der machines.

Ter vergelijking van den stand der industrie en scheepvaart in beide landen zijn de volgende statistieke opgaven nog van belang. In Pruisen vermeerderde het aantal vaste en vervoerbare ketels tusschen 1885 en 1904 van 50 612 op 97 578, dus bijna op het dubbele; ten onzent steeg in genoemd tijdperk het aantal vaste en vervoerbare ketels van 5861 op 9517.

Wat betreft de scheepvaart, zoo nam het aantal vaartuigen voor binnen- en buitenvaart in Pruisen tusschen de jaren 1894 en 1903 toe met 728 stuks (van 1621 op 2349); ten onzent met 466 (van 1336 op 1802). Het aantal ketels in vaartuigen nam in Pruisen gedurende laatstbedoeld tijdperk toe van 1934 tot 2769 en ten onzent van 1631 tot 2302 (vaartuigen voor de visscherij hieronder niet begrepen).

Het verwarmd oppervlak der scheepsketels in Pruisen op 1 Januari 1903 bedroeg 164 053 M^2., ten onzent 159 337 M^2. Blijkbaar zijn onder de Pruisische vaartuigen niet begrepen de zeebooten, welke te Hamburg en Bremen te huis behooren.

TABEL D.

Tabel D.

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels. Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².
Limburg.	255 fabrieken	361	125	236	16 673
	— watergemalen.	—	—	—	—
	— passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	—	—	—	—
	19 id.: binnenlandsche vaart	19	19	—	720
	2 sleepbooten	2	1	1	34
	— vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	—	—	—	—
	52 locomobielen, locomotieven, kranen, enz. .	58	13	45	907
Noord-brabant.	598 fabrieken	893	580	313	46 849
	38 watergemalen.	60	35	25	2 981
	— passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	—	—	—	—
	46 id.: binnenlandsche vaart	48	47	1	1 358
	7 sleepbooten	7	6	1	286
	1 vaartuig ten behoeve der visscherij . . .	1	1	—	42
	80 locomobielen, locomotieven, kranen, enz. .	87	31	56	1 290

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels. Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².
Zeeland.	107 fabrieken	174	109	65	7 983
	6 watergemalen. . . .	11	11	—	606
	9 passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	49	31	18	8 236
	26 id.: binnenlandsche vaart	28	25	3	1 460
	3 sleepbooten	3	3	—	157
	6 vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	6	5	1	165
	74 locomobielen, locomotieven, kranen, enz..	74	12	62	1 110
Zuidholland.	1175 fabrieken	1710	1208	502	56 865
	183 watergemalen. . . .	286	196	90	14 938
	132 passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	350	76	274	49 530
	335 id.: binnenlandsche vaart	359	339	20	15 367
	528 sleepbooten	558	550	8	32 161
	631 vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	636	176	460	4 544
	562 locomobielen, locomotieven, kranen, enz..	581	314	267	11 939

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels.			
		Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².
Noord-holland.	907 fabrieken	1435	967	468	61 652
	117 watergemalen. . . .	210	165	45	10 705
	98 passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	264	135	129	34 993
	230 id.: binnenlandsche vaart	251	241	10	10 363
	122 sleepbooten	126	119	7	4 937
	87 vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	87	21	66	5 520
	426 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.. .	427	200	227	5 042
Utrecht.	226 fabrieken	331	215	116	10 650
	37 watergemalen . . .	48	32	16	2 152
	— passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	—	—	—	—
	12 id.: binnenlandsche vaart	12	11	1	179
	18 sleepbooten	18	17	1	754
	— vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	—	—	—	—
	79 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	79	30	49	1 738

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels. Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².
Gelderland.	627 fabrieken	757	459	298	18 294
	36 watergemalen	58	45	13	3 000
	— passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart	—	—	—	—
	52 id.: binnenlandsche vaart	54	54	—	2 057
	35 sleepbooten	35	35	—	1 875
	1 vaartuig ten behoeve der visscherij	1	1	—	10
	136 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	140	68	72	3 399
Overijssel.	385 fabrieken	522	360	162	22 502
	11 watergemalen	12	12	—	443
	— passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart	—	—	—	—
	24 id.: binnenlandsche vaart	24	24	—	613
	16 sleepbooten	17	17	—	889
	— vaartuigen ten behoeve der visscherij	—	—	—	—
	51 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	51	25	26	840

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels. Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat	Verwarmings-oppervlak in M².
Drenthe.	110 fabrieken	136	97	39	2 384
	6 watergemalen. . . .	6	6	—	216
	— passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	—	—	—	—
	8 id.: binnenlandsche vaart	8	8	—	170
	2 sleepbooten	2	2	—	65
	— vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	—	—	—	—
	20 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	20	13	7	169
Groningen.	345 fabrieken	508	420	88	22 188
	55 watergemalen. . .	61	60	1	2 218
	2 passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	3	1	2	236
	39 id.: binnenlandsche vaart	39	39	—	941
	15 sleepbooten	15	15	—	611
	1 vaartuig ten behoeve der visscherij . . .	1	1	—	40
	205 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	205	29	176	2 568

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels. Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².
Friesland.	287 fabrieken	394	319	75	7 805
	17 watergemalen . . .	20	14	6	872
	1 passagiers- en goederenboot: buitenlandsche vaart . . .	2	—	2	157
	96 id.: binnenlandsche vaart	96	95	1	1 950
	9 sleepbooten	9	9	—	234
	2 vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	2	2	—	91
	35 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	35	27	8	318

HET RIJK.

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels. Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².
Het Rijk.	5022 fabrieken	7221	4859	2362	273845
	506 watergemalen. . . .	772	576	196	38 131
	242 passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	668	243	425	93 152
	887 id.: binnenlandsche vaart	938	902	36	35 178
	757 sleepbooten	792	774	18	42 003
	729 vaartuigen ten behoeve der visscherij . .	734	207	527	10 412
	1720 locomobielen, locomotieven, kranen, enz. .	1757	762	995	29 320

Tabel E.

TABEL E.

Vergelijkend Overzicht.

Provinciën.	Datum.	INRICHTINGEN. Fabrieken.	Watergemalen.	Passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart.	Passagiers- en goederenbooten: binnenlandsche vaart.	Sleepbooten.	Vaartuigen ten behoeve der visscherij.	Locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	STOOMKETELS. Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmingsoppervlak in M².
Limburg . .	1 Jan. 1905	255	—	—	19	2	—	52	440	158	282	18 334
	„ „ 1904	241	—	—	17	2	—	50	415	139	276	16 751
	„ „ 1903	239	—	—	18	2	—	47	413	133	280	16 351
Noordbrabant	1 Jan. 1905	598	38	—	46	7	1	80	1096	700	396	52 806
	„ „ 1904	596	38	—	44	9	1	83	1111	701	410	54 000
	„ „ 1903	606	35	—	45	9	1	80	1104	686	418	52 513
Zeeland . . .	1 Jan. 1905	107	6	9	26	3	6	74	345	196	149	19 717
	„ „ 1904	110	6	9	26	3	8	75	351	201	150	19 693
	„ „ 1903	115	6	7	27	3	6	66	340	193	147	19 268
Zuidholland .	1 Jan. 1905	1175	183	132	335	528	631	562	4480	2859	1621	185 344
	„ „ 1904	1179	185	113	335	512	579	543	4344	2751	1593	177 510
	„ „ 1903	1174	184	105	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

	„ „ 1904	859	116	107	221	122	71	411	2691	1770	921	127 395
	„ „ 1903	829	115	108	212	111	60	402	2590	1688	902	119 394
Utrecht . . .	1 Jan. 1905	226	37	—	12	18	—	79	488	305	183	15 473
	„ „ 1904	224	36	—	13	18	—	78	476	292	184	14 444
	„ „ 1903	214	36	—	13	20	—	74	453	280	173	13 522
Gelderland. .	1 Jan. 1905	627	36	—	52	35	1	136	1045	662	383	28 635
	„ „ 1904	617	36	—	54	32	—	120	1015	635	380	27 959
	„ „ 1903	603	36	—	56	31	—	109	988	611	377	26 884
Overijssel . .	1 Jan. 1905	385	11	—	24	16	—	51	626	438	188	25 287
	„ „ 1904	382	11	—	24	15	—	48	622	431	191	25 280
	„ „ 1903	373	11	—	24	16	—	45	602	414	188	24 119
Drenthe. . .	1 Jan. 1905	110	6	—	8	2	—	20	172	126	46	3 004
	„ „ 1904	105	6	—	8	2	—	18	165	119	46	2 826
	„ „ 1903	102	6	—	7	3	—	18	155	114	41	2 555
Groningen . .	1 Jan. 1905	345	55	2	39	15	1	205	832	565	267	28 802
	„ „ 1904	332	53	2	37	13	—	198	798	540	258	27 098
	„ „ 1903	332	53	2	34	13	—	184	776	525	251	26 006
Friesland . .	1 Jan. 1905	287	17	1	96	9	2	35	558	466	92	11 427
	„ „ 1904	284	17	2	94	8	3	34	552	462	90	11 366
	„ „ 1903	280	17	2	96	8	3	26	540	452	88	11 152
Het Rijk . .	1 Jan. 1905	5022	506	242	887	557	729	1720	12 882	8323	4559	522 041
	„ „ 1904	4929	504	233	873	736	663	1658	12 540	8041	4499	504 322
	„ „ 1903	4867	499	224	863	715	498	1583	12 080	7752	4328	481 024

Eindelijk geeft tabel F een vergelijkend overzicht van de stoomtoestellen, andere dan ketels, (voorwarmers, overhitters en stoomvaten) in de verschilleude provinciën, zoomede het aantal op 1 Januari 1903 en 1904.

Evenals vroeger komen zeer enkele voorwarmers daarbij tweemalen voor: eens als voorwarmer blijkens art. 61, sub *a*, en eens als stoomvat, ingevolge art. 61, sub *c*, van het Stoombesluit.

Men zal hierbij eene belangrijke vermeerdering constateeren van het aantal overhitters, welke bij nieuwe ketels van hooge drukking vrij algemeen worden toegepast, althans in fabrieken. Meest altijd betreft zulks ketels met een of twee binnenvuurgangen, zeldzaam waterpijpketels, welke laatste trouwens nagenoeg niet meer geplaatst worden.

Tabel F.

TABEL F.

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Voorwarmers (art. 61*a* K. B.)				Stoomverhitters (art. 61*b* K. B.).				Stoomvaten. (art. 61*c* K. B.)			
		Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².	Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².	Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Inhoud in kub. M.
Limburg	24	1	1	—	36	13	3	10	608	123	2	121	365.4
Noordbrabant	74	1	1	—	4	11	4	7	500	270	39	231	614.4
Zeeland	10	—	—	—	—	2	2	—	40	28	2	26	89.5
Zuidholland	128	1	1	—	17	22	3	19	637	289	130	159	1817.7
Noordholland	89	1	1	—	12	89	57	32	3057	199	63	136	1217.2
Utrecht	21	—	—	—	—	9	9	—	205	36	8	28	305.0
Gelderland	53	—	—	—	—	10	4	6	281	172	24	148	401.5
Overijssel	65	1	1	—	10	24	18	6	1703	307	51	256	910.0
Drenthe	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	7.6
Groningen	41	2	2	—	60	8	8	—	316	473	222	251	2831.4
Friesland	8	—	—	—	—	7	7	—	240	65	3	62	298.5
Het Rijk	514	7	7	—	129	195	115	80	7587	1964	544	1420	8858.2
id. op 1 Januari 1904	462	6	6	—	120	153	85	68	5734	1816	475	1341	8047.0
id. „ 1 „ 1903	417	6	6	—	120	103	50	53	3806	1669	414	1255	7421.3

III. Overtredingen.

Gedurende het afgeloopen jaar zijn 16 processen-verbaal opgemaakt.

Bij 3 daarvan geschiedde zulks ingevolge art. 4 der Stoomwet (werken zonder vergunning); 2 dier verbalen bleven zonder vervolging wegens formeele bezwaren, in het derde geval werd de gebruiker veroordeeld tot eene geldboete van f 4, subsidiair 4 dagen hechtenis.

De overtreding van art. 22 der Stoomwet gaf aanleiding tot 4 verbalen: alle wegens overbelasting resp. vastzetten van veiligheidskleppen, één daarvan bovendien wegens het niet afsluiten van eene der veiligheidskleppen en het ontbreken eener peilglasbescherming. In het laatste geval werd de machinist vrijgesproken; de gebruiker daarentegen veroordeeld tot eene geldboete van f 3, sub. 1 dag; in de drie andere gevallen werd resp. de gebruiker veroordeeld tot f 1, subs. 1 dag, de machinist tot f 10, subs. 4 dagen, en de machinist tot tweemaal f 5, subs. tweemaal 5 dagen

De overige 9 processen-verbaal zijn opgemaakt ter zake van ongevallen, derhalve krachtens art. 26 der Stoomwet. 2 daarvan hadden betrekking op bepaalde ontploffingen: de eene betrof die van 2 kookketels, te Helmond, de andere het openscheuren van 2 waterpijpen in een stoomketel, te Tilburg; geen van beide verbalen gaf aanleiding tot vervolging.

Dit laatste was evenmin het geval met 6 der 7 andere processen-verbaal, opgemaakt wegens ongevallen van meer of minder belang: alle hierna te vermelden onder de rubriek „Ongevallen". Een daarvan had betrekking op de scheur in den stoomketel der sleepboot „Alexa"; 1 op het losraken van het deksel op een stoom- tevens distilleerketel; 1 wegens het afvallen van een der veiligheidsgewichten; 1 ter zake van brandwonden door onvoorzichtige behandeling eener spuikraan; 1 wegens brandwonden bij de behandeling van een peilglas; en ten slotte een, wegens onvoorzichtig losdraaien van het deksel op een strookoker. In het mede hierna vermelde geval, waarbij het onvoorzichtig openen eener spuikraan een menschenleven kostte, werd de dader tot eene maand gevangenisstraf veroordeeld.

De bevaringen in 1904 gehouden met behulp van eene inspectieboot van den Rijkswaterstaat op de Waal, gaven, evenmin als in 1903, aanleiding tot verbaliseeren.

In het geheel werden 39 vaartuigen op die wijze onderzocht, en slechts in één geval werd het vermoeden verkregen, alsof wel eens tot overbelasting der kleppen de toevlucht werd genomen.

De grootere ketels met hooge stoomspanning, welke bij de naar Duitschland varende sleepbooten thans vrij algemeen worden toegepast, zijn hoofdzakelijk oorzaak, dat overbelasting van veiligheidskleppen steeds zeldzamer wordt.

Bij eene bevaring op de rivier vóór Rotterdam bleken voorts twee vaartuigen licht overbelast te zijn, terwijl van een derde de kleppen vastgezet waren.

Van de op Duitsch gebied gehouden bevaringen wordt dezerzijds kennis bekomen door tusschenkomst van den Inspecteur van de Rijnvaart, altijd voor zoover de onder Nederlandsche vlag varende booten betreft. In het 1ste kwartaal van 1904 werden twee zoodanige vaartuigen bevonden, de eene met ééne klep vastgezet, de tweede met beide kleppen vastgezet en $1^{1}/_{2}$ atm. te hooge stoomspanning; in het 2de kwartaal zijn drie booten in overtreding bevonden, de eerste met eene klep vastgezet, de tweede met beide kleppen overbelast; in het 3de kwartaal werd ééne boot aangetroffen met vastgezette kleppen en 1 atm. te hooge stoomdruk.

Hierbij moet niet uit het oog verloren worden, dat wegens den sterkeren stroom op het Duitsche riviergedeelte de verleiding tot overbelasting en tot het stoken van hooger stoomdruk grooter is te achten dan ten onzent.

De in Duitschland uitgesproken straffen staan — zooals in het vorige jaarverslag reeds werd opgemerkt — niet altijd in juiste verhouding tot de zwaarte van het delict. Zoo werd eene straf van 15 mark subs. 3 dagen hechtenis gevorderd, ter zake van verschil in aanwijzing tusschen de beide aan boord geplaatste manometers.

Verzegeling ten slotte vond vier malen plaats, en wel drie keer op grond van art. 4 der Stoomwet (het zonder voorafgaande vergunning in dienst stellen van stoomtoestellen), en ééns krachtens art. 22, wegens herhaald verzuim om gevolg te geven aan eene aanschrijving tot inwendig onderzoek, zoodat er reden was om gevaar te vermoeden.

IV. Ongevallen.

Het jaar 1904 is noodlottig geweest door de merkwaardige ontploffing van twee stoomvaten tegelijk in de fabriek van P. F. van Vlissingen & C°., te Helmond, op 18 Januari, waarbij drie menschen het leven verloren en een gewond werd, terwijl de materieele schade ook zeer groot was te achten.

Het zeer uitvoerig en belangrijk rapport te dien aanzien van de hand van den — sedert overleden — ingenieur van Dissel,

werd door Uwe Excellentie openbaar gemaakt in de *Staatscourant* van 13 Juli 1904; weshalve ik verdere bijzonderheden te dezer plaatse dus achterwege kan laten.

Zooals uit de rubriek „belangrijke inspectiën" is gebleken, gaf bedoelde ontploffing aanleiding tot een tusschentijdsch en scherp onderzoek van verschillende andere kooktoestellen van ongeveer denzelfden leeftijd en dezelfde constructie.

Een tweede ongeval betrof het openbarsten van twee pijpen in een waterpijpketel, systeem Barbe, te Tilburg, ten gevolge waarvan twee personen lichte brandwonden bekwamen.

Herhaaldelijk is reeds in vroegere jaarverslagen en ook in afzonderlijke rapporten gewezen op het gevaar, waaraan men bij het gebruik van waterpijpketels is blootgesteld, door het zonder eenige waarschuwing als b. v. lekkage, openscheuren der pijpen, voornamelijk waar het nog gelaschte pijpen betreft. Zooals uit die vroegere verslagen kan blijken, zijn soortgelijke ongelukken met waterpijpketels van verschillende stelsels voorgekomen.

Dezerzijds worden dusdanige ongevallen onder de ontploffingen gerangschikt, volgens Duitsche opvatting echter niet: dáár toch is het kenmerk eener ontploffing, dat in den ketelwand eene zoodanige opening ontstaat, dat plotseling opheffing van stoomdruk plaats vindt.

In den ketel der sleepboot „Alexa", te Rotterdam, ontstond in het achterfront eene vrij belangrijke scheur, tengevolge van onvoldoende herstelling eener gebroken steunbout; één persoon is dientengevolge licht gekwetst. Het ongeval gaf aanleiding tot bijzondere beschouwingen van den ingenieur Kooy, welke door Uwe Excellentie zijn openbaar gemaakt in de *Staatscourant* van 11/12 September jl.

Door onvoorzichtige behandeling van het deksel op een distilleer- tevens stoomketel in eene branderij te Schiedam, bekwam een persoon dusdanige brandwonden, dat hij is overleden.

Iets dergelijks vond plaats met een strookoker in eene papierfabriek, de moeren van het deksel werden door een arbeider gedeeltelijk losgedraaid om den stoom te laten ontsnappen, het deksel werd echter door den druk geheel losgeslingerd en de onvoorzichtige zwaar gekwetst. Ook in het jaarverslag over 1901 wordt zoodanige onvoorzichtige handelwijze vermeld.

Nog werd kennis bekomen van twee gevallen, waarin een stoomafsluiter is stuk gesprongen, ten gevolge van waterslag in de stoompijp; in het eene geval werd het condenswater in de hoofdleiding gedeeltelijk afgetapt en kwam daardoor in beweging, zoodat een flens van den gegoten ijzeren stoomafsluiter af brak;

verdere ongelukken kwamen daarbij niet voor. In het andere geval betrof het een afsluiter in eene hulpleiding, welke niet onder de Stoomwet ressorteerde.

In twee gevallen schoof het gewicht der afgesloten veiligheidsklep van den hefboom, zoodat de stoom plotseling kon ontsnappen; vermoedelijk was het gewicht niet zorgvuldig aan den hefboom gehangen. In een dier gevallen bekwam de machinist brandwonden; daar het ongeval echter niet door den burgemeester was medegedeeld, doch eerst na eenigen tijd door tusschenkomst van den arbeidsinspecteur werd vernomen, zoo bleek bij het dezerzijdsch onderzoek de oorzaak niet meer voldoende.

Een machinist had de verregaande roekeloosheid om een verstopte spuikraan met een ijzer te willen doorsteken; gelukkig is hij van de opgedane brandwonden genezen.

In een ander geval bekwam de stoker lichte brandwonden, toen hij na het springen van het peilglas, de kranen wilde sluiten.

Noodlottiger afloop had de onverantwoordelijke handelwijze van een hulpstoker in eene zuivelfabriek; een arbeider was bezig om den kouden ketel te reinigen, toen eerstgenoemde de spuikraan van den onder stoom zijnden ketel opende, terwijl *niet* voldaan was aan het voorschrift van art. 58, sub *c*, van het Stoombesluit, namelijk om de spuileiding veilig afgesloten te hebben. De bedoelde arbeider is aan de bekomen brandwonden overleden. De onvoorzichtige dader werd veroordeeld tot eene maand hechtenis.

De hier volgende gevallen betreffen slechts materieele schade aan ketels, en worden volledigheidshalve of wel om redenen van bijzonder belang vermeld.

Van een ketel met twee binnenvuurgangen had men de spuikraan een weinig geopend, doch vergeten te sluiten; de beide vuurtoppen zakten tengevolge van watergebrek door tot op de roosters. Het lood in de smeltbare proppen was wel is waar gesmolten, doch had geene uitwerking gehad, daar een laagje ketelsteen zich aan de waterzijde had vastgehecht.

Een gegolfde vuurgang was mede vervormd door watergebrek, en is daarop langs hydraulischen weg met goed gevolg in den oorspronkelijken vorm teruggezet, althans zoover mogelijk. Hetzelfde vond plaats met de (gladde) vuurgangen in een anderen ketel.

Bij een ketel, welke reeds van 1868 dagteekende ontstond onder stoom onverwacht een scheur in de Adamsonflens; kort daarop geschiedde hetzelfde met een naastgelegen ketel, doch in kouden toestand. De beoordeeling van het materieel der vuurgangen vindt men bij de belangrijke inspectiën vermeld. — De stoker werd ongesteld tengevolge van den schrik. Door den

fabrikant is de vereischte kennisgeving volgens de Ongevallenwet ingezonden. Het bericht werd dezerzijds wederom ontvangen door tusschenkomst van den inspecteur van den Arbeid, niet van den burgemeester, ofschoon het ongeval blijkens de kennisgeving duidelijk onder de Stoomwet ressorteerde.

Het wegslingeren en breken van een vliegwiel had tengevolge, dat een stuk van ongeveer 400 K.G. zwaarte, tegen het voorfront van een ketel sloeg, zoodat peilkolom, manometer en stempelplaat werden afgeslagen; de ketel is daarbij verder niet beschadigd.

Werd meermalen verzuimd — zelfs bij de aanvankelijk genoemde ontploffingen — de kennisgeving als bedoeld bij art. 24 der Stoomwet aan het districtshoofd te doen toekomen, ook kwam het voor, dat geheel onnoodige mededeelingen werden ontvangen, welke somtijds een noodeloos onderzoek ten gevolge hadden. Zoo werd dezerzijds officieel bericht ontvangen van het breken der krukas van een stoomwerktuig.

Arnhem, Mei 1905.

De Hoofdingenieur voor het Stoomwezen,
W. A. M. Piepers.

Hilversum, 23 Juli 1904.

Ter voldoening aan de opdracht, vervat in Uwer Excellentie's missive d°. 26 Februari jl., litt. A, Afd. Handel en Nijverheid, om een onderzoek in te stellen naar de wenschelijkheid en de mogelijkheid, om van Staatswege de gelegenheid te openen tot het afleggen van een vrijwillig examen voor bedienaar van stoomtoestellen, voor zoover deze laatste zich niet bevinden in zeebooten, hebben wij de eer het navolgend rapport uit te brengen.

In de eerste plaats deed zich bij ons de vraag voor: Wat verstaat men onder *bedienaar van een stoomtoestel?*

In de geheele Stoomwet met de daarbij behoorende Koninklijke besluiten, wordt alleen in het besluit van 19 October 1896 (*Staatsblad* n°. 163) gesproken van: „hij die den ketel bedient" en wel in art. 28, 4de alinea, en in art. 46, 2de alinea, en volgens de daarin vervatte voorschriften moet de bedienaar van een stoomketel: *a.* de manometer kunnen aflezen; *b.* zorg dragen, dat de veiligheidskleppen gemakkelijk beweegbaar blijven en dat de belasting er van niet overschrijde die, welke vermeld is in de akte van vergunning, *c.* zorg dragen, dat het waterpeil gehouden wordt ten minste 10 c.M. en voor stoomvaartuigen ten minste 15 c.M. boven de op den ketel nabij het peilglas aangebrachte koperen strook, die aangeeft het hoogste punt van den ketel, dat met de verbrandingsproducten in aanraking komt.

Een vrijwillig examen in te stellen voor personen, die eene zoo geringe kennis behoeven te bezitten, achten wij noch wenschelijk, noch noodig en mitsdien zijn wij gekomen tot de onderstaande conclusie:

Het instellen van een vrijwillig examen voor bedienaars van stoomtoestellen in den zin der Stoomwet wordt door ons niet wenschelijk geacht.

Hiermede zouden wij dus feitelijk aan onze opdracht voldaan hebben.

Intusschen hebben wij gemeend onze taak wat breeder te moeten opvatten en hebben wij ons de vraag gesteld: hoe komt het, dat tal van personen, niet alleen werknemers maar ook werkgevers, die bij het stoombedrijf zijn betrokken, min of meer beslist voorstanders zijn van het in het leven roepen van een examen voor het bedienend personeel.

Het kwam ons voor, dat opzichtens het woord: „bedienaar van een stoomtoestel" of liever gezegd, ten opzichte van de werkzaamheden, die aan den bedienaar van een stoomtoestel zijn opgedragen, geen overeenstemming heerscht en deze dikwijls verward worden met die van den machinist, die een meer uitgebreiden werkkring heeft.

Tot staving hiervan diene het navolgende:

In het bekend adres van den Bond van machinisten en stokers in Nederland wordt gesproken van bedienaars van stoomwerktuigen en verzocht bepalingen te treffen waardoor het niet meer mogelijk is, dat beslist onbevoegden optreden als bedienaars van stoomtoestellen, door een examen in het leven te roepen, waaraan alle machinisten moeten voldoen enz. enz.

Dezelfde begripsverwarring heerscht ook in de rede van den heer J. H. A. Schaper gehouden in de vergaderingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 29 Juni 1900, *Handelingen* bladz. 1855 en op 23 December 1902, terwijl in Bijlage C van de Memorie van Toelichting tot de Staatsbegrooting voor 1904 onder meer wordt gezegd:

„De uitkomsten van dit onderzoek hebben de wenschelijkheid om een verplicht examen *voor machinisten* in te stellen niet aangetoond."

Ook bij de Commissie in wier handen is gesteld het voorgenoemd adres houdende het verzoek, dat van de bedienaars van stoomtoestellen het afleggen van een examen worde geëischt, komt dezelfde begripsverwarring voor.

Immers waar de meerderheid in hare conclusie zegt:

den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid te verzoeken te willen overwegen of het verwerven van een diploma voor het bedienen van stoomwerktuigen van zeer eenvoudige constructie zou dienen te worden bevorderd,

zegt de minderheid:

te willen overwegen of het wenschelijk is, met inachtneming van een overgangstermijn, een eenvoudig examen in het leven te willen roepen, waaraan alle *machinisten* behooren te voldoen.

Zeer zeker heeft geen der leden gedacht aan een bedienaar van een stoomtoestel in den zin der Stoomwet.

Op grond van deze beschouwingen achten wij dan ook de breede opvatting van onzen taak voldoende gemotiveerd, te meer daar aan het woord „veiligheid" eene meer uitgebreide beteekenis kan worden gehecht.

Ten einde de meening te vernemen van een beperkt aantal werkgevers in verschillende groote en kleine industrieele bedrijven, zoomede van enkele andere personen, die wij bevoegd achtten

in deze een oordeel te vellen, hebben wij 61 circulaires met vraagpunten rondgezonden. Een exemplaar van deze circulaire wordt hierbij overgelegd.

Bijna allen hebben aan het woord: „bedienaar van stoomtoestel" de beteekenis van machinist of machinist-stoker toegekend.

Op deze 61 circulaires zijn 37 antwoorden ingekomen. Twintig waren beslist vóór het instellen van een vrijwillig examen; 7 beslist tegen; 5 vóór maar met een of ander voorbehoud, in hoofdzaak het niet stellen van hooge theoretische eischen, en van 5 was het oordeel twijfelachtig. Hierbij dient opgemerkt te worden, dat de 20 voorstanders door de circulaire bekend zijn gesteld met de mogelijkheid, dat de instelling van een vrijwillig examen zou kunnen leiden tot het in het leven roepen van een verplicht examen.

Ook aan den Bond van machinisten werden enkele circulaires gezonden. Hierop kwam een viertal antwoorden in; die hierbij worden overgelegd in originali.

Ook de 37 voornoemde beantwoorde circulaires zijn desverlangd ter beschikking van Uwe Excellentie.

Omtrent de vrij uitvoerige antwoorden van de afd. Dordrecht, die blijkbaar met eenige meerdere zorg zijn opgesteld, merken wij op, dat daarmede reeds voldoende in het rapport wordt rekening gehouden.

De lezing van al deze schrifturen hebben bij den eersten en den derden ondergeteekende de overtuiging versterkt, dat het wenschelijk is een vrijwillig examen in het leven te roepen voor machinisten en machinist-stoker in de verschillende industrieën en van de binnenvaart, terwijl de 2de ondergeteekende dat gevoelen niet deelt en in eene afzonderlijke hierbij gevoegde Nota zijne meening in deze wenscht uiteen te zetten.

Wat echter de machinisten van stoomvisschersvaartuigen betreft, zijn wij het volkomen eens, dat voor deze personen zelfs een verplicht examen zeer gewenscht zou zijn en wel op dezelfde gronden waarop dit is ingesteld voor machinisten voor de koopvaardij en de sleepvaart.

Met stoomvisschersvaartuigen worden bedoeld die, welke van voortstuwers zijn voorzien en derhalve niet de loggers, bommen en dergelijke, die slechts een klein keteltje hebben om het spil te bewegen.

De meening van den eersten en den derden ondergeteekende is wel, dat een geëxamineerd machinist voor de veiligheid van den stoomketel niet bepaald noodig is, doch meerderen waarborg daarvoor zal geven. Een ontwikkeld machinist zal zich beter

rekenschap geven van de gevaren, die door onachtzaamheid kunnen ontstaan dan de onontwikkelde en naar onze meening zal deze laatste zich eerder laten vinden af te wijken van de bepalingen der Stoomwet dan hij, die op de hoogte is van zijn vak.

Maar behalve dit, wordt er in tal van antwoorden op aangedrongen, dat de machinist-stoker bankwerker moet zijn, om reparaties te kunnen verrichten. dat hij zuinig en met overleg leert stoken; dat hij kennis moet hebben van de behandeling der machines om reparaties te voorkomen, terwijl deze kennis door de beantwoorders als een voordeel voor hun bedrijf wordt geacht.

Ongetwijfeld zal door deze meerdere ontwikkeling van de machinisten het economisch belang van den patroon gediend worden en nu vermeenen de eerste en de derde ondergeteekende, dat het wel degelijk een Staatsbelang is, hierdoor de industrie in haar economischen strijd te steunen; vooral nu zij door allerlei wettelijke voorschriften tot uitgaven wordt gedwongen.

Om tot die meerdere ontwikkeling te geraken, is naar de meening van den eersten en den derden ondergeteekende tot nu toe de eenige weg, de instelling van een niet verplicht examen, dat uit den aard der zaak in hoofdzaak de praktijk van het vak moet omvatten.

Wel wordt door den heer Piepers in zijn nota de opmerking gemaakt, dat slechts in Oostenrijk alleen op dat gebied een wettelijke regeling bestaat, doch de beide andere onderteekenaars brengen hiertegen in, dat dit Rijk steeds aan de spits heeft gestaan van de sociale wetgeving.

Wat de mogelijkheid betreft om een dergelijk examen in het leven te roepen, heeft onze commissie veelvuldige besprekingen gehouden, waarbij zij zeker op vele moeilijkheden is gestuit, doch die zij vermeent, dat wel te boven zijn te komen.

In de eerste plaats vermeent zij, dat het examen gesplitst zou moeten worden en wel voor machist-stoker en voor machinist, op de navolgende wijze:

diploma *a*. machinist-stoker klein bedrijf;

„ b^{1}. machinist groot bedrijf;

„ *b* . machinist op stoomschepen in de binnenvaart en op stoomvisschersvaartuigen;

„ b^{3}. machinist voor den dienst op locomotieven.

Wij zijn ons wel bewust, dat ook bij de binnenvaart onderscheid is te maken tusschen groot en klein bedrijf, wanneer men bijv. eene vergelijking maakt tusschen een kleine boot op de

binnenwateren en een groote Rijnboot; doch wij wenschen met voordacht niet nog meer rubrieken te scheppen, hetgeen zeer zeker ten koste van de gemakkelijke uitvoerbaarheid zou zijn. Op bedoelde kleine vaartuigen wordt dan ook met een machinist-stoker volstaan.

Zonder examen dient het diploma van machinist-stoker toegekend te worden:

1°. aan hen, die in het bezit zijn van het einddiploma eener ambachtsschool, alwaar les gegeven wordt in de stoomwerktuigkunde en in de voornaamste bepalingen van de Stoomwet, indien zij bovendien een bewijs kunnen overleggen, dat zij een jaar in de praktijk werkzaam zijn geweest bij de behandeling van stoomwerktuigen en stoomketels;

2°. aan hen, die in het bezit zijn van een einddiploma burger-avondschool, die wat het onderwijs betreft hetzelfde karakter draagt als de sub 1°. genoemde ambachtsschool, mits zij bovendien kunnen bewijzen drie jaar werkzaam te zijn geweest als smid, bankwerker, draaier of ketelmaker en een jaar bij de behandeling van stoomwerktuigen en stoomketels.

Als toelatingseischen voor het examen ter verkrijging van het diploma *a* (machinist-stoker in het klein bedrijf) zou moeten gesteld worden een driejarige werktijd in de hiervoor genoemde vakken.

Wijders dient het examen te omvatten:

1°. lezen, schrijven en kennis van de vier hoofdregelen der rekenkunde met geheele getallen, gewone en tiendeelige breuken;

2°. kennis van het Nederlandsche stelsel van maten en gewichten en van de Engelsche lengtematen;
het oplossen van vraagstukken, die hierop betrekking hebben;

3°. bekendheid met de behandeling der vuren en met de verschillende ketel-appendages;

4°. bekendheid met de voornaamste bepalingen der Stoomwet;

5°. eenige algemeene kennis van de verschillende stoomwerktuigen en hunne onderdeelen, zoomede van de voornaamste soorten van stoomketels.

Voor de toelating tot het examen van machinist moet overgelegd worden het diploma *a* (machinist-stoker).

De theoretische eischen voor de diploma's b^1, b^2 en b^3 kunnen hetzelfde zijn. Zij kunnen zich bepalen tot:

1°. hetgeen vereischt wordt voor diploma *a*;

2°. herleiding van Nederlandsche maten tot Engelsche en omgekeerd;

3°. eenige kennis van meetkundige figuren en van hunne inhoudsbepaling;

4°. Voldoend begrip van de inrichting en werking van thermo-, baro-, mano- en vacuummeters, zoomede van pompen en hevels;
bekendheid met de herleiding der verschillende thermometerschalen;
voornaamste eigenschappen van den stoom;

5°. praktisch samenstellen en ontbinden van krachten;
eenig begrip van arbeidsvermogen;

6°. handteekenen, bestaande in het schetsen van een eenvoudig machinedeel.

Wat het praktische gedeelte van het examen betreft, dienen naar onze meening gesteld de navolgende eischen:

Voor diploma b^1 (machinist groot bedrijf.)

Stoomwerktuigkunde.

1°. ketels:

a. kennis en behandeling der meest gebruikelijke soorten van landketels en toebehooren, zoomede van de voedingstoestellen:

b. het onderhoud van landketels en het verrichten van kleine voorzieningen (aanleggen van deksels en pijpverbindingen.)

2°. machines:

a. kennis van de meest gebruikelijke landmachines en hare onderdeelen zoomede van de werking en de behandeling onder stoom, het verpakken en het verrichten van kleine herstellingen.

3°. het behandelen van stoomdynamo's; eenig begrip van volt en ampère meters.

Voor diploma's b^2 (machinist op stoomschepen in de binnenvaart en op stoomvisschersvaartuigen.)

Stoomwerktuigkunde.

1°. ketels:

a. kennis en behandeling der meest gebruikelijke soorten

van stoomketels en toebehooren aan boord van stoomschepen bestemd voor de binnenvaart en visscherij;

b. het onderhoud van deze ketels en het verrichten van kleine voorzieningen.

2°. machines:

a. kennis en behandeling van de meest gebruikelijke soorten van machines aan boord van binnen- en visschersvaartuigen en het verrichten van kleine voorzieningen;

b. de verschillende inrichtingen van voor- en achterwaartschen gang en hare behandeling;

c. de gebruikelijke voortstuwers (schroeven en raderen.)

Voor diploma b^3 (machinist voor den dienst op locomotieven.)

Stoomwerktuigkunde.

1°. ketels:

a. kennis en behandeling van het gebruikelijke keteltype van tramlocomotieven, zoomede van de voedingstoestellen;

b. het onderhoud dezer ketels en het verrichten van kleine voorzieningen.

2°. machines:

a. kennis van de meest gebruikelijke tramlocomotiefmachines en hare onderdeelen, zoomede van de werking en behandeling onder stoom, het verpakken en het verrichten van kleine voorzieningen;

b. bekendheid met de gebruikelijke reminrichtingen;

3°. bekendheid met de voornaamste voorschriften voorkomende in Rijkswetten en die betrekking hebben op den dienst van den machinist.

Het behoeft wel geen betoog, dat onze commissie zich uitsluitend heeft bezig gehouden met het onderzoek naar eene mogelijke invoering van niet-verplichte examens, daar zich bij mogelijke invoering van verplichte examens nog geheel andere vragen zullen voordoen.

J. J. Stooker.
W. A. M. Piepers.
H. J. de Groot.

Nota van het lid Piepers.

Tot mijn leedwezen kan ik mij niet vereenigen met het gevoelen van mijne medeleden, voor zooveel betreft de wenschelijkheid om een niet-verplicht examen in te stellen voor machinisten, andere dan die op zeebooten.

Allereerst zij opgemerkt, dat waar ook de beide andere Commissieleden zoodanig examen niet wenschelijk achten voor bedienaars van stoomtoestellen in den zin der Stoomwet, *derhalve ook van meening zijn een dergelijk examen nooit geboden wordt door de veiligheid ten opzichte van den stoomketel*, het voornaamste argument als gebezigd door den Bond van machinisten en stokers, en door den afgevaardigde Schaper, daarmede geheel op zijde is gezet. En nu is laatstbedoeld argument mijns inziens het eenige, waarmede de Regeering in deze behoeft rekening te houden.

De wenschelijkheid van dergelijk examen moet ik ontkennen, hoofdzakelijk op grond van de beide navolgende redenen:

1°. Hoezeer het ook is toe te juichen, dat machinisten, in het algemeen gesproken, meerdere ontwikkeling verkrijgen dan thans dikwerf bij hen wordt aangetroffen, en hoezeer het mijne sympathie heeft indien de gelegenheid daartoe aan aanstaande machinisten wordt verschaft, bijv. door uitbreiding van het onderwijs in stoomwerktuigkunde door bekwame personen aan ambachtsscholen, zoo strekt die meerdere kennis minder in het belang van de veiligheid — althans wat den stoomketel betreft — dan wel tot economisch voordeel van den stoomverbruiker of werkgever.

De werkgever die zijn belang begrijpt, zal ook reeds nu bij voorkeur een machinist aanstellen in staat om tevens herstellingen van meerder of minderen omvang te verrichten, en die derhalve meer is dan slechts machinedrijver.

Of echter de werkgever in het algemeen veel waarde zal hechten aan een diploma, meen ik op de volgende gronden te mogen betwijfelen.

Tusschen de jaren 1885 en 1891 is aan oud-leerlingen van een viertal ambachtsscholen, die een einddiploma hadden ver-

worven en daarna twee jaren in de practijk werkzaam waren geweest (waarvan ten minste drie maanden als stoker) een examen afgenomen tot verkrijging van een getuigschrift als machinist-bankwerker.

Dit examen werd jaarlijks afgenomen aan de Machinistenschool te Amsterdam door afgevaardigden van de vier bedoelde scholen: er hebben zich in genoemd tijdsverloop slechts 30 candidaten — dus ruim 4 per jaar — daarvoor aangemeld, terwijl nà 1891 geen examen meer is gehouden, om reden zich niemand meer daartoe aanmeldde.

Wel is waar is sedert dien het ambachtsonderwijs belangrijk uitgebreid, en is de zucht tot studie alsook de waardeering van het vakonderwijs in den laatsten tijd zeer toegenomen, doch werd in 1885—1891 aan de vier bedoelde scholen ook reeds speciaal onderwijs in stoomwerktuigkunde gegeven, op ééne dier scholen zeer zeker op uitstekende wijze; het aantal leerlingen was ook toen reeds van dien aard, dat men vrij wat meer candidaten voor het diploma van machinist-bankwerker had mogen verwachten.

2°. Door mijne medeleden wordt o. a. aangevoerd dat, waar de Regeering voor behoorlijk onderwijs heeft zorg te dragen, het evenzeer op haren weg ligt gelegenheid te openen tot het afleggen van bewijzen van bekwaamheid, en het steunen van de industrie in haren economischen strijd ook Staatsbelang mag heeten.

Ongetwijfeld zijn dit ernstige argumenten, van meer gewicht dan die, welke door den Bond van machinisten en stokers (en zijne woordvoerders) zijn gebezigd; doch meen ik hier tegenover te moeten stellen dat naar mijne meening een examen weinig of geen waarborg oplevert voor de *persoonlijke eigenschappen* welke men in de allereerste plaats bij een machinist verlangt, als soberheid, zindelijkheid, tegenwoordigheid van geest.

Ook het gevoelen van de meerderheid der Commissie, als zoude de onontwikkelde zich eerder laten vinden om af te wijken van de veiligheidsvoorschriften der Stoomwet, strookt niet met mijne ervaring. Verzwaring der veiligheidskleppen bijv. zal men niet aantreffen bij zeer weinig ontwikkelde machinisten of machinist-stokers, evenmin bij ervaren machinisten, doch juist bij de tusschen gelegen personen.

Wel is waar kan men — als ook in het rapport vermeld — tot het afleggen van een examen verlangen bewijzen van werktijd, ook reeds als stoker of machinist, doch zijn zoodanige bewijzen uiterst moeilijk te controleeren, en leveren bijv. de ver-

klaringen van vaartijd bij de examens voor koopvaardij-machinisten niet zoodanig bezwaar op.

Laatstbedoelde examens zijn ook aangehaald in het debat op 24 December 1903 tusschen den Minister en den afgevaardigde Schaper; en ligt — althans bij leeken — de vraag voor de hand waarom examens in het éene geval wèl, in het andere niet noodig zijn.

De toestand is inderdaad geheel anders. Bij de zeevaart hangt de veiligheid van het schip voor een groot deel af van de machinisten, welke laatste zich dikwerf onder zeer moeielijke omstandigheden, moeten kunnen redden: niet alleen practische, doch ook theoretische kennis is voor die personen in den tegenwoordigen tijd dan ook vereischt.

Bij de binnenvaart, bij fabrieken en op publieke werken daarentegen is men steeds min of meer in de nabijheid van machinefabrieken of smederijen, alwaar de noodige herstelling kan worden verricht. Is de machinist tevens goed werkman, dan zal hij zijn patroon somtijds belangrijke herstellingskosten kunnen besparen, doch is dit geen Regeeringszaak. Ongetwijfeld is ook bij de examens voor koopvaardij-machinisten de persoonlijke geschiktheid soms moeilijk te beoordeelen, toch zijn de bewijzen van vaartijd in een bepaalden rang, welke moeten worden overgelegd, inderdaad vrij voldoenden waarborg voor zoodanige geschiktheid. Is de man theoretisch ontwikkeld, doch in de praktijk niet bruikbaar, dan zal het hem zeer moeilijk vallen dergelijke bewijzen te verkrijgen.

De instelling van facultatieve examens zoude op zich zelf wel is waar kostbaar, doch overigens vrij onschuldig mogen heeten, ware het niet dat de Staat daarmede eene soort van verantwoordelijkheid op zich neemt, terwijl mijns inziens blijkens bovenstaande een examen geen voldoenden waarborg tegenover den werkgever kan opleveren.

Bovendien is zoodanige maatregel niet zoo onschuldig te noemen, waar de Minister — na trouwens in de Nota welke bij de Memorie van Toelichting tot de begrooting van 1904 was gevoegd, zich minder gunstig over examens te hebben uitgelaten — aan het slot zijner op 24 December 1903 gehouden rede verklaarde „dit kan misschien, evengoed als bij de schipperswet, het eerste begin zijn eener verplichte regeling".

Eene verplichte regeling nu is wellicht in het financieele nadeel van den kleinen stoomverbruiker te achten; zulks bleek ook uit eenige der antwoorden, door onze Commissie van de geraadpleegde werkgevers ontvangen, en is het mijns inziens

dan ook zeer de vraag, of de werkgever door een verplicht examen zoude worden gebaat in zijn economischen strijd om het bestaan.

Zoo als uit het rapport blijkt, schijnt de meerderheid dier werkgevers vóór de invoering van een examen, doch hecht ik aan die antwoorden slechts eene zeer betrekkelijke waarde.

Met voordacht werden slechts die personen geraadpleegd, waarvan de opinie aan geen onzer Commissieleden vooraf bekend was. Het is mij echter herhaaldelijk voorgekomen dat bij bespreking der examen-quaestie met andere belanghebbenden deze aanvankelijk veel sympathie voor het denkbeeld toonden, doch na uiteenzetting mijnerzijds van bovengenoemde bezwaren spoedig tot andere gedachten kwamen.

In slechts één der ontvangen antwoorden wordt dan ook de zoo belangrijke quaestie aangeroerd, in hoeverre een examen voldoenden waarborg voor persoonlijke geschiktheid oplevert.

Eindelijk hebben blijkbaar sommigen niet het verband tusschen de verschillende voorgelegde vragen begrepen: zoo wordt de 1ste vraag toestemmend beantwoord, en een niet verplicht examen derhalve wenschelijk geacht met het oog op de veiligheid, terwijl als voordeel alléén vermeld wordt het zuinig stoken door een meer geoefend persoon.

Het bij de behandeling van sociale wetten dikwijls vernomen argument, als zouden wij in vergelijking met andere landen achteraan komen, geldt hier overigens evenmin.

In het buitenland toch wordt nergens examen geëischt voor machinisten anderen dan die op zeebooten, behalve in Oostenrijk: waar de stoomketel inderdaad door een geëxamineerd persoon moet worden bediend.

Het oordeel in een aangrenzend land als Beieren is hieromtrent niet gunstig, naar mij uit inlichtingen van den Direktor van het „Baierische Revisions Verein" bleek: „Deswegen sind aber die Oesterreichische Kesselwärter nicht besser als die Unsrigen; sie pochen auf ihr Zeugniss, machen grosze Ansprüche, wollen sich nichts mehr sagen lassen und nichts mehr lernen. Die Hauptsache, der Charakter, kann doch nicht geprüft werden". Wel is waar heeft deze uitspraak betrekking op stokers, resp. machinist-stokers, doch kan natuurlijk evenzeer gelden voor machinisten.

Even ongunstig oordeelde het Wurtembergsche Ingenieur-Verein omtrent geëxamineerde stokers, blijkens een praeadvies afgedrukt in het *Zeitschrift des Vereins Deutscher Ingenieure* van 7 October 1899; terwijl ook de bekende hoofdingenieurs Cario

en Minssen in het *Zeitschrift des Verbandes der preussischen Dampfkessel Ueberwachungs Vereine* van 15 Mei 1900 een ongunstig oordeel vellen over scholen uitsluitend tot opleiding van stokers of machinist-stokers bestemd, en over examens voor dergelijke personen: de heer Minssen haalt voorts den toestand in Oostenrijk ook als afschrikkend voorbeeld aan.

Bedoelde meening is vooral daarom van belang, wijl de Duitsche „Vereine" niet slechts ten behoeve van de veiligheid optreden, waar het Staatstoezicht op de stoomketels aan hen is toevertrouwd, doch óók daarbij het economisch belang harer leden behartigen. Indien derhalve zoodanig economisch voordeel ware gelegen in behandeling door geëxamineerde stokers, dan zouden de „Dampfkessel Ueberwachungs-Vereine" wel in de eerste plaats daarvoor ijveren.

Wat wèl in het economisch belang van den stoomverbruiker kan zijn — en waarop ook wordt gewezen in een enkel der door ons ontvangen antwoorden — is het onderricht door zoogenaamde „Lehrheizer" of wandelleeraars in het stoken, en welke inrichting men in sommige Duitsche „Vereine" aantreft. Doch ook hieraan moet niet al te veel waarde worden gehecht, daar het geval zich meermalen voordeed dat de leeraar in het stoken minder gunstige resultaten verkreeg dan de stoker der fabriek, die door langdurige ondervinding op de hoogte was van alle omstandigheden die van invloed konden zijn op het zuinig stoken.

In het algemeen echter is dit een nuttige instelling gebleken, doch welke moet worden geacht te staan geheel buiten de eischen der veiligheid; en ligt zulks mijns inziens meer op den weg eener vereeniging van werkgevers, dan op dien der Regeering.

Ik acht derhalve de instelling van facultatieve examens als in het rapport bedoeld, niet in het belang van den werkgever, noch op den weg der Regeering liggende; terwijl de meening van sommigen, als zoude van zoodanig examen noodzakelijk verbetering van positie het gevolg zijn, naar mijne overtuiging slechts teleurstelling kan baren. — Uitdrukkelijk zij hierbij opgemerkt, dat van de zijde van den machinisten- en stokersbond wordt aangedrongen op verplichte, en niet op facultatieve examens.

Arnhem, Juli 1904.

W. A. M. Piepers.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 7 Juli 1905, n°. 157.

N°. 37.

VERSLAG *aangaande de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam, loopende van* 1 *April* 1904 *tot ultimo Maart* 1905.

Aan Hare Majesteit de Koningin!

MEVROUW,

De Koninklijke Akademie van Wetenschappen heeft de eer Uwe Majesteit, volgens het voorschrift, vervat in art. 4 van haar Reglement, een nauwkeurig verslag aan te bieden van den staat en van de werkzaamheden in het afgeloopen jaar.

In de eerste plaats had de Akademie de eer van de tegenwoordigheid van Uwe Majesteit en Z. K. H. den Prins der Nederlanden in de plechtige vereenigde zitting van 29 September, in welke vergadering door den heer Chantepie de la Saussaye het levensbericht werd gelezen van wijlen het lid der Akademie, Nicolaas Beets. De Akademie is Uwe Majesteit erkentelijk voor dat bezoek, het eerste Koninklijk bezoek aan de Akademie. Het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten, waarvoor de Akademie gedeeltelijk in de plaats is getreden, genoot die eer in de jaren 1814 en 1841.

Volgens art. 2, alinea *a*, is de Akademie in de eerste plaats geroepen „voor de Regering een raadgevend ligchaam te zijn op het gebied der wetenschap".

In hoever de Akademie aan deze verplichting heeft kunnen voldoen, moge blijken uit het volgende:

De letterkundige Afdeeling ontving van den Minister van Binnenlandsche Zaken de volgende missiven:

1°. dd. 4 Juni 1904, ter begeleiding van een circulaire over het internationale congres voor de algemeene geschiedenis der godsdiensten, in Basel gehouden van 30 Augustus tot 2 September 1904;

2°. dd. 4 Juni 1904, met uitnoodiging om in overleg met het Kon. Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap een vertegenwoordiger der Regeering aan te wijzen op het Aardrijkskundig Congres te Washington. Daar geen der leden, noch van de Akademie, noch van het Aardrijkskundig Genootschap, zich beschikbaar stelde, werd den Minister daarvan bericht gezonden;

3°. dd. 27 October 1904 met verzoek een vertegenwoordiger der Regeering aan te wijzen voor het Orientalisten-Congres, in April 1905 te Algiers te houden.

Aan Zijne Excellentie werd bericht gezonden dat prof. M. J. de Goeje te Leiden zich beschikbaar stelde en later ontving de Akademie bericht dat de heer de Goeje door de Regeering benoemd was;

4°. dd. 18 Januari 1905 met verzoek om vertegenwoordigers der Regeering aan te wijzen voor het Archaeologisch Congres, in April 1905 te Athene te houden.

De Afdeeling gaf bericht dat de heeren prof. U. Ph. Boissevain te Groningen en prof. K. Kuiper te Amsterdam bereid waren een benoeming van de Regeering te aanvaarden, welke benoeming bij missive van 15 Maart van Zijne Excellentie werd ontvangen.

De natuurkundige Afdeeling ontving van den Minister van Binnenlandsche Zaken de volgende missiven:

1°. dd. 20 Juni 1904, met verzoek om bericht of er geleerden waren, en zoo ja welke, bereid buiten bezwaar van 's Rijks schatkist te worden afgevaardigd naar het 6de internationale Congres voor zoölogie, van 14—19 Augustus 1904 te Bern gehouden.

Aan Zijne Excellentie werd medegedeeld dat de heer J. W. van Wijhe bereid was een opdracht van de Regeering te aanvaarden. Bij schrijven dd. 19 Juli berichtte de Minister dat de heer van Wijhe tot gedelegeerde der Regeering benoemd was;

2°. dd. 14 Juli 1904, met een dergelijk verzoek voor het 2de internationale botanisch Congres te Weenen te houden van 12—18 Juni 1905. Aan den Minister werd medegedeeld dat geen der leden van de Akademie in de gelegenheid was het congres bij te wonen, maar dat het de Akademie bekend was, dat de heeren dr. J. P. Lotsy en dr. J. W. C. Goethart te Leiden en waarschijnlijk ook dr. J. Th. Valeton het congres zouden be-

zoeken. Bij schrijven van 10 Januari 1905 ontving de Akademie bericht dat de heeren dr. J. P. Lotsy en dr. J. W. C. Goethart tot gedelegeerden der Nederlandsche Regeering waren benoemd;

en van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid eene missive dd. 4 November 1904 met verzoek een voordracht van twee leden te ontvangen, die in aanmerking zouden kunnen komen voor de benoeming tot lid eener in te stellen commissie „voor het onderzoek der aan de ijkkantoren voor de verificatie van gasmeters gebezigde toestellen". Aan Zijne Excellentie werd medegedeeld dat de heeren prof. H. Haga te Groningen en prof. W. H. Julius te Utrecht bereid waren een benoeming in deze commissie te aanvaarden en bij ministerieel besluit van 30 Januari werden deze heeren als leden dier commissie benoemd.

In hoeverre de Akademie heeft kunnen voldoen aan alinea *b*, art. 2 van haar Reglement, nl. „een middenpunt van zamenwerking te zijn voor de beoefenaars der wetenschap in Nederland en zijne overzeesche bezittingen" zal kunnen blijken door de mededeeling der wetenschappelijke voordrachten, in hare vergaderingen gehouden en der wetenschappelijke bijdragen, in hare werken opgenomen.

In de vergaderingen der Afdeeling voor de taal-, letter-, geschiedkundige en wijsgeerige wetenschappen, werden de volgende voordrachten gehouden:

De heer Caland leverde een bijdrage tot de kennis van de Atharvaveda-litteratuur, met name over den tekst en de bronnen der Vaitānasūtra en der Gopathabrāhmana en over de Prāya scittasūtra, waarvan de inhoud besproken werd (Versl. & Med. 4de R. VII, blz. 1 vlg.);

de heer Kern besprak een onderzoek van prof. Hultsch te Leipzig over de vreemde woorden in een Grieksche klucht uit de 2de eeuw ongeveer, spelende in Egypte. Hij meende dat wij hier te doen hebben met Oud-Canareesch (Versl. & Med. 4 de Reeks, VII, blz. 20);

de heer J. V. de Groot gaf een mededeeling over de geestelijke ontwikkeling van blinde doofstommen. Methodische opleiding leverde verrassende resultaten op elk gebied van weten en gevoelen, waarin spreker een bewijs te meer erkende voor den hoogeren aanleg van den menschelijken geest (Versl. & Med. 4de R. VII, blz. 24 vlg.);

de heer van Leeuwen gaf een bijdrage over Odysseus en zijne gade. De gestalten van Odysseus en Penelope vertegenwoordigen, volgens spreker, minstens twee paren van mythologische figuren, wier sagen ineengesmolten zijn. (Versl. & Med. 4de R. VII, blz. 63 vlg.);

3

de heer Woltjer behandelde de echtheid der XII tafelen. Hij verdedigde en trachtte te bewijzen dat in de dagen van Cato en Cicero nog een betrouwbare traditie over hen bestond, dat de oudste auteurs ze gekend schijnen te hebben en de jongste opgravingen hun topografie bevestigen (Versl. & Med. 4de R. VII, blz. 74 vlg.);

de heer Speijer verklaarde de etymologie van *oportet* = *opivortet*, van *utor* uit den indogermaanschen wortel *i*, *ei* (gaan), van *fluere* uit den wortel *sru* (stroomen) en van *pius* uit den wortel *pri* Skr. *priya* (vrij). (Versl. & Med. 4de R. VII, blz. 109 vlg.);

de heer Hartman sprak over Propertius. Hij erkende in hem een oorspronkelijk dichter, die de onsterfelijkheid verdient en wiens gewaande duisterheid door het vernuft der groote critici reeds ten deele weggenomen is en nog verder weggenomen kan worden. (Versl. & Med. 4de R. VII, blz. 145 vlg.);

de heer d'Aulnis de Bourouill gaf een mededeeling over de poging van Proudhon in zijn „Système des contradictions" om door toepassing van Hegel's denkleer een nieuwe sociale ordening te vinden en over het verband tusschen dat systeem en de leer van Karl Marx. (Verslag & Med. 4de R. VII, blz. 183);

de heer Kern sprak over de beteekenis van het vedisch woord Turānyasad. (Versl. & Med. 4de R. VII, blz. 227.);

de heer de Goeje gaf een bijdrage over het reukoffer voor de dooden bij de oude Arabieren. (Versl. & Med. 4de R. VII, blz. 231);

de heer van der Hoeven hield een voordracht over „De aan den strafrechter toekomende vrijheid van beslissing, naar aanleiding van het bij de Tweede Kamer aanhangige ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van het Wetboek van Strafrecht. (Versl. & Med. 4de R. VII, blz. 235.);

de heer Blok deelde den belangrijken inhoud mede der Acta van het laatste historische congres te Rome, die in 12 deelen zijn verschenen. Versl. & Med. 4de R. VII, blz. 213);

Ter uitgave in de werken der Akademie werden aangeboden:

1°. door den heer Max Conrat, een verhandeling, getiteld: „Die Lex Romana canonice compta. Römisches Recht im frühmittelalterlichen Italiën".

Deze is verschenen in Deel VI n°. 1 van de nieuwe Reeks.

2°. door den heer W. Caland, „De literatuur van de Samaveda en het Jaiminigrhyasūtra", welke verhandeling ter perse gelegd is en eveneens in Deel VI als n°. 2 zal verschijnen.

In de Mei-vergadering las de heer van der Wijck het levensbericht van wijlen den heer C. Bellaar Spruyt.

In de vergaderingen der *Afdeelingen voor de wis en natuurkundige*

wetenschappen werden de volgende voordrachten gehouden of mededeelingen voor het Verslag aangeboden:

I. *Wiskunde.* De heer Korteweg deed, ook namens den heer D. de Lange, een mededeeling over: Twee- en meervoudige ombilikaalpunten als bijzonderheden van de eerste orde van uitzondering op puntalgemeene oppervlakken" (Verslag November, blz. 388) en de heer Cardinaal deed een mededeeling over „De vergelijkingen, waardoor de meetkundige plaats der hoofdassen van een bundel kwadratische oppervlakken bepaald wordt". (Verslag Januari blz. 537);

voor het Verslag werden mededeelingen aangeboden door de heeren Korteweg, Kluyver, Schoute, Cardinaal, Jan de Vries en W. Kapteyn.

De heer Korteweg bood drie mededeelingen aan van den heer Fred. Schuh: α „Over een uitdrukking voor de klasse eener algebraïsche vlakke kromme met hoogere singulariteiten" (Verslag Mei, blz. 57); β „Over een uitdrukking voor het geslacht eener algebraïsche vlakke kromme met hoogere singulariteiten" (Verslag Juni, blz. 127): γ „Over de krommen van een bundel, die een vlakke algebraïsche kromme met hoogere singulariteiten aanraken". (Verslag Juni, blz. 133);

de heer Kluyver: „Berekening van twee bepaalde integralen" (Verslag September, blz. 276) en namens den heer Edmund Landau te Berlijn: „Bemerkungen zu der Abhandlung von Herrn Kluyver: „Reeksen, afgeleid uit de reeks $\Sigma \frac{\mu(m)}{m}$"; (Verslag Mei, blz. 66 en Juni, blz. 71);

de heer Schoute: *a.* α „Over de vergelijking, die de hoeken van twee meerdimensionale ruimten bepaalt" (Verslag November, blz. 409); β Over de regels van Guldin in de meerdimensionale ruimte" (Verslag December, blz. 484); γ Over niet-lineaire stelsels van elkaar rakende bolruimten" (Verslag Februari, blz. 589); *b.* namens den heer W. A. Versluys: „Over de betrekking tusschen den kromtestraal eener ruimtekromme in een punt P der kromme en den kromtestraal in P van de doorsnede van haar ontwikkelbaar regelvlak met haar asculatievlak in punt P" (Verslag September, blz. 271); *c.* namens den heer S. L. van Oss: „De regelmatige stervormige 600-cel" (Verslag October, blz. 354); (Deze mededeeling werd door den schrijver teruggevraagd om haar later uitgebreider voor de Werken der Akademie aan te bieden); [*d.* namens den heer R. Mehmke te Stuttgart: „Uber Tragheitsmomente und Momente beliebiger Ordnung in Räumen beliebig hoher Stufe" (Verslag Maart, blz. 630);

de heer Cardinaal over „De meetkundige plaats der hoofdassen van een bundel kwadratische oppervlakken" (Verslag November, blz. 411); en namens den heer K. Bes: „De vergelijking van den negenden graad, voorstellende de meetkundige plaats der hoofdassen van een bundel kwadratische oppervlakken" (Verslag April, blz. 730);

de heer Jan de Vries: *a.* „De congruentie der kegelsneden, welke op de kubische oppervlakken van een bundel liggen" (Verslag September, blz. 281); *b.* „Een door kegelsneden gevormde congruentie van de tweede orde en tweede klasse" (Verslag October, blz. 355); *c.* „Een bijzondere tetraedrale complex" (Verslag Februari, blz. 600); *d.* „Een groep van stralencomplexen met rationale complexkegels" (Verslag Februari, blz. 605); *e.* „Een groep van algebraïsche stralencomplexen, (Verslag Maart, blz. 703); *f.* „Over netten van algebraïsche vlakke krommen" (Verslag Maart, blz. 708); *g.* „Over lineaire stelsels van algebraïsche vlakke krommen"; *h.* „Eenige kenmerkende getallen van een algebraïsch oppervlak" (Verslag April, blz. 748, 753);

de heer W. Kapteyn over: *α.* „De waarden van eenige bepaalde integralen, die met Bessel'sche functiën samenhangen" (Verslag November, blz. 416); *β.* „Eene reeks met Bessel'sche functies" (Verslag December, blz. 477).

Ter plaatsing in de Werken werd aangeboden door den heer Schoute eene verhandeling van den heer A. Toxopeus: „Het aantal kwadratische hyperruimten in de ruimte van vijf afmetingen".

Deze is verschenen in de *Verhandelingen*, 1ste Sectie, Deel IX.

II. *Sterrenkunde.* De heer H. G. van de Sande Bakhuyzen bood twee mededeelingen aan van den heer C. Easton: *α.* „De schijnbare verdeeling der nevelvlekken" (Verslag Juni, blz. 181) en *β.* „De nevelvlekken in hun betrekking tot het melkwegstelsel beschouwd" (Verslag Juni, blz. 189) en namens den heer J. Weeder: *α.* „Een nieuwe methode van interpolatie met vereffening toegepast ter afleiding van stand en gang van het standaarduurwerk der Leidsche sterrenwacht, Pendule Hohwü 17, uit de tijdsbepalingen over 1903" (Verslag September, blz. 302); *β.* Nauwkeurige benaderingsformules voor de verhoudingen der driehoeken in de berekening van eene elliptische baan uit 3 waarnemingen" (Verslag April, blz. 811);

de heer J. A. C. Oudemans gaf een kort bericht omtrent de bepaling der lengte van St. Denis (Ile de la Réunion), uitgevoerd in 1874" (Verslag Maart, blz. 616).

III. *Graadmeting.* De heer J. A. C. Oudemans deed een

mededeeling naar aanleiding van de aanbieding van het door de Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing uitgegeven werk: „Over de breedte- en azimuthbepalingen, bepaald in 1896—1899, door de ingenieurs A. Pannekoek en R. Posthumus Meyes te Oirschot, Utrecht, Sambeek, Wolberg, Harikerberg, Sleen, Schoorl, Zierikzee, Terschelling (de vuurtoren Brandaris), Ameland, Leeuwarden, Urk en Groningen" (Verslag December, blz. 520) en bood eene mededeeling aan voor het Verslag, namens den Heer S. Blok: „De aansluiting van het driehoeksnet der eerste orde van Zuid-Sumatra aan dat van Sumatra's Westkust" (Verslag December, blz. 471).

IV. *Meteorologie* De heer van der Stok deed een mededeeling over: „Eene 26-daagsche periode in daggemiddelden van den barometerstand" (Verslag Mei, blz. 5).

Voor het Verslag werd door den heer Wind aangeboden eene mededeeling van den heer C. Easton: „Schommelingen der zonswerkzaamheden en van het klimaat" (Verslag November, blz. 402).

V. *Natuurkunde.* Mededeelingen werden gedaan door de heeren Julius, P. Zeeman en van der Waals.

De eerste sprak over: „Dispersiebanden in absorptie-spectra" (Verslag Mei, blz. 26);

de tweede, naar aanleiding van proeven van den heer J. Geest, over: „Dubbele breking in een magnetisch veld in de nabijheid van magnetisch gesplitste absorptielijnen" (Verslag December, blz. 516);

de derde over: „De transformatie van een zijplooi in een hoofdplooi en omgekeerd" (Verslag Maart, blz. 625).

Ter plaatsing in het Verslag werden aangeboden:

1°. door den heer Julius: α. „De zonnebeelden met den spectroheliograaf verkregen en de anomale dispersie" (Verslag Juni, blz. 138); β. „Dispersiebanden in de spectra van δ Orionis en Nova Persei" (Verslag October, blz. 359);

2°. door den heer van der Waals: *a*. „De afleiding der formule, welke de betrekking aangeeft tusschen de samenstelling van coëxisteerende phasen bij binaire mengsels" (Verslag Juni, blz. 145); *b*. namens den heer G. C. Gerrits: „Px-lijnen van mengsels van aceton en aethylaether en van tetrachloorkoolstof en aceton bij 0° C" (Verslag Juni, blz. 156); *c*. namens den heer B. M. van Dalfsen, over „De functie $\frac{a}{b}$ bij meervoudige mengsels" (Verslag Juni, blz. 167); *d*. namens den heer Ch. M. van Deventer:

„Over het smelten van drijvend ijs" (Verslag December, blz. 490); *e.* namens den heer Ph. Kohnstamm: *α.* „Een formule voor den osmotischen druk in geconcentreerde oplossingen, wier damp de gaswetten volgt"; *β.* Kinetische afleiding van van 't Hoff's wet voor den osmotischen druk"; *γ.* „Osmotische druk en thermodynamische potentiaal" (Verslag April, blz. 781 vlg);

3. door den heer Kamerlingh Onnes: *a.* ook namens den heer C. Zakrzewski; *α.* „Het bepalen der coëxistentie-voorwaarden van damp- en vloeistofphasen van mengsels van gassen bij lage temperaturen" (Verslag Juni, blz. 199); *β.* „De geldigheid van de wet der overeenstemmende toestanden bij mengsels van chloormethyl en koolzuur" (Verslag Juni, blz. 207); vervolg (Verslag September, blz. 323 en October, blz. 380); *b.* namens den heer B. Meilink: „Over het meten van zeer lage temperaturen. VII. Vergelijking van den platinathermometer met den waterstofthermometer" (Verslag Mei, blz. 212); VIII. „Vergelijking van den weerstand van gouddraden en van platinadraden" (Verslag Juni, blz 221); *c.* namens den heer J. E. Verschaffelt: „Over den invoed van verontreinigingen op de kritische verschijnselen van enkelvoudige stoffen en de verklaring van de proeven van Teichner" (Verslag December, blz. 508); *d.* namens den heer Max Reinganum: „Ueber electrooptische Konstanten der Metalle" (Verslag April, blz. 820); *e.* namens den heer Arthur W. Gray: „Toepassing van den baroscoop op de bepaling van de dichtheden van gassen en dampen" (voorloopige mededeeling) (Verslag April, blz. 822).

4°. door den heer Lorentz: „De beweging der electronen in de metalen" I (Verslag December, blz. 493); II (Verslag Januari, blz. 565); III. (Verslag Maart, blz. 710) en namens den heer prof. A. Sommerfeld te Aken: „Vereenvoudigde afleiding van het veld van- en de krachten, werkende op een electron bij willekeurige beweging" (Verslag November, blz. 431).

VI. *Scheikunde.* Mededeelingen werden gedaan door de heeren Lobry de Bruyn, Bakhuis Roozeboom en van Bemmelen.

De heer Lobry de Bruyn deed, ook namens den heer S. Tijmstra Bzn., een mededeeling over „Het mechanisme der salicylzuursynthese" (mededeeling N°. 9 over intramoleculaire verschuivingen) (Verslag Mei, blz. 21);

de heer Bakhuis Roozeboom gaf, ook namens den heer E. H. Büchner, een mededeeling over „Kritische eindpunten in driephasenlijnen met vaste phasen bij binaire mengsels, die twee vloeistoflagen vertoonen" (Verslag Januari, blz. 531) en namens den heer A. Smits over „De verschijnselen, die optreden, wan-

neer bij een binair stelsel de plooipuntskromme de oplosbaarheidslijn ontmoet" (3de mededeeling) (Verslag Juni, blz. 90);
de heer van Bemmelen sprak over „De samenstelling van het verweeringssilikaat in de bouwbare aarde" (Verslag October, blz. 351).

Ter plaatsing in het Verslag werden aangeboden:
1°. door den heer Lobry de Bruyn: *a.* namens den heer J. J. Blanksma: „Over de intramoleculaire oxydatie van een aan benzol gebonden SH-groep door orthostandige NO_2-groep" (Verslag Mei, blz. 36); *b.* namens den heer J. M. M. Dormaar: „De omzetting van carvon en eucarvon in carvacrol en hare snelheid" (mededeeling n°. 10 over intramoleculaire verschuivingen) (Verslag Mei, blz. 39); *c.* namens den heer J. Olie jr.: „De omzetting van het phenylkaliumsulfaat in p-phenolsulfonzure kalium" (mededeeling n°. 11 over intramoleculaire verschuivingen) (Verslag Juni, blz. 102); *d.* namens den heer J. F. Suyver: „De intramoleculaire omzetting bij de stereoisomere α- en β-trithioacet- en α- en β-trithiobenzaldehyden" (mededeeling n°. 12 over intramoleculaire verschuivingen) (Verslag Juni, blz. 104); *e.* namens den heer J. W. Dito: „De viscositeit van het systeem hydrazine + water" (Verslag Juni, blz. 110);
2°. door den heer Bakhuis Roozeboom: *a.* namens den heer J. J. van Laar: α „over mengwarmten bij associeerende oplosmiddelen" (Verslag Juni, blz. 121); β „over de verschillende vormen en overgangen der grenslijnen bij gedeeltelijke mengbaarheid van twee vloeistoffen" (Verslag Maart, blz. 660); *b.* namens den heer S. Tijmstra Bz. over: „De door W. Marckwald uitgevoerde asymmetrische synthese van het optisch actieve valeriaanzuur" (Verslag December, blz. 459); *c.* namens den heer A. H. W. Aten, over: „Het stelsel pyridine en methyljodide" (Verslag December, blz. 462); *d.* namens den heer J. J. Blanksma, over: „Het trinitroveratrol" (Verslag December. blz. 464); *e.* namens den heer F. M. Jaeger, over: „Mengbaarheid in den vasten aggregaattoestand en isomorfie bij koolstofverbindingen" (Verslag Maart, blz. 651);
3°. door den heer Holleman: *a.* over „De bereiding van silicium en van zijn chloride" (Verslag Juni, blz. 125); *b.* over: „De nitratie van digesubstitueerde benzolen" (Verslag September, blz. 240); *c.* over: „De bereiding van zuiver o-toluïdien en over eene methode ter bepaling zijner zuiverheid" (Verslag November, blz. 398); *d.* namens den heer J. Boëseken, over: „De reactie van Friedel en Crafts" (Verslag December, blz. 468): *e.* namens den heer F. M. Jaeger, α „Over ortho-nitro-benzyltoluïdine"

(Verslag Maart, blz. 641); β over: „Plaatsings-isomere dichloornitrobenzolen" (Verslag Maart, blz. 643).

4°. door den heer Franchimont: *a.* ook namens den heer H. Friedmann, over: αα' tetramethylpiperidine" (Verslag September, blz. 251); *b.* naar aanleiding van de aanbieding der dissertatie van den heer J. Moll van Charante, over: Het sulfonisoboterzuur en eenige zijner derivaten" (Verslag September, blz. 257); *c.* namens den heer P. J. Montagne, over: „Intramoleculaire atoomverschuiving bij benzpinakonen" (Verslag September, blz. 253):

5°. door den heer Lorentz, namens den heer J. J. van Laar, α over: „Eenige verschijnselen, welke kunnen optreden bij de beperkte mengbaarheid van twee vloeistoffen, waarvan de eene anomaal, speciaal water is" (Verslag Januari, blz. 573); β „Een nauwkeurige uitdrukking voor het verloop der spinodale lijnen en van hunne plooipunten voor alle temperaturen in het geval van mengsels van normale stoffen" (Verslag Maart, blz. 685);

6°. door den heer Hamburger, namens den heer A. W. Visser: „Een paar opmerkingen over auto-katalyse en de omzetting van γ-oxyzuren met en zonder toevoeging van andere zuren, opgevat als ionenreacties" (Verslag April, blz. 770)

VII. *Kristallographie.* De heer Franchimont bood twee mededeelingen aan van den heer F. M. Jaeger, α over: „Benzylphtaalimide en benzylphtaal-iso-imide" (Verslag Mei, blz. 61); β over: „Het behoud der kristalsymmetrie bij substitutie van isomorfe, plaatsingsisomere derivaten der benzolreeks" (Verslag Juni, blz. 112).

VIII. *Anatomie.* De heer Bolk bood een mededeeling aan over: De ontwikkeling van het cerebellum bij den mensch" (1ste mededeeling) (Verslag Maart, blz. 635), en namens den heer A. J. P. van den Broek, over: „De geslachtsstrengen van Phalangista vulpina" (Verslag Mei, blz. 32) en door den heer Place werd een mededeeling aangeboden: *a.* van den heer J. W. Langelaan: „Over den vorm van het rompmyotoom" (1ste mededeeling) (Verslag Mei, blz. 50); *b.* van den heer Ernst de Vries: „Over het ganglion vomero-nasale" (Verslag April, blz. 723); *c.* van den heer J. W. van Bisselick: „Over de innervatie van het rompmyotoom" (Verslag April, blz. 727).

IX. *Physiologie.* De heer Zwaardemaker deed een mededeeling over „Kunstmatige en natuurlijke zenuwprikkeling en de hoeveelheid energie daarbij gebezigd" (Verslag Juni, blz. 83) en de heer

Einthoven: „Verdere mededeelingen over den snaargalvanometer" (Verslag April, blz. 824).

Ter plaatsing in het Verslag werden aangeboden:

1°. door den heer Zwaardemaker: „De betrekkelijke gevoeligheid van het menschelijk oor voor tonen van verschillende toonshoogte, met orgelpijpen nagegaan" (Verslag Januari, blz. 542);

2°. door den heer Winkler: *a*. namens den heer L. J. J. Muskens: „Over de generaties in het centrale zenuwstelsel na wegneming van den flocculus cerebelli" (Verslag September, blz. 267); *b*. namens den heer S. J. de Lange, over: „De uitloopers van gangliëncellen bij rust en vermoeienis" (Verslag Maart, blz. 649);

3°. door den heer Pekelharing: *a* namens den heer M. C. Dekhuijzen: „Over den osmotischen druk in bloed en urine van visschen" (Verslag November, blz. 418); *b*. namens den heer W. Huiskamp, over: „De aanwezigheid van fibrineglobuline in fibrinogeenoplossingen" (Verslag Maart, blz. 673);

4°. door den heer Einthoven: „Een nieuwe methode om oscilleerende galvanometeruitslagen te dempen" (Verslag September, blz. 284).

X. *Microbiologie.* De heer Beijerinck bood een mededeeling aan over: „Een obligaat anaerobe gisting-sarcine" (Verslag Februari, blz. 608).

XI. *Dierkunde.* De heer Vosmaer deed een mededeeling, ook namens den heer H. P. Wijsman: „Over den bouw van sommige kiezelspicula. I. De styli van Tethya lyncurium" (Verslag April, blz. 733);

De heer Hoek bood een mededeeling aan voor het Verslag: „Een interessant geval van atavismus" (Verslag Juni, blz. 132) en de heer Hubrecht eene mededeeling van den heer Th. Ziehen te Berlijn: „Beitrag zur Entwickelungsgeschichte des Gehirns von Tarsius spectrum" (Verslag September, blz. 259).

XII. *Plantenkunde.* De heer Moll deed twee mededeelingen: *a*. namens mej. Tine Tammes: „Over den invloed van de voeding op de fluctueerende variabiliteit bij eenige planten" (Verslag October, blz. 328) en *b*. namens den heer B. Sijpkens over: „De kerndeeling bij Fritillaria imperialis L" (Verslag October, blz. 343).

Ter plaatsing in het Verslag werden aangeboden:

1. door den heer Went, namens den heer H. P. Kuyper: „De peritheciumontwikkeling van Monascus purpureus Went en Monascus Barkeri Dang" (Verslag Mei. blz. 46);

2°. door den heer C. A J. A. Oudemans: *a* over „Leptostroma

austriacum Oud., eene nog onbekende, op de naalden van Pinus austriaca levende Leptostromacee, en over Hymenopsis Typhae (Fuck.) Sacc., eene tot hiertoe onvolkomen beschreven Tuberculariacee, eigen aan de verdorde bladscheeden van Typha latifolia" (Verslag September, blz. 294); β over: „Sclerotiopsis pityophila (Corda) Oud., eene Sphaeropsidee, voortgebracht door de naalden van Pinus silvestris" (Verslag September, blz. 298);

3°. door den heer Hugo de Vries: *a.* namens den heer J. M. Janse, „Onderzoekingen over polariteit en orgaanvorming bij Caulerpa prolifera" (Verslag October, blz. 364); *b.* namens den heer E. Verschaffelt: „Eenige waarnemingen over den lengtegroei van stengels en bloemstelen (Verslag Maart, blz. 696).

Voor de werken der Akademie werd aangeboden eene verhandeling van den heer C. A. J. A. Oudemans, getiteld: „Catalogue raisonné des champignons des Pays-Bas". Deze zal verschijnen als Deel XI van de 2de Sectie der Verhandelingen.

XIII. *Aardkunde.* Ter plaatsing in het Verslag werden de volgende mededeelingen aangeboden:

1°. door den heer van Bemmelen, namens den heer Eug. Dubois: „Richting en uitgangspunt der diluviale ijsbeweging over ons land" (Verslag Mei, blz. 44);

2°. door den heer Martin: α namens den heer Eug. Dubois: „Over een equivalent van het Cromer-Forest-bed in Nederland" (Verslag September, blz. 243); β namens den heer H. G. Jonker: „Bijdragen tot de kennis der sedimentaire zwerfsteenen in Nederland. 1. De Hondsrug in de provincie Groningen. 2. Bovensilurische zwerfsteenen, 1ste mededeeling: Zwerfsteenen van den ouderdom der Oostbaltische zone G." (Verslag Januari, blz. 548), 2de mededeeling: „Zwerfsteenen van den ouderdom der Oostbaltische zonen H en I" (Verslag April, blz. 758).

Voor de werken der Akademie werd aangeboden door den heer van Bemmelen eene verhandeling van dr. J. Lorié, getiteld: „Beschrijving van eenige nieuwe grondboringen" VI. Deze is verschenen als n°. 2 van Deel XII der Verhandelingen van de 2de Sectie.

Ter bereiking van het doel, waarvoor de Akademie, volgens alinea *c*, Art. 2 van haar Reglement bestemd is, nl. tot „een band van vereeniging tusschen de geleerden van Nederland en die van andere landen", verzond zij de door haar uitgegeven werken aan hare buitenlandsche leden en aan verschillende bibliotheken en geleerde genootschappen in het buitenland, waarvan het aantal ook dit jaar weder is toegenomen. In ruil daarvoor ontving de Akademie de werken, door die instellingen uitgegeven.

De natuurkundige Afdeeling ontving ter plaatsing in haar Verslag mededeelingen van prof. Th. Ziehen te Berlijn, dr. Edmund Landau te Berlijn, prof. A. Sommerfeld te Aken, prof. R. Mehmke te Stuttgart en prof. Max Reinganum te Straatsburg.

Verder ontving de afdeeling een schrijven van den heer E. Clément te Lyon met het verzoek een oordeel uit te spreken over een door hem aangeboden mededeeling: „Note concernant l'action de l'acide formique sur le système musculaire". De Akademie antwoordde hierop dat een voorloopig onderzoek van enkele leden der Akademie de gunstige resultaten van het onderzoek niet had kunnen bevestigen en zij zich daarom moest terughouden van een verder grondig onderzoek, waarom zij de mededeeling onder dankzegging aan den schrijver terugzond.

Eindelijk van den heer H. van Meerten te Buitenzorg een schrijven, waarin de wenschelijkheid wordt uitgesproken om het verband na te gaan tusschen de verschillende physische eigenschappen van het water en dit, proefondervindelijk bepaald, wetenschappelijk op te zoeken.

De letterkundige Afdeeling ontving een schrijven van den heer Edward H. Miller te Bulawayo (Rhodesia) met verzoek een lijst van werken te mogen ontvangen over Matabeleland en Mashonaland. Aan dit verzoek werd, door welwillende voorlichting van prof. C. M. Kan te Amsterdam, voldaan door te berichten dat al wat vroeger van Hollanders over dat terrein verschenen is, vermeld wordt in de dissertatie van den heer Hendrik P. N. Muller: „Land und Volk zwischen Zambesi und Limpopo" en in de „Bibliographie van Nederlandsche boeken, brochures, kaarten, enz.", in 1876 uitgegeven door de heeren P. J. Veth en C. M. Kan.

Gedurende het afgeloopen jaar ontving de Akademie uitnoodigingen:

1°. van het internationaal botanisch congres, in 1905 te Weenen te houden, met verzoek vóór 1 Januari 1905 een gedelegeerde aan te wijzen, die op het congres zou kunnen stemmen over de daar te nemen besluiten. Aan het congres is geschreven dat geen van de leden der Akademie in de gelegenheid is het congres bij te wonen en dat de Akademie dus, tot haar leedwezen, geen gebruik zal kunnen maken van haar recht om een stem uit te brengen. Bij latere circulaire ontving de Akademie den „Texte synoptique des documents destinés à servir de base aux débats du congrès";

2°. van de „national Academy of Sciences" te Mt. Wilson (Cal.), waarin de Akademie verzocht werd deel te nemen aan

een commissie voor „Solar Research". Hierop is geantwoord dat de Akademie tot afgevaardigden benoemde de heeren J. C. Kapteyn en W. H. Julius en dat de heer Kapteyn de vergadering te St. Louis zou bijwonen;

3°. van het Gemeentebestuur van Maastricht tot bijwoning van de onthulling van het standbeeld van Minckelers aldaar. Wegens te late ontvangst kon hieraan geen gevolg gegeven worden;

4°. van de „Asiatic Society" te Bombay om zich te doen vertegenwoordigen bij het 100-jarig jubileum der vereeniging in Januari 1905. Daar niemand der leden zich beschikbaar stelde, werd aan de vereeniging een brief van gelukwensch gezonden;

5°. van het 28ste Nederlandsch taal- en letterkundig congres, in September 1904 te Deventer gehouden. De heer Kluyver, die de Akademie op dit congres vertegenwoordigde, bracht in de October-vergadering verslag uit van het behandelde;

6°. van het „Naturwissenschaftlicher Verein für Schleswig-Holstein" tot bijwoning van het feest ter herinnering van het 50-jarig bestaan der vereeniging op 17/18 Juni a.s. Daar geen der leden zich beschikbaar stelt om de Akademie te vertegenwoordigen, zal deze uitnoodiging met een brief van gelukwensch worden beantwoord.

Verder ontving de Akademie nog circulaires:

1°. van het „U. S. Department of Agriculture, Weather Bureau" te Washington, met verzoek om mededeeling van eventueele waarnemingen over vermindering van de doorschijnendheid der atmosfeer in 1902;

2°. van het XVde „Congrès international de Médecine" van 19—26 April 1906 te Lissabon te houden;

3°. van het 1ste „Congrès international d'assainissement et de salubrité de l'habitation" van 15—20 October 1904 te Parijs gehouden;

4°. van de v. Kuffner'sche Sternwarte" te Weenen: „Ueber neue Refraktionstafeln":

5°. van de „International corporation for solar research" over de op 23 September 1904 te St. Louis gehouden vergadering;

6°. van de commissie voor de in 1905 te Luik te houden wereldtentoonstelling;

7°. over een nieuwe uitgave van den „Atlas international des nuages";

8°. van het Germaansch Congres in September 1904 te St. Louis gehouden;

9°. van het Belgisch Consulaat te Amsterdam een prospectus met bijlage betreffende het in September a. s., te Mons te houden „Congrès international d'Expansion économique mondiale";

10°. van het „U. S. Naval Observatory" te Washington over een „Notice of a special series of midnight telegraphic time signals to be sent out by the U. S. naval Observatory on May 3, 1905";

11°. van het 4de internationale ornithologische congres van 12–17 Juni a. s. te Londen te houden.

Aan de bestemming, genoemd in alinea *d* art. 2 van haar Reglement, nl. „een inrigting te zijn ter bevordering van zoodanige wetenschappelijke onderzoekingen en ondernemingen, die slechts door zamenwerking van de beoefenaars der wetenschap en door ondersteuning der Regering kunnen tot stand gebracht worden", heeft de Akademie ook dit jaar kunnen voldoen.

De heeren M. J. de Goeje en H. G. van de Sande Bakhuyzen, als vertegenwoordigers der Akademie bij de Internationale Associatie der Akademiën, brachten verslag uit over de te Londen van 25—27 Mei l.l. te Londen gehouden vergadering der Associatie.

Dit Verslag is als Bijlage in het *Jaarboek* voor 1904 verschenen.

Van de commissie voor seismologie, ingesteld door de Internationale Associatie der Akademiën, werd een schrijven ontvangen met verzoek aan de tot de Associatie behoorende Akademiën om bij hare Regeeringen aan te dringen op toetreding tot de Internationale seismische Associatie. Op voorstel van den Voorzitter werd besloten af te wachten, totdat de Regeering daarover het advies der Akademie zou vragen en voorloopig de mededeeling voor kennisgeving aan te nemen.

Verder ontving de Akademie nog een circulaire, waarin bericht werd gegeven van de benoeming van een voorzitter en ondervoorzitter der Associatie voor het eerstvolgende driejarige tijdvak.

Ten laatste nog een missive van de „Kaiserliche Akademie der Wissenschaften" te Weenen met het verzoek om bij de Regeering voorstellen te doen over het oprichten van instellingen voor het onderzoek der hersenen en aan de Internationale Associatie mededeeling te doen van al hetgeen op dat gebied is of wordt tot stand gebracht, benevens een verzoek om eene jaarlijksche ondersteuning te geven, ten behoeve van een kritische uitgave van het Mahâbhârata. De Akademie antwoordde dat zij bereid was gedurende den tijd van 12 jaren eene subsidie te geven van 100 kronen per jaar, terwijl zij als lid voor de commissie van toezicht op de uitgave aanwees den heer Prof. J. S. Speyer te Leiden.

Van de commissie tot vaststelling der atoomgewichten, ont-

ving de Akademie het „6ter Bericht der Commission für die Festsetzung der Atomgewichte".

Omtrent de werkzaamheden van het Nederlandsch Bureau voor den internationalen wetenschappelijken catalogus kan worden medegedeeld, dat sedert het vorige verslag 1071 kaarten voor den auteurscatalogus en 2133 voor den stelselmatigen zijn verzonden. De vrij aanzienlijke vermeerdering van dit laatste getal is, althans gedeeltelijk, toe te schrijven aan eene eenigszins andere regeling, tot welke door de uitvoerende commissie te Londen besloten werd, ten gevolge waarvan, althans voor sommige vakken, één en hetzelfde geschrift tot meer stelselmatige kaarten aanleiding geeft dan dit vroeger het geval zoude zijn geweest.

Geheel voltooid is thans ook de tweede jaargang van den catalogus met uitzondering alleen van het deeltje der Zoölogie, terwijl van den derden reeds verschenen zijn: Wiskunde, Physica, Astronomie en Bacteriologie.

Op 23 en 24 Mei 1904 had te Londen eene vergadering plaats van den „Internationalen Raad", op welke het Nederlandsch Bureau door zijn directeur, prof. dr. D. J. Korteweg, vertegenwoordigd was. Op die vergadering werd met algemeene stemmen de wenschelijkheid uitgesproken van de voortzetting van den catalogus, ook na afloop van de aanvankelijk vastgestelde vijfjarige periode. Omtrent deze voortzetting zal in 1905 de eerste „Internationale Conventie voor den Catalogus" dienen te beslissen.

Ingrijpende besluiten werden overigens op die vergadering niet genomen. Vermeld behoeft slechts te worden dat een voorstel, vanwege het Nederlandsch Bureau gedaan om exemplaren van den catalogus voor de medewerkers tegen verminderden prijs beschikbaar te stellen, afstuitte op het bezwaar dat de financieele toestand van den catalogus een dergelijken stap nog niet scheen te veroorloven, hoewel de wenschelijkheid ervan algemeen werd erkend en ook in de „Acta" der vergadering werd uitgesproken.

Daar het evenwel voor eene behoorlijke verrichting van dit werk inderdaad noodzakelijk is, dat de medewerkers één of meer der reeds verschenen deeltjes op gemakkelijke wijze binnen hun bereik hebben, wordt in die behoefte thans, voor zooverre noodig, door aanschaffing van exemplaren vóór den vollen prijs vanwege het Bureau voorzien. Desverkiezende kunnen deze door de medewerkers tegen den halven prijs worden overgenomen, terwijl zij anders ter beschikking van het Bureau blijven. Wel

wordt daardoor op het Bureau een niet onbeduidende finantieele last gelegd, waarop aanvankelijk niet gerekend was, maar de zorg voor de deugdelijkheid van het afgeleverde werk scheen hier den doorslag te moeten geven.

In de Januari-vergadering bracht de heer van Bemmelen het jaarverslag uit der geologische commissie over het jaar 1904. De conclusiën van het rapport: 1°. om aan dr. J. Lorié opnieuw den dank der Afdeeling te betuigen voor zijne ijverige en belangelooze medewerking; 2°. aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid een toelage van f 1000 voor het jaar 1906 aan te vragen, werden goedgekeurd. Bij missive van den 7den Maart 1905 ontving de natuurkundige afdeeling bericht dat op de betaling van het subsidie over 1905 orde gesteld is.

Van de fondsen, waarvan het beheer aan de Akademie is opgedragen, valt het volgende te vermelden:

a. het legaat-Hoeufft.

Voor den wedstrijd in Latijnsche poëzie waren een en dertig gedichten ingekomen. Bekroond werd „Fanum Apollinus", ingezonden door den heer Giovanni Pascoli te Pisa.

Een eervolle vermelding werd toegekend aan zeven gedichten. De titels dier gedichten zijn:

1°. Tullus Propertio, ingezonden door den heer J. J. Hartman te Leiden;

2°. Metus inanis, ingezonden door den heer J. J. Hartman te Leiden;

3°. Aucupium, ingezonden door den heer A. Sommariva te Albenga;

4°. Krügereis, ingezonden door den heer P. Rosati te Bologna;

5°. Protesilaus, ingezonden door den heer J. J. Hartman te Leiden;

6°. Codex, ingezonden door den heer P. H. Damsté te Utrecht;

7°. Apud Horatium Coena, ingezonden door den heer A. Bartoli te Florence.

b. het Buitenzorg-fonds.

Op voorstel van de hoogleeraren in de botanie aan de Rijks-Universiteiten werd, op voordracht der natuurkundige afdeeling, door Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken een Rijkssubsidie van f 1400 toegestaan aan Dr. J. W. C. Goethart te Leiden ten einde hem in staat te stellen om met de subsidie van f 1050 uit het Buitenzorg-fonds gedurende eenige maanden onderzoekingen in het Botanisch Laboratorium te Buitenzorg

te doen. Op verzoek van Dr. Goethart werd hem, in overleg met Zijne Excellentie den Minister, toegestaan het vertrek naar Buitenzorg in het najaar van 1905 vast te stellen.

c. Het P. W. Korthals-fonds.

Door de Akademie werd aan administrateuren van het fonds voorgesteld de f 600, welke uit dit fonds dit jaar weder beschikbaar werden gesteld, aan te wenden ten behoeve van den heer M. Treub, directeur van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg, voor de door Dr. J. P. Lotsy te Leiden bewerkte uitgave der Monocotylen voor de Flora van Buitenzorg. Dit voorstel werd door heeren Administrateurs goedgekeurd en de gelden aan dr. J. P. Lotsy ter hand gesteld.

Tot de werken, in het afgeloopen jaar door de Akademie in het licht gegeven, behoort het Jaarboek 1904, waarin voorkomen de levensberichten van wijlen het lid Cornelis Bellaar Spruyt door den heer B. H. C. K. van der Wijck en van wijlen het rustend lid Nicolaas Beets door den heer P. D. Chantepie de la Saussaye.

Verder zagen het licht van de letterkundige Afdeeling:

Verhandelingen, nieuwe reeks, deel VI, n°. 1 en van de Verslagen en Mededeelingen, 4de reeks deel VI, stuk 3 en deel VII, stuk 1.

De natuurkundige Afdeeling gaf uit:

Verhandelingen 1ste Sectie, Deel VIII, n°. 7 en Deel IX n°. 1.
„ 2de „ „ X, n°. 5, 6.

Voorts de Verslagen der vergaderingen van Mei 1903 tot April 1904, benevens Vol. VI der „Proceedings", zijnde een Engelsche vertaling der Verslagen.

De letterkundige Afdeeling had het verlies te betreuren van haar gewoon lid P. L. Muller, hoogleeraar te Leiden en de natuurkundige Afdeeling van hare gewone leden C. A. Lobry de Bruyn, hoogleeraar te Amsterdam en Th. H. Behrens, hoogleeraar te Delft, en verder van haar rustend lid N. Th. Michaëlis te 's Gravenhage.

De heeren H. P. G. Quack van de letterkundige en W. Koster van de natuurkundige Afdeeling, gingen, wegens het bereiken van den 70-jarigen leeftijd, tot de rustende leden over.

Na de bekrachtiging van de keuzen door Uwe Majesteit, namen de heeren J. J. P. Valeton Jr., A. Bredius, K. Kuiper en C. C. Uhlenbeck zitting in de letterkundige Afdeeling.

De heeren Fr. Bücheler te Bonn en H. Pirenne te Gent namen

hunne benoeming tot buitenlandsch lid der letterkundige Afdeeling erkentelijk aan; eveneens werd dit gedaan door de heeren H. Moissan te Parijs, W. Ostwald te Leipzig en J. J. Thomson te Cambridge, die door de natuurkundige Afdeeling tot buitenlandsch lid werden benoemd.

De heeren S. Figee, G. Grijns, J. de Haan en J. H. F Kohlbrugge, tot correspondenten der natuurkundige Afdeeling benoemd, gaven bericht dat zij deze benoeming op hoogen prijs stellen.

In de October-vergadering der natuurkundige Afdeeling wenschte de voorzitter den heer Hugo de Vries geluk met zijn behouden terugkomst uit Amerika en dankte hem voor de wijze, waarop hij de eer der Nederlandsche wetenschap en van de Akademie had hoog gehouden en voor de nadere banden, door hem tusschen de beoefenaars der botanie in Amerika en Nederland ten bate van de wetenschap aangeknoopt.

Het zij der Akademie vergund hare belangen opnieuw in Uwer Majesteits bescherming aan te bevelen.

Amsterdam, 29 April 1905.

Namens de Koninklijke Akademie van Wetenschappen,

De Algemeene Secretaris,

(*get.*) J. D. v. d. Waals.

Voor eensluidend afschrift:

De Algemeene Secretaris der Koninklijke Akademie van Wetenschappen,

(*get.*) J. D. v. d. Waals.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 12 Juli 1905, n°. 161.

N°. 38.

VERSLAG *van de Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing aangaande hare werkzaamheden gedurende het jaar* 1904.

Voldoende aan het voorschrift door den Minister van Binnenlandsche Zaken, bij beschikking van 14 Mei 1879, letter M, afdeeling Kunsten en Wetenschappen, haar gegeven, heeft de Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing de eer aangaande hare werkzaamheden in het jaar 1904 het volgende te berichten.

Commissie.

In de samenstelling der commissie kwam geen verandering.

Vergaderingen.

De commissie vergaderde drie malen ter bespreking van hare aangelegenheden, éénmaal te Delft, éénmaal te 's Gravenhage en éénmaal te Haarlem.

Bibliotheek.

De blijkens het jaarverslag over 1898 aan den Staat geschonken bibliotheek onderging evenals in vorige jaren uitbreiding, doordat ons medelid Heuvelink de door hem vanwege de internationale vereeniging voor aardmeting ontvangen publicatiën er aan toevoegde.

Betrekkingen met de buitenlandsche leden van de internationale vereeniging voor aardmeting.

In het jaar 1904 werd geen vergadering gehouden van de internationale vereeniging voor aardmeting. Van het bureau der

vereeniging werd per circulaire een voorstel ontvangen om op twee plaatsen op het zuidelijk halfrond waarnemingen te doen uitvoeren omtrent de veranderlijkheid der poolshoogte. In verband met de waarnemingen, die op het noordelijk halfrond worden gedaan, verwacht men nadere aanwijzingen omtrent den aard dier veranderlijkheid te verkrijgen.

Werkzaamheden der commissie.

De bemoeiingen der commissie betroffen in 1904:

de primaire driehoeksmeting;

de basismeting;

de secundaire driehoeksmeting;

de sterrekundige waarnemingen;

de slingerproeven.

Driehoeksmeting. Personeel.

Bij den aanvang van 1904 bestond het personeel voor de driehoeksmeting uit de volgende heeren:

de ingenieurs 1ste klasse N. Wildeboer en J. A. van Eyk Bijleveld; de ingenieurs E. A. J. H. Modderman, Cd. H. Bijl, J. Canters, J. B. de Hulster, J. W. Dieperink en F. O. Wegener Sleeswijk; den landmeter F. C. Zillesen; de landmeters van het kadaster, gedetacheerd bij de commissie F. H. A. J. Bingen en Ph. L. Kwisthout en den schrijver H. Vuurman.

Aan den ingenieur F. O. Wegener Sleeswijk werd, op zijn verzoek, met ingang van 3 Februari 1904 eervol ontslag verleend in verband met zijne benoeming tot ingenieur der Koloniale spoorwegen in Suriname.

Aan den landmeter F. C. Zillesen werd, op zijn verzoek, met ingang van 1 Juli 1904 eervol ontslag verleend in verband met zijn optreden als directeur eener industrieele onderneming.

Primaire driehoeksmeting. Terreinwerkzaamheden.

De werkzaamheden op het terrein bestonden hoofdzakelijk in voortzetting der hoekmetingen op de stations en de hiermede in verband staande centreeringsmetingen.

Een enkel driehoekspunt, Appingedam, werd nog tot station ingericht.

Even als in vorige jaren waren op eenige reeds voltooide stations maatregelen noodig, ten einde het verlies van het driehoekspunt te voorkomen.

Onder leiding van den ingenieur Wildeboer waren twee ploegen werkzaam.

De eerste ploeg bestond gedurende de geheele campagne uit den ingenieur Modderman als chef, en den ingenieur Dieperink.

Den tweeden Mei vertrok deze ploeg naar Schiermonnikoog waar een vervoerbare pijler op den omgang van den als driehoekspunt aangenomen lichttoren werd opgesteld.

Op dit station moesten worden bepaald de richtingen naar de hoofdpunten: Uithuizermeden, Hornhuizen, Kollum en Ameland en naar het tusschenpunt Usquert.

Na voltooiing der metingen te Schiermonnikoog vertrok deze ploeg naar Groningen.

Op den Martinitoren, waar voor het meten van alle noodige hoeken de bouw van twee pijlers onvermijdelijk was gebleken, moesten de richtingen worden bepaald naar de hoofdpunten: Uithuizermeden, Finsterwolde, Gieten, Beilen, Boschberg, Ureterp, Kollum en Hornhuizen en naar de tusschenpunten Usquert, Holwierda, Appingedam, Rolde en Tolbert.

Uit het punt „Pijler I" konden Ureterp, Kollum en Hornhuizen, die achter het metselwerk van den toren lagen, niet worden waargenomen; uit het punt „Pijler II" was dit het geval met Finsterwolde en Gieten.

Om alle mogelijke hoeken tusschen de hoofdpunten te verkrijgen moest dus gebruik worden gemaakt van hulprichtingen, waarvoor alleen de tusschenpunten Usquert en Holwierda bruikbaar waren.

Om voor het eindresultaat tot het normale gewicht te geraken moest op dit station een buitengewoon groot aantal hoekmetingen worden uitgevoerd.

Met grond kon dus worden verwacht, dat de voltooing van dit station zeer veel tijd zou vorderen. Gedurende de metingen was echter de toestand van de atmosfeer zoo gunstig, dat de werkzaamheden op dit station boven verwachting vlot van stapel liepen, zoodat als derde en laatste station het tusschenpunt Appingedam kon worden betrokken, dat tijdens de metingen te Groningen tot station was ingericht door den bouw van twee steenen pijlers.

De metingen op dit station zijn vooral van gewicht, omdat waarnemingen volgens de lijn Finsterwolde—Uithuizermeden ernstige moeilijkheden opleveren, zooals reeds in 1888, tijdens

de uitvoering der hoekmetingen, voor de aansluiting aan de Pruisische triangulatie werd ondervonden.

Met het oog op de secundaire triangulatie was dus een behoorlijk bepaald punt tusschen Uithuizermeden en Finsterwolde zeer noodig.

Op het station Appingedam zijn bepaald de richtingen naar de hoofdpunten: Finsterwolde, Groningen en Uithuizermeden; als tusschenpunten werden opgenomen Holwierda en het hoofdpunt Pilsum van het noordelijke Pruisische aansluitingsnet.

Als nevenpunten werd een zevental torens door deze ploeg opgenomen.

Centreeringselementen zijn door deze ploeg bepaald op de volgende driehoekspunten: Schiermonnikoog, Ureterp, Uithuizermeden, Usquert, Holwierda, Finsterwolde, Tolbert en Appingedam.

Den 27sten Augustus waren de terreinwerkzaamheden voor deze ploeg afgeloopen; zij moest echter den 5den October nogmaals vertrekken en wel om te Sexbierum, waar zeer uitgebreide herstellingen aan den toren werden uitgevoerd, de noodige verzekeringsmerken te plaatsen.

Den 8sten October keerde zij weder te Delft terug.

De tweede ploeg bestond bij den aanvang harer terreinwerkzaamheden uit den ingenieur Canters als chef en den landmeter Zillesen en vertrok den 2den Mei uit Delft ter bezetting van het station Oldeboorn Op dit station werden bepaald de richtingen naar de hoofdpunten Kollum, Ureterp, Boschberg, Steenwijk, Wijkel, Workum en Leeuwarden en naar de tusschenpunten Drachten, Oldeholtpade en Sneek.

Na voltooing van dit station werden op enkele andere stations centreeringsmetingen uitgevoerd.

Inmiddels verliet de heer Zillesen, aan wien op zijn verzoek ontslag was verleend, den 1sten Juli den dienst der commissie.

De ingenieur Canters maakte zonder assistentie een aanvang met de metingen op het station Ruinen. Hem werd den 4den Juli tijdelijk als assistent toegevoegd de civiel-ingenieur H. van der Veen, met wien hij de metingen voortzette en voltooide.

Op dit station zijn bepaald de richtingen naar de hoofdpunten Beilen, Sleen, Lemelerberg, Steenwijk en Boschberg en naar de tusschenpunten Zwolle en Meppel.

Het derde station door deze ploeg bezet was Ureterp: op dit station waren te bepalen de richtingen naar de hoofdpunten: Groningen, Boschberg, Oldeboorn en Kollum en naar de tusschenpunten Tolbert, Oosterwolde en Drachten.

De metingen waren nog niet voltooid, toen aan den ingenieur

van der Veen op zijn verzoek ontslag werd verleend wegens zijn vertrek naar China.

De ingenieur Wildeboer vertrok daarop naar Ureterp en hielp den ingenieur Canters de metingen voltooien

Het terreinwerk van deze ploeg was hiermede afgeloopen.

De tweede ploeg heeft centreeringsmetingen uitgevoerd te Oldeboorn, Oosterwolde, Boschberg, Beilen en Sleen.

Betreffende een vijftal stations kwamen berichten in, die aanleiding gaven een onderzoek in loco in te stellen naar de aanwezigheid der vroeger aangebrachte werken en de maatregelen noodig voor het behoud van het driehoekspunt.

Omtrent Sexbierum, het eerste der bedoelde vijf stations zijn de genomen maatregelen reeds vermeld. Het tweede punt Middelharnis bleek in goeden toestand te verkeeren. Ofschoon het kerkgebouw geheel was uitgebrand, had de toren geen schade geleden en waren alle verzekeringsmerken nog aanwezig.

Te Tolbert, waar herstellingen zullen plaats moeten hebben, zullen zeker eenige maar vermoedelijk zelfs alle verzekeringsmerken behouden blijven.

Te Harderwijk bepaalde zich de schade tot een onbeteekenend defect aan den houten steiger.

De toren te Oirschot, een van de punten van het hoofddriehoeksnet kreeg in December 1904 eene ernstige beschadiging doordat een gedeelte er van instortte.

Op het gedeelte van den toren, dat bleef staan, bevindt zich de waarnemingspijler, terwijl in dat gedeelte ook nog enkele verzekeringsmerken voorkomen.

Wanneer de toren gerestaureerd wordt, zal deze ramp voor de driehoeksmeting geen ernstige gevolgen hebben.

Het zij hier vermeld, dat uit de waarnemingen, die voor de driehoeksmeting te Oirschot zijn gedaan in de jaren 1893, 1894, 1903 en 1904, duidelijk blijkt, dat het waarnemingspunt boven op den toren zich ten opzichte van een punt aan den voet van den toren verplaatste en wel in horizontalen zin volgens zuidzuidwestelijke richting, dus in de richting van de thans ontstane bres in het muurwerk.

Aangenomen, dat het punt aan den voet van den toren op zijn plaats bleef, dan heeft het punt boven op den toren in de jaren 1893—1904 een weg van 43 millimeter afgelegd.

Het voornemen is om in den aanstaanden zomer de onderlinge ligging der punten op den toren opnieuw te bepalen.

Berekeningen.

Op grond van de uitgevoerde astronomische breedte- en azimuths-

bepalingen werd voor het centrale punt van de kaart n.l. Amersfoort de geographische breedte berekend, en het azimuth van de zijde Amersfoort—Utrecht afgeleid.

Met de voorloopig berekende lengten der driehoekszijden en voornoemde geographische gegevens werden in stereographische projectie coördinaten berekend van de hoofd- en tusschenpunten der groepen I en II van het net.

Aangenomen werd voor de geographische breedte van het driehoekspunt Amersfoort 52° 9′ 22″,178 en voor het astronomisch azimuth van de driehoekszijde Amersfoort—Utrecht 248° 35′ 19″,891

De stationsgewijze vereffening der uitgevoerde metingen, de berekening van centreeringselementen en de herleidingen tot centrum voor de excentrisch uitgevoerde metingen op hoofd- en tusschenpunten, werden voor groep III van het net voortgezet en voltooid.

Nadat de noodige voorbereidende maatregelen waren genomen is een aanvang gemaakt met de vereffening van de IIIde groep van het net.

Van deze vereffening zijn achtereenvolgens opgesteld de voorwaardenvergelijkingen, de correlatenvergelijkingen en de coëfficiënten der normaalvergelijkingen, zoodat met de oplossing der normaalvergelijkingen ten getale van 65 een aanvang kan worden gemaakt.

Over de nauwkeurigheid der uitgevoerde metingen kan eerst een volledig oordeel worden uitgesproken na geheele voltooiing der vereffening.

Een voorloopig inzicht in den bereikten graad van nauwkeurigheid wordt verkregen door de berekening van de middelbare fout in eene op het station vereffende richting, uit de sluitingsfouten der driehoeken.

Deze bedroeg voor groep I 0′,311, voor groep II 0″,271 en bedraagt voor groep III 0″,285. Voor het geheele net is dit bedrag 0″,298.

Met het vervaardigen van de copij voor publicatie der uitgevoerde metingen en berekeningen werd geregeld voortgegaan.

Bij dit verslag is een kaartje gevoegd waarop het Nederlandsche hoofddriehoeksnet met de aansluiting daarvan aan de Pruisische driehoeksmetingen is voorgesteld.

Basismeting.

De commissie stelt zich voor de basismeting voor het driehoeksnet te doen uitvoeren met behulp van metalen draden. Bij het

gebruik van dergelijke toestellen is men veel minder afhankelijk van hindernissen op het terrein dan bij het gebruik van meetstaven; de commissie vertrouwt dat zonder bezwaar meer dan één basis gemeten kan worden. Voor het verifieeren van de lengte der metalen draden is het noodig, dat met andere hulpmiddelen eene lijn van eenige lengte gemeten wordt.

Eene lijn van 240 M. lengte kan daarvoor verkregen worden op de terreinstrook bij het geodesiegebouw te Delft.

Het eene vaste punt voor die lijn kan vallen binnen het geodesiegebouw op de daar aanwezige fundeering; voor het andere vaste punt werd de fundeering aangelegd.

In de levering van de benoodigde toestellen werd de commissie teleurgesteld. Een toestel van Amerikaansch model is eerst enkele weken in bezit der commissie; een toestel volgens Fransch model wordt nog verwacht.

Met proefmetingen zal vermoedelijk spoedig een aanvang gemaakt kunnen worden.

Secundaire driehoeksmeting.

De terreinwerkzaamheden voor de secundaire driehoeksmeting werden ook dit jaar in aansluiting aan die van het vorig jaar, onder de leiding van den ingenieur van Eyk Bijleveld, door drie ploegen voortgezet. De eerste ploeg bestond uit den landmeter Bingen als chef, tijdens de metingen in de maanden Juni, Juli en Augustus geassisteerd door den student aan de Polytechnische L. B. Huygen, de tweede ploeg uit den ingenieur Bijl als chef, tijdens de metingen gedurende denzelfden tijd bijgestaan door den student aan de Polytechnische School J. Witteveen, de derde ploeg uit den landmeter Kwisthout als chef en den ingenieur de Hulster.

De heer Bingen zette de verkenning van het terrein bewesten de lijn Zalt-Bommel—Tilburg, noordwaarts begrensd door de lijn Zalt-Bommel—Gorinchem en zuidwaarts door de Belgische grenzen voort, bezocht de stations Oss, Deursen en Slabroek in verband met voorgenomen aanvullingsmetingen, deed voorts een voorloopige verkenning te Oijen, en onderzocht op de stations Wijchen en Helmond, waar respectievelijk herstellingen waren geschied en nog in uitvoering waren, of eventueel de vastleggingen waren verwijderd, beschadigd of kans liepen beschadigd te worden.

Door hem worden de metingen uitgevoerd op de stations Nuland, 's Hertogenbosch I, Almen, Helvoirt I, Boxtel I, Moergestel, Hilvarenbeek, Overheide, Tilburg I en aanvullings-

metingen op de stations Oss, Slabroek en Deursen. Op alle stations werden tevens de noodige centreeringsmetingen gedaan. Bovendien geschiedden nog centreeringsmetingen te 's Hertogenbosch II, Oirschot, Budel, Teulderhoeve en Haansberg.

De heer Bijl ving zijne werkzaamheden aan met de verkenning van het terrein ongeveer omsloten door den vierhoek Lemelerberg—Wijhe—Wolberg—Kampen en nam na afloop van de metingen, de verkenning van het terrein bewesten de gebroken lijn Utrecht—Beest—Zalt-Bommel, zuidwaarts begrensd door de gebroken lijn Zalt-Bommel—Gorinchem—Dordrecht onderhanden.

Door hem zijn de metingen met de noodige centreeringsmetingen verricht op de stations Weerselo I, Hengelo (O.), Borne I, Delden I, Bornebroek, Almelo I en voor een gedeelte op Harikerberg.

Nog voerde hij centreeringsmetingen uit te Braamberg, Bruine haar, Schardenbelt, Vriezenveen, Rijssen I, Wulleberg en Koningsbelt.

De derde ploeg, bestaande uit de heeren Kwisthout en de Hulster, zou in de eerste plaats de metingen van Zuid-Limburg voleindigen en vertrok reeds tegen April naar het terrein, ten einde in den eersten tijd voor enkele richtingen nog van de bladerloosheid van de boomen partij te kunnen trekken.

Door deze ploeg werden de metingen voltooid op de navolgende stations: Reymerstok I, Crutserveld, Heikelder, Heugden, Borgharen I, Lichtenberg, Breust, Eikelberg, Ekkelrade, Maastricht I, Elsloo, Gulpenberg, Crapoel, Slenaken, Mheer I, Kruisberg, Banerheide, Lotteren, Bieschveld, Ubagsberg I, Vijlen, Bocholtz, Spekholzerheide, Pruisberg, Eyserheide, Kosberg, Bok, Broeksittard en Mooiheide, benevens aanvullingsmetingen op de stations: Sittard I, Echt, Buchten, Berg a/d Maas, Danekerberg, Lutterade I, Schaaps-Dries en Grubben. Op al deze stations werden de noodige centreeringsmetingen uitgevoerd en bovendien te Sibbe, Goudsberg, Sousberg, Kaberg, Goudenrood, Auversberg en Heksenberg.

Na afloop der metingen is door haar in September een begin gemaakt met de verkenning van de Veluwe. Deze verkenning, aangevangen aan den zuidelijken Veluwerand, ongeveer langs de gebroken lijn Rhenen—Imbosch—Zutphen werd in noordelijke richting voortgezet.

De inrichtingen noodig voor de opstelling der instrumenten en voor de aanwijzing der driehoekspunten, welke niet op gebouwen gelegen zijn, werden in den loop van den zomer gemaakt en de torens na voleindiging der waarnemingen weer in hun vorigen staat teruggebracht.

Nog is op het punt de Hollander een pyramide gebouwd; is de toren te Venray in vorigen staat teruggebracht, met uitzondering van één luik, dat na deugdelijke herstelling behouden bleef; zijn in Zuid-Limburg 17 pyramiden, die daar niet meer noodig waren en opgeruimd moesten worden, afgebroken en op twee plaatsen opgeborgen, met de bedoeling ze later naar de Veluwe over te brengen en daar weder te bezigen. Bovendien zijn de signalen Klifsberg en Veluwe gesloopt. Dat op het punt Klifsberg is niet meer noodig, terwijl op het punt Veluwe voor de secundaire metingen een nieuw signaal gebouwd zal moeten worden.

De bebouwing van de verschillende stations en het herstellen van de torens in hun vorigen staat geschiedde in hoofdzaak wederom door en onder leiding van een timmerman in vasten dienst, nadat hem daartoe de noodige aanwijzingen waren verstrekt.

De berekeningen van de secundaire driehoeksmeting werden zooveel mogelijk voortgezet.

Sterrekundige waarnemingen.

De centreer-elementen, waarop bij het indienen van het vorig verslag nog gewacht werd, konden door de afdeeling Driehoeksmeting niet zoo spoedig geleverd worden, als wel voor het herleiden van al de bepalingen tot de centra gewenscht werd; bepaaldelijk slaat dit op het station Emmen, waarvan het azimuth op het station Sleen door den ingenieur Pannekoek gemeten was. Daar echter uit dit station de hoek Emmen—Uelsen gemeten was, kon uit het azimuth Sleen—Emmen het azimuth Sleen—Uelsen afgeleid worden, en daar van Uelsen de centreer-elementen gereed waren, kon dit azimuth op de centra herleid worden.

De inleiding tot de breedte- en azimuthbepalingen van de ingenieurs Pannekoek en Posthumus Meyjes, waaraan ons medelid Oudemans in het najaar van 1903 begonnen was, kwam eerst in Juli 1904 gereed. In die inleiding wordt rekenschap gegeven van de keuze der instrumenten, van het programma der waarnemingen en de wijze van hare herleiding en berekening; verder wordt er een onderzoek ingesteld naar de door de genoemde ingenieurs bereikte nauwkeurigheid, wordt de op den Dom te Utrecht door den ingenieur P. Meyjes gevondene breedte vergeleken met die welke sedert verscheidene jaren door verschillende waarnemers op de sterrewacht aldaar gevonden was, en eindelijk het in 1896 op den tweeden omgang van den Dom-

toren door denzelfden ingenieur gevondene azimuth van Amersfoort vergeleken met het in 1879 en 1880 door ons medelid Oudemans op een ander punt van denzelfden omgang bepaalde; bij beide vergelijkingen werden slechts kleine verschillen gevonden, die geheel binnen de grenzen lagen van de onzekerheid der waarnemingen.

Nog moge vermeld worden, dat de azimuthbepalingen, die steeds bij 12 cirkelstanden uitgevoerd werden, aanleiding gaven om een onderzoek in te stellen naar de verdeelingsfouten van de horizontale cirkels der gebruikte universaal-instrumenten, waarbij het merkwaardige resultaat verkregen werd, dat die fouten in het Leidsche en het Utrechtsche universaal-instrument even groot waren en hetzelfde beloop hadden, wat zich hieruit laat verklaren, dat beide instrumenten uit dezelfde werkplaats (van Repsold te Hamburg) afkomstig zijn.

De waarnemingen ter bepaling van de breedte-verandering werden te Leiden door dr. H. J. Zwiers voortgezet. Door ons medelid van de Sande Bakhuyzen werden in eene verhandeling in de *Astron. Nachrichten*, vol. 165, pag. 1, eenige beschouwingen medegedeeld over de veranderingen van de breedte, gegrond op de in de jaren 1900, 1901 en 1902 te Leiden verrichte waarnemingen.

Het drukken van de lengtebepaling Leiden—Ubagsberg, van de breedtebepaling van Ubagsberg door de meting van zenithsafstanden en van de bepaling van het azimuth van de richting Ubagsberg—Leiden is ten einde gebracht, met het drukken van de breedtebepaling Ubagsberg door middel van de Horrebow-Talcott-methode is een aanvang gemaakt.

Slingerproeven.

De reeds sedert eenige jaren bestelde pendule ter bepaling van den slingertijd van den slinger van Defforges is in het jaar 1904 door de firma Strasser en Rohde te Glashütte geleverd; de daarbij benoodigde hulptoestellen worden vervaardigd in de Nederlandsche instrumentfabriek te Utrecht.

De vierslingertoestel bij den heer Stückrath te Friedenau besteld, zal in de eerste helft van 1905 worden afgeleverd.

$\frac{\text{Leiden}}{\text{Delft}}$, 6 April 1905.

De Rijkscommissie
voor Graadmeting en Waterpassing,

H. G. v. d. Sande Bakhuyzen, *Voorzitter.*
Hk. J. Heuvelink, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 12 Juli 1905, n°. 161.

N°. 39.

VERSLAG *van het eerste Internationaal Archeologisch Congres 7—13 April* 1905 *te Athene gehouden.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De ondergeteekenden, bij Koninklijk besluit van 7 Maart 1905 n°. 40, buiten bezwaar van 's lands schatkist, benoemd tot vertegenwoordigers der Nederlandsche Regeering bij het eerste Internationaal Archeologisch Congres van 7—13 April j.l. te Athene gehouden, hebben de eer aan Uwe Excellentie het volgende verslag van hunne werkzaamheid aan te bieden.

Het congres werd geopend in eene plechtige zitting op de Akropolis door den Kroonprins van Griekenland in tegenwoordigheid van den Koning en de Koningin en verschillende andere leden van het Koninklijke Huis, die ook later bij herhaling door hunne tegenwoordigheid in de vergaderingen van hunne belangstelling hebben blijk gegeven.

Daar het congres in zeven sectiën verdeeld was, die gelijktijdig bijeen kwamen, hebben uwe afgevaardigden zich noodzakelijkerwijze tot het bijwonen van een betrekkelijk gering deel der sectievergaderingen moeten bepalen. Uit de handelingen, die later het licht zullen zien, kan eerst een volledig overzicht van de werkzaamheden van het congres gewonnen worden. Intusschen staat dit reeds thans vast, dat het in alle opzichten geslaagd en het beoogde doel ten volle bereikt is.

Ten gevolge van de belangwekkende resultaten der jongste

opgravingen op Creta, waardoor de sedert Schliemann's optreden gewekte belangstelling in de zoogenaamd praehistorische periode van Hellas op nieuw in hooge mate is geprikkeld, waren de vergaderingen der 2de sectie, die der praehistorischen oostersche Archeologie bijzonder bezocht. Hier sprak o. a. de directeur van het Nationaal Museum te Stockholm, Oscar Montelius, over den „Myceenschen" tijd en over de Etruriërs, gaf Evans, de gelukkige vinder van het paleis te Cnossus, eene classificatie van de opeenvolgende cultuurperioden van het oude Creta, en behandelde de eerste secretaris van het Duitsch Archeologisch Instituut te Athene, Wilhelm Dörpfeld, de Cretische Myceensche en homerische paleizen.

In verband met de sedert eenigen tijd in Griekenland in verschillenden zin besproken vraag, in hoeverre eene gedeeltelijke restauratie van het Parthenon mogelijk en gewenscht kan geacht worden, trokken in de 1ste sectie zeer de aandacht mededeelingen van den voormaligen directeur der Ecole Francaise te Athene, Th. Homolle, omtrent den door hem uitgevoerden wederopbouw van den thesauros der Atheners te Delphi, en die van den directeur-generaal der opgravingen in het Koninkrijk Hellas, P. Kavvadias, die eveneens uit de verspreide werkstukken den Apollotempel van Phigalia gedeeltelijk heeft kunnen herstellen.

Tot de belangrijkste voordrachten behoorde ongetwijfeld eene van Adolf Furtwängler: op grond der uitkomsten van zijne opgravingen op het eiland Aegina gaf hij eene van de traditioneele sterk afwijkende reconstructie van de bekende Aeginetische beeldgroepen, het hoofdmonument van de aan zijne zorgen toevertrouwde Münchener Glyptotheek.

In de 7de sectie (onderwijs in de archeologie) werd door Conze, den voorzitter van het Duitsch Archeologisch Instituut, door den Hongaarschen hoogleeraar Csengeri e. a. gehandeld over de middelen om de klassieke archeologie op het gymnasium tot haar recht te doen komen. Men was algemeen van oordeel dat afzonderlijk archeologisch onderwijs aan het gymnasium niet gewenscht is, maar dat de klassieke talen er moeten onderwezen worden door leeraren, die aan de Universiteit lessen in de archeologie hebben gevolgd en later, door het deelnemen aan vacantiecursussen en aan vacantiereizen naar de voornaamste musea en naar Italië en Griekenland, in direct contact met de antieke zijn gekomen. Ook behooren de gymnasiën met kleine collecties van photographiën enz. uitgerust te worden.

In dezelfde sectie zette de directeur van het Iersch Museum te Dublin de wijze uiteen, waarop door hem, in navolging van het voorbeeld door het South-Kensington Museum gegeven, de

schatten van het Museum aan het onderwijs op de scholen worden dienstbaar gemaakt. Zorgvuldig samengestelde collecties van voorwerpen van ééne kunst of van ééne historische periode, van catalogi en uitvoerige beschrijving voorzien, worden aan de scholen, die dit wenschen, voor eenige weken in bruikleen afgestaan.

Op het in deze sectie behandelde meenen ondergeteekenden Uwer Excellentie's aandacht in het bijzonder te moeten vestigen, daar in deze richting in ons land nog slechts weinig is gedaan en dit weinige van Regeeringswege niet dan karig wordt gesteund.

De algemeene vergadering tot sluiting van het congres had den 13den April plaats onder voorzitterschap van den Minister van Onderwijs, den heer Karapanos. De onderstaande voorstellen werden bij acclamatie aangenomen:

1. de internationale archeologische congressen zullen gehouden worden na ommekomst telkens van minstens 2 en hoogstens 5 jaren. Het eerstvolgende zal te Caïro en waarschijnlijk in het jaar 1905 samenkomen;

2. het congres spreke de wenschelijkheid uit van eene internationale samenwerking der Musea, in dier voege:

dat de verschillende collecties zoo spoedig mogelijk zullen worden gecatalogiseerd naar vaste voor alle musea geldende regelen;

dat internationale ruiling plaats vinde van voorwerpen, die, in het eene museum overcompleet, eene leemte in het andere zullen kunnen aanvullen;

dat van kleinere voorwerpen in edel metaal, die door diefstal of brand lichter dan de andere voor een museum verloren kunnen gaan, exacte kopieën in hetzelfde metaal zullen worden vervaardigd, én ook van deze facsimilia onderlinge ruiling plaats vinde;

dat een bond worde gevormd tegen de falsarissen: de directeuren der musea zullen gehouden zijn, zoodra hun een voorwerp aangeboden wordt, waarvan zij de onechtheid vaststellen of vermoeden, daarvan onverwijld aan de beheerders der andere musea kennis te geven Op gelijke wijze zal gehandeld worden wanneer een voorwerp uit een museum is ontvreemd.

Het Atheensch Congres dankt zijn succes niet slechts aan de werkzame deelneming van zeer vele geleerden van naam uit het buitenland, maar vooral aan de samenwerking en het organiseerend talent der Archeologische Instituten te Athene en aan den krachtdadigen steun van het Grieksche Gouvernement.

Met erkentelijkheid gedenken uwe afgevaardigden de vriendelijke gastvrijheid, die hun zoowel van de Grieksche Regeering als van de verschillende te Athene aanwezige gezanten der bui-

tenlandsche mogendheden te beurt viel, en in het bijzonder de groote welwillendheid hun betoond door Harer Majesteits zaakgelastigde te Athene, den heer van Lennep.

$\frac{\text{Groningen}}{\text{Amsterdam}}$, 10 Juni 1905.

U. Ph. Boissevain.
K. Kuiper.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zaterdag 22 Juli 1905, nº. 170.

Nº. 40.

JAARVERSLAG *van het Centraal Bureau voor de Statistiek over 1904.*

's-Gravenhage, 28 Maart 1905.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ingevolge het bepaalde bij art. 17 van het Koninklijk Besluit van 9 Januari 1899 (*Staatsblad* nº. 43) heb ik de eer Uwer Excellentie hierbij aan te bieden het verslag over de werkzaamheden van het Centraal Bureau voor de Statistiek in 1904.

I. *Algemeene zaken.*

Hoewel vallende in het jaar 1905, is het mij niet mogelijk in dit verslag te zwijgen van den zwaren slag, welke ook mijn Bureau getroffen heeft door het overlijden van den Voorzitter der Centrale Commissie voor de Statistiek, Mr. A. Kerdijk. Zijne warme belangstelling in de ontwikkeling der Nederlandsche Statistiek deed hem, toen in 1899 met zijne medewerking en steun de tegenwoordige organisatie der statistiek was tot stand gebracht, en hij was benoemd tot Voorzitter der Centrale Commissie, niet slechts den groei van het Centraal Bureau met groote ingenomenheid volgen; zij bracht hem er toe dien groei, met volkomen toewijding der groote gaven waarover hij beschikte, te bevorderen waar en zooveel hij kon. De jaren waarin ik met dezen uitnemenden mensch mocht samenwerken zijn mij eene rijke levensherinnering; zijne nagedachtenis zal bij mij en mijn Bureau in hooge eere worden gehouden.

Het personeel van het Centraal Bureau onderging in 1904 uitbreiding door de benoeming van Mr. G. L. de Vries Feijens tot adjunct-commies, terwijl een drietal schrijvers, door benoeming tot tweede-klerk, overgingen in het corps der vaste ambtenaren en een tweede vaste knecht werd aangesteld.

Voor de eerste maal sedert de vestiging van het Bureau viel een sterfgeval onder het personeel te betreuren. De heer A. H. Coltof, bij de oprichting in 1892 der toenmalige Centrale Commissie voor de Statistiek als eerste-klerk aan haar Bureau verbonden, en bij de vestiging van het Centraal Bureau in 1899 daarbij overgeplaatst, overleed in December 1904. De door dit sterfgeval veroorzaakte vacature was bij het einde van 1904 nog niet vervuld.

De toenemende omvang der werkzaamheden van het Bureau was oorzaak dat ook in 1904 bij vier der afdeelingen van het Bureau een voortdurend tekort aan werkkrachten bestond. Ten deele werd in dit bezwaar voorzien door het opleggen van overwerk aan de ambtenaren, ten deele door het in dienst nemen van een achttal losse schrijvers.

Ongetwijfeld is het een belang, zoowel in algemeenen zin als voor het Bureau zelf, dat geen blijvende achterstand in de werkzaamheden ontstaat. Naast eischen van wetenschappelijke bewerking en betrouwbaarheid mag die der actualiteit aan statistische uitgaven worden gesteld. En tenzij eerlang het personeel van het Bureau niet onbelangrijk wordt versterkt, is met stelligheid te voorzien dat aan laatstgenoemden eisch in steeds mindere mate zal kunnen worden voldaan. Bij de overbrenging van tal van statistieken van de Departementen van Algemeen Bestuur naar het Centraal Bureau voor de Statistiek, is het mijn streven geweest, die statistieken, aan de hand der ter zake door de Centrale Commissie voor de Statistiek uitgebrachte adviezen, te reorganiseeren, de betrouwbaarheid harer cijfers te vergrooten, en tevens die cijfers in beredeneerde inleidingen wetenschappelijk te bewerken, en in vergelijking te brengen met de overeenkomstige van vroegere jaren. Ik meen inzonderheid door dit laatste de waarde dezer statistische publicaties in niet geringe mate te verhoogen, en haar inhoud te brengen onder het bereik van velen, die door den moeizamen arbeid eener zelfstandige bewerking van het tabelwerk zouden worden afgeschrikt. Het is echter duidelijk, dat op deze wijze de bewerking der statistieken aan mijn Bureau belangrijk meer arbeid kost dan vroeger bij de Departementen daaraan werd ten koste gelegd. Aangezien echter bij de overbrenging der statistieken het nieuwe personeel voor de bewerking noodig, is aangesteld op eene sterkte, welke zich aansloot bij die vroeger daarvoor ver-

eischt, is hier eene wanverhouding ontstaan, die aan de ontwikkeling van den zelfstandigen verzamelarbeid van mijn Bureau afbreuk doet, en den datum van verschijnen van verschillende statistieken noodeloos en ongewenscht vertraagt.

Wegneming dezer wanverhouding kan daarom niet te lang worden uitgesteld, zonder ernstig en blijvend nadeel voor de ontwikkeling der Nederlandsche statistiek.

Met groote voldoening moge hier er aan worden herinnerd, dat Uwe Excellentie zich, nadat ook bij de behandeling der Staatsbegrooting in de Tweede Kamer de wensch daartoe was te kennen gegeven, blijkens de Memorie van Antwoord bij Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1905, bereid verklaarde om de in mijn vorig jaarverslag bedoelde traktementsregeling voor de lagere ambtenaren en bedienden, ook op het personeel van mijn Bureau toepasselijk te maken.

In de huisvesting van het Bureau kwam in 1904 geen wijziging. Het bleef in drie lokaliteiten, op het Binnenhof en aan den Korten Vijverberg nos. 1 en 1 *b* gevestigd.

Intusschen werd de huur van het huis aan den Korten Vijverberg n°. 1, waarin de hoofdzetel van het Bureau met een drietal afdeelingen zijn gevestigd, tegen Mei 1905 aan het Rijk opgezegd. Daar het niet mogelijk bleek in de onmiddellijke omgeving van het Binnenhof een bruikbare lokaliteit tegen niet te hoogen prijs te vinden, is voor dit deel van mijn Bureau gehuurd het huis aan de Rijnstraat n°. 28. Het behoeft geen betoog dat, nu de hoofdzetel van het Bureau op ongeveer 10 minuten afstand van de beide andere deelen wordt gevestigd, de bezwaren van eene verdeeling over meerdere gebouwen zich in nog veel sterker mate zullen doen gevoelen dan thans reeds het geval was. Het is dan ook zeer te hopen dat in den tijd gedurende welken de huur dezer perceelen thans loopt, eene goede blijvende oplossing van de vraag der huisvesting moge worden gevonden, waarbij de verschillende deelen van het Bureau weder in één gebouw gevestigd worden, en voor eenige verdere uitbreiding mogelijkheid wordt geschapen, zonder dat tot huur van nog een vierde lokaliteit behoeft te worden overgegaan.

II. *Werkzaamheden van het Centraal Bureau voor de Statistiek.*

Jaarcijfers. Van deze uitgave zagen in 1904 het licht de jaargang 1902 der Jaarcijfers voor de Koloniën en 1903 van die voor het Rijk in Europa. De inhoud der Koloniale Jaarcijfers onderging, afgezien van enkele aanvullingen van ondergeschikt belang,

ditmaal geen wijziging. Die der Jaarcijfers voor het Rijk in Europa werd daarentegen in verschillend opzicht uitgebreid. Van de nieuw opgenomen statistische overzichten mogen hier worden vermeld de tabellen welke de gegevens nopens de keuring der lotelingen meer in bijzonderheden samenvatten dan in het tot dusver ter zake opgenomen staatje het geval was; een drietal tabellen betreffende het betrekkelijk schoolverzuim; overzichten nopens loon en werktijd bij Rijkswerken, en de werkstakingen en uitsluitingen; een tabel betreffende den omvang der turfproductie in Nederland gedurende de laatste 5 jaren, en eindelijk overzichten van den handel in bolgewassen en in vee en vleesch.

Maandcijfers. De van deze uitgave in 1904 verschenen nos. 11 en 12 sloten zich, wat den inhoud betreft, geheel aan bij de overeenkomstige vroegere afleveringen.

Bevolkingsstatistiek. Met betrekking tot de grondslagen der bevolkingsstatistiek verdient vermelding, dat in 1904, met machtiging van Uwe Excellentie, aan de sterftekaart werd toegevoegd een vraag naar de kerkelijke gezindte der overledenen, waardoor een bij de beoordeeling der demographische verschijnselen reeds meermalen waardevol gebleken criterium voortaan ook in de Nederlandsche bevolkingsstatistiek toepassing zal kunnen vinden.

Voorbereid werd de invoering van het telkaartenstelsel, ook met betrekking tot de statistiek der geboorten en huwelijken. Deze heeft bereids Uwer Excellentie's instemming mogen erlangen en zal thans met het begin van 1906 kunnen geschieden. Het telkaartenstelsel zal eenerzijds bij de bewerking dezer onderdeelen van de bevolkingsstatistiek eene gewichtige technische verbetering blijken, en anderzijds de mogelijkheid openen tot eene grondiger en veelzijdiger bewerking der statistiek van de nataliteit en de nuptialiteit.

De maandelijksche uitkomsten der statistiek van de geboorten en de sterfte in de gemeenten met 20 000 of meer inwoners, de provinciën en het Rijk werd, met eene totaliseering over het geheele jaar 1903, in de *Staatscourant* openbaar gemaakt voor het tijdvak October 1903 tot en met October 1904 (1). Een nieuwe kolom werd aan deze overzichten toegevoegd, vermeldende de verhoudingscijfers van de overschotten der geborenen boven gestorvenen tot de bevolking.

Het bevolkingscijfer op 31 December 1903 voor iedere gemeente,

---

(1) Zie de *Staatscourant* van 1904, nos. 1, 25, 56, 60, 78, 98, 124, 156, 185, 204, 229, 254, 277 en 306.

de provinciën en het Rijk werd door mijn Bureau vastgesteld, en achtereenvolgens openbaar gemaakt in de *Staatscouranten* tusschen 15 April 1904, nº. 88 en 14 Juni 1904, nº. 137.

De Statistiek van den loop der Bevolking over 1903 onderging, na de ten vorigen jare aangebrachte reorganisatie, ditmaal geen wijziging. Aan de inleiding werd eenige uitbreiding gegeven.

De jaarlijksche statistiek der sterfte naar den leeftijd en de oorzaken van den dood over 1903 werd door mij aangevuld met een overzicht, voor het Rijk in zijn geheel, van de sterfte naar geslacht, leeftijd en doodsoorzaken in onderling verband, samengesteld met gebruikmaking van de meer uitgebreide lijst van doodsoorzaken, ter conferentie van Parijs in 1900 vastgesteld.

Toen in den loop des jaars mij bleek dat de nummering van de doodsoorzaken op de sterftekaarten door de vier heeren hoofdinspecteurs der volksgezondheid niet steeds op eenvormige wijze geschiedde, heb ik gemeend de medewerking van de Centrale Commissie voor de Statistiek te moeten inroepen, ten einde eenvormige nummering der doodsoorzaken in de verschillende deelen des Rijks te bevorderen.

Uwe Excellentie heeft bij schrijven van 28 Januari 1905, ingevolge het desbetreffend advies der Centrale Commissie, de heeren hoofdinspecteurs aanbevolen de op de internationale lijst van doodsoorzaken betrekking hebbende Dictionnaire des maladies en Developpement des rubriques de la nomenclature des maladies van Dr. Bertillon te raadplegen bij de nummering. Vertrouwd mag worden dat deze nu voortaan op eenvormige wijze zal geschieden.

Door de Centrale Commissie voor de Statistiek werd mij, op mijn verzoek, machtiging verleend om het vijfjarig overzicht van de sterfte in iedere gemeente des Rijks, met onderscheiding naar geslacht, leeftijd en doodsoorzaken in onderling verband, zooals dit sedert 1875 werd uitgegeven, laatstelijk over 1895—1899, niet voort te zetten, doch het te vervangen door een jaarlijksch overzicht van gelijken inhoud en met gebruikmaking der groote lijst van doodsoorzaken, voor de gemeenten met meer dan 20 000 inwoners, de provinciën en het Rijk. Deze uitbreiding zal voor het eerst aan den eerlang verschijnenden jaargang 1904 der sterftestatistiek worden gegeven.

Van de uitkomsten der 8ste algemeene volkstelling restte nog de publicatie van de 2de aflevering der algemeene inleiding, in welke aflevering de uitkomsten der beroepstelling en der woningstatistiek moesten worden besproken en toegelicht. Gebrek aan arbeidskrachten was oorzaak, dat deze aflevering langer op zich moest laten wachten dan ik gewenscht zoude hebben, en eerst aan het einde des jaars het licht heeft kunnen zien.

Statistiek van loon en arbeidsduur bij Rijkswerken. Door den omvang van het ingekomen materiaal en gebrek aan de noodige arbeidskrachten, kon de jaargang 1903 niet in den loop van 1904 verschijnen.

Tijdschrift. In 1904 zagen de 7de tot en met de 10de aflevering van het tijdschrift het licht.

In de 7de aflevering komt voor het eerst een samenvattend overzicht voor, van de opgaven omtrent loon en arbeidsduur, door de Kamers van Arbeid op de Staten model E verzameld over het 2de kwartaal 1903.

In de 8ste aflevering komt, wat de individueele loonopgaven betreft, een soortgelijk overzicht voor over het geheele jaar 1903. Waar de arbeidsduur in tal van bedrijven in den zomer aanmerkelijk verschilt van dien gedurende het winterseizoen, konden, uit den aard der zaak, de opgaven omtrent den dagelijkschen arbeidsduur verzameld over alle kwartalen van het jaar, niet worden gebracht in één algemeen jaaroverzicht, zooals met de loonopgaven kon geschieden.

De opgaven omtrent den dagelijkschen arbeidsduur zijn echter in de 8ste aflevering voor het eerst in den vorm van een samenvattend overzicht gepubliceerd, en zullen voortaan uitsluitend in dezen vorm in het tijdschrift verschijnen.

Evenals de loonopgaven zijn ook de mededeelingen der Kamers van Arbeid op de Staten E omtrent het bestaan van en de regelingen betreffende overwerk, nacht- en Zondagsarbeid, in deze aflevering voor het eerst in een jaaroverzicht verwerkt.

Aangezien voor deze opgaven bezwaarlijk een meer beknopte vorm kan worden gevonden, zonder de volledigheid der opgaven te schaden, en het jaaroverzicht dus feitelijk slechts eene samenvoeging zoude zijn van de gegevens over verschillende kwartalen, zullen deze mededeelingen in het vervolg niet meer kwartaalsgewijze in tabelvorm worden gepubliceerd, doch slechts eenmaal per jaar, nl. na elk 4de kwartaal.

Bij de bewerking van het jaaroverzicht van de loonopgaven en van het kwartaal-overzicht van den arbeidsduur is dezelfde methode gevolgd als reeds werd toegepast bij de samenstelling van het overzicht van de opgaven over het tweede kwartaal van 1903, nl. groepeering van de bedrijven volgens de klassificatie, bij de beroepstelling van 1899 aangenomen. Daarbij zijn weder sommige beroepen afzonderlijk genoemd, en wel in die gevallen: 1°. waar in een zekere bedrijfsgroep uitsluitend opgaven waren verstrekt omtrent een aantal werklieden, behoorende tot één beroep; 2°. waar een betrekkelijk groot aantal opgaven was verkregen omtrent

een of ander beroep; 3°. indien, na het afzonderlijk noemen van een of ander beroep in gevallen als boven sub 2 bedoeld, het overblijvende geringere aantal opgaven in dezelfde bedrijfsgroep betrekking had op werklieden, tot niet meer dan één beroep behoorende.

Verder is bij de bewerking deze regel gevolgd, dat, waar een Kamer van Arbeid van eenzelfde onderneming over meer dan één kwartaal de gegevens verschafte, steeds de laatste opgave in bewerking werd genomen.

In dit jaaroverzicht is dus uitgegaan van de, wellicht niet doorloopend juiste, onderstelling, dat opgaven over het eerste, tweede of derde kwartaal verstrekt, en niet door latere opgaven gewijzigd, ook nog voor het vierde kwartaal moesten geacht worden te gelden.

Een kolom „Aantal werklieden volgens de beroepstelling" komt in de overzichtstabellen niet meer voor, uit hoofde van de overweging, dat vergelijking van de aantallen werklieden, door de Kamers van Arbeid opgegeven, met die volgens de beroepstelling niet altijd mogelijk is. Immers is in de uitkomsten van de beroepstelling voor de kleinere gemeenten eene specificatie van de verschillende beroepen in eene zekere bedrijfsgroep niet gegeven, terwijl bovendien de cijfers der beroepstelling zijn gebaseerd op de woonplaatsen der individuen, de opgaven der Kamers van Arbeid daarentegen betrekking hebben op bepaalde ondernemingen. Van deze *ondernemingen* wordt wel de plaats van vestiging vermeld, doch met de woonplaatsen van de *werklieden* wordt daarbij geen rekening gehouden. Voorts is, waar het gebied eener Kamer van Arbeid meerdere gemeenten omvat, waaronder kleinere, in welke niet zelden belangrijke ondernemingen zijn gevestigd, vergelijking met de uitkomsten der beroepstelling ook om die reden niet wel mogelijk (b.v. de Kamer van Arbeid voor de Bouwbedrijven te Breda, opgericht voor de gemeenten Breda, Prinsenhage, Ginneken en Teteringen; die voor de Bouwbedrijven, de Confectiebedrijven en de Voedings- en Genotmiddelen te Delft, alle drie opgericht voor de gemeenten Delft, Hof van Delft en Vrijenban).

Gedurende het jaar 1903 zijn door alle Kamers van Arbeid 444 ondernemingen onderzocht, en individueele loonopgaven verstrekt omtrent 15 629 in die ondernemingen werkzame arbeiders.

De 9de aflevering van het Tijdschrift bevat voor het eerst een beknopt algemeen overzicht van den stand der arbeidsmarkt, voor zoover deze blijkt uit de opgaven der Kamers van Arbeid.

Uitteraard worden in deze overzichten alleen behandeld die bedrijven, welke in een betrekkelijk groot aantal Kamers zijn vertegenwoordigd (b.v. de bouwvakken) — zoodat de mededee-

lingen der Kamers ten aanzien van die bedrijven geacht mogen worden ongeveer den toestand in het geheele land weer te geven — of wel zulke, die in een beperkt gebied worden uitgeoefend (b.v. de diamantindustrie en de bloembollenteelt), zoodat uit de opgaven van slechts enkele Kamers van Arbeid reeds de algemeene toestand in die bedrijven valt af te leiden.

Broodprijzen. In de bewerking van de in het Tijdschrift opgenomen statistiek der broodprijzen kwam geen wijziging. Ontbraken in de statistiek van 1903 de opgaven van enkele gemeenten met meer dan 10 000 inwoners, of was van sommige gemeenten niet het gewenschte aantal gegevens ontvangen, in 1904 waren de inlichtingen zoo goed als volledig. Van enkele personen welke een vorige maal hun medewerking verleenden, werden thans geen opgaven ontvangen; ten einde de daardoor ontstane leemten aan te vullen, heeft het Bureau zich tot anderen gewend.

Aangezien wijziging in de broodprijzen meestal verband houdt met wijziging in de graanprijzen, is bij de statistiek der broodprijzen telkens mede een overzicht van de middenprijzen van eenige tarwe- en roggesoorten opgenomen.

Met betrekking tot het *buitenland* blijft het Tijdschrift zich beijveren van de belangrijkste voorvallen op sociaal-economisch gebied melding te maken. Hierbij wordt gestreefd naar het ontvangen van de gegevens zooveel mogelijk uit de naaste bron, vooral wat betreft arbeidsbeurzen en werkstakingen.

Gelijk reeds in het vorige jaarverslag werd meegedeeld, worden, op uitnoodiging van den Minister van Buitenlandsche Zaken, door een groot aantal diplomatieke vertegenwoordigers van Nederland en consulaire ambtenaren in het buitenland periodieke rapporten ingezonden omtrent voorgekomen vermeldenswaardigheden van sociaal-economischen aard. Met veel erkentelijkheid moge als zoodanig hier ter plaatse worden gewaagd van de medewerking in het afgeloopen jaar der gezanten te Brussel, Weenen, Berlijn en Washington, en der consulaire ambtenaren te Antwerpen, Brugge, Gent, Luik, Aken Bremen, Dantzig, Dresden, Dusseldorf, Koningsbergen, Leipzig, Hâvre, Marseille, Rijssel, Glasgow, Manchester, Sunderland, Palermo, Venetië, Budapest, Rosario de Sante-Fé, Torento en Melbourne.

Statistiek van werkstakingen en uitsluitingen. Het Jaaroverzicht van de werkstakingen en uitsluitingen in 1903 uitgebroken (verschenen als bijvoegsel van de 7de aflevering), sluit zich, wat vorm en inhoud betreft, in hoofdzaak aan bij zijn voorganger.

In staat VII, bevattende de stakingen, geclassificeerd naar de beroepsgroepen der telling van 1899 eenerzijds en naar het aantal betrokken ondernemingen, stakers en duur der stakingen, alsmede den afloop anderzijds, zijn vier nieuwe kolommen opgenomen:

1°. het aantal geschillen, waarvan bekend werd zoowel het aantal betrokken ondernemingen als het aantal stakers, en het aantal dagen dat zij duurden; 2°. het aantal ondernemingen bij deze stakingen betrokken; 3°. het aantal stakers bij deze stakingen betrokken, en 4°. de duur dezer stakingen in dagen. Werden in het vorig jaaroverzicht sommige beroepsgroepen samengevoegd, thans zijn deze groepen afzonderlijk gehouden. Ten einde vergelijking met vorige jaren te vergemakkelijken, zijn in staat VII *a*, naast de totaalcijfers van 1902 en 1901 de totaalcijfers van dezelfde groep voor 1903 vermeld.

Het aantal rubrieken, betrekking hebbende op de wijze van beëindiging der geschillen is voorts met één vermeerderd, nl. met de rubriek: „zonder onderhandeling toegeven van een der partijen".

Een nieuwe staat geeft een overzicht van de wijze van beëindiging der geschillen, in verband met de vakorganisaties van patroons en werklieden en de werkzaamheid in dezen van de Kamers van Arbeid.

Statistiek van de berechting der overtredingen van de arbeids- en veiligheidswet. Als bijvoegsel van de 8ste aflevering van het Tijdschrift verscheen in Juli 1904 de eerste jaarstatistiek van de berechting der overtredingen van de Arbeids- en Veiligheidswet, en wel over het jaar 1903. Hiermede vervalt de statistiek over het eerste halfjaar van 1903, voorkomende in de 6de aflevering van het Tijdschrift. Daarin toch waren vonnissen opgenomen, waarvan later bleek, dat zij niet in de laatste instantie gewezen waren (1), terwijl het Bureau ook na de publicatie der vorige

(1) Op de aan het Centraal Bureau voor de Statistiek toegezonden extract-vonnissen werd tot dusver niet altijd mededeeling gedaan of tegen de vonnissen verzet, hooger beroep of cassatie was aangeteekend, zoodat ook nu nog de mogelijkheid bestaat, dat in deze statistiek enkele vonnissen, niet in de laatste instantie gewezen, zijn opgenomen.

Uwer Excellentie's bemiddeling werd door mij verzocht, ten einde hierin de noodige verbetering te erlangen. Tot mijn leedwezen meende echter Uwer Excellentie's ambtgenoot van Justitie eene herziening der ter zake aan het Openbaar Ministerie te geven instructies te moeten uitstellen tot na de beslissing over het aanhangig wetsontwerp tot vervanging der arbeids- en veiligheidswet.

statistiek nog kennis kreeg van vonnissen, gewezen in het eerste halfjaar van 1903 (1).

Het weinige belang eener halfjaarlijksche statistiek en de omvangrijke werkzaamheden er aan verbonden, deden het besluit nemen, deze statistiek voortaan om het jaar te doen verschijnen. Te meer vrijheid vond ik hiervoor, omdat, in het tabelwerk, met de maand van het jaar waarin de overtreding plaats had voor zooveel noodig rekening werd gehouden.

Het grondmateriaal dezer statistiek vormen de extracten van de vonnissen, houdende veroordeeling of ontslag van rechtsvervolging, welke ingevolge de aanschrijvingen van den Minister van Justitie van 28 Juli 1891 en 4 Oct. 1897, 2de Afd. A, nos. 112 en 183, door de officieren van Justitie en de Ambtenaren van het Openbaar Ministerie bij de kantongerechten worden toegezonden aan de betrokken Inspecteurs van den Arbeid. Ingevolge een schrijven van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 17 Maart 1903, n°. 1767, Afd. A, zenden de genoemde Inspecteurs de extractvonnissen ter kennisneming aan het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Overzicht van marktprijzen van granen te Middelburg. Pachtprijzen van Landerijen en Polderlasten in den Polder Walcheren in de jaren 1801—1900. Aan het Centraal Bureau voor de Statistiek werden door den heer J. A. Zip, secretaris-penningmeester van het bestuur der Godshuizen te Middelburg, een drietal door hem vervaardigde tabellen ter beschikking gesteld, betrekking hebbende op prijzen van landbouwproducten, pachtprijzen en polderlasten op het eiland Walcheren, gedurende de negentiende eeuw.

Vooral met het oog op de tot dusver bestaande onvolledigheid van historisch-statistische gegevens omtrent deze onderwerpen, — waarvan het groote belang als hulpmiddelen voor de beoordeeling van welvaartstoestanden geen nadere toelichting behoeft en reeds elders (2) werd uiteengezet, — kwam mij het werk van den heer Zip belangrijk genoeg voor om, na enkele wijzigingen, te worden gepubliceerd.

Eene Inleiding welke werd bewerkt door Mr. A. Heringa, adjunct-commies bij mijn Bureau, behelst enkele toelichtende beschouwingen bij het tabelwerk.

---

(1) In Mei en Juni 1904 ontving het Bureau nog extracten van vonnissen, gewezen in Mei en Augustus 1903.

(2) Zie Bijdragen tot de Statistiek van Nederland, Nieuwe volgreeks, XXVI: Overzicht van Marktprijzen van Granen te Arnhem, in de jaren 1544—1901.

Statistiek der Vakvereenigingen. De statistiek der vakvereenigingen van werklieden werd in 1904 voor een groot deel verwerkt. Tot mijn leedwezen kon zij in het afgeloopen jaar niet het licht zien, hoewel het tabelwerk toen reeds ver gevorderd was. Gebrek aan redigeerend personeel bij de Tweede Afdeeling is oorzaak van de vertraging in de publicatie. De verzending van het Tabelwerk, bevattend de gegevens voor elke vakvereeniging afzonderlijk, moet wachten tot de Inleiding gereed is, waarin de gegevens zullen worden samengevat en een overzicht van de geschiedenis en werkzaamheid der vakbonden zal voorkomen.

Justitieele Statistiek. De inwerkingtreding der ongevallenverzekering in het begin van 1903 had mij, gelijk reeds in het jaarverslag van 1903 werd medegedeeld, aanleiding gegeven met Uwer Excellentie's ambtgenoot van Justitie overleg te openen omtrent het verzamelen van gegevens nopens de rechtspraak door de raden van beroep. Dit overleg leidde, met medewerking van den voorzitter van den Centralen Raad van Beroep, tot vaststelling van enkele door de griffiers der beroepsraden in te vullen grondstaten. De daarop verzamelde gegevens werden in een zestal tabellen aan den jaargang 1903 der Justitieele Statistiek toegevoegd. Overigens sloot de inhoud van dezen jaargang zich geheel bij den vorigen aan.

Crimineele Statistiek. Behoudens eene nadere detailleering van de leeftijden der veroordeelden door den Militairen rechter, op verzoek van den Minister van Marine aangebracht, onderging de jaargang 1902 dezer publicatie geen veranderingen.

Aan de Inleiding werd dit jaar een beknopt overzicht toegevoegd, van eenige hoofdpunten der criminaliteit in Nederland over de jaren 1896—1902, met enkele grafische voorstellingen toegelicht.

Gevangenisstatistiek. De Gevangenisstatistiek over 1903 kon in het afgeloopen jaar niet meer gereed komen. De voornaamste oorzaak daarvan was, de invoering, met medewerking van den Minister van Justitie en den Generaal-Majoor-Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst der Landmacht, der in het vorig jaarverslag vermelde nieuwe wijze van verzameling der gegevens betreffende den gezondheidstoestand van gevangenen en verpleegden, door middel van telkaarten en dagregisters. De bewerking der aldus voor het eerst over 1903 verzamelde gegevens vorderde veel meer tijd dan aanvankelijk was verondersteld.

Ook het bewerken der Inleiding vorderde, ten gevolge van deze reorganisatie, meer tijd dan gewoonlijk daarvoor noodig is.

De jaargang 1903 der Gevangenisstatistiek kon daardoor eerst in den aanvang van 1905 het licht zien.

Eene ontworpen vereenvoudiging van het grondmateriaal doet verwachten, dat in den loop van het jaar 1906 deze achterstand weer grootendeels zal kunnen worden ingehaald.

Faillissementsstatistiek. Ook van deze publicatie kon de jaargang 1903 in 1904 niet meer verschijnen. Deze vertraging hangt in hoofdzaak samen met de voorgaande, daar met het drukken der Faillissementsstatistiek niet begonnen kon worden, vóór dat de Gevangenisstatistiek was afgedrukt.

Steeds nog liet de medewerking van sommige curatoren bij het verschaffen van het grondmateriaal te wenschen over.

Hierin werd door den Minister van Justitie aanleiding gevonden, om, overeenkomstig mijn daartoe strekkend voorstel, het invullen der faillissementstelkaarten, te beginnen met 1 Januari 1905, weder op te dragen aan de Griffiën der Arrondissements-Rechtbanken.

Statistiek der gemeentelijke en provinciale finantiën. De in het afgeloopen jaar verschenen jaargang 1901 dezer uitgave sloot zich, wat de inrichting van het werk betreft, geheel bij den vorigen aan.

Het gemis aan innerlijke eenvormigheid dezer zoo gewichtige statistiek bracht mij er toe eene poging te doen om, met medewerking der Centrale Commissie voor de Statistiek, te geraken tot de noodige verbetering. De behandeling dezer aangelegenheid werd in 1904 nog niet ten einde gebracht.

Statistiek der Spaar- en leenbanken. De jaargang 1902 dezer statistiek, welke in het afgeloopen jaar het licht zag, sloot zich geheel bij den vorigen aan. Aangenaam is het mij te kunnen constateeren, dat het aantal der aan deze statistiek medewerkende instellingen geregeld grooter wordt, en steeds meer de volledigheid nadert.

Toch is het te betreuren, dat nog steeds een, zij het dan kleiner wordend, aantal instellingen, het nut miskennend, dat publiciteit harer zaken ook voor die instellingen zelve heeft, zich van medewerking blijft onthouden. Volledig is deze statistiek dus nog altijd niet, al is de mate der onvolledigheid ook te gering om het beeld dat zij biedt, van de werkelijkheid veel te doen afwijken.

Kiezers- en verkiezingsstatistiek. De in 1904 verschenen kiezersstatistiek, bewerkt naar de kiezerslijsten van dat jaar, geeft geen aanleiding tot het maken van opmerkingen.

Aan het werk werd toegevoegd een overzicht van de tusschentijdsche verkiezingen van leden der Eerste of Tweede Kamer der Staten-Generaal, benevens van de op de ontbinding der Eerste Kamer gevolgde verkiezingen van 3 Augustus 1904.

Mede werd aan dezen jaargang toegevoegd een overzicht van de kiesdistricten voor de Tweede Kamer en voor de Provinciale Staten, met aanwijzing van de gemeenten die tot elk district behooren, zoo dit uit meer dan ééne gemeente bestaat.

De uitslag der in 1904 gehouden periodieke verkiezingen voor de Provinciale Staten werd in een afzonderlijk nummer der Bijdragen statistisch verwerkt.

Statistiek van het leer- en schoolverzuim. In het afgeloopen jaar verscheen de eerste jaargang der door mijn Bureau bewerkte leerplichtstatistiek, bevattende een overzicht van het betrekkelijk schoolverzuim in 1902 en het volstrekt leerverzuim in 1903.

De verschijning dezer uitgave werd, zeer tot mijn leedwezen, eenigen tijd vertraagd, ten gevolge van verschillende oorzaken. In de eerste plaats bestond ook bij de afdeeling, met de bewerking dezer statistiek belast, een chronisch tekort aan beschikbare werkkrachten. Daarbij kwam, voor zooveel het relatieve schoolverzuim over 1902 betreft, nog tweeërlei. Het te verwerken materiaal kon eerst in Mei 1903 worden overgedragen, en bovendien was de invulling der staten F door de arrondissements-schoolopzieners niet op dezelfde wijze geschied. Werd hierdoor de toch reeds omvangrijke tel-arbeid aanmerkelijk verzwaard, de vertraagde verschijning moet vooral worden toegeschreven aan de onvolledigheid en onjuistheid der verstrekte gegevens, welke eene langdurige correspondentie met het schooltoezicht noodzakelijk maakten, ten einde het grondmateriaal van tal van fouten en onnauwkeurigheden te zuiveren.

Ten opzichte van de gegevens betreffende het absolute verzuim deed dit laatste bezwaar in nog meerdere mate zich voelen; ook deze opgaven waren van dien aard dat nagenoeg alle formulieren met verzoek om nadere inlichtingen en verbetering aan de arrondissements-schoolopzieners moesten worden teruggezonden. Doch hierbij zonder het gewenschte resultaat. Het mocht in vele gevallen niet gelukken de fouten verbeterd te krijgen, aangezien sommige schoolopzieners, hetzij wegens onvolledigheid der in hunne archieven aanwezige stukken, hetzij om andere redenen, niet in staat bleken te zijn nadere gegevens te verschaffen. Doch ook ten opzichte van die gemeenten, voor welke de gevraagde nadere gegevens wel werden ontvangen, bleken de cijfers van dien aard, dat zij, gelijk in verschillende missives door de schoolopzieners

werd toegelicht, niet in overeenstemming konden worden geacht met den werkelijken toestand van het volstrekt leerverzuim. Voor vele gemeenten bleken de getallen, aanwijzende het aantal „absolute verzuimers" te groot, met betrekking tot andere gemeenten werd de onmogelijkheid niet weggenomen het aantal verzuimers te berekenen, en kwam men tot de ongerijmde uitkomst dat er meer leerplichtige kinderen, inwoners der gemeente, op school zouden gaan dan er in de gemeente woonden.

Blijkens de ingekomen berichten van onderscheidene schoolopzieners schijnt de voornaamste oorzaak dezer ongunstige resultaten te zijn gelegen in de gebreken der gemeentelijke bevolkingsregisters, waaruit het aantal leerplichtige, op 15 Januari in elke gemeente woonachtige kinderen, de basis van het geheele onderzoek naar het absolute verzuim, moet worden opgemaakt.

Hoewel ook van de schoolhoofden niet in alle opzichten nauwkeurige gegevens werden ontvangen, moet voor een ander deel de oorzaak der onbevredigende uitkomsten hierin worden gezocht, dat niet door alle schoolopzieners in het oog is gehouden dat het aantal absolute verzuimers op 15 Januari (d. i. het aantal kinderen van 7—13 jaar op 15 Januari in eene gemeente woonachtig, die zonder wettig geoorloofde redenen op dien datum de lagere school niet bezochten) niet eerder volledig kan worden gekend, dan nadat het bij art. 20 der Leerplichtwet bedoelde onderzoek *geheel* is afgeloopen, zoodat hun is gebleken, welk effect hunne bemoeiingen hebben gehad. Waarschijnlijk werden dan ook bij de beantwoording der in het formulier voorkomende vragen als „absolute verzuimers" ten onrechte beschouwd kinderen, voor wie na de aanmaning of na de waarschuwing aanspraak op vrijstelling van de leerverplichting werd gemaakt, welke alsnog gegrond werd bevonden of voor wie eerst voor den rechter bleek van het bestaan van een wettelijke reden van vrijstelling.

De onjuistheid der uit de op de formulieren verstrekte gegevens berekende eindcijfers bleek bovendien uit eene vergelijking met die, welke het Centraal Bureau ontving op een tot de schoolopzieners gericht verzoek om uitsluitend het aantal absolute verzuimers naar hunne eigen berekening te willen opgeven. Op een totaal van 1121 gemeenten waren er 699, voor welke de uitkomst der berekeningen uit het grondmateriaal verschilde van de door het schooltoezicht als juist opgegeven cijfers.

Op grond hiervan werd, na daartoe verkregen machtiging der Centrale Commissie voor de Statistiek, van de verdere bewerking van het onbetrouwbare materiaal afgezien en moest eene volledige statistiek van het absolute verzuim, met opgaaf van de verschillende oorzaken van het niet bezoeken der school op 15 Januari voor

ditmaal achterwege blijven. In de plaats daarvan werd gegeven een overzicht voor de gemeenten, arrondissementen, districten, provinciën en voor het Rijk van het aantal verzuimers naar de opgave der schoolopzieners. Bij de raadpleging dezer cijfers mag echter niet uit het oog worden verloren dat zij door de schoolopzieners werden verstrekt onafhankelijk van de aan hen gezonden formulieren, zoodat door het prijs geven van de door de statistische methode gewaarborgde uniformiteit in de verzameling der voor de berekening van het absolute verzuim noodige gegevens, tevens elke contrôle op de door het schooltoezicht verstrekte cijfers ontbrak. Hoewel dus de juistheid dezer cijfers door het Centraal Bureau voor de Statistiek niet kon worden onderzocht, mocht toch daarvan worden aangenomen, dat zij, althans bij benadering, den toestand van het absolute verzuim in 1903 weergeven.

Statistiek van het Armwezen. De statistiek van het armwezen over 1902 kon, eveneens wegens gebrek aan werkkrachten, eerst in den aanvang van het loopend jaar het licht zien. In mijn jaarverslag over 1905 hoop ik op deze uitgave terug te komen.

Statistiek der Rijksinkomsten. Hetzelfde geldt van de statistiek der Rijksinkomsten over 1903, welker bouwstoffen, waarvan de eerste in het eind van Maart 1904 mijn Bureau bereikten, wegens gebrek aan werkkrachten tot October moesten blijven rusten. De eerste jaargang dezer statistiek zal thans echter spoedig kunnen verschijnen.

Statistiek van het grondcrediet in Nederland. Met betrekking tot deze statistiek geldt hetgeen in mijn vorig jaarverslag werd opgemerkt ook voor het jaar 1904.

Internationale Statistiek. Evenals in vorige jaren heeft het Centraal Bureau voor de Statistiek ook in 1904, afgezien van de talrijke verzoeken uit binnen- en buitenland om mededeeling van statistische gegevens, waaraan steeds zooveel mogelijk werd gevolg gegeven, medegewerkt aan verschillende internationale statistische werkzaamheden.

Met name moge hier worden gewezen op: het door The Board of Trade te Londen uitgegeven Statistical Abstract for the principal and other foreign countries; op eene door hetzelfde lichaam bewerkte statistiek van productie en verbruik van alcoholische dranken in verschillende landen; op de internationale landbouwstatistiek, welke door de zorgen van den heer Vassilière in het

Bulletin de Statistique Agricole van het Fransche Landbouwministerie verschijnt; op de wekelijksche statistiek der prijzen in den groothandel, door het Kaiserliche Statistische Amt te Berlijn bewerkt; op de internationale statistiek der sterfte naar leeftijd en doodsoorzaken, welke het Statistisch Bureau der stad Parijs bezorgt; op het overzicht der jaar- en weekmarkten in de grensprovinciën, dat het Pruisisch Statistisch Bureau bewerkt, en op de door den heer L. Bodio bewerkte statistiek der landverhuizingen.

III. *Boekerij.*

Bij voortduring blijft de boekerij zich aanmerkelijk uitbreiden. Enkele nieuwe kasten werden in den aanvang van 1904 bijgebouwd. Intusschen zal eerlang nog meerdere bijbouw van bergruimte onvermijdelijk blijken.

Aangenaam is het mij te kunnen constateeren, dat met uitbreiding der boekerij gepaard gaat een toenemend gebruik dat er van gemaakt wordt.

De onderstaande cijfers geven een overzicht over de laatste drie jaren van dit gebruik:

	1902	1903	1904
Leeners	72	80	96
Personen die werken in de boekerij raadpleegden	?	?	43
Totaal	?	?	139
Uitgeleende boeken	155	184	391
In de boekerij geraadpleegde boeken	?	?	322
Totaal	?	?	713

Blijkbaar wordt het bestaan eener voor het publiek toegankelijke algemeene statistische boekerij gaandeweg meer bekend en gewaardeerd.

De dienst der boekerij bleef ook in 1904 onder toezicht van den chef der eerste afdeeling, aan een tijdelijke hulpkracht opgedragen.

De ordening is thans geheel afgeloopen; met het catalogiseeren werd verdere voortgang gemaakt. Naar het zich laat aanzien zal de catalogus in het volgend jaar kunnen worden ter perse gelegd.

De Directeur van het
Centraal Bureau voor de Statistiek,
C. A. VERRIJN STUART.

JAARVERSLAG *van de Centrale Commissie voor de Statistiek over 1904.*

'S-Gravenhage, 15 Mei 1905.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

Bij Koninklijk Besluit van 9 Januari 1899 (*Staatsblad* nº. 43) is aan de Commissie de verplichting opgelegd verslag te doen van hare in het afgeloopen dienstjaar verrichte werkzaamheden. Zij kan daartoe thans niet overgaan, zonder uiting te hebben gegeven aan haar diepe smart, ondervonden door het overlijden van haar hooggeachten en beminden voorzitter, Mr. Arnold Kerdijk, in Maart 1905.

Voor de Statistiek in het algemeen en voor de Commissie en het Centraal Bureau in het bijzonder, heeft Mr. Kerdijk zéér veel gedaan, misschien met het oog op zijn in den laatsten tijd geschokte gezondheid *te* veel.

Erkentelijk was de Commissie der Regeering, dat gevolg werd gegeven aan een dezerzijds gedaan verzoek, waardoor het mogelijk werd (bij Koninklijk Besluit van 26 November 1904, *Staatsblad* nº. 245), dat Mr. Kerdijk als Voorzitter der Commissie in functie bleef en zijn aanvrage om eervol ontslag uit hoofde van vertrek naar Laren buiten beschikking werd gelaten. Hoe kort heeft zij hem mogen behouden!

Met buitengewone bekwaamheid en algeheele toewijding werden de werkzaamheden der Commissie sedert 1899 door hem geleid, met voorbeeldigen tact werden de vergaderingen der Centrale Commissie en van een aantal Sub-Commissies door hem voorgezeten. De te vroeg ontslapene had gaven van hoofd en hart, die het tot een voorrecht maakten, met hem in nauwere aanraking te komen.

Hoewel al wat hij heeft verricht in rijke en dankbare herinnering bewaard zal blijven, laat zijn heengaan een diepgevoelde leegte achter.

Overeenkomstig het reglement van orde der Commissie trad de helft van het aantal leden 1 Januari 1905 af. Bij Koninklijk Be-

sluit van 29 December 1904 nº. 9 werden allen weder benoemd, met uitzondering van den heer G. Oorthuys, te Rotterdam, die verklaard had, op grond van zijn leeftijd, voor eene herbenoeming niet meer in aanmerking te willen komen. In zijn plaats werd benoemd de heer J. Hankes Drielsma, raad-adviseur bij het Departement van Financiën en ontvanger der invoerrechten en accijnzen te Rotterdam. Aan den heer Oorthuys werd, op verzoek van Uwe Excellentie, de dank der Regeering overgebracht voor de goede diensten door hem als lid der Commissie bewezen. De Commissie voegde daarbij harerzijds een dankbetuiging voor de welwillende medewerking die zij van den heer Oorthuys steeds heeft ondervonden. (1)

Bij het vermelden harer werkzaamheden in het afgeloopen jaar zal de Commissie, evenals in de vorige verslagen, achtereenvolgens behandelen:

A. Adviezen aan de Regeering op uitnoodiging van een der Departementen van Algemeen Bestuur, ingevolge art. 8, al. 1, van het Koninklijk Besluit van 9 Januari 1899, *Staatsblad* nº. 43;

B. Voorstellen van de Commissie aan de Regeering uit eigen beweging, krachtens art. 8, al. 2, van genoemd Koninklijk Besluit;

C. Machtigingen en opdrachten aan het Centraal Bureau voor de Statistiek, krachtens art. 2, al. 2 en 3, van genoemd Koninklijk Besluit;

D. Verdere werkzaamheden.

A. Adviezen aan de Regeering op uitnoodiging van een der Departementen van Algemeen Bestuur.

I. *Landbouwverslag.*

In antwoord op haar schrijven van 24 December 1903, nº. 295, aan den Directeur-Generaal, chef van de afdeeling Landbouw aan het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, houdende het verzoek in kennis te mogen worden gesteld van de wijze waarop de gegevens, benoodigd ter beantwoording van de vragen tot de Burgemeesters gericht, worden verzameld, ontving de Commissie van den Directeur-Generaal, onder dagteekening van 12 Februari 1904, nº. 1369, de mededeeling dat langs ver-

(1) Bij Koninklijk Besluit van 16 Maart 1905 nº. 42 werden voorts nog tot leden der Centrale Commissie benoemd de heeren Mrs. N. G. Pierson, J. W. S. A. Versteeg, C. Th. van Deventer en J. P. A. Laman de Vries, en bij Koninklijk Besluit van 20 April 1905 nº. 44 tot Voorzitter Mr. N. G. Pierson.

schillende wegen een ernstig onderzoek werd ingesteld naar de wijze waarop de gegevens voor het Landbouwverslag door de Burgemeesters worden verzameld, alsmede van de contrôle die op de verkregen opgaven zou kunnen worden uitgeoefend, welk onderzoek toen echter nog niet was afgeloopen.

Hierop berichtte de Commissie (d.d. 16 Februari 1904, n°. 314), dat zij aan volledige inlichtingen zij het ook na verloop van ietwat langer tijd, de voorkeur schonk boven het vroeger ontvangen van een partieel overzicht.

De gewenschte inlichtingen werden verkregen bij missive van den Directeur-Generaal van 25 Mei 1904, n°. 1531, van den volgenden inhoud:

„Uwe Commissie vraagt nadere inlichtingen, betreffende de wijze waarop de voor de invulling der aan de Burgemeesters gezonden vragenlijsten, ten behoeve van het Landbouwverslag benoodigde gegevens worden verzameld en hoe de verkregen opgaven worden gecontroleerd.

„Wat de verzameling der gegevens betreft, heb ik de eer Uwe Commissie mede te deelen, dat daaromtrent aan de Burgemeesters dit jaar geen nieuwe voorschriften zijn verstrekt, maar te dier zake eenvoudig is verwezen naar vroegere aanschrijvingen.

„Ten einde U met den inhoud daarvan op de hoogte te stellen, laat ik hierbij gaan een exemplaar der door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid in 1891 aan de Burgemeesters gerichte circulaire, benevens afschrift van een schrijven van 7 November 1898, afdeeling Landbouw, n°. 4451, door den Minister van Binnenlandsche Zaken gezonden aan de Commissarissen der Koningin in de onderscheidene provinciën, met verzoek den inhoud ter kennis van de Burgemeesters te brengen.

„Uit deze stukken blijkt, dat de Burgemeesters verplicht zijn het meerendeel der opgaven zich te verschaffen door eene verzameling van huis tot huis en dat zij zich bij de beoordeeling en aanvulling der verzamelde gegevens, alsmede bij de beantwoording van de andere vragen, moeten laten bijstaan door eene deskundige Commissie.

„Ofschoon mij van verschillende zijden was medegedeeld, dat de verzameling in vele gemeenten zeer te wenschen overliet, meende ik toch, dat voorloopig alles, wat die verzameling betrof, op den ouden voet moest worden bestendigd. Zoodoende zou juist het best kunnen worden onderzocht, of bovenstaande beweringen inderdaad gegrond zijn en, zoo dit het geval is, welke veranderingen er dan dienen te worden aangebracht.

„Ten einde echter dit jaar een zoo nauwkeurig mogelijk verslag te verkrijgen, zijn aan de Burgemeesters en aan de onder-

scheidene land- en tuinbouwvereenigingen circulaires gericht, van welke ik een exemplaar hiernevens laat gaan. Door die circulaires werden de Burgemeesters als 't ware indirect gedwongen, althans dit jaar, eene opname aan de huizen te doen plaats hebben.

,,De door Uwe Commissie voorgestelde wijze tot het instellen van een onderzoek naar de waarde der ontvangen antwoorden kon niet meer worden gevolgd, daar de meeste lijsten reeds door de Burgemeesters waren teruggezonden.

,,Het onderzoek, dat door mij is ingesteld, bestaat:

a. uit eene nauwgezette bestudeering der ingekomen antwoorden;

b. eene bespreking door de land- en tuinbouwleeraren gehouden met verschillende Burgemeesters.

,,De kennis langs dezen weg verkregen, gevoegd bij de opmerkingen, die sommige Burgemeesters hebben gemaakt, stellen mij thans vrijwel in staat een oordeel te vormen, betreffende de waarde der verstrekte opgaven.

,,In zeer vele gemeenten is in jaren van het verzamelen der gegevens van huis tot huis geen sprake geweest, en vergenoegde men zich met het opgeven van op schatting berustende cijfers, of hield men zich aan cijfers, die vóór jaren door telling waren verkregen. Dit handelen in strijd met de voorschriften was deels een gevolg van groote antipathie tegen het verslag, deels van den tegenstand, die men ondervond van de bevolking, die meende dat de gegevens werden verzameld tot fiscale doeleinden, maar vooral ook van de onmogelijkheid om telken jare de opgelegde taak naar behooren te vervullen.

,,In andere gemeenten hield men af en toe betreffende enkele belangrijke onderdeelen eene telling en volstond men de overige jaren met eene schatting.

,,Het aantal gemeenten, dat ieder jaar alle gegevens, die daarvoor in aanmerking komen, huis aan huis liet verzamelen, is betrekkelijk gering. En dan blijft het altijd nog de vraag, of de personen, door den Burgemeester daarmee belast, zich wel behoorlijk van hunne taak kweten.

,,Het feit, dat zij voor hunne moeite hoegenaamd geene vergoeding erlangen, werkt nauwgezetheid niet in de hand.

,,Omtrent de wijze, waarop de veldwachters de opname verrichten, is mij nog het volgende bekend.

,,In sommige gemeenten, vooral in het Noorden des lands, gaan zij rond met eene lijst, waarop ter secretarie de namen der landbouwers worden geschreven, en vullen op die lijst de opgaven in, die men hun verstrekt.

,,Dergelijke lijsten, behoorende bij de vroegere vragenlijsten,

werden in den handel gebracht door de Erven v. d. Kamp, te Groningen.

„In andere gemeenten stelt men op de secretarie zelf lijsten samen.

„Hieraan is het voordeel verbonden, dat die lijsten dan kunnen worden ingericht naar locale behoeften.

„Ook is mij gebleken, dat althans dit jaar in sommige gemeenten aan de landbouwers lijsten zijn aangeboden, die deze zelve hadden in te vullen.

„De Vereeniging voor de Bloembollencultuur heeft aan hare leden afzonderlijk vragenlijsten gezonden, met verzoek, die ingevuld aan den Burgemeester hunner woonplaats te zenden. Deze maatregel heeft ten gevolge, dat, wat dezen tak van tuinbouw betreft, de statistiek dit jaar zeer betrouwbaar zal zijn.

„Door de belangrijke vereenvoudiging der vragenlijst, het nieuwe ervan en door de moeite, die dezerijds is gedaan, is, naar het oordeel der land- en tuinbouwleeraren, dit jaar meer zorg aan de verzameling der gegevens besteed en is deze van huis tot huis geschied in tal van gemeenten, waar zij vroeger niet plaats had. Met het oog daarop zijn genoemde ambtenaren van oordeel, dat de cijfers dit jaar, vooral wat betreft den veestapel en de grootte der bedrijven, grootere betrouwbaarheid zullen hebben dan vroeger. Toch meen ik, dat dit geen reden mag zijn aan te nemen, dat men nu geheel op den goeden weg is. Ik vrees dat men heel spoedig weer in het oude spoor zal belanden, omdat, ook bij de groote vereenvoudiging die de vragenlijst heeft ondergaan, het nog niet doenlijk is, jaarlijks een zoo uitvoerig onderzoek in te stellen.

„De tot dusverre opgedane ervaring doet het mij dan ook wenschelijk voorkomen, aan de kwestie van de verzameling der gegevens nog eens bijzondere aandacht te schenken.

„In afwachting van wat te dezer zake zal worden besloten, stel ik mij voor in de eerstvolgende jaren aan de Burgemeesters slechts weinig vragen te stellen en ze, voor zoover ze dit jaar de opname huis aan huis hebben doen geschieden, met een schatting te doen volstaan. Inmiddels zal worden voortgegaan eene *juiste* statistiek te maken van alle onderdeelen van het landbouwbedrijf, in den geest als met de uitgave n°. 1 beoogd werd te bereiken.

„Uwe Commissie wenscht voorts inlichtingen betreffende de uitgeoefende contrôle.

„Te dien aanzien merk ik op, dat moet worden onderscheiden tweeërlei contrôle. In de eerste plaats heeft de Burgemeester met de hem assisteerende Commissie de verzamelde gegevens te controleeren en aan te vullen.

„Een en ander is noodig, daar de nauwgezetheid, waarmede de landbouwers de opgaven verstrekken, nog al te wenschen overlaat, vele kleine grondgebruikers niet kunnen worden bezocht, en in vele gemeenten grond gelegen is, in gebruik bij landbouwers buiten de gemeente wonende.

„Naast deze contrôle staat eene op het werk der Burgemeesters.

„Tot dusverre had die plaats door de bewerkers van het verslag. Voor zoover zij een onderzoek betreft naar eene behoorlijke beantwoording der gestelde vragen, heeft zij reden van bestaan. Maar waar zij zich inlaat met het controleeren van de juistheid der ontvangen antwoorden, geeft zij tot veel doelloos geschrijf aanleiding dat niet anders uitwerkt dan de antipathie der Burgemeesters tegen het verslag te vergrooten.

„Met deze contrôle is dan ook gebroken.

„Het landbouwbedrijf en de landbouwtoestanden zijn zoo samengesteld en zoo verschillend in de onderscheidene deelen des lands, dat in 't algemeen contrôle der ingekomen antwoorden hoogst moeilijk is en zeer zeker onmogelijk, wanneer zij wordt uitgeoefend door personen niet met den landbouw in 't algemeen en met dien van iedere bepaalde streek in 't bijzonder op de hoogte.

„De grootste waarborg voor de juistheid der ontvangen opgaven zal dan ook moeten worden gezocht in de nauwgezetheid, waarmee de Burgemeesters de zaak behandelen.

„Hieruit volgt, dat al het mogelijke behoort te worden gedaan, om de belangstelling dier ambtenaren voor de zaak te winnen.

„En voor zoover contrôle mogelijk is, zijn de aangewezen personen daarvoor de land- en tuinbouwleeraren.

„Van de diensten dier ambtenaren is dit jaar voor het eerst met goed gevolg gebruik gemaakt en het ligt in de bedoeling ze meer en meer in de werkzaamheden, verbonden aan het opmaken van het Landbouwverslag, te betrekken."

Als antwoord op dezen brief richtte de Commissie het volgende schrijven tot den Directeur-Generaal, onder dagteekening van 24 November 1904, n°. 491:

„Met belangstelling heeft de Commissie kennis genomen van de mededeelingen, vervat in nevenvermeld schrijven.

„Naar aanleiding van Uw bericht, dat een onderzoek naar de wijze, waarop de gegevens voor het Landbouwverslag worden verzameld, in het begin van 1904 niet meer kon worden ingesteld, daar de meeste lijsten door de burgemeesters reeds waren ingezonden, moge worden opgemerkt, dat de Commissie alsnog prijs blijft stellen op eene zoo volledig mogelijke opgave van de ver-

schillende methoden van verzameling der gegevens voor deze statistiek, die thans toepassing vinden in de onderscheiden gemeenten (telling langs de huizen, schatting, vraaglijsten ter invulling rondzenden enz.), met vermelding van den aard der gegevens, waarbij zij toepassing vinden.

„Eerst daarna toch zal een oordeel over de innerlijke waarde der landbouwstatistiek kunnen worden gevormd.

„De bedoelde opgaven ziet de Commissie daarom alsnog gaarne tegemoet."

Gelijktijdig met dit schrijven bracht zij advies uit aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, naar aanleiding van diens missive van 11 December 1903, n°. 7846, afd. Landbouw, over den inhoud der vraaglijsten, welke vanwege het Departement aan de Burgemeesters ter invulling gezonden worden. (Zie Bijlage I.)

2. *Bescheiden betreffende de geldmiddelen.*

Aan het slot van haar schrijven van 13 Mei 1903 n°. 28 verzocht de Commissie aan den Minister van Financiën afdoening op het advies der Commissie van 19 November 1902 n°. 508, zooveel mogelijk te willen doen bespoedigen, ten einde den Directeur van het Centraal Bureau in staat te stellen reeds aanstonds de noodige voorbereidende maatregelen te nemen naar aanleiding van de wijziging en uitbreiding, welke in bovengenoemde statistiek zouden worden aangebracht.

Hierop ontving de Commissie antwoord, onder dagteekening van 9 November 1903, afd. G. S. n°. 34, waarop nog volgde een schrijven van denzelfden Minister van 14 December 1903, afd. Registratie. (Zie vorig Jaarverslag.)

De Commissie beantwoordde beide missiven d.d. 9 Januari 1904 n°. 300. (Zie Bijlage II.)

Naar aanleiding van dit advies mocht de Commissie nog een schrijven van den Minister van Financiën ontvangen van 4 Mei 1904, afd. Gen. Secretariaat, n°. 15. (Zie Bijlage III).

3. *Onderwijs-statistiek.*

Bij schrijven van 20 October 1903 n°. 9168, afdeeling Onderwijs, ontving de Commissie van Uwe Excellentie afschrift van een adres van de arrondissements-schoolopzieners in het district 's-Gravenhage van 10 October 1903, (opgenomen in het Verslag der Commissie over 1903) waarin deze bezwaar maakten tegen de

wijze waarop de gegevens van het volstrekt leerverzuim worden verzameld.

In het begeleidend schrijven merkte Uwe Excellentie in het slot betreffende dit adres het volgende op:

„Ik heb gemeend U van het schrijven der schoolopzieners niet onkundig te moeten laten, omdat de wijze, waarop in volgende jaren de door het Centraal Bureau te verzamelen gegevens zullen worden verkregen, aan de Centrale Commissie en den Directeur van het Bureau is overgelaten."

Ten einde de meening van het geheele schooltoezicht over deze aangelegenheid te vernemen, heeft de Commissie zich, naar aanleiding van genoemd adres, tot alle arrondissements-schoolopzieners in Nederland gewend met een zevental vragen.

Naar aanleiding van de hierop ingekomen antwoorden, benevens eene van den Directeur van het Centraal Bureau d.d. 1 Februari 1904, n°. 76, afdeeling 5, ontvangen missive, en de door Uwe Excellentie aan de Commissie toegezonden bezwaren der schoolopzieners tegen de wijze waarop de gegevens voor eene statistiek van het volstrekt leerverzuim op 15 Januari 1904 worden verzameld, werd, onder dagteekening van 19 Mei 1904, n°. 394, een advies betreffende dit onderwerp aan Uwe Excellentie uitgebracht. (Zie Bijlage IV.)

In antwoord op deze missive ontving de Commissie, onder dagteekening van 21 Juli 1904, n°. 4020, afd. Onderwijs, het volgende schrijven van Uwe Excellentie:

„Blijkens nevenvermeld schrijven acht Uwe Commissie het wenschelijk, dat vastgehouden wordt aan het stelsel, dat de Arrondissements-schoolopzieners de bouwstoffen voor de statistiek van het volstrekt leerverzuim verstrekken, maar stelt tevens voor eene lijst van vereenvoudigingen in het door hen in te vullen formulier. Waar naar het schijnt de Commissie den indruk heeft ontvangen, dat hiermede bevrediging van de schoolopzieners zal worden bevorderd, keur ik dit voorstel goed. Toch komt het mij aanbevelenswaardig voor steeds den schijn te vermijden dat het Centraal Bureau rechtstreeksche beschikking heeft over de schoolopzieners; het verstrekken van de opgaven blijve het voldoen aan *een verzoek*.

„Om verdere misvattingen bij de schoolopzieners te voorkomen, acht ik het wenschelijk, dat de briefwisseling van den Directeur van het Centraal Bureau met de arrondissements-schoolopzieners voortaan door mijne tusschenkomst plaats hebbe. Ik stel mij dit aldus voor, dat de Directeur zijn brieven voor de schoolopzieners

aan mij inzendt, dat zij met een gedrukten geleidebrief mijnerzijds aan de schoolopzieners worden gezonden, dat deze hun antwoord tot mij richten en dat de ingekomen antwoorden zonder meer door mij aan den Directeur worden doorgezonden.

„Het ware mij aangenaam te vernemen, dat deze wijze om de briefwisseling te voeren Uwe instemming heeft en door den Directeur van het Centraal Bureau zal worden gevolgd.

„Naar aanleiding van de overige in Uw schrijven ter sprake gebrachte onderwerpen heb ik de eer U mede te deelen, dat ik geen termen kan vinden om wijziging van de inrichting der lijsten volgens artikel 18 der Leerplichtwet voor te schrijven of aan te bevelen, en om de gemeentebesturen aan te sporen een gedeelte over te nemen van de taak, die de wet, met betrekking tot de beoordeeling van het volstrekt verzuim en het nemen van maatregelen daartegen, aan de schoolopzieners heeft opgelegd. Het opdragen aan Uwe Commissie van de zorg voor eene statistiek van de ingevolge artikel 20 der Leerplichtwet gedane aanmaningen, waarschuwingen, aanzeggingen en ambtshalve inschrijvingen, komt mij niet noodig voor."

Tot haar leedwezen kon de Commissie zich met dit voorstel van Uwe Excellentie niet vereenigen. Zij zag zich genoopt dit mede te deelen in haar brief van 16 November 1904 n°. 487 (Bijlage V). (1).

4. *Statistiek der Rijksverzekeringsbank.*

De Commissie had de eer, onder dagteekening van 22 April 1904, n°. 2048, afd. Arbeid, met de uitnoodiging te dier zake van advies te dienen, van Uwe Excellentie een schema van de inrichting der statistiek van de Rijksverzekeringsbank te ontvangen, benevens een begeleidend schrijven van het bestuur dier bank.

In voldoening hieraan bracht de Commissie, onder dagteeke-

---

(1) Daarop ontving de Commissie Uwer Excellentie's schrijven van 3 Januari 1905, n°. 9230, afd. Onderwijs, waaruit zij mocht ontwaren dat Uwe Excellentie Haar bovengenoemd voorstel niet handhaaft en waarin de Commissie voorts werd uitgenoodigd verdere inlichtingen te verschaffen omtrent het eventueel invoeren van schoolkaarten. In hare vergadering van 13 Mei 1905 werd hierover een advies vastgesteld.

ning van 16 November 1904, n°. 485, enkele opmerkingen onder de aandacht van Uwe Excellentie. (1)

5. *Uitkomsten van het meten en het geneeskundig onderzoek van militieplichtigen.*

De Commissie had de eer, onder dagteekening van 15 October 1904, n°. 1771 M., afd. M. en S., van Uwe Excellentie de uitnoodiging te ontvangen van advies te dienen nopens een statistiek betreffende de numerieke opgaven van de uitkomsten van het meten en van het geneeskundig onderzoek van militieplichtigen. (2).

B. Voorstellen van de Commissie aan de Regeering uit eigen beweging.

1. *Bedrijfstelling.*

Nadat, onder dagteekening van 15 October 1903 n°. 147 (zie Jaarverslag 1903, Bijlage XII), door de Commissie nader advies was uitgebracht omtrent een hier te lande te houden bedrijfstelling, verzocht Uwe Excellentie, bij schrijven van 17 Februari 1904, n°. 9535, afd. B. B., aan de Commissie alsnog ter zake van twee punten inlichtingen te willen verstrekken:

1°. in welke landen en wanneer tot dusver eene telling in den door de Commissie bedoelden omvang is gehouden; 2°. om de hoeveel jaren zij naar het inzicht der Commissie zou zijn te herhalen. Op dit schrijven antwoordde de Commissie d.d. 17 Maart 1904 n°. 322. (Zie Bijlage VI).

Daarop ontving de Commissie, onder dagteekening van 9 April 1904, n.° 2397, afd. B. B., het bericht dat Uwe Excellentie aan de gedane voorstellen vooralsnog geen gevolg meende te moeten geven, aangezien de beschikbare geldmiddelen eene zoo aanzienlijke uitgaaf als voor het beoogde doel is benoodigd voorshands

---

(1) Hierop ontving de Commissie, door tusschenkomst van Uwe Excellentie (brief van 17 Februari 1905, n°. 601, afd. A), een nader schrijven van het bestuur der bank (gedagteekend 11 Februari 1905, W. S. n°. 11554). Aangezien het overleg nog niet is afgeloopen, zal in een volgend Jaarverslag op dit onderwerp nader worden teruggekomen.

(2) In hare vergadering van 13 Mei 1905 werd een advies te dier zake vastgesteld.

niet toelaten. Dat van deze mededeeling door de Commissie met *bijzonder veel leedwezen* werd kennis genomen, behoeft nauwelijks gezegd te worden.

2. *Statistiek van den in-, uit- en doorvoer.*

Naar aanleiding van een schrijven dezerzijds van 12 Maart 1902 n°. 424, ontving de Commissie een missive van den Minister van Financiën van 21 Maart 1904, afd. invoerrechten en accijnzen, n°. 60, luidend als volgt:

„In antwoord op Uwe missive van 12 Maart 1902, n°. 424, betreffende de samenstelling der statistiek van den In-, Uit- en Doorvoer, heb ik de eer het navolgende ter kennis van Uwe Commissie te brengen.

„Gelijk door U in herinnering werd gebracht, werd, naar aanleiding van een door Uwe Commissie uitgebracht advies van 16 Mei 1895, n°. 121, op voorstel van een mijner ambtsvoorgangers, bij Koninklijk besluit van 7 December 1896, n°. 141, ingesteld eene Commissie voor de Statistiek van den In-, Uit- en Doorvoer, aan welke werd opgedragen:

„het ontwerpen van een doelmatige naamlijst van de goederen, voor het samenstellen der voormelde statistiek";

„het bepalen en jaarlijks herzien van de gemiddelde werkelijke waarde van elke goederensoort, welke afzonderlijk in die statistiek zal worden vermeld";

„het voor zooveel noodig bepalen en herzien van de mede voor die statistiek aan te nemen officieele waarden der goederen";

„terwijl haar tevens de bevoegdheid werd verleend ook omtrent andere dan de evengemelde punten voorstellen nopens de statistiek te doen.

„Zooals uit de in de *Staatscourant* gepubliceerde rapporten dier Commissie blijkt, heeft zij verschillende gebreken, die de tegenwoordige statistiek aankleven, besproken en middelen tot wegneming dier gebreken aangewezen.

„Ofschoon de Commissie er naar streefde de statistiek, met het oog op de belangen van handel en wetenschap, aan redelijke eischen te doen beantwoorden, moest zij bij het doen van voorstellen niettemin rekening houden met de omstandigheid, dat ten behoeve van de samenstelling der statistiek den handel geen meerdere lasten mogen worden opgelegd, dan die ter bereiking van het beoogde doel onvermijdelijk mogen heeten. Hieraan is het toe te schrijven dat enkele desiderata, welker vervulling op zich zelve wellicht als eene verbetering zou zijn aan te merken, niet tot wijzigingsvoorstellen hebben geleid, omdat bezwaren van practischen aard zich daartegen verzetten.

„De Commissie liet bij haren arbeid de wijze van verzamelen van het grondmateriaal buiten beschouwing, uit overweging dat het niet op haren weg lag zich te begeven op het gebied van de administratie der belastingen, — te minder waar zij zich onbevoegd achtte van advies te dienen ten aanzien van een onderwerp waaromtrent eene zuiver administratieve regeling zal moeten worden getroffen.

„Het behoeft nauwelijks gezegd dat niettemin bij het ontwerpen van nieuwe voorschriften voor de opmaking der statistiek aan dit punt ernstig aandacht is geschonken. Het bijzonder karakter van het z.g. grondmateriaal, dat zijn de aangiften van den handel tot vervulling der douane-formaliteiten, schijnen een ingrijpende verandering in de thans gevolgde wijze van verzamelen niet toe te laten, zonder den handel en der administratie lasten op te leggen die aan het belang der zaak niet geëvenredigd zouden zijn.

„Het ligt dan ook vooralsnog niet in de bedoeling, bij de in behandeling zijnde herziening der voorschriften in de wijze van verzamelen principieele wijziging te brengen.

„De ondergeteekende zal intusschen gaarne kennis nemen van de ernstige bezwaren, die Uwe Commissie in dit opzicht schijnen bekend te zijn, bezwaren die volgens hare verklaring tot dusver noch door de Centrale Commissie voor de Statistiek, noch door de Commissie voor de Statistiek van den In-, Uit- en Doorvoer werden behandeld, en waaromtrent dus het vermoeden gewettigd is, dat zij bij de bewerking der instructie buiten beschouwing bleven. Van de middelen die Uwe Commissie tot wegneming van de door haar aan te wijzen ernstige gebreken mocht voorstellen, zal bij de bewerking der nieuwe voorschriften wellicht een nuttig gebruik kunnen worden gemaakt.

„Naar aanleiding van het door de Commissie kenbaar gemaakte verlangen, de ontworpen instructie voor de opmaking der statistiek, met bijbehoorende modellen, ter beoordeeling te mogen ontvangen, zij ten slotte het navolgende medegedeeld.

„Ofschoon reeds kort na ontvangst van het tweede rapport der Commissie voor de Statistiek van den In-, Uit- en Doorvoer een begin werd gemaakt met het ontwerpen van een volledig samenstel van voorschriften voor de opmaking van de statistiek, kwam, door een samenloop van omstandigheden, een volledig concept tot dusver nog niet gereed.

„Door de beide in de laatste jaren ondernomen tariefsherzieningen werd de bewerker van de instructie tot anderen arbeid geroepen, terwijl ook in het nauwe verband tusschen statistiek en tarief van zelve aanleiding werd gevonden om de afwerking der instructie tot gelegener tijd uit te stellen. De zaak verkeert dien-

tengevolge thans nog in zoodanig stadium, dat het niet wel mogelijk is omtrent de overlegging binnen een bepaalden tijd van een volledig ontwerp als door de Commissie bedoeld, nu reeds eenige toezegging te doen. In afwachting van het tijdstip waarop de toezegging zal kunnen plaats hebben, zal ik intusschen gaarne van Uwe Commissie alle zoodanige opmerkingen en wenken ontvangen als er toe kunnen bijdragen de bruikbaarheid en doeltreffendheid van de nieuwe voorschriften te verhoogen."

De Commissie had de eer hierop, onder dagteekening van 18 Mei 1904, n°. 391, aldus aan Zijne Excellentie te antwoorden:

„Met voldoening mocht de Centrale Commissie voor de Statistiek in Uwer Excellentie's nevenvermeld antwoord op het schrijven van haren Voorzitter d.d. 12 Maart 1902, n°. 424, de uitnoodiging ontvangen om over de inrichting der statistiek van in-, uit- en doorvoer nader te dienen van advies.

„Nu echter, blijkens Haar schrijven, bij Uwe Excellentie geen bezwaar bestaat de voor de reorganisatie dezer statistiek bij Haar Departement in bewerking zijnde nieuwe voorschriften, overeenkomstig den in vermelden brief van 12 Maart 1902 uitgedrukten wensch, vóór de vaststelling aan de Commissie ter beoordeeling te doen toekomen, geeft zij de voorkeur er aan haar advies op te schorten tot na kennisneming van het ontwerp dier voorschriften.

„Bewerking toch van een advies, berustende op een onderzoek, geheel onafhankelijk van den arbeid aan Uwer Excellentie's Departement ter zake verricht, zou de Commissie doen verstoken blijven van de bouwstoffen, aan dat Departement reeds verzameld, en de noodzakelijkheid medebrengen van veel nutteloos werk.

„Aangezien kennisneming van die bouwstoffen ongetwijfeld aan de waarde van haar advies zal ten goede komen, wenscht de Commissie dit tot zoolang aan te houden.

„Zij vindt te eer vrijheid hiertoe, omdat door de indiening van het tariefontwerp meer tijd beschikbaar is gekomen voor de voorbereiding van de herziening der statistiek. Door het nauwe verband toch, dat — zooals terecht door Uwe Excellentie is opgemerkt — tusschen tarief en statistiek bestaat, zal de invoering der nieuwe voorschriften voor deze laatste wel moeten wachten totdat omtrent het tarief-ontwerp is beslist."

De Minister van Financiën, zich met dit standpunt niet kunnende vereenigen, repliceerde bij schrijven van 12 September 1904, afd. Invoerrechten en Accijnzen, n°. 25, aldus:

„De inhoud van nevengemeld schrijven geeft mij aanleiding alsnog de volgende opmerkingen ter kennis van Uwe Commissie te brengen.

„Hoewel zij, blijkens hare verklaring, met voldoening de uitnoodiging ontving om over de inrichting der statistiek van den in-, uit- en doorvoer nader van advies te dienen, meent Uwe Commissie haar advies te moeten opschorten tot na de dezerzijds toegezegde overlegging van het aan mijn Departement in bewerking zijnde ontwerp der nieuwe voorschriften nopens de samenstelling der bedoelde statistiek.

„Ik mag Uwer Commissie niet verhelen dat de thans door haar gevolgde gedragslijn bij mij eenige teleurstelling wekte, en dit kon wel niet anders, waar haar schrijven van 12 Maart 1902, n°. 424, het vermoeden wettigde, dat zij beschikte over verschillende gegevens, die haar in staat stelden van hare zienswijze ten aanzien van enkele belangrijke punten te doen blijken, zoodat daarmede, desgewenscht, bij de bewerking der instructie rekening zou kunnen worden gehouden.

„Uwe Commissie schrijft toch woordelijk:

„Nòch in het bovengenoemd advies der vroegere Centrale Com-
„missie, nòch in de rapporten der in 1896 in het leven geroepen
„Speciale Commissie, worden al de bezwaren, die tegen de wijze
„van verzameling van het grondmateriaal van de Statistiek van
„in-, uit- en doorvoer bestaan, opgesomd en één voor één in hun
„ganschen omvang behandeld."

„Uit dat citaat mag de gevolgtrekking worden gemaakt, dat al die bezwaren aan Uwe Commissie bekend zijn. Kennisneming daarvan is voor mijn Departement van belang, opdat de samenstelling van de instructie voor de opmaking der statistiek kunne geschieden met zoo volledig mogelijke bekendheid van de gebreken
„welke in de wijze van verzameling van het grondmateriaal be-
„staan, en dat worde overwogen òf, en zoo ja, op welke wijze
„aan die bezwaren is te gemoet te komen." (cf. de voormelde missive Uwer Commissie dd. 12 Maart 1902.)

„Wordt nu de omvangrijke arbeid aan de samenstelling der instructie verbonden, verricht zonder die bezwaren te kennen, dan is de kans niet gering dat nutteloos werk worde gedaan, — iets wat Uwe Commissie juist wenscht te voorkomen.

„Bij de door mij gedachte wijze van behandeling zal de gelegenheid om aan opmerkingen Uwer Commissie gevolg te geven grooter zijn, dan nádat de instructie is ineengezet. Immers daarvoor is noodig gedachtenwisseling en overleg met ambtenaren in de provinciën, opdat de uitvoerbaarheid van hetgeen wordt voorgeschreven vooraf getoetst worde aan de eischen van de practijk.

„Ik vind derhalve geen aanleiding om op het slot van mijn schrijven van 21 Maart jl., Lett. C, n°. 60, terug te komen, doch veroorloof mij de vrijheid het daarbij gedaan verzoek met aandrang te herhalen."

Dit schrijven gaf aanleiding tot een nogmaals terugkomen op deze aangelegenheid, bij brief van 16 November 1904, n°. 486, waarin de Commissie haar standpunt handhaafde. (Bijlage VII).

3. *Statistiek der gemeentefinanciën.*

De Commissie ontving, onder dagteekening van 9 Mei 1904, n°. 568, afd. 4, een schrijven van den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek, waarin enkele voorbeelden van rubriceering van gemeente-ontvangsten en uitgaven, opgenomen in het tabelwerk der provinciale verslagen, worden opgesomd, welke twijfel doen rijzen of sommige posten wel op juiste wijze zijn ondergebracht in de verschillende hoofden der destijds door de vroegere Centrale Commissie ontworpen tabellen. (Zie adviezen der Commissie van 17 Februari 1897, n°. 35; 11 October 1897 n°. 234; 20 Mei 1899, n°. 72, en 15 November 1899, n°. 110, in Jaarverslagen 1897, blz. 2—7, en 1899, blz. 24—28.)

Naar aanleiding hiervan had de Commissie de eer, onder dagteekening van 24 November 1904, n°. 490, de volgende beschouwingen onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen:

„Waar reeds bij de beraadslaging in de Commissie bleek, dat verschillend inzicht kan bestaan over de vraag onder welke hoofden sommige door den Directeur genoemde posten zijn te rangschikken, was de Commissie eenstemmig van oordeel dat de tegenwoordige toestand niet mag worden bestendigd. Immers laat de thans gevolgde wijze van bewerken bij de Provinciale Griffiën ruimte voor elf verschillende opvattingen met betrekking tot de invoeging van sommige posten der gemeente-rekening in de kolommen der door de vorige Centrale Commissie ontworpen tabellen. Waarbij nog komt dat somtijds die rubriceering aan de betrokken gemeentebesturen schijnt te worden overgelaten.

„Afdoende verbetering ware in deze aan te brengen, door de bewerking der Statistiek van de gemeentefinanciën in één hand te brengen, en het Centrale Bureau voor de Statistiek in het bezit te stellen van de oorspronkelijke rekeningen van de onderscheidene gemeenten des Rijks.

„Daargelaten echter de moeilijkheden, in dit bijzonder geval aan centralisatie verbonden, met name omdat de bewerker de bij de gemeenterekeningen behoorende bescheiden te zijner beschikking moet kunnen krijgen, begrijpt de Commissie, dat in de gegeven omstandigheden het voor die centralisatie vereischte geld kwalijk door Uwe Excellentie aan het Centraal Bureau zal worden toegekend. Daarom zal de Commissie het reeds op hoogen prijs stellen, indien Uwe Excellentie kan goedvinden zoodanige

maatregelen te nemen, waardoor, ook bij ongewijzigde handhaving voorshands van het tegenwoordig bestaande model voor de statistiek der gemeentefinanciën in de provinciale verslagen, voortaan meer eenheid in rubriceering wordt gewaarborgd.

„Dit zou kunnen geschieden door de Provinciale besturen te verzoeken, zorg te dragen, dat, bij de samenstelling van het desbetreffend hoofdstuk in haar verslag, in acht wordt genomen eene uitvoerige, nader te ontwerpen leidraad voor de rubriceering van de verschillende posten van ontvangst en uitgaaf in de overeenkomstig het advies der Commissie vastgestelde modelstaten.

„Mocht Uwe Excellentie zich met dit denkbeeld kunnen vereenigen, dan zal de Commissie zich gaarne met het samenstellen van zoodanigen leidraad belasten. Daarbij zal zij zich bevlijtigen zóó spoedig haar advies aan Uwe Excellentie te doen geworden, dat reeds bij de samenstelling van het Provinciaal Verslag voor 1904 de nieuwe voorschriften in acht genomen kunnen worden."

In antwoord hierop ontving de Commissie een schrijven van Uwe Excellentie, d.d. 6 December 1904, n°. 9858, afd. B. B., van den volgenden inhoud:

„Het door U aangegeven denkbeeld om ter waarborging van meerdere eenheid in het rubriceeren van de onderscheidene posten der gemeenterekeningen in de Statistiek der gemeentefinanciën, welke in de provinciale verslagen wordt opgenomen, de gewestelijke besturen een leidraad te verstrekken, heeft mijne instemming. Nadat ik bekend zal zijn met het ontwerp van een zoodanigen, door Uwe Commissie samen te stellen, leidraad, stel ik mij voor die besturen daarnaar te instrueeren."

4. *Wijze van verzamelen der gegevens voor het Koloniaal Verslag.*

Aan de hand van de uit Indië door tusschenkomst van den Minister van Koloniën ontvangen dossiers betreffende de wijze waarop de statistische gegevens, voorkomende in het Koloniaal Verslag, worden verzameld, zette de Commissie haar onderzoek ten dezen voort. Zij bracht, in aansluiting aan haar schrijven van 16 October 1903, n°. 148, twee adviezen aan de Regeering uit. Het eene, van 20 Mei 1904, n°. 399 (zie Bijlage VIII), betoogde vooreerst de wenschelijkheid, op het voetspoor van Nederland, een Centraal Bureau voor de Statistiek in Ned.-Indië op te richten, waarheen dan geleidelijk alle officieele statistieken van de Departementen zouden kunnen worden overgebracht, en behandelde vervolgens de Sanitaire statistiek, de statistieken ressortee-

rende onder het Departement van Justitie, onder het Departement van Financiën, en de loonstatistiek. Het tweede advies, van 16 November 1904, nº. 488 (zie Bijlage IX), handelde kortelijks over de verzameling der gegevens voor de statistieken van het zoutdebiet, van het mijnwezen en van de burgerlijke openbare werken en meer uitvoerig over de statistieken, welke door het Departement van Oorlog in Ned.-Indië worden uitgegeven.

5. *Reorganisatie der ambtelijke statistiek in Nederland.*

In antwoord op haar advies van 14 October 1903, nº. 146 (zie vorig Jaarverslag), had de Commissie de eer, onder dagteekening van 27 Januari 1904, nº. 9870, afd. B. B., het volgende schrijven van Uwe Excellentie te ontvangen.

„Alvorens Uw voorstel tot centralisatie van de Rijksstatistiek en het daaraan vastgeknoopte denkbeeld over de benoeming van correspondenten, als organen van het Centraal Bureau voor de Statistiek, in nadere overweging te nemen, behoef ik van Uwe Commissie eene nauwkeurige opgaaf van het aantal correspondenten dat aanvankelijk en van dat hetwelk bij eene finale doorvoering der centralisatie wordt noodig geacht.

„Tevens verneem ik gaarne binnen welk tijdsverloop, naar Uw oordeel, het maximum bereikt zal moeten zijn.

„Ik verwacht Uw antwoord vóór 1 Juni e. k.

„Naar aanleiding van het slot van Uw nevenvermeld schrijven heb ik de eer Uwe aandacht te vestigen op hetgeen onder het opschrift „Commiezen ten parkette” is gezegd op bladz. 14 en 15 van de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal over het ontwerp van Hoofdstuk IV der Staatsbegrooting voor 1904.”

Na ambtshalve ingewonnen advies van den Directeur van het Centraal Bureau beantwoordde de Commissie Uwer Excellentie's vragen bij schrijven van 18 Mei 1904, nº. 392. (Zie Bijlage X).

6. *Bewerking van de loonsopgaven, voorkomende op de formulieren van art. 46* b *en* c *der Ongevallenwet.*

Nadat Uwe Excellentie bij schrijven van 29 Mei 1903, nº. 5051, afd. Arbeid, aan de Commissie had medegedeeld, dat nog geen beslissing kon worden genomen op haar bij missive van 13 Mei 1903, nº. 73, kenbaar gemaakt verlangen dat de formulieren bovenbedoeld na gebruikmaking door de Rijksverzekeringsbank ter bewerking zouden worden afgestaan aan het Centraal Bureau voor de Statistiek, aangezien de inrichting der door de

Rijksverzekeringsbank zelve te maken statistiek nog niet was vastgesteld, verzocht de Commissie aan Uwe Excellentie bij schrijven van 2 Februari 1904, nº. 86, in elk geval een spoedige beslissing te mogen ontvangen omtrent de vraag of een loon-inkomsten-statistiek door het Centraal Bureau uit de bedoelde loonlijsten zou kunnen worden bewerkt, opdat door den Directeur hiermede rekening zou kunnen worden gehouden bij indiening zijner begrooting voor 1905, welke indiening vóór 15 April moet plaats hebben.

Hierop ontving de Commissie, d.d. 10 Februari 1904, nº. 665, afd. A, een schrijven van Uwe Excellentie, waaruit zij mocht vernemen dat een loon-inkomsten-statistiek door het bestuur niet zal worden samengesteld en de bewerking en publicatie daarvan dus aan het Centraal Bureau zou kunnen worden opgedragen. Daarna ontving de Commissie nog de mededeeling dat, blijkens bericht van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank, deze loonlijsten in den loop van het tweede semester van 1905 ter beschikking van het Centraal Bureau zullen worden gesteld.

Bewerking dezer gegevens zal in 1905 intusschen niet ter hand kunnen worden genomen, aangezien de daarvoor benoodigde gelden niet door Uwe Excellentie op de begrooting van het Centraal Bureau voor 1905 werden overgenomen.

7. *Loon en arbeidsduur bij Rijkswerken.*

In de inleiding der in het begin van 1904 verschenen publicatie van het Centraal Bureau voor de Statistiek „Loon en arbeidsduur bij Rijkswerken", en in het Jaarverslag van het Centraal Bureau over 1903, wordt melding gemaakt van de welwillende medewerking van alle Departementen van Algemeen Bestuur, onder welker beheer werken werden uitgevoerd. Daarbij deelt de Directeur van het Centraal Bureau echter mede, dat de verlangde opgaven omtrent loon en arbeidsduur niet werden verkregen met betrekking tot de werken ressorteerende onder het Departement van Marine.

Naar aanleiding hiervan wendde de Commissie zich bij schrijven van 9 Mei 1904, nº. 396, tot den Minister van Marine, met het verzoek Zijne medewerking te willen verleenen tot opheffing van deze leemte in genoemde statistiek.

Het onder dagteekening van 10 Juni 1904, Bureau D, nº. 44, van den Minister hierop ontvangen antwoord luidde als volgt:

„De mededeeling in de Inleiding tot de Bijdragen tot de Statistiek in Nederland XXXV, dat „omtrent de loonen en den arbeidsduur aan 's Rijks werf te Amsterdam geene opgaven kon-

den worden verkregen", naar aanleiding waarvan Uwe Commissie zich, bij schrijven van 19 Mei j.l., n°. 396, tot mij wendde, zou voor hen, die met den loop der zaak onbekend zijn, den indruk kunnen vestigen, dat bij uitzondering het Bureau voor de Statistiek van mijn Departement niet de medewerking ondervond, waarin het zich ten opzichte van andere Departementen kon verheugen.

„Ik stel er prijs op, het ten deze door mijn Departement ingenomen standpunt eenigszins nader uiteen te zetten.

„Toen in 1892 tot mijn Departement het verzoek werd gericht driemaandelijks gegevens betreffende loonen en werkuren bij Rijkswerken te doen verzamelen, bestond tegen inwilliging dezerzijds geen bezwaar, hoewel de verplichting daartoe niet aan de aannemers van die werken was opgelegd.

„Het gevolg van de ter zake tot enkele aannemers gerichte uitnoodiging, om de indiening der tabellen te verkrijgen, was dan ook, dat zij bezwaar maakten aan den geuiten wensch te voldoen, uit hoofde van moeilijkheden, verbonden aan het verzamelen der gevorderde gegevens.

„Nadat de toenmalige Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid in 1893 toezending van vervolgen op de vroeger verstrekte gegevens verzocht had, in den vorm van kwartaalstaten, met bestemming om die ter bewerking te doen toekomen aan de Centrale Commissie voor de Statistiek, bestond daartegen dezerzijds evenmin bezwaar. Die toezending geschiedde daarop tot in 1897, toen de toenmalige Minister van dat Departement eene desbetreffende vraag beantwoordde met de mededeeling, van meening te zijn, dat het verzamelen der bedoelde gegevens niet behoorde te worden voortgezet.

„De toezending der kwartaalstaten werd daarop gestaakt.

„Het Centraal Bureau voor de Statistiek wendde zich daarna in 1901 tot mijn toenmaligen Ambtsvoorganger, om te verkrijgen de wekelijksche indiening van nominatieve loonlijsten van een aangegeven model, doch vermeende die Bewindsman slechts de toezegging te moeten doen, indiening van staten van het destijds voorgeschreven model te willen bevorderen, bijaldien dit aan het Bureau gewenscht voorkwam.

„Door het onbeantwoord blijven van deze mededeeling, bleef de aanvankelijke wensch van het Bureau dan ook buiten verdere behandeling.

„Trouwens de bezwaren, welke aan de samenstelling der thans verlangde lijsten waren verbonden, waren zeer overwegend. Deze vorderde eene uitgebreide administratie, vooral bij de fabrieken met uitgebreid personeel, waartoe deze niet verplicht konden worden.

„Werd het aanhouden daarvan voorgeschreven, dan ware dit voorzeker op den prijs der werken van invloed, zoodat een blijvende last op de Marinebegrooting zou worden gelegd.

„Waar in de briefwisseling over de loonstaten nimmer sprake is geweest van loonen en arbeidsduur van het personeel, behoorende tot 's Rijks werven, trof mij de mededeeling in de hooger genoemde Inleiding, betrekking hebbende op 's Rijks werf te Amsterdam, hoogst onaangenaam.

„Nochtans acht ik mij verplicht tot de mededeeling, dat ik aan den wensch der Commissie geen gevolg kan geven, omdat het aanhouden van loonstaten, in den vorm als door het Bureau aangegeven, eene belangrijke uitbreiding van administratief werk bij 's Rijks werven zou te weeg brengen, niet gevorderd voor de eigen administratie en die, bij de overige eischen aan die administratie gesteld, niet in overweging kan worden genomen; — eene uitbreiding, welker omvang geheel kan worden overzien, waar ook de Ongevallenwet 1901 den werkgevers het aanhouden van loonstaten oplegt, zonder daarbij evenwel specificatie te vorderen van het aantal werkuren per week, die iederen persoon individueel heeft gewerkt, zooals bij schrijven van den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek van 27 December 1901, nº. 443, afd. II, werd verlangd.

„Mocht deze mededeeling der Commissie niet volkomen duidelijk zijn, dan vermeen ik Haar voor nadere inlichtingen, — mocht zij een of meer harer leden voor dat doel een bezoek aan 's Rijks werf te Amsterdam willen doen brengen — te mogen verwijzen naar den Hoofdingenieur J. F. van Beek, hoofd van het vak van Scheepsbouw bij die werf, welke hoofdambtenaar gemachtigd zal worden inlichtingen te verstrekken, indien Uwe Commissie mij daartoe den wensch te kennen geeft."

Na onderzoek ter plaatse en gepleegd overleg met den heer van Beek, hoofd van het vak van scheepsbouw bij de Rijkswerf te Amsterdam, deed de Commissie andermaal een beroep op des Ministers medewerking, en wel bij brief van 28 December 1904, nº. 523. (Zie Bijlage XI). (1)

---

(1) Hierop ontving de Commissie, d.d. 5 Januari 1905, Bureau D, nº. 51, een antwoord, waaruit bleek, dat de Minister van Marine ook aan dit herhaald verzoek geen gevolg meende te moeten geven. Antwoord daarop werd in de vergadering der Centrale Commissie van 13 Mei 1905 vastgesteld. Met ingenomenheid moge worden vermeld, dat de Commissie de Algemeene Rekenkamer in beginsel bereid vond de verlangde stukken ter bewerking aan het Centraal Bureau voor de Statistiek af te staan.

8. *Militair-Sanitaire Commissie.*

De Commissie welke, op initiatief van de Centrale Commissie voor de Statistiek, met medewerking van de Departementen van Oorlog, Koloniën en Marine in Juli 1903 tot stand kwam, ter bevordering van de eenheid in de sanitaire statistieken van leger en vloot in Nederland en de Koloniën, heeft, onder dagteekening van 20 October jl., een rapport aan de Centrale Commissie uitgebracht, hetwelk als bijlage XII hierachter is afgedrukt.

Bij dit rapport waren gevoegd een zevental telkaarten, benevens een ziektelijst met toelichting.

Naar aanleiding hiervan richtte de Commissie een schrijven tot de Ministers van Koloniën, Oorlog en Marine van 21 November 1904, n°. 489, hetwelk, onder aanbieding van een vijftal exemplaren aan elk der Ministers, luidde als volgt:

„Met belangstelling en ingenomenheid heeft de Centrale Commissie voor de Statistiek kennis genomen van den inhoud van dit rapport, hetwelk, naar zij hoopt, mag leiden tot het gewenschte doel: de totstandkoming van de eenheid in de sanitaire statistieken van leger en vloot in Moederland en Koloniën.

„Met aandrang roept de Centrale Commissie Uwer Excellentie's medewerking tot verwezenlijking van de voorstellen der Militair-Sanitaire Commissie in, en zij doet dit in de verwachting, dat Uwe Excellentie met haar overtuigd zal zijn van het wenschelijke der aan te brengen eenheid.

„Terwijl de Centrale Commissie zich aanbevolen houdt van U te mogen vernemen, of Uwe Excellentie zich in het algemeen met de strekking van het rapport kan vereenigen, wenscht zij in het bijzonder Uwe aandacht te vestigen op de volgende vier voorstellen der Militair-Sanitaire Commissie, welke zij hoopt dat bij Uwe Excellentie instemming zullen vinden:

1°. Het gebruik van telkaarten op de door de Commissie aangegeven wijze.

2°. Invoering van de door de Commissie saamgestelde ziektelijst.

3°. Benoeming eener permanente commissie tot handhaving der thans verkregen eenheid.

4°. Bewerking en publiceering van het materiaal door het Centraal Bureau voor de Statistiek.

„Bij Uwer Excellentie's antwoord zal de Commissie ook gaarne vernemen of naar Haar meening de Commissie aan de haar ver-

strekte opdracht heeft voldaan, en alzoo kan worden ontbonden, onder dankbetuiging voor den verrichten arbeid." (1)

9. *Geboorte- en huwelijksstatistiek.*

Van den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek ontving de Commissie een voorstel tot invoering van telkaarten voor de geboorte- en de huwelijksstatistiek.

Met ingenomenheid werd door de Commissie van dit voorstel kennis genomen, naar aanleiding waarvan zij de eer had tot invoering te adviseeren bij schrijven van 14 November 1904, n°. 484; er bij waren gevoegd een drietal modellen voor telkaarten en twee inventarissen, benevens een model ter invulling bij erkenning van natuurlijke kinderen. (Zie Bijlage XIII.)

Hierop ontving de Commissie, onder dagteekening van 27 December 1904, n°. 10499 ,afd. B. B., het volgende schrijven van Uwe Excellentie:

„Ik heb de eer ter kennis van Uwe Commissie te brengen, dat ik mij in beginsel met het in nevensvermeld schrijven door U gedaan voorstel heb vereenigd.

„Nochtans is de tijd van voorbereiding te kort gebleken om den nieuwen maatregel reeds met 1 Januari 1905 te doen werken.

„Ik stel mij voor, na overweging van de bedenkingen, die door enkele van de Commissarissen der Koningin in de provinciën en door enkele gemeentebesturen tegen Uw voorstel zijn ingebracht, zoomede van het daarna door den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek uitgebracht advies, de nieuwe modellen al dan niet gewijzigd, zoo mogelijk, zóó tijdig vast te stellen, dat de invoering daarvan zal kunnen geschieden met 1 Januari 1906."

10. *Nomenclatuur der doodsoorzaken.*

Onder dagteekening van 16 November 1904, afd. 1, n°. 1038, ontving de Commissie een schrijven van het Centraal Bureau voor de Statistiek betreffende de nomenclatuur der doodsoorzaken, van den volgenden inhoud:

„Gelijk aan Uwe Commissie bekend is, bestaat met betrekking

(1) Van den Minister van Marine ontving de Commissie hierop een schrijven van 24 Januari 1905, Bureau S/B, n°. 36, waarin werd meegedeeld dat omtrent de voorstellen der Sanitaire Commissie eerst een beslissing zal kunnen worden genomen, nadat ten opzichte daarvan de noodige overeenstemming tusschen de drie betrokken Departementen zal zijn verkregen.

tot de verzameling van het grondmateriaal der statistiek van de sterfte naar de doodsoorzaken, thans de volgende regeling.

„Door de gemeentebesturen worden uit de aangiften van overlijden voor den burgerlijken stand, in verband met de krachtens art. 5 der wet van 1 Juni 1865 door de geneeskundigen af te geven verklaringen van overlijden, houdende opgave van de oorzaak van den dood, voor ieder overleden of doodgeboren persoon individueele sterftekaarten opgemaakt, welke de opgegeven doodsoorzaak met name vermelden.

„Vervolgens wordt, door de zorgen van de vier hoofdinspecteurs der volksgezondheid, onder de op iedere kaart voorkomende doodsoorzaak, vermeld het nummer van de groote en van de kleine lijst van doodsoorzaken, ter conferentie van Parijs in 1900 vastgesteld, waaronder naar het oordeel dier hoofdinspecteurs de opgegeven doodsoorzaak ware te rangschikken, waarna de kaarten, via het provinciaal bestuur, mijn Bureau bereiken ter verdere afwerking.

„Tot dusver werd bij deze bewerking door mij, als regel, met de door de hoofdinspecteurs aangegeven nummering genoegen genomen. Slechts in de betrekkelijk zeldzame gevallen, dat deze nummering in verband met geslacht of leeftijd van den overledene kennelijk onjuist was, werd de kaart ter verbetering aan den hoofdinspecteur teruggezonden, hetgeen overigens slechts geschiedde met kaarten waarop verzuimd was de nummering aan te brengen. Een enkele maal werd ook, wanneer dezerzijds met stelligheid kon worden uitgemaakt, dat bij de nummering een abuis had plaats gehad, de kaart door mij rechtstreeks, zonder terugzending verbeterd. Doch in de overgroote meerderheid der gevallen werd de gemaakte nummering zonder kritiek aan de bewerking der sterftestatistiek ten grondslag gelegd.

„De behandeling van het door het „Census Bureau" tot Uwe Commissie gericht verzoek, om mede te werken aan de voorbereiding van de in 1910 plaats vindende herziening der internationale nomenclatuur, vestigde, ten einde een overzicht te krijgen van de hier te lande in medische kringen gebruikelijke synoniemen der doodsoorzaken van de internationale lijst, en der varianten dier doodsoorzaken, inzonderheid mijn aandacht op nominatieve omschrijving der sterfteoorzaken in verband met de nummering door de hoofdinspecteurs. Daarbij nu is mij gebleken het bestaan van veelvuldig verschil van opvatting nopens de classificatie der doodsoorzaken tusschen de inspecteurs onderling, niet zelden ook bij denzelfden inspecteur. De verschillen zijn zóó talrijk en, ook met het oog op de meest gebruikelijke kleine lijst, van zooveel belang, dat naar mijne meening in het voortduren van dezen toestand niet mag worden berust. Ik laat hier ter toe-

lichting enkele van de belangrijkste verschillen volgen. De voorbeelden zouden gemakkelijk kunnen worden vermeerderd. (Volgen de voorbeelden.)

„Nopens den weg langs welken in dezen toestand verbetering ware te brengen, wensch ik mij een oordeel vooralsnog voor te behouden. Wellicht kan de vaststelling van een ziektelijst ter toelichting van de internationale nomenclatuur, welke in de jongste Novembervergadering Uwer Commissie haar beslag kreeg, een oplossing mogelijk maken in dien zin, dat de nummering voortaan, op grond van die lijst, bij mijn Bureau geschiedt."

Hierop wendde de Commissie zich tot Uwe Excellentie met een schrijven van 20 December 1904, n°. 509, hetwelk als Bijlage XIV hierachter is gevoegd. (1)

Voorts ontving de Commissie de volgende uitnoodiging van het „Bureau of the Census" te Washington:

„I inclose herewith a circular relative to the classification of deaths for wich two or more causes are reported, and the plan adopted by the Committee on Demography of the American Public Health Association to secure uniformity in the classification of such causes.

„Your assistance in perfecting the plan, by rating the titles of the International Classification, in the manner explained, is cordially invited.

„If you are willing to render such assistance, please fill out and detach the blank form given below, and a copy of the Manual of the International Classification referred to will by sent you."

Het bedoelde „blank form" luidde als volgt:

„I will be glad to assist in the plan for classifying jointly returned causes of death by rating titles of the International Classification in the manner proposed."

Bij dit schrijven waren gevoegd:

1°. Een door het Bureau of the Census uitgegeven brochure, getiteld: „Statistical treatment of causes of death, cooperative

---

(1) In antwoord hierop ontving de Commissie Uwer Excellentie's schrijven van 28 Januari 1905, afd. B. B., n°. 588/1, waarbij haar werden toegezonden de omtrent het schrijven der Commissie ingewonnen adviezen van de hoofdinspecteurs van de volksgezondheid, benevens afschrift van een door Uwe Excellentie tot die hoofdinspecteurs gericht schrijven. In de vergadering van 13 Mei 1905 is een advies hierover vastgesteld.

work relative to treatment of jointly returned causes and the revision of the international classification."

2°. Een lijst met de namen der 179 doodsoorzaken van de internationale doodsoorzakenlijst.

Naar aanleiding hiervan werd door den Voorzitter der Commissie aan het Census office bericht, dat de Commissie de toegezonden stukken zal bestudeeren, doch dat hare organisatie het onmogelijk maakte reeds aanstonds definitief te verklaren dat zij hare medewerking zou verleenen. Tevens werd toezending verzócht van het genoemde „Manual of the International Classification of causes of death".

Ter toelichting van het verzoek van het Census office moge het volgende worden opgemerkt.

Door de American Public Health Association werd in haar vergadering van December 1902 het Committee on Demography and statistics uit haar midden uitgenoodigd, in samenwerking met het United States Census office, met het United States Public Health and Marine Hospital Service en met andere instellingen, welke bij de sterftestatistiek belang hebben, o. m. zich te willen bezig houden met:

1°. de bevordering van het practisch gebruik van de internationale classificatie van doodsoorzaken.

2°. die gevallen, waarin twee of meer doodsoorzaken van eenzelfde sterfgeval worden opgegeven (jointly returned causes) en

3°. den voorbereidenden arbeid, noodig voor de aanstaande tienjaarlijksche revisie van de internationale nomenclatuur.

Deze samenwerking is tot stand gekomen en heeft o. a. geleid tot bovengenoemde circulaire van het Census office aan verschillende buitenlandsche lichamen, waaronder ook de Centrale Commissie voor de Statistiek.

In de toegezonden stukken wordt op tweeërlei in het bijzonder de aandacht gevestigd:

1°. Op de onvolmaaktheden en fouten in de thans geldende internationale nomenclatuur, en

2°. Op de moeilijkheden die ondervonden worden bij de verwerking der doodsoorzaken op de sterftekaarten, vooral indien daarop meer doodsoorzaken vermeld staan.

Ad 1um. Hoewel ook hier te lande, evenals elders, gegronde aanmerkingen gemaakt zijn op de thans geldende internationale nomenclatuur, is men toch, volgens internationale overeenkomst, verplicht zich bij de nummering der sterftekaarten aan de door den ontwerper, Dr. Bertillon, in zijn Dictionnaire gegeven voorschriften te houden, totdat deze herzien zijn. Ten einde nu op de internationale conferentie, welke in 1910 zal plaats hebben,

wel overwogen opmerkingen ter tafel te kunnen brengen, worden in Amerika, en stellig ook elders, reeds voorbereidende stappen gedaan.

Ad 2um. Ten einde zooveel mogelijk aan de bezwaren, ondervonden bij de verwerking der doodsoorzaken op de sterftetelkaarten te gemoet te komen, is door het Bureau of the Census te Washington voor Amerika een uitvoerige lijst ontworpen (voorkomende in het bovengenoemd manual), waarin achter elk der 179 doodsoorzaken van de internationale lijst alle variaties op en synoniemen van elk dier doodsoorzaken worden vermeld, welke zijn aangetroffen op de sterftetelkaarten gedurende de periode 1890—1900 ingekomen. Een klapper op deze lijst gemaakt stelt het niet-medisch personeel van het Census office in staat achter elke doodsoorzaak gemakkelijk een der 179 nummers in te vullen, indien althans slechts één doodsoorzaak op de sterftekaart vermeld staat.

Deze lijst is zeer uitvoerig; uitvoeriger dan een dergelijke in de Dictionnaire van Bertillon. Zoo vindt men bijv. onder het nummer 79 (organische ziekten van het hart) niet minder dan 175 variaties of synoniemen. Voor ons land kan gezegd worden, dat zoo'n uitvoerige lijst niet noodig is, èn omdat de geneeskundigen hier niet zooveel variaties of synoniemen opgeven, èn omdat de nummering der kaarten hier geschiedt door geneeskundigen.

Grootere moeilijkheden ondervindt het Amerikaansche Bureau of the Census bij het nummeren van die sterftekaarten, waarop twee of meer doodsoorzaken voor hetzelfde sterfgeval zijn opgegeven. Hiervoor eene volledige lijst samen te stellen is onmogelijk. Ofschoon het in ons land is voorgeschreven, één doodsoorzaak op een sterftekaart op te geven, komen twee of meer doodsoorzaken herhaaldelijk op één sterftekaart voor. Aangezien de nummering der sterftekaarten bij ons geschiedt door geneeskundigen, die in vele gevallen in staat zijn uit de verschillende op de kaart gegeven doodsoorzaken de ware keuze te doen, zijn de moeilijkheden bij ons niet zóó groot als in Amerika. Er komen nochtans nog dikwijls genoeg gevallen voor, waarin ook deze geneeskundigen in twijfel zijn, en waarbij gelegenheid bestaat voor verschil van opvatting. Voor dergelijke gevallen heeft Bertillon bepaalde regels aangegeven. Deze laten echter dikwijls in den steek, terwijl bovendien de door Bertillon voorgestelde beslissing niet altijd in den smaak valt. Ten einde ook niet-geneeskundigen in staat te stellen in die gevallen waarin voor éénzelfde sterfgeval twee of meer doodsoorzaken worden opgegeven steeds de juiste keuze te doen, is door Dr. Cressy L. Wilbur, medisch adviseur van het Census office, een methode ontworpen, die ook bij ons

te lande met vrucht gebruikt zou kunnen worden in die gevallen, waar twijfel mogelijk is, en die in het kort hierop neerkomt.

Aan ieder nummer van de internationale lijst wordt een waarde toegekend, gaande van 0—10, naar gelang van de belangrijkheid, die de doodsoorzaak, door het nummer weergegeven, voor de statistiek oplevert.

Er is bijv. op één kaart vermeld: Febris typhoïdea (1) en pneumonia (93). Dan wordt aan febris typhoïdea, als zijnde eene besmettelijke ziekte, de waarde 10 en pneumonia de waarde 8 gegeven; bijgevolg wordt dit geval in de statistiek vermeld onder het nommer 1 (= febris typhoïdea).

Verder kent men aan de varianten en synoniemen, die onder ieder nummer van de internationale lijst voorkomen, eveneens een waarde toe, ook gaande van 0—10, welk cijfer dan uitdrukt de meerdere of mindere mate van waarschijnlijkheid, dat met de variant of het synoniem het nummer der internationale lijst bedoeld wordt.

Onder nummer 1 (febris typhoïdea) der internationale lijst komen bijv. in het Amerikaansche Manual de volgende varianten en synoniemen voor, al naar hunne meerdere of mindere waarschijnlijkheid geschat.

Abdominal fever	6.
,, typhoïd	10.
,, typhus	10.
Adynamic fever	3.
Febris continua	4.
Enteric fever	10.
Typhoïd fever	10.
Typhomalarial fever	9.
enz.	

En onder nummer 93 (pneumonia) komen voor:

Acute pneumonia	10.
Alcoholic ,, ...	8.
Apical ,, ...	9.
Bilious ,, ...	5.
Inflammation of the chest	4.
Croupous pneumonia	10.
Lung fever	9.
Typhoïd pneumonia	5.
enz.	

Wanneer men nu de waarde van de verschillende varianten en synoniemen onder nummer 1 (= febris typhoïdea) wil vergelijken met de waarde van de varianten en synoniemen onder 93 (pneumonia), dan gebruikt men daarvoor de volgende cijfers, zijnde de producten van de waardecijfers van de nummers der internationale lijst (in het voorbeeld 10 en 8) en van de waardecijfers van de varianten of synoniemen onder het nummer der internationale lijst:

Abdominal fever	6 × 10 = 60.
„ typhoïd	10 × 10 = 100.
„ typhus	10 × 10 = 100.
Adynamic fever	3 × 10 = 30.
Febris continua	4 × 10 = 40.
Enteric fever	10 × 10 = 100.
Typhoïd fever	10 × 10 = 100.
Typhomalarial fever	9 × 10 = 90.
Acute pneumonia	10 × 8 = 80.
Alcoholic „	8 × 8 = 64.
Apical „	9 × 8 = 72.
Bilious „	5 × 8 = 40.
Inflammation of the chest ...	4 × 8 = 32.
Croupous pneumonia	10 × 8 = 80.
Lung fever	9 × 8 = 72.
Typhoïd pneumonia	5 × 8 = 40.

enz.

Wanneer nu twee doodsoorzaken tegelijk op één sterftekaart vermeld worden, dan wordt die doodsoorzaak voor de statistiek gebruikt, die in de „prijslijst" het hoogste product heeft.

Op een sterftekaart staat bijv.:

Abdominaal typhus = 100
Acute pneumonia = 80,

dan wordt de kaart genummerd met 1 = febris typhoïdea.

Op een andere sterftekaart staat bijv.:

Adynamische koorts = 30
Bilieuse pneumonie = 40,

dan wordt de kaart genummerd met 93 = pneumonie.

Aan sommige zeer gewichtige nummers der internationale lijst, voor Amerika bijv. gele koorts, zal men boven het cijfer 10 nog een aanduiding kunnen geven door een + teeken; een product met + zal dan meer waarde bezitten, dan met een 10 zonder + teeken.

Op deze wijze kunnen alle varianten onder de 179 nummers

der internationale lijst „geprijsd" worden en zal het nummer voor sterftekaarten met twee of meer doodsoorzaken onmiddellijk door vermenigvuldiging gevonden kunnen worden.

Het vaststellen van de cijfers, zoowel die, welke de meerdere of mindere belangrijkheid van verschillende nummers der internationale lijst uitdrukken, als die welke de meerdere of mindere mate van waarschijnlijkheid weergeven, dat met de variant of het synoniem het nummer der internationale lijst bedoeld wordt, zal een taak van grooten omvang zijn. Aan dat werk zal door hygiënisten, practiseerende geneeskundigen, geneeskundigen bij verzekerings-maatschappijen, statistici enz. deelgenomen moeten worden; het zal niet alleen een bruikbare methode opleveren om bij het nummeren van sterftekaarten met twee of meer doodsoorzaken gebruikt te kunnen worden, het zal tevens een veelzijdige critiek zijn op de internationale lijst, waarbij zal blijken welke nummers wegens de geringe schatting ervan daaruit zullen dienen te verdwijnen. Met het oog op dit alles tracht het Bureau of the Census te Washington de medewerking te verkrijgen van de genoemde rubrieken van deskundigen van alle landen, om daardoor te komen tot een aantal ervaringen, waarvan bij de revisie van de internationale nomenclatuur in 1910 gebruik zal kunnen worden gemaakt.

Voor het opmaken van deze schattingen wordt het volgende model aangegeven, bij wijze van voorbeeld met het nummer 35 der internationale lijst ingevuld.

Nummer.	Naam.	Schatting.	Definitie.	Opmerkingen.
35.	Scrofula.	2.	Tuberculose van lymphe-klieren.	Behoort opgenomen te worden in een onderverdeeling van tuberculose. Deze term is uit den ouden tijd overgebleven en moest in moderne sterftelijsten niet voorkomen.

Het is duidelijk dat de lijsten, die op deze wijze van de verschillende bewerkers verkregen zullen worden, uiteen zullen loopen, al naar gelang van het gebruik dat volgens die bewerkers van de statistische opgaven gemaakt zal worden; men meent echter, dat men door vergelijking en door onderling overleg tot de gewenschte eenheid zal kunnen geraken.

Naar aanleiding van het bovenstaande had de Commissie de eer tot Uwe Excellentie, onder dagteekening van 28 November 1904, n°. 493, het volgende schrijven te richten:

„De Centrale Commissie voor de Statistiek acht het in hooge mate wenschelijk, dat Nederland, evenals in 1900, ook wederom in 1910 deelneme aan het internationaal overleg tot herziening van eene eenvormige nomenclatuur der doodsoorzaken.

„Ten einde te kunnen voldoen aan een verzoek van het Bureau of the Census te Washington om aan de voorbereidende werkzaamheden van dit congres, voor zooveel Nederland betreft, deel te nemen, is het noodzakelijk, dat de Commissie in het bezit wordt gesteld van eene opgave over de laatste vier jaren (in Amerika is deze arbeid over een tijdperk van 10 jaren verricht) van de verschillende doodsoorzaken, die op de sterfte-opgaven zijn vermeld.

„Deze opgave zal door de Commissie worden gevraagd aan het Centrale Bureau voor de Statistiek; doch dit vrij omvangrijke onderzoek zal een som van f 1000 kosten.

„Voor 1905 is een dergelijke som niet op de begrooting van de Commissie uitgetrokken, weshalve zij de eer heeft Uwe Excellentie te verzoeken, dit bedrag voor 1906 beschikbaar te stellen.

„Dat dit bedrag niet voor het Bureau, doch voor de Commissie wordt gevraagd, vindt zijn grond in tweeërlei:

1°. Wordt deze arbeid uitsluitend voor de werkzaamheden der Commissie gevraagd;

2°. Zal het werk moeten worden verricht door personeel van het Bureau, doch buiten de gewone bureau-uren, en door deze ambtenaren kunnen geen schrijfloonen, voorkomend op de begrooting van het Centraal Bureau, worden verdiend, tenzij een afzonderlijk Koninklijk besluit vergunning hiertoe verleene.

„Gaarne zou de Commissie binnen niet te langen tijd van Uwe Excellentie vernemen, of zij bereid is tot het bovenvermeld doel op de aangegeven wijze mede te werken, opdat reeds in den loop van 1905 met de voorbereidende werkzaamheden zal kunnen worden aangevangen. Dit is wenschelijk met het oog op de zeer omvangrijke en tijdroovende werkzaamheden, welke door de be-

trokken Sub-Commissie in dezen nog zullen moeten worden verricht." (1)

11. *Statistiek Armwezen.*

Bij schrijven van 15 April 1903, n°. 51, berichtte de Voorzitter der Commissie Uwe Excellentie, dat de Directeur van het Centraal Bureau, na overbrenging der Statistiek van het Armwezen van Uwer Excellentie's Departement naar dit Bureau, op zijn verzoek zou nagaan, welke vermeerdeering van kosten, voor personeel en materieel noodig zouden zijn voor eene gecentraliseerde verzameling en bewerking van het grondmateriaal.

Hierop ontving de Commissie, onder dagteekening van 20 April 1904, afd. 5, n°. 175, van den Directeur het bericht, dat, voor zoover de bewerking der Statistiek van het Armwezen over 1902 thans heeft kunnen doen zien, een gecentraliseerde bewerking van het grondmateriaal eene vermeerdering van personeel met nog 5 werkkrachten noodzakelijk zal maken. Hierbij is uitgegaan van de onderstelling, dat de verzameling van het door de instellingen van weldadigheid aan de gemeentebesturen ingezonden materiaal naar de bekende groepen van gemeenten zonder eenige verdere bewerking bij de provinciale griffiën blijft berusten.

De vermeerdering van kosten voor het benoodigde materiaal wordt door den Directeur op ongeveer f 750 geraamd.

In zijn begrooting voor 1905 wordt door den Directeur hieromtrent nog opgemerkt:

„Hoezeer met beslistheid van meening, dat centralisatie ook op dit gebied der statistiek aan de waarde van hare uitkomsten bevorderlijk zoude zijn, meen ik, ... vooralsnog mij te moeten onthouden van het doen van voorstellen in deze richting. Tot berusting in dit uitstel vind ik te meer vrijheid, omdat centralisatie deze statistiek toch niet vermag te brengen op het peil,

---

(1) Hierop deelde Uwe Excellentie, d.d. 6 Januari 1905, n°. 11026, afd. B. B., mede, dat nog geen beslissing op het voorstel der Commissie kon worden genomen. Vooraf wenschte Uwe Excellentie te weten welke Rijken aan het internationaal overleg in 1910 tot herziening van een eenvormige nomenclatuur der doodsoorzaken deel zullen nemen, en in het bijzonder of ook andere kleine staten zullen gevolg geven aan het verzoek van het „Bureau of the Census" te Washington en of ook daar tot een omvangrijken arbeid, zooals de Commissie noodig acht, zal worden overgegaan.

waarop zij kan en moet staan, zoolang de zeer ernstige gebreken, welke aan de statistiek van het armwezen ten opzichte van het cijfer der bedeelden kleven, niet zijn weggeruimd."

De Commissie zich met deze beschouwing vereenigend, gaf Uwe Excellentie in overweging de bewerking dezer statistiek vooralsnog op de thans gevolgde wijze te laten geschieden.

C. Machtigingen en opdrachten aan het Centraal Bureau voor de Statistiek.

1. *Sterfte-Statistiek.*

Van den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek ontving de Commissie een voorstel tot wijziging in de publicatie der sterfte-statistiek. Dit voorstel werd als volgt gemotiveerd:

„Waar in de jaarlijksche statistiek der sterfte naar den leeftijd en de oorzaken van den dood voor elke gemeente van ons land, zoowel is te vinden de sterfte naar den leeftijd als die naar de doodsoorzaken, terwijl daarenboven in die statistiek nog wordt opgegeven voor de gemeenten met meer dan 20 000 inwoners, de verschillende provinciën en het Rijk, de sterfte naar het geslacht, de leeftijdsgroepen en de doodsoorzaken in onderling verband, rijst de vraag of het nut eener statistiek, zooals wordt gepubliceerd in het vijfjarig overzicht van de sterfte naar leeftijd en doodsoorzaken in onderling verband, voor *ieder* der 1121 gemeenten in ons land (1), wel evenredig is aan den arbeid en de kosten daaraan besteed.

„Uitteraard blijven de cijfers in de genoemde statistiek, waarin zij over 39 doodsoorzaken en 9 leeftijdsklassen zijn verdeeld, voor de meeste gemeenten in ons land uiterst klein, al is de statistiek vijfjaarlijksch, zoodat hunne statistische waarde gering mag worden genoemd. Eerst bij samenvoeging der cijfers van een aantal gemeenten krijgen de cijfers voor deze gemeenten statistische waarde. Voor zoover bekend heeft eene bijzondere groepeering der verschillende gemeenten van ons land, met het doel de sterfte naar doodsoorzaken en leeftijdsgroepen in onderling verband te onderzoeken, nog nimmer plaats gehad, wel vaak voor doodsoorzaken of leeftijden afzonderlijk, hetgeen echter uit de jaarlijksche statistiek der sterfte evengoed kan geschieden.

„Ik veroorloof mij mitsdien Uwe Commissie voor te stellen

---

(1) Laatstelijk door het Departement van Binnenlandsche Zaken bewerkt en uitgegeven voor het tijdvak 1895—1899.

de uitgaaf dezer zéér omvangrijke statistiek te staken. Daarentegen zoude het naar mijne meening aanbeveling verdienen, aan de jaarlijksche statistiek der sterfte eenige uitbreiding te geven, door daarin op te nemen voor ieder der gemeenten met meer dan 20 000 inwoners, voor elk der 11 provinciën en voor het Rijk, eene statistiek der sterfte naar geslacht, leeftijd en doodsoorzaken in onderling verband, en met gebruikmaking van de zoogenaamde groote internationale lijst van doodsoorzaken.

„Onder de 179 doodsoorzaken, in de bovenbedoelde groote lijst genoemd, zijn toch zeer belangrijke, wier afzonderlijke vermelding zeer gewenscht is, en die thans in de kleine lijst tot een groep vereenigd zijn, of voorkomen in de rubriek „andere ziekten", die alleen meer dan 20 % der sterfgevallen omvat. Deze groep is samengesteld uit niet minder dan 89 doodsoorzaken der groote lijst, waaronder verschillende, welker frequentie het, naar mijne meening, van belang zoude zijn vast te stellen.

„Kan Uwe Commissie zich met bovenstaande denkbeelden vereenigen, dan zoude tevens het budget van mijn Bureau eenigermate worden ontlast. De voor 1905 aangevraagde f 2500 voor de in dat jaar te wachten uitgave van het gewone vijfjaarlijksch overzicht zouden dan kunnen vervallen, waartegenover de post voor de jaarlijksche sterfte-statistiek uitgetrokken, wegens de bovenbedoelde uitbreiding van dit werk, met f 300 zoude moeten worden verhoogd. Over een vijfjarig tijdvak berekend, zoude toepassing van bovenstaande denkbeelden derhalve eene bezuiniging geven van f 1000."

In hare vergadering van Mei 1904 werd de gevraagde machtiging door de Commissie verleend. Zij achtte het daarbij echter wenschelijk dat het grondmateriaal beschikbaar blijft voor het geval een wetenschappelijk onderzoeker voor het maken van sommige groepeeringen de cijfers van de afzonderlijke kleinere gemeenten noodig mocht hebben.

Aan Uwe Excellentie werd in het advies bij de begrooting van het Centraal Bureau voor 1905 van dit besluit mededeeling gedaan en daarbij in overweging gegeven de voor 1905 aangevraagde f 2500 voor de uitgave van het „vijfjaarlijksch overzicht" te schrappen en daartegenover den post voor de jaarlijksche sterfte-statistiek uitgetroken wegens de voorgenomen uitbreiding van dit werk, met f 300 te verhoogen.

2. *Onderwijs-Statistiek.*

Absoluut leerverzuim. De Commissie heeft in haar vergadering van Mei 1904 den Directeur van het Centraal Bureau mach-

tiging verleend tot het niet publiceeren van de statistiek van het absoluut leerverzuim naar den toestand van 15 Januari 1903, verzameld op het daarvoor vastgestelde formulier, en daarvoor in de plaats te geven een overzicht van het aantal absoluut-verzuimers, naar de opgaven der schoolopzieners.

De ondervinding bij het verzamelen der feiten door den Directeur opgedaan omtrent de onbetrouwbaarheid van het materiaal noopten hem tot dit voorstel; op grond van het door hem aangevoerde achtte de Commissie het verleenen der gevraagde machtiging onvermijdelijk.

Aan Uwe Excellentie werd hiervan mededeeling gedaan bij schrijven van 18 Mei 1904, n°. 311.

Vereenvoudiging statistiek school- en leerverzuim. Voorts ontving de Commissie, onder dagteekening van 30 Juni 1904, afd. 5, n°. 325, het volgende schrijven van den Directeur van het Centraal Bureau, waarin machtiging wordt gevraagd tot vereenvoudiging van de statistiek van school- en leerverzuim.

„De thans verschenen eerste jaargang der Leerplichtstatistiek, een overzicht bevattende van het betrekkelijk schoolverzuim in 1902 en het volstrekte leerverzuim op 15 Januari 1903, gaf mij aanleiding de vraag te overwegen, of in deze omvangrijke en kostbare uitgave geen vereenvoudiging ware aan te brengen. De omvang der publicatie bedraagt thans bijna 49 vel van 8 bladz. per vel, waarvan de specificatie is als volgt:

Voorwerk en inleiding			....	6 vel.
Betr. Schoolverzuim:	tabel	oorzaken:	gemeenten ...	$16\frac{1}{4}$ „
„ „	„	„	recapitulatie .	4 „
„ „	„	maanden:	gemeenten ...	$16\frac{1}{4}$ „
„ „	„	„	recapitulatie .	4 „
Volstrekt leerverzuim			....	$2\frac{1}{2}$ „
			Te zamen	49 vel.

„De kosten bedragen à f 24 per vel f 1176, waarbij die voor innaaien en inbinden ad ± f 74 moeten worden gevoegd, zoodat de kosten in het geheel ± f 1250 beloopen.

„De omvang van den jaargang 1903 zal, indien het mogelijk blijkt hierin een overzicht op te nemen van de oorzaken van het volstrekte leerverzuim, worden uitgebreid met ongeveer $5\frac{1}{2}$ vel, zoodat de kosten tot ongeveer f 1400 zullen stijgen.

„Ook voor den jaargang 1904 is wederom aanzienlijke uitbreiding te wachten, als gevolg van de meerdere onderscheiding der bijzondere scholen. Daar de scholen in plaats van in vier, volgens

's Ministers verlangen, in tien soorten zullen worden gesplitst, zal, ook al wordt in aanmerking genomen, dat in de meeste gemeenten niet alle soorten van scholen worden aangetroffen, voor elk der beide gemeentelijke tabellen moeten worden gerekend op eene vermeerdering met $1\frac{3}{4}$ vel, en voor ieder der beide recapitulaties der arrondissementen, districten, provinciën en het Rijk van 7 vel. Wordt voorts ten aanzien van voorwerk en inleiding eene vermindering van twee vel in rekening gebracht, dan zal de omvang der publicatie, te beginnen met den jaargang 1904, ongeveer 70 vel bedragen en zullen de kosten moeten worden geraamd op f 1750.

„De sommen zouden aanmerkelijk kunnen worden verminderd door in de tabellen betreffende het relatieve verzuim, in plaats van *alle* gemeenten, alleen de 24 met meer dan 20 000 zielen op te nemen, waardoor de omvang van den jaargang 1903 zou worden beperkt tot ± $21\frac{1}{2}$ vel, en de jaargang 1904 zou worden ingekrompen tot ± 37 vel, zoodat de drukkosten, niettegenstaande de prijs per vel van f 24 tot f 32 zoude stijgen, voor eerstgenoemden jaargang tot op ± f 750, voor laatstgenoemden tot op ± f 1250 zouden worden verlaagd.

„Waar het mij wil voorkomen, dat het belang der publicatie in haren omvangrijken vorm niet geheel evenredig is met de daaraan verbonden stijgende kosten, en hare waarde door inkrimping van den omvang slechts weinig wordt verminderd, heb ik de eer Uwe Commissie de bovenvermelde bezuiniging voor te stellen en haar te verzoeken mij te willen machtigen om de Leerplichtstatistiek voortaan, te beginnen met den eerstvolgenden jaargang, in beperkten vorm te laten verschijnen."

De Commissie verleende de gevraagde machtiging in haar vergadering van November 1904, echter met deze afwijking van het voorstel van den Directeur, dat aan het Bureau vrijheid wordt gelaten in de keuze van de gemeenten welke afzonderlijk in de statistiek vermeld zullen worden, mits de tegenstelling tusschen stedelijke en plattelandsbevolking zooveel mogelijk in de statistiek uitkome. Hiervan werd Uwe Excellentie mededeeling gedaan bij brief van 24 November 1904, n°. 489.

Naar aanleiding hiervan schreef Uwe Excellentie der Commissie het volgende, d.d. 16 December 1904, afd. Onderwijs, n°. 9332:

„De kennisneming van Uw nevenvermeld schrijven geeft mij aanleiding tot de opmerking, dat tegen de daarin bedoelde vereenvoudiging van de statistiek van het betrekkelijk schoolverzuim te minder bezwaar kan bestaan, indien met de daardoor ontstane arbeidsbesparing gewonnen wordt, dat voortaan in het maand-

overzicht van het verzuim het aantal verzuimen van elke maand in verhouding wordt gebracht tot het aantal schooltijden van die maand. Dit toch heeft oorspronkelijk in de bedoeling gelegen, zoowel van Uwe Commissie als van het Centraal Bureau, gelijk mag worden afgeleid uit Uw schrijven van 17 November 1902, n°. 504, en uit het medegedeelde op blz. XLII van de Inleiding tot de verzuimstatistiek betreffende het jaar 1902."

Aangaande dit schrijven werd door den Voorzitter het advies gevraagd van den Directeur van het Centraal Bureau, hetwelk luidde als volgt:

„Ter voldoening aan het bij nevenvermeld schrijven ontvangen verzoek om Uwe Commissie in te lichten omtrent den hierbij teruggaanden brief van den Minister van Binnenlandsche Zaken, heb ik de eer Uwe Commissie te berichten, dat reeds in den eerstvolgenden jaargang der Leerplichtstatistiek in het overzicht der verzuimen naar de maanden van het jaar, de gepleegde verzuimen zullen worden uitgedrukt in percenten van de schooltijden van elke maand, en niet meer, gelijk in den eersten jaargang, in percenten van de schooltijden van het geheele jaar. In verband met dit laatste merk ik op, dat in de van het Departement van Binnenlandsche Zaken ontvangen tabel, waarin werd aangegeven de wijze waarop de statistiek zou worden ingericht, ook slechts een kolom voorkomt waarin het *totaal* aantal schooltijden moet worden vermeld, en niet gesplitst naar de maanden van het jaar. Tevens veroorloof ik mij de aandacht Uwer Commissie er op te vestigen, dat de meening van den Minister van Binnenlandsche Zaken, als zoude door de vereenvoudiging in de *publicatie* der statistiek arbeidsbesparing ontstaan, onjuist is; tot dusver toch werden de schooltijden op de weekstaten spoedshalve per drie maanden samengeteld, zoodat om het totaal voor het geheele jaar te krijgen, noodig voor de bewerking der oorzaken-tabel, samenvatting van slechts 4 getallen behoefde te geschieden, terwijl voor het maandoverzicht het jaar-totaal eenvoudig kon worden overgenomen. Voortaan echter zullen ook voor de eerste tabel de schooltijden voor elke maand afzonderlijk moeten worden geteld, zoodat het telwerk, voor zoover die schooltijden betreft, juist 3 maal zooveel zal bedragen, terwijl bovendien de samenvatting van het voor de oorzaken-tabel benoodigde totaal *grootere* tellingen en dus eveneens vermeerdering van werk meebrengt.

„De geringe besparing van arbeid, voortvloeiende uit het kleiner aantal te corrigeeren drukproeven, kan hierbij niet in aanmerking komen, te meer waar dit aantal in volgende jaargangen na die over 1903, door de uitbreiding volgens 's Ministers ver-

langen van de soorten van scholen van vier op tien, toch weer in niet geringe mate zal worden vermeerderd."

Van deze missive werd aan Uwe Excellentie afschrift gezonden.

3. *Graan- en pachtprijzen in Zeeland.*

Onder dagteekening van 29 October 1904, afd. II, J, nº. 151, verzocht de Directeur van het Centraal Bureau machtiging tot publicatie van eene statistiek van graanprijzen en pachtprijzen in Zeeland. Deze missive was van den volgenden inhoud:

„Nadat te vorigen jare als Nº. XXVI der Bijdragen het overzicht der marktprijzen van granen te Arnhem in de jaren 1544—1904 het licht had gezien, werd vóór eenigen tijd aan mij toegezonden een tweetal door den heer J. A. Zip, secretaris-penningmeester van het bestuur der Godshuizen te Middelburg, uit de archieven onder zijn beheer getrokken overzichten nopens de pachtprijzen en de polderlasten op het eiland Walcheren gedurende de 19de eeuw, waaraan door hem waren toegevoegd de graanprijzen in hetzelfde tijdvak op de Middelburgsche markt bedongen.

„De heer Zip gaf mij bevoegdheid met deze gegevens naar goedvinden te handelen.

„Een onderzoek van den inhoud dezer tabellen vestigde bij mij de overtuiging, dat, na eenige noodzakelijke correctie en aanvulling, uitgifte daarvan van groote waarde moet worden geacht. Waar de kennis van den loop der graan- en pachtprijzen in vroeger tijd hier te lande nog steeds zeer onvolledig heeten moet, komt het mij voor, dat een volkomen betrouwbaar statistisch materiaal als het onderhavige, hoezeer wat de pachtprijzen betreft van beperkten omvang (de bedoelde landerijen hebben in het geheel een oppervlakte van ongeveer 35 H.A.) zeer op prijs mag worden gesteld. Te meer geldt dit, nu de Middelburgsche graanprijzen kunnen geacht worden de vroeger gepubliceerde gegevens betreffende de Arnhemsche markt, voor zooveel aangaat de 19de eeuw, op gelukkige wijze aan te vullen.

„Onder mededeeling dat het overzicht, welks bewerking thans gereed is, van heden af op mijn Bureau voor de leden Uwer Commsisie ter inzage ligt, heb ik de eer Uwe Commissie machtiging te verzoeken tot de publicatie daarvan over te gaan."

In hare vergadering van November 1904 werd de gevraagde machtiging door de Commissie verleend.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,
PIERSON, *Voorzitter.*
H. W. METHORST, *Secretaris.*

BIJLAGE I.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

N°. 288.

's-Gravenhage, 24 November 1904.

Bericht op schrijven van 11 December 1903, Afd. Landbouw, N°. 7846, betreffende gewijzigde inrichting der Landbouwstatistiek.

Bijlage.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

In nevenvermeld schrijven wordt omtrent een tweetal punten het oordeel der Commissie gevraagd.

1°. Of haar een andere weg bekend is, dan de registratie, ter verkrijging van eene betrouwbare statistiek betreffende de grondprijzen.

Hierop meent de Commissie niet anders dan in ontkennenden zin te kunnen antwoorden.

2°. Over den inhoud van de vraaglijst.

Aangezien het onderzoek van de vraaglijst tot slechts enkele opmerkingen en vragen geleid heeft, welke van dien aard zijn, dat zij minder eigenaardig in een advies der Commissie thuis behooren, doch zich beter leenen tot mondelinge behandeling, heeft de Commissie haren Secretaris opgedragen die opmerkingen mondeling aan den Dirceetur-Generaal mede te deelen.

Te meer reden vindt de Commissie voor deze wijze van handelen in de omstandigheid, dat de thans behandelde vraaglijst slechts voor 1904 geldt, en dat in die voor 1905 mogelijk reeds door den Directeur-Generaal wijzigingen zijn aangebracht.

Na kennisneming van enkele mededeelingen, door den Directeur-Generaal aan de Commissie welwillend verstrekt nopens de wijze waarop de gegevens worden verzameld en gecontroleerd, meent de Commissie er toch de aandacht van Uwe Excellentie op te moeten vestigen, dat het, hoe zorgvuldig de voorbereidende maatregelen ook worden genomen, naar hare meening toch in hooge mate bedenkelijk wezen zou, indien de ontvangen opgaven

zonder eenig onderzoek als juist werden aangenomen.

Zij veroorlooft zich dan ook aan te dringen op zoo deugdelijk mogelijke contrôle door deskundigen van de voor elk verslag te ontvangen opgaven.

Trouwens meent zij uit het schrijven van den Directeur-Generaal te mogen opmaken, dat deze het hieromtrent met haar eens is.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

A. KERDIJK,
Voorzitter.

H. W. METHORST,
Secretaris.

BIJLAGE II.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

No. 300.

's-Gravenhage, 9 Januari 1904.

Bericht op schrijven van 9 Nov. 1903, Afd. G. S. no. 34, en van 14 Dec. 1903, No. 8, Afd. Registratie.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Financiën.

Uwer Excellentie's nevenvermelde missiven zijn door den eerst ondergeteekende ter fine van praeadvies in handen gesteld eener Sub-Commissie, bestaande uit de heeren Mr. J. P. Sprenger van Eyk, Voorzitter, Mr. N. P. van den Berg, G. M. Boissevain, G. Oorthuys en Dr. C. A. Verrijn Stuart.

Overeenkomstig het door deze Sub-Commissie uitgebracht rapport, hebben wij de eer, in antwoord op die missiven, het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.

Werd over het algemeen met ingenomenheid kennis genomen van den inhoud en de bijlagen van genoemde missiven, betreurd werd, dat door Uwe Excellentie sommige belangrijke voorstellen niet werden overgenomen, of zelfs grootere beperking der gegevens, dan thans het geval is, in uitzicht werd gesteld, op grond dat anders te veel werk van de betrokken administratie zou worden gevraagd.

Gaarne wordt toegegeven, dat de bezigheden van ambtenaren, van wier krachten reeds veel gevergd wordt, niet noodeloos mogen worden uitgebreid. Doch indien men zich op het standpunt plaatst, dat economische en sociale boekhouding niet slechts wetenschappelijke liefhebberij is, doch in een goed geordende maatschappij, naast eene goed geregelde comptabele verantwoording, van de allereerste noodwendigheid is, zou allicht door eenige, misschien geringe, uitbreiding van personeel, of op andere wijze, wel eene oplossing voor de moeilijkheid van „te veel werk" te vinden zijn.

En te meer valt te betreuren, dat Uwe Excellentie tot beperking van de gegevens gezind schijnt, nu de bewerking dezer statistiek van Uwer Excellentie's Departement naar het Centraal

Bureau is overgebracht. Immers bestaat aan Uwer Excellentie's Departement steeds de gelegenheid alle gewenschte inlichtingen of elke verzameling van gegevens ad hoc van de betrokken administratie te vragen. Zoodanige aanvraag, door het Centraal Bureau gedaan, zou echter, blijkens Uwer Excellentie's eerstgenoemde missive, op bezwaren stuiten; weshalve het wenschelijk is van meet af de te verzamelen en te publiceeren gegevens vast te stellen, los van de gedachte dat eventueel gewenschte andere opgaven telkenmale van de administratie kunnen worden gevraagd.

In vergelijking met wat het buitenland op dit gebied publiceert, kan zeker niet worden aangevoerd, dat de Centrale Commissie in haar advies van 19 November 1902, nº 58, te veel zou hebben verlangd. Het zij hier vergund o. m. te wijzen op de nog onlangs verschenen Oostenrijksche statistiek der inkomstenbelasting, welke publicatie aan Uwer Excellentie's Departement niet onbekend zal zijn.

Wat nu de afzonderlijke in Uwer Excellentie's missiven besproken punten betreft, moge het volgende worden opgemerkt.

Het heeft niet in de bedoeling der Commissie gelegen voor alle staten, met uitzondering van accijnzen II—VII, afzonderlijke opgaaf voor elke gemeente van meer dan 20 000 zielen en voor groepen der overige gemeenten voor te stellen. Zij vroeg het alleen voor de tabellen, „waarbij dit van belang moet worden geacht en hiertegen geen bezwaren bestaan ter zake van schending der door de wet opgelegde geheimhouding of uit anderen hoofde".

Niemand heeft er zeker aan gedacht om b.v. de zegelrechten op deze wijze te splitsen. De Commissie kan zich dan ook zeer goed met hetgeen door Uwe Excellentie te dezen opzichte wordt gezegd vereenigen. Ook zal zij in Uwer Excellentie's mededeeling, dat zoodanige splitsing voor de statistiek der successie zóóveel arbeid zou veroorzaken, dat stoornis in den dienst niet zou uitblijven, hoewel niet zonder betuiging van leedwezen, wel moeten berusten.

Met ingenomenheid werd kennis genomen van Uwer Excellentie's bereidverklaring, alle opgaven voor de grondbelasting en de personeele belasting per provincie en per gemeente te leveren; en voor de vermogens- en bedrijfsbelasting voor iedere provincie en iedere gemeente van meer dan 20 000 zielen. Bovendien zou de Commissie de opgaven betreffende de beide laatstgenoemde belastingen gaarne willen zien opgemaakt voor de groepen: ge-

meenten beneden 5000 zielen en van 5000—20 000 zielen. Met Uwer Exellentie's voornemen, voor de statistieken, waarin de belastingplichtigen worden gerangschikt naar de hoegrootheid van hun vermogen, inkomsten, uitdeelingen enz., slechts één staat voor het geheele Rijk te doen opmaken, kan de Commissie zich vereenigen.

Grondbelasting.

In plaats van Tabel II wenscht Uwe Excellentie een betere statistiek van de tijdelijke vrijdommen te doen samenstellen. Ten einde over de beteekenis dezer wijziging een oordeel te kunnen vellen, zou de Commissie het zeer op prijs stellen met de inrichting dezer nieuwe statistiek in kennis te worden gesteld.

Uwer Excellentie's opmerking, dat in Tabel III vermelding der belastbare opbrengst kan vervallen, is strikt genomen juist; toch zou de Commissie weglaten niet wenschelijk vinden, omdat het overzicht daardoor zou worden bemoeilijkt. Doch dit punt betreft meer de uitvoering en kan, naar de meening der Commissie, aan het oordeel van den Directeur van het Centraal Bureau worden overgelaten.

Uit hetgeen omtrent die tabel gezegd wordt, mag voorts worden afgeleid, dat het in de bedoeling van Uwe Excellentie ligt het verhoudingscijfer tusschen de belastbare opbrengst en het totaal der belasting (met inbegrip van opcenten) te behouden, wat de Commissie toejuicht.

Personeele belasting.

De Commissie houdt zich aanbevolen te zijner tijd kennis te mogen nemen van de ontwerp-tabellen der statistiek omtrent de personeele belasting, na de wijziging der wet van 16 April 1896, *Staatsblad* n°. 72.

Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

De splitsing, door Uwe Excellentie in de tabellen VII en VIII gemaakt tusschen:

1. natuurlijke personen binnen het Rijk wonende, en
2. andere belastingplichtigen,

verdient, het moet worden toegegeven, de voorkeur boven die, welke door de Commissie was voorgesteld. Met leedwezen werd daarentegen kennis genomen van het door Uwe Excellentie geopperde bezwaar tegen de uitbreiding van tabellen X, XI en

XIII, voor zooveel betreft het vermelden van het bedrag der aanslagen. Hoewel erkennend, dat, indien een keuze gedaan moest worden tusschen de beide door de Commissie voorgestelde opgaven, de voorkeur dient te worden geschonken aan de grondslagen der belasting, blijft de Commissie van meening, dat beide onderscheidingen van groot belang zijn en een van beide noode in de statistiek zal worden gemist. Met Uwer Excellentie's opmerking, „dat, wie mocht willen weten hoeveel door bepaalde groepen van belastingplichtigen wordt opgebracht, de verlangde bedragen met behulp der tarieven kan berekenen met een nauwkeurigheid, die, waar zij niet volkomen is, voor zijn doel allicht voldoende zal zijn", kan de Commissie niet meegaan, daar zoodanige globale berekening allicht tot verkeerde financieele conclusies aanleiding zou kunnen geven. Waar juiste gegevens zonder veel moeite verschaft kunnen worden, is het van groot belang, dat die bekend worden en binnen het bereik der wetenschappelijke onderzoekers komen. Uit zoodanige gegevens kan in dit geval immers o. m. blijken, welk aandeel de verschillende inkomens- (resp. vermogens-) groepen in de belasting dragen, en wat een maatregel tot verhooging of verlaging van de onbelaste grens voor den fiscus beteekent.

Uit de ondershands welwillend verstrekte nieuwe tabellen II, III en IV, betreffende de belasting op bedrijfs- en andere inkomsten, welke de tegenwoordige tabellen X tot en met XIV zullen vervangen, is kennis genomen van de beteekenis der „meer stelselmatige wijze", waarop de stof voortaan zal worden verdeeld.

Te betreuren valt, naar de meening der Commissie, het wegvallen van het „bedrag der belasting", hetwelk thans in Tabel XII voor de daar genoemde belastingplichtigen wordt opgegeven.

Voorts trok het de aandacht, dat de groepeering der vermogens (op modellen n°. 47, 48 en 48*a* vermb.) in de lagere groepen geen verband houdt met de groepeering van het belastbaar bedrag op de modellen II, III en IV der belasting op bedrijfs- en andere inkomsten. Het inkomen uit vermogen, op de basis van 4 pCt. berekend, zou, wilde men overeenstemming verkrijgen tusschen beide groepeeringen, bij de bedrijfsbelasting de volgende groepen geven: beneden 520, van 520—600, van 600—800, van 800—1200, van 1200—1600, van 1600—2000 enz., van 8000—12 000 enz., terwijl thans eene hiermede niet samenvallende groepeering op de modellen II, III en IV wordt aangetroffen. Tot wijziging in bovenbedoelden geest, hetzij van de modellen II, III en IV bedrijfsbelasting, hetzij van modellen 47, 48 en 48*a* vermb. meent de Commissie te moeten adviseeren.

Ook zou de Commissie gaarne de door haar voorgestelde onder-

scheiding naar het geslacht willen zien aangebracht, waar het physieke personen betreft. De bedrijfsbelastingstatistiek geeft een niet onbelangrijken blik in het bedrijfsleven van het Nederlandsche volk, en waar in den tegenwoordigen tijd het uitoefenen van een bedrijf door vrouwen meer en meer toeneemt, is het van veel belang bij de hierbedoelde gegevens naar het geslacht te onderscheiden (bij de vrouwen zoo mogelijk met splitsing in gehuwd en ongehuwd). Dit motief geldt uitteraard niet bij de vermogensbelasting.

Tabel XV zou de Commissie gaarne willen behouden; al is bij de statistiek der ontheffingen geen fiscaal belang betrokken, zij geeft een zeer te waardeeren overzicht van den gang van zaken.

Weglaten in Tabel XVI van de niet-belastingplichtige naamlooze vennootschappen, welker bestaan aan de Inspecteurs bekend zijn geworden, acht de Commissie niet raadzaam. Immers al is, gelijk zij in haar advies van 19 November 1902 betoogde, de verhouding van het bedrag der belaste uitdeelingen tot het bedrag van het gestorte kapitaal der vennootschappen, welke belaste uitdeelingen hebben gehouden, van groot belang, toch zou de Commissie, — indien zij had kunnen vermoeden, dat Uwer Excellentie's voornemen was de naamlooze vennootschappen, welke geen belaste uitdeelingen deden, geheel weg te laten — zeker niet verzuimd hebben ook te wijzen op het groote belang, de uitdeelingen in verband te brengen met het kapitaal, gestort in alle naamlooze vennootschappen, welker bestaan bekend geworden is. Hoeveel percent wordt gemiddeld gemaakt met kapitalen, gestoken in naamlooze vennootschappen? Op deze vraag kan alleen antwoord worden gegeven door vermelding *ook* van de naamlooze vennootschappen, welke geen belaste uitdeelingen hebben gedaan.

Wat de rubriceering der takken van nijverheid betreft, zou de Commissie de systematische indeeling gaarne gevolgd willen zien, welke in het bekende werk van Baak en van Nierop wordt aangetroffen. Met dien verstande echter, dat de thans afzonderlijk genoemde rubrieken behouden blijven. Alleen de nummers 7 (uitgifte van dagbladen en tijdschriften) en 8 (boek- en kantoordrukkerijen) zouden zonder bezwaar gecombineerd kunnen worden. De Commissie wil met dit voorstel niet te kennen geven, dat zij de rubriceering van Baak en van Nierop geheel onberispelijk acht; doch, waar in een gezaghebbend werk als het bedoelde, sedert jaren eene rubriceering bestaat, dunkt haar aansluiting

daarbij, wanneer geen overwegende bezwaren tegen deze rubriceering kunnen worden aangevoerd, aanbevelenswaardig.

Gaarne zou de Commissie worden ingelicht omtrent de voorschriften, volgens welke de betrokken ambtenaren de vennootschappen die meer dan één doel hebben, in de eene of de andere rubriek onderbrengen, terwijl zij het ook zeer wenschelijk zou vinden, indien die ambtenaren werden uitgenoodigd eventueele verschilpunten met de gegevens in Baak en van Nierop zoo mogelijk toe te lichten en op te helderen. Het trekt toch de aandacht, dat volgens de „Bescheiden" in 1902 3566 naamlooze vennootschappen bestonden, met f 1 097 803 956 gestort kapitaal, terwijl Baak en van Nierop opgeven 3812 naamlooze vennootschappen, met f 1 135 831 235 gestort kapitaal.

De vraag rees, of dit verschil uitsluitend moet geweten worden aan het feit, dat het bestaan van naamlooze vennootschappen, welke geen belaste uitkeeringen doen, niet steeds aan de ambtenaren der belasting bekend wordt.

Vermogensbelasting.

Vermelding in Tabel XVIII van het bedrag der aanslagen wordt, op dezelfde gronden als bij de bedrijfsbelasting (tabellen X, XI en XIII), met aandrang in de welwillende overweging van Uwe Excellentie aanbevolen.

In Uwer Excellentie's afwijzing van het verzoek, opgave te laten doen van het aangegeven vermogen, gesplitst naar de bestanddeelen, zal de Commissie wel moeten berusten. Toch zij het vergund, naar aanleiding van Uwer Excellentie's opmerking, „dat de gevraagde statistiek toch geen juist denkbeeld zou kunnen geven van de samenstelling van het Nederlandsche vermogen, o. a. omdat de splitsing in het aangiftebiljet natuurlijk niets beteekent, indien de aanslag naar een hooger dan het aangegeven vermogensbedrag wordt geregeld, en omdat de splitsing ontbreekt bij aanslag zonder aangifte", de vraag te stellen, of niet voor het overgroote meerendeel van het Nederlandsche vermogen de bedoelde splitsing zou kunnen plaats hebben, en of niet zoodanige opgave, al is zij onvolledig, toch van groot belang moet worden geacht.

Registratierechten.

Vermelding van het aantal akten blijft de Commissie van waarde achten.

Om slechts enkele voorbeelden te noemen (zie staat D):

1°. N°. 19. Het kan van belang zijn te weten, of het getal

protesten van wissels toe- of afneemt. Uit de opbrengst der belasting is niets af te leiden voor hem, die niet op de hoogte is van het systeem van heffing van meer recht op ééne acte.

2°. N°. 45. Het kan nuttig zijn te weten, of de gewoonte van inventariseeren toeneemt. Het bedrag der belasting zegt niets, want zij wordt per vacatie berekend.

3°. N°. 57. Neemt het getal personen, die een testament achterlaten, toe of niet? Uit het cijfer der belasting blijkt niet genoeg, want sommige testamenten worden tegen dubbel recht geregistreerd.

4°. N°. 97. Ruiling van onroerend goed wordt door velen beschouwd als een o. a. voor den landbouw zeer gewenschte zaak. Neemt die nuttige zaak toe? Uit het bedrag der belasting is niets af te leiden.

5°. N°. 99. Scheidingen. Neemt de gewoonte, niet in een onverdeelden boedel te blijven, toe? Het bedrag der belasting geeft geen licht.

Successie- en Overgangsrechten.

Inrichting van een staat, als bedoeld in Bijlage I van haar advies van 19 November 1902, n°. 508, blijft de Centrale Commissie met den meesten aandrang aanbevelen. Het deed haar leed ook hier weder het bezwaar van te veel werk voor de ambtenaren aangevoerd te zien, daar bij het opmaken van staten H en K de splitsing van boedels toch voor iederen boedel afzonderlijk gemaakt moet worden, zoodat het hier niet iets geheel nieuws geldt, doch slechts het maken van partieele totalen naast een algemeen totaal.

Met waardeering werd kennis genomen van Uwer Excellentie's voornemen, het overzicht van de verkrijgingen ab intestato en ex testamento in meer rubrieken te splitsen, dan door de Commissie was voorgesteld.

Onroerende goederen in doode hand.

In de mededeeling, dat samenstelling van het bedoeld overzicht te veel werk kost om geregeld te worden herhaald, zal de Commissie wel moeten berusten. Zij geeft echter in overweging zoodanig overzicht nu en dan, b.v. om de 5 jaar, te publiceeren, indien althans eenige waarborgen te geven zijn, dat de opgaven betrouwbaar zijn.

Uit art. 14 van de bij schrijven van 14 December j.l. toegezonden instructie voor de ambtenaren, luidend: „De ontvangers

van het recht van successie zenden vóór den 20sten Mei van elk jaar aan den directeur eene opgave van het gezamenlijk bedrag van den prijs of de waarde der in den kring van hun kantoor gelegen onroerende goederen, welke in het afgeloopen jaar door instellingen van de doode hand, andere dan de Staat en het Kroondomein, zijn vervreemd of verkregen (formulier n°. 138)", schijnt, met voldoening, te mogen worden afgeleid, dat Uwe Excellentie is teruggekomen van de in hare missive van 9 November medegedeelde meening, dat tabel O eenigszins misplaatst is in een statistiek der Staatsinkomsten.

Accijnzen.

Het is duidelijk, dat, door de wijze waarop de bieraccijns wordt geheven, de hoeveelheid bier, die in een jaar is verbruikt, niet bekend is. De Commissie meent echter te weten, dat aan het Departement van Financiën het bierverbruik meermalen is geraamd uit de opbrengst van accijns en invoerrecht. Is aan te nemen, dat zoodanige raming de werkelijkheid eenigszins nabij komt, dan zou de Commissie er prijs op stellen daarvan jaarlijks opgaaf te ontvangen, ten einde de hoeveelheid onder de noodige reserve in de statistiek op te nemen. Zij zou dan tevens gaarne vernemen, hoe de berekening werd gemaakt.

Voor zoover Uwe Excellentie zich met het bovenstaande kan vereenigen, zullen de bij schrijven van 14 December j.l. toegezonden voorschriften dienovereenkomstig behooren te worden gewijzigd.

Namens de Centrale Commissie voor de Statistiek,

A. Kerdijk,
Voorzitter.

H. W. Methorst,
Secretaris.

Bijlage III.

Afschrift.
Ministerie van Financiën

Afdeeling:
Generaal-Secretariaat.
No. 15.

's-Gravenhage, 4 Mei 1904.

Onderwerp:
Brief der Commissie van 9 Januari 1904, no. 300, over statistiek der belastingen.

Aan de Centrale Commissie voor de Statistiek.

Naar aanleiding van het bovenvermelde schrijven heb ik de eer Uwer Commissie mede te deelen, dat de opgaven betreffende de vermogens- en de bedrijfsbelasting, ten aanzien waarvan reeds vaststond dat zij afzonderlijk voor iedere provincie en voor iedere gemeente van meer dan 20 000 zielen zouden worden geleverd, ook zullen worden verschaft voor de gezamenlijke gemeenten: *a.* van niet meer dan 5000 zielen, *b.* van meer dan 5000, doch niet meer dan 20 000 zielen.

Ter verdere beantwoording van genoemd schrijven moge het volgende dienen:

Grondbelasting.

De nieuwe statistiek der vrijdommen zal zijn ingericht volgens het hiernevens gevoegde model no. 35 (grondbelasting).

Burgerlijke

BURGERLIJKE GEMEENTE.	AANTAL GEBOUWEN								
	waarvoor bij den aanvang van het jaar vrijdom werd genoten wegens:			waarvoor in den loop van het jaar vrijdom is toegekend wegens:			waarvoor bij het einde van het jaar heeft opgehouden het genot van vrijdom wegens:		
	stichting.	herbouw.	bij- of opbouw of gedeeltelijke vernieuwing.	stichting.	herbouw.	bij- of opbouw of gedeeltelijke vernieuwing.	stichting.	herbouw.	bij- of opbouw of gedeeltelijke vernieuwing.

GROOTTE DER GRONDEN.																										
waarvoor bij den aanvang van het jaar vrijdom werd genoten wegens:									waarvoor in den loop van het jaar vrijdom is toegekend wegens:									waarvoor bij het einde van het jaar heeft opgehouden het genot van vrijdom wegens:								
ontginning.			droogmaking.			bekading of bedijking.			ontginning.			droogmaking.			bekading of bedijking.			ontginning.			droogmaking.			bekading of bedijking.		
H.A.	A.	c.A.	H.A.	A.	c.A.	H.A.	A.	c.A.	H.A.	A.	c.A.	H.A.	A.	c.A.	H.A.	A.	c.A.	H.A.	A.	c.A.	H.A.	A.	c.A.	H.A.	A.	c.A.

Tegen vermelding van de belastbare opbrengst in de statistiek der kohierbedragen bestaat bij mij natuurlijk evenmin bedenking als tegen de berekening der verhouding tusschen die opbrengst en het totaal der belasting.

Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Nu Uwe Commissie blijk geeft er zeer veel prijs op te stellen, dat de statistiek die de aangeslagenen der verschillende categorieën naar de hoegrootheid der inkomsten, uitdeelingen enz. splitst, nevens de grondslagen der belasting ook de geheven bedragen aanwijze, ben ik bereid over het bezwaar, dat ik aan den omvang van den daarvoor vereischten arbeid heb ontleend, heen te stappen en althans bij wijze van proef, voor het belastingjaar 1903/4, de opgaven dienovereenkomstig te laten inrichten.

De groepeering der vermogens is eerst onlangs op wensch Uwer Commissie gewijzigd; die der bedrijfs- en andere inkomsten is eerst onlangs geheel nieuw vastgesteld, na in verband met de behoeften van het onderwerp grondig te zijn overwogen. Ik moet mij daarom de vraag veroorloven of er voldoende reden is thans wederom tot verandering over te gaan, m. a. w. of het aangeduide verband tusschen de beide groepeeringen eenig voordeel zal opleveren.

Uit de toelichting van den wensch Uwer Commissie om in de statistiek der bedrijfsbelasting splitsing naar het geslacht te zien ingevoerd, blijkt mij, dat het haar te doen is om eene bijdrage tot de kennis der bedrijfsuitoefening door vrouwen. Dit geeft mij aanleiding om, onder verwijzing naar art. 2, paragraaf 1, 2 en 5 der wet van 2 October 1893, *Staatsblad* n°. 149, op te merken, dat de gehuwde vrouw, die een bedrijf uitoefent, in den regel niet wordt aangeslagen, vermits haar man mede voor hare inkomsten belastingplichtig is; voorts dat de weinige gehuwde en de ongehuwde vrouwen die in de belasting worden betrokken, voor een goed deel geen bedrijf uitoefenen, doch aangeslagen worden bv. omdat zij eene uitkeering ontvangen van den afwezigen echtgenoot, omdat zij een pensioen of lijfrente genieten, enz.; eindelijk nog, dat, indien werkelijk een bedrijf wordt uitgeoefend, daaruit nog niet volgt, dat de belaste inkomsten uitsluitend inkomsten uit dat bedrijf zijn, naardien zij voor een deel kunnen voortspruiten uit andere bronnen, vermogen daaronder begrepen.

Waar dus het doel, dat met de verlangde splitsing wordt beoogd, allerminst zou worden bereikt, vind ik geen vrijheid om daarvoor de ambtenaren met nieuwen arbeid te belasten.

Hetgeen door Uwe Commissie nader wordt medegedeeld omtrent de statistiek der ontheffingen, kan geen verandering brengen in mijne meening, dat het nut dier statistiek niet opweegt tegen het werk dat daaraan moet worden besteed. Ik blijf dus bij mijn voornemen, die statistiek verder niet te laten opmaken.

Wat de statistiek der naamlooze vennootschappen betreft, ben ik bereid te bevorderen, dat zij, evenals tot dusver, ook de vennootschappen omvat die geen belastbare uitdeelingen hebben gedaan.

Het komt mij voor, dat het streven om de genoemde vennootschappen systematisch in te deelen, wel iets verder kan worden doorgezet dan gedaan is in het werk van van Nierop & Baak, waarvan ik overigens de practische waarde geenszins wensch te verkleinen. Vooral echter meen ik, dat toevoeging van tal van nieuwe, ook in de „Bescheiden" niet vermelde rubrieken wenschelijk is.

Tegenover de opmerking, dat aansluiting bij van Nierop & Baak aanbeveling verdient, zij het mij vergund te constateeren, dat Uwe Commissie zelve, door toevoeging van nieuwe rubrieken, daarvan wil afwijken. Voor het overige moet, naar ik meen, de beteekenis van zoodanige aansluiting voornamelijk liggen in de verwachting, dat bij het indeelen der naamlooze vennootschappen volgens dezelfde lijst, gelijke uitkomst zal worden verkregen, en dit zou niet kunnen worden gewaarborgd. In het genoemde werk komen assimilaties voor, die inderdaad geen navolging verdienen, en worden gelijksoortige ondernemingen soms in verschillende rubrieken ondergebracht.

Ik stel mij voor de aan het Centraal Bureau voor de Statistiek over 1903/4 en volgende dienstjaren te verstrekken opgaven te doen inrichten volgens de lijst (1), die hiernevens wordt over-

---

(1) INDEELING DER NAAMLOOZE VENNOOTSCHAPPEN VOOR DE STATISTIEK.

Extractieve en verzamelingsnijverheid.

1. Mijnbouw.
2. Vervening.
3. Houtaankap.
4. Exploitatie van petroleumbronnen.
5. Exploitatie van minerale bronnen.
6. Zoutwinning.
7. Oestervisscherij.
8. Andere visscherij.

gelegd, met dien verstande natuurlijk, dat ik tot het aanbrengen van verbeteringen gaarne bereid zal zijn.

Vennootschappen met meer dan één doel, zullen zoo goed mogelijk naar het hoofdbestanddeel der onderneming worden gerangschikt, hetgeen mijns inziens de eenig bruikbare oplossing der moeilijkheid is.

Voorts zal aan de ambtenaren worden opgedragen om, voor zooveel dit practisch uitvoerbaar blijkt, de verschillen tusschen hunne opgaven en het werk van van Nierop en Baak op te helderen.

Vermogensbelasting.

Ook in de opgaven die thans tabel XVIII vormen, zal het bedrag der aanslagen worden opgenomen.

Aan het verlangen Uwer Commissie om opgaven der vermogens

Landbouwnijverheid.

9. Landbouw in Nederland.
10. Zuivelbereiding, melkverkoop.
11. Koffiecultuur.
12. Tabakscultuur.
13. Andere koloniale cultuur.

Fabrieksnijverheid.

A. *Bereiding en bewerking van voedings- en genotmiddelen.*

14. Meel- en broodfabrieken.
15. Margarinefabrieken.
16. Cacao- en chocoladefabrieken.
17. Koffiebranderijen.
18. Rietsuikerfabrieken.
19. Beetwortelsuikerfabrieken.
20. Suikerraffinaderijen.
21. Zoutziederijen.
22. Bierbrouwerijen.
23. Branderijen en distilleerderijen .
24. Fabrieken van verduurzaamde levensmiddelen.
25. Tabaks- en sigarenfabrieken.
26. Andere fabrieken van voedings- en genotmiddelen.

B. *Andere fabrieksnijverheid.*

27. Fabrieken van werktuigen en andere inrichtingen voor metaalbewerking, niet afzonderlijk genoemd.

gesplitst naar de bestanddeelen te ontvangen, kan om de reeds aangevoerde reden geen gevolg worden gegeven. Ik blijf trouwens van oordeel, dat door zoodanige opgaaf een eenigermate juist beeld van de samenstelling van het Nederlandsche vermogen niet zou zijn te verkrijgen; daarvoor zijn de aangiften der belastingschuldigen over het algemeen te gebrekkig ingericht, gezwegen nog van de talrijke gevallen waarin van het aangegeven totaalcijfer moet worden afgeweken.

Registratierechten.

De vermelding van het aantal akten zal bij alle posten geschieden.

Successie- en overgangsrechten.

Zooals reeds is medegedeeld, wordt de successie-statistiek ge-

---

28. Rijwiel- en automobielenfabrieken.
29. Rijtuigfabrieken.
30. Werven en droogdokken.
31. Houtzagerijen en schaverijen.
32. Kistenfabrieken en andere inrichtingen voor houtbewerking, niet afzonderlijk genoemd.
33. Meubelfabrieken.
34. Steen- en pannenfabrieken.
35. Inrichtingen voor steenbewerking.
36. Aardewerk- en porceleinfabrieken.
37. Glasfabrieken.
38. Diamantslijperijen.
39. Spinnerijen, weverijen en andere inrichtingen voor textiele nijverheid.
40. Papierfabrieken.
41. Gasfabrieken.
42. Oliefabrieken.
43. Zeepfabrieken.
44. Chemische fabrieken.
45. Alle niet genoemde fabrieken.

Warenhandel.

46. Groothandel.
47. Winkelbedrijf.

Onroerende goederen.

48. Landaanwinning.

woonlijk door den ontvanger persoonlijk bewerkt, hetgeen dan ook wenschelijk is, omdat voor dien arbeid eene groote mate van vakkennis wordt gevorderd. Maar de tijd dien de ontvanger aan dat werk kan geven, is natuurlijk beperkt; er zijn andere en gewichtiger zaken voor hem te doen. Hiermede schijnt voldoende verklaard waarom ik in belangrijke vermeerdering van dat werk niet kan toestemmen. Het zou aan klerken moeten worden overgegeven, en er is gegronde vrees, dat de betrouwbaarheid, die de successiestatistiek thans bezit, daaronder zou lijden.

Ik meen bovendien nog het volgende te moeten opmerken.

In den door Uwe Commissie voorgestelden staat I zouden alleen de nalatenschappen kunnen worden opgenomen, waarvan recht van successie is betaald. Voor de overige nalatenschappen bevat de aangifte niet de gegevens die tot invulling van dien staat worden vereischt. De nieuwe statistieke opgaaf zou mitsdien een

---

49. Handel in bouwterrein.
50. Bouwondernemingen. Exploitatie van gebouwen.

Vervoer.

51. Kanalen.
52. Straatwegen, bruggen, veren.
53. Scheepvaart (Zee-).
54. ,, (Binnen-).
55. Spoorwegen.
56. Tramwegen, omnibussen.
57. Rijtuigondernemingen.
58. Andere transportondernemingen.
59. Los- en laadinrichtingen.
60. Expeditie, veemen.

Crediet- en bankwezen.

61. Hypotheekbanken, scheepsverbandbanken.
62. Andere crediet- en bankondernemingen.
63. Administratiekantoren.

Verzekeringswezen.

64. Zee- en andere transportverzekering.
65. Brandverzekering.

onjuist denkbeeld omtrent de nagelaten vermogens geven. Zoo zou b.v. eene in de zijlinie vererverende nalatenschap met een zuiver saldo van ruim f 300 daarin worden begrepen, doch niet eene in de rechte linie vererverende nalatenschap met een saldo van f 6000, indien zij door 6 of meer kinderen werd geërfd.

Onroerende goederen in de doode hand.

Nu het behoud van tabel O door Uwe Commissie op prijs wordt gesteld, zal met het verstrekken der gegevens voor dien staat worden voortgegaan.

Accijnzen.

De berekening van het bierverbruik die aan mijn Departement wel eens is gemaakt, rust voornamelijk op onderstellingen. Het

---

66. Levensverzekering.
67. Ongevallen-, ziekteverzekering.
68. Hagelverzekering.
69. Glasverzekering.
70. Veeverzekering.
71. Andere verzekering.

Verdere ondernemingen.

72. Inrichtingen van onderwijs.
73. Uitgifte van couranten en boeken (incl. boek- en kunstdrukkerijen).
74. Schouwburgen, concertzalen, panorama's.
75. Hotels, restaurants, koffiehuizen.
76. Volksgaarkeukens.
77. Electrische verlichting.
78. Telephonen.
79. Waterleidingen.
80. Dienstverrichting.
81. Wasch- en strijkinrichtingen.
82. Bad- en zweminrichtingen.
83. Sport.
84. Geneesinrichtingen.
85. Begrafenisondernemingen, exploitatie van begraafplaatsen.
86. Alle niet genoemde ondernemingen.

eenige wat ten gunste van het resultaat kan worden gezegd, is dat het niet onwaarschijnlijk kan worden genoemd.

De bedoelde berekening zal voortaan telken jare gemaakt en ter beschikking van het Centraal Bureau worden gesteld. De wijze waarop zij tot stand komt, blijkt uit de enkele kennisneming.

De voorschriften die reeds aan Uwe Commissie waren medegedeeld, zijn overeenkomstig dezen brief gewijzigd.

De Minister van Financiën,

(*w. g.*) HARTE VAN TECKLENBURG.

BIJLAGE IV.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

No. 394.

's-Gravenhage, 19 Mei 1904.

Bericht op schrijven van 20 Oct. 1903, 15 Maart en 23 Maart 1904, Nos. 9168, 1842 en 2151, Afdeeling Onderwijs.

Diverse Bijlagen.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

Bij nevenvermeld schrijven van 20 October 1903 werd door Uwe Excellentie afschrift toegezonden van een adres van de arrondissements-schoolopzieners in het district 's-Gravenhage van 10 October 1903. Dit schrijven gaf aan de Commissie aanleiding een zevental vragen te richten tot alle arrondissements-schoolopzieners, ten einde het gevoelen over deze aangelegenheid te vernemen van het geheele schooltoezicht in Nederland. De daarop ingekomen antwoorden zijn door den Secretaris verwerkt in eene nota van 10 Maart 1904, waarvan Uwe Excellentie een afdruk hierbij gelieve aan te treffen.

Voorts ontving de Commissie van Uwe Excellentie bij nevenvermelde missiven van 15 en 23 Maart 1904, met verzoek om advies, een aantal brieven van arrondissements-schoolopzieners, welke bezwaren bevatten tegen de door het Centraal Bureau voor de Statistiek gevolgde wijze van verzamelen der gegevens voor een statistiek van volstrekt leerverzuim bij den aanvang van het jaar 1904. Deze toegezonden brieven bleken bij onderzoek uit de volgende 3 groepen te bestaan:

1o. Twee-en-tachtig geheel gelijkluidende gedrukte brieven, meerendeels gedagteekend 1 Maart en afgezonden door de schoolopzieners in de arrondissementen:

Alkemade, Almelo, Amersfoort, Amsterdam III, V en VII, Apeldoorn, Beetsterzwaag, Bergen-op-Zoom, Bergum, Borger (tevens waarn. schoolopziener voor Assen), Boxmeer, Breda, Delft, Deventer, Doesburg, Dokkum, Dordrecht, Eindhoven, Elst, Emmen, Geldermalsen, Gennep, Goes, Gorinchem, Gouda, 's-Gra-

venhage I en II, Groningen, Haarlem, Haarlemmermeer, Harderwijk, Harlingen, Heerlen, Hengelo, 's-Hertogenbosch, Heusden, Hillegersberg, Hilversum, Hulst, Kampen, Leeuwarden, Loenen, Maassluis, Maastricht, Meerssen, Meppel, Neuzen, Nijmegen, Oldenzaal, Onstwedde, Oud-Beijerland, Raalte, Rheden, Rhenen, Roermond, Roosendaal, Rotterdam I, II, III en IV, Schiedam, Schoonhoven, Slochteren, Sommelsdijk, Steenwijk, Ternaard, Tilburg, Utrecht I en II, Veendam, Venlo, Vlissingen, Vries, Waalwijk, Wageningen, Warffum, Winschoten, Woerden, Zaltbommel, Zevenbergen en Zwolle.

2°. Acht brieven van hetzelfde model als sub 1 genoemd, echter met kleine wijzigingen in den tekst, afgezonden door de schoolopzieners in de arrondissementen: Beverwijk, 's-Gravenhage III, Leiden, Ommen, Purmerend, Arnhem, Zutphen en Enschedé.

3°. Drie brieven met geheel afwijkende redactie, afgezonden door de schoolopzieners in de arrondissementen: Amsterdam I—VII, Oirschot en Veghel.

Na kennisneming dezer stukken, en na mondelinge voorlichting van de arrondissements-schoolopzieners in de arrondissementen Amsterdam I, Arnhem en den Helder, als vertegenwoordigers van de grootste gemeente in Nederland, een middelmatig groote gemeente en een plattelandsstreek, heeft de Commissie de eer het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.

Vooraf ga de opmerking dat bij een groot aantal schoolopzieners *misverstand* bestaat omtrent de verhouding van het Centraal Bureau tot deze statistiek. Door dit Bureau zijn toch nimmer uit eigen beweging „allerlei statistische bemoeiingen" gelegd „op de schouders van den arrondissements-schoolopziener, die toch reeds gebukt gaat onder allerlei arbeid", gelijk door adressanten wordt aangegeven. Het heeft slechts uitvoering gegeven aan de opdracht tot verzameling eener statistiek van volstrekt leerverzuim, tot stand gekomen met medewerking der Commissie en met goedkeuring van Uwe Excellentie, tot verzameling van hoedanige statistiek van het volstrekt leerverzuim destijds reeds door de Regeering was besloten, en wel door middel van een model, hetwelk materieel niet veel, en wat het model 1903 betreft, nauwelijks afwijkt van het thans in gebruik zijnde model. Dit model had bovendien, alvorens verzonden te worden, Uwer Excellentie's goedkeuring verworven. De grief tegen het Centraal Bureau mist daarom inderdaad allen grond.

Voorts schijnt eene ontstemming bij vele arrondissements-schoolopzieners voortgekomen te zijn uit eene *verkeerde opvatting* van

de door hen aangehaalde zinsnede uit Uwer Excellentie's circulaire van 7 Mei 1903, nº. 3331, afd. O., waarin te hunner kennis wordt gebracht, dat in de volgende jaren de verzameling van de gegevens voor de statistiek van het volstrekt leerverzuim, niet vanwege Uwer Excellentie's Departement, maar door het Centraal Bureau voor de Statistiek zelf zal plaats hebben. Genoemde schoolopzieners meenen ten onrechte hierdoor ambtelijk ondergeschikt gemaakt te zijn aan dit Bureau. Het behoeft overigens geen betoog, dat met deze zinsnede nimmer bedoeld kan zijn eene verzameling van het grondmateriaal dezer statistiek, bij gemeentebesturen, schoolhoofden, enz., rechtstreeks door het Centraal Bureau.

Het verdient, naar de meening der Commissie, aanbeveling dat vanwege Uwe Excellentie de aandacht van de arrondissements-schoolopzieners op bovengenoemd misverstand omtrent de verhouding van het Centraal Bureau tot deze statistiek en op de vrij algemeen heerschende verkeerde opvatting van de aangehaalde zinsnede bij eerstkomende gelegenheid worde gevestigd, opdat voor het vervolg eene goede samenwerking tusschen deze autoriteiten en het Centraal Bureau niet door dit misverstand belemmerd worde.

Wat nu de zaak zelve betreft, meent de Commissie, dat, met behoud eener betrouwbare statistiek van het volstrekt leerverzuim, in de wijze van verzameling van de gegevens een aantal vereenvoudigingen zouden kunnen worden aangebracht, waardoor tegemoet gekomen werd aan de geuite bedenking der arrondissements-schoolopzieners van meer arbeid te moeten verrichten ten behoeve van de statistiek dan de administratie van de Leerplichtwet van hen eischt.

Aan het in 1904 aangenomen beginsel, dat alle vragen door de arrondissements-schoolopzieners moeten worden ingevuld, wenscht de Commissie vast te houden, hoewel daarmede, naar hare meening, niet strijdig is dat de schoolopzieners van andere autoriteiten meerdere inlichtingen erlangen dan tot dusver geschiedde.

Bij het mondeling overleg werd door geen der geraadpleegde deskundigen bezwaar gemaakt tegen invulling van alle vragen door de arrondissements-schoolopzieners zelven.

In vraag 1 van het formulier voor het absoluut leerverzuim kan de splitsing naar leeftijdsjaren vervallen. Deze splitsing is van een vroeger model overgenomen, heeft voor de statistiek geen waarde, en schijnt bij een aantal schoolopzieners veel bezwaar te ontmoeten.

Vraag 3 kan vervallen; beantwoording van vraag 4 is voor samenstelling eener statistiek van het volstrekt leerverzuim voldoende.

In vraag 4 kan de splitsing in A, B en C vervallen; in verband hiermede ware de vraag aldus te lezen: „Aantal gevallen, waarin aanspraak op vrijstelling bleek te bestaan op grond van", enz.

In vraag 6 kan de sub *d* genoemde groep, welke aan de schoolopzieners ook veel moeite schijnt te veroorzaken, vervallen. Deze groep geeft wel eenig inzicht in de mate waarin het lager onderwijs wordt voortgezet, doch is niet strikt noodwendig voor behandeling eener statistiek van volstrekt leerverzuim. Deze groep kan dan ook op andere plaatsen in het formulier waar zij voorkomt worden weggelaten.

Vragen 9 en 10 van het formulier, welke een hoewel gering onderzoek buiten de ambtsbezigheden van de schoolopzieners onderstellen, kunnen ook worden weggelaten.

Door onderscheidene schoolopzieners wordt, gelijk uit de hierbijgaande nota van den Secretaris van 10 Maart blijkt, geklaagd, en naar de meening der Commissie terecht, over de gebrekkige en ondoelmatige invulling van modellen A en C.

De gegevens van model A worden geput uit de bevolkingsregisters, welke, gelijk algemeen bekend is, door verzuim der ingezetenen tot het doen van aangifte bij komst in de gemeente, bij verhuizingen binnen de gemeente en bij vertrek naar elders, vaak niet met de werkelijkheid overeenstemmen.

Strengere toepassing van de strafbepalingen der op dit stuk bestaande Koninklijke besluiten is een van de meest afdoende middelen ter verbetering. De Commissie veroorlooft zich andermaal de aandacht der Regeering op deze aangelegenheid te vestigen.

Wat de *inrichting der lijsten A* betreft, meent de Commissie de aandacht van Uwe Excellentie te mogen vestigen op een practische en doeltreffende oplossing. Een oplossing, welke wel niet uit de wet voortvloeit, maar toch ook geenszins daarmee in strijd is, en naast de wet schijnt te mogen worden toegepast, gelijk dan ook inderdaad in de praktijk wel geschiedt.

In plaats van op lijsten, worden, in dezen gedachtengang, de namen der kinderen ter gemeentesecretarie geschreven op individueele kaarten, welke verzameling aan de schoolopzieners (of in de grootste gemeenten naar het gemeenschappelijk bureau der schoolopzieners) wordt toegezonden. Deze vergelijken de verzameling met de opgaven op lijsten C van de schoolhoofden ontvangen, en kunnen daarbij als volgt te werk gaan. Zij splitsen de verzameling in:

1°. schoolgaande kinderen *binnen* de gemeente (volgens de opgaven der hoofden van scholen);

2°. schoolgaande kinderen *buiten* de gemeente (volgens de opgaven der betrokken schoolopzieners);

3°. kinderen die voor plaatsing op eene school zijn ingeschreven (volgens de maandelijksche opgave der hoofden van scholen);

4°. kinderen die blijkens ingekomen verklaring huisonderwijs genieten;

5°. kinderen voor wie, blijkens ingekomen verklaringen, om de een of andere reden vrijstelling der leerverplichting is aangevraagd.

Elk stel kaarten is in dit denkbeeld gemakshalve alphabetisch gerangschikt. De na deze sorteering overblijvende kaarten bevatten de namen der kinderen, die, voor zoover bekend, geen school- of huisonderwijs ontvangen en voor wie geen vrijstelling der leerverplichting is aangevraagd.

Ten einde reeds aanstonds misverstand omtrent bovengenoemd stelsel te voorkomen, moge worden opgemerkt, dat het geenszins in de bedoeling der Commissie ligt Uwer Excellentie in overweging te geven zoodanige regeling reeds nu imperatief voor te schrijven, doch zij zou het zeer wenschelijk achten, indien de gemeentebesturen en arrondissements-schoolopzieners op deze regeling werden gewezen als practisch en eenvoudig. Aan de secretarieën vooral van grootere gemeenten zou hierdoor veel arbeid worden bespaard, aangezien door deze dan niet telken jare een nieuwe lijst A zou behoeven te worden opgemaakt. Want volgens de voorgedragen regeling wordt in het begin van elk jaar de geheele verzameling ter gemeente-secretarie terugbezorgd en daar voor het nieuwe dienstjaar gereedgemaakt. Dit geschiedt eenvoudig door uitnemen van de kaarten der kinderen die niet meer in de leerverplichting vallen, en door bijvoeging van de kaarten der kinderen die in den loop van het jaar den leeftijd van zeven jaar zullen bereiken.

Voorts zou het voor de schoolopzieners van groot gemak en voor de secretarieën geen meerdere moeite zijn, indien, hetzij in deze collectie, hetzij op model A, voor die gemeenten welke aan dit model de voorkeur blijven schenken, dezelfde kinderen werden vermeld als op het model voor het absoluut leerverzuim door de arrondissements-schoolopzieners moeten worden opgegeven. Voor de statistiek naar den toestand van 15 Januari 1905 zou dan model A (resp. de kaarten-verzameling) moeten bevatten de kinderen op 15 Januari (en niet gelijk thans op 1 Januari) in

de gemeente woonachtig, die in het tijdvak van 16 Januari 1891 tot en met 31 December 1898 geboren zijn. De wet spreekt van 1 Januari, doch deze bepaling sluit niet de bevoegdheid van de gemeentebesturen uit, om de lijst te doen vergezellen van eene aanvullende opgave, loopende tot 15 Januari.

Bij aanschrijving waren de gemeentebesturen uit te noodigen zoodanige gegevens te verschaffen.

Intusschen ware het, indien tot wetswijziging mocht worden overgegaan, ongetwijfeld wenschelijk ook art. 18 der Leerplichtwet hiervoor in de herziening te betrekken.

Wordt aan de gemeente-secretarieën, door hen te wijzen op eene methode van samenstelling der lijsten A, gelijk hierboven is aangegeven, de gelegenheid geboden *zeer veel* nutteloos werk te besparen, aan den anderen kant zoude aan gemeentebesturen kunnen worden verzocht den arrondissements-schoolopzieners bij het instellen van een onderzoek naar de kinderen, welke, voor zoover bekend, geen school- of huisonderwijs ontvangen, en voor wie geen vrijstelling der leerverplichting is aangevraagd, eenigermate behulpzaam te zijn.

Dit zou kunnen geschieden op deze wijze:

De schoolopzieners zenden, na vergelijking van de kaartenverzameling met de gegevens van model C, of na vergelijking van model A met model C, aan de gemeente-secretarieën een opgaaf van de kinderen omtrent wie een nader onderzoek moet plaats hebben. Waar een kaarten-collectie bestaat, zou dit kunnen geschieden door toezending van de kaarten welke na bovengenoemde sorteering overblijven. Waar model A gehandhaafd blijft, zou het kunnen plaats hebben door toezending van een verschilstaat, gelijk door sommigen reeds geschiedt, in den geest als in bijgaande nota op blz. 6 in den noot is aangegeven, waaraan dan nog de vraag zou kunnen worden toegevoegd of het kind bekend stond op eene buitenlandsche school te gaan.

Omtrent deze kinderen nu worde van gemeentewege (gelijk in sommige gemeenten reeds plaats heeft), voor zoover inmiddels niet reeds van een reden van vrijstelling is gebleken, aan hunne woonplaats een onderzoek ingesteld tot herstel van fouten, zoowel in de opgaven van hoofden van scholen als in die van het gemeentebestuur, waarbij dan tevens wordt gevraagd welke de reden is, waarom het kind geen onderwijs geniet; dit laatste heeft het voordeel dat dientengevolge door vele ouders alsnog aan hun verplichting wordt voldaan. De uitslag van dit *voorloopig* onderzoek wordt den schoolopziener meegedeeld, waarna door dezen met de kinderen welke niet ter school gaan zonder opgaaf van

redenen, wordt gehandeld overeenkomstig het bepaalde in de Leerplichtwet.

Mocht Uwe Excellentie wetswijziging ter hand wenschen te nemen, dan zou de Commissie het denkbeeld om schoolkaarten in te voeren op de wijze, als in haar advies van 20 December 1902, n°. 514, werd aangegeven, aan Uwe Excellentie ter overweging willen aanbevelen, en verklaart zij zich gaarne bereid hieromtrent nadere inlichtingen te verschaffen.

Wat het voorstel van de arrondissements-schoolopzieners van Amsterdam betreft, om een nieuwe vraag aan het formulier toe te voegen van dezen inhoud:

„Aantal kinderen, die, niet schoolgaande, buiten de Leerplichtwet vallen wegens gemis van eene vaste woonplaats (schippers, enz.) en van hen, die, ofschoon in het Bevolkingsregister ingeschreven, noch op het aangegeven adres, noch elders in de gemeente woonachtig bleken",

zij opgemerkt, dat, hoewel hiertegen bij de Commissie geen bepaalde bezwaren bestaan, zij zoodanige toevoeging niet noodig acht wegens hetgeen reeds voorkomt op blz. 1, onderaan, van de toelichting tot het formulier voor de statistiek van 15 Januari 1904.

Door de vanwege de Commissie mondeling geraadpleegde deskundigen werd nog het denkbeeld geopperd, om, naast deze statistiek, jaarlijks door de arrondissements-schoolopzieners aan het Centraal Bureau voor de Statistiek te doen opgeven de in den loop van het jaar voorgekomen:

a. aanmaningen.
(art. 20, § 1 der Leerplichtwet);

b. waarschuwingen.
(art. 20, § 2 der Leerplichtwet);

c. aanzeggingen.
(art. 20, § 3 der Leerplichtwet);

d. ambtshalve inschrijvingen.
(art. 20, § 4 der Leerplichtwet).

Tegen verzameling, verwerking en publiceering van zoodanige opgaven, welke eenigermate een beeld geven van de verrichtingen van de schoolopzieners inzake het volstrekt leerverzuim in den loop van het jaar, bestaat bij de Commissie geenerlei bezwaar,

zoodat zij de eer heeft Uwe Excellentie te adviseeren hiertoe te besluiten.

De bij brieven van 15 en 23 Maart overgelegde stukken gelieve Uwe Excellentie hierbij weder aan te treffen.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

H. B. Greven,
Waarn. Voorzitter.

H. W. Methorst,
Secretaris.

BIJLAGE V.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

N°. 487. 's-Gravenhage, 16 November 1904.

Bericht op schrijven van
21 Juli 1904,
Afd. Ond., N°. 4020.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

Bij nevenvermeld schrijven deelt Uwe Excellentie aan de Commissie mede, dat het haar aanbevelenswaardig voorkomt steeds den schijnt te vermijden alsof het Centraal Bureau rechtstreeksche beschikking heeft over de schoolopzieners, en dat het verstrekken van de opgaven moet blijven het voldoen aan een verzoek. Daarop laat Uwe Excellentie onmiddellijk volgen:

„Om verdere misvattingen bij de schoolopzieners te voorkomen, acht ik het wenschelijk, dat de briefwisseling van den Directeur van het Centraal Bureau met de arrondissements-schoolopzieners voortaan door mijne tusschenkomst plaats hebbe. Ik stel mij dit aldus voor, dat de Directeur zijne brieven voor de schoolopzieners aan mij inzendt, dat zij met een gedrukten geleidebrief mijnerzijds aan de schoolopzieners worden gezonden, dat deze hun antwoord tot mij richten en dat de ingekomen antwoorden zonder meer door mij aan den Directeur worden doorgezonden.

„Het ware mij aangenaam te vernemen, dat deze wijze om de briefwisseling te voeren Uwe instemming heeft en door den Directeur van het Centraal Bureau zal worden gevolgd."

Het wil der Commissie voorkomen, dat hier misverstand schuilt nopens de verhouding tusschen het Centraal Bureau en de arrondissements-schoolopzieners.

De arrondissements-schoolopzieners, de van hen door of met machtiging van Uwe Excellentie gevraagde opgaven inzendend, of inlichtingen omtrent de ingezonden gegevens verstrekkend, voldoen hiermede aan een opdracht door Uwe Excellentie gegeven. Het Bureau vraagt geen nieuwe opgaven aan de arrondissements-schoolopzieners, zonder machtiging der Commissie en goedkeuring door Uwe Excellentie. Moeilijkheden, eventueel uit de correspondentie tusschen schoolopzieners en het Centraal Bureau voortvloeiende, worden door Uwe Excellentie beslecht. Er bestaat dus

geen hiërarchisch verband tusschen de schoolopzieners en het Bureau, doch beiden voldoen aan een van hooger hand gegeven opdracht.

Doch anders behoort de verhouding ook niet te zijn. Het Centraal Bureau correspondeert, krachtens het Koninklijk besluit van 9 Januari 1899, *Staatsblad* n°. 43, rechtstreeks met autoriteiten en particulieren, ten einde alle voor de uitoefening van zijn taak noodige inlichtingen te kunnen vragen. Deze bevoegdheid vormt een van de kenmerkende eigenschappen van een zelfstandig-wetenschappelijke instelling als het Centraal Bureau voor de Statistiek en moet, naar de meening der Centrale Commissie, dan ook onverkort gehandhaafd blijven. Zij heeft daarom overwegend bezwaar tegen de door Uwe Excellentie voorgestelde regeling der correspondentie, welke haar voorkomt niet te strooken met bovengenoemd Koninklijk besluit en een bedenkelijk precedent voor de toekomst zou zijn. Daarbij komt nog, dat de voorgestelde regeling omslachtiger zou zijn dan de tegenwoordig gevolgde methode.

Het misverstand, dat bij een aantal schoolopzieners wellicht ook nu nog bestaat omtrent de verhouding van het Centraal Bureau tot deze statistiek, ware, gelijk reeds in haar advies van 19 Mei 1904, n°. 394, is opgemerkt, gemakkelijk uit den weg te ruimen door eene aanschrijving vanwege Uwe Excellentie.

Met leedwezen nam de Commissie kennis van Uwer Excellentie's beslissing omtrent de aangegeven verbetering in zake de inrichting der lijsten A. Zoolang deze niet is aangebracht, zal de verzameling en bewerking der statistiek van het volstrekt leerverzuim moeilijkheden blijven geven.

Na het in de Troonrede aangekondigde voornemen, de Leerplichtwet te herzien, moge in herinnering worden gebracht de bereidverklaring van de Commissie om verdere inlichtingen te verschaffen omtrent het invoeren van schoolkaarten, op de wijze als in haar advies van 29 December 1902, n°. 514, werd aangegeven.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,
A. KERDIJK,
Voorzitter.
H. W. METHORST,
Secretaris.

BIJLAGE VI.

Centrale Commissie voor de Statistiek.

N°. 322.

's Gravenhage, 17 Maart 1904.

Bericht op schrijven van 17 Februari 1904, N°. 9535, Afd. B. B., betreffende bedrijfstelling.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

In antwoord op nevenvermelde missive heeft de Centrale Commissie voor de Statistiek de eer Uwe Excellentie het volgende te berichten.

Voor zoover bekend, zijn tot dusver in de volgende landen bedrijfstellingen gehouden, niet allen echter uit den aard der zaak in denzelfden omvang en naar dezelfde methode.

In België hadden bedrijfstellingen plaats in de jaren 1846, 1880, 1896 en 1900; in Duitschland in 1875, 1882 en 1895, terwijl door den Bondsraad tot het houden van eene beroeps- en bedrijfstelling in den zomer van 1905 is besloten, en door eenige leden van den Rijksdag een voorstel bij dit lichaam is ingediend tot wettelijke regeling dezer tellingen. Voor omvang en methode der Belgische en Duitsche bedrijfstellingen zij het vergund te verwijzen naar de door de Commissie op dit stuk reeds uitgebrachte adviezen.

In Denemarken heeft in 1897 eene bedrijfstelling plaats gehad, waarvan de uitkomsten echter niet anders zijn gepubliceerd dan in den vorm van een uittreksel, opgenomen in het statistisch Jaarboek.

In de Vereenigde Staten van Noord-Amerika hebben in 1850, 1860, 1870, 1880, 1890 en 1900 bedrijfstellingen plaats gehad, welke, naar de uitkomsten te oordeelen, veel meer in bijzonderheden afdaalden dan voor Nederland is voorgesteld. In de vragenlijst van de telling van 1850 kwamen o. m. reeds vragen voor naar het bedrijfsvermogen, naar hoeveelheid, aard en waarde van de verbruikte grondstof, naar het bedrag aan loonen uitgekeerd en naar hoeveelheid en waarde der productie.

In Frankrijk had in 1845 reeds de eerste bedrijfstelling plaats, waarbij als beginselen golden: het doen invullen van vraaglijsten

door de bedrijfshoofden zelve en het doen controleeren dezer opgaven door plaatselijke autoriteiten en deskundigen. De uitkomsten zijn in 1847 en volgende jaren gepubliceerd in 4 dikke deelen, groot folio. Daarna hebben in 1856, 1866 en 1896 bedrijfstellingen plaats gehad, bij welke laatste telling geheel herziene en verbeterde vraaglijsten gebruikt werden. Het kader van de telling en de uitkomsten zijn niet minder uitvoerig dan men voor Nederland zou wenschen.

In Oostenrijk had in 1841 eene eerste opneming plaats, welke het geheele bedrijfsleven omvatte, en waarvan de uitkomsten in de „Tafeln zur Statistik der Oesterreichischen Monarchie" zijn gepubliceerd.

Daarna zijn, na oprichting in 1872 van het K. K. Handelsministerie, door het onder dit Departement ressorteerende Statisch Bureau „Nachrichten über Industrie, Handel en Verkehr" uitgegeven, waarin speciale takken van de Oostenrijksche industrie worden behandeld. Daar deze partieele tellingen echter niet voldeden, zijn in de jaren 1880, 1885 en 1890, onder leiding van genoemd Statistisch Bureau, algemeene tellingen gehouden, waarbij van vragenlijsten werd gebruik gemaakt. Hierop heeft in 1902 een bedrijfstelling plaats gehad, welke in organisatie afweek van de voorafgaande tellingen en daarom „eerste algemeene bedrijfstelling" genoemd werd. De uitkomsten van deze telling zijn nog niet verschenen.

Wat Uwer Excellentie's tweede vraag betreft, om de hoeveel jaren, naar het inzicht van de Centrale Commissie, eene eventueele telling zoude zijn te herhalen, moge het volgende worden opgemerkt.

Hoewel het in hooge mate wenschelijk ware om de 10 jaren eene bedrijfstelling te doen plaats hebben, zou de Commissie toch ongaarne deze tusschenruimte van 10 jaar als een onafwijsbaar gevolg van haar voorstel willen zien aangemerkt.

Al zouden de bedrijfstellingen om de 15 of zelfs 20 jaren gehouden worden, dan nog zou elke telling zoowel op zich zelf als in verband met voorafgaande tellingen van groot nut zijn.

Afgescheiden hiervan blijft voor de Commissie hoofdzaak, dat de eerste telling zou spoedig mogelijk plaats hebbe.

Namens de Centrale Commissie voor de Statistiek,

A. KERDIJK,
Voorzitter.
H. W. METHORST,
Secretaris.

BIJLAGE VII.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

N°. 486. 's-Gravenhage, 16 November 1904.

Bericht op schrijven van 12 September 1904, Afd. Invoerrechten en Accijnzen, N°. 25, betreffende Statistiek van in-, uit- en doorvoer.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Financiën.

In antwoord op Uwer Excellentie's nevenvermeld schrijven heeft de Centrale Commissie voor de Statistiek de eer het volgende te kennen te geven.

De vorige Centrale Commissie behandelde in haar advies van 16 Mei 1895, n°. 121, aan den toenmaligen Minister van Financiën eenige hoofdgebreken der Statistiek van den in-, uit- en doorvoer. Dat die Commissie overtuigd was geen volledige opsomming van alle gebreken te leveren, blijkt, naar het voorkomt, uit verschillende uitdrukkingen, welke onze Commissie zich veroorlooft hier aan te halen.

Bladz. 1, regels 8 en 9:

„Ten opzichte van deze Statistiek" — de maandstatistiek — „kan de Commissie zich *in hoofdzaak* tot een tweetal punten bepalen."

Dezelfde bladzijde, regel 2 van onderen:

„Op dit punt, evenals op *sommige andere* .... wordt hieronder nader teruggekomen."

Bladz. 2, regel 3 van boven:

„Ten opzichte van de jaarstatistiek wordt *in hoofdzaak* op een vijftal punten geklaagd, die de Commissie achtereenvolgens zal bespreken."

Bladz. 3:

„Het komt der Commissie voor dat de onvolledigheid en onjuistheid der douane-aangiften niet alleen aan achteloosheid, maar voor een deel aan andere oorzaken is toe te schrijven. *Als voorbeeld* zij hier gewezen, enz."

Bladz. 4, 5e regel van onderen:

„Op dit punt" — n.l. specificatie der goederen — „wordt aan de Statistiek *voornamelijk* tweeërlei verweten, enz."

De cursiveering van sommige woorden is van onze Commissie.

Ook de door den Hoogleeraar H. van der Hoeven voorgezeten speciale Commissie voor de statistiek van den in-, uit- en doorvoer, heeft bij hare rapporten van Maart 1899, nº. 20/50, en 27 December 1899, nº. 25/59, geen volledige opsomming dier gebreken geleverd. Zij behandelde in hoofdzaak dezelfde voorname fouten, waarop door de vroegere Centrale Commissie voor de Statistiek was gewezen, en liet, volgens Uwer Excellentie's brief van 21 Maart 1904, nº. 60, bij haren arbeid de wijze van verzameling van het grondmateriaal buiten beschouwing, uit overweging dat het niet op haren weg lag zich te begeven op het gebied van de administratie der belastingen.

De Voorzitter onzer Commissie had dus, naar het voorkomt, voldoenden grond om bij zijn brief van 12 Maart 1902, nº. 424, op te merken, dat volledige opsomming en bespreking van alle gebreken der onderwerpelijke Statistiek noch in het rapport der vorige Centrale Commissie, noch in de rapporten der genoemde speciale Commissie voorkwamen, te meer waar de organisatie der statistiek en de wijze van verzameling der gegevens ook door de Centrale Commissie destijds nagenoeg geheel onbesproken waren gelaten.

Ook onze Commissie zelve kan, met het oog op de talrijke klachten, die sinds lang van verschillende zijden over veelvuldige fouten van allerlei aard in de Statistiek van den in-, uit- en doorvoer werden vernomen, moeilijk aannemen dat daarvoor geen andere oorzaken bestaan dan die, welke in de evengenoemde rapporten werden besproken. En zij verwacht dat bij het onderzoek, 't welk aan Uwer Excellentie's Departement voor de reorganisatie der Statistiek aanhangig is, dergelijke oorzaken wel aan het licht zullen komen.

Hoe dit zij, onze Commissie kan de verzekering geven, dat haar thans geen andere gebreken dan de reeds genoemde bekend zijn. Ware dit wèl het geval, zij zou niet hebben nagelaten die gebreken aan Uwe Excellentie mede te deelen, omdat zij zelve hoogen prijs stelt op spoedige en voldoende verbetering der Statistiek. Verzwijging van reeds bekende doch nog niet besproken fouten zou waarschijnlijk tot een zeer ongewenscht uitstel van die verbetering leiden.

Voor de gelegenheid tot kennisneming van de aan Uwer Excellentie's Departement ontworpen voorschriften, tabellen, enz., waaraan zij hooge waarde blijft hechten, veroorlooft zij zich andermaal bij Uwe Excellentie aan te bevelen.

Mocht inmiddels door bijzondere omstandigheden voor de Commissie eenig nieuw licht in deze zaak rijzen, dan zal zij niet nalaten daarvan aan Uwe Excellentie kennis te geven.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

A. Kerdijk,
Voorzitter.

H. W. Methorst,
Secretaris.

BIJLAGE VIII.

Centrale Commissie voor de Statistiek.

No. 399.

's-Gravenhage, 20 Mei 1904.

Bericht op schrijven van: 30 Juni 1903, Litt. G, No. 2; 14 October 1903, Litt. G, No. 42; 26 October 1903, Litt. G, No. 1; 9 November 1903, Litt. G, No. 17; 3 Dec. 1903, Litt. G, No. 22.

Diverse Bijlagen.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Koloniën.

Naar aanleiding van nevenvermelde missiven, en ten vervolge op dezerzijdsch schrijven van 16 October 1903, no. 148, heeft de Centrale Commissie voor de Statistiek de eer het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.

Kennisneming van de uit Indië ontvangen dossiers heeft de Commissie tot de overtuiging gebracht, dat de statistiek van Nederlandsch-Indië in hooge mate zou worden gebaat, indien, op het voetspoor van Nederland, een Centraal Bureau voor de Statistiek werd opgericht en daarheen geleidelijk alle officieele statistieken van de Departementen werden overgebracht. Waar de statistiek verspreid is over verschillende bureau's, zal, op een enkele uitzondering na, niet altijd met de noodige zorg worden overwogen op welke wijze de gegevens het meest betrouwbaar verzameld worden en zal de bewerking ook niet steeds met de gewenschte nauwkeurigheid geschieden. Het brengen van alle officieele statistieken naar één Centraal Bureau, aan het hoofd waarvan een in de statistiek ervaren en wetenschappelijk man behoort te worden geplaatst, heeft het groote voordeel, dat voor de ambtenaren dezer instelling de statistiek de taak wordt, waaraan zij zich geheel kunnen wijden. Zoodanige centralisatie leidt, algemeen gesproken, ook van zelf tot besparing van kosten in de bewerking. De gelden welke door de Departementen voor

statistische doeleinden worden gebruikt, zullen te dien einde ter beschikking van dit Bureau moeten worden gesteld. Dit Bureau zou de opvolger kunnen zijn van het vroegere ter Gouvernements-secretarie bestaand hebbend Bureau, hetwelk thans is opgeheven. (1) Of daarnaast niet ook een deskundige commissie van advies gewenscht is, wil de Commissie thans onbesproken laten; indien met oprichting van een Centraal Bureau begonnen wordt, is in elk geval de voornaamste stap gezet in de richting, waarheen het, naar de meening der Commissie, op den duur toch zal moeten komen, wil men een juist beeld krijgen van den waren toestand van Indië. De Commissie veroorlooft zich met grooten aandrang dit denkbeeld aan Uwe Excellentie ter overweging aan te bevelen.

Thans overgaande tot de in nevenvermelde missiven behandelde onderwerpen heeft de Commissie de eer het volgende op te merken.

Sanitaire Statistiek.

Met veel belangstelling is door de Commissie kennis genomen van den inhoud der bij missive van 30 Juni 1903, Litt. G, n°. 2, en van 14 October 1903, Litt. G, n°. 42, toegezonden dossiers betreffende den burgerlijken geneeskundigen dienst en den sanitairen toestand bij de Gouvernements-Marine in Nederlandsch-Indië.

Wat betreft de bij laatstgenoemd schrijven toegezonden missive van den Commandant van het leger en chef van het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië aan den Gouverneur-Generaal van 12 Mei 1903, n°. 1303/53, deze blijkt het antwoord te zijn op een vraag namens den Gouverneur-Generaal, op welke wijze verbetering zou zijn aan te brengen in de statistische gegevens betreffende venerische en syphilitische ziekten.

Deze vraag was klaarblijkelijk gesteld naar aanleiding van een artikel van een zich noemenden Ducimus in het *Indisch Militair Tijdschrift* van 1902: „Het prostitutievraagstuk in het Indisch leger".

Den inhoud van dit schrijven van den Legercommandant overwegende, kwam het der Commissie voor dat deze aangelegenheid eigenaardig thuis behoorde bij de Commissie voor de militair-sanitaire statistiek, welke in het laatst van 1903, ook met Uwer Excellentie's medewerking, tot stand kwam. Het van deze Commissie ontvangen antwoord gelieve Uwe Excellentie hierbij in afschrift aan te treffen.

(1) Zie het artikel van Mr. N. P. v. d. Berg in de Encyclopaedie van Nederl.-Indië op het woord „Statistiek".

Uit het advies van den Commandant der Zeemacht en chef van het Departement van Marine in Ned.-Indië aan den Gouverneur-Generaal, dd. 23 Mei 1903, nº. 5838, blijkt, dat zonder bezwaar in de bijlage van het Koloniaal Verslag zal kunnen worden aangeteekend de aard der ziekte, welke aanleiding gaf tot afkeuring voor verderen dienst, dan wel tot niet-toelating voor her-aanneming der schepelingen der Gouvernements-Marine, aangezien deze gegevens steeds door de keuringscommissie op het betrekkelijk certificaat vermeld worden. Ook de aard der ziekten van de schepelingen der Gouvernements-Marine die in de hospitalen verpleegd worden, kan in den vervolge voor het Koloniaal Verslag worden opgegeven.

Uitvoerige gegevens omtrent de Gouvernements-Marine kunnen niet verstrekt worden, daar de gegevens dan zouden moeten worden gevraagd aan de gezaghebbers der schepen van de Gouvernements-Marine, die als leek op geneeskundig gebied niet geacht kunnen worden tot het leveren van betrouwbare gegevens in staat te zijn.

Naar aanleiding van dit advies heeft de Centrale Commissie de eer Uwe Excellentie te berichten dat zij het zeer op prijs zal stellen, zoo de door den Commandant der Zeemacht aangegeven opgaven omtrent de Gouvernements-Marine voortaan in het Koloniaal Verslag worden opgenomen.

In het advies van den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid aan den Gouverneur-Generaal, d.d. 18 Juli 1903, nº. 11561, wordt, voor de beantwoording van de vraag òf en in hoeverre gevolg kan worden gegeven aan de wenschen der Centrale Commissie voor de Statistiek, uitgedrukt in haar meergenoemd schrijven van 18 November 1902, nº .506, in hoofdzaak verwezen naar een in afschrift overgelegde nota van den Chef over den den Geneeskundigen Dienst.

Verder wordt in het advies van genoemden Directeur medegedeeld, dat er geen bezwaar bestaat om voortaan, zooals door de Centrale Commissie was voorgesteld, in het Koloniaal Verslag in plaats van „geneeskundig laboratorium" (te Weltevreden), te spreken van „geneeskundig laboratorium en daaraan verbonden cursus voor tropische ziekten". Gaarne zal de Commissie deze wijziging aangebracht zien.

Bovendien wordt in het advies opgemerkt, dat in 1903 voor het eerst in druk is verschenen een jaarverslag van de school voor Inlandsche geneeskundigen, waarin zijn opgenomen overzichten van de ziekenbehandeling bij de poliklinieken dier school

en waaruit desverlangd een tabel zou kunnen worden samengesteld ter opname in het Koloniaal Verslag.

Op publicatie van een dergelijke tabel in het Koloniaal Verslag stelt de Commissie veel prijs.

Met betrekking tot de ongunstige verhouding van het aantal overledenen tot het aantal behandelden in het Chineesche hospitaal te Batavia, wordt door meergenoemden Directeur medegedeeld, dat daarop reeds vroeger de aandacht was gevallen; er wordt daarvoor verwezen naar rapporten van de 1e stadsgeneesheeren aan den Resident van Batavia van vroeger en thans. Uit deze rapporten, die in afschrift waren overgelegd, blijkt, dat men de groote sterfte in het Chineesche hospitaal te Batavia zou te wijten hebben aan de omstandigheid, dat de meeste lijders, zoo niet in extremis, dan toch in het laatste stadium van het ziekteproces, „met den dood in het gezicht worden binnengebracht, niet met het doel om te herstellen, maar om door kommer en ziekte ten einde toe uitgeput een fatsoenlijke begrafenis deelachtig te worden". Zelfs werden voor 1896 33 gevallen vermeld als: „stervende opgenomen, bij wie geene diagnose meer kon worden gesteld".

Daarnaast valt echter uit het rapport van den tegenwoordigen 1en stadsgeneesheer op te maken, dat er nog andere oorzaken zijn aan te wijzen voor het slechte verloop der ziekten in het Chineesche hospitaal te Batavia en wel de ligging van deze inrichting „in een der ongezondste gedeelten der oude stad Batavia" en het heerschen er in van beri-beri.

De Commissie spreekt de hoop uit, dat, overeenkomstig het advies van den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid in het eerstvolgende Koloniaal Verslag de oorzaken der groote sterfte in voormeld hospitaal eenigszins omstandig zullen worden aangeduid.

In de nota van den Chef over den Geneeskundigen dienst dd. 29 Mei 1903, in afschrift bij het hiervoren vermelde advies van den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid gevoegd, wordt naar aanleiding van den wensch der Centrale Commissie, uitgedrukt in haar reeds meergenoemd schrijven, om uitvoeriger opgaven dan op pag. 3 van Bijlage T in tabel II van het Koloniaal Verslag van 1901 geboden worden, opgemerkt, dat de cijfers van tabel II niet alleen betrekking hebben op Inlandsche zieken, maar ook op Europeesche rechthebbenden op vrije geneeskundige behandeling en behoeftigen. Het komt der Commissie daarom gewenscht voor, dat bij het samenstellen van deze statistische opgaven voor het Koloniaal Verslag de inlanders gescheiden van de Europeanen zullen worden opgegeven; hierdoor zal niet alleen

de statistiek voor de Inlanders zuiverder worden, maar zullen bovendien de opgaven voor de Europeanen vergelijking voor eenige ziekten in Europa en in Indië bij hetzelfde menschenras mogelijk maken, indien althans de splitsing zoover wordt doorgezet dat zij ook tot stand komt voor eigenlijke Europeanen en daarmede gelijkgestelden.

Had de Centrale Commissie voor de Statistiek het waarschijnlijk geacht, dat het te veel gevergd zou zijn van de vaardigheid der „dokters-djawa" in het stellen van diagnosen om de uitvoerige internationale nosologische nomenclatuur (van 1900) in Indië in te voeren, en had zij met het oog daarop eene gewijzigde nomenclatuur voorgesteld; uit de nota van den Chef over den geneeskundigen dienst blijkt, dat deze geringschatting van den „dokter-djawa" in het algemeen niet gerechtvaardigd is. Volgens hem toch zullen slechts de oudere „dokters-djawa", wier aantal echter geleidelijk afneemt, niet tot het stellen van alle diagnosen in staat zijn, terwijl van hunne jongere collega's zonder bezwaar het noodige gevergd kan worden.

Ook vindt de genoemde Chef de internationale nomenclatuur voor Indië niet te uitgebreid. Hij acht het echter niet gewenscht haar ongewijzigd voor Indië van toepassing te verklaren. Zoo zullen de namen der ziekten, zooals typhus exanthematicus, roodvonk, gele koorts. loodvergiftiging en bevriezing, die in Indië hoogst zeldzaam of in het geheel niet worden waargenomen, slechts volledigheidshalve op de lijst vermeld behoeven te worden.

Het komt der Commissie voor dat dit eigenlijk van zelf spreekt; ook in Nederland worden op de lijst van de statistiek der doodsoorzaken namen van ziekten vermeld, die hier te lande niet voorkomen, zooals gele koorts, febris milliaris, febris recurrens; ook hier geschiedt dat volledigheidshalve.

Andere ziekten daarentegen, zooals beri-beri, framboesia, knokkelkoorts, proctitis, leverabsces, ziekten die in Indië veelvuldig voorkomen, zullen eene afzonderlijke vermelding noodig hebben. Hiertegen zal wel geen bezwaar bestaan; bij het vaststellen der internationale lijst is hierop gerekend. Deze ziekten zouden dan onder een der nummers, met toevoeging van een a, b, c, enz., gerangschikt kunnen worden. De Chef over den geneeskundigen dienst stelt hiertoe voor te benoemen: beri-beri met 18a, knokkelkoorts met 18b, framboesia met 18c, proctitis met 108a, leverabsces met 113a; het komt der Commissie echter rationeeler voor de aangehaalde ziekten respectievelijk te benoemen met 19a, 19b, 19c, 109a en 114a, gelijk in de internationale lijst wordt aangegeven.

Ook merkt de Chef over den geneeskundigen dienst terecht op, dat, wanneer de internationale nomenclatuur der doodsoorzaken voor een statistiek der ziekten moet worden benut, het wel van zelf spreekt, dat enkele rubrieken in zooverre gewijzigd zullen moeten worden, dat de woorden „sterfgevallen" door „ziektegevallen" en „overlijden" door „ziekte" moet worden vervangen.

Verder blijkt uit de nota van den Chef over den geneeskundigen dienst, dat de thans in tabel II van Bijlage T van het Koloniaal Verslag voorkomende vereenvoudigde statistiek is opgemaakt naar het jaarlijksch ziekenrapport, dat door de verschillende geneeskundigen wordt ingezonden. Dit jaarlijksch ziekenrapport blijkt veel uitvoeriger te zijn dan dat hetwelk door de Centrale Commissie als bijlage I bij haar meergenoemd schrijven werd overgelegd; het zou er verder niet op ingericht zijn, om er eene indeeling der ziekten, als door de Centrale Commissie wordt voorgesteld, uit te trekken, aangezien in het jaarlijksche ziekenrapport der geneeskundigen de gegevens onbreken omtrent tuberculose (alleen phthisis pulmonum wordt er in vermeld), kanker, ziekten van het kraambed (er komen slechts in voor febris puerperalis en casus obstetrici), gebreken van eersten aanleg en ziekten der jonggeborenen. Deze komen nu onder andere ziektevormen voor; zoo bijvoorbeeld tuberculose en kanker, al naar gelang van het orgaan dat door de ziekte is aangedaan.

Nu het blijkt dat de inrichting van het jaarlijksch ziekenrapport der geneeskundigen in Nederlandsch-Indië bij de invoering van de door de Centrale Commissie voorgestelde ziekenindeeling toch eene verandering zou moeten ondergaan, en er aan den anderen kant geen wezenlijke bezwaren bestaan om met de aangegeven, geringe wijzigingen de internationale nosologische nomenclatuur in Indië in te voeren, komt het der Commissie zeer gewenscht voor, dat dit laatste geschiede, en dientengevolge de geneeskundigen bij het opmaken van hunne jaarlijksche rapporten de internationale nomenclatuur zullen volgen.

Naar aanleiding van den wensch der Centrale Commissie om te verkrijgen een algemeene statistiek van de sterfte onder de Europeanen, met onderscheiding van de doodsoorzaken volgens de internationale nomenclatuur en waarmede bij wijze van proef begonnen zou kunnen worden in de drie groote steden van Nederlandsch-Indië, (Batavia, Semarang en Soerabaia), wijst de Chef over den geneeskundigen dienst er reeds bij voorbaat op, dat een dergelijke statistiek nimmer voor geheel Indië zal kunnen worden samengesteld, omdat in afgelegen oorden Europeanen sterven zonder geneeskundig behandeld te zijn en zonder dat doodschouw

verricht is kunnen worden. Voor de hoofdplaatsen vervallen deze bezwaren en zou de Commissie daar gaarne de proef zien genomen. Volgens art. 46 van het Reglement op den burgerlijken Geneeskundigen dienst (*Indisch Staatsblad* 1882, nº. 97) toch moet de geneeskundige binnen *acht* dagen na het overlijden van elken door hem behandelden Europeaan of met dezen gelijkgestelde eene verklaring van dit overlijden afgeven ten behoeve van den Burgerlijken Stand, onder vermelding van de oorzaak van den dood. Volgens den Chef over den geneeskundigen dienst zou nu zonder bezwaar kunnen worden voorgeschreven, dat de geneeskundigen zich bij de opgave der doodsoorzaken hebben te gedragen naar de internationale nomenclatuur, met inachtneming van de daarin hiervóór aangegeven, voor Indië noodig geachte wijzigingen.

Een deel der overledenen echter, nl. die, welke niet geneeskundig behandeld werden, zullen aan de sterftestatistiek kunnen ontsnappen, daar in Indië de toestemming tot begraven niet, zooals hier te lande, afhankelijk is gesteld van de verklaring van overlijden van een geneeskundige, noch doodschouw is voorgeschreven. Er mag zonder verlof van den ambtenaar van den Burgerlijken Stand niet begraven worden, zoo de ter-aarde-bestelling zal geschieden binnen den afstand van tien paal van het gebouw, waar de acten van den Burgerlijken Stand worden opgemaakt. Deze ambtenaar is er niet toe verplicht, doch kan, zoo hij zulks noodig acht, vóór hij tot begraven toestemming geeft, zich er van verzekeren, dat het overlijden heeft plaats gegrepen, hetzij door het eischen van eene verklaring van overlijden van een geneeskundige, hetzij bij niet-geneeskundige behandeling door het laten verrichten van doodschouw door een geneeskundige. (*Indisch Staatsblad* 1849, nº. 25, art. 69.)

Met het oog op het verkrijgen van een meer volledige sterftestatistiek zal het derhalve zeer gewenscht zijn deze bepaling zoodanig te wijzigen, dat het voor den ambtenaar van den Burgerlijken Stand in de drie genoemde steden of daar, waar de Regeering het uitvoerbaar acht, verplichtend wordt gesteld het afgeven van een verlof tot het begraven van Europeanen of daarmede gelijkgestelden, die niet geneeskundig behandeld waren geworden, afhankelijk te stellen van het verrichten van doodschouw door een geneeskundige. Vermoedelijk zal voor die verrichting ook gebruik gemaakt kunnen worden van de diensten van een ter plaatse aanwezigen „dokter-djawa”.

Wil men de sterftestatistiek hier en in Indië benutten om door vergelijking te komen tot een besluit omtrent den invloed van het leven in de tropen op den Europeaan, dan zal het noodig

zijn, dat men bij het opmaken der statistiek voor de Europeanen en de daarmee gelijkgestelden, die, door zeer uiteenloopende kruisingen en geheel verschillende rassen (zooals Armeniërs, Negers, enz.) vertegenwoordigd worden, afzonderlijke hoofden maakt.

De Chef over den geneeskundigen dienst brengt verder in zijn nota ter sprake de quaestie van het medisch geheim bij de opgaven van overlijden. Volgens art. 46 van het Reglement op den geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indië moeten de geneeskundigen zoo nauwkeurig mogelijk opgave doen van de oorzaak van den dood, met inachtneming van den door hem afgelegden eed of belofte van geheimhouding.

Zooals bekend is, is met het oog op die geheimhouding voor hier te lande bij schrijven van 27 Mei 1902 van den Minister van Binnenlandsche Zaken aan de Commissarissen der Koningin eene regeling aangegeven, gelijk reeds eenige jaren met goed gevolg te Amsterdam is toegepast. Hierbij ontvangt de Ambtenaar van den Burgerlijken Stand de aangifte van den geneeskundige in een gesloten enveloppe, terwijl de ambtenaren die de opgaven hebben te verwerken deze als een zaak van geheimen aard hebben te beschouwen, waarvan alleen ten behoeve van ambtelijke doeleinden gebruik mag worden gemaakt.

De Chef over den geneeskundigen dienst wijst op een artikel in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde van 14 Maart 1903, nº. 11, van Dr. A. J. van der Weyde, waarin niet zoo gunstig over die regeling geoordeeld zou worden, al kunnen zijns inziens ook de medici in zake geheimhouding, tevreden zijn. Wenscht men de fout, die de opvatting van sommigen van het medisch geheim in de verklaring kan veroorzaken, te elimineeren, dan behoort — zegt hij — het voorstel gevolgd te worden van de Heeren Huizinga, Saltet en Stheeman in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde van 13 April 1895, aangenomen in de Algemeene Vergadering der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der geneeskunst.

Nu komt het den Chef over den geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indië zeer gewenscht voor, de in dat voorstel aangegeven wijze van handelen in een eenigszins vereenvoudigden vorm voor Indië vast te stellen. Hij wil daarbij de bewerking der statistiek naar de doodsoorzaken voor de drie hoofdplaatsen niet doen plaats hebben op de verschillende bureau's van den Burgerlijken Stand, maar op het bureau van den geneeskundigen dienst. De geneeskundigen zouden volgens zijne regeling binnen 24 uur na het overlijden van elken door hen behandelden Euro-

peaan of met dezen gelijkgestelden lijder kosteloos ten behoeve van den ambtenaar van den Burgerlijken Stand eene verklaring van dat overlijden afgeven. Zij voegen daarbij echter in een gesloten enveloppe aan het adres van den Chef over den geneeskundigen dienst een zoo nauwkeurig mogelijke opgave van de oorzaak van den dood volgens de internationale nomenclatuur, met de reeds meer genoemde, hierin voor Indië noodig geachte wijzigingen. Het inleveren van de doodsoorzaak in gesloten enveloppe voor den Chef over den geneeskundigen dienst tegelijk met de verklaring van overlijden aan den ambtenaar van den Burgerlijken Stand maakt het onmogelijk, dat het vergeten van de eerstgenoemde verklaring onopgemerkt zou blijven. Voor overledenen en levenloos geborenen worden verschillende formulieren gebruikt.

Uit het hiervoor aangehaalde artikel van Dr. van der Weyde in het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde blijkt intusschen niet, dat over de door den Minister van Binnenlandsche Zaken bij schrijven van 27 Mei 1902 ingevoerde regeling zoo ongunstig geoordeeld wordt, dat een andere regeling noodzakelijk zou zijn. De schrijver beweert zelfs: „de medicus kan, wat het geheim betreft, met de tegenwoordige wijze van handelen tevreden zijn". Hij meent het slechts te mogen betwijfelen, dat deze regeling de zoo dikwijls opgegeven doodsoorzaak: paralysis cordis, die door den bewerker van de statistische opgaven in de rubriek onbekend geplaatst moet worden, zal doen verdwijnen. Ook is hij van meening, dat verschillende ziekten, o. a. syphilis, die op de internationale lijst voorkomen, „door den medicus, die aan het geheim hecht, nooit zullen worden ingevuld".

De vrees van Dr. van der Weyde is echter niet voldoende gemotiveerd. Integendeel bij de thans bestaande regeling is het gevaar voor kennisneming voor oningewijden zóó gering, dat iedere geneeskundige weldra tot de overtuiging zal zijn gekomen, dat hij bij de statistiek op geheimhouding kan vertrouwen en steeds de ware oorzaak van den dood zal kunnen invullen zonder zijn toevlucht behoeven te nemen tot invulling met paralysis cordis. Zal het misschien toch nog wel eens voorkomen, dat de geneeskundige aan het medisch geheim zulk een overdreven beteekenis hecht, dat hij bij de thans bestaande regeling ziekten zooals syphilis niet als doodsoorzaak durft opgeven, dan zullen deze zeldzame gevallen van geringen invloed op de statistiek zijn.

Is er derhalve geen voldoende reden om aan te nemen, dat de thans in Nederland gevolgde wijze van handelen bij het opgeven der doodsoorzaken niet evengoed zou kunnen werken op de hoofdplaatsen in Indië, aan den anderen kant wordt niet voorbijgezien,

dat het bewerken der statistische opgaven, speciaal het invullen der kaarten volgens de internationale lijst, het best zal kunnen geschieden op het bureau van den geneeskundigen dienst, en dat waarschijnlijk voor Indië de door den Chef over den geneeskundigen dienst aangegeven regeling als de beste geacht moet worden.

Wat verder betreft de opmerkingen sub 5 in het meergemelde schrijven van de Centrale Commissie voor de Statistiek van 18 November 1902 aan den Minister van Koloniën, zoo acht de Chef over den geneeskundigen dienst het niet mogelijk, dat aan eene opgave, zooals de Centrale Commissie in ontwerp-tabel II bij haar schrijven heeft overgelegd, gegevens zouden kunnen worden ontleend betreffende de verspreiding der lepra in Indië. Er blijkt daar toch eene algemeene invoering van het isolement van lepralijders tot heden niet tot stand te zijn gekomen.

Slechts hier en daar zijn enkele leprozen met eigen goedvinden geïsoleerd, terwijl er ook landstreken zijn, waar de inwoners de leprozen tot een zeker isolement hebben gedwongen.

Meer waarde zouden volgens den Chef over den geneeskundigen dienst hebben de opgaven, eveneens door de Centrale Commissie voor de Statistiek verzocht, van het aantal leprozen in de verschillende residenties van Java en Madoera en in verschillende onderdeelen der Buitenbezittingen; zij zouden door de Hoofden van Gewestelijk Bestuur verstrekt moeten worden. Bij deze opgaven zullen echter ontbreken die omtrent lijders die in het beginstadium der ziekte zijn, wanneer nog geen duidelijk in het oog vallende verschijnselen aanwezig zijn.

Zoodanig overzicht zal de Commissie gaarne in het Koloniaal Verslag opgenomen zien.

Tegen een berekening van het aantal leprozen per 100 000 inwoners per gewest ziet de Chef over den geneeskundigen dienst geen bezwaar, „want al moge — zooals de Centrale Commissie (het in haar schrijven) zegt — de bevolkingsstatistiek in Nederlandsch-Indië nog in gebrekkigen staat verkeeren, met de opgaven aangaande de leprozen en in het algemeen de ziekten- en sterftestatistiek is het volstrekt niet beter gesteld".

Met deze opvatting zou de Centrale Commissie zich niet gaarne vereenigen. Zoolang niet in Indië een deugdelijke volkstelling is gehouden, zal de bevolkingsstatistiek uiterst gebrekkig blijven en meent zij niet te mogen adviseeren de opgaven te berekenen per 100 000 inwoners. Zij blijft te dezer zake dus volharden bij hetgeen door haar werd betoogd op bladzijde 4 van haar advies van 18 November 1902, n°. 506.

Naar aanleiding van de opmerking sub 6 in het meergemelde

schrijven van de Centrale Commissie, vraagt de Chef over den geneeskundigen dienst of het de bedoeling is, dat alleen zij in de tabel worden opgenomen, aan wie een certificaat voor verlof naar een gezondheidsetablissement is uitgereikt, en de particuliere zieken, die de inrichitng opzoeken, buiten beschouwing te laten, dan wel — zooals de Chef over den geneeskundigen dienst aanraadt — alle personen, die wegens ziekte in het etablissement komen, in de tabel op te nemen.

Het komt der Commissie gewenscht voor alle personen, die wegens ziekte het etablissement hebben opgezocht, in de tabel op te nemen. Het zal echter aanbeveling verdienen, de zieken, die met certificaat in de inrichting zijn, afzonderlijk te vermelden.

De Chef over den geneeskundigen dienst is het met de Centrale Commissie eens, dat het aanbevelenswaardig is in het Koloniaal Verslag een statistiek op te nemen betreffende alle gesubsidieerde zendingsgestichten, waaraan een of meer geneeskundigen zijn verbonden. Van zijne mededeeling, dat niet aan het zendingsgesticht te Swaroe, maar wel aan dat in de Tobahlanden een geneeskundige is verbonden, nam de Centrale Commissie nota.

Statistieken ressorteerende onder het Departement van Justitie.

Gelijk de heer Directeur van Justitie in zijne geleidende missive van 28 Juli 1903 terecht opmerkt, beantwoordt het overgelegde materiaal betreffende de onderwerpen van statistiek, ressorteerende onder zijn Departement, niet ten volle aan de bedoelingen der Commissie. Deze tabellen, formulieren, circulaires, enz. betreffen toch nagenoeg uitsluitend de *formeele* zijde der zaak, te weten de vraag langs welken weg de gegevens het Departement bereiken om daar te worden verwerkt tot de statistieken, welke in het Koloniaal Verslag of op andere wijze het licht zien. Uit den aard der zaak echter geeft kennisneming hiervan weinig inzicht in de innerlijke waarde, de mate van betrouwbaarheid, der verzamelde gegevens.

De Directeur van Justitie verzamelt, naar ZHEG. mededeelt, alsnog de voor eene beoordeeling der *materieele* zijde van de zaak noodige gegevens. Eerst na onderzoek daarvan zal het mogelijk wezen een stellig oordeel uit te spreken over de wijze van verzameling der grondstoffen voor deze statistiek.

Wat nu deze wijze van verzameling betreft, meent de Commissie, op grond van de ervaring met betrekking tot de Nederlandsche statistiek opgedaan, invoering, althans partieel, van het *telkaartenstelsel* in de plaats van de verzameling op tabellen of lijsten, gelijk thans plaats heeft, met warmte te moeten aanbevelen.

De groote voordeelen, welke het telkaartenstelsel, volgens hetwelk voor elke eenheid, hetzij persoon of zaak, een afzonderlijke kaart wordt opgemaakt, de gegevens bevattende, welke men met betrekking tot die eenheid wenscht te verzamelen, zijn in hoofdzaak de volgende.

De bewerking der statistiek uit de telkaarten berust in één hand, wat waarborgen geeft voor eenvormige rubriceering van het grondmateriaal.

De bewerker komt te staan tegenover de eenheden waaruit ten slotte de statistiek wordt opgebouwd, wat aan de contrôle ten goede komt, met name in de niet zeldzame gevallen, dat meer dan één kaart dezelfde persoon betreffende aanwezig is, en hem in staat stelt de waarde van de ten slotte gevonden totaalcijfers te beoordeelen.

Het telkaartenstelsel biedt voorts gelegenheid om gedurende de bewerking alle gewenschte groepeeringen en verbindingen der gegevens te maken, terwijl bij het lijstenstelsel men aan de eens getrokken kaders, zoolang deze niet gewijzigd zijn, gebonden blijft.

Ten slotte laat het op de bewerking zelve eene gemakkelijke contrôle toe, welke bij het lijstenstelsel veelal niet of slechts met veel moeite verkrijgbaar is.

Tegenover deze voordeelen staat, dat de bewerking in één hand ter plaatse waar de statistiek wordt gemaakt, eene verzwaring van arbeid medebrengt, een bezwaar, dat echter stellig niet opweegt tegen de groote voordeelen welke het telkaartenstelsel medebrengt.

Is dan ook, naar de meening der Commissie, het telkaartenstelsel bijna onmisbaar te achten voor de bewerking van verschillende onderdeelen der crimineele, justitieele en gevangenisstatistieken, voor alle onderdeelen dezer statistieken is invoering daarvan nog niet aanstonds noodig. Verschillende staten welke eenvoudig ingericht zijn, en gemakkelijk gecontroleerd kunnen worden, kunnen voorloopig op de oude wijze blijven verzameld worden. Het komt der Commissie dan ook voor, dat invoering van het telkaartenstelsel in Nederlandsch-Indië vooralsnog beperkt zoude kunnen blijven tot die onderdeelen der statistiek, voor welke het in Nederland onmisbaar is gebleken.

In Nederland nu bestaat op dit gebied het kaartenstelsel in den volgenden omvang. In de *crimineele statistiek* voor de wegens misdrijf onherroepelijk veroordeelden. De zeer samengestelde staten dezer statistiek, vooral die betreffende de recidive, vereischen eene zeer zorgvuldige bewerking, en eene groepeering van het grondmateriaal, die alleen met gebruikmaking van telkaarten vruchtbaar geschieden kan.

Daarbij leveren inzonderheid de wegens misdrijf veroordeelden stof voor velerlei wetenschappelijk onderzoek, waarbij met de eenheden zelve der statistiek gewerkt moet kunnen worden, wat slechts het telkaartenstelsel toelaat.

Met betrekking tot de wegens overtreding veroordeelden ware invoering van het telkaartenstelsel ongetwijfeld eveneens gewenscht. Doch daar omtrent deze personen veel minder gegevens verzameld worden, en de desbetreffende staten eenvoudiger zijn ingericht, zou hier het oude lijstenstelsel voorshands kunnen blijven gehandhaafd.

In de *justitieele statistiek* is het telkaartenstelsel ten onzent ingevoerd voor faillissementen. De meeste staten der justitieele statistiek zijn niet zoo ingewikkeld, dat eene centrale bewerking door middel van telkaarten onontbeerlijk zoude zijn. Eene uitzondering hierop vormt echter de faillissementsstatistiek, welke, vooral met betrekking tot hare onderdeelen, die van overwegend economisch belang zijn, alleen met gebruikmaking van telkaarten, door de curators (1) in te vullen, gebleken is goed bewerkt te kunnen worden.

Slechts een tweetal staten van processueelen aard, betreffende de aanhangige, uitgesproken en afgedane faillissementen, eenige bijzonderheden der procedure bevattende worden nog op tabellen verzameld.

In de *gevangenisstatistiek* geldt het telkaartenstelsel tot dusver alleen de gegevens nopens den gezondheidstoestand der bevolking. Ongetwijfeld zou het telkaartenstelsel voor de geheele gevangenisstatistiek, welke niet uitsluitend een administratief, maar tevens, en niet in de laatste plaats, evenals de crimineele statistiek, eene wetenschappelijk karakter draagt, de meest wenschelijke methodische grondslag vormen, behoudens de enkele gegevens betreffende de inrichting der gestichten, en het personeel. Tot nog toe is de toepassing van dit stelsel echter in ons land tot bovengenoemd onderdeel der gevangenisstatistiek, waarvoor het onmisbaar bleek, beperkt gebleven. Het zal aanbeveling kunnen verdienen bij invoering van het telkaartenstelsel in de Indische statistiek aanvankelijk niet verder te gaan dan in Nederland is geschied.

Een model der thans hier te lande in gebruik zijnde telkaarten veroorlooft de Commissie zich hierbij aan Uwe Excellentie over te leggen.

Uit de telkaarten voor volgens misdrijf veroordeelden, zouden,

---

(1) In Indië zoude de invulling door de weeskamers moeten geschieden.

naar aanleiding der opmerkingen door den heer Directeur van Justitie in zijn missive van 23 April 1903 aan den Gouverneur-Generaal gemaakt over de nota ter zake van de reorganisatie der statistieken van rechtsbedeeling en gevangeniswezen van Dr. C. A. Verrijn Stuart, welke als bijlage was toegevoegd aan het advies der Centrale Commissie van 12 November 1901, nº. 406, de vragen naar geboortejaar, -dag en -plaats, naar den burgerlijken staat en naar de legitimiteit waarschijnlijk moeten vervallen voor zooveel aangaat de niet-Europeesche bevolking. Trouwens ook in andere opzichten zouden de telkaarten, met het oog op de Indische toestanden, en in verband met de denkbeelden in bovenbedoelde nota ontwikkeld, herziening behoeven. Het is dan ook slechts als toelichting, dat deze telkaarten aan dit advies worden toegevoegd.

Van den inhoud der overige dossiers nam de Commissie met belangstelling kennis; tot het maken van bijzondere opmerkingen gaven die stukken geen aanleiding.

Statistieken ressorteerende onder het Departement van Financiën.

De Directeur van Financiën begint in zijn missive aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië van 23 Juli 1903, nº. 13101, uit het advies der Centrale Commissie over te nemen de zinsnede waarin de Commissie uiteenzet wat zij verlangt te weten. Het zij vergund dezen wensch hier, ten einde misvatting te voorkomen, nogmaals kort uiteen te zetten, aangezien de bedoeling der Commissie, tot hare verwondering, door den Directeur van Financiën niet schijnt te zijn begrepen.

De Commissie verlangt, ten einde de in het Koloniaal Verslag en daarbuiten gepubliceerde tabellen te kunnen beoordeelen, de opgaven betreffende zekere onderwerpen te kunnen volgen van het oogenblik af waarop deze opgenomen worden, totdat zij in de tabellen der van Regeeringswege uitgegeven publicaties het licht zien. En daarbij wenscht zij een toelichtende nota van de administratie, welke met die verzameling is belast.

Een antwoord dus op de eenvoudige vraag: Hoe komt gij aan de door uw administratie gepubliceerde gegevens?

De Commissie wenscht derhalve *niet* te ontvangen een tot in de kleinste bijzonderheden afdalende uiteenzetting van alle verordeningen, welke op het gebied der belasting bestaan, met de noodige aanteekening en toelichtingen, waarvoor de Directeur van Financiën verwijst naar tal van Staatsbladen en werken, welke reeds het licht hebben gezien. Daarmede zou de Commissie, gelijk de Directeur van Financiën terecht opmerkt, niet gebaat

zijn. Zij wenscht inderdaad te weten „hoe men aan de verschillende cijfers gekomen is", n.l. hoe de *methode van verzamelen* dier cijfers is.

Zij wenscht daarbij echter *niet* in het bezit te worden gesteld van „afschriften van alle belastingkohieren, van alle verminderings- of opheffingsbesluiten, ja zelfs van alle toelichtingen op de jaarrekening van de algemeene ontvangers, wat de verpachte middelen betreft, voorts van alle processen-verbaal der verpachting met de betrekkelijke besluiten en beschikkingen tot definitieven afstand dier middelen, enz."

Doch wel zou zij gaarne het *blanco model* van het belastingkohier ontvangen, met toelichtingen hoe die gegevens verkregen zijn : dus o. a. een *blanco model* invullingsbiljet van de belasting.

Voorts bestond bij de Commissie volstrekt geen verlangen kennis te maken met den inhoud van alle door den Directeur van Financiën toegezonden rapporten van de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur, waaruit de in het Koloniaal Verslag voorkomende gegevens zijn bewerkt en welke hierbij worden teruggezonden. Vermelding van het voorschrift op welke wijze deze rapporten behooren te worden ingericht, of zoo zulk voorschrift niet bestaat, aanduiding van de wijze waarop die rapporten zijn ingericht, ware voldoende geweest. Het controleeren der cijfers een voor een, gelijk de Directeur van Financiën meent, was geenszins haar voornemen. Doch wel wenscht de Commissie te weten hoe de hoofden van gewestelijke besturen op hun beurt aan de door hen verstrekte gegevens komen.

Nu dit noodig blijkt, moge door een voorbeeld nog worden verduidelijkt wat de Centrale Commissie voor de Statistiek niet en wat zij wel wil weten.

De betrokken autoriteiten hebben te beoordeelen of er naar behooren wordt zorg gedragen, dat zij, die in de termen der bedrijfsbelasting vallen, inderdaad worden aangeslagen, en dat hetgeen ieder heeft te betalen naar behooren wordt vastgesteld.

Als zij, die verantwoordelijk zijn voor de financiën, genoegen nemen met zekere manieren van doen en laten, dan heeft de statistiek er geen aanmerking op te maken, daar deze niet publiceert hoeveel personen behooren te worden aangeslagen, en welke bedragen in totaal of per categorie behooren te worden geheven, maar alleen de cijfers mededeelt, die het resultaat zijn geweest van de bemoeienis van hen, aan wie aanslagen enz. zijn opgedragen.

Ten behoeve van de statistiek wordt dus niet gevraagd : hoe komen zij die met de aanslagen zijn belast aan de gegevens, ter

beantwoording van de vraag: wie moet worden aangeslagen, met hoeveel moet ieder worden aangeslagen?

Alleen de *wijze waarop* de resultaten van het werk worden verzameld wenscht de Centrale Commissie te kennen.

Zij zal het op prijs stellen met betrekking tot de statistieken ressorteerende onder het Departement van Financiën alsnog daartoe in staat gesteld te worden.

Loonstatistiek.

Met voldoening werd uit het schrijven van den heer Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid vernomen, dat ook in Batavia de groote gebreken der tegenwoordige loonstatistiek niet worden ontkend, en maatregelen overwogen worden om hierin verbetering te brengen. Ongetwijfeld zal het voorstel om voortaan betreffende elke industrieele onderneming afzonderlijk gegevens te verzamelen nopens de loonen respectievelijk van mandoers, ervaren werklieden en gewone koelies, aan de waarde dezer statistiek in niet geringe mate ten goede komen. De Commissie zou echter gaarne zien, dat de voorgenomen statistiek zich niet beperkt tot de zuiver industrieele ondernemingen, doch zich ook zal uitstrekken tot de voor Indië zoo belangrijke ondernemingen, op landbouwgebied. De voorgestelde recapitulatie dezer gegevens op de overgelegde ontwerp-staten B en C geven tot bedenkingen geen aanleiding.

Met betrekking tot den verzamelstaat van het grondmateriaal (model A), veroorlooft de Commissie zich echter enkele opmerkingen, welke, indien zij tot wijziging aanleiding geven, vanzelf ook op de staten B en C haren invloed zullen doen gevoelen.

Het opschrift van model A doet vermoeden, dat de daarin verzamelde gegevens over een geheel jaar zullen loopen, en dat dus zoowel de looncijfers als de opgaven omtrent den omvang van het personeel jaargemiddelden zullen voorstellen, betrekking hebbende op de industrieele ondernemingen, welke in de residentie gedurende het geheele jaar, of bij seizoenbedrijven gedurende de geheele campagne, voor zoover deze tot het betreffende jaar behoort, gewerkt hebben. Tegen dit beginsel nu veroorlooft zich de Commissie te waarschuwen. Dat niet alle ondernemingen bij het begin of einde van het jaar in eene residentie aanwezig in de statistiek van dat jaar zullen worden opgenomen, is geen overwegend bezwaar. Maar het werken met gemiddelden zal tot groote moeilijkheden, en tot ongelijkvormige behandeling in de verschillende residentiën leiden, waardoor de waarde dezer statistiek zal worden geschaad. Al aanstonds zal, om met juistheid het aantal werklieden per dag te kunnen opgeven, moeten worden bijeengeteld het aantal dagen door ieder der werklieden in den

loop des jaars gearbeid, welk somcijfer vervolgens door het aantal werkdagen moet worden gedeeld. Is het in redelijkheid te vorderen, en dus te verwachten, dat de residenten in staat zijn een zoo nauwkeurige becijfering van de sterkte van het personeel in iedere onderneming hunner residentie te maken? Zullen de hoofden dier ondernemingen hun het daarvoor benoodigde materiaal willen leveren? Hoogstwaarschijnlijk niet. Het gevolg zal dan zijn, dat door de bedrijfshoofden ruwe gemiddelden zullen worden opgegeven, en door de residenten dientengevolge cijfers zullen worden overgelegd, welke uiterst moeilijk te controleeren zijn, en in de verschillende residentiën een ongelijke waarde zullen bezitten. En van de gemiddelde dagloonen geldt mutatis mutandis hetzelfde. Met name de waarde van staat C zal door een en ander in hooge mate worden gedrukt.

De Commissie meent dat het daarom verre de voorkeur verdient den residenten op te dragen, b.v. 4 maal of, wil men 2 maal per jaar, individueele opgaven te verzamelen, zoowel omtrent de getalsterkte van het personeel in iedere onderneming op zeker tijdstip, als nopens de loonen, door dit personeel in een bepaald tijdsbestek (dag, week of maand) onmiddellijk voorafgaande aan het tijdstip der opneming, verdiend. Deze gegevens zouden dan in staat A voor iedere onderneming samengevat kunnen worden, in dien zin, dat telkens de koelies, werklieden en mandoers van eenzelfde loontype in één cijfer worden uitgetrokken, en daarna verder gerecapituleerd op de staten B en C.

Op deze wijze zoude eene zeer waardevolle loonstatistiek voor Nederlandsch-Indië worden verkregen, welker samenstelling niet meer arbeid vorderen zal dan eene nauwkeurige invulling der staten A in tegenwoordigen vorm zoude kosten.

Wat de loonsbetaling betreft, moge nog worden opgemerkt, dat in sommige gevallen in plaats van uitsluitend geld, ook loon in natura (in den vorm van hoeveelheden rijst of zout) wordt uitbetaald, en dat het aanbeveling zal verdienen, om, waar dit mocht voorkomen, hiervan door aanteekening of op andere wijze te doen blijken.

De toegezonden stukken, betrekking hebbende op de reeds afgehandelde onderwerpen, gelieve Uwe Excellentie hierbij weder aan te treffen.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

H. B. Greven,

Waarn. Voorzitter.

H. W. Methorst,

Secretaris.

BIJLAGE IX.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

Nº. 488. 's-Gravenhage, 16 Nov. 1904.

Bericht op schrijven van: 25 April 1903, Litt. G, Nº. 31; 30 Juni 1903, Litt. G, Nº. 2; 26 October 1903, Litt. G, Nº. 1.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Koloniën.

In aansluiting aan haar advies van 20 Mei 1904, Nº. 399, heeft de Centrale Commissie voor de Statistiek de eer het volgende aan Uwe Excellentie ter overweging aan te bieden.

Met belangstelling heeft de Commissie kennis genomen van de door tusschenkomst van Uwe Excellentie van de Indische Regeering ontvangen dossiers, betrekking hebbende op de methoden van verzameling der gegevens voor de statistieken van het zoutdebiet, van het mijnwezen, van de burgerlijke openbare werken en van die, welke door het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië worden uitgegeven.

De toegezonden bescheiden in zake het *zoutdebiet* en het *mijnwezen* geven der Commissie geen aanleiding tot het maken van opmerkingen.

Wat de *burgerlijke openbare werken* betreft heeft het de aandacht der Commissie getrokken, dat omtrent het verkeer op de stoomtramwegen in Atjeh geen statistische gegevens in het Verslag worden aangetroffen.

Wel wordt sub D, Landmacht, een onderdeel van een paragraaf gewijd aan het onderwerp „Staatsstoomtramweg in Atjeh en telephonen aldaar", doch noode wordt deze Staatsstoomtramweg in bijlage S onder de daar in tabel II genoemde stoomtramwegen gemist. De omstandigheid, dat deze tramweg onder het Departement van Oorlog ressorteert, schijnt geen voldoende reden om het belangrijke overzicht in bijlage S aldus onvolledig te doen zijn. Overigens heeft de Commissie met bijzondere ingenomenheid kennis genomen van de uitvoerige en belangrijke gegevens, welke jaarlijks nopens het spoorwegverkeer in Nederlandsch-Indië worden gepubliceerd.

Bij kennisneming van de Overzichten betreffende den Postspaarbankdienst in Nederlandsch-Indië (Koloniaal Verslag 1903, Bijlage X) rees de vraag of het niet mogelijk zou zijn in Tabel IV, waar het aantal inleggers op het einde van het jaar naar hun maatschappelijken stand of beroep wordt onderscheiden, tevens het bedrag van de inlagen voor elke groep te vermelden. Eene zoodanige aanvulling komt der Commissie zeer wenschelijk voor.

De door het *Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië* toegezonden bescheiden hebben de Commissie tot de overtuiging gebracht, dat over het algemeen de gegevens voor de legerstatistiek van het Nederlandsch-Indische leger verzameld worden op een wijze, die evenzeer de betrouwbaarheid als de volledigheid waarborgt.

Wat de bewerking betreft, veroorlooft zij zich omtrent de samenstelling der tabellen 6 en 7 van Bijl. A in het Koloniaal Verslag, de volgende opmerking.

Blijkens de in den Bundel aangetroffen Nota van het Departement van Oorlog zijn de evengenoemde tabellen samengesteld uit de gegevens van den zesmaandelijkschen sterktestaat.

In die tabellen komt onder de „*tijdelijk niet beschikbaren*" een rubriek voor, genoemd: „*kunnen bovendien voorloopig niet te velde trekken*". Als toelichting wordt vermeld, dat hieronder bedoeld worden die andere categorieën van militairen, *voornamelijk reconvalescenten van beri-beri*, die, hoewel niet bij hoofdelijk geneeskundig onderzoek als niet-valide verklaard, toch niet in aanmerking mogen komen om te velde gezonden te worden.

Raadpleegt men de zesmaandelijksche sterktestaten, dan vindt men daar eene zoodanige rubriek niet genoemd onder de opgaven van de „*tijdelijk niet beschikbaren*". De eenige rubriek, die geheel of gedeeltelijk met de genoemde rubriek van de tabellen van het K. V. zou kunnen overeenstemmen, is rubriek L: „*kunnen wegens physieke ongeschiktheid niet te velde trekken*". Zeer waarschijnlijk zijn de onder deze rubriek L vermelde cijfers overgenomen uit eene geheel gelijknamige rubriek in de door commandanten van korpsen, enz. in te dienen maandelijksche sterktestaten.

In den model-sterktestaat wordt deze rubriek onder aanteekening (o) toegelicht. Verder wordt in dienzelfden maandelijkschen sterktestaat, onder de „Aanmerkingen", nog een staatje opgenomen, vermeldende een zeker aantal personen, die, *hoewel onder de beschikbaren gerekend*, toch niet geschikt voor *Atjeh* zijn, o. a. militairen, *die nog geen jaar van beri-beri hersteld zijn* en militairen, die *lijdende zijn aan beri-beri*.

Vergelijkt men hiermede de bovenaangehaalde toelichting op de modellen 6 en 7 van het K. V., dan moet men wel de gevolgtrekking maken dat voor het invullen van die tabellen de gegevens rechtstreeks uit de maandelijksche sterktestaten geput zijn ,en dat bij de cijfers van hen, die *„wegens physieke ongeschiktheid niet te velde kunnen trekken"*, opgeteld zijn — geheel of gedeeltelijk — het aantal van hen, die in de aanmerkingen van den maandelijkschen sterktestaat werden genoemd als *„beschikbaar, doch niet geschikt voor Atjeh"*.

Het is van groot belang te weten of de hier alzoo genoemden *allen* zijn medegeteld, en, zoo niet, welke categorieën daarvan *wel* en welke *niet* zijn medegeteld. De beantwoording van deze vraag heeft veel invloed op de gevolgtrekkingen, die uit de tabellen 6 en 7 gemaakt kunnen worden. Zoo b.v. zijn de militairen, in de maandelijksche sterktestaten aangewezen als *„beschikbaar, doch niet geschikt voor Atjeh"*, voor een groot deel evenzeer ongeschikt voor eene expeditie tegen een anderen Inlandschen vijand. Bij zulk eene expeditie zal men evenmin indeelen (dan wel voor aanvulling bezigen) de militairen, die nog te kort in dienst zijn (3e alinea in den maandelijkschen sterktestaat) of die nog nimmer de schietoefeningen der 2e klasse doorloopen hebben en derhalve nog niet schietvaardig zijn (4e alinea in den M. S.).

Daarentegen zal men niet *al* de categorieën mogen medetellen, wanneer men wil weten hoeveel militairen geschikt zijn om deel uit te maken of tot aanvulling te dienen van expeditiën buiten *Atjeh.*

Zoo zullen misschien verschillende militairen, al zijn ze nog geen vol jaar van beri-beri hersteld, geschikt verklaard worden, om deel te nemen aan expeditiën naar streken waar nog geen beri-beri heerscht.

Moeten de tabellen 6 en 7 van het K. V. dienen voor conclusiën omtrent het aantal manschappen, geschikt om aan den oorlog deel te nemen, als deze op *Java* gevoerd wordt, hetzij bij een algemeenen opstand op dat eiland, 't zij tegen een buitenlandschen vijand, dan mag men wel het grootste deel van de manschappen, genoemd onder *„beschikbaar, doch niet geschikt voor Atjeh"* onder de geschikten opnemen.

Datzelfde geldt ook van enkele rubrieken der in de sterktestaten opgenomen niet-*beschikbaren.* Zoo zijn o. a. de leerlingen van de kaderscholen in zulk een geval, waarbij de kaderscholen worden opgeheven, wel degelijk beschikbaar. Dat is mede het geval met hen, die tijdelijk ter beschikking van andere autoriteiten gesteld zijn. Uit het voorgaande blijkt voldoende, dat de statistiek, in verband met elk doel, het aantal beschikbaren om te velde te

gaan moet kunnen geven. Zij moet dus verschillende cijfers kunnen verstrekken. Het aantal beschikbaren op Java om de troepen in Atjeh aan te vullen is anders dan het aantal beschikbaren om naar andere streken op expeditie te worden uitgezonden of tot aanvulling te dienen, en dat getal is weer anders dan het aantal beschikbaren voor den strijd op Java.

Wil men voor elk dier verschillende gevallen juiste gevolgtrekkingen maken uit de tabellen van het K. V., dan dienen die tabellen voor elk van die gevallen het aantal beschikbaren aan te geven, of gegevens te bevatten, zóó uitvoerig, dat men daaruit voor elk bijzonder geval het aantal beschikbaren kan afleiden.

Een ander punt geeft het summier ziekenrapport van het Nederlandsch-Indische leger.

In dat rapport geeft staat A 1, garnizoensgewijze, de cijfers der behandelde, herstelde, geëvacueerde, afgekeurde en overleden militairen, de officieren daaronder begrepen. Het doel van dezen staat kan alleen zijn een vergelijkend overzicht te geven van den gezondheidstoestand in de verschillende garnizoenen. Dat doel wordt echter niet volkomen bereikt.

Een factor tot beoordeeling van den gezondheidstoestand is het aantal ziektegevallen, dat in een bepaald tijdvak, bv. een jaar, op eene bepaalde sterkte, bv. 100 man, voorkomt. Voor het bepalen van dien factor dienen de twee kolommen, waarvan de eene de gemiddelde sterkte aangeeft van het garnizoen, en de andere het aantal zieken, die, in den loop van het jaar, uit het garnizoen in behandeling kwamen.

De gemiddelde sterkte is het rekenkunstig gemiddelde van de 12 sterkteopgaven, voorkomende in de maandelijksche sterktestaten. Geheel juist is die wijze van het berekenen der sterkte niet.

Men zou òf het gemiddelde moeten nemen van de 365 dagelijksche sterkte-opgaven, òf wel men zou voor ieder man moeten nagaan hoeveel dagen hij gedurende het bepaalde jaar in het garnizoen heeft doorgebracht. De som van al die dagen, gedeeld door 365, geeft een quotient, dat als de gemiddelde sterkte gedurende het loopende jaar mag beschouwd worden.

Beide wijzen van berekenen vorderen een belangrijken arbeid, waarvan een groot deel komt ten laste der korpscommandanten, reeds met administratieven arbeid overladen. Men moet daarom zich tevreden stellen met het gemiddelde der 12 maandelijksche sterktestaten. Dat kan te eer, omdat de garnizoenen slechts zelden onderhevig zijn aan groote, plotseling optredende sterkteveran-

deringen. Daardoor zal de gemiddelde sterkte, afgeleid uit de 12 maandelijksche sterktestaten, slechts weinig afwijken van de ware, gemiddelde sterkte. Vinden er nu en dan al belangrijke schommelingen in de sterkte plaats, bv. bij het te velde trekken of bij terugkeer van eene expeditie, dan vinden die schommelingen plaats op geheel ongeregelde tijdstippen. Er bestaat daardoor veel meer kans dat, in den loop van verscheidene achtereenvolgende jaren, de fouten, met de maandstaten gemaakt, tegen elkander zullen opwegen, dan zich zullen opstapelen.

Op een ander punt is echter wijziging gewenscht.

De cijfers in de kolom: „Bijgekomen in het jaar ...... uit het garnizoen" geven, blijkens de toelichting van het legerbestuur, omtrent de wijzen van het verzamelen dier cijfers, vrij nauwkeurig het aantal ziektegevallen, gedurende den loop van het jaar, in het garnizoen voorgekomen. Daarbij zijn uitgezonderd de ziektegevallen van geringe beteekenis, waarbij de patient na 1 of 2 dagen kwartierziek geweest te zijn, weer geheel hersteld is. Deze patienten toch, en deze alléén, worden, blijkens de Nota van den Chef van den geneeskundigen dienst (zie blz. 3) niet opgenomen in het register van den garnizoensarts. Alle andere patienten, ook zij die later geëvacueerd en dus in een ander garnizoen behandeld worden, komen voor in de kolom: „Bijgekomen ...... uit het garnizoen".

Hierbij wordt eene fout gemaakt. Blijkens noot (d) van den Staat A 1, zijn „Voor de met een sterretje geteekende plaatsen onder de cijfers der bijgekomen lijders ook begrepen de van naburige garnizoenen of ageerende colonnes opgezonden lijders".

Die lijders zijn dus blijkbaar niet begrepen in het aantal, vermeld in de kolom „Bijgekomen evacuatie", waarbij zij juist op hun plaats zouden zijn. Alle twijfel omtrent dit punt wordt weggenomen als men opmerkt dat in den staat A 1, voor het jaar 1901 (zie Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, deel XLII, afl. 6) sommige garnizoenen met een sterretje gemerkt zijn, ofschoon daar geen militairen, opgenomen bij evacuatie, zijn vermeld. Daartoe behooren o. a. Poeloe-Raija, Meulaboh, Segli, Siboga, Amoentai en Banda.

Verder zij nog opgemerkt, dat het aantal ziektegevallen per 100 man van de gemiddelde garnizoenssterkte wel eenig denkbeeld geeft van den gezondheidstoestand in een garnizoen, maar geen volkomen juist beeld. De duur der ziekte toch, een zeer belangrijk element, is daarbij verwaarloosd. Een juister beeld zou men daarom bekomen, wanneer men ook het aantal ziektedagen in rekening bracht. Een omvangrijke arbeid is daarvoor noodig, vooral omdat niet alleen in rekening gebracht moet worden het aantal

dagen, gedurende welke de patient *in* het garnizoen, maar ook *daarbuiten*, na evacuatie, in behandeling was. En die statistiek zal eerst gemaakt kunnen worden eenigen tijd na het einde van het jaar, daar verscheidene zieken, in behandeling gekomen in het laatst van het jaar, gedurende het volgend jaar soms nog geruimen tijd in behandeling blijven. Deze laatste categorie zou men echter jaarlijks in haar geheel op het volgende jaar kunnen overbrengen.

Op eenvoudige wijze kan men het gewenschte doel vrij nauwkeurig bereiken, en wel door voor elk garnizoen aanteekening te houden zoowel van het aantal zieken, dat in het garnizoen zelf, als van dat, 't welk door evacuatie, daarbuiten in behandeling is. Voor deze statistiek leveren echter de thans door de ziekeninrichtingen en garnizoensartsen maandelijks in te dienen ziekenrapporten niet de noodige gegevens. Op eenvoudige wijze kan in die leemten worden voorzien. Daartoe is alleen noodig dat de garnizoensartsen en ziekeninrichtingen in elk garnizoen dagelijks opteekenen het aantal zieken uit het garnizoen zelf en verder, garnizoensgewijze, het aantal zieken door evacuatie daar uit andere garnizoenen aanwezig.

Jaarlijks wordt eene verzameling dier aanteekeningen gezonden aan den Chef van den geneeskundigen dienst. Deze laat de verschillende totalen, garnizoensgewijze, bijeenvoegen.

Nog zij opgemerkt dat de hierbedoelde methode slechts noodig is voor die grootere ziekeninrichtingen, waarheen een belangrijk aantal zieken wordt geëvacueerd. Daar, waar slechts een gering aantal patienten bij evacuatie wordt opgenomen, is het eenvoudiger voor elken patient, door evacuatie in behandeling gekomen, na afloop van het jaar uit de ziekenlijst (Bijlage VIII der Nota van den Chef van den geneeskundign dienst) het aantal dagen te bepalen, gedurende welke hij in de ziekeninrichting werd behandeld. De aldus verkregen getallen worden verder garnizoensgewijze verzameld.

Indien jaarlijks, op de bovenomschreven wijze, door den Chef van den geneeskundigen dienst eene statistiek wordt opgemaakt, dan kan men eerst de garnizoenen commandementsgewijze samenvoegen, en daarna alle commandementen. Zoodoende bekomt men een veel juister en beter sprekend beeld van den gezondheidstoestand en de validiteit van het leger, dan door kolom III der tabel N°. 4 van de bijlagen van het K. V.

Aangaande den gezondheidstoestand der verschillende garnizoenen geeft deze statistiek echter nog geen volkomen overzicht. Niet alleen het aantal ziektegevallen in verband met den duur

der ziekte is een afdoende maatstaf tot beoordeeling van den gezondheidstoestand.

In sommige garnizoenen, b.v. waar veel malaria heerscht, zal het aantal ziektegevallen en ziektedagen betrekkelijk groot zijn, en wellicht veel grooter dan in een ander garnizoen, waar weinig malaria, doch veel cholera heerscht. Het betrekkelijk cijfer der zieken geeft dan voor die garnizoenen geen juisten maatstaf ter beoordeeling van den gezondheidstoestand. Blijkens tabel C II van het summier ziekenrapport over 1901 herstelden in dat jaar van malaria 93.18 % en van cholera 38.48 %.

Hieruit blijkt de noodzakelijkheid van eene sterftestatistiek naast de ziekenstatistiek. De sterftestatistiek kan opgemaakt worden met de hulp van kolom „*overleden*" der tabel A 1 van het summier ziekenrapport. Die kolom geeft echter de cijfers niet met voldoende nauwkeurigheid.

De sterftegevallen onder de geëvacueerden mogen niet ten laste komen van het garnizoen waar die militairen zijn overleden, maar wel van het garnizoen, waar zij ziek werden. Eene dergelijke statistiek is echter met de maandelijksche ziekenrapporten, gelijk die thans worden opgemaakt, niet mogelijk. Eene kleine wijziging van het maandelijksch ziekenrapport kan dat bezwaar wegnemen. Het is n.l. slechts noodig in de kolom „*overleden*" van dat rapport alleen de sterfgevallen op te nemen van hen, die in het garnizoen zelf ziek werden. Op het achterblad van meerbedoeld rapport kan vermeld worden het aantal sterfgevallen onder de geëvacueerden, en wel garnizoens- en landaardsgewijze. Dit laatste is zeer gemakkelijk, omdat uit de ziekenlijst, die met elken patient bij evacuatie wordt medegezonden, het garnizoen blijkt, waar hij ziek werd.

Ten slotte zij de aandacht nog gevestigd op het volgende punt.

Sommige ziekten uiten hunnen schadelijken invloed op het leger niet alleen, en ook niet in de eerste plaats, door het betrekkelijk ziekte- en sterftecijfer, maar vooral door het betrekkelijk aantal afgekeurden. Tabel D 1 van het bovengenoemde ziekenrapport leert hoe de verhouding van het aantal afgekeurden tot het aantal behandelden bij de verschillende ziekten zeer uiteenloopt.

Bij lepra b.v. is die verhouding ruim 66 %, terwijl zij bij de overige ziekten afwisselt van 9,06 % tot 0,42 %.

Omtrent het *betrekkelijk* aantal afgekeurden kunnen de cijfers in de kolom „*Afgekeurd*" der tabel A 1 van het summier ziekenrapport niets leeren. Volgens noot (c) van die tabel kunnen de lijders, die werden afgekeurd, onverschillig uit welke garnizoenen zij afkomstig zijn, slechts verantwoord worden bij een der garni-

zoenen, waar eene geneeskundige commissie is gevestigd tot onderzoek en afkeuring van militairen, of tot staving der noodzakelijkheid van een verlof naar *Europa*, of van terugkeer naar *Nederland*. Een doelmatige wijze van verzamelen der statistische gegevens stuit alzoo op eene administratieve bepaling, die echter voor wijziging vatbaar is.

Het gewenschte doel kan op de volgende wijze bereikt worden. Vooreerst kan de kolom „*Afgekeurd*" uit de maandelijksche ziekenrapporten vervallen. Verder dienen de ziekeninrichtingen, waar de afkeuringen alleen kunnen plaats hebben, maandelijks een staat in, garnizoens- en landaardsgewijze ingericht. Daarbij wordt elke afgekeurde vermeld bij het garnizoen, waar volgens de ziektegeschiedenis de ziekte vermoedelijk is ontstaan. Is dat in enkele gevallen niet met zekerheid te bepalen, dan wordt het garnizoen niet vermeld.

Bij de samenstelling van het jaarlijksch ziekenrapport worden de gegevens voor elk garnizoen verzameld, en bij elk garnizoen, in de kolom „*Afgekeurd*", het aantal opgenomen van de afgekeurden, die in dat garnizoen hunne kwaal hebben opgedaan. Het aantal der afgekeurden voor wie een dergelijk garnizoen niet aangewezen kan worden, wordt afzonderlijk vermeld en opgenomen in het totaal van het aantal bij het geheele leger afgekeurden.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

A. Kerdijk,
Voorzitter.

H. W. Methorst,
Secretaris.

BIJLAGE X.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

N°. 392.

's-Gravenhage, 18 Mei 1904.

Bericht op schrijven van 27 Januari 1904, N°. 9870, Afd. B. B., betreffende Organisatie van de Ambtelijke Statistiek.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

In antwoord op nevenvermelde missive heeft de Commissie de eer het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.

Uwe Excellentie stelt aan de Commissie met betrekking tot het door haar aanbevolen denkbeeld der aanstelling van correspondenten, als organen van het Centraal Bureau voor de Statistiek, deze drie vragen:

1°. Welk aantal correspondenten wordt aanvankelijk noodig geacht;

2°. Welk aantal wordt bij eene finale doorvoering der centralisatie van de Rijksstatistiek noodig geacht;

3°. Binnen welk tijdsverloop zal het maximum bereikt moeten worden.

1°. Wat de eerste vraag betreft, meent de Commissie, en zulks geheel in overeenstemming met de op dit stuk bestaande denkbeelden van den Directeur van het Centraal Bureau, dat aanvankelijk, d. i. voor de behoeften van het Bureau in zijn tegenwoordigen omvang, met een drietal correspondenten wel zou kunnen worden volstaan.

Het komt der Commissie echter met den Directeur voor, dat het wenschelijk zou wezen, de aanstelling van correspondenten *geleidelijk* te doen geschieden, ook in verband met den voor de vorming van correspondenten onmisbaren proeftijd, bij het Centraal Bureau door te brengen. Gedurende dien proeftijd zullen zij zich met de wijze van verzamelen van alle statistieken welke bij dat Bureau worden bewerkt vertrouwd moeten maken, en inzicht verkrijgen in de methodische vragen welke daarbij zich

voordoen. Meer dan één dezer aanstaande correspondenten tegelijk bij het Bureau aan te stellen komt der Commissie onraadzaam voor en wel om twee redenen.

Vooreerst omdat de correspondent gedurende den proeftijd meer zal moeten leeren, dan zelf nuttig werkzaam kunnen zijn, zoodat zijn leertijd de taak van het Bureau, bij hetwelk de te verrichten bezigheden tot dusver nog niet in evenredigheid zijn met de aanwezige werkkrachten, aanvankelijk verzwaart, en voorts omdat de begrooting van het Bureau daardoor nog in meerdere mate zou worden verhoogd dan thans reeds volstrekt noodzakelijk is, wil het Bureau de opgedragen werkzaamheden naar behooren kunnen verrichten.

Daarom geeft de Commissie in overweging op de begrooting voor 1905 gelden uit te trekken voor de indienstneming van één adspirant-correspondent. Deze zou dan, indien hij gedurende zijn proeftijd voldoet, tegen het eind van 1905 kunnen worden uitgezonden en in 1906 door een tweeden kunnen worden opgevolgd. De aanstelling van dezen tweeden en van den derden correspondent zou dan één of twee jaar later kunnen volgen, zoodat het Bureau in ieder geval in 1907 over een drietal correspondenten kan beschikken, wien als ressort zouden kunnen worden aangewezen bijv. den eersten de beide Hollanden, den tweeden Zeeland, Utrecht, Brabant en Limburg, en den derden de vijf overige provinciën, met een bevolking bij de jongste volkstelling van resp. 2.112.579, 1.303.105 en 1.688.295 zielen. Hun standplaats zou dan kunnen zijn resp. een der voornaamste plaatsen van Noord- of Zuid-Holland, 's-Hertogenbosch en Zwolle.

Den eersten correspondent zou voorloopig als standplaats 's-Gravenhage kunnen worden aangewezen, ten einde van daaruit de noodige reizen te kunnen maken; aangezien zijn werkzaamheid aanvankelijk het geheele land zal omvatten, zal het voor hem benoodigd bedrag aan reis- en verblijfkosten in den eersten tijd hooger zijn dan dat waarop later voor ieder der drie correspondenten zal zijn te rekenen. Daarom ware voor hem te dier zake f 1200 uit te trekken, in plaats van f 1000, zooals voor elken correspondent geraamd was in het advies der Commissie van 14 October 1903, n°. 146.

2°. en 3°. De beantwoording van vragen 2 en 3 hangt nauw samen met den omvang waarin en de snelheid waarmede de centralisatie der ambtelijke statistiek, welke door de Commissie in hare ter zake uitgebrachte adviezen met warmte bij Uwe Excellentie is bepleit, tot stand zal komen. Naarmate meerdere statistieken, met welker bewerking en uitgifte het Centraal

Bureau voor de Statistiek is of nog zal worden belast, door dit Bureau uit het grondmateriaal żelf worden bewerkt, stijgt de behoefte om ter plaatse waar dit grondmateriaal wordt verzameld, op die verzameling te kunnen toezien, en er, door het geven van wenken in het belang eener noodzakelijke eenvormigheid en op andere wijze, rechtstreeks aan te kunnen medewerken.

Nu is echter een zoodanige centralisatie in de bewerking der statistiek nog slechts zeer ten deele bereikt. Op het gebied der bevolkingsstatistiek alleen voor wat de sterftestatistiek aangaat; op dat der sociaal-economische statistiek voor hetgeen niet door bemiddeling der Kamers van Arbeid wordt verzameld; met betrekking tot de gerechtelijke en gevangenisstatistiek en met betrekking tot de statistiek der spaar- en leenbanken. Ten aanzien van alle verdere statistieken, welker bewerking bij het Bureau plaats heeft, moet met de centralisatie der bewerking nog een begin worden gemaakt. Daarbij komt dat op dit oogenblik nog onbekend is, hoever de in 1899 begonnen overbrenging der Rijksstatistiek naar het Centraal Bureau nog verderen voortgang hebben zal, b.v. met betrekking tot de statistiek van den in-, uit- en doorvoer, van de posterijen en telegrafie, van het vervoer op de spoor- en tramwegen, de statistieken van de scheepvaart, welke het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid bezorgt, die van het krankzinnigenwezen, enz.

Om deze redenen is het thans — en deze meening wordt door den Directeur van het Centraal Bureau volkomen gedeeld — nog niet met zekerheid te zeggen hoeveel correspondenten bij eene finale doorvoering der centralisatie noodig zullen zijn. Buitengewone omstandigheden daargelaten, meent de Commissie echter wel te mogen aannemen, dat ook in de toekomst niet meer dan een tiental correspondenten noodig zal zijn, en dat dit aantal niet in de eerste 10 jaren zal worden bereikt.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,
H. B. GREVEN,
Waarn. Voorzitter.
H. W. METHORST,
Secretaris.

BIJLAGE XI.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

No. 523. 's-Gravenhage, 28 December 1904.

Bericht op schrijven van 10 Juni 1904, Bureau D, No. 44, betreffende Statistiek van loon en werkduur.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Marine.

In antwoord op nevenvermelde missive heeft de Centrale Commissie voor de Statistiek de eer het navolgende te berichten.

Nu er bij Uwe Excellentie bezwaar blijft bestaan om Hare medewerking te verleenen, ten einde, met betrekking tot de werklieden arbeidende op fabrieken of werven van particulieren, waar werken ten behoeve van Haar Departement worden uitgevoerd, de door het Centraal Bureau voor de Statistiek gewenschte opgaven omtrent loon en werktijd te verstrekken, omdat het verzamelen dier gegevens grooten last aan de bedoelde fabrieken en werven zoude veroorzaken, meent de Commissie op dit punt niet nader te moeten aandringen.

Doch wat aangaat de Rijksmarinewerven, veroorlooft de Commissie zich een dringend beroep op Uwer Excellentie's medewerking.

Zij zou het n.l. zeer op prijs stellen, indien Uwe Excellentie bereid werd bevonden geregeld, b.v. kwartaalsgewijze, een afschrift van de wekelijksche betaalstaten, die bij de werven worden aangehouden, ter beschikking te doen stellen van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

De arbeid aan het maken dezer afschriften verbonden — hetgeen in den vorm van doordruk of op andere mechanische wijze zou kunnen geschieden — kan, naar het oordeel der Commissie, niet zeer groot zijn. En bovendien is naar hare meening het verkrijgen van een juist inzicht in de arbeidsvoorwaarden van een vrij groot aantal in 's lands dienst werkende arbeiders wel eenige moeite waard. Zij veroorlooft zich mitsdien bovengenoemd verzoek tot Uwe Excellentie te richten en Haar beleefd in overweging te geven bedoelde afschriften voortaan, te beginnen met

1 Januari 1905, te doen opmaken en ter beschikking van het Centraal Bureau te stellen.

Mocht Uwe Excellentie, onverhoopt, tegen dit voorstel overwegend bezwaar hebben, dan zal de Commissie zich tot de Algemeene Rekenkamer wenden, met het verzoek de aldaar berustende betalingstukken ter statistische bearbeiding te mogen ontvangen. Uit deze stukken kan, in verband met de gestelde regelen nopens den werkduur bij de werven, gelijk aan de Commissie, na gepleegd overleg met den heer J. F. van Beek, Hoofd van het Vak van Scheepsbouw bij den Rijkswerf te Amsterdam, gebleken is, voor ieder werkman, zoowel de door hem gewerkte tijd worden nagegaan, als het door hem verdiend loon worden becijferd, indien althans — waartegen, naar de Commissie zich vleit, bij Uwe Excellentie in elk geval geen bezwaar zal bestaan — óok met betrekking tot de in taak arbeidende werklieden de loongrondslag in de staten wordt vermeld, op de wijze zooals dit ten opzichte van de in uurloon werkende arbeiders het geval is.

De zéér omvangrijke arbeid, noodig om uit laatstgenoemde stukken over een tijdvak van een vol jaar, het looninkomen en den werkduur van ieder arbeider te becijferen, zou echter zeer aanmerkelijk worden vereenvoudigd, indien Uwe Excellentie aan *eerstgenoemd* verzoek zou willen voldoen. Dit moge daarom nogmaals dringend in Uwer Excellentie's welwillende overweging worden aanbevolen.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

A. Kerdijk,
Voorzitter.

H. W. Methorst,
Secretaris.

BIJLAGE XII.

BIJLAGEN:
7 telkaarten en een ziektelijst
met toelichting.

's-Gravenhage, 20 Oct. 1904.

RAPPORT *der Commissie ter bevordering van eenheid in de sanitaire statistieken van leger en vloot in moederland en koloniën, ingesteld door de Departementen van Oorlog, Koloniën, Marine en de Centrale Commissie voor de Statistiek, op initiatief van laatstgenoemde Commissie.*

Aan
de Centrale Commissie voor de Statistiek.

In een onder dagteekening van 18 November 1902, n°. 506, tot den Minister van Koloniën gericht schrijven, gaf de Centrale Commissie voor de Statistiek o. m. in overweging om, ten einde eenheid te brengen in de geheele militair-sanitaire statistiek betreffende moederland en koloniën, deze aangelegenheid aan het oordeel van eene speciale commissie te onderwerpen, (zie Jaarverslag der Centrale Commissie over 1902) en werd aan Zijne Excellentie tevens de vraag gesteld of hij bereid zou zijn om te dier zake overleg te plegen met de Departementen van Oorlog en Marine.

Hierop antwoordde de Minister van Koloniën d.d. 16 Maart 1903, Lett. G, n°. 35, dat hij zich met het denkbeeld om de bewuste aangelegenheid commissoriaal te maken, in beginsel wel kon vereenigen, doch dat het hem voorkwam dat, wanneer ook de inrichting van de statistiek hier te lande er in betrokken wordt, het voorstel daartoe niet behoort uit te gaan van het Departement van Koloniën, maar dat allereerst door de Centrale Commissie voor de Statistiek dienaangaande in overleg moet worden getreden met de Departementen van Oorlog en Marine.

Nadat de Centrale Commissie voor de Statistiek bij schrijven van 14 Mei 1903, n°. 76, had medegedeeld, dat zij met ingenomenheid den door den Minister van Koloniën aangegeven weg zou volgen, wendde zij zich met een schrijven van 14 Mei 1903, n°. 77, tot de Ministers van Oorlog en Marine, in het belang der totstandkoming van eene Commissie tot bevordering van eenheid

in de sanitaire statistieken van leger en vloot in Nederland en Koloniën.

Vervolgens ontving de Commissie eene missive van den Minister van Oorlog van 27 Mei 1903, IIIe afd., no. 136, waarin werd toegezonden het ter zake uitgebrachte advies van den Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst der Landmacht. In overeenstemming daarmede werden, bij nader schrijven van dien Minister van 12 Juni 1903, IIIe afd., no. 125, tot leden der Sanitaire Commissie aangewezen de Heeren: 1o. A. A. J. Quanjer, Dirigeerend Officier van Gezondheid der 2e klasse, toegevoegd aan den Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst der Landmacht, en lid van de „Internationale militär-ärztliche Commission für einheitliche Militär-Sanitäts-Statistik"; 2o. J. Carpentier, Officier van Gezondheid der 1e klasse van het Militair Hospitaal te 's-Gravenhage, gedetacheerd ten bureele van den genoemden Inspecteur, beiden onder diens toezicht belast met de samenstelling van het jaarlijks verschijnend „Statistisch overzicht der behandelde zieken van het Nederlandsche Leger"; 3o. J. E. Muschart, Officier van Gezondheid der 1e klasse, Chef van het Militaire Hospitaal te den Helder. Na eervol ontslag uit den militairen dienst van den heer Muschart werd in diens plaats als lid der Commissie door den Minister van Oorlog, bij schrijven van 23 Juni 1903, IIIe afd., no. 178, aangewezen de heer J. J. F. M. Nooren, Chef van het Militair Hospitaal te Doesburg, die eenige jaren bij de Landmacht in West-Indië gedetacheerd was.

Van den Minister van Marine werd een schrijven ontvangen, d.d. 28 Mei 1903, Bureau S/B, no. 35, waarbij als leden der Commissie werden aangewezen de heer Dr. J. W. Blanken, Dirigeerend Officier van Gezondheid 2e klasse, Chef van het Marine-Hospitaal te Hellevoetsluis, en de heer Dr. J. A. Portengen, Officier van Gezondheid der 1e klasse aan het Departement van Marine.

Daarna wendden Voorzitter en Secretaris der Centrale Commissie voor de Statistiek zich tot den Minister van Koloniën, met verzoek thans ook één of meer leden voor de Militair-Sanitaire Commissie te willen aanwijzen. Naar aanleiding daarvan werd door genoemden Minister, bij brief van 22 Juni 1903, Lett. C., no. 43, tot lid der Commissie benoemd de heer Dr. A. H. van der Weerd, Officier van Gezondheid der 1e klasse van het leger in Nederlandsch-Indië, thans ingedeeld bij de reconvalescenten-afdeeling der Koloniale reserve te Zutphen.

Harerzijds wees de Centrale Commissie tot leden dezer Militair-Sanitaire Commissie aan de heeren J. van Dam van Isselt, Dr. H. G. Ringeling en Dr. C. A. Verrijn Stuart.

De Commissie werd door den Voorzitter der Centrale Commissie in eene op 17 Juli 1903 gehouden bijeenkomst geïnstalleerd. De Commissie benoemde tot Voorzitter den heer van Dam van Isselt, en noodigde den Secretaris der Centrale Commissie voor de Statistiek, Mr. H. W. Methorst, uit het secretariaat waar te nemen, waartoe deze zich bereid verklaarde.

Nadat de heer Portengen, wegens vertrek naar elders, uit de Militair-Sanitaire Commissie was getreden, werd, op verzoek van den Voorzitter der Centrale Commissie voor de Statistiek, de daardoor ontstane vacature aangevuld door benoeming van den Officier van Gezondheid der 1e klasse E. C. Lorentz, werkzaam aan het Departement van Marine, tot lid dezer Commissie, bij schrijven van den Minister van Marine van 4 December 1903, Bureau S/B, n°. 34.

Dit wat de wording en de samenstelling der Commissie betreft.

Als resultaat harer beraadslagingen heeft de Commissie de eer het volgende ter overweging aan te bieden.

Tweeërlei doel kan door de militair-sanitaire statistiek worden beoogd.

Ten behoeve van de administratie van den geneeskundigen dienst kan een overzicht worden verlangd van het aantal militaire geneeskundigen, van hunne verspreiding over de verschillende garnizoenen en van het aantal en den aard der door hen behandelde ziektegevallen. Daardoor kan een oordeel worden gevormd over de voldoendheid en doelmatigheid der bestaande geneeskundige verzorging. Men kan echter ook een beeld wenschen van den gezondheidstoestand bij het leger en de zeemacht in het algemeen, en in de verschillende garnizoensplaatsen in het bijzonder.

Geenszins ontkennende het nut van een overzicht in eerstgenoemden zin, heeft de Commissie zich bepaald tot de haar gegeven opdracht: het aangeven van de hoofdlijnen van eene statistiek, die den gezondheidstoestand van leger en vloot doet kennen. Deze statistiek zal dus niet een verantwoording zijn van de handelingen der officieren van gezondheid; van de door hen behandelde zieken, waaronder ook vallen burgerbeambten, vrouwen, kinderen, dienstboden, voor zoover deze aanspraak hebben op geneeskundige behandeling door officieren van gezondheid; zij stelt zich ten doel een overzicht te geven van aard en aantal der ziekten en der sterfgevallen, waargenomen bij militairen in werkelijken dienst.

Het gewenschte doel zou dus geheel bereikt zijn, indien de statistiek zich tot alle militairen kon uitstrekken en deze, ziek

geworden, tot hun beterschap of dood onafgebroken gevolgd konden worden, en daarbij (voor de sterftestatistiek) tevens van elk geval van plotselingen dood bericht ontvangen werd. Dat doel is, in dien ruimen zin, echter niet te bereiken, hoofdzakelijk omdat aan een burgergeneesheer, de verplichting om opgave te doen betreffende de ziekte van een militair dien hij behandelt, niet kan opgelegd worden, en ook omdat, door den aard van hunnen werkkring, van sommige militairen de geneeskundige behandeling niet gevolgd kan worden.

De vraag, welke derhalve allereerst beantwoording behoeft, is deze: welke militairen zullen in de statistiek worden opgenomen?

I. *Welke militairen zullen in de statistiek worden opgenomen?*

De Commissie gaat van het beginsel uit, dat zooveel mogelijk alle militairen in werkelijken dienst, die ziek of door een ongeval getroffen zijn en door officieren van gezondheid worden behandeld, of plotseling zijn overleden, in de statistiek moeten worden opgenomen. Nagegaan zal moeten worden welke categorieën van militairen vallen buiten het waarnemingsveld, omdat, in geval van ziekte, hunne geneeskundige behandeling niet kan worden gevolgd.

Het zij vergund bij de beantwoording hiervan achtereenvolgens de Landmacht, de Zeemacht en het Koloniale leger te behandelen.

A. Wat de *Landmacht* betreft, is de Commissie van oordeel, dat in het algemeen als militairen beschouwd moeten worden de personen, vermeld in art. 45 juncto art. 46 van het nieuwe (nog niet ingevoerde) Wetboek van Militair Strafrecht, vastgesteld bij de wet van 27 April 1903 (*Staatsblad* n°. 111).

Van deze militairen moeten echter voor de ziektestatistiek om bovengenoemde redenen uitgesloten worden de navolgende categorieën.

1°. Het reservepersoneel voor de Landmacht.

Dit wordt voorgesteld, omdat de grootste helft der zieke reservisten niet in een militaire inrichting, doch ten huize hunner ouders of elders wordt verpleegd en de ziekte-diagnose van hen, vóór het vertrek, in den regel slechts oppervlakkig kan worden gesteld, terwijl mededeelingen gedurende of na de ziekte uiterst moeilijk kunnen worden verkregen. Ten einde echter eenig beeld van den ziektetoestand van het reservepersoneel te verkrijgen, zou de Commissie wel van belang achten jaarlijks in de statistiek te vermelden: 1°. hoeveel reservisten onder de wapenen zijn ge-

weest; 2°. hoeveel daarvan wegens ziekte zijn verpleegd in een militaire inrichting en 3°. hoeveel ten huize hunner ouders of elders.

2°. De personen, bedoeld aan het slot van het gestelde sub 2°. van art. 45 van genoemd Wetboek van Strafrecht. Deze personen zijn *niet* in werkelijken dienst.

3°. De personen, bedoeld sub A, 2°. c, en sub B, 4°., van art. 46 van genoemd Wetboek van Strafrecht, welke met groot verlof huiswaarts zijn gezonden. Deze personen kunnen, ziek geworden, niet worden gevolgd, voor zooveel hun geneeskundige behandeling betreft.

4°. De officieren, vermeld sub 1°. b van art. 45 van genoemd Wetboek van Strafrecht, gedurende den tijd, waarin zij op non-activiteit gesteld zijn; deze officieren kunnen, ziek geworden, niet worden gevolgd.

5°. De militairen, behoorende tot het wapen der Koninklijke Marechaussee. Deze zijn uit de statistiek weggelaten, omdat een te groot aantal zieken van dit korps buiten de garnizoenen verblijf houdt, en dus niet door militair-geneeskundigen behandeld kan worden.

6°. De miliciens, niet vallende onder de beperking hieronder sub 7 vermeld, voor wie een geneeskundige verklaring wordt uitgereikt met de bedoeling om een beslissing van de Gedeputeerde Staten uit te lokken, van den datum af, waarop deze verklaring werd opgemaakt.

Deze miliciens worden uitgezonderd om de volgende reden.

Wanneer een milicien, krachtens art. 100 van de Militiewet 1901, gebracht wordt voor de Gedeputeerde Staten, geeft de Chef van den Militairen Geneeskundigen Dienst in diens garnizoen, zoo noodig, eene geneeskundige verklaring van ongeschiktheid en wordt de bedoelde milicien naar het Militair Hospitaal gezonden in de hoofdstad van de provincie voor welke hij heeft geloot.

Twee wegen staan nu open:

a. òf in het laatstgenoemde hospitaal wordt de man opnieuw in de statistiek opgenomen, en blijft hij daar nog in verantwoording tot de beslissing van Gedeputeerde Staten gevallen is;

b. òf zijn militaire loopbaan wordt met betrekking tot de statistiek afgesloten met het uitreiken van de voormelde geneeskundige verklaring.

Tegen de wijze van handelen, sub *a* genoemd, bestaat een groot bezwaar. Daardoor toch ontstaat in de hospitalen der provinciehoofdsteden, juist in de allerdrukste tijden, een zeer groote vermeerdering van werkzaamheden, zonder noemenswaard nut. Immers, behoudens zeldzame uitzonderingen, worden de bedoelde

miliciens, krachtens besluit van Gedeputeerde Staten, ontslagen.

Volgt men den weg, sub *b* voorgesteld, dan wordt dit bezwaar voorkomen, terwijl geen nadeel wordt gebracht aan de statistiek. Immers de man is door de militaire autoriteit ongeschikt geoordeeld. Het verdient dus aanbeveling zich te bepalen tot den weg voorgesteld sub *b*.

Bovendien worden *tijdelijk*, behalve de sub 1º. tot en met 6º. genoemden, nog buiten de ziektestatistiek gelaten de navolgende categorieën.

7º. De militairen, die den gewonen dienst nog niet hebben verricht, aangezien bij hen van een verband tusschen den dienst en de geconstateerde ziekte geen sprake kan zijn.

8º. De miliciens en landweermannen, alsmede het reservepersoneel van de landmacht, die van groot verlof onder de wapenen zijn gekomen, voor zoover zij, na hun weder-opkomst, gewonen dienst nog niet hebben verricht.

9º. De militairen van desertie teruggekeerd, voor zoover zij na hun terugkeer nog geen gewonen dienst hebben verricht.

10º. Officieren en minderen, die, ter vervulling van eenige bijzondere opdracht, in het buitenland verblijf houden.

Overeenkomstig het aangenomen beginsel, om slechts militairen die door officieren van gezondheid worden behandeld in de statistiek op te nemen, blijven buiten de statistiek de militairen, die tot detentie of militaire gevangenisstraf veroordeeld, of, in afwachting van de uitspraak van den krijgsraad, in een Huis of Hulphuis van Bewaring opgenomen zijn. Daardoor ontstaat echter eene ongelijkmatigheid in de behandeling van zulke personen, omdat op plaatsen, waar zulk een gesticht niet aanwezig is, de betrokken militair in de kazerne arrest houdt en dan bezwaarlijk kan uitgesloten worden voor de statistiek. Dit betreft echter slechts weinige gevallen.

Tegen het opnemen van de overige militairen, die ziek zijnde, in de sanitaire statistiek eene plaats vinden, zijn nog wel enkele bezwaren aan te wijzen, doch deze zijn niet van zoo ernstigen aard, dat een geheele categorie daardoor buiten waarneming moet blijven.

Deze bezwaren zijn o. m.:

dat officieren zich nu en dan aan de zorg van den militairen geneeskundigen dienst onttrekken, door zich onder behandeling van een burgergeneesheer te stellen;

dat cadetten vrijheid hebben om zich, in geval van ziekte, bij hun familie te doen behandelen en verplegen en in dit geval aan de militaire statistiek ontsnappen, eene vrijheid echter, waarvan door hen niet zoo vaak gebruik wordt gemaakt als door het reservepersoneel;

dat van militairen, met verlof vertrokken tot herstel van gezondheid, in een (niet militair) sanatorium of krankzinnigengesticht opgenomen, of, wegens ziekte van verlof achterblijvende, het verder beloop der ziekte moeilijk kan gevolgd worden.

B. Voor de *Zeemacht* stelt de Commissie voor in de statistiek op te nemen alle bij de Zeemacht dienenden, die bedoeld worden in art. 45, 46 en 47 van het bovengenoemde Wetboek van het Militair Strafrecht, benevens de adelborsten van het Koninklijk Instituut voor de Marine en de adspirant-administrateurs.

Van dezen zullen echter niet opgenomen worden, en wel omdat zij bij ziekte aan de waarneming ontsnappen:

1°. Officieren en minderen, die ter vervulling van eenige bijzondere opdracht in het buitenland verblijf houden.

2°. Officieren, wien verlof is verleend onder stilstand van non-activiteits-tractement en zonder opklimming in de ranglijst.

3°. Officieren op non-activiteit.

4°. Officieren in actieven dienst, ter plaatse, waar geen behandelend officier van gezondheid aanwezig is. (Deze uitzondering is niet voor de Landmacht gemaakt, aangezien ook in het hier gestelde geval voor militairen tot de Landmacht behoorende, recht op en meestal ook gelegenheid tot hulp van officieren van gezondheid blijft bestaan.)

Bovendien op plaatsen, waar geen officier van gezondheid der Zeemacht dienst doet:

5°. Machinisten en onderofficieren in het vaste corps, op non-activiteit.

6°. Officieren, machinisten, onder-officieren en minderen, tijdens het verlof na terugkeer uit de Koloniën wegens langdurig verblijf.

Met betrekking tot de gedetacheerde bemanning op riviervaartuigen en kanonneerbooten, indien eventueele zieken aan boord van die vaartuigen niet door een officier van gezondheid der Zeemacht kunnen waargenomen of behandeld worden, acht de Commissie het wenschelijk, dat de behandelende officier van gezondheid der Landmacht opgave doet aan den officier van gezondheid van het wachtschip tot welks rolle de gedetacheerde bemanning van zulk een vaartuig behoort, en wel onverminderd de verplichting voor den behandelenden officier van gezondheid der Landmacht om 's mans ziektenboekje in te vullen.

C. Voor de *Koloniën* vervallen de verschillende rubrieken, die bij het leger hier te lande uitgeschakeld moeten worden. In het algemeen moeten alzoo alle zieke officieren en zieke mindere

militairen (Europeanen en Inlanders), die een verband bij de Koloniale troepen hebben aangegaan, als militairen beschouwd en in de statistiek opgenomen worden.

In Indië is het aantal officieren, die tijdens een binnenlandsch verlof ziek worden, en daardoor onttrokken zijn aan de sanitaire statistiek, uiterst gering, daar het aantal van hen, die met binnenlandsch verlof gaan, over 't algemeen reeds zeer gering is, en bovendien de meesten dat verlof veelal in garnizoensplaatsen doorbrengen, waar een officier van gezondheid gevestigd is. In Indië toch, waar reis- en verblijfkosten vrij belangrijk zijn, wordt van de gelegenheid om met binnenlandsch verlof te gaan, zonder dat ziekte de oorzaak is, weinig gebruik gemaakt.

Mochten dergelijke verlofgangers ziek worden, dan zullen de meesten zich wel zoo spoedig mogelijk naar een garnizoensplaats begeven, ten einde vrije geneeskundige behandeling te genieten.

Mindere militairen gaan slechts bij uitzondering, meerendeels om dezelfde reden, met binnenlandsch verlof.

De officieren die met binnenlandsch verlof gaan wegens ziekte, komen allen in de maandrapporten van garnizoen of hospitaal voor, en worden als zoodanig in de statistiek verantwoord. Mochten zij echter, tijdens een verlof tot herstel van gezondheid, door eene andere ziekte worden aangetast, dan zal, voor zooverre zij niet naar eene garnizoensplaats (Malang, Djocja, Fort de Kock, enz.) werden geëvacueerd, hun bijkomend lijden niet in de statistiek voorkomen, tenzij de bijkomende ziekte (of dat bijkomend gebrek) reden tot terugzending naar hun garnizoen mocht zijn, waardoor zij dan weder met die ziekte in de statistiek voorkomen.

Hetzelfde geldt voor militairen, beneden den rang van officier.

Het aantal officieren in Indië op non-activiteit is zoo gering, dat het nog veel kleiner aantal onder deze categorie voorkomende zieken verwaarloosd kan worden.

Onder de militairen, die bij ziekte niet, of wellicht slechts ten deele (n.l. eerst na evacuatie) medetellen, behooren:

a. De commandanten der gewapende politie, op plaatsen waar geen officieren van gezondheid zijn.

In geval van ziekte worden die militairen (onderofficieren), — die wel een verband bij de gewapende politie hebben aangegaan, maar toch militair blijven, en als zoodanig weer bij het Leger teruggevoerd kunnen worden —, behandeld door den burgergeneesheer ter plaatse. Mocht hun ziekte echter een ernstig karakter aannemen, of van langen duur zijn, dan worden zij geëvacueerd naar de dichtstbijzijnde militaire ziekeninrichting, en verschijnen zij op deze wijze wederom in de statistiek.

Het aantal der sub *a* genoemden is niet onbelangrijk, en mag zeker wel doorloopend op ruim honderd gesteld worden.

b. Alle militairen, officieren niet uitgezonderd, die op kleinere posten zijn ingedeeld, waar geen officier van gezondheid is.

De geneeskundige behandeling van deze militairen wordt, voor zooverre geen burger-geneeskundige of dokter-djawa aanwezig is, zoo goed en zoo kwaad als dat gaat, verricht door den militairen commandant, na door een officier van gezondheid eenigszins te zijn voorgelicht, of wel door een militair van het hospitaal-personeel, daar ingedeeld. Ziekten onder hen voorkomende, — en daaronder ook lichtere gevallen, die op plaatsen, waar militaire geneesheeren zijn, in de statistiek medetellen —, gaan bij deze categorie van personen geheel verloren; alleen zij, die ten gevolge van ernstige of langdurige ziekte naar het naastbijzijnd hospitaal worden geëvacueerd, komen natuurlijk in de statistiek voor.

De groote afstand, waarop deze plaatsen dikwijls gelegen zijn van een garnizoen, en het veelal zeer moeilijk traject zijn oorzaak, dat menigmaal, ook bij ernstig lijden, niet zoo spoedig tot evacuatie wordt besloten. Soms worden die plaatsen door den meest nabijzijnden officier van gezondheid bezocht, zonder dat zieken, voor wier behandeling hij aanwijzingen geeft, in een maandrapport, dus numeriek, worden verantwoord.

Het aantal op te geven van de militairen dezer categorie, is niet goed mogelijk, vooral ook door de wisseling, waaraan dat aantal onderhevig is.

Veilig kan echter het aantal dezer militairen, over geheel Indië verspreid, op ettelijke honderden geschat worden.

De militairen, niet in Indië verblijf houdende, zijn:

a. Officieren met verlof wegens langdurigen dienst;

b. Officieren met verlof wegens ziekte;

c. Officieren gedetacheerd bij de Hoogere Krijgsschool en bij de Koloniale Reserve;

d. Militairen, die, na hunne aankomst of aanwerving te Harderwijk, aldaar verblijven in afwachting van vertrek naar Oost- of West-Indië, benevens die enkele militairen, die, vreemdeling zijnde, na hunne geschiktverklaring om den dienst in de tropen te hervatten, uit Zutphen naar Harderwijk worden gezonden, eveneens in afwachting van vertrek;

e. Militairen, uit West-Indië geëvacueerd naar Nederland en te Harderwijk in garnizoen, in afwachting van nadere beslissing, wier getal echter zeer gering is;

f. Militairen bij de reconvalescenten-afdeeling der Koloniale Reserve te Zutphen;

g. Militairen bij het valiede gedeelte der Koloniale Reserve te Nijmegen.

Deze personen zullen niet bij de sanitaire statistiek van het Indisch leger gerekend kunnen worden, vooral omdat deze militairen, voor zooverre zij uit Indië terugkeerden, bij vertrek uit de sterkte van het Indisch leger worden afgevoerd.

Bovendien zou slechts een deel dier militairen (bijv. die sub *b* en *f*) voor de statistiek in aanmerking komen, als lijdende aan ziekten, opgedaan in de tropen, voor zooverre hun lijden rechtstreeks daarmede verband hield, maar deze zieken komen reeds in de Indische sanitaire statistiek als geëvacueerden voor.

Eene afzonderlijke verantwoording blijft, bij de in Europa vertoevende koloniale militairen, de eenige mogelijkheid, daar deze al evenmin bij de Landmacht kunnen worden gerekend, als behoorende niet tot de sterkte van dat leger, en dewijl hunne ziekte of recidief van ziekte, voor een deel althans, in de tropen is opgedaan. Hun verantwoording zou kunnen geschieden in een supplement van het summier ziekenrapport.

II. *Wat geldt als „ziek" voor de militair-sanitaire statistiek?*

Wat de *Landmacht* betreft, meent de Commissie, dat, benevens de officieren en gehuwde onderofficieren, die buiten eene militaire ziekeninrichting door een officier van gezondheid worden behandeld, in het algemeen slechts die zieke militairen in de statistiek moeten worden vermeld, die in militaire ziekeninrichtingen der zee- en landmacht — waaronder ook de ziekenkamers en de eventueel op te richten ziekenzalen begrepen worden — zijn opgenomen. In deze inrichtingen toch komt elk ziektegeval van eenige beteekenis. De *overige* zoogenaamde kwartierzieken moeten, naar hare meening, buiten de statistiek vallen, daar de ongesteldheden van deze voor het overgroote meerendeel zeer lichte ziektegevallen zijn. Van deze gevallen wordt wel melding gemaakt in de registers van den buitendienst, doch alle contrôle op de volledigheid dezer opgaven ontbreekt, en daarmede de betrachting van eene gelijke nauwkeurigheid in alle garnizoenen. Daarenboven wordt in garnizoenen van tijdelijk karakter (marschen kantonnementen, bivaks, gemeenten, waarheen bij dreigende ongeregeldheden troepen worden gezonden) in den regel van lichte zieken geen melding gemaakt.

Voor de *Zeemacht* wenscht de Commissie als ziek beschouwd

te zien hen, die in het Register, de basis van het geneeskundig jaarverslag betreffende den gezondheidstoestand bij de Koninklijke Nederlandsche Marine, worden opgenomen.

Wat het *Koloniale leger* betreft, zij vermeld, dat tot het jaar 1900 ook de mindere militairen, die een paar dagen kwartierziek bleven, in de statistiek werden opgenomen, doch dat na 1900 in de cijfers der behandelde militairen de kwartierzieke militairen, beneden den rang van officier, niet meer begrepen zijn. In het summier ziekenrapport over 1900 (Staat B, sub *a*) wordt als reden hiervan slechts opgegeven „dat het samentellen van ongelijksoortige grootheden de statistiek minder zuiver zoude maken". De thans in de statistiek vermelde cijfers hebben dus alleen betrekking op de militairen, die in de ziekeninrichting en op de officieren, die in het garnizoen worden behandeld.

Verondersteld wordt, dat de onmogelijkheid om bij het grootste deel der kwartierzieken eene juiste diagnose te stellen, gevoegd bij de omstandigheid, dat vooral in Indië, waar een onbeduidend ziektebeeld zoo dikwijls in ernstig lijden verandert, waardoor het grootste deel der kwartierzieken toch in de hospitalen terecht komt, ook van overwegenden invloed is geweest op het besluit om de kwartierzieke mindere militairen niet meer in de ziektestatistiek op te nemen. Het komt der Commissie raadzaam voor dezen weg ook in de toekomst te blijven volgen.

Mededeelingen omtrent ziekte van officieren of manschappen, ingedeeld op posten waar geen officier van gezondheid is geplaatst, zullen, als niet betrouwbaar voor de statistiek, buiten rekening moeten blijven.

III. *Hoe zal het ziekte-percentage berekend moeten worden?*

Hiervoren werd reeds opgemerkt, dat het doel van de militair-sanitaire statistiek is een beeld te geven van den ziektetoestand van het deel van leger en vloot in werkelijken dienst.

Sub I zijn enkele categorieën van militairen om verschillende redenen reeds uitgezonderd, en sub II werd voorgesteld slechts zoodanige personen als zieken in de statistiek te brengen voor wie eene diagnose van de ziekte is te maken. Ten einde nu de verhouding te berekenen van het aantal gezonden tot het aantal zieken, zal het totaal van alle categorieën van militairen, die voor de sanitaire statistiek buiten waarneming blijven, ook van het totaal aantal militairen moeten worden afgetrokken, daar anders de deeler bij de berekening van het ziekte-percentage te groot en dus het beeld van den ziektetoestand te gunstig zou zijn.

Ten einde de verhouding zuiver te berekenen, zal men bij de Zeemacht en de Landmacht, waar de sterkte van de militie in korten tijd zeer afwisselt, van dat deel der militairen, welke in waarneming zijn genomen, moeten leeren kennen het aantal dienstdagen, waartegenover dan het aantal ziektedagen kan gesteld worden.

Het aantal dienstdagen ware door de zorg van de Departementen van Marine en Oorlog op te geven. Dat aantal moet worden verkregen door optelling van het aantal werkelijke dienstdagen van elken militair, behoorende tot een der categorieën, die in de statistiek opgenomen worden.

Daarbij dient echter in het oog gehouden te worden dat de categorieën sub 6 en 7 hiervoren genoemd, niet als *groepen* buiten waarneming kunnen blijven. Slechts de zieken, behoorende tot deze groepen, kunnen en moeten ook worden afgetrokken van het aantal militairen in de statistiek vallende. Opgaven betreffende het aantal dezer zieken zal alleen van de chefs van den geneeskundigen dienst in de garnizoenen kunnen worden verkregen.

Eene berekening van het aantal dienstdagen schijnt voor het Indische leger op te groote moeilijkheden te stuiten, zoodat men zich hier met een gemiddeld sterktecijfer tevreden zal moeten stellen. Groot bezwaar levert dit echter niet op, daar de schommelingen der sterktecijfers bij het leger in Indië veel geringer zijn dan bij het leger hier te lande.

Als ziektedagen zouden, naar de meening der Commissie, zijn te beschouwen de eerste en de laatste dag der behandeling, met alle daartusschen liggende dagen.

IV. *Telkaartensysteem.*

Ten einde zooveel mogelijk eenheid in de verzameling en in de verwerking van het grondmateriaal te bevorderen, geeft de Commissie in overweging telkaarten in te voeren en voor elken in geneeskundige behandeling komenden militair, telkens bij den aanvang der behandeling, een telkaart op te maken, en die ter bewerking te doen opzenden naar een centraal punt. De Commissie wenscht daarvoor aan te bevelen het Centraal Bureau voor de Statistiek. Zij veroorlooft zich ontwerpen voor dergelijke telkaarten als bijlagen van dit rapport aan te bieden.

De Commissie heeft in de eerste plaats getracht eene kaart te ontwerpen, die zoo weinig mogelijk last bezorgt aan de met de invulling belaste officieren van gezondheid.

Uitgaande van het beginsel om bij elk begin van geneeskun-

dige behandeling een nieuwe kaart aan te leggen, geeft de inrichting der kaarten gelegenheid de ziekten, bij denzelfden militair gedurende het loopende jaar waargenomen, samen te voegen.

Dit doel ware namelijk te bereiken door aanteekening van het stamboeknummer.

Alleen zal deze aanteekening moeilijkheid kunnen geven voor officieren, voor zoover deze alleen een „algemeen stamboeknummer" hebben, dat den behandelenden officier van gezondheid niet bekend kan zijn.

Voor de officieren zou, b.v. door de zorg van den Inspecteur (resp. Chef) van den betrokken geneeskundigen dienst eene mededeeling, betreffende dit nummer, op de voor hen opgemaakte telkaarten kunnen geschieden.

Ten einde ook de ziektegevallen garnizoensgewijze te kunnen groepeeren — in aanmerking genomen dat in de hospitalen ook zieken uit andere garnizoenen worden opgenomen — worden daaromtrent op de kaarten inlichtingen verstrekt.

Door verschillende kleuren te bezigen voor verschillende hoofdgroepen van militairen is getracht, het depouillement zoo eenvoudig mogelijk te maken.

De Commissie heeft voorts de kaarten zoodanig ingericht, dat zij bruikbaar zijn èn voor de ziektestatistiek, èn voor de sterftestatistiek.

V. *Nomenclatuur der ziekten en der doodsoorzaken.*

Om de gewenschte eenheid in de Sanitaire Statistiek van leger en vloot te verkrijgen, is het noodzakelijk dat eenzelfde nomenclatuur worde aangenomen voor de ziekte- en sterftestatistiek der Zee- en Landmacht en van het Koloniale leger. De Commissie veroorlooft zich, als bijlage, een lijst van ziektenamen aan te bieden, met eenige toelichtingen daarop, en geeft in overweging deze lijst voor de geheele sanitaire statistiek in te voeren.

Deze nomenclatuur sluit zich geheel aan bij de thans reeds in vele landen (met de meest uiteenloopende klimaten) aangenomen internationale nomenclatuur.

Blijkens eene mededeeling van den heer Bertillon, die zich, in opdracht van het Institut International de Statistique, met het ontwerpen dier nomenclatuur belastte, gold deze in September 1903 reeds voor een aantal landen, gezamenlijk tellende 121 000 000 inwoners

Ter vergelijking met buitenlandsche sanitaire statistieken, acht de Commissie het van groot belang steeds met de wijzigingen, die

eventueel alle 10 jaren in de internationale lijst worden gebracht, rekening te houden.

Ten einde de voor de sanitaire statistiek der Zee- en Landmacht en van het Koloniale leger zoo gewenschte eenheid in de wijze van verzamelen en in de nomenclatuur te bewaren, zou het, naar de meening der Commissie, aanbeveling verdienen eene speciale permanente Commissie in het leven te roepen, bestaande uit de door de Ministers van Oorlog, Marine en Koloniën en de Centrale Commissie voor de Statistiek aan te wijzen leden, wier taak het uitsluitend zou zijn de thans verkregen eenheid, voor het geval wijziging gewenscht mocht worden, te handhaven. De bedoeling met de instelling dezer commissie is dus om, indien door een der betrokken administraties wijziging mocht worden verlangd, er voor te zorgen dat in geen geval de thans verkregen eenheid wordt verbroken, en dat, bij het eventueel invoeren van wijzigingen bij internationale overeenkomst in de internationale nomenclatuur, deze wijzigingen ook bij de militair-sanitaire statistiek worden overgenomen. Als gemachtigden van de Ministers van Oorlog en Marine en van de Centrale Commissie voor de Statistiek zouden de inspecteurs van den geneeskundigen dienst en de Directeur van het Centraal Bureau uit den aard der zaak de meest gewenschte personen zijn.

VI. *Sanitaire statistiek in oorlogstijd.*

Ofschoon het verzamelen in oorlogstijd van statistische gegevens, betreffende zieken en gewonden, van groot belang moet geacht worden, meent de Commissie, dat het uiterst moeilijk zal zijn eenheid in de verzameling van gegevens tot stand te brengen. Wel zou zij gaarne zien, dat de betrokken autoriteiten, met name de Ministers van Oorlog, Marine en Koloniën, het verzamelen van statistische gegevens ook in oorlogstijd verplicht stelden.

Voor het overige heeft de Commissie gemeend zonder uitdrukkelijke nadere opdracht van hare lastgevers, thans niet verder op dit onderwerp te moeten ingaan.

VII. *Wijze van bewerken der uitkomsten.*

De Commissie meent dat de haar gegeven opdracht zich niet uitstrekt tot het ontwerpen van de tabellen, waarin het verzamelde materiaal zal worden gepubliceerd. Slechts moge worden opgemerkt, dat het haar wenschelijk voorkomt als afzonderlijke groepen te behandelen de officieren, de cadetten, de adelborsten

en de adspirant-administrateurs, en wel afgescheiden van de gewone onderofficieren en minderen. Hierdoor wordt tevens vergelijkbaarheid met de internationale statistiek, die alleen de militairen beneden den rang van officier behandelt, mogelijk.

De Commissie voornoemd:

J. van Dam van Isselt,
Voorzitter.

H. W. Methorst,
Secretaris.

[Wit]

LANDMACHT.	JAAR:	Volgnummer der kaart [1]) ....
Hospitaaldienst. (Binnendienst)	....	Stamboeknummer [2]) tegenw. .... / vorig .... (in het loopende jaar).
Garnizoensdienst. (Buitendienst)	Nummer van het ziekenregister	Geboren .... (dag, maand, jaar)
te	....	te ....

Tegenwoordig garnizoen .... sedert ....
Vorig(e) garnizoen(en) .... (in het loopende jaar)

Wapen (regt. of korps) [3]) .... Dienstvak enz. [4])	Rang of stand	vrijwilliger / milicien / landweerman — lichting ......

Onder behandeling gekomen den [5]) .... bij aanvang der ziekte. / bij opzending van ....

Uit de behandeling ontslagen den ....

Oorzaak van het ontslag uit de behandeling [6]) ....

....

Op 31 Dec. nog in behandeling? ....

Overleden den .... na geneeskundige behandeling. / zonder geneeskundig behandeld te zijn.

ZIEKTE OF GEBREK [7])	DATUM VAN		NUMMER	
	begin	einde	groote lijst	kleine lijst
Naam [8])	....	....	....	....
Vormverandering [9])	....	....	....	....
Intercurrente ziekten [10])	....	....	....	....

Overige mededeelingen: [11]) (te vervolgen op de achterzijde)

N.B. *Voor de toelichting zie achterzijde.*

(Handteekening van den geneesheer.)

Voor elken zieke *zoodra hij voor de eerste maal, dan wel opnieuw in behandeling komt, een kaart invullen. Ook bij overlijden* zonder *voorafgaande geneeskundige behandeling een kaart invullen.*

TOELICHTINGEN.

1) De nummers der kaarten moeten onderling aansluiten en in elk kalenderjaar met N°. 1 beginnen.
2) Voor officieren het algemeen stamboeknummer, voor de overige militairen het regiments-, resp. korpsstamboeknummer.
3) Wapen: Infanterie, Cavalerie, Artillerie, Genie, enz.
4) Dienstvak: Militaire administratie, Geneeskundige dienst, enz.
5) Datum van aanvang der ziekte vermelden, ook indien deze in een vorig kalenderjaar valt.
6) Oorzaak van het ontslag uit de behandeling:
b.v. hersteld; met verlof tot herstel van gezondheid; naar het herstellingsoord te Milligen; op non-activiteit gesteld; afgekeurd; ter behandeling geëvacueerd naar de militaire ziekeninrichting te ...., naar een sanatorium, naar een krankzinnigengesticht; met verlof wegens dringende omstandigheden, enz.
7) Bij venerische ziekten, malaria, enz. aangeven of de ziekte is een primair geval (*P*), dan wel recidive (*R*).
8) Als *naam* van ziekte of gebrek aan te geven die, welke de aandoening aanduidt, waaraan de patient *bij het begin der behandeling* leed. De invulling behoort te geschieden zoodra omtrent de diagnose voldoende zekerheid is verkregen.
9) Tot *vormverandering* wordt gerekend elke ziekte die in het beloop van het oorspronkelijk lijden optreedt en er in oorzakelijk verband mede is.
10) *Intercurrente ziekten* zijn die welke gedurende de behandeling optreden, zonder dat een oorzakelijk verband tusschen deze en de oorspronkelijke aandoening wordt aangenomen.
11) Indien het overlijden tengevolge van een ongeval plaats had den aard van het ongeval vermelden.

Overige mededeelingen (vervolg):

[Licht groen]

Kon. Ned. Marine. **EUROPEAAN.**	Jaar:	Volgnummer der kaart [2]) ....
Hr. Ms. [1]) (type)	Nummer van het ziekenregister	Stamboeknummer (in het loopende jaar.) tegenw .... vorig ....
Hr. Ms. [1]) (naam)		Geboren .... (dag, maand, jaar)
Hospitaal [1]) te		te ....

Dienende a/b Hr. Ms.	Rang of stand .... vrijwilliger / milicien / reservist
in / te	
In de rolle Hr. Ms.	

Onder behandeling gekomen den [3]) .... bij aanvang der ziekte. / bij opzending van .. ..

Uit de behandeling ontslagen den ....

Oorzaak van het ontslag uit de behandeling [4]) ....

....

Op 31 Dec. nog in behandeling? ....

Overleden den .... na geneeskundige behandeling. / zonder geneeskundig behandeld te zijn.

Ziekte of gebrek [5])	Datum van begin	Datum van einde	Nummer groote lijst	Nummer kleine lijst
Naam [6])	....	....	....	....
Vormverandering [7])	....	....	....	....
Intercurrente ziekten [8])	....	....	....	....

Overige mededeelingen: [9]) (te vervolgen op de achterzijde)

N.B. *Voor de toelichting zie achterzijde.*

(Handteekening van den geneesheer.)

Voor elken zieke *zoodra hij voor de eerste maal, dan wel opnieuw in behandeling komt, een kaart invullen. Ook bij overlijden* zonder *voorafgaande geneeskundige behandeling een kaart invullen.*

TOELICHTINGEN.

1) Aanduiding van het schip waarop of het hospitaal waarin de zieke zich bevindt.
2) De nummers der kaarten moeten onderling aansluiten en in elk kalenderjaar met N°. 1 beginnen.
3) Datum van aanvang der ziekte vermelden, ook indien deze in een vorig kalenderjaar valt.
4) Oorzaak van het ontslag uit de behandeling:
b.v. hersteld; met verlof tot herstel van gezondheid; op non-activiteit gesteld; afgekeurd; geëvacueerd naar ziekeninrichting, militair- of burgerhospitaal, sanatorium, krankzinnigengesticht, ander schip; overgeplaatst naar ...., enz.
5) Bij venerische ziekten, malaria, enz. aangeven of de ziekte is een primair geval (*P*), dan wel recidive (*R*).
6) Als *naam* van ziekte of gebrek aan te geven die, welke de aandoening aanduidt, waaraan de patient *bij het begin der behandeling* leed. De invulling behoort te geschieden zoodra omtrent de diagnose voldoende zekerheid is verkregen.
7) Tot *vormverandering* wordt gerekend elke ziekte die in het beloop van het oorspronkelijk lijden optreedt en er in oorzakelijk verband mede is.
8) *Intercurrente ziekten* zijn die welke gedurende de behandeling optreden, zonder dat een oorzakelijk verband tusschen deze en de oorspronkelijke aandoening wordt aangenomen.
9) Indien het overlijden tengevolge van een ongeval plaats had den aard van het ongeval vermelden.

Overige mededeelingen (vervolg):

[Roomkleur]

Kon. Ned. Marine **INLANDER.**	JAAR:	Volgnummer der kaart [2]) ....
Hr. Ms. [1]) (type)............... .... (naam).............	....	Stamboeknummer tegenw .... / vorig .... (in het loopende jaar.)
Hospitaal [1]) te	Nummer van het ziekenregister	Geboren te.................. in het jaar.....................

Dienende a/b Hr. Ms. ....

in/te ....

In de rolle Hr. Ms. ....

Rang of stand: ....

Onder behandeling gekomen den [3]) .... bij aanvang der ziekte. / bij opzending van.........

Uit de behandeling ontslagen den ....

Oorzaak van het ontslag uit de behandeling [4]) ....

....

Op 31 Dec. nog in behandeling?.........................

Overleden den..................... na geneeskundige behandeling. / zonder geneeskundig behandeld te zijn.

ZIEKTE OF GEBREK [5])	DATUM VAN		NUMMER	
	begin	einde	groote lijst	kleine lijst
Naam [6])............................	....	....	....	....
Vormverandering [7])	....	....	....	....
Intercurrente ziekten [8]).........	....	....	....	....

Overige mededeelingen: [9]) (te vervolgen op de achterzijde)

N.B. *Voor de toelichting zie achterzijde.*

(Handteekening van den geneesheer.)

Voor elken zieke *zoodra hij voor de eerste maal, dan wel opnieuw in behandeling komt, een kaart invullen. Ook bij overlijden* zonder *voorafgaande geneeskundige behandeling een kaart invullen.*

TOELICHTINGEN.

---

1) Aanduiding van het schip waarop of het hospitaal waarin de zieke zich bevindt.
2) De nummers der kaarten moeten onderling aansluiten en in elk kalenderjaar met No. 1 beginnen.
3) Datum van aanvang der ziekte vermelden, ook indien deze in een vorig kalenderjaar valt.
4) Oorzaak van het ontslag uit de behandeling:
b.v. hersteld; met verlof tot herstel van gezondheid; op non-activiteit gesteld; afgekeurd; geëvacueerd naar ziekeninrichting, militair- of burgerhospitaal, sanatorium, krankzinnigengesticht, ander schip; overgeplaatst naar ...., enz.
5) Bij venerische ziekten, malaria, enz. aangeven of de ziekte is een primair geval (*P*), dan wel recidive (*R*).
6) Als *naam* van ziekte of gebrek aan te geven die, welke de aandoening aanduidt, waaraan de patient *bij het begin der behandeling* leed. De invulling behoort te geschieden zoodra omtrent de diagnose voldoende zekerheid is verkregen.
7) Tot *vormverandering* wordt gerekend elke ziekte die in het beloop van het oorspronkelijk lijden optreedt en er in oorzakelijk verband mede is.
8) *Intercurrente ziekten* zijn die welke gedurende de behandeling optreden, zonder dat een oorzakelijk verband tusschen deze en de oorspronkelijke aandoening wordt aangenomen.
9) Indien het overlijden tengevolge van een ongeval plaats had den aard van het ongeval vermelden.

Overige mededeelingen (vervolg):

[Licht blauw]

Ned. Oost-Indië. **EUROPEAAN.** ——— Hospitaaldienst. / Garnizoensdienst. te	JAAR: .... Nummer van het ziekenregister	Volgnummer der kaart [1]) .... Stamboeknummer { tegenw .... / vorig .... } (in het loopende jaar). Geboren .... (dag, maand, jaar) te ....

Tegenwoordig garnizoen .... sedert ....
Vorig(e) garnizoen(en) .... (in het loopende jaar)

Wapen [2]) .... Dienstvak [3]) enz.	Rang of stand ....

Onder behandeling gekomen den [4]) .... bij aanvang der ziekte. / bij evacuatie uit .... / bij opzending van ....

Uit de behandeling ontslagen den ....

Oorzaak van het ontslag uit de behandeling [5]) ....

....

Op 31 Dec. nog in behandeling? ....

Overleden den .... na geneeskundige behandeling. / zonder geneeskundig behandeld te zijn.

ZIEKTE OF GEBREK [6])	DATUM VAN		NUMMER	
	begin	einde	groote lijst	kleine lijst
Naam [7])	....	....	....	....
Vormverandering [8])	....	....	....	....
Intercurrente ziekten [9])	....	....	....	....

Overige mededeelingen: [10]) (te vervolgen op de achterzijde)

N.B. *Voor de toelichting zie achterzijde.*

(Handteekening van den geneesheer.)

Voor elken zieke *zoodra hij voor de eerste maal, dan wel opnieuw in behandeling komt, een kaart invullen. Ook bij overlijden* zonder *voorafgaande geneeskundige behandeling een kaart invullen.*

TOELICHTINGEN.

1) De nummers der kaarten moeten onderling aansluiten en in elk kalenderjaar met N°. 1 beginnen.
2) Wapen: Infanterie, Cavalerie, Artillerie, Genie, enz.
3) Dienstvak: Militaire administratie, Geneeskundige dienst, enz.
4) Datum van aanvang der ziekte vermelden, ook indien deze in een vorig kalenderjaar valt.
5) Oorzaak van het ontslag uit de behandeling: b.v. hersteld; ongeschikt verklaard; expiratie van dienst; opzending naar Nederland; plaatsing in een krankzinnigengesticht, enz.
6) Bij venerische ziekten, malaria, enz. aangeven of de ziekte is een primair geval (*P*), dan wel recidive (*R*).
7) Als *naam* van ziekte of gebrek aan te geven die, welke de aandoening aanduidt, waaraan de patient *bij het begin der behandeling* leed. De invulling behoort te geschieden zoodra omtrent de diagnose voldoende zekerheid is verkregen.
8) Tot *vormverandering* wordt gerekend elke ziekte die in het beloop van het oorspronkelijk lijden optreedt en er in oorzakelijk verband mede is.
9) *Intercurrente ziekten* zijn die welke gedurende de behandeling optreden, zonder dat een oorzakelijk verband tusschen deze en de oorspronkelijke aandoening wordt aangenomen.
10) Indien het overlijden tengevolge van een ongeval plaats had den aard van het ongeval vermelden.

Overige mededeelingen (vervolg):

[Licht geel]

Ned Oost-Indië. **INLANDER.** — Hospitaaldienst. Garnizoensdienst. te........................	JAAR: .... Nummer van het zieken-register	Volgnummer der kaart [1]).................... Stam-boek-nummer { tegenw. .... vorig .... (in het loopende jaar). Geboren te.................... in het jaar....................

Tegenwoordig garnizoen......................sedert.................
Vorig(e) garnizoen(en).........................(in het loopende jaar)

Wapen [2]).................. Dienstvak [3]) enz...........	Rang of stand................................

Onder behandeling gekomen den [4]) .... bij aanvang der ziekte. / bij evacuatie uit.......... / bij opzending van..........
Uit de behandeling ontslagen den ....
Oorzaak van het ontslag uit de behandeling [5]) ....
....
Op 31 December nog in behandeling? ....
Overleden den .... na geneeskundige behandeling. / zonder geneeskundig behandeld te zijn.

ZIEKTE OF GEBREK [6])	DATUM VAN		NUMMER	
	begin	einde	groote lijst	kleine lijst
Naam [7])...........................	....	....	....	....
Vormverandering [8])	....	....	....	....
Intercurrente ziekten [9])........	....	....	....	....

Overige mededeelingen: [10]) (te vervolgen op de achterzijde)

N.B. *Voor de toelichting zie achterzijde.*

(Handteekening van den geneesheer.)

Voor elken zieke *zoodra hij voor de eerste maal, dan wel opnieuw in behandeling komt, een kaart invullen. Ook bij overlijden* zonder *voorafgaande geneeskundige behandeling een kaart invullen.*

TOELICHTINGEN.

---

1) De nummers der kaarten moeten onderling aansluiten en in elk kalenderjaar met N°. 1 beginnen.
2) Wapen: Infanterie, Cavalerie, Artillerie, Genie, enz.
3) Dienstvak: Militaire administratie, Geneeskundige dienst, enz.
4) Datum van aanvang der ziekte vermelden, ook indien deze in een vorig kalenderjaar valt.
5) Oorzaak van het ontslag uit de behandeling: b.v. hersteld; ongeschikt verklaard; expiratie van dienst; plaatsing in een krankzinnigengesticht; enz.
6) Bij venerische ziekten, malaria, enz. aangeven of de ziekte is een primair geval (*P*), dan wel recidive (*R*).
7) Als *naam* van ziekte of gebrek aan te geven die, welke de aandoening aanduidt, waaraan de patient *bij het begin der behandeling* leed. De invulling behoort te geschieden zoodra omtrent de diagnose voldoende zekerheid is verkregen.
8) Tot *vormverandering* wordt gerekend elke ziekte die in het beloop van het oorspronkelijk lijden optreedt en er in oorzakelijk verband mede is.
9) *Intercurrente ziekten* zijn die welke gedurende de behandeling optreden, zonder dat een oorzakelijk verband tusschen deze en de oorspronkelijke aandoening wordt aangenomen.
10) Indien het overlijden tengevolge van een ongeval plaats had den aard van het ongeval vermelden.

Overige mededeelingen (vervolg):

Ned. West-Indië. **EUROPEAAN.** — Hospitaaldienst. / Garnizoensdienst. te........................	JAAR: .... Nummer van het ziekenregister	Volgnummer der kaart [1]).................. Stamboeknummer tegenw............ vorig............... (in het loopende jaar). Geboren........................ (dag, maand, jaar) te..............................

Tegenwoordig garnizoen.................. sedert..................
Vorig(e) garnizoen(en)........................ (in het loopende jaar)

Wapen [2]).................. Dienstvak [3]) enz..........	Rang of stand ....

Onder behandeling gekomen den [4]).............
bij aanvang der ziekte.
bij evacuatie uit..........
bij opzending van ....

Uit de behandeling ontslagen den..................................

Oorzaak van het ontslag uit de behandeling [5]).....................

....

Op 31 Dec. nog in behandeling?........................

Overleden den......................
na geneeskundige behandeling.
zonder geneeskundig behandeld te zijn.

ZIEKTE OF GEBREK [6])	DATUM VAN		NUMMER	
	begin	einde	groote lijst	kleine lijst
Naam [7])..............................	....	....	....	....
Vormverandering [8])..............	....	....	....	....
Intercurrente ziekten [9])	....	....	....	....

Overige mededeelingen: [10]) (te vervolgen op de achterzijde)

N.B. *Voor de toelichting zie achterzijde.*

(Handteekening van den geneesheer.)

Voor elken zieke *zoodra hij voor de eerste maal, dan wel opnieuw in behandeling komt, een kaart invullen. Ook bij overlijden* zonder *voorafgaande geneeskundige behandeling een kaart invullen.*

TOELICHTINGEN.

---

1) De nummers der kaarten moeten onderling aansluiten en in elk kalenderjaar met No. 1 beginnen.
2) Wapen: Infanterie, Cavalerie, Artillerie, Genie, enz.
3) Dienstvak: Militaire administratie, Geneeskundige dienst, enz.
4) Datum van aanvang der ziekte vermelden, ook indien deze in een vorig kalenderjaar valt.
5) Oorzaak van het ontslag uit de behandeling: b.v. hersteld; ongeschikt verklaard; expiratie van dienst; opzending naar Nederland; plaatsing in een krankzinnigengesticht, enz.
6) Bij venerische ziekten, malaria, enz. aangeven of de ziekte is een primair geval (*P*), dan wel recidive (*R*).
7) Als *naam* van ziekte of gebrek aan te geven die, welke de aandoening aanduidt, waaraan de patient *bij het begin der behandeling* leed. De invulling behoort te geschieden zoodra omtrent de diagnose voldoende zekerheid is verkregen.
8) Tot *vormverandering* wordt gerekend elke ziekte die in het beloop van het oorspronkelijk lijden optreedt en er in oorzakelijk verband mede is.
9) *Intercurrente ziekten* zijn die welke gedurende de behandeling optreden, zonder dat een oorzakelijk verband tusschen deze en de oorspronkelijke aandoening wordt aangenomen.
10) Indien het overlijden tengevolge van een ongeval plaats had den aard van het ongeval vermelden.

Overige mededeelingen (vervolg):

[Licht rose]

Ned. West-Indië. **WEST-INDIER.** —— Hospitaaldienst. Garnizoensdienst. te	JAAR: .... Nummer van het zieken-register	Volgnummer der kaart [1]) .... Stam-boek-nummer { tegenw .... / vorig .... } (in het loopende jaar). Geboren .... (dag, maand, jaar). te ....

Tegenwoordig garnizoen .... sedert ....
Vorig(e) garnizoen(en) .... (in het loopende jaar)

Wapen [2]) .... Dienstvak [3]) enz.	Rang of stand ....

Onder behandeling gekomen den [4]) .... bij aanvang der ziekte. / bij evacuatie uit .... / bij opzending van ....
Uit de behandeling ontslagen den ....
Oorzaak van het ontslag uit de behandeling [5]) ....
....

Op 31 Dec. nog in behandeling? ....

Overleden den .... na geneeskundige behandeling / zonder geneeskundig behandeld te zijn.

ZIEKTE OF GEBREK [6])	DATUM VAN		NUMMER	
	begin	einde	groote lijst	kleine lijst
Naam [7])	....	....	....	....
Vormverandering [8])	....	....	....	....
Intercurrente ziekten [9])	....	....	....	....

Overige mededeelingen: [10]) (te vervolgen op de achterzijde)

N.B. *Voor de toelichting zie achterzijde.*

(Handteekening van den geneesheer.)

Voor elken zieke *zoodra hij voor de eerste maal, dan wel opnieuw in behandeling komt, een kaart invullen. Ook bij overlijden* zonder *voorafgaande geneeskundige behandeling een kaart invullen.*

TOELICHTINGEN.

1) De nummers der kaarten moeten onderling aansluiten en in elk kalenderjaar met No. 1 beginnen.
2) Wapen: Infanterie, Cavalerie, Artillerie, Genie, enz.
3) Dienstvak: Militaire administratie, Geneeskundige dienst, enz.
4) Datum van aanvang der ziekte vermelden, ook indien deze in een vorig kalenderjaar valt.
5) Oorzaak van het ontslag uit de behandeling: b.v. hersteld; ongeschikt verklaard; expiratie van dienst; plaatsing in een krankzinnigengesticht; enz.
6) Bij venerische ziekten, malaria, enz. aangeven of de ziekte is een primair geval (*P*), dan wel recidive (*R*).
7) Als *naam* van ziekte of gebrek aan te geven die, welke de aandoening aanduidt, waaraan de patient *bij het begin der behandeling* leed. De invulling behoort te geschieden zoodra omtrent de diagnose voldoende zekerheid is verkregen.
8) Tot *vormverandering* wordt gerekend elke ziekte die in het beloop van het oorspronkelijk lijden optreedt en er in oorzakelijk verband mede is.
9) *Intercurrente ziekten* zijn die welke gedurende de behandeling optreden, zonder dat een oorzakelijk verband tusschen deze en de oorspronkelijke aandoening wordt aangenomen.
10) Indien het overlijden tengevolge van een ongeval plaats had, den aard van het ongeval vermelden.

Overige mededeelingen (vervolg):

TOELICHTING.

Den 18en Augustus 1900 werd te Parijs een Internationaal Congres geopend, bijeengekomen om een internationale naamlijst samen te stellen voor de doodsoorzaken, om langs dezen weg de ziektestatistieken gelijkvormig en vergelijkbaar te maken.

De op dit Congres aanwezige gedelegeerden hebben zich toen verbonden om de naamlijst van de stad *Parijs* met geringe wijzigingen aan hunne respectieve Regeeringen ter aanneming aan te bevelen, en wel tegen 1 Januari 1901, met de bepaling dat bedoelde naamlijst elke 10 jaren zou worden herzien, het eerst in den loop van het jaar 1910.

Bijzonderheden omtrent de groepsgewijze en verdere indeeling der ziekten, door voormelde Commissie noodig geacht, worden gevonden in de als Bijlage I hierachter volgende aanschrijving van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken van 10 December 1900, Onderwerp: Nomenclatuur der doodsoorzaken. Hieruit zij alleen aangestipt, dat de meest belangrijke ziekten een eigen nummer dragen, waaronder ook de aanverwante ziekten behooren te worden gebracht.

Daarenboven is door de meervermelde Commissie een „verkorte lijst" van ziekten vastgesteld, ten einde ook een betrouwbare statistiek te kunnen verkrijgen voor korte tijdperioden of beperkte kringen.

Bijlage II geeft een beeld van de groepsgewijze en verdere indeeling der meest voorkomende ziekten; in verband met het speciaal-militair karakter van de hier in aanmerking komende personen zijn in deze opgave de vrouwen- en kinderziekten weggelaten.

Bijlage III is op overeenkomstige wijze ingericht, en vormt de bovengenoemde verkorte lijst.

Bijlage IV bevat een veel grooter aantal ziektenamen dan de beide voorafgaande lijsten; zij zijn alphabetisch gerangschikt, terwijl achter de namen de cijfers zijn aangegeven, waarmede zij resp. in de *naamlijst* en in de *verkorte naamlijst* zijn aangeduid. Deze alphabetische naamlijst is samengesteld met de bedoeling, om voor de invulling der telkaarten telkens geraadpleegd te worden.

Ter vereenvoudiging van de taak van hen, die met de bewerking der telkaarten belast zijn, verdient het aanbeveling, zich uitsluitend te bedienen van de in deze lijst aangegeven ziektenamen, en zich van het gebruik van daarin niet voorkomende synoniemen te onthouden.

BIJLAGE II.

NAAMLIJST VAN ZIEKTEN.

I. *Morbi generales.*

1. Febris typhoidea.
2. Typhus exanthematicus.
3. Febris recurrens.
4. ,, intermittens.
4bis. Cachexia malariae s. paludosa
5. Variola. Variolois.
6. Morbilli.
7. Scarlatina.
8. Tussis convulsiva.
9. Diphtheria.
9bis. Croup.
10. Influenza.
11. Febris miliaris.
12. Cholera asiatica.
13. ,, nostras.
14. Dysenteria tropica.
14bis. Dysenteria epidemica.
15. Pestis.
16. Febris flava.
17. Lepra.
18. Erysipelas.
19. Ceteri morbi epidemica.
20. Pyaemia et septichaemia.
21. Malleus.
22. Anthrax, Pustula maligna.
23. Lyssa.
24. Actinomycosis, Trichinosis.
25. Pellagra.
26. Tuberculosis laryngis.
27. ,, pulmonum.
28. ,, meningum.
29. ,, viscerum abdominalium.
30. Malum Pottii.
31. Abscessus frigidus.
32. Tumor albus.
33. Tuberculosis ceterorum organorum.
35. Scrophulosis.
36. A. Syphilis primaria.
36. B. ,, secundaria.
36. C. ,, tertiaria.
36. D. ,, hereditaria.
36bis. Ulcus molle.
37. Urethritis venerea.
38. ....
39. Neoplasma malignum in ore et adnexis.
40. Neoplasma malignum ventriculi et hepatis.
41. Neoplasma malignum peritonei, intestinarum et recti.
42. 43. ....
44. Neoplasma malignum cutis.
45. Neoplasma malignum ceterorum organorum.
46. Cetera neoplasmata.
47. Rheumatismus articulorum acutus.
48. Rheumatismus chronicus et arthritis urica.
49. Scorbutus.
50. Diabetes.
51. Morbus Basedowi.
52. ,, Addisonii.
53. Leukaemia.
54. Anaemia, Chlorosus.
55. Ceteri morbi generales.
56. Alcoholismus acutus, chronicus.
57. Saturnismus.
58. Ceterae intoxicationes chronicae professionales.
59. Ceterae intoxicationes chronicae.

II. *Morbi systematis nervorum.*

60. Encephalitis.
61. Meningitis simplex.

61bis. Meningitis cerebro-spinalis epidemica.
62. Ataxia locomotoria progressiva.
63. Ceteri morbi medullae spinalis.
64. Apoplexia cerebri.
65. Encephalomalacia.
66. Paralysis e causa ignota.
67. ,, generalis.
68. Ceteri morbi mentis.
69. Epilepsia.
70. Eclampsia.
71. ....
72. Tetanus.
73. Chorea.
74. A. Hysteria.
74. B. Neuralgia.
74. C. Ceteri morbi nervorum systematis.
75. Morbi oculorum c. adnexis.
75bis. Conjunctivitis follicularis.
75ter. Trachoma.
76. Morbi aurium.

III. *Morbi organorum circulationis.*

77. Pericarditis.
78. Endocarditis acuta.
79. Morbi cordis organici.
80. Angina pectoris.
81. Affectiones arteriarum, Atheroma, Aneurysma, etc.
82. Embolia, Thrombosis.
83. Affectiones venarum, Varices, Haemorrhois, Phlebitis etc.
84. Affectiones systematis lymphatici, Lymphangoitis, etc.
85. Haemorrhagia.
86. Ceterae morbi organorum circulationis.

IV. *Morbi organorum respirationis.*

87. Morbi fossarum nasalium.
88. ,, laryngis.
89. Morbi glandulae thyreoideae.
90. Bronchitis acuta.
91. ,, chronica.
92. Bronchopneumonia.
93. Pneumonia (crouposa).
94. Morbi pleurae.
95. Congestio et Apoplexia pulmonalis (Oedema).
96. Gangraena pulmonum.
97. Asthma bronchiale.
98. Emphysema pulmonum.
99. Ceteri morbi organorum respirationis (excl. tuberculosis).

V. *Morbi organorum digestionis.*

100. Morbi oris.
101. ,, pharyngis.
102. ,, oesophagi.
103. Ulcus ventriculi.
104. Ceteri morbi ventriculi (excl. carcinoma).
105. ....
106. Diarrhoea, Enteritis.
107. Helminthiasis.
108. Herniae. Occlusiones intestinales.
109. Ceteri morbi intestinorum.
109bis. Morbi ani et fistulae stercorales.
110. Icterus gravis.
111. Echinococcus hepatis.
112. Cirrhosis hepatis.
113. Calculi biliares.
114. Ceteri morbi hepatis et cystidis felleae.
115. Morbi lienis.
116. Peritonitis simplex.
117. Ceteri morbi organorum digestionis (excl. carcinoma et tuberculosis).
118. Appendicitis, Abscessus fossae iliacae.

VI. *Morbi organorum urogenitalium cum adnexis.*

119. Nephritis acuta.
120. Morbus Brightii.
121. Ceteri morbi renum c. adnexis
122. Calculi urinarii.
123. Morbi vesicae.
124. Ceteri morbi urethrae, Abscessus urinosus.
125. Morbi prostatae.
126. Morbi non venerei organorum genitalium masculinorum.

VII. ....

VIII. *Morbi cutis et telae cellulosae.*

142. Gangraena.
143. Furunculus.
144. Phlegmone, Abscessus calidus.
145. A. Favus.
145. B. Herpes tonsurans.
145. C. Area Celsi.
145. D. Scabies.
145. E. Ceteri morbi cutis et telae cellulosae.

IX. *Morbi organorum locomotionis.*

146. Morbi ossium (excl. tuberculosis).
147. Morbi articulationum (excl. tuberculosis et rheumatismus)
148. Amputationes.
149. Ceteri morbi organorum locomotionis.

X. ....

XI. ....

XII. *Senectus.*

154. Marasmus senilis.

XIII. *Affectionis e causis externis.*

155. Intoxicatio (Suicidium).
156. Asphyxia (Suicidium).
157. Suspensio. Strangulatio (Suicidium).
158. Submersio (Suicidium).
159. Vulnus sclopetarium (Suicidium).
160. Vulnus scissum, punctum (Suicidium).
161. Praecipitatio (Suicidium).
162. Conquassatio (Suicidium).
163. Cetera suicidia.
164. Fractura.
165. A. Distorsio.
165. B. Luxatio.
166. Ceterae affectiones traumaticae.
167. Combustio.
168. Corrosio.
169. Insolatio.
170. Congelatio.
171. Commotio electrica.
172. Submersio accidentalis.
173. A. Exhaustio.
173. B. Inanitio.
174. Absorptio gasorum nocentium.
175. Ceterae intoxicationes acutae.
176. Cetera traumata.

XIV. *Morbi male definiti.*

177. Hydrops.
178. Mors subita.
179. Morbi e causa ignota.

Bijlage III.

VERKORTE NAAMLIJST VAN ZIEKTEN.

1. Febris typhoidea, 1.
2. Typhus abdominalis, 2.
3. Febris intermittens et cachexia malariae s. paludosa, 4.
4. Variola, 5.
5. Morbili, 6.
6. Scarlatina, 7.
7. Tussis convulsiva, 8.
8. Diphtheria et croup, 9.
9. Influenza, 10.
10. Cholera asiatica, 12.
11. ,, nostras, 13.
12. Ceteri morbi epidemici, 3, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 19.
13. Tuberculosis pulmonum, 27.
14. ,, meningum, 28.
15. ,, ceterorum organorum, 26, 29, 34.
16. Carcinoma et neoplasmata maligna, 39, 45.
17. Meningitis simplex, 61.
18. Congestio, apoplexia et emollito cerebri, 64, 65.
19. Morbi cordis organici, 79.
20. Bronchitis acuta, 90.
21. Bronchitis chronica, 91.
22. Pneumonia (crouposa), 93.

22bis. Ceteri morbi organorum respirationis, 87, 88, 89, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99.

23. Morbi ventriculi (excl. carcinoma), 103, 104.
24. ....
25. Herniae, occlusiones intestinales, 108.
26. Cirrhosis hepatis, 112.
27. Nephritis, morbus Brightii, 119, 120.

28—31. ....

32. Marasmus senilis, 154.
33. Mors violenta, 155—176.

33bis. Suicidium, 155—163.

34. Ceteri morbi, 22, 23, 24, 25, 36, 37, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 100, 101, 102, 106, 107, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149.
35. Morbi male definiti, 177—179.

Bijlage IV.

ALPHABETISCHE NAAMLIJST *van meer veelvuldig voorkomende ziekten en gebreken, met aanwijzing van de nummers waaronder zij behooren te worden gerangschikt, in overeenstemming met den „Dictionnaire des maladies", vastgesteld door de „Commission internationale chargée de reviser les nomenclatures nosologiques", ten gebruike als leiddraad bij het invullen der telkaarten bij den Militairen Geneeskundigen Dienst van Land- en Zeemacht.*

A.

Abscessus cerebri, 60, 34.
„ corneae, 75, 34.
„ extraduralis, 60, 34.
„ fossae iliacae, 118, 34.
„ frigidus, 31, 15.
„ hepatis, 114, 34.
„ idiopathicus, 144, 34.
„ perinephriticus, 121, 34.
„ prostatae, 125, 34.
„ pulmonis, 99, 22bis.
„ renalis, 121, 34.
„ retropharyngeus, 101,34.
„ subphrenicus, 144, 34.
Achillodynia, 149, 34.
Accretio digitorum, 149, 34.
Acholia, 114, 34.
Acne, 145 E, 34.
Acromegalia, 55, 34.
Actinomycosis, 24, 34.
Addisonii morbus, 52, 34.
Adhaesiones pericardii, 77, 34.
„ pleurae, 94, 22bis.
Adipositas, 145 E, 34.
Aequivalentia epileptica, 69, 34.
Agoraphobia, 74 C, 34.
Agrypnia, 74 C, 34.
Ainhum, 149, 34.
Alalia (Mutitas), 74 C, 34.
Albuminuria, 120, 27.
„ cyclica, 120, 27.
„ periodica, 120, 27.
Alcoholismus acutus, 56, 34.
„ chronicus, 56, 34.
Alopecia, 145 E, 34.
Amaurosis, 75, 34.
Amblyopia idiopathica, 75, 34.
„ nervosa, 75, 34.
„ per intoxicationem, 75, 34.
Amnesia post trauma, 74 C, 34.
Ampulla, 145 E, 34.
Amyotrophia spinalis progressiva, 63, 64.
Anaemia cerebri, 74 C, 34.
„ generalis, 54, 34.
„ perniciosa progressiva, 54, 34.
Anaesthesia, 74 C, 34.
„ dolorosa, 74 C, 34.

D.

E.

P.

T.

U.

V.

W.

X.

Z.

BIJLAGE XIII.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

No. 484.

's-Gravenhage, 14 Nov. 1904.

Telkaarten voor de Geboorte- en de Huwelijksstatistiek.

Diverse Bijlagen.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

Van den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek ontving de Commissie een voorstel tot invoering van telkaarten voor de geboorte- en de huwelijksstatistiek.

Met ingenomenheid werd door de Commissie van dit voorstel kennis genomen, naar aanleiding waarvan zij de eer heeft het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.

Het gebruik van telkaarten bij de bewerking van statistieken, waarbij omtrent eenzelfde onderwerp verschillende gegevens in onderling verband moeten worden gebracht, wordt hoe langer hoe algemeener.

Aanvankelijk alleen gebruikt voor de beschrijving der personen ter gelegenheid eener volkstelling, zijn de telkaarten langzamerhand in verschillende onderdeelen der bevolkingsstatistiek ingevoerd, en wordt de telkaartenmethode thans ook ten behoeve der verzameling en bewerking van vele andere statistieken dankbaar toegepast.

Het gemak van het werken met kaarten, boven het zoogenaamde turven uit lijsten, behoeft dan ook geen betoog. Maar daarenboven levert het gebruik van kaarten nog het groote voordeel, dat vergissingen bij het depouilleeren der kaarten gemaakt, onder de telling gemakkelijk kunnen worden ontdekt en hersteld, en dat eventueele contrôle na afloop der bewerking veel gemakkelijker is. Moet bij de turfmethode de bewerking eener statistiek, wil men eenige zekerheid van nauwkeurigheid hebben, steeds door twee personen zelfstandig geschieden, bij het gebruik van telkaarten zijn eenvoudiger middelen van contrôle toe te passen, die veel vlugger tot het doel leiden en geen afbreuk doen aan de nauwkeurigheid der uitkomsten.

Zoo kan men door gebruik te maken van *gekleurde* kaarten

veel sneller en juister een splitsing in het materiaal aanbrengen, welke tot in een aantal onderscheidingen afdaalt, dan door uitzoeken dezer zelfde onderscheidingen uit lijsten; terwijl controleering der gemaakte splitsing geschieden kan door met één oogopslag na te zien of kleur bij kleur ligt en door telling van de kaarten van eenzelfde kleur, wat veel vlugger gaat dan het voor de tweede maal uitzoeken en optellen uit gegevens welke op lijsten geschreven zijn.

Op het gebied der bevolkingsstatistiek, of liever op dat der statistiek van de bevolkingsbeweging, is in ons land het telkaartenstelsel nog slechts in gebruik bij de verzameling en de bewerking der statistiek van de sterfte.

Het heeft daarbij heel wat gemak opgeleverd, zóó bij de bewerking der statistiek van de sterfte naar den leeftijd en de doodsoorzaken, als bij die van de statistiek der sterfte naar de geboortejaren, ten behoeve van de Statistiek van den loop der bevolking.

Behalve het voordeel van een vlug depouillement komt hier nog een ander voordeel bij. Het stelsel vergemakkelijkt nl. zéér het voldoen aan den eisch sedert enkele jaren aan de bevolkingsstatistiek gesteld, t. w. de verschijnselen, welke zich onder de bevolking voordoen, steeds te brengen voor rekening van de gemeenten, waartoe de betreffende personen behooren. Thans kunnen de sterftekaarten aanstonds bij de bewerking van de plaatsen van overlijden, waar de kaarten worden ingevuld, worden gevoegd bij de kaarten van de gemeenten der werkelijke woonplaats.

Nu derhalve de ondervinding voldoende heeft geleerd het groote voordeel aan het gebruik van telkaarten bij de statistiek van den loop der bevolking verbonden, komt het der Commissie met den Directeur van het Centraal Bureau voor, dat de tijd is aangebroken een paar stappen verder te gaan, en ook voor de verzameling en bewerking der statistiek van de beide andere hoofdbestanddeelen der bevolkingsbeweging, geboorten (waaronder in dit voorstel ook begrepen zijn levenloos aangegevenen) en huwelijken, het telkaartenstelsel in te voeren.

De eisch aan eene goede en volledige statistiek der geboorten en der huwelijken gesteld, maakt dat de vragen bij aangifte van geboorten of het sluiten van huwelijken, niet beperkt kunnen blijven tot die, welke tot op heden moesten worden beantwoord.

Immers moet de geboortestatistiek zich, uithoofde van gemis aan gegevens thans alleen beperken tot bijzonderheden nopens de geborenen zelve, en wordt omtrent de ouders der geborenen geen enkele mededeling bijv. van leeftijd, geboorteplaats, beroep enz. gedaan en evenmin iets medegedeeld omtrent het aantal

geboorten uit dezelfde moeder dat aan de beschrevene voorafging.

Dat deze gegevens van wetenschappelijk belang zijn voor onderzoekingen naar de geslachtsverhouding bij de geborenen, naar de vruchtbaarheid der huwelijken, zoo op zich zelve als in verhouding tot den leeftijd en het beroep der ouders, naar het voorkomen van meerling geboorten e. d., bewijzen de uitkomsten van verschillende speciale onderzoekingen elders op dit gebied gedaan, die, hoewel vaak op beperkt terrein, meestal tot belangrijke resultaten hebben geleid.

Het putten nu van soortgelijke gegevens uit de tegenwoordig bestaande lijsten zou aan deze laatste een zeer ingewikkelden en samengestelden vorm geven, die het vlug en nauwkeurig bewerken eener uitgebreide statistiek in hooge mate zoude bemoeilijken.

Bij de thans bestaande lijsten voor de huwelijksstatistiek komt men, ten einde de bewerking der statistiek te vergemakkelijken, er reeds toe sommige der gegevens op kaarten over te brengen. Met name geschiedt dit door het Centraal Bureau bij de samenstelling der statistiek der huwelijken naar de werkelijke woonplaats der huwenden. Deze arbeid is echter zeer tijdroovend en zou achterwege kunnen blijven als de antwoorden aanstonds op kaarten waren verstrekt.

Voor de gemeentebesturen zal de arbeid niet noemenswaard vermeerderd worden door invoering der kaarten, terwijl zonder veel grooter arbeid aan het Centraal Bureau, verdere centralisatie der bevolkingsstatistiek ook op deze punten kan plaats hebben, en dus de provinciale Besturen weder kunnen worden ontlast van voor hen omvangrijk voorbereidend statistisch werk.

Invoering van het telkaartenstelsel zou de kosten van het materiaal der bevolkingsstatistiek, naar eene berekening van den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek, met ± f 600 bezwaren, zijnde dit de kosten van het kaartmateriaal, daar de kosten der inventarissen vrij zouden komen door vereenvoudiging van tabel A, door het wegvallen van de tabellen D, C^{I}, C^{II} en F en door de combinatie van de tabellen B en E met de tweede helft van tabel D (waarover hieronder).

Verdere kosten zullen uit dit voorstel niet voortvloeien. Voor de gemeentebesturen zal die maatregel geenerlei kosten veroorzaken, en voor de provinciale besturen, door het wegvallen der tabellen C^{I}, C^{II} en F, eene niet onbelangrijke besparing van arbeid medebrengen.

Op grond van het bovenstaande heeft de Commissie de eer Uwe Excellentie voor te stellen tot invoering van het telkaartenstelsel voor de statistiek van de geboorten en van de huwelijken

over te gaan, kan het zijn reeds op 1 Januari 1905, en de daarvoor benoodigde gelden voor dit doel beschikbaar te stellen.

Ontwerpen van de hierboven bedoelde kaarten en de daarbij behoorende inventarissen gelieve Uwe Excellentie bij dit advies aan te treffen.

Model I. Kaart voor een levend aangegevene.

Deze kaart zou in twee kleuren kunnen worden vervaardigd: *rood* voor een geborene van het mannelijk, *wit* voor een geborene van het vrouwelijk geslacht.

Model II. Kaart voor een levenloos aangegevene.

Deze kaart zou eveneens in twee kleuren kunnen worden vervaardigd: *blauw* voor het mannelijk en *geel* voor het vrouwelijk geslacht.

Tot dusver werden de levenloos aangegevenen op de sterftekaarten ingevuld. Na invoering van de thans voorgestelde wijziging zal op de inventaris van de sterftekaarten nog moeten worden vermeld: bovendien ontbreken aktenummers ...... betreffende levenloos aangegevenen, welke kaarten bij die der geborenen zijn gevoegd.

Model III. Inventaris, door iedere gemeente maandelijks bij de geboortekaarten te voegen.

Model IV. Kaart voor een huwelijk. Deze kaarten waren te drukken in vier kleuren:

wit, als beide huwenden werkelijk wonen in de gemeente waarin het huwelijk wordt gesloten;

rood, als enkel de vrouw werkelijke woonplaats heeft in de gemeente waarin het huwelijk wordt gesloten;

blauw, als enkel de man werkelijke woonplaats heeft in de gemeente, waarin het huwelijk wordt gesloten;

oranje, als geen der beide huwenden in de gemeente, waarin het huwelijk wordt gesloten, werkelijke woonplaats heeft.

Model V. Inventaris door de gemeentebesturen maandelijks bij de huwelijkskaarten te voegen.

Bij invoering van de telkaarten voor de geboorte- en huwelijksstatistiek zullen komen te vervallen van de thans in gebruik zijnde tabellen het eerste gedeelte van tabel A, het eerste gedeelte van tabel D, tabel C^{I}, C^{II}, en tabel F.

Het tweede gedeelte van tabel A, betreffende de huwelijksontbindingen zal, met toevoeging van een nieuwe kolom voor de aktenummers moeten behouden blijven tot eventueel later ook hiervoor tot het gebruik van kaarten wordt overgegaan.

Het tweede gedeelte van staat D echter, betreffende een deel der erkenningen van natuurlijke kinderen, zal met de mede hieraan toegevoegde tabellen B en E, die eveneens erkenningen van natuurlijke kinderen behelzen, kunnen worden vereenigd tot ééne tabel (zie *Model VI*).

De inhoud der ontworpen modellen schijnt weinig toelichting te behoeven. De behandeling der kaarten en inventarissen geschiedt op dezelfde wijze als bij de sterftestatistiek. Waar de gemeentebesturen met de behandeling der kaarten en inventarissen ten behoeve dezer laatste thans reeds zijn vertrouwd geraakt, mag worden verwacht, dat die der geboorte- en huwelijkskaarten tot geene moeilijkheden zal aanleiding geven.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

A. Kerdijk,
Voorzitter.

H. W. Methorst,
Secretaris.

MODEL I.

MODEL I.

Voor de toelichtingen zie de Inventaris.

GEMEENTE

.................................(Zie 2°*a*)

TELKAART voor een levend aangegeven kind.

AKTENUMMER.
....

Geslacht *) { Mannelijk / Vrouwelijk

*) Wettig / Onwettig

De aangifte had plaats: den ......en .... 190 .
De geboorte had plaats: den ......en .... 190 ,
des ....middags te .... uur.
Kerkelijke gezindte voor het kind bij de aangifte opgegeven ....
Werkelijke woonplaats van het kind (zie 2°*b*)..........................

De verlossing geschiedde *) { in tegenwoordigheid van een geneeskundige. / „ „ „ „ vroedvrouw. / „ zonder verloskundige hulp.

Het kind behoort tot een { enkelvoudige / tweeling / drieling / vierling } geboorte.

waarvan .... jongens en .... meisjes levend aangegeven [zie aktenummer(s) ....].

Als het kind *wettig* geboren is:	JONGENS.	MEISJES.
hoeveel kinderen uit hetzelfde huwelijk leven nog	....	....
„ „ „ „ „ zijn gestorven (levenloos aangegevenen *niet* inbegrepen)	....	....
„ „ uit hetzelfde huwelijk zijn levenloos aangegeven	....	....

Is deze geborene de eerstgeborene van deze moeder? *) Ja. / Neen.

Zoo neen, hoevele geboorten (zie 2°*d*) zijn hem (haar) vooraf gegaan:......................
(ook uit vroeger huwelijk of buiten echt).

*) Doorhalen wat *niet* toepasselijk is.

Zie ommezijde.

Bij eene *wettige* geboorte de volgende opgaven omtrent *de ouders* (bij *onwettige* alleen omtrent *de moeder*) te verstrekken:

	Vader.	Moeder.
1. Woonplaats (zie 2°*b*) van .	....	....
2. Geboorteplaats (zie 2°*e*) van	....	....
3. Dag, maand en jaar der geboorte van	....	....
4. Kerkelijke gezindte van .	....	....
5. Beroep en positie (zie 2°*f*) van	....	....

6. Het huwelijk, waaruit het kind geboren is, had plaats den ....en .... 18......... / 19.........

Bij eene *onwettige* geboorte bovendien de volgende opgaven omtrent *de moeder* te verstrekken:

De moeder was *): Ongehuwd.
Weduwe.
Gescheiden van echt.

*) Doorhalen wat *niet* toepasselijk is.

MODEL II.

Voor de toelichtingen zie de Inventaris.

GEMEENTE

..................................(Zie 2°a)

TELKAART voor een levenloos aangegeven kind.

AKTENUMMER.
....

*) Geslacht { Mannelijk / Vrouwelijk

*) { Mannelijk / Vrouwelijk

De aangifte had plaats: den ......en .... 190 .

De bevalling had plaats: den ......en .... 190 .
des ....middags te .... uur.

Gemeente tot wier werkelijke bevolking de moeder van het levenloos aangegeven kind behoort (zie 2°c)........................

De verlossing geschiedde *) { In tegenwoordigheid van een geneeskundige. / " " " " vroedvrouw. / Zonder verloskundige hulp.

De vrucht was *) { levensvatbaar. / niet levensvatbaar.

Oorzaak van den dood †)..

Het levenloos aangegeven kind behoorde tot een { enkelvoudige / tweeling / drieling / vierling } geboorte.

Waarvan .... jongens en .... meisjes levend aangegeven [zie aktenummer(s) ....].

Waarvan .... jongens en .... meisjes levenloos aangegeven [zie aktenummer(s) ....].

Bij een levenloos aangegeven *wettig* kind te vermelden:

	JONGENS.	MEISJES.
Hoeveel kinderen uit hetzelfde huwelijk leven nog	....	....
" " " " " zijn gestorven (levenl. aangegevenen *niet* inbegrepen)	....	....
" " uit hetzelfde huwelijk zijn dood geboren	....	....

Is de levenloos aangegevene de eerstgeborene dezer moeder? *) Ja. / Neen.

Zoo neen, hoeveel geboorten (zie 2°d) zijn hem (haar) voorafgegaan.... (ook uit vroeger huwelijk of buiten echt).

*) Doorhalen wat *niet* toepasselijk is.
†) Zie de circulaire van den Minister v. Binnenl. Zaken van 10 Dec. 1900.

Zie ommezijde.

Bij een levenloos aangegeven *wettig* kind de volgende opgaven omtrent *de ouders*, (bij een levenloos aangegeven *onwettig* kind alleen omtrent *de moeder*) te verstrekken:

	Vader.	Moeder.
1. Woonplaats (zie 2°*c*) van .	....	....
2. Geboorteplaats (zie 2°*e*) van	....	....
3. Dag, maand en jaar der geboorte van	....	....
4. Kerkelijke gezindte van .	....	....
5. Beroep en positie (zie 2°*f*) van	....	....

6. Het huwelijk, waaruit de levenloos aangegevene geboren is, had plaats den ....en .... 18........ / 19........

Bij een levenloos aangegeven *onwettig* kind bovendien de volgende vragen omtrent *de moeder* te verstrekken:

De moeder was *): Ongehuwd.
Weduwe.
Gescheiden van echt.

---

*) Doorslaan wat *niet* toepasselijk is.

MODEL III.

Inventaris der geboorte-telkaarten.

PROVINCIE ....
GEMEENTE ....
VERZONDEN .... 190...

Hierbij behooren .... kaarten bevattende de opgaven betreffende *levend-aangegevenen* in de maand .... 19 , te weten:

.... roode kaarten (voor jongens)
.... witte ,, (,, meisjes)

Die opgaven loopen van aktenummer ...... tot en met aktenummer ...... van het geboorte-register.

Daaraan ontbreken evenwel de aktenummers ...., omdat de daaronder ingeschreven geboorten plaats hadden in de maand ...., en de daarop betrekking hebbende kaarten dus reeds in de vorige toezending waren begrepen; en daaraan ontbreken voorts de aktenummers ...., omdat de daaronder ingeschreven geboorten plaats hadden in de maand ...., en de daarop betrekking hebbende kaarten dus bij de opgaven over de volgende maand zullen worden gevoegd.

Verder ontbreken de aktenummers ...., omdat deze betrekking hebben op erkenningen van natuurlijke kinderen of op verbetering van geboorteakten.

Hierbij zijn gevoegd ...... kaarten van *levenloos-aangegevenen*, te weten:

...... blauwe kaarten (voor het mannelijk geslacht)
...... gele ,, (,, ,, vrouwelijk ,,)

voorts ...... kennisgevingen krachtens art. 12 van het Koninklijk Besluit van 27 Juli 1887, *Stbl.* n°. 140, regelende het Bevolkingsregister.

Naam van den ambtenaar, onder wiens toezicht invulling en verzending heeft plaats gehad:

....

TOELICHTING
behoorende bij de telkaarten voor levend en levenloos-aangegevenen.

1°. Geboorte-kaarten worden ingevuld voor *alle levend-aangegevenen*, geboren in de gemeente, onverschillig of zij al dan niet tot de werkelijke bevolking daarvan behooren en voor *alle levenloos-aangegevenen*, onverschillig of de moeder al dan niet tot de werkelijke bevolking der gemeente behoort.

Bij levend-aangegevenen wordt voor een jongen een *roode*, voor een meisje een *witte* kaart ingevuld.

Bij levenloos-aangegevenen wordt voor een jongen een *blauwe*, voor een meisje een *gele* kaart ingevuld.

2°. Bij de invulling dezer kaarten behoort het volgende te worden in acht genomen:

a. De gemeente, waarin de aangifte plaats had, behoort *voluit* te worden ingevuld.

b. Voor levend-aangegevenen hier *voluit* in te vullen den naam der gemeente van werkelijke woonplaats van de geborene, *ook wanneer de gemeente van geboorte tevens de gemeente was van werkelijke woonplaats.* Voor geborenen, behoorende tot de bevolking van een vreemd land, ook de naam van het land vermelden.

c. Voor levenloos-aangegevenen hier *voluit* in te vullen den naam van de gemeente tot wier bevolking de moeder van den levenloos-aangegevene behoort, ook wanneer deze gemeente tevens die der aangifte is. Voor moeders, behoorende tot de bevolking van een vreemd land, ook den naam van het land te vermelden.

d. Geboorten, *niet* geborenen; derhalve geboorten van twee- of meerlingen slechts voor ééne enkele geboorte te rekenen.

e. Voor in het buitenland geborenen ook den naam van het land te vermelden.

f. Zoo nauwkeurig mogelijk opgeven, zoodat niet alleen blijkt, in welk soort van ambt of bediening of in welk vak van handel of nijverheid, kunst of wetenschap de ouders werkzaam zijn, maar ook welke bijzondere betrekking of werkkring zij daarin vervullen, of met welk bepaald soort van werk zij zich daarin bezig houden [patroon (baas), meesterknecht, kantoorbediende, knecht, enz.]. Wordt meer dan een ambt, beroep of bedrijf uitgeoefend, dan wordt de opgave slechts gedaan omtrent het hoofdberoep (d. i. het beroep, waarbij de betrokkene het meeste belang heeft), en daarbij tusschen haakjes de letter H. geplaatst.

MODEL IV.

Voor de toelichtingen zie de Inventaris.

AKTENUMMER
....

TELKAART voor een Huwelijk

gesloten in de gemeente ....(zie 2°*a*).
Het huwelijk werd gesloten den.........en ....190 .

	DEN BRUIDEGOM.	DE BRUID.
Werkelijke woonplaats (zie 2°*b*) van	....	....
Geboorteplaats (zie 2°*c*) van	....	....
Dag, maand en jaar der geboorte van	....	....
Burgerlijke staat vóór de huwelijksvoltrekking van . . . (ongehuwd, gehuwd (art. 550 B. W.) in weduwenstaat of gescheiden van echt)	....	....
Aantal vroegere huwelijken van	....	....
Aantal vóórkinderen (zie 2°*d*) van	....	....
Kerkelijke gezindte van . .	....	....
Beroep en positie (zie 2°*e*) van	....	....

Bruidegom en Bruid zijn *): { oom en nicht / neef en tante / volle neef en nicht }

De huwelijksakte is wegens gemis aan kennis van schrijven *niet* geteekend door *) { den bruidegom / de bruid / beiden }

*) Doorhalen wat *niet* toepasselijk is.

MODEL V.

Inventaris der huwelijks-telkaarten.

PROVINCIE ....
GEMEENTE ....
VERZONDEN .... 19...

Hierbij behooren de kaarten bevattende de opgaven betreffende huwelijken, gesloten in de maand .... 19..., te weten:

...... *witte* kaarten, als beide huwenden werkelijk wonen ...... *roode* kaarten, als enkel de vrouw werkelijke woonplaats heeft ...... *blauwe* kaarten, als enkel de man werkelijke woonplaats heeft ...... *oranje* kaarten, als geen der beide huwenden werkelijke woonplaats heeft	in de gemeente waarin het huwelijk gesloten wordt.

Die opgaven loopen van aktenummer ...... tot en met aktenummer ...... van het huwelijksregister.

Daaraan ontbreken evenwel de aktenummers ...., omdat daaronder zijn ingeschreven *huwelijks-ontbindingen*, vonnissen tot verbetering van huwelijksakten of Koninklijke brieven van wettiging.

Naam van den ambtenaar, onder wiens toezicht invulling en verzending heeft plaats gehad:

....

TOELICHTING

behoorende bij de huwelijks-telkaarten der onderscheidene gemeenten.

1°. Huwelijks-kaarten worden ingevuld voor *alle* huwelijken, die in de gemeente zijn gesloten, onverschillig of beide, of één, of geen der huwenden tot de werkelijke bevolking daarvan behooren.

Deze huwelijkskaarten worden ingedeeld als volgt:

witte kaarten, als beide huwenden werkelijk wonen *roode* kaarten, als enkel de vrouw werkelijke woonplaats heeft *blauwe* kaarten, als enkel de man werkelijke woonplaats heeft *oranje* kaarten, als geen der beide huwenden werkelijke woonplaats heeft	in de gemeente waarin het huwelijk gesloten wordt.

2°. Bij de invulling dezer huwelijkskaarten, behoort het volgende te worden in acht genomen:

a. De gemeente, waarin het huwelijk gesloten werd, behoort *voluit* te worden ingevuld.

b. Hier *voluit* in te vullen den naam der gemeente, waarin de huwenden, tijdens het huwelijk, werkelijke woonplaats hebben; *ook wanneer de gemeente waar het huwelijk gesloten wordt tevens de gemeente is van werkelijke woonplaats.* Voor personen, in den vreemde wonende, ook het land vermelden.

c. Voor personen, in den vreemde geboren, ook het land vermelden.

d. Zoowel kinderen uit vroeger huwelijk als buiten echt geboren opgeven.

e. Zoo nauwkeurig mogelijk opgeven, zoodat niet alleen blijkt, in welk soort van ambt of bediening of in welk vak van handel of nijverheid, kunst of wetenschap de huwenden werkzaam zijn, maar ook welke bijzondere betrekking of werkkring zij daarin vervullen, of met welk bepaald soort van werk zij zich daarin bezig houden [patroon (baas), meesterknecht, kantoorbediende, knecht, enz.]. Wordt meer dan een ambt, beroep of bedrijf uitgeoefend, dan wordt de opgave slechts gedaan omtrent het hoofdberoep (d. i. het beroep, waarbij de betrokkene het meeste belang heeft), en daarbij tusschen haakjes de letter H. geplaatst.

MODEL VI.

BEVOLKINGSSTATISTIEK.

Nummer der Akte. [1]	Erkenning van natuurlijke kinderen. Voor ieder kind afzonderlijk.						De erkenning had plaats [2]			Aard der authentieke akte bedoeld in kol. 10.
	Dag, maand en jaar der geboorte.	Gemeente, tot wier bevolking het kind behoort.	Geslacht		Erkenning door		Bij gelegenheid van het aangaan des huwelijks.	Bij eene andere akte door den ambtenaar van den burgerlijken stand opgemaakt	Bij authentieke akte *niet* bedoeld in de beide vorige kolommen, voor zooveel daarvan aanteekening in het geboorteregister is geschied	
			M.	V.	de moeder.	den vader.				
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.

1) Voor bij authentieke akten erkende kinderen: dagteekening der akte.
2) Voor elk kind door het plaatsen van een 1 in de betrokken kolom aangeven in welk der drie gevallen de erkenning geschiedde.

BIJLAGE XIV.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

N°. 509.

's-Gravenhage, 20 Dec. 1904.

Betreffende nomenclatuur
der doodsoorzaken.

5 Bijlagen.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

Van den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek ontving de Commissie een schrijven, d.d. 16 November 1904, afd. I, n°. 1038, betreffende de nomenclatuur der doodsoorzaken, waarvan een vijftal afdrukken hierbij gaan.

Overeenkomstig het voorstel der Sub-Commissie, in wier handen dit schrijven ter fine van praeadvies is gesteld, heeft de Commissie de eer, naar aanleiding van het schrijven van den Directeur, het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.

Vooraf mogen enkele nader van den Directeur ontvangen mededeelingen gaan ter voorkoming van eventueele misvatting van den inhoud van diens schrijven.

De door den Directeur opgesomde verschillen in de nummering van de op de sterftekaarten vermelde doodsoorzaken zijn geput uit de in den loop van 1904 (Januari—Augustus) ingekomen kaarten. Echter zijn niet alle in die maanden ingekomen sterftekaarten nagezien, zoodat de in den brief van den Directeur vermelde gevallen, zooals deze dan ook opmerkt, slechts als eenige voorbeelden zijn te beschouwen. Door de volgende toevallige omstandigheid zijn de verschillen ontdekt.

Toen de kaarten der overleden mannen in gemeenten met minder dan 5000 zielen in de Inspectie-Woltering, waarmede begonnen is, werden onderzocht, ten einde de onkosten te begrooten verbonden aan het verkrijgen van een overzicht van de hier te lande in medische kringen gebruikelijke synoniemen en varianten der doodsoorzaken van de internationale lijst — ten behoeve van het voorstel der Centrale Commissie om mede te werken aan de herziening van de internationale nomenclatuur in 1910 —, viel de aandacht van den Directeur op een aantal nummeringen, afwijkend van die, welke zijn aangegeven in de ter Parijssche con-

ferentie van 1900 vastgestelde classificatie, die ook voor ons land is aangenomen.

Daarna is gezocht naar dezelfde doodsoorzaken op de sterftekaarten van de andere Hoofd-Inspecteurs, om te zien welke nummers door hen aan die doodsoorzaken waren gegeven. Werden bij de andere Hoofd-Inspecteurs de bedoelde doodsoorzaken gevonden, dan is, als regel, niet verder gezocht en is het gevonden nummer opgeschreven naast dat van de Inspectie-Woltering. De opgesomde voorbeelden hebben dus *niet* betrekking op een gelijk aantal kaarten in alle inspecties, en geven derhalve geen maatstaf aangaande de nauwkeurigheid van nummering bij de andere Hoofdinspecteurs. Omgekeerd is ook de mogelijkheid geenszins uitgesloten, dat bij verdere voortzetting van het onderzoek nog meer verschillen zullen worden aangetroffen.

Intusschen zijn de thans reeds ontdekte verschilpunten van zooveel belang, dat, gelijk de Directeur terecht opmerkt, in het voortduren van dezen toestand niet mag worden berust.

Te meer meent de Commissie de aandacht van Uwe Excellentie op deze aangelegenheid te mogen vestigen, nu haar gebleken is, dat in de meeste opgegeven gevallen eenheid van rubriceering had kunnen zijn verkregen, indien de Hoofd-Inspecteurs gebruik hadden kunnen maken van den „Dictionnaire des maladies" en van den „Développement des rubriques de la nomenclature des maladies", behoorende bij de internationale lijst van doodsoorzaken (1) In dit geval zouden, naar deskundig oordeel, onderstaande nummers aan de door den Directeur genoemde doodsoorzaken gegeven zijn:

Atrophie (0—3 maanden)	151
Broncho pneumonie	92
„ „ bij kinderen	92
Pneumonie	93
„ acuta	93
Debilitas. 0—3 maanden	151
Debilitas. senilis	154
Debilitas. volwassenen	179
Degeneratio cordis	79

(1) Het gebruik van genoemde „Dictionnaire" en „Développement" was tot dusver aan de Hoofd-Inspecteur niet voorgeschreven, terwijl eene poging, door hen aangewend om in 1902 enkele exemplaren der „Nomenclatures des maladies" te verkrijgen, zonder resultaat bleef, vermoedelijk doordat de oplaag was uitgeput. De nieuwe oplaag verscheen eerst in 1903.

Haemoptoë		99
Icterus catarrhalis inf.	0—3 maanden	151
	boven de 3 maanden	114
Lues hereditaria		36D.
Meningitis tuberculosa		28
Myocarditis		78
,, chronica		79
Endocarditis chronica		79
Stuipen bij kinderen		71
Syphilis congenita		36D.
Tuberculosis		27
,, miliaris		27
,, intestinalis		29
Vitium cordis	0—3 maanden	150
	boven de 3 maanden	79
Inanitio	0—3 maanden	153
	boven de 3 maanden	173B.

Moet volgens de door Bertillon aangegeven ,,dictionnaire" en ,,développement", aangenomen bij internationale overeenkomst, geen ander nummer aan de opgenoemde oorzaken van den dood gegeven worden, voor de drie volgende zal eenige twijfel kunnen bestaan, aangezien daarin de opgaven van Bertillon niet voorzien. Voor deze en dergelijke gevallen zouden de Hoofd-Inspecteurs onderling overeen moeten komen omtrent het in te vullen nummer.

Deze doodsoorzaken zijn:

Atrophie boven de 3 maanden;
Pneumonia chronica;
Debilitas bij kinderen boven de 3 maanden.

Ten einde nu eenheid van rubriceering voor het vervolg zooveel mogelijk te waarborgen, geeft de Commissie Uwe Excellentie in overweging de Hoofd-Inspecteurs aan te schrijven, te beginnen met 1 Januari 1905, den ,,dictionnaire des maladies" en den ,,développement des rubriques de la nomenclature des maladies", behoorende bij de internationale lijst van doodsoorzaken, bij de nummering der sterftekaarten te raadplegen, en hen daarbij uit te noodigen, indien deze beide geen licht geven, onderling overleg te plegen, opdat ook dan eenheid van handelen worde verkregen.

Aan ieder der vier Hoofd-Inspecteurs van de Volksgezondheid is reeds, op verzoek van den Heer van Dam van Isselt, Voorzitter van den Centralen Gezondheidsraad en lid van de Centrale Commissie, een exemplaar van de in 1903 verschenen nieuwe uitgave der reeds genoemde ,,nomenclatures des maladies, arrêtées par la

Commission internationale chargée de reviser les nomenclatures nosologiques (18—21 Août 1900) pour être en usage à partir du 1er janvier 1901 avec notices et annexes", waarbij ook de „dictionnaire des maladies" en de meergenoemde „développement", toegezonden .

Mocht ook deze maatregel niet afdoende blijken om eenheid in de nummering te verkrijgen, dan ware te overwegen of deze nummering niet in één hand moet worden gebracht.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

A. Kerdijk,
Voorzitter.

H. W. Methorst,
Secretaris.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 14 Juli 1905, n°. 163.

N°. 41.

JAARVERSLAG *van het beheer der Staatsmijnen in Limburg over het jaar* 1904, *door den Directeur-Generaal van de Staatsmijnen in Limburg uitgebracht aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, ter voldoening aan artikel* 7 *van het Koninklijk Besluit van* 29 *Mei* 1902 (Staatsblad *n°*. 78).

Wettelijke bepalingen, Koninklijke Besluiten enz.

Bij wet van 14 Juli 1904 (*Staatsblad* n°. 151) werd de onteigening van eenige gronden, waarover alsnog de beschikking moest worden verkregen ten behoeve van de bovengrondsche werken en de spoorwegaansluiting van de mijn B, van algemeen nut verklaard.

De aanwijzing van de te onteigenen perceelen had plaats bij Koninklijk besluit van 18 Januari 1905 n°. 22, welk Koninklijk besluit is opgenomen in de *Staatscourant* van 24 Januari 1905.

Personeel.

In den loop van 1904 werden de volgende ambtenaren aangesteld:

a. in vasten dienst:

1 adjunct-ingenieur (te voren als tijdelijk opzichter werkzaam bij de Staatsmijnen);

1 bouwkundige (te voren in dienst als tijdelijk technisch ambtenaar);

1 adjunct-commies;

b. in tijdelijken dienst:

1 werkmeester (te voren in dienst als tijdelijk-aspirant-werkmeester);

2 teekenaars-schrijver;

1 schrijver;

terwijl op verzoek eervol ontslag werd verleend aan:

1 adjunct-commies;

1 tijdelijk teekenaar-schrijver.

In den loop van het jaar werd voorts het noodige los personeel (beambten en werklieden) werkzaam gesteld.

De getalsterkte van dit personeel wisselde, naarmate van de werkzaamheden, van 19 tot 61.

Met het oog op het bijna geheel ontbreken van ervaren Nederlandsche mijnopzichters werd het raadzaam geoordeeld, ten behoeve van het toezicht bij de ondergrondsche werken van aanleg en ontginning tijdig maatregelen te treffen tot opleiding van geschikte personen voor dien werkkring.

Ter verkrijging van de noodige daartoe geschikte elementen werd in de eerste plaats gezocht onder de in Limburg bestaande mijnarbeidersbevolking van Nederlandschen landaard.

Na oproeping en vergelijkend onderzoek werden uit deze bevolking een achttal praktisch bekwame mijnwerkers toegelaten tot een voorbereidenden cursus (herhalend lager onderwijs), te Heerlen ingesteld onder leiding van het hoofd van een der lagere scholen aldaar.

Deze cursus de plaats vervullende van de in Pruissen bestaande „Bergvorschulen" had de strekking de leerlingen voor te bereiden voor het toelatingsexamen tot de mijnopzichtersschool (Bergschule) van den „Verein der Steinkohlenbergwerke des Aachener Bezirks" te Aken (voorheen te Bardenberg).

Bij gebreke, vooralsnog, van eene Nederlandsche mijnopzichtersschool werd nl. gelegenheid gezocht tot plaatsing op eene dergelijke buitenlandsche inrichting. Het Kuratorium van genoemde Bergschule heeft welwillend vier plaatsen van den cursus 1905—1907 beschikbaar gesteld voor de candidaten der Nederlandsche Staatsmijnen, mits deze candidaten zouden voldoen aan de algemeen geldende eischen en aan het in April 1905 te houden toelatingsexamen.

In den loop van het jaar verlieten om verschillende redenen

drie van de gekozen candidaten den voorbereidingscursus, die derhalve aan het einde van het jaar vijf leerlingen telde.

De bij deze gelegenheid omtrent het peil der ontwikkeling van de tegenwoordige mijnwerkersbevolking verkregen ervaring toonde de wenschelijkheid aan, althans in den eersten tijd ook langs anderen weg geschikte elementen te zoeken voor de vorming van een goed korps mijnopzichters.

Met goed gevolg werd te dien einde, door welwillende tusschenkomst van den betrokken inspecteur van het middelbaar onderwijs, den heer H. J. de Groot, eene oproeping gericht aan die klasse van jeugdige ambachtslieden, die in de laatste jaren met goed gevolg den cursus eener Nederlandsche ambachtsschool hebben gevolgd. Uit het groot aantal sollicitanten dezer categorie werd een zestal uitgezocht en sedert 22 October 1904 als mijnarbeiders werkzaam gesteld op de naburige mijnen „Gouley" en „Laurweg" van de „Vereinigungsgesellschaft" in het Wurm-distrikt, ten einde de noodige praktische ervaring in den mijnbouw te verkrijgen.

Het is de bedoeling dit zestal op deze wijze — alsmede zooveel noodig door eenig aanvullend theoretisch onderwijs — voor te bereiden voor het toelatingsexamen, hetzij tot den cursus 1907—1909 van de reeds genoemde Bergschule, hetzij tot een in die jaren te houden Nederlandschen opzichterscursus; dit laatste indien mogelijk mocht blijken, reeds in den loop van 1907 zulk een cursus tot stand te brengen.

Mede bestaat het voornemen voor den cursus 1907—1909 ook nog eenige mijnwerkers door theoretisch onderricht op de bovengeschetste wijze voor te bereiden.

De kosten der opleiding worden door den Staat gedragen.

Werken van aanleg.

Mijn A.

Ten einde in het gedeelte van het Staatsmijngebied, waar het voornemen bestaat eene tweede mijn (*A*) in aanleg te brengen, meerdere kennis te verkrijgen omtrent de dikte en den aard der jongere formatie boven het kolengesteente en omtrent de samenstelling van de bovenste lagen van dat gesteente, werd besloten een drietal proefboringen in dat terrein uit te voeren alvorens tot den aanleg der mijn over te gaan.

Tevens werd het wenschelijk geoordeeld, daarbij eenige meerdere gegevens te zoeken omtrent de samenstelling en den kolenrijkdom van het Zuid-Limburgsche bekken, en daartoe besloten een dezer boringen tot grootere diepte door te zetten.

De uitvoering dezer boringen (genoemd S.M. II, S.M. III en S.M. IV) werd na onderhandsche besteding opgedragen aan den laagsten inschrijver, de Nederlandsche Maatschappij tot het verrichten van mijnbouwkundige werken gevestigd te Haarlem, en wel tot eene gegarandeerde diepte van hoogstens:

700.— M. voor S.M. II;

300.— „ „ S.M. III, en

350.— „ „ S.M. IV.

Aan het einde van het verslagjaar waren de boringen S.M. III en S.M. IV voltooid en had de boring S.M. II eene diepte bereikt van 492 M. onder maaiveld.

De uitkomsten dezer boringen gaven aanleiding nog eene vierde, meer westelijk gelegen boring (S.M. V) te verrichten, waarvan de uitvoering eveneens aan de genoemde Maatschappij werd opgedragen, doch eerst in het begin van 1905 een aanvang kon nemen.

Met den aankoop van terrein en de voorbereidende werken van aanleg kon in verband hiermede in 1904 nog geen aanvang worden gemaakt.

Mijn B.

Grondaankoop.

Van de gronden ingevolge de wet van 1904 (*Staatsblad* n°. 151) te onteigenen ten behoeve van de bovengrondsche werken en spoorwegaansluiting der mijn, werden in den loop van het verslagjaar door aankoop in der minne verkregen *negen* perceelen tot eene gezamenlijke oppervlakte van 2.58.86 H.A.; terwijl voor andere doeleinden (afvoerleiding) werd aangekocht 0.03.29 H.A.

Schachtaanleg.

De werkzaamheden tot aanleg van de schachten tot in het kolengesteente hadden een regelmatig verloop.

De boringen voor beide schachten en het plaatsen van de bevriesbuizen voor schacht II met de aansluiting daarvan aan de bevriezingsinstallatie kwamen gereed.

Deze installatie, tot een vermogen van ongeveer 135 000 frigorieën per uur, met de bijbehoorende pomp- en koelinrichtingen, werd, na een voorloopig proefbedrijf, in de laatste

dagen van September regelmatig in werking gesteld ten behoeve van de bevriezing van schacht II.

Einde November was de bevriezing voldoende gevorderd om tot de delving van deze schacht over te gaan, en werd daarmede 14 December een aanvang gemaakt. Op 31 December was eene diepte van 36.60 M. bereikt.

Van de onderdeelen der gietijzeren schachtbekleeding liep de levering en aanvoer geheel af.

Electrische Centrale.

Machinegebouw. Het machinegebouw met aangebouwde schakelruimte werd voltooid, behoudens afwerking van enkele onderdeelen.

Een 10 tons handloopkraan werd in het gebouw aangebracht.

Machinale installatie. Twee draaistroomgeneratoren à 300 P.K. benevens eene gelijkstroom-turbine-dynamo à 50 P.K. — voorloopig voldoende om aan de eerste behoefte aan kracht en licht te voldoen — met de noodige stoom- en andere leidingen, condenswaterpomp, en de volledige schakelinrichting met toestellen en apparaten, werden opgesteld en beproefd. Het proefbedrijf en de garantiebeproevingen gaven zeer bevredigende uitkomsten.

Ketelbatterij. De levering en opstelling van drie ketels (in het vorige jaarverslag vermeld) met oververhitters, voedingspompen, leidingen en verder toebehooren kwam gereed, evenals de schoorsteen, voedingswaterbassin en een tijdelijk ketelhuis.

Een en ander werd 25 November in gebruik gesteld ten behoeve van het proefbedrijf en de garantiebeproevingen, welke ook voor de ketels c. a. bevredigende uitkomsten opleverden.

Electrisch schachtstation.

Nabij schacht II is in een tijdelijk gebouw ingericht een electrisch onderstation voor de bediening van de schachtpompen, ophaalwerktuig voor deze pompen (pomplier), idem voor de schachtdelving (afdieplier) enz. ten behoeve van de beide schachten.

Bedoelde electrische pomplier, met toebehooren, de noodige schakelinrichtingen, transformatoren en verdere toestellen werden opgesteld en, na verbinding met de centrale, beproefd.

Bemalingsinstallatie Schacht II.

Aan een zwaren houten bok, in den boortoren opgesteld, zijn boven den schachtvloer de beide electrische hoogdrukcentrifugaalpompen, voor de drooghouding van schacht II bestemd, opgehangen en met het schachtstation in verbinding gebracht.

De geheele installatie is beproefd en gereed voor het gebruik zoodra dit noodig wordt.

Watervoorziening.

Eene dubbele rein-waterleiding is aangelegd en aangesloten aan de beide putten, voedingswaterbassin, centrale enz. De inrichting is zoodanig, dat in geval van brand de voedingspompen der ketelbatterij overal het noodige water onder hoogen druk kunnen aanvoeren.

Waterafvoer.

Ten behoeve van den afvoer van het mijnwater werd eene gesloten leiding ontworpen naar den bovenloop van de Caumerbeek bij het gehucht Bautsch, op ± 1800 M. van de schachten gelegen.

Met de gemeente Heerlen werd eene overeenkomst aangegaan, waarbij deze zich verplicht te allen tijde het mijnwater op die plaats in ontvangst te nemen en voor den verderen afvoer te zorgen.

De bedoeling is dit water te bezigen tot doorspoeling van de riolen in de kom dier gemeente.

Tijdelijke gebouwen.

In den loop van het jaar zijn opgesteld, behalve de reeds genoemde tijdelijke gebouwen voor ketelhuis en electrisch schachtstation:

een tijdelijk magazijn (waarvan een gedeelte voorloopig als werkplaats wordt gebezigd) met aangebouwde bergplaatsen en kantoorlokaal,

een aantal verplaatsbare privaten; terwijl in bewerking waren:

een gebouwtje bevattende schaft- en waschlokalen en eenige badcellen,

een dito ten behoeve van het onderzoek van de arbeiders op wormziekte,

een privaatgebouwtje,

een en ander hoofdzakelijk bestemd voor het personeel van de centrale, ketelhuis, enz.

Steenbakkerij.

De zeer gunstige weersgesteldheid gaf gelegenheid de vervaardiging van veldbrandsteenen tot ruim 4 millioen op te voeren.

Spoorwegverbinding.

Over de inrichting van de te maken spoorwegaansluiting aan den te maken spoorwegtak Heerlen—Mijn Carl werd met de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen overeenstemstemming verkregen.

De onderhandelingen over eene te dier zake met die Maatschappij te sluiten overeenkomst, die tevens de voorwaarden van vervoer over de verbinding zal regelen, zijn nog niet afgeloopen, doch zullen waarschijnlijk spoedig ten einde kunnen worden gebracht.

Diverse werkzaamheden.

Voortgegaan is met den aanleg van wegen op het terrein, draineering en afrastering en verschillende grondwerken, waaronder eene gedeeltelijke afgraving van het te maken spoorwegemplacement, egaliseeren van het beschikbare terrein voor arbeiderswoningen enz.

Werken, inrichtingen enz. niet tot de mijnen behoorende.

De zeer beperkte ruimte, waarover ten behoeve van de centrale administratie in het van de gemeente gehuurde voormalige postkantoor kan worden beschikt, bleek reeds spoedig voor de behoefte onvoldoende; voorloopig is daarin door het huren van eenige kamers in de nabijheid voorzien. Mede met het oog op het verstrijken van de huur van het bovengenoemde gebouw in het laatst van 1906 moest derhalve naar meerdere ruimte

worden uitgezien en werd besloten tot den bouw van een eigen administratiegebouw over te gaan.

Een geschikt terrein, de noodige ruimte aanbiedend voor toekomstige uitbreiding en verder te verwachten behoeften, werd in de nabijheid van het station Heerlen gevonden en aangekocht.

Met den bouw wordt echter eerst in 1905 een aanvang gemaakt, en deze opgedragen aan den Rijksbouwmeester in het IIde district.

Financieele aangelegenheden.

BALANS, *per* 31 *December* 1904.

ACTIVA.		PASSIVA.	
Aan Onroerende goederen (algemeen)	f 9 731,05^{5}	Per crediteuren	f 141 534,31^{5}
„ Telephonische verbindingen . . .	1 533,35^{5}	„ Staat der Nederlanden . .	581 212,58^{5}
„ Inventarisgoederen (algemeen)	7 805,36		
„ Magazijnsgoederen	44 628,91		
„ Aanlegrekening mijn B.	621 212,17^{5}		
„ Inventarisgoederen mijn B. . . .	13 129,88		
„ Aanlegrekening mijn A	17 944,60^{5}		
„ Kas	6 755,06		
„ Debiteuren .	6,50		
	f 722 746,90		f 722 746,90

Nagezien en accoord bevonden,

(w. g.) W. C. GELTON,

Lid 1ste klasse van het Nederlandsche Instituut van Accountants.

	Balans per 31 December 1903.		1904. Uitgaven.	
	Per onderdeel.	Per totaal	Per onderdeel.	Per totaal.
Onroerende goederen (algemeen):				
a. terreinen (algemeen) .			f 9 541,02	
b. bureelgebouwen (almeen)			190,03^5	
				f 9 731,05^5
Telephonische verbindingen		f 1 167,22		366,13^5
Inventarisgoederen (algemeen):				
a. meubilair (algemeen)	f 2 615,55^5		383,09	
b. instrumenten en toestellen (algemeen) .	2 795,09^5		2 011,62	
		5 410,65		2 394,71
Magazijngoederen . . .		986,10^5		45 367,80^5 2)
Aanlegrekening mijn B:				
I *a.* aandeel algemeene kosten	43 047,25^5		31 670,89	
b. id. kosten centrale administratie	8 376,82		4 571,21	
II *a.* vergoedingen voor boringen als bedoeld bij art. 3 der wet van 24 Juni 1901 (*Stbl* n°. 170)	13 590,76			
b. uitkeeringen als bedoeld bij art. 5 der wet van 24 Juni 1901 (*Stbl.* n°. 170)			6 298,27	
c. kosten van beheer en uitvoering en algemeene kosten van de mijn . . .	6 927,45^5		3 716,07	
Transporteeren. . .	f 71 942,29		f 46 256,44	

1904. Ontvangsten. 1) Per onderdeel.	1904. Ontvangsten. 1) Per totaal.	Balans per 31 December 1904. Per onderdeel.	Balans per 31 December 1904. Per totaal.	TOELICHTINGEN.
		f 9 541,02		1) De ontvangsten bestaan uit opbrengst van verhuring van gronden, van verkochte steenen en andere goederen enz., zij worden tijdens den aanleg in mindering van de aanlegkosten gebracht.
		190,03⁵	f 9 731,05⁵	
			1 533,35⁵	
		2 998,64⁵		
		4 806,71⁵	7 805,36	
	f 1 725,00		44 628,91	2) Saldo van de aankoopen en overboekingsposten in 1904, na aftrek van de goederen, ten behoeve van de werken uitgegeven.
		74 718,14⁵		
f 34,51⁵		12 913,51⁵		
		13 590,76		
		6 298,27		
		10 643,52⁵		
f 34,51⁵		f118 164,21⁵		

	Balans per 31 December 1903.		1904. Uitgaven.	
	Per onderdeel.	Per totaal.	Per onderdeel.	Per totaal.
Transport. . .	f 71 942,29		f 46 256,44	
d. terreinen	86 700,59⁵		14 741,49⁵	
e. werken enz. ondergronds	28 829,02		205 727,62⁵	
f. werken enz. bovengronds	23 836,40		141 829,64	
g. bedrijfskosten en onderhoud tijdens den aanleg . . .	423,19		639,79⁵	
h. steenbakkerij. . .	19 593,44⁵		26 834,07	
		f 231 324,94		f 436 029,06
Inventarisgoederen mijn B		4 400,19		8 729,69
Aanlegrekening mijn A:				
I *a.* aandeel algemeene kosten.			1 319,62	
b. aandeel kosten centrale administratie			190,47	
II Voorbereidende werkzaamheden (boringen)			16 435,95⁵	
				17 946,04⁵

1904. Ontvangsten.		Balans per 31 December 1904.		TOELICHTINGEN.
Per nderdeel.	Per totaal.	Per onderdeel.	Per totaal.	
f 34,51^{5}		f118164,21^{5}		
236,52		101205,57		
		234556,64^{5}		
142,05		165523,99		
3) 45728,74^{5}		1062,98^{5} 698,77		3) Overgebracht naar de rekening „Magazijnsgoederen”.
	f46141,83		f621212,17^{5} 13129,88	
		1319,62		
1,44		189,03		
		16435,95^{5}		
	1,44		17944,60^{5}	

Heerlen, 30 Mei 1905.

De Directeur-Generaal
van de Staatsmijnen in Limburg.

H. J. E. Wenckebach.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 19 Juli 1905, n°. 167.

N°. 42.

UITTREKSEL *uit het verslag van den Ingenieur der mijnen betreffende de exploitatie der particuliere mijnen en steengroeven in Nederland over het jaar* 1904.

I. STEENKOLENMIJNEN.

Door de 4 in exploitatie zijnde steenkolenmijnen werden in dit jaar uitgedolven 466 997 ton (1) steenkool, zijnde 20 780 ton minder dan in het vorige jaar.

Het debiet bedroeg 400 757 ton, zijnde 40 136 ton minder dan in het vorige jaar.

De gemiddelde verkoopsprijs per ton was volgens de opgaven der mijnbesturen f 5,23², tegen f 5,24 in 1903, f 5,55 in 1902 en f 6,14² in 1901.

De kostende prijs bedroeg volgens deze opgaven per ton f 3,71⁹, tegen f 3,65⁹ in 1903, f 3,38 in 1902 en f 3,79⁷ in 1901.

Het gemiddelde jaarlijksche loon der arbeiders, inclusief het toezichtspersoneel, bedroeg f 571,96, tegen f 599,06⁶ in 1903, f 618,61 in 1902 en f 645,52 in 1901.

Het gemiddelde jaarlijksche loon der arbeiders, exclusief het toezichtspersoneel, bedroeg f 559,28, tegen f 585,05⁷ in 1903, f 604,33⁵ in 1902 en f 628,86 in 1901.

Het personeel bij de exploitatie werkzaam bestond gemiddeld uit 1948 personen, tegen 1930 in 1903, 1486 in 1902 en 1219 in 1901. Van deze 1948 personen werkten gemiddeld 451 man boven en 1497 man onder den grond.

De gezondheidstoestand der mijnbevolking was over het algemeen goed.

---

(1) Door ton wordt hier bedoeld de eenheid van 1000 K.G.

Gedurende het afgeloopen jaar kwamen in de in exploitatie zijnde mijnen 3 ongevallen met doodelijken afloop voor en wel één in de Domaniale mijn, één in de mijn Oranje-Nassau en één in de mijn Willem. Twee hiervan gebeurden door steen- en kolenval in delfplaatsen en één geschiedde door de transportinrichting in een schacht; drie houwers werden door deze ongevallen getroffen, zie bijlage I tabel I.

Wanneer men, zooals zulks in de buitenlandsche statistieken geschiedt, de cijfers samenstelt, uitdrukkende het aantal ongevallen met doodelijken afloop per 1000 arbeiders en per 100 000 ton geproduceerde steenkolen, dan blijkt daaruit (zie bijlage I tabel II), dat de mijn Willem ver boven het gemiddelde is. Dit mag echter geen reden zijn deze mijn voor gevaarlijker aan te zien dan de andere; immers had bij deze mijn evenals bij de Domaniale mijn en de mijn Oranje-Nassau één ongeval met doodelijken afloop plaats. Waar nu evenwel de mijn Willem slechts gedurende een gedeelte van het jaar kolen produceerde met een geringer aantal arbeiders dan dat der andere in exploitatie zijnde mijnen, kunnen hooge cijfers niet uitblijven. Een dergelijk ongunstig geval doet zich voor bij de berekening van het aantal tonnen geproduceerde steenkolen op 1 geval met doodelijken afloop. Dit laatste heeft bovendien het nadeel dat het totaalcijfer voor alle mijnen te zamen nog aanmerkelijk gedrukt wordt. Waar dit cijfer thans 143 932 ton bedraagt, zou het bij weglating der mijn Willem tot 201 219 ton stijgen.

In bijlage II is eene vergelijking opgenomen van het gemiddelde jaarlijksche percentage ongevallen met doodelijken afloop op de Domaniale mijn met dat van de mijnen der voornaamste kolenproduceerende landen in Europa. Uit dezen staat kan slechts de conclusie getrokken worden, dat in de eenige reeds langeren tijd in geregelde exploitatie zijnde Nederlandsche mijn het percentage ongevallen met doodelijken afloop gunstig bij dat van buitenlandsche mijnen afsteekt.

Voorts is aan dit verslag toegevoegd eene statistiek van de sedert 1880 bij de Limburgsche mijnen voorgekomen doodelijke ongevallen naast eene opgaaf van het aantal werklieden en de hoeveelheid geproduceerde steenkolen (zie bijlage III).

Behalve de 3 ongevallen met doodelijken afloop kwamen tal van ongevallen voor, waardoor de getroffen arbeider meer dan 21 dagen buiten staat was zijne gewone bezigheden te hervatten. Een nauwkeurig overzicht van deze ongevallen verkrijgt men door ze voor elke mijn naar plaats, oorzaak en werkkring te ontleden (zie Bijlage I, tabel III, IV en V). Alsdan merkt men op, dat bij de mijn Oranje-Nassau alleen $^2/_3$ der ongevallen

voorvielen, en dat de meeste zware ongevallen bij de mijnen zijn voorgekomen in galerijen, hoofdzakelijk door het transport. Wat aangaat den werkkring, zoo blijkt, dat over het algemeen het grootste gedeelte der ongevallen aan houwers overkwam.

Beschouwt men de procentsgetallen met betrekking tot het totaal aantal ongevallen op iedere mijn — zie bijlage I, tabel VI en VII — of het getal uitdrukkende het aantal zware ongevallen per 100 arbeiders voor elke mijn, dan valt het groote percentage aan ongevallen bovengronds, hetwelk bij de mijn Willem is voorgevallen, onmiddellijk in het oog. Ook door steen- en kolenval, door vallen van den persoon zelf, door afvallen van voorwerpen en door machinedeelen, zijn bij de mijn Willem betrekkelijk meer ongevallen voorgekomen, dan bij de beide andere in exploitatie zijnde mijnen.

Het aantal ongevallen per 100 arbeiders is, evenals het absolute aantal, bij de mijn Oranje-Nassau het grootst. Het bedraagt 8,91 tegen 5,43 voor de mijn Willem en 4,06 voor de Domaniale mijn.

De mijn Neuprick is bij al deze beschouwingen achterwege gelaten, daar deze mijn slechts gedurende een gedeelte van het jaar in bedrijf was en dus een vergelijking tusschen deze en de andere mijnen niet wel mogelijk is. Bij genoemde mijn Neuprick kwamen gedurende den tijd dat zij in bedrijf was, in het geheel 4 ongevallen voor.

Het aantal ongevallen bij de mijnen in aanleg bedroeg 22. Hiervan komen 17, waaronder 1 met doodelijken afloop, ten laste van de mijn Laura en 5 ten laste van de mijn Carl. Van de 22 ongevallen kwamen er 15 voor in de schachten en 2 bovengronds.

Het personeel bij de in aanleg zijnde mijnen bestond gemiddeld uit 214 personen.

Het gemiddelde jaarlijksche loon van deze arbeiders bedroeg inclusief het toezichtspersoneel f 618,52 en exclusief het toezichtspersoneel f 582,15.

Uit de cijfers betreffende het personeel bij de mijnen in exploitatie en bij de mijnen in aanleg blijkt, dat de totale mijnbevolking in dit jaar is gestegen tot 2162, tegen 2112 in 1903, 1579 in 1902 en 1314 in 1901.

Ter bestrijding van de mijnwormziekte werden krachtige maatregelen genomen.

Nadat de verschillende mijnbesturen verklaard hadden geene nieuwe arbeidskrachten voor de ondergrondsche werken meer aan te nemen, die niet in het bezit waren van een betrouw-

baar attest van wormvrijheid, werd op 15 April een begin gemaakt met een stelselmatig onderzoek op mijnwormziekte voor alle arbeiders, die zich om werk bij eene der Limburgsche mijnen aanmeldden.

Dit onderzoek was zoodanig ingericht, dat van elken nieuwen arbeider de faeces van drie dagen en wel zooveel mogelijk van drie achtereenvolgende dagen aan een nauwkeurig microscopisch onderzoek werden onderworpen, terwijl zes weken na het laatste onderzoek nog een vierde of contrôle-onderzoek werd ingesteld. De onderzoekingen werden opgedragen aan een daarmede vertrouwd persoon.

In de maanden Juni, Juli en Augustus werd vanwege den Centralen Gezondheidsraad een onderzoek op mijnwormziekte voor de geheele Limburgsche mijnwerkersbevolking uitgevoerd.

Na afloop van dit onderzoek, waaruit bleek welke arbeiders in de Limburgsche steenkolenmijnen werkzaam vrij van mijnwormen waren, kon de regeling voor het onderzoek van de zich aanmeldende Limburgsche arbeidskrachten belangrijk vereenvoudigd worden. Voor mijnwerkers namelijk, die van de eene Limburgsche steenkolenmijn naar eene andere overgingen kon met een enkelvoudig onderzoek worden volstaan. Dit onderzoek deed dan dienst als het contrôle-onderzoek, dat bij de overige arbeiders geschiedde zes weken na het drievoudig onderzoek. Die mijnwerkers evenwel, die blijkens het onderzoek van wege den Centralen Gezondheidsraad ingesteld wormdragend waren, moesten alvorens door den microscopist te worden onderzocht een bewijs overleggen, dat zij met goed gevolg eene genezingskuur hadden doorgemaakt. Voor de arbeiders, die uit den vreemde kwamen, of voor zulke, die nog niet in eene der Limburgsche steenkolenmijnen onder den grond waren werkzaam geweest en dus niet vanwege den Centralen Gezondheidsraad waren onderzocht, bleef de oude regeling behouden.

Waren de mijnwerkers, die uit het buitenland kwamen, in het bezit van een deugdelijk bewijs, niet ouder dan zes weken, dat ze niet wormdragend waren, dan gold voor hen alleen het gewone vierde of contrôle-onderzoek zes weken na het laatste onderzoek, waaraan zij zich in den vreemde hadden onderworpen.

In het geheel werden 856 zich aanmeldende arbeiders onderzocht; 120 hiervan werden wormdragend bevonden. Van deze 120 arbeiders onderging het meerendeel één of meer genezingskuren. Het kwam evenwel voor, dat arbeiders zich lieten onderzoeken en mijnwormdragend werden bevonden, nadat zij reeds ontslagen waren bij hunnen vorigen werkgever. Van een genezingskuur voor rekening van dezen vorigen werkgever kon

dan geen sprake zijn, daar deze geenerlei verplichtingen meer had jegens den ontslagen arbeider. Evenmin wenschte de mijn, bij welke de arbeider zich aanmeldde, de kosten van een genezingskuur te dragen. Er bleef den arbeider dus niets anders over dan op eigen rekening eene genezingskuur te ondergaan, indien hij op eene der Limburgsche mijnen wilde worden aangenomen. Het gevolg was dan meestal, dat hij vertrok zonder iets van zich te doen hooren. Dit is de reden waarom van de 120 wormdragers slechts van 72 de resultaten van de genezingskuur bekend zijn. Bij 52 hiervan werden, voor zoover bekend, na een enkelvoudige kuur geene wormeieren meer aangetroffen, 12 moesten een tweevoudige kuur doormaken alvorens wormvrij te zijn, 5 een drievoudige, 1 een viervoudige en 2 een vijfvoudige.

Ter vermindering van het besmettingsgevaar voor de mijnwormziekte werd door de verschillende mijnbesturen, zoowel boven als onder den grond, voor een voldoend aantal doelmatige gemakken zorg gedragen.

A. Domaniale Steenkolenmijnen te Kerkrade.

De uitdelving had plaats op de verdieping, welke zich 200 Meter onder den mond der Willemschacht bevindt, zoowel in het gedeelte van het ontginningsveld ten Westen als in dat ten Oosten van genoemde schacht.

Aldaar werden ontgonnen uit de steenkolenlagen:

Grauweck	4 126	ton steenkool,
Senteweck	1 915	„ „
Athwerk	2 824	„ „
Merl	38 879	„ „
Klein-Mühlenbach	31 329	„ „
Groot-Mühlenbach	76 966	„ „
Steinknip	53 806	„ „
Te zamen. . .	209 845	ton steenkool,

zijnde 19 601 ton meer dan in 1903.

De uitdelving werd voor 52 pct. door middel van zoogenaamden strook- en pilaarbouw en voor 48 pct. uit galerijen (voorbereiding) gewonnen.

Verkocht werden 189 411 ton steenkool (d. i. 9258 ton meer dan in 1903) te weten:

in het binnenland . .	51 101,00	ton	steenkool,
in Duitschland	114 027,50	„	„
in België	21 834,50	„	„
in andere landen . , .	2 448,00	„	„

Het debiet aan de stations bedroeg 178 729 ton en aan de mijn 10 682 ton steenkool, tegen 169 135 ton en 11 018 ton steenkool in 1903.

De zachte winter oefende nagenoeg geen invloed op den verkoop uit.

Verbruikt ten dienste der mijn en verstrekt aan de armen 5585 ton steenkool.

De voorraad in magazijn op 31 December 1904 bedroeg 6528 ton, tegen 1009 ton steenkool in 1903.

Het personeel, aan welks hoofd een directeur staat, in Aken wonende, bestond uit:

9 opzichters,
110 arbeiders aan den dag,
570 mijnwerkers.

Te zamen 689 personen, tegen 654 in 1903, 576 in 1902 en 487 in 1901.

Door dit personeel van 689 personen werd in het onderhoud voorzien van 402 vrouwen, 494 jongens en 493 meisjes.

Het gemiddelde loon der arbeiders (inclusief het toezichtspersoneel) per werkdag van 9 uur (tijd voor het aflaten en ophalen der ploeg niet inbegrepen) voor de mijnwerkers en van $10^1/_2$ uur voor de arbeiders aan den dag bedroeg f $2,34^2$, tegen f $2,27^8$ in 1903, f 2,23 in 1902 en f $2,13^9$ in 1901.

De gemiddelde jaarlijksche verdienste bij 295 werkdagen in het jaar bedroeg per werkman f 690,89, tegen f 667,70 in 1903, f $644,53^3$ in 1902 en f 626,57 in 1901.

Exclusief het toezichtspersoneel was het gemiddelde loon f $2,32^2$ per dag of f 685,12 per jaar, tegen f $2,25^7$ resp. f 661,34 in 1903.

Even als het vorige jaar werd ook dit jaar door de Maatschappij, in verband met de door haar elders betaalde verzekeringspremiën, niets bijgedragen aan het ondersteuningsfonds. Hetzelve ging f $4481,83^5$ achteruit.

Per mijnwerker werd geleverd 363,7 ton steenkool, per werkman aan den dag 1873,6 ton, of wel gemiddeld door het geheele personeel inclusief ambtenaren 304,6 ton steenkool in dit jaar, tegen 291 ton steenkool in 1903.

De hoofdtransportgalerij naar het Noorden in de laag Groot-

Mühlenbach kwam in den loop van het jaar tot aan de Noordelijke storing gereed. De storing werd doorkruist en daarna in ongeveer Oostelijke richting met het maken van een steengang naar de laag Merl aangevangen. Met deze steengang bereikte men een lengte van circa 60 Meter.

Ook de laag Klein-Mühlenbach werd achter de Noordelijke storing blootgelegd en werd in deze laag begonnen met het houwen der transportgalerij.

Zoo zullen binnen korten tijd de lagen benoorden de Noordelijke storing genoegzaam ontsloten zijn om reeds een niet onbelangrijk gedeelte der dagelijksche productie te kunnen leveren.

Wat aangaat het veld gelegen ten Oosten van de schacht, zoo werd hierin het herstellingswerk van oude galerijen, remhellingen en steengangen ijverig voortgezet, ten einde een begaanbaren luchtweg voor dit gedeelte te verkrijgen. Aan het einde van het jaar was men met dit moeielijke werk reeds zoover gevorderd, dat nog slechts eene galerij ter lengte van circa 120 Meter in de laag Grauweck hersteld moest worden.

Bovendien werden in de overeindstaande lagen Grauweck, Senteweck en Athwerk eensdeels oude kolenpilaren weggehakt, anderdeels galerijen en remhellingen aangelegd, ter voorbereiding van eene regelmatige ontginning.

Door de waterquaestie, welke reeds in den loop van het vorig jaar tusschen de Domaniale mijn en de mijn Neuprick rees, vereischte over het algemeen de waterloozing veel zorg.

De watertoevloed bedroeg gemiddeld 1733 liter per minuut. Deze hoeveelheid werd door het ondergrondsche pompwerktuig, ter capaciteit van 3000 liter per minuut, aan de oppervlakte gebracht. Het bovengrondsche pompwerktuig werd niet in gang gezet, evenwel steeds in reserve gehouden. Door het onder water zetten van alle werken onder de 200 Meter verdieping geraakte de vijfde pomp van dit pompwerktuig mede onder water en was men genoodzaakt deze pomp met bijbehoorende drukleiding door afkoppeling der stangen buiten bedrijf te stellen. De kleppenkast der vierde pomp, welke zich juist onder het niveau der 200 Meter verdieping bevond, werd daarna circa $2^1/_2$ Meter opgeheven, ten einde de kleppen steeds te kunnen bereiken, zelfs wanneer het water tot de 200 Meter verdieping mocht stijgen. Een nieuwe zuigpomp werd zoodanig gemonteerd, dat de kleppen eveneens boven de 200 Meter verdieping kwamen te liggen; deze pomp zal dienen om het water tot de vierde pomp op te voeren.

Aan het tweede ondergrondsche pompwerktuig, hetwelk vroeger op de 260 Meter verdieping had dienst gedaan, werden eenige constructiewijzigingen aangebracht, waardoor de capaciteit tot

2 M^3. per minuut is gestegen. Ten behoeve van dit pompwerktuig werd naast de tegenwoordige pompenkamer op de 200 Meter verdieping eene ruimte uitgeschoten voor eene nieuwe pompenkamer, lang 12 Meter, breed 4,50 Meter en hoog 3 Meter. Wanneer deze tweede ondergrondsche pomp over eenigen tijd gemonteerd zal zijn, is men in staat een watertoevloed van 6,5 M^3. per minuut af te voeren. Tegen een onvoorzienen watertoevloed van de zijde der intusschen verlaten mijn Neuprick is men dus naar menschelijke berekening genoegzaam gewapend.

Wat betreft de luchtverversching der ondergrondsche werken, zoo bleven de beide Pelzer ventilatoren, welke reeds in het vorig jaarverslag genoemd werden, dienst doen en wel één voor het Westelijk gedeelte, de andere voor het Oostelijk gedeelte der mijn. De ventilatie was over het algemeen voldoende. In het westelijk gedeelte der mijn, alwaar bij de grootste ploeg 310 man en 13 paarden aanwezig waren, werd gemiddeld 2,04 M^3 lucht per man en per minuut aangevoerd, waarbij 1 paard gerekend is op 4 man; in het oostelijk gedeelte, alwaar bij de grootste ploeg 30 man werkzaam waren, bedroeg de gemiddelde hoeveelheid lucht per man en per minuut 3 M^3.

Op sommige werkplaatsen evenwel liet de ventilatie somtijds te wenschen over. In verband met den grooten afstand van de in het Noord-Oostelijk gedeelte van het mijnveld gelegen werkplaatsen tot de thans bestaande luchtschachten en tevens in aanmerking nemende den grooten kolenrijkdom van dit gedeelte, heeft de maatschappij besloten aldaar een nieuwe luchtschacht aan te leggen. Wanneer deze in den loop van het volgende jaar tot stand is gekomen, zal ook de ventilatie in dit gedeelte der mijn naar behooren kunnen plaats hebben.

Van de hoofdschacht of Willemschacht werden de wanden van den beganen grond tot 150 Meter diepte geheel bemetseld. Tot op deze diepte werden bovendien nieuwe dwarsbalken ingelegd.

De wasch- en badgelegenheid voor de arbeiders werd vergroot, zoodat zich thans 18 arbeiders gelijktijdig kunnen wasschen en 37 arbeiders gelijktijdig kunnen baden.

Voor het verrichten van reparaties werden in een daarvoor ingericht lokaal eenige machines als draaibank, schaafmachine, boormachine, pons- en snijmachine, slijpmachine en dergelijke opgesteld.

De drijfkracht wordt hier geleverd door een electromotor.

Een stoomketel werd buiten bedrijf gesteld, zoodat het aantal thans 8 bedraagt.

Voorts waren zeven stoomwerktuigen in werking, en wel:

1 machine voor de groote lift;
1 „ „ „ separatie;
1 „ „ „ wasscherij;
1 „ „ den Fabry-ventilator (in reserve);
1 „ „ electrisch licht;
1 „ „ de houtzagerij;
1 „ „ diverse doeleinden,

terwijl negen stoompompen werden gebruikt, namelijk:
1 bovengrondsch pomptoestel (in reserve);
1 ondergrondsche pomp;
5 voedingspompen;
2 pulsometers.

In de bebouwde oppervlakte kwam geene noemenswaardige verandering. Van het geheele terrein, groot 250 aren, tot de Domaniale mijn behoorende, besloeg aan het einde van dit jaar het bebouwde gedeelte 82 aren.

De beambten en werklieden waren tegen ongevallen verzekerd bij de Centrale Werkgevers Risico-bank te Amsterdam.

Bij ziekten genoten zij, evenals vroeger, tegemoetkomingen uit het fonds ter ondersteuning.

De bezitting van dit ondersteuningsfonds der arbeiders op 31 December 1903 bedroeg		f	159 924,40[5]
De inkomsten bedroegen:			
a. rente van het kapitaal. .	f 4 634,58		
b. bijdrage der arbeiders . .	17 315,57[5]		
			21 950,15[5]
De uitgaven bedroegen:			
a. pensioenen	f 16 803,79		
b. tegemoetkoming bij ziekte	2 599,66		
c. geneeskundige behandeling	5 020,43		
d. schoolonderwijs	955,95		
e. begrafeniskosten	34,90		
f. administratiekosten . . .	250,20		
g. verschillende uitgaven. .	767,06		
		f	26 431,99
Blijft aan kapitaal op 31 December 1904 na 49-jarig bestaan		f	155 442,57

De bezitting van de hulpkas der arbeiders op 31 December 1903 was	f	7 227,23[5]
Ontvangen aan bijdragen		1 755,57
	f	8 982,80[5]
Uitgegeven aan ondersteuningen		1 681 ,43[5]
Voorhanden in kas en uitgezet kapitaal op 31 December 1904	f	7 301,37

B. Steenkolenmijn Neuprick—Bleijerheide te Kerkrade.

De uitdelving had dit jaar slechts plaats tot 1 September en wel op de verdieping, welke zich 270 Meter onder den mond der Catharinaschacht bevindt.

Er werd gewonnen uit de steenkolenlagen:

Groot-Mühlenbach	705,00	ton steenkool
Steinknip	34 495,00	„ „
Te zamen . . .	35 200,00	ton steenkool,

zijnde 26 680 ton minder dan in 1903.

Hiervan werden 43,4 pct. door galerijbouw en 56,6 door pilaarbouw gewonnen.

Verkocht werden 33 235 ton steenkool (d. i. 26 562 ton minder dan in 1903), te weten:

in het binnenland	27 261	ton steenkool
in Duitschland	5 079	„ „
in België	895	„ „

Het debiet aan de stations bedroeg 28 760 ton en aan de mijn 4475 ton steenkool, tegen 54 340 ton en 5457 ton steenkool in 1903.

Verbruikt ten dienste der mijn 2038 ton steenkool.

In het magazijn waren op 31 December 1904 geen kolen meer voorradig.

Beheer en administratie werden van uit het centraal bureau van Kohlscheid (Pruisen) gevoerd.

Het personeel tijdens de ontginningsperiode bestond uit:

1 ontvanger,
5 opzichters,
38 arbeiders aan den dag,
119 mijnwerkers.

Te zamen 163 personen, tegen 166 in 1903, 167 in 1902 en 168 in 1901.

Door dit personeel van 163 personen werd in het onderhoud voorzien van 93 vrouwen, 93 jongens en 95 meisjes.

Het gemiddelde loon der arbeiders, inclusief het toezichtspersoneel, bedroeg per werkdag van 9 uur voor de mijnwerkers en van 11 uur voor de arbeiders aan den dag f $2,14^4$, tegen f $2,10^3$ in 1903, f $2,00^6$ in 1902 en f 2,05 in 1901.

De gemiddelde totale verdienste gedurende den werktijd van 195 dagen in het jaar bedroeg per werkman f 418,14, tegen f 621,96 in 1903 bij 295 werkdagen.

Exclusief het toezichtspersoneel was het gemiddelde dagloon f $2,08^7$, tegen f 2,05 in 1903.

In de 195 werkdagen werden per mijnwerker geleverd 296 ton, per werkman aan den dag 927 ton, of wel gemiddeld door het geheele personeel, inclusief ambtenaren, 216 ton steenkool, tegen 373 ton steenkool in 1903 (bij 295 werkdagen).

Door de gestadige vermeerdering van den watertoevloed (van 1040 tot 1300 liter per minuut) schoten de voorhanden pompmiddelen op de 270 Meter verdieping in den aanvang van dit jaar reeds spoedig in vermogen tekort. Daarom werd op deze verdieping nog eene nieuwe pomp ter capaciteit van 1000 liter per minuut gemonteerd.

Na het opstellen van deze pomp kon de totale hoeveelheid water gemakkelijk van de 270 Meter naar de 210 Meter verdieping worden opgedrukt, op welke laatste verdieping zij, zooals reeds in voorgaande jaarverslagen werd opgemerkt, naar de mijn Voccart afliep.

Na het opstellen van deze nieuwe pomp zou de ontginning nog geruimen tijd hebben kunnen voortduren, indien niet tegen het einde der maand Juli in een der werkplaatsen onder de hoofdtransportgalerij der 270 Meter verdieping het dak was doorgebroken, waardoor uit de ontstane scheuren een hoeveelheid water in de mijn stroomde zóó groot, dat de pompen welke waren opgesteld om het water uit de dieper gelegen werkplaatsen tot de hoofdtransportgalerij op te drukken, niet in staat bleken te zijn al dit water af te voeren. Het gevolg hiervan was, dat het water dagelijks 90 centimeter steeg en de zooeven bedoelde werkplaatsen successievelijk onder water liepen. Ten einde de

ontginning ter plaatse te kunnen voorzetten was het dus noodzakelijk ook bij deze werkplaatsen een nieuwe pomp te plaatsen. De onkosten, welke evenwel verbonden waren aan een dergelijke installatie, waren te hoog om den afbouw van het nog resteerende kleine gedeelte der laag Steinknip loonend te maken. Dit was de oorzaak van de staking der ontginning op 1 September.

De ventilatie der mijn was bevredigend; gemiddeld werd per man en per minuut 3200 liter versche lucht toegevoerd. Enkele malen werden evenwel in doortochten niet onbelangrijke hoeveelheden mijngas geconstateerd.

Het aantal stoomketels bedroeg evenals het vorige jaar 4. Bovendien waren bovengronds in werking:

1 machine voor de groote lift;
2 luchtcompressoren;
2 voedingspompen;
1 electrische machine ten behoeve van de verlading.

Na de staking der ontginning werden de onder den grond opgestelde machines uit de mijn verwijderd, de schacht van de 270 Meter verdieping tot de oppervlakte met aarde gevuld, vervolgens de ketels en bovengrondsche machines afgebroken en ten slotte de machine- en schachtgebouwen gesloopt.

Ook gedurende dit laatste jaar van bestaan waren alle arbeiders der mijn Neuprick lid van het algemeen ondersteuningsfonds voor het Wormdistrict en waren de beambten en arbeiders tegen ongevallen verzekerd bij de Rijksverzekeringsbank te Amsterdam.

C. Steenkolenmijn Oranje-Nassau te Heerlen.

De uitdelving had plaats deels op de 168 Meter verdieping, deels op de in het vorig jaar nieuw aangelegde verdieping, welke gelegen is 210 Meter onder den mond der hoofdschacht.

Er werden gewonnen uit de steenkolenlagen:

I	57 945	ton steenkool
II	6 030	„ „
III	2 566	„ „
IV	119 986	„ „
V	6 067	„ „

Te zamen . . . 192 594 ton steenkool, zijnde 2435 ton minder dan in het vorige jaar.

De uitdelving werd voor rond 85 pct. door zoogenaamden stoot- en strookbouw en voor 15 pct. door galerijbouw (voorbereiding) gewonnen.

Verkocht werden 152 695 ton steenkool (d. i. 7438 ton minder dan in 1903) te weten:

in het binnenland . . . 91 342,50 ton steenkool
in het buitenland . . . 61 352,50 „ „

Het debiet aan de stations bedroeg 90 621 ton, aan de briketfabriek 55 484 ton en aan de mijn 6 590,50 ton steenkool.

Volgens opgave der Maatschappij werd verbruikt ten dienste der mijn 17 604 ton, zijnde 2989 ton meer dan in 1903.

De voorraad in het magazijn op 31 December 1904 bedroeg 4864 ton, tegen 2964 ton steenkool in 1903.

Het personeel der exploitatie, aan welks hoofd een directie van 3 leden staat, bestond uit:

2 ingenieurs;
25 opzichters;
170 arbeiders aan den dag;
26 arbeiders in de briketfabriek;
652 mijnwerkers.

Te zamen 875 personen, tegen 843 in 1903, 568 in 1902 en 564 in 1901.

Door dit personeel van 875 personen werd in het onderhoud voorzien van 551 vrouwen, 586 jongens en 633 meisjes.

Het gemiddelde loon der tot de uitdelving behoorende arbeiders (inclusief het toezichtspersoneel) per werkdag van 8 uur (de tijd voor het aflaten en ophalen der ploeg niet inbegrepen) voor de mijnwerkers en van 10 uur voor de arbeiders aan den dag, bedroeg f 1,94^9, tegen f 1,89 in 1903, f 2,00 in 1902 en f 2,27^5 in 1901.

De gemiddelde jaarlijksche verdienste bij 300 werkdagen in het jaar bedroeg per werkman f 584,88, tegen f 583,11^5 in 1903, f 606,94 in 1902 en f 673,37 in 1901.

Exclusief het toezichtspersoneel was het gemiddelde loon f 1,87 per dag of f 560,96 per jaar, tegen f 1,82^3 per dag of f 561,62 per jaar in 1903.

Het gemiddelde jaarloon der arbeiders in de briketfabriek bedroeg f 408,10^5, overeenkomende met een dagloon van f 1,36.

Per mijnwerker werd geleverd 295,39 ton steenkool, per werkman aan den dag 1 132,90 ton, of wel gemiddeld door het geheele personeel inclusief ambtenaren 226,85 ton steenkool in dit jaar, tegen 234 ton steenkool in 1903.

De toevloed van water op een diepte van 168 Meter bedroeg over dit jaar 1100 liter per minuut en op een diepte van 250

Meter 600 liter per minuut, welke hoeveelheid van 1700 liter werd verwijderd door drie ondergrondsche pompen, waarvan twee op de 168 Meter verdieping en een op de 250 Meter verdieping waren opgesteld en welke te zamen 3750 liter per minuut kunnen afvoeren.

Op de 250 Meter verdieping werd een machinekamer uitgehouwen en een pomp van 4 M^3 vermogen gemonteerd. Voorts werd een waterreservoir van 720 M^3 inhoud aangelegd.

Met betrekking tot den vochtigheidstoestand verkeert de mijn niet in ongunstige omstandigheden.

Over het algemeen zijn de werkplaatsen droog.

Enkele malen gebeurde het evenwel dat in de hoofdsteengang op de 168 Meter verdieping het looppad en de rails onder water geraakten. De sleepers hadden daardoor nu en dan over natte voeten te klagen.

Wat betreft de luchtverversching zoo werd in het begin der maand Februari de bovengrondsche ventilator, systeem Pelzer, in gebruik gesteld. Deze zuigende ventilator moet in staat zijn bij circa 400 omwentelingen in de minuut eene hoeveelheid lucht van 2000 M^3 effectief aan te voeren. Hij was opgesteld boven schacht I, welke tot dien tijd als intrekkende luchtschacht had dienst gedaan. Hierdoor moest dus schacht I uittrekkend, schacht II intrekkend en de luchtstroom in de mijn als het ware omgekeerd worden.

Aan het verbreeden en verwijden der luchtgalerijen tot een doorsnede, overeenkomstig de reeds in het vorig jaarverslag vermelde voorschriften, werd doorgewerkt, daar op 15 Februari een en ander nog niet in orde bleek te zijn.

Aangezien de Maatschappij aldus in gebreke was gebleven zich naar de haar uit kracht van artikel 3 der concessievoorwaarden gegeven ventilatievoorschriften te gedragen, werd haar bij Koninklijk besluit van 12 Maart 1904 n°. 58 eene boete opgelegd van f 250, onder bepaling, dat daarenboven door genoemde Maatschappij eene boete van f 10 zou worden verbeurd voor elken dag dat zij in gebreke bleef de voorschriften voor de luchtverversching in de mijn Oranje-Nassau volledig op te volgen.

Gedurende de tweede helft van dit verslagjaar was de luchtverversching over het algemeen bevredigend te noemen.

Te betreuren is het echter, dat zoo betrekkelijk weinige luchtsteengangen zijn aangelegd en de hoofdluchtsteengang naar het Noorden op de 138 Meter verdieping zoo ver ten achteren is.

Hierdoor kon op verscheidene plaatsen de verwarmde, met gassen en dampen verzadigde lucht niet altijd in stijgende richting naar de luchtverdieping worden afgevoerd.

Zoo moesten in het Noordwestelijke deel der mijn een paar luchtstroomen van het 138 Meter niveau door een schachtje op de 168 Meter verdieping omlaag vallen en moest ten aanzien van het Oostelijke deel der mijn worden veroorloofd de lucht uit de lagen I en IV eveneens gedeeltelijk omlaag te laten stroomen.

Ten opzichte van dit Oostelijke deel zij vermeld, dat aanvankelijk bij de Maatschappij het voornemen bestond in dit deel het werk te staken, met uitzondering van de exploratie in laag I, daar zij van meening was, dat de aanleg van belangrijke luchtsteengangen zich bij den geringen kolenvoorraad, die uit de lagen III en IV nog gewonnen kon worden, niet zou loonen.

Te betreuren is verder, dat de versche buitenlucht de mijn binnenkomt door dezelfde schacht, waardoor de heete stoom voor de ondergrondsche pompen wordt geleid.

Temperatuurmetingen, zoowel in den zomer als in den winter onder den grond verricht, gaven tot uitkomst dat de gemiddelde temperatuur eene was van 17° tot 19° Celsius. Niettemin werd gemeten in de nieuwe pompenkamer op de 250 Meter verdieping eene temperatuur van 28° à 29° C, in de kleine pompenkamer op deze verdieping eene van 30° à 32° C en in de machinekamer op de 168 Meter verdieping eene van 30° Celsius.

Op 1 Juli en 16 Juli 1904 bleek de temperatuur in de noordelijke steengang op de 250 Meter verdieping eene te zijn van van 21° resp. 25° Celsius, die in de zuidelijke eene van 26° resp. 29° Celsius.

Schacht I ter diepte van 250 Meter werd nog 6 Meter tot op het niveau van het nieuw aangelegde waterreservoir uitgediept, terwijl schacht II van het 250 Meter niveau tot op het 210 Meter niveau in opwaartsche richting werd uitgehouwen en over dien afstand als voorloopige remschacht werd ingericht. Ook schacht II werd met het waterreservoir verbonden.

Op de 250 Meter verdieping werd de aanleg der beide steengangen krachtig voortgezet. Uit beide steengangen werd door middel van een schachtje laag V ontsloten.

Laag V werd op de 210 Meter verdieping door middel van galerijen en hellingen verder verkend en voor eene luchtverbinding met de 168 Meter verdieping werd zorg gedragen.

Schacht II werd gebezigd als transportschacht van af de 168 Meter verdieping, terwijl schacht I dienst deed voor het transport van het 210 en 250 Meter niveau.

In den loop van het jaar werd op de 168 zoowel als op de 250 Meter verdieping een dynamietmagazijn ingericht voor de berging van 300 K.G. ontplofbare stof. Deze magazijnen voldeden aan de gestelde eischen.

Op het emplacement werd een tweede directiegebouw en een kolenmagazijn voor den détailverkoop opgetrokken.

Als stoomwerktuigen deden dienst:

2 machines voor de groote liften;
2 machines voor de zeverij en wasscherij;
1 machine voor de briketfabriek;
1 machine voor de smelterij;
1 luchtcompressor;
1 ventilator met drijfmachine, en
diverse pompen.

De beambten en werklieden waren tegen ongevallen verzekerd bij de Rijksverzekeringsbank te Amsterdam tot 1 November 1904 en na dien datum bij de Centrale Werkgevers-Risicobank te Amsterdam. Bij ziekten genoten zij evenals vroeger tegemoetkomingen uit het Mijnwerkersfonds der Maatschappij tot Exploitatie van Limburgsche steenkolenmijnen te Heerlen (1).

De bezitting van dit ondersteuningsfonds op 31 December 1903 bedroeg f 76 340,18.

D. Steenkolenmijn Willem-Sophie te Speckholzerheide.

Het onderzoekingswerk op de nieuwe transportverdieping, gelegen op 180 Meter diepte, werd in den aanvang van het jaar voortgezet.

Van de plaats uit, welke men in den loop van het vorig jaar door metingen had vastgelegd, als liggende loodrecht onder de transportschacht I, werd een schachtje omhoog gedreven, ten einde ook door deze schacht een verbinding met de oppervlakte te bewerkstelligen.

Bovendien zou schacht I eerlang de transportschacht voor de 180 Meter verdieping moeten worden, evenals zij dit tot nog toe voor de 130 Meter verdieping was geweest en diende schacht II voorloopig slechts als noodhulp voor het transport van de 180 Meter verdieping tot de 130 Meter verdieping. De toevloed van water in het schachtje nam evenwel gestadig toe, en zoo besloot men medio Januari het werk aldaar voorloopig stop te zetten en te wachten tot de nieuwe pomp op de 180 Meter verdieping, waarvoor in het vorig jaar de machinekamer op 185

---

(1) De cijfers nopens de inkomsten en uitgaven van het mijnwerkersfonds waren bij het uitbrengen van dit verslag nog niet ontvangen.

Meter diepte reeds was klaar gekomen, en welke een capaciteit zou bezitten van 100 M^3 per uur, gemonteerd was. Dit duurde tot begin Maart; de nieuwe pomp werd in werking gesteld en het werk in het schachtje daarna hervat. Aan het einde van die maand kwam de doorslag met de 130 Meter verdieping gereed. De watertoevloed was intusschen zoo sterk geworden, dat de nieuwe pomp, welke bovendien, zooals reeds is opgemerkt, 5 Meter onder de 180 Meter verdieping stond en zoo goed als geen waterreservoir had, al het water niet meer kon verzwelgen en onder water liep. Hetzelfde lot deelde daarop geheel de 180 Meter verdieping. Hierop trad een tijd van stilstand in. In de steengangen en galerijen kon niet meer gewerkt worden, zoolang het water niet verwijderd was. Tegen het einde der maand April was de 180 Meter verdieping wederom droog gelegd en kon men in schacht I na den verkregen doorslag beginnen van af 130 Meter de schacht op de volle wijdte uit te diepen en te stutten.

Met dit werk kwam men medio Mei tot de 180 Meter verdieping gereed. Hierna kon het gedeelte van schacht I tusschen 130 en 180 Meter voor transport met de kooi ingericht worden en het transport door schacht II tusschen die twee verdiepingen vervallen. De tot dit tijdstip in gebruik geweest zijnde aloëkabels werden door platte staaldraadkabels vervangen.

Behalve het werk in de schachten werden in den eersten vleugel der laag IV eenige galerijen en doortochten ter verkenning gedreven en werden twee steengangen aangelegd, één uitgaande van den eersten vleugel van laag IV, dwars door de komvormige ligging der lagen, tot den tweeden vleugel dier laag en één uitgaande van schacht I, eveneens naar den tweeden vleugel van laag IV.

Door deze twee steengangen werd de tweede vleugel van laag IV op twee plaatsen ontsloten.

Daarna begon men den tweeden vleugel door middel van galerijen en doortochten voor een latere ontginning volgens de pilaarmethode voor te bereiden. Vóór het einde van dit jaar kwamen nog gereed een tweede pompenkamer op de 180 Meter verdieping en een galerij op 187 Meter, dienende als waterreservoir voor de twee pompen.

De eerste helft van dit jaar werd vrijwel alleen gebruikt tot het werken in schachten en steengangen; de ontginningsperiode moet dus gerekend worden van 1 Juli tot en met 31 December.

Gedurende deze periode werden gewonnen (uit laag IV) 29 358 ton steenkool, zijnde 11 266 ton minder dan de totale productie in het vorige jaar.

De uitdelving werd geheel door galerijbouw gewonnen, waarbij evenwel de galerijen zeer breed werden aangelegd.

Verkocht werden 25 416 ton steenkool (d. i. 15 384 ton minder dan in 1903) te weten:

in het binnenland	10 815,50	ton steenkool
in België	485,00	„ „
in Duitschland	14 105,50	„ „
in andere landen	10,00	„ „

Het debiet aan de stations bedroeg 23 499,50 ton en aan de mijn 1916,50 ton steenkool, tegen 38 883 ton en 1917 ton steenkool in 1903.

Verbruikt ten dienste der mijn vóór de ontginningsperiode 3380,25 ton, waaronder 641,25 ton vreemde kolen en gedurende de ontginningsperiode 3058,40 ton, waaronder 646,20 ton vreemde kolen.

De voorraad in magazijn op 31 December 1904 bedroeg 1674 ton, tegen 455 ton steenkool in 1903.

Het personeel, aan welks hoofd een directeur en een ingenieur staan, bestond tijdens de ontginningsperiode uit:

8 opzichters,
90 werklieden aan den dag,
123 mijnwerkers.

Te zamen 221 personen.

Door dit personeel van 221 personen werd in het onderhoud voorzien van 132 vrouwen, 167 jongens en 155 meisjes.

Het gemiddelde loon der arbeiders (inclusief het toezichtspersoneel) bedroeg per werkdag van 8 à 10 uur voor de mijnwerkers en van 10 uur voor de arbeiders aan den dag f 1,85^{8}, tegen f 2,11^{3} in 1903 en f 2,02 in 1902.

De gemiddelde verdienste over 153 dagen van exploitatie bedroeg per werkman f 284,33^{4}, tegen f 467,07 in 1903 bij 221 werkdagen.

Exclusief het toezichtspersoneel was het gemiddelde dagloon f 1,84^{1}, tegen f 2,07^{1} in 1903 en 1,99^{5} in 1902.

Per mijnwerker werd geleverd 229,36 ton, per werkman aan den dag 315,65 ton, of wel gemiddeld door het geheele personeel, inclusief opzichters, 132,84 ton steenkool, tegen 152 ton in 1903.

Tegen het einde van het jaar werd een begin gemaakt met het drijven van een steengang in het liggende van den tweeden vleugel der laag IV, om zoodoende de onder laag IV gelegen kolenlagen eveneens te ontsluiten.

Bovendien werd op de 180 Meter verdieping een voorloopig magazijn voor ontplofbare stoffen ingericht, hetwelk evenwel later door een van duurzamer aard zal worden vervangen.

De toevloed van water bedroeg:

op de 130 Meter verdieping 667 liter per minuut;

„ „ 180 „ „ 1167 „ „ „

te zamen 1834 liter, welke hoeveelheid kon worden verwijderd door twee pompen en een reservepomp, welke in staat waren te zamen een watertoevloed van c.a. 4200 liter per minuut af te voeren. Eene der pompen van 75 M^3 per uur werd van de 130 Meter verdieping naar de 180 Meter verdieping overgebracht en aldaar bij schacht II opgesteld.

Per man en per minuut werd gemiddeld 4950 liter lucht door natuurlijke ventilatie aangevoerd. Er bestaat tevens als reserve een ventilator, systeem Guibal, in staat bij 40 omwentelingen gemiddeld per minuut effectief 1800 M^3 lucht door de mijn te doen circuleeren.

In het aantal stoomketels (vijf) kwam geene verandering, terwijl als stoomwerktuigen dienst deden:

1 uitdelvingsmachine;
1 stoomlier;
1 stoomwerktuig voor den kalkbreker;
1 stoomwerktuig voor de werkplaats;
1 stoomwerktuig voor de wasscherij, en
diverse pompen.

Door het bouwen van een schaftlokaal en van verschillende gebouwtjes voor de lampen, de voedingspompen en de machine van den kalkmolen werd de bebouwde oppervlakte met 166 M^2 vergroot en bedroeg aan het eind van dit jaar bijna 2300 M^2, zijnde $^1/_{10}$ gedeelte van het geheele tot de mijn behoorende terrein.

De losplaats van schacht I werd overdekt.

Op het terrein werden nieuwe wisselsporen alsook twee sporen dwars over den eigendom gelegd.

Ten behoeve van den verkoop aan de mijn werd een muur opgetrokken en voorzien van plaatijzeren goten voor het storten der kolen.

Met den aanleg van een wasch- en badgelegenheid voor de arbeiders werd een begin gemaakt.

De beambten en werklieden waren tegen ongevallen verzekerd bij de Rijksverzekeringsbank te Amsterdam.

In ziekte-gevallen werden hun uit het fonds der mijn tegemoetkomingen verstrekt.

De plans en registers, van de in exploitatie zijnde steenkolenmijnen volgens het Koninklijk besluit van 28 Juni 1877 n°. 6 (*Staatsblad* n°. 155) opgemaakt, zijn alle in orde; de bijgewerkte kopieën werden vóór einde Maart 1905 bij het gewestelijk bestuur ingeleverd.

MIJNEN IN AANLEG.

E. Mijnconcessie Carl.

Maatschappij tot exploitatie van Limburgsche Steenkolenmijnen.

In de pompenkamer, welke aan het einde van het vorige verslagjaar gereed kwam, werd een pomp ter capaciteit van 1 M^3 per minuut opgesteld en in het midden der maand Januari in het bedrijf opgenomen.

De werkzaamheden in de steengang uitgaande van schacht I in Noordwestelijke richting werden gedurende de eerste helft van het jaar ijverig voortgezet. De lengte van deze steengang, welke aan het einde van het vorig jaar rond 85 Meter bedroeg, groeide gedurende de maand Januari aan tot 118 Meter. Op ca. 115 Meter van de schacht trof men de laag VI aan, welke eveneens een bijna Noordwestelijke richting had. In aansluiting met de steengang werd daarop in deze laag in dezelfde richting een galerij gedreven, waarmede men op ca. 185 Meter van de schacht op een storing stootte. Deze storing, welke 6 Meter dik was, naar het Westen helde en voor zoover bekend de lagen ca. 25 Meter loodrecht op de laag gemeten deed zakken, werd doorgebroken. Achter haar werd, aanvankelijk in Noordwestelijke, daarna in Noordelijke richting, loodrecht op de richting der lagen een steengang in het verzakte terrein gedreven.

Medio Mei was deze tot ca. 270 Meter van de schacht gevorderd. Op 190 Meter afstand van de schacht, werd ter onderzoeking een gat in den vloer van de steengang geboord. Hierdoor kon men constateeren, dat de laag V op die plaats nog 6,30 Meter dieper lag dan het niveau van de steengang en daaruit afleiden, dat de laag VI zich daar ca. 13 Meter onder dat niveau bevond. In aanmerking genomen de helling der lagen op die plaats concludeerde men uit den verticalen afstand van 6,30 Meter, dat men op ongeveer 40 Meter achter de storing de laag V zou aantreffen. Door een aaneenschakeling van kleine storingen evenwel werden de lagen steeds dieper verworpen, en dit was de reden waarom men eerst aan het einde der maand Juni op 350 Meter van de schacht de laag V doorsneed.

De laag bestond hier uit twee kolenbanken, n. l. de bovenste 0,65 Meter, de onderste 0,45 Meter dik, gescheiden door een 0,10 Meter dikke steenbank.

Ter onderzoeking van het veld werden in laag V galerijen en hellingen gedreven. Aan het einde van het jaar was men hiermede zoover gevorderd, dat de Westelijke transportgalerij 190 Meter lang, en de Oostelijke transportgalerij 50 Meter lang was. Op deze beide plaatsen was men op een storing gestooten. Een 20-tal Meters ten Westen van de hoofdsteengang was een 85 Meter hooge remhelling in bedrijf en aan den top van deze helling werd naar beide zijden een galerij gedreven.

De hoofdsteengang werd nog verder gedreven, tot een totale lengte van 360 Meter, en daarna het werk ter plaatse voorloopig stopgezet.

Niet alleen in het Westelijk maar ook in het Oostelijk deel der concessie werd voorts op verkenning uitgegaan.

In het begin der maand Mei werd op dezelfde verdieping van 210 Meter, aan de Oostelijke zijde der schacht eene ruimte uitgehouwen, zoodanig, dat de laadplaats zich aan beide zijden uitstrekte, en werd in ongeveer Zuid-Oostelijke richting een steengang in het nog maagdelijke terrein gedreven. Op 50 Meter afstand van de schacht legde men hiermede een kolenlaagje van 0,30 Meter dikte bloot. Dit laagje gaf eenige aanwijzing op laag IV, wijl het ook bij het uitdiepen van schacht I tusschen de lagen IV en V was aangetroffen.

De helling der lagen nam echter van lieverlede af en zoo kwam het, dat men aan het einde der maand Juni op 100 Meter afstand van de schacht de laag IV nog niet had aangetroffen.

In verband hiermede werd het werk in de steengang voorlôopig gestaakt en op 95 Meter afstand van de schacht een schachtje in het dak van de steengang aangezet, om hiermede de laag te ontsluiten, hetgeen bij 2 Meter hoogte gelukte.

De laag IV had hier eene dikte van 0,65 Meter (0,36 kool, 0,11 steen en 0,18 kool).

Nadat zoodoende dus ook in het Oostelijk deel der mijn de ligging der lagen eenigszins bekend was, werd op 25 Meter afstand van de schacht begonnen met het drijven van twee steengangen, uitgaande van de Zuid-Oostelijke hoofdsteengang. Een dezer steengangen, welke ongeveer naar het Noorden gericht was, moest dienen ter ontsluiting van den vleugel van laag V ten Oosten van de groote storing, welke in den Noord-Westelijken hoofdsteengang op 185 Meter van de schacht en in de Oostelijke transportgalerij van laag V op 50 Meter van de hoofdsteengang werd aangetroffen. De andere, in Zuidelijke

richting, was gericht naar schacht II; het plan was deze steengang te drijven tot loodrecht onder schacht II en daarna deze schacht van hieruit op te breken. De tijd voor het tot stand komen van schacht II zou hierdoor aanmerkelijk bekort worden. Eene beschrijving van den loop van deze werkzaamheden is, als behoorende tot schacht II, onder dat gedeelte opgenomen.

De hoeveelheid water, welke van de 210 Meter verdieping moest worden opgepompt, beliep in den aanvang van het jaar c.a. 550 liter per minuut; zij steeg evenwel voortdurend en bedroeg medio December 1200 liter. De pomp op de 210 Meter verdieping vermocht slechts 1000 liter op te drukken; de resteerende 200 liter moesten met behulp van het ophaalwerktuig aan de oppervlakte worden gebracht.

In verband met dezen steeds grooter wordenden watertoevloed werd tegen het einde van het jaar van de verbindingssteengang uit begonnen met het schieten van eene ruimte voor een nieuwe pompenkamer 10 Meter lang, 4,30 Meter breed en 3,50 Meter hoog.

Deze pompenkamer wordt ten behoeve van de luchtverversching door een steengang met de reeds bestaande pompenkamer verbonden. De pomp, afkomstig van de mijn Oranje-Nassau, heeft een capaciteit van 1,9 M^3 per minuut, zoodat men van af hare inwerkingstelling toegerust zal zijn tegen een watertoevloed van bijna 3 M^3.

In den loop van het jaar werd op de 210 Meter verdieping een dynamietmagazijn ingericht voor de berging van 300 K.G. ontplofbare stof. Dit magazijn voldeed aan de gestelde eischen.

In schacht II werd de strijd voortgezet tegen het zand en grint, hetwelk zich door het ongeval van December 1901 tusschen den natuurlijken schachtwand en de ijzeren bekleeding had vastgezet. De wijze van bevriezing, zooals die in het vorig jaarverslag werd aangestipt, leverde geene bevredigende resultaten op; daarom werd de inrichting, welke daartoe dienst deed, aan het einde der maand Januari afgebroken. In plaats hiervan werd in het begin van Februari op den bodem der schacht op circa 0,20 Meter afstand van den schachtmantel een ringvormige steenen muur opgetrokken, ter dikte van één steen en ter hoogte van 5 Meter. Deze muur rustte op een achthoekig raam van T-ijzers, hetwelk aan de ribben van den schachtmantel bevestigd was. Met opzet was de muur hooger genomen dan het houten schot, hetwelk vroeger dienst deed, om zoodoende de massa achter den schachtmantel over een grooteren afstand te kunnen laten bevriezen. De ringvormige ruimte tusschen muur en schachtmantel

was door verticale dwarsschotten, welke beurtelings tot boven en beneden reikten, zoodanig verdeeld dat de koude oplossing afwisselend stijgend en dalend kon circuleeren. De circulatie der koude oplossing werd bewerkstelligd door een vernuftig geconstrueerd zuigperspompje. Een holle ijzeren zuiger met geperforeerde wanden en bodem, hangende aan een kabel, welke bevestigd was aan de krukas van een boven de schacht opgestelde stoomlier, bewoog zich in op- en neergaande richting in een houten kast. Zuiger en kast hadden beide eene vierkante doorsnede. De kast was voorzien van een zuig- en persklep, elk bestaande uit een houten plankje, dat met behulp van een reepje leer aan de kast bevestigd was. Zuig- en perskanaal mondden uit in de ringvormige ruimte tusschen muur en schachtmantel. In den zuiger werd voortdurend door een in de schacht opgehangen buis ijs en chloormagnesium gestort. De overvloedige vloeistof werd met de schachtton tot aan de oppervlakte gebracht en daar in groote vaten met behulp van door stoom verwarmde ijzeren slangen geconcentreerd om daarna weer op nieuw aan het proces deel te nemen. Vooral dit concentreeren der vloeistof leverde groote moeielijkheden op.

De resultaten, welke men zich van deze bevriezing had voorgesteld, bleven evenwel uit en zoo besloot men het toestel voor de bevriezing af te breken en van verdere bevriezing af te zien.

Duidelijkheidshalve zij hier ter loops opgemerkt, dat het doel van al dit werk nog steeds was het tot stand brengen van eene waterdichte verbinding tusschen schachtbekleeding en steenkolenrots.

Na de verwijdering van het bevriestoestel werd op den houten vloer der schacht een gemetselde bodem aangebracht, ten einde weder over te gaan tot het spoelingsysteem.

De bedoeling was de ruimte onder den evenwichtsbodem geheel vrij te spoelen en daarna deze ruimte met cement vol te gieten. Was dan de cement eenmaal hard geworden, dan kon de evenwichtsbodem verwijderd en de cement doorgeboord worden.

Het spoelen geschiedde van midden Maart tot begin Juli, dus $3^1/_2$ maand lang, daarna werd wederom cement achter den schachtmantel geperst.

Op deze wijze slaagde men er in van het ringvormige gedeelte gelegen onder 118 Meter, hetwelk in het vorig jaar onvergoten was gebleven, de ruimte tusschen 118 Meter en 134 Meter met cement te vullen. Tusschen 134 Meter en 136 Meter was de cementmassa niet voldoende verhard, terwijl de daar aanwezige klei door het spoelen nog niet voldoende was verwijderd. De cementring tot 134 Meter had evenwel reeds eene zoodanige waterdichte

afsluiting bewerkstelligd, dat men zonder gevaar ter diepte van 135 Meter grootere openingen in den schachtmantel kon boren en met de hand de nog aanwezige klei kon verwijderen. Hierop werd de ruimte tusschen 136 en 135 Meter met baksteenen en cement opgevuld en de ruimte tusschen 135 en 134 Meter met zuivere cement volgeperst.

Het eerste werk was nu het verwijderen van den gemetselden bodem en het aanbrengen onder den schachtmantel over een hoogte van 4 Meter van U-ijzeren ringen, welke moesten dienen als voetstuk voor de ijzeren schachtbekleeding. De ruimte tusschen deze ringen en den natuurlijken schachtwand werd met baksteenen en cement opgevuld.

Zoo was schacht II begin September aan het steenkolenterrein waterdicht aangesloten en kon zij na een werktijd van ca. 6 volle jaren aan de Maatschappij tot Exploitatie van Limburgsche Steenkolenmijnen te Heerlen worden afgeleverd.

Het schachtdelven kon nu weder worden ter hand genomen.

Midden September vorderde men tot 145 Meter.

Op deze diepte werd het werk in de schacht voorloopig gestaakt.

De watertoevloed bedroeg 25 à 30 liter per minuut. Bij 141,50 Meter werd de laag I ter dikte van 0,52 Meter blootgelegd.

Intusschen was men op de 210 Meter verdieping met de steengang, uitgaande van de Zuidoostelijke hoofdsteengang, in Zuidelijke richting tot loodrecht onder schacht II gevorderd en werd een begin gemaakt met het uitschieten der schachtruimte in opwaartsche richting.

Van langen duur was dit werk echter ook niet. Reeds midden November moest het worden gestaakt wegens den grooten watertoevloed. De hoogte bedroeg toen circa 30 Meter boven de 210 Meter verdieping. Bij 26 Meter werd de laag III aangetroffen.

Ultimo December moest dus in schacht II nog een massief van 35 Meter dikte worden doorgeschoten, om eene luchtverbinding te vormen met schacht I.

Bij het aanleggen der verkenningsgalerijen in laag V werd 4297,50 ton steenkool geproduceerd. Van deze hoeveelheid werd 1848,65 ton voor eigen gebruik gebezigd.

Het debiet aan de stations bedroeg wegens het ontbreken eener spoorwegaansluiting nihil; aan de mijn werden 2310,60 ton steenkool verkocht.

De voorraad in magazijn bedroeg op 31 December 1904 138,25 ton steenkool.

Het personeel van schacht I, aan welks hoofd een directie van 3 leden staat, bestond uit:

3 opzichters;
23 werklieden aan den dag;
28 mijnwerkers.

Te zamen 54 personen.

Door dit personeel werd in het onderhoud voorzien van 45 vrouwen, 59 jongens en 63 meisjes.

Het gemiddelde loon der arbeiders inclusief het toezichtspersoneel bedroeg per werkdag van 8 uur voor de mijnwerkers en van 10 uur voor de arbeiders aan den dag f 2,13[1].

De gemiddelde jaarlijksche verdienste bij 300 werkdagen in het jaar bedroeg per werkman f 639,41[5].

Exclusief het toezichtspersoneel was het gemiddelde loon f 1,94[8] per dag of f 584,54 per jaar.

Het personeel van schacht II, waarvan de leiding was opgedragen aan een technisch directeur en een booringenieur, bestond uit:

1 opzichter;
1 boormeester;
10 werklieden.

Te zamen 12 personen.

Door dit personeel werd in het onderhoud voorzien van 6 vrouwen, 4 jongens en 10 meisjes.

Het gemiddelde loon der arbeiders inclusief het toezichtspersoneel bedroeg per werkdag van 12 uur f 2,13[9].

De gemiddelde jaarlijksche verdienste bij 208 dagen in het jaar bedroeg f 444,92.

Exclusief het toezichtspersoneel was het gemiddelde loon f 2,00 per dag of f 415,90 per jaar.

In het aantal stoomketels kwam geen verandering terwijl als stoomwerktuigen dienst deden:

bij schacht I:
1 ophaalmachine;
1 compoundpomp, en
2 luchtververschingsmachines;

bij schacht II:
1 ophaalmachine, en
1 locomobiel.

De bebouwde oppervlakte bedraagt thans in het geheel 2013 M^2.

Omtrent het vervoeren, bewaren en gebruiken van ontplof-

bare stoffen onder den grond werden dezelfde ministerieele voorschriften vastgesteld als in 1899 voor de mijn Oranje-Nassau en in 1902 voor de mijn Willem.

Bovendien werd bij ministerieele beschikking van 4 Mei 1904 aan de maatschappij vergunning verleend tot het bewaren van 300 K.G. ontplofbare stof, op eene in overleg met den ingenieur der mijnen te bepalen plaats, op de 210 Meter verdieping der mijn.

De beambten en werklieden waren tegen ongevallen verzekerd tot 1 November bij de Rijksverzekeringsbank te Amsterdam, en na dien datum bij de Centrale werkgevers risicobank te Amsterdam.

Bij ziekten genoten zij evenals vroeger tegemoetkomingen uit het mijnwerkersfonds der Maatschappij tot Exploitatie van Limburgsche steenkolenmijnen te Heerlen.

F. Mijnconcessies Laura en Vereeniging.

Société des Charbonnages réunis Laura et Vereeniging.

In schacht I, ook schacht Wilhelmina genaamd, welke aan het einde van het vorig jaar eene diepte van 182 Meter had bereikt, werd gedurende de maand Januari van het jaar het uitdelven voortgezet tot op een diepte van 189 Meter. In aansluiting aan de schachtbekleeding, welke reeds van de oppervlakte tot eene diepte van 157 Meter gereed was, werd dit gedeelte der schacht vervolgens over zijne geheele hoogte van 32 Meter bemetseld.

Gedurende deze bemetseling stond het uitdelvingswerk stil. Het water, dat zich op den schachtbodem verzamelde, werd evenals het vorig jaar door een pulsometer verwijderd en gestort in een waterreservoir, hetwelk in de schachtruimte op 154 Meter diepte was geplaatst en waaruit het door een tweede pomp naar de oppervlakte werd gevoerd.

Nadat men met het metselwerk tot 7 Meter boven den bodem der schacht was gevorderd, werd op 180 Meter diepte een begin gemaakt met het uitzetten van een steengang in Zuidelijke richting. De overwelving der laadplaatsen op dit niveau aan weerszijden van de schacht kwam ultimo Februari gereed en werd aangesloten aan de schachtbemetseling. De Zuidelijke steengang werd tot op een lengte van 10 Meter gedreven en daarna bemetseld. De vrije doorsnede bedroeg 6,25 M^2 en wel 2,50 meter bij 2,50 Meter.

Aan het uiteinde van deze gang werd aan de Westelijke zijde eene ruimte voor een pompenkamer uitgehouwen, 8 Meter lang, 6 Meter breed en 3 Meter hoog.

Inmiddels was men ook begonnen met het drijven van een Noordelijke steengang, van een steengang om de schacht en van een steengang welke eerlang eene verbinding met schacht II zal vormen.

De Noordelijke steengang bereikte voorloopig eene lengte van 9 Meter. De steengang om de schacht kwam geheel gereed en werd in metselwerk opgetrokken en met de steengang naar schacht II was men in het einde der maand Maart 10 Meter gevorderd, bij een onderlingen afstand der beide schachten van 75 Meter, zooals in het verslag over het jaar 1902 reeds werd aangestipt.

In laatstgenoemde steengang bedroeg de toevloed van water c. a. 200 liter per minuut, waardoor het wenschelijk werd het werk aldaar voorloopig te staken.

In den loop der maand April kwamen de pompenkamer en het waterreservoir voor de nieuwe electrische pompen gereed; zij werden in metselwerk opgetrokken. Hierna werden in de pompenkamer twee nieuwe hoogdruk-centrifugaalpompen. systeem Sulzer opgesteld en eene nieuwe stijgleiding van 200 m.M. doorsnede in de schacht aangebracht. Het vermogen van elk der pompen bedraagt bij 1450 omwentelingen 2,5 M^3 per minuut bij een drukhoogte van 250 Meter.

Nadat zoover voor de waterloozing was zorg gedragen werd het bemetselen van den schachtwand, hetwelk nog niet verder dan tot 180 Meter was gevorderd, weder ter hand genomen. Deze bemetseling kwam aan het einde der maand Juni geheel gereed. Op dit tijdstip was dus de schacht van de oppervlakte tot 190 Meter diepte bekleed. Tot op den bodem der schacht waren ladders aangebracht en de ladderafdeeling der schacht was voor het grootste gedeelte door beschutting afgescheiden van het overige deel.

Medio Juni werden de beide draaistroommotoren voor de centrifugaalpompen naar beneden gelaten en gemonteerd, echter met weinig succes. Bij het bemetselen van den schachtwand namelijk was zand, cement en steenen in de schachtruimte onder de 180 Meter verdieping gevallen, welke ruimte dienst deed als waterreservoir voor een op de 180 Meter verdieping opgestelden pulsometer. Met dit materiaal was genoemd reservoir tot boven den zuigkorf van den pulsometer gevuld. Een verstopping van dezen zuigkorf kon dus niet uitblijven, de pulsometer functioneerde niet meer, het water steeg in de schacht en be-

reikte weldra den vloer van de 180 Meter verdieping. De machinekamer voor de electrische pompen welke op gelijk niveau was aangelegd stond binnen korten tijd blank, terwijl de beide motoren, welke slechts 0,20 Meter boven den vloer van de machinekamer waren opgesteld, nagenoeg werden ondergedompeld. Ten einde de wikkelingen te hernieuwen werden de motoren wederom aan den dag gebracht en na volbrachte reparaties opnieuw neergelaten en gemonteerd.

Einde Juni was een der beide motoren in functie, van den andere was bij de beproeving de isoleering doorgebrand, zoodat deze nogmaals gerepareerd moest worden, hetgeen echter voor de waterloozing geen ernstige gevolgen had, daar een der pompen gemakkelijk den toenmaligen toevloed van c. a. 1400 liter kon meester worden.

Toen echter 24 Juni in het centrale machinegebouw de as van de drijfmachine warm liep en deze machine met aangekoppelde hoofddynamo dientengevolge moest worden stilgezet, bleef ook deze pomp stilstaan en stond binnen korten tijd haar motor weder onder water.

In afwachting van het weder in gang zetten der drijfmachine was men genoodzaakt de stoompompen in de schacht in werking te stellen. Nadat de motor weder hersteld was, werd het zand en cement, dat zich, zooals reeds vermeld, in het onderste gedeelte van de schacht had opgehoopt, verwijderd en het uitdiepen van de schacht voortgezet. Ultimo Juli had deze een diepte van 202 Meter bereikt.

Op een diepte van 198 Meter werd de zevende kolenlaag aangetroffen ter dikte van 1,30 Meter (0,55 kool, 0,05 steen en 0,70 kool) en daarna bij c. a. 200 Meter nog een kolenlaagje van 30 centimeter dikte, welke laag VIII genoemd werd.

Tijdens het uitdiepen van de schacht had in de maand Juli een voorval plaats, dat zeker ernstige gevolgen zou kunnen gehad hebben. Op 24 Juli brak bij het neerlaten van de schachtton het hengsel en viel de ton in de schachtruimte omlaag. Gelukkig kwam zij terecht op een paar stevige dwarsbalken, dienende ter bevestiging voor de tongeleiding en kwamen de zich op den schachtbodem bevindende arbeiders met den schrik vrij.

Het gesteente in de schacht was tusschen 180 en 200 Meter diepte op vele plaatsen zeer brokkelig, waardoor de schachtwand veel aan sterkte verloor. Tusschen de ijzeren ringen, welke naar gewoonte op 1,50 Meter van elkander waren geslagen, moesten dan ook voor de veiligheid der in de schacht werkende arbeiders op verschillende plaatsen andere versterkingsringen worden aangebracht.

Einde Juli bedroeg de watertoevloed op de 180 Meter verdieping 1200 liter per minuut, de totale watertoevloed beliep ca. 1800 liter. De temperatuur was te dien tijde in de pompenkamer op de 180 Meter verdieping 24° en in de laadplaats nabij den pulsometer 26° Celsius.

Tijdens eene korte periode, gedurende welke het uitdiepingswerk in de schacht wegens den grooten watertoevloed voorloopig gestaakt was, werd het drijven van de 3 steengangen op de 180 Meter verdieping wederom krachtig ter hand genomen. De steengang ten Zuiden van de schacht bereikte midden Augustus een lengte van 40 Meter. In de verbindingssteengang naar schacht II trof men op 18 Meter afstand van de schacht een storing aan. In de steengang ten Noorden van de schacht werd de storing op 15 Meter afstand van de schacht blootgelegd. Deze storing welke eenige meters onder de 180 Meter verdieping de schacht doorsneed voerde veel water en veroorzaakte daardoor bij het uitdiepen zeer veel last. Door het blootleggen van deze storing op de 180 Meter verdieping, gelukte het nu evenwel een gedeelte van dat water aldaar op te vangen, hetgeen een aanzienlijke krachtsbesparing voor den pulsometer ten gevolge had.

Daarna kon het werk in de schacht weder worden ter hand genomen. Op eene diepte van 207 Meter doorsneed men weldra een 1,50 Meter dikke zeer onzuivere kolenlaag (IX): 0,05 kool, 0,17 steen, 0,35 kool, 0,70 steen, 0,23 kool. Aan het einde der maand Augustus bedroeg de diepte der schacht totaal 211 Meter, waarna werd begonnen met de voorbereidende werkzaamheden voor de bemetseling van het onderste schachtgedeelte van 190 tot 211 Meter.

Bij het bemetselen van dit gedeelte werden de ijzeren ringen, welke tot stutting van den schachtwand gediend hadden, mede ingemetseld, omdat de toestand van het gesteente het verwijderen van deze ringen niet toeliet. Met dit metselwerk kwam men medio September gereed.

Intusschen werd het werk in de steengangen steeds voortgezet.

Door de ligging der schachten op zeer korten afstand van de gemeenschappelijke grens der mijnvelden Laura en Vereeniging, in verband met de ongeveer Oost-Westelijke richting der lagen en diensvolgens Noord-Zuidelijke richting der steengangen liep het werk in de Noordelijke steengang gevaar te moeten worden stilgezet, zoodra deze steengang tot aan genoemde grens was gevorderd.

Bij Koninklijk besluit dd. 20 April 1904 n°. 38 verkreeg evenwel de maatschappij vergunning met één steengang ter plaatse, ter hoogte en ter wijdte door den ingenieur der mijnen aan te

geven, door den gemeenschappelijken grensmuur der mijnvelden Laura en Vereeniging heen te breken, met dien verstande dat die grensmuur voor het overige ongeschonden zou blijven en steeds de mogelijkheid zou blijven bestaan het doorgebroken gedeelte op vordering van en op de door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid te bepalen wijze weder te sluiten.

Door dit besluit gemachtigd werd met de Noordelijke steengang door bedoelden grensmuur heengebroken en zoodoende het verkenningswerk binnen het mijnveld Vereeniging ingeleid.

Einde September was de Noordelijke steengang circa 30 Meter lang, de verbindingssteengang naar schacht II eveneens 30 Meter en de zuidelijke steengang circa 60 Meter. In de Zuidelijke steengang werd op dit punt de laag VI aangetroffen. Deze was op die plaats 0,64 Meter dik en helde onder een hoek van 9 à 10° naar het Zuiden. Naar beide zijden werd in deze laag door middel van galerijen en doortochten op verkenning uitgegaan. Hierbij bleek reeds onmiddellijk dat zich boven de laag een slecht dak bevond ter dikte van 0,80 Meter, hetwelk moest worden mede weggehakt, daar aan ondersteuning niet te denken viel.

Gedurende de maand October was men onderwijl met de noordelijke steengang tot een lengte van 58 Meter en met de verbindingssteengang naar schacht II tot 56 Meter gevorderd. In de schacht zelve was gedurende deze maand niet op den bodem gewerkt, echter had men gedurende de geheele maand gewerkt aan het inbouwen en verleggen van houten, de bevestiging van buisleidingen enz. Aan de noordelijke steengang werd flink doorgewerkt, zoodat men reeds tegen het einde der volgende maand bij een afstand van 83 Meter van de schacht de kolenlaag n°. 7 ontsloot. De laag bezat op die plaats een dikte van 1,25 Meter (0,50 kool, 0,12 steen, 0,08 kool, 0,02 steen, 0,53 kool). In deze laag werd, evenals vroeger in laag VI was geschied, het verkenningswerk ingeleid door het drijven van galerijen en doortochten.

Het werk in laag VI werd intusschen gestaakt, daar dit geen bevredigende resultaten opleverde en in plaats hiervan werd begonnen met het verder drijven van de zuidelijke steengang van uit laag VI, met het doel de lagen V, IV, III enz. te ontsluiten.

Aan het einde van het verslagjaar had de zuidelijke steengang een totale lengte van 75 Meter bereikt en in de verbindingssteengang naar schacht II was op 75 Meter het werk gestaakt.

Wat betreft het werk op den bodem der schacht, zoo werd dit medio November weder hervat, echter slechts voor korten

tijd. In de laatste dagen dezer maand ontsloot men de steenkolenlaag X welke zeer veel water voerde.

De toevloed op den schachtbodem steeg dientengevolge zoo belangrijk, dat de pulsometer niet meer in staat was het water bij te houden en het gedeelte der schacht beneden de pompenkamer opnieuw onderliep. De geheele watertoevloed bedroeg te dien tijde meer dan 3 M³ per minuut. Hierbij kwam nog, dat een der beide electrische pompen niet goed functioneerde en moest worden stilgezet. Midden December was deze pomp weder geheel hersteld en in staat den totalen watertoevloed van c. a. 3200 liter per minuut aan de oppervlakte te brengen. Zoo werd dan na een arbeid van meerdere weken de schacht weder drooggelegd en bereikte men aan het eind van het jaar een diepte van 223 Meter. Bij het uitdiepen bleek de laag X slechts 0,35 Meter dik te zijn.

Alhoewel er slechts zeer weinig aan ontbrak, is het der Maatschappij niet gelukt vóór het einde van 1904 een zoodanige diepte te bereiken, dat de steengangen voor de transportverdieping konden worden uitgezet.

Zoodra de schacht eene voldoende diepte voor het waterreservoir bereikt heeft, zal in het niveau der transportverdieping, welke bij ongeveer 220 Meter gedacht is, begonnen worden met het inrichten der laadplaatsen en het maken eener pompenkamer, die de twee thans op 180 Meter voorhandene pompen, welke een gezamenlijk vermogen van 6 M³ per minuut bezitten en versterkt kunnen worden met twee pompen elk van 6 M³ per minuut, zal moeten opnemen.

Deze pompen zullen dan in staat zijn pl. m. 18 M³ water naar de oppervlakte te brengen. Naar behoefte zal een gedeelte dezer pompen steeds in werking zijn, terwijl het andere gedeelte als reserve moet dienen.

Nadat de pompen in werking zijn gesteld, zal met het drijven der steengangen naar Noord en Zuid en het blootleggen der steenkolenlagen op de transportverdieping een begin worden gemaakt.

Over het algemeen werden, voor zoover mogelijk, de arbeiders tegen het neervallende water beschut.

De luchtverversching in de ondergrondsche werken liet evenwel dikwijls te wenschen over; herhaaldelijk moest op misstanden in de luchtverzorging worden gewezen.

Het feit echter, dat in den aanvang van het jaar 1905 een ventilator ter capaciteit van 120 M³ per minuut is gemonteerd en kort daarna in werking is gesteld, geeft alle reden te verwachten, dat de luchtverversching der ondergrondsche werken in het jaar 1905 naar behooren zal plaats hebben.

In schacht II, ook schacht Hendrik genaamd, waarmede men einde 1903 een diepte van rond 95 Meter had bereikt, werd in het begin van dit verslagjaar op een diepte van 101,50 Meter het steenkolenterrein aangetroffen. Het uitdelvingswerk werd voortgezet tot 103,50 Meter, op welke diepte de eerste gegolfde draagring voor de gietijzeren schachtbekleeding werd geplaatst. Onder dezen gegolfden draagring zou eerst later de fundatiering gelegd worden. In het geheel werden twee gegolfde draagringen op elkaar geplaatst; op dit stel ringen, waaraan men door zijne gegolfdheid een grooter draagvermogen vermeent te moeten toekennen, dan aan de gewone cylindervormige cuvelageringen, kwam de eigenlijke schachtbekleeding te rusten, bestaande, evenals bij schacht I, uit 1,50 Meter hooge gegoten ijzeren ringen, elke ring bestaande uit 10 segmenten. Op de gebruikelijke wijze werden de segmenten en ringen aan elkaar geschroefd, terwijl telkenmale in de voegen loodreepen werden gelegd. De ringvormige ruimte tusschen den natuurlijken schachtwand en de schachtbekleeding werd als gewoonlijk met beton opgevuld.

Begin Februari was de cuvelage gereed tot 6 Meter onder den beganen grond, dat is dus 2 Meter boven den bodem van de voorschacht.

Hierna werd het uitdiepen der schacht voortgezet tot 105,5 Meter, op welke diepte de fundatiering zou komen te liggen. Van de bevriesbuizen waren op deze diepte twee binnen de schachtruimte gekomen. Voor dat dus de fundatiering kon worden gelegd, moesten deze buizen worden afgesneden. Nadat zulks was geschied, werd het plateau, waarop de fundatiering zou komen te rusten, gereed gemaakt en evengenoemde ring gepicoteerd en verbonden met den eersten draagring. Dit alles liep nog in de maand Februari ten einde.

De schachtbekleeding tusschen steenkolenrots en oppervlakte zoodoende gereed, werd de ijsmachine stil gezet en begonnen met het afbreken der chloormagnesiumleiding, d. w. z. van de verdeelings- en verzamelringen en van de valbuizen.

Intusschen werd het uitdiepen der schacht wederom hervat, zoodat in het midden der maand Maart een diepte van 115 Meter was bereikt.

Bij 113 Meter werd een steenkolenlaag aangetroffen van 1,20 Meter dikte, waarschijnlijk overeenkomende met laag II in schacht I.

De watertoevloed welke in den eersten tijd na het stilzetten der ijsmachine zeer onbeduidend was, werd van lieverlede aanzienlijker.

Het grootste gedeelte van het water was afkomstig uit de picotagevoegen; bovendien bleek de cuvelage tusschen 75 en

105 Meter diepte alles behalve dicht te zijn. Hierbij kwam nog, dat men voor het putten van het water alleen beschikte over de schachtton.

Tegen het einde der maand Maart was de watertoevloed op deze wijze ternauwernood bij te houden en in het begin der maand April moest, wegens een te grooten watertoevloed, het uitdiepen van schacht II voorloopig worden gestaakt, waarna het water binnen de schacht van lieverlede tot circa 30 Meter onder den beganen grond steeg.

Aan het einde van dit verslagjaar was het werk in deze schacht nog niet hervat.

Niettemin was men met het afbreken der chloormagnesiumleiding voortgegaan en nadat dit ten einde was gebracht, begon men medio Mei met het trekken der bevriesbuizen. Dit werk duurde tot einde Juli. In het geheel zijn ruim 700 Meter bevriesbuizen d. i. een vierde gedeelte der buizen, welke bij deze schacht voor de bevriezing in gebruik geweest waren, achter gebleven.

Ter vergelijking zij hier opgemerkt, dat bij schacht I circa 900 Meter bevriesbuizen zijn achter gelaten, terwijl voor deze schacht in het geheel circa 2300 Meter buizen voor de bevriezing in gebruik zijn geweest.

Gedurende het jaar 1904 verbruikte men voor den aanleg der beide schachten gemiddeld 33,8 ton steenkolen per dag tegen 20 ton in 1903.

Het waterverbruik voor de ketels en de bevriezing bedroeg 460 000 liter per dag, tegen 1870 000 liter in 1903. Deze belangrijke vermindering is het gevolg daarvan, dat voor de bevriezing slechts tot 6 Februari water werd gebruikt.

Bij het verrichten der schachtwerkzaamheden werden de volgende stoomwerktuigen gebruikt:

1 stoomturbine,
1 tandemstoommachine,
2 ophaalwerktuigen,
1 drijfmachine voor een dynamo,
1 locomobiel,
3 schachtpompen,
3 voedingspompen,
2 condensatiepompen,
3 waterpompjes,
4 pulsometers.

De bouw van het ketelhuis en van het centraal-station voor electrische drijfkracht kwam gereed. Aan het einde van het

jaar stonden 6 ketels, ieder van 200 M^2. verwarmd oppervlak en een oververhitter ter beschikking. Het centraalstation is voorloopig ingericht voor eene electrische energie van 2500 P.K.

De electrische hijschmachine, zoomede de ijzeren schachtbok voor schacht I kwamen eveneens gereed.

De bebouwde oppervlakte werd door het optrekken van een gebouw voor magazijn en werkplaatsen, een gebouw voor een voorloopig ophaalwerktuig II, een gebouwtje voor een stoomhaspel en een opzichterswoning, met 1301 M^2 vergroot en bedraagt thans 5100 M^2.

Het personeel, aan welks hoofd een technisch directeur staat, bestond gemiddeld uit 148 personen. Door dit personeel werd voorzien in het onderhoud van 87 vrouwen, 112 jongens en 92 meisjes.

De gemiddelde jaarlijksche verdienste der arbeiders boven den grond, inclusief het toezichtspersoneel bedroeg bij 294 werkdagen in het jaar f 516,74, die der arbeiders in de mijn inclusief het toezichtspersoneel bij 284 werkdagen, gedurende welke in de mijn kon worden gewerkt, f 793,03.

Deze verdiensten komen overeen met een gemiddeld loon van f 1,76 voor de arbeiders boven den grond per werkdag van 10 uur en van f 2,80 voor de arbeiders in de schacht per werkdag van 6 uur.

Exclusief het toezichtspersoneel was de gemiddelde jaarlijksche verdienste der arbeiders boven den grond f 495,25, die der arbeiders in de mijn f 754,35.

Behalve het eigen personeel waren nog gemiddeld 20 man aan vreemd personeel op de mijn werkzaam.

Het personeel was tegen ongevallen verzekerd bij de Rijksverzekeringsbank te Amsterdam.

II. Aangevraagde mijnconcessies.

Op de onder nº. 108 in het ter provinciale griffie van Limburg gehouden bijzonder register ingeschreven concessieaanvrage tot ontginning van steenkolen voor een mijnveld, gelegen onder de gemeente Ubach over Worms, door de naamlooze vennootschap „Société des Charbonnages réunis Laura et Vereeniging", gevestigd te Brussel en vertegenwoordigd door haren directeur en gemachtigde Paul Hubert Raymond Pierre, woonachtig te Eijgelshoven, welke aanvrage in het vorig jaarverslag nader werd omschreven, kwam den 11den Januari van dit verslagjaar bij Gedeputeerde Staten een adres in van de naamlooze vennootschap „Nederlandsche maatschappij tot het verrichten van mijn-

bouwkundige werken", gevestigd te Haarlem en vertegenwoordigd door haren directeur Jan Koster, wonende te Heerlen. Dit adres hield bezwaar tegen de bovenvermelde concessie-aanvrage op grond dat o. m. binnen het betreffende mijnveld de aanwezigheid van steenkolen niet was aangetoond.

Hierop kwam 23 Februari bij voornoemd college een verweerschrift van eerstgenoemde maatschappij in, vermeldende, dat naar hare meening de aanwezigheid van steenkolen toch reeds met voldoende zekerheid bewezen was.

Tegen het einde van het jaar was de bij de mijnwet gegunde termijn tot het doen van verdere oppositiën of concurrentie-aanvragen bij heeren Gedeputeerde Staten verstreken.

Bij Gedeputeerde Staten van Limburg kwam bovendien op 30 October een nieuw verzoekschrift in, ter verkrijging van het recht tot ontginning van steenkolen binnen het mijnveld genaamd „Limburg's Toekomst".

Dit verzoekschrift werd, evenals het oorspronkelijke van 13 Juli 1903, ingediend door de heeren P. Brouwers te Meerssen, dr. A. Erens te Houthem, M. Vencken te Papenhoven, P. Koten te Heerlen, G. Herfkens te Venlo en F. H. Janssen te Ambij, te zamen uitmakende het bestuur van de te Sittard gevestigde naamlooze vennootschap „Boormaatschappij Limburg's Toekomst", allen domicilie kiezende ten kantore van den notaris J. L. M. H. van Wessem te Sittard.

Het mijnveld Limburg's Toekomst, door een nadere grensomschrijving aangeduid, werd aldus aangevraagd over een uitgebreidheid van ongeveer 1150 hectaren en is gelegen binnen de gemeenten Urmond, Limbricht, Sittard, Born en Obbicht.

Deze aanvraag werd overeenkomstig de mijnwet gepubliceerd en in het *Provinciaal blad* opgenomen.

Tegen het einde van het jaar was de bij de mijnwet gegunde termijn voor het indienen van bezwaren tegen het verleenen van de aangevraagde concessie en het inleveren van aanvragen in concurrentie bij heeren Gedeputeerde Staten van Limburg nog niet verstreken.

III. GRONDBORINGEN.

A. Boringen naar steenkolen.

Grondboring n°. 79. Gemeente Ubach over Worms.

Deze boring, uitgevoerd op perceel sectie B n°. 431 der gemeente Ubach over Worms, bereikte aan het einde van het

vorige verslagjaar een diepte van 95 Meter en werd in dit jaar voortgezet tot een totale diepte van 350,28 Meter. Op deze diepte werden de werkzaamheden tijdelijk gestaakt.

Grondboring n°. 80. Gemeente Obbicht.

Nadat aan het einde van het vorige jaar de eerste werkzaamheden van deze boring op perceel sectie B n°. 1727 der gemeente Obbicht nagenoeg waren beëindigd, werd een begin gemaakt met boren.

Aan het einde van dit jaar wees de boortabel een diepte van 536,70 Meter aan en werd de boring voortgezet.

Grondboring n°. 81. Gemeente Limbricht.

De op perceel sectie C n°. 2217 en 2218 der gemeente Limbricht in den loop van het vorig jaar begonnen boring n°. 81 werd voortgezet.

Het boren geschiedde in het losse terrein volgens het stijfboorsysteem en in het vaste gesteente volgens de diamantboormethode.

Na verkregen resultaat werd de boring medio Augustus op een diepte van 735,60 Meter onder den beganen grond gestaakt.

De kernen vertoonden een helling van pl. m. 14°.

Bij deze boring werd over een diepte van ongeveer 300 Meter de boven de steenkolenformatie liggende triasformatie doorboord.

Grondboring n°. 82. Gemeente Ubach over Worms.

Den 18den Augustus werd op perceel sectie A n°. 428 der gemeente Ubach over Worms met de eerste werkzaamheden, en nadat deze beëindigd waren, met het boren begonnen.

Aan het einde van het jaar had de boring een diepte van 347 Meter bereikt en werd voortgezet.

Grondboring n°. 83. Gemeente Sittard.

Den 21sten October zou op perceel sectie C, n°. 314, der gemeente Sittard, blijkens eene mededeeling aan Gedeputeerde Staten van Limburg, met de voorbereiding tot deze boring worden begonnen.

Aan het einde van het jaar waren de werkzaamheden nog niet in gang.

Grondboring n°. 84. Gemeente Sittard.

Einde October werd op perceel sectie C n°. 457 en 458 der gemeente Sittard met deze boring begonnen.

Aan het einde van dit jaar had de boring een diepte van 122,80 Meter bereikt en werd voortgezet.

Het uitvoerig verslag der steenkolenboringen werd voor zoover het onderzoek naar genoemd mineraal was afgeloopen aan Gedeputeerde Staten van Limburg medegedeeld.

B. Boringen naar bruinkolen.

In den loop van dit jaar werden geene boringen naar bruinkolen verricht.

C. Opsporing van ijzer, koper, zink, lood, enz.

Bij heeren Gedeputeerde Staten kwam medio October bericht in over een voorgenomen opsporing van bovengenoemde mineralen. Van den uitslag dezer opsporingen was ultimo December nog niets bekend.

IV. GROEVEN.

A. Door ondergrondsche galerijen ontgonnen.

Uitdelving van mergelsteen, kalk of zoogenaamde Maastrichtsche steen had plaats in de navolgende groeven:

1. Sibbergroef, gelegen in de gemeente Oud-Valkenburg;
2. Viltergoef, gelegen in de gemeente Berg en Terblijt;
3. Valkenburgergroef, gelegen in de gemeente Berg en Terblijt; van deze groeven zijn de bestuurders van genoemde gemeenten ontginners;
4. Geulemergroef, in de gemeenten Berg en Terblijt en Oud-Valkenburg, waarvan de gemeente Valkenburg ontginster is;
5. de Heide, in de gemeente Houthem;
6. Roothergroef, in de gemeente Margraten;
7. St. Pietersberggroef n°. 1, in de gemeente St. Pieter;
8. St. Pietersberggroef n°. 2, in de gemeente St. Pieter;
9. St. Pietersberggroef n°. 3, in de gemeente St. Pieter.

De vijf laatstgenoemde groeven worden door particulieren ontgonnen.

In deze overdekte groeven werkten gemiddeld 52 man.

In de overige verlaten groeven, namelijk:

de Koeleboschgroef, in de gemeenten Bemelen en Berg en Terblijt;

de Heidegroef en Trichtergroef, in de gemeente Berg en Terblijt;

de Heerenberg, Kleinberg en Mettenberg in de gemeente Cadier en Keer;

de Dolekamer, Hel, Savelsberg, Trichterberg en Wijngaardsberg, in de gemeente Gronsveld;

de Keerderberg en Scharnderberg, in de gemeente Heer;

de Ravenbosschergroef, in de gemeente Houthem;

de Meerssenergroef in de gemeente Meerssen;

„Onder de Ruine" in de gemeente Valkenburg;

de Fluweelenberg, Hollmansberg en Horensberg in de gemeenten Oud-Valkenburg en Berg en Terblijt; en in

de Cannerberg en Fallenberg in de gemeente Oud-Vroenhoven, werd niet gewerkt.

Vóór einde Maart 1905 werden de plans der in ontginning zijnde overdekte steengroeven bij het gewestelijk bestuur ingeleverd.

B. Aan den dag ontgonnen. (à ciel ouvert).

Vier kalksteengroeven in de gemeente Voerendaal, één gelegen te Benzenrade in de gemeente Heerlen, en één in de gemeente Simpelveld, zoomede de Vijlenergroef in de gemeente Vaals en de thans aan den dag ontgonnen overigens overdekte groef, „de Schaark", in de gemeente St. Pieter, waren in exploitatie.

Aan deze open groeven werkten circa 10 man.

Ongelukken of verwondingen van beteekenis vielen in de groeven niet voor.

Heerlen, 13 Mei 1905.

De Ingenieur der mijnen,

C. Blankevoort.

BIJLAGE I.

A. Doodelijke ongevallen.

TABEL I.

Aantal naar plaats, oorzaak en werkkring.

	Domaniale	Oranje-Nassau	Willem	Totaal.
Naar plaats:				
In schachten	—	1	—	1
„ werkplaatsen	1	—	1	2
Te zamen . . .	1	1	1	3
Naar oorzaak:				
Door transportinrichtingen .	—	1	—	1
„ steen- en kolenval . .	1	—	1	2
Te zamen . . .	1	1	1	3
Naar werkkring:				
Houwers.	1	1	1	3

TABEL II.

Aantal in verhouding tot personeel en productie.

Naam der mijn.	Aantal ongevallen met doodelijken afloop		Tonnen geproduceerde steenkool op 1 geval met doodelijken afloop.
	per 1000 arbeiders.	per 100 000 ton geproduceerde steenkool.	
Domaniale	1,45	0,47	209 845
Oranje-Nassau . .	1,14	0,52	192 594
Willem	4,52	3,40	29 358
Totaal . . .	1,68	0,69	143 932

B. Ongevallen, waardoor de arbeiders meer dan 21 dagen buiten staat waren den arbeid te hervatten.

TABEL III.

Aantal naar werkkring.

	Domaniale	Oranje-Nassau	Willem	Totaal.
Opzichtvoerend personeel .	—	—	—	—
Houwers	13	42	5	60
Hulphouwers	—	3	1	4
Machinisten, stokers enz. .	—	3	1	4
Opladers, seingevers . . .	—	—	1	1
Remmers, sleepers	10	22	1	33
Voerlieden	2	1	—	3
Ambachtslieden	—	1	2	3
Arbeiders aan den dag . .	3	6	1	10
Te zamen . .	28	78	12	118

TABEL IV.

Aantal naar plaats.

	Domaniale	Oranje-Nassau	Willem	Totaal.
In schachten	—	—	2	2
„ hellingen	2	4	—	6
„ gaanderijen	11	33	3	47
„ werkplaatsen	8	24	1	33
„ laadplaatsen	3	4	—	7
„ pompenkamers	—	1	2	3
bovengronds	4	12	4	20
Te zamen . .	28	78	12	118

TABEL V.

Aantal naar oorzaak.

	Domaniale.	Oranje-Nassau.	Willem.	Totaal.
Door transportinrichtingen:				
in schachten	—	—	2	2
„ hellingen	1	2	—	3
„ gaanderijen	8	20	—	28
bovengronds	1	4	—	5
Door steen en kolenval:				
in schachten	—	—	1	1
„ gaanderijen	1	2	1	4
„ werkplaatsen	3	11	1	15
Door vallen van den persoon:				
in schachten	—	—	1	1
„ hellingen	—	1	—	1
„ gaanderijen	2	7	1	10
„ werkplaatsen	—	2	—	2
„ hoog uitgehouwen ruimten	—	1	2	3
bovengronds	2	4	—	6
Door vallen van voorwerpen:				
in hellingen	1	—	—	1
„ gaanderijen	1	1	1	3
„ werkplaatsen	—	4	—	4
bovengronds	—	1	—	1
Door verwonding met gereedschap	3	4	—	7
„ stooten, knellen enz. .	2	6	1	9
„ vertillen	—	3	—	3
„ machinedeelen . . .	—	4	1	5
„ ijzer, kolen, steensplinters	2	1	—	3
„ ontplofbare stoffen . .	1	—	—	1
Te zamen . . .	28	78	12	118

Procenten van het totaal aantal ongevallen op elke mijn.

TABEL VI.

Naar plaats.

	Domaniale.	Oranje-Nassau.	Willem.	Totaal.
Bovengronds	14,28	15,38	33,33	16,95
In de ondergrondsche werken incl. schachten.	85,72	84,62	66,67	83,05

Procenten van het totaal aantal ongevallen op elke mijn.

TABEL VII.

Naar oorzaak.

	Domaniale.	Oranje-Nassau.	Willem.	Totaal.
Steen- en kolenval	14,28	16.67	25,00	16,95
Transport	35,71	33,33	16,67	32,20
Vallen van den persoon . .	14,28	19,23	33,33	19,49
Vallen van voorwerpen . .	7,14	7,69	8,34	7,62
Gereedschap	10,71	5,13	—	5,93
Machinedeelen	—	5,13	8,34	4,23
Ontplofbare stoffen. . . .	3,57	—	—	0,85
Op andere wijze	14,31	12,82	8,32	12,73

BIJLAGE II.

NAAM DER MIJNEN.	Aantal ongevallen met doodelijken afloop.		Tonnen geproduceerde steenkool op 1 geval met doodelijken afloop.
	Per 1000 arbeiders.	Per 100 000 ton geproduceerde steenkool.	
De Domaniale mijn, gemiddeld over de jaren 1855—1905 . .	1,04	0,49	204 911
De Belgische steenkolenmijnen, gemiddeld gedurende de jaren 1850—1902	2,52	1,24	80 674
In Groot-Britannië, bij de onder de steenkoolwet gerangschikte mijnen, gemiddeld van 1873—1902.	1,81	0,59	173 327
In Pruissen bij den steenkoolmijnbouw:			
van 1861—1903	2,62	. . . .	. . . .
van 1891—1903.	. . .	0,88	114 597
In Frankrijk gemiddeld gedurende de jaren 1894 t/m 1899 bij den steenkool-mijnbouw .	1,13	. . . .	. . . .
In Italië bij alle mijnen gedurende de jaren 1897 t/m 1899.	1,79	. . . .	. . . .
In Oostenrijk bij den steenkoolmijnbouw, doch alleen voor het jaar 1901	1,19	0,72	139 748

BIJLAGE III.

Ongevallen met doodelijken

Jaar.	Domanale mijn.			Mijn Neuprick.			Mijn Oranje-Nassau.		
	Aantal arbeiders.	Productie in tonnen.	Aantal ongevallen met doodelijken afloop.	Aantal arbeiders.	Productie in tonnen.	Aantal ongevallen met doodelijken afloop.	Aantal arbeiders.	Productie in tonnen.	Aantal ongevallen met doodelijken afloop.
1880	190	38 817	0	144	36 915	0			
1881	200	42 094	0	151	38 050	0			
1882	208	45 112	0	135	31 917	0			
1883	239	48 101	0	134	35 420	0			
1884	264	49 554	0	140	35 860	0			
1885	285	46 359	0	149	36 800	0			
1886	280	41 912	0	149	37 010	0			
1887	275	50 636	0	155	38 590	0			
1888	271	54 567	0	146	36 770	0			
1889	288	56 834	0	169	46 970	0			
1890	300	59 141	0	175	30 610	1			
1891	295	54 167	1	174	46 190	0			
1892	285	56 584	0	168	39 560	0		Begin	
1893	248	60 296	0	160	40 480	1		aanleg	
1894	266	65 708	0	151	43 570	0	14	1894	1
1895	275	79 755	0	149	46 860	0	28		0
1896	317	91 707	0	148	46 080	0	33		1
1897	326	103 955	1	157	46 190	0	50		0
1898	329	106 418	1	160	43 980	0	110		1
1899	381	122 796	0	152	46 040	0	280	44 136	2
1900	425	124 538	2	160	52 520	0	805	143 166	0
1901	487	131 761	0	168	61 680	0	564	119 276	2
1902	576	173 084	1	167	60 310	0	568	142 016	1
1903	654	190 244	1	166	61 880	0	843	195 029	3
1904	689	209 845	1	163	35 200	0	875	192 594	1

afloop sedert 1880.

Mijn Carl.			Mijn Willem.			Mijn Laura.		
Aantal arbeiders.	Productie in tonnen.	Aantal ongevallen met doodelijken afloop.	Aantal arbeiders.	Productie in tonnen.	Aantal ongevallen met doodelijken afloop.	Aantal arbeiders.	Productie in tonnen.	Aantal ongevallen met doodelijken afloop.
49	Begin aanleg 1898	0						
35		0	42	Begin aanleg 1899	0			
39		0	91		0	151	Begin aanleg 1900	0
28		0	81		0	86		0
18		0	288	23 723	1	75		0
58		1	267	40 624	0	124		2
66	4 297	0	222	29 358	1	148		1

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 21 Juli 1905, n°. 169.

N°. 43.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1905 *te Amsterdam belast geweest met het afnemen der examens van vroedvrouw.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, belast met het afnemen van het examen voor vroedvrouw tot 1 Augustus 1905, heeft de eer Uwer Excellentie hierbij het verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie was volgens Uwe beschikking van 28 April 1905 n°. 3286, afd. B B, samengesteld als volgt: L. F. Driessen, arts te Amsterdam, voorzitter; dr. J. Vroesom de Haan en dr. R. J. Th. Meurer, leden, en dr. H. Bitter en J. G. I. Blaisse, plaatsvervangende leden, terwijl het lid dr. R. J. Th. Meurer als plaatsvervangend voorzitter optrad.

Ingevolge Uwe machtiging van 4 Mei 1905 n°. 3286, afd. B B, werd den 10 Mei 1905 eene voorloopige vergadering gehouden te Amsterdam, tot regeling van den gang der werkzaamheden. In deze vergadering, die door alle leden en plaatsvervangende leden werd bijgewoond, werd tot secretaris gekozen dr. J. Vroesom de Haan en tot plaatsvervangend secretaris de heer J. G. I. Blaisse; besloten werd de examens te doen aanvangen 13 Juni 1905.

Tot het examen hadden zich aangemeld 34 candidaten, 18 leerlingen van de Rijkskweekschool voor vroedvrouwen te Amsterdam, 14 leerlingen van de Rijkskweekschool voor vroedvrouwen te Rotterdam.

De zittingen der Commissie worden gehouden in de Rijkskweekschool voor vroedvrouwen te Amsterdam, op 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30 Juni en 1 Juli 1905. In de middagvergadering van 24 Juni werd de voorzitter vervangen door het lid dr. R. J. Th. Meurer, in wiens plaats het plaatsvervangend lid J. G. I. Blaisse optrad. Op 20 Juni

werd dr. R. J. Th. Meurer voor den halven dag, en op 27 Juni voor den geheelen dag vervangen door het plaatsvervangend lid J. G. I. Blaisse.

Dr. J. Vroesom de Haan woonde alle zittingen der Commissie bij.

Aan alle candidaten werd een diploma als vroedvrouw uitgereikt.

Hare namen zijn:

Janna Jacoba Aarnoudse, geb. te St. Philipsland 26 April 1882;

Johanna Geertruida van Daal, geb. te Arnhem 18 November 1881;

Johanna van Baalen, geb. Hesse, geb. te Amsterdam 6 Februari 1873;

Alida Balder, geb. te Alkmaar 12 Januari 1882;

Jacoba Wilhelmina Johanna Tisserand, geb. van Donkelaar, geb. te 's Gravenhage 21 Februari 1880;

Maria Bertha Dijkers, geb. te Ooltgensplaat (Z.-H.) 9 Maart 1879;

Henderica Bierenbroodspot, geb. te Hoorn 27 Februari 1880;

Johanna Cecilia Glastra, geb. te Beesterzwaag 15 November 1881;

Catharina Hendrika de Groot, geb. te Bergen op Zoom 5 Augustus 1882;

Johanna Heyboer, geb. te Kats (Zeeland) 21 Juni 1881;

Syke Anna Gorter, geb. te Balk (gem. Gaasterland) 29 Januari 1873;

Adriana Johanna Hanekroot, geb. te Amsterdam, 6 April 1877;

Geertruida Gijsberta Cornelia Kerkhof, geb. te Rotterdam 26 September 1880;

Willemina Hubertina Kuyper, geb. te Ouwerkerk (Zeeland) 27 Maart 1882;

Christina Maria Holling, geb. te Franeker 15 September 1877;

Alida Hörchner, geb. te Amsterdam 27 Augustus 1872;

Jannetje de Later, geb. te Stellendam 20 November 1881;

Rosalina Lempers, geb. te Heerlen 21 Februari 1882;

Cornelia Elize Janson, geb. te Heusden 3 October 1878;

Jacomina Kromhout, geb. te Hoornsterzwaag 30 Juni 1882;

Catharina Sibilla Liebens, geb. te Born 17 April 1882;

Helena Josina Neeteson, geb. te Hontenisse 9 Maart 1882;

Elske Kuipers, geb. te Wolvega, 19 Augustus 1879;

Debora Margaretha Manheim, geb. te Alkmaar 21 Maart 1879;

(Mara) Elizabeth Maria Roepman, geb. te Rotterdam 13 November 1880;

Jacoba Rouwenhorst, geb. te Warnsveld 12 October 1881;

Akke Douwina Meewezen, geb. te Amsterdam 25 Januari 1880;

Bregtje van der Oord, geb. te Noordscharwoude 23 September 1880;

Petronella Maria Vonk, geb. te Wijchen 26 Februari 1881;

Marretje van Wijk, geb. te Noordbarge (Emmen) 6 September 1881;
Alida Roeper, geb. te Oude Schild (Texel) 22 Februari 1882;
Neeltje van der Oord, geb. te Noordscharwoude 8 April 1882;
Dina Gesina Spiele, geb. te Enschedé 8 April 1879;
Doetje Steerenberg, geb. te Leeuwarden 1 Juni 1880.

Amsterdam, 2 Juli 1905.

De Voorzitter,
L. F. DRIESSEN.

De Secretaris,
Dr. J. VROESOM DE HAAN.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 21 Juli 1905, n°. 169.

N°. 44.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *van* 1 *Augustus* 1904 *tot* 1 *Augustus* 1905 *belast met het afnemen van de practische examens van arts te Amsterdam, vermeld in art.* 2 *van de wet van* 28 *December* 1878 (Staatsblad *n°.* 222), *laatstelijk gewijzigd bij de wet van* 27 *April* 1904 (Staatsblad *n°.* 81). (Eerste en tweede zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Het aantal candidaten voor het eerste gedeelte van het examen bedroeg dit jaar 97, dat voor het tweede gedeelte 92. Ook dit jaar konden niet alle candidaten, die zich voor de eerste zitting hadden aangemeld, binnen den daarvoor gestelden tijd worden geëxamineerd, waarom deze bij Uwer Excellentie's welwillende beschikking met de maand Januari werd verlengd.

Het aantal candidaten in de verschillende zittingen en de resultaten waren als volgt:

I. Eerste zitting.

1. *Eerste gedeelte van het practisch artsexamen.*

Aangemeld hebben zich 46 candidaten, van welke 17 med.-doctorandi, één doctoranda, 27 mannelijke cand.-artsen en één vrouwelijke cand.-arts. Een van de cand.-artsen trok zich terug.

Van de 17 doctorandi slaagden 12, van de 26 cand.-artsen 21, terwijl de vrouwelijke candidaten beide werden afgewezen.

De namen van de geslaagden zijn:

de doctorandi: J. H. A. Berssenbrugge, L. ter Brake, H. Klein, J. P. Veening, S. G. van Ommen, L. K. Wolff, T. Kuiper, H. G. Jonker, A. van Woerden, F. B. Klaverweyden, J. W. Poser en J. M. van Dam;

de cand.-artsen: J. S. J. de Vries Robles, J. M. B. Glabbeek, E. Arrias, C. A. Potter, A. J. Kropveld, M. H. Bingen, F. H. M. Raymakers, A. J. Jacobson, H. C. van der Schatte Olivier, W. H. Cals, A. H. M. J. van Rooy, N. P. Catenius, J. G. Rups, D. Wolvius, J. van Daal, A. den Herder, J. Tazelaar, E. P. H. Riegen, G. A. S. Lijnkamp, H. J. Mooijen en C. Bakker.

2. *Tweede gedeelte van bovengenoemd examen.*

Aangemeld hebben zich 9 med.-doctorandi, één doctoranda en 25 cand.-artsen. 3 doctorandi en 4 cand.-artsen trokken zich terug, zoodat werden geëxamineerd 6 doctorandi, de doctoranda en 21 cand.-artsen, van welke 4 doctorandi, de doctoranda en 14 cand.-artsen slaagden, namelijk:

de doctorandi: IJ. Schoonhoff, B. Hendrix, H. Wessel en J. L. Labberté;

de doctoranda: mej. J. C. Stolp;

de cand.-artsen: J. Lubsen, A. A. Quanjer, K. Lubberink, S. Speelman, N. H. Meijer, E. R. Wittig, G. P. Wijnmalen, C. G. Tichelaar, J. A. van Dijk, J. H. Kuijer, M. A. Ittmann, A. Dros, C. J. de Vries Robles en C. F. Leenheer.

II. Tweede zitting.

Eerste Helft.

1. *Eerste gedeelte van het practisch artsexamen.*

Aangemeld hebben zich 30 candidaten, van welke 8 doctorandi, één doctoranda en 21 cand.-artsen. Een cand.-arts trok zich terug. Van de geëxamineerden slaagden 5 doctorandi, de doctoranda en 17 cand.-artsen, namelijk:

de doctorandi: J. W. Blooker, F. J. M. Bonke, J. G. Sleeswijk, J. Nijland en J. Noordtzij;

de doctoranda: mej. M. F. Valeton;

de cand.-artsen: J. G. Bantjes, P. H. G. de Ridder, J. Wittop Koning, E. S. Frank, A. A. J. Veldhuis, J. J. L. D. van den Hoëvell, H. L. W. van Beuningen van Helsdingen, P. M. S. van Leeuwen, Th. H. van der Kwast, W. C. Haverkamp, G. F. Koek, P. Berns, W. de Vries, A. Kappelhoff, J. Stärcke, E. Marx en Ad. de Jong.

2. *Tweede gedeelte van bovengenoemd examen.*

Aangemeld hebben zich 27 candidaten, van welke 15 doctorandi en 12 cand.-artsen. 4 doctorandi en 2 cand.-artsen trokken zich terug, zoodat werden geëxamineerd 11 doctorandi en 10 cand.-artsen. 6 doctorandi en 8 cand.-artsen slaagden:

de doctorandi: J. P. F. van Gils, O. J. Weinhausen, J. Jonkmans, A. W. van Kleeff, J. A. van der Vliet en P. H. M. Travaglino;

de cand.-artsen: W. A. P. F. L. J. Mendels, J. B. J. M. Coenders, A. A. Giesberts, A. van der Zijl, J. Ooster, J. H. A. Rupert, J. S. J. de Vries Robles en F. Möllinger.

TWEEDE HELFT.

1. *Eerste gedeelte van bovengenoemd examen.*

Aangemeld hebben zich 18 candidaten, van welke 5 doctorandi, één doctoranda, 11 mannelijke cand.-artsen en één vrouwelijke cand.-arts. Eén doctorandus en 2 cand.-artsen trokken zich terug, zoodat geëxamineerd werden 4 doctorandi, één doctoranda, 9 mannelijke cand.-artsen en één vrouwelijke cand.-arts. 3 doctorandi, de doctoranda, 5 mannelijke cand.-artsen en de vrouwelijke cand.-arts slaagden:

de doctorandi: L. Pool, P. le Grand en P. G. J. Duker;

de doctoranda: mej. J. van West;

de mannelijke cand.-artsen: J. van Nieuwenhoven Helbach, A. van Seventer, S. Diamant, A. M. Temmerman en A. K. J. de Haas;

de vrouwelijke cand.-arts: mej. H. Graanboom.

2. *Tweede gedeelte van bovengenoemd examen.*

Aangemeld hebben zich 30 candidaten, van welke 14 doctorandi, één doctoranda en 15 cand.-artsen. Eén doctorandus, de doctoranda en twee cand.-artsen trokken zich terug, zoodat werden geëxamineerd 13 doctorandi en 13 cand.-artsen, van welke 10 doctorandi en 9 cand.-artsen slaagden:

de doctorandi: A. Brouwer, A. Binnerts, P. E. Bos, A. Staverman, H. Jacobs, J. W. Goudriaan Kuypers, J. A. W. van Loon, Rud. Heybroek, S. Wartena en P. H. M. Blom;

de cand.-artsen: H. A. Veltman, A. J. A. Koelensmid, H. Stiemens, L. J. Buller, F. C. A. Brijan, J. F. Timmerman, D. van Capellen, M. Cohen Henriquez en H. Schols.

Amsterdam, 24 Juni 1905.

M. Straub, *Voorzitter.*

P. J. Barnouw, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 23 en Maandag 24 Juli 1905, n°. 171.

N°. 45.

VERSLAG *omtrent het eindexamen in* 1905 *afgelegd door de cadetten van het 3de studiejaar der Koninklijke Militaire Academie.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Staat,
Minister van Oorlog.

De commissie welke ingevolge het bepaalde bij artikel 84 van het reglement voor de Koninklijke Militaire Academie, vastgesteld bij het Koninklijk besluit van 6 April 1895 (*Staatsblad* n°. 40) en gewijzigd bij de Koninklijke besluiten van 5 December 1898 (*Staatsblad* n°. 235), 26 Februari 1902 (*Staatsblad* n°. 39), 21 October 1902 (*Staatsblad* n°. 189), 24 Mei 1904 (*Staatsblad* n°. 111) en van 10 Mei 1905, n°. 46, in het jaar 1905 belast werd met het afnemen van het eindexamen aan genoemde inrichting, heeft heden hare taak ten einde gebracht.

Omtrent den loop en de uitkomsten van dit examen heeft zij de eer het navolgend verslag aan Uwe Excellentie uit te brengen.

I. *Samenstelling der examencommissie.*

Bij Koninklijk besluit van 11 Mei 1905 n°. 41 werd de commissie, belast met het afnemen van het eindexamen aan de Koninklijke Militaire Academie als volgt samengesteld:

lid en voorzitter: de generaal-majoor R. J. van Moock, inspecteur van het militair onderwijs;

leden:

de generaal-majoor van den staf der infanterie F. H A Sabron, adjudant in buitengewonen dienst van Hare Majesteit de Koningin, gouverneur der Koninklijke Militaire Academie;

de majoor van den staf der artillerie H. Kemper, eerste-officier bij de Koninklijke Militaire Academie.

de hoogleeraar N. C. Grotendorst, hoofd van onderwijs bij de Koninklijke Militaire Academie;

de majoor van den staf der infanterie P. D. Buyze;

de ritmeester van den staf der cavalerie A. M. van Wijk;

de kapitein van den staf der artillerie D. G. van der Voort Maarschalk;

de kapitein van den staf der genie F. R. van Roijen, allen hoofd van onderwijs bij de Koninklijke Militaire Academie;

de kapitein van den staf der infanterie J. P. Weitzel, werkzaam bij de Koninklijke Militaire Academie;

de heer C. Spat,

de kapitein der infanterie van het leger in Nederlandsch-Indië C. J. Boon, beiden leeraar bij genoemde inrichting;

de luitenant-kolonel A. Hoogeboom, van den generalen staf;

de luitenant-kolonel N. J. Erzey, van het 2de regiment huzaren;

de luitenant-kolonel van den staf der artillerie J. J. Berkhout;

de kapitien J. J. Schuil, eerstaanwezend-ingenieur te Naarden, die wegens ziekte vervangen is door het plaatsvervangend lid, den kapitien A. Vogelenzang, eerstaanwezend-ingenieur te Nijmegen;

de gepensionneerde kolonel der artillerie dr. H. J. Krantz;

de kapitein der genie H. W. Fischer en de kapitein van den generalen staf K. E. Schütt, beiden van het leger in Nederlandsch-Indië en met verlof hier te lande;

secretaris: de eerste-luitenant van den staf der infanterie S. J. B. Maier, leeraar bij de Koninklijke Militaire Academie.

II. *Regeling van het examen.*

De regeling van het examen, alsmede de wijze van beoordeeling en de rangschikking, hadden plaats volgens:

1°. het Reglement voor de Koninklijke Militaire Academie, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 6 April 1895 (*Staatsblad* n°. 40) en gewijzigd bij de Koninklijke besluiten van 5 December 1898 (*Staatsblad* n°. 235), 26 Februari 1902 (*Staatsblad* n° 39), 21 October 1902 (*Staatsblad* n°. 189), van 24 Mei 1904 (*Staatsblad* n°. 111) en van 10 Mei 1905 n°. 46:

Hoofdstuk II, § 3;

2°. het voorschrift voor de Koninklijke Militaire Academie, vastgesteld door de Ministers van Oorlog en van Koloniën onder

dagteekening van 14 Mei 1895, IIde afd., n°. 82, en van 22 Mei 1895, lit. C, n°. 53, achtereenvolgens gewijzigd bij de gemeenschappelijke beschikkingen van 2 Mei 1900, IIde afd., n°. 35 en van 7 Mei d. a. v., lit C, n°. 17, van 22 December 1900, IIde afd., n°. 65, en van 29 December d. a. v., lit. C, n°. 47, van 7 Mei 1901, IIde afd., n°. 68, en van 11 Mei d. a. v., lit. C, n°. 15, van 5 Maart 1902, IIde afd. n°. 106, en van 10 Maart. d. a. v., lit. C, n°. 52, alsmede van 9 April 1904, IIde afd., n°. 1, en van 13 April d. a. v., lit. C, n°. 7:

Hoofdstuk VI;

3°. het voorschrift, betreffende het afnemen van het schriftelijk gedeelte van het eindexamen aan de Koninklijke Militaire Academie, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Oorlog dd. 9 Maart 1903, IIde afd., n°. 62.

Uit de bijlage A van dit verslag blijkt, in welke vakken het examen schriftelijk werd afgenomen en hoeveel het aantal vragen in elk dier vakken bedroeg.

In het paardrijden, de exercitiën, den velddienst, de gymnastiek en het schermen werd een practisch examen, in de dienst- en exercitiereglementen, benevens de dienstvoorschriften, een mondeling examen afgelegd.

Bovendien werd met de examinandi eene tactische oefening op de kaart gehouden.

De bekwaamheid in het rechtlijnig en topographisch teekenen werd beoordeeld uit in den loop der leerjaren onder toezicht van de betrokken leeraren vervaardigde teekeningen.

III. *Uitslag van het examen.*

Aan het examen werd met gunstigen uitslag deelgenomen:

a. *van het leger hier te lande*:

door 16 cadetten der infanterie,
„ 4 „ „ cavalerie,
„ 8 „ „ artillerie,
„ 9 „ „ genie;

b. *van het leger in Nederlandsch-Indië*:

door 31 cadetten der infanterie,
„ 1 cadet „ cavalerie,
„ 9 cadetten „ artillerie;
„ 3 „ „ genie;

terwijl de commissie meende de mate van kennis aan den dag gelegd door één cadet der artillerie hier te lande en één cadet der genie van het Nederlandsch-Indische leger als onvoldoende te moeten beschouwen.

Voorts was de commissie van oordeel, dat de practische geschiktheid en bruikbaarheid van één cadet der artillerie hier te lande niet voldoende geacht kon worden, zoodat zij meende dat bedoelde cadet voor eene detacheering bij een der korpsen artillerie in aanmerking moest komen op grond van artikel 10*b* van het Reglement voor de Koninklijke Militaire Academie.

Tevens heeft de commissie de eer Uwe Excellentie hierbij te doen toekomen:

1°. de bijlagen B^1 tot en met B^8, bevattende de algemeene ranglijsten van de adspiranten, die in 1905 hebben deelgenomen aan het examen ter verkrijging van den rang van tweede-luitenant;

2°. de bijlage C, bevattende de uitkomsten, verkregen bij het door de examinandi afgelegd examen.

Breda, 1 Juli 1905.

De Secretaris,
De Eerste-Luitenant,
S. J. B. MAIER.

De Voorzitter,
De Generaal-Majoor,
R. J. VAN MOOCK.

N.B. De bijlagen B^1 tot en met B^8, worden niet in de *Staatscourant* geplaatst.

Bijlage A.

—

Aantal schriftelijk gedane vragen bij gelegenheid van het door de cadetten van het 3de studiejaar in 1905 afgelegd eindexamen.

VAKKEN.	WAPENS.							
	I.	I^1.	C.	C^1.	A.	A^1.	G.	G^1.
Mechanica	„	„	„	„	4	4	4	4
Toegepaste mechanica	„	„	„	„	„	„	4	4
Waarschijnlijkheidsrekening .	„	„	„	„	3	3	„	„
Landmeten, waterpassen en geodesie	„	„	„	„	„	„	4	4
Maleische taal	„	3	„	3	„	3	„	3
Land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië	„	3	„	3	„	3	„	3
Militaire aardrijkskunde. . . .	3	„	3	„	„	„	„	„
Strategie en krijgsgeschiedenis .	3	„	2	„	2	„	2	„
Strategie en Oost-Indische krijgsgeschiedenis	„	3	„	3	„	3	„	3
Militaire aardrijkskunde van Ned.-Indië	„	3	„	„	„	„	„	„
Tactiek	4	4	4	3	3	3	3	3
Oorlogsgebruiken	2	2	2	2	2	2	2	2
Militair strafrecht	3	3	3	3	3	3	3	3
Artillerie-wetenschap	3	3	3	3	5	5	3	3
Pionier- en versterkingskunst. .	4	4	4	4	5	5	„	„
Tactiek van den aanval en de verdediging van duurzame werken	„	„	„	„	3	3	3	3
Versterkingskunst en militaire bouwkunde	„	„	„	„	„	„	5	5
Paardenkennis	„	„	3	3	3	3	„	„
Rij- en africhtingskunst. . . .	„	„	3	3	„	„	„	„

VAKKEN.	WAPENS.							
	I.	I¹.	C.	C¹.	A.	A¹.	G.	G¹.
Genie-reglementen.	„	„	„	„	„	„	3	3
Burgerlijke en schoone bouwkunde	„	„	„	„	„	„	5	5
Waterbouwkunde	„	„	„	„	„	„	5	5
Hydrographie van Nederland. .	„	„	„	„	„	„	3	„
Wetten en voorschriften betreffende de uitvoering van geniewerken	„	„	„	„	„	„	2	2
Militaire wetten	2	„	2	„	2	„	2	„
Militaire administratie	3	3	3	3	3	3	3	3
Dienstcorrespondentie . . .	2	2	2	2	2	2	2	2
Cavalerie-tactiek	„	„	3	3	„	„	„	„

BIJLAGE C.

Uitkomsten verkregen bij het door de cadetten van het 3de studiejaar afgelegd eindexamen in 1905.

VAKKEN.	Aantal geëxamineerde cadetten.	Aantal cadetten dat beoordeeld werd als:		
		minder dan even voldoende (beneden 50).	even voldoende (50-59).	voldoende en meer (60-100).
Mechanica	31	5	15	11
Toegepaste mechanica . .	13	„	4	9
Waarschijnlijkheidsrekening.	18	3	5	10
Landmeten, waterpassen en geodesie	13	1	3	9
Maleische taal	45	6	15	24
Land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië . .	45	2	9	34
Militaire aardrijkskunde .	20	„	„	20
Strategie en krijgsgeschiedenis	38	„	4	34
Strategie en Oost-Indische krijgsgeschiedenis . . .	45	„	9	36
Militaire aardrijkskunde van Nederlandsch-Indië	31	„	4	27
Tactiek	83	„	6	77
Oorlogsgebruiken. . . .	83	„	8	75
Militair strafrecht . . .	83	20	30	33
Artillerie-wetenschap . .	83	6	23	54
Pionier- en versterkingskunst	70	12	32	26

VAKKEN.	Aantal geëxamineerde cadetten.	Aantal cadetten dat beoordeeld werd als:		
		minder dan even voldoende (beneden 50.)	even voldoende (50-59).	voldoende en meer (60-100).
Tactiek van den aanval en de verdediging van duurzame werken.	31	3	12	16
Versterkingskunst en militaire bouwkunde . . .	13	„	1	12
Paardenkennis	23	„	1	22
Rij- en africhtingskunst .	5	„	„	5
Genie-reglementen . . .	13	2	1	10
Burgerlijke en schoone bouwkunde	13	1	3	9
Waterbouwkunde . . .	13	2	6	5
Hydrographie van Nederland.	9	„	1	8
Wetten en voorschriften betreffende de uitvoering van geniewerken . . .	13	1	4	8
Dienst- en exercitie-reglementen, benevens dienstvoorschriften.	83	1	13	69
Militaire wetten	38	„	6	32
Exercitiën	83	4	20	59
Rechtlijnig en topographisch teekenen . . .	83	„	4	79
Militaire administratie . .	83	3	18	62
Dienstcorrespondentie . .	83	1	12	70
Gymnastiek en schermen .	83	„	25	58
Paardrijden	83	„	43	40

Aldus opgemaakt 1 Juli 1905.

Voor de Commissie,

De Secretaris,
De Eerste-Luitenant,
S. J. B. Maier.

De Voorzitter,
De Generaal-Majoor,
R. J. van Moock.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 30 en Maandag 31 Juli 1905, n°. 177.

N°. 46.

VERSLAG DER COMMISSIE, *van* 1 *Augustus* 1904 *tot* 1 *Augustus* 1905 *te Leiden belast met het afnemen der practische examens van apotheker.* (Tweede zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 1 Augustus 1904 n°. 54 tot het afnemen der practische examens van apotheker te Leiden, heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag harer tweede zitting aan te bieden.

Voor het examen hadden zich aangemeld acht candidaten, waarvan zich drie in den loop van het examen, ten deele wegens gezondheidsredenen, terugtrokken; de overblijvenden werden geëxamineerd van 26 Juni tot 8 Juli 1905.

De volgende stellen praeparaten en analyses werden bij loting onder de candidaten verdeeld:

Chemische praeparaten.	Galenische praeparaten.
1. Barnsteenzuur, 5 gram, uit aethyleenbromide; Acidum hydrobromicum, 250 gram;	1. Extractum Strychi, 25 gram; Spiritus saponatus, 1 kilo;
2. Kaneelzuur, 10 gram, uit benzaldehyde; Solutio Chlorii, 1 liter;	2. Extractum Ratanhiae, 100 gram; Sirupus iodotannicus, 250 gram;
3. Barnsteenzuuranhydride, 15 gram, uit barnsteenzuur; Chloretum hydrargyrico-ammonicum, 50 gram;	3. Extractum Opii, 50 gram; Vinum Tartratis kalici ferrati, 500 gram;

4. Aethylbromide, 50 gram;
Sulfidum stibicum, 50 gram;

5. m. Nitrobenzoëzuur, 20 gram, uit benzoëzuur;
Nitras bismuthicus basicus, 100 gram;

6. Diphenylmethaan, 5 gram, uit benzophenon;
Nitras argenticus fusus, 20 gram, uit muntzilver;

7. Azobenzol, 10 gram, uit nitrobenzol;
Ferrum reductum, 20 gram;

8. Diazoamidobenzol, 20 gram, uit aniline;
Acidum chromicum, 50 gram.

4. Extractum Hyoscyami, uit $2^1/_2$ kilo herba;
Oleum Jecoris Aselli cum Benzoate ferrico, 500 gram;

5. Extractum Hydrastis liquidum, 500 gram;
Solutio Ferri albuminata, 1 kilo;

6. Extractum Granati, 50 gram;
Emplastrum saponatum, 250 gram;

7. Extractum Chinae, 100 gram;
Spiritus Cochleariae, 1 kilo;

8. Extractum Belladonnae, uit $2^1/_2$ kilo herba;
Spiritus aromaticus, 1 kilo.

Qualitatieve analyse.

1. Sulfas cupricus,
Chloretum stannosum,
Nitras hydrargyrosus,
Acetanilidum,
Saccharum lactis.

2. Carbonas calcicus,
Sulfas manganosus,
Molybdaenas ammonicus,
Saccharum lactis,
Ureum.

3. Oxydnm cupricum,
Peroxydum plumbicum,
Biboras natricus,
Hydras Chlorali,
Nitras Strychnini.

4. Oxydum magnesicum,
Phosphas natricus,
Ferrocyanetum kalicum,
Atropinum,
Acidum citricum.

5. Nitras cobaltosus,
Sulfas ferrosus,
Chloretum stannicum,
Glycerinum,
Acidum tartaricum.

6. Chloretum ferricum,
Chloretum hydrargyricum,
Iodetum cadmicum,
Aether,
Acetonum.

7. Iodetum kalicum,
Acidum arsenicosum,
Acetas plumbicus,
Veratrinum,
Tanninum.

8. Brometum natricum,
Sulfas zincicus,
Chloretum auricum,
Sulfas anilini,
Acidum salicylicum.

Quantitatieve analyse.

Gewichtsanalyse.

1. BrH. in Acidum hydrobromicum.
2. Looizuur in Extractum Ratanhiae.
3. Morphine in Extractum Opii.
4. Iodoform in iodoformgaas.
5. Hydrastine in Extractum Hydrastis liquidum.
6. Vetbepaling in lijnkoek.
7. Koper in een alliage.
8. Suikerbepaling in urine.

Maatanalyse.

1. Alkaloïden in Extractum Strychni.
2. Gehaltebepaling van Solutio Chlorii.
3. IJzerbepaling in Vinum Tartratis kalici ferrati.
4. Alkaloïden in Extractum Hyoscyami.
5. Koolzuurbepaling in calciumcarbonaat.
6. Alkaloïden in Extractum Granati.
7. Alkaloïden in Extractum Chinae.
8. Alkaloïden in Extractum Belladonnae.

Opsporen van vergiften.

1. Picrotoxine in brooddeeg.
2. Sublimaat in koffieaftreksel.
3. Loodsuiker in appelen.
4. Arsenik in bier.
5. Strychnine in koffieaftreksel.
6. Cyaankalium in wijn.
7. Chloralhydraat in jenever.
8. Nicotine in jenever.

Hygiënisch of pathologisch-chemisch onderzoek.

1. Onderzoek van urine op eiwit en kleurstoffen.
2. Onderzoek van chocolade, vermengd met ijzeroxyde en Arachisdoppen.
3. Onderzoek van limonade.
4. Onderzoek van meel, vermengd met zwaarspaath, secale cornutum en een ander zetmeel.

5. Tuberkelbacillen in sputum.
6. Onderzoek van een urine-sediment.
7. Colibacillen in water.
8. Onderzoek van melk, afgeroomd en verdund.

De vijf overgebleven candidaten werden allen na toelating tot apotheker bevorderd, namelijk:

Hiddo Nanning, geboren te 's Gravenhage;
Henricus Wilhelmus Maria Nijdam, geboren te Delft;
Willem Pelle, geboren te Middelburg;
Eisso Pieter Stheeman, zich ook noemende Eisso Post Stheeman jr., geboren te Meppel;
Johannes Zuidweg, geboren te Beemster.

Leiden, 11 Juli 1905.

H. P. Wijsman, *Voorzitter.*
P. A. Vos, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 30 en Maandag 31 Juli 1905, n⁰. 177.

N°. 47.

VERSLAG *van den directeur en de leeraren van 's Rijks veeartsenijschool omtrent het natuurkundig examen voor aanstaande veeartsen, afgenomen in het jaar* 1905.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De directeur en de leeraren van 's Rijks veeartsenijschool, uitmakende de commissie voor het natuurkundig examen voor aanstaande veeartsen ingevolge art. 12 der wet van 8 Juli 1874 (*Staatsblad* n⁰. 99), tot regeling van het onderwijs in de veeartsenijkunde en de voorwaarden tot het verkrijgen van het diploma van veearts, hebben als zoodanig de eer aan Uwe Excellentie verslag uit te brengen over het natuurkundig examen, dat op 13, 14, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29 en 30 Juni en op 1, 3, 4, 5, 6 en 7 Juli heeft plaats gehad.

Tot het afleggen van het examen hadden zich aangegeven 28 candidaten, allen leerlingen van 's Rijks veeartsenijschool; 11 candidaten legden aan de examencommissie over een getuigschrift van door hen met goed gevolg afgelegd eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus, zoodat hun, krachtens art. 11 van bovengenoemde wet, vrijstelling werd verleend van het examen in natuurkunde en scheikunde. Het examen bestond, overeenkomstig art. 9 van vermelde wet, uit een theoretisch en practisch gedeelte.

Evenals in vorige jaren werd het door twee sub-commissiën, A en B, afgenomen.

Het theoretisch gedeelte had, voor zoover betreft de natuurkunde, de dierkunde, de aard- en delfstofkunde geheel, voor de plantkunde ten deele schriftelijk plaats. Bij het schriftelijk

examen werd van de candidaten beantwoording van een of meer vragen, ter keuze uit een aantal vragen, geëischt.

De systematische plantkunde werd tegelijk met de leer der voeder-, vergift- en artsenijplanten mondeling geëxamineerd. Ook in de andere vakken van het theoretisch gedeelte had het examen alleen mondeling plaats.

De volgende staat geeft de vakken aan, waarin door ieder der sub-commissiën mondeling of practisch werd geëxamineerd, benevens den tijd, voor elk onderdeel per candidaat aan het examen besteed.

Theoretische vakken.

Sub-commissie A.

	Tijd per candidaat.
Scheikunde	40 minuten.

Sub-commissie B.

Ontleedkunde en ontwikkelingsleer der huisdieren.	25	„
Weefselleer en physiologie der huisdieren	25	„
Natuurlijke historie, leer van het uitwendig voorkomen (zoogenaamd exterieur) en raskennis der huisdieren	30	„
Leer van den hoef en het hoefbeslag. .	15	„
Gezondheidsleer der huisdieren	20	„
Veeteelt	15	„

Practische vakken.

Sub-commissie A.

Kennis der voeder-, vergift- en artsenijplanten.	15	„
Artsenijwarenkennis, natuur-historisch gedeelte	10	„
Artsenijwarenkennis, chemisch gedeelte in twee groepen, elk gedurende een voormiddag.		

Sub-commissie B.

Ontleedkunde:

a. gereed maken van een anatomisch praeparaat, in twee groepen, elk gedurende een halven dag;

b. demonstreeren van een anatomisch praeparaat, in twee groepen, tijd onbepaald.

Hoefbeslag, in twee groepen, elk gedurende een namiddag. De gereed te maken alsmede de te demonstreeren anatomische praeparaten werden onmiddellijk te voren door loting aangewezen, terwijl elke candidaat steeds een ander dan het door hem gereed gemaakte praeparaat te demonstreeren had.

Het chemisch gedeelte van het examen in artsenijwarenkennis bestond in een scheikundig onderzoek naar den aard van een der delfstoffelijke artsenijwaren. Ook hier werd de te onderzoeken stof na loting toegewezen.

Het practisch examen in hoefbeslag bestond voor elken candidaat in het vervaardigen van een door loting bepaald model van een hoefijzer en het bewerken en beslaan van een dooden hoef.

Vóór den aanvang van het examen in weefselleer en physiologie der huisdieren werd aan elken candidaat gelegenheid gegeven ter herkenning van twee microscopische praeparaten.

De uitslag van het examen was, dat aan 23 candidaten het diploma voor met goed gevolg afgelegd natuurkundig examen kon worden uitgereikt; aan 4 candidaten moest het worden onthouden, daar het door hen afgelegd examen in onderscheidene vakken beneden de gestelde eischen was gebleven, terwijl één candidaat buiten aanmerking moest blijven, omdat hij zijn examen niet voleindigd heeft.

Hieronder volgt een alphabetische opgaaf van de namen der geslaagde candidaten met vermelding van de plaats van geboorte:

Baudet, E. A. R. F., Arnhem.
Berends, E., Velp (gem. Rheden).
van Blommestein, J. A., Salatiga (Java).
Bruins, B., Winsum.
van Dixhoorn, L. F., Terneuzen.
Duijsens, J. M. J. E., Heerlen.
Eijkman, C., Amsterdam.
Goedhart, J., Meerkerk.
Hoogland, H. J. M., Utrecht.
Huizinga, K., Bedum.
Langeler, G., Hengelo.
Mensema, D. S. R., Opënde (gem. Grootegast).
Nijssen, H. H., Maasniel.
Pulle, W. M. P., Arnhem.
Schuurmans, J., Grouw (gem. Idaarderadeel).
Sieswerda, C., Nieuwe-Niedorp.
Solkes, J. B. F., Amsterdam.
Staal, J., Hoogeveen.
Stehouwer, P., Rozenburg.

van Temmen, C. J., Teteringen.
Tenhaeff, C., Utrecht.
Veenbaas, A., Benedenknijpe (gem. Schoterland).
Vermeer, J. H. C., Utrecht.

Utrecht, 7 Juli 1905.

A. W. H. Wirtz, *Voorzitter.*
L. van Itallie, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 30 en Maandag 31 Juli 1905, n°. 177.

N°. 48.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *te Leiden belast met het afnemen der practische examens van arts van* 1 *Augustus* 1904 *tot* 1 *Augustus* 1905.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, te Leiden belast met het afnemen der practische examens van arts van 1 Augustus 1904 tot 1 Augustus 1905, heeft de eer aan Uwe Excellentie het volgende verslag van haar werkzaamheden aan te bieden.

In het geheel zijn 66 candidaten geëxamineerd;

voor het eerste gedeelte van het examen 30,
„ „ tweede „ „ „ „ 36.

Van de 30 candidaten voor het eerste gedeelte zijn
21 geslaagd,
9 afgewezen.

Van de 36 candidaten voor het tweede gedeelte zijn
22 geslaagd,
14 afgewezen.

De namen dergenen, die geslaagd zijn voor het eerste gedeelte van het artsexamen zijn

de medicinae doctorandi:

A. de Haan, E. Gorter, J. A. Molhuysen, N. Voorhoeve, G. A. Rademaker, O. S. Bastiaans, H. Werkman, G. Fabius, G. J. van der Hilst Karrewij, H. W. Borel;

de candidaat-artsen:

M. E. Schröder, J. L. P. H. Knoppert, Ph. K. Maier, M. Horst,

G. Gerritsen, A. J. de Blinde, M. H. J. Groenendijk, W. H. Teupken, W. F. O. Stricker, A. L. Schmidt, G. A. Koeze.

De namen dergenen, die het artsdiploma verworven hebben, zijn

de medicinae doctorandi:

Gauthier Jean Huet, geb. te Amersfoort 23 November 1879;
Rudolf Adriaan Mees, geb. te Deventer 14 October 1873;
Johan Wilhelm van der Valk, geboren te Amsterdam 2 September 1877;
Bartholomeus Willem Rutgers van der Loeff, geboren te 's Heerenberg 28 Juli 1871;
Friedrich Johannes Borst, geb. te Rotterdam 22 Maart 1877;
Wilhelmus Johannes Franciscus Nuijens, geb. te Zevenhoven 5 September 1875;
Evert Gorter, geb. te Utrecht 19 Februari 1881;
Cornelis Antonius Justinus Quant, geb. te Leiden 3 Maart 1877;
Ary de Haan, geb. te Oud-Alblas 28 Augustus 1877;
Geurt Arend Rademaker jr., geb. te 's Gravenhage 20 Maart 1881;

de candidaat-artsen:

Albertus Jacobus Maria Rademaker, geb. te 's Gravenhage 31 December 1874;
Willem Christiaan Adolf Arbeiter, geb. te Wassenaar 7 Mei 1878;
Michel Wolf Marsman, geb. te Leiden 25 November 1876;
Pieter Jarig Philippus Dietz, geb. te Muntok (Banka) 29 Januari 1880;
Adriaan Pieter van Rijn, geb. te Delft 29 October 1870;
Johannes Duyster, geb. te Leiden 28 Maart 1878;
Julius Johannes Catharinus de Boer, geb. te Malang 6 October 1873;
Maurits Lodewijk Schroot, geb. te 's Gravenhage 28 Februari 1874;
August Adriaan Boonacker, geb. te Hem, gemeente Venhuizen, 3 November 1879;
Gerardus Johannes Sala, geb. te Leiden 4 September 1875;
Harmannus Thomas Slot, geb. te Groningen 28 Mei 1867;
Wilhelmus Petrus Jurrianus Gouda Quint, geb. te Dodewaard 22 Juni 1873.

Leiden, 7 Juli 1905.

Van de Commissie
De Voorzitter,
W. EINTHOVEN.
De Secretaris,
P. C. T. VAN DER HOEVEN.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 2 Augustus 1905, n°. 179.

N°. 49.

VERSLAG *van de handelingen van het Vde Internationale Congres voor Psychologie, van 26 tot 30 April te Rome gehouden.*

Nadat den avond vóór de officieele opening van het Congres de deelnemers in de gelegenheid gesteld waren om in eene officieuze bijeenkomst in het Policlinico onderling kennis te maken, vond de plechtige inauguratie van het Congres 26 April, des morgens te 10 uren, in „l'Aula degli Orazi e Curiazi" van het Kapitool plaats. Reeds vóór 10 uren was de klassieke zaal gevuld met heeren en dames, congressisten en genoodigden uit de wetenschappelijke en de groote wereld.

Te $10^1/_4$ uur traden de minister-president Fortis, prof. Bianchi, Minister van Onderwijs, de professoren Luciani, Sergi, Tamburini, Santo de Sanctis, Ferrari, Luccio, Seiamanna, Cerboni, Fano, opgeleid door de regelingscommissie, de zaal binnen. Met uitbundig gejuich werden deze heeren begroet.

Prof Sergi, hoogleeraar in de anthropologie en psychologie te Rome, fungeerde als voorzitter.

Allereerst voerde graaf San Martino het woord, die de congressisten welkom heette namens de stad Rome, zich vereerd gevoelend dat het Vde Internationale Congres binnen hare muren plaats had.

Daarop sprak de Minister van Openbaar Onderwijs, prof. Bianchi, de bekende psychiater, die in eene schoone rede in naam der wetenschap een welkomstgroet bracht. Kunst en wetenschap in Rome zoo roemrijk vertegenwoordigd, zullen zonder twijfel ook op dit congres tot haar recht komen. De wetenschap van het denken, van het voelen, de zin voor het ware en het schoone zal op dit Congres worden beoefend.

De speculatieve methode der psychologie, eens zoo krachtig verdedigd door Spinoza, Descartes, Hegel is voor goed onttroond.

De experimenteele methode, zonder blind te zijn voor de moeilijkheden die zij te overwinnen heeft, is de psychologie der toekomst. De vergelijkende psychologie en de vergelijkende anatomie, vertegenwoordigd door Romanes, Lubock, Lindsay, Forel, Max Verworn, de leer der localisatie als wier baanbrekers Hitzig en Ferrier, de microscopische histologie, door Golgi, Ramony Cajal, Apathy, Bethe, Nissl en Danaggio ontworpen, vormen het gebied waarmede de experimenteele methode te arbeiden heeft. Ten slotte sprak de Minister over de verhouding van de kunst tot de wetenschap, die in de psychologie, namelijk in den band die het schoone en het ware verbindt haar vereenigingspunt heeft.

Daarna nam de voorzitter, prof. Sergi, het woord, die in naam van Z. M., Koning Victor Emmanuel II een groet van vriendschap en vrede bracht aan de congressisten, die te Rome sâamgekomen waren „attratti dolle grazie della scienza e non più stranieri o nemici”. In de opvoeding, beweerde de Italiaansche geleerde, ligt de verborgen kracht van de geestelijke opbouwing van den mensch. Hij achtte de tegenwoordige methode van opvoeding niet wetenschappelijk; in gebrek aan kennis van den menschelijken geest, d. i. van de actie van het denken en van het gevoelen schuilt de fout. Uit deze hebben wij onze kennis te putten om den mensch op te voeden, d. i. te volmaken. Dit acht prof. Sergi de nuttigste, de belangrijkste en de meest dringende opgave van de psychologie. Alzoo heeft het Congres voor Psychologie eene edele strekking.

Hiermede waren de redevoeringen van verwelkoming afgeloopen.

Daarop werd het woord gegeven aan de vertegenwoordigers van regeeringen of wetenschappelijke lichamen, achtereenvolgens aan:

prof. Janet, vertegenwoordiger van Frankrijk, in plaats van prof. Richel, die door ziekte zijner vrouw verhinderd was.

Deze bracht in de Fransche taal gloedvol een korten groet namens zijn land; — aan

prof. Henschen, vertegenwoordiger van Zweden, die in het Italiaansch uit naam van het Zweedsche gouvernement, het groote, vrije, kunstlievende Italië zijn hulde bracht; — aan

prof. Matora, hoogleeraar in de philosophie te Tokio, vertegenwoordiger van Japan, die in het Engelsch antwoordde; — aan

prof. Lipps, hoogleeraar in de philosophie te München, vertegenwoordiger van Beieren, die een korte rede hield in de Duitsche taal; — aan

den heer José Ingenieros, docent in de psychiatrie te Buenos

Airos, die in elegant Italiaansch mededeelde dat zijn jeudig land het eenige in de wereld is, dat een officieele leerstoel bezit voor de psychologie; — aan

den heer Naschid, directeur van het laboratorium voor experimenteele psychologie te Parijs, namens de Parijsche universiteit; —

waarna de beurt aan den vertegenwoordiger van de Nederlandsche regeering was, die zich niet te best durvende wagen aan de Italiaansche taal, de groet van zijn land in de Fransche overbracht, aldus:

„M. le président, messieurs et mesdames!

Le pays de Rembrandt, de Spinoza, de Boerhave, fait ses compliments au pays de Dante, de Rafaël, de Michel Angelo, de Morgagni de, de . . . . . où finirais-je?

Un salut à Rome, la grande métropole!

Pourquoi Rome est devenue si grande?

Regardez en haut" (daar omhoog hing een groot doek, voorstellende de wolvin, die Romulus en Remus zoogt), ... „l' alimentalion primitive si forte . . . . . herédilaire . . . .

Regardez un peu plus bas", (juist onder deze schilderij staat een groot beeld van Paus Urbanus VIII) „vous voyez là le représentant de Dieu. Eh bien, la réunion harmonique de ces deux, du corporel et du psychique, c'est la cause de la grandeur de Rome . . . . . et la science, qui nous amène vers ce lieu ici, la psychologie, a dans nos assembleés à compter avec cette réunion harmonique".

Ten slotte ontving het woord:

prof. Ivan Gheorgov, hoogleeraar in de philosphie aan de universiteit te Sophia, die een korte groet van zijne Regeering aan het Congres overbracht.

Hiermede waren de beantwoordingen afgeloopen.

Daarop werden bij monde van den voorzitter namens het comité van organisatie benoemd tot „membri del comitato di presidenza", de heeren: van Engeland prof. Sully James; van Frankrijk de professoren Janet en Beaunis; van Duitschland de professoren Flechsig, Lipps, en Sommer; van Italië Luciani, van Noorwegen de hoogleeraar Aars; van Zweden Gadelius, van Rusland Abrikossoff; van Nederland Hermanides.

En met de mededeeling dezer benoemingen werd het Vde internationaal Congres voor psychologie voor geopend verklaard.

Des namiddags te 2 uren had de eerste algemeene vergadering plaats.

Zooals alle wetenschappelijke congressen, wier wetenschap,

die zij beoogen, gedifferentieerd is, heeft ook het psychologisch Congres zijne vergaderingen verdeeld in algemeene en sectievergaderingen.

Uitgenomen den eersten dag van het Congres, werden de algemeene vergaderingen vóór den middag gehouden, de sectievergaderingen na den middag.

Een viertal secties waren gevormd:

I. *de experimenteele psychologie*, de psychologie in betrekking tot de anatomie en de physiologie, m. a. w. de psychophysica en de vergelijkende psychologie.

II. *de introspectieve psychologie*, de psychologie in betrekking tot de philosophie.

III. *de pathologische psychologie.* In deze sectie werden behandeld de psychiatrie en de psychotherapie, het hypnotisme, de suggestie met aanverwante verschijnselen.

IV. *de crimineele paedagogische en sociale psychologie.*

De officieele congrestalen waren het Italiaansch, het Duitsch, het Fransch en het Engelsch. De meeste redevoeringen werden in het Italiaansch en in het Duitsch gehouden.

In de algemeene vergaderingen, die vijf in getal waren, deden de groote celebriteiten zich hooren.

Daar heeft allereerst de beroemde philosoof Lipps uit München, de wegen der philosophie aangegeven; eene zuiver philosophische rede van Leibniz'sche genre, den geest en het stoffelijk substraat onafhankelijk van elkander, in „praestabilirte Harmonie" latende werken.

Flechsig hield een belangrijke voordracht over de „hersenphysiologie en theorie van den wil".

De verschillende hersenfuncties, verdeeld over verschillende deelen van de oppervlakte van de hersens, maken te zamen de psyche uit.

Flechsig kwam in zijne rede tot de volgende conclusiën: het praefontale gebied der hersenen staat minder in betrekking tot den wil dan de meer naar achter gelegen groote associatiecentra; daarentegen zetelt daar meer de z. g. passieve opmerkzaamheid. Bij een samengestelde psychische actie is de geheele groote hersenschors betrokken.

De beide geslachten toonen een karakteristiek onderscheid in de proporties der beide hoofdassociatie-centra. Zijn de parieto-occipito-temporale deelen meer ontwikkeld bij de vrouw, het praefrontale gedeelte heeft bij den man een grooteren omvang.

De voordracht werd met projectiebeelden toegelicht. Zij kan

een tegenhanger genoemd worden van de eerste rede, de rede van prof. Lipps, de geestelijke werking geheel latende afhangen van de functie der stof.

Prof. Bianchi hield een rede over de corticale zone van de spraak en het intellect; deze rede beoogde de spraak als een zelfstandige psychische functie voor te stellen, gebonden aan een omschreven deel van de hersenen.

Sciammanna hoogleeraar in de psychiatrie te Rome, thans helaas reeds overleden, hield een belangrijke voordracht over een onderwerp uit de vergelijkende psychologie, die tot titel voerde: „de psychologische functies van den cortex".

Deze experimenteele psycholoog bracht twee apen (Cercopittici) mede ter vergadering, een mannetje en een wijfje, aan wie, ik bedoel aan welke hij de sterke voorste hersenkwabben had weggenomen. De conclusie waartoe spreker kwam was, dat de kliniek niet die resultaten heeft opgeleverd voor de bepaling van den zetel van het intellekt als men van haar verwacht heeft. Sciamanna heeft in twee tempo's de operatie bij zijne apen verricht, en hij vond hunne gewone handelingen, de natuurijk instinctieve eigenschappen en de aangeleerde kunstjes niets veranderd.

De proeven gelukten echter niet al te best. De beesten waren wat halstarrig, wellicht niet op hun gemak in de groote vergadering.

Een commissie is benoemd geworden om „en petite comité" de resultaten der experimenten te controleeren, en daarna de hersenen der gevivisceceerde apen te onderzoeken.

Sommer hoogleeraar in de psychiatrie te Giessen gaf „eene methode van onderzoek aan van de uitdrukkingsbewegingen".

Hij kwam tot de volgende conclusiën:

1. de gezamenlijke spieren staan onder psycho-physische invloeden;

2. dezen uiten zich in houdingen of bewegingen;

3. het duidelijkst treedt dit te voorschijn bij de katatonische psychosen;

4. spreker wil nu de uitdrukkingsbewegingen in de verschillende spiergebieden objectief vaststellen, meten, vergelijken en diagnostisch voor de herkenning der psychische toestanden gebruiken;

5. de methoden zijn: *a.* verbaal-descriptief; *b.* photograpisch en kinematographisch; *c.* experimenteel-neurologisch, en *d.* mechanisch-registreerend.

Door de laatste methode, die vooral door den spreker aangevoerd is, is het gelukt den afloop der uitdrukkingsbewegingen langen tijd achtereen onafgebroken te registreeren en te meten;

6. alzoo bekomt men een inzicht in de verhouding van de psycho-physische processen tot de eenvoudige reflexen toe, in de normale en pathologische houdingen, in de vermoeienis, in de uitwerking van emoties, in den invloed van vergiften, bijv. van alcohol op de motorische functies; verder in de opmerkzaamheid, in de afleidingen van den geest en in vele andere psychische processen.

Ter illustratie en als proef op de som werden in den vorm van dispositieven een keur van apparaten en daarmede verkregen kurven vertoond.

Janet, hoogleeraar in de psychologie aan het Collège de France te Parijs hield eene verhandeling over de schommelingen van het niveau van den menschelijken geest. Vooral de onder bewustzijns-toestanden bij de hysterie werden besproken.

Prof. Sollier, eveneens uit Parijs, sprak over het bewustzijn en zijne graden.

Sully James, hoogleeraar in de philosopie te Londen, hield in de Fransche taal eene belangrijke lezing, waarin hij de verhoudingen aangaf, waarin de psychologie tot de paedagogie behoort te staan.

F. Brentano, die de psychologie op natuur-wetenschappelijken grondslag wil opbouwen en alle metaphysica verafschuwt, de philosoof, die aan de voorstelling in de rij der drie door hem aangenomene psychische acties de eerste plaats inruimt, Brentano hield eene lezing over „de psychologische analyse der toonqualiteiten in hare eigenlijke elementen."

Hiermede waren de verhandelingen in de algemeene vergaderingen afgeloopen. Er stonden nog meerdere op het program, dat echter niet geheel afgewerkt kon worden wegens gebrek aan tijd.

Gebrek aan tijd of overvloed van stof kwam nog veel sterker uit in de sectie-vergaderingen, waarin niet de helft der aangekondigde bijdragen kon worden gehouden.

Zoo waren in de eerste sectie (die der physiologische of experimenteele psychologie) 72 bijdragen toegezegd; in de tweede sectie of die der philosophie 62; in de sectie der pathologische psychologie 65; in de laatste of crimineel-sociale en paedagogisch-psychologische sectie 61; d. i. 260 verhandelingen, te zamen over de verschillende takken der psychologie. Terwijl het congres reeds geopend was, hebben zich nog een twaalftal sprekers aangemeld, zoodat het geheele getal verhandelingen in de algemeene en in de sectie-vergaderingen samen, toegezegd niet minder was dan 284.

Het laat zich hooren, dat er op lange na geen tijd was in drie namiddagen — op den eersten en den laatsten dag zijn geen secie-vergaderingen gehouden — alle deze bijdragen af te werken — te meer nog daar op velen dezer discussie volgde.

Uit den aard mijner speciale studie laat zich verstaan, dat mijn hart vooral uitging naar de eerste sectie, de sectie der experimenteele pathologie; toch ben ik ook de andere secties niet geheel voorbijgegaan.

Dat het mij vergund zij aan het verslag van het verhandelde in de algemeene vergaderingen ook eenige conclusies mede te deelen van de belangrijkste voordrachten in de sectiën, die ik heb bijgewoond.

Prof. Beaunis uit Frankrijk hield eene rede over „la nuit psychique". Hij neemt verschillende graden van bewustzijn aan:

1ste graad, *algeheel onbewuste actie:* de psychische werkingen dringen niet door tot het bewustzijn;

2de graad, *psychische nacht:* de denkbeelden dringen door tot het bewustzijn, zonder dat wij bewustheid hebben van de associaties, die zich onderling verbinden;

3de graad, *psychische schemering:* die associaties onder de denkbeelden die in het bewustzijn dringen, beginnen gepercipieerd te worden;

4de graad, *passieve droomtoestand:* wij hebben bewustzijn van de associatie onzer denkbeelden, die zich onderling verbinden; die elkander in het bewustzijn opvolgen. Onder deze categorie kunnen de droomen gerangschikt worden (gedeeltelijk ook in de voorgaande categorie);

5de graad, *actieve droomtoestand:* wij kunnen binnen zekere grenzen onze associaties richten;

6de graad, *volkomen cerebrale activiteit en helder denken:* wij zijn geheel meester over de richting van de associaties onzer denkbeelden.

De „psychische nacht" vertegenwoordigt dus de meest rudimentaire vorm van onze geestelijke werkzaamheid — en daarom verdient zij onzen bijzonderen aandacht. Door zijne studie zouden sommige psychische verschijnselen verklaard kunnen worden, zooals het droomen, de hypnose.

Prof. Ribot van Parijs sprak over de specifieke karakters van den hartstocht. Hij onderscheidt drie voorname vormen van verschijnselen:

1. de eigenlijke affectieve toestanden die uitkomen in de lusten, de neigingen en begeerten en inhérent zijn aan de psycho-physiologische organisatie van den mensch. Zij bepalen onzen

gewonen levensloop en nemen bezit van ons bewustzijn met een middelmatig-zwakke intensiteit;

2. de émoties, namelijk de sterke zooals vrees, drift, verliefdheid. Zij zijn de reacties van aangeboren mechanismen, geheel werk der natuur;

3. de hartstochten, die haar oorsprong hebben in de verschijnselen van de eerste groep, zijn zuiver menschelijk. Zij bestaan alleen bij den mensch, die bekwaam is tot nadenken. De dieren, de kinderen, de idioten hebben impulsies, explosies, geen hartstochten.

Hunne eerste karaktertrek is het bestaan van een *idée fixe* of overheerschend idée, die er de kern van uitmaakt, een punt van uitgang.

De tweede karaktertrek is de *intensiteit*. Deze is evident in de dynamische hartstochten (de liefde, het spel) waar de begeerte zich onafgebroken openbaart in den vorm van daden en die niet te verzadigen is. Voor de statische hartstochten (haat, gierigheid, koelheid) bestaat de intensiteit in den toestand van spanning, incubatie, dikwijls onder den vorm van stilstand van bewegingen.

De derde karaktertrek is de *duur*. De hartstochten, zelfs de korstdurende, overtreffen in duur nog zeer de zuivere en eenvoudige émoties. De hartstocht staat tegenover de émotie als een chronische toestand tegenover een acute.

Aldus de conclusies van Ribot.

Deze fransche psycholoog komt derhalve terug tot de leer van Kant, die de emotie vergelijkt met „een stroom die de dijken breekt" — de hartstocht met „een vloed die zijn bedding steeds dieper uitgraaft".

Ribot roept de oude oude theorie van Kant weer uit haar graf op, om ze aan te kleeden met de producten der moderne psychologie, vooral van de pathologie; terwijl hij de meening van Kant verwerpt, die alle hartstochten beschouwt als „ziekten".

Prof. Lemaître van Genève sprak over de dubbele persoonlijkheid, die zich bij een jongen van 15 jaar vertoonde.

De persoonlijkheid I is in tegenspraak met persoonlijkheid II.

Patiënt houdt vaak alleenspraken; dan reciteert hij verzen, dirigeert een orkest, verslaat zijn tegenstanders; dat is de prototype van de persoonlijkheid II. Hij staat op van zijn plaats met een mes of een ander voorwerp in de hand; en dan gebeurt het dat hij daarmede de wand van zijne kamer zoo heftig treft dat hij plotseling in de persoonlijkheid I overgaat. Deze laatste is dan verbaasd zich — in plaats van aan zijn werktafel te zitten — in het midden of in een hoek van de kamer terug te vinden.

In zijne persoonlijkheid II is de jongen een ware mégalomaan. Hij accuseert een grootheidswaan, die scherp afsteekt bij den eenvoud en zedigheid van persoonlijkheid I, die voor het grootste deel van de daden en gestes van persoonlijkheid II amnestisch is, maar die dit nooit is voor de ingebeelde rol die zij zelve vervult; gevoelt zich zeer beleedigd zich gekoppeld te weten aan een ander ik, zoo belachelijk en zoo afschuwelijk. Dit geval schijnt in zoover een unicum dat er, behalve de verdubbeling, de tegenstelling der twee personaliteiten, in persoonlijkheid II een *secundaire verdubbeling* bestaat.

Dr. Pieron (Parijs) heeft bij eene hysterica gevoelloosheid voor vermoeienis geconstateerd. De proeven werden genomen met den dynamometer van Regines. De linkerhand was normaal, vertoonde onder 50 drukkingen een langzame afneming, doch de rechterhand gaf een steeds toenemend cijfer, dat wel langzaam doch voortdurend klom. De rechterarm bleek dus gevoelloos te zijn voor vermoeienis. Dit verschijnsel van onvermoeidheid vertoonde zich na een zwaren val.

Spreker meent deze gevoelloosheid voor vermoeidheid te moeten toeschrijven òf aan eene accumulatieve sparing van kracht vóór de krachtsontwikkeling òf aan eene schommeling, bij hysterici zoo menigvuldig gezien op sensorieel gebied, in dit geval zich vertoonende op motorisch gebied. Daags na de proefneming had patiente een pijnlijk gevoel van vermoeidheid in de armen en de gewrichten, dat haar in haar werk hinderde.

Van de voordracht over *ontoerekenbaarheid* van Kraus, juris doctor, docent in de philosophie te Praag, luiden de conclusiën:

Van *ontoerekenbaarheid* spreekt men als de ziekelijke aandoeningen van den geest zoo sterk zijn, dat voor dezen geest het dreigbevel onverstaanbaar is, dus onwerkzaam of nutteloos is. Dit begrip is praktisch aanwendbaar, daar er het denkbeeld van de geneeskundige behandeling van den delinquent in opgesloten ligt.

Het is niet toepasselijk op onverbeterlijke gewoonte-misdadigers.

Van *verminderde toerekenbaarheid* spreekt men, waar de geestesstoornissen de aanleidingen, waarom de delinquent zich tegen het opvolgen van het dreigbevel aankant, begunstigd hebben. — niet te verwarren met „verzachtende omstandigheden".

Dr. Lafasse komt in zijn „de natuur der psyche" tot de slotsom:

De *psychologische vrijheid* bestaat in zich te determineeren volgens de motieven door het organisme aangegeven.

De *zedelijke vrijheid* bestaat in het onderwerpen van den hartstocht aan de rede.

Het *logisch onwederlegbaar* bewijs van de ondeelbaarheid der ziel is de grondslag van de wetenschap der religie. Op haar steunt de blijvende orde van de maatschappij; blijvend omdat zij niet verkregen is door kracht, maar door de Gerechtigheid, door de Rede.

Dr. von Sterneck leverde eene „proeve van eene theorie der psychologische analyse". Hij neemt de psychische analysen van prof. Brentano aan, die behalve de zoogenaamde „aflosbare" ook nog de onderscheidingselementen van het zieleleven onderscheidt.

De gevolgtrekking, waartoe de spreker in zijne rede kwam, vertoont eene groote overeenkomst met de theoriën van de exacte wetenschappen.

Dr. Consiglio uit Rome sprak over het vagabondeeren en noemde dit uit een staatkundig, economisch en sociaal zoo belangrijk verschijnsel een zuiver psychopathisch symptoom.

Dat het mij ten slotte vergund zij iets mede te deelen uit de merkwaardige rede van den Japanschen hoogleeraar in de philosophie Motora, over de idée van het „ik" in de Oostersche philosophie".

Oostersche philosophie noemde deze geleerde een stelsel van gedachten, door Oostersche volken ontwikkeld. Zij is geen bijzondere soort van waarheid, maar eene bijzondere manier om er achter te komen.

Daarom zal de Oostersche philosophie, wanneer zij voor de voor de Westersche volken wordt verklaard, niet alleen hunne nieuwsgierigheid voldoen, maar hen ook helpen om tot de waarheid te komen.

De spreker bepaalt zich in zijn rede tot „de idée van het ik" voorzooverre dit in het Favisme, in oud-chineesche geschriften en in het Bouddhisme geleerd wordt. („Zen" Sect.) De manier van opvoeden in „Zen" Sect is zelf-beschouwing en zelfverlichting. Het verblijf van een week in eene „Zen"-klooster gaf spreker nieuwe indrukken omtrent „het idée van het Ik".

Wat zijn de vruchten van deze leer voor het moderne probleem in Europa en Amerika?

Allereerst wat betreft de betrekking die bestaat tusschen den geest en het lichaam.

Deze acht spreker niet geheimzinniger dan de verhoudingen tusschen b.v. aantrekkingskracht, licht en electriciteit.

De inhoud van den geest, de „zen"-indrukken, zijn niet alleen voorstellingen, maar ook dynamische gewaarwordingen.

Krachtens de gewoonte nemen wij deze niet waar. Er is eene speciale oefening voor noodig om ze waar te nemen.

Lijnrecht tegenover de leer van eenige Engelschen, die slechts de objecten erkennen, laten de „zen"-philosophen alleen het subject bestaan, als het wezen van den geest. Wat de wetenschap van den lateren tijd betreft, zijn alle voorstellingen illusies en de ware natuur van ons „ik" kunnen wij alleen waarnemen door ons van deze illusies te abstraheeren. De Europeesche type van gedachte is objectief, terwijl de oostersche philosophie een subjectieve eischt.

Wat is de natuur van het zuiver subject, aldus voorgesteld? Een „zen"-philosoof noemt het „oorspronkelijke toestand", den toestand van den geest, voordat hij eenige ervaring heeft. Zulk eene geestestoestand laat subject en object in elkander opgaan.

Hoe dit te verklaren van het standpunt van de moderne empirische psychologie?

Het is een geestestoestand, waarin de opmerkzaamheid niet geconcentreerd is op eenig punt, maar in alle richtingen verdeeld, en de geest verkeert in eene statischen toestand in tegenstelling van den kinetischen.

Het ervaringsobject is dat waaraan de geest zich accomodeert; een subject dat zich accomodeert aan het object. Het caracteristicum van het eerste is zelf-volharding, van het laatste plasticiteit.

De fout van de Oostersche philosophie is, dat zij niet rekent met de moderne physische wetenschap van het Westen.

Van het standpunt van de physische wetenschap moet er iets objectiefs zijn, d. i. het psychisch vermogen van het centraalzenuwstelsel, welks functie parallel loopt met de zuivere subjectiviteit. Wat is dit vermogen, gebonden aan de stof?

Kan de oostersche philosophie antwoord geven op deze vraag?

Deze zijn de voornaamste voordrachten, die ik gehoord heb.

Belangrijker nog dan vele voordrachten waren de discussies.

Hierin kwamen vooral de verschillende richtingen in de psychologie uit.

Hier stond een verdediger op van de „praestabilirte Harmonie" van Leibnitz, die leert dat tusschen ziel en lichaam volkomene overeenstemming heerscht, ofschoon beiden op geenerlei wijze op elkander inwerken.

Elders verhief zich tegen dit parallelisme weer een stem, namelijk die van den Noorschen philosoof Aars, die er een ander parallelisme voor in de plaats stelt, dat noch met het idealisme noch met het materialisme is overeen te brengen,

maar waarop alleen past het monisme van Spinoza, het zoogenaamde functioneele dualisme, vereenigbaar met ieder metaphysisch systeem, dat de stof op den geest laat werken, en de geest op de stof, zonder dat de wet van het behoud van energie gevaar loopt.

Aan voorstanders van het Kantianisme ontbrak het niet. Onze kennis richt zich niet naar de voorwerpen, maar de voorwerpen hebben zich naar onze kennis te richten. De voorwerpen als zoodanig zullen wij nimmer leeren kennen, enkel de verschijnselen, die zich aan onze zinnen voordoen. De physiologie van heden is voor een groot deel op deze Kantiaansche hypothese opgebouwd.

Het idealisme en realisme vonden beiden krachtige verdedigers.

Vurige aanbidders van de leer van Mach, die in de stoffelijke voorwerpen niets anders wil zien „dan denksymbolen" voor groepen van bewuste gewaarwordingen en voorstellingen, terwijl deze gewaarwordingen, voorstellingen en de complexen daarvan, waaruit de meer saamgestelde psychische werkingen ontstaan, niet in ons zijn.

Er was strijd over de graden van het bewustzijn, over het aandeel dat de latente voorstellingen aan onze handelingen hebben.

Er was strijd over toerekenbaarheid en ontoerekenbaarheid, over den vrijen of gedetermineerden wil.

In één woord, alle vragen in de oude psychologie reeds aanhangig, eeuwen oud, blijken nog niet begraven te zijn, maar wel degelijk teekenen van leven te geven, zoodat men soms den indruk kreeg dat voor de psychologie de cirkelgang niet uitgesloten is — tot groote teleurstelling van een verdediger van de leer van Mach, die beweerde in Rome gekomen te zijn in de hoop, dat aldaar al dat duister opgeklaard zoude worden.

Deze geleerde schijnt nooit van het „ignoramus et ignorabimus" van Dubois Reymond gehoord te hebben.

Een paar indrukwekkende intermezzo's, die zich gedurende de vergaderingen voordeden, meent de vertegenwoordiger van Nederland niet te mogen verzwijgen:

het eene was, toen de oude Lombroso ter vergadering verscheen, wien een uitbundige ovatie ten deel viel;

het andere dat eigenlijk in een pauze voorviel, toen in de ververschingslokalen van het Policlinico de secretaris, prof. Santo de Sanctis, de ziel van het congres, een dronk uitbracht in naam der wetenschap, het kosmopolitisch object bij uitnemendheid, op den vrede, een dronk, waaraan door de Russische en Japansche vertegenwoordigers beiden van harte werd deel-

genomen. Deze vrededronk werd van een stormachtige toejuiching gevolgd.

Niet onbelangrijk zijn in den regel de feestelijkheden, die de congressen vergezellen, alzoo ook de feestelijkheden van dit congres.

In de eerste plaats kan als een feest beschouwd worden een bezoek aan het Forum Romanum, waar dr. Boni uitleggingen deed van zijn laatste interessante opgravingen, die een helderen blik wierpen op de onderdeelen van het oude Forum.

Een ware festiviteit was de feestelijke ontvangst van de vertegenwoordigers der verschillende landen en der wetenschappelijke corporatiën door den Minister van Buitenlandsche Zaken, Tittoni, in de schoone en nieuwe zalen van zijn ministerie op den avond van 28 April.

Prachtig versierd met bloemen en planten waren de breede trappen en corridors, die tot de feestzalen leiden. En feestelijk was de ontvangst zelve. Alle heeren waren „en grande tenue".

Een buitengewoon interessante samenkomst was de feestelijke ontvangst van alle leden van het congres op het kapitool, uitgenoodigd door het syndicaat.

De zalen van het kapitool waren fraai verlicht, de muziek gaf hare tonen ten beste en hoogst eigenaardig was het, heeren en dames van de 20ste eeuw in de nieuwste toiletten tusschen de antiquen, zooals Jupiter, Minerva, Venus, Caesar, Tiberius, Caligula, Nero, enz. en de menigte gladiatoren te zien doorwandelen en te midden van de antiekste kunst een buffet te zien opgericht met de modernste gerechten.

't Was een hoogst belangrijke avond.

Ten slotte werd door de leden van het congres gezamenlijk nog een bezoek gebracht aan de villa Adriana en Tivoli — beiden een bezoek overwaard.

En hiermede was het Vde internationale congres voor psychologie — dat, hoewel het de groote raadselen van den menschelijken geest nog onopgelost heeft gelaten, toch niet nagelaten heeft aan hunne oplossing mede te werken — besloten.

Als resultaat van dit congres mag geboekt worden, dat de Psychologie een heel eind ver van onder het speculatieve sterrebeeld naar dat van het psycho-psysiologische is vooruitgeschoven.

Zeist, 21 Juni 1905.

Dr. S. R. Hermanides.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 6 en Maandag 7 Augustus 1905, n°. 183.

N°. 50.

VERSLAG *van het toelatingsexamen voor 's Rijks kweekscholen voor vroedvrouwen over* 1905.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, belast met het afnemen van het toelatingsexamen voor 's Rijks kweekscholen voor vroedvrouwen, benoemd bij ministerieele beschikking van 13 April 1905, n°. 3361, afdeeling Binnenlandsch Bestuur, was samengesteld als volgt:

a. dr. J. P. Dozy, oud-inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezicht te 's Gravenhage, voorzitter;

b. L. Looijen, hoofd der Groen-van-Prinstererschool te 's Gravenhage; H. J. Schoo, hoofd eener school te Amsterdam, en mejuffrouw J. G. Groeve, hoofdonderwijzeres aan 's Rijks kweekschool voor vroedvrouwen te Rotterdam, leden, de eerste tevens secretaris;

c. J. Heyting, hoofd eener school te Amsterdam; J. M. van Kleeff en J. Kohnhorst, beiden hoofdonderwijzers te 's Gravenhage, leden-plaatsvervangers.

Deze commissie hield eene voorloopige vergadering op den eersten Juli te 's Gravenhage, welke vergadering, met het oog op mogelijke vervanging, ook door de plaatsvervangende leden werd bijgewoond en waarop de schriftelijke opgaven voor het examen werden vastgesteld en verder de gang der werkzaamheden geregeld.

Zij hield zitting op 3, 4, 5 en 6 Juli te Rotterdam, op 7 en 8 Juli te Arnhem en op 11 Juli te Groningen.

Op den 6den Juli werd de heer Looijen vervangen door den heer van Kleeff; verder had geene vervanging plaats.

Hare eindvergadering hield zij te Groningen den 12den Juli.

Van de 77 candidaten, die zich in het geheel hadden aangemeld, bezaten 3 niet den vastgestelden leeftijd, kon 1 niet toegelaten worden, omdat na herhaalde aanmaning bij den aanvang der examens nog geen behoorlijk bewijs van zedelijk gedrag was ingeleverd en trok 1 zich terug, zoodat 72 candidaten werden geëxamineerd, en wel te Rotterdam 42, te Arnhem 22 en te Groningen 8, van welke respectievelijk 14, 9 en 7 aan de door de commissie gestelde eischen voldeden.

Hare namen komen voor op de ranglijst, die in de eindvergadering werd vastgesteld en welke de commissie de eer heeft hierbij aan Uwe Excellentie aan te bieden.

Naar het oordeel der commissie kunnen dus dit jaar 41 procent van degenen die aan het examen deelnamen voor plaatsing in aanmerking komen.

Zij veroorlooft zich hierbij nog de volgende opmerkingen te maken.

In overeenstemming met het vastgestelde programma — *Nederlandsche Staatscourant* van 15 April 1904, n°. 88 — hadden de candidaten in de morgenuren eerst een viertal rekenkundige vraagstukjes op te lossen, waarvan steeds één ter beoordeeling der kennis van het metrieke stelsel, terwijl de overige eene menging-, eene percent- of eene winstberekening inhielden, steeds echter zóó gekozen, dat de vorderingen van de leerlingen uit het zesde leerjaar eener goede lagere school daarbij als norm golden.

Verder werd een opstel gemaakt naar aanleiding van een gedicht of prozastuk, dat vooraf den candidaten werd voorgelezen en zoo noodig toegelicht.

Bij het beoordeelen hiervan lette de commissie minder op kennis van verbuigings- en vervoegings-, van geslachts- en spellingregels, maar liet zij zich leiden door de overweging, dat de leerlingen eener kweekschool voor vroedvrouwen alleen dan het onderwijs aan deze inrichting kunnen volgen, als zij in staat zijn eene voordracht over een niet al te moeilijk onderwerp te begrijpen en met eigen woorden weer te geven, zoodat de commissie in hoofdzaak meende te moeten letten op eene voldoende kennis van de beteekenis en kracht van dagelijks voorkomende woorden en uitdrukkingen.

In de middaguren werd elk der candidaten, die niet door geheel onvoldoend schriftelijk werk blijken van totale ongeschiktheid hadden gegeven, ongeveer een uur mondeling onderzocht in rekenen, Nederlandsche taal en natuurkennis, terwijl bovendien enkele vragen werden gedaan om een cijfer voor algemeene ontwikkeling te kunnen vaststellen.

Bij dit mondelinge onderzoek streefde de commissie er vooral naar te ontdekken, of de verstandelijke aanleg, het inzicht en oordeel der candidaten, ook waar de verworven kennis naar billijken maatstaf beoordeeld, onvoldoende moest worden geacht, met eenige zekerheid grond gaf tot de verwachting, dat in weerwil van de leemte in kennis, toch het onderwijs aan eene der kweekscholen wel zou kunnen worden gevolgd. Was dit het geval, dan aarzelde de commissie niet, den naam van zulk eene candidate op de ranglijst te plaatsen.

Het onderzoek in de kennis der Nederlandsche taal werd ingesteld naar aanleiding van een stuk proza of poëzie, dat door de candidate moest worden voorgelezen en waarbij zij dan blijk moest geven het gelezene ook te hebben verstaan.

Ook dit jaar trof het der commissie, dat de ontwikkeling der candidaten zoozeer uiteenliep.

Terwijl enkelen reeds eene akte als onderwijzeres of bewaarschoolhouderes hadden verkregen en sommigen gedurende eenige jaren eene normaalschool hadden gevolgd, hadden anderen sedert het verlaten der school blijkbaar niets meer aan de vakken van het lager onderwijs gedaan.

Het behoeft geen betoog, dat de kennis van deze candidaten geheel onvoldoende bleek.

Vooral de beginselen van de kennis der natuur, in het programma bepaaldelijk als examenvak genoemd, bleken in vele gevallen in het geheel niet of slechts weinig te zijn beoefend. Slechts tweemaal kon hiervoor het hoogste cijfer — eene 5 —, slechts viermaal eene 4 worden toegekend.

In enkele gevallen moest de commissie tot het vermoeden komen, dat de candidaten geheel onbekend waren met de eischen, die voor de toelating worden gesteld.

Waar echter in de laatste maanden door verschillende schoolbladen de eischen voor dit toelatingsexamen uitvoerig zijn besproken, meent de commissie haar verslag te mogen eindigen met het uitspreken van de verwachting, dat hare opvolgsters minder hierover zullen hebben te klagen.

Groningen, 12 Juli 1905.

Namens de Commissie voornoemd,

Dr. Dozy, *Voorzitter.*

L. Looijen, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 9 Augustus 1905, n°. 185.

N°. 51.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *belast met het afnemen van de examens ter verkrijging van het diploma van hulpkeurmeester van vee en vleesch gedurende de jaren* 1905 *en* 1906, *aangaande haar zitting in Juli* 1905.

Aan den heer Directeur-Generaal van den Landbouw.

De Commissie, belast met het afnemen van de examens ter verkrijging van het diploma van hulpkeurmeester van vee en vleesch, ingevolge art. 16 van het reglement, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 25 April 1905 n°. 110, voor de jaren 1905 en 1906, benoemd bij Koninklijk besluit van 15 Mei 1905, n°. 44, is samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: dr. H. Remmelts, Rijkskeurmeester in algemeenen dienst te 's Gravenhage;

lid en secretaris: D. F. van Esveld, leeraar aan 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht;

leden:

a. voor zooveel betreft de in Rotterdam af te nemen examens, J. J. F. Dhont, directeur van het openbaar slachthuis te Rotterdam;

b. voor zooveel betreft de in Utrecht af te nemen examens, K. Hoefnagel, buitengewoon leeraar aan 's Rijks veeartsenijschool en directeur van het openbaar slachthuis te Utrecht;

c. voor zooveel betreft de in Amsterdam af te nemen examens, D. van der Sluys, directeur van het openbaar slachthuis te Amsterdam

plaatsvervangende leden:

M. G. de Bruin, leeraar aan 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht, en H. G. van Harrevelt, hoofdkeurmeester aan het openbaar slachthuis te Rotterdam.

De Commissie heeft de eer U Hoogedelgestrenge, ingevolge art. 17 van voornoemd reglement, het verslag aan te bieden van haar zitting te Rotterdam.

De werkzaamheden dezer zitting werden geregeld in eene voorloopige vergadering, waar alle leden der Commissie tegenwoordig waren, gehouden te 's Gravenhage op 1 Juli 1905.

Voor het examen hadden zich aangemeld 13 candidaten, waarvan 8 deel hebben genomen aan den cursus in vee- en vleeschkeuring, gehouden te Rotterdam van 22 Mei tot 20 Juli 1905.

Het examen, dat plaats had te Rotterdam op 20, 21 en 22 Juli 1905, heeft bestaan uit een theoretisch en een practisch gedeelte, terwijl bovendien door alle candidaten schriftelijk werd beantwoord de vraag: „Welke ziekten van de slachtdieren zijn met het oog op het ontstaan van vleeschvergiftigingen het gevaarlijkst en onder welke verschijnselen openbaren die ziekten zich bij het geslachte dier?"

Voor het beantwoorden dezer vraag was één uur beschikbaar gesteld.

De onderwerpen voor het theoretisch gedeelte waren onder de examinatoren als volgt verdeeld:

I. kennis van het uitwendig voorkomen en van het lichaam der slachtdieren: van Esveld, Remmelts;

II. theorie der vleeschkeuring en kennis van wettelijke bepalingen en ontsmetting: Dhont, Remmelts.

Voor ieder der onderdeelen was 20 minuten per candidaat beschikbaar.

Het practisch gedeelte, afgenomen door Dhont, Remmelts, van Esveld, omvatte:

I. opneming van het signalement; onderzoek en beoordeeling van levende dieren;

II. de practijk der vleeschkeuring in het slachthuis en op het eerste gezicht onderkennen van organen, afkomstig van verschillende diersoorten, benevens de beoordeeling van de meest in het oog loopende afwijkingen.

Voor dit gedeelte waren beschikbaar:

ad I. één namiddag van 1.30—4.30 voor al de candidaten;

ad II. één voormiddag van 10—12 en één namiddag van 1.30—4.30.

Een der candidaten verscheen, na het afleggen van het schriftelijk gedeelte en van II van het practisch gedeelte, niet meer op het examen.

Het diploma kon worden uitgereikt aan:

A. van Dam, geboren te Smilde;
B. de Geus, geboren te Hellevoetsluis;
Chr. H. Greif, geboren te Gorinchem;
M. J. Hammingh, geboren te Grijpskerk;
W. L. Kalkman, geboren te Nieuwesluis (Heenvliet);
O. J. Köhnen, geboren te Arnhem;
S. J. H. van Osch, geboren te 's Hertogenbosch;
E. H. Ostenbrug, geboren te den Helder.

's Gravenhage, / Utrecht, 24 Juli 1905.

Dr. H. Remmelts, *Voorzitter.*
van Esveld, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 9 Augustus 1905, n°. 185.

N°. 52.

EERSTE VERSLAG DER COMMISSIE, *belast met het afnemen hier te lande in* 1905 *van het groot-ambtenaars-examen voor den Indischen dienst, op den voet van het Koninklijk besluit van* 26 *April* 1902 (Indisch Staatsblad *n*°. 223), *gewijzigd bij besluit van* 6 *Maart* 1905 (Indisch Staatsblad *n*°. 272).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën.

De bij uw resolutie van 27 Mei 1905, afd. D, n°. 2, benoemde commissie voor het afnemen hier te lande in 1905 van het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst — bestaande uit de heeren dr. M. J. de Goeje (hoogleeraar te Leiden), lid en voorzitter; mr. C. van Vollenhoven (hoogleeraar te Leiden), lid en secretaris, en mr. J. E. Heeres (hoogleeraar te Leiden), G. W. W. C. baron van Höevell (oud-Gouverneur van Celebes), dr. A. W. Nieuwenhuis en Ch. A. van Ophuysen (hoogleeraren te Leiden), A. van der Ven (oud-resident van Rembang) en dr. A. C. Vreede (hoogleeraar te Leiden), leden — hield haar „voorloopige vergadering" op Dinsdag 30 Mei 1905. Als begindag van het examen werd, met het oog op de lustrumweek, overeenkomstig het voorstel der commissie, door Uwe Excellentie Vrijdag 9 Juni aangewezen, en het examen werd met oorlof van curatoren weder gehouden in de academie te Leiden. Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gezamenlijk plaats op 9 Juni, het mondeling examen had plaats op 13, 15, 17, 26, 27, 29 en 30 Juni

en op 1, 3—8 en 10—15 Juli. Het mondeling examen werd, evenals de beide vorige jaren, afgenomen ten overstaan van de volle commissie, die in haar oordeel over de aanbevelenswaardigheid van zoodanige regeling alweder bevestigd werd; dientengevolge konden echter slechts twee candidaten per dag worden geëxamineerd. Ten aanzien van twee candidaten moest het mondeling examen over twee dagen worden verdeeld. De uitslag werd aan ieder medegedeeld op den dag zelf van zijn mondeling examen, na afloop der examens van dien dag.

Het aantal candidaten bedroeg volgens opgaaf van het Departement van Koloniën 40, doch in werkelijkheid 33, daar van de candidaat-ambtenaren (voor wie het Departement een aanmelding onnoodig had verklaard) 5 terstond na ontvangst van hun examenbriefje verklaarden geen examen te hebben willen doen en 2 (die niet te Leiden gestudeerd hadden) zonder bericht wegbleven (van een dezer kwam later nog bericht in). Het zou naar de meening der commissie aanbeveling verdienen voortaan te eischen dat candidaat-ambtenaren zich voor het afleggen van het examen opgeven bij de commissie (die daardoor ook hun adres te weten komt) en artikel 3 van *Indisch Staatsblad* 1883 n°. 249, alsmede het examenreglement dienovereenkomstig te wijzigen, of althans den te volgen weg duidelijk te doen blijken uit den oproep in de *Staatscourant*.

Al de 33 candidaten konden tot het examen worden toegelaten, 23 op grond van het candidaat-ambtenaarschap, de 10 overigen op grond van hunne toelating tot en afwijzing of terugtrekking voor het examen van 1904 (1 op grond van een universiteitsexamen, 6 op grond van het eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus hier te lande en 3 op grond van gelijk eindexamen in Indië). Uwe Excellentie had der commissie in overweging gegeven ook die candidaat-ambtenaren voor zich te roepen, die mochten verklaren het examen nog niet te willen doen en zulks eenerzijds om noodeloos uitstel te doen voorkomen, anderzijds om na te gaan hoe het stond met de studie van de (drie) candidaat-ambtenaren die de colleges te Leiden niet gevolgd hadden. De commissie, hoe geneigd ook om aan den wensch van Uwe Excellentie te voldoen, meende echter dat een ernstig examen niet zou kunnen worden afgenomen van jongelieden die zelf verklaarden niet klaar te zijn, en meende dat er evenmin aanleiding bestond de drie candidaat-ambtenaren van buiten Leiden door eene extra oproeping tot een temptamen te nopen.

De volgorde der mondelinge examens werd bepaald door eene, voor zooveel noodig, verbeterde loting. Ruiling van examendagen werd toegestaan.

De uitslag van het examen was als volgt:

candidaat-ambtenaren:		anderen:			
16	+	4	=	20	slaagden;
7	+	4	=	11	werden afgewezen tot het examen waartoe Uwe Excellentie zich voorstelt in December 1905 de gelegenheid te geven;
0	+	2	=	2	trokken zich terug (1 vóór het examen, 1 halfweg het mondeling examen).
23	+	10	=	33	candidaten.

Van alle candidaten te zamen slaagden derhalve $\frac{20}{33}$ = 61 pct.; van de candidaat-ambtenaren $\frac{16}{23}$ = 70 pct.; van al de 30 in 1903 aangewezen candidaat-ambtenaren $\frac{16}{30}$ = 53 pct. Onder de candidaat-ambtenaren die afgewezen moesten worden en die dus het examen nu alleen nog maar in December 1905 mogen herhalen, waren er enkelen wier voorbereiding zeker veel meer had kunnen worden gebaat, zoo de bepalingen hadden toegelaten hen af te wijzen voor langer termijn.

Zoo men uit de examencijfers van de 23 geëxamineerde candidaat-ambtenaren de gemiddelden trekt, krijgt men voor de geschiedenis 5,7, voor de land- en volkenkunde 6,1, voor den Islam 5,6, voor de Staatsinstellingen 5,4, voor Maleisch 6 en voor Javaansch 5,6; cijfers die, bij die van het examen van Juni/Juli 1904 vergeleken, geen achteruitgang, maar ook geen vooruitgang aangeven. De commissie is eenparig van meening, dat èn de studie èn de uitslag van het groot-ambtenaarsexamen aanmerkelijk zouden verbeteren, indien 1°. de bestaande leerstof zonder toevoeging van nieuwe examenvakken verdeeld werd over een leergang van drie jaren, in plaats van over twee jaren; 2°. van elk examen ééne herhaling werd toegestaan na een door de commissie te stellen termijn, doch binnen dertien maanden; 3°. de duur van ieders studie ook langer dan drie jaar mocht wezen, behoudens bepaling van een maximum duur van vier of vijf jaar (door het Koninklijk besluit van 17 Mei 1905 (*Neder-*

landsch Staatsblad n°. 140) schijnt in de richting van meerder vrijlating al een eerste stap gedaan).

De commissie meent voorts dat het aanbeveling verdienen zou den uitslag van dit examen te vergelijken met het rapport van de schiftingscommissie voor het candidaat-ambtenaarschap in 1903.

Ook ditmaal is bij het examen in alle vakken getracht meer te letten op inzicht en goed begrip, dan op geheugenwerk en schoolsche kennis.

Taal en stijl der schriftelijke vertalingen waren over het algemeen beter dan ten vorigen jare.

Als bijlagen zijn aan dit verslag toevoegd:

1°. eene lijst, vermeldende de volgnummers der 31 geëxamineerden, de cijfers die hun in de onderscheiden vakken zijn toegekend en de totalen dier cijfers voor elken candidaat;

2°. eene ranglijst van de 20 geslaagden, opgemaakt overeenkomstig artikel 9 van de Ministerieele resolutie van 29 April 1902, litt. D, n°. 26.

Leiden, 16 Juli 1905.

Namens de Commissie voornoemd,

M. J. DE GOEJE, *Voorzitter*.

C. VAN VOLLENHOVEN, *Secretaris*.

BIJLAGE n°. 1.

BIJLAGE n°. 1.

Cijferlijst der 31 geëxamineerden.

Volgnummer.	Datum van het mondeling examen.	Examen voor het eerst of bij herhaling.	Examenvakken.							UITSLAG.
			Geschiedenis.	Land- en volkenkunde.	Islam.	Staats-instellingen.	Maleisch.	Javaansch.	Totaal cijfer.	
1	13 Juni	eerste maal	5	3	5	5	6	6	30	toegelaten.
2	13 „	eerste „	8	8	6	7	7	5	41	toegelaten.
3	15 „	eerste „	5	7	7	7	8	7	41	toegelaten.
4	15 „	eerste „	5	8	7	5	6	6	37	toegelaten.
5	17 „	eerste „	9	8	7	8	8	6	46	toegelaten.
6	17 „	eerste „	5	4	5	4	3	4	25	afgewezen.
7	26 „	eerste „	6	7	6	5	6	6	36	toegelaten.
8	26 „	tweede „	7	7	7	6	7	6	40	toegelaten.
9	27 „	eerste „	5	6	5	8	4	5	33	toegelaten.
10	27 „	tweemaal terugge-trokken in 1904	4	6	3	3	6	6	28	afgewezen.
11	29 „	eerste maal	6	6	4	5	7	6	34	toegelaten.
12	29	eerste	4	6	2	2	4	4	22	afgewezen.

13	30 „	eerste „	7	6	3	4	5	5	30	afgewezen.
14	30 „	teruggetrokken in 1904	3	4	6	6	3	4	26	afgewezen.
15	1 Juli	eerste maal	3	4	4	3	8	6	28	afgewezen.
16	3 „	derde „	4	7	3	3	6	6	29	afgewezen.
17	3 „	eerste „	5	5	4	5	5	6	30	toegelaten.
18	4 „	eerste „	5	5	3	2	7	6	28	afgewezen.
19	5 en 6 „	eerste „	8	8	9	9	8	9	51	toegelaten.
20	5 en 6 „	eerste „	6	5	6	5	7	4	33	toegelaten.
21	7 „	eerste „	6	5	7	7	4	3	32	afgewezen.
22	7 „	tweede „	4	7	6	5	6	6	34	toegelaten.
23	8 „	eerste „	7	7	7	7	7	7	42	toegelaten.
24	10 „	eerste „	4	3	3	2	2	3	17	afgewezen.
25	11 „	eerste „	5	7	7	6	5	6	36	toegelaten.
26	11 „	eerste „	5	7	7	5	7	7	38	toegelaten.
27	12 „	eerste „	5	7	7	7	6	5	37	toegelaten.
28	12 „	teruggetrokken in 1904	5	5	4	5	5	4	28	afgewezen.
29	13 „	tweede maal	5	4	5	5	6	5	30	toegelaten.
30	14 „	eerste „	7	9	7	6	9	6	44	toegelaten.
31	15 „	tweede „	5	6	8	6	6	7	38	toegelaten.

Bijlage n°. 2.

Ranglijst der 20 geslaagden.

1. J. Bastiaans.
2. A. Muhlenfeld.
3. F. W. Slangen.
4. C. Laseur.
5. J. C. Brinks.
6. A. J. Hamerster.
7. H. P. Schouten.
8. V. de Leeuw.
9. J. J. Viehoff.
10. L. Ludolph.
11. R. J. Koppenol.
12. A. D. Versteegh.
13. S. K. Wieling.
14. C. F. Staargaard.
15. J. D. de Roock.
16. Th. A. Grivel.
17. G. Gerlach.
18. W. P. F. L. Winckel.
19. A. Barthélemy.
20. R. A. P. Krauss.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 9 Augustus 1905, n°. 185.

N°. 53.

VERSLAG *omtrent het toelatingsexamen van de in dienst zijnde ambtenaren voor de opleiding tot commies der posterijen en telegraphie, ingesteld bij Koninklijk besluit van* 16 *Juni* 1904 *n°.* 44.

Samenstelling der commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid van 22 Juni 1905, n°. 2509, van 25 Juni 1905, n°. 2628, en van 24 Juli, n°. 3053, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: de heer G. J. C. A. Pop, directeur-generaal der posterijen en telegraphie;

lid en plaatsvervangend-voorzitter: de heer C. van der Veen, hoofdinspecteur der posterijen;

lid en secretaris: de heer W. Otto, hoofdcommies der telegraphie te Amsterdam;

leden:

de heer H. P. van Nieuwenburg, directeur van de school van het departement 's Gravenhage der Maatschappij „Tot Nut van het Algemeen" te 's Gravenhage, en de heer dr. M. A. van Weel, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage, voor het examen in de Nederlandsche taal en in de Staatsinrichting;

mej. M. Boccard, leerares in de Fransche taal en letterkunde te 's Gravenhage, en de heer J. Kruyswijk, hoofd van de Waalsche diaconieschool te 's Gravenhage, voor het examen in de Fransche taal;

de heer V. G. E. Ahn, hoofdcommies bij het hoofdbestuur

der posterijen en telegraphie te 's Gravenhage, en de heer H. Nieukerke, hoofd der Charitable-sociëteitsschool te 's Gravenhage, voor het examen in de Duitsche taal;

de heer R. ten Raa, leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage, en de heer B. A. Fellinga, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage, voor het examen in de Engelsche taal;

de heer dr. G. K. Nugteren, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Alkmaar, en de heer dr. G. C. Gerrits, leeraar bij het middelbaar onderwijs te Amsterdam voor het examen in de natuurkunde en in de meetkunde;

de heer P. Kisjes, leeraar aan de ambachtsschool te 's Gravenhage, en de heer G. W. ten Dam, leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam, voor het examen in de rekenkunde en in de stelkunde;

de heer H. F. Eckmann, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage; de heer dr H. Blink, privaat docent aan de Rijks-universiteit te Leiden, en de heer A. Brandes Sz., leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage, voor het examen in de aardrijkskunde.

Regeling van het examen.

Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gelijktijdig plaats op 13 en 14 Juli in de rotonde-zaal van het Koninklijk Zoölogisch Botanisch Genootschap, aan de Koningskade te 's Gravenhage. De 15de, 17de en 18de Juli werden aan de correctie van dat schriftelijk werk besteed.

Het mondeling examen waartoe de candidaten bij groepen van 6 werden opgeroepen, had plaats in de lokalen van het Valkenhuis bij de Gevangenpoort, te 's Gravenhage, op de daaraan volgende 9 werkdagen, zoodat het examen van 13 Juli tot en met 28 Juli heeft geduurd.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 72 candidaten, onder wie 1 vrouwelijke.

Een der candidaten kon niet tot het examen worden toegelaten, omdat hij niet voldeed aan de voorwaarden omtrent ijver, geschiktheid en goed gedrag, die voor de deelneming aan het examen gesteld zijn bij art. 1 van bovengenoemd Koninklijk besluit.

Op den 2den dag van het schriftelijk examen trokken zich 4 candidaten terug. Voorts gaven vóór het mondeling onderzoek voor hen was begonnen, 23 candidaten schriftelijk kennis,

dat zij het examen niet verder wenschten voort te zetten, terwijl 1 candidaat zich gedurende het mondeling onderzoek terugtrok. Aan het geheele examen werd dus slechts door 43 candidaten deelgenomen.

Uitslag van het examen.

Van de vorenbedoelde 43 candidaten zijn 15, onder wie 1 vrouwelijke, geslaagd; 8 van hen hebben volkomen aan de eischen van het programma voldaan; de overigen hadden in één vak een onvoldoend aantal punten, doch behaalde in het geheel meer dan $^2/_3 + ^1/_{24} = ^{17}/_{24}$ van het maximum, waardoor zij volgens art. 20 van het reglement voor het examen van adspirant-commies en van surnumerair der posterijen en telegraphie als geslaagd konden worden beschouwd.

Van de 28 niet geslaagden hadden er:

3	onvoldoende	in	twee	vakken
6	„	„	drie	„
5	„	„	vier	„
3	„	„	vijf	„
1	„	„	zes	„
2	„	„	zeven	„
6	„	„	acht	„
2	„	„	tien	„

Niet voldeden van deze 28 in:

Nederlandsche	taal	18	candidaten
Fransche	„	24	„
Engelsche	„	15	„
Duitsche	„	21	„
Aardrijkskunde		8	„
Rekenkunde		13	„
Stelkunde		8	„
Meetkunde		13	„
Natuurkunde		13	„
Staatsinrichting		14	„ bovendien in
handschrift		7	„

Opmerkingen betreffende het examen in de verschillende vakken.

I. Nederlandsche taal.

A. *Het Nederlandsch opstel.* Over het algemeen valt zeer te betreuren, dat candidaten wien de weg tot de hoogste rangen in hun tak van dienst geopend wordt, zoo weinig blijken geven

van zich in behoorlijk Nederlandsch te kunnen uitdrukken. Uit het opstel bleek herhaaldelijk, dat de bewerker er van begonnen was zonder dat hij vooraf de stof, die met het *gekozen* onderwerp in verband stond, behoorlijk had overdacht en in hare onderdeelen gerangschikt.

Vandaar dan ook, dat de inhoud der opstellen ten opzichte van gedachtengang, zoowel van stof als van stofverdeeling veel te wenschen overliet. Het mag echter niet verzwegen worden dat in het *gebruik der taalvormen* vooruitgang valt waar te nemen, hoewel bij sommigen nog altijd grove taalfouten moesten worden aangeteekend.

B. *Het mondeling examen.* Te dezen opzichte en in aansluiting met de opmerkingen in den laatsten volzin sub A moet er op gewezen worden, dat er nog steeds vele candidaten zijn die zich geen rekenschap weten te geven van eenvoudige, dagelijks voorkomende gevallen van *spelling*, *buiging* en *vervoeging*.

II. Staatsinrichting.

Met waardeering van de moeite, die de meeste candidaten blijkens hun examen zich voor dit vak hadden getroost, moet hier vermeld worden, dat in vele gevallen een *onvoldoend* cijfer moest worden toegekend wegens totaal gemis van inzicht in datgene, wat krachtens het examen-programma van de candidaten mag geëischt worden. Als verzachtende omstandigheid kan worden aangevoerd, dat een minder oordeelkundige keuze der studieboeken vaak als de oorzaak van het ontbreken van heldere kennis in dit studievak moest worden beschouwd.

III. Fransche taal

Voor het schriftelijk gedeelte hadden vele candidaten zich niet voldoende voorbereid. De uitspraak liet veelal te wenschen over. Het scheen velen onbekend te zijn, dat niet alleen het losse woord, maar ook de geheele zin met eigenaardig accent in het Fransch moet worden uitgesproken. Op het vertalen uit het Fransch in de Nederlandsche taal hadden velen zich blijkbaar ernstig toegelegd.

De vaardigheid in het spreken was meestal niet groot. Vaak was het moeilijk met den candidaat een *zeer* eenvoudig gesprek te voeren naar aanleiding van het gelezene of over een onderwerp uit het dagelijksch leven.

IV. Engelsche taal.

De vertalingen in en uit het Engelsch waren over het geheel bevredigend; de kennis der spraakkunst was redelijk.

De voorraad woorden en uitdrukkingen, zelfs de gewone vaktermen betreffende, was bij vele candidaten gering, terwijl de vaardigheid in het spreken en de uitspraak bij de meesten veel te wenschen overlieten.

V. Hoogduitsche taal.

Den candidaten werd een zeer eenvoudig stuk verhalend proza gegeven ter vertaling uit het Nederlandsch in het Hoogduitsch en zulks schriftelijk; 30 pct. dezer vertalingen waren bevredigend, 7 à 8 pct. waren goed.

Een ander stuk verhalend proza werd mondeling uit het Hoogduitsch in het Nederlandsch vertaald.

In beide gevallen gaven de meeste candidaten blijk, dat zij slechts zeer oppervlakkig met het Hoogduitsch kennis hadden gemaakt. Het kwam meermalen voor dat wel de spraakkunst een weinig was beoefend, maar dat de kennis van de taal zelve aan het goed geluk was overgelaten.

Het teruggeven in Hoogduitsch van een zooeven in die taal gelezen stukje was maar zeer zelden voldoende.

De vaardigheid in het werktuigelijk lezen van Hoogduitsch schrift was dikwijls ruim voldoende; ofschoon het gebeurde, dat de candidaten niet begrepen wat zij lazen.

Ten slotte heeft het de sub-commissiën, belast met het afnemen van het examen in de vreemde talen, getroffen, dat vele candidaten verklaarden, òf geene boeken in die talen te hebben gelezen, òf zich althans den inhoud er van niet te kunnen herinneren.

VI. Aardrijkskunde.

Waren de resultaten niet geheel onbevredigend, toch moet de opmerking gemaakt worden, dat ook zij die topographisch goed op de hoogte waren, zelden eenigszins het verband inzagen van de beteekenis der plaatsen met hare ligging en met de geographische gesteldheid des lands. Ook bleek de studie onzer koloniën en bezittingen soms zeer verwaarloosd te zijn. De nadeelige invloed, dien het gebruik van verouderde uitgaven van schoolatlassen en leerboeken uitoefent, was bij vele candidaten te bespeuren.

VII. Rekenkunde.

Ongeveer $^1/_3$ van de candidaten gaven blijk van onvoldoende kennis en voorbereiding. Vooral het cijferen liet veel te wenschen over. Slechts zeer weinige candidaten konden eene duidelijke verklaring geven van het zoeken van den grootsten gemeenen deeler door herhaalde deeling en van de vierkantsworteltrekking.

VIII. Stelkunde.

Het bleek dat de meeste candidaten zich goed geoefend hadden in het maken van vraagstukken.

Het verklaren van de bewerkingen liet echter zeer dikwijls te wenschen over, zoodat dan ook de cijfers voor het schriftelijk examen veel beter waren dan die van het mondeling. Aan ongeveer $^2/_3$ der examinandi kon een voldoend cijfer worden toegekend.

IX. Meetkunde.

Het schriftelijk examen was bij verscheidene candidaten voldoende, bij enkele zelfs goed.

Bij het mondeling onderzoek bleek dat vele candidaten slecht op de hoogte waren van de eigenschappen der regelmatige veelhoeken; de afleiding van de oppervlakte en den inhoud van een cirkel was den meesten onbekend.

Vaardigheid in het vlug oplossen van eenvoudige vraagstukken liet dikwijls te wenschen over.

X. Natuurkunde.

Aan meer dan de helft der candidaten kon bij het schriftelijk examen geen voldoend cijfer worden toegekend, niettegenstaande het liep over „electriciteit", het onderdeel, dat den candidaten bij hun volgende loopbaan het meest te pas komt.

Vele candidaten gaven blijk, zoowel bij het schriftelijk als bij het mondeling examen, heel weinig begrip te hebben van de] eenvoudigste eigenschappen der electrische stroomen en van de voornaamste instrumenten. Vooral bij het schriftelijk onderzoek bleek, dat slechts weinigen in staat waren hunne gedachten goed geordend neer te schrijven, zoodat vele verwarde antwoorden op de gestelde vragen inkwamen. Bij het mondeling onderzoek waren de resultaten bij verscheidene candidaten beter. Toch bleek ook hier, dat vele candidaten de natuurkundige verschijnselen slecht begrepen, doordat zij de natuurkunde uit leerboeken bestudeerd hadden en geen proeven hadden gezien.

XI. Handschrift.

Over het algemeen beantwoordde het handschrift beter dan in vorige jaren aan de in deze aan ambtenaren voor den post- en telegraafdienst te stellen eischen; nochtans kan aan candidaten voor dit examen ten zeerste worden aanbevolen zich toe te leggen op het leveren van schrift dat het karakter van elke letter op zich zelf tot zijn recht doet komen.

Algemeene opmerking.

Ten slotte zal het aanbeveling verdienen, dat de candidaten voor het examen van adspirant-commies zich bij het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie tijdig op de hoogte trachten te stellen van, en inlichtingen inwinnen naar de studieboeken en andere leermiddelen, welke hun bij hunne studiën tot leidraad kunnen strekken.

Te veel is aan het licht gekomen, dat de deugdelijkheid van de keuze daarvan te wenschen overliet en deskundige voorlichting ter zake, door dat bestuur te verstrekken, noode door hen kan worden ontbeerd.

's Gravenhage, 3 Augustus 1905.

De Directeur-Generaal der Posterijen en Telegraphie,
G. J. C. A. Pop.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 13 en Maandag 14 Augustus 1905, n°. 189.

N°. 54.

VERSLAG DER COMMISSIE, *van 1 Augustus* 1904 *tot* 31 *Juli* 1905 *te Groningen, belast met het afnemen der practische examens van arts, vermeld in art.* 2 *van de wet van* 25 *December* 1878 (Staatsblad *n°.* 222), *laatstelijk gewijzigd bij de wet van* 13 *Maart* 1905 (Staatsblad *n°.* 94).

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie heeft de eer Uwe Excellentie het volgend verslag over hare werkzaamheden aan te bieden.

De eerste zitting werd gehouden van 13 October 1904 tot 26 Januari 1905, de tweede zitting van 13 Februari tot 3 Juli 1905.

Het eerste gedeelte van het artsexamen werd afgelegd door 19 candidaten, waarvan 6 med. doctorandi; het tweede gedeelte door 20 candidaten, waarvan 1 med. doctor en 6 med. doctorandi.

Hiervan zijn geslaagd:

Voor het eerste gedeelte van het artsexamen 14 candidaten, waarvan 5 med. doctorandi; voor het tweede gedeelte 13 candidaten waarvan 1 med. doctor en 3 med. doctorandi.

Afgewezen werden respectievelijk 5 candidaten waarvan 1 med. doctorandus en 7 candidaten waarvan 3 doctorandi.

Voor het eerste gedeelte zijn geslaagd de heeren:

H. Veenstra, geb. 15 Juli 1880 te Marum;
A. van Rossem, geb. 18 Mei 1878 te Rotterdam;
J. A. Groenman, geb. 1 Maart 1878 te Groningen;
mej. R. van Heel, geb. 29 December 1880 te Groningen;
J. J. Th. Doyer, geb. 28 Februari 1880 te Leeuwarden;
H. J. Kuinders, geb. 12 Januari 1878 te Groningen;

A. H. de Boer, geb. 3 October 1877 te Nieuwer-Amstel;
L. R. W. Havinga, geb. 31 December 1879 te Schiermonnikoog;
mej. J. C. Kapteyn, geb. 31 Mei 1880 te Groningen;
T. Hoekstra, geb. 4 Juli 1879 te Jelsum;
G. F. Merz, geb. 30 December 1877 te Payacombo;
F. Sonies, geb. 16 Juni 1879 te Groningen;
J. Andriessen, geb. 16 Maart 1877 te Leeuwarden;
D. J. Teenstra, geb. 5 Maart 1879 te Oldehove.

Tot arts zijn bevorderd de heeren:

J. J. R. Moquette, geb. 19 December 1873 te Sneek;
dr. G. A. Hoefer, geb. 29 Mei 1877 te Breda;
S. P. Timmers, geb. 10 Januari 1875 te Raamsdonk;
G. Redeker, geb. 17 Januari 1878 te Hoogezand;
T. K. Heimberg, geb. 26 Mei 1878 te Groningen;
Th. Meinema, geb. 28 April 1878 te Groningen;
mej. M. A. J. Sannes, geb. 28 April 1879 te Groningen;
H. I. Douma, geb. 14 December 1879 te Gorredijk;
E. A. Spanjaard, geb. 24 Mei 1881 te Meppel;
T. Hofstee, geb. 31 Juli 1870 te Finsterwolde;
H. L. F. Ruding, geb. 8 December 1873 te Hoogezand;
J. Ritzema, geb. 14 November 1878 te Eenrum;
H. W. Mol, 28 Februari 1878 te Avereest.

Groningen, 17 Juli 1905.

A. P. Fokker, *Voorzitter.*
J. W. van Wijhe, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 16 Augustus 1905, n°. 191.

N°. 55.

VERSLAG *van het verhandelde op de Internationale Conferentie voor de wettelijke bescherming der arbeiders, gehouden te* Bern *van* 8—17 *Mei* 1905.

Excellentie.

Bij Koninklijk besluit van 4 April 1905 werden de ondergeteekenden mr. L. H. W. Regout, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, te Maastricht, en dr. H. F. Kuyper, inspecteur van den arbeid in de 3de inspectie, te 's Gravenhage, aangewezen als gedelegeerden voor Nederland bij de in Mei 1905 te Bern te houden conferentie over de volgende onderwerpen betreffende de wettelijke bescherming der arbeiders:

1°. verbod van het gebruik van witten phosphor in de lucifers-industrie;

2°. verbod van nachtarbeid voor vrouwen.

Bij hetzelfde Koninklijk besluit werd aan de gedelegeerden opgedragen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken een verslag uit te brengen van het verhandelde op bovengenoemde conferentie, aan welke opdracht de ondergeteekenden de eer hebben bij deze te voldoen.

De Internationale Conferentie werd namens den Zwitserschen Bondsraad op Maandag 8 Mei 1905, ten 3 ure nam., in het Bondspaleis te Bern geopend door het lid van den Bondsraad, dr. A. Deucher.

Van de Europeesche Staten, tot de conferentie uitgenoodigd, waren vertegenwoordigd:

Duitschland, Oostenrijk, Hongarije, België, Denemarken, Spanje, Frankrijk, Engeland, Italië, Luxemburg, Noorwegen,

Nederland, Portugal, Zweden en Zwitserland, en wel te samen door 44 gedelegeerden.

In zijne openingsrede gaf dr. Deucher een historisch overzicht van de ontwikkeling van het beginsel der internationale arbeidersbescherming, en herinnerde er in het bijzonder aan, hoezeer aan de beweging ten gunste van dat beginsel een krachtige stoot werd gegeven door de Internationale Conferentie in 1890 te Berlijn, samengeroepen door Z. M. Wilhelm II, keizer van Duitschland.

De Zwitsersche Bondsraad heeft volgaarne, ingevolge het verzoek van het in 1901 te Bazel opgerichte internationaal bureau van den arbeid, het initiatief genomen tot het beleggen van deze Berner-conferentie, en opzettelijk werden slechts twee vraagstukken op de dagorde geplaatst om daardoor de kans tot het bereiken van een practisch resultaat te verhoogen.

Dr. Deucher besloot zijne rede met het uitspreken van de hoop, dat deze conferentie goede vruchten zal opleveren.

Na de openingsrede werd een huishoudelijk reglement vastgesteld, waarin o. m. werd bepaald, dat bij de beraadslagingen volgens keuze de Fransche of Duitsche taal zal mogen worden gebezigd, terwijl de beraadslagingen een geheim karakter zullen hebben, doch de geheimhouding als opgeheven zal worden beschouwd, onmiddellijk na de sluiting der conferentie.

Aan het einde dezer eerste algemeene vergadering werd dr. A. Deucher bij acclamatie tot voorzitter der conferentie benoemd.

In de tweede algemeene vergadering werd besloten, dat de aan de orde gestelde vraagstukken door commissiën zullen worden onderzocht, doch dat vooraf in de algemeene vergadering elke delegatie eene verklaring zal afleggen omtrent het standpunt der door haar vertegenwoordigde Regeering in beide quaesties, opdat de aldus verstrekte mededeelingen als richtsnoer zoude kunnen dienen bij de commissoriale behandeling.

Ondergeteekenden zijn van oordeel, dat het wenschelijk is achtereenvolgens in dit verslag elk der twee vraagstukken in zijn geheel te behandelen, zoodat eerst een overzicht zal worden gegeven van de beraadslagingen, zoowel in de algemeene- als in de commissievergaderingen omtrent het verbod van het gebruik van witten phosphor, om daarna op dezelfde wijze te handelen ten aanzien van het verbod van nachtarbeid voor vrouwen.

Vooraf wenschen ondergeteekenden er nog op te wijzen, dat zij, na hunne benoeming tot gedelegeerden, onderling waren overeengekomen, dat de eerste gedelegeerde meer in het bijzonder zou optreden bij de beraadslagingen betreffend het verbod van

vrouwennachtarbeid en de tweede gedelegeerde bij die betreffend het verbod van het gebruik van witten phosphor.

1. Verbod van het gebruik van witten phosphor in de lucifersindustrie.

Bij de rondvraag in de tweede algemeene vergadering omtrent de zienswijze der verschillende Regeeringen bleek het navolgende:

De Duitsche delegatie meent in beginsel wel te kunnen meegaan met een algemeen verbod van het gebruik van witten phosphor in de lucifersindustrie, doch had bezwaar indien het verbod zich tot alle ontstekingsmiddelen zou uitstrekken.

De Oostenrijksche delegatie zou wel geneigd zijn tot het bedoelde verbod mede te werken, maar moet al dadelijk bezwaar maken, omdat alleen de Europeesche Staten ter deelneming aan de conferentie zijn uitgenoodigd, terwijl bijv. Japan, Turkije, Egypte, die aan de lucifersindustrie in Oostenrijk groote concurrentie aandoen, hier niet vertegenwoordigd zijn.

De Hongaarsche delegatie is vrijwel dezelfde meening toegedaan als de Oostenrijksche.

De voorzitter merkt op dat o. a. Britsch-Indië, Japan, Egypte, niet tot de conferentie uitgenoodigd zijn, omdat men zich in beginsel tot de Europeesche Staten heeft willen beperken. Aangezien bij deze algemeene beraadslagingen al spoedig allerlei bijzonderheden der quaestie ter sprake kwamen, die beter in eene commissie kunnen behandeld worden, verzocht de voorzitter dat iedere Regeeringsdelegatie kort en bondig nu haar oordeel over de quaestie zal uitbrengen.

De delegatiën van Nederland, Frankrijk, Italië en Zwitserland verklaren zich al dadelijk en zonder eenig voorbehoud aan te sluiten aan de voorstellen tot het geheel verbod van het gebruik van witten phosphor in de lucifersindustrie.

De Deensche gedelegeerde verklaart dat het verbod in Denemarken reeds bestaat sedert de wet van 1874, doch maakt eenig voorbehoud, daar deze wet niet toepasselijk is op eenige Deensche koloniën, die zelfbestuur hebben.

De delegatie van Luxemburg betuigt eveneens adhaesie, doch met eenig voorbehoud.

De delegaties van België en Engeland wenschen zich voorloopig niet uit te laten.

De gedelegeerde van Spanje verklaart in het algemeen met het voorstel in te stemmen, doch geene volmacht te hebben om zich namens zijne Regeering hierover beslist uit te spreken

De gedelegeerde van Portugal wijst op den bijzonderen toestand in zijn land, alwaar het monopolie der lucifersfabricage bestaat, doch de exploitatie daarvan is overgedragen aan particulieren. Uit dien hoofde zal zijne Regeering zich niet kunnen binden.

De delegaties van Noorwegen en Zweden laten doorstralen, dat er weinig hoop bestaat, dat zij zullen toetreden.

Vergadering van de commissie

voor het verbod van het gebruik van witten phosphor, waaraan werd deelgenomen door 29 gedelegeerden.

Als grondslag voor de discussie werd genomen de redactie van dit vraagstuk, zooals deze voorkomt in de circulaire van den Zwitserschen Bondsraad van 30 December 1904 aan de verschillende Regeeringen, welke uitsluitend luidt:

„Verbod van het gebruik van witten phosphor in de lucifersindustrie".

De wenschelijkheid van een absoluut verbod werd uitgesproken door de delegaties van Duitschland, Frankrijk, Italië, Luxemburg en Zwitserland.

De delegaties van Oostenrijk, Hongarije en Denemarken waren eveneens vóór het verbod, doch onder voorwaarde dat ook Japan zal toetreden. De Oostenrijksche en Hongaarsche delegaties deden hierbij afstand van den aanvankelijk door hen gestelden eisch, dat behalve Japan ook de Balkan Staten, Egypte en Engelsch-Indië moesten toetreden.

De delegaties van Engeland en Zweden verklaarden zich tegen het verbod en motiveeren hunne stem door te wijzen op de uitgebreide voorzorgsmaatregelen resp. in Engeland en Zweden, waardoor bijna elk gevaar voor phosphornecrose is ter zijde gesteld. Deze zienswijze wordt van verschillende zijden bestreden.

De gedelegeerde van Noorwegen was persoonlijk voorstander van het verbod, maar moest zich onthouden wegens gemis aan voldoende volmacht van zijne Regeering.

De Belgische delegatie moest zich onthouden, omdat hare Regeering eensdeels van oordeel is dat, dank aan de strenge wettelijke bepalingen, de toestand in de lucifersindustrie bevredigend is, en anderzijds ook niet kan toetreden, nu de met België in concurrentie optredende Staten hier niet zijn vertegenwoordigd.

Met het oog op de groote verdeeldheid van zienswijze, werd de wenschelijkheid uitgesproken om het voorstel te wijzigen, en na langdurige gedachtenwisseling door de commissie een

nieuw ontwerp aangenomen, hetwelk aan de goedkeuring van de algemeene vergadering werd onderworpen en waarvan de tekst hieronder wordt vermeld.

Derde Algemeene Vergadering.

Deze was hoofdzakelijk gewijd aan de beraadslaging over het voorstel der commissie, luidend — in originali — als volgt:

Bases

d'une Convention internationale sur l'interdiction de l'emploi du phosphore blanc (jaune) dans l'industrie des allumettes.

Article premier.

A partir du 1e janvier 1911, il sera interdit de fabriquer, d'introduire ou de mettre en vente des allumettes contenant du phosphore blanc (jaune).

Article 2.

Les actes de ratification devront être déposés au plus tard le 31 décembre 1907.

Article 3.

Le Gouvernement du Japon sera invité à donner son adhésion à la présente Convention avant le 31 décembre 1907.

Article 4.

La mise en vigueur de la Convention reste subordonnée à l'acceptation de tous les Etats représentés à la Conférence et du Japon.

De Zwitsersche gedelegeerde brengt warmen dank aan de gedelegeerden van Oostenrijk en Hongarije, die, niettegenstaande de Overzeesche Staten niet ter conferentie waren uitgenoodigd, hetgeen voor deze gedelegeerden de zaak bijzonder bemoeilijkte, toch zeer aan de goede zaak tegemoet wilden komen.

De Belgische gedelegeerde deelt mede, dat, hoewel hij aanvankelijk, ter zake dat Japan niet ter conferentie genoodigd was, het verbod van het gebruik van den witten phosphor in de lucifersindustrie niet kon ondersteunen, nadere instructies zijner Regeering had ontvangen, waardoor hem dit nu mogelijk was geworden.

De Fransche gedelegeerde hoopt dat de voorstellen der commissie aangenomen en zoo spoedig mogelijk in werking zullen treden.

De Italiaansche gedelegeerde dankt de gedelegeerden van Oostenrijk, Hongarije en België voor hunne te gemoet komende houding.

De tweede ondergeteekende sprak als gedelegeerde van Nederland het volgende:

„Monsieur le Président!

„Lorsque vous avez demandé dans la deuxième séance plénière l'avis de la délegation néerlandaise par rapport à cette question, j'ai pu répondre que j'acceptais complètement les propositions faites à la conférence par le Conseil fédéral.

„Je puis encore déclarer aujourd'hui que je les accepte de grand coeur et que mon Gouvernement n'a besoin d'aucun delai, ni pour la ratification ni pour la mise en vigueur de l'interdiction du phosphore blanc, parce que dans notre pays, grâce à la loi de 1901 l'emploi du phosphore blanc dans l'industrie des allumettes est complètement interdit, de même que l'importation des allumettes fabriquées avec du phosphore blanc.

J'espère que bientôt, grâce à cette conférence, dans tous les pays du monde la terrible maladie de la nécrose aura disparu entièrement.

„La Hollande s'appliquera toujours à restreindre les risques physiques de l'ouvrier, et je répète ici le voeu prononcé en 1898 par sa Majesté notre auguste Reine-Régente: „Que notre nation soit grande en tout ce qui peut grandir un petit pays!

Hierbij zij opgemerkt, dat in eene der commissievergaderingen de Italiaansche gedelegeerde, hulde brengend aan Zwitserland en Frankrijk, waar het gebruik van den witten phosphor in de lucifersindustrie al sinds lang bij de wet verboden was, onwillekeurig daarbij niet aan Nederland had gedacht. Van daar onmiddellijk een ernstig protest en een aanvulling van de zijde van den tweeden ondergeteekende, die het noodig achtte nu ook in de algemeene vergadering de verhouding van zijn vaderland tot deze quaestie nog eens duidelijk te doen uitkomen.

De Engelsche gedelegeerde betoogt in den breede, dat èn door strenge toepassing van desbetreffende wetten, èn door het gebruik eener Amerikaansche machine, waardoor de arbeider de lucifers zelfs niet meer behoeft aan te raken, het kwaad genoegzaam bezworen zou zijn, zoodat hij geen vrijheid vindt om voor Engeland op eenigerlei wijze tot de besluiten der conferentie mede te werken.

De gedelegeerde van Denemarken zegt, dat aldaar reeds sinds 30 jaren het gebruik van den witten phosphor in de lucifersindustrie verboden is; toch moet hij zich van stemming onthouden, omdat zijne Regeering hem geen opdracht te dezer zake heeft gegeven.

De gedelegeerde van Zweden, steunende op de goede resultaten in zijn vaderland verkregen door het gebruik van den witten phosphor te beperken tot de fabricage van lucifers voor het buitenland en door de strenge voorschriften daarbij, kan zich onmogelijk uitspreken voor een algeheel verbod.

De gedelegeerde van Portugal meent dat zijn vaderland in beginsel kan medegaan met de voorstellen van het congres, doch de formeele aansluiting moet afhankelijk zijn van het feit dat in Portugal de lucifersfabricage een monopolie vormt, dat nog voor een zeker aantal jaren aan eene particuliere maatschappij is toegekend.

Nadat nog eenige gedelegeerden er op hadden gewezen dat ook de beste voorzorgsmaatregelen de phosphornecrose niet geheel konden tegengaan en het betreurden, dat vooral Engeland niet zou toetreden tot de te nemen besluiten der conferentie, volgde de eindstemming over de hiervoren vermelde grondslagen voor eene internationale overeenkomst voor het verbod van het gebruik van witten (gelen) phosphor in de lucifersindustrie.

De uitslag was als volgt:

Vóór stemden de delegaties van Duitschland, Oostenrijk, Hongarije, België, Frankrijk, Italië, Luxemburg, Nederland en Zwitserland.

De delegaties van Portugal en Spanje verklaren zich ten gunste van het voorstel, doch met voorbehoud omtrent de termijnen van invoer.

De delegaties van Denemarken, Engeland, Noorwegen en Zweden onthielden zich van stemmen.

II. Verbod van nachtarbeid voor vrouwen.

Alvorens mededeeling te doen van hetgeen in de algemeene en de commissievergaderingen omtrent dit vraagstuk werd verhandeld, achten ondergeteekenden eene korte toelichting noodig.

Volgens de circulaire, dd. 30 December 1904, door den Zwitserschen Bondsraad gericht tot de verschillende ter conferentie uitgenoodigde Regeeringen, zou het verbod van vrouwennachtarbeid berusten op de navolgende grondslagen:

a. Onder vrouwen worden verstaan alle arbeidsters zonder onderscheid van leeftijd.

b. Het verbod van nachtarbeid voor vrouwen moet aan alle vrouwen die buitenshuis in eene industrieele onderneming werkzaam zijn, een rusttijd waarborgen van 's avonds tot 's morgens gedurende 12 achtereenvolgende uren.

c. Ontheffingen kunnen worden verleend wegens dreigend of reeds ingetreden gevaar.

d. Nachtarbeid is geoorloofd voor zooverre de werkzaamheden betrekking hebben op voortbrengselen aan spoedig bederf onderhevig, zooals bijv. visch en fruit, en wel telkens wanneer het noodig is om die voortbrengselen voor een onvermijdelijk verlies te behoeden.

e. Voor seizoenarbeid, alsook voor andere soorten van werkzaamheden, waarbij zich dezelfde behoefte voordoet, zal eene verlenging van den arbeidsduur worden toegelaten, door bij wijze van overgangsmaatregel den duur der nachtrust tot 10 uren te verminderen, voor zooverre dit noodig is in verband met de tegenwoordige organisatie van dien arbeid.

f. Termijnen voor de invoering van bovenstaande voorschriften zullen door de conferentie worden vastgesteld.

Vóór het vertrek naar Bern, heeft de eerste ondergeteekende — nadat het zijne aandacht had getrokken, dat een verbod van vrouwennachtarbeid, steunend op de hiervoren vermelde grondslagen, niet aanpaste aan de bepalingen van de in Nederland bestaande Arbeidswet, noch aan die van het bij de Kamer ingediend ontwerp — nadere instructies bij de Regeering ingewonnen en werd overeengekomen, dat als richtsnoer voor de Nederlandsche delegatie zou dienen, dat de zienswijze der Regeering omtrent het verbod van vrouwennachtarbeid in haar geheel was weergegeven in het aanhangig ontwerp-Arbeidswet.

In verband met deze opdracht, werd in de tweede algemeene vergadering der conferentie, bij de rondvraag aan de delegaties der verschillende landen, door den eersten ondergeteekende op de navolgende wijze het standpunt der Nederlandsche Regeering toegelicht:

„*Monsieur le Président!*

„Comme délégué du Gouvernement néerlandais, je tiens à donner un exposé de la position de mon Gouvernement par rapport à cette question, d'autant plus que je devrai faire une réserve pour ce qui concerne le principe fondamental de la proposition du Conseil fédéral suisse, c'est-à-dire la prescription

légale de la durée du repos de nuit. Une explication à ce sujet est indispensable pour éviter que ma réserve concernant cette proposition ne soit interpretée d'une façon fâcheuse pour la si bonne réputation que mon pays a su acquérir au point de vue social.

„Car, Monsieur le Président, permettez-moi de le dire, la Hollande, tout en étant un bien petit pays sous le rapport de l'étendue de son territoire, s'est cependant généralement distinguée par sa grande sollicitude pour les intérêts de la classe ouvrière et la preuve en est encore le fait que des deux questions qui figurent au programme de cette conférence, la première, l'interdiction du phosphore blanc dans l'industrie des allumettes, constitue un problème absolument résolu pour mon pays.

„Quant à la seconde question, l'interdiction du travail de nuit des femmes, la situation est également très favorable en Hollande, pour autant que, grâce à l'intervention légale, le travail de nuit proprement dit n'y existe pas, sauf une seule exception pour l'industrie s'occupant de la manipulation des produits de la pêche, et encore cette exception est-elle limitée à un nombre très restreint de communes, à un travail pendant des heures déterminées ne dépassant jamais 2 heures de la nuit et à un certain nombre de fois par an dont le maximum est de 25.

„Mais malgré cette situation si favorable, quand je serai appelé à émettre un vote concernant un repos de nuit de 12 heures consécutives, je devrai m'abstenir, et même si la durée du repos était réduite à 11, 10, 9, même 8 heures, je devrai encore faire une réserve. Et pourquoi?

„Non pas parce que les femmes en Hollande n'auraient pas un repos de nuit de plus de 7 heures, mais uniquement à cause du fait que le système qui sert de base à la législation Néerlandaise est un autre que celui qui nous est proposé.

„C'est parce que mon Gouvernement, après une étude approfondie de cette question, est d'avis qu'il est rationnel et pratique d'empêcher le travail de nuit des femmes, non pas en fixant directement la durée de repos de nuit, mais au contraire en réglementant directement le travail du jour, dont le repos de nuit sera la conséquence naturelle.

„En se basant sur ce principe, la loi néerlandaise à limité le maximum de la durée du travail du jour des femmes à 11 heures, entre 5 heures du matin et 7 heures du soir, et dans un nouveau projet de loi soumis à la Seconde Chambre des Etats Généraux, le Gouvernement a même limité ce travail à 10 heures.

„Toutefois, le législateur néerlandais, comprenant que l'intérêt des travailleurs est étroitement lié aux intérêts de l'industrie,

admet qu'à titre d'exception, la durée du travail soit majorée de 2 heures, et que pour certaines industries et dans des cas spéciaux, le travail commence déjà à 5 heures du matin et finisse même à 10 heures du soir, mais naturellement, sauf rares exceptions, ce ne sont pas les mêmes femmes qui finissent à 10 heures du soir et recommencent le travail à 5 heures du matin.

„Cependant, notre législateur, très rigoureux pour ce qui concerne la durée du travail, tient à se réserver une grande liberté quant à l'intervalle à accorder entre l'heure du commencement et celle de la fin du travail, et notamment une liberté qui sera plus grande que celle que l'on pourra tolérer dans un système qui se borne uniquement à la réglementation du repos de nuit, dont la durée devra sans aucun doute largement dépasser le nombre des heures nécessaires pour le repos de nuit proprement dit, et cela pour empêcher indirectement une majoration injustifiée de la durée du travail de jour.

„Pour ces motifs, le Gouvernement néerlandais tient à maintenir la base actuelle de sa législation, qui, par sa réglementation du *travail du jour*, assure un repos de nuit suffisant et qui sauvegarde même plus amplement les intérêts des femmes occupées dans l'industrie.

„Monsieur le Président, j'ai tenu à donner cet exposé afin d'éviter tout malentendu au sujet de la réserve que je devrai faire au nom de mon Gouvernement et pour prouver que la délégation néerlandaise a le droit d'être fière, qu'également sous le rapport du travail de nuit des femmes, la situation est très favorable dans un pays qui lui-même est gouverné par une noble femme, notre bien-aimée et auguste Reine Wilhelmine."

Wat de zienswijze der andere vertegenwoordigde Regeeringen betreft, bleek bij de rondvraag het navolgende:

Frankrijk. De Fransche delegatie beschouwt een verbod van nachtarbeid, juist omdat hierdoor op indirecte wijze ook de duur van den dagarbeid wordt beheerscht, uit een sociaal oogpunt van groot gewicht. Frankrijk juicht de samenroeping dezer conferentie van harte toe en betuigt volledige adhaesie aan een verbod van vrouwennachtarbeid op de grondslagen, zooals deze in de aan de verschillende Regeeringen toegezonden circulaire van 30 December 1904 zijn geformuleerd, doch zal gaarne bereid zijn tot overleg en toegevendheid waar dit noodig zal blijken om een practisch resultaat te bereiken.

Duitschland. De Duitsche delegatie verklaart in het algemeen in te stemmen met het standpunt der Fransche delegatie, doch

stelt er prijs op, dat de voorstellen van den Zwitserschen Bondsraad zullen worden aangenomen, zonder deze veel te verzwakken. Hij acht alleen noodig, dat een onderscheid zal worden gemaakt tusschen groot-industrie en de kleinere bedrijven, zooals bijv. het confectiebedrijf.

Oostenrijk. De Oostenrijksche delegatie, na er op te hebben gewezen dat in Oostenrijk sedert 20 jaren de normale arbeidsduur voor jeugdige personen tot 11 uren is beperkt, deelt mede dat, ofschoon de thans wettelijk voorgeschreven duur der nachtrust voor vrouwen slechts 9 uren bedraagt, de Oostenrijksche delegatie toch genegen is om te stemmen voor eene onafgebroken nachtrust van 12 uren.

Hongarije. Ofschoon in Hongarije het verbod van vrouwennachtarbeid op dit oogenblik nog niet bij de wet is geregeld, verklaart de Hongaarsche delegatie zich bereid adhaesie te betuigen aan alle voorstellen, die de conferentie zal willen aannemen, mits de huisarbeid buiten aanmerking zal blijven.

België. De Belgische delegatie verklaart niet gemachtigd te zijn de voorstellen van den Zwitserschen Bondsraad ongewijzigd aan te nemen en behoudt zich voor hare zienswijze in de commissievergadering nader uiteen te zetten

Denemarken. De Deensche delegatie wenscht reeds nu eenig voorbehoud te maken ten aanzien van het standpunt harer Regeering en zal in de commissievergadering eenige bijzonderheden omtrent den oeconomischen en politieken toestand in haar land mededeelen.

Spanje. De Spaansche gedelegeerde betuigt in het algemeen zijne instemming, daar zijne Regeering veel sympathie koestert voor een wettelijk verbod van vrouwennachtarbeid.

Engeland. De Engelsche delegatie verklaart dat op enkele uitzonderingen na, de toestand in Engeland reeds beantwoordt aan hetgeen aan de Conferentie wordt voorgesteld.

Italië. De Italiaansche delegatie zegt, dat ook in haar land het verbod van vrouwennachtarbeid bestaat, doch het voorstel van den Zwitserschen Bondsraad gaat verder, daar het ook den duur van den dagarbeid begrenst. Daarom maakt hij nu reeds eene reserve betreffend den duur der nachtrust en den termijn voor de invoering van eventueel door de conferentie aan te nemen bepalingen.

Luxemburg. De gedelegeerde van Luxemburg sluit zich aan bij de zienswijze van Frankrijk en Duitschland.

Noorwegen. De gedelegeerde van Noorwegen betuigt instemming, mits voor bepaalde industrieën in zijn land, zooals de zuivelbereiding, uitzonderingen worden toegestaan. Bovendien acht hij in het algemeen een duur van 12 uren nachtrust voor Noorwegen te lang.

Portugal. De gedelegeerde van Portugal wijst er op, dat het verbod van vrouwennachtarbeid voor enkele jaren in Portugal wettelijk is geregeld, en verklaart in het algemeen met het voorstel in te stemmen.

Zweden. De gedelegeerde van Zweden zegt geene volmacht te hebben om zijne Regeering te binden, doch is persoonlijk met het voorstel ingenomen.

Zwitserland. De zienswijze der Zwitsersche Regeering is uit den aard der zaak uitgedrukt in het vanwege den Zwitserschen Bondsraad gedane voorstel.

Vergaderingen der commissie voor het verbod van nachtarbeid voor vrouwen.

Aan deze vergaderingen werd deelgenomen door 37 gedelegeerden.

In de eerste en tweede commissievergadering had eene uitvoerige gedachtenwisseling plaats, waarbij als leidraad werden genomen de op pag. 7 en 8 van dit verslag vermelde grondslagen, door den Zwitserschen Bondsraad bij circulaire van 30 December 1904 medegedeeld.

De ondergeteekenden achten het wenschelijk hier een beknopt overzicht te geven van het verhandelde omtrent elk dier grondslagen.

a. *Onder vrouwen worden verstaan alle arbeidsters zonder onderscheid van leeftijd.*

Deze bepaling werd zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

b. *Het verbod van nachtarbeid voor vrouwen moet aan alle vrouwen, die buitenshuis in eene industrieele onderneming werkzaam zijn, een rusttijd waarborgen van 's avonds tot 's morgens gedurende 12 achtereenvolgende uren.*

Wat betreft het begrip „*industrieele onderneming*" werd besloten,

dat aan elke Regeering de omschrijving van dit begrip in hare wetgeving zal worden overgelaten, doch met dien verstande, dat daaronder steeds zullen begrepen zijn mijnen en steengroeven, alsmede de bedrijven welke tot doel hebben het vervaardigen en bewerken van voorwerpen, terwijl het verbod niet toepasselijk zal zijn op industrieele ondernemingen, waarin minder dan 10 personen of uitsluitend leden van het huisgezin werkzaam zijn.

De Nederlandsche delegatie kon met bovenstaande omschrijving instemmen, daar het begrip „fabriek" in art. 9 van het ontwerp-Arbeidswet eene minder beperkte beteekenis heeft.

Ten aanzien van den „*duur van de onafgebroken nachtrust*" waren de meeningen vrij verdeeld.

De delegaties van Duitschland, Oostenrijk, Hongarije, Denemarken, Frankrijk, Engeland, Luxemburg en Zwitserland verlangden den normalen duur van 12 uren.

De Italiaansche delegatie: 11 uren.

De delegaties van België, Noorwegen en Zweden: 10 uren.

Bij wijze van schikking werd de normale duur op 11 uren vastgesteld, terwijl alleen België 10 uren handhaafde.

Tevens werd besloten, dat in de onafgebroken nachtrust van 11 uren steeds zal begrepen zijn de tijd tusschen 10 uren 's avonds en 5 uren 's morgens.

Uit de discussie was ook gebleken, dat men niet gunstig gestemd was voor het systeem der Nederlandsche wetgeving — nl. het verhinderen van nachtarbeid door de beperking van den duur van den dagarbeid — om reden meerdere landen in geen geval eenige verbintenis wilden aangaan in zake „*arbeidsduur*", doch zich streng wenschten te beperken tot het begrip van vaststelling van den duur der *nachtrust*, zooals in de tot de Regeeringen gerichte circulaire was aangegeven.

Onder deze omstandigheden verklaarde de Nederlandsche gedelegeerde zich te onthouden van stemmen in zake den duur van de nachtrust, onder verwijzing naar de door hem in de algemeene vergadering gegevene toelichting, er nog bijvoegend dat hij des noods vóór eene normale nachtrust van 11 uren zou kunnen stemmen, doch dit niet wenschte te doen, omdat achteraf, bij de behandeling der uitzonderingen, zijne adhaesie waardeloos zou blijken. Immers de Nederlandsche Regeering wil — te recht — in verband met de strenge bepalingen harer wetgeving ten aanzien van den *duur van den dagarbeid*, de vrijheid behouden om in bijzondere gevallen en zoo dikwijls zij dit noodig acht, eene groote speling toe te laten tusschen de uren van aanvang en einde van den dagarbeid, en wel eene vrijheid die grooter zal zijn, dan die welke ooit zal kunnen worden toegestaan in

het aan de conferentie voorgedragen stelsel, waarbij elke beperking van den duur der nachtrust indirect eene ongemotiveerde verlenging van den dagarbeid zal mogelijk maken, welk euvel natuurlijk uitgesloten is, wanneer, zooals in Nederland, de duur van den dagarbeid wettelijk is beperkt; zoo bijv. laat eene onafgebroken nachtrust van 10 uren, *bij gemis van wettelijke regeling van den arbeidsduur*, een arbeid toe van $12^1/_2$ uren, ja zelfs van 13 uren, indien, zeer ten nadeele van de betrokkene vrouwen, de rusttijd in het midden van den dag wordt ingekort om den arbeidsduur te kunnen verlengen.

c. *Ontheffingen kunnen worden verleend wegens dreigend of reeds ingetreden gevaar.*

Zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

d. *Nachtarbeid is geoorloofd voor zooverre de werkzaamheden betrekking hebben op voortbrengselen aan spoedig bederf onderhevig, zooals bijv. visch en fruit, en wel telkens wanneer het noodig is om die voortbrengselen voor een onvermijdelijk verlies te behoeden.*

Door meerdere delegaties werd opgemerkt, dat het geen aanbeveling verdient om voorbeelden (visch, fruit) aan te halen, daar de opsomming, voor zooverre zij ook maar eenigszins een limitatief karakter mocht hebben, ongewenscht is wegens de zeer afwijkende toestanden in de verschillende landen.

Dientengevolge werd besloten het opnoemen van voorbeelden achterwege te laten, zoodat feitelijk de wetgeving van elk land zal dienen uit te maken, voor welke soort van werkzaamheden, uit hoofde van het gevaar van spoedig bederf der voortbrengselen, nachtarbeid zal geoorloofd zijn.

e. *Voor seizoenarbeid, alsook voor andere soorten van werkzaamheden, waarbij zich dezelfde behoefte voordoet, zal eene verlenging van den arbeidsduur worden toegelaten, door bij wijze van overgangsmaatregel den duur der nachtrust tot 10 uren te verminderen, voor zooverre dit noodig is in verband met de tegenwoordige organisatie van dien arbeid.*

Na uitvoerig debat wordt besloten dat voor bedrijven, die van den invloed van jaargetijden afhangen, alsmede in buitengewone gevallen voor *elk* bedrijf, de duur van de onafgebroken nachtrust gedurende 60 dagen in het jaar tot 10 uren zal mogen worden beperkt.

De Nederlandsche gedelegeerde moest zich hierbij van stemmen onthouden, daar eene dergelijke bepaling niet overeenstemt met de artt. 291 en 292 van het ontwerp-Arbeidswet.

Door de Belgische delegatie, die — zooals hiervoren vermeld — haar eisch van een normalen duur der nachtrust van 10 uren had gehandhaafd, werd voorgesteld om voor bijzondere bedrijven, hoogstens 60 maal per jaar, den duur der nachtrust van 10 uren tot 8 uren te mogen verminderen, mits in die gevallen de rust in het midden van der dag met een half uur zal worden verlengd.

Dit voorstel werd vrij algemeen bestreden en verworpen.

De eerste ondergeteekende alsook een lid der Fransche delegatie vestigden hierbij de aandacht op het feit, dat in een stelsel waarin niet tevens de duur van den dagarbeid wordt vastgesteld door eene beperking van den duur der nachtrust tot 8 uren, indirect het misbruik van eenen arbeidsduur voor vrouwen gedurende $14^1/_2$ uur per dag zou worden toegelaten.

f. *Termijnen voor de invoering van bovenstaande voorschriften zullen door de Conferentie worden vastgesteld.*

De Belgische delegatie vroeg lange termijnen in verband met de bijzondere omstandigheden, waarin de Belgische nijverheid zich bevindt; zij achtte een termijn van 5 jaren noodig voor de geheele nijverheid in het algemeen, doch 10 jaren voor de Belgische wolindustrie.

De Duitsche en Hongaarsche delegaties wenschten den termijn voor de ratificatie niet langer te stellen dan tot 1 October 1908 en het in werking treden van de desbetreffende wettelijke bepalingen uiterlijk 2 jaren na de ratificatie.

De Oostenrijksche delegatie sloot zich hierbij aan, doch wenschte een overgangstermijn van 10 jaren voor de ruwe beetwortelsuikerindustrie.

De Fransche en Zwitsersche delegaties vonden voor de ratificatie een uitstel tot 1 October 1907 voldoende.

De delegatie van Luxemburg verlangde de termijnen zooveel mogelijk te bekorten.

De delegatie van Italië wenschte, dat de bepalingen niet eerder in werking zullen treden dan 5 jaren na de ratificatie.

De delegaties van Nederland, Portugal en Zweden onthielden zich van stemmen.

Nadat de beraadslaging in twee commissievergaderingen zoover gevorderd was als hiervoren is medegedeeld, werd besloten een comité van redactie te benoemen ten einde een voorstel te ontwerpen in overeenstemming met de genomene beslissingen.

De Nederlandsche delegatie maakte van de tijdruimte, welke het comité van redactie noodig zou hebben voor hare werkzaamheden, gebruik om aan de Nederlandsche Regeering schriftelijk mededeeling te doen van het verloop der beraadslagingen in zake het verbod van nachtarbeid voor vrouwen, er tevens op wijzend hoezeer de gedelegeerden van meerdere landen niet alleen in — doch ook buiten de vergaderingen aan ondergeteekenden hun leedwezen hadden betuigd, dat Nederland, waar de wettelijke regeling te dezer zake zeer gunstig mag genoemd worden, door zijne onthouding een grooten steun verleende aan die landen, welke zich niet wilden aansluiten, ten einde een in hun land bestaanden minder gunstigen toestand te bestendigen.

De ondergeteekenden, ook persoonlijk overtuigd, dat eene toenadering vanwege de Nederlandsche Regeering zeer wenschelijk zou zijn, verzochten Uwe Excellentie met nadruk om, niettegenstaande de in het ontwerp Arbeidswet opgenomen voorschriften omtrent den duur van den dagarbeid, de belangen der vrouwen reeds behoorlijk waarborgen, de Nederlandsche gedelegeerden alsnog te willen machtigen adhaesie te betuigen aan de navolgende bepalingen:

1°. dat als regel de duur van de onafgebroken nachtrust voor vrouwen 11 uren zal zijn;

2°. dat als uitzondering, doch hoogstens gedurende 60 dagen per jaar, de nachtrust zal mogen worden beperkt tot 10 uren;

3°. dat in de nachtrust steeds zal begrepen zijn de termijn tusschen 10 uren n.m. en 5 uren v.m.;

4°. dat het verbod van nachtarbeid niet toepasselijk zal zijn op arbeid betreffende de voortbrengselen van visscherijen en dergelijken.

Het was eene groote voldoening voor ondergeteekenden, toen zij onverwijld het bericht mochten ontvangen, dat de Nederlandsche Regeering bereid was het ontwerp Arbeidswet in voornoemden geest te wijzigen en aan te vullen en aldus de gevraagde machtiging werd verleend. De ondergeteekenden maken van deze gelegenheid gebruik daarvoor nogmaals hun dank te betuigen.

In de derde vergadering der commissie voor het verbod van nachtarbeid voor vrouwen werd door het comité van redactie een ontwerp aan de goedkeuring der commissie voorgesteld.

In deze vergadering werd door den eersten ondergeteekende melding gemaakt van de nieuwe instructies van zijne Regeering ontvangen, ten gevolge waarvan hij adhaesie kon betuigen aan alle voorgestelde grondslagen voor het verbod van nachtarbeid voor vrouwen.

Deze mededeeling werd met groote instemming begroet en het is boven twijfel verheven, dat de toenadering van Nederland een zeer gunstigen invloed heeft uitgeoefend op de houding van enkele andere landen, zoodat de Nederlandsche Regeering aldus in hooge mate tot het welslagen der conferentie heeft bijgedragen.

Naar aanleiding van het feit, dat een der gedelegeerden in zijne hoedanigheid van industrieel, het verbod van vrouwennachtarbeid had bestreden met een beroep op de behoefte der industrie, veroorloofde de eerste ondergeteekende zich zijne persoonlijke meening als industrieel daartegenover te stellen, en als zijne overtuiging uit te spreken, dat een wettelijk voorschrift, waarborgend eene nachtrust voor vrouwen van 11 uren, volstrekt geen overdreven eisch is.

De eerste ondergeteekende staafde zijne bewering, door er op te wijzen, dat, terwijl de Nederlandsche Arbeidswet van 1889 voor vrouwen als regel een maximum arbeidsduur voorschrijft van 11 uren, tusschen 5 uren voorm. en 7 uren nam., in zijne industrieele ondernemingen, door eene bepaling van een fabrieksreglement — samengesteld na overleg met een uit en door arbeiders gekozen fabrieksraad — de maximum arbeidsduur bepaald werd op 10 uren, tusschen $6^1/_2$ uur voorm. en 6 uren nam., terwijl slechts in zeer bijzondere gevallen de arbeidsduur met één uur mag worden verlengd, en derhalve de duur der nachtrust als regel $12^1/_2$ uur bedraagt en alleen bij uitzondering tot $11^1/_2$ uur wordt verminderd; terwijl het hier ten deele geldt eene glasindustrie, waarvoor in sommige andere landen nog steeds nachtarbeid van vrouwen bestaat. Bovendien werd onlangs in zijne ondernemingen elke arbeid — dus ook de *dag*arbeid — voor *gehuwde* vrouwen opgeheven.

In eene vierde vergadering der commissie verklaarde de Belgische delegatie, dat zij ingevolge nieuwe telegraphisch ontvangene instructiën van hare Regeering, gemachtigd is zich aan te sluiten bij de goedkeuring van de voorgestelde grondslagen, onder voorbehoud, dat voor die Staten, welke op dit oogenblik den arbeid voor volwassene vrouwen niet wettelijk hebben geregeld, bij wijze van overgangsmaatregel gedurende 3 jaren de normale duur der onafgebroken nachtrust tot 10 uren mag worden verminderd.

Deze belangrijke toenadering werd met vreugde begroet, en het voorstel der Belgische delegatie met algemeene stemmen aangenomen.

Het ontwerp-besluit, zooals het door het comité van redactie was voorgesteld, werd aldus aangevuld en met enkele wijzigingen goedgekeurd in een vorm die geheel overeenstemt met het

definitief besluit door de conferentie genomen in hare vierde algemeenen vergadering, en waarvan de volledige Fransche tekst hieronder is vermeld.

In de vierde algemeene vergadering was uitsluitend aan de orde de beraadslaging over het hiervoren bedoeld besluit der commissie, luidend in zijn geheel, — in originali — als volgt:

Bases

d'une convention internationale sur l'interdiction du travail de nuit des femmes employées dans l'industrie.

Article premier.

Le travail industriel de nuit sera interdit à toutes les femmes sans distinction d'âge, sous réserve des exceptions prévues ci-après.

La convention s'appliquera à toutes les entreprises industrielles où sont employés plus de dix ouvriers et ouvrières; elle ne s'appliquera en aucum cas aux entreprises où ne sont employés que les membres de la famille.

A chacune des parties contractantes incombera le soin de définir ce qu'il faut entendre par entreprises industrielles. Dans celles-ci seront comprises les mines et carrières, ainsi que les industries de fabrication et de transformation des matières; la législation nationale précisera sur ce dernier point la limite entre l'industrie, d'une part, l'agriculture et le commerce, d'autre part.

Article 2.

Le repos de nuit visé à l'article précédent aura une durée minimum de onze heures consécutives; dans les onze heures, quelle que soit la législation de chaque Etat, devra être compris l'intervalle de 10 heures du soir à 5 heures du matin.

Toutefois, dans les Etats où le travail de nuit des femmes adultes employées dans l'industrie n'est pas actuellement réglementé, la durée du repos ininterrompu pourra, à titre transitoire et pour une période de trois ans au plus, être limitée à 10 heures.

Article 3.

L'interdiction du travail de nuit pourra être levée:

1. en cas de force majeure, lorsque dans une entreprise se

produit une interruption du travail, impossible à prevoir et n'ayant pas un caractère périodique;

2. dans le cas où le travail s'applique à des matières susceptibles d'altération très rapide, chaque fois que cela sera nécessaire pour sauver ces matières d'une perte inévitable.

Article 4.

Dans les industries soumises à l'influence des saisons et, en cas de circonstances exceptionnelles pour toute entreprise, la durée du repos ininterrompu de nuit pourra être réduite à dix heures, 60 jours par an.

Article 5.

Les ratifications de la convention à intervenir devront être déposées au plus tard le 31 décembre 1907.

Pour la mise en vigueur de la convention, il sera stipulé un délai de trois ans à dater du dépôt des ratifications.

Ce délai sera de dix ans:

1. pour les fabriques de sucre brut de betterave;

2. pour le peignage et la filature de la laine;

3. pour les travaux au jour des exploitations minières, lorsque ces travaux sont arrêtés annuellement, quatre mois au moins par des influences climatériques.

De gedelegeerde van Zweden verklaart, dat hij overtuigd is, dat Zweden in beginsel instemming zou kunnen betuigen met deze grondslagen, doch dat hij geene voldoende opdracht heeft ontvangen om namens zijne Regeering te stemmen en de akte te onderteekenen.

De gedelegeerde van Engeland geeft een overzicht van den toestand in zijn land en toont aan, dat die geheel beantwoordt aan hetgeen hier ter goedkeuring aan de conferentie wordt voorgesteld; hij zegt echter geene volmacht te hebben om zijne Regeering in deze zaak te binden.

De gedelegeerde van België verklaart, dat vooral wegens den geest van samenwerking die deze conferentie bezield heeft, de Belgische Regeering niet heeft blijven vasthouden aan de twee voornaamste eischen die zij aanvankelijk had gesteld, nl: de beperking der nachtrust op 10 uren en de niet toepasselijkheid van het verbod van vrouwennachtarbeid op de textielnijverheid. Hij betuigt zijn dank voor de vele blijken van instemming welke in de commissie-vergadering de Belgische delegatie mocht ontvangen.

De eerste ondergeteekende, die in de tweede algemeene vergadering het standpunt der Nederlandsche Regeering had toegelicht, achtte — vooral omdat besloten was dat de officieele verslagen der commissie-vergaderingen zeer beknopt zouden zijn — het noodig om eveneens in eene algemeene vergadering melding te maken van het, ingevolge de van zijne Regeering ontvangene nieuwe instructiën, gewijzigde standpunt.

Dit geschiedde met de navolgende woorden:

„*Monsieur le Président.*

„Dans la deuxième séance plénière de cette Conférence, tout en donnant un exposé de la situation de la Hollande en cette matière, j'ai fait prévoir que les instructions reçues de la part de notre Gouvernement ne me permettraient pas d'adhérer aux propositions du Conseil fédéral suisse au sujet de l'interdiction du travail de nuit des femmes.

„J'ai expliqué que le Gouvernement Néerlandais, ayant interdit légalement le travail de nuit des femmes par une réglementation du travail de jour et ayant rigoureusement limité la durée de ce travail, désirait par contre se réserver une grande liberté pour ce qui concerne l'intervalle entre les heures du commencement et de la fin du travail et, notamment, une liberté plus grande que celle qui pourra être tolérée dans une législation qui se borne uniquement à prescrire la durée du repos de nuit, parceque dans ce dernier système la durée prescrite devra forcément dépasser le nombre des heures nécessaires au repos de nuit proprement dit, cela pour empêcher indirectement une majoration non légitimée de la durée du travail du jour.

Je suis bien heureux que dans une des séances de la commission l'honorable M. Millerand, d'une façon aussi claire qu' éloquente, à défendu cette dernière thèse, lorsque la proposition d'une des délégations, ayant pour but de réduire pour des cas exceptionnels la durée du repos de nuit à 8 heures, a été combattue par lui, précisément pour le motif qu'un repos de nuit de 8 heures permettrait l'abus d'un travail de jour plus long qu'il ne serait justifié d'accorder, même exceptionnellement, pour n'importe quelle industrie.

„Toutefois, M. le Président, ainsi que je l'ai déjà communiqué dans une des dernières séances de la commission, depuis quelques jours la délégation néerlandaise à reçu de nouvelles instructions de la part de son Gouvernement.

Aprés avoir suivi avec un vif intérêt les débats si intéressants de la commission et aprés avoir constaté l'effort considérable de la grande majorité des délégations pour arriver par des conces-

sions réciproques à une entente générale, étant de plus personnellement et en qualité d'industriel, convaincu que les propositions présentées sont très acceptables, j'ai d'accord avec mon co-délégué, insisté, auprès de notre Gouvernement pour qu'il veuille bien, malgré que notre législation garantit aux femmes un repos de nuit suffisant, donner son adhésion aux propositions faites au sein de la commission.

„Le résultat de notre démarche a été très favorable, vu que notre Gouvernement, tout en maintenant, d'une part, sa conviction que le principe d'une interdiction du travail de nuit par une réglémentation du travail du jour est beaucoup plus rationnel que celui d'une réglémentation se bornant à fixer la durée du repos de nuit, veut d'autre part, prouver son vif désir de collaborer à une entente générale en vue du succès de cette Conférence.

„Pour ce motif, notre Gouvernement a autorisé ses délégués à donner une adhésion complète aux propositions qui sont en ce moment soumises à l'approbation de cette assemblée."

Na deze mededeeling werd door een lid der Fransche delegatie, den heer Millerand, instemming betuigd met de verklaring der Nederlandsche delegatie.

Bij de definitieve eindstemming werd het voorstel betreffende de hiervoren genoemde grondslagen voor het verbod van industrieelen nachtarbeid voor vrouwen, aangenomen door 13 delegaties, namelijk die van Duitschland, Oostenrijk, Hongarije, België, Denemarken, Spanje, Frankrijk, Italië, Luxemburg, Noorwegen, Nederland, Portugal en Zwitserland.

Twee delegaties onthielden zich van stemmen, namelijk die van Engeland en Zweden (toelichting hiervoren bladz. 19).

Deze uitslag werd algemeen als een zeer gunstige beschouwd, vooral daar aanvankelijk wegens de houding van meerdere Staten de verwachtingen niet hoog gespannen waren.

Het kan niet ontkend worden, dat de termijnen voor de ratificatie en invoering vrij lang genomen zijn, terwijl bovendien uit den aard der zaak de definitieve totstandkoming eener internationale overeenkomst, afhangt van de zienswijze van de wetgevende macht der verschillende landen, en voorbehouden blijft aan nadere onderhandelingen langs diplomatieken weg.

Doch anderzijds dient men niet uit het oog te verliezen, dat zoowel de Regeeringen der verschillende landen, alsook de betrokkene industrieelen rekening zullen houden met de uitspraak

der Berner-Conferentie en zich reeds onmiddellijk zullen beijveren om den industrieelen nachtarbeid voor vrouwen geleidelijk te beperken, ten einde te ontkomen aan de bezwaren verbonden aan een plotseling intredend verbod.

Nadat aldus door de Conferentie in hare derde en vierde algemeene vergadering de definitieve besluiten waren genomen over de twee aanhangige quaesties — namelijk het verbod voor het gebruik van witten phosphor in de lucifersindustrie, en het verbod van industrieelen nachtarbeid voor vrouwen — werd van elk dezer besluiten eene eindakte opgemaakt en onderteekend door de leden van die delegatiën, welke hare instemming daarmede hadden betuigd.

Na de onderteekening der akten, werd in de laatste algemeene vergadering door gedelegeerden van Frankrijk en Duitschland en ten slotte ook door den voorzitter dr. Deucher met voldoening gewezen op den goeden uitslag der Conferentie, vooral voor wat betreft het verbod van nachtarbeid voor vrouwen, en door den voorzitter werd de hoop uitgesproken dat deze stap op het gebied der internationale arbeidswetgeving tot heil der volkeren zal strekken.

De ondergeteekenden willen dit verslag niet eindigen zonder met een enkel woord melding te maken van de buitengewoon hartelijke wijze waarop de gedelegeerden door de Zwitsersche Regeering werden ontvangen.

Zij herinneren zich ook met voldoening de welwillendheid en hulpvaardigheid hun betoond door den Minister-Resident van Nederland te Bern, den hooggeboren heer mr. A. F. L. graaf van Rechteren Limpurg.

Ook zij hier vermeld, dat de onderlinge omgang der gedelegeerden buiten de vergaderingen eene zeer geschikte gelegenheid bood tot gedachtenwisseling over de sociale toestanden in de verschillende landen, in verband met de aldaar bestaande, ontworpen of in studie zijnde wettelijke maatregelen. Zoo werd o. a. met instemming vernomen, hoe in Nederland thans de bestrijding van het gebruik van lood in de diamant-nijverheid, het schildersvak en de aardewerkglazuur is ter hand genomen, door het uitschrijven van prijsvragen en het maken van proeven in opdracht der Regeering.

Ten slotte een woord van dank, dat het H. M. de Koningin behaagd heeft, op voordracht van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, de ondergeteekenden aan te wijzen

als gedelegeerden en zij aldus in staat werden gesteld aan de belangrijke werkzaamheden van de Berner-Conferentie deel te nemen.

Maastricht,
's Gravenhage, | 14 Juli 1905.

L. H. W. Regout.
H. F. Kuyper.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 16 Augustu 1905, n°. 191.

N°. 56.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *van 1 Augustus* 1904—31 *Juli* 1905, *te Utrecht belast met het afnemen van de practische examens van apotheker.* (Tweede zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Koninklijk besluit van 1 Augustus 1904 n°. 54 te Utrecht belast met het afnemen van de practische examens van apotheker, heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag van hare werkzaamheden, in de tweede zitting, aan te bieden.

De Commissie bestaat uit de heeren: prof. dr. H. Wefers Bettink, lid en voorzitter, prof. dr. F. A. F. C. Went, C. Guldensteeden Egeling, leden, en P. Denijs, lid en secretaris.

In eene voorloopige vergadering, welke gehouden werd op 6 Mei 1905, werden de werkzaamheden voor de tweede zitting besproken, en werd besloten, dat de gang van het examen in hoofdzaak, dezelfde zoude zijn als bij de eerste zitting.

Voor het examen hadden zich veertien candidaten aangemeld.

Toen de termijn van aangifte verstreken was, ontving de Commissie van Uwe Excellentie bericht, dat een candidaat, die wegens ziekte, in gebreke was gebleven zich vóór 1 Mei bij den voorzitter der Commissie aan te melden zich tot Uwe Excellentie had gewend, met verzoek, alsnog aan het examen te mogen deelnemen.

Ofschoon van de zijde der Commissie, in dit bijzondere geval geen bezwaar bestond den candidaat tot het examen toe te laten, en door Uwe Excellentie aan adressant toestemming was verleend, mits hij zich zoo spoedig mogelijk bij den voorzitter

der Commissie aanmeldde, heeft hij van de gegeven vergunning geen gebruik gemaakt.

De candidaten werden in twee groepen, elk van zeven, geëxamineerd. Het examen werd gehouden op de werkdagen van 13 Juni tot en met 27 Juni, en van 28 Juni tot en met 12 Juli.

Het examen had plaats, onder voortdurend toezicht der Commissie, in het pharmaceutisch laboratorium der Rijks-universiteit, met uitzondering van het examen in de microscopie, dat in het botanisch laboratorium der Rijks-universiteit werd afgenomen.

Aan elk der candidaten werd uit de volgende serieën van werkzaamheden, welke vooraf in haar geheel waren vastgesteld, een nummer bij trekking toegewezen.

SERIE I. *Bereiding van galenische en scheikundige praeparaten.*

1.	Aqua Foeniculi e fructibus.	1000	gram.
	Citras magnesicus effervescens.	100	„
	Nitras bismuthicus elutus.	100	„
	Acidum anisicum.	50	„
2.	Sirupus iodeti ferrosi.	100	„
	Extractum viburni liquidum.	250	„
	Iodetum hydrargyricum.	100	„
	Acidum cinnamicum.	30	„
3.	Solutio acetatis aluminici.	1000	„
	Solutio Ferri albuminata.	500	„
	Hydrazo-benzolum.	50	„
	Oxydum hydrargyricum.	50	„
4.	Rob Juniperi.	250	„
	Emplastrum oxydi plumbici.	250	„
	Chloretum aluminicum anhydricum.	50	„
	Salicylas methylicus.	30	„
5.	Spiritus aromaticus.	500	„
	Extractum Chinae.	100	„
	Acidum nitricum (63 pct.)	100	„
	Tannas Chinini insipidus.	100	„
6.	Sapo kalinus ex oleo Sesami.	500	„
	Extractum Secalis cornuti.	100	„
	Liquor arsenicalis Fowleri F. I.	250	„
	Alcoholl allylicus.	50	„

7.	Oleum Anisi.	25	gram.
	Sirupus Papaveris.	500	„
	Sulfas ammonico-ferricus.	100	„
	Thymolum.	30	„
8.	Aqua Menthae Piperitae e Herba.	1000	„
	Emplastrum Cantharidum.	100	„
	Saccharas ferricus.	250	„
	Benzaldehydum.	50	„
9.	Resina Podophylli.	25	„
	Extractum Secalis cornuti fluidum.	100	„
	Solutio acetatis plumbici basici.	1000	„
	Hexamethyleen tetramine.	25	„
10	Oleum jecoris Aselli cum benzoate ferrico.	250	„
	Extractum Belladonnae e Herba.	2.5	kilo.
	Acidum hydrochloricum. (40 pct.)	200	gram.
	Acidum sulfanilicum.	30	„
11.	Oleum Terebinthinae depuratum.	250	„
	Collodium.	100	„
	Sulfas zincicus e zinco crudo.	250	„
	Acidum hydrocyanicum. (5 pct.)	50	„
12.	Extractum Hydrastis liquidum.	500	„
	Sirupus Aurantiorum.	250	„
	Chloracetanilidum.	50	„
	Sulfas ferrosus.	250	„
13.	Sapo superadipatus cum pice liq.	250	„
	Extractum Rhei.	100	„
	Salicylas bismuthicus basicus.	50	„
	Diuretinum.	20	„
14.	Extractum Hyoscyami e Herba.	2.5	kilo.
	Sapo medicatus.	250	gram.
	Oxydum hydrargyricum flavum.	50	„
	Bromoformum.	50	„

SERIE II. *Qualitatieve analyse.*

Anorganisch.	Organisch.
1.	
Nitras kalicus.	Spiritus.
Chloretum ammonicum.	Acetas amylicus.

Sulfas magnesicus.
Sulfas cadmicus.
Acidum arsenicosum.

Alcohol methylicus.
Oleum Ricini.
Veratrinum.

2.

Sulfas zincicus.
Sulfas ammonicus.
Sulfas calcicus.
Sulfas ferrosus.
Sulfas cupricus.
Sulfas argenticus.

Bitartras kalicus.
Acidum oxalicum.
Acidum salicylicum.
Acidum citricum.
Acetas plumbicus.

3.

Permanganas kalicus.
Nitras niccolosus.
Nitras cupricus.
Nitras bismuthicus.
Oxydum stibiosum.

Acetanilidum.
Phenacetinum.
Acidum benzoïcum.
Saccharum lactis.
Acidum arsenicosum.

4.

Sulfas magnesicus.
Chloras kalicus.
Sulfas kalico-aluminicus.
Chloretum hydrargyrosum.

Adeps suillus.
Paraffinum liquidum.
Acidum benzoïcum.
Tanninum.
Oxydum hydrargyricum.

5.

Acidum sulfuricum.
Acidum selenicum.
Chloretum ferricum.
Acidum arsenicosum.
Nitras ammonicus.

Hydrochloras Morphini.
Codeïnum.
Bitartras kalicus.
Lycopodium.
Acetanilidum.

6.

Nitras bismuthicus.
Nitras plumbicus.
Chloretum stannosum.
Nitras kalicus.
Nitras calcicus.

Oleum Anisi.
Oleum Olivarum.
Spiritus.
Oleum Terebinthinae.
Chloroformum.
Chininum.

7.

Chloretum ammonicum.
Chloretum natricum.
Chloretum baryticum.
Nitras cobaltosus.
Chloretum cupricum.
Chloretum plumbicum.

Aether.
Alcohol amylicus.
Acidum tartaricum.
Acetas aethylicus
Picrotoxinum.
Alcohol aethylicus.

8.

Oxydum cupricum.
Sulfas baryticus.
Oxydum ferricum.
Oxydum hydrargyricum.
Sulfidum Stibiosum.

Santoninum.
Hydrochloras Chinini.
Acidum Oxalicum.
Amylum Solani.
Saccharum Lactis.

9.

Nitras argenticus.
Nitras plumbicus.
Nitras bismuthicus.
Nitras cobaltosus.
Nitras natricus.
Nitras calcicus.

β. Naphtolum.
Naphtalinum.
Sulfonalum.
Gummi arabicum.
Acidum citricum.

10.

Carbonas kalicus.
Phosphas calcicus.
Sulfas natricus.
Chloretum stronticum.
Acidum arsenicosum.

Sulfas Chinini.
Sulfas Chinidini.
Salicinum.
Oxalas kalicus.
Acidum gallicum.

11.

Oxydum zincicum.
Sulfas cadmicus.
Carbonas lithicus.
Sulfas magnesicus.
Nitras kalicus.

Glycerinum.
Tartarus kalico-stibicus.
Sirupus simplex.
Chloretum magnesicum.
Acidum formicum.

12.

Sulfas natricus.
Phosphas calcicus.
Sulfas ammonico-ferricus.
Sulfas chromicus.

Oleum Ricini.
Paraffinum liquidum.
Aether petroleï.
Acidum stearicum.
Phenolum.
Aether.

13.

Crocus martis.
Sulfur.
Acidum boricum.
Chloretum hydrargyricum.
Oxydum stibicum.

Saccharum Lactis.
Gummi arabicum.
Amylum Maïdis.
Diuretinum.
Brucinum.

	14.	
Sulfidum stibicum.		Amylum Tritici.
Carbonas bismuthicus.		Antipyrinum.
Phosphas calcicus.		Acidum succinicum.
Iodetum plumbicum.		Chloretum plumbicum.
		Saccharinum.

Serie III. *Quantitatieve analyse.*

Gewichtsanalyse.		Maatanalyse.
Morphine in opium.	1.	Glukose in Urine.
Coffeïnum in thee.	2.	Chloras kalicus in poeders.
Santóninum in wormkoekjes.	3.	Permanganaat in oplossing.
Lood in solutio acetatis plumbici basici.	4.	Stikstof in brood.
Kwik in kwikzalf.	5.	Alcaloïden in cortex Chinae.
Hars in Pulvis Jalapae.	6.	Lood in drinkwater.
Kalk in chloret. calcicum-oplossing.	7.	Ioodgetal in oleum jecoris aselli.
Alcaloïden in Extractum Strychni.	8.	Alkohol en zuurgehalte in bier.
Minerale bestanddeelen en water in brood.	9.	IJzer in solutio Ferri albuminata.
Morphine in poeders.	10.	Chloor in drinkwater.
Kwik in Cinnaber.	11.	Formaldehyde in oplossing.

12.	Phosphorzuur in Guano.	Salpeterzuur in drinkwater.
13.	Vaste bestanddeelen en vet in melk.	Sterkte van loog.
14.	Chinine in pillen.	Actief Chloor in chloorkalk.

SERIE IV. *Opsporing en onderscheiding van vergiften.*

	Anorganisch gedeelte.	Organisch gedeelte.
1.	50 milligram chloretum hydrargyricum in vleesch.	100 milligram sulfas Atropini in spijs.
2.	20 milligram acidum arsenicosum in vleesch.	100 milligram Papaverinum in spijs.
3.	100 milligram sulfas cupricus in thee.	130 milligram Cantharidinum in spijs.
4.	100 milligram chloretum stibiosum in beschuit.	100 milligram hydrochloras Cocaïni in wijn.
5.	150 milligram sulfas zincicas in vleesch.	100 milligram Santoninum in cacaopoeder.
6.	30 milligram arsenas natricus in vleesch.	100 milligram Anilinesulfaat in cacaopoeder.
7.	500 milligram sulfas kalicoaluminicus in brood.	50 milligram nitras Strychnini in koffiepoeder.
8.	100 milligram oxydum hydrargyricum in koffiepoeder.	100 milligram Antipyrinum in spijs.
9.	150 milligram stannas natricus in soep.	100 milligram Brucinum in cacao.
10.	100 milligram nitras plumbicus in spijs.	1 gram Pulvis Opii in cacao.

11.

1 gram hydras natricus in spijs.	100 milligram hydrochloras Cocaïni in wijn.

12.

150 milligram chloretum stannosum in spijs.	200 milligram Gutti in thee.

13.

200 milligram bichromas kalicus in thee.	100 milligram cyanetum kalicum in mosterd.

14.

150 milligram nitras baryticus in meel.	100 milligram Thebaïnum in mosterd

Gedurende dit gedeelte van het examen trok zich één candidaat terug.

Bij het examen in de Pharmacognosie, werden ook mengsels van gesneden plantendeelen gegeven, die door de candidaten herkend en beschreven moesten worden. Van de veertien candidaten, die aan het examen deelnamen, trok zich één terug, vier candidaten werden afgewezen, en aan de overigen werd, nadat zij in handen van den voorzitter den door de wet gevorderden eed of de belofte hadden afgelegd, de akte van bevoegdheid als apotheker uitgereikt.

De namen der geslaagden zijn:

Nelly Bonte, geboren 24 Juli 1883, te Gouda;

Petronella Hermanna Cornelia Brandt, geboren 23 Maart 1881, te Delfzijl;

Cornelis Leonard de Fouw, geboren 18 November 1881 te Alkmaar;

Wieger Hooftman, geboren 25 Augustus 1881 te Hoogeveen;

Cipriaan Johan François Louis Knufman, geboren 24 Augustus 1879 te Riouw;

Apolonia Petronella Adriana Moll Schnitzler, geboren 13 September 1882 te Apeldoorn;

Petrus Steenmeijer, geboren 1 Januari 1865 te Zierikzee;

Gustaaf Adolf Stutterheim, geboren 22 Februari 1879 te Rotterdam;

Frits Leopold Constant Weehuizen, geboren 24 Mei 1880, te Sekar-Soelie (Klaten).

Utrecht, 14 Juli 1905.

Dr. H. Wefers Bettink.
P. Denijs, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 13 en Maandag 14 Augustus 1905, n°. 189.

N°. 57.

VERSLAG *van het in Nederlandsch-Indië gehouden examen tot toelating op den Hoofdcursus in het jaar* 1905, *ingevolge het bepaalde bij art.* 8 *der wet van* 21 *Juli* 1890 *tot regeling van het militair onderwijs bij de landmacht, enz.* (Nederlandsch Staatsblad *n°.* 126).

(Departementen van Koloniën en Oorlog.)

A. *Samenstelling der commissie.*

Ingevolge beschikking van het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië, Iste afdeeling, dd. 18 April 1905, n°. 15, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: C. A. T. T. R. J. Romswinckel, majoor bij het 11de bataljon infanterie;

leden:

H. Schokker en C. J. van Kakum, kapiteins bij het 18de bataljon infanterie;
G. Aars, 1ste-luitenant-adjudant bij laatstgenoemd korps;

lid en secretaris: P. D. Visser, 1ste-luitenant, leeraar aan de militaire school.

B. *Regeling van het examen.*

Het voorschrift betreffende de toelating van onderofficieren van het leger in Nederlandsch-Indië tot den Hoofdcursus, opgenomen in de Algemeene order voor het Indische leger n°. 4 van 1894, geeft, voor zoover zulks het toelatingsexamen tot die

inrichting betreft, aan, naar welke algemeene beginselen het examen is afgenomen.

Overeenkomstig het bepaalde bij art. 21 van evenbedoeld voorschrift, verdeelde de commissie zich in de navolgende subcommissiën:

voor de reken-, de stel- en de meetkunde, zoomede het voorloopig voorschrift op den velddienst en de exercitiereglementen en dienstvoorschriften: kapitein H. Schokker en de 1ste-luitenant P. D. Visser;

voor de aardrijkskunde, de geschiedenis, de Nederlandsche en de Fransche taal: kapitein C. J. van Kakum en de 1ste-luitenant-adjudant G. Aars;

terwijl het schrijven door de commissie in haar geheel werd beoordeeld.

Bijlagen I en II geven een overzicht van de regeling van het schriftelijk en het mondeling gedeelte van het examen.

Bijlage III bevat de rangschikking der adspiranten die niet aan de vereischten van het toelatingsexamen hebben voldaan, met vermelding van het aantal door hen behaalde punten in de verschillende vakken, terwijl in bijlage IV zijn opgenomen de cijfers van beoordeeling toegekend voor de verschillende vakken.

C. *Aantal adspiranten.*

Tot het examen waren toegelaten 8 adspiranten, waarvan 7 aan beide gedeelten van het examen hebben deelgenomen, terwijl één adspirant door ziekte verhinderd was het mondelinge gedeelte en gedeeltelijk het schriftelijke gedeelte bij te wonen.

D. *Uitslag van het examen.*

Van de 7 adspiranten die aan beide gedeelten van het examen hebben deelgenomen, wenschten 6 uitsluitend voor het wapen der infanterie en één voor het dienstvak der militaire administratie in aanmerking te worden gebracht.

Aan de vereischten van het wapen der infanterie voldeden alle adspiranten, terwijl eveneens aan het examen voldeed de eenige adspirant voor het dienstvak der militaire administratie.

E. *Opmerkingen betreffende het examen in de verschillende vakken.*

1°. *Schrijven.* Het schrift werd beoordeeld uit het geleverde schriftelijk werk. Over het algemeen was het duidelijk en goed leesbaar.

2°. *Rekenkunde.* In dit vak waren de examinandi ruim voldoende onderlegd.

3°. *Stelkunde.* In dit vak waren de examinandi ruim voldoende onderlegd, met uitzondering van één der adspiranten, wiens kennis der stelkunde onvoldoende was.

4°. *Vlakke meetkunde.* In dit vak waren de examinandi voldoende onderlegd.

5°. *Nederlandsche taal.* In de taal, stijl en spraakleer waren de examinandi voldoende onderlegd. Zij konden zich bij het mondelinge gedeelte voldoende in zuiver en beschaafd Nederlandsch uitdrukken.

6°. *Fransche taal.* De uitspraak was over het algemeen onvoldoende, terwijl de woordenkennis en de kennis der grammatica slechts even voldoende waren.

7°. *Aardrijkskunde.* De examinandi waren in dit vak ruim voldoende onderlegd, met uitzondering van één der adspiranten, wiens kennis van dit vak onvoldoende was.

8°. *Geschiedenis.* De kennis der examinandi van dit vak was ruim voldoende, met uitzondering van één der adspiranten, wiens kennis in dit vak slechts even voldoende was.

9°. *Dienst- en exercitiereglementen en dienstvoorschriften.* Met uitzondering van één der adspiranten, wiens kennis onvoldoende was, gaven de adspiranten blijken ruim voldoende kennis hiervan te bezitten.

Meester-Cornelis, 11 Mei 1905.

Voor de Commissie,

De Secretaris, P. D. Visser.

De Voorzitter, Romswinckel.

Bijlage I.

—

Toelatingsexamen tot den Hoofdcursus in 1905.

Tableau voor het schriftelijk gedeelte van het examen.

Data.	Duur van het examen vóór of na den middag.	Vakken.	Nos. der vragen.	Tijdstip waarop elke vraag moet worden uitgereikt.
1905 April				voormiddag.
25	7.15 v.m.—12.15 n.m.	Aardrijkskunde.	1	7.15 uur 1)
			2	8.15 „
			3	9.15 „
			4	11.00 „ 2)
			5	11.30 „
26	7—11.15 v.m.	Geschiedenis.	1	7.00 uur 3)
			2	7.45 „
			3	8.30 „
			4	9.15 „
			5	10.30 „
27	7.5—11.40 v.m.	Rekenkunde.	1	7.5 uur 4)
			2	7.55 „
			3	8.40 „
			4	10.15 „
			5	10.55 „
28	7.5—12 v.m.	Stelkunde.	1	7.5 uur 5)
			2	7.55 „
			3	8.50 „ 6)
			4	10.20 „
			5	11.15 „

1) Bij alle vakken een liniaal medebrengen. 2) 10.15—11 rust. 3) 9.45—10.30 rust. 4) 9.30—10.15 rust. 5) 9.35—10.20 rust. 6) Bij de stelkunde een logarithmentafel medebrengen; bij alle wiskundige vakken passerdoos en liniaal.

Data.	Duur van het examen vóór of na den middag.	Vakken.	Nos. der vragen.	Tijdstip waarop elke vraag moet worden uitgereikt.
1905 April				voormiddag.
29	7.10 v.m.—12.20 n.m.	Vlakke meetkunde.	1	7.10 uur 1)
			2	8.00 „
			3	8 50 „
			4	10.40 „
			5	11.35 „
Mei 1	7—11 v.m.	Nederlandsche taal.	1	7.00 uur 2)
			2	8.00 „
			3	9.30 „
	11 v.m.—12.30 n.m.	Aardrijkskunde.	1	11.00 „ 3)
			2	11.45 „
2	7.15—9.45 v.m.	Fransche taal.	1	7.15 uur 4)
			2	8.15 „
			3	9.00 „
	10.15—12 v.m.	Voorloopig voorschrift op den velddienst.	1	10.15 „
			2	10.45 „
			3	11.15 „
8	9 v.m.—12.15 n.m.	Geschiedenis.	1	9.00 uur 3)
			2	10.30 „
			3	11.30 „ 5)

1) 8.50—10.40 rust. 2) 9—9.30 rust. 3) Ingevolge Algemeene order 1894 n°. 4 art. 17. 4) Dictionnaire medebrengen. 5) Na afloop van zijn mondeling examen in de meetkunde.

Meester-Cornelis, 11 Mei 1905.

De Secretaris, P. D. VISSER.

De Voorzitter, ROMSWINCKEL.

BIJLAGE II.

Toelatingsexamen tot den
Tableau voor het mondeling

Data.	Nummers der adspiranten.	UREN. 7 v.m. — 10.15 v.m.	10.30 v.m. — 10.50 v.m.	7 v.m. — 10.10 v.m.	7 v.m. — 10.20 v.m.
1905 Mei 3	inf. 1 t/m 6 adm. 1 inf. 3	Aardrijkskunde	Aardrijkskunde		
Mei 4	inf. 1 t/m 6 adm. 1			Geschiedenis.	
Mei 5	inf. 1 t/m 6 adm. 1				Rekenkunde.
Mei 6	inf. 1 t/m 6 adm. 1				
Mei 8	inf. 1 t/m 6 adm. 1				
Mei 9	inf. 1 t/m 6 adm. 1				
Mei 10	inf. 1 t/m 6 adm. 1 inf. 3				
Mei 11	inf. 1 t/m 6				

Meester-Cornelis, 11 Mei 1905.

Hoofdcursus in 1905.
gedeelte van het examen.

Uren.					
7 v.m.	7 v.m.	7 v.m.	7 v.m.	10 v.m.	7 v.m.
10.15 v.m.	10.40 v.m.	9.40 v.m.	9.35 v.m.	10.20 v.m.	11 v.m.
Stelkunde.					
	Meetkunde.				
		Nederlandsche taal.			
			Fransche taal.	Geschiedenis.	
					Velddienstvoorschriften, dienst- en exercitie reglementen.

Voor de Commissie,

De Secretaris, P. D. Visser.

De Voorzitter, Romswinckel.

Bijlage III.

ALGEMEENE RANGLIJST van de adspiranten die aan het examen voor toelating tot den Hoofdcursus niet hebben voldaan.

GEENE.

Meester-Cornelis, 11 Mei 1905.

Voor de Commissie.

De Secretaris,	*De Voorzitter,*
P. D. Visser.	Romswinckel.

Bijlage IV. *Toelatingsexamen tot den Hoofdcursus in* 1905.

— Opgave van de in de verschillende vakken toegekende cijfers van beoordeeling in 1905.

Examenvakken.	Aantal malen dat is toegekend.						Aantal voldoende examens.	Aantal voldoende examens ten honderd.	Voldoende examens ten honderd in alle vakken.	Aantal malen dat is toegekend.				Aantal onvoldoende examens.	Aantal onvoldoende examens ten honderd.	*Aanmerkingen.*
	100	99—90	89—80	79—70	69—60	59—50				49—40	39—30	29—20	19—10			
Schrijven	„	„	„	1	3	3	7	100		„	„	„	„	„	„	*Schaal van beoordeeling.*
Rekenkunde . . .	„	„	„	2	4	1	7	100		„	„	„	„	„	„	
Stelkunde	„	„	„	4	1	1	6	$85^5/_7$		1	„	„	„	1	$14^2/_7$	100 uitmuntend.
Meetkunde	„	„	„	1	2	4	7	100		„	„	„	„	„	„	90 zeer goed.
Nederlandsche taal .	„	„	„	1	4	2	7	100		„	„	„	„	„	„	80 goed.
Fransche taal . . .	„	„	„	1	1	5	7	100	$66^2/_3$	„	„	„	„	„	„	70 ruim voldoende.
Aardrijkskunde . .	„	„	1	2	1	2	6	$85^5/_7$		1	„	„	„	1	$14^2/_7$	60 voldoende.
Geschiedenis . . .	„	„	1	3	1	2	7	100		„	„	„	„	„	„	50 even voldoende.
Dienst- en exercitie-reglementen en dienstvoorschriften	„	„	„	1	3	1	5	$83^1/_3$		1	„	„	„	1	$16^2/_3$	40 onvoldoende. 30 gering. 20 slecht. 10 zeer slecht.

Voor de Examen-commissie,

De Secretaris, P. D. Visser.

De Voorzitter, Romswinckel.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 18 Augustus 1905, n°. 193.

N°. 58.

VERSLAG *omtrent het in Juli/Augustus* 1905 *gehouden examen voor de betrekking van surnumerair der posterijen en telegraphie.*

Samenstelling der commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid van 22 Juni 1905, n°. 2509, van 29 Juni 1905, n°. 2628, en van 24 Juli 1905, n°. 3053, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: de heer G. J. C. A. Pop, directeur-generaal der posterijen en telegraphie;

lid en plaatsvervangend-voorzitter: de heer C. van der Veen, hoofdinspecteur der posterijen;

lid en secretaris: de heer W. Otto, hoofdcommies der telegraphie te 's Gravenhage;

leden:

de heer H. P. van Nieuwenburg, directeur van de school van het departement 's Gravenhage der Maatschappij „Tot Nut van het Algemeen" te 's Gravenhage, en de heer dr. M. A. van Weel, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage, voor het examen in de Nederlandsche taal en in de Staatsinrichting;

mej. M. Boccard, leerares in de Fransche taal en letterkunde te 's Gravenhage, en de heer J. Kruyswijk, hoofd van de Waalsche diaconieschool te 's Gravenhage, voor het examen in de Fransche taal;

de heer V. G. E. Ahn, hoofdcommies bij het hoofdbestuur

der posterijen en telegraphie te 's Gravenhage, en de heer H. Nieukerke, hoofd der Charitable-sociëteitsschool te 's Gravenhage, voor het examen in de Duitsche taal;

de heer R. ten Raa, leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage, en de heer B. A. Fellinga, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage, voor het examen in de Engelsche taal;

de heer dr. G. K. Nugteren, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Alkmaar, en de heer dr. G. C. Gerrits, leeraar bij het middelbaar onderwijs te Amsterdam, voor het examen in de natuurkunde en in de meetkunde;

de heer P. Kisjes, leeraar aan de ambachtsschool te 's Gravenhage. en de heer G. W. ten Dam, leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam, voor het examen in de rekenkunde en in de stelkunde;

de heer H. F. Eckmann, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage, de heer dr. H. Blink, privaat docent aan de Rijks-universiteit te Leiden, en de heer A. Brandes Sz., leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage, voor het examen in de aardrijkskunde.

Regeling van het examen.

Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gelijktijdig plaats op 26 en 27 Juli in de rotonde-zaal van het Koninklijk Zoölogisch Botanisch Genootschap, aan de Koningskade te 's Gravenhage. Een gedeelte van 28 Juli en 31 Juli werden aan de correctie van het schriftelijk werk besteed.

Het mondeling examen, waartoe de candidaten bij groepen van 6 werden opgeroepen, had plaats in de lokalen van het Valkenhuis bij de Gevangenpoort te 's Gravenhage, op 1, 3, 4, 5 en 7 Augustus.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 27 mannelijke candidaten, waarvan zich één voor den aanvang van het examen heeft teruggetrokken. Alle candidaten werden lichamelijk geschikt bevonden. Van het geneeskundig onderzoek werden vrijgesteld candidaten, die in Februari 1905 aan het examen voor klerk der posterijen en telegraphie hebben deelgenomen.

Uitslag van het examen.

Van de 26 candidaten, die dus — ter mededinging naar 25 plaatsen — aan het examen deelnamen, zijn er 8 geslaagd; 3

van hen hebben volkomen aan de eischen van het programma voldaan, de overigen hadden in één vak een onvoldoend aantal punten, doch behaalden in het geheel meer dan $^2/_3 + ^1/_{24} = ^{17}/_{24}$ van het maximum, waardoor zij volgens art. 20 van het reglement als geslaagd konden worden beschouwd.

Van de 18 niet geslaagden hadden er:

2	onvoldoende	in	vier	vakken
6	„	„	vijf	„
3	„	„	zes	„
3	„	„	zeven	„
2	„	„	acht	„
1	„	„	negen	„
1	„	„	elf (alle)	„

Niet voldeden van deze 18 in:

Nederlandsche taal	11	candidaten	
Fransche „	16	„	
Engelsche „	13	„	
Duitsche „	10	„	
Aardrijkskunde	12	„	
Rekenkunde	4	„	
Stelkunde	6	„	
Meetkunde	13	„	
Natuurkunde	14	„	
Staatsinrichting	10	„	bovendien in
handschrift	9	„	

Opmerkingen betreffende het examen in de verschillende vakken.

I. Nederlandsche taal.

A. *Het Nederlandsch opstel.* Voor het Nederlandsch opstel kon aan ruim 60 pct. der candidaten een *voldoend* of *ruim voldoend* cijfer worden toegekend. Slechts enkelen konden het praedicaat „zeer goed” verwerven. In vele gevallen moest het opstel als onvoldoende worden getaxeerd wegens zinstorende taal- en stijlfouten, wat des te meer te betreuren valt, daar de inhoud dier opstellen vaak van vrij goede algemeene ontwikkeling getuigde.

B. *Het mondeling examen.* Bij het mondeling examen moest aan pl. m. 50 pct. der candidaten een onvoldoend cijfer worden toegekend. Hierbij moet worden opgemerkt, dat velen hunner, die in het opstel slechts weinig taalfouten hadden gemaakt, toch

geen grondige kennis bezaten van de regels, waarop eenvoudige gevallen van spelling en verbuiging berusten. Dit onderdeel van de studie der Nederlandsche taal wordt bijzonder in de aandacht der candidaten aanbevolen.

II. Staatsinrichting.

Ten opzichte van de studie der Staatsinrichting valt vooruitgang te constateeren, wat naar de meening der sub-commissie voor een deel mag worden toegeschreven aan eene betere keuze van leerboeken, voor een ander deel aan den meerderen ernst, waarmede dit vak was behandeld.

III. Fransche taal.

Velen candidaten kon voor het schriftelijk gedeelte geen voldoend cijfer worden toegekend. Men scheen zich weinig geoefend te hebben in het vertalen van zinnen en woorden uit het dagelijksch leven.

De uitspraak der meeste candidaten kon slechts aan laag gestelde eischen voldoen. Bij dit examen mag toch wel gevergd worden, dat de candidaat bij het lezen ook het zinaccent eenigszins tot zijn recht laat komen.

De mondelinge vertaling uit het Fransch in het Nederlandsch was meestal voldoende.

De vaardigheid in het spreken was, op enkele uitzonderingen na, gering. Aan dit onderdeel van het programma scheen weinig zorg besteed te zijn.

IV. Engelsche taal.

Het heeft de sub-commissie voor het Engelsch getroffen, dat het gehalte der candidaten dit jaar slecht was; zoowel voor het schriftelijk als het mondeling examen moest aan 50 pct. een onvoldoend cijfer worden toegekend.

V. Hoogduitsche taal.

Den candidaten werd een zeer eenvoudig stuk verhalend proza gegeven ter schriftelijke vertaling uit het Nederlandsch in het Hoogduitsch. 50 pct. dezer vertalingen waren bevredigend; 11 pct. (zeer) goed.

Een ander stuk verhalend proza werd mondeling uit het Hoogduitsch in het Nederlandsch vertaald. Bij het rekenschap geven van deze vertaling bleek, dat vele candidaten (30 pct.) ernstig werk hadden gemaakt van deze taal.

Het terug vertellen in het Hoogduitsch van een op het examen gelezen Hoogduitsch stukje was vaak verrassend goed.

Het lezen van Hoogduitsch schrift was in den regel voldoende.

Ten slotte heeft het de sub-commissiën, belast met het afnemen van het examen in de vreemde talen, getroffen, dat vele candidaten verklaarden òf geen boeken in die talen te hebben gelezen, òf zich althans den inhoud daarvan niet te kunnen herinneren.

VI. Aardrijkskunde.

Bij het examen in aardrijkskunde bleek, dat bij vele candidaten de kennis van de ligging der plaatsen niet genoegzaam steunde op die der verkeerswegen, en dat zij zich bij hunne studie der topographie bijna uitsluitend hadden beperkt tot het werktuigelijk in het geheugen prenten van reeksen van namen. Moesten zulke examinandi iets op de blinde kaart aanwijzen of de ligging en de beteekenis der plaatsen in verband brengen met de verschillende aardrijkskundige factoren, dan openbaarde deze eenzijdige opvatting zich op bedroevende wijze.

Bij de wiskundige aardrijkskunde schoten zeer dikwijls de krachten te kort voor het verklaren der eenvoudigste verschijnselen aan den hemel. Slechts weinigen hadden hunne studie door eigen waarneming meer vruchtbaar gemaakt.

VII. Rekenkunde.

In dit vak was de uitslag van het schriftelijk examen iets minder dan bij algebra, gevolg van het algebraïsch oplossen van vraagstukken, die toch zeer gemakkelijk rekenkundig konden worden gevonden. Het mondeling examen was vrijwel in overeenstemming met het schriftelijk.

VIII. Stelkunde.

De uitslag van het schriftelijk examen was over het algemeen zeer bevredigend te noemen, daar slechts aan 4 der candidaten een onvoldoend cijfer moest worden toegekend. Het mondeling daarentegen was zeer middelmatig; ontbinden in factoren liet dikwijls te wenschen over.

IX. Meetkunde.

Het schriftelijk zoowel als het mondeling examen was over het algemeen zeer onvoldoende. Aan slechts 35 pct. der candidaten kon bij het schriftelijk examen een voldoend cijfer worden toegekend. Bij enkelen slechts kon dit cijfer zoodanig verhoogd worden, ten gevolge van hun mondeling examen, dat het eindcijfer voldoende was.

Vaardigheid in het vlug oplossen van eenvoudige vraagstukken liet bijna altijd te wenschen over.

X. Natuurkunde.

Aan ruim 60 pct. der candidaten kon voor het schriftelijk werk geen voldoend cijfer worden toegekend, hoewel het examen ook hier alleen liep over „electriciteit", evenals bij het examen voor adspirant-commies.

Ook bij het mondeling examen bleek, hoe slecht door de meeste candidaten dit vak bestudeerd was, en hoe weinig candidaten een goed begrip hadden van stroomsterkte, weerstand e. d. Als vermoedelijke oorzaak van het slecht begrijpen van de natuurkundige verschijnselen wordt door de sub-commissie ook hier genoemd het feit, dat de natuurkunde bij verreweg de meeste candidaten uit leerboeken bestudeerd was en zij geen proeven hadden gezien.

XI. Het handschrift.

Over het algemeen beantwoordde het handschrift niet zoo goed als in vorige jaren aan de eischen, welke in deze aan ambtenaren voor den post- en telegraafdienst moeten worden gesteld; aan candidaten voor dit examen wordt ten zeerste aanbevolen zich toe te leggen op het leveren van schrift, dat het karakter van elke letter op zich zelf tot zijn recht doet komen.

's Gravenhage, 12 Augustus 1905.

De Directeur Generaal der Posterijen en Telegraphie,
G. J. C. A. Pop.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 18 Augustus 1905, n°. 193.

N°. 59.

VERSLAG van de COMMISSIE, *van 1 Augustus* 1904—1 *Augustus* 1905 *te Amsterdam belast met het afnemen van de practische examens van apotheker.* (Tweede zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 1 Augustus 1904 n°. 54, tot het afnemen der practische examens van apotheker te Amsterdam, heeft de eer Uwe Excellentie het volgende verslag aan te bieden.

Het aantal candidaten, dat zich voor het examen had aangemeld, bedroeg elf.

De candidaten werden in twee groepen geëxamineerd: de eerste groep van zes candidaten van 13 Juni tot en met 27 Juni, de tweede groep van vijf candidaten van 28 Juni tot en met 12 Juli.

De bij loting aan de candidaten opgedragen werkzaamheden waren:

A. Artsenijbereidkunde.

1. 200 G. Tct. Opii crocata D. A. Ed IV.
   200 „ Spir. nitri dulc. Ph. Britt. 1898.
   25 „ Sulfidum stibicum.

2. 100 G. Extr. Liquiritiae.
   25 „ Tannas Chinini.
   100 „ Acidum hydrobromicum.

3. Kinetum uit $1^1/_2$ Kg. Cortex Chinae.
$^1/_4$ Kg. Spiritus aromaticus.
10 G. Hydrochloras Hydroxylamini.

4. 200 G. Sapo superadipatus.
100 „ Extr. Trifolii fibrini.
25 „ Bromoformum.

5. 100 G. Vinum Tartratis Kalico-ferrati.
125 „ Acidum formicum.
25 „ Resina Jalapae.

6. $^1/_4$ Kg. Oleum Jecoris Aselli cum Benzoate ferrico.
100 G. Unguentum Mezerei.
10 „ Salicylaldehydum.

7. $^1/_4$ Kg. Solutio Ferri albuminata.
25 G. Capsulae C. Oleo Ricini.
25 „ Salicylas methylicus.

8. 25 G. Eugenol.
$^1/_4$ Kg. Emplastrum Oxydi plumbici.
25 G. Acidum lacticum.

9. $^1/_4$ Kg. Extract Chinae liq.
$^1/_2$ „ Phosphas calcicus.
100 G. Aether.

10. 100 G. Extractum Secalis cornuti.
$^1/_4$ Kg. Tct. Acetatis ferrici aetherea.
100 G. Formalinum.

11. Aloine uit $^1/_2$ Kg. Aloë.
$^1/_4$ Kg. Spiritus Lavandulae Ph. N. Ed II.
20 G. Salolum.

B. Geneesmiddelonderzoek.

a. *Qualitatieve analyse.*

1. Oleum cacao 60 G.
Cetaceum 20 „
Acidum Astearicum 10 „
Amylum 5 „
Carbonas calcicus 5 „

2. Flores Sulfuris 90 G.
Acidum arsenicosum 0,020 „

	Sulfas calcicus	5	G.
	Carbonas calcicus	3	„
	Chromas zincicus	2	„
3.	Aether	60	G.
	Acetonum	20	„
	Acetas aethylicus	20	„
	SO_2	0,05	„
	Chloretum hydrargyricum	0,05	„
4.	Bitartras kalicus	44	G.
	Tartras calcicus	2,5	„
	Bioxalas kalicus	2,5	„
	Chloras natricus	1	„
5.	Carbonas kalicus	45	„
	Nitras kalicus	1	„
	Thiosulfas natricus	1,5	„
	Formias kalicus	2,5	„
6.	Sulfophenylas zincicus	45	G.
	Lactas zincicus	3	„
	Sulfas calcicus	1	„
	Oxydum magnesicum	1	„
7.	Solutio arseniitis kalici composita	476	G.
	Arsenias natricus	2	„
	Phosphas „	2	„
	Spiritus methylatus	20	„
8.	Acidum sulfuricum dilutum	248	G.
	Brometum ammonicum	1	„
	Sulfas cupricus	0,020	„
	Trioxydum arsenicum	0,010	„
	Acidum nitricum	1	„
9.	Oleum Olivarum	50	G.
	„ Sesami	30	„
	Paraffinum liquidum	10	„
	Acidum oleinicum crudum	10	„
10.	Acidum citricum	40	G.
	„ tartaricum	5	„
	Oxalas kalicus	5	„
	Acetas plumbicus	0,050	„
	Phosphas calcicus	0,100	„

11. Sulfas ferrosus exsiccatus 40 G.
„ ferricus 5 „
„ calcicus 2 „
„ kalicus 2 „
Chloretum hydrargyrosum 1 „

b. *Quantitatief onderzoek.*

1. 3,9 pct. Saccharine in saccharose.
16,8 „ IJzerpoeder in zinkstof.
25,0 „ Saccharose in lactose.
25,0 „ Oxaalzuur in citroenzuur.
23,7 „ Water in glycerine
10,0 „ Alcohol in pepermuntolie.
4,46 „ Zinkoxyde in lactose.
20,0 „ Sulfas chinini in antipyrine.
8,2 „ Kaliumchloride in kaliiumchloraat.
29,6 „ Stearinezuur in was.
17,96 „ Zwavel in ijzer.

C. Quantitatief onderzoek.

a. *door gewichtsanalyse*:

1. Zinkchloride in ferrichloride.
2. Saccharose in bruischpoeder.
3. Calciumsulfaat in boorzuur.
4. Kaliumchloraat in drank.
5. Strychnine in Extractum Strychni.
6. Jodiumgehalte van Sirupus Jodeti ferrosi.
7. Eugenol in Oleum Caryophyllorum.
8. Aldehydegehalte van Oleum Cinnamomi.
9. Cinchonidinegehalte van Cortex Chinae.
10. Phosphaatgehalte van beendermeel.
11. Morphine in Vinum opii aromaticum.

b. *door maatanalyse*:

1. Alkaloïden in Cortex Granati.
2. Santalolgehalte van Oleum Santali.
3. Vrij en gebonden menthol in Oleum menthae piperitae,
4. Zwavelgehalte van Spiritus Cochleariae.
5. Bicarbonaatgehalte van natriumcarbonaat.
6. Aldehydegehalte van Formaline.
7. Phosphaatgehalte van Urine,
8. Jodidegehalte van Keukenzout.
9. Kwik in Chloretum hydrargyrico-ammonicum.

10. Joodcijfer van Levertraan.
11. Werkzaam Chloor in choorkalk.

D. Toxicologisch onderzoek.

1. 200 mg. Stannochloride in 250 G. busgroenten.
2. 100 „ Sulfas atropini in chocolade 250 G.
3. 200 „ Tartras kalico-stibiosus in wijn 250 G.
4. 200 „ Nicotine in melk 250 G.
5. 1 G Kaliumchloraat in 200 G. wijn.
6. 100 mg. Morphinehydrochloraat in urine 500 G.
7. 1 G. Hydras Chlorali in liqueur 250 G.
8. 100 mg. Loodacetaat in limonade 250 G.
9. 100 „ Atropinesulfaat in soep 250 G.
10. 100 „ Tin opgelost in limonade 250 G.
11. 200 „ Coniine in wijn.

E. Hygienische en pathologisch-chemische onderzoekingen.

1. Melk op verontreinigingen.
2. Kaas op vet en eiwit.
3. Urine op pathologische bestanddeelen.
4. Cacao op vet, asch en verontreinigingen.
5. Limonade op deugdelijkheid.
6. Roggebrood op asch en eiwit.
7. Lucht op CO_2 en CO gehalte.
8. Urine op pathologische bestanddeelen.
9. Kindermeel op vet en oplosbare koolhydraten.
10. Malaga op alcohol, extract en phosphaatgehalte.
11. Boter op deugdelijkheid.

F. Het maken van een microscopische doorsnede met beschrijving en teekening.

1. Pteris aquilina—Wortelstok.
2. Iris Kämpferi— „
3. Scopolia lurida—Stengel.
4. Myrrhis odorata—Bladsteel.
5. Skimmia fragrans—Blad.
6. Peucedanum ruthenicum—Vrucht.
7. Rhamnus cathartica—Tak.
8. Cassia Reinwardti—Zaad.
9. Mandragara vernalis—Zaad.
10. Melaleuca sp.—Blad.
11. Allium Porrum—Stengel.

G. Het bepalen en sorteeren van grondstoffen in verkleinden vorm.

1. Radix Ipecacuanhae.
   „ Senegae.
   Fructus Papaveris.
   „ Colocynthidis.
   Cortex fructuum Aurantii.
   „ „ Citri.
   „ Cinnamomi.
   Tubera Saleb.
   Semen Sinapis.
   Flores Lavandulae.

2. Fructus Anisi Stellati.
   Flores Cinae.
   Radix Calumba.
   Fructus Tritici.
   Nuces Moschatae.
   Opium.
   Folia Salviae.
   Piper nigrum.
   Caryophylli.
   Macis.

3. Folia Uvae Ursi.
   Fructus Capsici.
   „ Cardamomi.
   Semen Colchici.
   Rhizoma Filicis.
   Aloë.
   Flores Sambuci.
   Fructus Foeniculi.
   „ Colocynthidis.
   Semen Strophanti.

4. Cortex fructuum Aurantii.
   „ Frangulae.
   Piper nigrum.
   Fructus Foeniculi.
   „ Secalis.
   „ Cardamomi.
   „ Carvi.
   „ Capsici.
   Rhizoma Graminis.
   Bulbus Scillae.

5. Petala Rhoeados.
Radix Gentianae.
Semen Strychni.
„ Cacao.
Folia Theae.
Fructus Anisi.
„ Cumini.
Flores Arnicae
Lignum Quassiae.
Benzoë.

6. Herba Sabinae.
Cortex Frangulae.
„ Mezerei,
Secale cornutum.
Olibanum.
Rhizoma Rhei.
Colophonium.
Fructus Carvi.
Flores Koso.
Semen Sabadillae.

7. Cubebae.
Passulae minores.
Gummi arabicum.
Summitates Absinthii.
Fructus Oryzae.
Asa foetida.
Folia Digitalis.
„ Salviae.
Gallae Halepenses.
Folia Althaeae.

8. Folia Diosmae.
Semen Papaveris.
Carrageen.
Radix Althaeae.
Semen Coffeae.
Herba Majoranae.
Rhizoma Hydrastis.
Flores Tiliae.
Stigmata Croci.
Rhizoma Graminis.

9. Fructus Juniperi.
Tragacantha.

Cortex Cinnamomi.
Rhizoma zingiberis.
Lichen islandicus.
Rhizoma Calami.
Catechu.
Folia Sennae.
Flores Chamomillae romanae.
Sago.

10. Semen Colchici.
Fructus Hordei decorticati.
Folia Digitalis.
Fructus Papaveris.
Semen Sinapis.
Lichen islandicus.
Tragacantha.
Folia Theae.
Cortex Cinnamomi Zeyl.
„ „ Chinensis.

11. Fructus Conii.
„ Cumini.
„ Anisi.
Flores Lavandulae.
Herba Majoranae.
Semen Sinapis.
Sago fuscus.
Semen Colchici.
Mastix.
Carrageen.

H. Microscopisch onderzoek van poedermengels en vervalschte voedings- en genotmiddelen.

1. Semen Cardomomi.
Amylum Avenae.
Rhizoma Rhei.

2. Pulvis Seminis Strychni.
Amylum Oryzae.
„ Maidis.

3. Amylum Maidis.
Fructus Anisi.
Rhizoma Iridis.

4. Amylum Maidis.
Pulvis Curcumae.
Farina Tritici.

5. Fructus Foeniculi.
Amylum Marantae.
Rhizoma Zingiberis.

6. Pulvis Iridis.
Amylum Solani.
Zand.

7. Amylum Oryzae.
Cortex Chinae.
Farina Lini.

8. Amylum Tritici.
Glandulae Lupuli.
Amylum Oryzae.

9. Cortex Cinnamomi.
Amylum Solani.
Flores Sulfuris.

10. Lycopodium.
Flores Sulfuris.
Amylum Oryzae.

11. Farina Avenae.
Tapiocca.
Farina Oryzae.

In hare vergadering van 28 Juni kon de Commissie aan 3 van de 6 candidaten het diploma van apotheker uitreiken en in hare zitting van 12 Juli aan 4 van de 5 candidaten.

De namen van de geslaagden zijn:

van de eerste groep:
Martinus Lambertus Adama, geboren 16 Januari 1876, te Ruinen;
Henricus Dirk Olij, geboren 27 Augustus 1882, te Amsterdam;
Bernardus Hendricus Johannes Schouten, geboren 19 October 1883, te Alkmaar;

van de tweede groep:
Wijbrand Boogaerdt, geboren 1 Maart 1877, te Krimpen aan de Lek;

Rudolphus Feenstra, geboren 13 Februari 1880, te Leeuwarden;
Johan Martin Gerrits, geboren 8 Februari 1883, te Amsterdam;
Petrus Carolus Joseph van Kalmthout, geboren 27 Juli 1879, te Goes.

Amsterdam, 12 Juli 1905.

Ed. Verschaffelt, *Voorzitter.*

P. van der Wielen, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 23 Augustus 1905, nº. 197.

Nº. 60.

UITSLAG *van het eindexamen der openbare gymnasia en van het examen ter verkrijging van een getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan eene universiteit, der binnenlandsche bijzondere scholen van hooger onderwijs in* 1905.

De uitslag van het eindexamen der openbare gymnasia en van het examen ter verkrijging van een getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan eene universiteit der binnenlandsche bijzondere scholen van hooger onderwijs in 1905 is als volgt:

Het getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan eene universiteit in alle faculteiten werd uitgereikt:

aan het openbaar gymnasium te Stad-Doetinchem aan: H. Misset (E.);

aan het openbaar gymnasium te Tiel aan: D. Reilingh (E.);

aan het openbaar gymnasium te Leiden aan: W. H. Drucker;

aan het openbaar gymnasium te Utrecht aan: J. J. van Gelderen, T. J. Verschuur;

aan het openbaar gymnasium te Deventer aan: H. G. Kronenberg;

aan het Gereformeerd gymnasium te Amsterdam aan: G. H. A. Grosheide;

aan het Gereformeerd gymnasium te Zetten aan: H. R. Gerbrandy, W. G. van der Vliet.

Het getuigschrift van bekwaamheid voor de studie aan eene universiteit in de faculteiten der godgeleerdheid, der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte werd uitgereikt:

aan het openbaar gymnasium te 's Hertogenbosch aan:

O. P. J. M. van Dijk, J. J. van Walsem, B. R. Wesseling, J. A. A. M. Verhoeven (E.);

aan het openbaar gymnasium te Breda aan: mej. S. W. A. Drossaers, J. Kuylman;

aan het openbaar gymnasium te Arnhem aan: J. M. van Walsem, Ch. L. Mulock Houwer, J. Voorink;

aan het openbaar gymnasium te Nijmegen aan: B. van den Brandeler, E. M. Hekking, J. Nilant, W. M. Ouwerkerk;

aan het openbaar gymnasium te Zutphen aan: Ch. L. van Balen, mej. A. C. van der Hoop, H. T. A. J. Westrik, C. J. Sandberg tot Essenburg (E.);

aan het openbaar gymnasium te Stad-Doetinchem aan: D. M. Blankhart, G. H. J. Bonke, I. M. Prins, L. Straus;

aan het openbaar gymnasium te Tiel aan: M. van Toulon van der Koog, L. C. H. van Beeck Calkoen, J. W. van Zanten (E.);

aan het openbaar gymnasium te Rotterdam aan: P. Crucifix, R. Egeler, mej. W. Jagerink, J. B. de Klerk, O. W. C. van der Veen, L. H. van Winkelhof, mej. A. M. S. Salomons (E.), G. A. Boon (E.);

aan het openbaar gymnasium te 's Gravenhage aan: J. J. van Baarsel, H. A. H. Canter Cremers, B. Edersheim, W. van Eeden, K. L. J. Enthoven, P. H. Fromberg, Ph. G. Gunning, F. J. A. de Jagher, mej. J. B. de Jongh, H. Marcella, mej. C. M. L. C. Meijer, A. van Olst, J. L. A. van Oudheusden, R. E. Peelen, E. A. A. Snijdelaar, Ph. L. G. Steenbeek, W. P. van Stockum, mej. J. L. Veenhuyzen, J. Versteeg, P. Ch. E. Vollgraff, J. F. G. van Buttingha Wichers;

aan het openbaar gymnasium te Leiden aan: C. W. Andreae, D. A. van den Bosch, C. Briët, K. A. H. Coebergh, Th. G. Donner, P. L. van Erkel, H. P. Fortgens, P. van Hoven, W. J. S. Klomp, H. A. Kloppenburg, J. G. Lekkerkerker, H. J. Lindeman, W. H. H. Middendorp, F. G. J. Borgerhoff Mulder, J. Ch. F. Schmied, H. J. Tiele, F. W. van Wijk, R. H. Djajadiningrat (E.);

aan het openbaar gymnasium te Delft aan: mej. S. J. van den Berg, J. H. Bybau, J. Dijkshoorn, mej. J. J. Ch. Hissink, A. F. Telders, H. J. Spit (E.);

aan het openbaar gymnasium te Dordrecht aan: J. de Bres,

J. R. B. Feykes, R. ten Kate, C. Smits, Th. C. van Stockum, M. van de Weg;

aan het openbaar gymnasium te Gorinchem aan: W. Ph. Groeneveld;

aan het openbaar gymnasium te Schiedam aan: J. Deetman, F. W. Fabius, mej. M. E. de Meester;

aan het openbaar gymnasium te Gouda aan: J. G. A. Kattenbusch, P. Kruyt, A. S. Hoogstra, E. M. B. Kortenoever, P. D. Brunger;

aan het openbaar gymnasium te Amsterdam aan: J. Boas, H. L. Boerlijst, B. Ph. Gomperts, J. Kleyne, C. H. Kuhn, mej. J. M. Kuijer, mej. R. J. van Oven, J. Riphagen, mej. F. Szper, J. L. Snethlage, J. J. Topman, mej. J. E. Verbeet, W. J. Vogel, A. de Voogd;

aan het openbaar gymnasium te Haarlem aan: mej. E. van Bork, mej. J. J. van Bork, F. H. J. Holdert, J. Jongejans, mej. I. E. Willekes Mac Donald, F. Mendes de Leon, B. Th. A. Westerouen van Meeteren, H. H. A. Oosterhoff, P. van Sonsbeek, J. A. van Thiel, mej. E. M. A. Timmer;

aan het openbaar gymnasium te Middelburg aan: Ch. W. Bastiaanse, P. G. de Vrij Mestdagh, mej. H. C. Ghijsen, J. J. Koopmans, mej. A. J. van der Pauwert (E.);

aan het openbaar gymnasium te Utrecht aan: mej. M. A. E. Baart de la Faille, K. H. Corporaal, F. J. Deierkauf, L. W. R. van Deventer, D. van Maanen, mej. F. H. B. Nolthenius, H. Opzoomer, G. Quast, L. D. J. Thorbecke, Th. Wüstenberg;

aan het openbaar gymnasium te Amersfoort aan: R. A. H. Bertels, P. de Graaff, B. Gijzel, L. J. Jellesma, C. G. van Riel, C. P. van Rossem, P. W. A. Smit, P. J. F. van Voorst Vader;

aan het openbaar gymnasium te Leeuwarden aan: A. A. Hingst, P. G. L. M. van Sonsbeeck, P. van der Veer, G. Ypey;

aan het openbaar gymnasium te Sneek aan: R. Abma, E. Groeneveld, J. Meihuizen, H. Sluyterman;

aan het openbaar gymnasium te Deventer aan: G. H. Steyn, E. Wilmink, E. J. Strick van Linschoten;

aan het openbaar gymnasium te Kampen aan: P. L. Kiehl, A. F. P. Pop, P. Tichelaar;

aan het openbaar gymnasium te Zwolle aan: H. Kluin,

H. Kolkman, J. Th. Ubbink, G. R. van Voorst tot Voorst, J. G. Woelderink, mej. J. P. van IJzendijk;

aan het openbaar gymnasium te Groningen aan: mej. P. C. de Boer, K. H. Roessingh, P. A. W. Lykles, W. A. Pannenborg, P. M. J. Roggenkamp, P. Bosscher, D. Roessingh, P. J. van Oosten, D. Maassen, J. Wedeven, J. T. Huizinga, G. Berg, E. P. Borgman, J. Janssen, mej. H. Onnes (E.);

aan het openbaar gymnasium te Winschoten aan: J. H. Kuiper, mej. A. L. A. Roessingh, H. Toxopeus, W. G. Wiemann, mej. J. H. van de Velde;

aan het openbaar gymnasium te Assen aan: U. J. Huber, A. W. Scholtens, L. G. Tijs;

aan het bisschoppelijk college te Roermond aan: F. A. M. Hermans, M. M. J. A. Janssen de Limpes, L. H. Lucassen, A. Th. M. Poort;

aan de eerste afdeeling van het bisschoppelijk seminarium van Roermond, gevestigd te Rolduc, gemeente Kerkrade, aan: B. M. Berger, W. A. J. M. Fick, J. L. M. Gambon, H. A. M. J. van Haastert, J. L. M. van den Heuvel, L. J. Janssen, A. C. M. Leesberg;

aan het Gereformeerd gymnasium te Amsterdam aan: J. Baart de la Faille, J. E. B. Blase, H. Hasper, C. Karens, F. W. A. Korff, C. von Meijenfeldt, A. G. W. van Renterghem, P. Taekema, H. A. van Zuylen, G. de Wijk;

aan het Gereformeerd gymnasium te Zetten aan: L. J. Lammerink, W. L. Pel;

aan het Roomsch-Katholiek gymnasium te Katwijk aan den Rijn, aan: W. H. G. Bos, A. H. W. E. Cavadino, A. J. M. van Heyst, J. W. M. van Heyst, L. F. M. Roes, J. I. L. van Wensen;

aan het Canisius-collegie te Nijmegen aan: A. C. E. M. van Berckel, F. N. J. Hendrikx, A. J. L. Liesker, J. H. Ch. Mertz, L. C. Michels;

aan het Roomsch-Katholiek gymnasium te Amsterdam aan: Th. I. K. M. Hiltermann, H. Ph. M. J. Janssen, L. G. Kortenhorst, L. M. Weterings, G. J. M. J. M. van Woesik, J. W. Wouters;

aan het gymnasium der theologische school der Gereformeerde Kerken in Nederland te Kampen aan: G. H. B. van den Boom, K. Dijk, J. O. Doornbos, D. Drenth, H. Smit;

aan het Christelijk gymnasium te Utrecht der Vereeniging voor Christelijk voorbereidend universitair onderwijs, te Utrecht, aan: R. E. van Arkel, H. M. Beumer, mej. Ch. M. H. Blom van Geel, A. M. A. van Boetzelaer, J. E. Claringbould, A. C. Enkelaar, G. Enkelaar, B. J. van Garderen, H. A. de Geus, D. Ch. Goedhart, A. C. Groeneveldt, H. H. Kolkmeijer, A. Krijkamp, H. van Malsen, J. K. F. Mantz.

Voor dit getuigschrift werden afgewezen:

aan het openbaar gymnasium:

te 's-Hertogenbosch 1 candidaat (E.);

te Stad Doetinchem 4 candidaten;

te Tiel 3 candidaten, waaronder 1 extraneus;

te Rotterdam 2 candidaten;

te 's Gravenhage 1 candidaat;

te Leiden 1 candidaat;

te Delft 3 candidaten, waaronder 1 extraneus;

te Dordrecht 1 candidaat;

te Gorinchem 1 candidaat;

te Schiedam 1 candidaat;

te Gouda 2 candidaten;

te Amsterdam 1 candidaat;

te Haarlem 1 candidaat;

te Utrecht 2 candidaten;

te Amersfoort 1 candidaat;

te Sneek 3 candidaten;

te Kampen 3 candidaten, waaronder 1 extraneus;

te Zwolle 2 candidaten;

te Groningen 1 candidaat;

te Winschoten 3 candidaten, waaronder 2 extranei;

te Assen 2 candidaten;

te Maastricht 1 candidaat;

aan de eerste afdeeling van het bisschoppelijk seminarium van Roermond, gevestigd te Rolduc, gemeente Kerkrade 1 candidaat;

aan het Gereformeerd gymnasium te Zetten 2 candidaten;

aan het Canisius-collegie te Nijmegen 1 candidaat;

aan het gymnasium der theologische school der Gereformeerde Kerken in Nederland te Kampen 1 candidaat.

Gedurende het examen hebben zich teruggetrokken:

aan het openbaar gymnasium:

te Stad Doetinchem 1 candidaat (E.);
te Middelburg 1 candidaat;
te Amersfoort 1 candidaat;
te Kampen 1 candidaat;
te Assen 1 candidaat (E.).

Het getuigschrift van bekwaamheid voor de studie aan eene universiteit in de faculteit der geneeskunde en der wis- en natuurkunde werd uitgereikt:

aan het openbaar gymnasium te 's Hertogenbosch aan: W. P. J. Hoogveld, P. J. Mulders, F. Ch. M. Spierings;

aan het openbaar gymnasium te Breda aan: M. H. J. Adels, mej. C. W. de Nooy;

aan het openbaar gymnasium te Arnhem aan: W. Renssen, mej. A. C. Chériex, H. R. Knoops, H. Ch. G. Tempelaar;

aan het openbaar gymnasium te Zutphen aan: G. B. Ch. van der Feen, G. J. Folpmers;

aan het openbaar gymnasium te Rotterdam aan: mej. W. C. de Baat, W. J. Roos van den Berg, J. W. den Broeder, mej. M. M. J. van Buuren, E. P. Hartlieb, Th. J. van Buuren;

aan het openbaar gymnasium te 's Gravenhage aan: mej. J. Bruggema, J. W. Bruyn, Ch. C. Dagnelie, J. van Hoorn, C. L. W. Ruys, P. Voorhoeve, J. K. Pabst (E.), J. Ph. Tuyt (E.);

aan het openbaar gymnasium te Delft aan: C. J. P. van der Hoeven, mej. W. C. Vliet, W. J. Couturier (E.);

aan het openbaar gymnasium te Dordrecht aan: A. ten Bokkel Huinink, J. H. Reiniers;

aan het openbaar gymnasium te Gorinchem aan: M. H. J. Bosch;

aan het openbaar gymnasium te Schiedam aan: L. P. Krantz;

aan het openbaar gymnasium te Amsterdam aan: J. Ch. A. Büchner, F. G. Doornbosch, Ch. Th. Franck, R. I. van Gelder, H. P. Heineken, D. J. Korteweg, J. H. Kruimel, I. Oljenick, H. H. Helper Sesbrugger, mej. A. J. Scholte;

aan het openbaār gymnasium te Haarlem aan: F. A. van der Breggen, C. A. H. Gerke;

aan het openbaar gymnasium te Middelburg aan: A. Hijmans;

aan het openbaar gymnasium te Utrecht aan: B. Hijlkema, J. D. Meerwaldt;

aan het openbaar gymnasium te Amersfoort aan: H. van den Nieuwenhuizen, C. Spijkerboer;

aan het openbaar gymnasium te Leeuwarden aan: D. A. Anema, J. Baart de la Faille, J. M. de Ruyter, K. Tjebbes, S. H. de Walle, R. Palsma (E.);

aan het openbaar gymnasium te Sneek aan: B. J. B. van der Ley, F. H. van Loon;

aan het openbaar gymnasium te Kampen aan: W. A. van Dalfsen;

aan het openbaar gymnasium te Zwolle aan: L. Bierens de Haan;

aan het openbaar gymnasium te Groningen aan: N. R. Pekelharing, A. Roorda, J. R. Bos, E. P. Ch. Sommer (E.);

aan het openbaar gymnasium te Winschoten aan: J. C. Keyman;

aan het openbaar gymnasium te Assen aan: H. G. Bult, J. Koetsier;

aan het openbaar gymnasium te Maastricht aan: H. G. Langemeijer, G. Nijpels;

aan het bisschoppelijk college te Roermond aan: J. F. M. Bartels, P. F. J. H. Goossens, H. Th. R. Holtmann;

aan de eerste afdeeling van het bisschoppelijk seminarium van Roermond, gevestigd te Rolduc, gemeente Kerkrade, aan: F. H. I. M. Bolsius, P. J. H. J. M. Cramer, J. G. Dröge, G. J. Schneider, M. J. Widdershoven;

aan het Gereformeerd gymnasium te Amsterdam aan: F. van den Bergh, C. van Proosdij, A. van Ree, E. F. Weinberg;

aan het Gereformeerd gymnasium te Zetten aan: K. Dijkema;

aan het Roomsch-Katholiek gymnasium te Katwijk aan den Rijn aan: J. M. van Hellenberg Hubar, W. R. P. Hoeks, W. H. A. van Oppenraay, W. J. Æ. M. Simons;

aan het Canisius-collegie te Nijmegen aan: H. W. J. A. Averbeck, P. J. R. Heymans;

aan het Roomsch-Katholiek gymnasium te Amsterdam aan: W. J. M. H. Berden, G. J. de Bruyn, Th. L. C. Cocx, F. F. H. Th. Croes, F. J. Hiltermann, J. W. F. Jansen, J. Karskens;

aan het Christelijk gymnasium te Utrecht der Vereeniging voor Christelijk voorbereidend universitair onderwijs, te Utrecht, aan: mej. J. M. Boonzajer, L. J. Gezelschap, L. K. van 't Hooft, J. Meijer, mej. A. Schoondermark, mej. L. J. Smilde, J. M. Wiggelendam.

Voor dit getuigschrift werden afgewezen:

aan het openbaar gymnasium:

te 's Hertogenbosch 1 candidaat (E.);

te Nijmegen 1 candidaat;

te 's Gravenhage 1 cacndidaat;

te Leiden 1 candidaat;

te Dordrecht 1 candidaat;

te Amersfoort 1 candidaat;

te Leeuwarden 1 candidaat;

te Zwolle 1 candidaat (E.);

aan het Gereformeerd gymnasium te Amsterdam 1 candidaat;

aan het Roomsch-Katholiek gymnasium te Amsterdam 1 candidaat;

aan het Christelijk gymnasium te Utrecht der Vereeniging voor Christelijk voorbereidend universitair onderwijs te Utrecht 1 candidaat.

De candidaten, achter wier namen „E" is geplaatst, zijn zoogenaamde extranei.

De volgende tabellen geven een overzicht van den uitslag van het eindexamen der openbare gymnasia en van het examen ter verkrijging van een getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan eene universiteit der binnenlandsche bijzondere scholen van hooger onderwijs.

LEERLINGEN

9

Leerlingen der gymnasia en binnenlands

Openbare gymnasia te	Dagen waarop het examen gehouden is.
's Hertogenbosch	29, 30 Juni, 1 Juli,
Breda	19, 20 Juni,
Arnhem	22, 23, 24 Juni,
Nijmegen	13, 14, 15 Juni,
Zutphen	15, 16, 17 Juni,
Doetinchem	19, 20, 21 Juni,
Tiel.	19, 20, 21 Juni, 3 Juli,
Rotterdam	24, 26, 27, 28 Juni, 5 Juli,
's Gravenhage	15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23 Juni
Leiden	13, 14, 15, 16, 17 Juni, 4 Juli,
Delft	29, 30, Juni, 1, 5 Juli,
Dordrecht	21, 22, 23 Juni,
Gorinchem	29, 30 Juni, 1 Juli,
Schiedam.	29, 30 Juni, 1 Juli,
Gouda.	26, 27, 28 Juni,
Amsterdam	24, 26, 27, 28, 29, 30 Juni, 1 Juli
Haarlem	14, 15, 16, 17 Juni,
Middelburg	13, 14, 15 Juni, 3 Juli,
Utrecht	14, 15, 16, 17 Juni, 5 Juli,
Amersfoort	28, 29, 30 Juni, 1 Juli,
Leeuwarden.	26, 27, 28 Juni,
Sneek	29, 30 Juni, 1 Juli,
Deventer	19, 20, 21 Juni,
Kampen	26, 27, 28 Juni,
Zwolle.	15, 16, 17 Juni,
Groningen	16, 17, 19, 20, 21 Juni,
Winschoten.	22, 23, 24 Juni,
Assen	29, 30 Juni, 1, 3 Juli,
Maastricht	21, 22, 23 Juni,
	Totaal .

…izondere scholen van hooger onderwijs.

Getal examinandi				Hiervan hebben zich teruggetrokken.	Getal uitgereikte getuigschriften				Geheel afgewezen.
voor alle faculteiten.	voor de faculteiten der: godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	voor de faculteiten der: geneeskunde en wis- en natuurkunde.	Totaal.		voor alle faculteiten.	voor de faculteiten der: godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	voor de faculteiten der: geneeskunde en wis- en natuurkunde.	Totaal.	
"	3	3	6	"	"	3	3	6	"
"	2	2	4	"	"	2	2	4	"
"	3	4	7	"	"	3	4	7	"
"	4	"	4	"	"	4	"	4	"
"	3	2	5	"	"	3	2	5	"
"	8	"	8	"	"	4	"	4	4
"	4	"	4	"	"	2	"	2	2
"	8	6	14	"	"	6	6	12	2
"	22	7	29	"	"	21	6	27	2
1	18	1	20	"	1	17	"	18	2
"	7	2	9	"	"	5	2	7	2
"	7	3	10	"	"	6	2	8	2
"	2	1	3	"	"	1	1	2	1
"	4	1	5	"	"	3	1	4	1
"	7	"	7	"	"	5	"	5	2
"	15	10	25	"	"	14	10	24	1
"	12	2	14	"	"	11	2	13	1
"	5	1	6	1	"	4	1	5	"
2	12	2	16	"	2	10	2	14	2
"	10	3	13	1	"	8	2	10	2
"	4	6	10	"	"	4	5	9	1
"	7	2	9	"	"	4	2	6	3
1	3	"	4	"	1	3	"	4	"
"	6	1	7	1	"	3	1	4	2
"	8	1	9	"	"	6	1	7	2
"	15	3	18	"	"	14	3	17	1
"	6	1	7	"	"	5	1	6	1
"	5	2	7	"	"	3	2	5	2
"	1	2	3	"	"	"	2	2	1
4	211	68	283	3	4	174	63	241	39

Binnenlandsche bijzondere scholen van hooger onderwijs:	Dagen waarop het examen gehouden is.
Het Bisschoppelijk college te Roermond.	17, 19, 20 Juni.
De 1ste afdeeling van het Bisschoppelijk seminarium van Roermond, gevestigd te Rolduc, gemeente Kerkrade	24, 26, 27 Juni,
Het Gereformeerd gymnasium te Amsterdam	19, 20, 21, 22 Juni,
Het Gereformeerd gymnasium te Zetten	22, 23, 24 Juni,
Het Roomsch-Katholiek gymnasium te Katwijk aan den Rijn	26, 27, 28 Juni,
Het Canisius-collegie te Nijmegen	26, 27, 28 Juni,
Het Roomsch-Katholiek gymnasium te Amsterdam . . .	23, 24, 26, 27 Juni,
Het gymnasium der Theologische School der Gereformeerde Kerken in Nederland te Kampen	22, 23, 24 Juni,
Het Christelijk gymnasium te Utrecht der Vereeniging voor Christelijk voorbereidend universitair onderwijs te Utrecht .	19, 20, 21, 22, 23, 24 Juni, 5 Juli,
	Totaal. . .
	Algemeen totaal . .

Getal examinandi				Hiervan hebben zich teruggetrokken.	Getal uitgereikte getuigschriften				Geheel afgewezen.
voor alle faculteiten	voor de faculteiten der		Totaal.		voor alle faculteiten.	voor de faculteiten der		Totaal.	
	godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	geneeskunde en wis- en natuurkunde.				godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	geneeskunde en wis- en natuurkunde.		
„	4	3	7	„	„	4	3	7	„
„	8	5	13	„	„	7	5	12	1
1	10	5	16	„	1	10	4	15	1
2	4	1	7	„	2	2	1	5	2
„	6	4	10	„	„	6	4	10	„
„	6	2	8	„	„	5	2	7	1
„	6	8	14	„	„	6	7	13	1
„	6	„	6	„	„	5	„	5	1
„	15	8	23	„	„	15	7	22	1
3	65	36	104	„	3	60	33	96	8
7	276	104	387	3	7	234	96	337	47

Extra

GYMNASIA TE	Getal examinandi			
	voor alle facul-teiten.	voor de faculteiten der		Totaal.
		godgeleerd-heid, rechts-geleerdheid en letteren en wijs-begeerte.	genees-kunde en wis- en natuur-kunde.	
's Hertogenbosch . . .	„	2	1	3
Nijmegen.	„	„	1	1
Zutphen	„	1	„	1
Doetinchem	1	1	„	2
Tiel.	1	2	„	3
Rotterdam	„	2	„	2
's Gravenhage	„	„	2	2
Leiden.	„	1	„	1
Delft	„	2	1	3
Middelburg	„	1	„	1
Leeuwarden	„	„	1	1
Kampen	„	1	„	1
Zwolle	„	„	1	1
Groningen	„	1	1	2
Winschoten	„	2	„	2
Assen	„	1	„	1
Totaal . .	2	17	8	27

Hiervan hebben zich terugge-trokken.	Getal uitgereikte getuigschriften voor alle facul-teiten.	voor de faculteiten der godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	voor de faculteiten der geneeskunde en wis- en natuurkunde.	Totaal.	Geheel afgewezen.
„	„	1	„	1	2
„	„	„	„	„	1
„	„	1	„	1	„
1	1	„	„	1	„
„	1	1	„	2	1
„	„	2	„	2	„
„	„	„	2	2	„
„	„	1	„	1	„
„	„	1	1	2	1
„	„	1	„	1	„
„	„	„	1	1	„
„	„	„	„	„	1
„	„	„	„	„	1
„	„	1	1	2	„
„	„	„	„	„	2
1	„	„	„	„	„
2	2	9	5	16	9

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 23 Augustus 1905, n°. 197.

N°. 61.

VERSLAG *omtrent het IVde Internationaal Ornithologisch Congres, gehouden te Londen van* 12—17 *Juni* 1905.

Het congres, staande onder de hooge bescherming van Z. K. H. den Prins van Wales, en tot eere-voorzitters hebbende Z. K. H. Prins Ferdinand van Bulgarije en den heer A. Russel Wallace, werd gepresideerd door dr. R. Bowdler Sharpe van het „Natural History Museum", wien de heeren dr. E. J. O. Hartert en J. Lewis Bonhote als secretarissen en C. E. Fagan als penningmeester ter zijde stonden. Een comité, bestaande uit de 4 laatstgenoemde heeren, benevens een 7tal zeer bekende Engelsche vogelkundigen, was met de organisatie van het congres belast.

Het congres werd gehouden in de zalen van het „Imperial Institute", gelegen tegenover het „Natural History Museum".

In den avond van Maandag 12 Juni werden de deelnemers aan het congres door het comité ontvangen in „Jehanghir Hall" (Imp. Inst.) Blijkens de uitgegeven lijst bedroeg hun aantal 335, waaronder zeer vele dames. Van deze 335 zijn evenwel 127 niet opgekomen. Afgevaardigden werden gezonden door de Regeeringen van België, Frankrijk, Hongarije, Italië, Nederland en Zweden.

Dinsdag 13 Juni werd des morgens te 10 uren het congres geopend door dr. Oustalet, voorzitter van het IIIde Internationaal Ornithologisch congres, die, na de leden welkom te hebben geheeten, het presidium aan dr. Bowdler Sharpe overgaf. Deze hield daarop de openingsrede, waarbij hij de geschiedenis van de natuurhistorische afdeeling van het Britsch museum tot onderwerp koos, meer in het bijzonder de wording der Ornithologische verzameling aldaar, die thans meer dan 400 000 nummers telt.

Daarna werd overgegaan tot benoeming van presidenten en secretarissen der 5 afdeelingen, waarin het congres werd ge-

splitst. De ondergeteekenden hadden de eer zich tot secretaris respectievelijk der derde en vijfde afdeeling aangewezen te zien.

De werkzaamheden waren verdeeld als volgt:

Sectie I. Systematische ornithologie; geographische verbreiding; anatomie en palaeontologie;

Sectie II. Vogeltrek;

Sectie III. Biologie; nestwijze; oölogie;

Sectie IV. Oeconomische vogelkunde en vogelbescherming;

Sectie V. Avicultuur.

Met eene samenkomst van het permanent ornithologisch comité werden de ochtendwerkzaamheden besloten.

Des namiddags werden een drietal sectievergaderingen gehouden waarin o. a. door graaf von Berlepsch eene fraaie verzameling neotropische vogels werd getoond en eenige nieuwe soorten van Brazilië werden beschreven; professor R. Blasius van Brunswijk sprak over de tegenwoordig gevolgde wijze van benaming van species en subspecies, hetgeen tot eenige discussie aanleiding gaf; dr. L. Bureau gaf een overzicht der verbreiding van Sterna Dougalli Mont. in Frankrijk.

In sectie IV werd de bescherming van vogels, meest betreffende toestanden in Groot-Britannië op dit gebied, behandeld, en o. a. de wenschelijkheid besproken dat eieren van wilde vogels zouden beschouwd worden als het eigendom van den landeigenaar. Ook kwam ter sprake de „Protection Act" in Australië, naar welke de vogels worden verdeeld in 3 klassen, te weten: die welke steeds beschermd worden, die voor welke een gesloten tijd (Schonzeit) bestaat en laatstelijk de buiten de wet staande, bijv. musschen, voor welke uitroeiingsbepalingen noodig zijn gebleken. Eenige discussie besloot deze uiteenzettingen.

Woensdag 14 Juni werd geheel gewijd aan voor het meerendeel zeer belangrijke voordrachten, waarbij een drietal welke door den Amerikaan F. M. Chapman, met vertooning van lichtbeelden werden gehouden, het meest de aandacht trokken. In de eerste plaats toonde deze uitstekende spreker aan, hoe een natuurhistorisch museum behoort te zijn ingericht om aan zijn doel, leering van het leekenpubliek, te kunnen beantwoorden en tevens gelegenheid te geven aan specialisten om hunne studiën op de meest vruchtbare wijze te verrichten.

Chapman's verdere voordrachten, de biologie enz. van de Amerikaansche flamingo en van den bruinen pelikaan behandelend, en opgeluisterd door eene menigte uiterst fraaie lichtbeelden, werden met de grootste aandacht gevolgd.

Den volgenden dag waren de congresleden gasten van dr. Walter von Rothschild te Tring, die hun eene prachtige ont-

vangst op zijn uitgestrekt landgoed had bereid en bovendien zelf eene voordracht hield over uitgestorven en verdwijnende vogels, waarbij een zeer uitgebreid en uiterst waardevol materiaal aan skeletten, geprepareerde vogels en afbeeldingen ter demonstreering dienst deed. Het bekende museum van dr. Rothschild werd met de grootste belangstelling door de congresleden in oogenschouw genomen.

De morgenuren van Vrijdag 16 Juni waren wederom gewijd aan eenige voordrachten in verschillende sectiën, onder welke het meest vermelding verdient die van dr. E. A. Wilson over antarctische vogels, meer in het bijzonder de pinguins, welke de Zuidpoollanden bewonen, opgeluisterd door eene groote serie zeer fraaie lichtbeelden. Interessant werd verder door dr. E. Hartert gesproken over de voornaamste doeleinden der moderne ornithologie, waarbij menige behartenswaardige wenk ten beste werd gegeven.

Nadat in den namiddag de congresleden op „Mansion House" door den Lord Mayor van Londen waren gerecipieerd, werd de dag beëindigd door een aan de vreemde gasten door de Britsche Ornithologische vereeniging aangeboden gastmaal.

De laatste congresdag, Zaterdag 17 Juni, werd gebruikt voor het houden van de nog overgebleven voordrachten, waaronder die van W. S. Bruce over de ornithologische uitkomsten van de „Scottish National Antarctic Expedition", met lichtbeelden die de toehoorders geheel in de antarctische gewesten verplaatsten, verreweg de meeste belangstelling trok.

In den namiddag werd de sluitingzitting gehouden onder voorzitterschap van dr. Bowdler Sharpe, waarbij werd voorgesteld het volgend ornithologisch congres te houden in 1910 te Berlijn. Na eenige discussie werd besloten dat deze stad niet imperatief zou worden aangewezen, maar dat het congres zou plaats hebben in eenige stad van het Duitsche Rijk, ter keuze van het presidium. Tot voorzitter van het Vde congres werd benoemd professor dr. A. Reichenow van het Natuurhistorisch museum te Berlijn, en tot ondervoorzitters graaf von Berlepsch en professor R. Blasius.

Voorts werd door dr. W. von Rothschild voorgesteld een telegram te richten, uit naam van het congres, aan de regeeringen van Nieuw-Zeeland en Tasmanië, ten einde deze te verzoeken paal en perk te willen doen stellen aan het stelselmatige uitroeien der pinguins, uit welke tegenwoordig eene olie wordt gekookt, tengevolge waarvan in afzienbaren tijd deze vogels dreigen te verdwijnen. Na eenige discussie over de opportuniteit van dit voorstel, en na eenige wijziging in de bewoor-

dingen waarin het vervat was, zoodat ook andere vogelsoorten uit welke olie wordt bereid er onder konden worden begrepen, werd hetzelve aangenomen.

Na de gebruikelijke woorden van dank en andere plichtplegingen werd het congres door den voorzitter gesloten.

In de volgende week werden door de congresleden nog eenige excursiën ondernomen, in de eerste plaats naar Woburn-Abbey, het landgoed van den hertog van Bedford, hetwelk als het ware is herschapen in een dierenpark zooals men nergens ter wereld ziet, en verder naar Cambridge, waar professor A. Newton de deelnemers ontving en verschillende collectiën en merkwaardigheden op ornithologisch gebied werden bezichtigd. Ten slotte vereenigden zich een vijftigtal leden voor een tocht naar Bridlington ten einde op de klippen van Flamboroughhead de broedplaatsen van eenige zeevogelsoorten in oogenschouw te nemen.

Het geheele verloop van het congres mag met recht een groot succes heeten voor allen die aan de tot standkoming en organiseering er van hebben medegewerkt.

Mr. R. baron Snouckaert v. Schauburg.

Dr. J. Büttikofer.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 25 Augustus 1905, n°. 199.

N°. 62.

VERSLAG *omtrent het toelatingsexamen voor de opleiding van* adspirant-machinisten *bij de Koninklijke Marine, gehouden te 's Gravenhage in het jaar* 1905, *opgemaakt ingevolge art.* 48 *van het Reglement voor het toelatingsexamen voor de opleiding van adspirant-machinisten bij de Koninklijke Marine.*

Samenstelling der commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Marine, dd. 15 Mei 1905 (*S/B* n°. 54), was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: de kapitein-luitenant ter zee H. O. W. Planten, chef van den staf der zeemacht te Hellevoetsluis;

leden:

de luitenant ter zee der 1ste klasse S. T. Nolst Trenité, officier-instructeur bij de opleiding van adspirant-machinisten te Hellevoetsluis;

de heer J. Vellenga, hoofd eener openbare school voor m. u. l. o. te Rotterdam, voor het examen in stelkunde en Engelsche taal;

de heer G. Smelt, hoofd eener openbare school te 's Gravenhage, voor het examen in Nederlandsche taal, vaderlandsche geschiedenis en schrijven;

de heer J. Schaap, hoofd eener bijzondere school te Leiden, voor het examen in rekenkunde en Fransche taal;

de heer J. Hemmes, hoofd eener bijzondere school te Delft, voor het examen in meetkunde en aardrijkskunde;

de heer J. P. van der Haas, hoofd eener bijzondere school te 's Gravenhage, voor het examen in de Hoogduitsche taal;

plaatsvervangend lid: de heer J. B. Meynen, hoofd eener bijzondere school te Leiden;

secretaris: de luitenant ter zee der 2de klasse M. J. Verloop, dienende aan boord van Hr. Ms. instructieschip *van Galen*.

Regeling van het examen.

Het schriftelijk examen werd afgenomen in de groote zaal van het gebouw van het Koninklijk Zoölogisch Botanisch Genootschap te 's Gravenhage.

De adspiranten waren groepsgewijs gekeurd op 16, 17, 19, 20 en den morgen van 21 Juni.

De herkeuring had plaats in den namiddag van 21 Juni.

Het schriftelijk examen werd gehouden op 22 en 23 Juni en duurde $1^1/_2$ dag, zooals is aangegeven in bijlage II. Het werd aan alle adspiranten te gelijker tijd afgenomen, waartoe zij in 5 afdeelingen waren verdeeld; over elke afdeeling hield één examinator toezicht.

Het mondeling examen had plaats in de bibliotheek van het Departement van Marine, ving aan 3 Juli en eindigde 26 Juli.

De adspiranten waren opgeroepen in 16 groepen, elk van 5 jongelieden, en eene groep van 4, terwijl de regeling geschiedde zooals in bijlage II is aangegeven.

Het examen werd afgenomen in overeenstemming met het programma, voorkomende in het Reglement voor het toelatingsexamen voor de opleiding van adspirant-machinisten bij de Koninklijke Marine:

a. *Schriftelijk en mondeling*

werd het examen afgenomen in rekenkunde, stelkunde, meetkunde, Nederlandsche, Fransche, Engelsche en Hoogduitsche taal;

b. *alleen schriftelijk*:

in schrijven, teekenen naar plaat of model en lijnteekenen;

c. *alleen mondeling*:

in aardrijkskunde en vaderlandsche geschiedenis.

De beoordeeling van het schrijven geschiedde uit de eerste 5 regels van het opstel in de Nederlandsche taal. Het teekenen had voor alle adspiranten naar dezelfde voorbeelden plaats.

Het aantal opengestelde plaatsen bedroeg 30, waarvoor zich 125 adspiranten aanmeldden.

Van deze trokken zich 2 vóór de keuring terug, 1 kwam bij de keuring niet op en werden 45 afgekeurd, waarvan er 8 bij de herkeuring als nog geschikt werden bevonden.

Bij het schriftelijk examen kwam één adspirant niet op, zoodat 84 adspiranten aan het examen deelnamen.

Van deze 84 adspiranten voldeden slechts 27 of 32 pct. aan de vereischten voor voldoend examen.

Onder de 84 adspiranten bevonden er zich 21 die het vorig jaar aan het examen hadden deelgenomen, doch niet voldaan, en waarvan nu 6 voldeden.

Bijlage I geeft de rangschikking en de in verschillende vakken behaalde examencijfers der adspiranten die *niet* voldaan hebben.

Bijlage II geeft de regeling van het schriftelijk en mondeling examen.

Opmerkingen omtrent het examen in de verschillende vakken.

1. *Nederlandsche taal.*

Van een groot aantal opstellen was de inhoud zeer onbeteekenend. Het lezen was bij vele candidaten onvoldoende en getuigde van weinig oefening. Menig candidaat struikelde nog over de vorming van de tijden der werkwoorden.

2. *Rekenkunde.*

Bij het oplossen der vraagstukken waren algebraïsche oplossingen en omslachtige wijze van bewerking de gewone fouten. Het mondeling examen gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

3*a*. *Stelkunde.*

Het examen in de stelkunde gaf bevredigende resultaten. Over het geheel waren de candidaten beter voorbereid voor het schriftelijk dan voor het mondeling gedeelte.

4*a*. *Meetkunde.*

Het examen deed blijken dat vele candidaten te weinig hadden gedaan aan het oplossen van vraagstukken. Velen hadden eenvoudig geen of zeer weinig schriftelijk werk ingeleverd. Aan een betrekkelijk klein gedeelte kon daarom voldoende worden toegekend voor het schriftelijk gedeelte van het examen. Velen haalden dit bij het mondeling examen wel in, doch over het algemeen bleef het eindcijfer daardoor laag.

5. *Fransch.*

De resultaten van het schriftelijk examen waren niet zeer voldoende. Die van het mondeling examen waren iets beter. Toch waren veelal de kennis van het Fransche taaleigen en die van de eenvoudigste grammatische verschijnselen onvoldoende.

6a. *Hoogduitsch.*

Bij het examen in dit vak werd in het oog gehouden dat het dit jaar voor de eerste maal op het programma stond. Hoewel het meerendeel der adspiranten aan de gestelde eischen voldeed, kon het resultaat van het onderzoek slechts bij 23 hunner ruim voldoende geacht worden. 4 adspiranten voldeden goed. Het schriftelijk werk van velen gaf den indruk, dat het bij meer oplettendheid en zorg beter gemaakt had kunnen worden in den daarvoor gestelden tijd. Bij het mondeling examen bleek bij velen de kennis der eenvoudigste taalregels gebrekkig, terwijl de geringe woordenkennis van weinig oefening getuigde.

7a. *Engelsch.*

Vele vertalingen uit het Engelsch waren onvoldoende. Het mondeling examen deed echter de meeste cijfers rijzen. Verscheidene candidaten bezaten eenige vaardigheid om zich mondeling in de Engelsche taal uit te drukken.

8. *Teekenen.*

Het examen in dit vak geeft geene aanleiding tot opmerkingen.

9. *Schrijven.*

Het examen in dit vak geeft geene aanleiding tot opmerkingen.

10. *Aardrijkskunde.*

Het examen in dit vak gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

11. *Vaderlandsche geschiedenis.*

De uitkomsten van het examen in dit vak waren bevredigend. Tegenover een aantal candidaten, die zeer weinig feitenkennis en een uiterst gebrekkig inzicht hadden, stonden anderen, die toonden met zeer veel vrucht te hebben gestudeerd.

De Secretaris, M. J. VERLOOP.

De Voorzitter, H. O. W. PLANTEN.

Bijlage II.

—

Schriftelijk examen.

Dagen.	Uren.	Vakken.	Aantal en aard der vragen	*Opmerkingen.*
1ste dag.	8.30—9	Aanwijzen der plaatsen, enz.		
	9—11	Rekenkunde.	6 vraagstukken.	
	11—12	Nederlandsch	Een opstel naar keuze uit drie onderwerpen.	
	1—3	Meetkunde.	5 vraagstukken.	Het gebruik van passer en driehoek is geoorloofd.
	3—4	Fransch.	Eene vertaling uit het Fransch in het Nederlandsch. *)	
2de dag.	9—11	Stelkunde.	5 vraagstukken.	
	11.15—12.15	Duitsch.	Eene vertaling uit het Duitsch in het Nederlandsch. *)	
	1.30—2.30	Engelsch.	Eene vertaling uit het Engelsch in het Nederlandsch. *)	

*) Woordenboeken worden door den voorzitter verstrekt.

Mondeling examen.

(Één examendag bij eene groepsterkte van 5 adspiranten.)

	Vaderlandsche geschiedenis.	Aardrijkskunde.	Fransch.	Engelsch.	Duitsch.	Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Nederlandsch.	Teekenen naar model of plaat.	Lijnteekenen.
n m.											
1—1.30										geheele groep	
1.30—2	A	B	C	D	E						
2.5 —2 35	B	C	D	E	A						
2.50—3.20	C	D	E	A	B						
3.25—3.55	D	E	A	B	C						
4—4.30	E	A	B	C	D						
v.m.											
8.30—9										geheele groep	
9—9.30						A	B	C	D		E
9.35—10.5						B	C	D	E		A
10.20—10.50						C	D	E	A		B
10.55—11.25						D	E	A	B		C
11.30—12						E	A	B	C		D

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 3 en Maandag 4 September 1905, n°. 206.

N°. 63.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *belast met het afnemen van het veeartsenijkundig examen gedurende de jaren* 1905, 1906 *en* 1907, *aangaande hare zitting in Juli en Augustus* 1905.

*Aan Zijne Excellentie
den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.*

De commissie, belast met het afnemen van het veeartsenijkundig examen ingevolge art. 12 der wet van 8 Juli 1874 (*Staatsblad* n. 99), voor de drie jaren 1905, 1906 en 1907 benoemd bij Koninklijk besluit van 2 Mei 1905, n°. 32, is samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: dr. A. W. H. Wirtz, directeur der Rijksveeartsenijschool te Utrecht;

lid en secretaris: J. B. H. Moubis, dirigeerend paardenarts, majoor bij het 1ste regiment veld-artillerie te Utrecht;

leden:

W. C. Schimmel, leeraar aan de Rijksveeartsenijschool te Utrecht;
F. W. van Dulm, plaatsvervangend districtsveearts te Arnhem;
M. H. J. P. Thomassen, leeraar aan de Rijksveeartsenijschool te Utrecht;
M. G. de Bruin, leeraar aan de Rijksveeartsenijschool te Utrecht;
dr. H. Markus, plaatsvervangend districtsveearts, onderdirecteur der Rijksseruminrichting te Rotterdam;

plaatsvervangende leden:

J. F. Laméris, districtsveearts te 's Gravenhage;
H. C. Reimers, plaatsvervangend districtsveearts, leeraar aan de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool te Wageningen
H. J. C. van Lent, plaatsvervangend districtsveearts te Tiel;

B. M. Busing, plaatsvervangend districtsveearts te Naarden;
H. M. Kroon, plaatsvervangend districtsveearts te Deventer;
H. G. van Harrevelt, veearts, hoofdkeurmeester aan het gemeentelijk slachthuis te Rotterdam;
J. J. Wester, plaatsvervangend districtsveearts te Alkmaar.

De commissie heeft de eer ter voldoening aan art. 15 der voornoemde wet aan Uwe Excellentie verslag te doen van hare zitting in het loopende jaar.

De werkzaamheden dezer zitting werden geregeld in twee voorloopige vergaderingen van de leden en plaatsvervangende leden, gehouden te Utrecht op 13 Mei en 17 Juni 1905.

Het examen heeft plaats gehad aan 's Rijks veeartsenijschool, 24 werkdagen achtereen, van 15 Juli tot en met 11 Augustus, waarna op 12 Augustus de beoordeeling der candidaten geschiedde en het verslag omtrent het examen werd vastgesteld.

Tot het afleggen van dit examen hadden zich 24 candidaten aangemeld, allen leerlingen van het vierde studiejaar aan 's Rijks veeartsenijschool, die hun natuurkundig examen met goed gevolg hadden afgelegd.

Aan de bepalingen van het tweede lid van art. 10 der wet van 8 Juli 1874 (*Staatsblad* n°. 99) was door allen voldaan.

Eén candidaat had zich reeds in 1903 en 1904 zonder goed gevolg aan dit examen onderworpen.

Overeenkomstig art. 10 der voornoemde wet heeft het examen bestaan uit een theoretisch en een practisch gedeelte.

De volgende staat wijst aan de vakken van de beide onderdeelen, alsmede hoeveel tijd in elk vak per candidaat besteed en door welke leden, als examinatoren of als assessoren, het examen in elk vak afgenomen is.

VAKKEN.	Tijd per candidaat.	Examinatoren.	Assessoren.
Theoretisch gedeelte.			
1. Algemeene ziektekunde, ziektekundige ontleedkunde	45 min.	Markus.	Thomassen.
2. Algemeene geneesleer, geneesmiddel- en vergiftleer.	35 „	Thomassen.	van Dulm.

VAKKEN.	Tijd per candidaat.	Examinatoren.	Assessoren.
3. Bijzondere ziektekunde en geneesleer . . .	30 min.	Thomassen.	van Dulm.
4. Parasitaire en besmettelijke ziekten	30 „	Wirtz.	van Dulm.
5. Heelkunde	40 „	Schimmel.	Moubis.
6. Hoefziekten.	15 „	Schimmel.	Moubis.
7. Heelkundige ontleedkunde, operatie- en verbandleer	30 „	Moubis.	Schimmel.
8. Verloskunde	30 „	de Bruin.	Schimmel.
9. Gerechtelijke veeartsenijkunde	20 „	de Bruin.	Moubis.
10. Veeartsenijkundige politie	30 „	van Dulm.	Wirtz.
Totaal . . .	305 min.		

		Examinatoren.
Practisch gedeelte.		
1. Cliniek	onbepaald.	Schimmel en Moubis. Thomassen en van Dulm.
2. Operatie- en verbandleer	„	Schimmel, Thomassen en van Dulm.
3. Heelkundige ontleedkunde	„	Wirtz en Moubis.
4. Verloskunde	„	de Bruin en van Dulm.
5. Artsenijmengkunde . .	„	Thomassen en Schimmel.
6. Voederkennis	30 min.	Moubis en Wirtz.
7. Toegepast exterieur: van het paard . . .	50 „	Moubis en Schimmel, van Dulm en de Bruin.
„ „ rund . . .	30 „	de Bruin en van Dulm.

Tot het examen in ziektekundige ontleedkunde behoorde mede de onderkenning van twee microscopische, pathologische praeparaten, door den candidaat onmiddellijk te voren onderzocht.

Het practisch examen heeft voor elken candidaat bestaan uit de volgende onderdeelen:

voor *cliniek:* het herkennen en verder bespreken van de ziekten of gebreken van drie huisdieren en bovendien het opmaken van een beredeneerd verslag aangaande het onderzoek van een vierde ziektegeval, zonder voorafgaande bespreking, maar waarover bij de beoordeeling de candidaat door de commissie werd gehoord;

voor *operatie- en verbandleer:* het verrichten van 4 operatiën, waaronder eene hoefoperatie, en het aanleggen van een verband;

voor *heelkundige ontleedkunde:* het gereedmaken van een door loting toebedeeld chirurgisch-anatomisch praeparaat en het demonstreeren van een dusdanig praeparaat, dat onmiddellijk te voren door het lot was aangewezen doch niet door den candidaat zelven gereed gemaakt;

voor *verloskunde:* het gedeeltelijk onderhuids ontleden van een in het phantoom geplaatst, onmiddellijk te voren gedood kalf;

voor *artsenijmengkunde:* het schrijven, lezen en gereedmaken van twee bij loting aangewezen recepten in verschillende artsenijvormen;

voor *voederkennis:* het beredeneerd keuren van verschillende graan- en hooisoorten, peulvruchten en voederkoeken;

voor de *toegepaste leer van het uitwendig voorkomen* (*extérieur*) *der huisdieren:* de beredeneerde beoordeeling van twee voor dat doel pas aangevoerde paarden en van één rund, waarbij den candidaat telkenmale gedurende tien minuten gelegenheid gegeven werd tot een nauwkeurig onderzoek van het daarna met hem te bespreken dier.

Het theoretisch gedeelte van het examen werd afgenomen door twee gelijktijdig werkende commissiën; de eene bestaande uit de leden Wirtz, van Dulm, Thomassen en Markus voor de geneeskundige vakken, in den staat vermeld onder de nummers 1, 2, 3, 4 en 10; de andere, bestaande uit de leden Schimmel, Moubis en de Bruin, voor de heel- en verloskundige vakken en de gerechtelijke veeartsenijkunde, vermeld onder de nummers 5, 6, 7, 8 en 9. Aan dit gedeelte werden besteed 12 volle dagen, terwijl bovendien 6 beurten van vak 2 en 6 beurten van vak 3 geëxamineerd werden op 7 dagen van het practisch gedeelte.

Het practisch gedeelte van het examen werd afgenomen door

sub-commissiën, wier leden in den staat zijn vermeld en die grootendeels twee of drie gelijktijdig werkzaam waren.

Ten einde den duur van het examen tot uiterlijk 25 dagen te kunnen beperken, werd voorts op 7 dagen van het theoretisch gedeelte examen in cliniek afgenomen door twee der plaatsvervangende leden, die voor deze taak als gewone leden optraden. In dezer voege zijn als examinatoren werkzaam geweest de plaatsvervangende leden Reimers en van Lent.

Ten behoeve van het examen in cliniek heeft de commissie in ruime mate over nieuw aangevoerde dieren kunnen beschikken. Voor dit gedeelte van het practisch examen zijn namelijk gebezigd 34 paarden, 7 runderen, 1 geit, 18 honden en 1 vogel.

Voor het practisch examen in operatieleer en in heelkundige ontleedkunde zijn gebezigd 3 paarden, voor het practisch examen in verloskunde 4 kalveren.

Alle operatiën, met uitzondering van de aderlatingen en de tracheotomieën, zijn op het doode dier verricht.

Aan zeventien candidaten is het diploma van veearts uitgereikt.

Eén candidaat heeft zich tijdens het examen teruggetrokken.

Aan zes candidaten moest het diploma onthouden worden, aangezien zij in verschillende theoretische en practische vakken beneden de gestelde eischen waren gebleven.

Hieronder volgt eene alphabetische opgaaf van de namen der geslaagde candidaten met vermelding van de plaats van geboorte:

J. W. Brouwer, geboren te Nieuwerkerk;
J. Bruijel, geboren te 's Heerenberg, gem. Bergh;
R. H. J. Gallandat Huet, geboren te Schoonhoven;
G. L. J. Gooren, geboren te Venlo;
C. de Graaf, geboren te Weesperkarspel;
F. van Hootegem, geboren te Kruiningen;
H. J. C. Horbach, geboren te Wittem;
L. Jenniskens, geboren te Horst;
C. H. Molendijk, geboren te 's Gravendeel;
J. Nauta, geboren te Gorredijk, gem. Opsterland;
F. J. H. J. Quaedvlieg, geboren te Gronsveld;
H. H. Rörik, geboren te Amerongen;
J. P. van der Slooten, geboren te 's Gravenhage;
A. E. P. R. Stuur, geboren te Batavia, Ned.-Indië;
J. Swierstra, geboren te Britswerd, gem. Baarderadeel;
J. Velde, geboren te Terwispel, gem. Opsterland;
U. Wester, geboren te Finsterwolde.

De leden der commissie, die tevens leeraar aan 's Rijks veeartsenijschool zijn, zouden het op prijs stellen indien gedurende de volgende zittingsjaren bij het vermoedelijk toenemend aantal

candidaten, het examen zooveel vroeger aanving, dat de vacantie, althans van drie hunner, daardoor voor een kleiner deel dan dit jaar het geval was, werd ingenomen. Deze zouden na de vermoeienissen, welke hun werkkring medebrengt en die met het grooter aantal leerlingen klimmen, gaarne ook eenige rust genieten, ten einde den nieuwen cursus met frissche kracht te kunnen ingaan.

Utrecht, 12 Augustus 1905

Dr. A. W. H. Wirtz, *Voorzitter.*
Moubis, *Secretaris.*

N°. 64.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *belast met het afnemen van het examen van hen, die in Juli* 1904 *waren bevorderd tot de IVde klasse van de afdeeling hoogere burgerschool van de voormalige Rijkslandbouwschool.*

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

Bij het 4de lid van art. 38 van het Koninklijk besluit van 3 Augustus 1904 (*Staatsblad* n°. 203), bevattende het reglement van de Rijks- hoogere land-, tuin- en boschbouwschool werd voorgeschreven, dat zij, die in Juli 1904 waren bevorderd tot de IVde klasse van de afdeeling hoogere bnrgerschool van de voormalige Rijkslandbouwschool, nog in de eerste helft van Juli 1905 in de gelegenheid zouden worden gesteld tot het afleggen van een examen, dat hun in de jaren 1906, 1907 en 1908 den toegang opende tot het examen, dat afgenomen wordt na verloop van het eerste studiejaar aan de Rijks- hoogere land-, tuin- en boschbouwschool.

Het programma van dit examen werd 7 October 1904 door Uwe Excellentie vastgesteld en bekend gemaakt in de *Staatscourant* van 9 en 10 October 1904.

Bij Koninklijk besluit van 10 Juni 1905 n°. 47 werd voor de afneming van dat examen benoemd eene commissie, bestaande uit: den inspecteur van het middelbaar onderwijs, in het bijzonder belast met het toezicht op het landbouwonderwijs als lid en voorzitter en als leden: den directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Wageningen, dr. G. M. Slothouwer, de leeraren dier school dr. H. Bos, A. Caland, M. Gentil, dr. D. van Gulik, dr. R. N. de Haas, L. Raemaekers, G. W. Spitzen, D. H. te

Wechel en G. Wolda, en verder mr. dr. R J. de Visser, leeraar bij het middelbaar onderwijs te Arnhem, tijdelijk belast met het onderwijs in Staatswetenschappen aan de Rijks- hoogere burgerschool te Wageningen, en mej. M. T. D. Prins de Jong te Wageningen, eveneens tijdelijk belast met het onderwijs in handelswetenschappen aan dezelfde school. Tot secretaris dier commmissie werd aangewezen dr. G. M. Slothouwer.

Bovengenoemde commissie heeft de eer Uwe Excellentie aan te bieden het volgende verslag van het examen.

Voor het schriftelijk examen werd door de examinatoren een dubbel stel opgaven of vragen ingezonden bij den voorzitter, die daaruit eene keuze deed.

Geëxamineerd werd door de commissie van Dinsdag 4 Juli 8½ uur voorm. tot Dinsdag 11 Juli 4 uren nam. in de volgende vakken:

Stereometrie	schriftelijk	twee uur.
Trigonometrie	„	drie „
Beschrijvende meetkunde	„	drie „
Werktuigkunde	„	drie „

In genoemde vier vakken werd elke candidaat mondeling geëxamineerd gedurende één uur door de leden te Wechel en Wolda, welke ook de opgaven voor het schriftelijk werk hadden voorgedragen. Verder werd geëxamineerd in:

scheikunde, schriftelijk drie uur, mondeling een half uur, door het lid dr. de Haas;

natuurkunde, schriftelijk drie uur, mondeling een half uur, door het lid dr. van Gulik;

natuurlijke historie, mondeling een half uur door het lid dr. H. Bos;

geschiedenis, mondeling 25 minuten, door het lid dr. Slothouwer;

Staatsinrichting, „ 20 „ „ „ „ mr. de Visser;

boekhouden, schriftelijk 1½ uur, door het lid mej. Prins de Jong;

Fransch, schriftelijk drie uur, mondeling een half uur, door het lid Gentil;

Hoogduitsch, schriftelijk drie uur, mondeling een half uur, door het lid Spitzen;

Engelsch, schriftelijk drie uur, mondeling een half uur, door het lid Caland;

lijnteekenen, gedurende drie uur, door het lid Raemaekers.

Woensdag 12 Juli hield de commissie eene vergadering ter beoordeeling van de uitkomsten van het examen, waaraan hadden deelgenomen de vier volgende candidaten:

Anne Willem van Holtke tot Echten, geboren te Echten 28 September 1884;

Gerard Willebrordus van Neijenhoff, geboren te Amsterdam 10 October 1885;

Willem Carel Pieter Wellink, geboren te Winterswijk 28 Juni 1886;

Carel Prust van der Zijl, geboren te Amsterdam 13 Juli 1885.

Na het opmaken der cijfers en eene korte beraadslaging werd besloten om aan alle candidaten het verlangde getuigschrift toe te kennen.

Het examen gaf verder geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Wageningen, 12 Juli 1905.

P. van Hoek, *Voorzitter.*
G. M. Slothouwer, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 8 September 1905, n°. 210.

N°. 65.

UITSLAG *van het in* 1905 *gehouden examen ter verkrijging van akten van bekwaamheid als onderwijzer en onderwijzeres.*

Plaatsen waar de examens zijn afgenomen.	Akte als onderwijzer en onderwijzeres.				Aanteekening vak *j*.			
	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.
	Mannelijke candidaten.							
's Hertogenb. .	68	1	29	38	13	„	2	11
Breda	57	„	25	32	4	„	2	2
Arnhem	68	1	27	40	3	„	„	3
's Gravenhage .	61	„	21	40	4	„	1	3
Rotterdam . . .	93	1	52	40	2	„	„	2
Amsterdam . .	37	„	16	21	1	„	„	1
Haarlem	72	„	23	49	9	„	3	6
Middelburg . .	70	„	23	47	6	„	„	6
Utrecht.	85	„	38	47	6	„	3	3
Leeuwarden . .	81	„	25	56	10	„	„	10
Zwolle	89	1	34	54	8	„	3	5
Groningen . . .	73	„	18	55	7	„	3	4
Maastricht . . .	74	„	30	44	4	„	1	3
Totaal . .	928	4	361	563	77	„	18	59

Plaatsen waar de examens zijn afgenomen.	Akte als onderwijzer en onderwijzeres.				Aanteekening vak *j*.				Aanteekening vak *k*.			
	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.
Vrouwelijke candidaten.												
's Hertogenb. . .	69	„	22	46	6	„	4	2	3	„	3	„
Breda	91	1	28	62	2	„	1	1	3	„	1	2
Arnhem	135	„	57	78	2	„	„	2	4	„	2	2
's Gravenhage. .	139	„	61	78	3	„	1	2	2	„	„	2
Rotterdam. . . .	147	1	74	72	2	„	1	1	6	„	4	2
Amsterdam . . .	196	„	96	100	7	„	4	3	„	„	„	„
Haarlem.	117	6	48	63	7	„	„	7	1	„	1	„
Middelburg . . .	47	1	13	33	12	„	1	11	4	„	1	3
Utrecht	119	1	36	82	5	„	„	5	3	1	1	1
Leeuwarden. . .	75	„	22	53	13	„	4	9	5	„	3	2
Zwolle	68	„	37	31	5	„	1	4	8	„	2	6
Groningen. . . .	73	„	32	41	4	„	3	1	8	„	4	4
Maastricht . . .	99	„	25	74	„	„	„	„	10	„	5	5
Totaal. . .	1375	10	552	813	68	„	20	48	57	1	27	29
Algemeen totaal	2303	14	913	1376	145	„	38	107				

Voor de akte van onderwijzer of onderwijzeres werden geexamineerd:

in	1881:	1441	candidaten,	van	wie	865	slaagden;
,,	1882:	1660	,,	,,	,,	936	,,
,,	1883:	1921	,,	,,	,,	1155	,,
,,	1884:	2191	,,	,,	,,	1223	,,
,,	1885:	2347	,,	,,	,,	1259	,,
,,	1886:	2323	,,	,,	,,	1152	,,
,,	1887:	2259	,,	,,	,,	1167	,,
,,	1888:	2199	,,	,,	,,	1100	,,
,,	1889:	2083	,,	,,	,,	1137	,,
,,	1890:	1701	,,	,,	,,	961	,,
,,	1891:	1107	,,	,,	,,	669	,,
,,	1892:	1232	,,	,,	,,	852	,,
,,	1893:	1219	,,	,,	,,	845	,,
,,	1894:	1725	,,	,,	,,	1128	,,
,,	1895:	1682	,,	,,	,,	1082	,,
,,	1896:	1432	,,	,,	,,	947	,,
,,	1897:	1990	,,	,,	,,	1289	,,
,,	1898:	2495	,,	,,	,,	1574	,,
,,	1899:	2700	,,	,,	,,	1749	,,
,,	1900:	2830	,,	,,	,,	1776	,,
,,	1901:	2692	,,	,,	,,	1678	,,
,,	1902:	2628	,,	,,	,,	1574	,,
,,	1903:	2478	,,	,,	,,	1368	,,
,,	1904:	2491	,,	,,	,,	1519	,,

Door de examen-commissiën is het volgende omtrent den uitslag van het onderzoek aan de Regeering medegedeeld.

's Hertogenbosch.

Lezen. Er werd den candidaten voldoende tijd gegeven, om het te lezen stuk in te zien. Vele candidaten, vooral vrouwelijke, gaven blijk van bekwaamheid in dat vak; anderen daarentegen articuleerden zoo slecht en lazen zoo eentonig, dat men slechts kon veronderstellen, dat zij òf zich weinig in het lezen geoefend, òf gebrekkig onderwijs daarin ontvangen hadden.

Het gebrek aan beschaving en ontwikkeling bij sommige candidaten, dat vooral bij het examen in dat vak zoo in het oog springt, bleek o. a. uit de slechte uitspraak van vreemde, maar toch in de omgangstaal veel gebruikte woorden.

Het aantal onvoldoende cijfers zou dan ook veel grooter zijn geworden, indien niet velen door hunne verklaring van het gelezene getoond hadden, den inhoud toch wel te begrijpen. Enkelen evenwel toonden een gebrek aan zaakkennis, als men zelfs van leerlingen der hoogste klasse eener lagere school niet zou verwachten.

Schrijven. Uit het examen blijkt, dat over het algemeen voldoende zorg wordt besteed aan het onderdeel schrijven.

Nederlandsche taal. Wat het schriftelijk gedeelte van het examen betreft, slechts enkelen hadden, naar aanleiding van het gegeven gedicht, eene goed gestelde vertelling gemaakt. De meesten waren geheel aan den tekst blijven hangen of hadden uitgeweid op minder belangrijke onderdeelen, tot nadeel voor het geheel.

Zij, die zich met ruim gebruik van de aan den voet der opgave gegeven vrijheid, verder van den tekst hadden gewaagd en bij voorbeeld de onderlinge betrekking der personen veranderd hadden, raakten veelal verlegen met het slot; wellicht daarom bleef bij verscheidenen de vertelling onvoltooid. Dikwijls moest om verregaande slordigheid in den stijl, om grove taalfouten en afwezigheid van leesteekens, een onvoldoend

cijfer aan dit gedeelte van het schriftelijk werk worden gegeven.

Opmerking verdient ook, dat dikwerf heel eenvoudige zaken in zeer hoogdravenden stijl, vaak met verkeerd gebruik van zegswijzen, werden weergegeven.

Alhoewel de woorden en uitdrukkingen, opgegeven om in zinnen gebruikt te worden, zeker niet te moeilijk waren en de tijd voor dit gedeelte uitgetrokken ruim genoeg kan genoemd worden, hadden vele candidaten dit werk niet geheel af. Dikwijls waren de woorden in zeer onbeduidende zinnen te pas gebracht; evenwel bleek het meestal, dat de candidaten de beteekenis er van kenden. Sprekende voorbeelden van het gebruik der uitdrukkingen waren zeldzaam, terwijl ook de omschrijving veelal te wenschen overliet.

Wat het mondeling examen aangaat, naar aanleiding van een deel van het gelezene werden de candidaten geëxamineerd in de kennis der spraakleer. Velen schenen niet gewoon het in de grammatica geleerde op de levende taal toe te passen. Men ontleedt de zinnen en benoemt de woorden naar den ouden sleur, zonder zich rekenschap van het waarom te vragen.

Het geven van voorbeelden voor een eenvoudig taalverschijnsel bleek voor vele candidaten groote moeielijkheid op te leveren. Dikwijls echter ook toonden de candidaten het juist begrip te hebben van de termen in de spraakkunst gebruikt en hunne grammaticale kennis ook in andere dan in de leerboeken gegeven voorbeelden te kunnen toepassen.

Rekenen. Voor het schriftelijk gedeelte kon aan slechts 70 adspiranten een hooger cijfer dan 5 worden toegekend, terwijl het werk van 38 geheel onvoldoende was. Bedrevenheid in het schriftelijk juist en beknopt weergeven van eene oplossing bleek aan velen te ontbreken, ook dan zelfs, wanneer uit het ingeleverde werk bleek, dat de adspirant bij het oplossen van een vraagstuk juist gedacht had.

Het mondeling examen van de mannelijke candidaten leverde iets gunstiger resultaten op dan dat van de vrouwelijke; aan 34 mannelijke en aan 31 vrouwelijke adspiranten kon voor dit gedeelte het praedicaat „voldoende” of meer toegekend worden. De meesten van dezen hadden de theorie van de rekenkunde goed bestudeerd en bleken geoefend te zijn in

het leveren van correcte bewijzen en in het juist formuleeren van eigenschappen, hoewel de toepassing hiervan soms te wenschen overliet. Opmerkelijk was het, dat vele candidaten niet in staat bleken eene duidelijke verklaring te geven van de deeling met geheele getallen. Ook de kennis van de vormverandering van vlakke figuren was bij velen niet geheel voldoende.

Vaderlandsche geschiedenis. Aan de meeste candidaten kon voor geschiedenis een voldoend cijfer, soms zelfs een hooger praedicaat toegekend worden; zeer enkelen legden een uitstekend examen af. In enkele gevallen bleek echter, dat een candidaat zich volstrekt niet kon oriënteeren als hem gevraagd werd naar een hoofdfeit of bekend persoon uit de vaderlandsche geschiedenis. Over het algemeen kan men zeggen, dat vele candidaten denken, dat de eisch van het programma is, het kunnen opsommen van reeksen onsamenhangende feiten, terwijl toch de geheele waarde van dit vak verloren gaat, wanneer de kennis van oorzaken en gevolgen dier feiten verwaarloosd wordt. Het duidelijk uiteenzetten van het verband tusschen verschillende feiten en toestanden liet vrij wat te wenschen over.

Door velen wordt niet de noodige aandacht geschonken aan de geschiedenis der koloniën. Nog altijd is de negentiende eeuw het minst goed gekende deel der geschiedenis.

Het bleek nog maar al te dikwijls, dat op vele inrichtingen van onderwijs geen gebruik gemaakt wordt van geschiedkundige kaarten en platen-atlassen.

Aardrijkskunde. Was het resultaat van het mondeling onderzoek naar de kennis van de aardrijkskunde bevredigend te noemen, het schriftelijk gedeelte liet nogal te wenschen over. Te weinig hadden de candidaten zich rekenschap gegeven van hetgeen er in de schriftelijke opgaven werd gevraagd, te weinig was er rekening gehouden met de punten, welke achtereenvolgens ter behandeling waren aangegeven.

Werd bij het mondeling gedeelte blijk gegeven dat de studie van de kaart niet was verwaarloosd, behoudens de kennis van de belangrijkste binnen- en buitenlandsche spoorwegverbindingen, meermalen bleek, dat het boek te veel gememoriseerd was zonder dat men zich had afgevraagd, of men wel vol-

komen begreep, wat in het geheugen werd opgenomen; heldere voorstellingen en begrippen waren lang niet altijd aanwezig.

Kennis der natuur. Het examen in het vak kennis der natuur leverde bevredigende uitkomsten. Aan 64 % van de geëxamineerden kon een voldoend of hooger cijfer worden toegekend; van 14 % was dit cijfer twijfelachtig, terwijl 22 % een bepaald onvoldoend cijfer verkregen.

Toch bleek uit het examen dat nog steeds te veel candidaten van buiten leerden zonder de betrekkelijke voorwerpen (instrumenten, planten en dieren) in natura te beschouwen.

Aan enkele normaalscholen werden zelfs nooit proeven genomen.

Zingen. Door het examen werd van den graad van kennis, dien de meeste candidaten zich hebben verworven, de indruk verkregen, dat sedert de laatste jaren aanmerkelijke vooruitgang is te bespeuren. Met name aan de bijzondere opleidingsinrichtingen wordt over het algemeen ijverig en ernstig gestreefd naar eene goede voorbereiding voor dit onderdeel van het examen.

Toch wordt ook daar nog te veel gewerkt in eene richting, waarvan moet gezegd worden, dat zij weinig voeling houdt met de eischen der practijk; men is tevreden als de leerlingen een gedeelte van de theorie der muziek hebben van buiten geleerd; te weinig wordt er op gelet, dat de candidaten, eenmaal in het bezit der akte, verplicht zal zijn onderwijs in den zang te geven, zoodat de eisch, op het examen gesteld, dat zij een eenvoudig liedje in de maat kunnen lezen, niet te hoog mag worden genoemd. Toch schoten verschillenden bij dien eisch tekort.

Teekenen. Over het algemeen kan de commissie canstateeren, dat er van de voorbereiding tot dit onderdeel van het examen vrij wat werk gemaakt is, al moest ten slotte in de 135 gevallen 21 maal het cijfer 4 of daar beneden en 47 maal het cijfer 5 als eindcijfer worden gegeven.

In de meeste gevallen werd dit veroorzaakt door zeer lage cijfers voor het bordteekenen en de kopie naar de plaat. Vele candidaten schijnen het bordteekenen, dat toch uitdrukkelijk

door de wet geëischt wordt, van weinig waarde te achten; eene opvatting, welke de commissie niet deelt. Integendeel meent zij, dat vaardigheid in het bordteekenen niet alleen aan het teekenonderwijs, maar aan het onderwijs in het algemeen ten goede komt.

De theorie van onderwijs en opvoeding. Het programma, met welks inhoud verscheidene candidaten zelfs niet bekend bleken te zijn, *moet* bij allen bekend geacht geworden. De bekendheid onder 1 en 3 genoemd, mag behoorlijk worden genoemd bij de meeste candidaten. Die onder 2 genoemd liet echter veel te wenschen over; zeer vele candidaten schoten zelfs tekort wanneer van hen die bekendheid werd gevraagd met een der voornaamste leerwijzen voor één der genoemde vakken; bij de meesten bepaalde zich die bekendheid tot het van buiten opzeggen van een dictaat, bevattende eene samenvatting van den inhoud der methode, zonder dat klaarblijkelijk de candidaat ooit de methode in handen had gehad. Zelfs in het ontwerpen van een leergang van een of ander klein onderdeel der leerstof, moesten zeer vele candidaten tekort schieten. Hetzelfde moet gezegd worden van de bekendheid, die het programma in de vierde plaats als eisch stelt; vragen als bijvoorbeeld naar den loop eener sollicitatie, naar de verplichtingen jegens autoriteiten en anderen moesten te vaak onbeantwoord blijven.

Breda.

De gehouden examens in de verschillende vakken hebben de Commissie aanleiding gegeven tot de navolgende opmerkingen:

Lezen. Het technisch lezen voldeed over het algemeen aan de eischen van nauwkeurigheid en natuurlijkheid; de beschaafde uitspraak liet nog al eens te wenschen over.

Minder goed was het gesteld met het verstaan van het ge-

lezene: velen schoten tekort in „het lezen tusschen de regels”. Het weergeven, het verdeelen en de verklaring van een niet te moeilijk stukje proza of poëzie leverde velen candidaten groote moeilijkheden op. De behandeling van een paar eenvoudige synoniemen leidde bij velen tot een bevredigend resultaat. Van den anderen kant moet opgemerkt worden, dat het zeer wenschelijk zou zijn, dat de candidaten wat meer lazen, om hun woordenschat — bij sommigen zeer gering — wat te vergrooten.

Schrijven. Over het algemeen was „het schoonschrift” voldoende, al kwam er heel weinig schoon schrift voor. In het schrijven van drukletters op het schoolbord, toch zoo noodig voor de practijk, hadden slechts weinig candidaten zich geoefend. Een onvoldoend eindcijfer werd slechts zelden gegeven; toch geeft het examen aanleiding tot het uitspreken van den wensch, dat de candidaten zich wat meer oefenen in de schrijfkunst.

Nederlandsche taal. Het schriftelijk werk was slechts voor een gering deel meer dan voldoende. Maar weinigen hadden het gedicht, dat vrij naverteld moest worden, goed begrepen. De wijze, waarop de adspiranten hunne gedachten uitdrukten was meer bevredigend.

De opgegeven woorden en uitdrukkingen waren zelden heel juist te pas gebracht.

Beter voldeden vele candidaten bij het mondeling examen: over het algemeen was de leer van den zin goed bestudeerd; in de beteekenis en het gebruik der buigingsvormen had men een tamelijk goed inzicht; vragen over woordvorming werden vrij voldoende beantwoord, maar het hoofdstuk spelling was door zeer velen stiefmoederlijk behandeld. Opgemerkt moet worden, dat er ook candidaten waren, die het bestudeeren der spraakkunst zeer verwaarloosd hadden.

Rekenen. De „vaardigheid in het oplossen, zoowel uit het hoofd als schriftelijk van eenvoudige rekenkunstige vraagstukken” liet dikwijls veel te wenschen over.

Slechts omstreeks 40 pct. der candidaten konden een voldoend cijfer voor het schriftelijk werk behalen.

De „kennis van de gronden der hoofdbewerkingen in de rekenkunde" was echter bij velen beter, zoodat aan 57 pct. der candidaten een voldoend eindcijfer kon worden toegekend.

Slechts zelden kwam het voor, dat iemand met een goed cijfer voor schriftelijk werk onvoldoende voor de theorie werd bevonden.

Toch moet de aandacht er op gevestigd worden, dat het verband tusschen de verschillende deelen van de theorie der rekenkunde slechts door betrekkelijk weinig candidaten helder werd ingezien, dat velen in de toepassing van bekende rekenkunstige waarheden tekort schoten en dat het aan de overgroote meerderheid der candidaten geheel ontgaan scheen te zijn, dat het programma van het examen ook kennis eischt van „de berekening van de grootte en de vormverandering van eenvoudige vlakke figuren en de berekening van de inhouden der eenvoudigste lichamen."

Geschiedenis. Aan ongeveer 70 pct. der candidaten kon het cijfer 6 of een hooger cijfer worden toegekend; de gevallen waarin zeer lage cijfers moesten gegeven worden, waren zeldzaam. Deze uitslag is gunstiger dan die van vorige jaren. Blijkbaar wordt meer werk van de studie der geschiedenis gemaakt dan vroeger.

Toch kwam nog herhaaldelijk uit, dat meer gememoriseerd dan verwerkt was. Zaken en feiten werden dikwijls genoemd zonder dat men iets van de beteekenis of het gewicht er van begreep. Vooral was dit het geval met betrekking tot de staatsregeling van nu of vroeger.

Aardrijkskunde. Over het algemeen was de kennis van Nederland en koloniën goed; slechts aan weinige candidaten moest daarvoor een even voldoend of onvoldoend cijfer worden toegekend.

De landen van Europa waren door de meeste candidaten goed bestudeerd, maar toch bleek herhaaldelijk, dat bij de studie de kaart niet voldoende gebruikt was. Ook scheen door velen weinig waarde gehecht te zijn aan de kennis der voortbrengselen en der middelen van bestaan.

De werelddeelen waren door verreweg de meeste candidaten verwaarloosd, zoodat somtijds hoogst eenvoudige vragen onbeantwoord bleven.

Nog moet worden opgemerkt, dat vele, overigens goed voorbereide adspiranten geen voorstelling hadden van grootte en bevolkingscijfer zelfs van de provinciën van ons land en van de grootste steden van Europa. Het begrip G. M². was meer dan eens vaag en verward of niet aanwezig.

Kennis der natuur. De verklaring van de eenvoudigste natuurkundige verschijnselen liet bij veel adspiranten nogal te wenschen over.

De Commissie kreeg den indruk, dat de leerstof, door het natuurkundig leerboek aangeboden, niet voldoende verwerkt wordt.

De begrippen kracht en arbeid werden herhaaldelijk met elkander verward.

Met de kennis van het menschelijk lichaam was het beter gesteld. Ook de plant- en de dierkunde worden, over het algemeen, voldoende beoefend. Evenwel leidt deze studie nog te weinig tot het inzicht van de innige betrekking tusschen organisatie en levensverrichtingen.

Zingen. Het lezen in de maat was bij de meeste candidaten voldoende bij zangstukjes in de eenvoudigste toonladders.

Enkelen konden ook een stukje met drie of vier kruizen of mollen aan den sleutel tamelijk vlot lezen.

De kennis der theorie was meestal oppervlakkig. Er wordt te veel van buiten geleerd zonder te begrijpen.

Van de maatsoorten, de intervallen en de toonladders kent men meestal wel de verdeeling, doch de stof van dit gedeelte der theorie vooral moest wat verwerkt zijn.

Jammer dat door sommigen geen en door velen een verouderd handboek der theorie gebruikt wordt.

Teekenen. Aan het meerendeel der candidaten kon voor het practisch gedeelte van dit vak zelden hooger dan een voldoend cijfer worden toegekend.

Hoewel bij het theoretisch gedeelte eenige vooruitgang te bespeuren was, bleek vooral de kennis der methodiek zeer gering. Vele candidaten wisten bij de bespreking van de vlakke figuren (wandplaten) geen geleidelijke opklimming te noemen, nog minder het verband aan te wijzen, waarin de verschillende oefeningen tot elkander staan.

De kennis der perspectief werd vaak in verband met het teekenen naar meetkunstige lichamen onderzocht; steeds bleek dan, dat de perspectief meer als wiskundige wetenschap werd geleerd, geheel afgescheiden van het natuurteekenen.

Eene zoodanige opvatting der perspectief kan voor het practisch teekenen geen waarde hebben.

Opvoeding en onderwijs. Uit de omstandigheid, dat slechts enkele candidaten de practische schriftelijke opgave hebben behandeld, schijnt te kunnen worden afgeleid, dat de practijk van het onderwijs bij de opleiding nog niet voldoende tot haar recht komt.

De kennis der algemeene methodiek, d. w. z. van doel en belang, gang en inrichting van het onderwijs, bleek over het algemeen voldoende. Die der bijzondere methodiek, de methodische behandeling van belangrijke leerstof uit de vakken, genoemd onder *a*, *b* en *c* in art. 2 der wet, vooral met het oog op de eerste drie leerjaren, liet bij zeer velen te wenschen.

Het bleek, dat de candidaten eene of meer leerwijzen voor lezen, schrijven en rekenen wel konden noemen en ook de verdeeling der leerstof over de eerste drie leerjaren wel wisten aan te geven, maar velen het antwoord op het *hoe* en *waarom* schuldig bleven.

De meesten hadden die leerwijzen leeren kennen uit schetsen en beschrijvingen en zich nimmer in de practijk geoefend; onder hen bevonden zich kweekelingen van Rijksnormaallessen.

Eenig inzicht in het verschil tusschen orde houden in eene klasse en opvoeden, alsmede kennis van de voornaamste middelen voor beide, werd bij slechts zeer enkelen aangetroffen. Een en ander was van buiten geleerd, terwijl van een eigen inzicht in dat gedeelte der opvoeding geen sprake was.

Ofschoon vele candidaten de voornaamste bepalingen der bestaande wet op het lager onderwijs, voor zoover deze de school en de verplichtingen van den onderwijzer betreft, zelfs sommige Koninklijke besluiten kenden, werd toch de juiste beteekenis daarvan door de meesten niet begrepen.

Arnhem.

Het lezen. De inrichting van het examen was gelijk aan die van het vorige jaar; aan elken candidaat werden tien minuten gegeven ter voorbereiding van eene bladzijde proza of poëzie, die geacht mochten worden, naar inhoud en vorm, geheel onder zijne bevatting te liggen. Het is de Commissie opnieuw gebleken, hoezeer deze maatregel een rustig en grondig onderzoek in de hand werkt. De resultaten waren over het algemeen bevredigend; slechts in weinige gevallen moest een onvoldoend cijfer worden toegekend, meestal, omdat de vaardigheid en de natuurlijke voordracht beneden de matig gestelde eischen bleven. Met genoegen constateert de Commissie, dat aan verschillende opleidingsinrichtingen veel zorg aan dit onderdeel van het examen wordt besteed; aan andere echter zou meer oefening in en strenger methodische behandeling van het lezen zeer wenschelijk zijn. Gebrek aan voldoende oefening was mede oorzaak, dat sommige candidaten zich bij het weergeven van het gelezene niet los konden maken van de geschreven taal of zich niet genoegzaam in den gedachtengang van den schrijver wisten te verplaatsen.

De Nederlandsche taal. Verschillende candidaten, die de beteekenis der opgegeven uitdrukkingen op bevredigende wijze hadden omschreven, bleken niet in staat te zijn ze in een voorbeeld toe te passen, wat de Commissie meent te moeten wijten aan gebrekkige leiding.

Het werk van enkelen maakte een minder gunstigen indruk door grove fouten tegen verbuiging en vervoeging; fouten tegen het thans vigeerende spelling-stelsel kwamen bijna niet voor. Bij velen echter liet de punctuatie zoozeer te wenschen over, dat de Commissie het noodzakelijk oordeelt, op dit punt van het programma afzonderlijk de aandacht te vestigen.

Het mondeling onderzoek bepaalde zich streng tot eenvoudige verschijnselen op spraakkunstig gebied, die uit de levende taal opgespoord en verklaard kunnen worden. De Commissie acht het een verblijdend verschijnsel, dat er blijkbaar meer en meer naar gestreefd wordt, bij de studie der spraakleer voeling

te houden met de levende taal en dat de vroegere methode, waarbij een of ander handboek zoo goed mogelijk gememoriseerd werd, allengs in onbruik schijnt te geraken.

Het rekenen. Het hoofdrekenen was bij de meeste candidaten goed, terwijl ze tevens inzagen, op welke eigenschappen de berekeningen berusten. Het bewijs der eigenschappen liet nog te wenschen over.

Over het algemeen was het met de theoretische kennis der meeste candidaten minder gunstig gesteld.

De mondelinge uitdrukking vooral was meestal onvoldoende. Vele candidaten wisten eigenschappen uitstekend werktuigelijk op te dreunen, doch aan practische toepassing was niet gedacht. Niet zelden kwam het voor, dat een candidaat niet in staat was behoorlijk eene vermenigvuldiging, of erger nog, eene deeling met geheele getallen te verklaren. Velen hadden van buiten geleerd.

De kennis der maten en gewichten stemde veelal tot tevredenheid. De berekening van de grootte en vormverandering van eenvoudige vlakke figuren en de berekening van de inhouden der eenvoudige lichamen, was door de meeste candidaten goed bestudeerd.

Natuurkennis. Hoewel bij het examen bleek, dat meestal de candidaten een voldoend aantal planten onder de oogen hadden gehad, liet toch dikwijls de kennis der vruchten te wenschen over.

Van de indeeling der dieren in soorten schenen velen te weinig notitie genomen te hebben, doch met den bouw van het dier in verband met de levenswijze, waren verschillende candidaten beter bekend.

Van de physica waren de warmteverschijnselen en het evenwicht van vloeistoffen en gassen door een goed deel der candidaten voldoende bestudeerd, maar de evenwichtsverschijnselen bij vaste lichamen niet, terwijl de meeste candidaten de studie der eenvoudigste bewegingsverschijnselen hadden verwaarloosd.

Aardrijkskunde. De opgaven van het schriftelijk examen zijn door verschillende candidaten niet nauwkeurig gelezen.

Tot hun gemak en hunne voorlichting waren duidelijk de punten aangegeven die de Commissie wenschte behandeld te zien; toch was dikwijls op die aanduiding zeer weinig acht geslagen. Uit het schriftelijk werk, zoowel als bij het mondeling examen bleek, dat de aardrijkskunde van het eigen vaderland niet altijd voldoende tot haar recht was gekomen.

Bij sommige candidaten waren de begrippen aangaande het verschil in hoogte in ons polderland en aangaande de waterloozing aldaar zeer gebrekkig.

Dikwijls werd eene verkeerde verklaring gegeven van de beteekenis der schaal eener kaart.

Bij vele candidaten deed zich het verschijnsel voor, dat Europa beter beoefend was dan de Nederlandsche bezittingen; de rivieren van Rusland waren beter bekend dan die van Java, de toppen in Zwitserland beter dan de voorname vulkanen van dat eiland.

Over het algemeen is weer gebleken, dat de kaart te weinig bij de studie wordt gebruikt.

Opvoeding en onderwijs en *Vaderlandsche geschiedenis* gaven geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Zang. Evenals vorige jaren bleek ook nu, dat dit vak door veel candidaten zeer onvoldoende in studie genomen wordt.

Dikwijls kreeg men den indruk, dat verschillende hoofdstukken van de theorie letterlijk van buiten geleerd waren.

Heldere begrippen omtrent het toonstelsel, den bouw der toonladders en andere zaken, ontbraken bij velen ten eenenmale. Het hoofdstuk van de maatsoorten was over het algemeen beter bestudeerd. Bij velen was het in maat lezen bevredigend.

Voor zoover de candidaten er in bewilligden, werd hun gelegenheid gegeven eene eenvoudige oefening à vue te zingen.

Teekenen. Begrippen omtrent projectie en doorsnede waren beter dan vroeger. Een eenvoudig meetkunstig figuur kon echter door weinigen dragelijk geteekend worden. Bij het teekenen op het bord bleek weder, dat weinigen aan dit onderdeel, wat van zooveel practische waarde voor de school is, eenige zorg hadden besteed.

Het teekenen naar een wandplaat of vlakversiering gaf betere resultaten dan vroeger. Slechte verhoudingen en minder correcte vormen kwamen nog herhaaldelijk voor.

Bij het teekenen van een meetkunstig lichaam begingen zeer vele candidaten de fout, dat zij niet juist de onderlinge afmetingen der vlakken en richting der verschillende lijnen weergaven.

's Gravenhage.

Lezen. Hoewel het werktuigelijk lezen over het algemeen van dien aard was, dat een voldoend cijfer kan worden toegekend, zoo liet de leestoon nogal eens te wenschen over en kwam de inhoud van het gelezene zelden tot zijn recht. Enkele candidaten lazen nog min of meer met het dialect van de streek, waaruit zij geboortig waren.

Bij de verklaring van het gelezene gaven vele candidaten blijken van gebrekkige ontwikkeling. Dagelijks voorkomende uitdrukkingen en woorden werden dikwijls niet juist begrepen.

Schrijven. Voor dit vak moest aan slechts zeer enkele candidaten een onvoldoend cijfer gegeven worden.

Opgemerkt werd, dat de candidaten de onderscheiding in „staand" en „loopend" kleinschrift hoe langer hoe minder in acht nemen, terwijl ook eene juiste en practische verbinding der letters, vooral van hoofd- met gewone letters, bij velen te wenschen overliet.

Nederlandsche taal. Bij het onderzoek naar de taalkennis bleek, dat het meerendeel der candidaten veel werk had gemaakt van de ontbinding van een zin in de verschillende onderdeelen, alsmede van onderscheidene buigingsvormen; de kennis der spelregels liet evenwel dikwijls te wenschen over; ook schenen de meesten de studie der leesteekens verwaarloosd te hebben.

Vaardigheid van uitdrukking. De vaardigheid in het schriftelijk uitdrukken der gedachten verhief zich bij verre-

weg de meeste candidaten niet boven het middelmatige; zoowel de inhoud als de stijl van het opstel lieten dikwijls te wenschen over. Slechts zeer weinigen waren bovendien in staat den inhoud van een eenvoudig en bevattelijk versje in hun eigen woorden weer te geven.

Rekenen. Het schriftelijk rekenen was over het geheel voldoende; zelden evenwel werden de kortste en eenvoudigste oplossingen gegeven.

Bij het rekenen uit het hoofd was vooruitgang op te merken.

Hetzelfde kan gezegd worden van de verklaring der hoofdbewerkingen met geheele getallen en met gewone en tiendeelige breuken.

De verklaring en toepassing van de eigenschappen der rekenkunde was minder bevredigend. De kennis der evenredigheden was, vooral bij de vrouwelijke candidaten, onvoldoende.

Dezelfde opmerking geldt omtrent de vormverandering van vlakke figuren en de berekening van oppervlak en inhoud der eenvoudigste meetkundige lichamen. Het metrieke stelsel was nog steeds door vele candidaten onvoldoende bestudeerd. Enkelen verklaarden het maar te hebben overgeslagen. Het doet de Commissie echter genoegen ook te kunnen wijzen op verschillende goede examens.

Aardrijkskunde. Bij het onderzoek naar de bekendheid met Nederland bleken vele candidaten onvoldoende op de hoogte te zijn van de verbindingen, die door de voornaamste spoorweglijnen en de belangrijkste waterwegen worden tot stand gebracht. Ook de beteekenis van sommige aardrijkskundige benamingen bleek velen onbekend te zijn. Verder trok het de aandacht der Commissie, dat eenige candidaten zich blijkbaar heel wat moeite hadden gegeven om een groot aantal namen, zoowel van Nederland en Indië als van Europa, van buiten te leeren, maar dat zij zich niet of slechts met moeite konden oriënteeren in de streken, waarvan sprake was.

Geschiedenis. Hoewel over het geheel de uitslag van het examen in dit vak vrij gunstig genoemd kan worden, zoodat in de meeste gevallen een voldoend en meermalen een hooger cijfer kon worden toegekend, ontbrak het den candidaten toch

niet zelden aan eene juiste voorstelling van den samenhang der feiten.

De geschiedenis van de laatste helft der 19de eeuw bleek echter door velen nog niet voldoende bestudeerd te zijn.

Kennis der natuur. Plantkunde. Het bleek, dat vele candidaten de planten in de natuur te weinig bestudeerd hadden; slechts enkelen kenden de bladeren van boomen, als iep, populier en beuk. Van ademhaling en assimulatie bleken de meesten nooit eenig verschijnsel te hebben waargenomen.

Dierkunde. Bij velen liet de bekendheid met het organisme van het menschelijk lichaam, vooral ten opzichte van ademhaling en bloedsomloop, te wenschen over. De kennis van den lichaamsbouw der gewervelde dieren was over het algemeen voldoende; die van lagere dieren, bijv. insecten, doorgaans niet.

Natuurkunde. Vele candidaten hadden de leerstof vlijtig gememoriseerd zonder ze echter goed te begrijpen. Vooral maakten zij, die weinig proeven hadden zien nemen, zich daaraan schuldig. De afbeeldingen in het boek kunnen de proeven zelf niet vervangen.

De eenvoudigste verschijnselen op het gebied van licht en electriciteit bleken doorgaans wel bekend te zijn.

Zang. Aan de geringe eischen, die het programma voor dit vak stelt, werd door de meeste candidaten, door enkelen zelfs ruimschoots, voldaan.

Waarschijnlijk is het aan het geringe dier eischen te wijten, dat er ook nu weer candidaten waren, die zich geheel of zoo goed als geheel onvoorbereid aan het examen waagden en aan wie dientengevolge een beslist onvoldoend cijfer moest toegekend worden.

Teekenen. Het examen in dit vak was bij de meerderheid der candidaten voldoende.

Wat de onderdeelen betreft valt het te betreuren, dat er door velen te weinig werk is gemaakt van het bordteekenen.

De perspectievische verschijnselen waren buiten de school door vele candidaten te weinig waargenomen.

Beginselen van onderwijs en opvoeding. Door de mannelijke candidaten bleek hetgeen in het eerste gedeelte van het programma geëischt wordt, over het algemeen voldoende bestudeerd te zijn; onder de vrouwelijke waren er verscheidene, die toonden al heer weinig inzicht te hebben omtrent de inrichting eener school en het geven van klassikaal onderwijs — waarschijnlijk een gevolg van gebrek aan oefening in de practijk.

Vele candidaten kenden voor ieder der vakken, genoemd onder *a, b* en *c* van art. 2 der wet op het lager onderwijs slechts ééne methode; de bestudeerde leerwijze kenden de meeste candidaten evenwel vrij goed. Eene uitzondering dient gemaakt te worden voor de rekenmethode van Van Pelt. Deze bleek bijna zonder uitzondering òf niet, òf zeer gebrekkig en zeer oppervlakkig te zijn begrepen.

Met de geschiktste middelen tot handhaving van orde en tucht waren de meesten voldoende bekend.

Bij vele candidaten was de kennis der wet op het lager onderwijs onvoldoende.

Rotterdam.

Lezen. Eentonigheid en onnauwkeurigheid ontsierde het lezen van vele mannelijke candidaten. De vrouwelijke candidaten lazen in het algemeen veel beter. Bij de bespreking van het gelezene bleek de woordenkennis dikwijls zeer onvoldoende.

Schrijven. Het schrift van de groote meerderheid der candidaten mocht voldoende en meer dan voldoende heeten; enkelen leverden een schrift, dat den naam van schoonschrift ten volle verdiende.

Het groot en middelsoort werd op het papier meestal niet zoo goed geschreven als op het bord.

Nederlandsche taal. Het onderzoek naar de taalkennis der candidaten gaf geen bevredigend resultaat. Armoede van ge-

dachten en onbeholpenheid van uitdrukking kenmerkten zeer vele opstellen.

De bewerking der eenvoudige paraphrase bestond meestal in het wegwerken van het rijm en het wijzigen van de volgorde der woorden.

In de gemakkelijke dictée behoorden grove taalfouten nog lang niet tot de zeldzaamheden.

Het onderzoek naar de kennis der spraakkunst leerde niet zelden, dat veel in het geheugen opgenomen, maar weinig begrepen was. Allerlei bijzonderheden van ondergeschikt belang waren bekend, terwijl de eenvoudigste verschijnselen op het gebied van zinsontleding, verbuiging en vervoeging veelal onverklaard bleven.

Rekenen. Bij de vaststelling der vraagstukken voor het schriftelijk examen ging de Commissie uit van het denkbeeld, om aan de candidaten goed den tijd te gunnen en de vraagstukken zóó te kiezen, dat een goed leerling van de 3de klasse der Rijksnormaallessen ze zou kunnen maken.

Daarom gaf ze 4 vraagstukken, niet moeilijk, en geleidelijk opklimmend.

Toch waren er nog meer dan 70 candidaten, wier schriftelijk werk onvoldoende of gering moest heeten. Bovendien zag het werk van velen er slordig uit, — was niet genoeg naar beknoptheid gestreefd en nam menigeen zijne toevlucht tot eene algebraïsche oplossing, waar dit in het geheel niet gerechtvaardigd was. Slechts bij uitzondering werd de ongunstige indruk van het schriftelijk examen door het mondeling examen uitgewischt.

De oplossing van een eenvoudig vraagstuk uit het hoofd was in den regel voldoende, — het metriek stelsel bleek niet verwaarloosd, — de vormverandering van vlakke figuren, de berekening van hun grootte en van den inhoud der eenvoudigste lichamen scheen vrij goed beoefend en zou zeker nog tot gunstiger uitkomsten geleid hebben als de candidaten meer geoefend waren in het leeren zien.

Bij de behandeling der theorie stonden de eischen der school op den voorgrond. Daaraan werd niet genoegzaam voldaan. Meermalen kwam het voor, dat goede bepalingen gegeven werden, maar bij onderzoek slechts geheugenwerk bleken. Het

inzicht in het verband tusschen verschillende bewerkingen en eigenschappen ontbrak maar al te vaak. Poover zelfs was herhaaldelijk het resultaat, als gevraagd werd, eene eigenschap toe te passen of van eene toegepaste eigenschap rekenschap te geven.

Nog altijd bleek de deeling, zoowel met geheele getallen als met breuken, zeer verwaarloosd.

Aardrijkskunde. De uitkomsten van het onderzoek hadden beter kunnen zijn.

Vele candidaten begrepen niet, wat ze geleerd hadden, — bedienden zich vaak van woorden en uitdrukkingen, wier beteekenis hun niet duidelijk was, — terwijl anderen den atlas te weinig ter hand genomen hadden en dus geen heldere voorstelling bezaten van de onderlinge ligging van belangrijke steden, rivieren en gebergten.

Ofschoon het Koloniaal Museum te Haarlem kosteloos verzamelingen van Indische producten ter beschikking van de scholen stelt, waren er slechts enkelen, die getracht hadden zich door aanschouwing eenige kennis van die voortbrengselen te verwerven.

Geschiedenis. De belangrijke gebeurtenissen van de geschiedenis des vaderlands waren, ondanks de geringe eischen die gesteld werden, niet voldoende bekend, — het minst die der 19de eeuw. Woorden en uitdrukkingen van het studieboek werden onbegrepen teruggegeven. Eenige kennis van den samenhang der feiten ontbrak te veel. Van het nut, gelegen in het trouw gebruik van kaarten, schenen maar weinigen overtuigd.

Kennis der natuur. De kennis van zeer algemeen voorkomende planten was gering; de meest bekende inlandsche dieren waren ook te weinig waargenomen. Beter stond het met de kennis van de levensverrichtingen.

Niet onbevredigend was bij een deel der candidaten de kennis van de eenvoudigste natuurkundige verschijnselen. Bij velen bleek echter, dat ze de leerstof niet zoo hadden verwerkt, dat ze het verband konden aantoonen tusschen natuurkundige wetten en eenvoudige verschijnselen uit het dagelijksch leven.

Hoe dringend noodig het is, door aanschouwing te leeren kennen, proeven te zien, die met zeer eenvoudige hulpmiddelen zonder bezwaar van kosten genomen kunnen worden; dit schijnt, hoe vaak en hoe goed ook gezegd, nog maar niet te worden begrepen.

Zingen. De kennis van het notenschrift, de maatverdeeling en de toonschalen was bij de meeste candidaten voldoende. In de toepassing er van bij het in de maat lezen van een eenvoudig zangstukje schoten echter zeer velen te kort.

Teekenen. Aan het teekenen op het bord, van zoo groot belang voor de school, scheen niet de zorg besteed, die het verdient. Het opzetten der figuur liet meestal zeer veel te wenschen over.

Beter was bij de grootste helft der candidaten de vlakversiering. Het gelijk opteekenen van de figuur kwam echter maar zelden voor. Het blokteekenen bleef beneden billijke verwachtingen. Zoowel hierbij als bij het teekenen op het bord en het plaatteekenen bleek, dat men niet genoeg doordrongen is van de waarheid, dat het teekenen moet zijn: nauwkeurig *zien*, en niet: nauwkeurig *meten*. Er wordt te veel geconstrueerd.

Op bekendheid met de meest voorkomende perspectievische verschijnselen viel niet te roemen. Er werd geschermd met de woorden: horizon, oogpunt, distantiepunt, zonder de juiste beteekenis er van te vatten. De verschijnselen, op te merken in de omgeving, zich daarmee door waarneming vertrouwd te maken, — dien eenig waren weg was men niet gegaan.

Het begrip van doorsnede bleek voldoende, dat van projectie niet. Bij de bespreking van den een of anderen leergang bleek, dat de meeste candidaten de indeeling en de volgorde der oefeningen vrij goed bestudeerd hadden. In de practische behandeling der figuren schoten velen echter tekort.

Beginselen van onderwijs en opvoeding. Twee-derden van het aantal candidaten behaalden een voldoend of hooger cijfer.

Het onderzoek naar de bekendheid met de inrichting van de lagere school en het klassikaal onderwijs was uit den aard der zaak min of meer oppervlakkig en geeft dan ook geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

De kennis der voornaamste leerwijzen voor lezen, schrijven, rekenen bestond bij velen uit van buiten geleerde leergangen, kenmerken en beginselen; toepassing op eenvoudige gevallen in de practijk liet veelal te wenschen over. Geen wonder trouwens, omdat veel candidaten zich weinig of niet voor de klasse hadden geoefend.

De bekendheid met de geschiktste middelen tot handhaving van orde en tucht was niet bevredigend. Eenvoudige vragen omtrent de opvoeding van het kind in de school werden soms zeer onvoldoende beantwoord. Vooral bij dit onderdeel van het programma bleek, welk een voorzichtig gebruik gemaakt moet worden van de paedagogische terminologie.

Ook in de opstellen kwam het uit, dat de terminologie wel eens moest dienen om het tekort in kennis te dekken.

De voornaamste bepalingen der tegenwoordige wetgeving op het lager onderwijs konden veelal woordelijk vrij goed worden opgezegd; eene juiste opvatting van den inhoud ging daarmee niet altijd gepaard.

Overigens gaf het examen geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Amsterdam.

Lezen. Het onderzoek naar de vaardigheid in het lezen toonde, dat vooral klemtoon en uitspraak bij veel candidaten niet behoorlijk verzorgd en beoefend waren.

De eigenaardigheden van het dialect waren te dikwijls duidelijk merkbaar.

Door enkelen slechts werd bepaald „mooi" gelezen.

De uitdrukking van gedachten naar aanleiding van het gelezene was bij sommige candidaten gebrekkig.

Niet zelden bleek gebrek aan algemeene ontwikkeling uit onbekendheid met zaken, woorden en uitdrukkingen, die binnen de sfeer van beschaafde jongelieden van 18 à 19 jaar liggen.

Schrijven. Bij de beoordeeling van het schoonschrijven werd getracht uit het schrift te kunnen afleiden of men ook

methodisch schreef. Ditzelfde onderzoek werd ook ingesteld bij de beoordeeling van het schrijven op het bord. Slechts enkele malen werd het schrift ruim voldoende of goed bevonden; de meeste keeren was het maar even voldoende.

Niet genoeg was men er van doordrongen, dat een schrift moest worden geleverd, hetwelk tot voorbeeld op het bord kon dienen.

Nederlandsche taal. De spraakkunst bleek bij velen vrijwel bestudeerd, al werd ook nu weder duidelijk, dat niet alle candidaten konden beschikken over zelf gekozen voorbeelden.

Er bleek, dat de meeste candidaten voor dit deel van het schriftelijk examen met zorg waren voorbereid.

Bij de verklaring van eenvoudige woorden, in verband met hunne vorming, werden de regels uit het leerboek niet zelden gedachteloos en dus veelal verkeerd toegepast.

Schriftelijke uitdrukking der gedachten. De vaardigheid in de schriftelijke uitdrukking der gedachten liet bij tal van candidaten veel te wenschen over.

Zoowel opstel als paraphrase bleven bij een belangrijk deel der examinandi beneden zeer matige eischen.

Rekenen. Uit het mondeling onderzoek bleek eenige vooruitgang.

Het hoofdrekenen was over het algemeen voldoende.

De meeste candidaten gaven blijk van voldoende vaardigheid in het schriftelijk oplossen van rekenkunstige vraagstukken; toch moet de klacht herhaald, dat vele candidaten het geleerde uit de theorie der rekenkunde niet hebben begrepen, zoodat zij bij de verklaring van de eigenschappen der hoofdbewerking van geheele getallen en breuken en van die der evenredigheden dikwijls te kort schoten.

De kennis van het metriek stelsel zou voldoende genoemd kunnen worden indien ook de oude Hollandsche benamingen bestudeerd waren.

Aan de eischen van het examenprogram, betreffende de berekening van de grootte en vormverandering van eenvoudige vlakke figuren en de berekening van de inhouden der eenvoudigste lichamen, werd slechts door enkele candidaten voldaan.

Aardrijkskunde. De kennis van het vaderland was bij een groot aantal candidaten al te oppervlakkig.

Voor het schriftelijk werk moest dikwijls een onvoldoend cijfer worden gegeven. Menig opstel over België was ontaard in een opsomming van rivieren en bijriviertjes (Piéton en Viroin) en van de plaatsjes, waar zij uitmonden; menig opstel over de reis naar Indië gaf niets anders dan ...... de riviertjes op Sumatra's Oostkust in verbijsterend aantal of de kapen van Java. Geen enkel opstel over de Geestgronden sprak ook maar met één enkel woord over de belangrijke industrie, die uit onze groenten- en vruchtenteelt is voortgekomen.

Het mondeling examen heeft dikwijls het schriftelijk verbeterd en het eindcijfer voldoende gemaakt. Doch dit mag niet weerhouden op te merken, dat *meer kennis van den bodem* en *zijn voortbrengselen*, en daarbij aansluitend *meer kennis van de bezigheden van den mensch, van zijn handel, zijn nijverheid* en *zijn verkeer*, vooral wat betreft Nederland en zijne bezittingen geëischt mag worden.

Geschiedenis. Het onderzoek naar de bekendheid met de gebeurtenissen der vaderlandsche geschiedenis gaf dit jaar geene aanleiding tot het maken van nieuwe opmerkingen; over het algemeen was de kennis van die gebeurtenissen voldoende. Echter moet er bij vernieuwing op gewezen worden, dat de candidaten nog te dikwijls namen gebruiken, zonder er de juiste beteekenis van te kennen, en dat zij niet genoeg doordrongen zijn van de noodzakelijkheid, om bij de studie een historischen atlas te gebruiken. Er waren ook candidaten, die wel wat meer werk hadden behooren te maken van de geschiedenis onzer koloniën.

Kennis der natuur. De uitslag van het onderzoek naar de kennis der natuur was over het algemeen meer bevredigend dan ten vorigen jare.

De meeste jongelui toonden althans in physica en plantenkunde op vrij doeltreffende wijze te zijn onderwezen.

Natuurkundige proeven waren bijgewoond en, hoewel nog niet door allen in voldoende mate, waren toch meer planten waargenomen dan vroeger.

Het examen in dierkunde gaf echter minder bevredigende

resultaten. Het scheen, dat slechts zelden met aandacht insecten waren bekeken, en zelfs van de meest voorkomende inlandsche vogels was dikwijls weinig bekend.

Opgemerkt werd echter, dat over het algemeen de kennis van de ademhaling, den bloedsomloop en de voeding van den mensch voldoende kon worden genoemd.

Blijkbaar hadden de candidaten wel verwacht vragen te zullen moeten beantwoorden over de voeding der planten, doch bij een aantal hunner was het geleerde niet of slecht begrepen.

Theorie van het zingen. Het lezen in de maat van eene eenvoudige melodie slaagde in den regel vrijwel.

Bij het treffen van intervallen struikelden evenwel vele candidaten.

Ofschoon gemiddeld een voldoend cijfer kon gegeven worden, bleek toch, dat van de theorie van den zang niet veel werk wordt gemaakt. Vaak bestaat de studie uit eenig geheugenwerk.

Sommige candidaten, die pianospelen, meenen daardoor reeds op de hoogte te zijn van de theorie van den zang.

Handteekenen. Over het geheel werd niet vlot geteekend. De candidaten zetten de lijnen niet flink neer, zij teekenden te veel in kleine stukjes, waardoor het strakke en mooie verloren gaat en maar zelden een sierlijke en veerkrachtige lijn wordt verkregen.

Dit bleek zoowel bij het teekenen op papier als bij het schetsen op het zwarte bord, waarbij bovendien dikwijls de juiste verhouding ontbrak.

Bij het schetsen van eenig meetkunstig lichaam naar de natuur werden meermalen de eenvoudigste perspectievische grondwaarheden verwaarloosd.

Bij het theoretisch gedeelte van het examen bleek, dat het voorstellen eener doorsnede velen zeer veel moeite kostte en liet het schetsen van de meest eenvoudige figuren zeer veel te wenschen over.

Het onderzoek naar de kennis van een goeden leergang voor het eerste teekenonderwijs bewees, dat vele candidaten daarmede slechts zeer oppervlakkig bekend waren en zij die kennis alléén hadden geput uit dictaten.

Onderwijs en opvoeding. Het schriftelijk werk was over het algemeen voldoende.

De punten 1, 3 en 4, sub 11°. van het programma gaven geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Omtrent punt 2 valt op te merken, dat tal van candidaten òf geen enkele van de voornaamste leerwijzen voor de vakken, genoemd onder *a*, *b* en *c* van art. 2 der wet, kenden, òf dat hun kennis bestond uit eenige algemeenheden, geput uit een of ander overzicht.

Bij het examen werd er naar gestreefd te onderzoeken, of de candidaten eenig inzicht hadden hoe in de school werkelijk onderwijs moet gegeven worden. Hierbij bleek, dat zij, die als kweekeling op eene school werkzaam geweest waren, gunstig afstaken bij hen, die met de practijk van het schoolleven tot nog toe onbekend waren. Hieruit bleek opnieuw hoe nuttig het voorschrift is, vervat in art. 7, al. 3 der regelen, vervat in in het Koninklijk besluit van 29 Juni 1890 (*Staatsblad* n°. 97).

Haarlem.

Lezen. De uitkomst van het onderzoek in lezen, Nederlandsche taal en vaardigheid van uitdrukking, hetwelk in ééne hand is vereenigd, toont aan, dat de groote meerderheid der candidaten zeer middelmatig voorbereid is. Wat enkele jaren geleden nog herhaaldelijk voorkwam, dat examinandi — in het bijzonder in de verklaring van het gelezene of in het spraakkunstig gedeelte — uitmuntten, kan ditmaal niet meer getuigd worden.

De nauwkeurigheid in het lezen is bij de meerderheid voldoende; aan natuurlijkheid echter ontbreekt het veelvuldig. De zinklemtoon laat bij zeer velen te wenschen over. Van eene opgewekte voordracht, van meeleven in de gedachten van den schrijver is, op zeer enkele uitzonderingen na, geen sprake.

Het weergeven van het gelezene, dat voor de school van gewicht is, blijkt niet voldoende beoefend; in het bijzonder is het verklaren van poëzie bijna altijd onvoldoende. De bij her-

haling hier gemaakte opmerking, dat de candidaten de indeeling der stukken moeten leeren overzien, wordt blijkbaar te weinig ter harte genomen. Bij de verklaring is wederom een betreurenswaardig gebrek aan algemeene ontwikkeling te constateeren; ook in dit opzicht zijn de candidaten ontegenzeggelijk minder goed voorbereid dan vroeger. Veel gebruikte woorden en uitdrukkingen waren soms geheel onbekend; andere had de candidaat wel eens gehoord, doch daar bleef het dan ook bij.

In verband hiermede mag zeker wel de opmerking worden gemaakt: niet voldoende is het, dat aan de opleidingsinrichtingen eene goede bibliotheek verbonden is, maar de betrokken onderwijzer dient ook toe te zien, dat de leerlingen de uitgereikte boeken lezen en wel op eene wijze, die bevorderlijk is voor hunne algemeene ontwikkeling. Waar dit niet het geval is, zien de candidaten vreemd op tegen de meest bekende namen uit litteratuur en mythologie. Bij meer belezenheid zoude dit zeker niet in die mate het geval zijn geweest.

Nog zij vermeld, dat door juister toon en beschaafde uitspraak de vrouwelijke candidaten over het geheel een beteren indruk maakten dan de mannelijke, bij wie soms slordige uitspraak en dialectische eigenaardigheden vielen op te merken.

Schrijven. Over het algemeen was het schrijven, zoowel op het papier als op het bord, voldoende. Slechts enkele malen moest een onvoldoend cijfer worden toegekend.

Nederlandsche taal. Het spraakkunstig gedeelte van het examen geeft in den regel reden tot tevredenheid, zoolang men zich tot het elementaire bepaalt; nochtans mag niet worden verheeld, dat somwijlen de hoofdzaken der grammatica, waartoe men bij dit examen zich beperkt, niet goed begrepen en verwerkt waren. Zoo werden op vragen als: „wat zijn naamvallen, tijden, wijzen" soms geheel verkeerde antwoorden gegeven.

De zinsontleding is over het algemeen niet met de vereischte zorg beoefend. Met de woordontleding en de buiging is het doorgaand beter gesteld; ook de spellingleer wordt beter gekend dan vroeger. Het dictée, dat trouwens niet moeilijk was, heeft slechts bij weinig candidaten onoverkomelijke bezwaren opgeleverd.

De opmerking mag niet worden weerhouden, dat nog te weinig de spraakkunst aan de hand van het leesstuk beoefend wordt; de toepassing ontbreekt.

Vaardigheid van uitdrukking. Naast goede, soms zeer goede opstellen, stonden ook verscheidene, wier inhoud en vorm onvoldoende waren; vaak was de eerste onbeduidend en getuigde die van bekrompen opvattingen, en niet zelden bleef de candidaat geheel naast het onderwerp. „Eene wandeling door uwe woonplaats" bepaalde zich tot de beschrijving van eenige gebouwen; „Onze tuin" gaf den candidaat aanleiding tot een praatje over de schoonheid der natuur in verschillende jaargetijden.

Wat den vorm betreft, niet alleen was de woordenkeuze dikwerf allerzonderlingst en liet de zinsbouw te wenschen over, maar zelfs scheen het sommigen candidaten onbekend, dat men, waar een gedeelte der stof afgehandeld is, eene nieuwe alinea begint.

Van de zinteekens was bij de opleiding klaarblijkelijk dikwerf weinig werk gemaakt; vooral de komma's waren soms grillig geplaatst.

De paraphrase bleef veelal beneden het opstel; telkens bleek, dat de candidaten er niet voldoende in geoefend waren, de hoofdgedachte te vatten en weer te geven. Juist aan de bijzonderheden bleven de meesten hangen, en bedroevend was het dan te zien, tot welken onzin dit vaak leidde. In zooverre was bij de paraphrase verbetering te bespeuren, dat grootere nauwkeurigheid werd verkregen.

Meer vaardigheid van uitdrukking zal slechts worden verworven door het oordeelkundig lezen van een aantal zorgvuldig uitgekozen letterkundige werken.

Ten slotte zij aangemerkt, dat met het oog op de groote beteekenis, welke terecht aan onze moedertaal bij dit examen wordt toegekend, het de voorkeur zoude verdienen, niet, zooals tot dusverre, afzonderlijke cijfers te geven voor „taal" (grammatica) en „vaardigheid van uitdrukking", maar één eindcijfer voor Nederlandsche taal.

Waar de candidaat, wil hij voor dit examen slagen, een voldoend cijfer moet bekomen voor dit hoofdvak, dient rekening te worden gehouden met het schriftelijke werk en het monde-

linge onderzoek in hun geheelen omvang. Verklaring van het gelezene en vaardigheid van uitdrukking af te scheiden van het zuiver spraakkunstig gedeelte is minder bevorderlijk aan het vaststellen van een cijfer, dat over het afwijzen van den candidaat beslist.

Rekenen. Het practisch rekenen leidde over het algemeen tot zeer bevredigende uitkomsten; ook in het hoofdrekenen was verbetering te bespeuren. Ofschoon het gunstige cijfer voor de practijk na het mondeling onderzoek in den regel daalde, kan toch worden getuigd, dat de kennis der hoofdregels, der breuken en van het decimale stelsel voldoende waren. Het zwakke punt was en bleef het onderdeel der rekenkunde, dat over den grootsten gemeenen deeler en de evenredigheden handelt. Daarentegen kon de kennis van oppervlakten en inhouden weer voldoende genoemd worden.

Aardrijkskunde. Het schriftelijk werk van vele candidaten gaf dit jaar in het bijzonder reden tot de klacht, dat de aardrijkskunde vaak verkeerd wordt beoefend. Men zocht zijn kracht in het opnoemen van rijen onbeteekenende plaatsjes en kleine rivieren en zag de hoofdzaken over het hoofd.

Het mondeling examen bevestigde doorgaans den indruk, dien het opstel had gegeven. De hoofdmiddelen van bestaan, de voornaamste producten en de groote verkeerswegen van een land kenden velen niet of onvoldoende. Vooral liet de kennis van de voornaamste spoorwegen en hoofdstations in Nederland te wenschen over. Soms gebruikten de candidaten termen als: verval, verhang, plateau, terras, tunnel, schutsluis, enz., waarvan ze geen juist begrip hadden.

Geschiedenis. De uitslag van het examen in vaderlandsche geschiedenis was over het geheel niet ongunstig. Opmerking verdient het, dat de uitslag van het examen bij de mannelijke candidaten gunstiger was dan bij de vrouwelijke.

Bij sommige candidaten was de kennis der voornaamste feiten hoogst oppervlakkig. Dikwijls bleek het, dat zij woorden en uitdrukkingen gebruikten, waarvan zij de beteekenis niet goed begrepen. Enkele voorbeelden tot toelichting. Meer dan één candidaat noemde het woord „Pacificatie", zonder te weten

wat het beteekent. Van de beteekenis van het recht van de Schelde te „sluiten”, hadden velen geen goed begrip. Tal van malen werd het „Collegium philosophicum” genoemd, zonder dat de candidaat van den aard dier instelling eene juist opvatting had. Ditzelfde was het geval met de taalbesluiten van 1819, de ministrieele verantwoordelijkheid, de Grondwetsherziening van 1848, enz. Zij, die met de opleiding van aanstaande onderwijzers en onderwijzeressen zijn belast, dienen er voor te zorgen, dat degenen, die straks geroepen zullen worden anderen te ontwikkelen, niet gedachteloos woorden en uitdrukkingen gebruiken, waarvan zij de beteekenis niet begrijpen.

Nog verdient opgemerkt te worden, dat de kennis van het grafelijk tijdperk bij velen, bij wie de kennis van den lateren tijd zeer onvoldoende was, voldoende werd bevonden.

Kennis der natuur. Het examen in kennis der natuur gaf in dit jaar meer reden tot tevredenheid dan in vorige jaren. Vooral wat plantenkennis betreft, bewezen de antwoorden der candidaten, dat velen in hunne omgeving oplettend hadden rondgezien.

Met de dierkunde was dit in mindere mate het geval: niet dikwijls was deze kennis resultaat van eigen waarneming.

Wat de physica aangaat, hierbij waren de antwoorden niet zelden gebrekkig, doordat de candidaten niet goed hadden zien experimenteeren. Het nemen van proeven was gewoonlijk door de candidaten wel bijgewoond, maar òf door te grooten afstand, òf door het uitblijven van herhaling door eigen teekeningen, konden velen den geregelden gang van een experiment niet weergeven. Zelden hadden de examinandi zich de moeite gegeven met eenvoudige hulpmiddelen zelf eene enkele natuurkundige proef te nemen, of waren ze op de lessen hiertoe in de gelegenheid gesteld.

Zang. De kennis van het notenschrift, der toonschalen en intervallen was over het geheel voldoende; minder was dit het geval met het inzicht in het karakter der maatsoorten. Vaak bleek de kennis der maatverdeeling weinig meer te zijn dan een van buiten geleerd en maar half begrepen lesje. Bij zeer bescheiden eischen kon het maatlezen meestal voldoende wor-

den geacht. In dit opzicht valt eenige verbetering te constateeren.

Herhaaldelijk is het voorgekomen, dat candidaten verklaarden volstrekt geen muzikaal gehoor te hebben. Bij onderzoek bleek dan ook, dat dezen niet in staat waren de eenvoudigste intervallen te treffen. Het is duidelijk, dat deze candidaten, voor de klasse geplaatst, niet in staat zullen zijn vruchtdragend zangonderwijs te geven.

Handteekenen. In het algemeen werd door de candidaten in het teekenen een voldoend, door enkelen een zeer goed examen afgelegd.

Omtrent het practische gedeelte moet worden opgemerkt, dat slechts zeer weinig candidaten gemakkelijk en vlug schetsen.

De teekeningen naar plaatmodel gaven geen aanleiding tot ernstige klachten. Schoon ze in het algemeen niet boven het middelmatige gingen, kon een enkelen keer een hooger cijfer voor dit gedeelte worden toegekend.

Bij het teekenen naar blokmodel viel op te merken, dat het gebruik van den doezelaar afneemt en wit krijt bijna nooit meer wordt aangewend. Handig uitgevoerde arceeringen behoorden echter nog tot de uitzonderingen.

De teekeningen op het bord gaven duidelijk te zien, dat aan dit gedeelte van het practische werk bij de lessen aan kweek- en normaalscholen niet genoeg tijd en zorg wordt besteed. Vaak bleven die teekeningen dan ook beneden hetgeen men mocht verwachten. Dit valt te meer te betreuren, wijl alleen een onderwijzer, die vlug de afbeelding van een of ander voorwerp op het bord kan zetten, bij zijn onderwijs het rechte gebruik van dat teekenen kan maken.

Bij het nateekenen van een geheel of gedeeltelijk symmetrisch model lieten enkele candidaten zelfs na, met het zetten van een hartlijn te beginnen.

Bij het theoretische gedeelte bleek het vaak, dat de candidaten zich geen voldoende rekenschap konden geven van de vormveranderingen, die door de werking der perspectief ontstaan. Het teekenen van projectiën en doorsneden slaagde doorgaans goed. De kennis van een goeden leergang voor het teekenonderwijs op de lagere school liet vaak te wenschen

over. Hoewel niet vele, waren er toch enkele candidaten, die het stigmographisch teekenen bij het aanvankelijk onderwijs voorstonden. Ook waren er eenige candidaten die beweerden nog nooit een stel wandplaten te hebben gezien.

Theorie van opvoeding en onderwijs. De candidaten gaven menigmaal blijk de studie voor dit vak nog niet ernstig genoeg te hebben opgevat.

In den regel was de bekendheid met de inrichting der lagere school en het klassikaal onderwijs voldoende, al steunde ze uiteraard ook weinig op ervaring.

De voornaamste leerwijzen voor de vakken *a*, *b*, *c* (art. 2 der wet), waren dikwijls te oppervlakkig bestudeerd; vele candidaten misten juiste denkbeelden omtrent de door hen zelf genoemde leerwijzen en omtrent den dienst der daarbij behoorende hulpmiddelen.

Opmerkelijk was ook de groote onbekendheid met de meest gebruikte leesboeken voor het voortgezet leesonderwijs. Onderscheidene candidaten hadden voorts eenen leergang gememoriseerd, zonder in staat te zijn de methode te noemen, waarin zulk een leergang ongeveer gevolgd werd. Inzonderheid bij het vak rekenen kwam dat voor.

Over het algemeen bleek de kennis der methoden te weinig op eigen studie van de handleidingen zelve of waarneming van de toepassing in de school te berusten. De meest geschiktste middelen tot handhaving van orde en tucht waren den candidaten in den regel bekend. De kennis van de voornaamste bepalingen der wet op het lager onderwijs liet bij onderscheidene candidaten nog te wenschen over.

Middelburg.

Het lezen. De candidaten hadden gelegenheid gedurende een kwartier vóór het examen kennis te maken met de gekozen stof. Velen lazen maar middelmatig, met weinig of geen uitdrukking, de woorden en zinnen meestal rap achter elkaar

opnoemend in haast regelmatige rijzing en daling. Meer oefening in de kunst van eenvoudig natuurlijk lezen is zeker gewenscht.

Nederlansche taal. Bij een vrij groot aantal candidaten liet niet alleen de kennis van de beginselen der spraakkunst te wenschen over, maar bleek zelfs de beteekenis van eenvoudige woorden en uitdrukkingen onbekend. De overigen toonden bij voldoende kennis van de spraakkunst en het taaleigen, dikwijls weinig werk te hebben gemaakt van de spelling, welker grondbeginselen niet of gebrekkig gekend werden. Evenwel was het schriftelijk werk slechts bij enkelen door werkelijk grove fouten ontsierd.

Vaardigheid in de schriftelijke uitdrukking der gedachte. Slechts aan enkele candidaten moest een onvoldoend of twijfelachtig cijfer toegekend worden; toch waren er maar weinig opstellen, die door eene flinke, frissche en eenvoudige voorstelling en uitdrukking uitmuntten; verreweg de meeste hadden het bekende onderwerp: „Op het ijs" gekozen.

Schrijven. Het schrijven op het bord toonde menigmaal onbekendheid met de vereischte lettervormen en verhoudingen, terwijl ook hierbij vaak de noodzakelijke oefening ontbrak.

Eerste oefeningen van het handteekenen. Kan over het algemeen gezegd worden, dat vooruitgang valt te bespeuren, wat betreft het theoretisch gedeelte, — de practijk laat nog steeds veel te wenschen over.

De teekeningen naar blokmodel vertoonden vaak grove perspectievische fouten, zoowel in de richting der lijnen als in de onderlinge verhoudingen.

Op de fraaie uitvoering der teekeningen naar plaatmodel viel zelden te roemen en in het teekenen op het bord hadden vele candidaten zich blijkbaar te weinig geoefend.

Rekenen. Het schriftelijk gedeelte van het examen was in meer dan een opzicht onbevredigend; slechts door enkele candidaten werden alle vraagstukken opgelost en meermalen kon

niet worden nagegaan, door welke redeneering men tot het juiste antwoord gekomen was. Bij het mondeling examen was bij het verklaren der hoofdbewerkingen — in vergelijking met vorige jaren — vooruitgang waar te nemen. De vaardigheid in het oplossen van eenvoudige vraagstukken uit het hoofd was over het algemeen voldoende. De voornaamste eigenschappen der evenredigheden konden door het meerendeel der candidaten genoemd en toegepast worden, maar bij zeer velen ontbrak het juiste inzicht in de beteekenis der verhoudingen.

Beginselen der aardrijkskunde. In vergelijking met vorige jaren viel vooruitgang te bespeuren wat de kennis van „onze bezittingen" betreft. Onze „West" werd zonder uitzondering goed gekend. De kennis van Nederland mocht voldoende heeten.

Niet zoo gunstig kan het oordeel zijn over de kennis van Europa. Als een onvoldoend cijfer moest worden toegekend, lag de reden voornamelijk in de weinige studie die de candidaten van dit onderdeel der aardrijkskunde hadden gemaakt.

Het schriftelijk werk der vrouwelijke candidaten stond over het algemeen aanmerkelijk lager dan dat der mannelijke.

Grondtrekken der vaderlandsche geschiedenis. De belangrijkste feiten werden over het algemeen wel gekend. Bij vele candidaten bleek nog steeds, dat zij woordelijk gememoriseerd hadden, zonder te begrijpen; zij maakten daardoor gebruik van woorden, waarvan zij de beteekenis niet kenden.

Het gebruik van een historischen atlas is nog voor zeer velen een onbekend iets.

Beginselen van de kennis der natuur. De candidaten, die het hun geleerde goed verwerkt hadden, deden een goed examen.

Zij, bij wie dit te wenschen overliet, schoten o. m. tekort in de beschrijving van den electromagneet en zijne toepassingen bij electrische schel en telegraaf, hadden geen goed begrip van breking en brekingsverschijnselen, vergaten den invloed van de temperatuur bij soortelijk gewicht en bij de verdamping, hadden voor zich zelf te weinig gedetermineerd of kenden slecht den bouw van de inlandsche dieren, waardoor ook

niet begrepen werd, waarop de indeelingen in het dierenrijk berusten.

Theorie van het zingen. Door de meerderheid der candidaten werd aan de eischen van het examenprogramma voldaan.

Tot het afleggen van proeven van bekwaamheid in het zingen werd geen gelegenheid gegeven, op grond, dat het programma dien eisch niet stelt.

Verscheidene candidaten verklaarden ook, dat zij zich in den zang nimmer hadden geoefend. Meermalen konden de candidaten, zelfs bij het lezen van zeer eenvoudige zangoefeningen, niet behoorlijk maatslaan.

Bekendheid met de toonladders, inzonderheid de samenstelling der kleine terts-toonladders en het noemen der intervallen liet bij velen te wenschen over.

Beginselen van onderwijs en opvoeding. Zeer velen candidaten ontbrak het aan inzicht in methoden voor de vakken *a*, *b* en *c* van art. 2 der lager onderwijswet. Niet zelden verklaarde een candidaat, dat hij geen enkele methode had bestudeerd, en zulks, niettegenstaande het programma op dit punt aan duidelijkheid zeker niets te wenschen overlaat.

De bekendheid met de overige onderdeelen van het programma mocht bij het meerendeel der candidaten voldoende, bij velen zelfs goed heeten.

Utrecht.

Lezen. Hoewel nog te veel candidaten zich niet voldoende hadden geoefend, er blijkbaar niet aan gewend waren zich zelf bij het hardop lezen te beluisteren en zich rekenschap te geven van hun leestoon, is er toch vooruitgang waar te nemen.

Bij velen was de toon in overeenstemming met den aard van het stuk; er werd beter en juister geaccentueerd, terwijl de uitspraak meer beschaafd was.

Ook bleken de meesten het door hen gelezen stuk proza of poëzie wel te hebben begrepen.

Schrijven. Het groot en middelsoort op bord en papier was over het algemeen goed. Staand klein kenden de meeste candidaten niet. Noch door vorm, noch door stand onderscheidde het zich in den regel van het loopend klein.

Om toch verschil te maken schreven enkelen in plaats van staand, klein steilschrift; anderen schreven het loopend klein zoo vlug, dat het geenszins een schoonschrift kon genoemd worden; integendeel kenmerkte het zich dan door zekere slordigheid. Voor de school heeft loopend klein zeker groote waarde, daar de onderwijzer zich menigmaal genoodzaakt zal zien in het schrift voor te schrijven.

Ten slotte nog de opmerking, dat er van het schrijven der cijfers blijkbaar weinig werk werd gemaakt. Zacht geoordeeld stonden de meeste cijfers zeer onbeholpen, ook in overigens goed schrift.

Nederlandsche taal en vaardigheid van uitdrukking. Het schriftelijk werk gaf, wat het stijlgedeelte aangaat, geen reden tot klagen. Wel zijn er nog niet veel doorwerkte, flinke opstellen gemaakt, maar toch is er minder dan vroeger werk geleverd, dat òf om gemis aan inhoud, òf om onbeholpenheid van taal of stijl, onvoldoende moest heeten.

Minder gunstig moet het oordeel luiden over het andere gedeelte van het schriftelijk werk. In de meeste dictée's waren vele en vaak grove taalfouten, ook van candidaten, in wier overig werk er geene werden gevonden; de taalkundige benoeming van de opgegeven woorden, was slechts bij zeer weinigen goed.

Bij het mondeling onderzoek naar de kennis der spraakkunst bleek nog herhaaldelijk, dat veel candidaten wel een of ander leerboek gedeeltelijk van buiten hadden geleerd, maar er niet naar hadden gestreefd uit en door de levende taal te komen tot inzicht in de betrekkingen tusschen de zinnen en de zinsdeelen en tot het begrijpen der taalverschijnselen, waarvan de meeste regels de uitdrukking zijn. Minder namen en onderscheidingen, meer helder inzicht ware gewenscht.

Rekenen. Het geleverde werk op het schriftelijk examen geeft aanleiding tot gegronde klachten.

Slechts 56 pct. der candidaten maakten werk, waaraan de

praedicaten voldoende, zeer voldoende, enz. konden worden toegekend, waaronder nog velen zijn, die onnauwkeurig en zeer onpractisch cijferen.

Vooral het eerste vraagstuk, een allereenvoudigste renteberekening van eenige kapitalen, die gedurende een verschillend aantal dagen tegen hetzelfde percent uitstaan, was het groote struikelblok. 48 candidaten waagden er zich niet aan en 89 maakten het onvoldoende. Slechts 67 brachten het op vaak onbeholpen wijze tot het juiste antwoord.

De eenvoudige manier: die verschillende kapitalen te brengen tot één kapitaal, dat één dag uitstaat, was slechts aan enkelen bekend.

In dat werk waren de onmogelijkste gewone breuken van guldens en centen schering en inslag, waarin aanleiding gevonden wordt te wijzen op de dringende noodzakelijkheid om het cijferen der aanstaande onderwijzers en onderwijzeressen toch vooral in practische richting te leiden door het te doen aansluiten bij de eischen, die het dagelijksch leven stelt.

De kennis van de gronden, waarop de hoofdbewerkingen met geheele en gebroken getallen berusten, die van het metriek stelsel en van de berekening van oppervlakten en inhouden, was bij velen voldoende.

De onbevredigende kennis van de leer der evenredigheden wordt geweten aan de omstandigheid, dat het verreweg de meesten mangelt aan het juiste begrip van verhouding.

Menigeen kon een eenvoudigen regel van drieën met een onbekenden vierden term, afgeleid uit een eenvoudig vraagstuk, niet neerschrijven; wat er alweer op wijst, dat de theorie niet gericht is op de toepassing.

Het meest practische onderdeel van het programma, het rekenen uit het hoofd, was door velen ergerlijk verwaarloosd.

Aan 70 van de 204 candidaten moest een onvoldoend eindcijfer worden toegekend.

De totaal-indruk omtrent de kennis van het rekenen is ongunstig.

Aardrijkskunde. Niet alleen van de plaatsen, rivieren en gebergten, maar ook van de aardrijkskundige begrippen, bleek de kennis der meeste examinandi voldoende. Slechts zelden wist iemand niet wat een stroomgebied, een waterscheiding,

een schutsluis, een inundatiesluis, een grot, een fjord of iets dergelijks was.

De gesteldheid van den bodem in Nederland en de verschillende producten kenden de meeste candidaten vrij goed; wat ook het geval was met de cultures en de gesteldheid van den bodem in Nederlandsch-Indië.

De kennis van Europa was over het geheel het zwakst. Het meerendeel der onvoldoende cijfers is aan die geringe kennis te wijten.

Ten slotte dient vermeld, dat zoowel van Oost- als van West-Indië, vooral door de vrouwelijke candidaten, veel werk was gemaakt.

Geschiedenis. Het examen in de vaderlandsche geschiedenis was over het geheel bevredigend, ofschoon veel candidaten zich op te uitgebreide feitenkennis hadden toegelegd, terwijl het inzicht in het onderling verband niet of onvoldoende bleek.

De geschiedenis na 1555 was te veel bestudeerd met het oog op het binnenland; door meer op de met onze geschiedenis in verband staande gebeurtenissen buiten ons land te letten, zou een juister inzicht zijn verkregen.

Meer kennis omtrent de beteekenis van geschiedkundige termen, als b.v. pragmatieke sanctie, zou aanbeveling verdienen.

Minder zorgvuldig waren bestudeerd: de geschiedenis der middeleeuwen, vooral waar het andere gewesten dan Holland gold, de tijd van Philips van Bourgondië en het einde der 19de eeuw.

Daarentegen kenden de meesten den tijd van Johan de Wit, Stadhouder Willem III en het einde der 18de eeuw vrij goed. Gewezen wordt op de noodzakelijkheid geschiedenis te bestudeeren aan de hand van een historischen atlas.

Kennis der natuur. De in het verslag van het vorig examen gegeven wenken hebben doel getroffen; een inderdaad belangrijke vooruitgang in de studie van dit vak is waar te nemen. Meer dan vroeger legt men er zich op toe de jongelieden de natuurkundige verschijnselen door waarneming te leeren kennen; en de overtuiging, dat zonder het experiment de resultaten van het onderwijs onvoldoende *moeten* blijven, neemt steeds vaster vorm aan.

Rangschikt men de drie onderdeelen naar de uitkomsten, die bij het onderzoek werden verkregen, dan moet deze volgorde genomen worden: plantkunde, natuurkunde, dierkunde.

Plantkunde. De kennis der Nederlandsche planten was over het algemeen voldoende. Wel dient opgemerkt, dat het voornamelijk de wilde flora is, die de belangstelling der candidaten wekt, terwijl aan de gewassen, die op den akker en in den moestuin worden gekweekt, weinig aandacht wordt geschonken. Toch is voor de school de kennis der Nederlandsche cultuurgewassen zeker van meer belang dan die der wildgroeiende planten.

Natuurkunde. De hierboven vermelde vooruitgang wordt vooral waargenomen in dit onderdeel; het aantal candidaten, die uitsluitend hunne kennis uit het leerboek hadden opgedaan, bleek aanmerkelijk gedaald. Men is hier dus op den goeden weg.

Dierkunde. De meermalen geuite klacht, dat men zich met het aanbrengen van boekenkennis had tevreden gesteld, dient herhaald te worden.

Eindelijk vinde hier een plaats de opmerking, dat eenige kennis van de meest voorkomende voor den land- en tuinbouw nuttige of schadelijke insecten, niet gemist kan worden.

Van de 204 geëxamineerden behaalden 152 een voldoend of meer dan voldoend cijfer.

Zang. De kennis van het notenschrift, de maatverdeeling en de toonschalen was bij de meeste candidaten voldoende. Het lezen in de maat liet bij eenigen te wenschen over. Het examen leverde het duidelijk bewijs, dat de studie van de theorie van den zang bij velen niet gepaard ging met practische toepassing, zoodat aan den eisch van het programma „voor zoover die noodig is voor het schoolonderwijs in het zingen" niet is voldaan.

Handteekenen. De bedrevenheid in het teekenen op papier, zoowel als het schetsen op het zwarte bord van een eenvoudige vlakversiering naar een plaat was niet groot en dikwijls nog geringer de bedrevenheid in het schetsen en schaduwen van

een meetkunstig lichaam naar de natuur. Van projectiën en doorsneden hadden veel, van de meest voorkomende perspectievische verschijnselen, verscheidene candidaten geen juist begrip. De kennis van een goeden leergang voor het eerste teekenonderwijs in de lagere school was bij sommige candidaten beslist onvoldoende.

Onderwijs en opvoeding. Ofschoon er voor dit deel van het examen voldoende of even voldoende cijfers werden toegekend, kan over het geheel de uitkomst toch niet worden geroemd. Het trok de aandacht, dat de candidaten niet steeds op de hoogte waren van de eischen voor dit vak gesteld. Het bleek te veel malen, dat den candidaten — niet in de gelegenheid zich practisch te oefenen — ook geen handleiding ter inzage was gegeven, geen leermiddelen waren getoond. Nauwgezet hadden velen een hun op de lessen medegedeeld overzicht van buiten geleerd, zonder er veel van te begrijpen. Zoo werden ook voor de vakken *a*, *b* en *c*, bedoeld bij art. 2 der wet op het lager onderwijs, te dikwijls de voornaamste leerwijzen niet gekend — hoewel het programma dit voorschrijft — doch voor elk dier vakken meestal slechts ééne, en soms zelfs dat nog niet.

Enkelen hadden voor schrijven of rekenen in het geheel niets geleerd.

Ook maakte het een vreemden indruk, dat de candidaten dan toch een oordeel velden en critiek oefenden op eenige leerwijze, die zij of niet, of gebrekkig en uitsluitend van hooren zeggen kenden.

Leeuwarden.

Lezen. Het technisch lezen liet bij de meeste candidaten nog al te wenschen over; de verklaring van het gelezene was meestal voldoende, soms zelfs heel goed, zoodat velen daardoor nog een voldoend cijfer voor lezen konden krijgen.

Uitdrukking van gedachten. Deze was over het geheel genomen bij het schriftelijk gedeelte van het examen beter dan

bij het mondeling, waarbij te veel gebruik werd gemaakt van vage uitdrukkingen.

Spraakkunst. De meeste candidaten toonden van de ontleding flink werk gemaakt te hebben; de benoeming der rededeelen liet over het geheel ook niet te wenschen over; met de kennis van de buiging en de buigingsvormen was het minder goed gesteld, evenals met die der woordvorming; van spelling en klankleer wisten de meeste candidaten zoo goed als niets.

Schrijven. Het schrijven geeft geen aanleiding tot bijzondere op- of aanmerkingen; dat er slechts enkele malen een onvoldoend cijfer werd toegekend, terwijl het meerendeel van het geleverde werk op papier en bord voldoende, ruim voldoende en enkele malen heel goed was, bewijst, dat het schrijven, in vroegeren tijd bijna *het* vak, zich ook thans nog in veler belangstelling mag verheugen.

Hoewel bij het bordschrijven ook middelgroot geëisch werd, vooral met het oog op den letter*vorm*, werd toch hoofdzakelijk gelet op het kleinschrift, zijnde dit voor de school van het meeste belang.

Rekenen. Over het geheel genomen kan het schriftelijk werk voor rekenen goed genoemd worden. Het grootste deel der candidaten had hiervoor dan ook een cijfer boven het twijfelachtige, enkelen hadden alle vraagstukken op uitstekende wijze opgelost.

Het mondeling onderzoek had niet zulk een bevredigend resultaat. Een eenvoudige verklaring van eene der hoofdbewerkingen gaf bij vele candidaten moeilijkheden. Wanbegrippen, bijv. ten opzichte van „verhoudingen" waren geene zeldzaamheid.

Het bewijzen van vele eigenschappen uit de rekenkunde ging, voor zoover het leerboek zulks aangeeft, vlot, doch bij de toepassing, bv. bij het hoofdrekenen, schoten velen te kort. Het hoofdrekenen moest dikwijls onvoldoende genoemd worden.

Aardrijkskunde. De resultaten van het examen in aardrijkskunde waren vrij bevredigend. Toch bleek, dat bij dit vak

nog steeds te veel uitsluitend wordt gememoriseerd en vele candidaten den atlas te weinig gebruiken. Meer dan eens ging daardoor het kennen van veel namen gepaard met gebrek aan inzicht in eenvoudige aardrijkskundige begrippen.

Geschiedenis. Over het geheel leverde het onderzoek naar de kennis van de geschiedenis van ons land bevredigende uitkomsten op; vooral waren de gebeurtenissen na 1848 met meer zorg en meer vrucht bestudeerd dan vroeger het geval was. Toch moet geconstateerd worden, dat het verband tusschen oorzaak en gevolg niet altijd helder werd ingezien.

Natuurkennis. De totale indruk was een niet onbevredigende, daar slechts aan weinig candidaten een onvoldoend eindcijfer behoefde te worden toegekend.

Toch bleek nog maar al te vaak, dat de kennis meer uit boeken dan door aanschouwing verkregen was. De eenvoudigste proeven en werktuigen werden veeltijds alleen uit de beschrijving gekend.

Eveneens was, hetgeen van plantkunde gekend werd, meer een gevolg van boekenstudie dan van studie der planten zelf.

Ten opzichte van de dierkunde kan nog worden geconstateerd, dat de studie van den mensch over het algemeen zeer goed was; bij sommige candidaten was dit ongetwijfeld een gevolg mede van het genoten onderwijs in de gezondheidsleer en het daaraan verbonden alcohol-vraagstuk.

Aan de studie van de gelede dieren was daarentegen weinig gedaan.

Opvoedkunde. De examens in het vak opvoedkunde waren, over het geheel genomen, bevredigend, zoodat slechts 5 pct. der candidaten onvoldoende werd bevonden en 20 pct. een twijfelachtig of even voldoend cijfer 5 werd toegekend.

Van de overige 75 pct. der candidaten behaalden de meesten 6 of 7 en enkelen 8 à 9.

Bij het schriftelijk werk kwam het nog al voor, dat de candidaten te kort schoten in het aangeven van het logisch verband der zaken; de woordenkeus en zinsbouw liet nog al te wenschen over en ook werden dikwijls uitweidingen gemaakt, die geheel buiten de lijn van het opgegeven onderwerp lagen.

Uit de mondelinge examens bleek, dat velen de lessen in dit vak met vrucht hadden gevolgd.

De kennis der wet liet over het algemeen veel te wenschen over.

Teekenen. De resultaten van het teekenen zijn over het algemeen minder gunstig; dikwijls moest, vooral voor natuurteekenen, een onvoldoend cijfer worden gegeven; de eenvoudigste perspectievische regels werden meermalen totaal verwaarloosd; de oorzaak daarvan ligt waarschijnlijk in het al te veelvuldig meten, zonder dat het geheel goed wordt overzien, maar bovendien, doordat de candidaat het teekenen, dat voor den onderwijzer toch van zooveel belang is bij zijn onderwijs, gewoonlijk te licht opvat.

Het meestal voldoende cijfer voor het mondeling gedeelte maakte echter, dat het eindcijfer toch nog dikwijls voldoende werd.

Betere toepassing van de theorie der perspectief op de natuurteekening en meer studie van methodiek zal zeer zeker in het belang van de candidaten zijn.

Zang. De kennis van het notenschrift en de maatsoorten was over het algemeen voldoende, terwijl sommige candidaten blijk gaven ook van stemvorming en mondstand bij het zingen eenige studie te hebben gemaakt.

Het lezen in de maat en het juist begrip van het onderling verband der groote en kleine terts-toonschalen en den dienst der sleutels liet echter dikwijls te wenschen over, zoodat slechts enkele malen een hoog cijfer kon worden toegekend.

De best ontwikkelde candidaten waren steeds zij, die een of ander instrument hadden leeren bespelen.

Zwolle.

Lezen. De uitspraak was bij vele adspiranten sterk gewestelijk getint; ook werd de klemtoon vaak geheel verkeerd gelegd of kwam hij niet scherp genoeg uit.

Blijkbaar oefenen de meesten zich er te weinig in om op beschaafden toon met duidelijke articulatie goed te lezen.

Soms, en dat was nog al eens met vrouwelijke adspiranten het geval, werd zoo zacht en onverstaanbaar gelezen, dat verzocht moest worden om het opnieuw en luider te doen.

Meestal was het gelezene goed begrepen.

Wel kwam het nu en dan voor, dat het een adspirant niet gelukte de hoofdgedachten van het stuk weer te geven.

Schrijven. Het examen in dit vak omvatte het schrijven op papier en op het bord.

In beide gevallen werd één regel groot, één regel middelgroot, één regel staand- en één regel loopend klein geschreven.

Steilschrift kwam bij geen enkele adspirant voor. Zoowel het schrijven op het papier als op het bord gaf over het geheel gunstige resultaten. Aan weinige adspiranten moest een onvoldoend cijfer worden toegekend.

Opgemerkt moet worden, dat slechts enkele schrijvers volgens eene bepaalde methode werkten, waardoor dikwijls een meer of minder groot verschil in lettervormen viel waar te nemen.

Nederlandsche taal. Men kan er niet te veel op aandringen, dat a. s. onderwijzers en onderwijzeressen zich er vooral op toe moeten leggen om hun gedachten in eenvoudige, natuurlijke taal te leeren uitdrukken. Blijkens het schriftelijk werk schoot een groot deel der adspiranten in dit opzicht te kort. Tevens zou men daaruit opmaken, dat het voor de meesten te moeilijk is goede zinnen te maken, waarin de beteekenis van gegeven woorden duidelijk uitkomt en scherp te zeggen, wat de eene of andere uitdrukking beteekent. Aangaande het laatste moet nog opgemerkt worden, dat menig adspirant daarbij lange verklaringen had gegeven, die niet eens gevraagd waren; dikwijls werd daarin aan de uitdrukking eene beteekenis toegedicht, die ze volgens de verklaring zou moeten hebben, maar die weinig of in het geheel niet strookte met het gebruik. Nog moet worden opgemerkt, dat de ergerlijkste en onmogelijkste fouten tegen spraakleer, spelling en woordenkeus menig stuk werk ontsierden. In de verbuiging heerschte bij velen de volmaakste stelselloosheid.

Beter waren doorgaans de uitkomsten van het mondeling examen en onder den invloed daarvan werd menig eindcijfer hooger dan het anders geweest zou zijn.

Rekenen. Voor het schriftelijk examen waren opgegeven 5 vraagstukken, waaronder 1 over deelbaarheid en 1 over inhoudsberekening. Dit laatste was door ongeveer 40 pct. der adspiranten òf in het geheel niet òf verkeerd opgelost; van dat over deelbaarheid was dikwijls maar het eerste, gemakkelijkste deel beantwoord. De andere vraagstukken waren over het algemeen goed opgelost.

Bij het mondeling examen liet de vormverandering van vlakke figuren en de inhoudsberekening der eenvoudigste lichamen, benevens de kennis van het metriek stelsel, nog bij te veel adspiranten te wenschen over.

Het hoofdrekenen was goed, alleen kwam de groote waarde van het splitsen en groepeeren der getallen niet altijd tot zijn recht.

Overigens gaf dit examen geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Aardrijkskunde. Het onderzoek in het vak aardrijkskunde heeft aanleiding gegeven tot de ondervolgende opmerkingen.

Het schriftelijk werk der candidaten was over het algemeen voldoende.

Hoewel door het aangeven van verschillende punten bij de opgave meerdere eenheid in het werk is gekomen, hadden vele candidaten van de tweede opgave vaak weinig gemaakt, wat aan het toekennen van een beoordeelingscijfer nu en dan moeilijkheid berokkende.

Bij het mondeling examen gaven vele candidaten blijk zich met ernst te hebben toegelegd op de studie der aardrijkskunde.

Het onderzoek naar de kennis van den bodem, de rivieren en gebergten der verschillende landen van Europa gaf reden tot tevredenheid.

Ook betreffende de kennis onzer Oost- en West-Indische bezittingen was merkbaar vooruitgang te constateeren, doch de bekendheid met de bevolking, de voortbrengselen en de wijze van verbouw liet te wenschen over. Van de grootte der plaatsen, de ligging en beteekenis er van, van den aard en

hoogte, van den bodem, waren de begrippen meestal vaag en onjuist. Dit inzonderheid voor Nederland.

De kennis van de werelddeelen was gering; bij enkelen ontbrak die zelfs geheel en bleven de eenvoudigste vragen onbeantwoord.

De kennis van de producten van Oost- en West-Indië was zelden door aanschouwing verkregen.

Het blijft daarom wenschelijk dat iedere inrichting tot opleiding van onderwijzers kan beschikken over een voldoende collectie Indische voortbrenselen in natura. Dat aan een betrekkelijk groot getal candidaten een voldoend eindcijfer werd toegekend, vindt verklaring in het hooge cijfer aan het schriftelijk werk gegeven.

Geschiedenis. Betreffende het onderzoek in de geschiedenis valt te constateeren, dat de meeste candidaten een voldoend begrip hadden van gewichtige feiten en gebeurtenissen; doch het onderling verband hiertusschen werd vaak niet gevoeld.

De kennis onzer tegenwoordige staatsinrichting en de wijze, waarop deze zich achtereenvolgens heeft ontwikkeld, liet mede te wenschen over.

De historische atlas was door velen niet bij de studie gebruikt.

De geschiedenis onzer koloniën bleek over het algemeen goed bestudeerd te zijn.

Kennis der natuur. Omtrent dit vak zou kunnen worden verwezen naar de opmerkingen die in vorige jaren werden gemaakt en die neerkomen op het volgende:

Te weinig aanschouwing. — Vele candidaten hadden te weinig proeven zien nemen, te weinig gezien van plant en dier. Ten gevolge daarvan ook bij velen te weinig helderheid van voorstellingen. De oorzaak moet zeker gelegen zijn in het gebrek aan hulpmiddellen bij het onderwijs in de natuurkennis.

Te weinig toepassing. — Velen hadden hun kennis niet verwerkt; bij de physica, bijv. door het oplossen van eenvoudige vraagstukken, bij de kennis van dieren en de kennis van planten door het maken van vergelijkingen. Als gevolg van dit alles bij vele candidaten te weinig helderheid van begrippen.

Te weinig overzicht van het geheel. — Sommigen hadden belangrijke onderwerpen uit de natuurkunde, zooals calorimetrie, voortplanting van warmte, de stoommachine, niet bestudeerd of „niet gehad”.

Aan de verdeeling van het dierenrijk en de verdeeling van het plantenrijk hadden velen hoegenaamd geen aandacht geschonken, en bij het bestudeeren van de voornaamste planten en dieren waren velen wat al te zeer eklektisch te werk gegaan.

Zang. De praktijk van het zingen laat veel te wenschen over. Herhaaldelijk komt het voor, dat een candidaat verklaart niet te kunnen zingen. Eenmaal luidde het antwoord op een desbetreffende vraag van den deskundige: „Ik heb in geen vier jaar gezongen”.

Een gevolg van het feit, dat de candidaten niet verplicht zijn blijken van bedrevenheid in het zingen te geven, is dat velen onder hen zich in het notenschrift niet thuis voelen.

Eenvoudige versjes worden dikwijls slecht in de maat gelezen, de noten herhaaldelijk verkeerd benoemd.

De kennis van de toonschalen is bij vele candidaten onvoldoende. Ook dit moet beschouwd worden als een gevolg van onvoldoende oefening.

Onbillijk zou het zijn te verzwijgen, dat er onder de candidaten waren, die een zeer goeden indruk maakten en van wie kan verwacht worden, dat ze later met goeden uitslag onderwijs in den zang zullen geven.

Teekenen. Het examen in het teekenen gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Bleven de eischen zoo voor theorie als practijk dezelfde, het valt voorzeker te betreuren, dat vooral het practisch teekenen bij vele candidaten gansch niet beantwoordde aan hetgeen de tegenwoordige practijk van het teekenonderwijs verlangt.

Het onderzoek naar de bekendheid met eene goede methode liet, vooral wat het voorbereidend teekenonderwijs betreft, te wenschen over en gaf bij vele candidaten den indruk, dat zij zich in dezen noch door studie, noch door verstandig overleg zouden doen leiden.

Over het algemeen behooren bij de theorie van het teekenen de practische eischen van het onderwijs in de lagere school

zich meer te doen gelden. Zelden kon een candidaat aangeven, hoe eenig voorbeeld met de klasse behoort behandeld te worden en even zelden wist men eene eenvoudige en voor kinderen duidelijke verklaring te geven van de meest elementaire perspectievische verschijnselen.

Opvoedkunde. Bij het schriftelijk examen hadden de candidaten de keus tusschen twee opgaven. Enkele goede opstellen werden ingeleverd, doch aan een groot deel der candidaten moest een cijfer worden toegekend, waaruit twijfel of onvoldaanheid der Commissie bleek. Velen toch hadden zich buiten de grenzen der opgaven bewogen; bij anderen nam vage redeneering de plaats in van blijken van practische ervaring.

De oppervlakkigheid en het gemis aan ernstige studie, waardoor zich het schriftelijk werk bij velen kenmerkte, openbaarden zich ook bij het mondeling examen. Al te weinig kende men de eischen der wet en de beteekenis daarvan voor de eigen toekomst als onderwijzer. Ofschoon men beweerde, goede leerboeken gebruikt te hebben, bleek men vaak maar spaarzaam met den inhoud op de hoogte te zijn; veel minder wist men dien inhoud practische toepassing te geven. Zelfs voor de hoofdvakken bezat men te weinig theoretische kennis van methode en practijk.

De meeste candidaten hadden eenigen tijd in de school doorgebracht, doch velen hadden zich blijkbaar te weinig rekenschap gegeven van hetgeen zij daar bij onderwijzer en leerlingen hadden waargenomen. Anderen hadden zich op het gebied van onderwijs en tucht een eigen meening gevormd, zonder de houdbaarheid daarvan te toetsen aan studie of ervaring van des bevoegden.

Tot haar leedwezen moest de Commissie onderscheidene candidaten afwijzen onder den indruk, dat hun opleiding in ernst en degelijkheid tekort geschoten was.

De examens voor de aanteekening in de *vrije- en ordeoefeningen der gymnastiek* en de *nuttige handwerken* voor meisjes gaven tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding.

Groningen.

Lezen. Voor het onderzoek in dit vak werd de stof gekozen uit veel gebruikte leesboeken. De resultaten kunnen niet onbevredigend genoemd worden, al moet ook worden toegestemd, dat sommige candidaten veel tekort schoten in die leesvaardigheid, waaraan de school zooveel behoefte heeft. Bij nog al te velen is lezen meer het opnoemen van de woorden dan het opnemen en teruggeven van de gedachten. Als bij de opleiding hierop wordt gelet, als de leesstof wat meer met zorg gekozen wordt, zoo, dat de candidaten gelegenheid krijgen om niet alleen het gewone beschrijvend proza maar vooral den gesprekvorm goed weer te geven, zal menig maar juist voldoend in een goed cijfer kunnen veranderen. Het verschil in toon bij proza en poëzie blijft evenzeer eene zaak van aanhoudende zorg.

De opmerking, het vorige jaar gemaakt omtrent de dialectische gebreken, geldt ook nu nog.

Nederlandsche taal. Ontegenzeggelijk zit het zwak in het gebruik van de taal, want werkelijk flink schriftelijk werk werd weinig geleverd. Eene opgave, om een niet onbekend woord in een goed gebouwden zin te gebruiken, deed bij een aanzienlijk percent niet veel meer dan schooljongenswerk te voorschijn komen en in een opstel zijn eigen taal behoorlijk te gebruiken, schijnt voor velen een nog onbereikbaar hoogtepunt.

De kennis der spraakkunst leverde over het algemeen stof tot tevredenheid, ook al mag niet worden ontkend, dat het bij velen nog meer een geheugen- dan een denkvak is.

Schrijven. Aan verscheidene candidaten moest voor dit, voor de school zoo belangrijk vak, en waarin „door oefening de kunst verkregen” kan worden, onvoldoende of zeer onvoldoende gegeven worden. Vooral bleken de vrouwelijke candidaten zich inzonderheid op het bordschrijven zeer weinig te hebben toegelegd. Het werk van velen kon maar even voldoende genoemd worden. Zoowel de lettervorm als de regelmaat en de onderlinge verhouding liet te wenschen over.

Er zal bij de opleiding meer zorg aan dit vak besteed moeten worden.

Rekenen. Het examen in het rekenen gaf ook dit jaar weder aanleiding tot het maken van opmerkingen, die reeds meermalen door vroegere commissiën zijn vermeld.

De kennis van de gronden der hoofdbewerkingen, vooral met gebroken getallen, was bij velen onvoldoende, en inzonderheid was de verklaring van de deeling dikwijls zeer gebrekkig. Omdat deze kennis vooral voor aanstaande onderwijzers onmisbaar is, zal door hen, die met de opleiding zijn belast, op den eersten eisch van het programma meer nadruk moeten worden gelegd, dan door sommigen geschiedt. Eveneens is dit het geval met het meetkundig rekenen: de schriftelijke opgave, hierop betrekking hebbende, was door vele candidaten òf in het geheel niet òf geheel foutief bewerkt, terwijl ook bij het mondeling onderzoek meer dan eens de vraag oprees, of dit belangrijk onderdeel wel met de noodige zorg wordt onderwezen.

Vaderlandsche geschiedenis. De kennis der candidaten van de vaderlandsche geschiedenis bleek bij de meeste voldoende. Enkele gaven evenwel blijk dit vaak geheel verwaarloosd te hebben.

Te vaak werden nog zekere algemeene beweringen gehoord, die niet berustten op eene degelijke kennis van feiten.

Nog te weinig schijnt men overtuigd te zijn van de wenschelijkheid ook bij de studie der geschiedenis des vaderlands een historischen atlas te gebruiken.

Eenige bekendheid met de hoofdfeiten der algemeene geschiedenis, die verband houden met de hoofdgebeurtenissen uit de vaderlandsche, zou menig candidaat een beter inzicht in de laatste gegeven hebben, dan hij toonde te bezitten.

Aardrijkskunde. Het examen in dit vak gaf over het geheel bevredigende resultaten.

Nederland en de overzeesche bezittingen bleken vrij goed bestudeerd te zijn.

De kennis der landen van Europa had over het algemeen beter kunnen wezen, vooral ten opzichte van de groote verkeerswegen.

Nog steeds zijn er te veel candidaten, die het leeren van veel namen, dat toch niet, hoe goed en noodig dit op zich zelf moge zijn, de hoofdzaak mag wezen, als het gewichtigste deel van hunne studie beschouwen. Niet altijd waren van woorden als: kanaalpand, boezem, diluvium, enz. de juist voorstellingen aanwezig en te dikwijls bleef men op het „hoe" en „waarom" het antwoord schuldig.

Kennis der natuur. De kennis der natuurkunde was over het geheel bevredigend, al bleek ook, dat gebrek aan hulpmiddelen bij het onderwijs dikwijls oorzaak was, dat verschillende proeven en wetten niet goed waren begrepen.

Ook de kennis van het dierenrijk was over het geheel voldoende, ofschoon vele candidaten niet het juiste begrip hadden van het verband, dat er bestaat tusschen lichaamsbouw en leefwijze der dieren.

Bij het examen in de plantkunde bleek weer, dat velen hunne kennis uitsluitend uit hun leerboek hadden en dat de groote voorraad leermiddelen die bij dit onderwijs kosteloos ten dienste staan, ongebruikt was gelaten. Van de drie onderdeelen van de kennis der natuur was dit dan ook bij verreweg de meeste candidaten het minst tot zijn recht gekomen.

Zingen. Slechts aan eene kleine minderheid der candidaten kon een zeer goed cijfer worden toegekend. Bij een groot deel bleek, al kon in de meeste gevallen nog „voldoende" gegeven worden, de voorbereiding gebrekkig. Verscheidene toonden niet meer gedaan te hebben dan de lesjes uit het eene of andere handboekje van buiten leeren..

De kennis van notenschrift, toonsoorten, maatsoorten, maatverdeeling, enz., moet behoorlijk verwerkt zijn en in de practische toepassing van deze kennis, het maatlezen, behoort men te streven naar eene vaardigheid, die alleen door geregelde oefening is te verkrijgen.

Teekenen. Het onderzoek naar de bedrevenheid in het teekenen op papier en in het schetsen op het zwartbord van eene eenvoudige vlakversiering naar plaat, leverde over het algemeen gunstiger resultaat op dan dat naar de vaardigheid in het schetsen en schaduwen van eenig meetkunstig lichaam naar de natuur.

Ten gevolge van hunne onbekendheid met de meest voorkomende perspectievische verschijnselen, kon bij vele candidaten, en vooral was dat bij de vrouwelijke het geval, van toepassing hiervan bij het teekenen naar de natuur geen sprake zijn en werd dan ook door niet weinige hierbij met de wijking van lijnen en vlakken niet voldoende rekening gehouden.

Het begrip van projecties en doorsneden was bij de meeste candidaten voldoende; de kennis van een goeden leergang voor het eerste teekenonderwijs over het algemeen gebrekkig.

Onderwijs en opvoeding. De bekendheid met het klassikaal onderwijs was over het algemeen beter dan die met de geschiktste middelen tot handhaving van orde en tucht; van de toepassing hiervan op bepaalde gevallen kwam dikwijls niet genoeg terecht.

De kennis van de inrichting der lagere school was bij nagenoeg allen voldoende; die van de voornaamste leerwijzen voor de vakken, genoemd onder lett. *a*, *b* en *c*, in art. 2 der wet op het lager onderwijs daarentegen bij niet weinigen slechts oppervlakkig. Velen wisten niet, hoe het onderwijs in deze vakken in de hoogere klassen van de school was ingericht, hoewel zij in de gelegenheid waren geweest, zich in het onderwijzen te oefenen. Zoo konden sommige candidaten niet een enkel leesboekje voor het voortgezet leesonderwijs noemen en kenden andere slechts den naam der door henzelf ter behandeling gekozen methode voor een der hierboven genoemde vakken.

Maastricht.

Lezen en Nederlandsche taal. Het examen in lezen en Nederlandsche taal toonde opnieuw, dat de meeste candidaten of hunne opleiders niet genoeg beseffen, dat het leeren verstaan en gebruiken onzer taal bij deze vakken de hoofdzaak zijn moet. Het technisch lezen was meestal voldoende, zelden mooi; zoodra echter het gelezene eenige moeilijkheid aanbood, liet het verstaan er van (ook ten gevolge van geringe

algemeene ontwikkeling) vaak veel te wenschen over. De kennis der spraakkunst was over het geheel vrij goed; maar het schriftelijk taalwerk moest met groote toegevendheid beoordeeld worden, of het meerendeel der candidaten had daarvoor een onvoldoend cijfer gekregen. Toch moest de Commissie, ondanks deze toegevendheid, niet zelden een 4, 3 of 2 toekennen, soms wegens grove taalfouten.

Aanbeveling zou het verdienen het cijfer voor het schiftelijk taalwerk dubbel zoo zwaar te doen wegen als dat voor spraakkunst.

Schrijven. Het schrijven op het zwarte bord liet bij vele candidaten te wenschen over.

Rekenen. Ofschoon de opgaven voor het schriftelijk rekenwerk zeker niet te moeilijk waren, moest toch aan 30 pct. der candidaten een onvoldoend cijfer worden toegekend. Het mondeling examen gaf meer stof tot tevredenheid. Toch schoten meerdere candidaten tekort in het duidelijk en grondig verklaren van rekenkundige bewerkingen met geheele en gebroken getallen en liet de kennis van het meetkundig rekenen bij velen te wenschen over.

Aardrijkskunde. Het examen in dit vak gaf in het algemeen reden tot tevredenheid. Het aantal volstrekt onvoldoende cijfers was betrekkelijk zeer gering. Het schriftelijk werk was over het algemeen goed, soms zeer goed. Nederland bleek goed bestudeerd. Voor Europa en Indië ontbrak bij eenigen een algemeen overzicht van de bevolking, van den toestand van den bodem, van de bestaansmiddelen, van het klimaat en der verkeerswegen.

De kennis der werelddeelen bleek meermalen onvoldoende te zijn.

Menigmaal was ook op te merken, dat de candidaten bij hunne studie te weinig gebruik gemaakt hadden van de kaart.

De verklaring van eenvoudige verschijnselen op het gebied der natuurkundige aardrijkskunde liet bij velen te wenschen over.

Vaderlandsche geschiedenis. De meeste candidaten leverden het bewijs, dat er met ernst door hen gestudeerd was. Slechts

zelden kwam het voor, dat er een ten eenenmale onvoldoend cijfer voor dit vak moest worden toegekend.

Meermalen bleek, dat een candidaat zeer goed het verband voelde, dat er bestaat tusschen de feiten uit de vaderlandsche geschiedenis en groote wereldgebeurtenissen.

Ook toonden vele candidaten eenig inzicht in de oorzaken en gevolgen der feiten.

De achttiende en de negentiende eeuw waren vooral met zorg bestudeerd.

Kennis der natuur. Het onderzoek in de natuurkunde bewees, dat een betrekkelijk groot aantal candidaten in de kennis van de leer der krachten en in de toepassing van de belangrijkste wetten ter verklaring van de natuurkundige verschijnselen op het gebied van de leer van het evenwicht en de beweging van vaste lichamen, vloeistoffen en gassen, en van de beginselen der warmteleer niet onbedreven waren, terwijl dat naar de kennis van het menschelijk lichaam, alsmede naar die van de plant- en dierkunde aantoonde, dat het onderwijs meer en meer van aanschouwing en waarneming uitgaat.

Theorie van het zingen. Het examen in de theorie van het zingen gaf tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding.

De adspiranten voldeden bijna allen aan de eischen van het programma.

Handteekenen. Het theoretisch gedeelte van het examen in het handteekenen gaf betere resultaten dan het practische.

Vele candidaten wisten van de kennis der perspectievische verschijnselen, die zij bij het mondeling onderzoek getoond hadden te bezitten, niet partij te trekken bij het teekenen naar een blokmodel. Er waren er, die één vrij goede teekening leverden van een trapje, maar niet die van het trapje, dat voor hen geplaatst was. Zij teekenden een trapje uit het hoofd, zonder zich rekenschap te geven van den stand der lijnen, die aan hun model voorkwamen.

Het teekenen op het zwarte bord was over het algemeen onvoldoende. Vele candidaten hadden blijkbaar dit onderdeel van het examen verwaarloosd.

Onderwijs en opvoeding. Van de twee opgaven voor het

schriftelijk werk, ter keuze van de candidaten, was door slechts 8 hunner die over methodiek van het aanvankelijk leesonderwijs en door de 165 overigen die van algemeen-paedagogischen aard gekozen.

Meestal was het schriftelijk werk voldoende.

Het mondeling examen liep steeds over de vier in het programma vermelde onderdeelen. Aan het tweede— de voornaamste leerwijzen voor de vakken genoemd onder *a, b* en *c* van art. 2 der wet betreffende, — werd in den regel het grootste gedeelte van den beschikbaren tijd besteed.

Verschillende candidaten bleken slechts van een enkele methode eene hoogst oppervlakkige kennis te bezitten.

Zeer practische en algemeen bekende leermiddelen bleken niet zelden den candidaten geheel onbekend te zijn.

Nuttige handwerken voor meisjes. De theorie bleek beter bestudeerd dan in vorige jaren. Voor de practijk, vooral van naaien en knippen kon veelal geen voldoend cijfer gegeven worden.

Vrije en orde-oefeningen der gymnastiek. Omtrent het examen in dit vak kunnen, wegens het gering aantal geëxamineerde candidaten geene algemeene opmerkingen gemaakt worden.

Schriftelijke opgaven bij de onderwijzersexamens in 1905.

NEDERLANDSCHE TAAL.

Te 's Hertogenbosch, Breda, Arnhem en Maastricht.

a. ($1^1/_4$ uur).

DE IEPENLAAN.

't Sint-Jans-lot geelt aan 't groene hout;
Dat is een vroolijk teeken;
Maar onze Steven van der Woud,
Die mag daar mee van spreken;
Hij heeft het zestig jaar gezien,
En nog reis negen bovendien!

„Heb jij die iepenlaan geplant,
Mijn ouwe trouwe Steven?"
„Ja, heerschap! met mijn eigen hand,
Al voor een menschenleven;
'k Was toen vrij wat meer mans dan zij;
Maar kijk! nu winnen zij 't van mij.

„Ik zag ze vijftig winters kaal,
Die eigen iepenboomen,
En 'k heb er ook net vijftigmaal
Het groen weer aan zien komen.
Kijk! dien ik hier den vijfden tel,
Was altijd vroolijk, weet je wel?

„Maar ik, ik ben voor goed verdord,
Ofschoon ik niet wil klagen;

En 'k vrees, ik kan, als 't winter wordt,
De kou niet meer verdragen;
Dus trek ik stil en zachtjes af,
Van 't groene bosch naar 't groene graf."

Het heerschap zweeg. Het bar seizoen
En 't voorjaar zijn gekomen,
En Steven zag nog eens het groen
Weer aan zijn iepenboomen;
Maar eer 't Sint-Jans-lot weer verscheen,
Ging de oude trouwe Steven heen.

Het heerschap ging door de iepenlaan
En in den koelen lommer;
Hij zag de mooie boomen aan,
Maar met een hart vol kommer;
Zij waren even zwaar in 't blad
Of Steven nog de laan optrad.

En de oude best, van steun beroofd,
Versuft en zat van dagen,
Zat, met haar voorschoot over 't hoofd,
Haar nood aan God te klagen;
Waar moet zij heen? Want vangt zij aan?
Hoe zal het de oude Hanna gaan?

Maar eensklaps, als zij om zich staart,
Ziedaar de hulp verschenen!
Daar zit het heerschap bij den haard
Gelijk een kind te weenen:
„Nu, goede Hanna! eens voor al,
Ik ben 't, die voor U zorgen zal."

N. Beets.

Vertel den inhoud van dit gedicht vrij na. (Met vrij navertellen wordt bedoeld: het leveren van een opstel, waarin — in hoofdzaak — dezelfde gedachten voorkomen; zoowel het weglaten van enkele onderdeelen als de uitbreiding van andere is geoorloofd.)

b en *c* (1 uur).

b. Gebruik in flinke zinnen, zóó dat de beteekenis goed uitkomt, twee paar der onderstaande woorden:

hachelijk — netelig,
dom — onwetend,
edel — adellijk,
aansprakelijk — verantwoordelijk,
vrijmoedig — vrijpostig.

c. Geef beknopt de beteekenis van twee der volgende uitdrukkingen en gebruik ze in goede zinnen zóó, dat die beteekenis goed uitkomt:

Alle wegen leiden naar Rome.
Dat is koren op mijn molen.
Een wachter voor zijn lippen stellen.
Van den nood een deugd maken.
Zich aan een stroohalm vasthouden.

Te 's Gravenhage.

(Spelling van de Vries en te Winkel.)

a. *Opstel* ($1^1/_4$ uur).

Keuze uit:

1. Het rijwiel.
2. Reclame.
3. Een goed boek is een goed vriend.

b. *Paraphrase* ($^3/_4$ uur).

Niet compleet.

1. Die van verrukking weet, noch opgetogenheid,
2. Onvatbaar voor een diepe ontroering,

3. Ontvlamming kent, noch geestvervoering,
4. Is niet de groote man, dien hij zichzelven vleit.
5. Op nuchter oordeel, dat de teugels kan bewaren,
6. Op meerderheid van geest, doe zich zijn trots te goed:
7. Het speeltuig van zijn hart mist snaren,
8. Waarvan zijn groot verstand de waarde niet bevroedt.

A. Geef den inhoud van het bovenstaande versje met uw eigen woorden weer.

B. Waarom staat boven dit versje: „Niet compleet"?

C. Benoem taalkundig de volgende woorden: *die, weet* en *noch* 1sten regel; *is* en *dien* 4den regel; *dat* 5den regel; *te* 6den regel; *waarvan* 8sten regel.

c. *Dictée* (1/2 uur).

Het was Mie, tante Lizes oude keukenprinses, die zich gisteren bij mij aanmeldde. Hoe vreemd keken mijne huisgenooten op, toen ik die ouderwets gekleede juffrouw als eene goede kennis begroette. Ik drukte haar hartelijk de hand, die als vroeger ruw en vereelt was, en waarmee ze mij als kind dikwijls liefkozend langs de wangen heeft gestreken. Ik herkende haar onmiddellijk, al had ik haar sinds mijn dertiende jaar niet ontmoet, de door mij als kind bijna vergode dienstbode van tante. Nog levendig herinner ik mij, hoe tantes getrouwe mijn broertje en mij verwende, als wij bij tante te gast waren. Mie bereidde dan de uitgezochtste gerechten, en wij waren steeds vol bewondering over hare bedrevenheid in de edele kookkunst. De door haar bereide pasteitjes waren in onze oogen lekkernijen, die alle peil te boven gingen. En dan dat geheimzinnige laatje in haar kast, waarin zich bruidssuikers en andere versnaperingen bevonden, waarop zij ons 's avonds placht te tracteeren!

Als sprookjesvertelster genoot de vriendin onzer kindsheid eene buitengewone reputatie. Wat hebben wij geschaterd van het lachen, maar meer nog geijsd en gegriezeld, als wij in het schemeruurtje rondom haar zaten geschaard, en zij ons vergastte op allerlei boeiende kindersproken.

„Mietje", riep tante Lize soms, die wist, hoe Mie's verhalen

ons vaak opwonden en uit den slaap hielden, ,,zul je de dreumissen niet al te bang maken?"

Maar ondanks Mietjes belofte, dat zij de zenuwen harer toehoorders zou sparen, kon zij niet nalaten bij de schokkendste passages het verhaal zoo te illustreeren, dat onze haren te berge rezen.

Te Rotterdam.

(Spelling naar de Vries en te Winkel.)

a en *b* (2 uur).

HET GELUK.

Een dwaze hang' met gretige oogen
Aan roem of macht of goud of eer,
Tevreên in 't lot, haar toegewogen,
Knielt stille wijsheid dankend neer.
't Geluk is veil voor zweet noch zorgen;
't Ontvlucht hem, die naar hooger staat;
Maar toeft, in 't schuilend dal verborgen,
Als huisgenoot, bij middelmaat.

Geef den inhoud van bovenstaand versje met eigen woorden weer.

Maak een opstel over een van de volgende onderwerpen:

1. Een straattooneeltje.
2. Een zachte winter.
3. De Zondag.

c. Dictée.

Wij verlaten thans voor eenige oogenblikken de Willem de Derde, den ontzaglijken kruiser, die daar met de vloedgolven kampt. Wat was er in den hachelijken strijd met de verbolgen

elementen van de pas bestrate hoofden en verdere zeeweringen geworden? Den 26sten Juli 's morgens te halfacht, toen het oorlogsschip in angstige spanning verbeid werd, spoedden zich vele Europeanen naar de middeleeuwsche aanlegplaats, waar zoo honderden malen den kustbewoners de schrik der vertwijfeling om het hart was geslagen. Nochtans, zonder eenigszins te weifelen, stonden daar reeds vijf in den militairen dienst vergrijsde beambten gereed om ijlings in veiligheid te brengen, wat den ziedenden oceaan ontkomen, tusschen de puimsteenen eilanden door, mocht komen aandrijven.

De oudste der aanwezigen, de beroemdste, aanvaardt de taak, op een rotspunt, ter groote van een duin, te klauteren en van daar te seinen, wat zijn oog ontwaart. Eensklaps knallen de schoten uit twee metalen vuurmonden te gelijk. Een vloedgolf rijst en stuwt tallooze losse voorwerpen, waaronder de stijlen van een paar zonnetenten, naar de met gele helm, of vrouwenkoorn beplante kust. Sommige zijn middendoor gebroken en bedekt met een walgelijk slijk, dat de wassende vloed er niet zoo licht zal afwasschen. Den tak van een beukenboom, die eens als knots gediend had, wordt door den bruisenden stroom eene plaats te midden van de sneeuwwitte schuimmassa's ingeruimd.

Te Amsterdam.

(Spelling van de Vries en te Winkel. De buigingsuitgangen mogen niet verwaarloosd worden.)

a en *b* (2 uur).

a. Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:

De afgeloopen kwakkelwinter.
In het Vondelpark.
Voor het eerst van huis.

b. MINUUTWIJZER.

Met zestig afgepaste schreden,
Doorloopt de wijzer op de plaat

Den cirkel, dien hij nooit verlaat.
Dan *is* ons weer een uur *ontgleden*,
Gelijk de luide hamerslag
Op 't klokmetaal ons melden mag.

Hoe snel, hoe schielijk is 't vervlogen
Voor die genoot; maar voor die bang
Verbeidde of leed, *wat* duurde 't lang!
Wat stelt de wijzer ook voor oogen?
Den tijd? Een d e n k b e e l d is 't alleen;
Genot en smart zijn w e r k l ij k h e e n.

Het is niet met een maat van uren,
Maar met de maat van lief en leed,
Dat elk van ons *dat* leven meet,
Dat wij v e r s l i n d e n of — v e r d u r e n,
En elke dag is lang of kort
Naar dat wat o n d e r v o n d e n wordt.

BEETS.

1. Geef den inhoud van het bovenstaande met eigen woorden weer.

2. Benoem de cursief gedrukte woorden en maak er taalkundige opmerkingen bij omtrent *persoon*, *getal*, *tijd* en *naamval*.

c. Dictée.

De Kerstvacantie beloofde een prettige tijd te worden: Frits had mijnen ouders gemeld, dat hij hun het lang verwachte, maar telkens uitgestelde bezoek zou brengen. Ik wachtte hem reeds geruimen tijd op het perron, toen de trein met oorverdoovend gedruisch kwam binnenrollen. Onmiddellijk gingen wij op stap. Daar stonden we eensklaps te midden van het groote-stadsleven! Een bruisende menschenstroom golfde ons op de trottoirs voorbij; beursspeculanten, in hunne bonte kragen gedoken, naast sjofel gekleede straattypen. Krijschende

koopvrouwen boden den voorbijgangers hare in- en uitheemsche vruchten te koop aan, heesche straatventers stootten hunne schorre keelklanken uit. Snorders joegen hunne huurrijtuigen voort naast equipages met koetsiers en palfreniers in livrei; ratelende sleeperskarren rolden ons voorbij naast snel voortsuizende electrische trams en puffende auto's.

Tersluiks bespiedde ik op Frits' gezicht den indruk, dien dit ontzaglijk geroezemoes maakte op mijnen vriend, die zijnen oogen goed den kost gaf, maar wien geen woord over de lippen kwam. Hij was gewend aan zijne vreedzame dorpsstraat en scheen eenigszins onthutst door het geraas om hem heen.

Wij sloegen zijwaarts af en kwamen in eene volkswijk, door tallooze staten en dwarsstegen doorkruist. Hier wachtten mijnen provinciaal de koddigste straattooneelen, maar ook de treffendste en aangrijpendste voorbeelden van de nijpendste armoede. Gelukkig bereikten we spoedig den buitenkant, waar licht en lucht minder schaarsch waren en waar we onze oogen lieten weiden over den plas. Logge stoombooten, pas teruggekeerd uit onze overzeesche bezittingen, lagen aan de steigers; aan de ducdalven lagen zeilschepen vastgemeerd met gestreken zeilen en lenige matrozen in de raas, klein als figuurtjes uit een speelgoeddoos. We zagen er lieden van allerlei nationaliteit: de vleezige troniën van Duitsche zeelieden naast koffiekleurige Javaantjes, wien het aan te zien was, dat ze den Europeeschen matrozen hunne wollen truien benijdden.

Te Haarlem.

a. HET HAAGSCHE BOSCH.

Schoon zijt ge, o Hollands Zetelstad!
  Verruklijk *om* te aanschouwen,
Doorslingerd van uw Lindenpad,
  Omzoomd met praalgebouwen;
In 't midden prijkt uw Ridderzaal,
  Als 't beeld der voorgeslachten,
Ommanteld met een weidschen praal

Van pleinen, straten grachten:
De plooien in den rijken dos
Zijn schoudren omgeslagen;
En 't breed borduursel is uw bosch,
Met bloeiend veld en hagen.
Maar, wie de kunst, de schoonheid *roem'*,
In uwen Kreits vergaderd,
Ik 't *woud*, met bladerkroon en bloem,
Van beek en sprank dooraderd.

1. Geef den inhoud van bovenstaande regels met eigen woorden weer.
2. Benoem volledig de cursief gedrukte woorden.

b. Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:

1. Eene wandeling door uwe woonplaats.
2. Oorlog.
3. Onze tuin.

c. Dictée.

In rassche vaart ijlde onze kruiser over de glanzende hellingen der breede deining en vroolijk straalde het gouden zonlicht over de onafzienbare rijen zacht glooiende waterbergen. Eene gedrukte stemming bleef echter aan boord heerschen, slechts fluisterend deelde men elkander zijne opmerkingen mede. Plotseling werd het algemeen zwijgen verbroken door 't bedrijvig heen en weer loopen van den dokter en het hospitaalpersoneel.

Vreeselijk was de indruk, dien de tijding op ons maakte, dat een der officieren en twee matrozen onder de onrustbarendste verschijnselen ziek geworden waren. Wij vermoedden onmiddellijk, dat de gevreesde cholera aan boord uitgebroken was, en dat vermoeden werd spoedig treurige zekerheid.

Wij begrepen, dat althans velen onzer verloren waren. Kritieke dagen volgden, een periode van wanhopige worsteling

om het leven. Iederen dag werd het aantal der aangetaste schepelingen grooter. Ten slotte wachtten we met stoïcijnsche kalmte den rondmaaienden doodsengel af, verbeidden we met doffe berusting het oogenblik, waarop voor ons het lijden zou aanvangen.

O, hoeveel liever hadden we den heldendood op het slagveld willen sterven, te midden van den kruitdamp en 't gefluit der kogels, bij 't ruischen van de krijgsmuziek en den donder der kanonnen!

De machine stopt, 't schip ligt voor eenige oogenblikken stil. Zwijgend, met ontbloote en gebogen hoofden, staan wij allen op het dek geschaard. Een groote vlag dekt met hare banen de stille gestalten, die daar vóór ons liggen. De kapitein houdt eene korte toespraak, dan klinkt zijn kommando: „Eén, twee, drie, in Godsnaam!" en de lijken onzer brave kameraden aanvaarden den eindeloozen tocht naar de onmetelijke diepten.

Te Middelburg.

(De buigingsuitgangen mogen *niet* verwaarloosd worden).

a en *b* ($2^1/_2$ uur).

a. Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:

a. De Nederlandsche vlag.
b. Moed.
c. Op het IJs.

b. DE TWEE VOGELEN.

(Het gedicht mag *niet* overgeschreven worden).

Twee vogeltjes zwieren er rond in het land,
I k h e b en O c h h a d d i k genoemd bij de lieden;
I k h e b is zoo mak, *dat* hij eet uit uw hand,
Maar schuw is O c h h a d d i k en snel in het vlieden.

I k h e b zij in 't eerst voor het oog niet zoo mooi,
Toch gaat hij bij al wie het *deeglijk'* waardeeren,
Voor duizend O c h h a d d i k's, die schittrend van tooi,
Op daken of boomen hun lied kwinkeleeren.

I k h e b leit u daaglijks een eitje van goud
In 't kooitje, ter vriendlijke woon hem gegeven,
En toontjes, waar vredige vreugde van houdt,
Hij zingt ze gestaag en vervroolijkt uw leven.

Doch, raaktet gij op een O c h h a d d i k belust,
En drijft u de zucht om *dien* vluggert te krijgen,
Vaarwel dan genoegen, vaarwel dan uw rust!
Zoolang als ge leeft, zult ge jagen en hijgen.

Met kloppenden boezem, nu ginder dan hier,
Bespeurt ge hem telkens in pronkende veder;
En, denkt ge ten laatste, *nu* grijp ik het dier,
Dan wip! — en *wat* verder, daar ziet ge het weder.

Geloof me! *wie* 't ware genoegen begeert,
Die zorg' zijn I k h e b in zijn kooitje te sluiten;
En, koomt een O c h h a d d i k, die *loos* kwinkeleert,
Hij kreune zich niet aan het foppende fluiten.

1. Geef de bedoeling van dit gedicht met uwe eigene woorden weer in een afgerond geheel. Het is niet noodig daarbij precies regel voor regel te volgen.
2. Ontbind het *vóórlaatste* couplet in zinnen en benoem die.
3. Hoe benoemt ge taalkundig de *schuin gedrukte* woorden en waarom?
4. Welke woorden worden gevormd van *begeeren* en van *zorgen*? Gebruik ze in zinnen.

Te Utrecht.

a en *b* (2 uur).

a. Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:
1. Landverhuizers.
2. Op de heide.
3. Kwaadspreken.
4. Een schoolfeest.

b. Geef den inhoud van dit gedicht zoo duidelijk mogelijk in goed proza weer:

DIAMANT en KOOL.

1. Schoon een en dezelfde stof,
2. De eene schittrend, de andre dof.

3. Die liefheeft is de Diamant,
4. Die geeft wat hij ontvangt en 't uit laat stralen
5. In kleur en gloed naar elken kant,
6. Wiens rechte waarde alleen de kenner kan bepalen.
7. Der Kool gelijk is 't zelfziek hart,
8. Die, schoon gij ze ook in 't helderst licht zoudt plaatsen
9. Geen straaltje door kan laten of weerkaatsen,
10. Maar alles opslurpt in haar zwart.
11. Laat haar met rust: een vuile veeg
12. Was 't meest, dat iemand van haar kreeg.

Benoem taalkundig de woorden: Schoon (regel 1); die (regel 3); gelijk (regel 7); zoudt (regel 8); geen (regel 9); dat (regel 12).

c. Dictée ($^1/_2$ uur).

U, den met zorg opgevoeden, in menig opzicht bevoorrechten jeugdigen metgezel van onzen veelbelovenden zoon, wil ik nog enkele wenken geven.

Hoed u voor vleitaal en de verleiding van hen, die zich liefst doelloos neervleien in vadsige rust. Houd ten allen tijde de gulden waarheid in het oog, dat eene welbestede jeugd de zeker ook door u nooit versmade hoop op eenen gelukkigen ouderdom mag doen koesteren. Kies op kiesche wijze den wijsten weg en wijd u met kalmte aan de taak, die u beidt. Wind u niet noodeloos op en wend alle pogingen aan om strikt, maar toch niet slaafs, uw dagelijksch werk te verrichten. Heb, zoo door de omstandigheden die eisch wordt gesteld, zelfs uwe liefhebberijen en uwe ontspanningslectuur veil voor abstracte studie, maar wees wars van overdrijving. Zie degelijken eenvoud nimmer met leede oogen aan, want niet zelden

werd door te veel idealiseeren den wat al te grootscheeps ondernomen plannen de bodem ingeslagen en bleek, ondanks de meest wegsleepende redeneeringen en uitweidingen over gekoesterde ideeën of illusies, elk middel tot herstel van het euvel, met hetwelk men behept was, vergeefsch, terwijl dan nog vaak een belangrijke achteruitgang moest geconstateerd worden. Nog altijd geldt ook voor studeerenden de zin van het spreekwoord: „Wien de koe behoort, vat haar bij de horens".

Hun, die „den vriend met ijzeren hand" gehoorzamen, wacht de zege na den strijd.

Te Leeuwarden, Zwolle en Groningen.

a. ($1^1/_2$ uur).

DE KAMERJACHT.

Een jonker, jager in zijn hart,
Moest tot zijn smart
Zijn have en erf verkoopen,
En al zijn bosschen en kasteel
Geheel
Zien slechten en zien sloopen.

Maar 't geen hij 't zwaarst te missen vond,
Zijn trouwen hond
En schellen jagershoren,
Nam hij met zich als laatsten schat
Naar stad,
't Verblijf door hem verkoren.

Daar las hij voor een gevelmuur:
„Hier zijn te huur
Gemeubelde vertrekken."
En aanstonds was de jonker klaar
Om dáár
Zijn leden neer te strekken.

En ziet! de kamer, waar hij kwam
En intrek nam,
Heeft hij, wat vreugd! gevonden
Behangen met een groote jacht,
Vol pracht,
Met herten en met honden.

En eensklaps blaakte nu zijn bloed
In feller gloed;
Zijn hart sloeg zwaarder slagen,
En in zijn boezem had de wensch
Geen grens,
Om als weleer te jagen.

En tienmaal liep hij op een draf
De kamer af
En deed den horen schallen,
En dacht te jagen, als hij plag,
En zag
De vlugge herten vallen.

En naast hem liep zijn trouwe hond
De kamer rond,
Om tegen 't wild te blaffen,
En wou zich, evenals zijn heer,
Thans weer
Het jachtvermaak verschaffen.

Maar uit de kamer boven hem
Kwam nu een stem:
„Wilt gij dat leven staken?
Nog nimmer was hier zoo'n gedruisch
In huis;
Gij zult me razend maken!"

Doch 't antwoord, dat de jonker gaf,
Wees 't aanzoek af:
„De jacht kan mij behagen,
En 'k wil hier", sprak hij, „steeds gerust,
Met lust
En ongehinderd jagen".

Hij stak nog eens den horen op,
Liep in galop
De kamer heen en weder,
En naast hem sprong zijn hazewind
Gezwind
Al blaffend op en neder.

Maar door de dunne zolderplank,
Sinds jaren krank,
Voelt hij een droppel dalen;
't Is water, dat van boven vloeit,
En groeit
Van droppelen tot stralen.

„Houdt op!" zoo schreeuwt hij naar omhoog,
„Niets blijft hier droog
Van al mijn huissieraden;
De zolder van mijn woonvertrek
Is lek;
Ik kan door 't nat wel waden."

Maar hoe hij vloekte, hoe hij riep —
Het water liep
En drong in alle hoeken,
En onze jonker ging vol spijt
En nijd
Zijn bovenbuur bezoeken.

Daar vond hij, dat een waterplas
Gegoten was,
De bron van al dien regen;
Zijn buurman echter was er hoog
En droog
Een tafel opgestegen.

Die zat daar met een hengelroê
En riep hem toe:
„'k Wil dit vermaak niet missen;
Elk doe hier vrij, 't geen hem behaagt:
Gij jaagt —
Laat mij dan vrij hier visschen."

a. Maak van bovenstaande vertelling eene schets, d. w. z., ga voor u zelf na, in welke deelen gij 't geheel zoudt kunnen verdeelen en duid die in 't kort met een woord, uitdrukking of zinnetje aan. Voeg bij deze „titels" des noods een enkel woord ter toelichting als „punten", maar — hoe minder, hoe liever. De schets moet ingeleverd worden.

b. Geef aan de hand van uw schetsje 't verhaal in eigen woorden weer, daarbij zorg dragende voor overeenstemming tusschen *vorm* en *inhoud*. Kies een anderen titel.

b. (1 uur.)

1. Wat beteekenen de volgende spreekwijzen en uitdrukkingen?

a. Die bepaling in 't reglement is een wassen neus.
b. Daar heeft hij zijn sporen verdiend.
c. Wie zal dien Augiusstal opruimen?
d. Ook hij moest een veer laten.
e. Hij is aan lager wal geraakt.
f. Hij heeft veel op zijn kerfstok.

2. Gebruik de volgende woorden in fiksche zinnen, zoodat hunne beteekenis duidelijk uitkomt:
stelselmatig; vingerwijzing; rekbaar; verongelijken.

REKENEN.

Te 's Hertogenbosch, Breda, Arnhem en Maastricht.

($1^1/_2$ uur.)

1. Het aantal H.L. rogge, dat men voor f 363 kan koopen, is 5 minder dan het aantal H.L. tarwe, dat men voor f 510 koopen kan. Eén H.L. tarwe kost $1^{19}/_{66}$ maal zooveel als één H.L. rogge.
Bereken hieruit den prijs van één H.L. tarwe.

2. Teller en noemer eener breuk verhouden zich als 3 : 4. Telt men bij beide 34 op, dan wordt de waarde der breuk met 0,17 vermeerderd.
Bepaal die breuk.

3. Een winkelier koopt evenveel meter katoen ad 35 ct. den meter, als oude ellen (van 69 c.M.) linnen ad $34^1/_2$ ct. de el. Van het katoen verkoopt hij een gedeelte met 10 % winst voor f 67,37^5 en van het linnen een gedeelte met 8 % winst voor f 61,02. Als hij nu van beide partijen evenveel meter overhoudt, hoeveel meter heeft hij dan van elk gekocht?

4. P vertrekt om 8 uur voormiddag uit A naar B; één uur later vertrekt Q uit B naar A, alwaar hij om 11 u. 15 m. voormiddag aankomt. Als de snelheid van P staat tot die van Q als 2 : 3, om hoe laat hebben P en Q elkander dan ontmoet?

5. P bezit 360 cent, waarvan hij elke week 5 cent uitgeeft. Zijn broeder Q, die 225 cent heeft, vermeerdert zijn bezitting elke week met 10 cent. Hoeveel zullen P en Q samen bezitten op het tijdstip dat P evenveel dubbeltjes heeft als Q kwartjes?

Te 's Gravenhage.

($1^1/_2$ uur).

1. A, B en C handelen samen. A geeft f 3600, B f 4500, C f 3000 en eenige goederen. Van de winst, groot f 960, ontvangt C f 312. Hoeveel bedroeg de waarde der goederen van C?

2. Een handelaar verkoopt eenige waren met 10 % winst. Indien hij voor 1 K.G. 30 cent meer had moeten betalen en bij den verkoop 60 cent per K.G. meer had ontvangen, dan hij werkelijk ontving, zou hij 25 % gewonnen hebben. Hoeveel was de inkoopsprijs van 1 K.G.?

3. Twee kapitalen, welke uitgezet zijn à 5 en 4 %, verschillen f 5600. Het eerste geeft in 9 maanden $1\frac{1}{2}$ maal zooveel rijksdaalders rente als het tweede guldens in 10 maanden. Hoeveel procent brengen zij gemiddeld op?

4. Iemand heeft eene som gelds geleend tegen 5 % 's jaars. Na een jaar wordt de verschenen intrest betaald en een deel van het kapitaal afgelost met f 515. Negen maanden daarna wordt de rest afbetaald met f 881,875. Hoeveel rente is er in het geheel betaald?

5. In een rechthoekig stuk land, lang 66 M. en breed 25 M., is een cirkelronde vijver gegraven van $1\frac{1}{2}$ M. diepte. Met de uitgegraven aarde wordt het overblijvende land 18 c.M. opgehoogd. Bereken de middellijn van dien vijver?

Omtrek : middellijn = $3^1/_7$.

Te Rotterdam.

($1^1/_2$ uur).

I. Iemand verkoopt van een partij kaas het $^5/_{12}$ met 24 % winst, en $^3/_4$ der rest met 20 % winst, doch moet het overblijvende, daar het beschadigd is, voor f 94 verkoopen. Hij wint nu in 't geheel 12 %. Bereken den inkoopsprijs der partij.

II. Een winkelier mengt koffie van f 1,10 met koffie van f 1,30 de K.G. en bekomt daardoor koffie van f $1,17^5$ de K.G. Had hij van elke soort 50 K.G. meer genomen, dan zou de K.G. op f 1,18 gekomen zijn.

Hoeveel K.G. was er van elke soort?

III. Van 3 kapitalen staat het eerste uit tegen $4\frac{1}{2}$ %, het tweede tegen $5^3/_5$ % en het derde tegen $4^3/_4$ %. Het eerste en derde zijn samen 4 × zoo groot als het tweede en gemiddeld trekt men 4,8 %. Hoe groot zijn het tweede en het derde kapitaal, als het eerste f 2400 groot is?

IV. Het grondvlak van een cylindervormigen put heeft binnenwerks een straal van $3^1/_2$ d.M., terwijl 't gebogen oppervlak binnenwerks 7,7 M^2 groot is.

Als de bodem uit 3 d.M. en de zijwand uit $1^3/_4$ d.M. dik metselwerk bestaat, hoeveel M^3 metselwerk is dan noodig geweest?

Te Amsterdam.

($1^1/_2$ uur).

I. Iemand is genoodzaakt voor eenigen tijd geld op te

nemen. Na 8 maanden geeft hij $^2/_5$ der geleende som met den interest daarvan terug, samen f 2460 en het overige na een jaar, met den interest samen f 3735.

Tegen welk procent had hij geleend?

II. Een aannemer moest in 60 dagen eene sloot graven en zette daartoe 60 man aan het werk. Toen de sloot voor een derde gereed was, voegde hij er nog 20 man bij en kwam nu op tijd klaar.

Hoeveel dagen hebben die 20 man er aan gewerkt?

III. Wanneer $\frac{6 \blacktriangle 8}{8 6 \blacktriangle} = {}^3/_4$, bepaal dan door redeneering de waarde van het overdekte cijfer. Kunt ge het ook door toepassing van de eigenschappen der evenredigheden?

IV. Een wielrijder gaat van A over B naar C. Hij vertrekt om 7 uur, rust te B een half uur en komt 6 minuten vóór 10 uur te C aan. Had hij over het eerste gedeelte van den weg zijne snelheid met $^1/_5$ vermeerderd, en over het tweede gedeelte met $2^1/_2$ K.M. per uur verminderd, dan zou hij te 10 uur 15 minuten in C zijn aangekomen. Als de afstanden van A—B en B—C zich verhouden als 3 : 5, hoe ver ligt dan A van C?

V. In een rechthoekig glazen bakje is water gegoten. Er wordt een houten kube ingeworpen, waarvan de ribbe 5 c.M. lang is, terwijl het s. g. van het hout 0.8 bedraagt.

Nu blijkt het water te staan tot op 2 c.M. van den bovenrand. Buitenwerks is het bakje 14 c.M. lang, 12 c.M. breed en 11 c.M. hoog. Het s. g. van het glas is 2.4 De wand is overal 1 c.M. dik. Hoe zwaar is het bakje met zijn inhoud?

Te Haarlem.

1. A leent aan B twee kapitalen, het eene à $4^1/_2$ pct. het andere à $3^1/_4$ pct. 's jaars, en meent nu aan het einde van het jaar aan kapitaal en interest f 6441,50 terug te zullen ontvangen. B heeft echter de percenten verwisseld en meent slechts f 6439 schuldig te zijn. Hoe groot waren de kapitalen?

2. Iemand verkoopt een stuk laken en geeft voor f 13 evenveel als hij voor f 10,50 ontvangen heeft. Als zijn inkoop gedekt is, heeft hij nog $12^1/_2$ M. over. Hoe lang was dat stuk?

3. Aan het graven van eene gracht werkte A eerst 18 dagen; daarna werkte B er 15 dagen aan. De rest, $^{19}/_{80}$ van het geheel, voltooien zij samen in $5^2/_{11}$ dag. In hoeveel dagen had elk afzonderlijk het geheele werk kunnen doen?

4. In een rechthoekigen bak, waarvan het grondvlak (binnenwerks) een vierkant is, past juist een cilinder. De cilinder en de bak van binnen hebben eene hoogte van 16 c.M., terwijl tusschen de wanden van bak en cilinder 2.88 L. water kan geschonken worden. Hoeveel bedraagt de inhoud van den cilinder? $\left(\pi = \frac{22}{7}\right)$

5. Herleid: $\dfrac{48^3 \times 64^4 \times 60^7}{16^8 \times 25^3 \times 36^5}$

Te Middelburg.

($1^1/_2$ uur).

I. A en B hebben samen 16 000 gld. op interest gezet; A tegen 4 en B tegen 3 percent 's jaars. Stonden beide kapitalen tegen $3^3/_4$ percent 's jaars uit, dan zou de totale rente $1^1/_{19}$ maal zooveel bedragen als nu het geval is. Hoeveel bezat elk?

II. Als men den teller eener breuk met 1 vermeerdert en den noemer door 2 deelt, wordt hare waarde 3 maal zoo groot. Hetzelfde zal plaats hebben, als men teller en noemer met 12 vermeerdert. Welke is die breuk?

III. Als men een zeker getal met 66 vermenigvuldigt, is het product 6188 □ △. Welke zijn de bedekte cijfers?

IV. Van eene partij koren verkoopt een koopman de helft à 8 gld., $^1/_5$ tegen een anderen prijs en de rest à 5 gld. den H.L. De winst op het eerste deel staat tot het verlies op het derde deel als 10:3, terwijl op deze gedeelten samen 56 gld. is gewonnen. Bereken uit hoeveel H.L. de partij bestaat.

V. Rond een rechthoekig vloerkleed is een rand van 3 d.M. breed. De breedte van het geheele kleed is $1^1/_5$ maal op de lengte begrepen en van het binnenste is de breedte $^4/_5$ van de de lengte. Als het geheele kleed met 25,20 gld. wordt betaald

en de prijs van een M^2 van het binnenste $^2/_3$ is van dien van een M^2 van den rand, vraagt men hoeveel een M^2 van het binnenste kost.

Te Utrecht.

($1^1/_2$ uur).

1. Iemand zet op rente:
den 14den Februari f 257,50, den 25sten Mei f 368,—, den 30sten Augustus f 475,50, den 12den September f 37,50 en den 24sten November f 254,—.
Hoeveel bedraagt den 1sten Januari d.a.v. zijn te goed, als er $3^1/_2$ % rente wordt bijgeschreven; de maand op 30 dagen wordt gerekend en de dagen van inbreng en uitbetaling niet medegerekend worden.
2. Los uit de volgende evenredigheid door toepassing der eigenschappen de onbekende op:
$$(2x + 5) : (3x + 5) = (4x + 5) : (6x + 3).$$
De hoofdeigenschap mag niet gebruikt worden.
3. Iemand mengt thee van f 3,55 en van f 3,25 het K.G. en krijgt thee van f $3{,}37^5$. Had hij van de 1ste soort driemaal zooveel en van de 2de soort 2 K.G. meer genomen, dan zou hij thee van f 3,45 het K.G. hebben gekregen. Hoeveel K.G. had hij van elke soort?
4. Men heeft een houten cilindervormige buis, waarvan de wand 1,5 c.M. dik is. Hierin past precies een massieve koperen cilinder met een middellijn van 5 c.M. en een gewicht van 35 K.G. Hoeveel weegt de buis, als het S. G. van koper 14 maal zoo groot is als van hout?

Te Leeuwarden, Zwolle en Groningen.

($1^1/_2$ uur).

1. De som van zes op elkaar volgende oneven getallen is altijd deelbaar door 12. Toon dit aan. Aan welke voorwaarde

moet het grootste getal voldoen, zal de som deelbaar zijn door 60?

2. Een bedrag van f 162,— moet onder A, B, C en D zoo verdeeld worden, dat hunne aandeelen in die volgorde eene meetkundige evenredigheid vormen. Als A en D samen f 83, B en D samen f 90 krijgen, hoeveel krijgt ieder dan?

3. Twee kapitalen zijn te zamen groot f 20 000. Nadat het eerste met 8 % verminderd en het tweede met 15 % vermeerderd is, verhouden de beide kapitalen zich als 6 : 5. Hoe groot waren zij oorspronkelijk?

4. Van eene vereenvoudigbare breuk is de waarde $^9/_{10}$, maar wanneer men den teller vermeerdert met 3 en den noemer met 6, wordt de waarde $^5/_6$. Welke is die breuk?

5. Men laat een rechthoekig trapezium met een hoek van 45° wentelen om de kortste evenwijdige zijde. Hoeveel c.M³. bedraagt de inhoud van het ontstane lichaam, wanneer de hoogte 7 c.M. en de kleinste evenwijdige zijde 8 c.M. is? (Omtrek en middellijn verhouden zich als 22 : 7).

AARDRIJKSKUNDE.

Te 's Hertogenbosch, Breda, Arnhem en Maastricht.

(1 uur).

Behandel éene der beide eerste en éene der beide laatste opgaven.

Eerste opgaven.

1. In welke provincies van ons land ligt het gemengde diluvium? Vanwaar die naam? Verdeel het volgens dalen in drie groote deelen. Beschrijf den Oosthoek van Overijssel (Twente). Denk daarbij aan het landschap, de industrie, de voorname plaatsen en aan de spoorwegen.

2. Waar komt in ons land aanwinst van land voor? Hoe geschiedt die aanwinst? Beschrijf het droogmaken van een grooten plas. Wat is eene bedijking?

Laatste opgaven.

1. De Rhône. Wat weet gij van haar ontstaan, haar dal in Zwitserland, van het meer van Genève, van de Rhône-vlakte in Frankrijk? Welke bergen begrenzen haar dal, hare vlakte? Welke verbindingen heeft ze met andere rivieren? Welke plaatsen liggen aan de Rhône en aan het meer van Genève?

2. Op welke eilanden en in welke residenties of gouvernementen liggen de volgende plaatsen: Fort de Kock, Pedir, Baros, Medan, Sabang, Montrado, Landak, Martapoera, Samarinda, Makasser, Maros, Kema, Ambon, Dobo, Koepang, Modjokerto, Salatiga, Blitar, Rongkob, Soekaboemi, Garoet, Lebak, Buitenzorg?

Welke van de genoemde plaatsen hebben een gezond klimaat? Waardoor? Wat weet gij van Baros, Pedir, Makassar, Ambon en Buitenzorg?

Te 's Gravenhage.

($^3/_4$ uur).

Keuze uit:

1. De verbindingen van Amsterdam en Rotterdam met Duitschland.
2. De steenkolenbeddingen in Europa.
3. Java's Noordkust.

Te Rotterdam.

($^3/_4$ uur).

Ter keuze:

I. Het gebied van den Gelderschen IJsel.
II. Suriname.
III. Het Rhône-Rijndal van Genève tot Constanz.

Te Amsterdam.

($^3/_4$ uur).

Maak een opstel over een der volgende opgaven:

A. Onze duinen en geestgronden.

(Daarin moeten de volgende onderwerpen behandeld worden; in de volgorde dier onderwerpen zijt gij geheel vrij.)

a. Waar ze het breedst zijn, waar het hoogst, waar ze ontbreken.

b. Het duinlandschap.

c. Dorpen en steden.

d. De geestgronden. Wat zijn geestgronden? Waar liggen ze?

e. Het gebruik van deze gronden.

B. België.

a. Ligging en grootte.

b. De bodem en de wateren.

c. Klimaat.

d. Middelen van bestaan.

e. Toestand der bevolking.

f. Plaatsen.

g. Industrie.

C. Reis met „de Nederland" over Sabang naar Batavia. Van daar langs de Noordkust van Java heen naar Tjilatjap en van daar via Padang terug.

Zeg welke zeeën enz. ge doorvaart, waar ge aanlegt en waarom, — kortom, vertel van wat ge uit een aardrijkskundig oogpunt van belang acht.

Te Haarlem.

Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:

1. De Maas in Nederland.
2. Waar vindt men in Europa steenkolen? Noem de voornaamste plaatsen, die daardoor tot bloei kwamen.
3. De bewoners van Java.

Te Middelburg.

(1 uur).

Behandel één der volgende onderwerpen.

I. Het Scandinavisch dilivium in Nederland.
 a. De plaats waar het gevonden wordt.
 b. De aangrenzende gebieden.
 c. De afwatering.
 d. Bezigheden der bevolking.

II. De Spaansche hoogvlakte.
 a. De omringende bergen en hunne beteekenis.
 b. He wegen, die er op uitkomen.
 c. Het klimaat.
 d. De rivieren.
 e. Verdeeling.
 f. Middelen van bestaan.

III. Oost-Java.
 a. De kusten.
 b. De verticale vorm.
 c. De rivieren.
 d. Het klimaat.
 e. Voornaamste wegen.
 f. Voortbrengselen.

Te Utrecht.

($^3/_4$ uur).

Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:

1. Vergelijk in ligging en belangrijkheid de steden Rotterdam, Arnhem, Deventer en Kampen.
2. Beteekenis der ligging van Frankfort a/d Main, Parijs en Weenen.
3. De bevolking der Molukken en hare bezigheden.

Te Leeuwarden, Zwolle en Groningen.

(1 uur).

Behandel twee der volgende onderwerpen, ter keuze uit de n°. 1 en 2 en uit de n°. 3 en 4.

1°. Zuid-Limburg, vooral ten opzichte van bodem en hoogte, voortbrengselen, rivieren en kanalen met hunne eigenschappen, ligging, bevolking en voornaamste plaatsen met hare industrie.

2°. Noord-Holland benoorden het Noordzeekanaal (grenzen, deelen, bodem, bezigheden der bevolking, voortbrengselen, plaatsbeschrijving).

3°. De kust van Noorwegen (richting, gesteldheid, klimaat, belangrijkheid voor den handel, steden).

4°. Het gouvernement van Sumatra's westkust (ligging, bodem en hoogte, voortbrengselen, bevolking, plaatsen).

THEORIE VAN ONDERWIJS EN OPVOEDING.

Te 's Hertogenbosch, Breda, Arnhem en Maastricht.

(1 uur).

Ter keuze:

1. Bij het aanvankelijk leesonderwijs leeren de kinderen den letterklank verbinden aan het letterteeken. Hoe kan de onderwijzer, ook bij niet vlugge leerlingen, deze verbinding doen tot stand komen?

2. De onderwijzer tracht de leerstof het blijvend eigendom der leerlingen te doen worden. Wat kan hij doen, om dat doel te bereiken?

Te 's Gravenhage.

(1 uur).

Keuze uit:

1. Men behandelt tegenwoordig vrij algemeen in de lagere school de gewone breuken in twee leerkringen. In den eersten leerkring neemt men dan breuken met een kleinen noemer. Hoe zoudt ge in dien leerkring de achtste deelen behandelen?

2. Stipte orde is in de eerste plaats noodig voor het welslagen van uw onderwijs.

Toon de waarheid dezer uitspraak aan en omschrijf door welke middelen gij die gewenschte orde zult trachten te verkrijgen en te behouden.

Te Rotterdam.

(1 uur).

Behandel naar keuze één van de drie volgende opgaven:

I. Hoe legt ge het aan om al uwe leerlingen met aandacht uwe lessen te doen volgen?

II. Welke aanschouwingsmiddelen bij het rekenonderwijs kent ge? Beschrijf het gebruik dier middelen. Licht het telkens met een voorbeeld toe.

III. De voor- en nadeelen van het in koor lezen. Hoe kunt ge de nadeelen zoo gering mogelijk maken?

Te Amsterdam.

(1 uur).

Behandel één der volgende opgaven.

I. Toon met voorbeelden aan, hoe de behandeling der leesles aanschouwelijk zijn kan.

II. Schets de inrichting eener schrijfles en geef een algemeen overzicht van den leergang, die bij het schoonschrijven gevolgd wordt.

III. Geef een schets van de behandeling der oppervlakteberekening van rechthoeken met geheele getallen.

Te Haarlem.

Eén onderwerp naar keuze.

1. Bij verschillende methodes voor het aanvankelijk leesonderwijs wordt gebruik gemaakt van wandplaten. Beschrijf den dienst, welken de wandplaten bij de u bekende leesmethode(s) aan het aanvankelijk leesonderwijs bewijzen.

2. Welke zijn de oorzaken van onoplettendheid bij de leerlingen, en welke middelen staan u ten dienste om de oplettendheid te bevorderen?

Te Middelburg.

(1 uur).

Behandel één der volgende onderwerpen.

I. Deel van eene u bekende methode voor het *rekenonderwijs* mede:

a. Hoe zij de leerstof over de verschillende leerjaren der school verdeelt.

b. Op welke wijze zij de stof voor een door u te kiezen leerjaar behandelt.

II. Welke zijn de *meest voorkomende gebreken bij het lezen* der leerlingen? Hoe zoudt ge trachten, ze zooveel mogelijk te voorkomen.

Te Utrecht.

(1 uur).

Behandel een der volgende onderwerpen:

I. Geef aan, hoe gij de moeilijkheden, verbonden aan het

werktuiglijk lezen, aan het einde van het tweede leerjaar hebt overwonnen.

II. Hoe zult gij den regel voor de vermenigvuldiging van gewone breuken langs den weg der aanschouwing onderwijzen?

III. Met welk doel laat gij de kinderen versjes uit het hoofd leeren?

Welke eischen stelt gij daarom aan die versjes?

Hoe gaat gij bij dit onderwijs te werk?

Te Leeuwarden, Zwolle en Groningen.

(1 uur).

Behandel een der twee volgende onderwerpen:

1°. Het ideaal van het klassikaal onderwijs moet zijn alle leerlingen in het onderwijs te betrekken en te zorgen, dat allen overgaan.

Hoe zoudt gij het aanleggen, als gij voor eene aanvangsklasse werd geplaatst, dat ideaal zooveel mogelijk tot werkelijkheid te maken?

2°. Gebreken voorkomen is beter dan ze genezen.

Toon de waarheid van dit gezegde aan:

a. op het gebied der tucht, zoowel wat de regeering (handhaving van orde en stilte) als de zedelijke vorming betreft;

b. op het gebied van het onderwijs, wat betreft één der vakken: lezen, schrijven of rekenen.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 8 September 1905, n°. 210.

N°. 66.

TEKST VAN HET RAPPORT *der Commissie tot voorbereiding van de aanwijzing in 1905 van candidaat-ambtenaren voor den Indischen administratieven dienst.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën.

De Commissie — bestaande uit de heeren W. Rooseboom, oud-Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, als lid en voorzitter, en dr. H. Kern, oud-hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Leiden, J. M. L. Keuller, professor aan het Roomsch-Katholiek seminarie te Roermond, J. Mullemeister, oud-lid van den Raad van Nederlandsch-Indië, en dr. F. L. Rutgers, hoogleeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, als leden — werd benoemd bij de resolutie van Uwen ambtsvoorganger van 8 April jl., litt. D, n°. 22, waarbij haar tevens de hoofdcommies bij het Departement van Koloniën, M. G. D. Klaassen, als secretaris werd toegevoegd.

Zij ontving de mededeeling, dat in 1905 26 candidaat-Indische ambtenaren konden aangenomen worden, en riep in de *Nederlandsche Staatscourant* van 21 en 22 April jl., n°. 95, sollicitanten op.

Bij het einde van den termijn van aanmelding, op 14 Juni, hadden zich — afgezien van één, die zich inmiddels weder had teruggetrokken — 60 sollicitanten aangemeld, onder wie 2 nog slechts voorloopig, namelijk 1 die voor definitieve beslissing nog de aankomst uit Indië van zijn vader afwachten moest, en 1 die uit Indië herwaarts zou komen en wiens telegraphische aanmelding bij het Departement van Koloniën aan de Commissie werd overgebracht bij den ministerieelen brief van 7 Juni jl.,

litt. D, n°. 60. Ofschoon beider aanmeldingen voorshands niet voldeden aan de bij het besluit op het candidaat- Indisch ambtenaarschap gestelde eischen, meende de Commissie tegen hunne sollicitatie geen bezwaar te moeten maken; desgelijks nam zij eene andere sollicitatie uit Indië aan, waarbij eerst na den 14den Juni het gevorderde bewijs van physieke geschiktheid gevoegd zou kunnen worden, omdat de sollicitant niet vroeger hier te lande kon zijn. Het drietal sollicitaties is later in orde gekomen.

Een sollicitant, die zich eerst geruimen tijd nà afloop van den gestelden termijn kwam aanmelden, heeft de Commissie afgewezen, zulks in overeenstemming met de beslissing welke hare voorgangster in een dergelijk geval genomen heeft en in haar rapport (bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van 9 September 1904) opteekende.

Van de 60 sollicitanten waren er 3 in het bezit van een getuigschrift van eindexamen van een gymnasium met 6jarigen cursus en verwierf 1 dergelijk getuigschrift nà zijne aanmelding; (een van het eerstbedoelde drietal was candidaat in de rechten, de tweede studeerde te Amsterdam in de medicijnen, de derde was in particuliere betrekking werkzaam), 17 hadden het getuigschrift van eindexamen der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus (4 hunner, onder wie 1 die het getuigschrift in Indië verwierf, studeerden of hadden eenigen tijd gestudeerd aan de Polytechnische School te Delft; 2 studeerden aan de Rijks- hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen, van wie de een na zijne aanmelding het getuigschrift van welvolbracht propaedeutisch examen dier inrichting, de ander het getuigschrift van Indisch landbouwkundige verwierf; 1 had, na eenigen tijd op een kantoor werkzaam te zijn geweest, sinds 1904 reeds colleges gevolgd voor Maleisch en Javaansch; onder de overige 10 hadden er 8 in 1904 hun getuigschrift hier te lande en 2 in 1905 hun getuigschrift in Indië behaald);

van dit 21tal sollicitanten had het meerendeel, naar eigen verklaring, zich in het laatste jaar gedurende korter of langer tijd voorbereid voor de mededinging naar het candidaat- Indisch ambtenaarschap, hetgeen eveneens het geval was met:

1 sollicitant, die in 1898 het getuigschrift verwierf van Indisch landbouwkundige en tot in 1904 bij de tabakscultuur in Deli werkzaam was;

van de 38 anderen hoopten nà hunne aanmelding 35 het getuigschrift van eindexamen der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, en 3, die vroeger de hoogere burgerschool met

4jarigen cursus te Wageningen hadden doorloopen, het getuigschrift van Indisch landbouwkundige te verwerven.

Negen sollicitaties vervielen: 3 van jongelieden die zich vrijwillig terugtrokken (te weten: 1 dergenen die vóór 1905 het getuigschrift van eindexamen van een gymnasium met 6jarigen cursus hadden verworven, 1 die in dit jaar het getuigschrift van eindexamen der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus hier te lande verwierf, en 1 die met dat eindexamen nog bezig was), en 6 van jongelieden die niet slaagden in hun eindexamen, te weten 5 van de hoogere burgerschool, 1 van de hoogere land- en boschbouwschool.

Van de 51 overblijvenden gaven zich voor het onderzoek naar hun practische bedrevenheid in het gebruik van het Fransch, het Duitsch en het Engelsch op: 13 voor de drie talen, 2 voor Fransch en Engelsch, 10 voor Duitsch en Engelsch, 3 voor het Fransch alleen, 4 voor het Duitsch alleen, 19 voor het Engelsch alleen.

De Commissie vond geen aanleiding om bij de uitvoering van hare taak eene andere gedragslijn te volgen dan hare voorgangsters. Zij kon over het geheel instemmen met dier opvatting omtrent het naar de aanbevelenswaardigheid der sollicitanten in te stellen onderzoek en omtrent den aard der onderdeelen van het daarbij af te nemen examen, en zij meent dus zich te mogen refereeren aan hetgeen dienaangaande uit de rapporten harer voorgangsters blijkt. Alleen is zij iets verder gegaan in hare eischen ten aanzien van de in vreemde taal te stellen brieven, in dezen zin, dat voor elk een eenigszins uitgebreider onderwerp aangegeven, doch tevens $^3/_4$ uur in plaats van $^1/_2$ uur beschikbaar gesteld werd, en wijders heeft zij voor het opstel onderwerpen gekozen aan welker bewerking ook de mate van algemeene kennis, het doorzicht en het begrip van den steller beter konden worden getoetst.

De brieven in vreemde taal uitgezonderd, werd voor het examenwerk dezelfde tijdsruimte genomen als in de vorige jaren, nl. $1^1/_2$ uur voor het opstel, 1 uur voor de vertalingen, $^1/_2$ uur voor het mondelinge examen in het Nederlandsch, $^1/_4$ uur voor het mondelinge examen in de vreemde talen.

Voor het examen moesten de sollicitanten weder in twee groepen worden ingedeeld.

Aan de eerste groep, van 31 personen, werden als onderwerpen voor het opstel, ter keuze van den sollicitant, opgegeven: „De toepassing van de draadlooze telegraphie", — „Het z.g. gele

gevaar, ook in verband met onze Koloniën", — en „Een beknopt overzicht van de geschiedenis der beschaving"; ter vertaling werden haar voorgelegd stukken uit: „Au pays de la jeunesse et de l'énergie" van H. Primbault (Revue Générale), Koenig's „Deutsche Litteraturgeschichte" en Fielding's „Tom Jones".

Aan de tweede groep, van 20 personen, werd voor het opstel de keus gegeven uit: „De invloed, dien de toepassing der boekdrukkunst op de beschaving heeft gehad", — „Het belang van de Koloniën voor Nederland", en „Eene vergelijkende beschouwing omtrent de volgende Regeeringsvormen: *a.* onbeperkte monarchie, *b.* constitutioneele monarchie, *c.* republiek". Ter vertaling werden haar stukken voorgelegd uit Houssaye's „La seconde Abdication" (Revue des deux Mondes), „Das Mittelmeer" van A. von Schweiger-Lerchenfeld, en „The Surgeon's Daughter" van Walter Scott.

Afdrukken van de vertalingsstukken en van de onderscheidene aan elk der beide groepen opgegeven onderwerpen voor brieven in vreemde taal worden hierbij overgelegd.

Mondeling werden met beide groepen, wat het Nederlandsch betreft, verschillende stukken uit Busken Huet's „Literarische fantasiën en kritieken" behandeld. Evenals hare voorgangsters deden, verbond ook deze Commissie aan dit onderdeel van het examen eene bespreking van algemeenen aard. De besprekingen werden ingeleid door prof. dr. Rutgers en in den regel besloten door den voorzitter met de behandeling van het opstel van den sollicitant en van de opstel-onderwerpen die te zijner keuze hadden gestaan, doch welke hij ter zijde had gelaten.

Het Fransch en het Duitsch werden mondeling hoofdzakelijk door prof. Keulier, het Engelsch hoofdzakelijk door prof. dr. Kern behandeld.

Over alle onderdeelen van het examen oordeelde de Commissie in haar geheel.

Het examen had voor de eerste groep plaats op 21 en 22 Juli voor zooveel het schriftelijke gedeelte betreft, op 25, 26, 27, 28 en 29 Juli voor zooveel het mondelinge gedeelte aangaat; voor de tweede groep werd op 28 en 29 Juli het schriftelijke en op 1, 3, 4 en 5 Augustus het mondelinge gedeelte afgenomen; op 21 en 22 Juli werd gebruik gemaakt van het gebouw „Concordia" aan het Alexanderplein en op de overige dagen van een (op 28 en 29 Juli van twee) der lokalen van het Koninklijk Zoölogisch Botanisch Genootschap te 's Gravenhage.

Hoe de groepen saamgesteld en de mondelinge examens geregeld waren, blijkt uit de hierbij gevoegde indeelingslijsten.

Aan alle examinandi werd tijdens het schriftelijke examen opgedragen zich na het mondelinge examen nog beschikbaar te

houden om bij eene eventueele oproeping, welke uiterlijk op 8 Augustus verzonden zou worden, opnieuw voor de Commissie te verschijnen. Daarmede behield de Commissie zich voor desgewenscht haar oordeel omtrent een sollicitant, op zich zelven of in vergelijking met anderen, nader te toetsen. Een 6tal sollicitanten werd voor zoodanig nader onderzoek opgeroepen tegen 7 Augustus; voor 5 hunner had het ook plaats; den zesde heeft de oproeping niet bereikt, daar hij van zijne woonplaats vertrokken was zonder, gelijk toch aan allen uitdrukkelijk gevraagd was, zijn adres achter te laten.

Den uitslag van haar onderzoek heeft de Commissie in de hiernevensgaande beoordeelingslijst aangegeven.

Zij wenscht daarbij te constateeren, dat slechts een betrekkelijk klein gedeelte der sollicitanten genoegzaam voldeed aan de eischen van algemeene kennis en ontwikkeling, welke naar het oordeel der Commissie het gewenscht is te stellen. Weliswaar maakt dit jaar te dezen aanzien geen werkelijk verschil met vorige jaren; immers reeds de Commissie van 1903 schreef in haar rapport (*Nederlandsche Staatscourant* van 21 October 1903), dat zij zich na kennisneming van het schriftelijke werk der sollicitanten wel verplicht zag om geen hooge eischen te stellen, en die leden der Commissie, die ook in de Commissie van 1904 zitting hadden, verklaren hetzelfde omtrent dat jaar; doch de Commissie hecht er aan openlijk uit te spreken dat onder de sollicitanten geen 26tal gevonden wordt, hetwelk, wat algemeene kennis en ontwikkeling betreft, onvoorwaardelijk aan te bevelen is. Het ontbreekt velen vermoedelijk minder aan aanleg, kennis en begrip, dan wel aan vlugheid van bevatting en vaardigheid in het ordenen en behoorlijk uiten van hunne gedachten; van goed oordeel, begrip en doorzicht, gepaard aan gemakkelijkheid en juistheid van uiting, werd slechts bij uitzondering blijk gegeven. Ongetwijfeld is dat voor een deel te verklaren uit den jeugdigen leeftijd van onderscheidene sollicitanten en uit de vaak ook nog geringe mate van zelfstandigheid van anderen, die niet zoo jeugdig meer zijn, doch eveneens de schoolbanken pas verlaten; hierin is intusschen een bewijs te zien van de wenschelijkheid, dat dergelijke jongelieden trachten zich meer in algemeenen zin te ontwikkelen, alvorens naar het candidaat-Indisch ambtenaarschap mede te dingen.

De Commissie meent nog twee punten te moeten releveeren.

Zij acht het, in de eerste plaats, eenigszins eene leemte in het besluit op het candidaat-Indisch ambtenaarschap, dat van

de sollicitanten niet gevorderd wordt het bewijs dat zij in de termen vallen van artikel 1 van het Koninklijk besluit van 10 September 1864 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 93, *Indisch Staatsblad* n°. 194), volgens hetwelk voor eene benoeming bij den burgerlijken dienst in Nederlandsch-Indië slechts in aanmerking kunnen komen:

a. Nederlanders;

b. inboorlingen van de eilanden van den Indischen Archipel, voor zoover deze tot Nederlandsch-Indië behooren;

c. die in Nederlandsch-Indië geboren zijn uit aldaar gevestigde ouders, voor zoover zij niet behooren tot de met de inlandsche gelijkgestelde bevolking (vreemde Oosterlingen).

Het is misschien aan bezwaar onderhevig de onder *b* bedoelde personen tot het leveren van een desbetreffend bewijs wettelijk te verplichten, doch personen van deze categorie zullen zich slechts bij zeldzame uitzondering hier te lande voor het candidaat-Indisch ambtenaarschap aanmelden (en dan nog wel bekende personen zijn, omtrent wier afkomst en geboorteplaats geen onzekerheid bestaat); bijna uitsluitend zullen het Europeesche of Indo-Europeesche jongelieden zijn; jongelieden dus van wie uit te maken is, en uitgemaakt kan worden, of zij onder *a* of *c* vallen al dan niet.

Evenmin als bij het besluit op het candidaat- Indisch ambtenaarschap zelf, werd tot dusver bij de daaruit voortvloeiende oproepingen van sollicitanten de inzending gevorderd van stukken, ten blijke dat hun landaard geen beletsel tegen hunne eventueele benoeming bij den burgerlijken dienst in Nederlandsch-Indië oplevert.

In gevallen waarin zij reden tot twijfel vond, heeft de Commissie nog afzonderlijk inzending van dergelijke stukken gevraagd. Dit bleef beperkt tot hier te lande geboren jongelieden, aan wier Nederlanderschap de Commissie twijfelde; van in Nederlandsch-Indië geboren jongelieden werd, in verband met de ingezonden geboorte-akte, zonder uitzondering aangenomen dat zij geboren waren uit „aldaar gevestigde" ouders De Commissie kan er intusschen niet voor instaan, dat allen, die thans voor aanwijzing als candidaat- Indisch ambtenaar in aanmerking kunnen komen, aan den eisch betreffende den landaard voldoen, en meent dus daarop de aandacht van Uwe Excellentie te moeten vestigen.

Zoo er geen termen mochten bestaan om het besluit op het candidaat- Indisch ambtenaarschap in dien zin aan te vullen, dan zal het goed zijn dat toch in het vervolg, bij de oproeping van sollicitanten, van alle in Europa geboren jongelieden een

bewijs van Nederlanderschap gevorderd en voorts overwogen worde of in Indië geborenen met de inzending van een uittreksel uit hunne geboorte-akte kunnen volstaan.

Het tweede punt geldt het door de vorige Commissie uitgesproken desideratum, dat de sollicitanten *zoo spoedig mogelijk* na afloop van den op 14 Juni eindigenden termijn van aanmelding het voor hunne eventueele aanwijzing als candidaat- Indisch ambtenaar gevorderde diploma of getuigschrift, waarvoor zij nog examen moeten doen, inzenden, en daartoe dus in een der eerste groepen van dat examen ingedeeld worden.

Den wenk harer voorgangster volgende, nam de Commissie in hare oproeping de zinsnede op: „Degenen die nà hunne aanmelding nog examen hebben te doen ter verkrijging van het voor hunne aanwijzing als candidaat- Indisch ambtenaar gevorderde getuigschrift, behooren te trachten dat examen zoo spoedig mogelijk voor hen te doen afloopen, en, zoo noodig, dus te vragen in eene der eerste groepen daarvan ingedeeld te worden."

Daar het inzonderheid jongelieden betrof die het eindexamen der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus hadden af te leggen — hetwelk zich immers over langer tijdvak uitstrekt dan de andere examens waarvan sollicitanten te verwachten zijn — werd nog de welwillende medewerking der met het afnemen van die eindexamens belaste Commissiën ingeroepen. Niettegenstaande van verschillende zijden van medewerking dier examencommissiën bleek, en, indien nog andere stappen noodig bleken, ook deze niet zijn nagelaten, is het niet gelukt het doel, dat aan de vorige Commissie voor oogen stond, te bereiken. Het bleek nl. dat verscheidene sollicitanten ook in andere richting solliciteerden en examen hadden af te leggen en dat zij dit met hun eindexamen van de hoogere burgerschool schikten of moesten schikken, terwijl het ook voorkwam, dat de Commissie voor de keus gesteld werd om de voor een sollicitant vastgestelde examendagen te veranderen of hem te nopen zijne sollicitatie hier of elders te laten varen. Daardoor zijn ook dit jaar de sollicitanten in twee groepen gesplitst moeten worden, zoodanig weder geregeld intusschen, dat alle sollicitanten — op één na, die eerst in Augustus zijn eindexamen van de hoogere burgerschool ten einde zou brengen — bij den aanvang van hun examen in het bezit waren van het getuigschrift dat voor hunne eventueele aanwijzing als candidaat- Indisch ambtenaar noodig is.

Toch meent de Commissie, dat het wenschelijk is ook later de sollicitanten, die het eindexamen van de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus hebben af te leggen, tot bespoediging van

dat examen aan te zetten. Het onderzoek moet zich niet hebben uit te strekken tot dezulken die bij gebreke van een der gevorderde diploma's of getuigschriften toch niet voor aanwijzing als candidaat- Indisch ambtenaar in aanmerking zouden kunnen komen, te minder wanneer de Commissie reeds met een groot aantal sollicitanten te doen heeft, terwijl het besluit op het candidaat- Indisch ambtenaarschap haar verplicht om vóór 20 Augustus rapport uit te brengen.

Ten slotte meent de Commissie nog te moeten melding maken van de goede diensten, die haar secretaris, de heer M. G. D. Klaassen, haar bewezen heeft door de bekwaamheid en de toewijding waarmede hij zijn omvangrijken arbeid voor haar heeft verricht.

's Gravenhage, 18 Augustus 1905.

Aldus door de Commissie vastgesteld.

De Voorzitter,

W. Rooseboom.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 13 September 1905, n°. 214.

N°. 67.

VERSLAG *omtrent het in* Nederlandsch-Indië *gehouden examen ter toelating tot de Cadettenschool in* Nederland *in* 1905.

(Geplaatst namens de Departementen van *Koloniën* en *Oorlog*.)

A. *Samenstelling van de Commissie.*

De commissie van examen ter toelating tot de Cadettenschool in Nederland, werd bij beschikkingen van den commandant van het leger en chef van het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië, dd. 10 Mei 1905 n°. 16, en 17 Mei 1905 n°. 22, samengesteld als volgt:

voorzitter, tevens lid, L. de Vries, majoor der artillerie;

leden:

E. Lankhout, kapitein der artillerie;
H. A. Kooy, kapitein der infanterie;
F. P. H. Prick van Wely,
D. Koppelle, } leeraren aan het gymnasium Willem III;
dr. M. J. van der Meer,
J. H. H. van Willigen,
A. L. C. Beekman,
J. Colmjon,
W. C. C. Steenaart, } leeraren aan de Koningin Wilhelminaschool;
A. de Priester, leeraar middelbaar onderwijs;
J. J. M. Maas, apotheker;
secretaris, A. J. Ensink, 1ste-luitenant-adjudant der infanterie,

terwijl bij beschikking van den commandant van het leger en chef van het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië, dd. 29 Mei 1905 n°. 3, de kapitein der infanterie H. A. Kooy werd vervangen door den ritmeester der cavalerie J. W. F. Herfkens.

B. *Aantal adspiranten.*

Het aantal adspiranten, dat tot het examen werd toegelaten, bedroeg vijf.

C. *Regeling van het examen.*

De eerste voorloopige bijeenkomst, bedoeld in § 7 der Algemeene Order n°. 63, van 1894, had plaats op 15 Mei 1905.

De commissie werd verdeeld in de volgende sub-commissiën:

1°. de heeren van Willigen en Lankhout voor reken- en stelkunde;

2°. de heeren Kooy en Maas voor meet- en natuurkunde;

3°. de heeren de Priester en Beekman voor geschiedenis en aardrijkskunde;

4°. de heeren Colmjon en Prick van Wely voor de Fransche en Engelsche talen;

5°. de heeren Koppelle en van der Meer voor de Duitsche en Nederlandsche talen.

Het aantal te ontwerpen vragen werd vastgesteld als volgt:

10	in de	rekenkunde	door	den	heer	van Willigen;
10	„ „	stelkunde	„	„	„	Lankhout;
8	„ „	meetkunde	„	„	„	Kooy;
6	„ „	natuurkunde	„	„	„	Maas;
20	„ „	geschiedenis	„	„	„	de Priester;
20	„ „	aardrijkskunde	„	„	„	Beekman;
10	„ „	Nederlandsche taal	„	„	„	van der Meer;
6	„ „	Duitsche taal	„	„	„	Koppelle;
6	„ „	Engelsche taal	„	„	„	Prick van Wely;
6	„ „	Fransche taal	„	„	„	Colmjon.

De tweede voorloopige bijeenkomst werd gehouden 26 Mei 1905.
Op deze vergadering werden de vakken over de onderscheiden dagen als volgt verdeeld:

Schriftelijk examen.

1ste dag (2 Juni), 8—9.30 Fransch, 9.30—11 natuurkunde, 11—11.30 rust, 11.30—1 Duitsch;

2de dag (3 Juni), 8—10.15 meetkunde, 10.15—11 Engelsch I, 11—11.30 rust, 11.30—1 aardrijkskunde;

3de dag (5 Juni), 8—10.15 stelkunde, 10.15—10.45 rust, 10.45—1 Nederlandsch;

4de dag (6 Juni), 8—10.15 rekenkunde, 10.15—11 Engelsch II, 11—11.30 rust, 11.30—1 geschiedenis.

Mondeling examen.

Voor dit gedeelte van het examen werden de adspiranten ingedeeld in één ploeg; dit examen duurde 2 dagen.

Geen der adspiranten wenschte het examen in teekenen af te leggen.

Voor elken adspirant duurde het mondeling examen in elk vak 25 minuten.

Van de in de tweede bijeenkomst ter tafel gebrachte examenvragen werd het volgende aantal, ter beantwooording door de adspiranten, vastgesteld:

in reken- en stelkunde elk 4 vragen; in meetkunde 3 vragen; in natuurkunde 2 vragen; in de Nederlandsche taal 1 vraag, ter keuze uit 4 onderwerpen; in de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen elk 2 vragen; in de geschiedenis en aardrijkskunde elk 9 vragen.

Evenals het vorige jaar werd in beide laatste vakken een ruim aantal vragen gesteld, daar dit, volgens het gevoelen der examinatoren in die vakken, in het belang der adspiranten was.

D. *Uitslag van het examen.*

Drie adspiranten slaagden. Slechts één voldeed aan den eisch, vermeld in § 29, sub *a*, van de Algemeene Order 63 van 1894; twee vielen in de termen van § 29, sub *b*, van de bepalingen voor het toelatingsexamen.

Van deze drie geslaagden verkregen een cijfer beneden 50: één adspirant in aardrijkskunde, geschiedenis en Nederlandsche taal, en één adspirant in aardrijkskunde, geschiedenis en Fransche taal.

Twee adspiranten voldeden niet aan de gestelde eischen.

E. *Opmerkingen.*

Over het algemeen waren de uitkomsten van het schriftelijk en mondeling examen in aardrijkskunde en geschiedenis zeer onbevredigend.

Batavia, 16 Juni 1905.

Voor de Commissie,

De Secretaris, M. Ensink, Luit.-Adj.

De Voorzitter, de Vries.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 13 September 1905, n°. 214.

N°. 68.

VERSLAG *omtrent het in* 1905 *te Kampen afgelegd eindexamen door de onderofficieren van het* 2*de studiejaar van den Hoofdcursus.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Oorlog.

De commissie waaraan bij Koninklijk besluit van 5 Juni 1905 n°. 75 en dat van 22 Juli d. a. v. n°. 42, houdende wijziging van het eerstgenoemde, werd opgedragen het eindexamen aan den Hoofdcursus af te nemen, heeft heden hare taak ten einde gebracht.

Omtrent den loop van het examen heeft zij de eer het hier volgend verslag aan Uwe Excellentie uit te brengen.

I. *Samenstelling der examen-commissie.*

A. Lid en voorzitter: de inspecteur van het militair onderwijs, de generaal-majoor R. J. van Moock.

B. Leden:

a. de luitenant-kolonel van den staf der infanterie H. A. J. A. Timmerman, directeur van den Hoofdcursus;

b. de luitenant-kolonel J. F. Rappold, van het 9de regiment infanterie;

c. de kapitein-kwartiermeester W. Woudstra, van het 1ste regiment infanterie;

d. 1°. de kapitein der infanterie S. A. Schut, en
2°. de kapitein-intendant A. F. L. Faubel,
beiden van het leger in Nederlandsch-Indië en met verlof hier te lande;

e. de kapitein van den staf der infanterie H. B. Pathoff, de gepensionneerde kapitein van het Nederlandsch-Indische leger H. T. van IJsseldijk, de eerste-luitenants der infanterie A. M. van Genderen, S. J. Wesselink, J. A. Gratama, laatstgenoemde van het Nederlandsch-Indische leger, zoomede de eerste-luitenants-kwartiermeester F. Dekker en J. W. Visser, laatstgenoemde mede van het Nederlandsch-Indische leger, allen leeraar bij den Hoofdcursus.

C. Lid en secretaris: de kapitein A. A. Heisterkamp, van het 5de regiment infanterie.

II. *Regeling van het examen.*

De regeling van het examen, alsmede de wijze van beoordeeling en de rangschikking, had geheel plaats volgens het daaromtrent voorgeschrevene in:

1°. het Reglement van den Hoofdcursus, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 22 September 1892 (*Staatsblad* n°. 221), gewijzigd bij de Koninklijke besluiten dd. 7 December 1895 (*Staatsblad* n°. 221), 4 Februari 1898 (*Staatsblad* n°. 49), 21 October 1902 (*Staatsblad* n°. 189) en 12 October 1903 (*Staatsblad* n°. 270);

2°. het Voorschrift voor den Hoofdcursus, vastgesteld door de Ministers van Oorlog en van Koloniën, onder dagteekening van 23 September 1892, IIde afd., n°. 57 en van 26 September 1892, lit. C, n°. 18, gewijzigd respectievelijk onder dagteekening van 20 December 1895, IIde afd., n°. 41 en 30 December daaraanvolgende, lit. C, n°. 7, van 5 Februari 1898, IIde afd., n°. 1, en 10 Februari 1898, lit. C, n°. 2. van 7 Mei 1901, IIde afd., n°. 68, en 11 Mei d. a. v., lit. C, n°. 15, van 17 December 1902, IIde afd., n°. 72 en 23 December d. a. v., lit. C, n°. 15, en laatstelijk gewijzigd respectievelijk onder dagteekening van 17 October 1903, IIde afd., n°. 8, en 23 October d. a. v., lit. C, n°. 43;

3°. het Voorschrift betreffende het afnemen van het schriftelijk gedeelte van het eindexamen aan den Hoofdcursus, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Oorlog, dd. 9 Maart 1903, IIde afd., n°. 62.

Uit de bijlage A van dit verslag blijkt in welke vakken de examens schriftelijk werden afgenomen en hoeveel het aantal vragen in elk dier vakken bedroeg, terwijl bijlage B aangeeft de uitkomsten van het afgelegd examen.

III. *Uitslag van het examen.*

Aan het examen werd met gunstigen uitslag deelgenomen door:

a. *Leger hier te lande*:

Infanterie	31	onderofficieren
Administratie	5	„

b. *Leger in Nederlandsch-Indië*:

Infanterie	16	onderofficieren
Administratie	8	„

Kampen, 19 Augustus 1905.

Namens de Commissie:

De Secretaris, A. A. HEISTERKAMP.

De Voorzitter, R. J. VAN MOOCK.

Bijlage A.

Aantal schriftelijk gedane vragen bij gelegenheid van het door onderofficieren van de 2de klasse van den Hoofdcursus afgelegd eindexamen in 1905.

Vakken van onderwijs.	Wapens en dienstvakken.			
	Infanterie. h. t. l.	Infanterie. O. I. L.	Administratie. h. t. l.	Administratie. O. I. L.
Natuurkunde	3	3	3	3
Landmeten en waterpassen	3	3	„	„
Nederlandsche taal	1	1	1	1
Fransche taal	3	3	3	3
Hoogduitsche taal	2	„	2	„
Engelsche taal	„	„	2	2
Maleische taal	„	3	„	3
Land- en volkenkunde	„	3	„	3
Aardrijkskunde	3	2	3	2
Tactiek	3	3	„	„
Oorlogsgebruiken	2	2	2	2
Militair strafrecht	3	3	3	3
Wapenleer	4	4	„	„
Pionier- en versterkingskunst	3	3	„	„
Scheikunde en warenkennis	„	„	4	4
Boekhouden	„	„	3	3
Reglementen en dienstvoorschriften	„	„	3	2
Militaire wetten	3	„	3	„
Dienstcorrespondentie	2	2	2	2
Militaire administratie	4	4	14	16

Kampen, 19 Augustus 1905.

Voor de Commissie,

De Secretaris, A. A. Heisterkamp.

De Voorzitter, R. J. van Moock.

Bijlage B.

Vakken van onderwijs.	Aantal geëxamineerde onderofficieren.	Aantal onderofficieren die beoordeeld werden als:		
		Minder dan voldoende; minder dan 50.	Voldoende; van 50—70.	Meer dan voldoende; meer dan 70.
Natuurkunde	60	6	32	22
Landmeten en waterpassen	47	2	38	7
Nederlandsche taal	60	„	54	6
Fransche taal	60	4	50	6
Hoogduitsche taal	36	3	29	4
Engelsche taal	13	„	10	3
Maleische taal	24	„	22	2
Land- en volkenkunde in Ned.-Indië	24	3	19	2
Aardrijkskunde	60	1	55	4
Tactiek voor infanterie hier te lande	31	„	27	4
Tactiek voor infanterie O.-I. l.	16	„	12	4
Oorlogsgebruiken	60	14	46	„
Militair strafrecht voor infanterie en administratie hier te lande	36	„	31	5
Militair strafrecht voor infanterie en administratie O.-I. l.	24	2	19	3
Wapenleer voor infanterie hier te lande	31	1	28	2
Wapenleer voor infanterie O.-I. l.	16	2	11	3
Pionier- en versterkingskunst voor infanterie hier te lande	31	„	30	1

Vakken van onderwijs.	Aantal geëxamineerde onderofficieren.	Aantal onderofficieren die beoordeeld werden als:		
		Minder dan voldoende; minder dan 50.	Voldoende; van 50—70.	Meer dan voldoende; meer dan 70.
Pionier- en versterkingskunst voor infanterie O.-I. l.	16	„	14	2
Rechtlijnig en topographisch teekenen voor infanterie hier te lande.	31	5	26	„
Rechtlijnig en topographisch teekenen infanterie O.-I. l. . . .	16	„	1	15
Scheikunde en warenkennis	13	1	10	2
Boekhouden	13	2	8	3
Dienst- en exercitiereglementen en dienstvoorschritten infanterie hier te lande	31	„	26	5
Dienst- en exercitiereglementen en dienstvoorschriften infanterie O.-I. l.	16	„	6	10
Dienstreglementen en dienstvoorschriften administratie hier te lande .	5	„	4	1
Dienstreglementen en dienstvoorschriften administratie O.-I. l. . .	8	„	2	6
Militaire wetten voor infanterie hier te lande .	31	„	30	1
Militaire wetten voor administratie hier te lande	5	„	5	„
Dienstcorrespondentie voor infanterie hier te lande.	31	„	31	„
Dienstcorrespondentie voor infanterie O.-I. l. . . .	16	„	14	2

VAKKEN VAN ONDERWIJS.	Aantal geëxamineerde onderofficieren.	Aantal onderofficieren, die beoordeeld werden als:		
		Minder dan voldoende; minder dan 50	Voldoende; van 50—70.	Meer dan voldoende; meer dan 70.
Dienstcorrespondentie voor administratie hier te lande	5	„	4	1
Dienstcorrespondentie voor administratie O.-I. l.	8	„	„	8
Militaire administratie voor infanterie hier te lande	31	„	21	10
Militaire administratie voor infanterie O.-I. l.	16	„	5	11
Militaire administratie voor administratie hier te lande	5	„	4	1
Militaire administratie voor administratie O.-I. l.	8	„	4	4
Exerceeren	47	„	42	5
Gymnastiek en schermen	60	6	45	9

Kampen, 19 Augustus 1905.

Voor de Commissie,

De Secretaris, A. A. HEISTERKAMP.

De Voorzitter, R. J. VAN MOOCK.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 13 September 1905, nº. 214.

Nº. 69.

VERSLAG *van het examen tot toelating tot den Hoofdcursus in het jaar* 1905, *ingevolge het bepaalde bij art.* 8 *der wet van* 21 *Juli* 1890 *tot regeling van het militair onderwijs bij de landmacht*, *enz.*

A. *Samenstelling der commissie.*

Ingevolge beschikking van den Minister van Staat, Minister van Oorlog, dd. 3 Mei 1905, IIde afd., nº. 137, was de commissie samengesteld als volgt:

a. lid en voorzitter, de luitenant-kolonel L. W. van Hoek, van het 8ste regiment infanterie;

b. leden:

de kapiteins T. J. Hallegraeff, van het 10de, en J. F. A. Bischoff, van het 5de regiment infanterie;
de eerste-luitenants S. Heimel en P. J. Stigter, van den Hoofdcursus;
de eerste-luitenants J. Smelt en H. H. Timmermans, van het 7de regiment infanterie (eerstgenoemde tijdens het examen benoemd tot kapitein bij het 8ste regiment infanterie);
de eerste-luitenant A. Kaptein, van het 4de regiment infanterie;
de heer H. K. van der Woerd, leeraar bij den Hoofdcursus (wegens ongesteldheid van 3—7 Augustus vervangen door den eerste-luitenant-adjudant van het 10de regiment infanterie J. H. Brackmann van de Water);

c. secretaris, de eerste-luitenant L. G. A. van der Reyden, van het instructie-bataljon.

B. *Regeling van het examen.*

De regeling van het examen geschiedde volgens de bepalingen, voorkomende in het Reglement voor den Hoofdcursus, vastgesteld

bij Koninklijk besluit van 22 September 1892 (*Staatsblad* n°. 221, D. B. U. blz. 948), gewijzigd bij de Koninklijke besluiten van 7 December 1895 (*Staatsblad* n°. 221, D. B. U. blz. 1459), van 4 Februari 1898 (*Staatsblad* n°. 49, D. B. U. blz. 1648), van 21 October 1902 (*Staatsblad* n°. 189, R. M. 1902, blz. 1220) en van 12 October 1903 (*Staatsblad* n°. 270, R. M. 1903, blz. 1101);

het Voorschrift voor den Hoofdcursus, vastgesteld door de Ministers van Oorlog en van Koloniën, dd. 23 September 1892, IIde afd., n°. 57, en van 26 September 1892, litt. C, n°. 18 (D. B. U. blz. 965), gewijzigd bij beschikking van genoemde Ministers van 20 December 1895, IIde afd., n°. 41, en van 30 December d. a. v., litt. C, n°. 7 (D. B. U. blz. 1462), van 5 Februari 1898, IIde afd., n°. 1, en van 10 Februari d. a. v., litt. C, n°. 2 (D. B. U. blz. 1649), van 7 Mei 1901, IIde afd., n°. 68, en van 11 Mei d. a. v., litt. C, n°. 15 (R. M. 1902, blz. 211), van 17 December 1902, IIde afd., n°. 72, en van 23 December d. a. v., litt. C, n°. 15 (R. M. blz. 1226), en van 17 October 1903, IIde afd., n°. 8, en van 23 October d. a. v., litt. C, n°. 43 (R. M. blz. 1105);

het Voorschrift betreffende het afnemen van het schriftelijk gedeelte van examens, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Oorlog, dd. 9 Maart 1903, IIde afd., n°. 62 (R. M. 1903, blz. 397).

Overeenkomstig het bepaalde bij art. 13 van het Voorschrift voor den Hoofdcursus was de commissie verdeeld in de volgende sub-commissiën:

voor de stelkunde en rekenkunde:

de kapitein Bischoff en de eerste-luitenant Timmermans;

voor de talen:

de kapitein Hallegraeff en de burgerleeraar van der Woerd (het plaatsvervangend lid, de eerste-luitenant adjudant Brackmann van de Water, van 3 tot 7 Augustus);

voor de meetkunde en de reglementen:

de eerste-luitenants Heimel en Kaptein;

voor de aardrijkskunde en de geschiedenis:

de eerste-luitenants Smelt en Stigter.

De bijlagen I en II geven een overzicht van de regeling van het schriftelijk en mondeling gedeelte van het examen.

Het mondeling examen, waarbij de adspiranten in ploegen van 10 (drie ploegen resp. van 9, 8 en 4) verdeeld waren, nam 20 Juli een aanvang en eindigde 7 Augustus d. a. v.

Voor elke ploeg was 1½ dag beschikbaar gesteld.

De bijlagen III en IV bevatten de rangschikking zoowel voor

de infanterie als voor de militaire administratie van de adspiranten die niet aan de vereischten van het toelatingsexamen hebben voldaan, met vermelding van het door hen behaald aantal punten in de verschillende vakken.

C. *Aantal adspiranten.*

Het getal adspiranten dat tot het schriftelijk en mondeling gedeelte van het examen was toegelaten, bedroeg 101.

D. *Aantal opengestelde plaatsen.*

Infanterie hier te lande	35
Militaire administratie hier te lande	8
Infanterie Nederlandsch Indië.	8
Militaire administratie Nederlandsch-Indië . .	5
Totaal . .	56

E. *Uitslag van het examen.*

Van de 101 adspiranten wenschten 96 zoowel voor het wapen der infanterie als voor het dienstvak der militaire administratie in aanmerking te worden gebracht; 2 adspiranten hadden zich uitsluitend voor het wapen der infanterie opgegeven, 2 adspiranten wenschten uitsluitend voor het dienstvak der militaire administratie in aanmerking te komen, terwijl 1 adspirant aan het examen deelnam om opgeleid te kunnen worden tot tweede-luitenant-magazijnmeester bij de artillerie.

Aan het examen voldeden 60 adspiranten.

F. *Opmerkingen naar aanleiding van het examen in de verschillende vakken.*

Rekenkunde. De examinandi gaven bijna zonder uitzondering blijk geen voldoend begrip te hebben van de leer der evenredige grootheden.

Stelkunde. Bij de meeste examinandi was de kennis der onbepaalde vergelijkingen en van de algebraïsche ongelijkheden onvoldoende.

Meetkunde. Een groot deel der examinandi bezat onvoldoende kennis van de theorie der meetkunde en wel voornamelijk van dat gedeelte dat in het eerste studiejaar van den cursus wordt behandeld. Bij het oplossen van vraagstukken kwamen zij in den regel niet door een logischen gedachtengang, maar meer door toeval tot het gebruik maken van de voor de oplossing vereischte stellingen en de daarbij noodige hulplijnen.

Nederlandsche taal. Herhaaldelijk kwam het voor dat de examinandi geen juiste verklaring konden geven van de regels voor de spelling van woorden, welker schrijfwijze verschilt naar gelang van hunne beteekenis, terwijl zij de in het leerboek daaromtrent voorkomende regels wel kenden.

Fransche taal. Uit de schriftelijke ingeleverde vertaling van het Nederlandsch in het Fransch bleek dat niet altijd op oordeelkundige wijze van een woordenboek was gebruik gemaakt. De kennis der onregelmatige werkwoorden was bij vele examinandi onvoldoende.

Aardrijkskunde. Herhaaldelijk kwam het voor dat de examinandi beter op de hoogte waren van zeer kleine eilandjes en minder belangrijke vulkanen van den Oost-Indischen Archipel, dan van vrij groote steden, rivieren, belangrijke verkeerswegen te land en te water en stroomgebieden van Nederland. Overigens bleek dat bij de studie de atlas vlijtig was geraadpleegd.

Geschiedenis. Zeer vele examinandi gaven blijk het leerboek te veel van buiten geleerd te hebben, dikwijls zonder de beteekenis van het geleerde te begrijpen. Slechts enkelen konden de staatkundige indeeling van Europa op verschillende tijdstippen op de kaart aanwijzen.

Reglementen. Gaf geen aanleiding tot opmerkingen.

Kampen, 10 Augustus 1905.

Namens de Commissie,

De Secretaris, L. VAN DER REYDEN.

De Luitenant-Kolonel, Voorzitter der Commissie, VAN HOEK.

BIJLAGE I.

Toelatingsexamen tot den Hoofdcursus.

Tableau voor het *schriftelijk* gedeelte van het examen.

Data.	Duur van het examen, vóór of nà den middag.	Vakken.	Nummers der vragen.	Tijdstip waarop elke vraag moet worden uitgereikt.
1905			vraag.	uur.
13 Juli	8 —11 v. m.	Meetkunde	1	8 v.m. 1)
			2	9 „
			3	10 „
	11 —11.30 „	Rust		
	11.30—12.30 „	Nederlandsch		11.30 „
	12.30—1.30 n. m.	Rust		
	1.30—3.30 „	Geschiedenis	1	1.30 n.m.
			2	2.30 „
14 „	8 —10.15 v.m.	Stelkunde	1	8 v. m. 2)
			2	9 „
			3	9.45 „
	10.15—10.30 „	Rust		
	10.30—12.30 „	Aardrijkskunde	1	10.30 „
			2	11.30 „
	12.30—1.30 n. m.	Rust		
	1.30—3.30 „	Fransch	1	1.30 n. m. 3)
			2	2.30 „
15 „	8 —10.15 v.m.	Rekenkunde	1	8 v. m.
			2	8.45 „
			3	9.30 „
	10.15—10.45 „	Rust		
	10.45—12.15 „	Velddienst	1	10.45 „
			2	11.30 „

Aanmerkingen. 1) Passerdoozen en teekengereedschap medebrengen. 2) Logarithmentafel medebrengen. 3) Dictionnaires medebrengen.

Kampen, 8 Augustus 1905.

De Voorzitter der Examen-Commissie,
VAN HOEK.

BIJLAGE II.

De examinandi trekken de nummers 1 tot en met 10.

TABLEAU MONDE

Stelkunde	1		9			7		5
Geschiedenis	2		10			8		6
Meetkunde	3		1			9		7
Nederlandsch	4		2			10		8
Rekenkunde		5		3			1	
Aardrijkskunde		6		4			2	
Dienst- en exercitiereglementen en voorschriften		7		5	rust.		3	
Fransche taal		8		6			4	
Andere takken wiskunde								
Aanvullingsexamen Geschiedenis								
Duitsch of Engelsch								
Aanvullingsexamen Aardrijkskunde								
Ploegen van 2 namiddagen en 1 voormiddag.	1 —1.25	1.25—1.50	1.50—2.15	2.15—2.40	2.40—3.5	3.5 —3.30	3.30—3.55	3.55—4.20
Ploegen van 2 voormiddagen en 1 namiddag.	8.30—8.55	8.55—9.20	9.20—9.45	9.45—10.10	10.10—10.35	10.35—11	11 —11.25	11.25—11.50

Sub-Commissiën voor:

Geschiedenis, Aardrijkskunde } Zaal 26.

Meetkunde, Reglementen } Zaal 27 (29).

Het mondeling examen duurt voor elk examinandus in elk vak 20 minuten.

LING EXAMEN.

Tijd	Tijd	Examinandi
1 —1.25	8.30—8.55	9 10 1 2
1.25—1.50	8.55—9.20	3 4 5 6
1.50—2.15	9.20—9.45	7 8 9 10
2.15—2.40	9.45—10.10	2 3 4 5
2.40—3.5	10.10—10.35	rust.
3.5 —3.30	10.35—11	6 7 8 9
3.30—3.55	11 —11.25	10 1 2 3
3.55—4.20	11.25—11.50	4 5 6 7
8.30—8.55	1 —1.25	8 9 10 1
8.55—9.20	1.25—1.50	2 3 4 5
9.20—9.45	1.50—2.15	6 7 8 9
9.45—10.10	2.15—2.40	10 1 2 3
10.10—10.35	2.40—3.5	4 5 6 7
10.35—11	3.5 —3.30	8 9 10 1
11 —11.25	3.30—3.55	
11.25—11.50	3.55—4.20	Vergadering.

Nederlandsch, Fransch, Duitsch, Engelsch } Zaal 6.

Stelkunde, Rekenkunde, Andere takken v. wiskunde } Zaal 29 (27).

Bijlage III.

BIJLAGE III.

ALGEMEENE RANGLIJST van de adspiranten die voor eene plaatsing bij het wapen der infanterie in aanmerking wenschen te komen, doch aan het examen voor toelating tot den Hoofdcursus *niet* hebben voldaan.

Nummer bij de rangschikking verkregen.	Aantal punten bij het examen behaald in:									
	Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Nederlandsche taal.	Fransche taal.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Exercitie- en dienst-reglementen en voorschriften.	Totaal.	Schrijven.
1	50	44	66	45	34	60	68	75	442	60
2	41	46	40	65	65	67	67	48	439	60
3	51	37	34	63	40	69	77	65	436	50
4	44	53	44	53	48	60	67	64	433	60
5	59	45	39	43	40	73	68	64	431	60
6	40	56	47	60	67	45	60	55	430	60
7	49	47	48	45	27	78	65	70	429	70
8	45	41	35	53	50	73	77	55	429	60
9	44	51	54	40	42	73	68	54	426	70
10	59	32	34	58	45	78	53	65	424	60
11	40	59	30	53	48	70	55	68	423	60
12	37	49	78	55	42	65	45	50	421	60
13	44	41	45	55	53	60	55	64	417	60
14	45	38	42	58	65	58	63	48	416	70
15	55	52	59	28	38	55	65	63	415	50
16	46	49	53	33	43	65	63	62	414	60
17	55	51	44	35	35	54	63	73	410	60
18	45	42	47	55	58	50	53	60	410	60
19	51	45	49	40	40	65	58	60	408	70

Nummer bij de rang-schikking verkregen.	Aantal punten bij het examen behaald in:									
	Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Nederlandsche taal.	Fransche taal.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Exercitie- en dienst-reglementen en voorschriften.	Totaal.	Schrijven.
20	42	51	48	48	50	45	50	73	407	60
21	37	35	55	60	37	63	55	62	404	70
22	52	31	35	58	33	60	68	65	402	60
23	44	41	44	50	60	45	53	64	401	60
24	58	56	55	38	33	55	63	43	401	60
25	51	46	34	43	49	63	55	58	399	70
26	44	44	40	43	55	44	60	64	394	60
27	42	38	44	43	64	48	45	65	389	70
28	54	52	26	40	33	65	63	54	387	60
29	44	47	34	60	65	53	35	44	382	60
30	44	42	55	50	43	53	35	58	380	70
31	41	51	52	43	40	50	38	64	379	60
32	48	44	29	45	52	69	53	38	378	70
33	42	39	44	68	52	52	35	42	374	60
34	39	42	52	50	40	45	53	47	368	60
35	40	40	41	55	37	38	43	59	353	70
36	34	28	46	43	44	55	50	53	353	70
37	42	29	54	38	40	44	45	60	352	60
38	39	40	43	40	42	45	43	45	336	50
39	38	28	27	43	65	38	38	42	319	60

Aldus opgemaakt 8 Augustus 1905.

Voor de Commissie,

De Secretaris, L. VAN DER REYDEN.

De Voorzitter, VAN HOEK.

BIJLAGE IV.

Bijlage IV.

ALGEMEENE RANGLIJST van de adspiranten die voor eene plaatsing bij het dienstvak der militaire administratie in aanmerking wenschen te komen, doch aan het examen voor toelating tot den Hoofdcursus *niet* hebben voldaan.

Nummer bij de rangschikking verkregen.	Aantal punten bij het examen behaald in:								
	Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Nederlandsche taal.	Fransche taal.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Totaal.	Schrijven.
1	41	46	40	65	65	67	67	391	60
2	40	56	47	60	67	45	60	375	60
3	45	41	35	53	50	73	77	374	60
4	44	51	54	40	42	73	68	372	70
5	51	37	34	63	40	69	77	371	50
6	37	49	70	55	42	65	45	371	60
7	44	53	44	53	48	60	67	369	60
8	45	38	42	58	65	58	63	368	70
9	50	44	66	45	34	60	68	367	60
10	59	45	39	43	40	73	68	367	60
11	49	47	48	45	27	78	65	359	70
12	59	32	34	58	45	78	53	359	60
13	58	56	55	38	33	55	63	358	60
14	40	59	30	53	48	70	55	355	60
15	44	41	45	55	53	60	55	353	60
16	46	49	53	33	43	65	63	352	60
17	45	42	47	55	58	50	53	350	60
18	51	45	49	40	40	65	58	348	70
19	50	61	48	50	40	38	58	345	70

Nummer bij de rang-schikking verkregen.	Aantal punten bij het examen behaald in:								
	Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Nederlandsche taal.	Fransche taal.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Totaal.	Schrijven.
20	45	42	53	45	50	58	50	343	60
21	37	35	55	60	37	63	55	342	70
22	51	46	34	43	49	63	55	341	70
23	48	44	29	45	52	69	53	340	70
24	44	47	34	60	65	53	35	338	60
25	55	51	44	35	35	54	63	337	60
26	52	31	35	58	33	60	68	337	60
27	44	41	44	50	60	45	53	337	60
28	42	51	48	48	50	45	50	334	60
29	54	52	26	40	33	65	63	333	60
30	42	39	44	68	52	52	35	332	60
31	44	44	40	43	55	44	60	330	60
32	42	38	44	43	64	48	45	324	70
33	44	42	55	50	43	53	35	322	70
34	39	42	52	50	40	45	53	321	60
35	41	51	52	43	40	50	38	315	60
36	34	28	46	43	44	55	50	300	70
37	40	40	41	55	37	38	43	294	70
38	42	29	54	38	40	44	45	292	60
39	39	40	43	40	42	45	43	291	50
40	38	28	27	43	65	38	38	277	60

Aldus opgemaakt 8 Augustus 1905.

Voor de Commissie,

De Secretaris, L. VAN DER REYDEN.

De Voorzitter, VAN HOEK.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 13 September 1905, n°. 214.

N°. 70.

VERSLAG *omtrent het in Nederlandsch-Indië gehouden examen ter toelating tot de Koninklijke Militaire Academie in* 1905.

(Geplaatst namens de Departementen van Koloniën en Oorlog.)

A. *Samenstelling der commissie.*

De examen-commissie werd bij beschikkingen van den commandant van het leger en chef van het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië, van 10 Mei 1905, Iste afdeeling, n°. 16, 17 Mei 1905, Iste afdeeling, n°. 22, en 29 Mei 1905, Iste afdeeling, n°. 3, samengesteld als volgt:

voorzitter, tevens lid, L. de Vries, majoor der artillerie;

leden:

E. Lankhout, kapitein der artillerie;
J. W. F. Herfkens, ritmeester der cavalerie;

F. P. H. Prick van Wely,
D. Koppelle,
dr. J. G. van Deventer,
mr. H. Mounier,
J. Vorenkamp,
dr. H. J. van Lummel,
J. G. Doorman,
} leeraren aan het gymnasium Willem III te Batavia;

dr. M. J. van der Meer,
J. H. H. van Willigen,
dr. A. H. J. Belzer,
A. Lindquist,
J. Colmjon,
W. C. C. Steenaart,
} leeraren aan de Koningin Wilhelminaschool te Batavia;

A. de Priester, leeraar middelbaar onderwijs;
secretaris, A. J. Ensink, 1ste-luitenant-adjudant der infanterie.

Bij beschikking van den commandant van het leger en chef van het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië, van 17 Juni 1905, Iste afdeeling, n⁰. 14, werd in stede van den 1ste-luitenant-adjudant der infanterie A. J. Ensink, die door ziekte verhinderd was verder zitting te nemen, als secretaris benoemd de 1ste-luitenant-adjudant der infanterie J. Smits.

B. *Aantal adspiranten.*

Aan het examen werd deelgenomen door één adspirant.

C. *Regeling van het examen.*

De eerste voorloopige bijeenkomst, bedoeld in § 7 der Algemeene Order n⁰. 15 van 1896, had plaats op 15 Mei 1905.

De commissie werd verdeeld in de volgende sub-commissiën:

I. voor de vakken vermeld onder groep A:
de heeren Vorenkamp, van Willigen, Lankhout, Herfkens, van Deventer, van Lummel en Steenaart, van wie examinatoren in:
rekenkunde: Vorenkamp en van Willigen;
stelkunde: Lankhout en Vorenkamp;
vlakke meetkunde: Herfkens en van Willigen;
meetkunde in de ruimte: Vorenkamp en Herfkens;
gonio- en trigonometrie: van Deventer en van Lummel;
beschrijvende meetkunde: van Willigen en Steenaart;
mechanica: van Lummel en van Deventer;

II. voor de vakken vermeld onder groep B:
de heeren van Deventer, van Lummel, Belzer en Lankhout, van wie examinatoren in:
natuurkunde: van Deventer en Belzer;
scheikunde; Belzer en Lankhout;
cosmographie: van Lummel en Belzer;

III. voor de vakken vermeld onder groep C:
de heeren Mounier, Lindquist, Doorman en de Priester, van wie examinatoren in:
staatsinrichting: Mounier en Lindquist;
staathuishoudkunde: Lindquist en Mounier;
aardrijkskunde: Doorman en de Priester;
geschiedenis: de Priester en Doorman;

IV. voor de vakken vermeld onder groep D:
de heeren van der Meer, Koppelle, Colmjon en Prick van Wely, van wie examinatoren in:
Nederlandsch: van der Meer en Koppelle;
Fransch: Colmjon en Prick van Wely;
Hoogduitsch: Koppelle en van der Meer;
Engelsch: Prick van Wely en Colmjon;

V. voor de vakken vermeld onder groep E:
de heeren Steenaart en Lankhout, tevens examinatoren in hand- en rechtlijnig teekenen.

Het aantal te ontwerpen vragen voor het schriftelijk examen werd vastgesteld als volgt:

in rekenkunde	8	door den heer	Vorenkamp;
in stelkunde	10	„ „ „	Lankhout;
in vlakke meetkunde	8	„ „ „	Herfkens;
in meetkunde in de ruimte	8	„ „ „	Vorenkamp;
in gonio- en trigonometrie	8	„ „ „	van Deventer;
in beschrijvende meetkunde	6	„ „ „	van Willigen;
in mechanica	8	„ „ „	van Lummel;
in natuurkunde	10	„ „ „	van Deventer;
in scheikunde	10	„ „ „	Belzer;
in Nederlandsch	8	„ „ „	van der Meer;
in Fransch	8	„ „ „	Colmjon;
in Hoogduitsch	8	„ „ „	Koppelle;
in Engelsch	8	„ „ „	Prick van Wely;
in handteekenen	6	„ „ „	Steenaart;
in rechtlijnig teekenen	4	„ „ „	Steenaart.

De tweede voorloopige bijeenkomst werd gehouden op 6 Juni 1905. Op deze vergadering werden de vakken voor de verschillende dagen van het schriftelijk examen verdeeld als op het bijgevoegd rooster, bijlage A, is aangegeven.

Tevens blijkt daaruit, welke leden der examen-commissie op de verschillende dagen met het houden van toezicht waren belast.

Het aantal, door den adspirant schriftelijk te beantwoorden, vragen werd vastgesteld als volgt:

voor rekenkunde, vlakke meetkunde, meetkunde in de ruimte, gonio- en trigonometrie en mechanica, elk 3;

voor beschrijvende meetkunde en handteekenen, elk 2;

voor stelkunde, natuurkunde en scheikunde, elk 4;

voor rechtlijnig teekenen 1;

voor Nederlandsch, Fransch, Engelsch en Hoogduitsch, elk 1, te kiezen uit een drietal.

Mondeling examen.

Dit examen duurde twee dagen. De vakken werden over deze twee dagen zoodanig verdeeld, dat in elk vak vijf en twintig minuten kon worden geëxamineerd. (Zie bijgevoegd rooster, bijlage B, voor het mondeling examen.)

D. *Vermeldenswaardige bijzonderheden gedurende het examen.*

Proeven van bekwaamheid in het exerceeren werden niet afgelegd.

E. *Uitslag van het examen.*

De adspirant voldeed *niet* aan de eischen, gesteld in § 29 van de Algemeene Order n°. 15 van 1896.

F. *Opmerkingen.*

Geene.

Batavia, 28 Juni 1905.

Voor de Commissie,

De Secretaris, J. Smits.

De Voorzitter, de Vries.

BIJLAGE A.

Toelatingsexamen Koninklijke Militaire Academie 1905.

Regeling van het schriftelijk gedeelte.

					Commissie van toezicht.
Dinsdag	13 Juni	8	—10,30 ,	Natuurkunde ,	van Deventer , Lankhout ;
		11	—1 ,	Engelsch ,	Prick van Wely , Colmjon ;
Woensdag	14 „	8	—10.30 ,	Planimetrie ,	Herfkens , van Willigen ;
		11	—1 ,	Fransch ;	Colmjon , Prick van Wely ;
Donderdag	15 „	8	—10 ,	Lijnteekenen ,	Steenaart , Herfkens ;
		10	—1 ,	idem ,	Steenaart , Mounier ;
Vrijdag	16 „	8	—10.30 ,	Rekenkunde ,	Vorenkamp , Lindquist ;
		11	—1 ,	Duitsch ,	Koppelle , van der Meer ;
Zaterdag	17 „	8	—10.30 ,	Stereometrie ,	Vorenkamp , Mounier :
		11	—1 ,	Nederlandsch ,	van der Meer , Koppelle ;
Maandag	19 „	8	—10.30 ,	Mechanica ,	van Lummel , Lindquist ;
Dinsdag	20 „	8	—10.30 ,	Scheikunde ,	Belzer , van Lummel ;
		11	—1 ,	Beschrijvende meetkunde ,	van Willigen , Lindquist ;
Woensdag	21 „	8	—10.15 ,	Gonio- en trigonometrie ,	van Deventer , Belzer ;
		10.45	—1 ,	Stelkunde ,	Lankhout , Doorman ;
Donderdag	22 „	8	—10.30 ,	Handteekenen ,	Steenaart , Doorman ;
		11	—1 ,	idem ,	Steenaart , Herfkens.

Vrijdag 23 Juni begin van het mondeling examen.

BIJLAGE B.

Toelatingsexamen Koninklijke Militaire Academie 1905.

Rooster van het mondeling gedeelte.

Dagen en uren.	Rekenkunde. Vorenkamp, van Willigen.	Natuurkunde. van Deventer, Belzer.	Stereometrie. Vorenkamp, Herfkens.	Nederlandsch. van der Meer, Koppelle.	Duitsch. Koppelle, van der Meer.	Geschiedenis. de Priester, Doorman.	Aardrijkskunde. Doorman, de Priester.	Mechanica. van Lummel, van Deventer.	Gonio- en trigonometrie. van Deventer, van Lummel.
Vrijdag 23 Juni.									
8 — 8.25	1								
8.30— 8.55		1							
9 — 9.25			1						
9.30— 9.55				1					
10 —10.25					1				
10.55—11.20						1			
11.25—11.50							1		
11.55—12.20								1	
12.25—12.50									1

Dagen en uren.	Stelkunde. Lankhout, Vorenkamp.	Planimetrie. Herfkens, van Willigen.	Beschr. meetk. van Willigen, Steenaart.	Engelsch. Prick v. Wely, Colmjon.	Fransch. Colmjon, Prick v. Wely.	Scheikunde. Belzer, Lankhout.	Cosmographie. van Lummel, Belzer.	Staatsinrichting. Mounier, Lindquist.	Staathuishoud-kunde. Lindquist, Mounier.
Zaterdag 24 Juni.									
8 — 8.25	1								
8.30— 8.55		1							
9 — 9.25			1						
9.30— 9.55				1					
10 —10.25					1				
10.55—11.20						1			
11.25—11.50							1		
11.55—12.20								1	
12.25—12.50									1

Eindvergadering 24 Juni, 12.50 namiddag.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 13 September 1905, n°. 214.

N°. 71.

VERSLAG *van het* 14*de Internationale Amerikanisten congres te Stuttgart van* 18 *tot* 23 *Augustus gehouden.*

Bij Koninklijk besluit van 22 Maart 1904 n°. 11 benoemd tot gedelegeerden der Nederlandschen Regeering bij het 14de internationale Amerikanisten Congres, gehouden te Stuttgart van 18 tot 23 Augustus, hebben de ondergeteekenden de eer daaromtrent het volgende te berichten.

Het Congres werd voorafgegaan door eene voorbereidende vergadering, die 17 Augustus 's avonds in het „Obere Museum" plaats had. Men had hier gelegenheid oude kennissen te ontmoeten en nieuwe connecties aan te knoopen, alsmede afspraken met het oog op de werkzaamheden van het Congres te doen. De aanwezige leden met hunne dames waren hier de gasten van den „Württembergischer Verein für Handelsgeographie" en werden op schitterende wijze onthaald. Dit mag hier terloops vermeld worden, terwijl wij ons voorstellen van de andere aan de leden van het Congres aangeboden feesten aan het einde van ons verslag te gewagen.

Den 18den Augustus werd 's morgens om 11 ure het congres door den voorzitter prof. Karl. von den Steinen, in tegenwoordigheid van Zijne Majesteit den Koning van Württemberg en van Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Therese van Beieren plechtig geopend. De openingsrede werd gevolgd door eenige begroetingstoespraken, waarbij ook Zijne Majesteit het woord voerde en de leden welkom heette. Bijzonder trof ons om haren mooien vorm die van den rector der Lands-Universiteit te Tübingen, prof. dr. Haering, die er aan herinnerde dat de Universiteit reeds korten tijd voor de ontdekking van Amerika was gesticht, en waarvan de zinspreuk „der Schule und dem Leben" ook aan de leden van het Congres werd voorgehouden. Vervol-

gens werd door prof. E. T. Hamy, membre de l'Institut, van Parijs, eene lezing gehouden naar aanleiding van de terugkeer van Alexander von Humboldt en d'Aimé Goujaud de Bonpland honderd jaren geleden (3 Août 1804). Eene aan het einde der openings-vergadering verdeelde brochure onder den titel „Le centenaire du retour en Europe d'Alexandre de Humboldt et d'Aimé Goujaud de Bonpland (3 Août 1804)" bevatte den inhoud der vorenbedoelde lezing. Voorts hield nog rector dr. P. Kapff, van Stuttgart, eene belangrijke voordracht over het aandeel, door zijne landgenooten genomen aan de kolonisatie van Amerika.

Daaruit bleek dat reeds in het begin der zestiende eeuw door landgenooten van den spreker in Venezuela eene kolonie werd opgericht, die echter door toedoen der Spanjaarden reeds in 1556 weer te niet ging. In het begin der achttiende eeuw verhuisden dan een groot aantal Württembergers naar Noord-Amerika, waar hun aan de Hudson door den Gouverneur eene woonplaats werd aangewezen. In plaats van hun land ten behoeve van den akkerbouw toe te wijzen, werden zij door den Gouverneur gedwongen in de bosschen te werken en aldaar producten te verzamelen in het belang der Engelsche vloot. De kolonisten, hierover verbitterd, trokken verder en zetten zich vervolgens aan de Schoharie neer, waar hunne kolonie tot grooten bloei geraakte en langzamerhand zich over 50 Engelsche mijlen uitstrekte. Ook in Pennsylvanië was reeds tegen het einde der zeventiende eeuw de kolonisatie door Württembergers begonnen en de stroom der volksverhuizing vloeide onverzwakt gedurende de geheele achttiende eeuw. Nog van andere pogingen, in het belang der kolonisatie van Amerika door zijne landgenooten gedaan, gewaagde de redenaar in zijne interessante voordracht en hij stelde in het licht dat verscheidene hunner op die wijze groote verdiensten hadden verworven op het gebied van wetenschap, kunst en industrie.

De voordrachten van de vergadering van den volgenden dag (19 Augustus) raakten uitsluitend het gebied der geologie en der aardrijkskunde. — Prof. Fraas vergeleek de Juraformatie van Amerika met die van Europa. — Prof. Hans Meyer schetste den tijd voor de verschijning van den mensch in het equatoriale andine Zuid-Amerika en kwam tot het besluit dat het optreden van den mensch in grooter getale eerst in het begin van de postglaciale periode in het betreffende gebied is mogelijk geweest. Prof. Reiss bracht den redenaar hartelijk dank voor de wijze waarop hij de uitkomsten van zijne moeilijke reis naar Ecuador had medegedeeld. — Prof. Nielsen sprak over de verbindingen van Noorwegen met Groenland en Noord-Amerika van de negende tot de elfde eeuw. In aansluiting aan deze voordracht gaf dr.

F. Boas, van New-York, als zijne meening te kennen dat de bewoners uit Nieuw-Schotland bestaan uit eene gemengde bevolking van Eskimo's en Indianen. — In Zerbst (Anhalt) werd een tot nog toe veronachtzaamde globe van Gemma Frisius bewaard, die door prof Ruge van Leipzig nader werd toegelicht. — Dr. August Wolkenhauer, van Göttingen, beantwoordde de vraag of de magnetische declinatie voor de eerste reis van Columbus naar Amerika inderdaad onbekend was, ontkennend en wees er op dat reeds 1870 in de Academie te Parijs door d'Avezac de boussole van Columbus als een tastbaar bewijs voor de kennis der magnetische declinatie reeds voor den tijd van Columbus verklaard werd. — Prof. Lejeal, van Parijs, besprak het door den heer Garcia Pimentel uitgegeven werk „Mémoriales van Fray Toribio, en wees op de groote historische waarde van het door hem behandelde manuscript voor beoefenaars van de geschiedenis van Mexico. — Van groot belang was de in de namiddag-vergadering gehouden en door lichtbeelden verduidelijkte lezing van prof. Jos. Fischer, s. j., van Feldkirch, (Die kartographische Darstellung der Entdeckungen der Normannen in Amerika) waarin een groot aantal mededeelingen over Noorsche geographen en over land- en zeekaarten van af de vijftiende eeuw werden gedaan. Eigenaardig was het op sommige dier kaarten te zien hoe tusschen de Oostzee en de IJszee eene straat was geteekend, die eerst op latere kaarten in een golf overging, terwijl Groenland ten noorden van Scandinavië en ten oosten van IJsland was voorgesteld.

De vergadering van 20 Augustus begon 's morgens met eene zeer lange voordracht van dr. Iwan Bloch over den oorsprong der syphilis (Morbus americanus). Hij meende bewijzen gevonden te hebben dat die ziekte van uit Amerika naar Europa is gekomen en wel door de manschappen van Columbus werd medegebracht en dan verder in Spanje en Italië zich verbreidde. Het komt den eerst ondergeteekende voor dat die vraag naar den oorsprong dezer ziekte volstrekt nog niet afgesloten is. Dat bleek ook uit de mededeelingen die door de heeren dr. Lehmann-Nitsche en prof. Seler in aansluiting aan de voordracht werden gedaan. — De reeds genoemde rector dr. Kapff wees er nog op dat men bij de Alpacca-schapen eene ziekte aantreft, die aan de genoemde kwaal herinnert en dat de inboorlingen den oorsprong van de ziekte daarvan afleiden. — De eerst ondergeteekende gaf een overzicht over de pictographiën op het eiland Aruba, waarvan door pastoor A. J. van Koolwijk een groot aantal teekeningen gedurende zijn verblijf op dat eiland werden vervaardigd en aan den directeur van 's Rijks Museum van Oud-

heden ingezonden. Thans berusten die, tot nog toe niet gepubliceerde teekeningen in 's Rijks Ethnographisch Museum en bestaat het voornemen die binnen eenigen tijd openbaar te maken.

Met toestemming van Uwe Excellentie werd aan dit Congres een feestschrift aangeboden, bevattende een overzicht van de onderzoekingen van pastoor van Koolwijk op de Nederlandsche Antillen; voorts werden op last van Uwe Excellentie van het oudste in Europa aanwezige gedateerde document der Majacultuur, de zoogenoemde „Leidener Nephritplatte" (1), of ook wel, en minder juist, de „Humboldt-bijl" genoemd, een aantal afgietsels vervaardigd, ten einde aan de besturen der voornaamste op het Congres vertegenwoordigde ethnographische Musea, namens de Nederlandsche Regeering te worden aangeboden. In aansluiting aan zijne voordracht kweet de eerst ondergeteekende zich van zijne door Uwe Excellentie hem verstrekte opdracht; het feestschrift en de afgietsels, vooral de laatste, werden met dank en belangstelling ontvangen. — Prof. Seler van Berlijn lichtte het groote gewicht van het in Leiden bewaarde origineel voor de kennis van het oude Mexico nog nader toe en sprak aan de Nederlandsche Regeering zijnen dank uit, dat dit gewichtige stuk voor den eersten keer onder het bereik van belangstellenden werd gebracht. — De heer Holmes van Washington toonde in zijne voordracht „Contributions of American Archaeology to the Science of Man" het groote gewicht aan van het archaelogisch onderzoek voor de bevordering van de geschiedenis van den mensch en gaf een overzicht van hetgeen op dit gebied in de Vereenigde Staten was tot stand gebracht. — De bekende Engelsche geograaf Sir Clements Markham sprak over „The megalithic age in Peru" en bleef vooral langer staan bij de megalithische bouwwerken van Tiahuanaco (2) door hem werd in het licht gesteld; dat ook in andere deelen van Peru cyclopische bouwwerken aanwezig zijn. — Daarna gaf de tweede ondergeteekende een overzicht van de uitkomsten der „laatste Nederlandsche expeditie naar Suriname", die door een aantal lichtbeelden werd verduidelijkt. Aangetoond werd dat de vroeger gevolgde wijze van landverkenning van Suriname door het kappen van lijnen in de bosschen

(1) Zie prof. Ed. Seler in Verhandl. berl. Gesellsch. für Anthr. Ethn. und Urgesch. 1900, pag. 224, en E. Förstemann in Zeitschrift für Ethnol. 1903, pag. 553 ff.

(2) Zie A. Stübel und M. Uhle: Die Ruinenstätte van Tiahuanaco im Hochlande des Alten Peru. Mit vielen Tafeln. Breslau, 1892, fol.

weinig tot de ontdekking van het land had kunnen bijdragen en dat de Commissie voor het wetenschappelijk onderzoek van Suriname, was uitgegaan van het systeem om van bepaalde bergtoppen trigonometrishe opmetingen te verrichten. Al dadelijk was bij de eerste expeditie op die wijze een tot nog toe onbekend gebergte in kaart gebracht. (1) Op eene zeer groote, van wege de Commissie voor dat doel ter beschikking gestelde kaart konden de laatste ontdekkingen aan de leden van het Congres worden getoond. Voorts werd het aandeel van den Württemberger Kappler besproken, de man die het plaatsje Albina heeft gesticht en die genoemd mag worden als iemand die ijverig getracht heeft den bloei van de Nederlandsche Kolonie Suriname, ook in wetenschappelijk opzicht, te bevorderen. (2) — Ook de voordrachten van den bekenden onderzoekingsreiziger en bevorderaar der geschiedenis van den mensch, prof. dr. A. Baessler, te Berlijn, over „Altperuanische Metallgeräte" en „mit Röntgenstralen durchleuchtete Peruanische Mumien" werden door lichtbeelden toegelicht. De laatstgenoemde voordracht was daarom vooral van bijzonder belang, omdat men thans eerst een duidelijk beeld verkreeg van de inbalseming der mummies en van de grafbijgaven. (3) — De graaf de Créqui-Monfort deed verslag over de resultaten der uitgravingen der Fransche missie te Tiahuanaco en over eene uitgraving op eene prae-Columbische begraafplaats in de provincie Antofagasta in Chili. — Graaf Rosen van Stockholm deed op grond van eigen onderzoekingen belangrijke mededeelingen over oudheidkundige ontdekkingen in de grensdistricten van Argentinie en Bolivia. (4) In eene 2de voordracht deed de spreker voorloopige mededeelingen over de

(1) L. A. Bakhuis, Verslag der Coppename-expeditie. Leiden, 1902; A. J. van Stokkum, Verslag van de Saramacca-expeditie. Leiden, 1904; en A. Franssen Herderschee, Verslag van de Gonini-expeditie. Leiden 1905. (Overdrukken uit „Tijdschr. Kkl. Nederl. Aardrk. Genootschap".)

(2) Zie Aug. Kappler, Surinam, sein Land, seine Natur, Bevölkerung und seine Kulturverhältnisse mit Bezug auf Kolonisation. Stuttgart, 1887.

(3) Sedert zijn van prof. Baessler verschenen de volgende werken:

1. Altperuanische Metallgeräte. Mit 570 Abbildungen auf 40 Tafeln. Berlin. 1904. h. 4°.;

2. Peruanische Mumien-Untersuchungen mit X-Strahlen. Fünfzehn Tafeln nebst erläuterndem Text. Berlin. 1904. h. 4°.

(4) Zie: Eric von Rosen, Archaeological Researches on the frontier of Argentina and Bolivia in 1901—1902. Stockholm. 1904. 8°.

ethnographie der Chorotes-Indianen in het Boliviaansche Chaco (1) op grond van eigen waarnemingen, die, naar ons voorkomt, vele tot nog toe niet bekende feiten bevatten, zoo o. a. over de wijze van het pijlschieten, over enkele spelen, over de manier van vuurmaken, hetgeen hier door middel van een tusschen de handen in draaiende beweging gebrachte stok, die op een stuk zacht hout steunt, geschiedt. Nadere gegevens zijn te vinden in de beneden aangehaalde brochure van den redenaar. Het is te hopen dat het dezen, nog jeugdigen onderzoeker gegeven moge zijn onze kennis der oudheidkunde van Amerika nog verder te bevorderen, te meer omdat graaf Rosen zich niet ontziet daaraan ook pecunaire offers ten koste te leggen.

Op Maandag 22 Augustus werden zoowel des voormiddags als des namiddags eene overstelpende massa van voordrachten gehouden, de namiddagvoordrachten allen door lichtbeelden toegelicht. — Zoo sprak o. a de bekende onderzoekingsreiziger prof. K. Sapper uit Tübingen over zeden en gewoonten van de Pokonchi-Indianen op grond van een manuscript, dat door een dorpsonderwijzer op de internationale tentoonstelling te Guatemala in 1897 werd tentoongesteld en hetwelk bleek eene hoogst gewichtige verzameling van gegevens betreffende de volkenkunde van de genoemde Indianen te bevatten. — Prof. F. Boas van New-York schetste de indeeling der Kwakiutl-Indianen in geslachten, hetgeen eerst in recenten tijd heeft plaats gehad. De enkele geslachten hebben geslachtswapens aangenomen en de indeeling van geslachten is van invloed op het geheele leven des volks. Elk geslacht oefent een bepaald bedrijf uit; ook op het religieuse rituaal enz. is de indeeling van invloed en zelfs de kunst staat geheel en al in den dienst van de behoeften, die uit de maatschappelijke indeeling zijn voortgesproten. — Dr. K. T. Preuss van Berlijn, een jong veelbelovend geleerde, deed interessante mededeelingen over de zonnefeesten der oude Mexicanen en der Moki-Indianen. — Mevr. Caecilie Seler, de trouwe deelgenoote aan de reizen van haren man (2), deed ons op boeiende wijze de kleedij der Mexicaansche Indianenvrouwen kennen, terwijl prof. Seler zelf over de door hem ontdekte oudheden van Castillo

---

(1) Zie: Eric von Rosen „The Chorotes Indians in the Bolivian Choco. Stockholm. 1904. 8°.

(2) Zie Caecilie Seler: „Auf alten Wegen in Mexico und Guatemala". Reiseerinnerungen und Eindrücke aus den Jahren 1895-1897. Mit 65 Lichtdruck-Tafeln, vielen Textabbildungen etc. Berlin, 1900. 8°.

de Teayo in den Staat Vera-Cruz sprak en zijne mededeelingen van lichtbeelden deed vergezeld gaan. — Over inlandsche versieringskunst handelden verscheidene sprekers, zoo o. a. dr. Hermann Strebel, van Hamburg, over menschenfiguren op het oude vaatwerk van de vroegere bewoners van Vera-Cruz. Dr. Hermann Meijer van Leipzig sprak over de kunst der Schingú-Indianen in Brazilië; vooral die over de versiering der van weefsels vervaardigde maskers waren van bijzonder belang. — De tweede ondergeteekende deed nadere mededeelingen over de ornamentiek van de inboorlingen van Suriname en verklaarde meer bepaald een aantal ornamentmotieven van de Boschnegers. (1) Het was hem nl. gelukt van verschillende tatoeëerfiguren de beteekenis te weten te komen. Het nagaan van deze figuren is van te meer gewicht omdat daardoor in de eerste plaats overeenkomsten met Afrikaansche tatoeëerfiguren kunnen worden opgespoord en in de tweede plaats in het oog moet worden gehouden dat onder den invloed van het Christendom het tatoeeeren het eerst aan het gevaar van verdwijnen bloot staat.

Behalve de bekende schilden van vederen, (2) werd in het Museum voor vaderlandsche oudheden, te Stuttgart, een prachtig idool van nephritachtig gesteente (3) bewaard. Zoowel de schilden als dit idool zijn thans afgestaan aan het sedert eenige jaren opgerichte Museum voor volkenkunde, dat onder de leiding van Karl. Graaf Linden eene schitterende toekomst tegemoet gaat. (4) — Door prof. Seler werd het bedoelde idool, hetwelk de kenteekenen van den windgod Quetzalcouatl draagt, nader toegelicht en alle daarop ingegrifte hieroglyphen enz. verklaard. — Zeer belangrijk waren ook de mededeelingen die prof. Göldi uit Para, de ijverige directeur van het „Musea Paraense", thans te zijner eere „Museu Göldi" genoemd, deed over het tegenwoordige gebruik van steenen bijlen bij de Indianen aan de Amazone-rivier. — Prof. Regel, van Würzburg, sprak vervolgens over de overblijfselen van de oorspronkelijke bevolking in de Columbiaansche West-Cordilleras — Dr. Hjalmar Stolpe zette

---

(1) Zie hierover Bijlage 3 bij het boven aangehaalde verslag van de Gonini-expeditie.

(2) Zie: Zelia Nuttall, On ancient mexican shields. Int. Arch. f. Ethn. Band V, bladz. 34, e. v.; vooral bladz. 47 en plaat II, fig. 2 en 3.

(3) Zie: H. Fischer, Eine altmexikanische Steinfigur. (Globus LXXXV, Band n°. 22.)

(4) Zie: Verslag van het Rijks Ethnographisch Museum 1903—1904, bladz. 106 en 107.

de uitkomsten uiteen van de expeditie naar Groenland, die in 1899 was uitgezonden om Andree te zoeken. — Met veel belangstelling werd de eveneens door lichtbeelden verduidelijkte voordracht van dr. Plagemann, van Hamburg, aangehoord over Chileensche „Pintados" (muurschilderingen).

Ook de laatste vergaderdag bracht wederom eene groote reeks van voordrachten, die gedeeltelijk de taalkunde raakten. Van een volkenkundig standpunt uit waren de mededeelingen van twee der leden der Jesup North Pacific-expeditie, der heeren Jochelson en Bogoras, belangrijk. De eerste toonde aan dat in de mythen der Koriaken Aziatische en Amerikaansche elementen aan te wijzen zijn, terwijl de tweede over het „Sjamanisme bij de Tschuktschen" sprak. (1) — De bekende reiziger dr. Ehrenreich van Berlijn deed mededeelingen over de verspreiding der mythen en legenden bij de natuurvolkeren Zuid-Amerika. — De rev. Warren Currier behandelde de Indiaansche talen in de Vereenigde Staten en de tweede ondergeteekende sprak over een Europeesch gebruik uit heidenschen tijd, dat naar Amerika overgeplant is en aan den avond voor Allerheiligen te Chicago plaats heeft. Dat gebruik was door hem persoonlijk in 1902 op zijne rondreis met de leden van het 13de Congres op 31 October te Chicago zelf waargenomen en sporen er van werden gevonden bij de gebruiken, die nog èn in Europa èn bij Indianen in Amerika bij de doodenfeesten plaats hebben. (2) — Tot het gebied der Folklore behoorde de bijdrage van dr. Lehmann Nitsche over Europeesche sprookjes in zwang bij de Araukaniërs van Argentinië. — Dr. Thalbitzer gaf een bericht over de talen van de Eskimo's.

Nadat de voordrachten waren geëindigd werden nog bestuursaangelegenheden geregeld en de plaats voor de volgende vergadering bepaald, die waarschijnlijk te Toronto of te Quebec, in Canada, zal plaats hebben.

Het geheele verloop van het Congres was van dien aard dat men van een volledig succes mag spreken. Er waren uit Europa en uit Amerika eene reeks van gezaghebbende geleerden op het gebied der Amerikanistische studie aanwezig en de verhandelingen kenmerkten zich door verscheidenheid en grondige studie

---

(1) Zie: Waldemar Bogoras, The Chukchee. I Material Culture. (The Jesup North Pacific Expedition, Volume VII.) Leiden & New-York. 1904. 4°. Met vele platen en afbeeldingen.

(2) Zie het verslag over het XIIIde Int. Amerikanisten Congres. *Nederlandsche Staatscourant* van 18 Maart 1903, n°. 65.

van hetgeen werd voorgedragen. Het was derhalve ook eene verblijdende mededeeling, die in de laatste bijeenkomst werd gedaan, n.l. dat Zijne Majesteit de Koning van Württemberg had goedgekeurd, dat uit de fondsen van het Ministerie voor Onderwijs enz. eene belangrijke bijdrage voor den druk der verhandelingen zou worden verleend.

Ook voor de uitspanning der deelnemers aan het congres was op schitterende wijze zorg gedragen. Zijne Majesteit de Koning had op den dag der opening van het Congres de leden tot een tweede ontbijt naar een der paleizen, de „Wilhelma", te Stuttgart, laten uitnoodigen, en bovendien tot een bezoek van Zijner Majesteits zomerresidentie te Friedrichshafen, bij gelegenheid der reis naar Schaffhausen, waar eene na-vergadering plaats had. Beide malen onderhield Zijne Majesteit zich langdurig en op hoogst beminnelijke wijze met de leden van het bestuur en met de vreemde gedelegeerden en hunne dames, die Zijne Majesteit zich liet voorstellen.

De plaatselijke voorzitter van het Congres, graaf Linden en diens gemalin hadden het Congres den 19 Augustus naar hun paleis tot een schitterend avondfeest uitgenoodigd. Den volgenden dag vereenigde zich het Congres des avonds ten gevolge eener uitnoodiging van het stedelijk bestuur in den prachtig verlichten Stadtgarten, waar eene muziekuitvoering plaats had en plaatsen voor de leden gereserveerd waren. Hier liet Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Therese van Beieren, om Hare onderzoekingsreizen in Brazilië bekend, den eerst ondergeteekende uitnoodigen aan haar mededeelingen te doen omtrent hetgeen hier te lande in het belang van het onderzoek der Nederlandsche Koloniën in het bijzonder en der volkenkunde in het algemeen geschiedt en genoot hij ten gevolge daarvan de eer van een zeer langdurig onderhoud, waarbij het hem bleek dat Harer Koninklijke Hoogheid ons land en onze Musea niet onbekend waren.

Zondag den 21sten werd een uitstapje ondernomen naar het romantisch op eene hooge rots gelegen slot „Lichtenstein" aan den Hertog van Urach toebehoorende, hetwelk door het dichtwerk van Wilhelm Hauff in wijdere kringen bekend is geworden en dat in eene verrukkelijk schoone streek van heuvels en bosschen is gelegen. De bezichtiging van het slot van binnen, die aan de Congresleden in het vooruitzicht was gesteld, was helaas voor het grootste gedeelte onmogelijk, omdat er waarschijnlijk van den kant van den eigenaar aan zijn personeel minder goed begrepen orders waren gegeven. Op den terugtocht had men gelegenheid in Reutlingen te verpoozen en een orgelconcert in de prachtige Mariakerk bij te wonen, alsmede het hoogst interessante Pomologische instituut te bezichtigen.

Maandagavond waren de leden de gasten van een aantal vertegenwoordigers van vreemde mogendheden in de zalen van den Olgabau. Op den 23sten werd het Congres door een der grootindustrieelen, den heer Sieglin, naar zijne hoog boven Stuttgart gelegen prachtige bezitting, waar eertijds eene burcht stond, tot een schitterend avondfeest met muziekuitvoering uitgenoodigd.

Op de op het Congres volgende beide dagen, den 24sten en 25sten Augustus, volgden de leden eene uitnoodiging van het stedelijk bestuur van Schaffhausen in Zwitzerland tot eene navergadering. Op de reis daarheen werd, zooals reeds bovenvermeld, het Congres door Zijne Majesteit den Koning van Würtemberg op zijn zomerverblijf te Friedrichshafen ontvangen en genoten aldaar het bestuur en de gedelegeerden met hunne dames de eer voorgesteld te worden aan Hare Majesteit de Koningin en aan Hare, destijds aldaar verblijfhoudende doorluchtige hoogheden den Vorst en de Vorstin van Bentheim-Steinfurt. Op den verderen tocht naar Schaffhausen werd onder leiding van dr. Nüesch het Kesslerloch bij Thaingen, de bekende neolythische neerzetting, bezocht en werden de gasten aldaar verrast door de voordracht van eene poetische toepasselijke voordracht door eenige Zwitsersche heeren in de kleeding van holenbewoners. Des avonds bood de stad in het hotel Schweizerhof aan de leden een souper aan en had eene verlichting van den Rheinfall plaats, terwijl ten slotte op wensch van het comité te Schaffhausen elk der vreemde gedelegeerden in zijne landstaal een toepasselijk woord sprak en de, thans helaas overleden, bekende geleerde prof. Hjalmar Stolpe met zijne krachtige stem het Zweedsche Nationaallied voordroeg.

Den volgenden dag werd een bezoek aan de praehistorische nederzetting „Schweizerbild" gebracht, wederom onder leiding van dr. Nüesch, aan wien wij het onderzoek van en belangrijke publicaties over deze plaats verschuldigd zijn. Daaraan sloot zich eene bezichtiging der verzamelingen uit de beide bovenvermelde praehistorische vindplaatsen en van de openbare verzameling te Schaffhausen, waar door den eerst ondergeteekende een aantal belangrijke oudere ethnographische voorwerpen in eene schuilhoek werden ontdekt, waarover nadere mededeelingen te vinden zijn in het laatste jaarverslag van 's Rijks Ethnographisch Museum. (1)

Ten slotte zij vermeld dat behalve de feestgave der Nederlandsche Regeering, waarin o. a. de verdiensten der heeren C. J. Hering, te Paramaribo, voor het onderzoek van Suriname en van pastoor A. J. van Koolwijk voor dat van de Nederland-

---

(1) Verslag 1903/04, bladz. 107/08.

sche Antillen in het licht werden gesteld, door den „Würtembergischer Verein für Handelsgeographie" aan de leden een bronzen plaquet ter herinnering aan de reis van von Humboldt en Bonpland werd uitgereikt. Voorts een aantal drukwerken vanwege de redacties van de „Globus" (1) en het „Archiv für Anthropologie", waarin een aantal belangrijke publicaties van de heeren prof. K. Sapper en P. Ehrenreich; van den tweede ondergeteekende eene brochure bevattende zijne, op het Congres te New-York gehouden voordrachten, waarvan de verschijning aan de welwillende beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Koloniën te danken was, en van prof. Karl von den Steinen eene belangrijke taalkundige publicatie onder den titel van „Diccionario Sipibo" op grond van het handschrift van een der Franciskanen door hem bewerkt.

Graaf Rosen schonk twee met uitstekende foto-lithographiën versierde geschriften, het eene handelende over zijne archaeologische onderzoekingen, en het andere over zijne bevindingen bij de Chorotes-Indianen, waaromtrent reeds boven werd gewaagd, aan de leden van het Congres. Uit naam der „Société des Americanistes de Paris" werd uitgereikt eene, op kosten van den Hertog de Loubat gedrukte brochure: M. J. Humbert, La première occupation allemande du Vénézuéla au XVI siècle, Période dite des Welser (1528—1556).

Van de meeste der evengenoemde en van nog andere publicaties konden exemplaren voor de boekerij van 's Rijks Ethnographisch Museum worden verkregen.

Ten vervolge op hetgeen de tweede ondergeteekende de eer had te rapporteeren in zijn reeds aangehaald verslag over het XIIIde Amerikanisten-Congres, omtrent hetgeen in Suriname en Curaçao zou kunnen worden gedaan om wetenschappelijk onderzoek aldaar aan te moedigen, kan hij mededeelen dat pogingen,

(1) Aan het Congres werd opgedragen de n°. 7 van den LXXXVI Band, die behalve opstellen van de heeren von den Steinen, Preuss en Schmidt, een artikel van den bekenden ethnograaf prof. dr. Augustin Krämer onder den titel „Der Wert der Südseekeulen für Völkerbeziehungen" bevatte. Dit artikel maakt op den eerstondergeteekende, aan wien het bekend is, dat en op welke wijze reeds in het begin der vorige eeuw, knotsen van de eilanden der Stille Zuidzee naar Chili en Peru werden gebracht, voor zoover het de hier gevonden Zuidzeeknotsen betreft, een vrij zonderlingen indruk. Hij hoopt op het onderwerp in het Int. Arch. f. Ethn. terug te komen.

sedert in het werk gesteld, om een wetenschappelijk tijdschrift voor Suriname, in den geest van het vroegere tijdschrift „West-Indië" op te richten, niet zijn geslaagd. Dat zelfs in Demarary, met een veel talrijker bevolking, het in dat verslag genoemde tijdschrift „Timehri" heeft opgehouden te bestaan, is eene aanwijzing dat aan de levensvatbaarheid van een dergelijk tijdschrift in Suriname moet worden getwijfeld.

Toch mag met voldoening worden geconstateerd dat verschillende, aan het slot van het verslag uitgesproken wenschen ruim in vervulling zijn gekomen. Eene bibliographie wordt maandelijks door den heer W. C. Muller geplaatst in de „Indische Gids". Van een gedeelte van de oudste Surinaamsche administratieve archieven worden op het Rijksarchief afschriften vervaardigd; door den heer Rouffaer kon van die gegevens voor onderzoek naar een geschiedkundig feit (de door den Gouverneur Aerssen van Sommelsdijck met de Indianen gesloten vrede) met vrucht worden gebruik gemaakt. (1) Van Regeeringswege zien belangrijke Bulletins van de Inspectie van den landbouw in West-Indië het licht. Verwacht mag worden dat in de toekomst ook van Bestuurswege, naar aanleiding van het instellen van een voorloopig boschbeheer, mededeelingen zullen worden gedaan omtrent de Surinaamsche houtsoorten. Met waardeering mogen hier ter plaatse worden aangehaald het verslag over de Surinaamsche bosschen en andere artikelen van den heer A. H. Berkhout en het verslag van prof. C. J. van Loon over de exploratie van het Lawa-gebied.

Verschillende nog onbekende bijzonderheden omtrent de begrippen van de Indianen en de Boschnegers, hunne wijze van begraven, hunne folklore, werden door pater C. van Coll gepubliceerd (2), terwijl dr. van Cappelle, behalve de uitkomsten van zijne expeditie naar de bovenlanden van het district Nickerie en artikelen betreffende de Indianen en de Boschnegers, verschillende „anansi-tori's" (negervertellingen) het licht deed zien. (3)

In het werk van dr. D. C. Hesseling, Het Negerhollands der Deensche Antillen, bijdrage tot de geschiedenis der Nederlandsche taal in Amerika, uitgegeven van wege de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden 1905, werden verschillende eigenaardigheden van het Negerengelsch behandeld.

---

(1) Zie de eerstdaags uitkomende aflevering van de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

(2) Gegevens over land en volk; Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, 7de volgreeks, I, 1903.

(3) Elseviers Maandschrift, 1904.

In het nieuwsblad „Amigoe di Curaçao" gaf pater P. A. Euwens een aantal opstellen, getiteld: „Losse grepen uit Curaçao's verleden" (zie het nummer van 7 Mei 1904 en de daaraan voorafgaande), welke opstellen in den laatsten tijd weder worden gezet en waarin o. a. ook de inhoud van het door onze Regeering aan het XIVde Amerikanisten-Congres aangeboden feestschrift, voor het grootste gedeelte door Z.Eerw. vertaald, werd weergegeven. Een in het nieuwsblad „de Surinamer" verschenen geschiedkundig verhaal, „Codjo de brandstichter", van veel belang voor de kennis van het Surinaamsche volksleven omstreeks 1832, van de hand van pater H. F. Rikken, is thans afzonderlijk verkrijgbaar gesteld. (1)

Opmerking verdient dat hier te lande behalve, evenals vroeger, in de tijdschriften reeds in dit verslag is aangehaald, waarbij men nog wil noemen de Bulletins van het Koloniaal Museum te Haarlem, de Indische Mercuur, het Tijdschrift voor Geschiedenis, Land- en Volkenkunde, ook in het Koloniaal Weekblad en in het orgaan van het Nederlandsch verbond bibliographische gegevens en artikelen betreffende de West-Indische Koloniën werden opgenomen.

Uit den aard der zaak hebben echter de expedities van de Commissie tot wetenschappelijk onderzoek van Suriname tot het verschijnen van belangrijke, hierboven reeds genoemde verslagen aanleiding gegeven en is wel door dien arbeid het meeste verricht om de kennis van de Kolonie Suriname te bevorderen.

Leiden—den Haag, 4 Augustus 1905.

Dr. J. D. E. Schmeltz.
L. C. van Panhuys.

---

(1) Ter drukkerij van het Nieuwsblad te Paramaribo.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 13 September 1905, n°. 214.

N°. 72.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE *in* 1905 *te Breda belast met het afnemen van de examens van apothekersbediende.* (Eerste zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, gedurende het jaar 1905 te Breda belast met het afnemen van de examens, bedoeld in art. 17 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), heeft de eer Uwe Excellentie het verslag van hare eerste zitting aan te bieden.

De Commissie, benoemd bij ministerieele beschikking van 27 April 1905, n°. 3943, afdeeling B.B., was samengesteld als volgt:

H. J. Spitzen jr., oud-apotheker te Ginneken, lid en voorzitter;

A. F. F. M. van den Dries, apotheker te 's Hertogenbosch, lid en plaatsvervangend voorzitter;

H. J. H. M. Janzen, gemeente-apotheker en directeur van het gemeentelijk ziekenhuis te Breda, lid;

I. J. Keyzer, apotheker te Tilburg, plaatsvervangend lid;

H. Beker, apotheker te Breda, plaatsvervangend lid.

In deze Commissie werd bij ministerieele beschikking van 13 Juni 1905, n°. 5629, afdeeling B.B., eene wijziging gebracht door de benoeming van het plaatsvervangend lid H. Beker, apotheker te Breda, op diens verzoek, in te trekken, en tot plaatsvervangend lid te benoemen J. E. H. van Waegeningh, militair apotheker der 1ste klasse te Breda.

Ingevolge bij ministerieele beschikking van 11 Mei 1905, n°. 4303, afdeeling B.B., verleende machtiging om de leden en — zoo noodig — ook de plaatsvervangende leden der Commissie

in eene vergadering bijeen te roepen tot regeling der examens, werd op 20 Mei d. a. v. eene vergadering gehouden, waarop de leden aanwezig waren.

In deze vergadering werd het secretariaat opgedragen aan het lid H. J. H. M. Janzen en de regeling van het examen besproken en vastgesteld.

Er werd o. a. besloten het examen over twee dagen te verdeelen en voor iedere zitting 5 candidaten op te roepen; den eersten dag te examineeren in lager onderwijs, het Nederlandsch stelsel van maten en gewichten, natuurkunde, theoretisch receptuur, scheikunde en het medicinale gewicht; den tweeden dag in practische receptuur en kennis der geneesmiddelen.

De examens namen een aanvang op Maandag 5 Juni 1905 en eindigden Dinsdag 8 Augustus d. a. v.

Voor het afnemen daarvan werd gebruik gemaakt van enkele lokalen in het gemeente ziekenhuis en van de gemeente-apotheek, met de meeste bereidwilligheid daartoe afgestaan door burgemeester en wethouders van Breda.

De voorzitter was door ambtsbezigheden éénmaal verhinderd als zoodanig werkzaam te zijn, namelijk op 19 en 20 Juli, terwijl het lid A. F. F. M. van den Dries in datis 24 en 25 Juli niet aanwezig kon zijn. Beide zittingen trad het plaatsvervangend lid J. E. H. van Waegeningh in functie.

Er hadden zich aangemeld 118 candidaten, 100 vrouwelijke en 18 mannelijke.

Van deze candidaten trokken zich vóór het examen 3 vrouwelijke terug, zoodat het examen werd afgelegd door 115 candidaten, 97 vrouwelijke en 18 mannelijke, waarvan 32 tegen afgifte van bewijs van storting voor het examen van apothekersbediende.

Hiervan slaagden 53, namelijk 45 vrouwelijke en 8 mannelijke; trokken zich tijdens het examen terug drie vrouwelijke en één mannelijke en werden afgewezen 10 vrouwelijke en 3 mannelijke op den eersten dag van hun examen, 39 vrouwelijke en 6 mannelijke op den tweeden dag.

Onder de candidaten waren er twee vrouwelijke, die in het bezit waren van een diploma van candidaat in de pharmacie. Dezen werd vrijstelling verleend van lager onderwijs en natuurkunde.

Twee vrouwelijke en twee mannelijke candidaten waren in het bezit van een diploma 5jarige hoogere burgerschool; vijf vrouwelijke van een diploma 5jarig m. u. l. o.; twee vrouwelijke van een diploma 4jarig m. u. l. o. en twee vrouwelijke van een diploma 3jarige hoogere burgerschool. Aan dezen werd vrijstelling verleend van lager onderwijs.

De namen der candidaten, wie na afgelegden eed of belofte het getuigschrift als apothekersbediende werd uitgereikt — gerangschikt naar den datum van oproeping — zijn:

de dames:

Diploma 6 Juni:

1. Carolina van Gelder, geb. te Amsterdam, 17 Maart 1885;
2. Jacoba Elisabeth Batenburg, geb. te Princenhage, 28 Juni 1886;
3 Petronella Johanna Schlusser, geb. te Amsterdam, 24 December 1884;
4. Louise S. J. E. Krafft, geb. te Mandor (N.-I.), 24 Juni 1886;
5. Petronella C. M. Clarijs, geb. te 's Hertogenbosch, 24 Maart 1885.

Diploma 10 Juni:

6. Alberta Gerharda van Enst, geb. te Goor, 4 Maart 1885;
7. Louise Wilh. Joh. Maria van IJsendoorn, geb. te Utrecht, 26 Januari 1884;
8. Elisabeth Alida Joh. Knoops, geb. te Rotterdam, 22 October 1884.

Diploma 17 Juni:

9. Elizabeth Francina Stol, geb. te Amsterdam, 4 Januari 1886;
10. Cornelia den Hollander, geb. te Goes, 3 April 1885;
11. Adriana Dorothea la Rivière, geb. te Leiden, 28 September 1879;
12. Marie Suzanna Bronkhorst, geb. te Zoeterwoude, 1 Augustus 1885.

Diploma 20 Juni:

13. Trijntje Davidson, geb. te Rotterdam, 11 Juni 1887;
14. Frouwina Bertha Verhoeff, geb. te Bellingwolde, 1 October 1886;
15. Magdalena Elisabeth van der Laan, geb. te Haarlem, 20 Februari 1887.

Diploma 24 Juni:

16. Anna Seraphina Maria Josepha v. Kalmthout, geb. te Goes, 27 Maart 1884;
17. Hendrika Wilhelmina Epker, geb. te Rotterdam, 27 December 1885;
18. Gabriëlle Paulina Boels, geb. te Vlissingen, 13 Maart 1885.

Diploma 27 Juni:

19. Joh. Willemina Christ. Cocx, geb. te Amsterdam, 6 September 1885.

Diploma 1 Juli:

20. Guurtje Ruiter, geb. te Abbekerk, 16 Mei 1883.

Diploma 6 Juli:

21. Carolina Maria Klompé, geb. te 's Gravenhage, 16 Juli 1884;
22. Catharina Maria Begeer, geb. te Gouda, 4 October 1883;
23. Jac. Joh. Thomasina Poederbach, geb. te Leeuwarden, 8 Augustus 1882.

Diploma 8 Juli:

24. Helena Catharina Dijkhuizen, geb. te Zeist, 9 Maart 1886;
25. Sara Verhagen, geb. te Sluis, 5 Juli 1886.

Diploma 13 Juli:

26. Hendrika Sophia Hijlkes Hijlkema, geb. te Maassluis, 23 Maart 1884;
27. Maria Cornelia Broeder, geb. te Middelburg, 22 October 1885.

Diploma 15 Juli:

28. Cornelia van Ollefen, geb. te Rotterdam, 3 Juli 1885.

Diploma 18 Juli:

29. Dorothea Barbara Laurentia Maria van der Laan, geb. te 's Gravenhage, 10 October 1886.

Diploma 20 Juli:

30. Pieternella Bahnmüller, geb. te Rotterdam, 19 Januari 1887;
31. Marie Wessels, geb. te Zierikzee, 1 Maart 1887;
32. Joh. Jac. Pieternella de Vos, geb. te Delft, 26 Mei 1884.

Diploma 22 Juli:

33. Geertruida Johanna van Rijn, geb. te Berkel en Rodenrijs, 19 Januari 1873;
34. Christina Maria Joh. Knipscheer, geb. te Nijmegen, 28 Juni 1877.

Diploma 25 Juli:

35. Anna Cornelia Hendrika Verwey, geb. te Haarlem, 8 Mei 1886;
36. Anna Euphemia Antonia Croonen, geb. te Oldenzaal, 11 Juli 1885;
37. Eva Katan, geb. te Vlaardingen, 6 Februari 1886.

Diploma 29 Juli:

38. Elizabeth Dingemanse, geb. Nieuw- en St. Joosland, 4 November 1886.

Diploma 1 Augustus:

39. Jeannetta Christoffelina Coepijn, geb. te Kralingen, 4 December 1879;
40. Machteldje Hoffman, geb. te Loenen, 25 October 1886;
41. Anna Louise de Jong Spekboer, geb. Panaroeban, 21 September 1884.

Diploma 3 Augustus:

42. Marie de Heer, geb. te Rotterdam, 10 Augustus 1886;
43. Virginie Maria Hubertina Langenbergh, geb. te Nieuwer-Amstel, 26 Juli 1881.

Diploma 5 Augustus:

44. Jacoba Carolina Andrea Roes, geb. te Maassluis, 21 Maart 1887.

Diploma 8 Augustus:

45. Marie de Jonge Mulock Houwer, geb. te Goes, 5 November 1883;

de heeren:

Diploma 8 Juni:

1. Willem de Gooijer, geb. te Naarden, 15 Mei 1886;
2. Frans Visser, geb. te Amsterdam, 29 Mei 1887;
3. Antonie Bloemink, geb. te 's Gravenhage, 17 November 1886.

Diploma 15 Juni:

4. Pieter Booy, geb. te Woerden, 20 December 1886;
5 Jan Hendrikus van Gangelen, geb. te Leerdam, 16 November 1886.

Diploma 27 Juni:

6. Walterus Emile Johannes Bosmans, geb. te Bergen op Zoom, 26 September 1886.

Diploma 27 Juli:

7. Jakob Bekkering, geb. te Veendam, 8 October 1881;
8. Karel Louis André Marie Hubert Sadée, geb. te Rotterdam, 27 Maart 1886.

De totaal-indruk, dien de Commissie van de afgelegde examens ontving, wenscht zij bij het einde der tweede zitting mede te deelen.

Breda, 10 Augustus 1905.

H. J. Spitzen Jr., *Voorzitter.*
H. J. H. M. Janzen, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 15 September 1905, n°. 216.

N°. 73.

VERSLAG *van het toelatingsexamen voor het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord, opgemaakt ter voldoening aan art.* 48 *van het Reglement voor voornoemd examen, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Oorlog, ad interim Minister van Marine, d.d.* 21 *Januari* 1903, *Bur. S/B n°.* 50, *gewijzigd bij beschikking van den Minister van Marine, d.d.* 24 *Februari* 1904, *Bur. S/B n°.* 55.

Samenstelling der commissie.

De commissie, benoemd bij beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Marine, dd. 15 April 1905, Bur. S/B n°. 73, was saamgesteld als volgt:

Lid en voorzitter: kapitein-luitenant ter zee H. O. W. Planten.

Leden, de heeren:

dr. H. J. Oosting, leeraar aan het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord, voor het examen in de natuurkunde (assessor voor de meetkunde);

C. D. A. Zimmermann, leeraar aan 's Rijks- hoogere burgerschool met 5-j. cursus te Middelburg, voor het examen in de meetkunde (assessor in de natuurkunde);

G. C. Dibbetz, tijdelijk leeraar aan het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord, voor het examen in de stelkunde (assessor in de rekenkunde);

C. Krediet, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5-j. cursus te Rotterdam, voor het examen in de rekenkunde (assessor in de stelkunde);

J. de Vries, gemeentelijk inspecteur voor het lager onderwijs te Amsterdam, voor het examen in de vaderlandsche en algemeene geschiedenis (assessor in de aardrijkskunde);

A. Groenier, leeraar aan 's Rijks- hoogere burgerschool met 5-j. cursus te Utrecht, voor het examen in de aardrijkskunde (assessor in de vaderlandsche en algemeene geschiedenis);
S. A. Leopold, leeraar aan 's Rijks- hoogere burgerschool met 5-j. cursus te Goes, voor het examen in de Fransche taal (assessor in de Engelsche taal);
T. le Clerq, leeraar aan het Kon. Instituut voornoemd, voor het examen in de Engelsche taal (assessor in de Fransche taal);
dr. H. A. J. van Swaay, leeraar aan 's Rijks- hoogere burgerschool met 5-j. cursus te Tilburg, voor het examen in de Nederlandsche taal (assessor in de Hoogduitsche taal);
A. van Dissel, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5-j. cursus te Deventer, voor het examen in de Hoogduitsche taal (assessor in de Nederlandsche taal).

Plaatsvervangende leden, de heeren:

L. M. Baale, leeraar aan de tweede hoogere burgerschool met 3-j. cursus te Amsterdam, voor het examen in de Nederlandsche, de Fransche, de Engelsche en de Hoogduitsche taal;
dr. W. Bouwman, leeraar aan het gymnasium te Schiedam, voor het examen in de wiskunde en de natuurkunde;
dr. W. F. van Vliet jr., leeraar aan de hoogere burgerschool met 5-j. cursus te Delft, voor het examen in de vaderlandsche en algemeene geschiedenis en aardrijkskunde.

Aan de commissie toegevoegd:

als secretaris, de officier van administratie 2de klasse M. C. Jautze;
voor de beoordeeling van het handteekenen: de heer M. D. van Dijk, leeraar aan het Koninklijk Instituut voornoemd.

Bij ministerieele resolutie dd. 24 Juli 1905, Bureau S/B n°. 15, werd aan den heer dr. H. J. Oosting, op diens verzoek, eervol van het lidmaatschap der commissie ontheffing verleend en in zijne plaats als lid dier commissie voor het examen in de natuurkunde (assessor voor de meetkunde) aangewezen de heer dr. W. Bouwman, die als plaatsvervangend lid weder vervangen werd door den heer dr. J. C. van den Berg, leeraar aan het Koninklijk Instituut voornoemd.

Regeling van het examen.

Het examen werd afgenomen overeenkomstig het Reglement voor het toelatingsexamen voor het Koninklijk Instituut voor

de Marine te Willemsoord, vastgesteld bij ministerieel besluit dd. 21 Januari 1903 en gewijzigd bij ministerieel besluit dd. 24 Februari 1904.

Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gelijktijdig plaats op 20, 21 en 22 Juli in de groote zaal van het gebouw van het Kon. Zoöl. Bot. Genootschap aan de Koningskade.

Het mondeling examen werd gehouden aan het Departement van Marine te 's Gravenhage. Het begon 31 Juli en eindigde 12 Augustus.

De candidaten waren daarbij verdeeld in 5 groepen van 8 en 1 groep van 7.

Aantal adspiranten.

Het aantal opengestelde plaatsen voor adelborst 3de klasse bedroeg 16.

Hiervoor meldden zich aan 78 candidaten, waarvan 38 uitsluitend voor den zeedienst en 40 voor den zeedienst en de Cadettenschool.

Van de 38 eerstgenoemden hadden 2 candidaten en van de 40 laatsten 4 candidaten ook examen afgelegd voor adspirant-machinist.

Vóór de keuring trokken zich 3 candidaten terug, terwijl bij de keuring 3 niet opkwamen.

Bij het eerste geneeskundig onderzoek op 15, 17 en 18 Juli werden 34 candidaten afgekeurd, die allen herkeuring aanvroegen. Bij deze herkeuring kwamen 3 niet op en werden 10 alsnog geschikt verklaard. Bij het schriftelijk examen kwam 1 candidaat niet op, zoodat zoowel aan het schriftelijk als aan het mondeling examen werd deelgenomen door 47 candidaten.

Van deze 47 waren 35 laatstelijk afkomstig van particuliere scholen, onder wie er 6 waren die te voren een of meer jaren onderwijs aan eene hoogere burgerschool hadden genoten. De 12 overige candidaten waren afkomstig van hoogere burgerscholen.

Uitslag van het examen.

De uitslag van het examen is dat 22 of 47 pct. van het aantal candidaten een voldoend, 25 of 53 pct. een onvoldoend examen aflegden.

12 der candidaten hadden het examen reeds een vorig maal afgelegd en wel allen in 1904. Van deze hebben thans 4 voldaan. Van de 22 geslaagde candidaten werden de 16 hoogste nummers tot plaatsing voorgedragen.

Bijlage I geeft de rangschikking, benevens de examen- en eindcijfers aan van de candidaten die *niet* voldeden.

Bijlage II bevat de gegevens betreffende het aantal en percentage van de candidaten, dat in de verschillende vakken *niet* heeft voldaan.

Algemeene beschouwingen.

Meetkunde. Het examen in dit vak gaf tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding.

Reken- en stelkunde. Ofschoon de uitkomst van het onderzoek naar de kennis in deze vakken bevredigend mag heeten, bleek toch dat het bewijs van eene eenvoudige eigenschap meestal niet zonder eenige hulp kon gegeven worden De commissie kreeg den indruk, dat het nauwkeurig cijferen bij vele jongelieden te wenschen overlaat en dit zoowel bij schriftelijk als bij mondeling onderzoek.

Natuurkunde. Den uitslag van het examen in de natuurkunde vindt de sub-commissie niet bevredigend. Bij een groot aantal adspiranten bleek, dat zij geene of althans zeer weinig proeven gezien hadden. Bovendien liet bij het grootste deel der candidaten de nauwkeurigheid, waarmede eenvoudige proeven en toestellen waren bestudeerd, veel te wenschen over.

Nederlandsch. Wat het examen in dit vak betreft valt op te merken, dat bij de meeste candidaten de leestoon te wenschen overliet, dat velen blijk gaven grammatisch niet behoorlijk onderlegd te zijn, dat de kennis van woorden en uitdrukkingen vaak onvoldoende was en menigeen zelfs de eenvoudigste beeldspraak niet kon verklaren.

Fransch. Bij het onderzoek naar de kennis van de Fransche taal bleek, dat verscheidene candidaten de studie van de eenvoudigste spraakkunstige regels hadden verwaarloosd; een gevolg daarvan was, dat aan een vrij groot aantal een onvoldoend cijfer voor de schriftelijke vertaling moest worden toegekend. Het mondeling examen gaf overigens bevredigende resultaten.

Engelsch. Het onderzoek naar de kennis in deze taal heeft dit jaar geen aanleiding gegeven tot het maken van bijzondere opmerkingen.

Duitsch. Bij het examen in deze taal bleek, dat de regels der grammatica veelal slechts werktuigelijk van buiten waren geleerd; de toepassing er van was bij vele candidaten onbe-

vredigend. Ook het onderzoek naar de eenvoudigste zaken, het Duitsche taaleigen betreffende, leverde ongunstige resultaten op. De uitspraak viel in het algemeen te roemen.

Aardrijkskunde en geschiedenis. Het examen in deze vakken gaf geen aanleiding tot het maken van bijzondere opmerkingen.

Handteekenen. De candidaten teekenden naar keuze een plaat (vlakversiering) of een blokmodel (garenspoel). Van de 47 adspiranten kozen 30 te teekenen naar het blokmodel.

Voor het teekenwerk kon worden toegekend het cijfer 20 2 maal, 30 7 maal, 40 12 maal, 50 13 maal, 60 8 maal, 70 3 maal en 80 2 maal, alzoo onvoldoende of minder 21 en voldoende of meer 26.

In 1904 onvoldoende of minder 42 en voldoende of meer 27.

Met genoegen mag geconstateerd worden dat de uitslag in dit jaar weer gunstiger is dan in voorgaande jaren. Het cijfer 10 in 1904 10 maal toegekend, kwam nu niet voor, terwijl 20, toen 8 maal, nu slechts 2 maal werd gegeven.

De commissie kan ten slotte tot haar genoegen constateeren, dat, in tegenstelling met vorige jaren, de uitslag van het examen bijzonder gunstig was. Van het betrekkelijk gering aantal adspiranten voldeden toch een 6tal meer dan het aantal opengestelde plaatsen bedroeg.

's Gravenhage, 15 Augustus 1905.

De Voorzitter, H. O. W. Planten. *De Secretaris*, Jautze.

BIJLAGE I.

Toelatingsexamen voor het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord.

STAAT *aanwijzende de rangschikking en de examen- en eindcijfers der adspiranten, die wel hebben voldaan doch niet zijn geplaatst zoomede van de adspiranten, die niet hebben voldaan.*

Rangnummer.	Examencijfers.				Totaal der examencijfers van de wiskundige vakken en natuurkunde.		Examencijfers.						Totaal der examen-cijfers van de letter-kundige vakken.	Examen-cijfer voor hand-teekenen.		Eindcijfer.
							Talen.									
	Meetkunde.	Stelkunde.	Rekenkunde.	Natuurkunde.	Enkel-voud.	Twee-voud.	Nederlandsch.	Fransch.	Engelsch.	Hoogduitsch.	Geschiedenis.	Aardrijkskunde.		Enkelvoud.	De helft.	
22	51	55	55	50	211	422	50	58	37	65	80	70	360	30	15	797
23	70	69	64	19	222	444	55	66	64	44	75	70	374	30	15	833

25	64	35	55	62	216	432	50	25	44	53	70	60	302	70	35	769
26	30	50	62	42	184	368	53	47	41	61	90	85	377	40	20	765
27	43	64	45	48	200	400	52	64	52	50	65	60	343	40	20	763
28	56	35	45	50	186	372	55	40	48	50	80	80	353	75	38	763
29	42	58	58	23	181	362	57	57	50	65	60	75	364	55	28	754
30	45	58	57	32	192	384	51	65	50	69	55	50	340	40	20	744
31	40	58	62	44	204	408	62	65	40	42	50	50	309	50	25	742
32	44	45	60	50	199	398	52	43	54	43	60	50	302	80	40	740
33	49	30	45	50	174	348	65	61	53	50	65	65	359	30	15	722
34	45	33	50	40	168	336	50	64	51	54	50	50	319	30	15	670
35	50	35	57	22	164	328	43	53	50	40	60	50	296	50	25	649
36	48	30	15	40	133	266	50	60	59	63	60	60	352	55	28	646
37	46	45	42	24	157	314	50	43	36	39	60	70	298	60	30	642
38	25	35	65	30	155	310	46	55	47	43	50	60	301	40	20	631
39	38	30	50	20	138	276	63	65	52	61	40	40	321	40	20	617
40	44	25	39	20	128	256	48	50	54	48	50	50	300	45	23	579
41	27	20	30	30	107	214	55	30	34	48	65	75	307	50	25	546
42	42	35	35	45	157	314	20	18	43	47	35	45	208	30	15	537
43	18	20	20	50	108	216	42	38	50	39	40	40	249	65	33	498
44	25	40	45	19	129	258	38	29	35	39	15	60	216	45	23	497
45	14	20	33	15	82	164	55	40	43	48	55	50	291	20	10	465
46	11	10	35	17	73	146	38	15	10	25	40	55	183	50	25	354
47	9	15	25	12	61	122	30	25	41	15	15	30	156	40	20	298

De Voorzitter,
H. O. W. PLANTEN.

De Secretaris,
JAUTZE.

BIJLAGE II.

STAAT *aanwijzende het aantal adspiranten dat in de verschillende vakken* niet *heeft voldaan.*

	Aantal.	Aantal in pct. van het getal geëxamineerden.
Aan de vereischten van het examen voldaan.	22	47
Aan de vereischten van het examen *niet* voldaan	25	53
Niet voldaan in meetkunde . . .	24	51
id. stelkunde . . .	18	38
id. rekenkunde. . .	13	27
id. natuurkunde . .	25	53
id. Nederlandsche taal	10	21
id. Fransche id.	12	25
id. Engelsche id.	14	29
id. Hoogduitsche id.	18	38
id. geschiedenis . .	7	15
id. aardrijkskunde. .	5	10

De Voorzitter,
H. O. W. PLANTEN.

De Secretaris,
JAUTZE.

Bijlage III.

EXAMEN-TABLEAU.

Schriftelijk examen.

Dagen.	Uren.	Vakken.	Aantal en aard der vragen.	Mede te brengen boeken enz.
1ste dag.	8.30—9	Aanwijzen der plaatsen enz.		
	9—10	Rekenkunde.	5 vraagstukken.	Logarithmentafel.
	10.15—11.45	Stelkunde.		
	1.30—2.30	Fransche taal.	Eene vertaling uit het Nederlandsch in het Fransch *).	
	2.45—4.15	Aardrijkskunde.	Twee opstellen, voor elk drie kwartier, naar keuze uit twee stellen van twee vragen ieder.	
2de dag.	9—11	Meetkunde.	Drie vraagstukken.	Passerdoos.
	1—3	Natuurkunde.	Drie vragen of vraagstukken.	
	3.15—4.15	Engelsch.	Eene vertaling uit het Nederlandsch in het Engelsch *).	
3de dag.	9—11	Nederlandsch.	Een opstel (één uur) naar keuze uit drie onderwerpen. Beantwoording van opgaven.	
	11.15—12.15	Hoogduitsch.	Eene vertaling uit het Nederlandsch in het Hoogduitsch *).	
	2—3.30	Geschiedenis.	Een opstel over de vaderlandsche en een over de algemeene geschiedenis, beide naar keuze uit twee vragen over ieder vak, elk opstel $^{3}/_{4}$ uur.	

*) Woordenboeken worden door den voorzitter verstrekt.

Mondeling examen.

Bij eene groepsterkte van 8 adspiranten.

Nummer van den adspirant.	Eerste dag.					Tweede dag.					4.30 uur.
	Uren.					Uren.					
	9 tot 10	10.15 tot 11.15	11.30 tot 12.30	2 tot 3	3.15 tot 4.15	9 tot 10	10.15 tot 11.15	11.30 tot 12.30	2 tot 3	3.15 tot 4.15	
1	*a*		*d*		*b*		*e*	*f*	*c*		Vergadering der commissie.
2	*b*		*e*		*c*		*a*	*f*	*d*		
3	*c*		*a*		*d*		*b*	*f*	*e*		
4	*d*		*b*		*e*		*c*	*f*	*a*		
5		*e*		*c*		*a*	*f*	*d*		*b*	
6		*a*		*d*		*b*	*f*	*e*		*c*	
7		*b*		*e*		*c*	*f*	*a*		*d*	
8		*c*		*a*		*d*	*f*	*b*		*e*	

a. { Natuurkunde. Meetkunde.

b. { Rekenkunde. Stelkunde.

c. { Nederlandsche taal. Hoogduitsche taal.

d. { Engelsche taal. Fransche taal.

e. { Geschiedenis. Aardrijkskunde.

f. Teekenen.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 16 September 1905, n°. 216.

N°. 74.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE *te Utrecht belast met het afnemen der practische examens van arts en tandmeester*, *van* 1 *Augustns* 1904 *tot* 1 *Augustus* 1905.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie te Utrecht belast met het afnemen der practische examens van arts en tandmeester, van 1 Augustus 1904 tot 1 Augustus 1905, heeft de eer aan Uwe Excellentie het volgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

In het geheel zijn 108 candidaten geëxamineerd. Voor het eerste gedeelte artsexamen hebben zich 45 candidaten aangemeld, voor het tweede gedeelte 48 en 15 voor het tandmeesterexamen.

Van de 45 candidaten voor het eerste gedeelte zijn 36 geslaagd en 9 afgewezen.

Van de 48 candidaten voor het tweede gedeelte zijn 33 geslaagd en 15 afgewezen.

Van de 15 candidaten voor het tandmeestersexamen zijn 6 geslaagd en 9 afgewezen.

De namen dergenen die geslaagd zijn voor het eerste gedeelte van het artsexamen, zijn:

A. Spaans, candidaat-arts;
J, Gewin, medic.-doctorandus;
C. Bakker, medic.-doctorandus;
J. W. Schuiling, medic.-doctorandus;
J. J. B. J. Slotboom, medic.-doctorandus;
J. J. van Lonkhuyzen, medic.-doctorandus;
C. E. Volker, candidaat-arts;
E. P. J. C. Tasset, candidaat-arts;
mejuffrouw R. Snuyff, candidaat-arts;

W. Waller, medic.-doctorandus;
L. Facée Schaeffer, candidaat-arts;
A. L. M. Muskens, medic.-doctorandus;
F. C. D. de Ridder, candidaat-arts;
W. D. van Renesse, medic.-doctorandus;
J. W. A. Gewin, medic.-doctorandus;
H. C. Hovenman. candidaat-arts;
A. N. C. Beck, candidaat-arts;
L. Weijl, medic.-doctorandus;
J. Exalto, candidaat-arts;
W. de Vries, candidaat-arts;
H. C. Jans, candidaat-aris;
A. J. J. C. Niks, candidaat-arts;
H. W. Parrée, medic.-doctorandus;
A. A. van Velthuyzen, candidaat-arts;
A. ten Doesschate, medic.doctorandus;
L. A. M. Riemens, candidaat-arts;
C. A. Schaly, medic -doctorandus;
G. Goekoop, candidaat-arts;
B. Branderhorst, candidaat-arts;
A. K. M. Noyons, medi-.-doctorandus;
J. J. de Jong, candidaat-arts;
J. F. M. Bosman, medic.doctorandus;
J. J. Lap, candidaat-arts;
C. C. van der Flier, medic.-doctorandus;
J. G. van der Harst, candidaat-arts;
M. A. Jelier, medic.-doctoradus.

De namen dergenen die het artsdiploma verworven hebben zijn:

Pierre Henri Etienne Verberne, geboren te Voorburg 10 December 1874, medic.-doctorandus;
Auguste Théodore Heumakers, zich noemende Hoedemakers, geboren te Maastricht 14 Juli 1877, medic.-doctorandus;
Willem Bernard Clemens Hubert Canoy, geboren te Venlo 11 Augustus 1874, medic.-doctorandus;
Adrianus van Maanen, geboren te Oud-Vossemeer 24 Augustus 1876, medic.-doctorandus;
Anthony Hubert Leo Emile Piters, geboren te Eijsden 28 Augustus 1868, medic.-doctorandus;
Henri Marie Johan Frederik Niks, geboren te Babouw (res. Timor) 8 September 1875, candidaat-arts;
Johan Gilles Remijnse, geboren te Goes 19 Januari 1878, medic.-doctorandus;

Albert Adriaan Theodor Sedée, geboren te Delft 29 Januari 1878, medic.-doctorandus;

Gerardus Josephus Widdershoven, geboren te Hulsberg 31 December 1878, medic.-doctorandus;

Victor Emilius Nierstrasz, geboren te Sluis 23 October 1880, medic.-doctorandus;

Floris Aart Schaly, geboren te Breukelen, 13 Juli 1880, candidaat-aris;

Arie Deenik, geboren te Rotterdam 4 October 1878, medic.-doctorandus;

Wilhelmus Adrianus van Schie, geboren te Maassluis 7 December 1879, candidaat-arts;

Evert van Kekem, geboren te Zwollerkerspel 29 Maart 1880, medic.-doctorandus;

Abraham Gerard Theunisse, geboren te Leeuwarden 14 Maart 1877, candidaat-arts;

Gerrit Jan Elibert Boswinkel, geboren te Groningen 3 April 1880, candidaat-arts;

Nicolaas Anton Stutterheim, geboren te Middelburg 4 Maart 1873, medic.-doctorandus;

Pieter Verschoor, geboren te Sleeuwijk 26 November 1874, medic.-doctorandus;

Adriaan Monnik, geboren te Benschop 12 September 1851, medic.-doctorandus;

Henri Frederik Dubois, geboren te Utrecht 6 September 1880, medic.-doctorandus;

Philip Jacob Köhler, geboren te Almkerk 24 Augustus 1878, medic.-doctorandus;

Herman Johan Stomps, geboren te Loenen, 28 November 1878, candidaat-arts;

Jacob Pieter Bijl, geboren te Stávoren 3 Juni 1880, candidaat-arts;

Johannes Theodorus ten Have, geboren te Deventer 8 Mei 1877, medic-doctorandus;

Arie Pieter Quirijns, geboren te 's Grevelduin Capelle 23 Juli 1876, medic.-doctorandus;

Adriaan Johan Fischer, geboren te Utrecht 13 December 1879, candidaat-arts.

Arie Overbosch, geboren te Gouda 31 October 1878, medic.-doctorandus;

Dirk Jan Adriaan van Reekum, geboren te Tricht 26 Juni 1876, medic.-doctorandus;

Hayko Gerard Hendrik Bennema, geboren te Groningen 2 Maart 1877, medic.-doctorandus;

Joannes Gewin, geboren te Abcoude 30 Maart 1877, medic.-doctorandus;

François Hendrik Johan, geboren te Modjokerto 2 Februari 1877. candidaat-arts;

Cornelis Bakker, geboren te Utrecht 26 Juni 1882, medic.-doctorandus;

Gerard Martinus Versteeg, geboren te Zeist 5 Juni 1876, medic.-doctorandus.

Het diploma van tandarts is uitgereikt aan:

Gerrit Willem van der Linde, geboren te Kampen 8 Juli 1877;

mejuffrouw Marie Isebree Moens, geboren te Goes 12 Juni 1882;

Berend Beins, geboren te Zutphen 26 April 1868;

Jan Hendrik Muntendam, geboren te Veendam 22 September 1878;

Melchior Feenstra, geboren te Holwerd 3 December 1875;

Mozes Woroniok, zich noemende en teekenende Waronick, geboren te Petersburg 4 Mei 1879.

Utrecht, 21 Augustus 1005.

Van de Commissie,

De Voorzitter, H. ZWAARDEMAKER.

De Secretaris, G. P. WESSELINK.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 15 September 1905, n°. 216.

N°. 75.

UITSLAG *van de in* 1905 *te Rotterdam gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in handteekenen, rechtlijnig teekenen en boetseeren.*

Handteekenen en perspectief (MI).

Mannelijke candidaten.

Aangemeld hadden zich 49 candidaten, van wie 22 zich hebben teruggetrokken; aan één candidaat werd op den laatsten dag van zijn examen de verdere deelneming aan het examen ontzegd; 5 zijn afgewezen en 21 zijn toegelaten, t. w.:

J. C. Bander van Marken—Binnen.
W. H. Bik van 's Gravenhage;
W. Bogtman van Haarlem:
W. H. de Bruin van 's Gravenhage;
G. Burger van 's Gravenhage;
D. A. A. W. Dobbe van 's Gravenhage;
A. B. C. H. Franke van 's Gravenhage;
A. L. Gerretsen van 's Gravenhage;
G. E. de Groot van 's Gravenhage;
H. Hartemink van Leeuwarden;
P. van der Hem van Amsterdam;
C. van Heukelom van Delft;
G. P. L. Hilharst van Utrecht;
J. Jongert van Amsterdam;
G. Kats van Haarlem;
J. de Kruyf van 's Gravenhage;
H. E. Mees van 's Gravenhage;
J. Reijenga van Haarlem;
J. Vaandrager van 's Gravenhage;
C. P. de Wit van Amsterdam;
A. van der Zweep van Utrecht.

Vrouwelijke candidaten.

Aangemeld hadden zich 38 candidaten, van wie 19 zich hebben teruggetrokken, 8 zijn afgewezen en 11 zijn toegelaten, t. w. de dames:

M. C. de Brauw van Amsterdam;
A. M. Bik van 's Gravenhage;
E. Goedkoop van Nelle van Delft;
L. van Groningen van Leiden;
M. M. C. Herrmann van Delft;
J. D. Lensvelt van Bussum;
A. B. de Raaf van Amsterdam;
J. H. J. Ulfers van 's Gravenhage;
J. A. L. Vermijne van 's Gravenhage;
E. A. van der Veer van 's Gravenhage;
J. van der Weide van 's Gravenhage.

Rechtlijnig teekenen en perspectief (M II).

Aangemeld hadden zich 26 mannelijke candidaten, van wie 2 niet zijn opgekomen, 11 zich hebben teruggetrokken, 5 zijn afgewezen en 8 zijn toegelaten, t. w.:

J. W. van Arkel van 's Gravenhage;
F. J. G. Becker van 's Gravenhage;
J. Doets van Purmerend;
B. Helleman van Venlo;
C. J. Jes van Arnhem;
C. Petrus Czn. van Amsterdam;
L. Streefkerk van Naarden.
A. Vonk van Amsterdam.

Boetseeren (O).

Aangemeld hadden zich 1 mannelijke en 1 vrouwelijke candidaat. De mannelijke candidaat is afgewezen,
Toegelaten: mejuffrouw P. M. Hoffmann van Amsterdam.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 15 September 1905, n°. 216.

N°. 76.

UITSLAG *van de in* 1905 *te 's Gravenhage gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in de Hoogduitsche taal.*

Akte A.

Mannelijke candidaten.

Aangemeld hadden zich 55 candidaten, van wie 3 niet zijn opgekomen; 12 trokken zich na het schriftelijk examen terug, 19 werden afgewezen en 21 toegelaten, te weten:

S. Anholt, van Groningen;
F. P. Augusten, van Zandvoort;
J. F. Bakker, van 's Gravenhage;
J. H. Bonthond, van Arnhem;
J. C. de Buisonjé, van Amsterdam;
K. F. X. Daelen, van Amsterdam;
D. J. van Enst, van Breda;
M. D. Henkel, van Amsterdam;
H. Hofstee, van Sloterdijk;
J. Hovens Gréve, van Amsterdam;
H. Jansen, van Amsterdam;
A. Jonckers, van Amsterdam;
P. B. Jorissen, van Heerenveen;
L. M. Marx, van Rotterdam;
M. Metlen, van Groningen;
J. M. Mertens, van Nijmegen;
N. Slotboom, van Renkum;
J. F. A. Sparre, van Amsterdam;
C. C. Strässer, van Watergraafsmeer;
J. J. Stratingh, van Groningen, en
G. C. Terhart, van Oudenbosch.

Vrouwelijke candidaten.

Aangemeld hadden zich 38 candidaten, waarvan 1 niet is opgekomen; 4 trokken zich na het schriftelijk examen terug, 19 werden afgewezen en 14 toegelaten, te weten de dames:

N. J. P. van Aardenne, van Dordrecht;
E. Barth, van Schimmert;
J. H. Bosscher, van Stadskanaal;
E. A. W. Broes van Dort, van Brielle;
M. Goudsmit, van Amsterdam;
A. H. Könstedt, van Bennebroek;
M. J. von der Möhlen, van Winterswijk;
J. Perié, van Teteringen;
F. Polak, van Deventer;
M. A. Scholte, van Amsterdam;
J. M. Scholten, van Amsterdam;
A. Schuitemaker, van Amsterdam;
A. H. G. Surie, van 's Gravenhage;
H. Temminck, van Utrecht.

Akte B.

Mannelijke candidaten.

Aangemeld hadden zich 20 candidaten, van wie 2 niet zijn opgekomen, 1 trok zich onder het schriftelijk examen, 1 onder het mondeling examen terug, 6 werden afgewezen en 10 toegelaten, te weten:

J. Gerzon, van Amsterdam;
J. van Hessen, van Groningen;
H. Huffnagel, van Roermond;
G. Jonker, van Nijmegen;
H. A. L. van Olphen, van 's Gravenhage;
A. Petermeijer, van Dordrecht;
B. W. Speekman, van Groningen;
P. Voogd, van Amsterdam;
J. L. Vreven, van Groningen;
E. P. Zandijk, van Rotterdam.

Vrouwelijke candidaten.

Aangemeld hadden zich 3 candidaten, die allen zijn geëxamineerd en toegelaten, te weten de dames:

Th. H. J. J. Baart de la Faille, van Groningen:
J. Oosting, van Rotterdam, en
I. A. Thomése, van 's Gravenhage.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 15 September 1905, n°. 216.

N°. 77.

VERSLAG *van het examen tot toelating als cadet aan de Cadettenschool in het jaar* 1905, *opgemaakt ter voldoening aan art.* 8 *der wet van* 21 *Juli* 1890 (Staatsblad n°. 126).

A. Samenstelling der commissie.

Ingevolge de aankondiging in de *Nederlandsche Staatscourant* van 21 en 22 Mei 1905, n°. 119, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: luitenant-kolonel W. F. K. Bischoff van Heemskerck, van het 5de regiment infanterie;

leden en examinatoren in de achter hunne namen gestelde vakken:

T. Boekholt, eerste-luitenant van den staf der infanterie en leeraar aan de Cadettenschool, rekenkunde;

G. W. F. Epkema, kapitein van het 8ste regiment infanterie, stelkunde;

W. Kaas, eerste-luitenant van den staf der infanterie en leeraar aan de Cadettenschool, meetkunde;

H. C. van Cappelle, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Nijmegen, natuurkunde;

A. J. E. Lucardie, eerste-luitenant van het 7de regiment infanterie, geschiedenis;

P. H. J. van der Heem, eerste-luitenant van het 2de regiment infanterie, aardrijkskunde;

H. Jacobs, onderwijzer aan de Kweekschool voor onderwijzers te Maastricht, Nederlandsche taal;

K. R. Gallas, leeraar aan de Cadettenschool, Fransche taal;

H. G. Baints, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te den Helder, Hoogduitsche taal;

dr. G. Nolst Trenité, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met vijf- en driejarigen cursus te Haarlem, Engelsche taal;

secretaris: eerste-luitenant J. G. Lutz, van den staf der infanterie en werkzaam aan de Cadettenschool.

Aan den voorzitter was tevens opgedragen het examineeren in handteekenen.

B. Aantal adspiranten.

Het oorspronkelijk aantal adspiranten bedroeg 138.

Vóór de keuring trokken zich 4 adspiranten terug, zoodat 134 geneeskundig moesten worden onderzocht; hiervan kwamen er 132 op, daar één hunner zich niet aanmeldde en één hunner door ziekte verhinderd was.

Deze laatste werd later te Alkmaar geneeskundig onderzocht en geschikt bevonden.

Bij het geneeskundig onderzoek dat te 's Gravenhage, Arnhem en Breda plaats had werden 107 adspiranten dadelijk geschikt bevonden, terwijl er 25 werden afgekeurd, waarvan zich 22 aan eene herkeuring wenschten te onderwerpen.

Van deze 22 adspiranten mankeerde er echter één bij het schriftelijk examen, zoodat hij ook niet voor de herkeuring werd opgeroepen, de overige 21 adspiranten kwamen bij het nader geneeskundig onderzoek te Alkmaar op; van hen werden er 12 alsnog geschikt bevonden.

Het aantal goedgekeurden bedroeg dus 120.

Aan het schriftelijk examen dat 7 en 8 Juli te 's Gravenhage, Arnhem en Breda werd gehouden, namen 129 jongelieden deel, namelijk te 's Gravenhage 74, te Arnhem 40 en te Breda 15.

Het aantal jongelieden dat mondeling examen kon afleggen, bedroeg dus 120, waarvan zich 116 aan dat examen onderwierpen, daar 4 hunner zich terugtrokken.

C. Regeling van het examen.

Het schriftelijk gedeelte van het examen had plaats als onder B is genoemd.

Het mondeling gedeelte nam een aanvang op 13 Juli en duurde tot en met 2 Augustus d. a. v.

De 116 adspiranten werden verdeeld in 9 ploegen van 10, 2 ploegen van 9 en 1 ploeg van 8.

Voor elke ploeg duurde het examen $1^1/_2$ dag.

Bijlagen 1 en 2 geven een gedetailleerd overzicht van de regeling van het schriftelijk en het mondeling gedeelte van het examen.

Bijlage 3 bevat de algemeene ranglijst van de adspiranten die in 1905 *niet* hebben voldaan.

Overigens had het examen plaats volgens de bestaande voorschriften.

D. Bijzondere opmerkingen omtrent het examen in de verschillende leervakken.

Omtrent de verschillende leervakken werd door de daartoe aangewezen sub-commissiën het volgende opgemerkt:

Rekenkunde. Het examen in dit vak gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Stelkunde. Het examen in dit vak gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Meetkunde. Het examen in dit vak gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Natuurkunde. Bij het examen in dit vak werd opgemerkt dat zeer vele candidaten het hoofdstuk over arbeid en arbeidsvermogen geheel verwaarloosd hadden. Ook wist nagenoeg niemand dat de zwaartekracht eene ontbondene is van de algemeene aantrekkingskracht. Velen kenden wel formules en wetten, doch wisten ze niet toe te passen.

Aardrijkskunde. De meeste adspiranten hebben zich niet op de hoogte gesteld van de eischen genoemd in punt *e* van het programma voor het toelatingsexamen.

In den regel was voldoende werk gemaakt van de aardrijkskunde der werelddeelen en van Europa, terwijl de kennis van Nederland en zijne koloniën te wenschen overliet.

Geschiedenis. Het examen in dit vak gaf aanleiding tot de volgende opmerkingen:

1°. over het algemeen hadden de adspiranten nog weinig begrip van geschiedkundig verband;

2°. het tijdvak der 18de eeuw was door velen schromelijk verwaarloosd, vooral de laatste helft dier eeuw;

3°. bijna allen wisten zoo goed als niets van de geschiedenis onzer koloniën.

Nederlandsche taal. Vele opstellen mochten als zoodanig voldoende, goed en zelfs zeer goed genoemd werden. In verscheidene kwamen echter grove fouten tegen de regels der spelling en buiging voor, terwijl in bijna alle de leesteekens grootendeels ontbraken.

De kennis der spraakleer liet vaak zeer veel te wenschen over.

Fransche taal. Het aantal candidaten, niet gewoon zich een weinig in het Fransch uit te drukken en niet in staat eenvoudig Fransch te verstaan, was groot; ook liet de uitspraak dikwijls te wenschen over.

Velen hadden geen kennis van de eenvoudigste zaken, zelfs uit de syntaxis.

Hoogduitsche taal. Het examen in dit vak gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Engelsche taal. Tot drieërlei opmerkingen gaf het examen in dit vak aanleiding.

Vooreerst dat, ook daar waar de algemeene kennis niet onvoldoende werd geacht, een zeer scherp inzicht in de weinige grammaticale moeilijkheden, die behandeld werden, veelal ontbrak; voorts dat de meeste candidaten zelfs met de gebruikelijkste idiomen onbekend bleken en ten slotte, dat de uitspraak, in het bijzonder de klankvorming, over het algemeen uitermate slecht moest genoemd worden. Met name de r, de stemhebbende th en slotmedeklinkers werden (behoudens eene enkele uitzondering) steeds verkeerd gevormd.

Dit zeer belangrijk onderdeel der taalstudie scheen door verreweg de meeste candidaten volkomen verwaarloosd te zijn.

Alkmaar, 7 Augustus 1905.

Voor de Commissie,

De Voorzitter,

BISCHOFF VAN HEEMSKERCK,

De Secretaris,

J. G. LUTZ.

BIJLAGE 1.

TOELATINGSEXAMEN CADETTENSCHOOL.

Tableau voor het schriftelijk gedeelte van het examen.

	Duur van het examen, voor of na den middag.	VAKKEN.	Nummer der vragen.	Tijdstip waarop elke vraag moet worden uitgereikt.
	voormiddag:			
Vrijdag 7 Juli	8—9 uur	Nederlandsch	1	8 uur.
	9—$9^1/_4$ „	Rust		
	$9^1/_4$—$10^3/_4$ „	Rekenkunde	1 2 3	$9^1/_4$ „ $9^3/_4$ „ $10^1/_4$ „
	$10^3/_4$—11 „	Rust		
	11—12 „	Fransch	1	11 „
	12—1 „	Rust		
	namiddag:			
	1—$2^1/_2$ uur	Stelkunde	1 2 3	1 uur. $1^1/_2$ „ 2 „
	$2^1/_2$—$2^3/_4$ „	Rust		
	$2^3/_4$—4 „	Aardrijkskunde	1 2	$2^3/_4$ „ $3^1/_4$ „

Aanmerkingen. De geauthographeerde vragen moeten bij de antwoorden ingeleverd worden (art. 10).

Heeren leden van de commissie van toezicht worden verzocht, ingeval een adspirant zijn schriftelijk werk aanmerkelijk vroeger inlevert dan op het daarvoor vastgestelde uur, hiervan op het werk korte aanteekening te doen.

	Duur van het examen, voor of na den middag.	VAKKEN.	Nummer der vragen.	Tijdstip waarop elke vraag moet worden uitgereikt.
	voormiddag:			
	8—10 uur	Meetkunde	1	8 uur.
			2	8.40 „
			3	9.20 „
	10—10¼ „	Rust		
	10¼—11¾ „	Geschiedenis	1	10¼ „
			2	11 „
Zaterdag 8 Juli	11¾—12¾ „	Rust		
	namiddag:			
	12¾—1¾ uur	Hoogduitsch	1	12¾ uur.
	1¾—2 „	Rust		
	2—3 „	Natuurkunde	1	2 „
			2	2½ „
	3—3¼ „	Rust		
	3¼—4¼ „	Engelsch	1	3¼ „

Mede te brengen: Dictionnaires bij de talen. Passerdoozen en linialen bij de meetkunde. Logarithmentafels bij de stelkunde.

Alkmaar, 1 Juli 1905.

De Voorzitter der Examen-commissie,

BISCHOFF VAN HEEMSKERCK.

BIJLAGE 2.

Mondeling examen.

Nummer der adspiranten.	Oneven ploegen. 1½ dag.										
	9—9¾	9¾—10½	10½—11¼	11¼—12	1½—2¼	2¼—3	3—3¾	9—9¾	9¾—10½	10½—11¼	11¼
1	—	*a*	—	*e*	—	*d*	—	*c*	*f*	*b*	Vergadering der Commissie.
2	—	*b*	—	*a*	—	*e*	—	*d*	*f*	*c*	
3	—	*c*	—	*b*	—	*a*	—	*e*	*f*	*d*	
4	—	*d*	—	*c*	—	*b*	—	*a*	*f*	*e*	
5	—	*e*	—	*d*	—	*c*	—	*b*	*f*	*a*	
6	*a*	—	*e*	—	*d*	—	*b*	—	*c*	*f*	
7	*b*	—	*a*	—	*e*	—	*c*	—	*d*	*f*	
8	*c*	—	*b*	—	*a*	—	*d*	—	*e*	*f*	
9	*d*	—	*c*	—	*b*	—	*e*	—	*a*	*f*	
10	*e*	—	*d*	—	*c*	—	*a*	—	*b*	*f*	

Toelichtingen. *a.* Rekenkunde, natuurkunde. *b.* Meetkunde, stelkunde. *c.* Nederlandsche taal, Hoogduitsche taal. *d.* Engelsche taal, Fransche taal. *e.* Geschiedenis, aardrijkskunde. *f.* Teekenen.

Ploegsterkte *tien* adspiranten.

Even ploegen. $1^1/_2$ dag.

$1^1/_2$—$2^1/_4$	$2^1/_4$—3	3—$3^3/_4$	—	9—$9^3/_4$	$9^3/_4$—$10^1/_2$	$10^1/_2$-$11^1/_4$	$11^1/_4$—12	$1^1/_2$-$2^1/_4$	$2^1/_4$—3	3—$3^3/_4$	$3^3/_4$
a	*f*	*e*	—	—	*d*	—	*c*	–	*b*	—	Vergadering der Commissie.
b	*f*	*a*	—	—	*e*	—	*d*	—	*c*	—	
c	*f*	*b*	—	—	*a*	—	*e*	—	*d*	—	
d	*f*	*c*	—	—	*b*	—	*a*	—	*e*	—	
e	*f*	*d*	—	—	*c*	—	*b*	—	*a*	—	
—	*a*	*f*	—	*e*	—	*d*	—	*c*	—	*b*	
—	*b*	*f*	—	*a*	—	*e*	—	*d*	—	*c*	
—	*c*	*f*	—	*b*	—	*a*	—	*e*	—	*d*	
—	*d*	*f*	—	*c*	—	*b*	—	*a*	—	*e*	
—	*e*	*f*	—	*d*	--	*c*	—	*b*	—	*a*	

Bijlage 3.

ALGEMEENE RANGLIJST *van de adspiranten die in* 1905 *aan het toelatingsexamen voor de Cadettenschool niet hebben voldaan.*

Nummer bij de rangschikking verkregen.	Wenscht in aanmerking te komen voor eene plaatsing als cadet voor den dienst	Wenscht te worden geplaatst als:	Aantal punten bij het examen behaald in:											
			Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Natuurkunde.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Nederlandsche taal.	Fransche taal.	Hoogduitsche taal.	Engelsche taal.	Totaal	Teekenen.
1	h. t. l.	L. C.	48	45	49	52	54	67	58	40	60	48	521	50
2	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	66	66	50	38	53	50	60	40	35	48	506	40
3	in N. I.	L. C.	48	43	53	43	53	65	60	35	48	55	503	40
4	in N. I.	L. C.	44	55	39	33	47	62	55	55	55	55	500	50
5	in N. I.	L. C.	52	52	43	30	50	52	60	40	60	55	494	50
6	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	38	30	25	30	67	73	55	55	53	68	494	—
7	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	63	58	39	52	30	52	50	43	50	53	490	60
8	h. t. l.	L. C.	58	52	30	30	49	53	60	40	65	50	487	40
9	in N. I.	L. C.	29	51	51	53	52	50	55	40	55	50	486	40
10	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	46	51	45	23	70	50	48	50	45	55	483	60
11	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	32	55	39	60	55	50	50	50	45	45	481	40
12	h. t. l.	L. C.	51	54	54	50	50	35	65	35	40	45	479	50
13	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	64	59	39	18	37	47	50	50	60	60	474	—
14	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	45	51	39	58	50	50	43	35	40	55	466	70
15	1 h. t. l. 2 in N. I.	L. C.	37	50	41	25	50	50	60	45	58	50	466	50
16	in N. I.	L. C.	47	37	39	60	63	70	40	35	40	35	466	—
17	1 h. t. l. 2 in N. I.	L. C.	40	44	42	47	52	57	45	45	45	48	465	70
18	1 h. t. l. 2 in N. I.	L. C.	60	54	26	37	35	45	65	45	53	45	465	—
19	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	59	51	28	43	49	62	55	30	45	40	462	50
20	1 h. t. l. 2 in N. I.	L. C.	50	40	39	48	44	39	55	53	45	45	458	50

Nummer bij de rangschikking verkregen.	Wenscht in aanmerking te komen voor eene plaatsing als cadet voor den dienst	Wenscht te worden geplaatst als:	Aantal punten bij het examen behaald in:											
			Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Natuurkunde.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Nederlandsche taal.	Fransche taal.	Hoogduitsche taal.	Engelsche taal.	Totaal.	Teekenen.
21	in N. I.	L. C.	60	55	35	30	34	44	55	40	53	45	451	—
22	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	36	40	20	43	59	50	53	40	55	48	444	—
23	h. t. l.	L. C.	40	46	35	53	42	35	40	50	45	50	436	—
24	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	39	49	37	25	55	40	50	45	43	48	431	60
25	1 h. t. l. 2 in N. I.	L. C.	44	34	29	25	47	42	53	50	48	53	425	60
26	in N. I.	L. C	57	42	38	40	44	49	45	40	20	50	425	50
27	in N. I.	L. C.	36	57	39	25	25	43	45	40	50	50	410	50
28	h. t. l.	L. C.	45	35	24	18	44	40	58	50	40	45	399	20
29	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	35	44	39	38	20	18	45	38	53	58	388	40
30	h. t. l.	L. C.	29	35	32	15	24	33	58	35	63	35	359	60
31	1 h. t. l. 2 in N. I.	L. C.	45	39	29	20	32	34	45	45	40	30	359	40
32	h. t. l.	L. C.	29	31	24	45	50	50	45	20	25	30	349	30
33	in N. I.	L. C.	47	44	39	30	34	42	30	25	15	30	336	40
34	h. t. l.	L. C.	24	29	27	18	34	25	50	35	40	45	327	—
35	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	32	34	29	34	34	50	38	30	10	30	321	60
36	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	34	30	17	15	29	40	45	25	45	35	315	—
37	1 h. t. l. 2 in N. I.	L. C.	51	56	29	20	43	23	15	15	10	15	277	60
38	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	25	25	20	22	34	18	30	25	15	45	258	50
39	h. t. l.	L. C.	15	19	15	13	12	20	28	25	10	35	192	—

Aldus opgemaakt 3 Augustus 1905.

Voor de Commissie,

De Secretaris, J. G. Lutz.

De Voorzitter, Bischoff van Heemskerck.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 17 en Maandag 18 September 1905, n°. 218.

N°. 78.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE *gedurende het jaar* 1905 *te Groningen belast met het afnemen der examens van apothekersbediende.* (Eerste zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, gedurende het jaar 1905 te Groningen belast met het afnemen der examens van apothekersbediende, daartoe aangewezen bij Uwer Excellentie's beschikking van 27 April 1905, n°. 3943, afd. B. B., heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag aan te bieden over hare werkzaamheden gedurende de eerste zitting.

De Commissie bestaat uit de heeren dr. H. G. de Zaaijer, apotheker te Groningen, lid en voorzitter; E. Steenhuisen Hzn., apotheker te Veendam, lid en plaatsvervangend-voorzitter; en dr. J. A. J. Tonella, apotheker te Groningen, lid. Plaatsvervangende leden zijn de heeren T. E. van Dijk en A. Fagginger Auer, beiden apotheker te Groningen.

Den 24sten Mei werd te Groningen eene voorloopige vergadering gehouden, waaraan alle leden en plaatsvervangende leden deelnamen. Op deze vergadering werd het secretariaat opgedragen aan het lid dr. J. A. J. Tonella, terwijl verder de regeling der werkzaamheden werd vastgesteld.

Het examen duurde telkens anderhalven dag, in welk tijdbestek 3 candidaten werden geëxamineerd.

De eerste 3 uren werden gewijd aan de vakken van het lager onderwijs. Over aardrijkskunde, geschiedenis en natuurkunde werd mondeling gevraagd, terwijl ondertusschen de beide andere candidaten een opstel hadden te maken over een onderwerp van algemeenen aard, uit een daarvoor opgegeven drietal te kiezen en voorts 3 eenvoudige rekenkundige vraagstukken hadden uit te werken, overeenkomende met die, welke in de hoogste klasse eener lagere school worden opgegeven.

De practische receptuur bestond in het gereedmaken van 5

recepten, die bij loting werden toegewezen. Daarvoor werd 3½ uur tijd gegeven. Gedurende de laatste 3 uren van het examen werd mondeling gevraagd over simplicia, theoretische receptuur, synoniemen, de kennis van het medicinaal en decimaal-gewicht en van de wet. Tevens had ieder der candidaten in dien tijd 3 eenigszins uitvoerige recepten volledig in het Latijn schriftelijk uit te werken, met de letterlijke vertaling er onder.

Het theoretisch gedeelte van het examen werd afgenomen in een der zalen van het Concerthuis; het practisch gedeelte in de apotheek van het Algemeen Provinciaal Stads en Academisch ziekenhuis, daartoe welwillend door de Commissie van beheer afgestaan.

De examens begonnen 7 Juni en eindigden 5 Augustus. Door verhindering van dr. J. A. J. Tonella op 15 Juli en van dr. H. G. de Zaaijer op 2, 3, 4 en 5 Augustus fungeerde als examinator het plaatsvervangend-lid de heer T. E. van Dijk en de 4 laatste dagen als voorzitter de heer E. Steenhuisen Hzn.

Van de 84 personen, die zich hadden aangemeld, trokken zich vóór het examen 2 terug, zoodat het examen werd afgelegd door 82 candidaten, nl. 7 mannelijke en 75 vrouwelijke. Er werden in het geheel 37 afgewezen, terwijl aan 45 candidaten nl. 4 mannelijke en 41 vrouwelijke, het diploma van apothekersbediende kon worden uitgereikt, nadat ze den bij de wet gevorderden eed of belofte in handen van den voorzitter hadden afgelegd.

De Commissie stelt zich voor aan het eind der tweede zitting den indruk te schetsen, die zij van de examens ontvangen heeft.

De namen der geslaagden zijn:

8 Juni mejuffrouw Sophia Maria Johanna Keeser, geboren te Amsterdam 27 Maart 1886;
mejuffrouw Anna Nanninga, geboren te Zuidbroek 10 Maart 1885;

9 „ mejuffrouw Allerdina Iwema, geboren te Groningen 23 Januari 1887;
mejuffrouw Fenna Iwema, geboren te Groningen 23 Januari 1887;
mejuffrouw Berendina Wilhelmina Klimp, geboren te Hellum 13 September 1884;

10 „ mejuffrouw Grietje Mellema, geboren te Nieuw-Scheemda 13 Mei 1886;
mejuffrouw Johanna Hermina Rust, geboren te Stad-Almelo 15 December 1885;
mejuffrouw Alida Vixseboxse, geboren te Stad-Almelo 26 Januari 1884;

14 Juni mejuffrouw Everdina Johanna Busscher, geboren te Groningen 16 April 1879;
mejuffrouw Zwanette Elize Herwig, geboren te Veendam 9 December 1885;

16 „ mejuffrouw Lina Anthonia Hoogenboom, geboren te Gouda 6 Januari 1883;

17 „ mejuffrouw Gezina Magrita de Boer, geboren te Kantens 18 Februari 1886;
mejuffrouw Francina Alberdina Heldt, geboren te Amsterdam 1 October 1885;

20 „ mejuffrouw Grietje Scheltens, geboren te Groningen 1 November 1886;

21 „ mejuffrouw Martje Banga, geboren te Oostrum (Friesland) 3 Augustus 1879;
mejuffrouw Pierrette Jeanne Dekking, geboren te 's Gravenhage 15 September 1886;

23 „ mejuffrouw Jantje Ettema, geboren te Groningen 26 December 1884;
mejuffrouw Catharina Anna Hinderika Vonk, geboren te Groningen 5 Januari 1887;

26 „ mejuffrouw Regina Hendrika Margaretha van Duinen. geboren te Winschoten 14 Januari 1887;

27 „ mejuffrouw Arieana Schilt, geboren te Amsterdam 13 December 1878;

28 „ mejuffrouw Johanna Diederika Berntrop, geboren te Amsterdam 1 November 1885;

30 „ de heer Cornelis Horsmeijer, geboren te Purmerend 5 November 1885;
de heer Gerrit van Wijngaarden, geboren te Loenen a/d Vecht 8 Maart 1887;

12 Juli mejuffrouw Simontje Cannegieter, geboren te Wartena 12 Juli 1883;
mejuffrouw Geertruida Edelman, geboren te Sappemeer 4 December 1884;

14 „ mejuffrouw Anthonia Jacoba Elizabeth Johanna van Binnendijk, geboren te Utrecht 2 Juli 1887;
mejuffrouw Catharina Elisabeth Knecht, geboren te Winkel 5 Mei 1873;

15 „ mejuffrouw Anna Wilhelmina de Vries, geboren te te Amsterdam 19 September 1884;

18 Juli mejuffrouw Wiebrigje Jelsma, geboren te Oudehorne 14 Juni 1887;

19 „ mejuffrouw Harmina Huizinga, geboren te Korengarst, gemeente Noordhoek, 4 Februari 1885;
mejuffrouw Alida Adriana Nieuwenhuys, geboren te Goor 5 September 1886;
mejuffrouw Catharina Margaretha van Veen, geboren te Kerk-Avezaath 5 December 1881;

22 „ mejuffrouw Louisa Frederika Suzanna Böttger, geboren te Zuid-Scharwoude 24 October 1886;

26 „ mejuffrouw Fransina Regina Izebrandina Rosingh, geboren te Amsterdam 26 Juli 1885;
mejuffrouw Elisabeth van Thiel, geboren te Haarlem 6 October 1884;

28 „ mejuffrouw Helena Maria Schmidt, geboren te Kampen 18 November 1885;
mejuffrouw Mathilde Colette Marie Vrolijk, geboren te Amsterdam 28 Juli 1885;

29 „ de heer Willem van den Broek, geboren te Amersfoort 26 December 1884;
de heer Fobianus Frederik Heemstra, geboren te Bolsward 6 Maart 1886,

1 Aug. mejuffrouw Josine Elise Bucker, geboren te Hoorn 4 April 1877;
mejuffrouw Geerhardina Sietske Lacoste, geboren te Groningen 13 Juli 1878;
mejuffrouw Rinske Lawerman, geboren te Wouterswoude 4 April 1883;

2 „ mejuffrouw Clara Elize Koning, geboren te Winschoten 2 October 1885;

4 „ mejuffrouw Anna Maria de Minjer, geboren te Hoogblokland 3 Juli 1886;
mejuffrouw Neeltje Schilstra, geboren te Hemelum 8 Juli 1887.

Groningen, 21 Augustus 1905.

De Commissie voornoemd,
Dr. H. G. DE ZAAIJER, *Voorzitter.*
Dr. J. A. J. TONELLA, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 20 September 1905, n°. 220.

N°. 79.

VERSLAG *der Commissie, in 1905 belast met het afnemen van de examens B volgens art. 60 en C volgens art. 61—65 der wet van 2 Mei 1863* (Staatsblad n°. 50).

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij beschikking van Uwe Excellentie van 18 April 1905, n°. 2642[1], afdeeling Onderwijs, nader aangevuld bij Uwe beschikking van 20 April 1905, n°. 2798[1], afdeeling Onderwijs, benoemd tot het afnemen van de examens B volgens art. 60 en C volgens art. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), heeft de eer, ter voldoening aan art. 67 dier wet, aan Uwe Excellentie het navolgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

Tot het afleggen van de examens hadden zich aangemeld:

22 candidaten voor het diploma van technoloog (B art. 60)
76 ,, ,, ,, ,, ,, civiel-ingenieur (C art. 61)
7 ,, ,, ,, ,, ,, bouwkundig ingenieur (C art. 62)
4 ,, ,, ,, ,, ,, scheepsbouwkundig ingenieur (C art. 63)
98 ,, ,, ,, ,, ,, werktuigkundig ingenieur (C art. 64) en
25 ,, ,, ,, ,, ,, mijnen-ingenieur (C art. 65);

te zamen 232 candidaten voor even zoovele diploma's.

Onder de candidaten C art. 64 was er één, nog niet in het bezit van het getuigschrift B art. 64 en die nu beide examens gelijktijdig wilde doen.

Bij schrijven van 15 April 1905, n°. 2590, afdeeling Onderwijs, heeft Uwe Excellentie de Commissie gemachtigd, dezen candidaat tot het eindexamen toe te laten, mits door hem nader, zoo spoedig als hij daartoe in staat zou zijn, het getuigschrift wegens goed geslaagd examen B zou worden overgelegd.

Bovendien hadden zich nog aangemeld 73 leerlingen der Polytechnische School, die alleen bewijzen van bekwaamheid wenschten af te leggen in een gedeelte der vakken van het examen B art. 60, namelijk 52 voor het eerste gedeelte, (vakken *a*, *b*, *c* en *e*, 1ste gedeelte), 19 voor het tweede gedeelte (vakken *d*, 1ste gedeelte, *e*, 2de gedeelte, *f*I 1ste gedeelte, *h*I en *i*) en 2 voor het eerste en tweede gedeelte van dat examen, en verder nog 5 candidaten mijnen-ingenieurs van het derde studiejaar der Polytechnische School voor het eerste gedeelte van examen C art. 65 (vak *h*, 1ste gedeelte). Voor het examen C art. 64, 1ste gedeelte, omvattende de beginselen der vakken a_3, b_2 en d_2 van dat artikel, hebben zich ditmaal geene candidaten opgegeven.

Alles te zamen hadden zich dus aangemeld 310 candidaten voor 312 examens. De 22 candidaten voor het diploma B art. 60, en de 19 candidaten voor het tweede gedeelte van dat examen hadden, door vroegere voldoend afgelegde examens, van Uwe Excellentie vrijstelling verkregen, deze voor het eerste en gene voor het eerste en tweede gedeelte daarvan. Verder hadden vrijstellingen verkregen: twee der candidaten voor het diploma van civiel-ingenieur, voor de vakken, vermeld onder letters *b*, *c*, *d* en *e* van het examen C art. 61; één der candidaten voor het diploma van bouwkundig ingenieur, voor de vakken a_1-$_3$, *d* en *f* van het examen C art. 62; één der candidaten voor het diploma van werktuigkundig ingenieur voor de vakken, vermeld onder letter b_2, *c* en *d* van het examen C art. 64 en zes der candidaten voor het diploma van mijnen-ingenieur, voor de vakken *a*, *c* en *i* van het examen C art. 65; allen, omdat zij in een vorig jaar voldoend examen hadden afgelegd in de genoemde groep van vakken. Eindelijk hadden nog 21 candidaten voor het diploma van werktuigkundig ingenieur en 8 candidaten voor het diploma van

mijnen-ingenieur van Uwe Excellentie vrijstelling verkregen op grond van door hen vroeger voldoend afgelegd examen C art. 64, resp. C art. 65, 1ste gedeelte, van het examen in de daarbij bedoelde vakken.

Vóór of tijdens de examens trokken zich van de candidaten 45 terug, namelijk 13 voor het examen C art. 61, 12 voor het examen C art. 64, 2 voor het examen C art. 65, en verder 15 voor het eerste, 2 voor het tweede en 1 voor het eerste en tweede gedeelte van het examen B art. 60, terwijl de candidaat, die beide examens B en C art. 64 gelijktijdig wilde doen, voor het examen B art. 64 niet slaagde en dus ook zijn examen C art. 64 moest staken. Het examen is dus ten einde toe afgelegd door 204 candidaten voor even zoo vele diploma's, namelijk: 63 voor het diploma van civiel, 85 voor dat van werktuigkundig, 23 voor dat van mijnen-ingenieur en overigens zooals boven is vermeld; en verder door 60 candidaten voor de overige examens, namelijk: 37 voor het eerste, 17 voor het tweede en één voor het eerste en tweede gedeelte van examen B art. 60, en 5 voor het examen C art. 65, 1ste gedeelte; in het geheel dus door 264 candidaten voor 265 examens.

Op Maandag 1 Mei 1905 is de Commissie voor de eerste maal bijeengekomen tot bespreking van de inrichting van de examens en voor de regeling van de werkzaamheden. In die vergadering had de indeeling plaats van de leden in sub-commissiën, aan welke het ontwerpen van de vragen, het beoordeelen van de antwoorden en het afnemen van de mondelinge examens voor bepaalde vakken werd overgelaten, en werden verder vastgesteld de roosters der examens en van den tijd, waarover voor de examens in de verschillende vakken van elk der categorieën van candidaten kon worden beschikt, zoowel voor het maken van ontwerpen en het doen van natuur- en scheikundige onderzoekingen, als voor de schriftelijke en mondelinge examens.

Wegens ziekte is door Uwe Excellentie, bij beschikking van 9 Mei 1905, n°. 3279, afdeeling Onderwijs, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als lid der Commissie aan den heer J. T. J. de Bruyn Kops, en in zijn plaats benoemd de heer H. Siebers, gepensionneerd hoofdingenieur der marine in Nederlandsch Oost-Indië. Eveneens wegens ziekte is aan de werkzaamheden der Commissie geen deel kunnen genomen

worden door de leden dr. J. L. C. Schroeder van der Kolk en R. Witte; eerstgenoemde is op 17 Juni l.l. te 's Gravenhage overleden.

De examens begonnen: voor de candidaten bouwkundig, scheepsbouwkundig, werktuigkundig en mijnen-ingenieur op Maandag 15 Mei, voor de candidaten technoloog op Donderdag 18 Mei, voor de candidaten civiel-ingenieur op Maandag 22 Mei, en voor de candidaten B art. 60, 1ste en 2de gedeelte, op Donderdag 15 Juni, resp. op Zaterdag 20 Mei; zij eindigden voor de candidaten technoloog, bouwkundig, scheepsbouwkundig, werktuigkundig en mijnen-ingenieur op Donderdag 22 Juni en voor de overige candidaten op Dinsdag 4 Juli. Het examen der candidaten voor het 1ste gedeelte van het examen C art. 65 bestond uitsluitend in het onderzoek der door hen ingeleverde werktuigkundige teekeningen.

In verband met deze regeling werd de uitslag van de examens van alle candidaten voor diploma's, behalve dat van civiel-ingenieur, opgemaakt in de tweede vergadering der commissie op Zaterdag 25 Juni, en die van de examens voor het dilpoma van civiel-ingenieur met de overige in de derde en laatste vergadering der Commissie op Woensdag 5 Juli.

Bij het nemen van de beslissingen omtrent de afgelegde examens werd de Commissie geleid door de in cijfers uitgedrukte praedicaten, die voor de verschillende vakken aan elk der candidaten waren toegekend, en verder door mondelinge toelichtingen van de sub-commissiën.

Als regel werd daarbij aangenomen, dat tekortkoming in enkele vakken kon worden vergoed door meerdere dan de gevorderde bekwaamheid in andere, wanneer namelijk het betrekkelijk gewicht dier vakken deze compensatie toeliet.

De uitslag was, dat toegekend werd:

het diploma van technoloog aan	20	candidaten.
,, ,, ,, civiel-ingenieur aan	42	,,
,, ,, ,, bouwkundig ingenieur aan ..	3	,,
,, ,, ,, scheepsbouwkundig ingenieur aan	2	,,
,, ,, ,, werktuigkundig ingenieur aan	52	,, en
,, ,, ,, mijnen-ingenieur aan	15	,,

In het geheel zijn dus 134 diploma's verleend aan even zoo vele candidaten, terwijl werden afgewezen: 2 candidaten voor het diploma van technoloog, 21 voor dat van civiel-, 4 voor dat van bouwkundig, 2 voor dat van scheepsbouwkundig, 33 voor dat van werktuigkundig en 8 voor dat van mijnen-ingenieur, in het geheel dus 70 candidaten.

Voor het eerste gedeelte van het examen B art. 60 slaagden 22 candidaten, voor het tweede gedeelte daarvan 15, en voor het eerste en tweede gedeelte tegelijk 1 candidaat; en eindelijk voor het eerste gedeelte van het examen C art. 65 4 candidaten, terwijl 15 candidaten voor het eerste gedeelte, 2 voor het tweede gedeelte van examen B art. 60 en 1 candidaat voor het eerste gedeelte van examen C art. 65 werden afgewezen.

In het geheel zijn dus geslaagd 176 candidaten voor 177 examens, terwijl 88 werden afgewezen.

Het oordeel der Commissie over de bekwaamheid der geëxamineerden in de afzonderlijke vakken wordt in beknopten vorm uitgedrukt in de hier volgende tabellen, waarin is opgeteekend het aantal malen, dat in elk vak één der praedicaten uitmuntend, goed, voldoende, onvoldoende of slecht werd toegekend.

VAKKEN

VAKKEN.	Uitmuntend.	Goed.	Voldoende.	Onvoldoende.	Slecht.
Examen **B**, *art.* 60, 1*ste gedeelte*, 38 *candidaten.*					
a_1. Bolvormige driehoeksmeting	2	21	13	2	„
a_2. Beginselen der analytische meetkunde . .	„	4	12	21	1
b. Beginselen der beschrijvende meetkunde .	3	17	7	11	„
c_1. Beginselen der theoretische en toegepaste mechanica	„	4	10	24	„
e. Toegepaste natuurkunde (1ste gedeelte) .	2	14	13	9	„
	7	60	55	67	1
Examen **B**, *art.* 60, 2*de gedeelte*, 18 *candidaten.*					
d. Beginselen der mechanische technologie (1ste gedeelte)	„	6	10	2	„
e. Toegepaste natuurkunde (2de gedeelte). .	3	14	1	„	„
f_1. Toegepaste scheikunde (1ste gedeelte) . .	1	7	8	2	„
h_1. Kennis van bouwstoffen	„	1	10	7	„
i. Hand- en ornamentteekenen.	„	5	8	5	„
	4	33	37	16	„
Examen **B**, *art.* 60, 3*de gedeelte*, *technoloog*, 22 *candidaten.*					
c_2. Beginselen der kennis van werktuigen . .	3	8	6	4	„
d. Beginselen der mechanische technologie (2de gedeelte)	„	11	9	1	„
e. Toegepaste natuurkunde (3de gedeelte). .	5	11	6	„	„
f_1. Toegepaste scheikunde (2de gedeelte). . .	3	11	7	1	„
f_2. Analytische scheikunde.	2	9	8	3	„
g. Scheikundige technologie	2	8	11	1	„
h_2. Bouwkunde	„	2	16	3	„
	15	60	63	13	„

	VAKKEN.	Uitmuntend.	Goed.	Voldoende.	Onvoldoende.	Slecht.
	Examen **C**, *art.* 61, *Civiel-ingenieur*, 63 *candidaten.*					
a_1.	Theoretische mechanica	1	13	31	18	„
a_2.	Toegepaste mechanica	1	20	26	16	„
a_3.	Kennis van werktuigen	6	27	16	14	„
b_1.	Waterbouwkunde, wegen en bruggen .	2	16	26	17	„
b_2.	Waterbouwkunde, overige onderdeelen.	1	17	22	21	„
c_1.	Burgerlijke bouwkunde, constructie .	2	13	18	28	„
c_2.	Burgerlijke bouwkunde, schoone bouwkunst	1	19	23	18	„
d_1.	Situatie-teekenen.	„	15	46	„	„
d_2.	Ornament- en handteekenen	3	28	27	3	„
d_3.	Waterbouwkundig teekenen.	6	36	18	1	„
e.	Ontwerpen, bestekken en begrootingen	„	29	31	1	„
f_1.	Beginselen der geodesie	„	10	36	17	„
f_2.	Practisch landmeten en waterpassen .	„	15	30	18	„
g.	Administratief recht (waterstaat en openbare werken)	9	23	15	16	„
		32	281	365	188	„
	Examen **C**, *art.* 62, *Bouwkundig ingenieur*, 7 *candidaten.*					
a_1.	Theoretische mechanica	„	„	3	3	„
a_2.	Toegepaste mechanica	„	4	2	„	„
a_3.	Kennis van werktuigen	„	4	„	2	„
a_4.	Ontwerpen, bestekken en begrootingen.	2	1	4	„	„
b_1.	Burgerlijke bouwkunde	„	1	2	4	„
b_2.	Schoone bouwkunst: ontwerpen . . .	„	2	2	3	„
b_3.	Schoone bouwkunst: geschiedenis . .	„	2	3	2	„
c.	Waterbouwkunde	„	5	2	„	„
d.	Landmeten en waterpassen	„	1	5	„	„
e_1.	Bouwkundig teekenen	1	2	2	1	1
e_2.	Ornament- en handteekenen	„	3	2	2	„
f.	Administratief recht (openbare werken)	„	5	„	1	„
		3	30	27	18	1

Examen **C**, *art.* 63; *Scheepsbouwkundig ingenieur*, 4 *candidaten.*

VAKKEN.	Uitmuntend.	Goed.	Voldoende.	Onvoldoende.	Slecht.
a_1. Theoretische mechanica	„	„	2	1	„
a_2. Toegepaste mechanica	„	„	1	2	„
a_3. Kennis van werktuigen	„	„	1	2	„
b. Teekenen van werktuigen	„	2	„	1	„
c_1. Theoretische scheepsbouwkunde . . .	„	2	1	1	„
c_2. Practische scheepsbouwkunde	„	1	1	2	„
c_3. Scheepsteekenen	„	2	2	„	„
d_1. Waterbouwkunde (scheepvaartwerken)	„	2	2	„	„
d_2. Waterbouwkundig teekenen	„	2	1	1	„
	„	11	11	10	„

Examen **C**, *art.* 64, *Werktuigkundig ingenieur*, 85 *candidaten.*

VAKKEN.	Uitmuntend.	Goed.	Voldoende.	Onvoldoende.	Slecht.
a_1. Theoretische mechanica	2	18	37	28	„
a_2. Toegepaste mechanica	2	24	32	27	„
a_3. Kennis van werktuigen	1	28	29	26	1
b_1. Mechanische technologie	1	38	37	9	„
b_2. Werktuigbouwkunde	1	22	29	32	„
c_1. Bouwkunde.	„	23	41	19	1
c_2. Kennis van bouwstoffen	„	6	63	15	„
d_1. Handteekenen	2	29	46	7	„
d_2. Teekenen van werktuigen	3	53	20	8	„
e. Administratief recht (fabrieken en werktuigen)	3	40	12	30	„
	15	281	346	201	2

Examen **C**, *art.* 65, 1*ste gedeelte*, 5 *candidaten.*

VAKKEN.	Uitmuntend.	Goed.	Voldoende.	Onvoldoende.	Slecht.
h_1. Beginselen van het teekenen van werktuigen	„	2	2	1	„

Examen **C**, *art.* 65, *Mijnen-ingenieur*, 23 *candidaten.*

VAKKEN.	Uitmuntend.	Goed.	Voldoende.	Onvoldoende.	Slecht.
a_1. Theoretische mechanica	„	3	6	8	„
a_2. Toegepaste mechanica	„	1	5	11	„
a_3. Kennis van werktuigen	„	12	2	3	„
b_1. Bouwkunde	„	3	15	4	1
b_2. Kennis van bouwstoffen	„	3	12	8	„
c. Landmeten en waterpassen	„	7	2	8	„
d. Aardkunde en toegepaste aardkunde .	„	13	3	7	„
e. Mijnontginning	5	8	2	8	„
f. Docimasie	1	13	3	6	„
g. Metallurgie	„	12	3	8	„
h. Teekenen van werktuigen	„	11	10	2	„
i^1. Administratief recht (mijnwezen) . . .	5	7	2	3	„
	11	93	65	76	1

DOOR

Door optelling van de getallen in de eerste drie en van die in de laatste twee kolommen van elke tabel komt men tot het besluit, dat zijn afgelegd:

Door candidaten.	Voor het diploma van:	Examens.	
		Voldoende of daarboven.	Onvoldoende of slecht.
22	Technoloog	138	13
63	Civiel-ingenieur	678	188
7	Bouwkundig ingenieur	60	19
4	Scheepsbouwkundig ingenieur. .	22	10
85	Werktuigkundig ingenieur . . .	642	203
23	Mijnen-ingenieur	169	77
	Totaal door 204 candidaten voor 204 diploma's	1709	510
38	Examen B, art. 60 (1ste gedeelte).	122	68
18	Examen B, art. 60 (2de gedeelte).	74	16
5	Examen C, art. 65 (1ste gedeelte).	4	1
	Totaal door 60 candidaten voor 61 examens	200	85

's Gravenhage, Delft, } 29 Juli 1905.

De Voorzitter,
(*get.*) J. L. Cluysenaer.

De Secretaris,
(*get.*) H. A. Ravenek.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 20 September 1905, n°. 220.

N°. 80.

VERSLAG *der Commissie in 1905 belast geweest met het afnemen van de examens B, volgens artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863* (Staatsblad n°. 50).

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij beschikking van Uwe Excellentie van 14 April 1905, n°. 2497[1], afdeeling O, belast met het afnemen van de examens B, volgens de artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), heeft de eer Uwe Excellentie het volgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

In de voorloopige vergadering, gehouden op Woensdag 3 Mei 1905, werd de regeling van het examen vastgesteld en werd het lid dr. H. de Vries als secretaris aangewezen.

In den loop der daarop volgende dagen werden de opgaven voor het schriftelijk examen door de verschillende subcommissiën ontworpen, besproken en vastgesteld.

Overeenkomstig den wensch Uwer Excellentie werd alleen het examen B, volgens art. 62 in twee gedeelten gesplitst, in dier voege, dat het eerste deel uitsluitend betrekking had op de vakken, genoemd onder *a*, *b*, *d* en *e* in art. 61 der wet.

De schriftelijke examens, omvattende de vakken, genoemd onder *a*—*i* van het examen B volgens art. 61, en onder *c* en *d* van het examen B volgens art. 63 der wet, werden gehouden van 15—27 Mei. Het practische examen in delfstofkunde werd gehouden op 19—20 Mei. Het mondelinge examen in ieder

vak nam een aanvang, nadat het schriftelijke of practische gedeelte geëindigd, en het vervaardigde werk nagezien en beoordeeld was.

Door candidaten, welke in eenig vak een voldoend schriftelijk examen hadden afgelegd, of daarin gedurende den cursus genoegzame blijken van bekwaamheid hadden gegeven, van een mondeling examen in dat vak vrij te stellen, werd evenals vorige jaren de duur van het examen zooveel mogelijk beperkt.

Bij den oproepingsbrief, vóór het examen aan de candidaten gericht, werd aan de dienstplichtigen, die ten aanzien van den datum van hun mondeling examen bijzondere wenschen hadden, verzocht zich bij den secretaris aan te melden; aan hunne wenschen kon steeds worden voldaan, zoodat, voor zoover wij het kunnen beoordeelen, hieruit geen bezwaren zijn voortgevloeid.

Bij de regeling van de examens werd overeenkomstig den wensch Uwer Excellentie rekening gehouden met den aanvang van de eindexamens der Polytechnische School, en werd met den directeur der Polytechnische School overleg gepleegd.

De beslissing over den uitslag had plaats in eene tweedaagsche vergadering, gehouden op Dinsdag en Woensdag 13 en 14 Juni.

Er hadden zich aangemeld 320 candidaten, en wel:

15	candidaten	voor	art.	61;
92	,,	,,	,,	61 en 64;
2	,,	,,	,,	61 en 62;
6	,,	,,	,,	62;
14	,,	,,	,,	62, eerste gedeelte;
1	candidaat	,,	,,	62 en 64;
2	candidaten	,,	,,	64 en 62, eerste gedeelte;
1	candidaat	,,	,,	63;
5	candidaten	,,	,,	63 en 64;
157	,,	,,	,,	64;
22	,,	,,	,,	64 en 65; en
3	,,	,,	,,	65.

Hiervan trokken zich vóór of gedurende het examen 46 geheel en 5 gedeeltelijk terug, waarna een voldoend examen is afgelegd door:

14	candidaten	volgens	art.	61;
33	,,	,,	,,	61 en 64;
1	candidaat	,,	,,	61 en 62;
6	candidaten	,,	,,	62;
1	candidaat	,,	,,	63;
2	candidaten	,,	,,	63 en 64;
88	,,	,,	,,	64;
12	,,	,,	,,	64 en 65;
3	,,	,,	,,	65.

Bovendien werd door 6 candidaten afgelegd een voldoend examen B_1 volgens art. 62.

De invloed van het vroegere examen B_1 (dat in 1901 voor de laatste maal in zijn geheelen omvang, in 1902 nog voor enkele vakken is afgenomen) deed zich thans nagenoeg niet meer gevoelen; zoo kwam er slechts één candidaat op de lijst voor, aan wien op grond van een afgelegd examen B_1 vrijstelling kon worden verleend van een gedeelte van het examen in de wiskunde, terwijl dit aantal voor de natuurkunde 4, en voor de bouwkundige vakken 3 bedroeg.

Daar op den 6den Juli van dit jaar de nieuwe wettelijke regeling van het hooger onderwijs, waarbij de Polytechnische School tot Technische Hoogeschool wordt verheven, in werking treedt, en door Uwe Excellentie eene andere regeling der examina wordt voorbereid, zoo meent de Commissie, aan het einde van hare werkzaamheden aangekomen, te mogen volstaan met Uwe Excellentie dank te zeggen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Delft, 20 Juni 1905.

De Voorzitter,
J. CARDINAAL.

De Secretaris,
H. DE VRIES.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 20 September 1905, n°. 220.

N°. 81.

UITSLAG *van de in* 1905 *te Utrecht gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van Middelbaar onderwijs in de gymnastiek.*

Mannelijke candidaten.

Aangemeld hadden zich 19 candidaten, van wie 1 niet is opgekomen, 6 zijn afgewezen, 12 zijn toegelaten t. w.:

J. Daams, van Arnhem;
J. H. G. Pabon, van Nijmegen;
A. Metz, van Nijmegen;
J. M. J. Korpershoek, van Rotterdam;
C. J. Versteeg Hzn., van Rotterdam;
C. Buys, van Utrecht;
B. C. J. Rademakers, van Utrecht;
B. Rabe, van Utrecht;
H. Egthuizen, van Utrecht;
G. J. van Tongeren, van 's Gravenhage;
G. Ploeg, van 's Gravenhage;
M. A. A. Steyns, van Maastricht.

Vrouwelijke candidaten.

Aangemeld hadden zich 23 candidaten, van wie 2 niet zijn opgekomen, 6 zijn afgewezen en 15 zijn toegelaten, t. w.:

Mej. E. J. Dentz, van Utrecht;
„ H. E. Wigersma, van Utrecht;
„ M. J. Hanzon, van Utrecht;
„ J. M. Minkman, van Utrecht;
„ W. de Jong, van Amsterdam;
„ B. Sammes, van Amsterdam;
„ D. J. Lingius, van Amsterdam;
„ J. H. de Zwaan, van Amsterdam;

Mej. J. A. G. Vuurberg, van Amsterdam;
„ V. Slijper, van Amsterdam;
„ E. van Spiegel, van Amsterdam;
„ E. A. A. Struys, van Amsterdam;
„ H. C. D. Terzenaar, van 's Gravenhage;
„ J. M. Jung, van Velp;
„ J. H. Pannekoek, van Oostzaan.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 20 September 1905, n°. 220.

N°. 82.

UITSLAG *van het van* 10 *Juli tot en met* 28 *Augustus* 1905 *te Utrecht gehouden examen, bedoeld in art.* 12 *der Hooger-onderwijswet.*

De uitslag van het van 10 Juli tot en met 28 Augustus 1905 te Utrecht gehouden examen, bedoeld in art. 12 der Hooger-onderwijswet, ter verkrijging van een getuigschrift van bekwaamheid voor de studie aan eene universiteit is als volgt.

Het getuigschrift van bekwaamheid voor de studie aan eene universiteit in alle faculteiten werd uitgereikt aan:

J. Vonk, H. van den Berg, J. N. Pattist, J. de Groot.

Voor dit getuigschrift werd één candidaat afgewezen.

Het getuigschrift van bekwaamheid voor de studie aan eene universiteit in de faculteiten der godgeleerdheid, der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte werd uitgereikt aan:

A. R. Andringa, mej. M. H. Obreen, W. N. Abell, J. H. F. Rauwerda, mej. C. G. Everts, C. W. Feith, mej. M. E. Lulius van Goor, W. L. ten Holt, H. Muller, J. J. P. Valeton, J. A. P. Bijl, mej. J. Hoofiën, J. Blankers 't Hooft, mej. S. L. 't Hooft, S. van den Bergh Izn., H. Spijer, H. Fourie, W. Moonen, F. M. J. A. Roels, P. van Genderen Stort, J. P.

Verheul, J. Visser, mej. A. C. E. Gerlings, S. Hammelburg, M. de Vries, mej. F. C. Beek, F. W. Stapel, mej. J. A. van Verschuer, J. L. Adriani, A. Hofhuis, J. R. Hofhuis, J. ter Weel, F. Blauwkuip, O. G. James, L. F. M. de Jonge, mej. A. Zernike, C. M. Henny, G. C. van 't Hoog, mej. A. C. Kapteyn, W. L. A. de Neeff, mej. C. G. Wichmann, mej. M. Wijnhoff, B. Ebling, mej. A. Maris, F. Vreede, H. Annema, M. Bachrach, H. Popma, B. C. van Veen, mej. H. G. Hollenbach, J. A. Rosenveldt, J. de Riemer, mej. J. F. H. Insinger, W. F. C. J. Baukema, mej. A. G. M. M. Koelman, K. S. van Kappen, C. P. van Wijngaarden.

Voor dit getuigschrift werden zeven en dertig candidaten afgewezen, terwijl zes candidaten zich gedurende het examen terugtrokken.

Het getuigschrift van bekwaamheid voor de studie aan eene universiteit in de faculteit der geneeskunde en der wis- en natuurkunde werd uitgereikt aan:

mej. F. van der Goot, A. M. Eitje, J. C. van de Linde, mej. M. Deyvis, mej. M. J. Mesdag, N. Vlaar, J. C. Frederiks, J. H. Schepers, B. M. van Driel, F. Abbringh, S. Greebel, J. Mol, L. Polak, T. Folpmers, J. N. Haak, J. van Roojen, G. Deenen, F. K. Stephan, mej. J. S. H. Hietink, H. Carrière, mej. L. C. Dojer, A. N. Kuhn, K. W. Rutgers, S. Spinoza Catella Jessurum, G. J. Stocksmeier, P. Klinkenberg, J. Th. van der Linden van Sprankhuyzen, mej. A. van Kleeff, mej. C. M. Haurath, J. W. Terwen, A. Houdijk, mej. G. B. Sorgdrager, R. Koole, mej. M. M. Backer, mej. J. B. L. Hol, S. Postma, mej. N. L. Isebree Moens, W. H. Huysman, mej. G. T. Wals, A. M. Valeton, E. W. de Vries, mej. E. I. Smid, mej. A. A. J. Steenhuisen, A. van der Groen, H. F. G. Kaiser, J. J. van de Velde, E. H. B. van Lier, P. Segaar. W. A. P. van Lier, H. C. Delsman, W. H. L. Haitink, J. M. Hillenius, H. J. Kiewiet de Jonge, P. de Groot, E. Reinders, I. Snapper, J. Smit, H. de Leeuw.

Voor dit getuigschrift werden twee en dertig candidaten afgewezen, terwijl een candidaat zich gedurende het examen terugtrok.

De volgende tabel geeft een overzicht van den uitslag van het eindexamen der openbare gymnasia, van het examen ter verkrijging van een getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan eene universiteit der binnenlandsche bijzondere scholen van

hooger onderwijs en van het examen, bedoeld in art. 12 der Hooger-onderwijswet, vergeleken met de uitkomsten in 1904. (1)

Daaruit blijkt, dat het getal uitgereikte getuigschriften voor alle faculteiten met 30 pct. voor de faculteiten der godgeleerdheid, der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte met 4.1 pct. en voor de faculteiten der geneeskunde en der wis- en natuurkunde met 12.7 pct. vermeerderde.

Bij de leerlingen der openbare gymnasia daalde het percentage der geslaagde candidaten van 88.7 pct. tot 85.1 pct.

Het percentage der geslaagde candidaten bij de leerlingen der binnenlandsche bijzondere scholen van hooger onderwijs steeg van 79.5 pct. tot 92.3 pct.

Bij niet-leerlingen, die zich aan een der examens, bedoeld in de artt. 11 en 12 der Hooger-onderwijswet onderwierpen, steeg het percentage van 56.3 pct. tot 60.5 pct.

---

(1) De uitslag van het eindexamen der openbare gymnasia en van het examen ter verkrijging van een getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan eene universiteit der binnenlandsche bijzondere scholen van hooger onderwijs in 1905 is opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant* van 23 Augustus 1905, n°. 197.

	Getal examinandi.				Hiervan hebben zich teruggetrokken	Getal uitgereikte getuigschriften.				Geheel afgewezen.
	Voor alle faculteiten.	Voor de faculteiten der godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	Voor de faculteiten der geneeskunde en wis- en natuurkunde.	Totaal.		Voor alle faculteiten.	Voor de faculteiten der godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	Voor de faculteiten der geneeskunde en wis- en natuurkunde.	Totaal.	
I. *Openbare gymnasia.*										
a. leerlingen 1905	4	211	68	283	3	4	174	63	241	39
a. leerlingen 1904	4	186	76	266		4	164	68	236	30
b. extraneï . 1905	2	17	8	27	2	2	9	5	16	9
b. extraneï . 1904	2	18	13	33		2	11	10	23	10
II. *Binnenlandsche bijzondere scholen van hooger onderwijs.*										
1905	3	65	36	104		3	60	33	96	8
1904	3	64	21	88	1	3	48	19	70	17
III. *Staatscommissie.*										
1905	5	100	91	196	7	4	57	58	119	70
1904	2	114	87	203	17	1	65	44	110	76
Totaal 1905	14	393	203	610	12	13	300	159	472	126
Totaal 1904	11	382	197	590	18	10	288	141	439	133

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 22 September 1905, n°. 222.

N°. 83.

VERSLAG *der onderzoekingen van December* 1904 *tot Mei* 1905 *verricht aan het Zoölogisch Station van prof.* DOHRN *te Napels*, *door dr.* C. U. ARIËNS KAPPERS, *Amsterdam.*

Ten einde vroeger aan het zoölogisch station te Napels en in Nederland gedane onderzoekingen over de structuur der hersenen van Teleostiers en Selachiers te completeeren en de destijds gepubliceerde resultaten aan meer materiaal te toetsen, onderzocht ik thans ook weer verschillende vertegenwoordigers dezer vischsoorten, nu ook volgens andere methode als de Weigertmethode, nl. die van Bielchowsky en Cajal's nieuwe alcohol-zilver-ammoniak methode. De hiermede onderzochte exemplaren waren van de Selachiers: Mustelus vulgaris en Galeus canis; voor de Teleostiers: Motella, Scorpaena porcus, Lophius piscatorius, Serranus gigas.

Wat de voorhersenen der Selachiers aangaat werd gevonden, dat van den tractus medianus een aantal vezelen in den basis prosencephali eindigen, aldus eene bovenonderwaartsche verbinding vormende tusschen het dorsale en ventrale reukgebied. Eene andere groep, met deze vezelen aanvankelijk samenloopend, begeeft zich met den tractus strio-thalamicus in den hypothalanus.

Ook met genoemde methoden werd de commissura anterior der onderzochte Selachiers in vergelijk met die der Teleostiers zwakker ontwikkeld gevonden en gelukte het niet eene directe olfactorische kruising daarin aan te toonen, die zoo duidelijk en sterk ontwikkeld bij de beenvisschen is.

Wat de voorhersenen der Teleostiers aangaat werd de door mij als tr. olfacto-hypothalamicus of olfacto-lobaris-lateralis beschreven baan niet bij de onderzochte exemplaren aangetroffen als aparte bundel.

Deze baan schijnt slechts bij sommige visschen, als de vroeger

beschreven Gadus en Haploïdonotus (Herrick) aanwezig te zijn als zoodanig. Wel vond ik bij alle Teleostiers in hetzelfde gebied der (laterale) voorhersenen, waar deze baan ontstaat, een oorsprong van vezelen; deze vezelen echter vereenigen zich later met den tr. olfacto-lobaris medialis en zijn niet in den hypothalamus apart te vervolgen.

In de commissura anterior der beenvisschen werd een krachtig vezelsysteem gevonden, dat ook de laterale reukgebieden met elkaar verbindt, niet slechts de mediale, terwijl ook een gedeelte der mediale reukstraling in het laterale gebied eindigt. Meer en meer kreeg ik den indruk dat lateraal en mediaal reukveld niet scherp van elkaar te scheiden zijn, maar veeleer als één geheel moeten worden beschouwd, waaruit ook het meeloopen der tertiaire hypothalamische vezelen van het laterale gebied met den tract. olfacto-lobaris medialis (Z. B.) bij de meeste der tot nu toe onderzochte visschen, beter verklaard is, gelijk ook het feit dat Goldstein bij zijne zorgvuldige onderzoekingen over voorhersenen en tusschenhersenen der beenvisschen, in den laatstgenoemden tractus ook zich in den hypothalamus kruisende vezelen vond, welke misschien dezelfde vezelen zijn, die Haller bij den tr. strio-thalamicus rekende en die ik in de laterale hypothalamus verbinding vond. Ik zelf kan wel in laatstgenoemden bundel, niet echter in de mediale hypothalamische verbinding der door mij onderzochte exemplaren eene kruising zien, ook niet in de hersenen van Thynnus en Salmo Salar, mij welwillend door prof. Rudolf Burckhardt ter onderzoeking afgestaan.

Ook voor den tractus strio-thalamicus kon ik geen vezelkruising toegeven, gelijk Haller dit deed en ook een verder verloop buiten het hypothalamus-gebied (van Gehuchten) heb ik niet kunnen constateeren. Wel is het eindgebeid van dezen bundel zeer uitgebreid en waaiervormig en strekt zich voornamelijk over den nucleus subrotumdus, doch ook over den nucl. rotundus hypothalami uit.

De hypothalamus, met zijn rijk en zoo gemengd vezelverloop, is overigens voor het onderzoek met Bielchowsky's en Cajal's nieuwe methoden een minder geschikt terrein, daar door beide methoden eene zoo groote hoeveelheid vezelen zichtbaar gemaakt wordt, dat het praeparaat lang niet zoo instructief is als het fraaie beeld dat enkele vezel-systemen, te midden van een minder of niet geïmpregneerd veld, bij Golgi's methode doen zien.

Aan hetgeen ik vroeger omtrent den thalamus en hypothalamus heb medegedeeld, wat door Goldstein (Archiv f. mikr. Anatomie, 1905) op bijna alle punten bevestigd werd, kan ik

dan ook niets toevoegen. Zeer duidelijk was ook in de thans onderzochte Selachiers de nerveuse aard van het saccus-cilien-epitheel met zijne lange centripetale uitloopers aan te toonen.

Wat de midden-hersenen betreft verdient eene cerebellaire baan vermelding welker oorsprong bij de beenvisschen direct achter de commissura pasterior ligt, in de eminentia medialis (nucleus lentiformis) en die later, een eindweegs langs den fasciculus longitudinalis lateralis loopend, zich in de valvula cerebelli begeeft, tr. mesencephalo-cerebellaris superior, geheel ongekruist in zijn verloop.

Deze baan werd door Goldstein ook bij zoetwatervisschen gevonden en is bij de door mij onderzochte exemplaren sterk ontwikkeld. Dat de commissura horizontalis er eene voortzetting van zou zijn, zooals Goldstein geneigd is te gelooven, moet ik tegenspreken voor het door mij onderzochte materiaal.

Wat de overige cerebellaire verbindingen aangaat werd de tractus cerebello-motorius cruciatus, die zich in den fasciculus longitudinalis dorsalis kruist, ook in de thans onderzochte exemplaren teruggevonden. Ook Banchi heeft deze baan ondertusschen vermeld. Het komt mij voor dat ze met de Purkinjesche cellen van t'cerebellum en van de cerebellaire lijst in verbinding staat.

Bielchowsky's methode toonde mij de commissura infima der Selachiers duidelijker dan ik deze tevoren kon zien, daar ze geheel uit merglooze vezelen bestaat, integenstelling met de onderzochte Teleostiers, waar ze voornamelijk door merghoudende vezelen wordt gevormd.

Ook thans echter kon ik geen directe vagus vezelen in die commissuur zien treden.

De resultaten van mijne laatste onderzoekingen worden, met 9 schemata van het verloop der banen in de verschillende hersendeelen van beide vischsoorten, te gelijk met de vroeger verrichte onderzoekingen medegedeeld in het Journal of Comparative Neurology, Volume XVI, 1906, waarheen ik voor nadere détails verwijzen moet, ook wat enkele ervaringen over de toegepaste techniek betreft.

Na afsluiting dezer onderzoekingen werd de mij nog resteerende tijd besteed aan eene studie over het afsterven van zich in deeling bevindende kernen.

Ten einde hiervoor geschikt materieel te krijgen, maakte ik gebruik van kunstmatig bevruchte echiniden-eieren en gebruikte daartoe eieren en sperma van Strongylocentrotus lividus en Echinus microtuberculatus. Daar de eerste klievingsstadia van het bevruchte ei, die ongeveer na 2 uren intraden, de kerndeelings-

figuren minder duidelijk bij tinctie doen zien, wegens het sterke meekleuren van het nog rijkelijk aanwezige dooierplasma werd voornamelijk het bladstulastadium gebruikt, dat ongeveer na 14—20 uur intrad, al naar gelang van den toestand van het water en de temperatuur.

Het materiaal werd gefixeerd in Boveri's vloeistof en verder in reageerbuisjes behandeld. De kleuring geschiedde met Mayer's haemaluin, de differenciatie in aluinwater, terwijl het materiaal in cederolie onderzocht werd.

In de eerste plaats werd bepaald de getalsverhouding der verschillende deelingsstadia in frisch gefixeerd materiaal, waarbij meer bijzonder gelet werd op de verhouding tusschen monasters en diasters. Vervolgens werd de toestand der kerndeelings-figuren en hunne onderlinge verhouding bepaald in materiaal, dat door aether of chloroform in geringe doch toenemende hoeveelheid was gedood of in water van geringer zoutgehalte of zoetwater was gebracht, ten einde het gedrag der kerndeelingen bij langzame afsterving of ongunstige levenscondities na te gaan.

Door Flemming, Gelmuyden, Schenk, Penzo werd dit onderwerp aan normaal materiaal, snelgroeiende embryonale weefsels, beenmerg van konijnen e. a. onderzocht; door Zenker, Hammer, Wolff aan pathologisch materiaal (snelgroeiende, maligne tumoren); kortere mededeelingen omtrent dit onderwerp of op zich zelf staande opmerkingen vond ik bij Bizzorero, Israël, v. Hansemann, Ribbert, Galeotti en enkele andere onderzoekers. De resultaten, waartoe deze onderzoekers kwamen loopen vrij sterk uiteen, zoowel wat de wijze van afsterving betreft, als wat de postmortale veranderingen aangaat, waarop ik in deze korte mededeeling niet verder mag ingaan.

Aangaande mijn eigen ervaringen wil ik mededeelen, dat ik onderzoek van pathologisch materiaal — vroeger ook door mij verricht — minder betrouwbaar acht. De groote afwijkingen in de kerndeelings-figuren bij maligne tumoren: asymmetrie der dochtersterren, ongelijkheid der lissen, de onregelmatigheid der stadia, waarin men b. v. onvolkomen deeling en het naslepen van lissen niet zelden vindt, zijn oorzaak dat dit materiaal, hoe interessant op zich zelf ook, voor een dergelijk onderzoek weinig geschikt is.

Wat het kluwen-stadium in versch en afgestorven materiaal aangaat, vindt men geen merkbaar onderscheid in den toch reeds weinig characteristischen vorm. Eene mindere scherpheid of fijnheid der chromatische draden, die misschien het gevolg is van eene chydropische zwelling, die de geheele cel, derhalve ook de meeste zijner onderdeelen in sommige der door mij onder-

zochte gevallen ondergaan, een meer plomp voorkomen bij een geringer tingeerend vermogen, is het eenige, wat hierin soms opvallend is en wat aan een postmortaal uiteenvallen van het spireem schijnt vooraf te gaan. Wat het gemiddelde aantal spiremen per blastula berekend aangaat, kon ik geen zeker onderscheid tusschen frisch en afstervend materiaal maken. Wel in de verhouding tusschen momaster- en diaster-stadium. Het monaster stadium, overwegend in beide soorten materiaal, vertoonde ten opzichte der diasters een meerdere getalsterkte in langzaam afgestorven of onder ongunstige conditiën gefixeerde objecten en bovendien deed zich daarbij iets voor, wat misschien tevens dit meerdere overwegen verklaart.

Terwijl men in frisch weefsel, gelijk te verwachten is, ook die schijnbare monaster-stadia aantreft, waar het uiteengaan der lissen juist is ingetreden, zoodat er slechts eene geringe niet chromatische laag tusschen de beide dochtersterren ligt, mist men dit beeld bij de langzaam afgestorven deeling. De verklaring hiervoor kan tweeërlei zijn: 1°. is het mogelijk, dat het uiteengaan der dochtersterren in zulk materiaal nog ten einde komt, dat deze althans dichter den poolstand naderen, terwijl nog niet van elkaar gegane lissen de energie missen dit proces te beginnen en dientengevolge vele deelingen in den monasterstand blijven. Ook zou het echter een gevolg kunnen zijn van eene postmortale wederverkleving der reeds gedeelde, doch nog niet van elkaar gegane lissen. Dat eene postmortale samenbakking van chromatisch stof voorkomt, is iets wat ook reeds mijn voorgangers is opgevallen en wat gewoonlijk aan een lokaal uiteenvallen en oplossen van het chromatine vooraf gaat.

Het wil mij voorkomen, dat beide genoemde invloeden hier eene rol spelen, de eerste als gevolg eener nog wel aanwezige, maar verminderde levens-energie, de tweede als postmortale verandering, ook niet zelden bij diasterstadia in poolstand zichtbaar.

Wat de achromatische substantie, de zoogenaamde spoel betreft, ziet men veelal een minder helder, minder scherp omgrensd voorkomen; soms ook, dat zulk eene achromatische lijn donker gekleurd is door korrels, als of een gedeelte der chromatische substantie, die er zich langs bewogen heeft, zijn eindpunt niet bereikt had en voor dien tijd was uiteen gevallen.

Dat zich aan dergelijke waarnemingen ook vraagpunten over het wezen van de kerndeeling vast knoopen, spreekt vanzelf. Ik heb echter in dit onderwerp, dat wegens zijn aard: de abnormale verhoudingen, die er den hoofdrol bij spelen en de fijnheid der te onderzoeken deelen, nog niet genoeg gegevens

verzameld om er reeds nu verdergaande conclusies uit te willen trekken, te meer daar tot nu toe slechts eene geringe litteratuur binnen mijn bereik lag. Misschien zal ik gelegenheid hebben later dit onderwerp te hervatten.

Ten slotte is het mij eene aangename taak mijnen dank te te mogen betuigen aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, door wiens beschikking ik deze onderzoekingen aan het Zoölogisch Station te Napels heb kunnen verrichten, doch niet minder aan die hoogleeraren, die mij daartoe bij de Regeering voordroegen.

Leeuwarden, 30 Augustus 1905.

C. U. Ariëns Kappers.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 24 en Maandag 25 September 1905, n°. 224.

N°. 84.

VERSLAG *van het „Congrès International des Sports et d'Education physique", van* 9–14 *Juni te Brussel gehouden.* (*Met twee Bijlagen.*)

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken te 's Gravenhage.

EXCELLENTIE!

Ondergeteekenden, op voordracht van Uwe Excellentie, door H. M. de Koningin bij besluit van 23 Mei l.l. benoemd tot vertegenwoordigers van de Nederlandsche Regeering bij bovengenoemd congres hebben de eer U, de hieronder volgende, na rijp beraad door het congres vastgestelde „wenschen" aan te bieden.

Nu gebleken is, dat het volledig „Verslag der Handelingen van het congres", dat zij zich zullen veroorloven Uwe Excellentie onmiddellijk na het verschijnen te doen toekomen, eerst over geruimen tijd zal verschijnen, zij het hun vergund enkele mededeelingen te doen voorafgaan.

Het congres is gehouden in het „Palais des Académies" — het voormalig paleis van den Prins van Oranje — en werd, behalve door een groot aantal belangstellenden en vertegenwoordigers van bonden, door officieel-afgevaardigden van 18 verschillende landen bijgewoond.

Na een inleidend woord van den voorzitter, baron P. de Coubertin, werd de openingsrede uitgesproken door den voorzitter van de vereeniging van Fransche letterkundigen, den heer Marcel Prévost.

In deze rede, waarin beurtelings de philosoof, de physioloog en de paedagoog aan het woord waren, werd het innig verband tusschen geest en lichaam aangetoond; werd gewezen op den lichamelijken achteruitgang en de geestelijke overlading; werd

duidelijk gemaakt, dat *weten* zonder *kunnen* den mensch eigenlijk tot alles ongeschikt doet blijven en dat een wilsopvoeding, op zedelijken basis, voor het opkomend geslacht van de grootste beteekenis moet geacht worden. Omdat bij elke lichaamsoefening een direct beroep op den wil wordt gedaan, zijn deze het middel, om de groote hoeveelheid latende kracht, die bij de meerderheid der menschen nooit tot bewustzijn komt, vrij te maken en in dienst te stellen van datgene, wat het algemeene doel der samenleving behoort te zijn, het geluk van allen.

Tracht, zeide de spreker — wiens rede in extenso in het verslag zal worden opgenomen — de beide vormen van de menschelijke energie, de geestelijke en de lichamelijke, door toepassing van hetgeen de nieuwere wetenschap leert, tot hare grootste hoogte op te voeren en tot elkanders volmaking te doen bijdragen.

Ten einde de groote hoeveelheid onderwerpen naar behooren te kunnen behandelen, werden, op voorstel van den voorzitter, drie afdeelingen gevormd.

De eerste afdeeling, waarin de opvoedkundige onderwerpen zouden besproken worden, benoemde den heer baron van Tuyll van Serooskerken tot haren voorzitter.

De tweede afdeeling (commissie voor de sportbelangen) verkoos tot haren voorzitter den Italiaanschen afgevaardigde, Graaf Brunetta d'Usseaux, terwijl de derde afdeeling (commissie voor de militaire vraagstukken) onder leiding van den, door de Duitsche Regeering afgevaardigden, generaal graaf von der Asseburg vergaderde.

De Nederlandsche afgevaardigden meenden in den geest hunner opdracht te handelen, door in de eerste en gedeeltelijk in de derde afdeeling zitting te nemen; zij hadden 2 nota's ingediend, die, ingevolge de gemaakte bepalingen, niet meer dan 500 à 1000 woorden mochten bevatten; Uwe Excellentie gelieve ze, als Bijlage A. en B. bij dit verslag aan te treffen.

Door het congres uitgesproken wenschen.

Het gemeenschappelijk oefenen is de grondslag voor de lichamelijke opvoeding op de lagere school.

De opvoedkundige gymnastiek moet dagelijks aan alle leerlingen der l. s. onderwezen worden, gedurende minstens een half uur, zonder dat daardoor de schoolpauzen worden opgeheven. (Algemeene stemmen.)

Het is gewenscht, dat bij de lichamelijke opvoeding op de l. s. aan het vrije spel eene behoorlijke plaats wordt verzekerd.

Het is noodzakelijk, dat in alle landen centrale scholen worden opgericht waar, evenals te Stockholm, gymnastiek-onderwijzers worden gevormd en van waaruit de wetenschappelijke grondslagen van de lichaamsoefeningen worden verbreid.

De methoden, waarnaar de lichaamsoefeningen worden onderwezen, behooren vrij te worden gehouden van gewoonten en sleur en in overeenstemming te blijven met de vorderingen van de physiologie en de daaraan verwante wetenschappen.

Het aanstellen van schoolartsen moet verplicht worden gesteld.

Speel- en oefenplaatsen moeten door de gemeenten ter beschikking van de vereenigingen worden gesteld.

Bij volksfeesten moeten lichaamsoefeningen den hoofdschotel vormen.

Het deelnemen aan gymnastiek-, schiet-, zwemwedstrijden, enz., moet door het verleenen van reductie op den gewonen vervoerprijs worden bevorderd.

Niemand mag tot de vervulling van eene betrekking bij het hooger of middelbaar onderwijs worden toegelaten, die niet van zijne bekendheid met de gezondheidsleer en met de eischen, aan de lichamelijke opvoeding gesteld, heeft blijk gegeven.

Aan de Universiteiten moet het vormen van vereenigingen voor lichaamsoefeningen zooveel mogelijk worden bevorderd.

Aan de Universiteiten moeten cursussen in de physiologie der lichaamsoefeningen worden gegeven, welke de candidaat-geneeskundigen verplicht zijn te volgen.

Aan alle scholen, waar onderwijzers worden gevormd, moet „gezondheidsleer" op het programma voorkomen.

Het onderwijs in de gezondheidsleer moet een aanschouwelijk en practisch karakter dragen en verband houden met de kennis, die de leerlingen van de physiologie van den mensch hebben.

De invoering van eene rythmische, kalmeerende gymnastiek wordt voor gevangenissen en verbeterhuizen aanbevolen. Voor de volwassenen kan een verplichte, krachtige lichamelijke inspanning in vele gevallen beschouwd worden als een werkzaam en menschwaardig middel om weerspannige naturen te breidelen en te disciplineeren.

Het is gewenscht, dat het theoretisch en practisch schietonderwijs, onder leiding van specialiteiten, van af het twaalfde

levensjaar eene plaats wordt ingeruimd. (Alle congresleden, die tot het onderwijs in betrekking staan, hebben zich tegen deze conclusie verzet.)

Militaire oefeningen buiten het leger zijn te verwerpen. (Algemeene stemmen.)

Een goed geleid gymnastiek-onderwijs, te zijner tijd aangevuld door schieten, schermen en zwemmen, wordt als de beste voorbereiding voor den dienst in het leger beschouwd. (Algemeene stemmen.)

De bevordering van het carrousel- en jachtrijden, van het polospel en andere spelen wordt voor het leger aanbevolen. Aan partijspelen moet de voorkeur worden gegeven.

Bij de toelating tot de inrichtingen voor militair-onderwijs en bij de bevordering tot een rang of graad, moet aan lichamelijke geoefendheid (gymnastiek, schieten, zwemmen, schermen, paardrijden, enz.) de grootst mogelijke waarde worden toegekend.

Met beleefden dank voor het in hen gestelde vertrouwen, hebben zij de eer met den meesten eerbied te zijn, van Uwe Excellentie de dienstwillige dienaren:

F. W. C. H. van Tuyll van Serooskerken, Velzen.

C. A. A. Dudok de Wit, Amsterdam.

S. van Aken, Rotterdam.

4 Augustus 1905.

BIJLAGE A.

NOTE *sur les exercices physiques à l'école.*

La gymnastique scolaire allemande, oeuvre commune des pédagogues, des hygiénistes et des gymnastes, a atteint un degré de perfection tel qu'on peut la considérer comme la base la plus rationelle de l'éducation physique des jeunes générations. Bien comprise et bien appliquée, s'inspirant spécialement des besoins d'âge et de sexe, elle remplit toutes les conditions pour former une partie intégrante de l'éducation scolaire.

Son but se résume comme suit:

1°. favoriser la santé, tout en combattant les effets fâcheux des longues positions assises sur le maintien du corps;

2°. développer les qualités morales, et

3°. cultiver toutes les facultés qui résultent de la notion exacte des forces physiques acquises.

Au point de vue de la santé, le but ne sera atteint que si le travail intellectuel d'une certaine durée sera régulièrement suivi d'un jeu ou d'exercices gymnastiques bien choisis et bien dirigés.

Le choix de la matière gymnastique laissera une large place aux mouvements machinaux, mi-automatiques. Le professeur n'oubliera pas que l'effort modéré, suivi de pauses courtes, favorise le mieux le développement des organes respiratoires et circulatoires, sans en excepter celui des muscles. Le travail alternatif de suspension, d'appui et de saut est nécessaire à la formation harmonique de l'enfant, tout en visant plus spécialement le développement des muscles dorsaux et abdominaux.

Si nous envisageons les exercices corporels au point de vue élevé du pédagogue, leurs effets moraux sont indéniables. Ils exercent sur les facultés intellectuelles une influence au moins aussi grande que sur le corps et acquièrent ainsi une importance capitale pour la formation du caractère de l'homme moral. C'est l'esprit qui exerce le corps. L'élève, à un moment donné ou librement choisi, sans tenir compte du but de l'exercice, sans souci de son intérêt personnel ou même de l'appréciation d'autrui, se propose d'exécuter un mouvement exactement défini, non encore pratiqué, mais dont son esprit s'est tracé l'image en trois grandes phases: le commencement, le point culminant et la fin et qui bien souvent exige l'action la plus énergique de toute sa force physique. Il a mesuré exactement la hauteur à atteindre, l'espace à franchir; l'attention en éveil, il attend le commandement du professeur; il doit vaincre sa mollesse naturelle, il n'hésite plus et — le mouvement réussit. Ce succès lui procure la satisfaction, le plaisir que l'homme éprouve dans tout acte conscient et volontaire, demandant de l'effort. Ce but de pure volonté ne peut être atteint qu'en mettant en action certaines facultés intellectuelles afin de concentrer toute la force du corps sur l'exercice à exécuter. C'est surtout l'éducation de la volonté qu'il importe de mettre en avant en matière d'éducation morale. L'ordre et la discipline et en général tout ce qui ressort de la morale, sont le résultat de la formation de la volonté, basée sur l'éducation physique. Le travail simultané est, sous ce rapport, de la plus haute importance. Il réalise l'enseignement mutuel des élèves de la façon la plus naturelle, par le stimulant de l'émulation honnête. Le fort entraîne le faible, il brise les liens de la mollesse qui l'enchaînent, il l'encourage à un effort soutenu, à un travail animé.

Sous ce rapport, la gymnastique est riche en exercices intuitifs, propres à favoriser les tendances communes. C'est un avantage inappréciable. Citons entre autres, les exercices d'ordre, les jeux de groupes et principalement les exercices simultanés aux engins. Participant à ces exercices, le plus faible se rend compte qu'il fait partie d'un tout; il n'est pas superflu, il sent que ses forces à lui, que son faible concours est indispensable pour atteindre le but commun. Ce sentiment de solidarité, résultant de l'union de tous, ressemble à une force motrice de haute pression à laquelle contribue l'unité la plus intime. Ainsi l'éducation physique, se confondant sans qu'on s'en aperçoive, avec l'education intellectuelle, apprend à l'enfant à mettre ses forces au service d'une tendance de l'esprit; la gymnastique constitue le moyen d'élever la morale théorique au niveau de la pratique.

Les avantages pratiques de la gymnastique consistent dans les aptitudes plus grandes de l'homme aux occupations de la vie usuelle. Lorsque toutes ses forces physiques obéiront à sa volonté, lorsqu'il pourra leur demander, à tout instant, l'effort nécessaire, il aura augmenté sa valeur dans la vie sociale.

L'habitude de l'exercice, alors qu'il n'y a pas d'intérêt matériel, préparera l'homme à s'acquitter avec entrain du travail plus intense de la lutte pour la vie.

Nous basant sur les considérations précédentes, nous pouvons conclure :

1°. que l'enseignement de la gymnastique à l'ecole doit être considéré comme la base de l'éducation physique du peuple;

2°. que la matière gymnastique devra comprendre :

a). pour les classes inférieures: exercices libres et d'ordre faciles et jeux simples;

b). pour les autres classes: exercices libres et avec instruments, exercices aux engins, sauts et jeux de groupes;

3°. qu'il importe d'établir dans chaque école, là où c'est possible, un gymnase et une salle de jeux;

4°. que chaque demi-journée de classe devra être interrompue par des exercices gymnastiques au moins pendant une demi-heure.

Bijlage B.

NOTE *sur le rapport entre les exercices physiques et le service militaire.*

Si nous admettons que dans l'art d'élever les individus en général, le point essentiel sera toujours l'éducation, on peut admettre également que telle éducation aura été la meilleure qui aura le mieux préparé l'homme à remplir sa destinée sociale et ses devoirs civiques. Parmi ces devoirs, un des principaux est, dans presque tous les pays de l'Europe, le passage dans l'armée pendant un temps plus ou moins long, pendant lequel le jeune citoyen se soumet aux exercices qui doivent le mettre en état de coopérer le mieux possible à la défense de son pays. Si l'on parvenait à démontrer qu'une préparation rationelle, efficace peut écourter dans une certaine mesure le temps de service dans l'armée, on aurait démontré par la même occasion la grande signification sociale de cette branche de l'éducation.

On peut dire: dans l'analogie des moyens employés dans la gymnastique scolaire pour atteindre le but général de l'éducation et les moyens en usage dans l'armée pour former de bons soldats, des défenseurs utilisables, nous voyons la preuve que la gymnastique scolaire — continuée dans les sociétés — est la seule préparation efficace au service des armes. Aussi bien dans la gymnastique que dans les exercices militaires le but principal est de rendre l'élève ou le jeune milicien conscient de sa force, de ses aptitudes, conscient de lui même en un mot et d'en faire petit à petit un individu indépendant, pensant, voulant, agissant par lui-même.

La valeur de l'aptitude à manier les armes est ici absolument insignifiante pour la raison simple qu'un homme exercé intégralement peut facilement s'assimiler cette aptitude, et que dans la manière actuelle de combattre le maniement des armes ne peut plus être considéré comme un facteur indispensable pour faire un bon soldat.

L'utilisabilité du soldat s'obtient uniquement par des moyens

artificiels ; elle est determinée par le développement intellectuel, les qualités morales et la force physique.

Examinons succinctement la matière pédagogique, d'après sa valeur, pour le but que nous poursuivons.

Les exercices aux engins et les sauts sont le moyen de développer graduellement la force musculaire et l'agilité ; ils forment avec les jeux de groupe, soumis à des règles fixes, une école pour la volonté et la fermeté ; ils sont, dans les conditions actuelles de la vie, une occasion que rien ne saurait remplacer, pour délivrer l'homme des chaînes auxquelles le rivent son manque de courage, de confiance en lui-même.

En aspirant à l'aptitude de vaincre toutes sortes d'obstacles, le corps apprend à être l'humble serviteur de l'intelligence. Faire coopérer toutes les forces physiques dont on dispose pour atteindre un but fort simple en soi : un saut en hauteur, p. e., renferme un élément pour l'exercice du cerveau, que rien ne saurait égaler. Par tous les exercices exécutés au commandement, surtout par les exercices d'ensemble libres ou avec instruments, l'élève apprend à atteindre la plus grande promptitude et la plus grande exactitude.

La similitude des exercices d'ordre et de la tactique élémentaire rend au point de vue pédagogique les premiers d'égale valeur pour l'armée et pour l'école, quoique — surtout en égard à l'âge — ils soient pratiqués différemment. Dans l'éducation militaire on prend simplement la forme comme but. On désire que le résultat soit mathématiqement exact et, en vainquant les difficultés y inhérentes, le problème entier est résolu en principe de telle façon qu'après chaque leçon on remarque chez les recrues des mouvements plus dégagés et plus faciles.

Dans les exercices d'ordre de la gymnastique scolaire, c'est la matière didactique elle-même qui travaille ; elle conduit — d'après un plan psychologique — graduellement au but ; methodiquement, en partant des mouvements les plus simples, on arrive aux formes les plus difficiles par des combinaisons et des amplifications.

Par le jeu et l'action pleine de variété répondant au besoin de mouvement de l'élève on développe chez celui-ci le calme. Par des principes simples, intérressants, attrayants et faciles à apprendre il se développe graduellement avec une décision plus prompte et plus formelle cet ordre et cette discipline qui frappent dans toute leçon de gymnastique bien donnée.

Le mode actuel de combattre en déploiement exige que le sens de l'ordre soit développé au plus haut degré. Pour former des hommes conscients de leur valeur individuelle dans la masse,

les exercices d'ordre sont un moyen infaillible, parce qu'ils apprennent à ceux qui s'y soumettent à se mouvoir facilement dans toute quantité plus ou moins grande d'individus ou de groupes, leur donnent l'aptitude de se mouvoir parfaitement librement dans toutes proportions, en ne négligeant point les exigeances posées aux masses. L'attention, l'observation et la volonté sont les conditions principales pour satisfaire aux données fixées. Et quoique la force de volonté de l'individu puisse se tremper bien fortement par les exercices d'assouplissement et de fond, elle se montre dans sa plus haute expression comme volonté collective dans les exercices d'ensemble. Il ne suffit donc pas ici de vouloir et de pouvoir, il s'agit surtout de pouvoir dans un laps de temps, parfois bien restreint, et par une attention fortement aiguisée et un dévouement complet, mettre sa propre volonté en complète harmonie avec celle d'autrui.

Lorsque les résultats d'une gymnastique rationnelle se sont traduits en chair et en sang, il se produit une même situation que chez une troupe bien exercée qui doit apprendre de nouveaux règlements.

On démontrerait cependant une absence absolue de connaissances militaires, en croyant que le résultat obtenu par une préparation gymnastique efficace, se réduit à l'étude plus facile des exercices militaires; le résultat majeur c'est la compréhension parfaite de toutes les formes de mouvement, c'est l'assimilation complète du sens collectif — du vrai sens militaire si l'on veut — de la valeur encore incomplètement appréciée de mouvement libre et conscient dans la composition de la tactique militaire.

Seulement un soldat préparé de la sorte est capable de fixer tous ses sens sur le but de son action, et apte aussi à remplir tout son devoir sans se laisser influencer par toutes sortes d'obstacles.

Vu les expériences faites en Suisse et en Allemagne Méridionale avec les corps de cadets, en France avec les bataillons scolaires et en Néerlande avec l'instruction anti-militaire, je conclus que les exercices militaires enseignés en dehors de l'armée n'atteignent pas le but désiré.

Considérant le rapport démontré plus haut entre les résultats de la gymnastique scolaire et les exigeances de service militaire, on peut déclarer: qu'un bon enseignement gymnastique, complété par des exercices de tir, d'escrime et de natation est à considérer comme étant la meilleure préparation au service militaire.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 24 en Maandag 25 September 1905, n°. 224.

N°. 85.

UITSLAG *van de in* 1905 *te 's Gravenhage gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in de Engelsche taal.*

Akte A.

Mannelijke candidaten:

Aangemeld hadden zich 47 candidaten, van wie 11 zich terug trokken, 22 zijn afgewezen en 14 zijn toegelaten, t. w.:

K. F. Bartstra, van Sappemeer;
C. J. H. Bogaerts, van 's Hertogenbosch;
J. Lopes Cardozo, van Amsterdam;
C. E. de Haas, van Bussum;
J. H. Harder, van Amsterdam;
J. A. K. van Hasselt, van Utrecht;
J. Kimmerer, van 's Gravenhage;
R. Klaver, van Amsterdam;
E. J. Labarre, van Amsterdam;
C. B. A. Proper, van Utrecht;
C. C. Remmerswaal, van 's Gravenhage;
E. Schaap, van Almelo;
J. H. Schutt, van Groningen;
A. Th. Uffelie, van Nijmegen.

Vrouwelijke candidaten:

Aangemeld hadden zich 43 candidaten, van wie 7 zich terugtrokken, 17 zijn afgewezen en 19 zijn toegelaten, t. w. de dames:

C. J. Baart de la Faille, van Amersfoort;
J. M. C. Bouvy, van Amsterdam;
M. Chambers, van Amsterdam;
G. Das, van Arnhem;
H. L. Eggleton, van 's Gravenhage;
C. P. Elsenaar, van 's Gravenhage;
L. H. A. Eijkman, van Amsterdam;
S. M. Gelpke, van Arnhem;
J. ten Houten, van Rotterdam;
C. E. Korvers—Beukers, van 's Gravenhage;
A. C. der Kinderen, van Amsterdam;
J. E. Lorentz, van Amsterdam;
A. J. van Marle, van Amsterdam;
M. E. J. van Ogtrop, van Amsterdam;
J. M. Oosterhuis, van Amsterdam;
A. Pieper, van Wormerveer;
A. L. Tydeman, van 's Gravenhage;
W. van Veen, van Rotterdam;
J. A. N. de Zwaan, van 's Gravenhage;

Akte B.

Mannelijke candidaten.

Aangemeld hadden zich 7 candidaten, van wie 1 zich heeft teruggetrokken, 4 zijn afgewezen en 2 zijn toegelaten, t. w.:

C. Deelder, van Scheffield;
Th. P. C. Neervens, van Nijmegen.

Vrouwelijke candidaten:

Aangemeld hadden zich 8 candidaten, van wie 5 zijn afgewezen en 3 zijn toegelaten, t. w. de dames:

C. M. Borneman, van Utrecht;
E. A. Grutterink, van Utrecht;
S. de Voogd, van Gouda.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 27 September 1905, n°. 226.

N°. 86.

VERSLAG *van het examen tot toelating als cadet aan de Koninklijke Militaire Academie in het jaar* 1905, *opgemaakt ter voldoening aan artikel* 8 *der wet van* 21 *Juli* 1890 (Staatsblad *n°.* 126) *tot regeling van het militair onderwijs bij de landmacht.*

A. Samenstelling der Commissie.

Ingevolge de aankondiging in de *Nederlandsche Staatscourant* van Dinsdag 9 Mei 1905, n°. 108, was de Commissie samengesteld als volgt:

1°. lid en voorzitter: de majoor van den staf der artillerie H. Kemper, eerste-officier bij de Koninklijke Militaire Academie;

2°. leden:

de hoogleeraar N. C. Grotendorst, hoofd van onderwijs bij de Koninklijke Militaire Academie;

de kapitein van den staf der infanterie A. Buytendijk (sedert bevorderd tot majoor), hoofd van onderwijs bij de Cadettenschool;

de eerste-luitenant van den staf der infanterie R. W. van Wieringen (sedert bevorderd tot kapitein), de eerste-luitenants van den staf der artillerie T. J. Marx en C. M. van Zijll de Jong, alsmede de heer H. F. J. M. Thijs, allen leeraar bij de Koninklijke Militaire Academie;

de heeren dr. D. M. Kooy, W. A. Buekers en J. N. van Beek, allen leeraar bij de Cadettenschool;

de kapitein C. M. J. Koorevaar, van het 3de regiment infanterie;

de eerste-luitenant J. F. N. Bax, van het 4de regiment infanterie;

de heer dr. J. H. Meerburg, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Hilversum;
de heer J. J. Lambermon, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam;
de heer D. Aitton, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Bergen op Zoom;
de heer mr. P. M. von Baumhauer, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage en te Leiden;
de heer W. de Hoog Az., leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Assen;

3°. secretaris: de eerste-luitenant van den staf der infanterie C. P. van Ginkel, werkzaam bij de Koninklijke Militaire Academie.

De onder 2°. vermelde leden der commissie (*) hebben in de volgorde waarin zij aldaar zijn genoemd, respectievelijk geëxamineerd in:

Reken- en stelkunde;

Mechanica;

Gonio- en trigonometrie;

Beschrijvende meetkunde;

Meetkunde;

Cosmographie;

Scheikunde;

Aardrijkskunde;

Engelsche taal;

Fransche taal;

Geschiedenis;

Natuurkunde;

(*) Tijdens het mondelinge examen mankeerde door ongesteldheid gedurende één dag de kapitein R. W. van Wieringen, examinator in gonio- en trigonometrie, en werden diens werkzaamheden verricht door het plaatsvervangende lid voor genoemd vak, den heer C. van Aller, leeraar aan de Koninklijke Militaire Academie.

Duitsche taal;

Staathuishoudkunde;

Staatsinrichting;

Nederlandsche taal;

terwijl het onderzoek naar de bedrevenheid in het handteekenen en het rechtlijnig teekenen onder den kapitein A. Buytendijk (sedert bevorderd tot majoor) en den heer H. F. J. M. Thijs, en dat naar de bedrevenheid in het exerceeren, uit de Soldatenschool, van de adspiranten bedoeld bij art. 25, sub II, der wet, die zich aan dat onderzoek wenschten te onderwerpen, door het lid der commissie den eerste-luitenant J. F. N. Bax heeft plaats gehad.

B. Examen afgelegd door de cadetten, leerlingen der Cadettenschool.

1. *Regeling van het examen.*

Het examen van de leerlingen der Cadettenschool is afgenomen overeenkomstig de bepalingen vervat in de aangehaalde wet betreffende het militair onderwijs bij de landmacht, in het „Reglement voor de Koninklijke Militaire Academie", in het „Voorschrift voor de Koninklijke Militaire Academie", alsmede in het „Voorschrift betreffende het afnemen van het schriftelijke gedeelte van het toelatingsexamen tot, en van de overgangsexamens aan de Koninklijke Militaire Academie, den Hoofdcursus, de Cadettenschool en de cursussen bij het wapen der infanterie, alsmede van het eindexamen aan de Koninklijke Militaire Academie en den Hoofdcursus".

De bijlage I geeft een overzicht van de regeling van het schriftelijk examen voor deze categorie van adspiranten. Eén cadet kon wegens ziekte niet deelnemen aan het examen in scheikunde, Nederlandsche taal, beschrijvende meetkunde en Fransche taal.

Ingevolge artikel 16 van het Voorschrift betreffende het afnemen van het schriftelijke gedeelte van het toelatingsexamen tot de Koninklijke Militaire Academie, werden aan dezen cadet voor genoemde vakken andere doch gelijksoortige vragen opgegeven.

2. *Aantal adspiranten.*

Het aantal adspiranten, leerlingen der Cadettenschool, be-

droeg 56 (één werd vóór den aanvang van het examen eervol ontslagen), waarvan 25 bestemd om te worden opgeleid voor den dienst hier te lande en 31 voor dien in Nederlandsch-Indië.

Van de eerstvermelde categorie hadden 15 en van de laatstvermelde 19 adspiranten verzocht in aanmerking te komen voor eene plaatsing bij het wapen der artillerie of dat der genie.

3. *Uitslag van het examen.*

Uitgezonderd een 4tal, voldeden alle adspiranten aan de eischen tot toelating voor infanterie en cavalerie.

Aan de bijzondere eischen voor genie en artillerie werd door 29 van de hiervoren bedoelde 34 adspiranten voldaan.

Bijlage IV bevat de algemeene rangschikking van de 4 adspiranten, leerlingen der Cadettenschool, die *niet* aan de eischen van het examen hebben voldaan.

4. *Opmerkingen betreffende het examen.*

Het examen in natuurkunde gaf zeer onbevredigende uitkomsten.

In het bijzonder bleek de kennis van datgene wat in het 1ste studiejaar was behandeld (de theorie van de warmte) zeer gering; 33 van de 56 cadetten behaalden in een vraag, op dat onderdeel van het vak betrekking hebbende, een onvoldoend beoordeelingscijfer.

Het examen in de overige niet genoemde vakken gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

C. Examen afgelegd door de adspiranten bedoeld onder II van artikel 25 der wet.

1. *Regeling van het examen.*

Het examen werd afgenomen volgens de bepalingen van dezelfde wet, de reglementen en voorschriftnn reeds bij het examen der cadetten, leerlingen der Cadettenschool, gemeld.

Bijlage II geeft een overzicht der regeling van het schriftelijk gedeelte van het examen, hetwelk te gelijker tijd plaats had met het schriftelijk examen der leerlingen van de Cadettenschool in diezelfde vakken.

In alle vakken waarin beide categorieën van adspiranten schriftelijk examen aflegden, werden hun gelijke vragen voorgelegd.

Voor het mondelinge gedeelte van het examen werden de adspiranten in groepen van 12 à 14 opgeroepen;

de 2de, 3de en 6de groepen waren echter slechts 11 adspiranten sterk, ten gevolge van een *plotseling* afzien van het verder deelnemen aan het examen van reeds bij die groepen ingedeelde adspiranten.

In de 7de groep waren 13 adspiranten gerangschikt; de laatste of 8ste groep was, in verband met den uitslag der herkeuringen, slechts 6 candidaten sterk.

De bijlage III toont aan hoe het mondelinge gedeelte van het examen voor een groep van 12 geregeld was.

2. *Aantal adspiranten.*

Het aantal adspiranten bedoeld onder II van artikel 25 der wet bedroeg aanvankelijk 122. Van dezen hebben zich 4 niet aan de keuring onderworpen. Van de 118 overigen zijn 18 afgekeurd voor de door hen aangevraagde wapens.

Van de 100 overblijvenden hebben zich vóór of tijdens het examen 12 adspiranten teruggetrokken, zoodat aan het volledig examen is deelgenomen door 88 adspiranten.

Van deze 88 adspiranten waren er 74 afkomstig van de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, terwijl 14 onderwijs op bijzondere scholen hadden ontvangen.

Van de 74 adspiranten die het onderwijs op de hoogere burgerscholen hadden gevolgd, waren 67 in het bezit van een diploma voor voldoend afgelegd eindexamen, 7 deden examen uit de 5de, 1 uit de 4de klasse eener hoogere burgerschool, welke laatste in het bezit was van een diploma.

53 candidaten behaalden het diploma in 1905, 10 in 1904, 2 in 1904 en in 1905 en 2 reeds in 1903.

Bovendien werd door 8 van de 67 adspiranten, die in het bezit van een einddiploma hoogere burgerschool waren, en door 2 van de 7 die examen deden uit de 5de klasse, privaat onderwijs in één of meer vakken ontvangen. De adspirant die examen deed uit de 4de klasse en in het bezit was van een diploma, had mede privaat onderwijs genoten.

Van hen die van bijzondere inrichtingen van onderwijs waren, waren 4 candidaten in het bezit van een diploma voor voldoend afgelegd eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus.

3. *Uitslag van het examen.*

Van de 88 adspiranten die het examen in zijn geheel aflegden,

slaagden er 66, waarvan 46 bovendien aan de bijzondere eischen voor eene plaatsing bij de artillerie of de genie voldeden; van deze laatsten hadden allen, met uitzondering van één, artillerie of genie aangevraagd.

22 adspiranten *voldeden niet* aan de eischen van het examen.

In verband met het door hen afgelegd examen, de door hen aangevraagde wapens en het beschikbaar gestelde aantal plaatsen, konden 8 (*) der geslaagde adspiranten niet voor eene plaatsing als cadet in aanmerking komen.

Alle opengestelde plaatsen, met uitzondering van één voor de infanterie in Nederlandsch-Indië, werden aangevuld.

Van de 66 adspiranten die aan het toelatingsexamen *voldeden*, waren er 61 afkomstig van de hoogere burgerscholen, 59 waren in het bezit van een diploma voor voldoend afgelegd eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus, de 2 overigen deden examen uit de 5de klasse. Van de 5 andere geslaagde candidaten waren er 2 in het bezit van een diploma.

Van de 22 *niet geslaagde* adspiranten behaalden 10 het einddiploma eener hoogere burgerschool, 5 deden examen uit de 5de, 1 uit de 4de klasse, terwijl 9 afkomstig waren van particuliere inrichtingen van onderwijs, van wie 2 het diploma bezaten.

Bijlage V bevat de algemeene rangschikking van de adspiranten bedoeld bij art. 25, onder II, der wet, die *niet* aan de eischen van het examen hebben voldaan.

4. *Opmerkingen betreffende het examen.*

Bij het onderzoek in *vreemde talen* bleek, dat de bekendheid met een of twee hoofdtijdvakken van de letterkunde bij de meeste candidaten veel te wenschen overliet. Ook de woordenkennis was bij vele adspiranten gering.

Bij het examen in *geschiedenis* heeft het de aandacht getrokken, dat de adspiranten over het algemeen niet of weinig op de hoogte waren van de geschiedenis onzer koloniën en bezittingen.

Het schriftelijk werk in *Nederlandsch*, *Fransch*, *Engelsch* en

---

(*) Door het bedanken van 2 geslaagden, die aan eene benoeming tot adelborst 2de klasse de voorkeur gaven, konden nog twee hunner geplaatst worden met bestemming voor het wapen der infanterie van het leger hier te lande.

De zes overigen bedankten voor eene hun aangeboden plaatsing bij de infanterie, zoowel voor het leger hier te lande als voor dat in Nederlandsch-Indië.

mechanica stond over het algemeen achter bij dat in dezelfde vakken van de leerlingen der Cadettenschool.

Het examen in de overige niet genoemde vakken gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Breda, 31 Augustus 1905.

Voor de Commissie,

De Secretaris, *De Voorzitter,*

C. P. van Ginkel. H. Kemper.

REGELING

BIJLAGE I. REGELING *van het* schriftelijke *gedeelte van het toelatingsexamen tot de Koninklijke Militaire Academie in* 1905, *voor de cadetten-leerlingen der Cadettenschool.*

Uren.	Woensdag 12 Juli.	Donderdag 13 Juli.	Vrijdag 14 Juli.	Zaterdag 15 Juli.	Maandag 17 Juli.	Dinsdag 18 Juli.	Woensdag 19 Juli.	Donderdag 20 Juli.	Vrijdag 21 Juli.	Zaterdag 22 Juli.
$8^1/_2$—$11^1/_2$	Hand- en rechtlijnig teekenen. (1)	Geschiedenis.	Cosmographie.	Staatsinrichting.	Mechanica.	Natuurkunde.	Meetkunde.	Gonio- en trigonometrie.	Scheikunde.	Beschrijvende meetkunde.
1—4	Hand- en rechtlijnig teekenen. (1)	Aardrijkskunde.	Staathuishoudkunde.	Vrij.	Reken- en stelkunde.	Duitsch.	Vrij.	Engelsch.	Nederlandsch.	Fransch

Opmerkingen. (1) Het examen in hand- en rechtlijnig teekenen zal plaats hebben op Woensdag 12 Juli van $9^1/_2$—$11^1/_2$ uur v.m. en van $1^1/_2$—$3^1/_2$ uur n.m.

BIJLAGE **II.**

REGELING *van het* schriftelijke *gedeelte van het toelatingsexamen tot de Koninklijke Militaire Academie in* 1905, *voor de adspiranten*, *bedoeld bij art.* 25 *der wet onder II.*

Uren.	Vrijdag 14 en Zaterdag 15 Juli.	Maandag 17 Juli.	Dinsdag 18 Juli.	Woensdag 19 Juli.	Donderd. 20 Juli.	Vrijdag 21 Juli.	Zaterdag 22 Juli.
$8^1/_2$—$11^1/_2$		Mechanica.	Natuurkunde.	Meetkunde.	Gonio- en trigonometrie.	Scheikunde.	Beschrijvende meetkunde.
1—4	(1)	Reken- en stelkunde.	Duitsch.	Vrij.	Engelsch.	Nederlandsch.	Fransch.

Opmerkingen. (1) Geneeskundig onderzoek te *'s Gravenhage* op Vrijdag 14 en Zaterdag 15 Juli, telkens aanvangende te 1 uur namiddags; te *Breda* en te *Arnhem* alleen op Zaterdag 15 Juli, aanvangende te 1.30 namiddags. (Plaatselijke tijd.)

Bijlage III. — REGELING *van het* mondelinge *gedeelte van het toelatingsexámen tot de Koninklijke Militaire Academie in* 1905.

EXAMEN-VAKKEN.	1ste dag.				2de dag.					3de dag.			
	9—10.	$10^1/_2$—$11^1/_2$.	1—2.	$2^1/_2$—$3^1/_2$.	9—10.	$10^1/_2$—$11^1/_2$.	1—2.	$2^1/_2$—$3^1/_2$.	$3^1/_4$—$4^3/_4$.	9—10.	$10^1/_2$—$11^1/_2$.	1—2.	$2^1/_2$—$3^1/_2$.
Rekena- en stelkunde . . . . / Gonio- en trigonometrie . . .	a	f	i	e	m	b	g	c	a, b, c, d, e, f, g, h, i, k, l en m. Exerceeren.	l	h	k	d
Meetkunde . . . . / Beschrijvende meetkunde . . .	d	e	m	h	i	c	f	a		k	g	l	b
Mechanica . . . . / Cosmographie	c	h	k	g	l	d	e	b		m	f	i	a
Scheikunde . . . . / Natuurkunde	b	g	l	f	k	a	h	d		i	e	m	c
Geschiedenis. . . . . / Aardrijkskunde.	e	b	f	k	a	i	c	g		h	m	d	l
Staatsinrichting . . . . . . / Staathuishoudkunde	h	a	e	i	d	l	b	f		g	k	c	m
Nederlandsch . . . . / Duitsch	g	d	h	l	c	m	a	e		f	i	b	k
Fransch . . . . / Engelsch	f	c	g	m	b	k	d	h		e	l	a	i
	i, k, l, m Rechtl. teekenen.		a, b, c, d. Rechtl. teekenen.		e, f, g, h. Rechtl. teekenen.		i, k, l, m. Hand-teekenen.			a, b, c, d. Hand-teekenen.		e, f, g, h. Hand-teekenen.	

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 27 September 1905, n°. 226.

N°. 87.

UITSLAG *van de in* 1905 *te Wageningen gehouden examens ter verkrijging van eene akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in de land- en tuinbouwkunde en houtteelt.*

Landbouwkunde.

Geëxamineerd en toegelaten 1 mannelijke candidaat, t. w:
J. H. W. Th. Reimers, van Wageningen.

Tuinbouwkunde.

Geëxamineerd en geslaagd 2 mannelijke candidaten t. w.:
A. M. Sprenger, van Wageningen;
K. Volkersz, van Wageningen.

Houtteelt.

Geëxamineerd 1 mannelijke candidaat die is afgewezen.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 1 en Maandag 2 October 1905, n°. 230.

N°. 88.

VERSLAG *van het in* 1904 *gehouden eindexamen der Rijkslandbouwschool te Wageningen.*

Aan den heer Commissaris der Koningin in de provincie Gelderland.

De commissie, bij beschikking dd. 14 Mei 1904 n°. 2941/11 door u hoogedelgestrenge belast met het afnemen van het eindexamen der Rijkslandbouwschool, afdeeling hoogere land- en boschbouwschool, bestaande uit de heeren P. van Hoek, voorzitter, J. H. Aberson, J. van Baren, A. H. Berkhout, T. J. Bezemer, prof. dr. J. Ritsema Bos, L. Broekema, dr. A. van Bijlert, dr. E. Giltay, dr. D. van Gulik, dr. K. W. van Gorkom, E. C. van der Hoek, J. Jurling, S. Lako, dr. O. Pitsch, mr. W. Reilingh, H. C. Reimers en dr. B. Sjollema, heeft de eer u hierbij het verslag van het afgenomen examen aan te bieden.

Het secretariaat werd waargenomen door S. Lako. In de eerste vergadering, op 28 Mei, werd de regeling van het examen besproken, de werkzaamheden over de verschillende leden verdeeld en de voorbereidende maatregelen voor het opmaken der roosters voor het schriftelijk zoowel als voor het mondeling onderzoek getroffen. Voor elk vak werd benoemd een examinator en een assessor, met de bevoegdheid om desverkiezende ook vragen aan den examinandus te stellen.

De onderwerpen voor het schriftelijk werk werden door den voorzitter gekozen uit een tweetal, hem voor elk vak voorgelegd.

Het examen was voor de Nederlandsche en de Indische afdeeling, krachtens de programma's voor elke afdeeling vastgesteld, verschillend. Het liep over de volgende vakken:

Voor de Nederlandsche afdeeling:

	examinator de heer:	assessor de heer:
1. Mineralogie en geologie	v. Baren,	v. Gulik;
2. Grondbewerking en ontginnen	Pitsch,	Sjollema;
3. Grondverbetering	Lako,	de voorzitter;
4. Landbouwscheikunde	Aberson,	Sjollema;
5. Landmeten	Jurling,	v. d. Hoek;
6. Natuurkunde en meteorologie	v. Gulik,	v. Baren;
7. Plantkunde	Giltay,	R. Bos;
8. Nuttige en schadelijke dieren	R. Bos,	Giltay;
9. Anatomie en physiologie	Reimers,	Broekema;
10. Ziekte en geneesleer der huisdieren	Reimers,	Broekema;
11. Veeteelt	Broekema,	Reimers;
12. Landbouwwerktuigen	Lako,	Jurling;
13. Staathuishoudkunde	Reilingh,	Pitsch;
14. Plantenteelt	Pitsch,	Sjollema;
15. Zuivelbereiding	Broekema,	Reimers;
16. Bedrijfsleer	Pitsch,	de voorzitter;
17. Boekhouden	Lako,	Reilingh;
18. Teekenen	v. d. Hoek,	Aberson.

Voor de Indische afdeeling:

1. Mineralogie en geologie	v. Baren,	v. Gulik;
2. Grondbewerking en algemeene plantenteelt	Pitsch,	Sjollema;
3. Grondverbetering	Lako,	de voorzitter;
4. Landbouwscheikunde	Aberson,	Sjollema;
5. Landmeten	Jurling,	v. d. Hoek;
6. Natuurkunde en meteorologie	v. Gulik,	v. Baren;
7. Plantkunde	Giltay,	R. Bos;
8. Nuttige en schadelijke dieren	R. Bos,	Giltay;
9. Anatomie, physiologie, ziekten- en geneesleer der huisdieren	Reimers,	Broekema;
10. Veeteelt	Broekema,	Reimers;
11. Landbouwwerktuigen	Lako,	Jurling;
12. Staathuishoudkunde	Reilingh,	Pitsch;
13. Laaglandcultures en technologie	v. Bijlert,	v. Gorkom;
14. Hooglandcultures en boekhouden	Berkhout,	v. Gorkom;
15. Indische staatsinstellingen	Reilingh,	Bezemer;
16. Land- en volkenkunde	Bezemer,	Berkhout;
17. Javaansch en Maleisch	Bezemer,	Berkhout;
18. Teekenen	v. d. Hoek,	Aberson.

In alle vakken werd mondeling examen afgenomen, schriftelijk ook voor de Nederlandsche afdeeling in landbouwscheikunde, anatomie en physiologie, boekhouden en teekenen; voor de Indische afdeeling in landbouwscheikunde, Indische staatsinstellingen, Javaansch en Maleisch, boekhouden, mineralogie en geologie en teekenen.

Het examen duurde van 17 tot 23 Juni voor het schriftelijk werk en van 30 Juni tot 14 Juli voor het mondeling onderzoek.

Vier candidaten namen deel aan het examen voor de Nederlandsche afdeeling; zeventien aan dat voor de Indische afdeeling; één uit de Nederlandsche afdeeling trok zich tijdens het examen terug.

Allen waren leerlingen der Rijkslandbouwschool. Het resultaat was voor de Nederlandsche afdeeling dat aan alle candidaten die het examen ten einde brachten, het diploma, bedoeld in art. 57 van de wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), kon worden uitgereikt, namelijk aan:

Elisabeth H. A. Berkhout, geboren te Bandong;
C. K. van Daalen, geboren te Kattendijke;
J. H. C. A. P. Timmermans, geboren te Amsterdam.
(Alphabetisch gesteld.)

Voor de Indische afdeeling was het resultaat dat van de zeventien candidaten die het examen ten einde brachten, acht het diploma ontvingen, namelijk:

A. d'Angremond, geboren te Amsterdam;
L. F. R. P. C. A. Brandts Buys, geboren te Rotterdam;
H. H. de Cock, geboren te Kwali Simpang;
J. W. Gonggrijp, geboren te Beneden-Para;
C. H. J. baron van Höevell, geboren te Kajoetanam;
P. W. Houtman, geboren te 's Gravenhage;
J. M. Kakebeeke, geboren te Goes;
G. L. te Wechel, geboren te Wageningen.

Terwijl 10 als hoogste cijfer werd aangenomen, werd toegekend het volgende aantal punten:

in de Nederlandsche afdeeling:

8 achtmaal, 7 twintigmaal, 6 twaalfmaal, 5 zesmaal en 4 vijfmaal;

in de Indische afdeeling:

10 eenmaal, 9 zeven en twintigmaal, 8 negen en twintigmaal, 7 een en zeventigmaal, 6 negentigmaal, 5 vijftigmaal, 4 dertigmaal, 3 zevenmaal en 2 eenmaal.

Het gemiddeld aantal punten was van elk der candidaten:

in de Nederlandsche afdeeling:
$7^1/_9$ eenmaal;
$6^1/_9$ eenmaal;
$5^8/_9$ eenmaal;

in de Indische afdeeling:
$8^1/_9$ eenmaal;
$7^1/_2$ tweemaal;
$6^{11}/_{18}$ eenmaal;
$6^4/_9$ tweemaal;
$6^5/_{18}$ eenmaal;
$6^1/_6$ tweemaal;
$5^8/_9$ eenmaal;
$5^5/_6$ tweemaal;
$5^{13}/_{18}$ eenmaal;
$5^2/_3$ eenmaal;
$5^5/_9$ eenmaal;
$5^4/_9$ eenmaal;
$5^2/_9$ eenmaal.

Bij het examen bleek opnieuw dat verscheidene leerlingen van de hulpmiddelen, aan de Rijkslandbouwschool aanwezig, te weinig gebruik gemaakt hadden en dat de leerstof door hen evenmin behoorlijk verwerkt was.

U hoogedelgestrenge dankzeggende voor het in haar gestelde vertrouwen, legt de commissie hierbij hare taak neder.

Wageningen, 14 Juli 1904.

P. van Hoek, *Voorzitter.*
S. Lako, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 1 en Maandag 2 October 1905, nº. 230.

Nº. 89.

VERSLAG *van het in* 1905 *gehouden eindexamen der Rijks-hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen.*

Aan den heer Commissaris der Koningin in de provincie Gelderland.

De commissie, bij beschikking dd. 13 Mei 1905 nº. 3060/19 door u belast met het afnemen van het eindexamen der Rijks-hoogere land-, tuin- en boschbouwschool, bestaande uit de heeren P. van Hoek, voorzitter, L. Broekema, J. H. Aberson, J. van Baren, A. H. Berkhout, T. J. Bezemer, dr. A. van Bijlert, dr. E. Giltay, dr. D. van Gulik, E. C. van der Hoek, J. Jurling, S. Lako, dr. O. Pitsch, H. C. Reimers, prof. dr. J. Ritsema Bos, mr. J. G. ridder van Rappard, C. J. van Lookeren Campagne en J. P. Tetterode, heeft de eer u hierbij haar verslag van het afgenomen examen aan te bieden. Het secretariaat werd waargenomen door S. Lako.

In de eerste vergadering besprak de commissie de beginselen bij het examen te volgen, werden de werkzaamheden over de leden verdeeld en de voorbereidende maatregelen getroffen voor het opmaken der roosters voor het schriftelijk en mondeling onderzoek. Voor elk vak werd benoemd een examinator en een assessor, met de bevoegdheid om desverkiezend ook vragen aan den examinandus te stellen.

De onderwerpen voor het schriftelijk werk werden door den voorzitter gekozen uit een tweetal, hem voor elk vak voorgelegd.

Het examen, dat nog op den ouden voet moest worden afgenomen, was voor de Nederlandsche en Indische afdeeling, krachtens de programma's voor elk dezer afdeelingen vastgesteld, verschillend. Het liep over de volgende vakken:

Voor de Nederlandsche afdeeling:

	examinator de heer:	assessor de heer:
1. Mineralogie en geologie	v. Baren,	v. Gulik;
2. Grondbewerking en ontginnen	Pitsch,	van Rappard;
3. Grondverbetering	Lako,	de voorzitter;
4. Landbouwscheikunde	Aberson,	Bijlert;
5. Landmeten en waterpassen	Jurling,	v. d. Hoek;
6. Natuurkunde en meteorologie	v. Gulik,	v. Baren;
7. Plantkunde	Giltay,	R. Bos;
8. Nuttige en schadelijke dieren	R. Bos,	Giltay;
9. Anatomie en physiologie der huisdieren	Reimers,	Broekema;
10. Ziekten en geneesleer der huisdieren	Reimers,	Broekema;
11. Veeteelt	Broekema,	Reimers;
12. Landbouwwerktuigen	Lako,	Jurling;
13. Staathuishoudkunde	Berkhout,	Pitsch;
14. Plantenteelt	Pitsch,	van Rappard;
15. Zuivelbereiding	Broekema,	Reimers;
16. Bedrijfsleer	Pitsch,	van Rappard;
17. Boekhouden	Lako,	Berkhout;
18. Teekenen	v. d. Hoek,	Aberson.

Voor de Indische afdeeling:

1. Mineralogie en geologie	v. Baren,	v. Gulik;
2. Grondbewerking en algemeene plantenteelt	Pitsch,	van Rappard;
3. Grondverbetering	Lako,	de voorzitter;
4. Landbouwscheikunde	Aberson,	Bijlert;
5. Landmeten en waterpassen	Jurling,	v. d. Hoek;
6. Natuurkunde en meteorologie	v. Gulik,	v. Baren;
7. Plantkunde	Giltay,	R. Bos;
8. Nuttige en schadelijke dieren	R. Bos,	Giltay;
9. Anatomie, physiologie, ziekten en geneesleer der huisdieren	Reimers,	Broekema;
10. Veeteelt	Broekema,	Reimers;
11. Landbouwwerktuigen	Lako,	Jurling;
12. Staathuishoudkunde	Berkhout,	Pitsch;
13. Laaglandcultures en technologie	v. Bijlert,	van Lookeren Campagne;
14. Hooglandcultures en boekhouden	Berkhout,	Tetterode;

	examinator de heer:	assessor de heer:
15. Indische staatsinstellingen	Bezemer,	Tetterode;
16. Land- en volkenkunde van Indië	Bezemer,	Tetterode;
17. Javaansch en Maleisch	Bezemer,	van Lookeren Campagne;
18. Teekenen	v. d. Hoek,	Aberson.

Het examen werd mondeling afgenomen in alle vakken, behalve in staathuishoudkunde; in de Nederlandsche afdeeling werden zij die in mineralogie en geologie schriftelijk voldoende waren, van het mondeling examen vrijgesteld.

Schriftelijk werd geëxamineerd in de Nederlandsche afdeeling in: staathuishoudkunde, landbouwscheikunde, mineralogie en geologie, veeteelt, boekhouden en teekenen; in de Indische afdeeling in: staathuishoudkunde, landbouwscheikunde, mineralogie en geologie, boekhouden, teekenen en Maleisch en Javaansch.

Het schriftelijk examen duurde van 13 Juni tot 17 Juni; het mondeling examen van 3 Juli tot 15 Juli.

Zes candidaten namen deel aan het examen in de Nederlandsche afdeeling; veertien aan dat in de Indische afdeeling. Met uitzondering van één, waren allen leerlingen der Rijkshoogere land-, tuin- en boschbouwschool. Deze trok zich gedurende het examen terug.

Het resultaat was voor de Nederlandsche afdeeling dat aan vier candidaten het diploma, bedoeld in art. 57 van de wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), kon worden uitgereikt, namelijk aan:

C. Broekema, geb. te Wageningen;
C. J. Kole, geb. te Breskens;
Sj. Kuiper, geb. te Stadskanaal, gem. Wildervank;
O. Reitsma, geb. te Gauw, gem. Wijmbritseradeel.
(Alphabetisch gesteld.)

Voor de Indische afdeeling werd aan twaalf candidaten gemeld diploma uitgereikt, namelijk aan:

L. V. Alsdorf, geb. te Madioen;
F. Blok, geb. te dessa Tjimalaka, distr. Tjibeureum, afd. Soemedang;
H. Crebas, geb. te Groningen;
E. J. F. de Visch Eybergen, geb. te Magelang;
W. B. Fopma, geb. te Brielle;
A. L. Hoogenboom, geb. te Padang;

Th. A. Jentink, geb. te 's Gravenhage;
L. M. van Klaveren, geb. te Soerakarta;
A. J. Rudolph, geb. te Djokjakarta;
J. F. Sandberg, geb. te Rotterdam;
M. Sanders, geb. te Muntok, en
P. van Zon, geb. te Schiedam.

Terwijl 10 als hoogste cijfer werd aangenomen, werd toegekend het volgende aantal punten:

in de Nederlandsche afdeeling:
9 veertienmaal, 8 twintigmaal, 7 zeventienmaal, 6 negentienmaal, 5 tienmaal, 4 tienmaal, 3 tweemaal en 2 driemaal;

in de Indische afdeeling:
9 zevenmaal, 8 acht en dertigmaal, 7 acht en vijftigmaal, 6 vijf en zeventigmaal, 5 twee en vijftigmaal, 4 twintigmaal.

Het gemiddeld aantal punten was van elk der candidaten:

in de Nederlandsche afdeeling: $8^1/_9$, $7^{11}/_{18}$, $7^4/_9$ en 6;

in de Indische afdeeling: $6^{17}/_{18}$, $6^2/_3$ driemaal, $6^{11}/_{18}$ tweemaal, $6^7/_{18}$ tweemaal, $6^5/_{18}$, $6^1/_6$, $6^1/_9$, $5^{11}/_{18}$, $5^7/_{18}$ en $5^1/_9$.

U dankzeggende voor het in haar gestelde vertrouwen, legt de commissie hierbij hare taak neder.

P. van Hoek, *Voorzitter.*
S. Lako, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 4 October 1905, n°. 232.

N°. 90.

VERSLAG *over het Congres international médical des accidents du travail, gehouden te Luik van 29 Mei—4 Juni 1905, uitgebracht door den gedelegeerde der Nederlandsche Regeering,* Dr. PH. KOOPERBERG, *medisch-adviseur der Rijksverzekeringsbank, te Amsterdam.*

Op den 29sten Mei 1905, des voormiddags te 10 uren, werd in de groote Universiteitszaal te Luik het eerste „Congres international médical des accidents du travail" geopend, in tegenwoordigheid van den Gouverneur der provincie, van gedelegeerden der Regeeringen van Frankrijk, Duitschland, Italië, Nederland, België, Spanje en Portugal en van talrijke deelnemers uit genoemde landen, en voorts uit Engeland, Zweden, Zwitserland, enz.

De voorzitter van het voorloopig comité, prof. dr. von Winiwarter, hield eene toespraak, waarin doel en streven van dit congres ongeveer aldus werd uiteengezet: Waar de wetgeving van onderscheidene landen zich ten taak stelt gezondheid en leven der werklieden te beschermen, en tevens zoowel hunne belangen als die der nijverheid te behartigen, daar rust een nieuwe plicht op de geneeskundigen, nl. hunne wetenschap aan deze nieuwe eischen dienstbaar te maken. Het is de „Médicine des accidents du travail", de „Unfallheilkunde", welke hieruit is ontstaan. Met de buitengewone toeneming in omvang en ontwikkeling van de nijverheid is in den strijd van den mensch tegen de stof een toenemen van het aantal slachtoffers het onvermijdelijk gevolg. Doch nooit, in geen enkel tijdperk der geschiedenis, werd aan het menschelijk leven zulk een groote waarde toegekend als in onzen tijd, welke wel eens het tijdperk der werktuigen wordt genoemd.

Al heeft zich in onze wetenschap reeds een afgerond geheel

in deze richting gevormd, toch bevinden wij ons nog in een stadium van onzekerheid, van tasten, van proefnemingen omtrent vele onderwerpen, die hier ter sprake kunnen komen. Wat betreft de gevolgen van het ongeval, de organisatie der geneeskundige hulp, de schatting der ongeschiktheid voor arbeid, de tusschenkomst van den Staat enz., blijven er tallooze vraagstukken op te lossen, verzuimen aan te vullen, misschien zelfs dwalingen te herstellen.

Het criterium der ervaring, gesteund door den tijd, zal ons leeren of wij op den goeden weg zijn. Dit congres zal ons eenige schreden vooruithelpen, en al is de weg dien we zullen afleggen nog niet lang, we kunnen ten minste hen voorlichten die na ons komen.

De belangstelling in het congres is groot. Behalve Z. M. de Koning van België, de Regeering van land, provincie en gemeente, behalve onderscheidene buitenlandsche Regeeringen, streefden in meerdere landen enkele personen er naar belangstelling te toonen in de zaak van het congres. „Commissions de patronage" werden in onderscheidene landen gevormd. 824 leden traden toe. Ongeveer 70 rapporten en mededeelingen werden door den secretaris-generaal ontvangen.

Deze algemeene deelneming toont aan dat dit eerste congres een algemeen belang nastreeft, en dat, bij alle actualiteit, het een der gewichtigste vraagstukken der maatschappelijke huishouding behandelt.

De secretaris-generaal van het organisatie-comité, dr. Poëls, zet hierop de beteekenis en den omvang uiteen, die de ongevallengeneeskunde reeds verkregen heeft; hij noemt de mannen, die dezen tak van wetenschap met zeer veel vrucht beoefenden; hij deelt mede dat alleen op dit terrein bij hem van af 1890 tot 1900 een bibliografisch overzicht van 7000 geschriften bekend is.

Intusschen valt bij dat alles nog te wijzen op vele duistere zaken, op tal van open vragen, die opgehelderd en beantwoord moeten worden. Met dit doel werd het congres in het leven geroepen, in het vertrouwen dat het ten aanzien der ongevallenverzekering dezelfde vruchten moge afwerpen, die gelijksoortige congressen voor andere verzekeringswetten hebben geleverd. De verschillende onderdeelen van het werkprogramma achtereenvolgens nagaande, toonde de secretaris-generaal in vluchtige trekken aan hoe uitgebreid het arbeidsveld is, dat hier te ontginnen valt.

Het comité van organisatie werd tot bestuur van het congres aangewezen. Met de Belgische en andere Ministers werd ook de Nederlandsche Minister van Binnenlandsche Zaken tot eere-

vice-president benoemd, terwijl aan ondergeteekende met de Regeeringsgedelegeerden van andere landen de eer te beurt viel van tot onder-voorzitter te worden benoemd.

Het programma van werkzaamheden omvatte zeven vraagpunten, in de volgende orde:

I. Het geven eener definitie van een bedrijfsongeval met het oog op de wettelijke bepaling in ieder land. De voor- en nadeelen van deze definities van uitsluitend geneeskundig standpunt uiteen te zetten.

II. De mogelijkheid om de beroepsziekten met de eigenlijke ongevallen gelijk te stellen, tevens rekening te houden met de wettelijke bepalingen.

III. Zijn er gevallen, waarin de breuk (hernia) als gevolg van een bedrijfsongeval kan worden beschouwd? Een beschrijving van deze gevallen te geven.

IV. De organisatie *a.* van de eerste geneeskundige hulp bij bedrijfsongevallen; *b.* van bestaande of op te richten instellingen, die ten doel hebben het genezen van de gevolgen van ongevallen.

V. De gevolgen van het trauma (de post-traumatische zenuwstoornissen, de gevolgen van het ongeval, welke blijvende ongeschiktheid achterlaten, enz. enz.).

VI. De simulatie en de willekeurige aggravatie van de gevolgen des ongevals.

VII. *a.* Voorbehoeding van bedrijfsongevallen;
b. geneeskundige statistiek van bedrijfsongevallen;
c. geneeskundige expertise bij bedrijfsongevallen.

Nadat nog eenige zaken van formeelen aard waren afgedaan en nadat o. a. was bepaald dat over de te behandelen onderwerpen niet zou worden gestemd, werd overgegaan tot behandeling van:

Vraagpunt I.

Drie rapporten waren uitgebracht:

1°. Dr. Thébault (Parijs) houdt in zijn „Proeve eener definitie van het ongeval" eene geheel persoonlijke, eenigszins speculatieve beschouwing over het onderwerp, nadat hij een overzicht heeft gegeven van verschillende bekende definities, door erkende geneeskundige autoriteiten gegeven. Ten slotte komt hij tot de volgende (zoo goed mogelijk vertaalde) conclusiën:

a. Iedere primitieve afwijking in het organisme, die door of ter gelegenheid van den arbeid is teweeg gebracht door eenige

uitwendige oorzaak van mechanischen, physischen of chemischen aard, en *waarvan de inwerking zich niet herhaalt*, vormt uit medico-legaal oogpunt een bedrijfsongeval.

b. Iedere afwijking enz. waarbij de *inwerking zich herhaalt* vormt eene beroepsziekte.

c. Iedere secundaire afwijking in het lichaam die door en ter gelegenheid van den arbeid wordt teweeg gebracht door eene oorzaak van mechanischen, physischen, chemischen of biologischen aard, hetzij deze tijdelijk of blijvend is, vormt een gevolg, een ondergevolg of eene complicatie van het ongeval of van de beroepsziekte.

1. De complicatie en het gevolg zijn altijd tijdelijk.
2. Het ondergevolg (subsequence) is altijd blijvend.

2°. Dr. Kooperberg (Amsterdam) zet in eene mededeeling, getiteld: „Het bedrijfs-ongeval uit het oogpunt der Nederlandsche Ongevallenwet". het standpunt uiteen, hetwelk de Rijksverzekeringsbank bij de uitvoering der wet ten aanzien van het begrip „ongeval" inneemt. Van den beginne af werd als algemeene regel aangenomen, dat „eene plotselinge gebeurtenis, in verband met de uitoefening van het bedrijf, waardoor bij den werkman een lichamelijk of geestelijk letsel is ontstaan", als een ongeval in den zin der wet moet worden beschouwd. Voor den geneeskundige is deze of gelijksoortige definitie van belang, omdat hij een groot aandeel heeft in de uitvoering der wet, en dus geroepen is in zekeren zin mede te werken om het begrip vast te stellen. De hier bedoelde definitie wordt door het bestuur der bank toegepast op alle voorkomende gevallen; beroepsziekten en sommige ziekelijke aandoeningen vallen vanzelf daarbuiten, terwijl andere, *schijnbaar* niet hiertoe behoorende letsels binnen den kring der wet worden getrokken, te meer waar die wet zoo mild is een schadeloosstelling toe te kennen, indien er slechts *verband* met den arbeid bestaat.

3°. Dr. Poëls (Brussel) geeft eene „definitie van het bedrijfsongeval" volgens de Belgische wet (die nog niet is ingevoerd). Volgens deze wet is een bedrijfsongeval ieder ongeval, dat een werkman, die een arbeidsovereenkomst heeft gesloten, treft, gedurende of door de nakoming dezer overeenkomst, welk ongeval den dood of eene ongeschiktheid tot arbeiden van langer dan één week veroorzaakt. In verband hiermede geeft de rapporteur de volgende definitie: „Een ongeval is eene aandoening van het menschelijk lichaam door het plotseling inwerken van eene kracht van buiten, onafhankelijk van eene plotselinge en abnormale gebeurtenis; ook zijn als een ongeval te beschouwen

alle aandoeningen van het zenuwstelsel, die door een dergelijk voorval ontstaan".

De verschillende onderdeelen dezer definitie worden hierop nader aan eene beschouwing onderworpen, terwijl zich hieraan eenige opmerkingen over beroepsziekten aansluiten.

Bij de opening der discussiën veroorloofde ondergeteekende zich, alvorens in enkele bijzonderheden te treden, de opmerking, dat, zoolang het taalkundig begrip van het „ongeval" tot zulk een verwarring aanleiding geeft, als hier het geval is, van een vruchtbaar debat geen sprake kan zijn. Indien Franschen en Belgen steeds spreken van een „accident", waar bedoeld wordt *het letsel*, ten gevolge van dit „accident", dan kunnen de vertegenwoordigers van andere natiën, zooals Duitschers, Oostenrijkers, Zweden, Zwitsers, Nederlanders, enz. niet met hen medegaan, omdat deze in hoofdzaak steeds het *letsel* op het oog hebben, en niet de gebeurtenis, die daartoe aanleiding gaf. Vraagt men dus bijv.: is een breuk te beschouwen als een ongeval? of zegt men: de wond is het ongeval, dan drukt men zich verkeerd uit, en moest men zeggen: Is de breuk te beschouwen als gevolg van een ongeval? of: de wond is gevolg van het ongeval, enz. Eenige andere opmerkingen over de gegeven definities worden door de mede-rapporteurs beantwoord, doch het aangevoerde bezwaar wordt door onderscheidene sprekers gedeeld, zoodat ten slotte besloten werd eene commissie te benoemen, die zal hebben te onderzoeken, of, en op welke wijze, het mogelijk is, eene definitie van het ongeval te geven, geldende voor de verschillende landen, waar de wettelijke ongevallenverzekering bestaat.

Vraagpunt II.

1°. Dr. Ollive en dr. le Meignen (Nantes) wijzen in hun rapport „Over de gelijkstelling van beroepsziekten met bedrijfsongevallen" er op, dat volgens de Fransche Code Civil ook zonder eene wet op beroepsziekten de arbeider niet machteloos staat tegenover zijn werkgever. Als beroepsziekten zijn te beschouwen alle lichte of ernstige, vroeg of laat ontstaande, acute of chronische ziekten, waarbij het dagelijksch werk als aetiologisch moment de voornaamste rol speelt. Het onderscheid tusschen bedrijfsongeval en beroepsziekte moet gezocht worden in iets al dan niet abnormaals bij het werk. Om onbillijkheid te ontgaan, zou een lijder aan eene beroepsziekte evengoed schadeloos gesteld moeten worden als een lijder aan de gevolgen van een bedrijfsongeval; daartoe is verplichte ziekteverzekering met gedeeltelijke

bijdrage in de kosten door de arbeiders aangewezen. Ten slotte komen de rapporteurs tot de volgende conclusiën:

a. De gelijkstelling van beroepsziekten met bedrijfsongevallen is onmogelijk.

b. Iedere wet, die uitsluitend de beroepsziekten ten doel heeft, is eene slechte en niet uitvoerbare wet.

c. Een waarlijk sociale wet moet *alle* ziekten bij *alle* loontrekkenden ten doel hebben; alleen voor de z. g. ongezonde bedrijven mag men eenige restrictie in acht nemen.

2°. Dr. Gilbert (Brussel) tracht in zijn rapport antwoord te geven op de vrrag: „in welke mate kan men beroepsziekten gelijkstellen met bedrijfsongevallen?" Terwijl hij in hoofdzaak met het vorige rapport medegaat, komt hij tot de volgende conclusiën:

a. Beroepsziekten en bedrijfsongevallen hebben een gemeenschappelijken trek: het beroeps-risico, in dien zin, dat voor den arbeider gevaar voor gezondheid en leven bestaat bij de normale uitoefening van zijn beroep.

b. Evengoed als de bedrijfsongevallen scheppen de beroepsziekten een recht op schadeloosstelling.

c. Evenals bij de bedrijfsongevallen moeten de hoofden van ondernemingen gedeeltelijk aansprakelijk worden gesteld voor de nadeelige gevolgen van beroepsziekten. Hunne verantwoordelijkheid strekt zich niet uit buiten den kring der ziekten, teweeg gebracht door de uitoefening van het arbeidscontract.

d. De tusschenkomst van het hoofd der onderneming bij het betalen eener premie, bestemd om alle ziekten te dekken, is afhankelijk van de hoegrootheid van het bedrijfsrisico, eigen aan het beroep, door hem uitgeoefend.

e. De Belgische Ongevallenwet is niet op de beroepsziekten toepasselijk, doch de moeilijkheden, die zich voordoen om een speciale wet te maken, analoog aan de Ongevallenwet, zijn niet onoverkomelijk.

Na mondelinge toelichting van deze rapporteurs, nemen onderscheidene leden aan het debat deel. In Duitschland is eene wet in bewerking, waarin èn ziekte èn ongeval gelijktijdig zullen worden opgenomen, zoodat de hier besproken zaken aldaar vanzelf tot oplossing komen. Dit denkbeeld vindt veel instemming, terwijl anderen uit geneeskundig oogpunt, doch vooral ook met het oog op de moeilijke financieele regeling, de voorkeur blijven geven aan speciale wetten, hetzij met, hetzij zonder Staatstusschenkomst.

Dinsdag 30 *Mei.*

Vraagpunt III.

1°. Dr. Fournaise en dr. Berruyer (Parijs) komen in hun rapport over „de breuk als bedrijfsongeval" tot de volgende conclusiën:

a. In het belang van werklieden en werkgevers is de eenige wijze om met juistheid het aandeel vast te stellen van het ongeval en dus van de schadeloosstelling, waarop de werkman aanspraak maakt, in het stelselmatig onderzoek van werklieden, vóór dat zij worden aangenomen. Sedert lang werden daartoe strekkende voorstellen gedaan, doch zij werden verworpen onder voorwendsels van humaniteit, recht op arbeid enz. Bestaat niet het geneeskundig onderzoek bij de spoorwegmaatschappijen en bij sommige andere administraties? Heeft ooit iemand beweerd dat dit eene belemmering van den arbeid is? Bovendien heeft ook onderzoek, in het belang der werklieden plaats dàâr, waar arbeid onder verhoogden luchtdruk wordt verricht. Misschien is het noodzakelijk, alvorens werklieden aan te nemen, in sommige bedrijven, waaraan herhaalde of voortdurende krachtsinspanning verbonden is, dat men alle lijders aan breuken hiervan uitsluit; er is geen enkele uitzondering mogelijk, want van een werkgever kan niet worden geëischt, dezelfde personen altijd met hetzelfde werk te belasten. Er bestaan bovendien omstandigheden, waarin de bevoegdheid te werken onmiddellijk gewijzigd moet worden, zooals bij gedeeltelijke afwezigheid of vermindering van personeel, wegens wegzending, wegens ziekte, wegens verandering in den aard van het werk, enz.

Indien aan arbeiders-breuklijders werd toegestaan minder vermoeienden arbeid te verrichten, dan zouden zij weldra niet meer de geringste gelegenheid aangrijpen om zich te beklagen, dat hunne aandoening door het werk ontstaan of verergerd is, want men moet rekening houden met de verstandelijke ontwikkeling der getroffenen, die somwijlen te wenschen overlaat.

b. Aangezien in sommige gevallen de diagnose moeilijk is, moest, alvorens tot definitieve aanneming van werklieden wordt overgegaan, een tweede onderzoek na zes of acht proefwerkdagen ingesteld worden.

2°. Dr. Liniger (Bonn) zet in zijn rapport ter beantwoording der vraag: „Zijn er gevallen, waarin breuken als gevolg van een bedrijfsongeval zijn te beschouwen?" uiteen, dat er inderdaad weinig herniae zijn, die onder de ongevallen-letsels te rangschikken zijn, aangezien zij zich in den regel *langzamerhand*

ontwikkelen; toch komen zij voor. Bij 1000 onderzochte werklieden vond hij 40 pct. met geheele gezonde liesstreek, 33,9 pct. met lichte en 16,4 pct. met sterken breuk-aanleg. Of onder de 1000 onderzochte personen hadden 201 een breuk, en wel: 104 lies-, 43 buik-, 30 dij- en 24 navelbreuken; hoofdzakelijk kwamen zij voor bij personen tusschen 40—60 jaar. Iedere breukaanleg behoeft echter nog niet tot een breuk te voeren. Spreker vond op 1000 arbeiders 20,1 pct. met duidelijk breuklijden; $^3/_5$ wisten van het bestaan hunner breuk niets af; daarom worden zoo dikwijls te goeder trouw breuken, onder den arbeid voor den dag gekomen, door hen als ongevalsbreuken beschouwd. Om echter te kunnen aannemen, dat men met eene ongevalsbreuk te doen heeft, stelt spreker zich op het standpunt van het Reichsversicherungsamt, nl. dat van eene traumatische oorzaak eener breuk geëischt moet worden: 1°. dat de verrichte arbeid de normale grenzen hebbe overschreden of dat eene directe beleediging der liesstreek hebbe plaats gehad; 2°. dat de getroffene wegens heftige pijn enz. onmiddellijk den arbeid hebbe neergelegd, en 3°. dat wegens de opgetreden bezwaren onmiddellijk (hoogstens den volgenden dag) geneeskundige hulp zij ingeroepen. Bovendien stelt hij als voorwaarde voor de diagnose van eene door vertillen of andere overinspanning versch ontstane liesbreuk als karakteristiek; de breuk moet de grootte hebben van een pruim, hoogstens van een kippenei; zij moet geheel interstitieel zijn of de uitwendige liesring weinig overtreffen; zij mag niet spontaan bij het liggen, doch eerst door druk te reponeeren zijn; de breukpoort laat een vinger door; de liesring en het lieskanaal laten geen vinger door; op de gezonde zijde mag geen breuk zijn. Neemt men deze eischen tot maatstaf, dan komt spreker tot de volgende slotsommen: *a.* de meest voorkomende breuken zijn liesbreuken; *b.* hernia epigastrica komt zeer dikwijls voor, meer dan de dijbreuk; *c.* de hernia epigastrica levert in de meeste gevallen geen bezwaren op; *d.* de hernia epigastrica wordt slechts zelden door een ongeval veroorzaakt. Er zijn termen voor schadeloosstelling, als een bedrijfsongeval, gewoonlijk een direct treffen van den buik, plaats had; buikbreuken door vertillen of verheffen zijn zeer zeldzaam; eisch is ook: hevige pijn, neerleggen van het werk en onmiddellijk inroepen van geneeskundige hulp. Dijbreuken, door een ongeval veroorzaakt, komen nog veel zeldzamer voor als liesbreuken. Onder 1000 arbeiders kwamen 30 met dijbreuken voor, dit is 3 pct. tegen 10,4 liesbreuken.

3°. Dr. Mossel (Groningen) geeft „eene beschouwing over het ontstaan van lies- en dijbreuken in betrekking tot de wette-

lijke ongevallen-verzekering" en komt daarbij tot de volgende conclusies: *a.* het plotseling ontstaan eener breuk, met andere woorden: het plotseling gevormd worden eener uitstulping van het buikvlies plaatselijk voor de inwendige opening van het lieskanaal, door een, het buikvlies voor zich uitdringend, ingewand, is moeilijk denkbaar; wordt door de anatomie van de versche breuk niet verklaard en vindt deze wijze van ontstaan geen steun bij de als regel waargenomen klinische verschijnselen. *b.* Het klinisch duidelijk worden eener breuk is de verergering van een bestaand lijden, is n.l. het uittreden van een ingewand door den inwendigen liesring in een reeds aanwezig breukzakje; *c.* Het breukenvraagstuk dient ondergebracht onder de wettelijke ziekteverzekering. *d.* De omstandigheid, dat een verzekerde enkel door het verrichten van zwaren arbeid, welke echter de krachten van een normaal gebouwd en gezond mensch niet te boven gaat, een lichamelijk letsel ondervindt, voor welks ontstaan het verrichten van dezen arbeid slechts eene medewerkende oorzaak is, maakt op hem het begrip „getroffen door een ongeval in den zin der wet" niet van toepassing.

4⁰. Dr. Thébault (Parijs) beantwoordt de vraag: „Is de breuk een bedrijfsongeval?" met de stelling: De breuk, van welken aard deze ook is, is niet en kan in geen geval een bedrijfsongeval zijn. Spreker grondt zijne (van alle andere afwijkende) meening op de door hem voor „het ongeval" gestelden eisch, dat, om een ongeval te zijn, de uitwendige oorzaak, waardoor een letsel ontstond, zich niet mag hebben herhaald; dit nu zal bij breuken nimmer het geval zijn.

5⁰. Dr. van Hassel (Pâturages) spreekt naar aanleiding derzelfde vraag als zijn gevoelen uit, dat er gevallen voorkomen, waarin de hernia kan en moet beschouwd worden als een bedrijfsongeval. Zoo ontstaan er traumatische acute herniae; zij ontstaan plotseling bij niet-gepraedisponeerden en gaan met inscheuren der buikspieren gepaard. Voorts onderscheidt men „herniae de force"; dit zijn breuken met aanleg reeds van het embryonale tijdperk af, welke op een gegeven oogenblik, bijv. door inspanning, in een acute hernia overgingen, en „herniae de faiblesse", dit zijn lichamelijke aandoeningen, langzamerhand als beroepsziekten ontstaande, waarmede de wet niets te maken heeft. Bij de eerste soort nu, die hoogst zeldzaam voorkomt, is de wettelijke aansprakelijkheid volkomen, bij de tweede is zij geëvenredigd en veranderlijk, bij de derde gelijk nul.

6°. Dr. Hannecart (Brussel) beschouwt de hernia uit het oogpunt der Belgische Ongevallenwet. Hij beschrijft de ver-

schillende soorten van breuken, die hij voor zijn doel in drie hoofdgroepen indeelt: ongevalsbreuken, bestaande breuken, verergerd door inspanning, en beklemde breuken.

Nadat de verschillende rapporteurs hunne rapporten nader hadden toegelicht (waarbij vooral dr. van Hassel, wegens het door hem ingenomen practisch standpunt, vele en luide blijken van instemming mocht ontvangen) hadden uitvoerige beraadslagingen plaats, die zich tot de volgende vrij algemeen gedeelde meeningen laten resumeeren: De breuk ontstaat slechts bij daarvoor voorbeschikte personen; zij bestaat bij een zeer groot aantal werklieden, zonder dat deze hiervan bewust zijn. De eigenlijk traumatisch ontstane breuk, gepaard gaande met verscheuring der buikbekleedselen, komt hoogst zelden voor. In zekere, ook zeldzame, gevallen kan eene buitengewone inspanning of een stoot tegen den buikwand de tevoorschijntreding eener reeds bestaande breuk verhaasten of eene bestaande breuk verergeren; wil men in dergelijke gevallen aanspraak op schadeloosstelling maken, dan moet uit de verschijnselen duidelijk blijken, dat eene abnormale gebeurtenis bij den arbeid hierop plotseling van invloed is geweest.

Vraagpunt IV.

1°. Prof. dr. Nuel (Luik) spreekt over de vrije keus van een geneeskundige door den werkman, wien een ongeval getroffen heeft, en veroordeelt daarbij het systeem, bij de Belgische wet aangenomen, nl. geneeskundige hulp, verleend voor rekening en door tusschenkomst van den werkgever, door onderlinge vereenigingen en door verzekering-maatschappijen. Van alle drie worden de nadeelen in het licht gesteld, zoodat in Frankrijk en Luxemburg deze methoden zijn verlaten om tot vrije artsenkeuze over te gaan, terwijl in Duitschland men sedert 10 jaren bezig is deze te verkrijgen. De vrije artsenkeuze is zoowel in het belang van den werkman als van den geneeskundige, terwijl de bezwaren, die men er tegen aanvoert, van denkbeeldigen aard zijn.

Bij de mondelinge toelichting van zijn rapport werd spreker heftig geïnterrumpeerd van de zijde van hen, die als „médecins des sociétés d'assurances" veel werklieden te behandelen krijgen, en die zich door sommige uitlatingen van den rapporteur gekrenkt gevoelden. Bij het debat, waarbij ondergeteekende gelegenheid had te doen opmerken, dat men in Nederland de vrije artsenkeuze bij de invoering der wet heeft gehuldigd, doch dat de ervaring nu reeds leert, dat daaraan ook nadeelen verbonden zijn, bleven vóór- en tegenstanders met verschillende

argumenten zich op hun standpunt handhaven. Het bleek ten slotte, dat het meerendeel der aanwezigen was vóór het opnemen in de wetten van het beginsel der beperkte of der geheele vrije artsenkeuze.

Woensdag 31 *Mei.*

Nog negen andere rapporten waren over dit vraagpunt ingezonden; sommigen konden wegens afwezigheid der schrijvers niet in behandeling komen.

2⁰. Dr. Dums (Leipzig) rapporteert over „organisatie van de eerste hulp bij ongelukken" en geeft uitvoerige beschouwingen en mededeelingen over het „Rettungswesen" in Duitschland, om ten laatste te komen tot de volgende stellingen: *a.* Het moderne reddingswezen is een deel der openbare „Wohlfartsdiensten". *b.* Al is het reddingswezen ook op vrijwillige liefdadigheid gegrond, zoo heeft het toch voor het behoorlijk vervullen van zijn taak den steun van Staat of gemeenten noodig. *c.* Aaneensluiting in districten van alle vereenigingen en lichamen, die hetzelfde doel nastreven en de daardoor mogelijk gemaakte gedachtenwisselingen, uit ervaring geboren, doen het werkvermogen toenemen en verzekeren de grondwettige beginselen, waarnaar de Samariter-werkzaamheden streven. *d.* De verdere waarde eener centrale organisatie, zooals zij in Duitschland door den Duitschen Samariterbond reeds is opgericht, berust op het elkaar ten dienste stellen van materiaal, dat op wederzijdsche ervaring en zakenkennis berust. *e.* De natuurlijke deskundigen van het Samariter- en Reddingswezen zijn de geneeskundigen. *f.* Op het land bestaat dringende behoefte aan verbetering van het ziekentransport; op dit gebied kunnen Samarieten-vereenigingen en dergelijke lichamen groot nut stichten. *g.* Bij inrichtingen voor redding in groote steden moeten, ten aanzien van de twee groote doeleinden (zittinglokalen en gereedhouding van geschikte transportmiddelen voor verongelukten), voornamelijk den doorslag geven: de bestaande behoefte in verhouding tot het aantal en de ligging der ziekenhuizen, het verkeer, de industrie, dichtheid van bewoning, reeds aanwezige vervoermiddelen, enz. *h.* Er moet naar worden gestreefd, dat, met het oog op vaststaande gegevens, de statistische mededeelingen der reddingsvereenigingen van allerlei aard zooveel mogelijk op denzelfden grondslag worden vervaardigd.

3⁰. Dr. Gallez (Chatelet) spreekt over bestaande of op te richten instellingen, met het oog op volledige genezing van de gevolgen van ongevallen. Na mondelinge toelichting komt hij

tot de volgende resumtie. De nadeelige gevolgen van het trauma zullen minder veelvuldig en minder ernstig zijn, naar mate de aan den getroffene bestede zorg sneller werd verleend en het zich ontwikkelende letsel beter wordt in het oog gehouden. Om tot deze uitkomst te geraken, moet de eerste hulp reeds voor de komst van den geneesheer door een speciaal personeel, gekozen uit werklieden en beambten, zijn verzekerd. Voorts moet de geneesheer, op de plaats des onheils aangekomen, bij behoorlijke assistentie, te zijner beschikking hebben, al wat voor eene voorloopige behandeling kan noodig zijn, zoo volledig mogelijk. Voorts dienen alle verwondingen, die aan complicaties blootstaan, of die in de toekomst nadeelige gevolgen voor het verrichten van arbeid kunnen opleveren, behandeld te worden in hulpinrichtingen, speciaal voor dit doel in het leven geroepen, en bovendien voorzien van alle apparaten, die de therapie voor de onderscheidene gevolgen van het trauma vereischt

4°. Prof. dr. Meijer (Berlijn) rapporteert: „Over de organisatie van het reddingswezen in groote steden" en geeft daarbij eene uiteenzetting van de organisatie te Berlijn met zijne „Unfall-Stationen" over de gansche stad verspreid en telephonisch met een centraal-station verbonden. In Duitschland wordt de eerste hulp voornamelijk door particuliere vereenigingen verleend, o. a laat het Roode Kruis zich hier niet onbetuigd. De resultaten zijn schitterend; zoo werd in 1904 bij 66213 gevallen hulp verleend en sedert de oprichting van de Reddingsvereeniging in 1897 in 282 501 gevallen. Het rapport eindigt met de volgende stellingen:

a. De eerste hulp bij ongevallen en plotselinge ongesteldheden in groote steden moet met behulp en deelneming der overheid, der geneeskundigen, der arbeidersverzekeringen, van de bestaande vrijwillige lichamen (Roode Kruis, Samaritenvereenigingen enz.) in de goede banen worden geleid.

b. Alle instellingen, die het reddingswezen ten doel hebben, dienen in eene vereeniging (vrijwillige reddingsvereeniging) saam te smelten.

c. Er moet worden gestreefd naar een beschikbaar stellen door de gemeenten van genoegzame middelen tot het behoorlijk inrichten van het reddingswezen.

d. De inrichtingen voor den reddingsdienst dienen zich aan bestaande inrichtingen aan te sluiten: ziekenhuizen, brandwacht enz. Bij gebleken onmogelijkheid moeten eigene instellingen volgens de regelen der moderne geneeskunde opgericht worden.

e. De hulp, door de stations verleend, mag nooit van betalen afhankelijk zijn, doch kostelooze hulp mag principieel slechts aan onbemiddelden worden verleend.

f. De inrichtingen van het reddingswezen moeten zich richten voor een deel naar het getal inwoners, voor een ander deel naar de uitgestrektheid der bedrijven en van het verkeer, naar de geographische verhoudingen der plaats, enz.

g. De organisatie van het ziekenvervoer moet hand in hand gaan met de organisatie van het reddingswezen.

h. Voor een goed werkende inrichting van het aanmeldingsysteem is het best, dat zorg worde gedragen dat dit naar een centraalpunt geschieden kan, waarmede alle instellingen van den reddingsdienst telephonisch verbonden zijn.

5°. Prof. dr. Bordoni-Uffreduzi (Milaan) behandelt „de organisatie der eerste geneeskundige hulp bij ongevallen te Milaan", geeft uitvoerige beschrijving van de inrichtingen en deelt als resultaat harer bemoeiingen o. a. mede, dat in 1903 hulp werd verleend 25014 maal en in 1904 in 29968 gevallen;

6°. Dr. Thisquen (Luik) geeft eene „beschrijving van en kritiek over de tegenwoordige organisatie uit een algemeen oogpunt der arbeidsinspectie"; zijne 15jarige ervaring als inspecteur van den arbeid heeft hem leeren inzien, dat in fabrieken en werkplaatsen het in den regel treurig is gesteld met de hulpmiddelen tot verleenen van eerste hulp. En toch toont hij aan, dat met eenvoudige middelen veel is te bereiken. De zoogenaamde verbanddoozen en trommels worden meestal slecht onderhouden en gebruikt, zoodat ze dikwijls niet te prefereeren zijn boven *geen* hulp. Van de 2058 inrichtingen, die spreker inspecteerde, hadden 612 een verbandtrommel, dus 29,7 pct.; hiervan waren 597 goed, 15 slecht; was het onderhoud bij 600 goed, bij 12 slecht; 1429, of 70 pct, bezaten geen verbandtrommel. Door werkgevers, gemeentebesturen en den Staat moest gezamenlijk worden zorg gedragen: voor meerdere wachtposten van hulp, voor vele brancards en telephonische verbindingen.

7°. Dr. van Keerberghen en dr. van Langendonck (Brussel) nemen in hun rapport: „de eerste geneeskundige hulp bij bedrijfsongevallen" vooral de inrichtingen bij de Belgische Staatsspoorwegen tot onderwerp van behandeling.

8°. Dr. Querton (Brussel) meent de vraag: „beantwoorden de hedendaagsche geneeskundige instellingen (ziekenhuizen en poliklinieken) aan de noodzakelijke behandeling van bedrijfsonge-

vallen?" in ontkennenden zin te moeten beantwoorden; hij komt na de onderscheidene instellingen te hebben nagegaan tot de slotsom, dat de tegenwoordige instellingen niet voldoen aan de eischen, die de nieuwe wetgeving oplegt met het oog op de behandeling der slachtoffers van bedrijfsongevallen.

9°. Dr. Joseph (Berlijn) rapporteert over: „de beteekenis van chirurgische verbandplaatsen voor de genezing van verwonden door ongevallen".

Deze rapporten, waarvan enkele mondeling nog nader werden toegelicht, lokten nagenoeg geen debat uit. Vermelding verdient nog, dat dr. Guerra d'Estapé (Barcelona) nog vrije mededeelingen deed over de inrichtingen tot verleenen van eerste hulp bij ongevallen te Barcelona, en prof. Akerman (Stockholm) over de inrichtingen voor eerste hulp en vervoer van zieken op de treinen in Zweden.

Vijf rapporten waren uitgebracht over medico-mechanische behandeling van ongevalsgevolgen, in de volgende orde:

1°. dr. Courtault en dr. Vermeulen (Parijs): „De mechanotherapie, toegepast op de gevolgen van bedrijfsongevallen";

2°. dr. Filet (Parijs): „Over de resultaten der medico-mechanische behandeling, toegepast op de gevolgen van bedrijfsongevallen";

3°. dr. De Munster (Luik): „De voortreffelijkheid van de mechano-therapeutische behandeling van functioneele ongeschiktheid der ledematen, ten gevolge van ernstige ongevallen";

4°. dr. Delearde (Ryssel): „Over een vereenvoudigde wijze van toepassen der mechano-therapie";

5°. dr. Gunsburg (Antwerpen): „Het herstel na ongevallen."

Terwijl de meeningen over het nut der medico-mechanische behandeling tijdens het debat nogal uiteenliepen, bleven de voorstanders niet in gebreke de schitterende resultaten met feiten en cijfers in het licht te stellen. Dat men langs eenvoudiger, niet zoo kostbaren weg hetzelfde doel kon bereiken, dat het hervatten van den arbeid meermalen gelijksoortige gevolgen geeft, dat het gelijktijdig samenzijn van lijders aan de gevolgen van ongevallen in één inrichting nadeelig werkte, enz., dit alles werd door de inleiders weerlegd, althans bestreden.

Tot deze groep van werkzaamheden zijn nog te brengen de volgende rapporten:

1°. dr. Courtault (Parijs): „Over de reconvalescentie-ateliers." Spreker komt vooral neer op een groep van werklieden, die,

ofschoon anatomisch en functioneel hersteld, nog lijden aan beroepsongeschiktheid, d. w. z. bij wie het moeilijk is langzamerhand de voormalige geschiktheid voor het beroep terug te krijgen. Voor dezen zou hij speciale werkplaatsen wenschen ingericht te zien, waar een gradueele geschiktheid voor het eigene beroep kan worden ontwikkeld; voor de meeste beroepen komt hem dit niet moeilijk voor.

2°. dr. Bonnet (Parijs) zet in zijn rapport „over de vermijdbare locale complicaties van bedrijfsongevallen, beschouwd in hare verhouding tot de organisatie der geneeskundige hulp" uiteen, dat de hulp bij ongelukken nog onvoldoende is, met name te Parijs, en welke grondbeginselen aan eene goede organisatie ten grondslag moeten liggen.

Vraagpunt V.

De rapporten over de post-traumatische stoornissen kunnen in vier groepen worden onderscheiden, behandelende A. de zenuwstoornissen; B. de interne aandoeningen, C. de chirurgische aandoeningen, en D. de oogaandoeningen.

A. De post-traumatische zenuwstoornissen.

1°. Dr. Verstraeten (Rijssel) geeft „beschouwingen over het hystero-traumatisme", en na een overzicht te hebben gegeven over de meeningen van verschillende auteurs ten aanzien dezer ziekte, komt hij tot de volgende conclusies:

a. Het hystero-traumatisme, in talrijke werken heden ten dage goed bestudeerd, is de hysterie, die zich onder den invloed van een trauma ontwikkeld heeft.

b. Er bestaan vaste teekenen, die het bestaan van het hystero-traumatisme doen kennen.

c. Het hystero-traumatisme is het lot der gepraedisponeerden. De kracht en de aard van het trauma en de emotie, op het oogenblik van het ongeval ondervonden, hebben niet dien invloed, dien men er nog dikwijls aan toekent. De invloed van het trauma bepaalt zich gewoonlijk tot het duidelijk doen uitkomen van de zitplaats der zenuwverschijnselen. De auto-suggestie speelt de eenige rol bij het uitbarsten der zenuwachtige aandoeningen.

d. De hysterici van dit soort neigen in den regel meer dan anderen tot overdrijving, dikwijls zelfs tot simulatie. Alle hysterische verschijnselen kunnen gesimuleerd worden; men zal zich er dus op moeten toeleggen, het getal middelen, om de simulatie te ontmaskeren, te vergrooten.

e. Het hystero-traumatisme wordt gewijzigd en kan eindigen onder invloeden van voldoening of teleurstelling, die aan de medico-chirurgische handelingen ontsnappen. Het zou voordeelig zijn, getroffenen met hysterische aandoeningen te isoleeren, al ware het alleen, om contagium tegen te gaan.

f. Genezing van het hystero-traumatisme is regel, maar het is onmogelijk het tijdstip daarvan te vermoeden: recidiven kunnen somwijlen bij een nieuw ongeval optreden.

g. Om alle rechten te beschermen, heeft de deskundige behoefte aan de mogelijkheid van juridische revisie zonder eenige grens van tijd en zonder eenige belemmering, om strenge waarneming dezer altijd duistere gevallen toe te laten.

2°. Prof. dr. Eulenburg (Berlijn), die niet aanwezig was, zond een rapport in over „de zenuw- en geestes-stoornissen, als gevolg van ongevallen door electriciteit". Hierin wordt nagegaan de invloed van onderscheidene electrische bedrijven op het lichaam en de ziekteverschijnselen, daarbij ontstaan, zoomede de doodsoorzaken uiteengezet.

3°. Dr. Regnier (Parijs) handelt ook „over post-traumatische zenuw-stoornissen en hunne gevolgen uit het oogpunt van bedrijfsongevallen", bij afwezigheid van den rapporteur, ingeleid door dr. Courtault.

4°. Dr. Delearde (Rijssel) rapporteert „over eene openbaring van hystero-traumatisme: cyphose hystero-traumatique".

5°. Dr. Biondi (Cagliari) spreekt „over het nosographisch bestaan der traumatische neurosen".

Het debat liep hoofdzakelijk over de geschillen in definitie tusschen traumatische neurose, hysterie, neurasthenie en hystero-neurasthenie, waarbij bleek, dat eenstemmigheid op dit gebied niet heerscht, dat vele vage voorstellingen heerschen en dat menigeen nog aan verouderd standpunt hecht. Intusschen waren ook verschijnselen waar te nemen van een streven naar uniformiteit in verschillende landen.

B. De post-traumatische interne aandoeningen.

6°. Dr. Jeanbrau en dr. Cuneo (Montpellier en Parijs) behandelen: „de rol van het trauma in de étiologie, het zich openbaren en verergeren van tuberculose". Na eene uitvoerige inleiding wordt een exposé gegeven van de klinische en experimenteele feiten, welke daarna nader getoetst worden. Hierop

wordt stilgestaan bij de pathogenie der onderscheidene post-traumatische tuberculeuse aandoeningen.

7. Dr. Stobbaerts (Brussel) spreekt over „de verhouding van het trauma tot de tuberculose". Hij komt tot het resultaat, dat het trauma geen tuberculose doet ontstaan, doch dat dikwijls eene niet te ontkennen inwerking bestaat op het ontwikkelen van tuberculeuse aandoeningen, hetzij in de longen of elders. Indien de bacillose vóór het ongeval bestond, indien de verschijnselen duidelijk waren, zal het trauma òf den toestand kunnen verergeren, òf slechts een onzekeren invloed uitoefenen op den gang van de reeds in volle ontwikkeling zijnde ziekelijke aandoening. Was de tuberculose latent, dan kan zij door het trauma wakker gemaakt worden, en het is waarschijnlijk, dat de getroffene door een ongeval nog langen tijd, misschien gedurende zijn geheele leven, aan het werk had kunnen blijven, indien hem geen ongeval had getroffen. Daartoe is geen geweldige uitwendige oorzaak noodig; men ziet meermalen, dat tuberculose zich na volstrekt onbeduidende kneuzingen ontwikkelt

Discussie had over deze onderwerpen niet plaats.

C. De post-traumatische chirurgische aandoeningen.

8°. Dr. Thébault (Parijs) „over de phlegmonen en hunne behandeling door de *chevalet de violon* bij getroffenen door een bedrijfsongeval".

Donderdag 1 *Juni.*

9°. Prof. dr. Remy (Parijs) rapporteert „over de gevolgen van polsbreuken"; en

10°. „over de diagnose van breuken des hielbeens". Vooral vestigt spreker de aandacht op het feit, dat de radiografie heeft geleerd, dat de typische radiusbreuken zeer zeldzaam zijn; meestal heeft men met eene polsbreuk te doen.

Bij het debat bleek, dat men het met den spreker eens was, wat de zeldzaamheid der gevallen van typische radiusfracturen betreft. Bovendien waren er die meenen, dat men bij z. g. radiusbreuken geen gipsverband moet aanleggen, doch spoedig moet masseeren. De wenschelijkheid wordt mede uitgesproken, dat men bij deze èn dergelijke gevolgen van bedrijfsongevallen meer dan tot dusver radiografeeren moest.

11°. Dr. Thébault (Parijs) geeft eene „bijdrage tot de studie van vischsteken". Hij nam soms na steken door of met visch eene eigene infectie waar, zich openbarende in eene bijzondere

soort van ontsteking met eigenaardig verloop, hetwelk hij nog nergens beschreven vond.

Bij het debat, waaraan onderscheidene sprekers deelnamen, waren allen het er over eens, dat de door spreker waargenomen infectie waarschijnlijk afkomstig was van den bedorven toestand der behandelde visch, want noch in Duitschland, noch in Nederland, Spanje, den Elzas, enz. hadden de leden, wonende in of nabij zeestranden, dus met uitgebreiden vischhandel, ooit iets anders gezien dan gewone phlegmonen en panaritia.

12°. Dr. Rudinger (Würzburg) spreekt over: „valsche gewrichten in aansluiting aan ongevallen”.

13°. Dr. Schanz (Dresden) rapporteert „over voetpijnen na ongevallen”.

14°. Dr. Franchomme (Rijssel) zond in eene „nota over een geval van inklemming van den nervus medianus na een trauma van den elleboog”.

15°. Dr. Fournaise (Parijs) zond in eene „nota over de breuken van het os calcaneum uit het oogpunt van bedrijfsongevallen”.

Debatten hadden voor het meerendeel over deze onderwerpen niet plaats, en voor zooverre zij gehouden werden, betroffen zij meer technische details.

D. De post-traumatische oogaandoeningen.

16°. Prof. dr. Nuel (Luik) spreekt „over de sympatische amblyopie en de zichtbare vormen van traumatische neurose”.

17°. Dr. Copper (Brussel) heeft het over „het meten van het gezichtsveld bij traumatische hysterie”, en staat hierbij voornamelijk stil bij de z. g. gezichtsveld-beperking.

18°. Dr. de Ridder (Brussel) rapporteert over „de oogaandoeningen ten gevolge van traumatische bloeduitstortingen”.

Twee thans nog volgende rapporten, n.l. van:

19°. Dr. Blind (Straatsburg), getiteld: „Proeve over de psychologie der rassen in hun verhoudingen tot de bedrijfsongevallen”, en

20°. Dr. Thébault (Parijs): „Proeve eener classificatie der van den arbeid afhankelijke traumatische aandoeningen”, geven geen van beiden aanleiding tot debat.

Opmerkelijk is het feit, dat dr. Blind na zijne uitgebreide onderzoekingen o. a. tot het resultaat is gekomen, dat, terwijl slechts bij $6^1/_2$ pct. bewoners van Elzas verschijnselen van traumatische neurose voorkomen, dit bij Italianen 39,2 pct. bedraagt. Ook lijden de Polen in Duitschland meer aan traumatische neurose dan de Noord-Duitschers.

21°. Dr. Helbing (Berlijn) gaf namens prof. Hoffa (door ziekte verhinderd) eene mededeeling „over gevolgen van ongevallen, voornamelijk over been- en gewrichtsaandoeningen".

V r a a g p u n t VI.

1°. Dr. Bienfait (Luik) rapporteert over „het onderzoek naar simulatie bij de slachtoffers van bedrijfsongevallen". Na de verschillende simulatiën te hebben nagegaan, komt spreker tot de volgende conclusies: *a.* Er bestaan talrijke handelwijzen om simulatie te ontdekken; sommigen zijn beslist afdoende. *b.* Van den anderen kant kan men door het constateeren van zekere verschijnselen met zekerheid simulatie uitsluiten. *c.* Indien gevallen, waarin sterk vermoeden op simulatie bestaat, zonder dat men in staat is naar wetenschappelijke methode bedrog te bewijzen, kan men deze door list aantoonen, afhankelijk van het geval en de fantasie van den onderzoeker. *d.* In moeilijke gevallen moet het deskundig onderzoek geschieden door een geneeskundige, zeer op de hoogte van dit soort onderzoekingen, en bij voorkeur door een neuroloog. *e.* Dikwijls kan men er niet buiten, het individu nauwkeurig te doen bewaken, ten minste eenige dagen, ten einde de werking van geneesmiddelen, die misschien ingenomen zijn te doen eindigen en herhaald onderzoek mogelijk te maken. Een ziekenhuis of inrichting, voor dat doel in zekere landstreken op te richten, zou dezen bijzonderen dienst kunnen centraliseeren. *f.* Bij het geneeskundig onderzoek van werklieden, indien zij in een bedrijf worden opgenomen, moeten de stoornissen of bijzonderheden, die men bij hen waarneemt, opgeteekend worden, opdat zij bij gelegenheid er geen gebruik van kunnen maken om ten onrechte schadeloosstelling na een ongeval te eischen.

2°. Dr. Baudry (Rijssel) rapporteert over „simulatie en willekeurige aggravatie van oogverwondingen na bedrijfsongevallen". Hij meent in tegenstelling van de andere sprekers, dat simulatie zeer veel voorkomt en vooral aan eene constante toeneming van het getal simulanten, vooral op het gebied van het gezichtswerktuig. Behalve hen, die oude aandoeningen op rekening van een licht letsel willen schuiven, simuleeren de meesten amblyopie

of amaurose. Gelukkig bezit de oogheelkunde de middelen om te kunnen ontmaskeren. Zelfs de gezichtsveldbeperking kan worden gesimuleerd, doch door sterke prisma's te gebruiken, worden erkend Spreker wenscht dat iedere werkman, alvorens tot een bedrijf te worden toegelaten, oogheelkundig wordt onderzocht.

3°. Dr. Sand (Brussel) spreekt over: „Simulatie met het oog op neurosen en trauma." Hij vindt simulatie overal, in het dieren- en plantenrijk, in de gewijde en profane geschiedenis. Zij openbaart zich als dissimulatie en als echte simulatie, welke laatste op zichzelf meer onderscheidene oogmerken kan hebben. Daarna worden de verschillende verschijnselen, die gesimuleerd worden, aan een revue onderworpen en aangetoond, hoe deze te herkennen, terwijl ridderlijk wordt erkend, dat tal van voorgewende symptomen voor geen herkenning vatbaar zijn en slechts in verband met of door afwezigheid van andere bijbehoorende verschijnselen kunnen worden teniet gedaan. Ten slotte geeft spreker den raad, nooit anders dan op grond van positieve gegevens, ontleend aan physiologie of pathologie, in deze materie uitspraak te doen.

4°. Dr. Buning (Deventer) rapporteert over „simulatie en overdrijving (aggravatie)". Simulatie en aggravatie nemen toe na invoering van wetten, regelende de verzekering tegen ongevallen. Simulatie in strikten zin, meent spreker, komt bij de ongevallenverzekering zelden of bijna nooit voor; daarentegen wordt aggravatie zeer dikwijls waargenomen. Hij noemt het verschijnsel van aggravatie een pathologisch psychisch verschijnsel, dat optreedt ten gevolge van een trauma onder den invloed van constitutie en verschillende sociale omstandigheden. Ten slotte geeft spreker een zevental maatregelen aan de hand, om dit „euvel" der aggravatie zooveel mogelijk tegen te gaan: 1. nagaan welke gevolgen ongevallen bij *niet*-verzekerden hadden; 2. contrôle van verzekerden, in het genot van eene blijvende rente zijnde, na verloop van een zekeren termijn; 3°. het verleenen van goede geneeskundige hulp, vooral eerste hulp, vooral uit psychisch oogpunt; 4. het geven van cursussen in ongevallengeneeskunde aan de Universiteiten; 5. observatie van verdachten in ziekenhuizen; 6. spoedige gedeeltelijke hervatting van den arbeid, en 7. snelle berechting.

5. Dr. Thiltges (Brussel) spreekt „over simulatie van inwendige aandoeningen".

Vraagpunt VII.

Alvorens de agenda te vervolgen doet dr. Desguin (Antwerpen) eene vrije mededeeling over *knieschijfbreuken* en komt daarbij tot zulke schitterende resultaten, wat genezing en duur van het herstel betreft, dat van verschillende, vooral van Duitsche zijde, bezwaar wordt gemaakt, de statistieken, door spreker aangevoerd, te aanvaarden.

1°. Dr. de Lantsheer (Brussel) rapporteert over „de prophylaxis van oogkwetsingen bij den arbeid", terwijl

2°. prof. dr. Thiem (Cottbus) behandelt „de overinspanning als oorzaak van ongevallen". Overinspanning kan door plotselinge afkoeling van een verhit lichaam verschillende ziekten doen ontstaan; zij kan de zoogenaamde Hitzschlag in het leven roepen; zij kan haar invloed uitoefenen op het bewegingstoestel, op de inwendige organen en op het vaatstelsel. Gewezen wordt op spier-, pees- en fasciënverscheuringen, fracturen, verstuikingen, osteomyelitis, beentuberculose; verder op breuken, wandelnieren, onderscheidene uterus-verplaatsingen; leverabcessen kunnen bersten; maag- en darmzweren kunnen doorbreken. Door verhoogden bloeddruk krijgt men afwijkingen in het vaatstelsel met de gevolgen van dien, aneurysmata, apoplexiën, bloeduitstortingen, enz. Wat onder „overinspanning" is te verstaan, is voor den arts slechts individueel te beoordeelen, omdat het begrip geheel betrekkelijk is en op de keper beschouwd kan alleen de geneeskundige beslissen, of een relatieve overinspanning al dan niet heeft plaats gehad.

3°. Prof. Imbert (Montpellier) rapporteert „over den invloed van vermoeienis op ongevallen" en komt tot de conclusie, dat, als men de rustpauzen bij den arbeid wat vermeerderde, vooral tusschentijds, dat dan het aantal ongevallen zou afnemen; hij geeft evenwel toe, dat dit in tal van industriën onmogelijk zijn zoude.

Bij het debat werd gepoogd eene stemming uit te lokken over de stelling, dat het wenschelijk is, den arbeidsduur te verkorten. Heftig verzet kwam hiertegen echter van Duitsche zijde, waarbij ondergeteekende zich namens zijne landgenooten aansloot, omdat men wetenschappelijke vraagstukken niet bij meerderheid van stemmen uitmaakt; er werd besloten niet te stemmen.

4°. Dr. de Marbaix (Antwerpen) brengt ter tafel „een statistiek van 14069 gevallen van bedrijfsongevallen", te Antwerpen waargenomen (1894 tot 1904). Hij zag niet eenmaal een geval van

traumatische neurose; dit heeft twee redenen: 1. de verzekeringsmaatschappijen betalen slechts een klein bedrag in geval van volstrekte en blijvende ongeschiktheid voor arbeid, zoodat het de moeite niet loont voor dezen prijs eene neurose te simuleeren; 2. het soort arbeiders, waarover het hier meestal gaat, dokwerkers, is in den regel niet genoegzaam ontwikkeld, ruw, en is bestand tegen geringe pijnen, en denkt er niet aan, over zijn zenuwstoornissen te klagen, veel minder ze te simuleeren.
Bij het debat wordt aangevoerd, dat deze statistiek slechts eene betrekkelijke waarde heeft, want de invaliden, waarvan hier sprake is, krijgen geen rente, doch kapitaal; zeker wel de beste methode om neurosen te voorkomen. Doch na eenige jaren, bijv. na vijf jaren, zal de statistiek wel anders luiden; de latere gevolgen kunnen zich langen tijd na het hierbedoelde tijdperk nog openbaren; voorts oefenen nog allerhande persoonlijke en maatschappelijke kwalen en ondeugden invloed uit, zoodat, al valt op de waarde der aangevoerde statistiek niets af te dingen, men voorzichtig moet zijn met daaraan gevolgtrekkingen te ontleenen. Bovendien, die statistiek kan goed zijn voor de verzekeringsmaatschappijen, voor de arbeiders deugt zij niet; deze werken met hunne gebreken voort.

5°. Prof. dr. Remy (Parijs) heeft eene uitgebreide studie ingezonden over „de waardebepaling der blijvende ongeschiktheid". Hij grondt zijne schatting op de physiologische verrichtingen der verschillende lichaamsdeelen, welke alle uitvoerig worden nagegaan en beschreven, en ten slotte worden toegelicht door eene uitgebreide reeks van schattingstabellen.

6°. Prof. dr. Nuel (Luik) spreekt over de „capacité de concurrence" bij de waardebepaling der schadeloosstellingen bij bedrijfsongevallen, waarbij hij de schatting der blijvende ongeschiktheid geheel onafhankelijk van de functie der organen wil maken, omdat niet *deze* altijd de gewichtigste factoren zijn, doch ook andere omstandigheden daarbij moeten medewerken.

7°. Mr. Feolde (Parijs) rapporteert over „de geneeskundige expertise bij bedrijfsongevallen" en gaat in hoofdzaak na de rol, die de deskundige te vervullen heeft, en zijn plaats tegenover den getroffene en den werkgever.

8°. Prof. dr. Vulpius (Heidelberg) heeft tot onderwerp: „de geneeskundige als deskundige (Begutachter) van getroffenen door ongevallen." Op grond van jarenlange ervaring is referent tot de slotsom gekomen, dat de behandeling van getroffenen in

eene privaatkliniek of in een reconvalescentenhuis, door geneeskundigen voor eigen rekening gedreven, niet de goede oplossing is om het hoogstgewichtige vraagstuk der medische expertise tot een goed einde te brengen. Beter is het, dat overal de „Berufsgenossenschaften" zich hier voorspannen, zooals inderdaad reeds hier en daar geschiedt. Spreker werkt hierna dit thema uitvoerig uit, en toont daarbij het groote nut van dergelijke instellingen aan, in de hoop dat in landen, waar nu eerst de ongevallenverzekering wordt ingevoerd, hiervan partij worde getrokken.

9°. Prof. dr. Jeanbrau (Montpellier) tracht in eenige bladzijden naar aanleiding van een hem voorgekomen geval antwoord te geven op de vraag: „Mag een verzekerde, die gewond werd, weigeren zich preventief met anti-tetanus serum te laten inspuiten?" Spreker meent van niet, tenzij de getroffene eene schriftelijke verklaring van die weigering afgeeft.

10°. Dr. Dearden (Manchester) rapporteert over „de rol van den chirurg-deskundige bij onderzoekingen naar aanleiding van bedrijfsongevallen." In ieder der 2000 districten van nijverheid, waarin Engeland is verdeeld, is een geneeskundige aangesteld. Deze zijn met zeker gezag bekleed, kunnen bijv. inzage eischen van de registers van ongevallen, die door de werkgevers moeten worden bijgehouden.

Dr. Scott (Glasgow) hield nog eene vrije voordracht over onpartijdigheid bij het beoordeelen van ongevallen, waarbij in het vuur der improvisatie veel voor de hoorders verloren ging, wat vermoedelijk zeer belangrijk was.

Hierna werd het congres met de gewone plichtplegingen en toespraken gesloten, terwijl bij de thans volgende excursiën nog veel gedemonstreerd werd, wat in verband met de ongevallen-geneeskunde van beteekenis kan worden geacht.

Aan het slot van zijn beknopt verslag gekomen, meent ondergeteekende als zijn indruk van dit congres te mogen weergeven, dat de ongevallenverzekering tal van geneeskundige en geneeskundig-sociale vraagstukken op den voorgrond dringt, wier gemeenschappelijke bespreking in hooge mate er toe kan bijdragen om tot hunne oplossing te geraken. Daarom kan gezegd, dat dit congres in eene werkelijke behoefte heeft voorzien. De deelnemers aan deze vierdaagsche debatten zullen moeten erkennen

dat, al was niet alles wat de agenda opleverde van evenveel gewicht, en al zijn ook enkele onderwerpen behandeld, die misschien beter op een congres van geneeskundigen achterwege waren gebleven, dat de vruchten dezer bijeenkomst van niet geringe beteekenis zullen blijken te zijn. In zooverre is dit congres als welgeslaagd te beschouwen en kunnen zij, die zich zoo ontzaggelijk veel moeite en opoffering voor zijne totstandkoming en voorbereiding hebben getroost, voldaan op hunnen arbeid terugzien. Van niet geringe waarde kan dit congres ook als voorlooper van volgende congressen beschouwd worden, omdat het geleerd heeft wat aldaar in de toekomst behandeling vereischt en wat geweerd zal moeten worden, zoodat zij, die met de voorbereiding van een volgend congres belast zullen zijn, thans een onschatbaren leidraad in bedoelden zin bezitten.

Amsterdam, 19 Augustus 1905.

De Medisch-Adviseur der Rijksverzekeringsbank,
gedelegeerde der Nederlandsche Regeering,

Dr. KOOPERBERG.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 8 en Maandag 9 October 1905, n°. 236.

N°. 91.

VERSLAG *der Commissie, in 1905 belast geweest met het afnemen der examens in de Fransche taal, lager onderwijs, naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879* (Staatsblad n°. 149).

Groningen,
——————— 12 September 1905.
Utrecht,

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie door Uwer Excellentie's ambtsvoorganger in 1905 belast met het afnemen der akte-examens in de Fransche taal (lager onderwijs), heeft de eer aan Uwe Excellentie verslag te doen van hare werkzaamheden.

Volgens beschikking van 8 Juni 1905, n°. 4200[1], afdeeling Onderwijs, was zij samengesteld uit de volgende leden: prof. dr. A. G. van Hamel, voorzitter; dr. J. J. Salverda de Grave, onder-voorzitter; N. L. Verlint, A. Bourquin, A. Sunier, E. Th. Borlé, C. F. van Duyl, I. Mauritz, P. Werkman, A. D. Leeman, M. Hovingh, H. F. I. Houben, J. M. Th. A. Stille, G. C. C. Bethe, A. Packet, mej. A. K. van Bochove, mej. L. A. Sethe, mej. J. P. W. Rijke, en uit de plaatsvervangende leden: S. Leopold, J. H. Sauveur, E. E. J. H. Ribbergh, mej. L. Vos, mej. M. E. Loke, mej. W. G. Mensink, mej. H. W. van Hasselt.

Alle plaatsvervangende leden hebben, gedurende korter of langer tijd, aan het examen deelgenomen. Te beginnen met de namiddagzitting van 14 Augustus tot aan het einde, zijn de functiën van den voorzitter door den onder-voorzitter waargenomen.

De beide voorloopige vergaderingen zijn gehouden op 18 Juni en 9 Juli. In de eerste dier bijeenkomsten werd de heer Verlint tot secretaris benoemd, terwijl door den voorzitter de heer Hovingh als adjunct-secretaris werd aangewezen.

Ook ditmaal werd door alle candidaten op denzelfden dag, en wel op Maandag 17 Juli, het schriftelijk werk gemaakt, dat uit drie proefstukken bestond: eene vertaling van het Nederlandsch in het Fransch, waarvoor $1\frac{3}{4}$ uur tijd werd gegeven, eene vertaling van het Fransch in het Nederlandsch, waarvoor $1\frac{1}{2}$ uur werd toegestaan, en het oplossen, in eenige volzinnen, van een veertigtal moeilijkheden op het gebied van idiomatiek, vormleer en syntaxis (1 uur). (Zie bijlagen.)

Aan 2 candidaten, die door ongesteldheid verhinderd waren 17 Juli aan het schriftelijk examen deel te nemen, is daartoe gelegenheid gegeven op den dag van hun mondeling examen.

Het schriftelijk examen heeft plaats gehad in zes centra, en wel: te Amsterdam, Rotterdam, Breda, Nijmegen, Deventer en Groningen. Het centrum 's Gravenhage was, wegens bijzondere omstandigheden, bij uitzondering vervallen. Als voorzitters der sub-commissiën die met de leiding van het schriftelijk examen belast en voor den goeden gang der zaken verantwoordelijk gesteld waren, traden op: te Amsterdam de heer van Hamel, te Rotterdam de heer Sunier, te Breda de heer Verlint, te Nijmegen de heer Salverda de Grave, te Deventer de heer Bourquin, te Groningen de heer van Duyl.

De correctie van het schriftelijk werk, die geduurd heeft van 18 tot 31 Juli, was, zooals gewoonlijk, voor elk der beide vertalingen, opgedragen aan eene sub-commissie van 6 leden, respectievelijk onder het voorzitterschap van de heeren Bourquin (of Sunier) en van Duyl. De correctie der spraakkunstige oefeningen is verricht door eene elken dag vernieuwde sub-commissie van 2 leden. Als commissie van revisie, in dubieuse gevallen, fungeerden de voorzitter en de secretaris.

Na afloop der correctie werd, volgens gewoonte, aan de candidaten, die voor geen enkel der drie proefstukken een

voldoend cijfer verkregen hadden of onder wier cijfers een 0 of een 1 voorkwam, van dien ongunstigen uitslag kennis gegeven, onder bijvoeging dat hun kans van slagen „gering geworden” of „vervallen” was. Een dergelijke kennisgeving werd gezonden aan 125 candidaten. Van deze trokken 119 zich terug; de 6 candidaten dezer categorie, die zich toch aan het mondeling examen hebben onderworpen, zijn allen afgewezen.

Van 3 tot 30 Augustus hebben de mondelinge examens plaats gehad in de lokalen der societeit „De Vereeniging” te 's Gravenhage. Het viel te betreuren dat eenige omvangrijke verbouwingen, welke die lokalen dezen zomer hebben ondergaan, voor een goed deel juist plaats vonden gedurende de periode der examens. Daardoor zijn de uitwendige omstandigheden waaronder de examens dit jaar zijn afgenomen, minder gunstig geweest dan in vroeger jaren. De voorzitter, die van dit samentreffen vooraf niet in kennis was gesteld, heeft aan het bestuur der genoemde societeit eenige schikkingen voorgeslagen waardoor de moeilijkheden althans eenigszins konden worden verminderd; het bestuur heeft de welwillendheid gehad aan de uitgesproken wenschen zooveel mogelijk te gemoet te komen.

Het aantal candidaten dat per dag geëxamineerd werd, bedroeg, als maximum, 28. Omtrent de indeeling in groepen en de vaststelling der uren in verband met de woonplaats der candidaten, heeft ook deze Commissie de bekende traditiën gevolgd. Tevens hebben de secretarissen, zooveel mogelijk, met de hun bekend gemaakte wenschen der candidaten rekening gehouden. Den candidaten blijft echter dringend aanbevolen die wenschen zooveel mogelijk te beperken.

Ook dit jaar heeft er grond bestaan voor de, in het rapport van 1904 geformuleerde grief der secretarissen, dat sommige candidaten die niet voornemens zijn zich aan het mondeling examen te onderwerpen, daarvan pas zeer laat kennis geven, of, eenvoudig, op den bepaalden tijd niet verschijnen. Daardoor wordt de duur der examenzitting noodeloos verlengd.

De tijd die aan het mondeling examen is besteed geworden was verdeeld als volgt: 15 minuten voorbereiding van den te lezen tekst; 10 minuten lezen, onderzoek naar de uitspraak van den candidaat en bespreking van die uitspraak;

10 minuten spreken (grootendeels over de lectuur van den candidaat), ter beoordeeling der vaardigheid; 15 minuten syntaxis; 10 minuten vormleer; 15 minuten onderzoek naar de woordenschat en naar de kennis van eenige bijzonderheden van het Fransche taaleigen. Het schijnt wenschelijk om, in het vervolg, den duur van het examen in syntaxis met 5 minuten te verlengen; daarentegen kan zonder bezwaar, de duur der voorbereiding met 5 minuten worden verkort; voor de meesten is de tijd hun ter voorbereiding gegeven, rijkelijk lang, ook met het oog op den zenuwachtigen toestand die aan het afleggen van een examen pleegt vooraf te gaan.

Bij het lezen is gebruik gemaakt van „Romain Kalbris" van Hector Malot en het door de vorige commissie aanbevolen werkje van Ludovic Halévy „L'Abbé Constantin".

Het aantal candidaten die zich hadden opgegeven en van hen die aan de beide deelen van het onderzoek, of alleen aan het schriftelijk gedeelte, hebben deelgenomen, vindt Uwe Excellentie opgegeven en saamgevat in de volgende tabellen.

TABEL I.

TABEL I.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Zich hebben aangemeld.	Teruggetrokken vóór het schriftelijk examen.	Aan het schriftelijk examen deelgenomen.	Teruggetrokken na het schriftelijk examen.	Deelgenomen aan het mondeling examen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Afgewezen en teruggetrokken.
Akte van bekwaamheid voor schoolonderwijs in de Fransche taal, naar aanleiding van art. 65 der wet van 17 Augustus 1878, gewijzigd door de wetten van 3 Januari 1884 en 8 December 1889.	Vrouwelijke	323	3	320	41	279	196	83	124
	Mannelijke	455	15	440	84	356	201	155	239
	Totaal	778	18	760	125	635	*) 397	238	363

*) Geslaagd ongeveer 52 pct.

TABEL II.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Kennis van het taaleigen.	Vormleer.	Syntaxis.	Spraakkunst. oefeningen.	Vertaling in het Fransch.	Vertaling uit het Fransch.	Uitspraak.	Vaardigheid.
Vrouwelijke (279) voor het schriftelijk werk : 320	5. zeer goed	1	4	2	39	„	„	3	1
	4. goed.	40	65	39	84	12	107	29	42
	3. voldoende.	149	154	137	129	137	166	216	188
	2. even voldoende.	86	56	97	60	148	44	31	48
	1. onvoldoende.	3	„	4	8	22	3	„	„
	0. slecht.	„	„	„	„	1	„	„	„
Mannelijke (356) voor het schriftelijk werk: 440.	5. zeer goed.	„	3	1	35	„	„	„	1
	4. goed.	35	66	48	101	12	109	10	8
	3. voldoende.	184	195	157	196	120	264	235	222
	2. even voldoende.	132	89	140	87	257	60	111	123
	1. onvoldoende.	5	3	10	20	47	7	„	2
	0. slecht.	„	„	„	1	4	„	„	„

Het is, ook dit jaar, gebleken dat de voorbereiding voor dit examen door de meeste candidaten en door hunne leermeesters ernstig wordt opgevat. De zeer wezenlijke inspanning die vele onderwijzers en onderwijzeressen zich getroosten om in eene lastig aan te leeren vreemde taal zich behoorlijk in te werken, verdient waardeering.

Bij de *vertaling van het Nederlandsch in het Fransch* kan niet genoeg worden aangedrongen op eenvoud in de keuze der woorden en der zinswendingen; veel candidaten zoeken het buitengewone en maken zich daarbij belachelijk of tasten geheel mis.

De tekst die ter *vertaling van het Fransch in het Nederlandsch* was opgegeven, bleek ook ditmaal een normale te zijn; voor enkele uitdrukkingen was het, misschien, wat

lastig een goed Nederlandsch equivalent te vinden; maar die betrekkelijke moeilijkheid, gevoegd bij de algemeene eischen van Nederlandschen zinbouw en stijl, stelde de Commissie in de gelegenheid de goede vertalingen van de gewone en middelmatige te onderscheiden.

De *lectuur* der candidaten bleek, over het geheel, voldoende te zijn; ook het van buiten leeren van een of meer Fransche gedichtjes blijft een goede gewoonte; aan het behoorlijk opzeggen dier gedichtjes kan meer zorg besteed worden.

Dat de *uitspraak* nog bij al te veel candidaten het zwakke punt blijft, is wellicht niet te verwonderen, maar blijft te betreuren. Door methodische en geregelde oefening zouden sommige gebreken ongetwijfeld kunnen worden overwonnen, of althans verbeterd. Met leedwezen heeft de Commissie opgemerkt dat onderscheidene candidaten over den aard der Fransche klankvorming wel het een en ander gelezen hebben dat door hen op het examen kon worden herhaald, maar toch nooit hebben nagedacht over de wijze waarop zij, bij hunne leerlingen, fouten in de uitspraak zullen pogen te verbeteren. Toch is zulk een theoretische studie onnut, wanneer zij niet leidt tot dit praktisch resultaat.

Omtrent het examen in *vormleer* en *syntaxis* valt weinig op te merken. Reeds werd hierboven gezegd, dat het wenschelijk zou zijn dit laatste een weinig te verlengen, ten einde den examinator de gelegenheid te geven meer vragen te stellen. Allerminst is daarmede bedoeld dat dit onderzoek het eenvoudig karakter zou behooren te verliezen dat het thans heeft en dat bij den aard van dit examen voegt. Die eenvoud verdient ook het examen in *vormleer* te kenmerken, meer bijzonder wat de woordvorming door afleiding en samenstelling betreft: eene uitgebreide en diepgaande studie van achtervoegsels en vóórvoegsels valt buiten het kader der voorbereiding tot het verkrijgen eener akte voor lager onderwijs.

Wat het onderzoek naar de *kennis van het taaleigen* betreft, zoo verwijst deze Commissie naar hetgeen in de verslagen van 1903 en 1904 daarover is gezegd. De verleden jaar ingevoerde onvoorbereide vertaling van een halve bladzijde Fransch in zuiver Nederlandsch heeft ook dit jaar goed voldaan.

In het hier volgend tabellarisch overzicht woden de resultaten van 1905 met die van 1904 vergeleken.

TABEL III.

Candidaten.	Voldoende cijfers behaald in:															
	Kennis van het taaleigen.		Vormleer.		Syntaxis.		Spraakkunstige oefeningen.		Vertaling in het Fransch.		Vertaling uit het Fransch.		Uitspraak.		Vaardigheid.	
	1904.	1905.	1904.	1905.	1904.	1905.	1904.	1905.	1904.	1905.	1904	1905.	1904.	1905.	1904.	1905.
	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Vrouwelijke . .	73	68	82	80	68	64	85	79	33	47	80	82	92	89	85	83
Mannelijke . .	73	$61\frac{1}{2}$	85	74	59	58	75	75	27	30	78	85	78	69	67	65

Aan het einde van haar taak gekomen, betuigt de Commissie der Regeering haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Namens de Commissie,

A. G. VAN HAMEL, *Voorzitter.*
N. L. VERLINT, *Secrtaris.*

Schriftelijke opgaven bij de akte-examens L. O. in de Fransche taal in 1905.

Ter vertaling in het Fransch.

($1\frac{3}{4}$ uur.)

Te Rueil woonde Calot, een gewezen grenadier van de garde, die in den slag bij Austerlitz een been had verloren.

Eens zou hij zijn pensioen gaan halen te Versailles. Hij trok zijn uniform aan, waarop zijn eerekruis schitterde, en begaf zich op weg. Voor La Malmaison gekomen, bleef hij staan en ging aan den rand van den weg zitten. In de verte bemerkte hij eenige officieren, die naar hem toekwamen en het duurde niet lang of hij herkende onder hen den keizer. Calot stond op, liet zijn stok vallen en salueerde.

Napoleon keek hem strak aan, kwam naderbij, raapte zelf den stok op, vroeg hem wie hij was, waar hij heenging, sinds wanneer hij invalide was, en voegde er ten slotte aan toe:

— Heb je een of anderen wensch?

— Neen, Sire, ik heb het kruis, en ik heb U weergezien.

— Maar verlang je niets anders?

— Welnu, ja, ik wou dat ik nog eens weer kon beginnen.

Napoleon pakte zijn ouden grenadier bij het oor en zei: „Je bent een stijfkop!" Daarna schreef hij eenige woorden op een blad papier en overhandigde het aan Calot, zeggende: „Geef dit aan den beambte die je het pensioen zal uitbetalen."

Vol blijdschap zette Calot zijn weg voort. Maar na eenigen tijd vroeg hij zich af, wat er wel op dat papier kon staan. Hij kon niet lezen. Eensklaps kreeg hij achterdocht: ik had

niet moeten zeggen dat ik niets noodig had. Misschien heeft hij mijn pensioen verminderd.

Hij dacht er over het papier te verscheuren, maar de vrees dat de keizer dit kon te weten komen, weerhield hem.

Vóór hij te Versailles kwam, had hij zijn besluit genomen: als hij zijn pensioen ontvangen had, zou hij weggaan zonder iets te zeggen. Maar toen hij zijn geld had, en men het hem niet meer kon afnemen, dacht hij: Als ik mij eens vergiste?

Hij ging weer naar het loket en gaf zijn papier aan den beambte. Deze sprong verbaasd van zijn stoel om het aan zijn collega's te toonen. Allen kwamen naar den man kijken wien Napoleon aldus zijne tevredenheid had betuigd. Calot zelf stond te beven en keek verschrikt om zich heen. En toen men hem eindelijk vijf-en-twintig goudstukken kwam brengen, kon hij eerst geen woord zeggen. Maar hij herstelde zich spoedig en verliet het kantoor met den uitroep: „Leve Napoleon!"

Ter vertaling in het Hollandsch.

($1\frac{1}{2}$ uur.)

Je venais de reconduire des amis à la gare, quand j'aperçus sur le quai mon vieil ami Richard. Richard était docteur en médicine, mais depuis quelques années il avait renoncé à sa clientèle et il vivait paisiblement de ses revenus. „Tu vas en voyage?" lui dis-je. — Non pas, je flâne; j'aime à flâner ainsi dans les gares, c'est une manie comme une autre. Ce va-et-vient de gens pressés, émus souvent par la joie d'un voyage désiré depuis longtemps m'amuse, me distrait. — „Alors tu trouves ça drôle?" — „Drôle, quelquefois; d'autres fois triste, triste à en pleurer; tu ne saurais croire combien les spectacles des gares sont variés. Avec un peu d'habitude on finit par lire sur le visage du voyageur comme dans un livre ouvert. L'inquiétude, le bonheur, la peine, tout s'y rencontre." — „Pourtant, lui dis-je, c'est un plaisir qui ne peut avoir qu'un temps; quelque varié que soit le spectacle, la représentation est chaque jour la même." — Que non, fit-il, j'y ai recueilli des souvenirs dont quelques-uns sont inoubliables. En voici un:

„C'était à la gare de X ...... Un soir, il y a de cela seize ans

environ, j'étais allé, suivant ma coutume, flâner au départ d'un train. Au milieu du brouhaha de voyageurs pressés, je vis, assis sur l'un des bancs de bois, deux vieillards, un paysan et une paysanne, et entre eux une jeune fille de quinze à seize ans. A ses pieds, entre le vieillards et elle, il y avait un petit paquet dans un grand mouchoir à carreaux. C'était tout son bagage. Tous trois étaient là, silencieux, les yeux fixés à terre, mornes et rongés d'un chagrin noir qu'on devinait. De temps en temps, à la dérobée, les vieux regardaient la petite. On appela les voyageurs. Tous trois se levèrent. „Allons, ma petite Marie, fit la vieille femme, c'est l'heure." — „Oui, grand-mère", fit la jeune fille en embrassant l'aïeule. — „Tu nous écriras, n'est-ce pas, quand tu seras arrivée à Paris?" — „Oh! bien sûr"; dit l'enfant. Le vieux étouffait les sanglots qui lui montaient à la gorge. Il tira deux poires de sa poche et les tendit à l'enfant: „Tiens, Marie, prends ces poires, tu les mangeras en route." „Merci, grand-père", fit-elle, et en l'embrassant, elle lui dit tout bas: „Ne pleure pas, faut pas chagriner grand-mère; puisqu'il faut que je parte! et puis, c'est sûr que j'écrirai." Le vieux portait le paquet, il voulait accompagner la petite jusqu'au train; l'employé ne voulut pas. Alors, hébété, il donna le bagage à l'enfant, et sans mot dire, il la regarda s'éloigner. La vieille le tira par la manche de sa blouse et tous deux revinrent s'asseoir sur le banc de bois. Ils restèrent là longtemps, alors que le train était parti, et dans le même silence navrant. Enfin ils se levèrent et s'éloignèrent, de leurs pas pénibles et lents.

Exercices grammaticaux.

1°. *Weg te schrappen wat fout is*; 2°. *De cursief gedrukte infinitieven in den vereischten vorm te zetten.*

(1 uur.)

1. Ils se figurent (*de*) pouvoir se rencontrer à l'endroit où ils se sont donné rendez-vous. Toutes les mesures (*ont été*, *sont*) prises hier pour les empêcher de se battre.

2. Ecrivez à votre ami qu'il vous *faire* un récit circonstancié de tout ce qui (*se passe*, *passe*) jour par jour.

3. Je le vis tout à coup descendre de la terrasse et rentrer en toute hâte. Cette action me confondit, mais en la ruminant, je la trouvai confirmant ce que je *présumer*. Mon ami (*avait, eut*) voulu évidemment m'éviter, (*comme, parce que*) il préférait (*de*) fuir toute explication.

4. Pourquoi se seraient-ils (*défié, défiés*) de vous, (*eux, ceux*), qui ne se défient jamais de (*quelqu'un, personne*).

5. Cette année il n'aura pas la récompense à laquelle il a droit. Mais qu'il continue, qu'il *poursuivre*, et il est évident qu'on ne (*puisse, pourra*) plus la lui refuser.

6. N'oubliez pas que j' *entendre* (*prés.*) que vous *partir* demain.

7. Il me sera facile (*de, à*) savoir si votre ami sera nommé. (*Puisque, parce que*) vous lui portez intérêt, je le désire ardemment.

8. Il y a deux ans que je n'ai été à Paris. Si je me (*résoudre*) (*d', à*) y aller cet hiver, j'espère vous y rencontrer. Vous voudrez bien m'écrire quand et où je *pouvoir* vous y trouver.

9. Si je tarde (*à, de*) revenir, nous pourrons remplacer nos entretiens par nos lettres; il y a bien longtemps que je n'en ai (*reçues, reçu*) de vous.

10. Jamais aucun remède dont il avait fait usage (*ne*) lui (*avait, était*) réussi jusque-là.

11. Il était juste qu'on (*le, lui*) *renseigner* (*imparfait*) sur tous ces détails, qui (*lui, l'*) intéressaient. Il n'y avait pas un petit fait qui n' *avoir* (*pas*) sa valeur.

12. Il paraît que je *être* (*prés.*) condammé (*d', à*) être éveillé chaque nuit à quatre heures. Voilà une heure que je cherche inutilement (*à, de*) me rendormir. Telle est mon insupportable maladie (*tout, toute*) composée d'insomnies.

13. Il (*devait, devrait*) y avoir une loi qui (*met, mette*) fin à ses abus.

14. Permettez-moi de vous (*faire*) observer que si je gronde votre fils, ce n'est pas que je *avoir* l'intention de vous être désagréable.

15. Il est peu probable qu'il *réussir*, mais il faut espérer que ses efforts *être* récompensés, et qu'il (*recevoir, obtenir*) la place qu'il apostulée.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 8 en Maandag 9 October 1905, n°. 236.

N°. 92.

VERSLAG DER COMMISSIE *van het examen voor essaieur.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Financiën.

De commissie van het examen voor essaieur, bedoeld bij artikel 10 der wet van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* n°. 130), en het Koninklijk besluit van 14 Juli 1903 n°. 30, heeft de eer aan Uwe Excellentie verslag uit te brengen over het examen, afgenomen op 18-23 September jl.

Bij Koninklijk besluit van 7 Augustus 1905 n°. 42 is aan den heer J. W. F. baron van Utenhove ontslag verleend als lid der examencommissie, werd als nieuw lid benoemd dr. W. J. van Heteren, eerste-scheikundige der generale contrôle van 's Rijks Munt, en tot plaatsvervangend lid de heer J. W. A. Haagen Smit, essaieur der directie van 's Rijks Munt, in plaats van J. M. C. Kooiman, op 21 November 1904 overleden.

Wegens de tijdelijke onvoltalligheid der commissie, is het examen, dat eerst was bepaald op 17 April 1905 en volgende dagen, tot September uitgesteld.

Er hadden zich vier candidaten aangegeven.

Het schriftelijk examen is op 18 September afgenomen. In tweemaal drie uren moesten de volgende vragen beantwoord worden:

1. Een literkolf vol lucht maakt op de balans evenwicht met 75 gram gewichten en gevuld met gedistilleerd water tot aan de streep met 1075 gram. Het water heeft een temperatuur van 14° Reaumur en een soortelijk gewicht van 0,99872. Het soortelijk gewicht der koperen gewichten is 8 en dat der lucht 0,0012,

de kubieke uitzettingscoëfficient van de glazen kolf is 0,00002. Hoe groot is de inhoud der literkolf bij 15° Celsius?

2. De verschijnselen bij het koken van water.

3. Hoe verkrijgt men electrische stroomen? Wat beteekenen de uitdrukkingen Ampère, Ohm en Volt?

4. De vlam en de Bunsen'sche lamp.

5. In 100 gram water lossen op 35,8 gram keukenzout. Het soortelijk gewicht dezer oplossing is 1,2043. Hoeveel Na. Cl. bevat één liter en hoeveel één K.G. dezer oplossing?

6. De afscheiding van zilver uit lood.

7. Bereiding van zuiver goud in het klein.

8. Welke eigen ervaring hebt ge omtrent de nauwkeurigheid der goud-cupellatie?

9. Hoeveel gram en hoeveel c.M³. der verzadigde keukenzout-oplossing (zie vraag 5) zijn noodig voor 6 liter der normale solutie van Gay-Lussac, als deze bereid wordt met duinwater, dat 33 milligram chloor per liter bevat. Bij de vermenging verandert het volumen niet. Cl. 35,5. Na. 23. Ag. 107,9.

10. Men heeft 90,458 gram dukatengoud en 67,2 gram tienguldenstukken. De bijzet dezer munten bestaat enkel uit koper. Hoeveel zilver en hoeveel koper moet hierbij gevoegd worden om goud van 747 deelen $^3/_8$ wit te verkrijgen? Het smeltverlies wordt verwaarloosd.

Het mondelinge examen werd tusschen het practische gedeelte door afgenomen, duurde voor elken candidaat ruim 1 uur en betrof de kennis der edele metalen en der legeeringen, de natuurkunde en de scheikunde.

Het practisch gedeelte van het examen omvatte:

zes gehalteproeven op een goudalliage van 0,600 door de candidaten zelf uit koper en goud samengewogen, en

vier verguldproeven (met twee getuigen) van een onbekend alliage, vooraf door hen op den toets onderzocht.

Tien bepalingen volgens Gay-Lussac-Mulder-Stas van een door de candidaten zelf ingewogen mengsel (0,700) van zilver en koper, en vier bepalingen (met één getuige) van een onbekend

zilveralliage, dat vooraf op den toets en door twee bepalingen volgens Volhard (met één getuige) onderzocht was.

Iedere candidaat ontving verder 6 gouden en 6 zilveren voorwerpen om te toetsen; één van elke soort diende voor de bovengenoemde bepalingen.

Het practisch gedeelte van het examen duurde van 19 tot 23 September.

Voor de beoordeeling dienden 7 eindcijfers, waarvan 3 afgeleid uit het schriftelijk en mondeling examen, 1 uit de goudbepalingen, 1 uit de zilverbepalingen, 1 uit den toets en 1 voor vaardigheid, bedrevenheid en handigheid in het algemeen.

Drie der candidaten hadden ook, maar zonder goed gevolg, in Mei 1904 het examen afgelegd en twee van deze evenzoo in September 1903.

Het diploma, bedoeld in artikel 5 van bovengenoemd Koninklijk besluit, kon worden uitgereikt aan de heeren:

1. C. Vreedenburgh, geboren te 's Gravenzande;
2. S. A. E. van Lier, geboren te Alkmaar;
3. B. J. J. van Baaren, geboren te Schoonhoven;

hier genoemd in de volgorde, waarin zij door de commissie gerangschikt zijn, ter voldoening aan het bepaalde in artikelen 4 en 6 van dat Koninklijk besluit.

De eerstgenoemde had overgelegd het getuigschrift wegens voldoend afleggen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, Zuidholland 1903.

Evenmin als in 1903 en in 1904 kan de commissie hare voldoening uitspreken over de theoretische en practische kennis der candidaten.

Over het algemeen werkten zij zeer langzaam en hadden zij voor wegen, afwerken hunner proeven, enz. veel te langen tijd noodig. De gewone practische werkzaamheden dienen zoodanig te geschieden, dat, in aanmerking nemende de voor de candidaten vreemde omgeving, het toch duidelijk blijkt, dat zij reeds eene behoorlijke routine bezitten. De berekening der uitkomsten liet meermalen te wenschen over. De wijze van werken bewees, dat niet allen de opmerkingen in de twee vorige verslagen der examencommissie voldoende ter harte genomen hadden.

Evenals vorige jaren werden de candidaten ondervraagd over hunne theoretische en practische opleiding en bleek deze, ook in verband met de resultaten beoordeeld, over het algemeen onvoldoende te zijn. Een der candidaten had nimmer een pipet volgens Stas gezien.

Het zou zeer gewenscht zijn als in die opleiding verbetering en meer eenheid gebracht werd.

Eene regeling der opleiding in den trant van die, welke voor de aanstaande ijkers bestaat, zou ook hier vermoedelijk meer doeltreffend zijn.

De Commissie voornoemd,

HOITSEMA, *Voorzitter*.
W. J. V. HETEREN.
J. D. VAN DER PLAATS, *Secretaris*.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 13 October 1905, n°. 240.

N°. 93.

VERSLAG *omtrent de eerste internationale conventie van den internationalen catalogus der natuurwetenschappelijke literatuur, gehouden te Londen op* 25 *en* 26 *Juli* 1905, *uitgebracht door* dr. D. J. KORTEWEG.

Op de tweede internationale conferentie ter voorbereiding van de uitgave van een catalogus der natuurwetenschappelijke literatuur, omtrent welke conferentie door mij verslag werd uitgebracht in de *Staatscourant* van 3 Februari 1899, n°. 29, 2de bijvoegsel, was besloten dat het hoogste gezag over den catalogus zou berusten bij internationale conventies, waarvan de eerste in 1905, de tweede in 1910 en de volgende ieder tiende jaar zullen bijeenkomen.

De leden dier conventies worden aangewezen door de aan het gezamenlijke werk deelnemende Staten. Hare besluiten blijven van kracht tot de volgende conventie, terwijl de nadere uitvoering er van is opgedragen aan een internationalen raad, welke om de drie jaren bijeenkomt en wier leden de verschillende regionale bureaux vertegenwoordigen, en voorts aan eene permanente uitvoerende commissie.

De eerste dezer conventies heeft thans plaats gehad op 25 en 26 Juli 1905 te Londen. Zij werd bijgewoond door vertegenwoordigers van België (P. Otlet en H. la Fontaine), Britsch-Indië (Lt. Col. Prain), Britsch Zuid-Afrika (R. Trimen), Duitschland (prof. O. Uhlworm), Frankrijk (prof. G. Darboux en dr. J. Deniker), Griekenland (D. Métaxas), Groot-Britannië (prof. H. E. Armstrong, prof. J. Larmor, dr. P. Chalmers Mitchell), Italië (Cav. E. Mancini, prof. R. Nasini), Japan (prof. K. Matsubara), Mexico (Don Fr. A. de Icaza), Nederland (prof. D. J. Korteweg), Oostenrijk (prof. A. von Böhm), Rusland (prof. J. P. Borodin) en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika (dr.

L. Stejneger). Tevens namen, daartoe uitgenoodigd, mr. A. B. Kempe, penningmeester der Royal Society, en dr. L. Mond, een der leden van de uitvoerende commissie, aan de beraadslagingen deel.

Reeds dadelijk bleek, dat er omtrent de wenschelijkheid der voortzetting van den in 1901 aangevangen arbeid, na afloop der vijfjarige periode, gedurende welke men zich aanvankelijk verbonden had, geen verschil van gevoelen bestond.

De financieele toestand der onderneming, uitvoerig uiteengezet in een rapport der uitvoerende commissie, was van dien aard, dat er, wat de beide eerste reeds verschenen jaargangen betreft, eenig overschot der ontvangsten boven de uitgaven bestaat, zoodat de toekomst van den catalogus als verzekerd mag worden beschouwd, mits de Regeeringen voortgaan hare uitgave op den tegenwoordigen voet te blijven steunen door aankoop van exemplaren en door handhaving der bestaande regionale bureaux. Echter is dit overschot niet zóó groot, dat met gerustheid tot eene overigens uiterst wenschelijke prijsverlaging zou kunnen worden overgegaan, of tot maatregelen die aanzienlijke uitbreiding der uitgaven met zich mede zouden brengen. Zelfs werden financieele moeilijkheden ondervonden ten gevolge van de trage betaling der aan onderscheidene Staten geleverde exemplaren. Daarom werd in het genoemde rapport gewezen op het voorbeeld van Rusland, Zweden, Noorwegen en Egypte, door welke landen de betaling van een geheelen jaargang reeds geschiedt na de verschijning van het eerste der zeventien deelen waaruit zij bestaat.

Tegen het volgen van dit voorbeeld bleken evenwel bij de meeste andere landen onoverkomelijke comptabiliteitsbezwaren te bestaan, echter niet tegen spoediger afdraging der verschuldigde sommen, terwijl anderzijds bleek, dat deze laatste maatregel de bestaande moeilijkheden in voldoende mate zoude wegnemen. Wat Nederland betreft, kan hier worden toegevoegd, dat de afbetaling steeds zeer spoedig na ontvangst der deelen geschiedt.

Een belangrijk gedeelte van den arbeid der conventie bestond in de herziening der voor de verschillende vakken vastgestelde schemata. Uit de opgedane ondervinding was gebleken, dat velen dier schemata goed voldeden en slechts geringe wijziging zouden hebben te ondergaan, terwijl voor anderen eene dieper gaande omwerking wenschelijk ware.

Reeds in Maart 1904 was door het centraal bureau eene circulaire tot de regionale bureaux gericht, inhoudende het verzoek hunne bezwaren en voorstellen betreffende de schemata te doen

kennen en in de daaropvolgende zitting van den internationalen raad van 23 en 24 Mei 1904 werd besloten „dat alle voorgestelde wijzigingen zouden worden verzameld en behandeld door het centrale bureau; dat gewijzigde schemata zouden worden toegezonden aan de regionale bureaux, vergezeld door de ontvangen voorstellen, ten einde hun gevoelen daarover te vernemen, en dat de eindelijke redactie der schemata zoude worden opgedragen aan eene commissie van vijf personen, door de uitvoerende commissie aan te wijzen, om ter goedkeuring te worden overgelegd aan de internationale conventie."

Tot eene algeheele uitvoering van dit besluit is het niet gekomen. De door het centrale bureau samen te stellen gewijzigde schemata hebben de regionale bureaux zóó kort voor de te houden conventie bereikt, dat voor eene grondige behandeling door die bureaux geen gelegenheid was. Slechts van enkele van hen waren dan ook nadere voorstellen en opmerkingen ingekomen. Bedenkt men dat het opstellen der herziene schemata eene taak was van niet geringen omvang en moeilijkheid, waarbij meerdere deskundigen geraadpleegd moesten worden, welke taak eerst na ontvangst van de opmerkingen der voornaamste regionale bureaux kon worden begonnen, dan behoeft deze vertraging geene verwondering te wekken.

Met behulp van het zoo verkregen materiaal, is door de commissie van vijf personen, als wier leden prof. H. E. Armstrong (voorzitter), dr. J. Deniker, prof. D. J. Korteweg, dr. L. Stejneger en prof. O. Uhlworm optraden, hard gewerkt op den aan de conventie voorafgaanden dag en ook op den avond van den eersten dag dier conventie, daarin bijgestaan door den bekwamen directeur van het centrale bureau, dr. H. Foster Morley. Het onder overlegging der herziene schemata mondeling door haar voorzitter uitgebrachte rapport dezer commissie, werd door de conventie in de vergadering van 26 Juli voetstoots goedgekeurd en daarbij aan haar de onder de bestaande omstandigheden zeer gewenschte volmacht verleend alsnog de wijzigingen aan te brengen die noodzakelijk mochten blijken.

Met name gold dit laatste het schema voor natuurkunde, bij de samenstelling waarvan groote moeilijkheden waren ondervonden, terwijl op het laatste oogenblik nog voorstellen waren ingekomen omtrent welke overwogen moest worden in hoeverre zij tot verbetering en vervollediging van het voorloopig herziene schema alsnog zouden kunnen benuttigd worden.

Overigens werd door de commissie aan het beginsel vastgehouden, zoo weinig mogelijk aan de bestaande schemata te veranderen, ten einde geene storing te brengen in de continuïteit

van den catalogus waar dit niet om zeer gewichtige redenen werd vereischt. Voor vele vakken zijn dan ook de wijzigingen van weinig ingrijpenden aard. Voor anderen echter werd algemeen de behoefte aan belangrijker veranderingen gevoeld, meestal in den zin van uitbreiding van het gebied waarop het schema toepasselijk was gemaakt. Ten deele zal dit voeren tot het opnemen van nieuw materiaal, dat tot nu toe in den catalogus niet werd verwerkt; ten deele ook tot het toelaten tot de verschillende schemata van materiaal, dat reeds, op andere wijze bewerkt, in de andere schemata eene plaats vind, maar te gelijker tijd vermelding in de bedoelde schemata verdient. Het bleek toch meer en meer, dat alleen door toelating, op vrij ruime schaal, van zulk over elkander heengrijpen der schemata, de verschillende deeltjes van den catalogus de hoogste mate van bruikbaarheid voor de beoefenaars der wetenschap, waarvoor zij bestemd zijn, verkrijgen kunnen.

Onder de vakken die in dit opzicht min of meer gewichtige wijzigingen, wat hunne behandeling in den catalogus betreft, hebben ondergaan, noemen wij, in de volgorde van den catalogus, in de eerste plaats de *natuurkunde*. Aan het daarbij behoorende schema zal, op voorstel van het Nederlandsche bureau, eene afzonderlijke afdeeling: „Measurement of Mechanical Quantities. Elasticity" worden toegevoegd. Ten gevolge daarvan zullen voortaan onderzoekingen betreffende de bepaling van den druk van gassen, de torsiebalans en vele andere onderwerpen die vooral voor den natuurkundige belangrijk zijn, maar tot heden alleen bij de mechanica opname vonden, ook in het deeltje voor natuurkunde vermeld worden.

In de tweede plaats noemen wij de *aardrijkskunde*. Hier is aan het schema eene nieuwe afdeeling toegevoegd, waarin ook geschriften en tijdschrift-artikelen, die niet tot de natuurkundige of wiskundige aardrijksbeschrijving behooren, vermeld kunnen worden en wel gerangschikt naar de landstreken waarop zij betrekking hebben. Naar aanleiding daarvan heeft men vrijheid gevonden in den titel der deeltjes, die tot nu toe „Geography (Mathematical and Physical)" heette, de beperkende woorden „Mathematical and Physical" te doen vervallen.

De gewichtigste verandering, in den zin van uitbreiding, onderging wel het deeltje gewijd aan de *ontleedkunde*. Dit voerde tot titel „Human anatomy", maar er bestond groot verschil in de opvatting van dien titel tusschen de verschillende regionale bureaux. Zoo werden door het Duitsche bureau vele geschriften vermeld die, naar de Engelsche opvatting, uitsluitend van zoölogischen aard waren en die derhalve, indien zij in Engeland

verschenen waren, geene opname zouden gevonden hebben. Dit krasse verschil van opvatting mocht niet blijven bestaan, maar het bleek zeer moeilijk, zoo niet onmogelijk, eene omschrijving te geven die daaraan een einde zoude kunnen maken. Ten slotte is de knoop, die niet te ontwarren scheen, doorgehakt door aan het deeltje voortaan den titel „Human and Vertebrate Anatomy" te geven. Dit zal ten gevolge hebben dat een vrij belangrijk gedeelte van den inhoud van het deeltje der zoölogie hier herhaald zal moeten worden, echter volgens eene andere rangschikking namelijk niet naar de zoölogische classificatie, maar naar de organen die besproken worden. Vermelding verdient tevens de toevoeging, op voorstel van ons bureau, van eene afdeeling voor segmentale anatomie.

Eindelijk heeft ook het schema voor *physische anthropologie* door de toevoeging van afdeelingen voor „*archaeological*" en „*cultural*" anthropologie eene uitbreiding verkregen, waardoor de ethnographie beter tot haar recht komt en de grens van hetgeen opgenomen wordt, niet meer zoozeer door abstracte beschouwingen omtrent het begrip „physical", dan wel door de praktijk bepaald wordt van hetgeen de ethnographen tot hunne wetenschap rekenen te behooren.

Daarentegen wordt bij het schema voor *physiologie* zoo krachtig mogelijk op beperking aangedrongen naar de zijde der toegepaste medische wetenschap. Dewijl het centrale bureau op den titel alleen onmogelijk beoordeelen kan of een bepaald geschrift, naast zijne geneeskundige strekking, ook waarde voor de physiologische wetenschap bezit, zal de toepassing dezer bepaling, wier verwaarloozing het deeltje voor physiologie steeds in omvang dreigde te doen toenemen, voornamelijk aan de zorgen der regionale bureaux moeten worden toevertrouwd.

Vermelding verdient nog, dat het in de laatste zitting van den internationalen raad, van 24 Mei 1904, aan de uitvoerende commissie in overweging gegeven voorstel om den werkkring van den catalogus uit te breiden door de toevoeging van drie nieuwe deelen aan de zeventien bestaande, namelijk één voor geneeskunde en chirurgie, één voor land-, tuin- en boschbouwkunde en één voor onderscheidene takken der technologie, op advies dier commissie, voor het tegenwoordige ter zijde is gesteld. Evenzeer dat met de zoölogie eene proef zal worden genomen om van het geheele, zeer omvangrijke, deel van den catalogus, dat aan haar is gewijd, afzonderlijke gedeelten verkrijgbaar te stellen; daarbij zal tevens eene samensmelting plaats vinden met het welbekende „Zoölogical Record", volgens eene overeenkomst

nader beschreven in het reeds vermelde rapport der uitvoerende commissie. Ook dat eene motie werd aangenomen, daartoe strekkende, dat de uitvoerende commissie zoo spoedig mogelijk de uitgave van een kaartcalalogus in overweging zal nemen. Eindelijk dat machtiging werd verleend tot het doen der noodige uitgaven voor het centraal bureau en tot het verlengen van het met de boekdrukkersfirma Harrison and Sons gesloten contract.

De Gedelegeerde voor Nederland,

D. J. Korteweg.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 15 en Maandag 16 October 1905, n°. 242.

N°. 94.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1905 *belast met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid wenschten te verkrijgen voor middelbaar onderwijs in landbouwkunde, tuinbouw of houtteelt of voor lager onderwijs in land- of tuinbouwkunde, bedoeld bij Koninklijk besluit van* 26 *Mei* 1897 (Staatsblad n°. 161), *aangevuld bij Koninklijk besluit van* 8 *Juni* 1900 (Staatsblad n°. 105).

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, ingevolge art. 69 van de wet tot regeling van het middelbaar onderwijs en art. 65 van de wet tot regeling van het lager onderwijs, benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 19 Juni 1905, n°. 4485[1], afdeeling Onderwijs, aangevuld bij beschikking van 13 Juli 1905, n°. 5237, afdeeling Onderwijs, tot het afnemen van bovengenoemde examens, bestond uit de leden: P. van Hoek, inspecteur van het middelbaar onderwijs, belast met het toezicht op de landbouwscholen, door Uwe Excellentie als voorzitter aangewezen; J. H. Aberson, leeraar aan de Rijks hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen; B. A. Plemper van Balen, leeraar aan de Rijks tuinbouwschool te Wageningen; dr. H. Bos, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Wageningen; dr. J. Ritzema Bos, buitengewoon hoogleeraar aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam en leeraar

aan de Rijks hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen; C. R. Brinkman, Rijkslandbouwleeraar te Leeuwarden; L. Broekema, directeur van de Rijks hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen; C. H. Claassen, Rijkstuinbouwleeraar te Boskoop; J. Elema, Rijkslandbouwleeraar te Hoogeveen; D. F. van Esveld, leeraar aan de Rijksveeartsenijschool te Utrecht; dr. E. Giltay, leeraar aan de Rijks hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen; J. G. Hazeloop, Rijkstuinbouwleeraar te Alkmaar; J. Heidema, directeur van de Rijkslandbouwwinterschool te Groningen; dr. J. L. Hoorweg, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Utrecht; J. J. Huisman, zuivelconsulent te Groningen; A. C. Ide, leeraar aan de Rijkstuinbouwschool te Wageningen; S. Lako, leeraar aan de Rijks hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen; U. J. Mansholt, Rijkslandbouwleeraar te Groningen; J. Z. ten Rodengate Marissen, leeraar aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen; J. Mesdag, zuivelconsulent te Leeuwarden; dr. O. Pitsch, leeraar aan de Rijks hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen; E. Snellen, Rijkstuinbouwleeraar te Maastricht; P. de Vries, directeur van de Rijkstuinbouwwinterschool te Aalsmeer; dr. K. H. M. van der Zande, directeur van het Rijkslandbouwproefstation te Hoorn; H. F. Hartogh Heys van Zouteveen, leeraar aan de Rijkstuinbouwschool te Wageningen; A. H. Berkhout en A. J. van Schermbeek, leeraren aan de Rijks hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen.

De Commissie heeft de eer Uwer Excellentie een verslag van hare werkzaamheden en de gehouden examens aan te bieden.

Voor de akten middelbaar onderwijs hadden zich 4 candidaten aangemeld, te weten: 1 voor landbouwkunde, 2 voor tuinbouwkunde en 1 voor houtteelt. Het getal candidaten voor de akten lager onderwijs bedroeg 44, nl. 34 voor landbouwkunde en 10 voor tuinbouwkunde.

Vóór het examen trokken zich 4 candidaten voor de akte landbouwkunde lager onderwijs en 1 voor de akte tuinbouwkunde lager onderwijs terug. Tijdens het examen trok zich 1 candidaat voor de landbouwakte en 1 candidaat voor de tuinbouwakte terug, terwijl van één der candidaten voor de land-

bouwakte het bericht, dat hij zich terug trok, de Commissie bereikte op het oogenblik, dat het schriftelijk examen, waaraan hij had moeten deelnemen, reeds begonnen was.

In de eerste vergadering van de Commissie, gehouden op 17 Juli, werd een secretaris aangewezen en werden de beginselen, waarnaar geëxamineerd zou worden, vastgesteld en de werkzaamheden verdeeld. Een tweede voorbereidende vergadering werd gehouden op 22 Augustus. In deze werden de schriftelijke vragen voor de akte landbouwkunde lager onderwijs en voor de akten middelbaar onderwijs vastgesteld. Tijdens het examen voor de akte tuinbouwkunde lager onderwijs werden de schriftelijke vragen voor dit examen vastgesteld.

De examens voor de akte tuinbouwkunde lager onderwijs werden gehouden op 21 en 22 Augustus, die voor de akte landbouwkunde lager onderwijs van 23—29 Augustus en die voor de middelbare akten van 25 Augustus tot 2 September. De mondelinge examens voor de laatstgenoemde akten vonden plaats op 30 Augustus—2 September. Op 22 Augustus werd het verslag van de examens tuinbouwkunde lager onderwijs, op 29 Augustus dat van de examens landbouwkunde lager onderwijs en op 2 September dat van de examens voor de middelbare akten opgemaakt.

Alle vergaderingen en de examens werden gehouden in het gebouw der Rijks hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen. Alleen voor het uitwerken der opgave voor tuinarchitectuur werd gebruik gemaakt van een lokaal in het gebouw van het departement Wageningen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

I. Examens middelbaar onderwijs.

a. Examen landbouwkunde.

De candidaat, die zich voor dit examen had aangemeld, was in het bezit van het diploma van landbouwkundige. De Commissie, hiermede rekening houdende, heeft bij het examen vooral gewicht gehecht aan bekwaamheid in die onderdeelen der landbouwkunde, waarop de candidaat, na het behalen van genoemd diploma, zich in hoofdzaak had toegelegd.

De candidaat, die zich in het bijzonder op de veeteelt en

zuivelbereiding had toegelegd, kreeg de volgende schriftelijke vragen ter beantwoording:

1. De voeding, verpleging en behandeling van het jonge paard van de geboorte tot den leeftijd van 4 jaar (type luxe-paard). Wat hebt gij aangaande het opfokken in de praktijk gezien en hoe moet het naar uw oordeel geschieden om paarden van goede qualiteit aan te kweeken?

2. Behandel in een opstel de verschillende wijzen, waarop voedingsproeven kunnen genomen worden. Licht uwe beschouwingen zooveel mogelijk door voorbeelden toe.

3. Wat is u bekend van het kaasrijpingsproces en van de onderzoekingen op dit gebied verricht? Welke middelen worden in de praktijk der kaasbereiding aangewend, waardoor op den loop van dat proces invloed wordt uitgeoefend; bespreek de werking dier middelen, voor zoover bekend.

Het mondeling examen was ingedeeld naar het volgende schema, waarin de omschrijving van het programma in eenigszins andere bewoordingen is weergegeven.

Vak.	Tijd.	Examinator.	Assessor.
Grondbewerking en grondverbetering,	3/4 uur	Lako,	Pitsch;
Landbouwscheikunde,	3/4 „	Aberson,	van Gulik;
Plantenteelt,	3/4 „	Pitsch,	Marissen;
Landbouwwerktuigen,	1 „	Lako,	Heidema;
Bedrijfsleer,	3/4 „	Pitsch,	Marissen;
Schadelijke dieren en plantenziekten,	1/2 „	Ritzema Bos,	Giltay;
Veeteelt,	2 „	Broekema, van Esveld,	van Esveld; Broekema;
Zuivelbereiding,	1 1/2 „	v. d. Zande, Mesdag,	Mesdag; v. d. Zande.

Aan den candidaat J. H. W. Th. Reimers, te Wageningen, kon de akte worden uitgereikt.

b. Examen tuinbouwkunde.

De candidaten hadden twee schriftelijke vragen te beantwoorden en voorts een ontwerp te maken van een tuinaanleg.

De schriftelijke vragen luidden:

1. Geef een overzicht van de wijze, waarop in Nederland de fruitteelt onder glas zich heeft ontwikkeld, benevens eene korte kritische beschrijving van de vroeger en thans meest gevolgde kweekwijzen, — de inrichting der voor de teelt benoodigde kassen en bakken inbegrepen.

2. Geef eene beschrijving van de wijze, waarop in enkele belangrijke centra van groententeelt in ons land de afzet der producten plaats heeft, en geef daarbij eene korte beschouwing over de beteekenis, die het veilingswezen heeft voor de ontwikkeling der groenteteelt.

3. De opgave voor tuinaanleg was de volgende:

Gevraagd wordt:

a. een voortuin te ontwerpen op een terrein bij eene Rijkstuinbouwwinterschool;

b. opgave van soort, aard en groepeering van de beplanting.

Gewenscht wordt voorts:

a. dat de tuin eene kleine, uitgezochte verzameling vormt van fraaie boomen, struiken en vaste planten;

b. dat in den voortuin de versieringswaarde van de planten aangetoond wordt door eene fraaie groepeering en natuurlijke groeiwijze.

Het aantal en de plaats der ingangen zijn niet vastgesteld en worden aan den ontwerper overgelaten. Het terrein ligt ± 1 Meter boven het peil van de sloot. De noordelijke kant van de sloot mag gewijzigd worden.

Gegeven zijn:

a. grootte en ligging van het schoolgebouw;

b. de richting, breedte en beplanting der aangrenzende verkeerswegen;

c. de toegangen tot kweekerij of proeftuin.

De bodem bestaat uit humusrijken zandgrond.

Aan ieder der candidaten werd eene situatieteekening op gewenschte schaal van terrein en omgeving gegeven. (1 c.M. per M.).

Het ontwerp behoefde alleen in potlood geschetst te worden.

Het mondeling examen was ingedeeld naar het volgende schema:

Vak.	Tijd.		Examinator.	Assessor.
Natuurkunde en meteorologie,	1	uur	van Gulik,	Aberson;
Scheikunde,	$^3/_4$	„	Aberson,	van Gulik;
Anatomie, physiologie, biologie,	1	„	Giltay,	Bos;
Systematiek,	$^1/_2$	„	Bos,	Giltay;
Schadelijke dieren, plantenziekten,	1	„	Ritzema Bos,	Giltay;
Kennis van den grond en bemesting,	1	„	Claassen, Heidema,	Heidema; Claassen;
Bloemkweekerij,	1	„	Plemper van Balen,	Claassen;
Kascultures,	1	„	Claassen,	van Balen;
Vruchtenteelt,	1	„	Ide,	Hazeloop;
Warmoezerij,	1	„	Hazeloop,	Ide;
Boomteelt,	1	„	Claassen,	van Balen;
Aanleg van tuinen,	1	„	Hartogh Heys van Zouteveen,	van Balen.

Aan de beide candidaten, te weten A. M. Sprenger en K. Volkersz, beiden te Wageningen, werd de verlangde akte uitgereikt.

c. Examen houtteelt.

De candidaat voor dit examen, bezitter van het diploma van landbouwkundige, had de volgende schriftelijke vragen te beantwoorden:

1. Maak een vergelijking tusschen de samenleving van de langlevende planten, die in den boschbouw als productie-middel dienen en de kortlevende planten, welke als regel het doel van den akkerbouw vormen; vooral om daaruit gevolgtrekkingen te maken met betrekking tot de voor beide productietakken afwijkende verplegingsmaatregelen.

2. Welke anatomische elementen komen in het hout voor? Wat is u bekend over hun bouw, wat over hun functie en wat over het verband tusschen bouw en functie?

3. De dunning beschouwd als productiemiddel en niet als productiedoel. Toon door uwe beschouwingen aan in hoevere de dunning invloed uitoefent op het bestandskarakter en op de samenvoeging van bestanden tot bedrijfsverbanden.

Het mondeling examen was als volgt ingedeeld:

Vak.	Tijd.	Examinator.	Assessor.
Houtteelt,	1 uur	van Schermbeek,	Berkhout;
Exploitatie en technologie,	1 „	Idem,	Idem;
Houtmeetkunde en boschrenterekening,	1 „	Berkhout,	van Schermbeek;
Boschbedrijfsregeling en administratieleer,	1 „	Idem,	Idem;
Anatomie, morphologie en physiologie,	1 „	Giltay,	Ritzema Bos;
Plantenziekten en boschbescherming,	1 „	Ritzema Bos,	Giltay.

De Commissie kon tot haar leedwezen aan den candidaat de verlangde akte niet uitreiken.

Evenals in vorige jaren deden zich de gebreken, die de programma's voor de examens landbouwkunde, tuinbouw en houtteelt middelbaar onderwijs aankleven, gevoelen.

De Commissie kan zich geheel vereenigen met het oordeel, van de Commissie voor het examen landbouwkunde middelbaar onderwijs in 1902, dat de programma's aan de candidaten geene aanwijzing geven, hoe zij de omvangrijke stof hebben te rangschikken en te verwerken, om tot een degelijk geheel te komen en dat het voor de Commissie uiterst moeilijk is, met deze programma's tot grondslag, het examen zoo in te richten, dat het gehalte der kennis van den candidaat voldoende aan het licht komt. Zich geheel aansluitende bij den wensch van vorige commissiën, waar zij aandringen op herziening van het programma, veroorlooft de Commissie zich als hare meening te kennen te geven, dat het dringend noodig is, dit examen een vasteren grondslag te geven. Zij hoopt, dat Uwe Excellentie zal kunnen goedvinden aan dezen reeds herhaaldelijk geuiten wensch te voldoen.

II. Examens voor de akten lager onderwijs.

De candidaten waren in 4 ploegen verdeeld; de eerste bestond uit 9 candidaten voor de tuinbouwakte, de overige uit

die voor de landbouwakte. Het mondeling examen duurde voor elke ploeg 2 dagen. Op den avond voorafgaande aan het mondeling examen werd eene schriftelijke vraag ter beantwoording gegeven; in die ploegen evenwel, wier mondeling examen op Maandag aanving, werd op den avond van dien dag schriftelijk gewerkt.

a. Examen landbouwkunde.

De onderwerpen waren onder de examinatoren als volgt verdeeld:

kennis van de anorganische en organische scheikunde: Aberson en van der Zande;

kennis van de natuurkunde: Hoorweg en van Gulik;

kennis van de plant- en dierkunde, benevens bekendheid met eenige voor den landbouw nuttige en schadelijke dieren en planten: Ritzema Bos en H. Bos;

bekendheid in hoofdzaken met de gesteldheid en de vorming van den bodem in Nederland, benevens kennis van de natuur- en scheikundige eigenschappen van den grond en de meest belangrijke methoden van grondverbetering: Brinkman en Mansholt;

bekendheid met de hoofdpunten van de leer der bemesting: Elema en Mayer;

bekendheid met de meest belangrijke methoden van grondbewerking alsmede met de belangrijkste werktuigen bij den landbouw in gebruik: Lako en Heidema;

kennis van de plantenteelt: Marissen en Pitsch;

bekendheid in hoofdzaken met de leer der veeteelt: Broekema en van Esveld;

bekendheid met de hoofdzaken der zuivelbereiding: Mesdag en Huisman.

Iedere examinator word steeds door een assessor ter zijde gestaan.

De schriftelijke vragen waren aan verschillende vakken ontleend en luiden:

1. voor de eerste ploeg: Een opstel te maken over de vochtigheid der lucht, uit welke verschijnselen zij blijkt, hoe zij in getalwaarde kan worden uitgedrukt en op welke wijze zij door proeven te bepalen is;

2. voor de tweede ploeg: Maak een opstel over het kruisen van vee. Vermeld enkele gevallen, waarin hier te lande kruising in toepassing gebracht wordt en beschrijf de resultaten, die daarmede verkregen zijn;

3. voor de derde ploeg: Welke werkingen kan kalk in den bouwgrond uitoefenen en welke materialen komen in de praktijk in hoofdzaak voor eene bekalking van den grond in aanmerking? Beschrijf hunne samenstelling, aanwending en het verschil in werking.

Aan 20 candidaten kon de akte worden uitgereikt; hunne namen zijn, alphabetisch gerangschikt: L. van den Berg, te Bokhoven (N.-B.); A. J. van den Bogaert, te Schayk (N.-B.); E. Bruin, te Dubbeldam; A. J. Bruins, te Pesse, gem. Ruinen, J. L. Bult, te Leeuwarden; A. J. Calliber, te Zwolle; W. A. van Dijk, te 't Bildt; K. Epema, te Suawoude; M. Tops, te Nieuwstadt; G. J. Gijmink, te Borculo; W. Honkoop, te Nieuwpoort; A. Jongsma, te Sloten (N.-H.); J. Koyck, te Krimpen a./d. IJssel; O. van Muylwijk, te Vledderveen (Gr.); W. J. Nass, te Wijchen; J. L. Peeraar, te Zundert; A. Rengersen, te Felgt (gem. Ermelo); A. J. van Roosmalen, te St. Oedenrode; H. van der Sluis, te Nijeberkoop en A. Th. Willems, te Berchem (N.-B.).

Onderstaand staatje geeft een overzicht van de door de gezamenlijke volledig geëxamineerde candidaten behaalde cijfers:

VAKKEN.	Aantal keeren, dat de aan het hoofd der kolommen geplaatste cijfers werden behaald.									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
1. Scheikunde.	„	2	3	4	7	8	2	2	„	„
2. Natuurkunde	„	„	5	1	6	11	5	„	„	„
3. Plant- en dierkunde	„	3	1	9	5	8	2	„	„	„

VAKKEN.	Aantal keeren, dat de aan het hoofd der kolommen geplaatste cijfers werden behaald.									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
4. Bemesting	„	5	4	3	3	7	5	1	„	„
5. Kennis van den grond, grondverbetering	„	1	5	7	5	6	3	1	„	„
6. Grondbewerking en landbouwwerktuigen	„	„	3	5	7	4	8	1	„	„
7. Plantenteelt	„	1	9	5	8	4	1	„	„	„
8. Veeteelt.	„	„	5	5	8	3	6	1	„	„
9. Zuivelbereiding	„	„	1	7	10	6	4	„	„	„
Totaal	„	12	36	46	59	57	36	6	„	„

Ofschoon het examen aan de Commissie reden tot tevredenheid gaf, mag niet onopgemerkt blijven, dat verschillende candidaten niet de noodige studie hadden gemaakt van de tegenwoordig veelvuldig gebruikte landbouwwerktuigen of zich bij die studie te veel hadden beperkt. Velen hadden ook van de wijze, waarop deze werktuigen worden gesteld en geregeld, niet het juiste begrip.

b. Examen tuinbouwkunde.

Aan dit examen namen 9 candidaten deel, waarvan één zich tijdens het examen terugtrok.

De onderwerpen waren over de examinatoren verdeeld als volgt:

kennis van scheikunde en van natuurkunde, met name van die onderdeelen van beide wetenschappen, die voor den tuinbouw van belang moeten geacht worden. Examinatoren voor scheikunde: Aberson en van der Zande; voor natuurkunde Hoorweg en van Gulik;

algemeene kennis van den bouw en het leven der planten; kennis van de voornaamste cultuurgewassen uit een botanisch oogpunt en van hunne plaats in het systeem; bekendheid met eenige voor den tuinbouw nuttige en schadelijke dieren en plantenziekten: Ritzema Bos en Bos;

bekendheid met de eigenschappen van den grond en de meest belangrijke methoden van grondbewerking en van grondverbetering: Elema, Mayer;

bekendheid met de hoofdpunten van den eigenlijken tuinbouw voor zoover betreft:

a. w a r m o e z e r i j: de teelt van vruchten in den vollen grond, vervroegen: Claassen, Snellen;

b. v r u c h t e n t e e l t: aanleg en behandeling van den boomgaard en van den vruchtentuin, kennis van de meest aanbevelenswaardige vruchtenvariëteiten, vermenigvuldigen, veredelen, snoeien: Ide, Hazeloop;

c. b l o e m e n t e e l t en b o o m t e e l t: eenige kennis van vaste planten, zaaiplanten en kamerplanten, benevens van sierheesters: Plemper van Balen, de Vries.

De examinator werd voor elk der vakken door een assessor bijgestaan.

De schriftelijke vragen aan de eene ploeg van candidaten ter beantwoording voorgelegd en waaruit deze eene mochten kiezen, waren de volgende:

1. Groententeelt.

Beschrijf de teelt van ééne belangrijke groente of die van meer groenten, welke te zamen worden verbouwd.

2. Vruchtenteelt.

Geef eene beschrijving van de werkzaamheden, die jaarlijks in een boomgaard moeten verricht worden.

3. Bloemen- en boomteelt.

Beschrijf de teelt der vaste planten. Noem daarvan een zestal, zeer geschikt voor bloemenwinkels en vermeld de redenen, waarom ze hiervoor waarde hebben.

De akte kon worden uitgereikt aan 4 candidaten. Hunne namen zijn in alphabetische volgorde: A. de Bruyn, te Wageningen; J. H. Fleuren, te Stompwijk; J. Hendrikx, te Milheeze (N.-Br.) en M. Kramer, te Zijldijk (Gr.).

Onderstaand staatje geeft een overzicht van de door de gezamenlijke volledig geëxamineerde candidaten in de onderscheiden vakken behaalde cijfers.

VAKKEN.	Aantal keeren, dat de aan het hoofd der kolommen geplaatste cijfers werden behaald.									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
1. Natuurkunde	„	„	„	1	2	3	2	„	„	„
2. Scheikunde	„	„	„	2	1	2	3	„	„	„
3. Plant- en dierkunde	„	1	1	„	2	3	1	„	„	„
4. Bodem en bemesting	„	„	2	2	2	„	2	„	„	„
5. Warmoezerij	„	„	1	„	2	„	4	1	„	„
6. Vruchtenteelt.	„	„	„	1	1	2	2	1	1	„
7. Bloemen- en boomteelt	„	„	„	6	2	„	„	„	„	„
Totaal	„	1	4	12	12	10	14	2	1	„

Tot bijzondere opmerkingen gaf het gehouden examen geene aanleiding.

De Commissie besluit met Uwe Excellentie haren dank te betuigen voor het genoten vertrouwen.

's Gravenhage,
———————— 29 September 1905.
Wageningen,

P. van Hoek, *Voorzitter.*
L. Broekema, *Secretaris.*

BIJLAGE.

BIJLAGE.

—

Enkele statistische mededeelingen betreffende het examen landbouwkunde l. o.

Werd het examen ter verkrijging van eene akte van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in de landbouwkunde, bedoeld in art. 65 der wet tot regeling van het lager onderwijs vóór 1886 provincies-gewijze afgenomen, hierin kwam in 1886 verandering. De in dat jaar, bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 23 October 1886, n°. 3214, afdeeling Ond., benoemde Commissie, had zitting te Wageningen, waar in de gebouwen der Rijkslandbouwschool aldaar het examen plaats vond.

Met deze wijziging betuigde de genoemde Commissie hare ingenomenheid en zij geloofde, dat het doeltreffend zou wezen, wanneer het examen in de landbouwkunde ook in de volgende jaren te Wageningen en in den zomer kon plaats hebben.

Aan dezen wensch der Commissie is voldaan en sedert is, thans gedurende 20 jaren, het examen in de landbouwkunde te Wageningen in den zomer afgenomen.

Het kan misschien van nut zijn eenige mededeelingen te doen omtrent de resultaten van de in het achter ons liggende twintigjarig tijdvak gehouden examens en het is daarom, dat ik mij de vrijheid veroorloof, deze mededeelingen toe te voegen als bijlage bij het verslag der Commissie in 1905 met het afnemen van het examen belast.

Ten aanzien van het getal der onderwijzers, welke zich voor de examens in de jaren 1886—1905 hebben aangemeld en het verloop dier examens, geeft het volgende staatje een overzicht.

JAREN.	1886.	1887.	1888.	1889.	1890.	1891.
Getal candidaten:						
dat zich heeft aangemeld	13	5	4	5	4	4
dat zich vóór het examen terugtrok of niet opkwam	6	2	1			
dat zich aan het examen onderwierp . .	7	3	3	„5	„4	„4
dat zich tijdens het examen terugtrok. .	1	„	1		1	
dat werd afgewezen	3	1	„	„4	1	„1
dat slaagde.	3	2	„2	1	2	3
Het procentisch aantal geslaagden . . .	42.8	66.6	66.6	20.0	50.0	75.0

Hieruit blijkt, dat eerst in 1893 en volgende jaren het examen van eenige beteekenis is geworden, hetgeen in nauw verband staat met de oprichting van landbouwwintercursussen en cursussen ter opleiding van landbouwonderwijzers.

Over het geheel zijn de resultaten der examens, met gemiddeld 57 % geslaagden, zeer bevredigend.

1892.	1893.	1894.	1895.	1896.	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.	1904.	1905.	Totaal.
3	16	44	40	50	53	44	44	52	34	29	69	44	34	591
1	1	5	3	3	10	5	8	4	1	5	9	4	4	72
2	15	39	37	47	43	39	36	48	33	24	60	40	30	519
"	1	2	2	"	2	1	1	4	1	"	7	1	2	27
1	6	16	13	15	19	17	14	16	12	8	26	15	8	196
1	8	21	22	32	22	21	21	28	20	16	27	24	20	296
50.0	53.3	53.8	59.4	68.0	51.1	53.8	58.3	58.3	60.6	66.6	45.0	60.0	66.6	57.0

Daar de ontwikkeling van het elementair landbouwonderwijs in nauw verband staat met de toeneming van het aantal landbouwonderwijzers, is nagegaan, in welke provinciën de candidaten, geslaagd in de jaren 1896—1905, woonachtig waren, toen zij het examen aflegden. Het volgende staatje, waarin ook het aantal landbouwwintercursussen, in 1904—1905 in de onderscheiden provinciën gegeven, is vermeld, verschaft dienaangaande inlichtingen.

JAREN.

JAREN.	Groningen.	Friesland.	Drenthe.	Overijssel.	Gelderland.	Utrecht.	Noordholland.	Zuidholland.	Zeeland.	Noordbrabant.	Limburg.	Nederland.	Landbouw-wintercursussen in Nederland.
1886	„	„	„	„	2	„	„	„	1	„	„	3	„
1887	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	2	„
1888	1	„	„	„	1	„	„	„	„	„	„	2	„
1889	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„
1890	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	2	„
1891	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	3	„
1892	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	13
1893	3	3	„	„	2	„	„	„	„	„	„	8	25
1894	3	4	2	3	8	„	1	„	„	„	„	21	34
1895	5	1	3	2	2	„	2	1	3	3	„	22	49
1896	7	1	4	2	4	„	5	2	2	3	2	32	47
1897	2	1	„	1	3	„	10	3	1	„	1	22	69
1898	2	2	„	2	3	1	3	1	1	3	3	21	92
1899	1	1	1	2	5	1	„	2	5	2	1	21	115
1900	6	4	„	4	„	„	3	3	5	1	2	28	130
1901	„	1	„	2	2	2	„	1	8	3	1	20	141
1902	2	2	„	„	4	„	2	„	4	2	„	16	150
1903	4	1	6	„	7	1	1	1	1	3	2	27	147
1904	2	2	2	1	5	„	4	3	1	2	2	24	166
1905	1	4	1	1	3	„	1	3	„	5	1	20	„
Totaal	41	28	19	21	55	6	32	20	32	27	15	296	„
Landbouw-wintercursussen in 1904—1905	26	13	10	12	29	1	14	9	28	16	8	166	„

Om een overzicht te verkrijgen van de resultaten der examens in de verschillende onderdeelen, waarover het examen loopt, is nagegaan, hoeveel candidaten, welke een volledig examen deden, een voldoend cijfer in die onderdeelen hebben behaald. Daarbij is het cijfer 5 van de tiendeelige puntenlijst, met de beteekenis even voldoende als een voldoend cijfer aangemerkt. Daar alleen over de cijfers van de examens in de jaren 1893—1905 kan worden beschikt, is het volgende overzicht niet geheel volledig. Daarbij dient voorts nog opgemerkt te worden, dat in 1905 in plaats van in de twee vakken „kennis van den bodem en bemestingsleer" en „grondbewerking, grondverbetering en landbouwwerktuigen" is geëxamineerd in „kennis van den bodem en grondverbetering", „bemestingsleer" en „grondbewerking en landbouwwerktuigen". In het staatje zijn voor 1905 alleen de cijfers voor „bemestingsleer" en „grondbewerking en landbouwwerktuigen" in aanmerking genomen. Aan eene goede vergelijking schaadt dit weinig.

JAREN.

Jaren.	Getal candidaten, dat een volledig examen aflegde.	Van deze candidaten behaalden een voldoend cijfer in:							
		Natuurkunde.	Scheikunde.	Plant- en dierkunde.	Kennis van den bodem en bemestingsleer.	Grondbewerking, grondverbetering en landbouwwerktuigen.	Plantenteelt.	Veeteelt.	Zuivelbereiding.
1893	14	11	10	11	10	8	12	13	11
1894	37	29	27	25	29	21	30	26	31
1895	35	28	29	28	33	27	34	28	31
1896	47	37	31	39	40	36	41	40	42
1897	41	33	30	37	30	29	34	33	29
1898	38	29	26	32	26	28	35	31	26
1899	35	26	25	30	24	27	30	29	22
1900	44	35	33	35	38	35	38	39	32
1901	32	24	22	25	26	27	29	25	24
1902	24	16	17	20	15	17	22	19	18
1903	53	35	34	39	39	40	47	35	37
1904	39	29	29	32	31	30	36	31	29
1905	28	23	24	26	22	19	27	21	24
Totaal	467	355	337	379	363	344	415	370	356
In procenten	„	76 %	72 %	81 %	77 %	73 %	88 %	79 %	76 %

Ten einde den vorigen staat nog eenigszins te kunnen aanvullen, volge hier ten slotte een overzicht van de cijfers, die door de candidaten, welke in de jaren 1893—1905 volledig zijn geëxamineerd, in de onderscheidene vakken werden behaald. Ook hier geldt dezelfde opmerking als hiervoor ten aanzien van de in 1905 gehouden examens in de vakken bemestingsleer en grondbewerking en landbouwwerktuigen is gemaakt.

VAKKEN.	Aantal keeren, dat in de jaren 1893—1905 de aan het hoofd der kolommen geplaatste cijfers werden behaald.										Totaal aantal punten van 467 candidaten.
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
Natuurkunde. . .	10	22	51	72	106	94	90	17	3	2	2735
Scheikunde . . .	4	18	25	52	118	120	93	26	9	2	2544
Plant- en dierkunde	9	32	47	98	108	85	68	15	3	2	2838
Kennis van den bodem, bemestingsleer	„	12	29	87	131	104	84	12	6	2	2641
Grondbewerking, grondverbetering, landbouwwerktuigen.	2	11	35	69	119	108	99	22	2	„	2602
Plantenteelt . . .	5	25	60	111	131	83	41	11	„	„	2930
Veeteelt.	1	10	50	81	126	102	82	15	„	„	2706
Zuivelbereiding . .	1	25	53	71	112	94	73	23	9	6	2683
Totaal .	32	155	350	641	951	790	630	141	32	41	21679

’s Gravenhage, 29 September 1905.

De Voorzitter der examencommissie voornoemd,
P. VAN HOEK.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 18 October 1905, n°. 244.

N°. 95.

RAPPORT *betreffende de leerling-verplegersexamens in de Rijks krankzinnigengestichten te Medemblik en te Grave.*

Utrecht / Deventer, 6 October 1905.

Bij missive van Uwe Excellentie, d.d. 12 Augustus 1905, n°. 7590, afd. Binnenlandsch Bestuur, belast met het afnemen der leerling-verplegersexamens in de Rijkskrankzinnigengestichten te Medemblik en te Grave, heeft de Commissie de eer aan Uwe Excellentie het navolgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

Met voldoening heeft de examencommissie kunnen waarnemen, dat de opleiding der candidaten in beide Rijkskrankzinnigengestichten krachtig wordt bevorderd, en dat er naar wordt gestreefd hun de noodige algemeene kennis eigen te maken; de tijd van opleiding is echter blijkbaar bij sommige candidaten te kort geweest om tot een bevredigend resultaat te geraken.

De examens werden in hoofdzaak afgenomen op dezelfde wijze, welke in het voorjaar van 1905 en ten vorigen jare is toegepast; de Commissie heeft daarbij voldoende gelegenheid de algemeene ontwikkeling der candidaten te beoordeelen.

Te Medemblik werden de examens afgenomen op 13 September l.l. Aanvankelijk hadden zich 10 candidaten daarvoor opgegeven, welke door den geneesheer-directeur tot het examen waren toegelaten. Sedert de opgave werd aan een dier candidaten op grond van onvoldoende plichtsvervulling door den geneesheer-directeur medegedeeld, dat hij den gestichtsdienst moest verlaten. De geneesheer-directeur stelde de examencommissie hiermede

in kennis. Deze overwoog, of alsnog den candidaat moet worden bericht, dat hij niet tot het examen kon worden toegelaten, doch zij vond geen vrijheid daartoe over te gaan, aangezien § 7 der Bepalingen betreffende de aanstelling enz., van het verplegend personeel niet alleen den eisch stelt, dat aan den candidaat uiterlijk 25 dagen voor den vastgestelden dag kennis moet worden gegeven van het niet-toelaten, maar tevens uitdrukkelijk den niet-toegelatene de gelegenheid biedt in hooger beroep te komen bij den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Vóór den aanvang van het examen kwam echter eene schriftelijke mededeeling in van den betrokken persoon, dat hij zich niet aan het examen wenschte te onderwepren.

Van de 9 candidaten, aan wie het examen werd afgenomen, waren 5 zoo gelukkig het verlangde resultaat te bereiken, 4 moesten worden afgewezen. De namen der geslaagden vindt Uwe Excellentie in nevensgaande bijlage vermeld, alsmede den datum van geboorte, de geboortelaats, den godsdient, en het tijdstip van indiensttreding.

Te Grave werd het examen afgenomen op 20 September l.l.

Twee candidaten hadden den wensch te kennen gegeven zich daaraan te onderwerpen; aan beide kon het verlangde getuigschrift worden uitgereikt.

Ook de namen dezer geslaagen met de betreffende gegevens zijn in nevensgaande bijlage vermeld.

Namens de Examen-commissie,

De Voorzitter,

J. H. Schuurmans Stehhoven.

De Secretaris,

Dr. L. S. Meijer.

NAMEN EN VOORNAMEN.	Datum van geboorte.	Geboorteplaats.	Godsdienst.	Tijdstip van indiensttreding.
Rijkskrankzinnigengesticht te Medemblik.				
Leerling-verplegersexamen 13 *September* 1905.				
Miedema, Jan	3 Juni 1879	Groningen	Gereformeerd	13 Maart 1905.
Klinkhamer, Willem Hendrik	6 Mei 1879	Delft	Geen	12 Dec. 1904.
Blok, Johanna Elisabeth . .	16 Dec. 1883	den Helder	Ned. Herv.	1 Nov. 1904.
Demenint, Maria Magdalena	20 Mei 1886	Nieuwkoop	Ned. Herv.	1 Mei 1905.
Smit, Neeltje	29 Juni 1878	Heer-Hugo-waard	Ned. Herv.	8 Mei 1905.
Rijkskrankzinnigengesticht te Grave.				
Leerling-verplegersexamen 20 *September* 1905.				
Pante, Elisabeth	3 Mei 1885	Amsterdam	Evang. Luth.	1 Dec. 1904.
Janen, Wilhelmina Ariska Catharina	16 Maart 1886	Oudewater	Ned. Herv.	1 Sept. 1904.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 18 October 1905, n°. 244.

N°. 96.

VERSLAG DER COMMISSIE *in* 1905 *belast geweest met het afnemen der examens in het handteekenen, lager onderwijs, naar aanleiding van het Koninklijk besluit van* 24 *October* 1884 (Staatsblad n°. 219).

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij beschikking Uwer Excellentie van 27 April 1905, n°. 2757[1], afdeeling Onderwijs, belast met het afnemen van het examen, bedoeld in art. 6 van het Koninklijk besluit van 24 October 1884 (*Staatsblad* n°. 219), heeft de eer Uwe Excellentie bij dezen verslag van hare werkzaamheden te doen.

De Commissie bestond buiten den voorzitter uit de dames:

A. Bridge, leerares aan de Academie van Beeldende Kunsten en onderwijzeres aan eene bijzondere school te 's Gravenhage;

I. H. A. Linden, directrice der Industrieschool voor meisjes te Groningen,

en de heeren:

P. J. A. M.Haaring, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en onderwijzer aan de teekenschool van den Nederlandschen Roomsch-Katholieken Volksbond te 's Gravenhage;

W. H. L. Janssen van Raay, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft;

J. de Jong Hzn., leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Zwolle;

B. Korteling, leeraar aan de burgeravondschool en de ambachtsschool en onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers en aan de Rijksnormaallessen te Deventer;

H. J. de Vries, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus en directeur der burgeravondschool te Haarlem;

A. P. H. J. van Weezel Errens, leeraar aan de hoogere burgerschool en aan de burgeravondschool te Amersfoort;

W. Zwier G.Hzn., leeraar aan de 4de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus en onderwijzer aan openbare lagere scholen te Amsterdam;

terwijl als plaatsvervangers beschikbaar waren mejuffrouw A. A. van Prooijen, leerares aan de hoogere burgerschool voor meisjes en onderwijzeres aan de gemeentelijke kweekschool voor onderwijzeressen te Groningen,

en de heer E. J. Bruins, assistent aan de Polytechnische School te Delft.

Op verzoek van mejuffrouw A. A. van Prooijen is hare benoeming later ingetrokken, waarop als tweede plaatsvervangend lid is aangewezen de heer A. Spoon J. Jzn., leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en technische wetenschappen te Rotterdam.

In de eerste vergadering, gehouden op 30 Juni, werd in algemeene trekken de regeling van het examen vastgesteld en het lid W. H. L. Janssen van Raay tot secretaris benoemd.

In de tweede vergadering, gehouden op 15 Juli, werd de rooster der werkzaamheden opgemaakt.

Evenals het vorige jaar bestond voor elken candidaat het examen uit een zuiver practisch gedeelte, dat twee dagen, en een hoofdzakelijk theoretisch gedeelte, dat één dag duurde. Daartoe werden de candidaten van 17 tot 29 Juli bij groepen van 69 tot 72, telkens voor twee dagen, en van 1 tot 12 Augustus bij groepen van 12 tot 15, telkens voor één dag opgeroepen. Gedurende de eerste periode werden elken derden dag de teekeningen, die in de voorafgaande twee dagen vervaardigd waren, door de geheele Commissie, daartoe in twee afdeelingen gesplitst, nagezien en beoordeeld.

Als stilleven werd gegeven eene tabouret van wit gelakt

hout met een Janschen aarden pot en als pleistermodel een afgietsel van een Ionisch kapiteel.

Den 31sten Juli werden in eene derde vergadering de opgaven voor het practisch examen in perspectief door de leden ingediend, behandeld en gearresteerd en de werkzaamheden voor de tweed examenperiode geregeld.

De Commissie had, evenals het vorige jaar, als hoofdbeginsel bij de beoordeeling van de bekwaamheid der candidaten aangenomen, dat een onvoldoend gemiddeld cijfer, op het eerste gedeelte van het examen behaald, voor den uitslag van het geheele examen beslissend zou wezen en de candidaten hiermede, zoowel als met den uitslag van de eerste examenperiode, in kennis gesteld.

Er slaagden in het geheel 47 pct. der vrouwelijke en $37\frac{1}{2}$ pct. der mannelijke of 40 pct. van de gezamenlijke candidaten.

Onder de geslaagden waren 16 vrouwelijke en 35 mannelijke candidaten, te zamen $42\frac{1}{2}$ pct., in het bezit der onderwijzersakte.

Den 12den Augustus werden op eene laatste vergadering de ervaringen, door de Commissie gedurende hare werkzaamheden opgedaan, te berde gebracht en de opmerkingen, waartoe zij bij verschillende leden aanleiding hadden gegeven, vergeleken en geresumeerd.

Omtrent de kunde der candidaten heeft de Commissie niets toe te voegen aan de opmerkingen dienaangaande, welke in het vorige verslag voorkomen.

Bij het maken eener geheugenschets op het zwartbord, onderdeel van het examen in methodiek, werden ditmaal de candidaten niet vrij gelaten in de keuze van het onderwerp, maar hadden zij uit een viertal van uiteenloopenden aard te kiezen.

De Commissie meent, dat het raadzaam is, op den door haar en hare voorgangsters ingeslagen weg voort te gaan, en nog meer dan vroeger de verschillende eischen der teekenpraktijk op den voorgrond te plaatsen. Naarmate aan de perspectievische schets en aan het geheugenteekenen meer gewicht wordt toegekend, zal haars inziens ook meer ontwikkeling van illustratieve vaardigheid bij de adspiranten voor de teekenakte te verwachten zijn.

Ook is zij van meening, dat eene wijziging van het programma B, waardoor aan de examencommissie meer vrijheid wordt gelaten, de gelegenheid zou poenen om meer dan tot dusverre invloed op de studierichting der adspiranten uit te oefenen.

Hieronder volgen eenige tabellen betreffende de adspiranten en de door hen behaalde cijfers.

	Candidaten.	Vrouwelijke.	Mannelijke.
Ingeschreven	299	81	218
Vóór of gedurende het 1ste gedeelte van het examen (A) teruggetrokken.	17	2	15
Te examineeren dus.	282	79	203
Onvoldoende voor A	145	34	111
Geslaagd voor A	137	45	92
Afgewezen in B	23	9	14
Geslaagd	120	38	82

Aan de candidaten die het eerste gedeelte van het examen hebben afgelegd.

Werd toegekend:	Pleisterornament.	Stilleven.
het cijfer 6	7 maal	3 maal
„ „ 5	42 „	30 „
„ „ 4	132 „	124 „
„ „ 3	91 „	107 „
„ „ 2	10 „	17 „
„ „ 1	— „	1 „

en aan degenen die aan het geheele examen hebben deelgenomen

Werd toegekend:	Pleister-ornament.	Stil-leven.	Mondeling perspectief.	Perspectief teekening.	Methodiek.
het cijfer 6	7 maal	3 maal	26 maal	8 maal	8 maal
„ „ 5	42 „	30 „	45 „	39 „	52 „
„ „ 4	89 „	100 „	46 „	66 „	68 „
„ „ 3	5 „	10 „	12 „	27 „	15 „
„ „ 2	— „	— „	11 „	3 „	— „
„ „ 1	— „	— „	3 „	— „	— „

Aan het slot van hare taak gekomen, heeft de Commissie, onder dankbetuiging voor het haar door Uwe Excellentie geschonken vertrouwen, de eer haar mandaat neer te leggen.

Delft, 30 September 1904.

A. F. Gips, *Voorzitter.*

W. H. L. Janssen van Raay, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 20 October 1905, n°. 246.

N°. 97.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in 1905 belast geweest met het afnemen van het Staatsexamen, bedoeld in art. 12 der hooger-onderwijswet.*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ter voldoening aan Uwer Excellentie's wensch heeft de Commissie, bij Koninklijk besluit van 17 Mei jl., n°. 39, voor 1905 belast met het afnemen van het Staatsexamen, bedoeld in art. 12 der hooger-onderwijswet, de eer, Uwer Excellentie een verslag van het examen aan te bieden.

In eene vergadering op 25 Mei, verdeelde de Commissie op de gebruikelijke wijze hare werkzaamheden over een vijftal sub-commissiën, in overeenstemming met de inrichting van het examenprogramma.

In de sub-commissie van het Grieksch namen zitting de heeren Leignes Bakhoven en Garrer; in de 2de afdeeling traden op de heeren Vinkesteyn en Schrijnen, waarbij de heer van Aalst zich voegde voor het examen in de Romeinsche antiquiteiten. Met het examen in Nederlandsch en geschiedenis belastten zich de heeren Corten en van Aalst. In de vierde afdeeling zou de heer Corten de keuze op zich nemen van de stukken ter vertaling uit het Fransch, de heer Merkes van die voor het Hoogduitsch en Engelsch, terwijl, ten slotte, de heeren van Loghem en Bückmann het onderzoek in de vijfde adfeeling zouden leiden. Hierbij nam de eerste in de oneven

groepen de stelkunde en de trigonometrie voor zijne rekening, de heer Bückmann diezelfde onderdeelen in de even groepen. Met de meetkunde werden de rollen dan omgekeerd.

Evenals in 1904 bedroeg het aantal groepen 14, elk van 16 candidaten. Iedere groep bevatte één of meer candidaten voor het diploma A, die reeds in het bezit waren van een diploma van het eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus; en aan het einde eenige candidaten van dezelfde soort, die het diploma B wenschten te verwerven. Van die laatsten werden steeds 3, alleen voor den derden dag van het examen opgeroepen, zoodat het geheele onderzoek bij hen in één voormiddag afliep. Zoowel in dit opzicht, als wat betreft den tijd, voor elk van de onderdeelen van het examen beschikbaar gesteld, week de Commissie van de regeling der vorige niet af.

Op 8 Juli hield de Commissie eene tweede voorvergadering, waarop nadere afspraken werden gemaakt en wijzigingen in de groepen werden medegedeeld; zulke wijzigingen bleven trouwens ook in den loop van het examen niet uit, ten gevolge van het niet opkomen van sommige candidaten of van verzoeken van anderen om later te worden opgeroepen.

Daarna, op 10 Juli, ving het examen aan en werd tot en met 28 Augustus voortgezet.

In het geheel hadden zich oorspronkelijk 224 candidaten aangemeld; latere aanmelding bracht dit getal op 230, dat is 3 meer dan in 1904. In werkelijkheid echter onderwierpen zich slechts 196 aan het examen, waarvan zich nog 7 vóór den afloop van het onderzoek terugtrokken. In het geheel hebben dus — tegen 186 in 1904 — 189 in 1905 hun volledig examen afgelegd.

Gaat men uit van het aantal opgekomen candidaten, en sluit men hen, die zich terugtrokken, bij de berekening in, dan werden van de A-candidaten 57 % toegelaten, van de B-candidaten 63 %, de omgekeerde verhouding van die van het vorig jaar.

Van de 5 candidaten, die beide diplomata wenschten te verkrijgen, werd één, die vrijstelling had van het examen in wiskunde, geheel afgewezen; de andere 4 slaagden, maar slechts twee daarvan hadden het *geheele* examen af te leggen.

Verder valt op te merken, dat, van de 26 A-candidaten met

einddiploma H. B. S., 12 werden afgewezen (een vijftal daarvan verwierf het diploma B), terwijl van de 52 B-candidaten, die in dezelfde conditie verkeerden, slechts 16 niet werden toegelaten, wederom eene verhouding geheel tegenovergesteld aan die van verleden jaar.

Wat de vrouwelijke candidaten betreft, was de uitslag van het examen *veel* gunstiger dan in 1904. Van de 41, die werden geëxamineerd (40 in het vorig jaar) slaagden 16 voor het diploma A, 12 voor het diploma B; de getallen bij de afgewezenen waren 11 en 2.

De uitslag van het examen is in de twee volgende tabellen samengevat.

TABEL I.

Gevraagd diploma op grond van art. 12 der wet op het hooger onderwijs.	Aantal van hen die						
	zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	zijn geëxamineerd.	zich hebben teruggetrokken.	zijn afgewezen.	zich hebben teruggetrokken en zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Diploma A	122	18	104	6	41	47	57
„ B.	103	16	87	1	33	34	(1) 58
„ A en B . . .	5	„	5	„	1	1	4
Totaal	230	34	196	7	75	82	(1) 119

(1) In dit getal zijn 5 candidaten opgenomen, die zich voor het diploma A hadden aangemeld, maar alleen het diploma B verwierven.

TABEL II.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat.	Afd. I. Grieksch mondeling.	Afd. I. Grieksch schriftelijk.	Afd. II. Latijn mondeling.	Afd. II. Latijn schriftelijk.	Afd. II. Romeinsche antiquiteiten.	Afd. II. Latijnsche thema.	Afd. III. Nederlandsch opstel.	Afd. III. Vaderlandsche geschiedenis.	Afd. III. Algemeene geschiedenis.	Afd. IV. Fransche vertaling.	Afd. IV. Hoogduitsche vertaling.	Afd. IV. Engelsche vertaling.	Afd. V. Lagere stelkunde.	Afd. V. Hoogere stelkunde.	Afd. V. Meetkunde.	Afd. V. Trigonometrie.
voor diploma A. (1)	zeer goed (5)	„	3	3	1	„	„	2	„	„	11	2	3	„	„	1	„
	goed (4)	28	18	22	21	24	15	30	9	8	36	26	24	31	„	17	„
	voldoende (3)	55	47	48	51	68	38	30	45	46	19	35	31	24	„	32	„
	onvoldoende (2)	23	33	34	30	11	40	5	13	13	11	13	15	16	„	20	„
	slecht (1)	1	2	2	6	1	12	„	„	2	„	2	1	3	„	4	„
voor diploma B (2)	zeer goed (5)	„	„	„	„	„	„	2	„	„	2	1	1	5	1	„	„
	goed (4)	14	„	8	„	„	„	11	„	„	6	6	9	18	11	16	11
	voldoende (3)	42	„	36	„	„	„	16	„	26	22	15	16	8	18	12	20
	onvoldoende (2)	28	„	39	„	„	„	2	„	6	4	12	8	3	3	6	2
	slecht (1)	3	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	1	2

(1) Hierbij zijn de cijfers opgeteld, die 5 candidaten voor de beide diplomata in de eerste vier afdeelingen hebben verworven.

(2) Hierbij zijn de cijfers opgeteld, die 5 candidaten voor de beide diplomata in de vijfde afdeeling hebben verworven.

Uit de eerste tabel blijkt, dat bijna 61 % slaagden, een gunstig cijfer tegenover de 54 % van het vorig jaar. Ook was het aantal van hen, die zich tijdens het examen terugtrokken, slechts 7 tegen 17 in 1904, maar een veel grooter getal ging daartoe al vóór het examen over. Bij 34 examens besloot de Commissie tot *voortzetting* van het onderzoek, welk cijfer slechts weinig van dat van het vorig jaar verschilt.

Wat nu het oordeel der sub-commissiën over het examen betreft, in overeenstemming met den geheelen uitslag kan de sub-commissie voor het Grieksch er op wijzen, dat ruim 63 % der geëxamineerden een voldoend eindcijfer voor dit onderdeel hebben behaald. In de eerste plaats mag dit niet ongunstig resultaat op rekening gesteld worden van het examen in epische poëzie; immers, vergeleken bij de geringe kennis, die vele candidaten bij de mondelinge vertaling van Grieksch proza bleken te bezitten, stak die van Homerus zeer vaak voordeelig af. Ten aanzien van de schriftelijke vertaling, week het examen af van het gebruik, dat de vorige commissiën gedurende vele jaren hadden gevolgd. Op de voorvergadering nl., in Mei gehouden, had de sub-commissie voor het Grieksch voorgesteld, ter schriftelijke vertaling plaatsen te kiezen uit de levensbeschrijvingen van Plutarchus. Het vóór en tegen van dezen maatregel werd in de volle vergadering rijpelijk overwogen. Tijdig werden daarop door de leden der sub-commissie stukken uitgezocht en het resultaat hunner bemoeiingen aan het oordeel van den voorzitter onderworpen. Toen ook dezen was gebleken, dat inderdaad in Plutarchus zeer geschikte plaatsen in ruime mate waren te vinden, besloot de Commissie dezen schrijver voor *alle* candidaten te gebruiken, en ontkwam zij aldus aan de steeds grootere moeilijkheid: doelmatige en nog niet voorgelegde stukken uit Demosthenes en Plato te moeten opsporen. Dat daarbij vertalingen uit Plutarchus van zelf een oordeel mogelijk maakten over de kennis der candidaten ten opzichte van de hoofdfeiten en de hoofdpersonen der oude geschiedenis, meent de sub-commissie als een voordeel dezer nieuwe keuze te mogen laten gelden. Stond daartegenover het bezwaar dat de woordenschat bij Plutarchus vrij uitgebreid is en hij vaak ongewone wendingen gebruikt, de sub-commissie kwam hieraan te gemoet, door bij het opgeven der taak niet karig te zijn in toelichtingen en vertalingen van

woorden. De uitslag nu mag niet onbevredigend genoemd worden, vooral hierin, dat vaker het praedicaat „zeer goed" en „goed" kon worden toegekend, en zonder twijfel zouden nog meer candidaten eene voldoende vertaling hebben geleverd, wanneer niet juist de reeds door zoovele Commissiën betreurde onkunde op het gebied der zoogenaamde realia hen belet had, de bedoeling van den schrijver te vatten. Wellicht zal het vooruitzicht, dat nu ook Plutarchus kan voorgelegd worden, op de studie der examinandi een gunstiger invloed uitoefenen, en hen er toe brengen, die leemte in hunne kennis aan te vullen.

De sub-commissie voor het Latijn constateert, dat het mondeling examen van de candidaten voor het diploma A over het algemeen reden tot tevredenheid gaf, in tegenstelling met dat der B-candidaten, van wie, evenals in 1904, aan ongeveer 50 % een onvoldoend cijfer moest worden toegekend. Ter vertaling van Latijnsche poëzie werd bijna uitsluitend Vergilius voorgelegd; want hoewel de sub-commissie aanvankelijk het plan had gevormd, meermalen Ovidius in de plaats van den eerstgenoemde te stellen, kon zij slechts zelden aan haar voornemen gevolg geven. Het bleek haar nl. uit de lectuuropgaven, dat een zeer groot gedeelte der candidaten slechts oppervlakkig dien dichter had bestudeerd, en zij bemerkte, wanneer zij een enkele maal eene plaats uit Ovidius ter vertaling voorlegde, dat de copia verborum, die geëischt wordt om een eenvoudig stuk van dezen schrijver te verstaan, te veel te wenschen overliet.

De sub-commissie wenscht hierbij eene algemeene opmerking te plaatsen over de wijze van vertalen, ook van toepassing op de schriftelijke overzetting uit Tacitus. Het meerendeel der candidaten geeft zich geen behoorlijke moeite om het Latijn zoo in het Nederlandsch weer te geven, dat de gedachte van den schrijver in de vertaling volledig ligt opgesloten. Dat het bij de vertaling van een Latijnsch substantivum van belang is, de juiste keuze te doen bij de toevoeging van een bepalend of onbepaald lidwoord, schijnt velen candidaten weinig zorg te baren. Menigeen zal wel gehoord hebben van het verschijnsel, dat de Romein, als de bezitter onderwerp van den zin is, slechts dan het bezittelijk voornaamwoord aanwendt, als duidelijkheid of tegenstelling dit veresichen;

maar slechts weinigen achten het de moeite waard, bij vertalingen te doen blijken, dat deze regel hun niet onbekend is. Over het algemeen werden *ablativi absoluti* behoorlijk vertaald; maar dat eenzelfde wijze van handelen te pas komt bij het weergeven van een *Participium conjunctum*, hiervan ziet slechts eene minderheid de noodzakelijkheid in. Het te kwistig gebruik van participia bedierf den vorm van niet weinige mondelinge en schriftelijke vertalingen.

Kon de sub-commissie bij het mondeling examen door nader onderzoek de juiste bedoeling eener onbeholpen vertaling vaak op het spoor komen, bij het schriftelijk werk, waar dit hulpmiddel ontbrak, meende zij zich tevreden te moeten stellen, als de gedachte van den schrijver *in hoofdzaak* was begrepen. Dit standpunt verklaart, dat slechts aan $^1/_3$ der vertalingen uit Tacitus het praedicaat *onvoldoende* werd toegekend. Met genoegen intusschen constateert de sub-commissie, dat zulke toegevendheid toch ook vrij dikwijls volstrekt niet noodig was, en dat $^1/_5$ van die vertalingen zelfs aan hooggestelde eischen kon beantwoorden.

De haast, waarmede zich velen voor dit examen voorbereiden, zal wel de reden zijn, dat ook de sub-commissie voor het Latijn de oude klacht moet hernieuwen over de verregaande onbekendheid der candidaten met mythologie, oude geschiedenis, oude aardrijkskunde, in één woord, met alles wat niet grammaticale of woordenkennis is. Een candidaat erkende, nooit een atlas van de oude wereld geopend te hebben. Geen wonder dan ook, dat vragen omtrent de ligging van Thebe, Tyrus, Pergama, Apulië of den Hiberus onbeantwoord bleven. Wie *Saturnia* was, kon een examinandus, die ongeveer de halve Aeneis gelezen had, niet mededeelen; een ander had nooit van de *Parcen* gehoord; enkelen dachten, bij het lezen van Romeinsche personennamen, met het weergeven van het *praenomen* door een letter te kunnen volstaan. Kennis van de Romeinsche antiquiteiten als afzonderlijk onderdeel van het examen mag van een B-candidaat niet geëischt worden; maar een candidaat, die met aandacht in Livius gelezen heeft, moet toch wel eens gehoord hebben van een *lictor*, moet de *censoren* niet tot politiedienaren maken, en mag zich niet tevreden stellen met de *principes* en *hastati* van een legioen te beschouwen als *hoofden* en *lansdragers*. Daar sedert jaren de verschillende

commissies niet dan zeer ongunstig hebben kunnen oordeelen over den uitslag van de vertaling uit het Nederlandsch in het Latijn, besloot deze Commissie ditmaal eenvoudiger opgaven voor te leggen. Haar verwachting werd met dat al teleurgesteld: het aantal themata beneden voldoende was slechts één minder dan dat van die, welke het praedicaat „voldoende” of hooger verwierven; tegen 15, die het cijfer 4 verdienden, stonden 12, aan wie niet meer dan 1 kon worden toegekend.

De uitslag van het examen in de Romeinsche antiquiteiten wijkt slechts zeer weinig af van dien van het vorig jaar. Is dus ook ditmaal het aantal onvoldoende examens in dit onderdeel niet veel meer dan 10 %, daarmede is niet gezegd, dat de wijze, waarop bijna alle candidaten dit vak blijken te beoefenen, aan de Commissie reden tot bijzondere tevredenheid geeft. Een enkele maal bij examinandi, die in het Latijn een zeer behoorlijk examen aflegden, werden bij de antiquiteiten vragen gesteld, die gelegenheid boden, inzicht in het geheel der Romeinsche staatsinstellingen of eenige historische kennis te toonen; maar bijna nooit werden voldoende antwoorden daarop verkregen. En toch ware, met terzijdestelling van nuttelooze bijzonderheden, maar in voortdurenden samenhang met de geschiedenis, de studie van de Romeinsche staatsinstellingen zonder moeite zeer aantrekkelijk te maken.

Wanneer de sub-commissie voor het Nederlandsch opstel in beginsel mag aannemen, dat, bij de beoordeeling, zoo niet uitsluitend, dan toch in hoofdzaak op de zuiverheid van taal dient gelet te worden, dan mag zij ook dit jaar over het resultaat van het examen tevreden zijn. De zwakke zijde is en blijft het gemis aan vinding en daardoor aan eene rijkere ontwikkeling der gedachten. Men krijgt den indruk, dat de meeste candidaten slechts met veel moeite een of hoogstens twee bladzijden vol schrijven. Gebrek aan oefening zal wel de hoofdoorzaak dezer onvruchtbaarheid zijn. Blijken van meer dan gewone vaardigheid behoorden ook dit jaar tot de uitzonderingen, en slechts aan 4 candidaten kon het hoogste praedicaat worden toegekend.

Evenals bij het examen in de Romeinsche antiquiteiten valt bij de vaderlandsche en de algemeene geschiedenis slechts geringe afwijking op te merken van den uitslag van het vorig jaar; alleen in zoover is de indruk ongunstiger, dat, bij een

grooter aantal candidaten, het cijfer 4 toch slechts evenveel malen kon worden toegekend. Over het algemeen moet de sub-commissie ook hier klagen over de oppervlakkigheid, waarmede verreweg de meeste candidaten zich voor dit onderdeel van het examen voorbereiden. Werd zij een enkele maal getroffen door antwoorden die eenige kennis van toestanden, van politieke en maatschappelijke verhoudingen verrieden, dan bleek bij navraag steeds dat de candidaat de geschiedenis niet als een bijvak, dat zoo onder de hand moest worden afgedaan, had behandeld, maar goede leiding had gehad, en vooral dat hij den noodigen tijd er behoorlijk voor had afgezonderd. Dat alleen op die wijze de studie van de historie ook vruchtdragend voor de ontwikkeling der candidaten zijn kan, behoeft geen nader betoog.

De sub-commissie voor de moderne talen mag met voldoening op den uitslag van het examen terugzien. Terwijl voor het Fransch wegens de vele vrijstellingen het aantal vertalingen bijna 20 minder bedroeg dan in het vorig jaar, kon het hoogste cijfer toch *dertien*maal, tegen *negen*maal in 1904, worden toegekend, en behoefde het praedicaat „slecht" in het geheel niet gebruikt te worden (in 1904 nog viermaal). Wat het Hoogduitsch betreft, is het resultaat vooral bij de A-candidaten, bevredigend te noemen: tegenover bijna 28 %, die in het vorig jaar niet voldeden, maakt tabel II dit jaar met bijna 17 % een gunstig figuur. Bij het Engelsch eindelijk stemt de uitslag in hoofdzaak met dien, welken de vorige Commissie verkreeg, overeen.

Is dus aan te nemen, dat de voorbereiding der candidaten over het algemeen degelijker is geweest dan in andere jaren, de sub-commissie mag niet verzwijgen, dat, vooral in de vertalingen uit het Hoogduitsch, sommige candidaten, terwijl zij het oorspronkelijke bleken begrepen te hebben, dit toch slechts gebrekkig in hunne moedertaal wisten weer te geven. De stijve zinsbouw en de talrijke niet zuiver Nederlandsche wendingen, die hunne vertalingen ontsierden, leverden wel het bewijs, dat velen bij het bestudeeren van de eigenaardigheden der vreemde taal die van het Nederlandsch hadden over het hoofd gezien.

De sub-commissie voor afdeeling V, die over het algemeen op een gunstig resultaat mag wijzen, wenscht aan de opgave

der cijfers, zooals zij op tabel II voorkomen, nog een paar opmerkingen toe te voegen. In vele gevallen kon voor meetkunde, en ook voor de lagere stelkunde, een voldoend eindcijfer slechts bereikt worden door aan het mondeling examen, waarbij gewoonlijk alleen de meest eenvoudige onderwerpen ter sprake kwamen, een overwegenden invloed toe te kennen. Door niet minder dan 38 der geëxamineerden toch werd òf van de vraagstukken over planimetrie òf van die over stereometrie *niets* gemaakt, terwijl in 26 gevallen het werk voor de lagere stelkunde onvoldoende moest worden geoordeeld. Daar voor de oplossing der vraagstukken slechts eenige vertrouwdheid met de meest bekende eigenschappen der meetkunde en met eenvoudige algebraïsche bewerkingen vereischt werd, moet wel aangenomen worden, dat velen zich in het maken van toepassingen niet voldoende hadden geoefend, of bij hunne studie goede leiding hadden gemist. En die meening krijgt te meer grond, waar bovendien door 18 candidaten van de meetkundige vraagstukken (zoowel planimetrische als stereometrische), en door 7 van de opgaven over lagere stelkunde in 't geheel niets werd terechtgebracht.

Het is voorgekomen dat de sub-commissie zich verplicht zag te adviseeren tot afwijzing van een candidaat, tegen wiens toelating, op grond van de in de andere vakken behaalde cijfers, geen enkel bezwaar bestond. Toegevende, dat iemand met goeden aanleg voor letterkundige studie ongeschikt kan zijn voor de beoefening der wiskunde, oordeelde zij toch, dat volslagen onbekendheid met de eenvoudigste eigenschappen en bepalingen der meetkunde, en met de meest gewone stelkundige of zelfs rekenkundige bewerkingen, slechts het gevolg kan zijn van geheel onvoldoende voorbereiding.

Onder de A-candidaten waren er intusschen ook die blijk gaven zich met ernst op de wiskunde te hebben toegelegd, zoodat zelfs 31 malen voor de stelkunde en 17 malen voor de meetkunde het cijfer 4 behaald werd, en eenmaal zelfs het hoogste praedicaat werd toegekend. Van hen, die het diploma B verlangden, konden de meesten voldoende, enkelen zelfs goed of zeer goed in staat geacht worden, de lessen aan eene universiteit te volgen.

De indruk, door al deze oordeelvellingen teweeggebracht, moet wel deze zijn, dat de ontwikkelende kracht, die de be-

oefening der verschillende vakken van het examen behoorde te schenken, voor zeer vele candidaten verloren gaat. Naar de meening der Commissie ligt de oorzaak van dit verschijnsel grootendeels in de gebrekkige methode, die zij bij hunne studie aanwenden, een gevolg niet van op zich zelf minder goede leiding, maar van de overhaasting, waarmede zij zich trachten voor te bereiden. Zoo blijft hun weten stukwerk, zonder samenhang; slechts op bepaalde vragen kunnen zij een antwoord geven, maar uit zich zelf eenig verband te leggen tusschen de verschillende zijden van hun kennis, gelukt den meesten niet.

Een treffend voorbeeld van die oppervlakkigheid, welke de candidaten verhindert over de gegevens hunner studie te beschikken, leverde een der stukken, die uit Plutarchus werden voorgelegd. Ter juiste vertaling moest eene bekende gewoonte uit het Romeinsche staatsleven den candidaten niet vreemd zijn, en nu bleek, dat dezelfde examinandi, die bij het onderzoek in de Romeinsche oudheden bewezen van die gewoonte zeer goed op de hoogte te zijn, over de vertaling uit Plutarchus struikelden alsof zij daar nooit van hadden gehoord.

Gelukkig intusschen mag de Commissie ook op een aantal examens wijzen, die van degelijke voorbereiding en goed inzicht getuigenis aflegden, en de zekerheid gaven, dat de candidaten het academisch onderwijs in alle opzichten met vrucht zouden kunnen volgen.

De Commissie betuigt Uwer Excellentie haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

's Gravenhage, 30 September 1905.

C. J. Eggink, *Voorzitter.*
Th. van Aalst, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 20 October 1905, n°. 246.

N°. 98.

VERSLAG *nopens het Internationale Congres voor de studie der radiologie en ionisatie, gehouden* 12—14 *September* 1905 *te Luik.*

Het congres, georganiseerd onder bescherming der Belgische Regeering door een commissie met prof. Kuborn van Luik als voorzitter en ingenieur dr. Daniel van Brussel als algemeen secretaris, was gesteld onder het eerevoorzitterschap van de Belgische Ministers van Binnenlandsche Zaken en Openbaar Onderwijs, van Nijverheid en Handel en van Landbouw, en had ten doel, de studie van het wezen en de werkingen van de in het laatste 10tal jaren ontdekte stralingen — voornamelijk de Röntgen- en radiumstralen — en de toepassing daarvan in de medische wetenschap en practijk te bevorderen.

Een 45tal geleerden van grooten naam uit alle landen, wier onderzoekingen zich op het bedoelde gebied hadden bewogen, waren benoemd tot leden van een eere-comité en namen ten deele ook persoonlijk aan de werkzaamheden van het congres deel. Voorzitter van dit comité was prof. Henri Becquerel, de ontdekker der radiumstralen.

De vergaderingen van het congres waren voor het meerendeel zeer goed bezocht, somwijlen door meer dan 100 personen, zoodat het aantal deelnemers eenige honderden zal hebben bedragen. Officieel vertegenwoordigd waren 26 Staten.

De openingszitting werd, behalve door een begroeting van de gedelegeerden en van de overige deelnemers en door huishoudelijke werkzaamheden, voornamelijk in beslag genomen door een voordracht van prof. Becquerel, getiteld: L'analyse du rayonnement des corps radioactifs", die veel bijval oogstte.

Op den tweeden en derden dag werden gehouden een vergadering van de physische en biologische sectie vereenigd, en twee

vergaderingen van elk dezer beide sectiën afzonderlijk. De volgende voordrachten en demonstratiën werden in deze vergaderingen door of namens (*) de daarbij genoemde sprekers ten beste gegeven.

Van physischen aard:

Dr. Alberto Blanc (Rome). Sur les constituants radioactifs des sédiments d'Echaillon et de Salins-Moutiers;

Prof. Henri Dufour.* (Lausanne). Les actions électriques des radiations;

Prof. C. E. Guye (Genève). La décharge disruptive dans les gaz aux pressions elevées;

Prof. R. Fabinyi (Kolzsvcs, Hongarije). Sur les changements des ètats chimiques des éléments;

Prof. de Hemptinne (Leuven). Remarques relatives à la terminologie de l'ionisation;

Prof. F. Himstedt (Freiburg i. B.). Ueber die spectroscopische Untersuchung des Radiumlichtes.

Prof. Sir William Huggins.* (Londen). Le spectre de la lumière spontanée du radium;

Prof. D. Hurmuzescu (Boekarest). Etude du phénomène de la décharge par les rayons X et les rayons du radium, et de la transformation de ces rayons;

W. Makower (B. A., B., Sc. Manchester). The method of transmission of excited activity to the cathode;

Prof. José Munoz Del Castillo (Madrid). Observations critiques sur les hypothèses de la désintégration atomique et de la dissociation moléculaire chimico-physique.

De la collaboration internationale dans l'étude de la radioactivité;

Prof. R. Piltschikoff (Karkhoff). Les rayons de Moser.

Sir William Ramsay.* (Londen). Le radio-thore, principe actif du thore ordinaire;

Prof. Riecke.* (Göttingen). Ueber Absorptionsverhältnisse der Strahlen des Radiums und des Poloniums, nach Versuchen der Herrn Retschinsky und Wigger;

Prof. G. Sagnac (Parijs). Les méthodes d'étude expérimentale de la transformation des rayons X et des rayons secondaires qui en résultent.

Classification du mécanisme des diverses actions électriques dues aux rayons X;

~~Dr.~~ Ed. Sarasin et dr. Th. Tommasina (Genéve). Etude du phénomène d'Elster et Geitel: Radioactivité induite par l'air atmosphérique;

Dr. H. Sieveking (Karlsruhe). Ueber einen neuen Apparat zur Bestimmung der Radioaktivität von Quellen;

Dr. Th. Tommasina (Genève). Sur la théorie cinétique de l' électron qui doit servir de base à la théorie électronique des radiations.

Radioactivité de la lave de la dernière éruption du Vèsuve (1904);

Prof. C. H. Wind (Utrecht). Diffraction et longueurs d' ondes des rayons X.

Van biologischen aard:

Prof. J. Bergonié (Bordeaux). Méfaits des rayons X et moyens de s' en préserver;

Dr. Bienfait (Luik). L' action des rayons de Röntgen sur les tissus.

Contremoulins (Parijs). Mesures des rayons X.

Examen métroradiographiques qualitatifs et quantitatifs.

Localisation et extraction des corps étrangers logés dans l' organisme, par la métroradiographie et la métroradioscope;

Dr. A. Darier (Parijs). Application médicale du radium;

Dr. W. H. Dieffenbach (New York). Practical application of radium for therapeutic purposes;

Dr. Halkin (Luik). Applications médicales du radium;

Dr. M. K. Kassabian (Philadelphia). Röntgen ray therapy;

Dr. de Keating-Hart (Marseille). Sur un nouveau mode de mesure des rayons X;

Prof. Lassar (Berlijn). Ueber die Verwertbarkeit der Röntgen- und Radium stralen;

Dr. Lipinska (Luxeuil les Bains). Radioctivité des eaux de Luxeuil.

Application du radium pour guérir la crampe des écrivains;

Dr. E. London (St. Petersburg). Action physiologique de la radioactivité faible.

Contribution à l' étude de l' application thérapeutique du radium;

Prof. J. Madrid Moreno*. (Madrid). La radioactivité appliquée comme méthode histologique du système nerveux;

Dr. Th. Tommasina (Genève). Dispositif pour mesurer la radioactivité des êtres vivants: végétaux et animaux.

Buitendien waren wetenschappelijke mededeelingen van de hand van Angström, Svante Arrhenius, Barus, Boltwood, Birkeland, Bordier, Brunhes, Geiger, Kahlbaum, de Kowalski, Lewis, Mache en St. Meyer, Mathias, Reiger, Richardson, Righi, v. Schweidler, Sella, Stcheglayeff, Wehnelt en Wiedemann, Bordier,

Butler Burke, Dubois, Kienbock, Micheels, Remy, Tizzoni en Bongiovanni schriftelijk ingediend of in uitzicht gesteld. Het voornemen bestaat deze met de hiervoren genoemde als verhandelingen van het congres in druk te doen verschijnen.

Op den derden dag, in de eindzitting van het congres, werd, met het oog op de wenschelijkheid *dat in de verschillende Staten door wettelijke maatregelen voor zoover noodig en mogelijk worde gewaarborgd dat van de zoo zeldzame radioactieve stoffen steeds voldoende hoeveelheden beschikbaar blijven ten behoeve van het wetenschappelijk onderzoek, en van de therapeutische toepassingen*, op voorstel van het Congresbestuur een *internationale commissie* ingesteld, welke de vraagpunten van algemeen belang met betrekking tot de radioactieve stoffen zal in studie nemen, minstens één maal 's jaars zal bijeenkomen, en om de 5 jaren, of zoo noodig eerder, een nieuw internationaal congres zal organiseeren. Het congres stelde zich voor dat, wanneer deze comissie bij voorkomende gelegenheden zal meenen zich te moeten wenden tot de lichamen van openbaar bestuur om bepaalde maatregelen als de boven bedoelde aan te bevelen, aan hun stem eenig gewicht zal worden toegekend, uit hoofde van haar samenstelling. Als leden van deze „permante commissie" werden aangewezen 45 geleerden, onder wie onze landgenoot prof. H. A. Lorentz, voor het meerendeel leden van het eerder genoemde eere-comité; algemeen secretaris werd de heer Daniel, eveneens bovengenoemd.

Ten slotte moge worden vermeld, dat de leden van het congres zeer welwillend en aangenaam werden ontvangen, den 12den door het gemeentebestuur van Luik, den 16den door dat van Ostende, en voorts ruimschoots in de gelegenheid werden gesteld, om met belangrijke instellingen en inrichtingen op het gebied van wetenschap, industrie en kunst, zoo te Luik, als te Seraing, Brussel, Spa, Brugge en Ostende kennis te maken.

De Bilt, 6 October 1905.

De Gedelegeerde voor Nederland,
bij het Congres voornoemd:

C. H. Wind.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 20 October 1905, n°. 246.

N°. 99.

VERSLAG *omtrent het in October* 1905 *door adspirant-commiezen en surnumerairs der posterijen en telegraphie afgelegde examen in den postdienst ter verkrijging van den rang van commies der posterijen en telegraphie, ingesteld bij Koninklijk besluit van* 16 *Juni* 1904 *n°*. 44.

Samenstelling der Commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 13 September 1905 n°. 3916, was de Commissie samengesteld als volgt:

G. J. C. A. Pop, directeur-generaal der posterijen en telegraphie, tevens voorzitter;

C. van der Veen, hoofdinspecteur der posterijen, tevens plaatsvervangend voorzitter;

C. Burgersdijk, directeur van het post- en telegraafkantoor te Zeist;

J. E. A. Post Uiterweer, directeur van het post- en telegraafkantoor te Zierikzee;

N. Mulder, directeur van het post- en telegraafkantoor te Hoogezand;

J. C. Singels, directeur van het post- en telegraafkantoor te Rhenen;

F. A. de Klerck jr., directeur van het post- en telegraafkantoor te Hoorn;

T. Jager, directeur van het post- en telegraafkantoor te Steenwijk;

J. Boomsma, hoofdcommies der posterijen te 's Hertogenbosch;
C. J. Beelenkamp, commies der posterijen te Gorinchem;
H. Nieukerke, hoofd eener bijzondere school te 's Gravenhage;
J. Kruyswijk, hoofd eener bijzondere school te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het examen, gehouden in de lokalen van het Valkenhuis bij de Gevangenpoort te 's Gravenhage, werd, afhankelijk van de vakken, deels schriftelijk, deels schriftelijk en mondeling afgenomen.

Het schriftelijk gedeelte, bestaande in het maken van een opstel in de Nederlandsche en in de Fransche taal en in het samenstellen van een maandstaat wegens de posterijen, had op 3 October voor alle candidaten gelijktijdig plaats.

Het mondeling gedeelte, waartoe de candidaten bij groepen van 4 werden opgeroepen en dat voor iedere groep $1^1/_2$ dag duurde, werd gehouden op 4, 5, 6, 9 en 10 October jl.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 11 candidaten: 4 adspirant-commiezen en 7 surnumerairs der posterijen en telegraphie, onder wie 1 vrouwelijke.

Bij het mondeling examen trokken zich 2 adspirant-commiezen en 3 surnumerairs terug, zoodat door 2 adspirant-commiezen en 4 surnumerairs aan het geheele examen werd deelgenomen.

Uitslag van het examen.

Van deze 6 candidaten hebben 2 volkomen aan de eischen van het examen voldaan, terwijl een derde candidaat in één vak het cijfer „onvoldoende" verkreeg; doch in aanmerking genomen de hooge cijfers, hem in andere vakken toegekend, werd hij tot een herexamen in dat vak voorgedragen, dat voor hem zal gehouden worden bij het eerstvolgend examen ter verkrijging van het postradicaal.

Van de 4 niet geslaagden was:
1 candidaat onvoldoende in 1 vak, en
3 candidaten waren onvoldoende in 4 vakken.

Niet voldeden in:

Afdeeling A[1]. Postwet, 1ste deel. Bepalingen uit algemeene

wetten in verband staande met het postwezen. Rijkspostspaarbank: 1 candidaat.

Afdeeling A^2. Comptabiliteit. Samenstelling van een maandstaat wegens de posterijen: 3 candidaten.

Afdeeling A^3. Postwet, 2de deel. Paketpost. Personeel: 1 candidaat.

Afdeeling B^1. Postdienst in het verkeer met het buitenland en de koloniën. Theoretische behandeling: 1 candidaat.

Afdeeling B^2. Postdienst in het verkeer met het buitenland en de koloniën. Practische toepassing: 1 candidaat.

Afdeeling C^1. Aardrijkskunde en postverzendingen. Binnenland en koloniën: 1 candidaat.

Afdeeling C^2. Idem. Buitenland: 1 candidaat.

Afdeeling C^3. Gebruik van tabellen en lijsten: 4 candidaten.

Algemeene opmerkingen.

Bij dit examen liet de practische toepassing door de candidaten van de tarieven voor het binnenlandsch verkeer, van de voorschriften tot uitvoering van de postwet en van de wet tot instelling van de Rijkspostspaarbank veelal te wenschen over. De candidaten waren over het algemeen mede niet vaardig in het gebruik van de lijst van vrijdommen.

Ook bij de ondervraging in de voorschriften in het verkeer met het buitenland bleek het meerendeel der candidaten niet voldoende bekwaam te zijn. Sommige voorschriften schenen eenvoudig in het geheugen te zijn geprent, zonder de daarbij te pas komende formulieren te raadplegen.

De vaardigheid in het gebruik van de tabellen wegens het postvervoer over de spoor- en tramwegen en de verzendingslijsten der spoorwegpostkantoren liet, ondanks den in het examen-programma uitdrukkelijk gestelden eisch, dat men handig met die stukken moet kunnen omgaan, zeer veel te wenschen over. Men had te weinig inzicht in het gebruik van die gegevens om daarmede voetstoots den postenloop tusschen aangewezen plaatsen na te gaan.

Slechts een enkele candidaat voldeed in dit opzicht aan matige eischen.

De Voorzitter der Examen-Commissie,
G. J. C. A. Pop.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 22 en Maandag 23 October 1905, n°. 248.

N°. 100.

UITTREKSEL UIT HET VERSLAG *over de Rijksopsporing van delfstoffen gedurende het jaar* 1904.

Na het tot stand komen der wet van den 24sten Juli 1903 (*Staatsblad* n°. 230), betreffende het opsporen van delfstoffen van Staatswege, kon niet onmiddellijk worden aangevangen met het instellen van onderzoekingen in het daarvoor aangewezen terrein, daar de voor de exploratie benoodigde gelden eerst waren uitgetrokken op het ontwerp-Staatsbegrooting voor 1904.

Immers zouden die onderzoekingen nagenoeg uitsluitend geschieden door middel van reeksen *diepe boringen*, waarvan de dispositie in een algemeen werkplan was aangegeven, doch waarvan de kosten niet konden worden bestreden uit het geringe bedrag dat voor de voorbereiding op 1903 was uitgetrokken.

Wel konden nog eenige terreinopnamen worden verricht, voornamelijk met het oog op de technische en administratieve vereischten van perceelen waarin de boringen zouden worden aangezet. Ook kon in 1903 nog een aanvang worden gemaakt met de voorbereiding van den opsporingsdienst en van de localiteiten waarin die zou worden ondergebracht. Daar de opsporing met het oog op den korten duur der wet van 1903 zoo spoedig mogelijk op meerdere punten gelijktijdig zou moeten omgaan, en de zeer talrijke te verkrijgen grondmonsters op wetenschappelijke wijze aan een zorgvuldige, vergelijkende studie moesten worden onderworpen, terwijl op zorgvuldige bewaring dier monsters, die van blijvende waarde voor de kennis van den Nederlandschen bodem zijn, hooge prijs moest worden gesteld, was in het werkplan een centraal bureel, verbonden met een eenvoudig laboratorium voor delfstofkundig onderzoek, in vooruitzicht genomen.

Derhalve kon in de laatste maanden van het jaar 1903 met de inrichting van dit bureel en laboratorium te 's Gravenhage

een aanvang worden gemaakt en een aantal bestellingen worden verricht. Daar zoowel voor de te verwachten omvangrijke verzameling (in duplo aan te leggen) als voor het laboratorium in iedere localiteit grootere en kleinere wijzigingen noodig zouden zijn, en de bestellingen, die voor een deel in het buitenland moesten plaats hebben, tijd voor uitvoering zouden vereischen, was het zaak daarmede zoo tijdig mogelijk aan te vangen.

Een localiteit werd gehuurd en de noodige veranderingen daarin aangebracht. Tevens werd een tijdelijk amanuensis-concierge in dienst genomen, belast met in ontvangst nemen, ontpakken en voorloopig opstellen van materieel, naarmate dit werd aangevoerd.

Daar het noodig was dat de Rijksopsporing van delfstoffen geschieden zou met de meest doelmatige middelen waarover de moderne boortechniek beschikt, en deze in de laatste jaren in het buitenland meer ontwikkeld is dan hier te lande, terwijl ook de methoden van onderzoek daarmede belangrijke wijzigingen hebben ondergaan, werd ondergeteekende half November 1903 naar Duitschland en België gedirigeerd met opdracht door vergelijkende studiën zoowel te velde als in de geologische instituten dier landen, na te gaan op welke wijze de met de nieuwste verbeteringen voorziene particuliere of Staatsboringen werden verricht, de resultaten daarvan te verzamelen en te verwerken, bovenal ook om in nadere aanraking te treden met bekende boorondernemingen of geleerden op het gebied van aard- en delfstofkunde, die een speciale studie van overeenkomstige terreinen hadden gemaakt.

Half Januari keerde ondergeteekende van deze studiereizen terug. Hoewel hier en daar bezwaar tegen een bezoek bestond, werden de genoemde geologische instituten, een tiental grootere Rijks- en particuliere boringen, eenige technische laboratoria, een aantal fabrieken van boormaterieel, waaronder de Rijksinrichting te Schönebeck aan de Elbe, en een tweetal fabrieken van technisch-mijnbouwkundige laboratoriumsapparaten bezocht.

Het bureel was ondertusschen zoover gevorderd dat het kon worden betrokken en tot nadere inrichting kon worden overgegaan.

Bij Koninklijk besluit van 6 Februari 1904 n°. 41 werd aan ondergeteekende verlof verleend als mijningenieur bij het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, en werd hij belast met de leiding van den opsporingsdienst.

Gesteund door de ervaringen in het buitenland verkregen, kon thans tot de opmaking van een gedetailleerd bestek ten behoeve van een eerste groep van drie boringen worden overgegaan.

Einde Maart werd dit bestek ter goedkeuring aangeboden, waarbij tevens de kringen werden omschreven waarbinnen de eerste boringen moesten vallen. Deze boorplaatsen en het bestek werden goedgekeurd. Wat de wijze van uitbesteden betreft werd beslist dat door openbare aanbesteding zou worden voorzien in de uitvoering der eerste drie grondboringen. Deze aanbesteding had op 8 Juli 1904 plaats. Door een tiental booronderneming en, in hoofdzaak buitenlandsche, werd ingeschreven; door twee daarvan tegen den ramingsprijs. In verband met de bekende of voorgenomen wijze van werken der gegadigden werd op voordracht van ondergeteekende de uitvoering van het eerste boorwerk opgedragen aan G. L. Schlüsen te 's Gravenhage, die de boringen zou uitvoeren met het Fauck-sche Expressboorsysteem gecombineerd met de Lapp-sche diamantboormethode, welke combinatie zich het best kan aanpassen aan de verschillende omstandigheden, die bij het boren kunnen voorkomen en niet vooruit te voorzien zijn.

Aan den aannemer werden op 28 Juli de noodige aanwijzingen op de boorterreinen gedaan, mede in verband met het maken van toevoerwegen, het verkrijgen van spoelwater, de afvoer van zand en slib enz. Onmiddellijk na toewijzing werden onderhandelingen met eigenaars van perceelen, die voor boorterrein in aanmerking kwamen, geopend, gedeeltelijk in overleg met den aannemer. Zonder eenige moeielijkheid werd de beschikking over boorterrein n°. 1 verkregen. Ook bij het verkrijgen van volgende boorterreinen werden geen moeielijkheden ondervonden.

De terreinwerkzaamheden waren in den aanvang van September zoo ver voortgeschreden, dat het personeel dat van Rijkswege toezicht op de boringen zou houden en dat nog op het centraal bureel werd voorbereid op deze taak, naar hun bestemming kon worden gedirigeerd.

Het geheele personeel bestond uit:

1 ingenieur-directeur;

1 adjunct-ingenieur;

1 opzichter;

1 amanuensis-concierge,

terwijl nu en dan over de diensten van daglooners te velde werd beschikt.

Daar het laboratorium noodzakelijk gereed moest zijn voor aanvang der boringen, talrijke apparaten, ook voor het terrein, moesten worden ontworpen en aangemaakt, nieuwe methoden moesten worden gecontroleerd en het personeel in de details

van het geologisch onderzoek door middel van diepe boringen moest worden ingewijd, werd tot September 1904 door het personeel bijna uitsluitend bureel- en laboratoriumwerk verricht.

Het door den aannemer ingediende werkplan, overgelegd overeenkomstig de besteksbepalingen, werd goedgekeurd. Ondertusschen was men bereids met den aanmaak van den boortoren hier ter stede aangevangen, zoomede met de directiekeet. Begin October waren deze gereed en werden naar het terrein, gelegen in de gemeente Vlodrop, verzonden. Een tweetal gemeubileerde vertrekken, bestemd voor bureel en pakkamer werden te Melick-Herkenbosch gehuurd ten einde daar het bureel te velde te vestigen.

De aangemaakte en aangekochte apparaten bestemd voor den veldarbeid werden daarheen verzonden.

Daar de boortoren en andere onderdeelen der installatie niet uit het buitenland werden betrokken, doch hier te lande aangemaakt, werd met de boring n°. 1 later begonnen dan was voorzien. Ook eenige ongevallen op het terrein voorgekomen maakten uitstel van aanvang noodig, zoodat eerst in het einde van November 1904 de boorarbeid geregeld in gang was. Reeds dadelijk bleek, dat men met bijzonder moeielijke grondlagen zou te kampen hebben namelijk rolsteenlagen van groote dikte, waarin uiterst voorzichtig moest worden gewerkt Bij de onbekendheid van de aardlagen moest alles in het werk worden gesteld om een afwijking van het boorgat van de loodlijn te vermijden (door herhaaldelijk weder optrekken der bekleedingsbuizen) en moest getracht worden den grooten aanvangsdiameter zoo diep mogelijk te brengen.

Dat hiermede veel tijd gemoeid ging laat zich denken, doch verloren was die tijd niet. Door het veelvuldig gebruik van de puls werden grondmonsters verkregen van groote zuiverheid, die als vergelijkstandaarden voor volgende boringen kunnen dienen. Ook werd nog eenige vertraging ondervonden door de afkeuring van eenig in Nederland vervaardigd boormaterieel, dat naar de fabriek moest worden teruggezonden.

Het personeel van den aannemer bestond uit:

1 opzichter;

2 boormeesters (Belgen);

2 onder-boormeesters (Belgen);

1 machinist;

3—4 timmerlieden;

11 boorarbeiders,

dus ruim 20 man, dat bij invoering van den nachtarbeid werd vermeerderd tot 27 man. De aannemer hield zelf toezicht op het werk. Wegens de vele smidwerkzaamheden noodig voor den aanmaak van speciale in het terrein noodige werktuigen, werden onder het personeel nog een speciale boorsmid en een hulp-machinist opgenomen.

Waterpassingen werden verricht van de peilschaal aan de Roer naar boorterrein 1 (Etsberg bij Vlodrop), naar boorterrein 2 (Flincke Ven) en naar wachthuis 5 van den spoorweg Roermond—Dalheim. Dit waterpassingsnet zal regelmatig worden voortgezet over alle boringen en aangesloten aan punten waarvan de hoogteligging bekend is. Het dient om de juiste ligging der boorgaten ten opzichte van hetzelfde horizontale vlak (N. A .P.) vast te leggen en de plaats der doorboorde grondlagen nauwkeurig te bepalen, om daaruit weder de structuur van den bodem te bepalen.

In November werden de voorstellen voor de uitvoering van een tweede groep van drie boringen gedaan (nos. 4, 5 en 6.) Deze groep ligt ten Noordwesten der eerste groep en bestrijkt het terrein tot aan de Maas. De aanbesteding had op 16 December 1904 plaats. Een zevental boorondernemingen nam aan de inschrijving deel. In verband met de te verwachten grootere dikte van het dekterrein en de eenigszins verzwaarde voorwaarden (dit omdat de volgende aannemers konden gebruik maken van hetgeen omtrent de grondgesteldheid bij de eerste boringen was bekend geworden) misschien ook omdat bekend was dat de grondlagen aanvankelijk minder gemakkelijk te doorboren waren, waren de inschrijvingsprijzen aanmerkelijk hooger dan bij de eerste inschrijving. Grootendeels schreven ook nog Duitsche ondernemingen in, hetzij direct hetzij door tusschenkomst van Nederlandsche agenten. Op voorstel van ondergeteekende werd de uitvoering der boringen nos. 4, 5 en 6 opgedragen aan de Nederlandsche maatschappij tot het verrichten van mijnbouwkundige werken te Haarlem.

Eenige terreinonderzoekingen, behalve in de naaste omgeving der boorterreinen, werden nog verricht in hooggelegen terreinen van tertiairen ouderdom in de Peel en in de nabijheid van Venlo gelegen. De verzamelde fossielen werden geprepareerd in het centraalbureel. Talrijke grondmonsters voor de vergelijking met aan te boren grondlagen, ook uit Zuid-Limburg, werden verzameld.

De betrekkingen met andere wetenschappelijke instituten en personen werden geregeld onderhouden. Geen wetenschappelijk werk werd aan personeel buiten de Rijksopsporing van delf-

stoffen staande opgedragen, zoodat met uitzondering van eenig schrijf-, teeken- of ander reproductiewerk en eenig vertaalwerk met het genoemde personeel in de behoeften van den dienst, zij het ook nu en dan bezwaarlijk, is kunnen worden voorzien.

Uit het bovenstaande moge blijken, dat het afgeloopen verslagjaar geenszins te beschouwen is als een van normale werkzaamheid der Rijksopsporing van delfstoffen, doch dat de moeielijkheden verbonden aan de instelling van een instituut, waarvan in den vreemde nog geen voorbeeld bestaat, doch daar belangstelling wekt, omdat de oprichting daarvan in die landen ongetwijfeld zich niet lang zal laten wachten, overwonnen mogen heeten en de geregelde werking daarvan gewaarborgd is.

Ten slotte moge nog een opmerking hier een plaats vinden. Ofschoon van een verkregen resultaat, namelijk het wedervinden van het steenkolenterrein in Noord-Limburg nog geen melding kan worden gemaakt, is bij de uitvoering der boringen, die dag en nacht worden voortgezet wel gebleken, dat wegens den aard der terreinen, althans voor de eerste boringen de in het werkplan geraamde tijd te krap is bemeten en alhoewel te verwachten is, dat de uitvoerders der boringen, wanneer zij beter met den aard der gronden bekend zijn, een aanzienlijke vermeerdering in de boorsnelheid kunnen aanbrengen, toch van een zekere achterstand in het werk sprake is. Alhoewel de Opsporingswet 1903 in het geval, dat het voor ontginning in aanmerking komende terrein zich veel verder uitstrekte dan werd voorzien, voor verlenging in aanmerking zou zijn te brengen, laat zich een zoodanige noodzakelijkheid thans niet uit de tot dusver verkregen ervaring afleiden.

's Gravenhage, 25 Mei 1905.

De Ingenieur-Directeur
der Rijksopsporing van Delfstoffen,
Dr. F. Beijerinck.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 22 en Maandag 23 October 1905, n°. 248.

N°. 101.

VERSLAG *van de tiende zitting van het Institut International de Statistique.* (*Londen* 31 *Juli*—5 *Augustus* 1905).

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Dreigden, als gevolg van overlading van het werkprogramma, de zittingen van het Institut International de Statistique te zullen gaan lijden aan hetzelfde euvel, hetwelk groote congressen pleegt te kenmerken, t. w. onvoldoende voorbereiding en oppervlakkige behandeling der in discussie komende onderwerpen, met voldoening mag worden geconstateerd, dat de, in opdracht der regeering door mij bijgewoonde, 10de zitting van het Institut, van 31 Juli—5 Augustus 1905 te Londen gehouden, zich in dit opzicht gunstig van de beide laatstvoorafgaande zittingen onderscheidde. Ten einde aan de van meerdere zijden kenbaar gemaakte wenschen te voldoen, was het programma der werkzaamheden door het bureau ditmaal vergelijkenderwijze zeer beperkt. Toch blijft er in dit opzicht nog veel te doen. Voor een vijftal dagen is een dagorde van 18 verschillende onderwerpen, waaronder verscheidene van welke vooraf vaststond dat zij tot uitvoerige discussiën zouden aanleiding geven en wederom enkele (zooals het pleidooi van Y. Guyot ten gunste van den vrijhandel, al was dit pleidooi ook in een statistisch gewaad gestoken) welke op deze vergadering misplaatst waren, beslist te uitgebreid. En zulks te meer omdat de onvermijdelijke formaliteiten ter gelegenheid van opening en sluiting, de verkiezingen en de huishoudelijke werkzaamheden, van den beperkten tijd steeds een te groot deel plegen in beslag te nemen.

Het werkplan behoort naar mijne meening zoo beknopt te wezen, dat eene splitsing der vergadering in secties onnoodig is. Het Institut beperkt, zeer terecht, zijn ledental, met het ge-

lukkig gevolg. dat het schier uitsluitend bestaat uit beroepsstatistici, hetzij dan producenten of consumenten van statistiek. Bij de tegenwoordige neiging tot centralisatie op statistisch gebied zijn echter althans de producenten der statistiek geïnteresseerd bij de meest uiteenloopende onderdeelen van het statistisch waarnemingsveld. Doch de verdeeling van de vergadering in secties maakt het hun onmogelijk de beraadslagingen volledig te volgen. Wel komt de vrucht van het in de secties behandelde later, in den vorm van conclusiën, nog eens in de algemeene vergadering ter sprake; doch dan pleegt daarover, althans in den regel, begrijpelijkerwijze geen beraadslaging meer gevoerd te worden. Ook ditmaal echter werd de vergadering weder in 3 secties verdeeld, die vergaderden onder voorzitterschap der heeren von Mayr, Yves Guyot en Delatour. Nu intusschen de wensch van hen, die een klein werkprogramma verlangen, bij het bureau weerklank blijkt te vinden, mag men hopen dat de eerstvolgende zitting van nog meerderen vooruitgang in deze richting zal blijk geven, en de secties daar zullen verdwenen zijn.

Nog een ander punt verdient m. i. ernstige overweging, n.l. verlenging van de intervallen der zittingen. Thans komt het Institut om de 2 jaren bijeen. Deze termijn is naar het mij voorkomt te kort en zoude veilig verdubbeld kunnen worden. De daarmede gepaard gaande besparing van kosten zou de mogelijkheid openen, dat de door het Institut ter bestudeering van verschillende vraagstukken benoemde commissiën in den tijd tusschen twee zittingen van het Institut mondeling overleg pleegden wanneer dit noodig bleek, en voorts, dat hare rapporten een behoorlijken tijd vóór de bijeenkomst van het Institut in welke zij moeten worden behandeld in handen kwamen der leden, die zich zoo doende, beter dan thans veelal mogelijk is, op de beraadslagingen zouden kunnen voorbereiden. Een en ander zou stellig aan het gehalte der zittingen ten goede komen.

Hoe dit zij, men is thans in het Institut, blijkens de beperking van het werkprogramma, op den goeden weg, en het is daarom dubbel te betreuren, dat de zitting van Londen zoo slecht is bezocht geweest. Niet alleen hadden de Engelsche statistici (Booth, Edgeworth, Giffen, Marshall) zich zeer teruggehouden, ook de opkomst der leden was ditmaal slecht. Van het bureau ontbraken niet minder dan 3 van de 6 leden: Levasseur (wegens droevige familie-omstandigheden), Troïnitsky en Bodio En onder de leden miste men o. m. noode Bertillon, von Körösy, von Juraschek, Hirschberg, Mischler, Waxweiler, Fontaine, Moron, de Negri, Guillaume en anderen, welke tot de getrouwe deelnemers aan de zittingen van het Institut plegen

te behooren. De beraadslagingen stonden dientengevolge niet steeds op het peil, dat zij bij meer bevredigende opkomst der leden zouden hebben bereikt. Toch is de Londensche zitting van het Institut in verschillend opzicht belangrijk geweest. Alvorens van het verhandelde in de secties (voor zoover deze door mij konden worden bijgewoond) en de op grond daarvan genomen besluiten verslag te doen, volgen hier enkele mededeelingen van algemeenen aard.

De zitting had het voorrecht door den Prins van Wales, die het eere-voorzitterschap bekleedde, te worden geopend. In welgekozen bewoordingen de ontwikkeling der statistiek herdenkend, sedert in 1860 onder voorzitterschap van zijn grootvader Prins Albert het statistisch congres te Londen bijeenkwam, wees Z. K. H. terecht op het groote gewicht eener betrouwbare statistiek als hulpbron voor de wetenschap en als gids voor de administratie. „In the future verklaarde hij met juistheid, all branches of social science must look for their advancement and increase of precision to the continually improving character of the raw material furnished them by statistics.." Men mocht wenschen dit inzicht meer algemeen verbreid te zien.

De algemeene vergaderingen waren verder, behalve aan de stemming over de besluiten der secties, en het aanhooren van enkele algemeene opmerkingen van prof. Mandello (Pressburg) over de toekomst der statistiek, gewijd aan huishoudelijke aangelegenheden. Een nieuw kiesreglement werd op voorstel van Nicolaï (Brussel) vastgesteld. In de bestaande vacaturen werden uit de voorgestelde candidaten 13 nieuwe leden van het Institut gekozen, waarvan 4 uit Duitschland, 3 uit Frankrijk, 2 uit Engeland en 1 resp. uit Oostenrijk, Zwitserland, Denemarken en Egypte. Het bureau van het Institut werd met eenstemmigheid herkozen, voor zooveel betreft den voorzitter (von Inama Sternegg, Weenen), de ondervoorzitters (Levasseur, Parijs, Lexis, Göttingen en Troïnitsky, Petersburg) en den penningmeester (Bateman, Londen). De algemeene secretaris (Bodio, Rome) had ontslag gevraagd, hetwelk hem werd verleend onder toekenning van den titel van eere-secretaris, als eene rechtmatige hulde voor zijne vele verdiensten jegens de statistiek en het Institut, welks secretaris hij van af de oprichting was geweest. Aangezien ondergeteekende, aangezocht om als algemeen secretaris in het bureau zitting te nemen, verzocht de benoeming tot de volgende zitting van het Institut aan te houden, bleef het secretariaat voorloopig vacant, en werd het comité van organisatie der Londensche zitting, met den heer Craigie aan het hoofd, uitgenoodigd zich met het opmaken van het verslag te willen belasten.

Thans overgaande tot het verhandelde in de secties en de door het Institut genomen besluiten, vinde in de eerste plaats vermelding de discussie over het door March (Parijs) uitgebracht rapport van het comité voor de bedrijfstelling en de werkloosheid-statistiek, aan welk rapport ook door mij, als lid van het comité, was medegewerkt. Terwijl met betrekking tot de kwestie der bedrijfstelling vrij spoedig overeenstemming werd verkregen ten opzichte van de zich tot enkele hoofdpunten bepalende conclusiën, ontspon zich eene uitvoerige en levendige gedachtenwisseling over de mogelijkheid om door middel van algemeene tellingen te geraken tot eene juiste kennis van den omvang der werkloosheid. Het waren de heeren Elewellijn, Smith en de ondergeteekende die deze mogelijkheid betwistten, waartegenover de rapporteurs, gesteund door de heeren Nicolaï (Brussel), Cheysson (Parijs), Mataja (Weenen) en Silbergleit (Maagdenburg) volhielden, dat de statistiek zich niet mocht onttrekken aan de taak, om dit zoo zeer de publieke aandacht in beslag nemend ziekteverschijnsel in aard en omvang te doen kennen. De gegrondheid der bezwaren tegen de betrouwbaarheid der tot dusver verschenen werkloosheid-statistieken aangevoerd, werd door hen niet betwist. Nochtans meenden zij, dat de statistische methode ook op dit gebied gaandeweg meer volkomen zoude worden en tot steeds beter resultaat leiden. De moeilijkheid zit echter niet zoozeer in de gebreken van het instrument der massale waarneming als zoodanig, doch in de onmogelijkheid om het begrip „werkloosheid" zóó scherp te belijnen, dat het door allen tot wie de vraaglijst komt in gelijken zin wordt opgevat. En juist op dit punt zijn de tot dusver gehouden tellingen — van opzettelijke onjuistheden in de beantwoording nog afgezien — droevig te kort geschoten. De omvang der werkloosheid en de stand der arbeidsmarkt moeten daarom langs anderen weg (vakvereenigingen, arbeidsbeurzen) worden onderzocht, niet met het hier ondeugdelijk middel der algemeene telling.

De oppositie mocht echter niet baten. De conclusiën van de rapporteurs werden door de sectie met groote meerderheid van stemmen aangenomen en later door het plenum bekrachtigd. Zij luiden aldus:

Dans les pays où il est possible de procéder à des recensements industriels généraux, l'Institut International de Statistique recommande les dispositions suivantes, applicables au minimum des renseignements que doivent fournir ces recensements.

1. Comprendre dans la population active les personnes occupées à un travail rémunéré, y compris les personnes momen-

tanément sans travail ; ne pas y comprendre les membres de la famille exclusivement occupés aux travaux du ménage, ceux-ci étant comptés à part.

2. Lorsque, pour les exploitations fonctionnant au domicile du chef de l'exploitation, on comprend dans la population active les membres de la famille prenant une certaine part aux travaux de l'exploitation, avoir soin de former une catégorie spéciale de ces personnes.

Dans les comparaisons internationales, laisser en dehors des comparaisons les femmes, et les enfants de moins de 20 ans, des chefs de ces exploitations.

3. Un recencement général est nécessaire pour connaître toutes les personnes qui, ordinairement employés dans un établissement, se trouvent momentanément sans place, et pour classer ces personnes suivant l'état civil (sexe, âge, etc.), la profession, la durée du chômage actuel.

Diviser la durée de manière à permettre de former les catégories suivantes :

1 semaine, 2 semaines, 3 à 4 semaines (1 mois), 5 à 13 semaines (1 à 3 mois), 14 à 26 semaines (3 à 6 mois), 27 à 51 semaines (6 mois à 1 an), 52 semaines et plus (1 an et plus).

Dans les comparaisons, ne pas comprendre les personnes sans emploi agées de plus de 60 ans ou en chômage depuis un an et plus.

4. Le recensement général ne permettant ordinairement pas de recueillir des renseigments assez fréquents, ou assez circonstanciés, sur l'importante question du chômage, compléter les données du recensement par des enquêtes partielles (associations professionnelles, chefs d'entreprises, institutions de placement ou de secours, etc.).

5. Pour grouper correctement les personnes actives par catégories professionnelles, les classer en premier lieu, d'après l'industrie collective exercée dans chaque établissement de la localité de recensement, où le travail en commun s'effectue sous la direction d'un ou de plusieurs représentants d'une même firme. Lorsque plusieurs industries connexes sont exercées dans un même établissement, on pourra n'avoir égard, dans ce premier classement, qu'à l'industrie principale, celle qui occupe le plus grand nombre de personnes.

6. Suivant la situation dans l'industrie ou la profession, distinguer en première ligne les quatre groups suivants:

(*a*) Chefs d'établissement ;
(*b*) Employés et ouvriers des établissements ;
(*c*) Employés et ouvriers sans emploi ;

(*d*) Travailleurs isolés et personnes à emploi irrégulier dont les limites résultent de la définition de l'établissement.

7. Pour la population active totale, classée tout au moins suivant le sexe et suivant la position, former autant de catégories industrielles qu'il y a dans le pays d'industries exercées par des établissements différents.

8. Pour le classement des établissements suivant l'importance, faire en sorte que l'on puisse former les catégories suivantes:

0	employés		
1 à 5	„	ou	ouvriers
6 à 20	„	„	„
21 à 100	„	„	„
101 à 500	„	„	„
501 à 2000	„	„	„
plus de 2000	„	„	„

(détaillés les établissements de plus de 2000 ouvriers).

9. En ce qui concerne les classements suivant les conditions d'état civil, se reporter aux resolutions antérieures de l'Institut International de Statistique.

Ter zitting van Budapest was, naar aanleiding mijner mededeelingen over de uitkomsten van het destijds hier te lande ingesteld onderzoek naar het verband tusschen welstand, nataliteit en kindersterfte, het vroeger te Bern benoemde comité ter bestudeering van het vraagstuk der bevolkings-registers opnieuw geconstitueerd, met aanwijzing van den heer Nicolaï (Brussel) als rapporteur. Deze had de behandeling van het onderwerp voor de Londensche zitting voorbereid in een uitnemend rapport, waarvan slechts te betreuren viel dat het eerst ter vergadering gedrukt werd rondgedeeld. Uitvoerig had de heer Nicolaï, aan de hand der ervaringen met de bevolkings-registers opgedaan in de beide landen waar de bijhouding dier registers voor de gemeentebesturen is verplichtend gesteld (België en Nederland 1), men mag wel haast zeggen de onmisbaarheid der bevolkingsregisters voor de administratie, en hun hooge waarde voor de ontwikkeling der bevolkingsstatistiek in het licht gesteld. De conclusie van zijn rapport was dan ook een aandrang bij het Institut om de wensch eener algemeene invoering van bevolkingsregisters uit te spreken.

---

1) Eigenlijk zoude ook Italië tot deze landen gerekend moeten worden. De bijhouding der registers laat daar echter, naar het schijnt, alles te wenschen over, zoodat de instelling daar eigenlijk slechts in naam bestaat.

Hiertegen kwam echter, met name van Fransche zijde, krachtig verzet. Werd vroeger in het Institut ter bestrijding van de bevolkings-registers de, met het oog op België en Nederland wel geheel ongegrond gebleken, vrees uitgesproken dat zij het periodiek houden van volkstellingen zouden in gevaar brengen, thans werd hiervan gezwegen. Daarentegen stelden de heeren Delatour, Guyot en anderen het voor als zoude de verplichting, aan de ingezetenen op te leggen, om van vestiging en vertrek aangifte te doen, een inbreuk maken op de „Freizügigkeit" der bevolking. Zelfs vreesde men, dat invoering van zoodanige verplichting tot ernstige sociale moeilijkheden zouden leiden, omdat de arbeiders zich in hun belangen er door bedreigd zouden achten! Het viel den rapporteur gesteund door den heer von Mayr en ondergeteekende niet moeilijk, deze bezwaren zakelijk te weerleggen, en te betoogen dat voor statistici de wenschelijkheid van het hebben van bevolkings-registers toch niet twijfelachtig kan zijn. En het gelukte ten slotte in de sectie met eene kleine meerderheid van stemmen de volgende conclusie aangenomen te krijgen: l'Institut International de Statistique émet le voeu de voir: 1°. les états qui n'ont pas encore des registres de population en décider la creation, de préference à titre obligatoire; 2°. les états sur les territoires desquels l'usage de ces régistres est facultatif, généraliser le système et le rendre obligatoire pour toutes les communes ou municipalités. De door den rapporteur mede in den vorm van een resolutie gegoten wensch, dat tusschen de verschillende staten eene geregelde uitwisseling van verhuisbilletten betreffende vestiging in den vreemde mocht worden tot stand gebracht, was door hem, als zijnde in dit stadium der zaak, en met het oog op de felle oppositie tegen de geheele instelling der bevolkings-registers, prematuur, teruggenomen. 1)

De oppositie liet het er echter na de behandeling der zaak in de sectie niet bij zitten en toen de daar aangenomen conclusies aan de algemeene vergadering ter bekrachtiging werden voorgelegd, ontspon zich de discussie opnieuw, en werd er nadruk op gelegd dat door het woordje „obligatoire" aan de gemeentelijke autonomie dreigde afbreuk te worden gedaan. Het gevolg was dat de vergadering in plaats van de door de sectie aangenomen conclusie, zich vereenigde met een voorstel-March (Parijs) van dezen inhoud „l'Institut émet le voeu que l'usage des registres de population se généralise", eene redactie die

---

1) De vraag kan echter rijzen of niet het tot stand komen van zoodanige overeenkomst tusschen België en Nederland reeds thans voor de beide landen van groot nut zoude kunnen zijn.

wel bezien de oppositie niet in het minst kon bevredigen en dan ook nog vrij wat tegenstemmers vond. Er was in deze discussie zóóveel onbegrijpelijk misverstand, dat er achter de oppositie een dieperen grond verborgen moest zijn. Het schijnt, dat dit inderdaad het geval was en de Fransche leden van het Institut in de eerste plaats op politieke motieven van de instelling der bevolkingsregisters afkeerig waren. Het is zeker te betreuren, dat de hoogst verdienstelijke arbeid van den heer Nicolaï geen beter onthaal vond. De kans, dat de behandeling dezer zaak ter Londensche vergadering aan de uitbreiding der bevolkingsregisters zal blijken bevorderlijk te zijn geweest is nu ongetwijfeld niet zeer groot.

De heer Schloss, van het Londensche Labour Department, die zich reeds meermalen door het bewerken van onderzoekingen op het gebied der loonstatistiek had onderscheiden, vestigde de aandacht van het Institut opnieuw op de groote moeilijkheden welke aan eene toch zoo wenschelijke internationale vergelijking van het beschikbare loonstatistisch materiaal in den weg staan. Hij stelde daarom voor vanwege het Institut tot de statistische bureaux, die zich in de verschillende landen met arbeidsstatistiek bezig houden, de uitnoodiging te richten om, volgens onderlinge afspraak met geregelde tusschenpoozen, ieder in zijn land, naar eenvormige beginselen, speciale onderzoekingen in te stellen, alle op hetzelfde tijdstip betrekking hebbende, welke onderzoekingen zich zouden bepalen tot de loonen van telkens vooraf overeen te komen groepen van werklieden. De uitkomsten zouden dan wederkeerig door de bureaux aan elkander worden medegedeeld.

De denkbeelden van den heer Schloss vonden in beginsel instemming. Echter werd tegen zijn voorstel door den voorzitter der sectie het bezwaar geopperd dat het Institut, indien het werd aangenomen, gelijk het daar lag, zijn taak uit handen zou geven en overdragen op de chefs der statistische bureaux. Rekening houdend met het feit, dat het Institut zich reeds vroeger (te Bern en te Weenen) met de kwestie der loonstatistiek had bezig gehouden, stelde hij daarom voor het rapport van den heer Schloss te verwijzen naar het comité, dat destijds loonstatistiek in studie had genomen, en dit comité, waarin sedert enkele vacaturen waren gekomen aan te vullen o. a. met den ondergeteekende. Dienovereenkomstig werd besloten.

Had de heer Schloss verzuimd rekening te houden met de voorgeschiedenis in het Institut van het door hem behandelde onderwerp, hetzelfde was het geval met den heer Loch (Londen)

die in een rapport enkele desiderata toelichtte met betrekking tot de statistiek van het armwezen. Deze statistiek zoude, naar zijn oordeel moeten gevestigd worden op den grondslag van bijzondere tellingen door de armbesturen op een of meerdere dagen in het jaar houden. De heer von Inama Sternegg, die in Christiania reeds met gunstig gevolg had gepleit voor het beginsel der doorloopende bedeeldenregisters, stelde, ten einde te voorkomen dat wellicht in eene slecht bezochte vergadering een overhaast besluit mocht worden genomen, verdaging tot de eerstvolgende zitting van het Institut voor, met uitnoodiging aan heer Loch om tegen die zitting een meer uitgewerkt rapport over deze zaak te willen uitbrengen. De vergadering vereenigde zich met dit voorstel.

Het beginsel der telkaarten heeft, sedert het op statistisch gebied het eerst werd toegepast, voortdurend zijn deugdelijkheid in steeds ruimer kring erkend gezien. Zijn invoering heeft niet slechts de techniek der statistiek in hooge mate verbeterd, maar ook de uitkomsten van het statistisch onderzoek rijker en veelzijdiger gemaakt, dan zonder toepassing van het kaartenstelsel zoude zijn mogelijk geweest. De heer de Wendrich (Petersburg) kwam thans de invoering van het kaartenstelsel bepleiten als grondslag voor de statistiek van het vervoer op de spoorwegen. In Rusland en in Frankrijk (Noord en Zuid) is het beginsel van de „feuilles de route" die het rollend materieel der spoorwegen begeleiden, reeds tot groote tevredenheid ingevoerd; zelfs heeft het, door het overzicht te vergemakkelijken van het gebruik dat van de wagons gemaakt wordt, in Frankrijk tot niet onbelangrijke besparingen geleid. Men overweegt er thans de invoering van een „buletin de traction" voor de locomotieven. De sectie, en evenzoo later het plenum, met belangstelling kennis genomen hebbende van de mededeelingen van den heer de Wendrich, vereenigde zich met de door hem voorgestelde conclusies aldus luidende: l'Institut, considérant que d'après les resultats obtenus, le bulletin de parcours, attaché à chaque wagon, constituerait la base sérieuse d'une statistique nationale et internationale des moyens de transport, appelle l'attention des administrations des chemins de fer d'Etat ou privées sur ce système. Elle proroge les pouvoirs de la commission (voor de internationale spoorwegstatistiek) et charge le Président de cette commission de receuillir auprès des administrations et des gouvernements les renseignements qui permettraient d'aboutir par ce moyen à une statistique internationale.

Door den heer Livi, werkzaam bij den geneeskundigen dienst

aan het Ministerie van Oorlog te Rome, werden belangwekkende mededeelingen gedaan nopens de uitkomsten van anthropometrische onderzoekingen in het Italiaansche leger. Zoowel de lichaamslengte als het gewicht der soldaten wordt daar, in verband met den duur van den dienst en den leeftijd der soldaten, geregeld nagegaan. In de uitkomsten van het onderzoek, welke door hem graphisch waren toegelicht, was voorts met het vroeger beroep en de woonplaats der soldaten rekening gehouden. Het bleek o. m. dat de lichaamslengte der 20-jarigen (het Rijk in zijn geheel) bij de soldaten van minimale lengte, d. w. z. beneden 1,60 M. en minimaal gewicht, d. w. z. beneden 57 K.G. na 1 jaar dienst was toegenomen met 8,5 millimeter, en hun gewicht met 3 K.G., en evenzoo bij de soldaten met maximale lengte (1,70 M. of langer) en gewicht (boven 66 K.G.) de lichaamslengte was toegenomen met 4,5 m.M. en het gewicht met 2 K.G. Voorts bleek, om nog een opmerkelijk resultaat van het onderzoek te vermelden, de lichaamslengte bij uit landelijke beroepen afkomstige lotelingen belangrijk meer te zijn toegenomen dan b. v. bij studenten. Op het gebied der anthropologie is ook hier te lande nog zeer veel te onderzoeken, en het leger biedt daartoe een uitnemend materiaal. Het is zeer te wenschen, dat hetgeen op dit gebied ten onzent reeds gedaan werd regelmatig en methodisch wordt voortgezet en uitgebreid. Uitstel is hier afstel. Wat in eenig jaar ongedaan blijft kan nimmer meer worden ingehaald.

Naarmate de verplichte arbeidsverzekering zich over meerdere landen uitstrekt, ontstaat de behoefte, niet alleen aan internationale regelingen van materieelen aard nopens den rechtstoestand, met betrekking tot deze verzekeringen, van arbeiders buiten de grenzen van het eigen land werkende, (regelingen in den geest derhalve als tusschen Frankrijk en Italië, en tusschen België en Luxemburg werden gesloten); doch ook en niet minder aan regelingen welke in staat stellen de uitkomsten dezer verzekeringen, en de ervaringen daarmede van land tot land verkregen onderling te vergelijken. Te Bern was in 1895, op voorstel van Bertillon (Parijs) reeds de wensch uitgesproken, dat voor de ongevallenstatistiek allerwege het in Duitschland aangenomen kader gevolgd zoude worden, doch de Londensche zitting was de eerste in welke het Institut zich meer opzettellijk met de statistiek der arbeidersverzekering bezig hield. Er ligt hier een vruchtbaar veld van werkzaamheid voor het Institut open, waarop het zich ongetwijfeld nog vaak zal moeten bewegen. De beraadslagingen werden ingeleid door de heeren Cheysson (Parijs) en Kögler, directeur der Arbeiter-unfallversicherungsanstalt voor Nederoostenrijk te Weenen. De behandeling van deze aange-

legenheid wekte veel belangstelling en voerde ten slotte tot de aanneming van de volgende resolutiën.

L'Institut International de Statistique, considérant que la statistique des accidents est indispensable pour guider les industriels dans les mesures de prévention et de securité du travail; les établissements d'assurance, dans la fixation de leurs primes; le législateur, dans la rédaction des lois sociales, et l'administrateur, dans l'application de ces lois;

Vu les resolutions des Congrès internationaux des accidents et des assurances ouvrières de Paris, de Berne, de Milan, et notamment de Düsseldorf en 1902;

Vu l'utilité d'arriver à l'unification des statistiques nationales d'accidents dans la mesure que comportent pour chaque pays les exigences de sa législation et de son organisation d'assurance.

Recommande aux divers pays de conformer leur statistique nationale des accidents aux principes généraux ci-après:

1. On s'efforcera d'obtenir, pour chaque industrie, son „Coefficient de Risques", c'est-à-dire le rapport du nombre des victimes d'accidents ou des sinistrés au nombre des ouvriers soumis au risque ou des sinistrables.

2. Le nombre des sinistrés sera fourni par les déclarations d'accidents, les fiches de sinistres, et les décisions de justice.

3. Le nombre des sinistrables sera calculé, en ramenant le nombre des ouvriers effectifs au nombre d'ouvriers-types, d'unités ouvrières, ou de voll-arbeiter, c'est-à-dire d'ouvriers ayant travaillé 300 journées pleines, de chacune 10 heures.

4. Les éléments de ce nombre proviendront des établissements d'assurance.

Là où l'assurance, n'étant pas obligatoire, n'embrasse pas la totalité des assujettis, chaque pays s'arrangera pour trouver dans son organisation particulière les moyens de combler les lacunes relatives aux non-assurés.

5. Les différents pays sont invités à arrêter une classification industrielle, qui ne soit ni trop large ni trop étroite, en s'astreignant, autant que possible, à l'identité des grandes divisions, sauf à chaque pays à les subdiviser, d'après les convenances de ses industries nationales, les cadres de son recensement professionel, et les catégories en usage dans la pratique de ses assurances.

6. Des tableaux spéciaux classeront les causes et la nature des lésions par industrie et les rapprocheront de leurs conséquences, conformément aux classifications adoptées par la loi de chaque pays pour la réparation des accidents d' après leur gravité.

7. La statistique enregistrera, par industrie, le nombre

des veuves et des orphelins, correspondantaux ouvriers tués.

8. Elle classera de même par industrie les victimes, d'après l'âge, le sexe et l'état civil, en utilisant les déclarations d'accidents et les statistiques judiciaires.

L'Institut nomme une commission spéciale, chargée de dresser, pour la prochaine session, les cadres de cette statistique internationale, en conformité des principes qui précèdent.

A cet effet la commission se mettra en rapport avec les services compétents de chaque pays, avec le comité permanent des congrès internationaux des accidents et des assurances ouvrières, et avec le Congrès International des Accidents et des Assurances Ouvrières, qui doit se tenir à Vienne en Septembre 1905.

Het feit, dat het Institut verscheidene chefs van stedelijke statistische bureaux onder zijn leden telt, heeft o. m. het gelukkig gevolg, dat aan de stedelijke statistiek en met name, aan de stedelijke demographie op de programma's der zittingen een plaats pleegt te worden ingeruimd. Waar de Rijks-statistiek zich om financieele en andere redenen, veelal wel moet bepalen tot extensieve bewerking der stof, is de arbeid der op kleiner terrein en daardoor meer intensief werkende stedelijke bureaux voor de ontwikkeling der statistiek van hooge waarde. Ter Londensche zitting was het dr. Bleicher (Frankfort), die een onderwerp tot het domein der stedelijke statistiek behoorende, t. w. de sterfte in de steden, inleidde. Dr. Bleicher legde er nadruk op, dat het met het oog op de moderne ontwikkeling van het verkeer, die er toe leidde, dat een steeds grooter wordend deel der stedelijke bevolking buiten gaat wonen en de stad slechts als plaats voor de uitoefening van beroep of bedrijf gaat beschouwen, noodig is het waarnemingsgebied voor de stedelijke demographie te verruimen. Op zijn voorstel vereenigde zich de sectie met de volgende conclusie: pour faire des études spéciales sur la question de la mortalité de la population urbaine et rurale dans leurs relations réciproques il serait indispensable d'exécuter des travaux monographiques relatifs à des territoires économiques assez étendus et qui regardent sur tout la totalité des phénomènes du mouvement de la population. Ces travaux exigent aussi avant tout de prendre en considération le développement historique des conditions en question.

Ter vorige zitting van het Institut was prof. Lexis (Göttingen) op voorstel van Levasseur, naar aanleiding van een wensch uitgesproken door het demographisch congres, uitgenoodigd zich te belasten met het ontwerpen van een kader voor een internationale statistiek der tuberculose. De heer Lexis was

echter van oordeel, dat deze taak beter door eene commissie onder medisch deskundige leiding kon worden volvoerd. De conclusie van zijn rapport, waarmede de vergadering zich vereenigde was dan ook deze dat, onder voorzitting van dr. Bertillon eene commissie zou worden belast met het onderzoek van het vraagstuk der tuberculose-statistiek, zoowel wat betreft de mortaliteit als de morbiditeit, daarbij inzonderheid onderzoekende den omvang en de uitkomsten der bestrijding van deze ziekte in ziekenhuizen, sanatoria en herstellingsoorden.

De heer Kiaer (Christiania) die voor enkele jaren een klassiek werk over den loop der huwelijksvruchtbaarheid in het licht zond, bepleitte te Londen overtuigend de noodzakelijkheid om deze demographisch zoo hoogst gewichtige materie grondiger te onderzoeken dan tot dusver in de meeste landen het geval is geweest. Met name wenschte hij onderzoek naar het verband tusschen de navolgende gegevens en de huwelijks-vruchtbaarheid: de duur van het huwelijk; ouderdom van man en vrouw bij het aangaan van het huwelijk; aantal der levend geboren kinderen tot op het tijdstip der waarneming resp. tot aan de ontbinding des huwelijks door dood of echtscheiding; de volgorde der geboorten en de tusschenruimte tusschen twee bevallingen; de kindersterfte en de mortinataliteit de leeftijd der ouders op het tijdstip der geboorte; hun woonplaats (stad en land); het beroep van den vader en zijne sociale positie. Voor zooveel noodig en mogelijk moeten deze verschillende statistische gegevens voorts in onderling verband worden gebracht. De aanstaande invoering hier te lande van telkaarten ten behoeve van de geboorte- en huwelijksstatistiek, zal, naar te hopen is, het mogelijk maken ook ten onzent aan deze uiterst gewichtige hoofdstukken der demographie meer aandacht te wijden dan tot dusver kon geschieden.

Prof. B. Földes (Budapest) die meer dan eenmaal belangrijke onderzoekingen publiceerde nopens den loop der graanprijzen in de 19de eeuw in de onderscheidene landen, legde aan het Institut een samenvatting van de uitkomsten van zijn onderzoek over, daarbij tevens wijzende op de moeilijkheden welke op dit gebied overwonnen moeten worden, daar de grondslagen der prijsstatistiek in de verschillende landen veelal zeer uiteenloopen. Sommige landen publiceeren prijzen voor graan van gemiddelde hoedanigheid, andere voor graan van verschillende kwaliteiten; de prijzen zijn soms hoogste of laagste, soms gemiddelde prijzen, welke laatste dan weder niet altoos volgens dezelfde methode berekend zijn. Op zijn voorstel vereenigde de vergadering zich met de volgende conclusie: vu la grande impor-

tance que la statistique des prix de grains soit fondée sur la base la plus scientifique, l'Institut International de Statistique demande pour sa prochaine session de son comité des prix un rapport sur la méthode la plus correcte de receuillir et de faire comparer les données internationales.

Op het programma van schier elke zitting verschijnt het vraagstuk der internationale vergelijkbaarmaking van de handelsstatistiek, een vraagstuk aan welks oplossing men geneigd is te wanhopen wanneer men kennis neemt van de groote verschillen welke thans nog bestaan in de stelsels door de verschillende landen ter zake gevolgd. De heer Bateman (Londen) had aan de hand der jongste statistieken nog eens een overzicht van deze stelsels (voor sommige landen ware stelselloosheid het juiste woord) bewerkt.

Op het banket door den lord-mayor in Mansion House het Institut aangeboden, ging bij het dessert de traditoneele „love cup" rond. Deze ceremonie gaf den heer de Foville aanleiding tot een geestigen speech, waarin hij de hoop uitsprak, dat de arbeid van het Institut er toe mocht leiden, dat de statisticus zich eerlang zou kunnen verheugen in het bezit van internationaal homogeen cijfermateriaal, aangeboden in eenvormige kaders. Met betrekking tot de handelsstatistiek, waarbij zich overigens de behoefte aan eenvormigheid het eerst en het dringendst doet gevoelen, zal echter de wensch van den heer de Foville vooreerst nog wel niet in vervulling komen.

Gevolg gevende aan eene uitnoodiging van de Deensche Regeering, zal de eerstvolgende zitting van het Institut in 1907 te Kopenhagen worden gehouden.

C. A. Verrijn Stuart.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 27 September 1905, n°. 252.

N°. 102.

I.

VERSLAG *van het College van Curatoren van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut over het jaar* 1904.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid,
te 's Gravenhage.

Het college van curatoren van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut heeft de eer, ingevolge art. 11 van het reglement van dit instituut, het volgende verslag van den toestand van deze instelling gedurende het jaar 1904 aan Uwe Excellentie aan te bieden.

I. College van Curatoren.

Bij Koninklijk besluit van 1 Juli 1904 n°. 81 werd dr. H. A. J. Valkema Blouw te Haarlem, met ingang van 16 Juli 1904, opnieuw voor 5 jaren benoemd tot secretaris van het college van curatoren van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut.

II. Vergaderingen en bezoeken.

Het college heeft 9 vergaderingen gehouden. Te de Bilt op 25 Januari, op 15 Februari, op 27 Juni en op 26 September; te Amsterdam op 28 Maart, op 9 Mei en op 12 December; te Leiden op 25 April; te Rotterdam op 31 October.

Aan de filiaal-inrichting te Rotterdam is op 31 October een bezoek gebracht en aan die te Amsterdam op 12 December.

De in deze vergaderingen behandelde onderwerpen worden in dit verslag onder afzonderlijke hoofden vermeld.

Met betrekking tot de behandelde zaken, die in 1904 niet tot eene afdoende beslissing gebracht konden worden, bepalen wij ons tot de mededeeling van hetgeen in dit jaar werd voorbereid.

1. *Bestuur van het instituut, ambtenaren, dienst aan het instituut.*

a. Nadat, zooals door ons college in het verslag over 1902 in verband met de wenschelijkheid van eene wijziging in het bestuur van het instituut werd medegedeeld, ingevolge het Koninklijk besluit van 29 Mei 1902 n°. 48 met ingang van 1 Juni d. a. v. dr. C. H. Wind als hoofddirecteur was opgetreden, werd geleidelijk tot eene reorganisatie van het instituut overgegaan, ten einde die instelling niet alleen in practische richting, maar ook in wetenschappelijke beteekenis eene waardige plaats te doen innemen naast de meteorologische instituten in het buitenland en haar te doen beantwoorden aan de eischen, die ook in ons land met recht aan het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut gesteld mogen worden.

Aan die reorganisatie is door den hoofddirecteur op krachtige wijze medegewerkt.

Wij zijn overtuigd dat, had dr. Wind de betrekking van hoofddirecteur willen blijven waarnemen, hij nog vele diensten aan het instituut had kunnen bewijzen.

De hoofddirecteur dr. Wind heeft evenwel gemeend de uitnoodiging, om hoogleeraar te worden in de faculteit der wis- en natuurkunde aan de Rijks-universiteit te Utrecht, te moeten aannemen en 6 December aan Uwe Excellentie een schrijven gericht, houdende het verzoek adres te willen verleenen aan een bijgaand verzoekschrift, gericht aan Hare Majesteit de Koningin; de hoofddirecteur gaf daarin namelijk zijn wensch te kennen om uit zijne tegenwoordige betrekking te mogen worden ontslagen wegens zijne benoeming tot hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Utrecht.

Wij hebben na kennisneming van de desbetreffende stukken Uwe Excellentie geadviseerd te willen bevorderen dat het gevraagde ontslag zou worden verleend op eervolle wijze.

b. Naar aanleiding van onze bespreking met den hoofddirecteur omtrent de samenstelling van eene ontwerp-begrooting voor 1905 heeft de hoofddirecteur 18 Februari aan ons college een schema eener ontwerp-regeling van de jaarwedden en periodieke verhoogingen der jaarwedden van de aan het instituut verbonden

ambtenaren ingediend. Aan het schema was eene uitvoerige toelichting toegevoegd.

Gelijktijdig hebben eenige ambtenaren van het instituut zich rechtstreeks tot H. M. de Koningin gewend, met verzoek om verhoogingen van hunne salarissen te verkrijgen en om na niet langen tijd een maximum-traktement te bereiken in overeenstemming met eene in hunne oogen doeltreffende regeling der jaarwedden van het aan het instituut verbonden personeel. Dit request werd tot bericht en advies in handen gesteld van den hoofddirecteur. Deze deelde bij zijn advies aan Uwe Excellentie mede welke zijne meening was over eene regeling van de jaarwedden der ambtenaren bij het instituut, in welke ook het beginsel der periodieke verhoogingen tot bepaalde maxima wordt opgenomen. Hij maakte daarbij gewag van het aan ons college ingediende schema en sprak den wensch uit aan Uwe Excellentie een voorstel van zulk eene regeling te mogen indienen.

Uwe Excellentie deelde 12 Maart aan ons college mede, dat op het request der ambtenaren afwijzend beschikt was, dat de hoofddirecteur uitgenoodigd was het door hem bedoelde voorstel in te dienen en dat ons college verzocht werd bij de toezending van dit voorstel te gelijk advies te geven.

Terwijl wij 15 Maart Uwe Excellentie reeds in kennis gesteld hadden met meergenoemd schema en de daarbij behoorende toelichting van den hoofddirecteur, is 3 Mei door ons college het voorstel van den hoofddirecteur aan Uwe Excellentie overgelegd, onder toevoeging van een uitvoerig advies.

c. Door den hoofddirecteur werd wenschelijk geacht tot hulp van den secretaris tijdelijk een hulp-schrijver aan te stellen.

Na bekomen machtiging werd volgens bericht van 26 Maart als zoodanig L. Wesselman tijdelijk aangesteld.

d. Bij schrijven van 4 Maart werd door den hoofddirecteur aan Uwe Excellentie machtiging gevraagd voor de tijdelijke aanstelling van een hulpschrijver bij de 2de afdeeling. Als zoodanig is volgens bericht van 22 April C. P. van Zutphen in dienst gesteld tegen f 350 in 1904 en f 200 voor de eerste helft van 1905.

e. De hoofddirecteur heeft 21 Juni aan Uwe Excellentie voorgesteld alsnog op de begrooting voor 1905 de benoeming van een adjunct-secretaris te brengen.

f. Het loon van den hulpbediende, tevens leerling-instrumentmaker, is met onze toestemming met f 1 per week verhoogd.

De hoofddirecteur heeft 7 November tot Uwe Excellentie het

verzoek gericht om ter versterking van de hulp van den instrumentmaker een 2den hulpbediende, tevens leerling-instrumentmaker, tegen een loon van f 1 per week te mogen aanstellen.

In antwoord hierop is 1 December door Uwe Excellentie aan den hoofddirecteur te kennen gegeven, dat het in afwachting van nader te ontvangen inlichtingen niet gewenscht was dien helper, die alleen als handlanger behoefde te dienen, te gelijk als leerling-instrumentmaker te benoemen.

g. In verband met het in ons vorig verslag medegedeelde ten aanzien van de „Association internationale de seismologie" is, naar aanleiding van een door Uwe Excellentie aan ons college tot bericht en raad toegezonden afschrift van eene kopie van een brief dd. 2 Februari 1904 n°. 1189 I van Uwen ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken, geadviseerd om ook thans aan den Duitschen gezant mede te deelen, dat Nederland, wat het moederland betreft, op de reeds vroeger aangehaalde gronden niet tot de associatie wenscht toe te treden.

Uit het schrijven dd. 28 Maart is ons gebleken dat dit advies is gevolgd.

h. Een afdruk van het officieele verslag van de in 1903 te Southport gehouden bijeenkomst van het Permanente Internationale Meteorologisch Comité, die door den directeur der 3de afdeeling werd bijgewoond, is 29 September aan Uwe Excellentie toegezonden.

i. Bij schrijven van 24 Maart deelde de hoofddirecteur aan Uwe Excellentie mede dat hij door de „British Association for the Advancement of Science" uitgenoodigd was tot het bijwonen van eene bijeenkomst in Augustus te Cambridge. Te gelijk zou het „Meteorological Office" te Londen door hem bezocht kunnen worden. De hoofddirecteur verzocht en verkreeg de goedkeuring voor eene met dat doel te maken dienstreis. Het verslag dier reis is Uwer Excellentie 5 September aangeboden.

j. In verband met de uitnoodiging van den Russischen gezant dd. 28 April 1904 ter deelneming door Nederland aan het internationale congres voor de luchtscheepvaart, dat in Augustus te Petersburg zou bijeenkomen, is door Uwe Excellentie aan Uwen ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken in overweging gegeven, conform ons advies, aan de Russische Regeering te berichten dat ons land niet aan het congres zou deelnemen.

k. Bij schrijven van 19 Januari deelde de hoofddirecteur aan ons college mede dat de directie der Java—China—en Japanlijn

zich bereid verklaard had om de gezagvoerders van hare booten meteorologische waarnemingen ten behoeve van het instituut te laten verrichten, daarvoor bestemde journalen te doen invullen en deze aan het instituut te zenden; dit alles volgens vastgestelde regels, door de maatschappij goedgekeurd.

De gevraagde goedkeuring hierop is 23 Januari door ons college gegeven, onder toevoeging dat wij ons met het voornemen om eene soortgelijke, geleidelijke regeling voor transatlantische lijnen in te voeren, wel konden vereenigen.

l. Prof. dr. Pettersson uit Stockholm, vice-voorzitter van den Permanenten Internationalen Raad voor het onderzoek der zee noodigde ter gelegenheid van eene commissievergadering in December 1903 te Amsterdam den heer dr. Wind, die de bijeenkomst als lid der commissie bijwoonde, uit te willen onderzoeken of ten behoeve van de stroomingen op verschillende diepten in de Noordzee een stroommeet-apparaat op een lichtschip gedurende een nader overeen te komen drietal maanden van 1904 zou kunnen worden opgesteld. De waarnemingen zouden deel uitmaken van een stelsel van simultane waarnemingen op een tiental plaatsen in de Noordzee en in het daaraan grenzende deel van den Atlantischen oceaan.

Dit heeft de hoofddirecteur 30 Januari aan Uwe Excellentie medegedeeld, onder verzoek om, mocht het voorgestelde onderzoek de goedkeuring van Uwe Excellentie kunnen hebben, de voor de waarnemingen noodige toestemming en hulp van het Departement van Marine te willen bevorderen. De hoofddirecteur voegde toe dat prof. Max Weber en hij als gedelegeerden voor Nederland eene bijeenkomst van bovengenoemden raad in Februari te Hamburg zouden bijwonen. In die bijeenkomst zou het plan omtrent de stroommetingen op de lichtschepen besproken worden.

Het rapport van de twee gedelegeerden omtrent de vergadering te Hamburg heeft Uwe Excellentie in Maart bereikt.

In overeenstemming met het daarin medegedeelde werd door den hoofddirecteur bij schrijven van 20 April een uitgewerkt plan aan Uwe Excellentie overgelegd voor een vergelijkend onderzoek van de stroommeters naar Nansen en naar Pettersson. Dat onderzoek zou op zich zelf onafhankelijk zijn van de bovenvermelde simultane waarnemingen, op welke later zou worden teruggekomen. Het plan was opgemaakt in overleg met den directeur van het Rijksinstituut voor het onderzoek der zee te den Helder.

In dat schrijven deelde de hoofddirecteur mede dat het onder-

zoek, mits tijdig verricht, voor de in het vooruitzicht gestelde stroommetingen van beteekenis kon zijn, daar het een beter oordeel zou geven omtrent de bruikbaarheid onder verschillende omstandigheden en de nauwkeurigheid van werking van de diverse instrumenten. De hoofddirecteur voegde toe dat het een onderzoek zou zijn, op zich zelf van belang voor de algemeene oceanographische wetenschap, en dat het als zoodanig zeer in aanmerking zou komen om hier te lande te worden ter hand genomen door eene instelling als het Kon. Ned. Met. Instituut.

Nadat Uwe Excellentie, gehoord ons college, 20 Juni aan den hoofddirecteur te kennen had gegeven, dat het niet in het belang van het instituut kon worden geacht als in 1904 reeds tot het bedoelde vergelijkende onderzoek van stroommeters werd overgegaan, aangezien het onderzoek van te grooten omvang zou zijn en voor het instituut van slechts weinig gewicht, daar geregelde stroommetingen, waarbij de instrumenten gebruikt moeten worden, niet in het werkplan van die instelling waren opgenomen, hebben de gedelegeerden prof. Weber en dr. Wind 6 Juli betreffende het vergelijkende onderzoek van stroommeters een vervolg op het Maart-rapport aan Uwe Excellentie doen toekomen.

Gelezen het schrijven van 20 Juni hadden zij overwogen of het onderzoek wellicht zonder de medewerking van het Kon. Ned. Met. Instituut hier te lande zou kunnen worden uitgevoerd. Zij deelden mede die vraag bevestigend te hebben beantwoord en legden een nieuw plan over voor eene mogelijke organisatie van het onderzoek, dat van belang zou zijn niet alleen met betrekking tot het onder de leiding van den Permanenten Internationalen Raad te Kopenhagen staande zeeonderzoek, maar ook van groot gewicht voor het Departement van Marine, welks krachtige en veelzijdige medewerking voor het slagen van het onderzoek noodig zou zijn.

Tot Uwe Excellentie werd het verzoek gericht om bij Haren ambtgenoot van Marine de samenwerking, noodig volgens het voorgestelde plan, te willen bevorderen. In antwoord daarop is door Uwe Excellentie bij schrijven van 25 Augustus aan den gedelegeerde voor Nederland bij den Permanenten Internationalen Raad voor het onderzoek der zee dr. C. H. Wind te kennen gegeven, dat bij een vergelijkend onderzoek, zooals 6 Juli door de gedelegeerden werd voorgesteld, in allen deele op den steun van het Departement van Marine kon worden gerekend en dat door dr. Wind, als hoofddirecteur van het Kon. Ned. Met. Instituut de vier stroommeters, van welke twee aan het instituut in eigendom behoorden en twee in bruikleen van prof. Pettersson

ontvangen waren, tijdelijk bij het onderzoek ten gebruike zouden kunnen worden afgestaan.

m. In het vorige verslag werd reeds medegedeeld, dat wij den heer H. A. Schippers, lid van ons college, hadden uitgenoodigd te onderzoeken of het wenschelijk zou zijn wijziging te brengen in de wijze waarop het resultaat der beoordeeling van de bij de 2de afdeeling van het instituut ingezonden scheepsjournalen aan de inzenders wordt bekend gemaakt en te overwegen of er ook verbeteringen zouden voorgesteld kunnen worden in de beoordeeling en in het toekennen van belooningen voor die journalen.

Ook werd t. a. p. medegedeeld dat wij de daarover door den heer Schippers opgestelde uitvoerige nota aan den hoofddirecteur ter kennisneming hadden doen toekomen met verzoek aan ons college te willen berichten welke voorstellen hij naar aanleiding van dat rapport zou meenen te moeten indienen.

Dit verzoek heeft den hoofddirecteur aanleiding gegeven, onder terugzending der nota, ons mede te deelen tot het doen van welke voorstellen en tot het nemen van welke maatregelen meergenoemde nota na ampele bespreking met directeuren hem geleid had.

In verband hiermede zij vermeld dat de hoofddirecteur bij schrijven van 29 Maart de aandacht van Uwe Excellentie gevestigd heeft op het Koninklijk besluit van 25 Mei 1898 n°. 70, dat vrijheid geeft niet alleen aan gezagvoerders maar ook aan stuurlieden eene onderscheiding toe te kennen voor bekroonde journalen. Hij zette uiteen om welke redenen de belooningen voor stuurlieden tot dusverre achterwege bleven en sprak den wensch uit dat voortaan met deze gewoonte zou worden gebroken. Dienovereenkomstig diende hij bij Uwe Excellentie een voorstel in, dat met gunstig advies door ons is doorgezonden.

In dit voorstel werden als belooningen voor stuurlieden geene medailles maar geschenken, als: binocle, aneroïde-barometer en boekwerk voorgesteld.

Uwe Excellentie betuigde bij schrijven van 29 April Hare instemming hiermede, maar wees er op dat, aangezien in het genoemde Koninklijk besluit alleen sprake is van medailles, het uitreiken van geschenken niet zou kunnen geschieden, aleer het Koninklijk besluit van 25 Mei 1898 n°. 70 in dien zin gewijzigd was, en legde te gelijk eene concept-wijziging van dat besluit over, met verzoek aan den hoofddirecteur daaromtrent te adviseeren.

Wij hebben, ons aansluitend bij het gunstig advies van den

hoofddirecteur, 26 Mei de concept-wijziging aan Uwe Excellentie doen teruggaan.

n. Eene begrooting van uitgaven voor het dienstjaar 1905 is 19 Mei aan Uwe Excellentie gezonden en 2 Juni eene daarmede in verband staande memorie van opmerkingen van den hoofddirecteur.

2. *Publicatiën.*

a. Wij hebben 29 Maart van Uwe Excellentie een afschrift ontvangen van de overeenkomst betreffende de uitgave van den „Meteorologischen Atlas van de Guinea en Aequatoriale stroomen."

b. Bij schrijven van 7 October heeft de hoofddirecteur aan Uwe Excellentie een exemplaar aangeboden van de 1ste aflevering van het nieuwe, doelmatig ingerichte maandoverzicht der weersgesteldheid in Nederland. Na goedkeuring van de lijst der adressen, aan welke voortaan de maandelijksche overzichten gezonden zullen worden, verschijnen die overzichten geregeld als „Publicatie n°. 94."

c. Verder zijn verschenen:

Publicatie n°. 90:
Etudes des phénomènes de Marée sur les côtes neerlandaises.
I. Analyse des mouvements périodiques et apériodiques du niveau de la mer, par J. P. van der Stok.
Publicatie n°. 91:
Grafische tabellen van den luchtdrukgradiënt in Nederland.
Publicatie n°. 92:
Handleiding bij het waarnemen van onweders en het melden van blikseminslag.
Publicatie n°. 93:
Lijst van uitgaven 1850—1 Mei 1904.
Publicatie n°. 95:
Meteorologische en Oceanographische waarnemingen in het gebied van den Guinea-stroom.

3. *Stormwaarschuwingsdienst.*

a. De algemeene instructie voor de seingevers en waarnemers van den stormwaarschuwingsdienst langs de Nederlandsche kust en voor de telegraafkantoren met het overbrengen der seinen belast, vastgesteld bij ministerieele beschikking 3/6 September 1900 n°. 166 H. en N. I en n°. 6-1 Bureau G. en gewijzigd bij ministerieele beschikking 10/14 December 1901 n°. 4456 P. en

T. en n°. 2 Bureau G., is wat aangaat § 7 aangevuld, respectievelijk gewijzigd bij ministerieele beschikking 4/10 Mei 1904 n°. 1525 P. en T. en n°. 5 Bureau G.

b. De staten in duplo van de in elke maand verzonden stormwaarschuwingen werden geregeld door ons ontvangen. Een exemplaar daarvan werd dan aan Uwe Excellentie gezonden

4. *Telegraphische weerdienst*

In verband met de voorgenomen wijziging van het reglement voor de behandeling van weerberichten, die in ons vorig verslag reeds vermeld is, heeft Uwe Excellentie bij schrijven van 7 Mei medegedeeld het wenschelijk te achten de voorwaarden, waaronder particulieren het „volledig" en „verkort" weerbericht kunnen bekomen, te herzien.

Bij schrijven van 27 December werd de hoofddirecteur uitgenoodigd dienaangaande een voorstel in te dienen.

Dit stond in verband met het voornemen van Uwe Excellentie om met 1 Januari 1905 een einde te maken aan de bestaande gewoonte om de overseining van weerberichten ten behoeve van het instituut kosteloos te doen geschieden.

5. *Hoofdobservatorium.*

a. In een schrijven dd. 26 Januari n°. 131, gericht aan Uwe Excellentie, zette de hoofddirecteur uiteen om welke redenen het voor hem en den dienst gewenscht was dat op het terrein van het instituut eene ambtswoning voor hem gebouwd zou worden.

Het schrijven werd 4 Februari, onder mededeeling van ons gunstig advies, doorgezonden.

b. Het monument op het terrein van het instituut ter eere van de nagedachtenis van prof. Buys Ballot is door den hoofddirecteur voor het Rijk in eigendom aanvaard. Hierover is aan Uwe Excellentie bericht.

c. De instrumentmakerswerkplaats en eenige lokalen worden door middel van een aerogeengasapparaat verlicht. De hoofddirecteur heeft zijn wensch te kennen gegeven om ook de andere lokalen van het hoofdgebouw en eveneens het omliggend terrein op dezelfde wijze van verlichting te voorzien. Wij hebben bij schrijven van 29 Maart onze instemming met het voorstel aan Uwe Excellentie kenbaar gemaakt.

d. Omtrent den herbouw van het afgebrande paviljoen is het laatst in het afgeloopen dienstjaar door ons aan Uwe Excellentie advies gegeven bij schrijven van 30 Januari.

6. *Stations.*

a. In aansluiting met ons vorig verslag kunnen wij mededeelen dat een advies van den hoofddirecteur over de ontwerp-instructie voor de waarnemers op de stations, welke met het hoofdobservatorium verbonden zijn, ons nog niet bereikt heeft, maar eerlang verwacht wordt.

b. Als vervolg van het in ons vorig verslag medegedeelde omtrent de overneming van het zoogenaamd magnetisch huisje bij de Landskeet op de Heldersche Zeewering en van de daarin aanwezige instrumenten zij vermeld dat deze resp. 9 Maart en 23 April heeft plaats gehad.

c. Bij schrijven van 21 April heeft de hoofddirecteur voorstellen gedaan omtrent den bouw van een nieuw meteorologisch observatorium te Groningen. Hierover hebben wij 27 April, onder overlegging van dat schrijven, aan Uwe Excellentie een advies gegeven.

d. In de lijst der stations zijn op verzoek van den hoofddirecteur, conform een voorstel van den directeur der 1ste afdeeling in eene vergadering van directeuren van het instituut, na bekomen machtiging van ons college, eenige wijzigingen aangebracht.

7. *Samenwerking met het buitenland.*

a. Een verslag in den voorgestelden vorm — tabellen en verdere stukken — betreffende de magnetische waarnemingen te de Bilt en de meteorologische waarnemingen ter zee op schepen der Zuid-Amerika-lijn tijdens de Duitsche Zuidpool-expeditie, in verband met het coöperatieve programma, is in het afgeloopen dienstjaar nog niet ingediend, maar kan in het begin van 1905 verwacht worden.

b. De hoofddirecteur heeft 20 Februari aan Uwe Excellentie een afschrift van een protokol overgelegd. Het instituut heeft namelijk eene overeenkomst aangegaan met de Deutsche Seewarte omtrent het verrichten van werkzaamheden door de eene instelling ten dienste van publicatiën van de andere. Zoo kan het Nederlandsch Meteorologisch Instituut over waarnemings-

materiaal van de Seewarte beschikken, dat reeds in zoodanigen vorm is dat het onmiddellijk verwerkt kan worden bij in voorbereiding zijnde publicatiën van het instituut, terwijl deze instelling zekere buitengewone werkzaamheden op zich neemt ten voordeele van de publicatiën der Seewarte.

c. Door tusschenkomst van Uwe Excellentie, op haar beurt daartoe in staat gesteld door toezending van den Nederlandschen gezant te Berlijn, hebben wij kennis mogen nemen van mededeelingen betreffende meteorologische waarnemingen in hoogere luchtlagen:

in de eerste plaats van eene mededeeling dd. 25 Maart aangaande eene nieuwe handleiding voor de behandeling van voorwerpen, afkomstig van met meteorologisch doel opgelaten ballons en vliegers, en aangaande de tot dusver op dit stuk geldende bepalingen;

in de tweede plaats 17 December omtrent vliegerwaarnemingen aan boord van het jacht van den vorst van Monaco in den Atlantischen Oceaan.

In overeenstemming met den wensch van Harer Majesteits gezant te Berlijn zijn in beide gevallen de bescheiden door ons aan den hoofddirecteur doorgezonden.

d. Een afschrift van een schrijven van Harer Majesteits gezantschap te Constantinopel, dd. 1 October 1904, en bijlagen betreffende seismologische waarnemingen te Smyrna ontvingen wij 24 October door tusschenkomst van Uwe Excellentie.

Aan het verzoek, na kennisneming de stukken aan den hoofddirecteur door te zenden, werd door ons voldaan.

Wij hebben de eer te gelijk met ons verslag hierbij Uwe Excellentie een afschrift van het aan ons college door den hoofddirecteur uitgebracht „Verslag omtrent den toestand van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut en de aldaar verrichte werkzaamheden" aan te bieden.

Leiden/Haarlem, 10 Juni 1905.

Het College van Curatoren van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut,

H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Voorzitter.*
H. A. J. Valkema Blouw, *Secretaris.*

II.

VERSLAG *van den Hoofddirecteur van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut, omtrent den toestand en de werkzaamheden van die inrichting gedurende het jaar* 1904.

Aan het College van Curatoren van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut, te Haarlem.

I. *Personeel.*

De samenstelling van het aangestelde personeel was gedurende het geheele jaar als volgt:

Hoofddirecteur dr. C. H. Wind; secretaris E. L. Olland; bibliotheekklerk A. J. Monné; concierge-bediende A. van het Zand; instrumentmaker L. L. M. van Rest; leerling-instrumentmaker, hulpbediende H. van Nimwegen.

Eerste afdeeling (waarnemingen te land):

directeur dr. E. van Everdingen; adjunct-directeur dr. Ch. M. A. Hartman; observatoren: G. F. C. Zaalberg, C. van Dorssen Cz. *), K. Mantel *); klerken-rekenaars: M. Ph. Wegerif, G. C. van Riet. *)

Tweede afdeeling (waarnemingen ter zee):

directeur dr. J. P. van der Stok; adjunct-directeur M. E. B. J. Kluit; 1ste-klerk H. de Jonge; 2de-klerk J. G. van der Linden; rekenaars: C. Valkenburg, G. Roodenburg.

Derde afdeeling (magnetische en seismologische waarnemingen:

directeur dr. M. Snellen.

Filiaalinrichting te Amsterdam (practische zeevaart):

directeur L. Roosenburg.

---

*) Ten deele ook werkzaam in de derde afdeeling.

Filiaalinrichting te Rotterdam (practische zeevaart): directeur A. E. Arkenbout Schokker.

Hoofdstations:

observator te Vlissingen M. Az. de Ruyter; te den Helder W. J. D. Maas; te Groningen D. A. Vonk; te Maastricht P. Sonneville.

Tot voorziening in de dringende behoefte aan eenige hulp werd in den loop van het jaar bij de administratie een hulpschrijver in dienst genomen. Hetzelfde geschiedde in de afdeeling „waarnemingen ter zee" ter assistentie van het personeel, in verband met buitengewone werkzaamheden ten behoeve van een nader te vermelden samenwerking met de „Deutsche Seewarte". Buitendien bleek het bij herhaling noodig nog andere hulpkrachten voor korteren of langeren tijd in dienst te nemen, zoo tot het verrichten van teeken- en schrijfwerk als somwijlen ter assistentie van den instrumentmaker.

Dat reeds een geregelde afdoening der administratieve en der periodiek terugkeerende werkzaamheden het lagere personeel zoo goed als geheel in beslag neemt, werd mondeling en schriftelijk herhaaldelijk door den ondergeteekende uitvoerig betoogd en is ook in het verslagjaar weer duidelijk gebleken. Daar deze werkzaamheden niet kunnen worden ingekrompen, integendeel zich eer geleidelijk zullen uitbreiden, en het ondernemen, op ruimeren schaal dan tot dusverre, van bewerkingen van voorhanden waarnemingsmateriaal alsmede van experimenteele onderzoekingen ongetwijfeld noodzakelijk is, blijft dan ook versterking van dat personeel in hooge mate wenschelijk. Gelukkig is bij de Staatsbegrooting voor 1905 in zooverre met deze behoefte rekening gehouden, dat gelden zijn uitgetrokken voor een adjunct-secretaris en een adspirant-observator.

Een omstandigheid, op welke vroeger door mij niet zoo nadrukkelijk werd gewezen, doch die vooral in het afgeloopen jaar duidelijk aan het licht is gekomen, is deze, dat de richting, waarin zich de methoden voor reproductie van teekeningen allengs hebben ontwikkeld, het voor een instelling als het instituut, welke voortdurend werken voor den druk gereed maakt, waarin graphische voorstellingen van allerlei aard een belangrijke plaats innemen, meer en meer aangewezen schijnt personeel aan zich te verbinden, dat in teeken- en fotographiewerk bedreven is.

Zal het personeel van het instituut niet alleen naar getal, doch ook naar gehalte geheel op het peil worden gebracht en gehouden, waarop het moet staan om de instelling bij voort-

during aan haar bestemming te doen beantwoorden, dan is echter, naar de meening van den ondergeteekende, ook een verbeterde regeling van jaarwedden, vooral ook het instellen van periodieke verhooging der wedden voor geval van blijkenden ijver en bekwaamheid, een dringende eisch des tijds. Een ontwerp voor een dergelijke regeling bij eenigszins gewijzigde samenstelling van het personeel, aangevuld met overgangsbepalingen ter toepassing op het tegenwoordige personeel, werd door den ondergeteekende, daartoe uitgenoodigd, aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid overgelegd.

Met voldoening werd dezerzijds opgemerkt dat intusschen eenige door den ondergeteekende als dringend noodzakelijk aanbevolen wedde-verhoogingen op de Staatsbegrooting voor 1905 zijn uitgetrokken geworden.

Omtrent het *wetenschappelijk werk* van de hoogere ambtetenaren kan in het algemeen worden verwezen naar het in het verslag over 1903 gezegde. Veel gelegenheid voor eigen onderzoekingen bleef den meesten van hen ook dit jaar niet ter beschikking.

Vermeld kan worden:

1°. dat de hoofddirecteur zich in het bijzonder o. a. nog heeft bezig gehouden:

a. met de samenstelling, in vereeniging met den directeur der 1ste afdeeling, van een voorloopig verslag over de uitkomsten van de temperatuurwaarnemingen in de Noordzee, uitgegeven door den Permanenten Internationalen Raad voor het onderzoek der zee;

b. met de samenstelling van de „Grafische tabellen voor den luchtdrukgradiënt in Nederland (lijst van uitgaven van het Instituut n°. 91);

c. met de verdere bewerking der Nederlandsche wolkenwaarnemingen 1896—1897 (uitgave van het Instituut n°. 96);

d. met het ontwerpen van het model voor het nieuwe „Maandoverzicht der weersgesteldheid in Nederland (uitgave van het Instituut n°. 94);

2°. de directeur der afdeeling „waarnemingen te land", die in den regel ook den hoofddirecteur bij afwezigheid verving (zie ook hierboven sub 1°. *a*), met

a. kritiek van de waarnemingen op een 10tal termijnstations gedurende de jaren 1894—1903, in verband met de berekening der normalen voorkomende op het maandoverzicht der weersgesteldheid in Nederland;

b. de voortzetting van het onderzoek omtrent psychrometers en maximum-minimum-thermometers, hetwelk wat dit laatste betreft leidde tot de beproeving van een gewijzigd model thermometer van Six;

c. een vergelijkend onderzoek van anemometers van verschillende constructie (gedeeltelijk te zamen met den adjunct-directeur der afdeeling);

d. de samenstelling van de inleiding van het jaarboek A;

3°. de adjunct-directeur dezer afdeeling, die gedurende 37 dagen den directeursdienst moest waarnemen en op 71 dagen den weerdienst leidde, met de verificatie van de instrumenten, die onder dit hoofd nader vermeld worden;

4°. de directeur der afdeeling „waarnemingen ter zee" met:

a. de uitgaven van de resultaten der getijwaarnemingen, gedaan aan boord der lichtschepen;

b. de samenstelling van tabellen van vooruit berekende stroomrichting en -snelheid bij de lichtschepen;

c. een onderzoek naar het verband tusschen de meteorologische getijbewegingen S_I, S_a, S_{sa}, enz. met den jaarlijkschen en dagelijkschen gang van barometerstand en wind op de kustplaatsen;

d. de samenstelling van voorstellingen van frequenties in een en twee dimensies van meteorologische gegevens voor Nederland en Oost-Indië en de berekening der constanten dezer kromme lijnen;

5°. de adjunct-directeur dezer afdeeling met:

a. de uitgave van het werk over de Nieuw-Guinea- en Aequatoriaalstroomen;

b. onderzoekingen betreffende nader uit dit werk af te leiden resultaten omtrent verschillende vraagpunten;

c. assistentie bij de samenstelling der bovengenoemde tabellen van vooruitberekende stroomen;

d. een onderzoek betreffende den jaarlijkschen gang in den waterstand bij rivierstations (zie vorig verslag);

6°. de directeur der afdeeling „magnetische en seismologische waarnemingen" met:

a. het wekelijks verrichten der absolute magnetische waarnemen en het berekenen der uitkomsten;

b. het samenstellen van de inleiding van het jaarboek B en het berekenen der daggemiddelden voor de tabellen;

c. het opstellen van een horizontaal-slinger-apparaat naar Rebeur-Paschwitz, in bruikleen ontvangen van den vervaardiger Stückrath te Friedenau bij Berlijn; het uitmeten en beschrijven van de met dien toestel verkregen seismogrammen en het vergelijken der uitkomsten met die van andere stations.

De maandelijksche directeurenvergadering moest eenige malen wegens tijdgebrek achterwege blijven. Zij werd steeds door de aanwezige directeuren en adjunct-directeuren, viermaal tevens door de directeuren der filiaalinrichtingen bijgewoond en veelal voor een groot deel gewijd aan besprekingen en mededeelingen van wetenschappelijken aard.

De directeur der filiaalinrichting te Rotterdam, de heer A. E. Arkenbout Schokker, werd door Hare Majesteit de Koningin benoemd tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw.

De ondergeteekende werd bij Koninklijk besluit van 15 November 1904 n°. 11 benoemd tot hoogleeraar in de theoretische mechanica en de mathematische physica aan de Universiteit te Utrecht en heeft gemeend deze benoeming te moeten aannemen en in verband daarmede eene aanvrage om ontslag uit zijne tegenwoordige betrekking te moeten indienen.

Dit ontslag is intusschen (bij Koninklijk besluit van 24 Januari 1905 n°. 23) verleend geworden met ingang van 16 Februari 1905.

II. *Gebouwen.*

Het *hoofdgebouw* te de Bildt onderging een niet onbelangrijke verbetering door de voltooiing van de waterdichte bevloering van het souterrain, welke in 1902 ten halve was uitgevoerd geworden. Daardoor zijn nu ook de instrumentmakerswerkplaats en de smidse van den last van grondwater bevrijd. Het uitvoeren van dit werk maakte het wegbreken van eenig nutteloos muurwerk uit deze werkplaatsen noodzakelijk en werd aldus tevens aanleiding tot een vergrooting en betere verdeeling der beschikbare ruimte.

Hoewel de souterrainvertrekken door de opheffing van den last van het grondwater een veel grootere waarde hebben verkregen, behoort niettemin hun gebruik voor laboratorium en werkplaatsen — en gedeeltelijk voor concierge-woning — slechts als provisorisch te worden beschouwd. Afdoende verbetering door eenige uitbreiding van het hoofdgebouw, dan o. a. met

eenige lokalen, geschikt voor fijnere waarnemingen, en door het bouwen van een afzonderlijke concierge-woning blijft steeds gewenscht. Van het souterrain zal ook na zulk een verbetering nog uitstekend partij kunnen worden getrokken, eensdeels voor localiteiten tot het verrichten van barometer- en andere waarnemingen, bij welke de temperatuur niet te veel mag wisselen, anderdeels voor bergplaatsen, waaraan groote behoefte bestaat, terwijl de in de bovenverdieping van het gebouw vrijkomende ruimten zullen kunnen in gebruik worden genomen als werklokalen en voor berging van het archief.

Bij de Staatsbegrooting voor 1905 is echter, ten aanzien van het hoofdgebouw, alleen op het verruimen en verbeteren van de photographiekamer — met opoffering van een portaal — en op het doen van eenige noodzakelijke herstellingen gerekend.

Een bezwaar aan de waterleiding in het hoofdgebouw werd verholpen door gedeeltelijke vernieuwing van de binnenleiding en door het doortrekken van de op de hoofdbuis in den Utrechtschen straatweg aansluitende hoofdtoevoerbuis naar de in het aangrenzende Kloosterpark gelegen straatleiding. Te gelijker tijd werden op twee geschikte punten van het terrein brandkranen aangebracht en werd het Instituut van een volledig stel brandbluschmiddelen voorzien, welke met de bijbehoorenden slangenwagen in een daartoe op het terrein gebouwd loodsje werden ondergebracht.

De aërogeengas-installatie werd eenigszins uitgebreid en gaszoowel als waterleiding gebracht naar de op het terrein opgestelde meteorologische instrumenten, zoo ter voorkoming van vorststoringen bij den zelfregistreerenden regenmeter als ten behoeve van een meteorograaf van Assmann, waaraan een door een watermotor in gang te houden ventilator is verbonden.

De genoemde gasinstallatie voldoet, vooral ook dank zij de automatische inrichting met watermotor, welke daarbij werd aangebracht, in zoodanige mate aan alle redelijke eischen dat kon worden aanbevolen haar ook verder, tot volledige verlichting van het instituutsgebouw en -terrein, uit te breiden. Het daartoe benoodigde bedrag van f 1200 werd dientengevolge op de Staatsbegrooting voor 1905 gebracht.

Observatietorentje te Groningen. Ingevolge de daartoe ontvangen opdracht, in het vorige verslag vermeld, diende de ondergeteekende bij Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid een plan in tot verbetering van de gelegenheid voor het verrichten der meteorologische waarnemingen

te Groningen. In overleg met den directeur van het natuurkundig laboratorium der Universiteit aldaar, Prof. Haga, onder wiens onmiddellijk toezicht de waarnemingen aan dit hoofdstation geschieden, en met den Rijksbouwkundige voor de gebouwen van onderwijs enz., den heer van Lokhorst, die met de grootst mogelijke welwillendheid zijn medewerking verleende, werd een ontwerp ingediend voor een op het dak van het hoofdgebouw van het genoemde laboratorium op te richten torentje, gelegenheid biedende voor een doelmatige opstelling van de wind- en zonneschijnregistreerapparaten.

Aan het voorstel tot het bouwen van dit torentje werd verbonden het advies om bij deze gelegenheid ook eenige vereenvoudiging te brengen in de positie van den meteorologischen waarnemer te Groningen, die tot dusverre ten deele door het instituut, ten deele door het provinciaal bestuur wordt bezoldigd. Dit laatste advies werd niet opgevolgd. Doch wel werd op de Staatsbegrooting voor 1905 het bedrag uitgetrokken, benoodigd voor den bouw van het torentje.

Het uitzicht is derhalve geopend dat tegen het einde van dit jaar het hoofdstation Groningen, evenzeer als Maastricht en op eenigszins ruimere schaal Vlissingen, een aan redelijke eischen voldoende gelegenheid tot opstelling der meteorologische instrumenten zal bezitten.

Moge aldus met erkentelijkheid kunnen worden gewaagd van een aantal buitengewone maatregelen tot verbeteringen van den dienst, die konden tot stand komen, tot den herbouw van het in 1902 afgebrande magnetische paviljoen te de Bilt en tot den bouw van een eenvoudig meteorologisch observatorium met observatorswoning te den Helder werden, tegen alle verwachting, ook voor 1905 nog geen posten op de Staatsbegrooting gebracht. Met vertrouwen wordt echter dezerzijds te gemoet gezien, dat de Regeering bij de eerstvolgende gelegenheid tot dien maatregel zal overgaan.

Een gedeelte van den bouwval van het afgebrande paviljoen werd van de buitenlucht afgesloten door een primitieve betimmering en bood aldus gedurende een gedeelte van het jaar een, zij het ook zeer gebrekkige, gelegenheid tot opstelling van een in bruikleen ontvangen horizontaal-slingerapparaat ter registratie van seismische verschijnselen.

III. *Algemeene dienst.*

Er werd tot hulp bij de *administratie* en correspondentie tijdelijk, gelijk reeds is vermeld, een hulpschrijver in dienst

genomen en, in verband daarmede, een tweede schrijfmachine aangekocht. Met het invoeren van verbeteringen in de werkmethoden ter secretarie kon aldus met meer vrucht worden voortgegaan.

De bibliotheekklerk moest wederom een groot deel van zijn tijd aan teekenwerk besteden, zoodat ook om deze reden aan een overigens zeer noodige verbeterde schikking en catalogiseering van de boekerij nog niet de hand kon worden gelegd.

De *bibliotheek* werd door aankoop verrijkt met 59, door schenking met 528 werken; ingebonden werden er 384 deelen. Onder de aanwinsten mogen in het bijzonder worden vermeld een stel topographische kaarten 1 : 50 000 van Nederland, een langs antiquarischen weg aangekocht exemplaar van de „Times"-editie der „Encyclopaedia Brittannica" en een van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken ten geschenke ontvangen exemplaar van de „Uitkomsten der Siboga-expeditie". Wederom werd met eenige binnen- en buitenlandsche besturen en instellingen een overeenkomst tot uitwisseling van publicatiën aangegaan, o. a.:
met het Hydrographisch Bureau van het Fransche Ministerie van Marine, met de „K. K. Academie der Wissenschaften" te Weenen, met het „National Physical Laboratory" te Teddington en met het „Groszherzögliche Hydrographische Bureau" te Darmstadt, de Nederlandsche vereeniging voor weer- en sterrekunde te 's Gravenhage, de „Société belge d'astronomie" te Brussel, de „Escola Polytechnica" te Bahia en het „Station méteorologique de l'Ecole réale de Jourrief".
De lijsten van adressen voor toezending van publicatiën van het instituut werden herzien en in geschikteren vorm gebracht.

Talrijke *instrumenten* werden gedeeltelijk ter vervanging van defect geworden, gedeeltelijk tot aanvulling der reserve of der verzameling, aangekocht. o. a. 3 barometers, 27 thermometers, 10 Six thermometers, 1 kwik-minimum-thermometer van Negretti & Zambra, 60 zeethermometers model K. N. M. I., 3 barografen, 3 thermografen, 1 hygrograaf, 2 anemografen voor richting van Sass, 2 anemografen voor sterkte van Dines, 50 regenmeters, 46 maatglazen voor deze, 1 zonneschijn-autograaf en 2 apparaten voor diepzeestroommetingen.

De chronometer Schmidt n°. 335 onderging bij de firma J. A. Seckel & Zn. te Rotterdam een grondige reparatie, nadat gebleken was dat de regelmatigheid van den gang te wenschen overliet. De aanwijzingen van dit uurwerk, alsmede van den

chronometer, welke er tijdelijk voor in de plaats is gesteld, en van de pendule Kaiser n°. 61 werden 2-maal wekelijks vergeleken met het van de filiaalinrichting te Rotterdam ontvangen tijdsein, terwijl buitendien meer uitvoerige vergelijkingen van deze instrumenten en van de in 1902 door de Ned. Instrumentenfabriek geleverde normaal-pendule met contactwerk plaats vond. In het algemeen was de gang der eerstgenoemde uurwerken bevredigend, terwijl die van de laatstgenoemde nog te wenschen overliet, zoodat tot wijziging der contact-inrichting moest worden besloten.

Van de overige instrumenten, welke door den adjunct-directeur der 1ste afdeeling werden onderzocht of geverifieerd mogen nog worden genoemd de normaal-barometers Fuess n°. 500 en 505, bestemd voor het hoofdstation Maastricht en de filiaalinrichting te Amsterdam, 3 bakbarometers, 4 thermometers behoorende bij een aspiratie-psychrometer van Assmann en een slingerpsychrometer van Schubert, 40 stationsthermometers, 2 normaalthermometers van Ducretet, 3 thermometers van Fuess, Duitsch marine-model, 30 zeethermometers, 12 polymeters, 3 barografen, 5 thermografen, 1 handanemometer, 2 anemografen van Dines en 37 maatglazen voor regenmeters.

De *instrumentmakerswerkplaats* onderging in verband met de nieuwe bevloering ook andere belangrijke verbeteringen, terwijl met de completeering harer uitrusting werd voortgegaan, o. a. door den aankoop van een tweede draaibank en een boormachine. Dat de werkplaats en de daarin verrichte werkzaamheden reeds een gunstigen indruk maken, kan blijken uit het feit dat door de directeuren van twee voorname buitenlandsche instellingen naar aanleiding van een bezichtiging, naderhand uitvoerig advies omtrent de werkplaats werd aangevraagd.

In de werkplaats werd o. a. vervaardigd: *a.* een uurwerk waarmede zoowel om de minuut als om de 10 minuten een electrische stroom voor een tijdsverloop van constanten duur kan worden gesloten, bestemd ter regeling van electrische lichtbronnen voor de magnetografen; *b.* een standaardmodel-regenmeter met beugel; *c.* 2 voeten voor zonneschijn-autografen; *d.* een inrichting voor de overbrenging van de windrichting ten behoeve van het hoofdstation Maastricht (incl. vaan, stang, wrijvingsrollen, schokbreker, kogellager, Cardanusverbindingen en verbetering van den anemograaf van Sass); *e.* een demper ten gebruike bij de magnetische waarnemingen; *f.* een verlichtingsapparaat voor een barometer; *g.* een negenvoudige electrische geleiding langs den toren van het hoofdgebouw met vertakkingsdoos; *h.* een automatisch drijfwerk voor het aërogeen-

gasapparaat; *i.* een electrische verlichting van de tijdelijk voor magnetische waarnemingen ingerichte ijshut; *k.* id. voor de donkere kamer. Herstellingen of veranderingen werden aangebracht aan 2 stroommeet-apparaten, aan den Dines-anemograaf van het hoofdstation Helder, aan een grooten barograaf en een grooten thermograaf en aan diverse andere instrumenten, terwijl ook o. a. de montage van het aërogeengasapparaat met toebehooren, den Dines en den Robinson-anemograaf van het hoofdgebouw en de geheele uitrusting van het hoofdstation Maastricht door eigen personeel werd verricht.

Bij gelegenheid van de opruiming van een aan de provincie Noordholland toebehoorend gebouwtje, dat aan het hoofdstation den Helder voor magnetische waarnemingen heeft gediend, werd het daarbij behoorende instrumentarium door het Instituut van de provincie overgenomen.

Door den ondergeteekende werd aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën een *advies* uitgebracht nopens de vraag, met welke kans op succes voor het eiland Curaçao proeven tot het verwekken van regen door geschut-ontladingen zouden kunnen worden ondernomen. De inhoud van dit advies luidde noodzakelijkerwijze niet gunstig en wekte dientengevolge, bij zijn bekend worden, in de kolonie wel eenige teleurstelling, blijkende uit artikels in nieuwsbladen en uit van particuliere zijde ontvangen bericht.

Den directeur-generaal van de afdeeling „Landbouw" aan het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid werd een advies verstrekt nopens mogelijke maatregelen tot meerdere utilisatie van de door het instituut verzamelde en geproduceerde gegevens voor onzen landbouwenden stand.

Omtrent de werking van den *stormwaarschuwingsdienst* van 1 April 1903 tot 31 Maart 1904 werd van den directeur der filiaalinrichting te Amsterdam een verslag ontvangen, hetwelk door Uwe tusschenkomst aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid ter kennisneming werd doorgezonden en in de *Nederlandsche Staatscourant* van 17 Augustus n°. 192 werd afgedrukt.

De herziening van het *Reglement voor de behandeling van weerberichten*, waarvoor in het vorige verslagjaar een ontwerp werd ingediend, kreeg nog niet geheel haar beslag, doch was herhaaldelijk een onderwerp van nader beraad en overleg, gedeeltelijk ook ten gevolge van het thans reeds tot uitvoering gekomen voornemen der Regeering, het instituutsbudget te

belasten met de kosten van de behandeling en overbrenging der meteorologische telegrammen.

Het laatst werd in verband daarmee het ontwerp aangevuld met wijzigingen in de bepalingen omtrent het verstrekken van weerberichten aan het publiek.

Voorgesteld werd daarbij de tegenwoordig bestaande abonnementen tegen buitengewoon laag tarief (bijv. f 10 per jaar voor een dagelijksch volledig telegraphisch weerbericht) alleen te handhaven voor dagbladen, welke zich tot geregelde en volledige publicatie der berichten volgens bepaalde instructiën willen verbinden. Bij dit voorstel werd uitgegaan van de tweeledige gedachte, dat er moet worden gestreefd naar een zoo snel mogelijke verspreiding, in zoo ruim mogelijke kringen, van de gegevens omtrent de bestaande en de verwachtingen omtrent de komende weersgesteldheid, maar dat eene regeling als de bestaande, waarbij elk particulier zich een abonnement kan verzekeren dat van het instituut enkel te zijnen behoeve een jaarlijksche uitgave van meer dan f 150 zou vereischen, op geen wijze door het belang eener ruime verspreiding der berichten kan worden gerechtvaardigd. Dat de bestaande regeling nog niet tot groote financieele moeilijkheden heeft aanleiding gegeven, moet geheel worden toegeschreven aan het nog altijd betrekkelijk geringe getal der geabonneerden. Anderzijds wijst dit geringe getal niet op een gunstig resultaat van de bestaande lage abonnementstarieven, als proef beschouwd, en kan daaraan dus moeilijk een motief worden ontleend om dezelfde proef nog voort te zetten.

Met het afschaffen der particuliere abonnementen tegen laag tarief gaat in het ontwerp gepaard het invoeren van meteorologische telegrammen, in afrekening op een naar behoefte steeds aan te vullen depot, enkel op door de belanghebbenden bepaaldelijk aan te wijzen dagen toe te zenden.

Tot het voorstellen van meer ingrijpende maatregelen ter bevordering eener snelle en ruime verspreiding van de weerberichten achtte de directie het oogenblik nog niet gekomen.

Omtrent de *publicatiën* van het Instituut kan het volgende worden medegedeeld.

Wat het *Jaarboek* betreft, er werd, naar aanleiding van het instellen eener afzonderlijke afdeeling voor magnetische (en seismologische) waarnemingen, in den loop van het vorige verslagjaar besloten dit voortaan te splitsen in een gedeelte A voor de meteorologische en een gedeelte B voor de aardmagnetische waarnemingen. Van den jaargang 1904 kwam het stuk A nog in de laatste dagen van 1905, het stuk B, hoofd-

zakelijk ten gevolge van een ter elfder ure ingevoegde figuur, eerst eenige dagen geleden van de pers. De wijze van bewerking en uitvoering van het geheel bleven overigens in hoofdzaak dezelfde als in de vorige jaargangen.

Ter bevordering van een goed begrip van den inhoud van het jaarboek en een juiste beoordeeling van den graad van nauwkeurigheid der daarin meegedeelde waarnemingsresultaten werden in dezen jaargang in de „Inleiding" de mededeelingen omtrent soort, inrichting en opstelling van de voor de waarnemingen gebruikte instrumenten, iets meer uitvoerig gesteld dan in vorige jaargangen. De directie meent aldus ook in den geest van een van uw college ontvangen wenk te hebben gehandeld; zij kon echter niet meegaan met het denkbeeld om te trachten den inhoud van het jaarboek aantrekkelijker en belangrijker te maken door daarin ook zooveel mogelijk op te nemen de niet periodieke mededeelingen, verhandelingen en bewerkingen van waarnemingsmateriaal, welke door het Instituut worden uitgegeven. Zij was van oordeel dat het jaarboek het best aan zijn bestemming kan beantwoorden, wanneer bij zijn samenstelling, nevens de gewenschte mate van volledigheid in de vermelding van het periodiek verzamelde waarnemingsmateriaal, de grootst mogelijke beknoptheid en eenvormigheid wordt betracht, en dat het daarom wenschelijk is, voor verdere mededeelingen en verhandelingen, welke niet afzonderlijk behoeven te worden uitgegeven, een nieuwe reeks van afleveringen te beginnen. Aan dit laatste denkbeeld werd, hoewel daartoe reeds eenig materieel gereed ligt, tot dusverre nog geen uitvoering gegeven.

Het *maandelijksch overzicht der weergesteldheid* in Nederland, dat tot dusverre in zeer beknopten vorm alleen in de *Nederlandsche Staatscourant* werd gepubliceerd, daaruit door ettelijke nieuwsbladen werd overgenomen en in afdruk aan een klein aantal belangstellenden werd toegezonden, onderging in vorm en wijze van uitgave een belangrijke verandering.

Er zijn verscheiden categorieën van personen, voor wie, hetzij geregeld, hetzij bij bijzondere gelegenheden, authentieke gegevens omtrent de weersgesteldheid gedurende bepaalde tijdvakken, van gewicht moeten worden geacht. Reeds de veelvuldige aanvragen om desbetreffende inlichtingen, welke het Instituut ontvangt, bewijzen zulks — te meer, omdat het niet algemeen bekend is, dat de directie van het Instituut het zich tot taak rekent, zulke inlichtingen zooveel mogelijk en kosteloos, te verschaffen. Maar ook velen, die er wellicht nauwelijks aan denken, zouden met het verzamelde feitenmateriaal ongetwijfeld

hun voordeel kunnen doen. Niet alleen zijn juiste gegevens omtrent regenval en richting en kracht van den wind van belang voor ingenieurs, opzichters, aannemers, constructeurs van windmotoren, polderbemalingen en rioleeringen enz., doch ook zou zeker dikwijls een juiste kennis van temperatuur en vochtigheid in de lucht, in bepaalde tijdperken voorgekomen, noodzakelijk kunnen worden geacht bij de beoordeeling van het resultaat van proeven over arbeidsmethoden in sommige takken van nijverheid en zouden al de genoemde gegevens, met nog die omtrent zonneschijn en bewolking, in aanmerking moeten worden genomen bijv. door wie zich met stelselmatige cultuur- en voedingsproeven op planten en dieren of met een studie der volksgezondheid bezighouden.

Herhaaldelijk werden reeds, met het oog op het bovenstaande, door het instituut pogingen gedaan om spoediger en in doelmatiger vorm dan door het jaarboek de waarnemingsresultaten onder de oogen van het publiek te brengen, doch het doel werd telkens slechts zeer onvolledig bereikt. Door de publicatie van het nieuwe maandelijksche overzicht hoopt de directie thans in iets ruimer mate in de gewenschte richting nut te kunnen verspreiden.

Dit overzicht verschijnt maandelijks, wordt gratis toegezonden aan een aantal door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid aangewezen autoriteiten en staatsambtenaren, alsmede aan de in verbinding met het instituut staande meteorologische waarnemers en op verzoek eveneens aan besturen van provinciën, gemeenten en waterschappen. Voor het publiek is het verkrijgbaar in enkele nummers à f 0,10 of per abonnement à f 0,60 per jaar, bij H. G. Bom, zeevaartkundige boekhandel, Warmoesstraat 35, Amsterdam. Buitendien verschijnt het als een bijvoegsel van de *Nederlandsche Staatscourant*.

Terwijl de aflevering Juni en Juli eerst in den loop van October gereed kwam, volgden allengs de afleveringen Mei en Augustus, April en September, Maart en October, Februari en November, Januari en December, terwijl de verschijning van een overzicht over het geheele jaar binnen weinige dagen kan worden te gemoet gezien.

Van verschillende zijden ontving de directie blijken van waardeering van deze nieuwe publicatie, waarvan thans 280 ex. aan met het instituut in betrekking staande waarnemers, 127 ex. aan andere met het instituut in betrekking staande personen en instellingen, 881 ex. aan gemeente-, provincie- en waterschapsbesturen, 100 ex. aan diverse staatsambtenaren, 28 ex. aan geabonneerden werden verzonden.

In den vorm en de wijze van verspreiding der *dagelijksche publicatiën* kwam geen ingrijpende verandering. Het aantal geabonneerden bedroeg gemiddeld:

op het volledig telegraphisch weerbericht	in 1904	12,	in 1903	12;
„ „ verkort „	„ „	27,	„ „	35;
„ „ dagelijksch weerkaartje	„ „	115,	„ „	95;

Opmerking verdient dat de tegenwoordig gebruikte wijze van vervaardiging van het weerkaartje per hectograaf verdere vergrooting der oplage practisch onmogelijk maakt en dientengevolge de directie verhindert gevolg te geven aan haar wensch om de talrijke met het instituut in betrekking staande binnenlandsche waarnemers in het genot te stellen van dagelijksche toezending van dit weerkaartje en om ook op andere wijze een ruimer verspreiding dezer publicatie onder het publiek, in het bijzonder onder de belanghebbende kringen te bevorderen.

Mede ten gevolge van welwillende medewerking van den directeur-generaal der posterijen en telegraphie en van de Stichtsche Tramwegmaatschappij kon de verzending der weerkaartjes aan hunne adressen aanmerkelijk worden versneld, zoodat zij deze thans bijna zonder uitzondering over het geheele land op den dag van uitgave en voor het meerendeel reeds vóór den avond bereiken.

Het *verslag over onweders enz.* over 1904 kwam niet geheel gereed, hoofdzakelijk ten gevolge van gebrek aan tijd bij den directeur der 1ste afdeeling, die zich met de samenstelling van dit verslag pleegt te belasten.

In de maand Juni verscheen een *Lijst van uitgaven van het Meteorologisch Instituut*, zelf als n°. 93 der rij. Hierin zijn, in eenige hoofdrubrieken ingedeeld, vermeld de juiste titels der door het instituut gedurende zijn reeds 50 jarig bestaan gepubliceerde werken, chronologisch naar hun eerste verschijning genummerd en van aanwijzingen omtrent omvang, formaat, jaar van uitgave enz. voorzien. Deze lijst werd o. a. als bijlage bij het vorige jaarverslag gevoegd.

Als n°. 90 kon in de „Lijst van uitgaven" worden vermeld de nieuwe publicatie „Etudes des phénomènes de marée sur les côtes néerlandaises I, Analyse des mouvements périodiques du niveau de la mer", door dr. J. P. van den Stok, directeur der afdeeling „Waarnemingen ter zee", en als n°. 91, in kleine oplage met gefotografeerde teekeningen, een werkje, hoofdzakelijk voor eigen gebruik bestemd, getiteld: „Grafische tabellen

voor den luchtdrukgradiënt in Nederland, en samengesteld gedeeltelijk op initiatief van den vroegeren voorzitter van uw college, prof. dr. J. Bosscha.

Als n°. 92 kwam gereed een nieuwe handleiding voor het waarnemen en melden van onweders en blikseminslag, terwijl het boven reeds genoemde nieuwe maandoverzicht n°. 94 als volgnummer verkreeg.

Als n°. 95 verscheen voorts de nieuwe bewerking van de Meteorologische en Oceanographische waarnemingen in het gebied van den Guineastroom, bestaande uit een deel tekst en tabellen en een atlas van 8 groote platen, uitgevoerd in foto-lithographie.

Er is bij deze uitgave naar gestreefd, meer dan in den regel bij bewerkingen van maritiem-meteorologisch waarnemingsmateriaal pleegt te geschieden, de graphische voorstellingen zoo in te richten, dat zij een zoo volledig mogelijk overzicht — en wel uit verschillende oogpunten — van de resultaten en van hun betrekkelijke waarde verschaffen. In de tabellen van het boekdeel zijn niet alleen al de op de platen graphisch voorgestelde getallenwaarden vermeld, doch ook de aan deze ten grondslag liggende gegevens in zoodanigen vorm en omvang, dat latere verwerking van dit overzicht met op hetzelfde gebied betrekking hebbende gegevens uit andere tijdvakken of van anderen oorsprong op eenvoudige wijze kan geschieden. De bewerking van het waarnemingsmateriaal en verdere voorbereiding van deze uitgave zijn voornamelijk het werk geweest van den adjunct-directeur der afdeeling „Waarnemingen ter zee."

Uitgave n°. 96, het verslag over de in het internationale wolkenjaar 1896/97 in Nederland verrichte waarnemingen van wolken werd wat den tekst betreft geheel afgedrukt, zij kon echter ten gevolge van onregelmatigheden bij de reproductie der teekeningen niet voor het nieuwe jaar worden opgeleverd.

Met den heer H. G. Bom, zeevaartkundige boekhandel te Amsterdam, werd het contract omtrent den verkoop der werken van het instituut vernieuwd.

Het *waarnemingsnet* te lande onderging in den loop van het jaar eenige belangrijke wijzigingen,

Met het einde van 1904 werden opgeheven de stations Delfzijl, Assen en Tilburg. Nieuwe stations hoofdzakelijk voor driemaaldaagsche waarnemingen werden opgericht te Hoorn aan het Rijkslandbouwproefstation (waarnemer de directeur dr. K. H. M. van der Zande), te Avereest aan het Rijksopvoedingsgesticht Veldzicht (waarnemer de directeur J. N. van Eek), en te Gemert

bij de Nederlandsche Heide-maatschappij (waarnemer de adjunct-houtvester W. A. Salm).

Aldus is het aantal stations 2de en 3de orde onveranderd gebleven, doch hun verdeeling over het land een meer gelijkmatige geworden.

Met betrekking tot de *waarnemingen ter zee* moge hier het volgende worden medegedeeld.

Het door den heer gep. schout bij nacht tit. H. A. Schippers, lid van uw college, ingestelde onderzoek naar de werking der bestaande regelingen omtrent de beoordeeling der meteorologische scheepsjournalen heeft, na uitvoerige bespreking van de uitkomsten daarvan in de directeurenvergadering de directie geleid tot het indienen bij Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van een voorstel om — waar tot dusverre alleen de mogelijkheid bestond aan gezagvoerders, onder wier toezicht de journalen van uitstekende hoedanigheid zijn bijgehouden, een bekroning toe te kennen — haar in staat te stellen voortaan de stuurlieden, welke reeksen van „zeer goede" of „uitmuntende" journalen hebben bijgehouden, voor een stoffelijk blijk van waardeering van hun werk in den vorm van een boekgeschenk, binocle of dergelijke in aanmerking te brengen.

De sinds Augustus 1903 geregeld door de Nederlandsche Noordzee-stoomvaartlijnen ten behoeve van het instituut verzamelde opnemingen van de temperatuur van het zeewater aan de oppervlakte, werden, voor zoover de eerste 4 maanden betreft, aan het instituut bewerkt en door het bureau van den Perm. Intern. Raad voor het onderzoek der zee uitgegeven. De resultaten, welke uit dit materieel bleken te kunnen worden afgeleid, zijn in menig opzicht zeer bevredigend, zoodat dan ook, voor zoover de beschikbare werkkrachten zulks toelieten, met de bewerking is voortgegaan ter voorbereiding eener publicatie over dit onderwerp vanwege het instituut.

Op een daartoe van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid ontvangen uitnoodiging diende de ondergeteekende (in overleg met den directeur van het Rijks instituut voor het onderzoek der zee) een plan in voor een in te stellen vergelijkend onderzoek naar de werking van eenige apparaten, bestemd tot het meten van de bewegingen van het zeewater op willekeurige diepten, en van hun bruikbaarheid aan boord o. a. van een der voor onze kust liggende lichtschepen. De ondergeteekende was van meening dat, al zoude het onderzoek zijn onmiddellijke aanleiding vinden in

het belang, dat de Nederlandsche gedelegeerden bij genoemden raad met het oog op het internationale zeeonderzoek stelden in de beantwoording der gestelde vraag — het onderwerp ook van de zijde van het instituut alle belangstelling verdiende en voldoende viel binnen het gebied zijner werkzaamheid om het als gewettigd te doen schijnen, dat de directie van het instituut zich met de hoofdleiding van het onderzoek zoude belasten; dat er echter geen sprake van kon zijn, ook de uitvoering van een dergelijk onderzoek aan het instituutspersoneel op te dragen, maar dat hiervoor gevoegelijk de medewerking van het Departement van Marine zoude kunnen worden ingeroepen. Het in dezen geest opgestelde plan mocht echter niet de instemming van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid verwerven, zoodat het instituut zich in zijn medewerking tot het onderzoek verder heeft moeten bepalen tot het verstrekken in bruikleen van twee stroommeetapparaten, welke reeds waren aangekocht.

De *internationale weertelegraphie* vereischte, hoofdzakelijk ten gevolge van wenschen en dienstwijzigingen van buitenlandsche zusterinstellingen, veel beraad en correspondentie.

De resultaten van de in 1902/03 verrichte magnetische waarnemingen in verband met de *Duitsche Zuidpool-expeditie* werden bewerkt en in den vereischten vorm gebracht, te zamen met de resultaten van enkele reeksen van waarnemingen ter zee in verband met dezelfde onderneming, ingevolge daaromtrent vroeger ontvangen aanwijzingen, ingediend bij Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De bewerking der in 1896/97 in Nederland verrichte *wolkenwaarnemingen* volgens internationaal plan werd, gelijk reeds uit het boven omtrent de publicatie dezer waarnemingen gezegd is, voltooid.

De wolkenwaarnemingen te Vlissingen, den Helder en Winterswijk ten behoeve van het internationaal onderzoek der hoogere luchtlagen werden voortgezet.

De ondergeteekende vond echter geen vrijheid om machtiging aan te vragen tot het voldoen aan een door tusschenkomst van het Russische gezantschap ontvangen uitnoodiging tot het bijwonen van de in de maand September te Petersburg gehouden internationale conferentie voor het onderzoek der hoogere luchtlagen.

Langs schriftelijken weg werd door de directie, voorzoover daartoe aanvragen tot haar kwamen en het op haar weg lag

medewerking verleend bij door buitenlanders over groote gebieden ingestelde onderzoekingen of bij voor-overleg ten aanzien van op internationale bijeenkomsten ter sprake te brengen punten.

Den 12den en 13den Januari 1904 werd te de Bildt, op voorstel van den directeur der „Deutsche Seewarte", admiraal Herz, een *conferentie* gehouden tusschen dien directeur en het hoofd der afdeeling voor maritieme meteorologie aan de genoemde instelling, dr. Schott, eenerzijds en den directeur en adjunct-directeur der „Afdeeling Waarnemingen ter zee" van het instituut en den ondergeteekende anderzijds, ter bespreking van een grondslag voor uitwisseling van waarnemingsmateriaal, gedeeltelijk bewerkt in overeenstemming met en ten behoeve van wederzijdsche publicatiën. De samenspreking leidde tot een overeenkomst der verstrekking, op den bepaalden voet, dezerzijds van stroom- en windwaarnemingen in den Indischen Oceaan, generzijds van diverse waarnemingen ten behoeve van onze tweede bewerking van de omgeving van Kaap Guardafui, en versterkte bij beide partijen de overtuiging dat het zeer in het belang zou zijn van een rationeele bewerking der door de zeevaarders van diverse natiën opgeteekende waarnemingsresultaten, wanneer ten dezen tusschen de maritiem-meteorologische instellingen der verschillende landen meer overleg en samenwerking plaats vond, in den geest bijv. van het reeds vroeger bij enkele gelegenheden en ook thans weer tusschen de Deutsche Seewarte en het instituut verhandelde.

Een voornemen, door den ondergeteekende in verband daarmede opgevat, om te onderzoeken in hoeverre systematische samenwerking in zake de samenstelling van maritiem-meteorologische werken ook bij andere zusterinstellingen als een behoefte wordt gevoeld en op welke wijze dergelijke samenwerking ware tot stand te brengen, kon slechts tot een eerste begin van uitvoer komen. Bij gelegenheid van het nader te vermelden bezoek aan het Meteorological Office te Londen werd bevonden dat door de directie dezer instelling de bedoelde behoefte eveneens wordt gevoeld en de bezwaren, aan een vervulling daarvan verbonden, niet als onoverkomelijk worden beschouwd.

Als gedelegeerde van Nederland bij den Permanenten Internationalen Raad voor het onderzoek der zee moest de ondergeteekende zich in de maand Februari voor ruim een week naar Hamburg begeven ter bijwoning van de 3de conferentie van dien raad. Een afschrift van het door hem en zijn mede-gedelegeerde aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid over deze conferentie uitgebrachte verslag

werd in het instituutsarchief gedeponeerd. De ondergeteekende vond ter conferentie gelegenheid de saamgekomen gedelegeerden en deskundigen opmerkzaam te maken op de aan het instituut in gang zijnde onderzoekingen ter vermeerdering onzer kennis van de temperaturen, stroomen, getijden enz. in de Noordzee en kon met genoegen constateeren, dat deze onderzoekingen door hen zeer werden op prijs gesteld als van belang ook voor de oplossing der problemen, voor welke de raad zich ziet gesteld.

Een tweede buitenlandsche reis ondernam de ondergeteekende in Augustus ter bijwoning van de vergadering van de „British Association" te Cambridge en tot het bezoeken van het Meteorological Office en diverse andere inrichtingen te Londen en naburige plaatsen. Omtrent deze reis werd dd. 5 September 1905 een uitvoerig verslag bij Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid ingediend. In dit verslag werden mededeelingen gedaan omtrent den uitslag der boven kortelijk vermelde informatiën omtrent de mogelijkheid van overleg en samenwerking op maritiem-meteorologisch gebied. Voorts werd daarin o. a. het uitzicht gewettigd genoemd, dat er binnen afzienbaren tijd een regelmatig draadloos-telegraphisch verkeer over de geheele breedte van den Atlantischen Oceaan zal kunnen worden onderhouden door tusschenkomst van de schepen, welke dien oceaan bevaren. Ook werden mededeelingen gedaan omtrent de organisatie, inrichting en werkzaamheden van het „Meteorological Office", alsmede van het „National Physical Laboratory" te Teddington en het zoogenaamde „Kew Observatory" te Richmond en het centraal bureau voor den „British Rainfall" van dr. H. R. Mill en werd melding gemaakt van een bezoek aan de bibliotheek der „Meteorological Society", de bibliotheek en historische verzameling der „Royal Institution", de astro-physische observatoria van sir Norman Lockyer te South-Kensington en van den heer Newall te Cambridge en het astronomisch en meteorologisch observatorium van sir Robert Ball in dezelfde stad.

Gedurende de bijeenkomst van de „British Association" te Cambridge, 17—22 Augustus, werden 5 vergaderingen gehouden van de door het Internationaal meteorologisch comité ten vorigen jare ingestelde Internationale commissie voor de meteorologische beteekenis der verschijnselen op de zon. Uitgenoodigd om in deze commissie zitting te nemen, woonde de ondergeteekende drie van hare vergaderingen bij, terwijl andere bezigheden hem beletten de laatste bij te wonen. De werkzaamheden dezer commissie droegen voor het meerendeel een voorbereidend karakter.

Aan de werkzaamheden der onderafdeeling voor astronomie

en kosmische natuurkunde en der afdeeling voor natuurkunde werd door den ondergeteekende zooveel mogelijk deelgenomen.

Het instituut werd in den loop van het jaar door verscheidene binnenlandsche en buitenlandsche belangstellenden bezocht. Afzonderlijke vermelding verdient een bezoek van den Duitschen hoogleeraar in de geographie te Münster, dr. Lehmann, vergezeld van een dertigtal zijner studenten.

Naar aanleiding van een ander bezoek werden met vriendelijke bemiddeling van den heer Rijksbouwmeester in het 2de district teekeningen van den meteorologischen toren te de Bilt als model verstrekt aan de Société d'océanographie du Golfe de Gascogne te Bordeaux.

VI. *Afdeeling „Waarnemingen te land".*

Personeel. In het personeel dezer afdeeling en in de regeling der werkzaamheden kwam geen verandering. Gedurende het laatste deel van het jaar werden voor de werkzaamheden der 3de afdeeling een der observatoren en een tijdelijk klerk niet alleen als vorige jaren des voormiddags, maar ook gedurende een deel van de avonduren ter beschikking van den directeur dier afdeeling gesteld, zoodat voor het werk der 1ste afdeeling ditmaal nog minder tijd dan vroeger beschikbaar was. De vermeerdering van het personeel met een adspirant-observator voor 1905 in uitzicht gesteld, zal althans voor een deel in de behoefte aan meerdere werkkrachten voorzien.

Weerdienst. Het nieuwe reglement voor de behandeling der weerberichten werd in 1904 nog niet vastgesteld. In afwachting daarvan kwamen voorloopig nog enkele wijzigingen in de lijst der telegrammen tot stand. Sinds 1 Mei werd bij de avondtelegrammen uit Engeland ook Dunrossness opgenomen. Den 1sten Augustus werden de telegrammen van 11.30 uur vervroegd 10 uur Gr. tijd, ten einde van deze telegrammen nog te kunnen gebruik maken bij het opmaken der verwachting. Sinds 16 September worden uit Maastricht en Groningen ook telegrammen van 2 uur nam. ontvangen.

In den loop van het jaar werd in het radiaal-telegram uit Hamburg Blacksod vervangen door Malin Head en Münster door Aken.

Over het algemeen komen de berichten uit het buitenland regelmatig en tijdig aan; verbetering was dit jaar te bespeuren in de aankomst der telegrammen uit Frankrijk, hoewel nog dikwijls op de laatste daarvan (meestal Nice en Biarritz) gewacht moest worden. Een uitzondering moet gemaakt worden voor het

telegram uit Vigo dat slechts hoogst zelden zoo vroeg komt dat het bij de verwachting kan dienst doen en vele malen geheel weg bleef.

Bij de verzending van telegrammen van Nederlandsche stations naar het buitenland kwamen weinig onregelmatigheden voor. Enkele klachten over late ontvangst van telegrammen uit het buitenland, doorgezonden naar andere buitenlandsche stations, werden door het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie nauwkeurig onderzocht, waarbij bleek dat slechts een gering deel der vertraging aan de Nederlandsche telegraafadministratie geweten mocht worden. Voor zijn welwillende medewerking bij het tot stand komen van verschillende wijzigingen in den dienst, in het bijzonder ook deze doorgezonden telegrammen betreffende, komt aan het hoofdbestuur de dank van het instituut toe.

Waarnemingen aan het hoofdobservatorium. In de lijst der waarnemingen werd dit jaar geen verandering gebracht.

De barometers van Olland en Newman bleven in gebruik voor de termijnwaarnemingen der luchtdrukking.

Behalve de beide wekelijksche barografen van Richard was sinds 20 Mei een dagelijksche barograaf van Richard met een schaalwaarde van $^1/_3$ m.M. kwik per m.M. geregeld in dienst.

Ook voor de registratie der temperatuur was bijna het geheele jaar behalve een eendaagsche thermograaf vervaardigd door W. C. Olland, een groot-model Richard thermograaf ($^1/_3$° per m.M.) in gebruik.

De op het terrein geplaatste thermometerhutten werden, in verband met de nivelleering van het terrein in 1903, in Januari een weinig verplaatst. Ook de regen- en verdampingsmeters werden daarbij opnieuw opgesteld.

Proeven zijn genomen met een in sommige opzichten verbeterd model van den maximum- en minimum-thermometer van Six. Dit onderzoek was bij het einde van het jaar nog in gang.

De registratie van de windrichting werd aangevuld door het aanbrengen van een anemograaf van A. Sass & C°. te Berlijn, welke evenals de gewone anemograaf in verbinding is gebracht met de as van de windvaan. Onderbrekingen in de registratie ten gevolge van weigeren der pennen of stilstaan van een uurwerk zullen thans hoogst zelden de waarnemingsreeksen onvolledig maken.

Ook voor de windsnelheid is een tweede registratie verkregen door het in dienst stellen van een registreerenden anemometer van Dines. Aan de registratie van den anemometer van Robinson werd in zooverre een wijziging aangebracht dat in plaats van na iedere 5 thans na iedere 25 omwentelingen een contact wordt

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 29 en Maandag 30 October 1905, n°. 254.

N°. 103.

VERSLAG *omtrent het door commiezen der posterijen en klerken der posterijen en telegraphie afgelegde examen ter verkrijging van het telegraafradicaal, gehouden te 's Gravenhage van den 4den tot den 20sten October* 1905.

Samenstelling der commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 September 1905, n°. 3708, was de commissie samengesteld als volgt:

G. J. C. A. Pop, directeur-generaal der posterijen en telegraphie, tevens voorzitter;

A. Kruyt, hoofdinspecteur der telegraphie, tevens plaatsvervangend voorzitter;

C. A. Willemse, directeur van het post- en telegraafkantoor te Zaandam;

T. C. G. ten Bokkel, directeur van het telegraafkantoor te Arnhem;

H. W. van Pesch, directeur van het post- en telegraafkantoor te Lochem;

C. A. Spruyt, directeur van het telegraafkantoor te Venlo;

R. van der Meulen, directeur van het post- en telegraafkantoor te Winschoten;

A. C. Cramwinckel, directeur van het post- en telegraafkantoor te Oldenzaal;

R. J. G. Bakhoven, directeur van het telegraafkantoor te Schiedam;

W. J. Romijn, directeur van het post- en telegraafkantoor te Geldrop.

Regeling van het examen.

Het examen wordt gesplitst in 3 afdeelingen, n.l.:

A. techniek;
B. exploitatie;
C. toesteldienst.

De afdeeling A omvat:

Natuurkunde en techniek.

Eerste beginselen van de leer van het magnetisme en van de electriciteit.

Electrische stroomen en geleidingen.

Kennis van de bij de Rijkstelegraaf in gebruik zijnde Morse-toestellen, micro-telephonen, galvanometers, poolwisselaars en andere commutators, wekkers en batterijen.

Vertrouwdheid met de technische inrichtingen op kleine kantoren.

Het herkennen, localiseeren en opheffen van storingen in toestellen en geleidingen.

Vertrouwdheid met de voorschriften betreffende den technischen dienst, voor zoover die betrekking hebben op den kantoordienst.

De afdeeling B omvat:

Kantoren.

Verhouding tusschen de Rijkstelephoon- en de contrôlekantoren.

Personeel.

Algemeene kennis van de organisatie en dienstverrichtingen van het personeel der posterijen en telegraphie, in het bijzonder van het personeel beneden den rang van commies.

Telegraafverkeer.

Telegraafwet. Rijkstelegraafreglement.

Bekendheid met die bepalingen van het internationaal telegraafreglement, welke de behandeling van telegrammen betreffen.

Algemeene instructie (met uitzondering van de bepalingen omtrent den Hughes-, Bandot- en duplex-toesteldienst, de beursverbindingen, de dagblad- en meteorologische telegrammen, den stormwaarschuwingsdienst, de riviercorrespondentie, den kustwachtdienst en den dienst langs het Noordzeekanaal, alsmede de bijzondere bepalingen voor de kantoren Amsterdam en Rotterdam).

Bekendheid met de instructie voor de Rijkstelephoonkantoren en voor den telegram-telephoondienst voor zoover de wisseling van telegrammen betreft.

Bijzondere bepalingen betreffende het militietelegram.

Tarieven.

Binnenlandsche tarieven.

Tarieven voor telegrammen naar België, Duitschland en Engeland.

Bekendheid met het kantoortarief.

Telegraafverbindingen.

Inrichting van de dradenkaart. Aansluitingen met bijzondere telegraafondernemingen in Nederland.

Geheimhouding en telegramzegels.

Strafbepalingen omtrent de schending van het geheim in zake van telegrammen en het misbruik van telegramzegels.

Voor het examen ter verkrijging van het telegraafradicaal door commiezen der posterijen moet bij de afd. A worden gevoegd:

Kennis van de bij de Rijkstelegraaf in gebruik zijnde relais en centraal-telephoonposten.

en bij de afdeeling B:

Bekendheid met de instructie voor de Rijkstelephoonbureelen.

Hoofdlijnen voor het intercommunaal en internationaal telephoonverkeer.

Idem met de bepalingen, voorkomende in de Wetboeken van Strafvordering en Strafrecht, betreffende de geheimhouding in zake van telegrammen, het misbruik van telegramzegels, het vernielen en beschadigen van telegraafwerken.

Vermits het onderzoek in het onderdeel C overeenkomstig de bestaande bepalingen vóór het examen heeft plaats gehad, moeten de candidaten vóór den aanvang van het examen de te dezer zake verkregen getuigschriften of machtigingen overleggen.

Het examen werd mondeling afgenomen.

Ieder candidaat werd gedurende 1½ uur in elk der afdeelingen A en B ondervraagd, telkens door twee commissieleden, die bij elke zitting, naar de aanwijzing van den voorzitter, onderling afwisselden. Zij vervulden bij beurten de functiën van examinator (ondervrager) en assessor (bijzitter).

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 113 candidaten: 1 directeur van een postkantoor en 112 klerken der posterijen en telegraphie. Tijdens het examen trokken zich 2 klerken der posterijen en telegraphie terug, zoodat door 111 candidaten aan het geheele examen werd deelgenomen.

Uitslag van het examen.

Van deze 111 candidaten hebben 93 aan de eischen van het programma voldaan, doch voor 14 van hen zal hun overigens met goeden uitslag afgelegd examen eerst gevolgen dragen wanneer zij uiterlijk binnen één jaar tevens de bevoegdheid tot zelfstandige uitoefening van den Sounderdienst, het opnemen van telegrammen op het gehoor, hebben verkregen.

18 candidaten werden afgewezen;
13 „ waren onvoldoende in ééne afdeeling;
5 „ „ „ „ twee afdeelingen;
10 „ „ „ „ afdeeling A;
13 „ „ „ „ afdeeling B.

Algemeene opmerkingen.

Afdeeling A.

Vele candidaten gaven blijk zich ernstig op het examen te hebben voorbereid. De kennis van de samenstelling der elementen en de verbindingen daarvan tot eene batterij, de inrichting van de verschillende schrijftoestellen, commutators en wekkers, de vaardigheid in het onderkennen en localiseeren van storingen in geleidingen en toestellen was over het algemeen voldoende te noemen. Beter dan bij vroegere examens bleken de candidaten op de hoogte te zijn van de inrichting en werking der telephoontoestellen.

Bij al dit goede moet echter vermeld worden, dat, waar de theorie met succes bestudeerd was, de practijk dikwijls te wenschen overliet. Zoo waren eenige candidaten wel in staat de stroomloopen te teekenen, maar konden die op een normaal gemonteerde toesteltafel niet dan met moeite aanwijzen; anderen waren niet in staat eene beredeneerde verklaring te geven van het verschil in uitwerking van een electrischen stroom op een toestel- en op een batterij-galvanometer, ofschoon hun de algebraïsche formules, op die zaak betrekking hebbende, niet onbekend waren.

Opmerkelijk mag het verschijnsel genoemd worden, dat een aantal candidaten eene onjuiste voorstelling hadden van de verhouding tusschen den weerstand in en dien buiten de batterij, noodig voor het verkrijgen van het maximum der stroomsterkte.

Afdeeling B.

Evenals bij de afdeeling Techniek kan geconstateerd worden, dat de meeste candidaten zich zeer ernstig hadden voorbereid.

Maar ook hier deed zich het verschijnsel voor, dat candidaten die zich zeer goed den inhoud van reglementen en voorschriften in het geheugen hadden geprent, te kort schoten in de toepassing. Zij waren blijven staan bij het letterlijk van buiten leeren en misten de noodige vaardigheid om lijsten en tabellen vlug en vaardig te raadplegen.

De opmerking is gemaakt, dat vooral zij die op groote kantoren werkzaam zijn, met name te Amsterdam en te Rotterdam, aan dit euvel mank gingen; onder hen waren er zelfs, die met de behandeling van de in de allereerste plaats noodige hulpmiddelen, zooals lijst der kantoren, gemeentenlijst en regeling van het verkeer, ten eenenmale onbekend waren.

Dit getal was echter klein. Er waren ook candidaten die, ofschoon zij nog niet aan den practischen dienst hebben deelgenomen, toch blijk gaven zóó te hebben gestudeerd, dat zij daarvoor spoedig bruikbaar zullen zijn.

De Voorzitter der Commissie,
G. J. C. A. Pop.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 3 November 1905, n°. 258.

N°. 104.

VERSLAG *van het vergelijkend examen voor de betrekking van adspirant-landmeter van het kadaster, gehouden te 's Gravenhage op* 13 *September en volgende dagen.*

's Gravenhage, 18 October 1905.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Financiën.

De Commissie voor het examen van adspirant-landmeter van het kadaster heeft de eer Uwe Excellentie hierbij aan te bieden de schriftelijke opgaven betreffende genoemd examen.

Woensdag 13 September 1905, van 9—$10^1/_2$ uur.

Rekenkunde.

1. Bewijs, dat ieder getal, dat een tweedemacht en waarvan het cijfer der eenheden 6 is, een oneven cijfer op de plaats der tientallen heeft.

2. Een koopman ontvangt koffie van 1,20 de K.G., contant te betalen. Hij doet ze terstond over voor f 1,40 de K.G., de helft te betalen over 6 maanden en een derde gedeelte over 9 maanden. Als hij in 't geheel 25 pct. 's jaars wil winnen, wanneer moet dan de rest betaald worden?

3. Drie personen kunnen samen zeker werk verrichten in $^1/_9$ dag. Begint C eerst mee te werken, nadat A en B de helft gedaan hebben, dan duurt het werk $1^7/_{22}$ maal zoolang. Als gij

weet, dat A in 10 dagen evenveel verricht als B in 12 dagen, bereken dan in hoeveel dagen ieder het werk alleen kan afmaken.

4. Twee vaten samen groot 2,6 H.L. zijn gevuld met wijn; in het kleinste vat is voor f 72 en in het grootste voor f 98. Vult men het kleinste vat met de wijnsoort uit het grootste en dit met de wijnsoort als in het kleinste was, dan is er in beide vaten voor evenveel geld aan wijn. Hoe groot is ieder vat?

5. Bereken tot op $^1/_{100}$ nauwkeurig:

$$12\sqrt{3} + 5\sqrt{2}.$$

Woensdag 13 September 1905, van $1^1/_2$—3 uur.

Stelkunde.

1. Bereken de waarden van x en y, die voldoen aan de vergelijkingen:

$$(2x + y)^{\frac{1}{2}}(y-1)^{-\frac{1}{2}} = \frac{6 - 2\sqrt{2}}{\sqrt{11 - 6\sqrt{2}}}$$

$$(y - 1)^{\frac{1}{2}} = 1 - \sqrt{2x + y}$$

2. Van de vierkantsvergelijking:

$$x^2 - 2(a + 1)x + \tfrac{4}{3}a^2 = 0$$

is één der wortels driemaal zoo groot als de andere. Bereken die wortels en a.

3. Bereken x uit de vergelijking:

$$\frac{\log \dfrac{2}{3^3} + \dfrac{\log x}{\log \dfrac{1}{9}} - \dfrac{7}{5} \log 32^{\frac{1}{7}}}{2 \log \dfrac{3^2}{25} + \log 625 + 4} = -\frac{1}{4}$$

Het grondtal van het logarithmenstelsel is 3.

4. Een rekenkundige reeks bestaat uit 36 termen. Van eene tweede rekenkundige reeks is het aantal termen 12, terwijl de eerste en de laatste term dier tweede reeks achtereenvolgens de helft zijn van de eerste en de laatste term der eerste reeks. Hoeveel termen moet men in elk dier reeksen tusschen twee op elkander volgende interpoleeren, opdat de sommen der beide nieuwe rekenkundige reeksen even groot zijn.

Woensdag 13 September 1905, van 3—4 uur.

Natuurkunde.

1. Gevraagd de inrichting van den Hollandschen verrekijker met behulp van eene duidelijke teekening op te helderen.

2. Van de beide concave spiegels van een telescoop van Gregory heeft de groote een brandpuntsafstand $f_1 = 56$ c.M., de kleine $f_2 = 6{,}3$ c.M., de brandpuntsafstand van het oogglas is $f_3 = 3$ c.M. Het door de beide spiegels gevormde beeld eener planeet valt in de centrale opening van den grooten spiegel.

a) Hoe groot is de onderlinge afstand der beide spiegels?

b) Hoeveel bedraagt de vergrooting?

Afstand van duidelijk zien = 24 c.M.

Donderdag 14 September 1905, van 9—12 uur.

Vlakke en bol-driehoeksmeting.

1. Bereken de waarden van x en y uit de vergelijkingen:

$$Sin\ x + Sin\ y = 1{,}5$$
$$Cos\ x + Cos\ y = 0{,}5$$

2. In driehoek ABC is AD de lijn, die den hoek A in twee gelijke deelen verdeelt, D het snijpunt dier lijn met BC. Wanneer gegeven is de hoek A, $BD = p$ en $DC = q$, vraagt men de onbekende elementen van den driehoek te berekenen. De formules moeten geschikt zijn voor de berekening met logarithmen.

3. Van den boldriehoek ABC is gegeven:

$$a = 54^\circ\ 18'\ 25'' \qquad b = 69^\circ\ 13'\ 15'' \qquad C = 48\ \ 12'\ 10''$$

Bereken den sphericschen straal van den in dezen driehoek beschreven cirkel en den sphericschen afstand van het middelpunt van dien cirkel tot het hoekpunt C.

4. Van den boldriehoek ABC is gegeven $C = A + B$. Bewijs:

$$Cos^2\ \frac{c}{2} = Cot\ A.\ Cot\ B.$$

$$Cos\ C = -\ Tg\ \frac{a}{2}\ Tg\ \frac{b}{2}$$

Donderdag 14 September 1905, van $1^1/_2$—3 uur.

Meetkunde.

1. In △ ABC is AD de hoogtelijn op de basis, AE de lijn, welke ∠ A halveert, BF en CG zijn de loodlijnen, uit de uiteinden van de basis op AE of haar verlengde neergelaten. Men vraagt te bewijzen:
   1°. dat het midden M van BC met de punten D, F en G op één cirkelomtrek ligt.
   2°. dat het oppervlak van △ ABC gelijk is aan dat van een rechthoek, die BF en AG of CG en AF tot opeenvolgende zijden heeft.

2. Van eene regelmatige afgeknotte 4-zijdige pyramide is de hoogte h gegeven. De opstaande zijvlakken maken hoeken van 45° met het grondvlak, terwijl het grondvlak 9 maal zoo groot is als het bovenvlak. Gevraagd den straal van den omgeschreven bol van deze afgeknotte pyramide te berekenen.

De algemeene indruk, dien het examen heeft gemaakt, is evenals in het vorige jaar gunstig te noemen.

Weder was de kennis der candidaten, wat *stelkunde*, *vlakke-* en *bolvormige driehoeksmeting* betreft, ruim voldoende en ook nu behoefde slechts aan enkelen hunner een onvoldoend cijfer te worden toegekend. Werd in het vorige jaar opgemerkt, dat verscheidene candidaten niet genoeg overtuigd schenen te zijn, dat netheid bij het uitvoeren van becijferingen een hoofdvereischte is, ten einde goede resultaten te verkrijgen, ditmaal liet die netheid slechts weinig te wenschen over.

Bij het examen in de *meetkunde* bleek de vaardigheid in het oplossen van vraagstukken niet groot te zijn.

De theorie was over het algemeen voldoende bestudeerd; toch waren er nog te veel candidaten, die van buitengeleerde formules — bijv. van omwentelingslichamen — niet behoorlijk konden afleiden.

Een betrekkelijk groot aantal der candidaten toonde een zeer voldoende studie van de *rekenkunde* te hebben gemaakt.

Over het algemeen liepen de resultaten van het schriftelijk en die van het mondeling onderzoek niet veel uiteen. Slechts in enkele gevallen waren beduidende verschillen op te merken, zoodat of het eene of het andere onderdeel aanzienlijk van invloed was bij de vaststelling van het eindcijfer.

Het onderzoek in *aardrijkskunde* gaf over het algemeen aanleiding tot tevredenheid; zoowel Nederland als andere landen van Europa bleken den candidaten voldoende, soms zelf tot in onderdeelen, bekend.

Het examen in *natuurkunde* en *cosmographie* was over het algemeen bevredigend, dat in *staatsinrichting* zeer bevredigend te noemen.

De *Nederlandsche taal* bleek met vrucht te zijn bestudeerd.

Grove taal- en stijlfouten kwamen in het schriftelijk werk weinig voor.

Bij het mondeling onderzoek bleek bij verreweg de meerderheid der candidaten de kennis van de buigingsvormen, van de spellingregels en van de woordvorming voldoende te zijn. Vrij ingewikkelde volzinnen konden in den regel goed worden ontleed.

Iets minder gunstig moet worden geoordeeld omtrent de kennis van de *Fransche* en *Hoogduitsche talen.*

Soms moest de woordenschat, waarover de candidaten toonden te kunnen beschikken, onvoldoende, in vele gevallen nauwelijks voldoende worden geacht. In den regel konden zij slechts gebrekkig hunne gedachten in deze talen uitdrukken.

Voor het examen in *handteekenen* werd opgegeven een groep van meetkundige lichamen, bestaande uit een cubus, cilinder en driezijdige piramide.

Het *rechtlijnig teekenen* bestond in een eenvoudige constructie van lijnen en cirkels.

Vele candidaten bleken niet voldoende werk van het teekenen te hebben gemaakt.

Het *schoonschrijven* kon in 't algemeen voldoende worden genoemd.

Velen schreven een nette, bijna allen een duidelijk leesbare hand; bij enkelen slechts moest het beslist onvoldoende worden geacht.

De Commissie,

A. Veenhuysen, *Voorzitter.*
P. Zeeman Gz.
A. D. van der Harst.
P. Poot.
L. Looijen.
H. v. d. Briel, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 3 November 1905, n°. 258.

N°. 105.

VERSLAG *van de werkzaamheden van de commissie van aanneming voor adelborst der 2de klasse, 3de afdeeling, bij het Koninklijk Instituut voor de marine te Willemsoord.*

Samenstelling commissie.

Bij Koninklijk besluit van 13 Mei 1905 n°. 35 werd de commissie als volgt samengesteld:

lid, tevens voorzitter, de kapitein ter zee W. J. de Bruyne, commandant van het Koninklijk Instituut voor de marine;

leden:

de kapitein ter zee F. C. E. L. Koster;
de luitenant ter zee der 1ste klasse S. F. Nolst Trenité;
dr. J. Campert, inspecteur van het middelbaar onderwijs;
de heer G. J. Buys, directeur der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amersfoort;

secretaris, aan de commissie toegevoegd, de luitenant ter zee der 1ste klasse S. de Ranitz.

In verband met het overlijden van den kapitein ter zee W. J. de Bruyne, werd bij Koninklijk besluit van 29 Juni 1905 n°. 31 de kapitein ter zee F. C. E. L. Koster benoemd tot lid tevens voorzitter, terwijl in diens plaats benoemd werd tot lid de kapitein ter zee G. F. Tydeman, commandant van het Koninklijk Instituut voor de marine.

Aantal candidaten.

Van de 34 candidaten die zich aanvankelijk hadden opgegeven, behaalden 5 geen diploma bij het eindexamen der hoogere burgerschool, 3 behaalden een onvoldoend cijfer in werktuigkunde (een der vakken genoemd in het eerste lid, sub *a*, van art. 14 van het Reglement voor het Koninklijk Instituut voor de marine), terwijl 1 zich nog vóór het geneeskundig onderzoek terugtrok.

Van de overblijvende 25 candidaten werden 11 bij het geneeskundig onderzoek ongeschikt bevonden, zoodat ten slotte 14 candidaten overbleven.

Wijze van werken van de commissie.

De wijze waarop de commissie te werk ging, berustte overeenkomstig het voorgeschrevene bij artt. 13 en 14 van het Reglement voor het Koninklijk Instituut voor de marine, geheel op het grondbeginsel der nieuwe wijze van aanneming, dat, namelijk, behalve met het door de candidaten afgelegde eindexamen van de hoogere burgerschool — doch hiermede in de eerste plaats — rekening zoude gehouden worden met gegevens die omtrent de candidaten op andere wijze waren verkregen. Zoo zouden leeftijd, mate van physieke geschiktheid en geoefendheid in gymnastiek eveneens hun invloed doen gelden, terwijl de militaire leden van de commissie zich door een persoonlijk onderhoud tevens een nader oordeel zouden vormen over den candidaat als individu; bovendien kon met het schriftelijk eindexamenwerk te rade worden gegaan.

Om zoowel aangaande wetenschappelijke ontwikkeling als aanleg en geaardheid van den candidaat nadere gegevens te verkrijgen, werd aan de hoofden der inrichtingen van onderwijs waar de candidaat gedurende de laatste jaren vertoefd had, de beantwoording van eenige op deze punten betrekking hebbende vragen verzocht.

De antwoorden die op bedoelde vragen inkwamen, gaven over het algemeen blijk met zorg overdacht en geheel onpartijdig te zijn. Uit den aard der zaak waren niet alle antwoorden even volledig, daar het, dit jaar de eerste maal zijnde dat de aanneming op deze wijze geschiedde, niet bij alle directeuren bekend was, dat zulke vragen zouden gesteld worden.

Is dit evenwel later wel het geval, dan zullen naar het oordeel der commissie deze antwoorden nog meer waarde bezitten.

Zoo werd onder meer op deze wijze nagegaan „het verloop der studie", d. w. z. of de candidaat een der klassen van de school gedoubleerd had en waaraan zulks toe te schrijven was; of de rapportcijfers een al of niet regelmatig verloop hadden; of de candidaat behoorde tot de achterlijken, middelmatigen of goeden zijner klasse, enz., terwijl de commissie uit deze antwoorden tevens ontwaarde, of lust tot den zeedienst reeds vroeger was gebleken; of de candidaat kalm en doortastend van aard was; of bij hem orde en netheidszin ontwikkeld waren, enz.

De beoordeeling en samenvoeging van de aangaande iederen candidaat verkregen gegevens werden opgedragen aan twee subcommissiën, te weten: de burgerleden, die de wetenechappelijke ontwikkeling beoordeelden, en de militaire leden, die de gegevens aangaande physiek bewerkten en bovendien den candidaat als individu beoordeelden, zoowel wat houding als wat algemeene ontwikkeling, vlugheid van begrip, aanleg enz. aanging.

Door de militaire leden werd bij het persoonlijk onderhoud in de eerste plaats getracht den candidaat zooveel mogelijk op zijn gemak te stellen en vingen deze leden daartoe het onderhoud, zoo noodig, aan met het informeeren naar familieomstandigheden, jeugdherinneringen, enz. Het geheele onderhoud werd zoodanig geleid, dat zelfs de schijn van een systematische ondervraging er aan ontnomen werd.

De vragen waren van den meest uiteenloopenden aard, b. v. of lust tot den zeedienst reeds lang bij hem aanwezig was en hoe deze ontstond; of hij van sport hield en welk gedeelte daarvan hem het meest aantrok; welke boeken gelezen waren en wat de indruk was, zoowel wat aangaat vorm als inhoud; of hij gereisd had en welke zienswaardigheden door hem bezichtigd waren; of hij van natuurschoon en kunst hield en van welk onderdeel, enz.

De indruk was, dat door bijna alle candidaten de vragen vrij en oprecht werden beantwoord en dat het geheele onderhoud als een gewoon gesprek werd beschouwd.

De beoordeeling der gegevens door de militaire leden geschiedde, ieder voor zich afzonderlijk, door een cijfer toe te kennen. Met de antwoorden der directeuren op de hiervoor bedoelde vragen werd bij het geven der cijfers rekening gehouden. De aldus verkregen cijfers bleken in verreweg de meeste gevallen nagenoeg niet uiteen te loopen, terwijl, waar een eenigszins belangrijk verschil bestond, zonder bezwaar door onderling overleg een cijfer kon worden vastgesteld.

Hierdoor werden de leden in hunne overtuiging versterkt,

dat op deze wijze alleszins betrouwbare gegevens omtrent de candidaten werden verkregen.

Uit de bij het eindexamen der hoogere burgerschool verkregen cijfers werd een herleid eindcijfer afgeleid, waarbij aan verschillende vakken en groepen van vakken een waarde-factor werd toegekend. Deze factoren werden door de commissie in pleno vastgesteld en werd daarbij in de eerste plaats rekening gehouden met de waarde die aan het vak moest gehecht worden met het oog op de te volgen vakopleiding.

De voor de verschillende gegevens toegekende cijfers werden wegens den heterogenen aard dier gegevens niet onmiddellijk samengevoegd, doch verdeeld in drie afdeelingen en wel in:

Afdeeling I, waarin de candidaat op wetenschappelijk gebied wordt beoordeeld en bevattende:

a. het herleide eindcijfer van het eindexamen;

b. het cijfer voor het verloop der studie.

Afdeeling II, behelzende de physieke beoordeeling van den candidaat en onderverdeeld in:

a. het cijfer toegekend voor den leeftijd, waarbij aan een jonger candidaat een hooger cijfer werd toegekend dan aan een ouder;

b. het cijfer voor de physieke geschiktheid, beoordeeld door de medici;

c. het cijfer voor houding, enz. beoordeeld door de militaire leden;

d. het cijfer voor de geoefendheid in de gymnastiek.

Afdeeling III, behelzende de beoordeeling over algemeene ontwikkeling, aanleg, enz.

Om tot het cijfer voor iedere afdeeling te komen, werden op dezelfde gronden en op overeenkomstige wijze als reeds vroeger verklaard, aan de verschillende onderdeelen der afdeeling waardefactoren toegekend.

Ook om deze afdeelingcijfers te combineeren werd weder op dezelfde wijze te werk gegaan en kreeg men door optelling der nieuwe afdeelingcijfers ten slotte een cijfer, dat de onderlinge rangschikking bepaalde.

Wanneer zoodoende door twee candidaten eenzelfde eindcijfer werd verkregen, besliste het cijfer toegekend voor het bij het eindexamen der hoogere burgerschool in eenige hoofdvakken vervaardigde schriftelijk werk, omtrent den voorrang.

De Secretaris, S. de Ranitz.

De Voorzitter, Koster.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 5 en Maandag 6 November 1905, n°. 260.

N°. 106.

VERSLAGEN *van de in* 1905 *gehouden examens, ter verkrijging van akten van bekwaamheid als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres, met een overzicht van den uitslag der examens.*

UITSLAG DER EXAMENS.

Plaatsen, waar de examens zijn afgenomen.	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.
Mannelijke adspiranten.				
Breda	280	103	90	87
Arnhem	210	65	71	74
's Gravenhage . .	220	15	110	95
Amsterdam . . .	154	8	71	75
Leeuwarden . .	180	10	97	73
Zwolle	139	6	79	54
Totaal	1183	207	518	458

Plaatsen, waar de examens zijn afgenomen.	Op-gekomen.	Terug-getrokken.	Af-gewezen.	Toe-gelaten.
Vrouwelijke adspiranten.				
Breda	45	7	10	28
Arnhem	29	1	13	15
's Gravenhage . .	45	2	20	23
Amsterdam . . .	96	5	41	50
Leeuwarden . .	29	„	12	17
Zwolle	16	„	9	7
Totaal	260	15	105	140
Algemeen totaal	1443	222	623	598

In	1881	slaagden	79	van	198	opgekomen	adspiranten;
„	1882	„	169	„	509	„	„
„	1883	„	213	„	777	„	„
„	1884	„	295	„	901	„	„
„	1885	„	372	„	1205	„	„
„	1886	„	374	„	1214	„	„
„	1887	„	329	„	1254	„	„
„	1888	„	363	„	1280	„	„
„	1889	„	425	„	1390	„	„
„	1890	„	392	„	1186	„	„
„	1891	„	486	„	1328	„	„

In	1892	slaagden	524	van	1342	opgekomen	adspiranten;
„	1893	„	573	„	1380	„	„
„	1894	„	566	„	1455	„	„
„	1895	„	565	„	1347	„	„
„	1896	„	472	„	1201	„	„
„	1897	„	462	„	1088	„	„
„	1898	„	460	„	1027	„	„
„	1899	„	431	„	969	„	„
„	1900	„	463	„	1035	„	„
„	1901	„	497	„	1120	„	„
„	1902	„	549	„	1317	„	„
„	1903	„	627	„	1403	„	„
„	1904	„	645	„	1500	„	„

Achter de verslagen is eene tabel gevoegd, bevattende een overzicht van het aantal volledige examens, afgelegd in elk der vakken in het examenprogramma genoemd, en van het aantal malen, dat voor elk dier vakken een voldoend, een onvoldoend eindcijfer of het cijfer 5 (twijfelachtig) is toegekend.

Breda.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, belast met het afnemen der examens ter verkrijging der akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres te Breda in het jaar 1905, heeft de eer U omtrent den uitslag der examens het volgende mede te deelen.

Aantal adspiranten, die:											
zich aanmeldden.		schriftelijk examen aflegden.		mondeling examen aflegden.		zich terugtrokken.		afgewezen werden.		slaagden.	
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
284	45	280	45	269	45	92	7	90	10	87	28

Afgelegde examens.

VAKKEN.	Aantal examens.		Waarvan: Voldoende.		Twijfelachtig.		Onvoldoende.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	216	44	137	34	43	6	36	4
Schrijven	224	41	172	21	41	10	11	10

VAKKEN.	Aantal examens.		Waarvan:					
			Voldoende.		Twijfelachtig.		Onvoldoende.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Nederlandsche taal . .	216	44	124	33	46	6	46	5
Rekenen	225	43	86	21	39	14	100	8
Aardrijkskunde. . . .	214	41	91	24	40	3	83	14
Geschiedenis.	213	44	118	31	35	6	60	7
Kennis der natuur . .	217	41	109	31	32	6	76	4
Methode van opvoeding en onderwijs. . . .	228	43	104	26	45	10	79	7
Handteekenen	177	38	66	16	70	16	41	6

Aan één der mannelijke adspiranten is de akte uitgereikt met een onvoldoend cijfer voor Nederlandsche taal.

Drie mannelijke adspiranten konden, op grond van art. 61, laatste alina, der wet, vrijgesteld worden van het examen in het handteekenen.

Opmerkingen betreffende de examens in de verschillende vakken.

Lezen. Bij een zeer groot aantal, vooral van de mannelijke candidaten, liet het lezen veel te wenschen over. Blijkbaar wordt er weinig werk van gemaakt. Iederen adspirant werd gelegenheid gegeven het te lezen stuk vooraf in te zien. Een moeilijk stuk werd niemand voorgelegd, tenzij hij verklaarde, het te kennen. Toch werd dikwijls aan de eischen van vaardigheid, natuurlijkheid, beschaafdheid, gezwegen nog van andere, niet voldaan.

Nederlandsche taal. Van het schriftelijk werk werd het eerste gedeelte over het geheel beter gemaakt dan het tweede. De meesten hadden het gedicht, dat in proza moest worden overgebracht, vrij goed begrepen. Wegens onbeholpenheid of

slordigheid van de uitdrukking der gedachten kon evenwel niet dikwerf een hooger cijfer dan 6 (voldoende) worden toegekend. Het scheen, dat velen er naar gestreefd hadden, zich op ongewone wijze uit te drukken, wat in de meeste gevallen geen gunstige resultaten opgeleverd had. De inhoud der opstelletjes, uit het tweede gedeelte van het schriftelijk werk, beantwoordde vaak niet aan het doel, waarmede ze waren opgegeven: er bleek niet uit, of de candidaat de beteekenis van het gegeven woord kende. De zinnetjes waren dikwijls zeer onbeduidend, het verschil in beteekenis tusschen de zinverwante woorden kwam weinig of niet uit.

Bij het onderzoek naar de kennis der spraakkunst schoten velen te kort, waar het de toepassing gold van hetgeen zij in dit vak geleerd hadden, of zij toonden wel allerlei namen te kennen, doch geen duidelijk begrip te hebben van hetgeen er mee bedoeld wordt.

Er was door verschillende candidaten betrekkelijk veel gelezen en verscheidene hadden enkele werken uit de 17de eeuw of uit den allerlaatsten tijd met vrucht bestudeerd.

Daartegenover staan andere, die verklaarden nooit een literair werk voor hun genoegen te hebben gelezen. Hun kennis van de voortbrengselen der Nederlandsche letterkunde, die zij gelezen hadden om aan de eischen van het examen te voldoen, was onbeteekenend of verward. Van eenigen invloed hunner lectuur op hunne ontwikkeling kon geen sprake zijn.

Rekenen. Het ingeleverde schriftelijk werk was, over het algemeen genomen, zeer onvoldoende. Beter waren de uitkomsten van het mondeling examen, welke echter evenmin bevredigend konden genoemd worden. Evenals vorige jaren bleek de leer der verhoudingen en der afhankelijkheid van grootheden door velen oppervlakkig bestudeerd. Ook de verklaring der vierkantsworteltrekking was dikwerf onvoldoende. Niet zelden kwam het voor, dat men eigenschappen onberispelijk wist te formuleeren, doch ze niet kon toepassen.

Aardrijkskunde. De studie van de hoofdpunten der wis- en natuurkundige aardrijkskunde was door velen blijkbaar verwaarloosd.

Bij nog meerdere was dit het geval met die van de aard-

rijkskunde van Nederland. Verschillende examinandi zeiden zelfs van meening te zijn, dat op het examen voor de hoofdakte geen onderzoek gedaan werd naar laatstgenoemd onderdeel van het programma.

Met de kennis van Oost- en West-Indië, van de landen van Europa en van de vreemde werelddeelen was het beter gesteld. Menigmaal kon een adspirant zich niet of zeer moeilijk oriënteeren op een hem voorgelegde blinde kaart.

Geschiedenis. De resultaten van het onderzoek zijn nagenoeg dezelfde als het vorige jaar. Alleen zij opgemerkt, dat bijna de helft van hen, die voldeden, een hooger cijfer dan 6 behaalden, aan vijftien candidaten eene 8, aan vijf eene 9 en aan twee eene 10 werd toegekend. De meeste candidaten waanden zich het best thuis in de oude geschiedenis, maar veelal bleken zij er geen denkbeeld van te hebben, waarom de geschiedenis der oude volken, bepaaldelijk van de Grieken en Romeinen, zoo belangrijk voor ons is. Van Pericles en Augustus wisten sommigen niet meer dan den naam. Velen verklaarden, dat zij de nieuwste geschiedenis weinig of niet bestudeerd hadden. Zoolang de algemeene geschiedenis niet onder de verplichte leervakken aan alle inrichtingen tot opleiding van onderwijs is opgenomen, kunnen de candidaten een geregelde leiding in dat vak volstrekt niet ontberen. Ook zou de Commissie beperking van de stof en duidelijker omschrijving van de exameneischen wenschelijk achten.

Kennis der natuur. De kennis van den bouw en de verrichtingen van het menschelijk lichaam was bij het meerendeel der candidaten voldoende. Ook die van de beginselen der plant- en dierkunde gaf over het algemeen reden tot tevredenheid. Toch waren er niet weinigen, die een van beide laatstgenoemde onderdeelen verwaarloosd hadden. Het groote aantal onvoldoende of twijfelachtige cijfers voor het geheele vak moet in de eerste plaats toegeschreven worden aan de meestal zeer geringe kennis van de beginselen der natuurkunde, van de samenstelling der dampkringslucht en van de eenvoudigste verbrandingsverschijnselen.

Methode van opvoeding en onderwijs. De uitslag van het

examen in dit vak, vooral wat punt *a* van het programma betreft, was niet gunstig. Slechts weinigen wisten zeer eenvoudige leerstof uit de verschillende vakken oordeelkundig te behandelen of toonden op de hoogte te zijn van eene verstandige inrichting van het leerplan.

Voor schriftelijk werk was bijna zonder uitzondering de laatste opgave ter bewerking gekozen. Niet zelden kon aan het opstel een voldoend cijfer worden toegekend. Velen konden echter de algemeene beweringen in hun opstel geuit, niet door voorbeelden toelichten.

Handteekenen. In slechts weinige gevallen kon het teekenen naar wandplaat of blokmodel met een voldoend cijfer gewaardeerd worden. Het mondelinge gedeelte van het examen was in het algemeen beter dan vorige jaren. De meeste adspiranten bleken voldoende kennis te bezitten van een goeden leergang voor het teekenonderwijs op de lagere school.

Breda, 23 September 1905.

De Voorzitter,
L. MICHIELS.

De Secretaris,
J. F. CLERX.

Arnhem.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Regeling van het examen.

De regeling van het examen, die in het jaar 1904 gevolgd werd, bleef in hoofdzaak onveranderd.

Uitslag van het examen.

TABEL A.

AANTAL ADSPIRANTEN											
die zich aan-meldden.		die schriftelijk examen deden.		die mondeling en schriftelijk examen deden.		die zich terug-trokken.		die werden afgewezen.		die slaagden.	
M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.
215	29	210	29	198	29	53	1	71	13	74	15

TABEL B.

VAKKEN.	Aantal volledige examens.		WAARVAN:					
			voldoende.		twijfelachtig.		onvoldoende.	
	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.
Lezen	184	29	103	24	49	5	32	0
Schrijven	188	29	172	25	14	4	2	0
Nederlandsche taal . .	183	29	89	17	34	8	60	4
Rekenen	169	29	68	17	33	3	68	9
Aardrijkskunde. . . .	176	28	115	17	14	1	47	10
Geschiedenis.	176	29	104	16	19	4	53	9
Kennis der natuur . .	176	29	90	17	25	3	61	9
Methode van onderwijs en opvoeding. . . .	180	28	107	17	29	6	44	5
Handteekenen	143	28	86	17	36	7	21	4

Uit deze tabel blijkt, dat van de mannelijke candidaten, die examen deden, ruim 37 % slaagde, van de vrouwelijke ruim 51 %.

Twee, die slaagden, konden op grond van de laatste alinea van art. 61 der Onderwijswet van het examen in het handteekenen worden vrijgesteld. Aan 2 candidaten werd de akte uitgereikt met een onvoldoend cijfer voor de Nederlandsche taal.

Opmerkingen, de examens in de verschillende vakken betreffende.

Het lezen. Het onderzoek in dit vak leidde in betrekkelijk zeldzame gevallen tot een meer dan bevredigend resultaat. De leestoon en in het bijzonder de accentueering, waren bij velen niet in overeenstemming met den inhoud, zelfs bij candidaten, die bij nader onderzoek blijken gaven, het gelezene voldoende te verstaan. De oorzaak moet wel gezocht worden in de weinige zorg, die de onderwijzers na hun eerste examen

aan dit vak besteden. Bij geregelde oefening in het luid lezen zouden de meeste, zoo niet alle candidaten, kunnen voldoen aan de eischen, door de Commissie gesteld.

De Nederlandsche taal. In het schriftelijk werk kwamen grove fouten tegen vervoeging en verbuiging vrij zelden voor.

De paraphrase was over het geheel zeer middelmatig uitgewerkt. Het tweede gedeelte van het taalwerk, opgaven over het hedendaagsche taalgebruik, was door de groote meerderheid der candidaten beter gemaakt dan het eerste. Eigenaardig is het, dat juist in het gebruik van het gemakkelijkste woord *overmoedig* de meeste fouten werden gemaakt. Vele candidaten meenden door de *afleiding* van het woord tot de tegenwoordige beteekenis te kunnen komen, en zoo gebeurde het niet zelden, dat daden van *waren moed* tot de *overmoedige* werden gebracht.

De Commissie zou het zeer wenschelijk achten, dat de candidaten meer schriftelijk werk maakten, dan thans veelal geschiedt, en dat zij zich vooral toelegden op een eenvoudige uitdrukking hunner gedachten.

De stukken, die bij het lezen werden gebruikt, dienden mede als uitgangspunt van het onderzoek naar de grammaticale kennis. Dit onderzoek bepaalde zich tot de verschijnselen die in het stuk zelve voorkwamen en daaruit konden worden verklaard. Herhaaldelijk bleek het, dat candidaten zich bij dit deel hunner studie hadden bepaald tot het leeren van een handboek, zonder dat zij voor de uitkomsten toepassing hadden gezocht in de levende taal, zoodat de verklaring van termen, van vormen en van de betrekking tusschen zinnen en zindeelen, over het algemeen gebrekkig was.

In de studie der letterkunde valt vooruitgang te bespeuren, wat wel te danken zal zijn aan eene betere gelegenheid tot voorbereiding, in de laatste jaren door goede cursussen gegeven. Bij enkele candidaten, vooral bij hen die vermoedelijk eene geregelde leiding hadden gemist, waren de resultaten onbevredigend. Voorname voortbrengselen waren door hen vaak slechts fragmentarisch bestudeerd en meestal zonder eenig verband met den schrijver en den tijd, waarin zij ontstonden.

Schrijven. Aangaande dit vak nam de Commissie merkbaren vooruitgang waar. Slechts tweemaal moest een onvoldoend, slechts achttienmaal een twijfelachtig cijfer worden toegekend. Doorgaans was het schrijven op het bord beter dan dat op het papier.

Rekenen. De uitkomst van het schriftelijk onderzoek was zeer onbevredigend. Hoewel de opgaven niet moeilijk waren, leverden 120 van de 214 mannelijke en 11 van de 29 vrouwelijke candidaten onvoldoend werk in. Het komt de Commissie voor, dat de beoefening van het practisch rekenen, door de meeste candidaten, na het behalen van de onderwijzersakte, verwaarloosd is.

Het resultaat van het mondeling onderzoek was over het geheel gunstiger, hoewel opgemerkt moet worden, dat nog aan 60 mannelijke en 7 vrouwelijke candidaten voor dit gedeelte een onvoldoend cijfer moest worden toegekend. De overige candidaten gaven blijk, dat zij de theorie der rekenkunde vrij goed bestudeerd hadden.

Aardrijkskunde. Het examen in de aardrijkskunde leverde vrij bevredigende resultaten op. Dat de candidaten eigenmachtig de eischen van het programma hadden beperkt, kwam minder vaak voor dan bij een voorgaand examen, toen velen blijk gaven, de studie der niet-Europeesche landen geheel te hebben verwaarloosd. Over het algemeen moest de kennis van dit onderdeel dit jaar voldoende worden genoemd. Dit kan niet worden gezegd van de bekendheid met Nederland en zijne bezittingen meer in bijzonderheden. Vooral bij het onderzoek naar dit punt van het programma kwam uit, hoe betrekkelijk weinigen nog in staat zijn, eene kaart verstandig te lezen, wat toch noodig is, zal van het ontwikkelend aardrijkskundig onderwijs sprake kunnen zijn.

De verklaring der verschijnselen uit de natuurkundige aardrijkskunde liet bij te velen nog zeer veel te wenschen over.

Door afwezigheid van alle mathematische voorbereiding moest voor wiskundige aardrijkskunde vaak een onvoldoend cijfer worden gegeven. De verontschuldiging van vele candidaten, geen globe tot hunne beschikking te hebben gehad, kon niet afdoende heeten, daar ook zonder dit hulpmiddel goed inzicht zeer wel te verkrijgen is.

Geschiedenis. De Commissie kan tot hare voldoening verklaren, dat van de studie der algemeene geschiedenis ernstiger werk is gemaakt dan in de vorige jaren. In het bijzonder is dit het geval met de nieuwe en nieuwste geschiedenis. Slechts aan weinige candidaten moest dan ook een laag cijfer worden toegekend, terwijl velen het tot een meer dan voldoend en een goed cijfer brachten.

De resultaten zouden echter nog gunstiger geweest zijn, indien, wat veelal niet geschiedt, aan de geschiedenis des vaderlands dezelfde zorg werd besteed als aan de algemeene geschiedenis.

Kennis der natuur. Aan de helft der candidaten moest een lager cijfer dan 6 worden toegekend.

De leer der krachten en der beweging en de eenvoudigste verbrandingsverschijnselen waren over het algemeen onvoldoende bestudeerd.

Eenvoudige vragen over andere dan gewervelde en gelede dieren werden in den regel niet beantwoord.

Methode van onderwijs en opvoeding. In weerwil van de gematigdheid harer eischen zag de Commissie zich genoodzaakt in vele gevallen een onvoldoend of twijfelachtig cijfer toe te kennen. Dikwijls ontbrak het den candidaten zoowel aan inzicht in de wijze, waarop het onderwijs dienstbaar kan worden gemaakt aan de verstandelijke en zedelijke vorming der leerlingen, als aan een helder begrip van de beginselen, waarop de methode voor eenig leervak, die men beweerde te kennen, berust. Voor de verdeeling en rangschikking der leerstof reikte de blik van den examinandus menigmaal niet verder, dan de klasse, waarin hij gewoonlijk werkte.

De Commissie heeft gemeend meer waarde te moeten hechten aan vertrouwdheid met slechts ééne methode, dan aan eene oppervlakkige kennis van verschillende leergangen.

Handteekenen. De Commissie kon over het algemeen vooruitgang constateeren. Evenwel blijft de practijk van het teekenen zoover achterstaan bij de theorie, dat den candidaten niet genoeg kan worden aanbevolen, zich meer op het prac-

tische teekenen toe te leggen, wil hun dit bij hun onderwijs op de lagere school te stade komen.

Aldus opgemaakt te Arnhem, den 7den September 1905.

Namens de Commissie van examen,

De Voorzitter,
B. DINGEMANS.

De Secretaris,
J. J. MOOLHUIZEN.

's Gravenhage.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij ministerieele beschikking van 30 Mei 1905, n°. 3964[1], afdeeling Onderwijs, belast met het afnemen van het examen ter verkrijging van de akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres, heeft de eer, U omtrent den uitslag van het examen het volgende mede te deelen.

Candidaten.	Aantal van hen, die						
	zich hebben aangemeld.	het examengeld hebben gestort.	zijn opgekomen bij het schriftelijk examen.	zich terugtrokken na het schriftelijk examen.	zich terugtrokken tijdens het mondeling examen.	zijn afgewezen.	zijn geslaagd.
Mannelijk. . .	224	220	220	3	12	110	95
Vrouwelijk . .	45	45	45	0	2	20	23

Het examen gaf de volgende uitkomsten:

VAKKEN.	Aantal volledige examens.		Waarvan:					
			Voldoende.		Twijfelachtig.		Onvoldoende.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	211	44	186	38	0	0	25	6
Schrijven	213	44	205	42	0	0	8	2
Nederlandsche taal . .	211	44	151	36	7	1	53	7
Rekenen	213	45	129	34	3	0	81	11
Aardrijkskunde	210	45	94	24	4	1	112	20
Geschiedenis	210	45	135	31	2	1	73	13
Kennis der natuur . .	211	45	120	31	0	0	91	14
Handteekenen	205	42	142	22	15	0	48	20
Methode van opvoeding en onderwijs	213	44	158	31	1	0	54	13

Vier mannelijke adspiranten werden toegelaten, ofschoon zij een onvoldoend cijfer (4) hadden voor Nederlandsche taal.

Zes mannelijke adspiranten genoten vrijheid van het examen in het handteekenen, op grond van art. 61, laatste lid, der wet op het lager onderwijs.

Opmerkingen aangaande de examens in de verschillende vakken.

Lezen. Het werktuigelijk lezen komt — naar het schijnt — bij de voorbereiding voor dit examen niet tot zijn recht. De Commissie neemt hierop de aandacht te moeten vestigen. Het verkeerd leggen van den klemtoon, het weglaten van de *n* aan het eind van woorden en lettergrepen en vooral het gemis aan gevoel bij het lezen van poëzie zijn gebreken, die telkens weer te voorschijn komen. Meer werk wordt gemaakt van het verstaan en het verklaren van het gelezene. In dit opzicht is vooruitgang te bespeuren.

Schrijven. Uit de cijfers voor het schrijven blijkt, dat de resultaten van dit vak reden geven tot tevredenheid.

Nederlandsche taal. Het schriftelijk werk was bevredigend, voor zoover het den inhoud van de opstellen en de bewerking der paraphrase betreft.

Minder voldaan was de Commissie over de kennis der spraakkunst. Zoowel taalfouten, die het schriftelijk werk ontsierden van overigens niet onontwikkelde candidaten, als weinig inzicht in sommige onderdeelen van de spraakleer bij anderen, geven haar aanleiding om er op aan te dringen, dat toch de studie der grammatica niet worde verwaarloosd en dat er, bij het leveren van schriftelijk werk, gelet worde op de toepassing der bestudeerde regels.

De kennis van schrijvers uit de 19de eeuw was niet onvoldoende. Ook hadden de meeste candidaten een of meer werken van de jongere letterkundigen na 1880 gelezen. Voor de meesten bestaat de letterkunde van de 18de eeuw uit een paar vertoogen van Van Effen en een overzicht van „Sara Burgerhart" van Wolf en Deken. De Commissie meent, zoolang het programma van dit examen onveranderd blijft, er op te moeten wijzen, dat dit niet voldoende kan worden geacht, wat die eeuw betreft. Van eenige stukken uit de 17de eeuw — meestal van Vondel of Hooft, bijna nooit van Cats — was behoorlijk werk gemaakt.

Rekenen. De oplossing der vraagstukken kan over het algemeen voldoende genoemd worden, ofschoon vele candidaten te kort schoten in de bewerking van eene opgave, die in het bijzonder aan de practijk ontleend was.

De theorie der rekenkunde was door vele candidaten niet voldoende bestudeerd. Het inzicht in de theorie der worteltrekking, der evenredige afhankelijkheid en der reeksen was vaak gering.

Naast enkele goed onderlegde candidaten waren er veel, die tenauwernood voldoende konden geacht worden.

Het komt de Commissie voor, dat er te weinig zorg besteed wordt aan de studie van dit belangrijk vak.

Aardrijkskunde. Het onderzoek naar de kennis in dit vak had in zeer vele gevallen een onbevredigend resultaat.

Bij de wis- en natuurkundige aardrijkskunde bleek menig candidaat tevreden te zijn met het „woord". Van doordringen tot het „begrip" geen sprake. Vele vragen bleven onbeantwoord, zoodra zij op andere wijze gesteld waren, dan in de beknopte handleidingen geschiedt.

De kennis van de kaart was in zeer vele gevallen bedroevend gering. Vooral was dit het geval bij de werelddeelen en Nederlandsch Oost-Indië. Degelijke bestudeering van den atlas kwam maar zelden aan het licht.

Geschiedenis. Afgezien van enkele candidaten, die van goede studie blijk gaven, moet de Commissie mededeelen, dat de kennis bij velen, die een voldoend cijfer behaalden, toch niet meer dan middelmatig was. De oude klacht, dat bij sommige examinandi de studie der vaderlandsche geschiedenis niet tot haar recht komt, of zelfs geheel verwaarloosd schijnt, moet ook thans herhaald worden. Daarentegen mag de Commissie met genoegen getuigen, dat het gebruik van een historischen atlas schijnt toe te nemen.

De klacht van enkele candidaten, dat men, niettegenstaande ijverige studie, „er de geschiedenis niet in kon krijgen" bewijst wel, dat goede leiding ook voor dit vak eene behoefte is.

Op de lectuur van goede monographieën, naast het leerboek, vestigt de Commissie de aandacht.

Kennis der natuur. De uitslag van het examen kan niet bevredigend genoemd worden. Waar de kennis der physica te wenschen overliet bleek dit dikwijls een gevolg van de omstandigheid, dat de besproken verschijnselen niet werden waargenomen.

Bij niet weinig candidaten was slechts geringe kennis aanwezig van de meest voorkomende planten.

Door een aantal candidaten was de studie der verbrandingsverschijnselen en van de samenstelling der dampkringslucht verwaarloosd. Wat er bij zulke candidaten van de kennis van voeding en ademhaling terecht kwam, behoeft niet te worden gezegd. Daar tegenover staat het verblijdende feit, dat menig candidaat met blijkbare opgewektheid het een en ander uit het gebied der levende natuur had waargenomen.

Handteekenen. De meeste candidaten waren voldoende geoefend in het teekenen van de groep; grove fouten in verhouding en richting kwamen daarbij niet voor.

Sommigen wisten door het aanbrengen der schaduw het totaalbeeld redelijk weer te geven.

Ook het plaatteekenen gaf reden tot tevredenheid, hoewel het percentage der voldoende teekeningen kleiner was dan dat der groepteekeningen.

Minder gunstig was het resultaat bij de perspectief en de methodiek. Vele examinandi waren niet voldoende onderlegd in het maken van eene eenvoudige perspectievische constuctie. Ook van het ontstaan eener perspectievische afbeelding wisten velen zich geen rekenschap te geven.

De toepassing der perspectievische verschijnselen bij het afbeelden van voorwerpen uit het dagelijksch leven liet te wenschen over. Velen hadden niet de vaardigheid om een dergelijk voorbeeld dragelijk te schetsen; iets, waaraan de Commissie veel waarde hecht.

Sommige candidaten kenden eene of andere methode slechts bij naam, of hadden daarvan eene onbeduidende studie gemaakt.

Methode van onderwijs en opvoeding. Van betrekkelijk veel candidaten was het schriftelijk werk onvoldoende, door gebrek aan juiste onderscheiding. Meestal ook leverde bij die examinandi het mondeling onderzoek onbevredigende uitkomsten op.

Slechts zeer enkelen verklaarden in het geheel geen leerwijzen voor de vakken van het lager onderwijs te hebben bestudeerd; toch bleek bij niet weinigen de kennis van dit onderdeel eenzijdig, gebrekkig en verward; eenzijdig, dewijl vaak van slechts ééne methode voor een vak was kennis genomen; gebrekkig en verward, doordat menigeen zich met beknopte overzichten had tevreden gesteld, zonder de methoden zelve ter hand te nemen. Anderen wisten wel vele bijzonderheden eener methode, maar de hoofdzaken waren hun niet helder geworden.

De kennis, onder punt *d* gevraagd, was bij een groot aantal candidaten beneden peil. De Commissie constateert echter met genoegen, dat enkelen een zeer lofwaardige uitzondeing maakten; inzonderheid waren enkele opstellen over het onderwerp

uit de geschiedenis van onderwijs en opvoeding bijzonder goed te noemen.

De Commissie eindigt dit verslag met Uwe Excellentie dank te zeggen voor het in haar gestelde vertrouwen.

's Gravenhage,
——————— 13 September 1905.
Utrecht,

L. Wichers,
Voorzitter.

L. Gerhardt,
Secretaris.

Amsterdam.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij beschikking van 30 Mei 1905, n°. 3964[1], afdeeling Onderwijs, heeft de eer Uwer Excellentie te berichten, dat in de regeling van het examen geenerlei wijziging werd gebracht, en dat in de uitkomsten, vooral bij de mannelijke adspiranten, weder vooruitgang viel op te merken.

De zoo noodige gelegenheid tot het ontvangen van leiding bij de studie voor de hoofdonderwijzersakte breidt zich uit, en het komt der Commissie voor, dat daarvan meer en beter gebruik gemaakt wordt. Eén belangrijk onderdeel van de vorming van den onderwijzer schijnt daarbij echter verwaarloosd te worden: de uitspraak der Nederlandsche taal. Het heeft bij de mondelinge examens — ook in andere vakken dan het lezen — de aandacht getrokken, dat de beschaafde uitspraak der moedertaal, vooral bij de mannelijke adspiranten, vaak veel te wenschen overliet; buitendien viel er te klagen over slordigheid, niet slechts in de uitspraak der woorden, maar ook in de uitdrukking der gedachten.

Het examen gaf de volgende uitkomsten:

VAKKEN.	Aantal volledige examens.		Waarvan:			
			voldoende.		onvoldoende.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	148	92	118	76	30	16
Schrijven	149	93	149	90	„	3
Nederlandsche taal	148	92	106	73	42	19
Rekenen	150	93	97	47	53	46
Aardrijkskunde	149	93	107	61	42	32
Geschiedenis	149	93	99	59	50	34
Kennis der natuur	150	93	101	74	49	19
Handteekenen	141	87	118	75	23	12
Methode van opvoeding en onderwijs	150	91	92	65	58	26

Het eindcijfer 5 (twijfelachtig) behoefde niet te worden toegekend.

Vrijstelling van het examen in handteekenen werd genoten door zeven mannelijke en vier vrouwelijke candidaten. Vier mannelijke en drie vrouwelijke candidaten verkregen de akte, ofschoon hun voor Nederlandsche taal een onvoldoend eindcijfer moest worden gegeven.

Opmerkingen aangaande de examens in de verschillende vakken.

Lezen. Aan den eisch van het programma „nauwkeurig en natuurlijk lezen met eene beschaafde uitspraak" werd zelden voldaan. Door de meeste candidaten wordt blijkbaar het technisch lezen niet voldoende beoefend. Velen hadden den inhoud van het gelezene in zijn geheel niet overzien, wat vaak reeds bleek uit den toon, waarop zij lazen, uit het leggen van den klemtoon. Gewoonlijk gaf het onderzoek naar het verstaan der onderdeelen meer bevredigende uitkomsten.

Schrijven. Dit onderdeel van het examen geeft geene aanleiding tot het maken van bijzondere opmerkingen.

Nederlandsche taal. De meeste candidaten toonden wel kennis van de beginselen der spraakkunst te bezitten, maar velen hunner hadden die niet behoorlijk verwerkt. Zij wisten vrij spoedig een zinsdeel, een woord of een taalvorm te benoemen, doch werd hun naar het waarom gevraagd, dan kwam dikwijls uit, dat zij het juiste inzicht wisten.

Eenzelfden indruk gaf het onderzoek naar de bekendheid met de voornaamste voortbrengselen der Nederlandsche letterkunde. Vele kenden wel den inhoud der door hen gelezen werken — vooral die van de letterkundigen uit het tijdperk van 1830 tot 1880 — doch slechts weinigen toonden, dat zij met oordeel gelezen hadden.

De opstellen over: een dramatisch werk van Hooft, een blijspel van Langendijk, of Max Havelaar, stonden voor het meerendeel, wat den inhoud betreft, hooger dan die over een der andere onderwerpen, al waren er onder de laatste ook enkele, die uitmuntten. Gebrekkig echter was niet zelden de wijze, waarop de gedachten waren uitgedrukt. In gelijke mate kwam dit voor bij de bewerking der tweede taalopgave: het met eigen woorden weergeven van den inhoud van een fragment uit Potgieter's „'t Was maar een weesje!"

Met nadruk wijst de Commissie er op, dat om aan de vereischten van het programma behoorlijk te kunnen voldoen, het geregeld maken van schriftelijk werk noodig is.

Rekenen. De eischen voor het schriftelijk rekenen waren zeer bescheiden. Toch hadden 65 van de 154 mannelijke en 53 van de 96 vrouwelijke adspiranten daarvoor een onvoldoend cijfer. Het ontbrak hun aan vaardigheid en nauwkeurigheid in het cijferen. Vooral kwam dit sterk uit bij het 5de vraagstuk, eene eenvoudige opgave omtrent renteberekening uit de praktijk: slechts 69 van de 250 adspiranten hadden hiervoor eene voldoende oplossing ingeleverd.

Wel gelukte het sommigen van hen, wier schriftelijk werk onvoldoende was, door een goed mondeling examen een voldoend eindcijfer te behalen. Maar velen bleken, ook bij het mondeling onderzoek, onvoldoende voorbereid te zijn. Meer-

malen kwam het zelfs voor, dat een adspirant, met een voldoend of meer dan voldoend cijfer voor het schriftelijk werk, bij het mondeling examen zich zoo weinig onderlegd toonde, dat het eindcijfer toch onvoldoende moest zijn. De kennis van de theorie van het rekenen liet vooral bij de vrouwelijke adspiranten veel te wenschen over. Velen toonden niet meer te kunnen voldoen aan de eischen voor dit vak gesteld ter verkrijging van de akte volgens art. 56*a*. Blijkbaar hadden zij zich meer toegelegd op de studie van reeksen en worteltrekking; toch werden ook in de kennis van deze onderdeelen groote leemten opgemerkt. De leer der evenredige afhankelijkheid van grootheden was door velen slecht bestudeerd.

Aardrijkskunde. Vooral in de kennis der wis- en natuurkundige aardrijkskunde was over het geheel vooruitgang merkbaar, al kwam ook thans weder aan den dag, dat vele candidaten nog te weinig door eigen waarneming het geleerde hadden aangevuld of verwerkt.

De topografische kennis der landen van Europa en die der vreemde werelddeelen was dikwijls beter dan die van Nederland en zijne bezittingen.

Geschiedenis. De geschiedenis der 19de eeuw was blijkbaar door de groote meerderheid der candidaten beter bestudeerd dan vroeger het geval was, met uitzondering echter van de gebeurtenissen na het jaar 1870, die in den regel slecht bekend waren.

Aan de matige eischen, die het programma stelt betreffende de geschiedenis der oudheid en die der middeleeuwen konden de meeste candidaten voldoen.

De kennis der geschiedenis van het vaderland liet nog altijd bij velen te wenschen over. Het komt der Commissie voor, dat bij de voorbereiding voor dit examen de candidaten te veel vertrouwen op de kennis, verworven voor het examen van onderwijzer, in plaats van grondiger te studeeren met het oog op het examen van hoofdonderwijzer.

Bij voortduring blijft de Commissie het gebruik van een historischen atlas bij de studie ernstig aanbevelen.

Kennis der natuur. Het onderzoek in dit vak leverde bevredigende uitkomsten op.

Vooral was vooruitgang op te merken in het streven om door eigen waardeering natuurverschijnselen te leeren kennen.

Het meest lieten nog te wenschen over het inzicht in de verbrandingsverschijnselen en de kennis van de levensverrichtingen van mensch, dier en plant.

Handteekenen. De uitkomsten waren over het algemeen gunstig, vooral wat betreft het teekenen naar de natuur.

Enkele candidaten schenen van meening te zijn, dat grondige kennis der theorie een groot tekort aan technische vaardigheid wel zou kunnen goed maken.

Methode van onderwijs en opvoeding. De indruk, dien de Commissie verkreeg van het schriftelijk werk was niet gunstig. Vele candidaten leverden onvoldoend werk en slechts aan het werk van 10 % der candidaten kon het predikaat ruim voldoende of goed worden toegekend. Gelukkig leverde het mondeling onderzoek beter resultaten. Voor zoover dit liep over de punten *b* en *c* van het programma, kon de Commissie over het geheel tevreden zijn. Opgemerkt dient echter te worden, dat enkelen hunne kennis van de methodiek van lezen, schrijven en rekenen — reeds geëischt bij het onderwijzersexamen — niet hadden onderhouden en uitgebreid.

Wat punt *a* betreft, vond de Commissie bij vele candidaten gemis aan voldoend inzicht in de wijze, waarop het schoolonderwijs kan worden dienstbaar gemaakt aan de verstandelijke en zedelijke vorming der leerlingen.

Van punt *d* hadden de candidaten zich gewoonlijk afgemaakt met het — en dan nog slecht — memoriseeren van een klein leerboekje. Een enkele maal had een candidaat een paedagogisch werk van een der oudere of nieuwere schrijvers gelezen.

Namens de Commissie,

J. C. Fabius,
Voorzitter.

M. H. van Gestel,
Secretaris.

Leeuwarden.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij beschikking van 30 Mei 1905, n°. 3964[1], afdeeling Onderwijs, belast met het afnemen der examens te Leeuwarden, ter verkrijging der akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres, heeft de eer Uwe Excellentie het volgende mede te deelen.

De regeling van het examen was bijna gelijk aan die van 1902. Voor het onderzoek in elk vak was 45 minuten beschikbaar, behalve voor lezen en paedagogiek, voor welke vakken samen 45 minuten waren uitgetrokken. Steeds werd na $1\frac{1}{2}$ uur examineeren eene korte pauze gehouden tot ontspanning van examinatoren en examinandi en voor eene goede ventilatie van de zaal, behalve den middag van den tweeden dag van elke groep.

De sub-commissie voor lezen en paedagogiek was over bovenstaande regeling niet ten volle tevreden, wat te begrijpen is, als men bedenkt, dat de leden elke $\frac{3}{4}$ uur tweemaal een waardeeringscijfer moeten vaststellen en er dan veel te weinig tijd overblijft vooral voor het onderzoek van die candidaten, die even boven of even beneden het cijfer 5 dienen te worden gewaardeerd. Daar ook de sub-commissie voor de Nederlandsche taal klaagde over te weinig tijd, zoodat het examen in de letterkunde niet tot zijn recht kon komen, werd de meening geuit, dat slechts eene vermeerdering van het aantal leden der Commissie tot 17 in plaats van 15 afdoende verbetering zou kunnen brengen.

Algemeen was de klacht, dat vele jongelieden, die wel ijverig hadden gestudeerd, toch de akte niet konden verkrijgen, omdat hun goede hulp en leiding bij de studie had ontbroken. Zij peuteren in een handboek, maar het levende woord van een goed onderwijzer, dat samenhang brengt en een algemeenen kijk geeft op de dingen, hadden zij moeten missen. Daarom werd het wenschelijk geacht, dat het aantal cursussen voor de hoofdakte werd uitgebreid.

Het Rijk zou daartoe kunnen steunen de cursussen, die reeds getoond hebben levensvatbaarheid te bezitten, inzonder-

heid om daardoor hen te gemoet te komen, wier financieele krachten tekort schieten voor het betalen der cursusgelden.

Ook zou het Rijk bij gemeentebesturen invloed kunnen uitoefenen om cursussen in het leven te roepen.

Het bezoeken van ver afgelegen cursussen is dikwijls moeilijk en kostbaar. In dit laatste is door de Exploitatie-maatschappij der Staatsspoorwegen belangrijk te hulp gekomen door het verminderd tarief voor hen, die aan of nabij de lijnen van den Staat wonen. Dit ten zeerste waardeerende, rees bij de Commissie de vraag, of door den invloed van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid op het bestuur der Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij en der locaalsporen niet een soortgelijk gunstig gevolg voor onderwijzers in andere streken zoude kunnen worden verkregen.

De sub-commissie voor kennis der natuur inzonderheid klaagde er over, dat het examen-programma te beknopt was gesteld. Na de toelichting van die sub-commissie was de geheele Commissie van meening, dat een meer gedétailleerd programma aan zeer veel candidaten te stade zou komen.

Omtrent den uitslag der examens geven de volgende staten inlichting.

CANDIDATEN.	Aantal candidaten, die						
	zich hebben aangemeld.	het examengeld hebben betaald.	hebben deelgenomen aan het schriftelijk examen.	zich terugtrokken: vóór het mondeling examen.	zich terugtrokken: tijdens het mondeling examen.	werden afgewezen.	de akte verwierven.
Mannelijke . .	182	180	180	4	6	97	73
Vrouwelijke . .	29	29	29	0	0	12	17
Totaal .	211	209	209	4	6	109	90

Tabel van examens, in elk vak afgenomen.

VAKKEN.	Aantal afgelegde examens.	Voldoende 6—10.	Onvoldoende 1—4.	Twijfelachtig 5.
Mannelijke candidaten.				
Lezen	174	123	32	19
Schrijven	172	162	5	5
Nederlandsche taal	175	83	72	20
Rekenen	171	81	56	34
Aardrijkskunde	172	98	50	24
Geschiedenis	172	89	64	19
Kennis der natuur	172	82	56	34
Handteekenen	172	70	69	33
Onderwijs en opvoeding	174	84	58	32
Vrouwelijke candidaten.				
Lezen	29	17	8	4
Schrijven	29	24	2	3
Nederlandsche taal	29	21	5	3
Rekenen	29	15	8	6
Aardrijkskunde	29	20	6	3
Geschiedenis	29	14	10	5
Kennis der natuur	29	16	7	6
Handteekenen	29	15	7	7
Onderwijs en opvoeding	29	13	16	0

Twee mannelijke candidaten werden niet in handteekenen geëxamineerd, daar zij in het bezit waren eener akte volgens art. 61.

Aan vier mannelijke candidaten werd de akte toegekend, niettegenstaande zij een onvoldoend eindcijfer hadden voor de Nederlandsche taal.

Ten aanzien der onderscheidene examenvakken valt het volgende op te merken:

Lezen. Het *nauwkeurig* lezen liet, enkele uitzonderingen daargelaten, weinig te wenschen over; op eene beschaafde uitspraak echter werd door velen onvoldoende gelet.

Menig candidaat *las minder natuurlijk,* doordien niet levendig werd beseft, dat toon, accent en tempo in overeenstemming moeten worden gebracht met den aard der leesstof.

Bij verklaring van het gelezene kwam niet zelden een groot gebrek aan algemeene ontwikkeling aan het licht.

Schrijven. Bij het schrijven op het schoolbord leverden de meeste candidaten goed werk, sommigen zelfs zeer goed.

Het schrijven op papier was in den regel minder en vooral het loopend schrift soms gebrekkig.

Nederlandsche taal. Het schriftelijk werk bestond uit zeven opgaven over een vers van Da Costa, getiteld: „De Stem", en een opstel over een letterkundig werk, waarin iets gehekeld wordt, of over een werk, waaruit de levensbeschouwing van den auteur blijkt.

31 candidaten hadden voor het opstel tot onderwerp gekozen „25 jaren" van Da Costa; 29 „Warenar" van Hooft; 28 „Kleine Johannes" van Van Eeden; 21 „Max Havelaar" van Multatuli; 16 „Hagar" van Da Costa; 10 „Jan, Jannetje, enz." van Potgieter; 9 „Spiegel der Vaderlandsche Kooplieden" van Langendijk; 6 „Majoor Frans" van Bosboom-Toussaint; 5 „Palamedes" van Vondel; 5 „Op hoop van zegen" van Heijermans; 5 „Het huis Lauernesse" van Bosboom-Toussaint; 4 „Wederzijds Huwelijkschbedrog" van Langendijk, terwijl nog 30 andere onderwerpen waren gekozen door 1 of 2 of 3 candidaten.

Sommigen waren niet gelukkig geweest in de keuze van hun onderwerp; ze leverden wel een tamelijk goed opstel, maar waren in gebreke gebleven den inhoud van het werk in verband te brengen met de levensbeschouwing van den schrijver. Zoo was het bv. met hen, die tot onderwerp gekozen hadden „Lucifer" van Vondel of „De Zeestraet" van Huygens.

Over het algemeen was het opstel aanmerkelijk beter dan het taalwerk over „De stem."

Wat het mondeling gedeelte van het examen betreft, verdient het opmerking, dat velen niet in staat bleken eenvoudige

taalverschijnselen te verklaren. Over het algemeen schijnt de taal te veel geleerd te worden uit het leerboek en te weinig aan de hand van de levende taal.

Bij het examen in de letterkunde bleek gedurig gebrek aan algemeene ontwikkeling; vooral de kennis der schrijvers van de 17de eeuw en die van de nieuwste litteratuur was vaak zeer oppervlakkig Vele candidaten hadden nooit een litterair tijdschrift ingezien, vaak zelfs niet eens gezien; enkelen kenden niet een bij naam. Ook waren veelal niet de beste uitgaven gebruikt bij het bestudeeren van enkele producten, die voor wat dieper studie waren uitgekozen.

Rekenen. Het schriftelijk rekenen zou zeker beter resultaat hebben opgeleverd, als de candidaten de opgaven meer zorgvuldig gelezen en overdacht hadden, voor ze de oplossing ondernamen. In het geheel werd nu gemiddeld het cijfer $5\frac{1}{2}$ toegekend.

Bij het mondeling examen bleek, dat de theorie in het algemeen wel bestudeerd, maar het onderling verband der stellingen en de kracht van vele bewijzen niet begrepen was. Zeer weinigen waren in staat een eenigszins vlot en logsich betoog te leveren ter verklaring van eenvoudige eigenschappen.

Aardrijkskunde. Over het algemeen gaf het examen in aardrijkskunde tamelijk geode resultaten.

Nochtans was het getal candidaten, die blijk gaven *alle* onderdeelen grondig te hebben bestudeerd, betrekkelijk gering. Maar al te dikwijls ontbrak een goed inzicht in de wis- en de natuurkundige aardrijkskunde.

Geschiedenis. Ook het onderzoek in het vak „geschiedenis" leverde vrij bevredigende resultaten op. Toch zou het getal van hen, die een onvoldoend cijfer verkregen, ongetwijfeld geringer zijn geweest, indien onderscheidene mannelijke candidaten de historische kennis, welke zij vroeger hadden verworven, door eene flinke repetitie hadden bevestigd.

Aan onze koloniale geschiedenis wordt nog altijd te weinig zorg besteed.

Ook verzuimen nog velen het gebruik van een historischen atlas.

Kennis der natuur. Bij de physica toonden veel candidaten hoofdzakelijk het leerboek tot grondslag van hunne studie gelegd te hebben, waarvan het gevolg was, dat het hun aan grondige kennis en juist inzicht ontbrak. Daarentegen bleken anderen, wier studie meer op waarneming gegrond was, aan de gestelde eischen behoorlijk te kunnen voldoen.

De kennis van verbrandingsverschijnselen was, behoudens enkele uitzonderingen, uiterst gering.

De plantenkennis was over het algemeen niet onvoldoende, hoewel ook hier weer vele candidaten blijk gaven, de levende planten niet in voldoende mate te hebben bestudeerd.

Beter stond het met de kennis van den bouw en de levensverrichtingen van het dierlijk lichaam; voor dit onderdeel kon doorgaans een voldoend cijfer worden toegekend.

Teekenen. Bij het *natuurteekenen* bleek het herhaaldelijk, dat vele candidaten niet in staat waren de uit het boek aangeleerde perspectievische wetten toe te passen. De omtrekken werden vaak in veel te zwarte en dikke lijnen weergegeven, terwijl de schaduw somstijds geheel ontbrak.

Bij het *plaatteekenen* was de reproductie van den vorm meestal gebrekkig en liet de zuiverheid der lijnen nog al eens te wenschen over. Door het examen in *methodiek* werd bevestigd, wat reeds gebleken was bij het natuurteekenen omtrent de toepassing der veelal uit het hoofd geleerde perspectievische wetten. Het onderzoek naar de *kennis van een goeden leergang* gaf weinig verblijdende resultaten. De meeste candidaten hadden aan dit, voor onderwijzers toch zoo gewichtig onderdeel, weinig aandacht geschonken.

Wel konden de meeste candidaten de auteurs van veel gebruikte platencollectiën noemen, maar een onderzoek naar de kennis der regels, die de methodische rangschikking der wandplaten bepalen, leverden weinig bevredigende uitkomsten.

Verder was de uiterst geringe kennis der meest elementaire meetkundige eigenschappen zeer hinderlijk bij het ontwerpen van eenvoudige constructies ten dienste van het teekenen naar de wandplaten.

De methode voor onderwijs en opvoeding. Bij het schriftelijk werk voor dit onderdeel van het examen viel het op, dat slechts

bij uitzondering een opstel gevonden werd zonder taalfouten. Ook de inhoud en vooral de logische indeeling der opstellen liet te wenschen over, zoodat de sub-commissie tot de veronderstelling kwam, dat de candidaten zich niet voldoende oefenen in het maken van schriftelijk werk voor dit vak.

Het mondelinge examen leerde, dat aan de punten *a* en *d* van het programma nog te weinig zorg besteed wordt, terwijl de klacht, die het vorig jaar door de Commissie te Groningen geuit werd, herhaald moet worden, dat velen zich tevreden hadden gesteld met een uittreksel uit verschillende leerwijzen te bestudeeren, in plaats van moeite te doen om bv. twee leerwijzen door vergelijking goed te leeren kennen.

De Commissie voornoemd,

C. R. Prakken, *Voorzitter.*
E. H. Boddé, *Secretaris.*

Zwolle.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij beschikking van Uwe Excellentie van 30 Mei 1905, n^0. 3964[1], afdeeling Onderwijs, heeft de eer te berichten, dat de inrichting van het examen geheel gelijk was aan die van het vorig jaar.

Bij deze inrichting is ook het vak lezen bij paedagogiek gevoegd, ten einde aan Nederlandsche taal en letterkunde meer tijd te besteden. De ondervinding heeft echter geleerd, dat noch lezen, noch paedagogiek voldoende tot zijn recht komt, waarom de Commissie de wenschelijkheid uitspreekt, dat volgende examens zoodanig worden ingericht, dat aan deze twee zoo gewichtige vakken evenveel tijd kan worden gegeven als aan de andere.

Lezen. Ook dit jaar werd aan de candidaten, behalve het fragment ter bespreking, een eenvoudig stuk proza voor het technisch lezen voorgelegd. Dit laatste werd thans ook vooraf aan den candidaat ter lezing gegeven.

Vele candidaten maakten nog fouten tegen de beschaafde uitspraak, terwijl anderen niet in staat bleken eenvoudig proza natuurlijk te lezen. De Commissie meent daarom nogmaals de wenschelijkheid te moeten uitspreken van oefening in het overluid lezen.

Bij de bespreking van den inhoud der gelezen fragmenten bleek het aan de Commissie, dat sommige candidaten slechts met moeite den gedachtengang konden weergeven. Omtrent woordverklaring waren de resultaten over het geheel gunstiger.

Schrijven. De resultaten van het examen in dit vak waren over het algemeen weinig meer dan voldoende.

Schoon schrift kwam slechts zelden voor, terwijl dat op het bord bij de meeste candidaten beter was dan het schrift op het papier.

Ned. taal- en letterkunde. Het eerste deel van het schriftelijk werk — opgaven over „De Stem" van Da Costa — was bij ongeveer de helft der candidaten onvoldoende; het tweede deel — een letterkundig opstel — was over het geheel voldoende.

Het mondeling onderzoek gaf den indruk, dat vele candidaten de spraakkunst niet oordeelkundig hadden bestudeerd; inzonderheid bleek dit, wanneer zij het geleerde moesten toepassen op de levende taal.

In de spelling toonde bijna geen enkel candidaat een goed inzicht te hebben, en toch mag dit inzicht, naar de meening der Commissie, niet ontbreken, onverschillig aan welk spellingstelsel men de voorkeur wenscht te geven.

Het letterkundig gedeelte gaf meer reden tot tevredenheid: van de voornaamste producten op dit gebied had het meerendeel der candidaten behoorlijk kennis genomen. Opmerking verdient, dat ook de letterkundige beweging der laatste vijf en twintig jaren door de meesten met eenige, door sommigen zelfs met bijzondere aandacht was gevolgd.

Rekenen. De ongunstige uitkomst van dit examen is in geen geringe mate veroorzaakt door het schriftelijk werk. Zoo had bv. ruim 50 % der candidaten vraagstuk n°. 5, eene zuiver theoretische opgave, òf in het geheel niet, òf zeer onvoldoende opgelost.

Bij het mondeling examen bleek meermalen, dat de candidaten niet gewoon waren zich rekenschap te geven van de bewerkingen, die zij uitvoerden.

Dikwijls kwam het voor, dat een candidaat eene bekende

stelling begon te bewijzen, maar tot zijn eigen verbazing het bewijs niet tot een goed einde kon brengen. De leer der evenredige afhankelijkheid blijft het zwakke punt van velen.

Aardrijkskunde. De kennis van Nederland was bij de meerderheid der candidaten voldoende, — die van onze bezittingen in Oost en West liet daarentegen veel te wenschen over; — die van Europa was zeer voldoende, terwijl de studie der andere werelddeelen blijkbaar door velen het minst beoefend of wel geheel verwaarloosd was. Het onderzoek naar de kennis der wis- en natuurkundige aardrijkskunde leverde bevredigende resultaten. Het gebruik der globe was slechts weinigen onbekend; het bepaalde zich echter in den regel enkel tot het oplossen van de allereenvuodigste vraagstukken.

Geschiedenis. De Commissie zag tot haar leedwezen, dat dit vak door velen verwaarloosd was. Aan meer dan de helft der candidaten toch moest een onvoldoend of twijfelachtig cijfer worden toegekend.

Bij niet weinigen ontbrak zelfs de kennis van de meest belangrijke gebeurtenissen, en waar deze nog wel aanwezig was, miste men dikwijls het juiste inzicht in het onderling verband der feiten, terwijl men zich blijkbaar niet altijd voldoende rekenschap gegeven had van de beteekenis van verschillende woorden en uitdrukkingen uit het leerboek.

Menig candidaat schijnt leiding, ook bij de studie in dit vak, niet te kunnen ontberen.

Kennis der natuur. De Commissie constateert met genoegen, dat in de kennis van het geluid, het licht en de electriciteit eenige vooruitgang is te bespeuren. Het is echter te betreuren, dat die vooruitgang dikwijls samenging met of misschien slechts mogelijk werd door minder voldoende studie van de andere hoofdstukken.

De kennis der verbrandingsverschijnselen en van de samenstelling der lucht liet ook nu weer te wenschen over, terwijl dáármee in overeenstemming ook de kennis van ademhaling en assimilatie nog al te vaak onvoldoende bleek.

De kennis der dieren bepaalde zich bij vele candidaten tot die der eerste klassen van de gewervelde dieren, terwijl van de

planten in den regel ook slechts enkele van de hoogere vormen waren behandeld; naar eenige bekendheid met cryptogamen en hare ontwikkeling werd, op een paar uitzonderingen na, steeds te vergeefs gezocht.

Teekenen. De opmerkingen, in vorige verslagen herhaaldelijk voorkomende, betreffende de weinige geoefendheid der candidaten, moeten ook nu weder gemaakt worden. Meer in het bijzonder wijst de Commissie er op, dat het begrijpen der perspectief bij velen te wenschen overlaat. Dit bleek voortdurend, als gevraagd werd, hoe eenig perspectievisch verschijnsel bij het natuurteekenen wordt toegepast en aan de leerlingen verklaard moet worden. De Commissie schrijft dit toe aan het bestudeeren van de doorzichtkunde als op zich zelf staand vak, waarbij het maken van perspectievische constructies geheel op den voorgrond treedt, in plaats van de perspectief te bestudeeren in direct verband met de practische oefeningen in het natuurteekenen.

Gaarne had de Commissie voor het natuurteekenen een eenvoudig voorwerp uit het dagelijksch leven genomen, dat in algemeenen vorm weinig afwijkt van eene groep meetkundige lichamen, doch zij meende dit te moeten nalaten wegens de stellige voorschriften van het examen-programma.

Onderwijs en opvoeding. In de opstellen werd het gekozen thema over het geheel oppervlakkig behandeld; vaak waren ook stijl en inkleeding gebrekkig.

Bij het mondeling examen leverde het onderzoek naar die algemeene kennis, welke de candidaten uit boeken hadden kunnen putten, bevredigende resultaten op; zeer velen echter bleken hun werk in de school gedachtenloos en met weinig inzicht te verrichten. De Commissie kreeg den indruk, dat deze slechts zelden daaromtrent voorlichting hadden gevraagd of ontvangen.

Slechts weinigen hadden eene eenigszins grondige studie gemaakt van de geschiedenis der onderwijsleer en van het schoolwezen.

Uitslag der examens.

VAKKEN.	Aantal volledige examens.		Waarvan					
			voldoende.		twijfelachtig.		onvoldoende.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	134	16	87	13	13	1	34	2
Schrijven	135	16	100	11	9	1	26	4
Nederlandsche taal . .	134	16	76	10	7	3	51	3
Rekenen.	134	16	53	4	15	1	66	11
Aardrijkskunde . . .	135	16	88	11	8	1	39	4
Geschiedenis	134	16	59	9	17	3	58	4
Kennis der natuur . .	133	16	66	10	17	2	50	4
Teekenen	127	16	82	8	1	0	44	8
Onderwijs en opvoeding	134	16	80	14	14	1	40	1

Eén mannelijke candidaat behaalde de akte, ofschoon hij een onvoldoend cijfer (4) voor Nederlandsche taal had.

Zes mannelijke candidaten genoten, op grond van art. 61, laatste lid, der wet op het lager onderwijs, vrijstelling van het examen in het teekenen.

Namens de Commissie,

TH. RUYS J.PZN., *Voorzitter.*
G. KUIPERS, *Secretaris.*

(Volgt 37*.)

Schriftelijke opgaven bij de hoofdonderwijzers-examens in 1905.

NEDERLANDSCHE TAAL.

Te Breda en Arnhem.

a. (1½ uur.)

Geef eene paraphrase van het onderstaand gedicht in goed proza.

LEVENSBESCHOUWING.

AAN EEN VADER.

Een heilwensch bij de wieg? Wat wilt ge U zelf bedriegen?
De tranen van het kind, ziedaar zijn voorgevoel! —
Wie louter weelde spelt, heet zijn ervaring liegen,
Of doet den langen tocht, onwetend van zijn doel.

't Wicht schreit totdat het slaapt, en 't lacht soms onder ['t schreien;
De dichtkunst heeft geen beeld, dat beter 't leven schetst.
Eens durfde Uw hart als 't mijn, zich met een Eden vleien:
Ons beide heeft de slang der kennis vroeg gekwetst.

Zij doet het allen, vriend! De schitterende idealen
Verdwijnen, als de voet de grens bereikt der jeugd,
En waarheids zonnelicht moog 't pad des mans bestralen;
Ach! weelde en vreugd zijn heen — ons blijft slechts plicht [en deugd.

O, laat mijn hart den Heer dan voor Uw lievling vragen,
Dat hij reeds vroeg, altijd, het leven dus beschouw', —
Al moog zijn jonge borst dan schaars van wellust jagen,
Nooit stelt hem 't lot te leur, — nooit foltert hem berouw.

De beêvaartganger zet door brandende woestijnen
Met staf en waterflesch den tocht blijmoedig voort:
Soms moge ons 't leven meer dan zulk een reize schijnen, —
Heil, ruste, zaligheid woont slechts in beter oord!

POTGIETER.

b. (1¼ uur.)

1. Breng twee der onderstaande uitdrukkingen, ieder in een voorbeeld in den vorm van een opstelletje te pas, zoodat de beteekenis duidelijk blijkt:

eene *argelooze* vraag,
een *phantastisch* tooneel,
eene *overmoedige* daad,
een *bedenkelijk* geval.

2. Gebruik twee van de volgende stellen woorden of uitdrukkingen in zinnen, zoodat het verschil in beteekenis duidelijk uitkomt:

overbodig — overtollig,
aanhalen — aanvoeren,
te beurt vallen — ten deel vallen,
te koop loopen met — veil hebben.

Te 's Gravenhage.

a. (1¼ uur.)

1. Geef den inhoud van dit sonnet met uw eigen woorden nauwkeurig terug. (Spelling van DE VRIES en TE WINKEL).

Op het overlijden van C. P. HOOFT,
Raet en out Burghermeester van Amsterdam.

Treck om 't Raetheerlijck lijck geen droeve torenklock:
Het burgherlijck beklagh zal dese baer geleien.
De ballingh, weeu en wees beluien hier met schreien
Hun' waert, haer' man, haer' vooght, daer 't leven uit vertrock.

Hangh aen den wand van 't Koor dien Burghermeersters rock,
Dien tabbert, wijd van baet- en staetzucht afgescheien,
Dien deeghlijckheit hem gingh zoo onbesproken breien:
Hier aen heeft Eighebaat niet d'alderminste vlock.

Dat nu Amstelredam in 't roukleet valle aen 't huilen:
Haer zeghenrijcke beurs ontbeert een haerer zuilen,
Haer raethuis een pilaer. Hoe druckt ons dit verlies!

Doch troost u, rijcke Stadt, men zal u zaligh noemen;
Als Room Fabricius' en Katoos deught wil roemen,
Zeg: HOOFT dat was de man waer door mijn glori wies.

VONDEL.

2. Behandel kort: de modaliteit.

a. Wat is zij?
b. Waardoor wordt zij uitgedrukt?
c. Behandel voor zoover de tijd het u toelaat een of meer van de manieren, waarop ze wordt uitgedrukt.

b. ($1\frac{1}{2}$ uur.)

Opstel naar keuze over één der volgende onderwerpen:

(Spelling van DE VRIES en TE WINKEL.)

1. Onze vlag.
2. Hengelaars.
3. Volksdeugden en volksgebreken.
4. HUYGENS' „Zeestraat" of „Voorhout van 's Gravenhage".
5. H. C. POOT of R. FEITH.
6. Bespreek het karakter van *Sinjeur Semeyns* of van *Eline Vere.*

Te Amsterdam.

a. (1¼ uur.)

. . . Zoo de wereld wist,
Wie in die kist
Wordt weggedragen,
Licht liet haar onze klacht niet koel,
Licht dat we een zweem van meegevoel,
Iets vochtigs in hare oogen zagen!
Pas dertien jaar! — Eer lentelucht
In bloesem hope gaf op vrucht,
Den schralen stengel afgebroken;
Pas dertien jaar! — En naar den geest
Nooit jong geweest,
In schaâuw des wederspoeds ontloken;
Pas dertien jaar! . . . Maar reeds genoeg
Geklaagd; — bij wat zij dulde en droeg,
Viel 't sterven lichter dan het leven.
Wat was, eer moeder de oogen sloot,
Haar liefde groot!
Wat bleek haar trouwe sinds verheven!
Daar is een armoê, die 't gemoed
Vereelten doet,
Totdat de hand of rooft of bedelt;
Maar, ter beschaming van wie goud
Het hoogste goed des levens houdt,
Ook eene ontbering, die veredelt!
En deze alleen was in de kluis
Der weduw' t'huis;
Zij leerde bidden — werken — dragen, —
En maakte 't kampen met het lot
Voor moeder en voor kind genot,
Zoo vaak heur pogen scheen te slagen!

1. Geef den inhoud van regel 7—24 nauwkeurig met eigen woorden weer.

2. *a.* Verklaar den naamval van *wat* (14), *wie* (22) en *goed* (23).

b. Geef taalkundige benoeming van *wie* (2), *liet* (4), *wat* (16) en *sinds* (18).

b. (1½ uur.)

Opstel naar keuze over één der volgende onderwerpen:

1. Onze vijand is ons vaak van grooter nut dan onze vriend.
2. Natuurgenot.
3. Hetzij ghij speelt voor stom of spreekt,
   Let altijd in wat kleet ghij steeckt.
   (Een van VONDEL's opschriften in den Schouwburg).
4. Eén der dramatische werken van P. C. HOOFT.
5. Eén der blijspelen van P. LANGENDIJK.
6. MAX HAVELAAR.

Te Leeuwarden en Zwolle.

a. (1¾ uur.)

DE STEM.

1. Een speeltuig is het hart, een luit!
En 't zijn de tonen, die zij uit,
Als wij gevoelen, willen, handelen!
Ja! wordt de ziel zich-zelf gewaar,
Het is het trillen van een snaar,
Waarover Englenvingren wandelen!

7. Een toon gegrepen! Levenssmart!
Een tweeden! Heiliging van 't hart!
Een derden! Dichteridealen!
Een vierden! Dreunende oorlogsmoed,
Die weergalmt in het bruisend bloed,
En overgaat in zegepralen!

13. En of de toon, die hier ontspringt,
Verheffend of weemoedig klinkt,
Verkondigen gelaat en oogen!
Geheel het lichaam houdt de maat,
Die 't Goddelijke kunsttuig slaat,
Waardoor ons leven wordt bewogen!

19. Maar, als die wondre cither speelt,
En aan het stofkleed mededeelt
Den indruk, door den geest ontvangen,
Wie drukt den trouwsten nagalm uit
Van dat betooverend geluid,
Waaraan de Geesten zelve hangen?

25. Gij zijt het, adem onzer borst!
Gij, stroom van lucht! die door den dorst
Des vuur'gen harten ingezogen,
En, gloeiend weder uitgestort,
Zijn echo over de aarde wordt,
Op zilvren wieken uitgevlogen!

31. O zachte, teedre, lieve maagd,
Wier schudloos hart in stilte klaagt
Bij 't eerst ontluiken van de liefde!
't Is de enk'le stem, die u verraadt,
Voor wie haar melody verstaat,
Ofschoon gij zwijgt van 't geen u griefde!

37. Zoon van den bliksemenden krijg!
Dat slechts uw stem ten hemel stijg'!
En alle weerstand is verdwenen!
Achilles heft den krijgskreet aan —
De Grieksche vluchtelingen staan,
En 't Trooische leger stuift uit éénen!

43. En gij! verheven dichtrenrij!
O! van uw lippen wenschen wij
De helmelstreelende gezangen!
Geen onbezielde strook papier
Is waard de klanken van uw lier,
Is waard uw adem op te vangen!

49. Men zinge uw Ilias, Homeer!
Geen gouden stift, geen zwanenveer
Vermag haar in het hart te schrijven!

Gelijk de zwervende Rhapsood [1])
Haar in de boezems overgoot
En boven 't eeuwgegolf deed drijven!

I. DA COSTA.

[1]) *Rhapsood* = iemand, die bij feestelijke gelegenheden gedichten van Homerus voordroeg.

1. Verklaar de beteekenis van regel 4, van *stofkleed* (r. 20) en van *griefde* (r. 36; is dit de gewone beteekenis van het woord?); verklaar, wie *zijn* is (r. 29).
2. Welk woord of welke uitdrukking zoudt ge vóór r. 16 kunnen invullen, om het verband duidelijker te maken met het voorafgaande?
3. Welke woorden in r. 22, r. 41, r. 44 en r. 49 moeten eenen zwaren klemtoon hebben en waarom?
4. Verdeel het geheele vers in eenige deelen en wijs duidelijk aan, hoe die deelen één geheel vormen.
5. Ontleed in zinnen r. 46—48; benoem ook r. 38 en r. 40 als zinnen en zeg, wat er bij is op te merken.
6. Verklaar den naamval van *toon* (r. 7).
7. Verklaar de vorming van de woorden *zegepralen* (r. 12) en *ontluiken* (r. 33).

b. (1 uur.)

Maak een opstel over:

een onzer *drama's blijspelen* of *prozawerken*, waarin iets scherp g e h e k e l d wordt;

of

een product onzer letterkunde, onverschillig van welken aard, waaruit de l e v e n s b e s c h o u w i n g van den schrijver duidelijk blijkt.

N.B. Laat vooral goed uitkomen, welken indruk het door u gekozen werk bij de lezing heeft gemaakt. Wil er bovendien aan denken, dat het tot de voornaamste producten onzer letterkunde moet kunnen worden gerekend.

REKENEN.

Te Breda en Arnhem.

(2 uur.)

1. Een graanhandelaar verkoopt van eene partij tarwe het derde deel en 10 H.L. tegen f 8, en de rest tegen f 6,50 den H.L., waardoor hij f 45 wint. Had hij de geheele partij tegen f 7,30 den H.L. kunnen verkoopen, dan zou hij f 66 gewonnen hebben. Bereken de grootte der partij en den inkoopsprijs.

2. Eenige personen hebben onderling eene som geld te verdeelen. Waren er 4 personen meer, dan kreeg ieder f 15 minder; waren er echter 10 personen meer, dan kreeg elk f 25 minder.

Hoeveel personen zijn er en hoe groot is de te verdeelen som?

3. Op zeker oogenblik, tusschen half drie en drie uur, is de verhouding van de hoeken, die de uur- en de minuutwijzer van een goed geregeld uurwerk maken met de lijn, die het middelpunt der wijzerplaat met het uurcijfer 6 verbindt, gelijk 5 : 3. Hoe laat is het op dat oogenblik?

4. Verdeel elken term van de reeks 10, 80, 640 enz. zóó in drie deelen, dat daardoor eene nieuwe meetkundige reeks ontstaat. Bepaal de som van de eerste 15 termen der nieuwe reeks.

5. Van een rechthoekigen driehoek zijn de rechthoekszijden 105 c.M. en 140 c.M. Bereken den inhoud van het lichaam dat ontstaat door dezen driehoek om zijne hypotenusa te laten wentelen ($\pi = {}^{22}/_{7}$).

Te 's Gravenhage.

($1\frac{3}{4}$ uur.)

I. Iemand kan eene partij aardappelen, ingekocht à f 2,25, verkoopen tegen f 3,— den H.L. Hij berekent dan slechts

30 % te zullen winnen, wijl een deel der aardappelen bedorven is. Hoeveel pct. zou hij gewonnen hebben als er driemaal zooveel aardappelen bedorven waren?

II. Er zijn 3 partijen graan van f 8,50, f 7,50 en f 10,— per H.L. De eerste partij is 20 H.L. minder dan de tweede, en de derde is de helft van de eerste en tweede partij samen. Door elkaar gemengd is de waarde van 1 H.L. f 8,60. Bepaal de grootte van elke partij.

III. Een rechthoekig plein, waarvan lengte en breedte zich verhouden als 4 : 3, wordt vergroot. Bij de breedte komt echter 3 maal zooveel als bij de lengte, waardoor het plein een vierkant wordt van $20\frac{1}{4}$ A. oppervlakte. Hoeveel M². is het plein grooter geworden?

IV. Iemand moet volgens een overeenkomst 4 jaar lang elk jaar f 2000 betalen. Welke som moet hij op den vervaldag van den eersten termijn storten om deze schuld in eens af te doen. Men rekent 4 % 's jaars samengestelden intrest.

V. A. gaat van X. naar Y. en legt per uur 5400 M. af. Drie uur later vertrekt uit Y. een rijtuig naar X. met een snelheid van 11.4 K.M. per uur. Als het rijtuig 8 K.M. van X verwijderd is, moet A. nog 20 K.M. afleggen om te Y. te komen. Hoever ligt X. van Y.?

Te Amsterdam.

($1\frac{3}{4}$ uur.)

(De opgave behoeft *niet* te worden herhaald;
alleen het *nommer* is genoeg).

1. Drie kapitalen, samen f 27 400, staan respectievelijk uit à 4, 3 en 5 % 's jaars en brengen samen in 1 jaar 1146 Gld. rente op.

Het *tweede* kapitaal is 1400 Gld. kleiner dan het *eerste*.
Hoe groot is elk dezer kapitalen?

2. Gegeven: a oude ellen $= b$ meters.
c Rijnl. voeten $= d$ Parijsche voeten.
e oude ellen $= f$ Parijsche voeten.
g meters $= h$ Rijnl. voeten.

Bewijs: $a \times c \times f \times g = b \times d \times e \times h$.

46

3. Als een koopman 3,8 % tarra toestaat bij den verkoop eener partij goederen, wint hij 14,7 %.

Hoeveel % zal hij winnen, zoo hij 7,7 % tarra toestaat en den prijs 3 $^7/_{31}$ % lager stelt dan de eerste maal?

4. Iemand heeft een hollen cilinder te maken, waarvan inwendig de hoogte gelijk is aan de middellijn van het grondvlak en die 7,5 L. inhoud heeft. Bereken de middellijn tot op 1 m.M. nauwkeurig. $\pi = 3{,}1416$.

5. Iemand moet in 1905 betalen:

op 13 Juli	....	1243 Gld.
op 17 Aug.	....	968 ,,
op 12 Oct.	....	453 ,,
op 23 Nov.	....	576 ,,

Zoo hij alles op 1 Oct. van dit jaar wil afdoen en hij voor te vroege betaling $4\frac{1}{4}$ % 's jaars mag korten, en voor te late betaling $4\frac{1}{4}$ % 's jaars vergoeding moet geven, vraagt men, hoeveel hij dan moet betalen. (De maand op 30 dagen gerekend).

Te Leeuwarden en Zwolle.

(2 uur.)

1. Bereken de rente van f 735,28 naar $3\frac{3}{4}$ % 's jaars in 9 maanden en 23 dagen tot in centen nauwkeurig.
(Een maand = 30 dagen.)

2. Er zijn drie rekenkunstige reeksen elk van 17 termen. De derde is ontstaan door de overeenkomstige termen der beide andere op te tellen.

Als de middelste term der eerste reeks 9, de eerste term der tweede reeks 15 en de som van de derde reeks 612 is, bepaal dan de tweede reeks.

3. Iemand verkoopt eene partij peren à f 10,— en eene partij appelen à f 6,— den H.L. Op de peren wint hij f 2,50 en op de appelen verliest hij f 0,25 per H.L. Gemiddeld wint hij $^{16}/_{27}$ % en in 't geheel f 170,—.

Uit hoeveel H.L. bestaat elke partij?

4. Drie wielrijders A, B en C bewegen zich met gelijkmatige snelheden van resp. 15, 17 en 20 K.M. per uur langs eene cirkelvormige baan met een omtrek van 2800 M.

Als ze gelijktijdig op eenzelfde punt afrijden, na hoeveel tijd zal A dan voor de 1ste maal evenver achter B als vóór C rijden?

5. Bereken:

$$10 \sqrt[3]{11} - \sqrt{5} \text{ tot op 0.001 nauwkeurig.}$$

('t Liefst met verkorte bewerkingen en de becijferingen laten staan.)

METHODE VAN ONDERWIJS EN OPVOEDING.

Te Breda en Arnhem.

(1 uur.)

Behandel één der volgende opgaven:

a. Hoe zoudt gij de volgende leesles met leerlingen der hoogste klasse behandelen? Zeg, welke moeilijkheden er in voorkomen en hoe gij enkele er van duidelijk zoudt verklaren.

,,Nu is het lente. Daar stond zij in één oogenblik onaangemeld vóór ons in al haar tooi. Gisteren nog vonden wij noodig, een weinig vuur in den haard te laten aanleggen, heden wierpen wij vensters en breede tuindeuren open, zoover de scharnieren het gedoogen, om de lieve gast te ontvangen.

Weg, bouffante en overjas, teekenen onzer slavernij! Lente heeft ons ontboeid, en wij zoeken onzen strohoed op. Heden naar buiten, naar bosch en strand: Gods schoone jonge natuur aan ons en wij aan haar!"

b. Welke verschillende oefeningen zult gij achtereenvolgens houden, om de kinderen te brengen tot het lezen of verstaan van eene landkaart?

Te 's Gravenhage.

($1\frac{1}{2}$ uur.)

Eén dezer onderwerpen naar keuze. (Spelling van DE VRIES en TE WINKEL.)

1. Het dictée als onderwijsmiddel voor het zuiver schrijven.

2. Sommige methoden laten aan het onderwijs in de Vaderlandsche Geschiedenis een voorbereidende cursus voorafgaan. Waarin bestaat die voorbereiding in eene U bekende methode en hoe oordeelt ge over haar nut en noodzakelijkheid?

3. De Piëtisten.

Te Amsterdam.

($1\frac{1}{2}$ uur.)

1. Wij moeten den kinderen vooral dat leeren, wat hun later in het leven van nut kan zijn. Toon voor twee of drie vakken aan, hoe gij met deze uitspraak bij uw onderwijs rekening zult houden.

2. Hoe zorgt gij er voor, dat bij het onderwijs in de aardrijkskunde juiste voorstellingen worden verkregen?
Wijs aan, hoe dat onderwijs aanleiding geeft tot het vormen van oordeelen en besluiten.

3. De Philantropijnen.
Kunt gij ook zeggen waarin gij bij hen bijzonder den invloed bemerkt van andere bekende paedagogen?

4. Een overzicht van de geschiedenis der wetgeving op het lager onderwijs in ons vaderland van 1806—1889.

Te Leeuwarden en Zwolle.

($1\frac{1}{2}$ uur.)

Behandel één der drie volgende onderwerpen:

1. Wat is uwe meening over de stelling:

„Het klassikaal onderwijs wordt beter naarmate het meer het hoofdelijk nadert.”?

2. De aanknoopingspunten voor het stelonderwijs in de lagere school.

3. Het beginsel der concentratie in het lager onderwijs.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 5 en Maandag 6 November 1905, n°. 260.

N°. 107.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1905 *belast met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van lager en middelbaar onderwijs in de gymnastiek.*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, krachtens art. 69 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs en art. 65 der wet tot regeling van het lager onderwijs, bij beschikking van 22 Mei 1905, n°. 3538[1], afdeeling Onderwijs, benoemd, heeft de eer Uwer Excellentie het navolgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie was samengesteld als volgt:

K. ten Bruggencate, inspecteur van het middelbaar onderwijs, te 's Gravenhage, lid en voorzitter;

J. A. Vrijheid, arts, oud-officier van gezondheid der 1ste klasse, te Utrecht, lid en ondervoorzitter;

P. H. Lamberts, arts, te Utrecht;

dr. A. G. Olland, arts te Utrecht;

P. C. Adrian, leeraar aan een hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

J. H. Luiting, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam;

C. J. G. Mieremet, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht;

K. Ramkema, onderwijzer aan de Rijknormaallessen te Utrecht, leden, en

dr. A. van der Minne, officier van gezondheid te Utrecht;

S. van Aken, leeraar aan het gymnasium te Rotterdam, als plaatsvervangende leden.

Alle bijeenkomsten der Commissie, zoomede de zittingen in het verslag nader aangeduid, werden gehouden in het gebouw der Rijks hoogere burgerschool te Utrecht. De eerste bijeenkomst werd gehouden op Zaterdag 8 Juli 1905.

De voorbereidende werkzaamheden bepaalden zich tot:

a. het verkiezen van een secretaris der Commissie;

b. het vaststellen van de onderdeelen van het examen;

c. het mededeelen van het aantal aangemelde candidaten en naar aanleiding daarvan het vaststellen der examendagen;

d. het beschikbaar stellen van schoolklassen ten behoeve van het practisch deel van het examen;

e. het vaststellen van de examenroosters;

f. het behandelen van voorstellen tot eene gewijzigde indeeling der sub-commissiën en tot vereenvoudiging der eischen, inzonderheid voor de mannelijke candidaten voor de akte P, betreffende de bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor beiderlei sekse en van den leeftijd waarop zij de lagere- en de middelbare school plegen te bezoeken.

Tot secretaris der Commissie werd gekozen de heer J. H. Luiting.

Ten opzichte van het onder *b* genoemde punt werd, geheel in navolging van de Commissiën in 1902, 1903 en 1904, bepaald, dat als onderdeelen van het examen, zoowel voor de akte D (lager onderwijs) als voor de akte P (middelbaar onderwijs) de alinea's zouden gelden, in de programma's van genoemde akten aangegeven.

Bij het examen lager onderwijs zou het onderzoek voor de mannelijke candidaten zich dus bepalen tot:

Alinea 1 en 2. *a.* Bekendheid in hoofdzaak met den bouw en de verrichtingen van het menschelijk lichaam;

b. bekendheid, meer in bijzonderheden, met de beenderen en hunne verbindingen en met de meest belangrijke spieren, voornamelijk in verband met de meest gebruikelijke oefeningen in de gymnastiek. (Op den rooster komen deze alinea's voor als: Physiologie en anatomie).

Alinea 3. Bedrevenheid in nuttige lichaamsoefeningen. („Eigen werk" op den rooster).

Alinea 4. Eenige bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen van beiderlei kunne en van den leeftijd, waarop zij de school voor gewoon lager onderwijs

plegen te bezoeken, inzonderheid van de oefeningen, met name in het programma omschreven.

(,,Les geven" op den rooster).

Alinea 5. Bekendheid met de voorzorgen bij het geven van gymnastiekonderwijs aan bovengenoemde leerlingen in acht te nemen, van welke bekendheid ook bij een mondeling onderzoek zou moeten blijk gegeven worden.

(Als ,,theorie" voorkomende op den rooster).

Voor vrouwelijke candidaten zou het onderzoek zich bepalen tot genoemde alinea's, behoudens de wijzigingen, in het programma bedoeld.

Bij het examen middelbaar onderwijs zou het onderzoek voor de mannelijke candidaten zich bepalen tot:

Alinea 1. Algemeene kennis van den bouw en de verrichtingen van het menschelijk lichaam; bekendheid, meer in bijzonderheden, met de beenderen en hunne verbindingen en, voor zoover noodig, met de spieren, voornamelijk met het oog op de gebruikelijke oefeningen in de gymnastiek.

(Op den rooster ,,physiologie en anatomie").

Alinea 2. Bedrevenheid in nuttige lichaamsoefeningen.

(,,Eigen werk" op den rooster).

Alinea 3 en 5. *a.* Kennis der eischen van een doeltreffenden gang van het gymnastiekonderwijs voor de verschillende scholen, waar het onderwijs wordt gegeven, en

b. nauwkeurige bekendheid met de voorzorgen, die bij het geven van gymnastiekonderwijs moeten genomen worden.

(Op den rooster staat hiervoor ,,theorie").

Alinea 4. Bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen van beiderlei sekse en van den leeftijd, waarop zij de lagere en de middelbare school plegen te bezoeken.

(,,Les geven" op den rooster).

Alinea 6. Bekendheid in het onderwijzen van het schermen en van de handgrepen van het geweer.

Voor de vrouwelijke candidaten evenwel zou het onderzoek zich bepalen tot de alinea's 1, 2, 3, 4 en 5, met inachtneming van de wijzigingen, in het programma aangegeven.

Voor de akte lager onderwijs hadden zich aangemeld: 44 mannelijke en 4 vrouwelijke candidaten, en

(In 1904: 36 mannelijke en 5 vrouwelijke candidaten).

voor de akte middelbaar onderwijs: 19 mannelijke en 23 vrouwelijke candidaten.

(In 1904: 18 mannelijke en 17 vrouwelijke candidaten).

Uit deze vergelijking blijkt, dat het aantal candidaten dit jaar 14 meer bedroeg dan in 1904, t. w. 7 voor de akte lager onderwijs en 7 voor de akte middelbaar onderwijs.

In verband nu met de regeling, door hare voorgangsters gevolgd, om voor de akte lager onderwijs vier candidaten per dag op te roepen en voor de akte middelbaar onderwijs telkens 6 candidaten voor twee dagen, en tevens, met het oog op het eindigen der zomervacantie voor de lagere scholen te Utrecht, kon de Commissie, althans voorloopig, het navolgende plan samenstellen:

a. examen lager onderwijs:

van 7 tot en met 18 Augustus, 44 mannelijke candidaten;

op 19 Augustus 4 vrouwelijke candidaten;

b. examen middelbaar onderwijs:

21 en 22	Aug.	6	mannelijke candidaten;	
23 en 24	,,	5	vrouwel. candidaten en 1 mannel. cand.;	
25 en 26	,,	6	mannelijke candidaten;	
28 en 29	,,	6	,,	,,
30 en 31	,,	6	vrouwelijke	,,
1 en 2	Sept.	6	,,	,,
4 en 5	,,	6	,,	,,

Ten opzichte van het middelbaar onderwijs bleek evenwel spoedig eene wijziging noodzakelijk, want twee der vrouwelijke candidaten gaven bericht, dat zij door ziekte niet aan het examen zouden kunnen deelnemen, terwijl één mannelijke candidaat door bijzondere omstandigheden verzocht op 1 en 2 September aan het examen te mogen deelnemen. Daardoor werden op 28 en 29 Augustus 5 mannelijke en op 1 en 2 September 4 vrouwelijke en 1 mannelijke candidaat geëxamineerd.

Om te kunnen beschikken over de benoodigde leerlingen, meisjes en jongens van 6—18 jaar, voor het practisch deel van het examen, werd besloten de medewerking te verzoeken van het gemeentebestuur van Utrecht, van de directeuren der gemeentelijke hoogere burgerscholen met 3- en 5-jarigen cursus, van den directeur der Rijksnormaallessen en van de hoofden der openbare lagere scholen aan het Janskerkhof, op het

Hyronimusplein, in de Weistraat, in de Oude Kerkstraat, op de Plompetorengracht, in de Poortstraat en in de Kruisdwarsstraat te Utrecht.

Betreffende de te volgen roosters wordt bepaald:

a. den rooster voor het examen lager onderwijs met eene geringe wijziging over te nemen, zooals die door de Commissie in 1904 was vastgesteld;

b. de roosters voor het examen middelbaar onderwijs nog niet definitief vast te stellen, en wel in verband met de behandelingen der voorstellen in *f* genoemd, nl. eene gewijzigde indeeling der sub-commissiën en eene vereenvoudiging van het onderzoek naar de bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen, enz.

Naar aanleiding van eerstgenoemd voorstel wordt besloten de sub-commissiën in te deelen als volgt:

a. eene sub-commissie voor de praktijk, bestaande uit twee leden gymnastici;

b. ééne sub-commissie voor de „anatomie" en de „theorie der gymnastiek", bestaande uit een medicus en een gymnasticus, en

c. eene sub-commissie voor de „physiologie" en de „theorie der gymnastiek", bestaande uit een medicus en een gymnasticus, met dien verstande evenwel, dat ten opzichte der sub-commissiën, onder *b* en *c* genoemd, het onderzoek naar de kennis van „anatomie en physiologie" is opgedragen aan den medicus, terwijl de gymnastiekleeraar als assessor optreedt en voor het onderzoek naar de kennis van de „theorie der gymnastiek" juist het omgekeerde het geval zal zijn.

De 4 leden gymnastici zullen beurtelings in elke der subcommissiën zitting nemen.

Als examinatoren voor de „physiologie" zullen voorts optreden de leden J. A. Vrijheid voor het middelbaar onderwijs en dr. A. G. Olland voor het lager onderwijs; als examinator voor de „anatomie" het lid, de heer P. H. Lamberts.

Laatstgenoemde zal eventueel vervangen worden door dr. A. van der Minne.

Het onderzoek naar de bedrevenheid in nuttige lichaamsoefeningen — „eigen werk" — zal geschieden onder leiding van één der leden gymnastici, terwijl de drie overige leden als beoordeelaars optreden.

De behandeling van het tweede voorstel leidde tot een besluit, om den duur van het lesgeven voor de mannelijke candidaten middelbaar onderwijs te bepalen als volgt:

a.	aan leerlingen der lagere school			30 minuten.
b.	,, jongens	,,	middelbare school	40 ,,
c.	,, meisjes	,,	,, ,, ...	20 ,,

(Voor de vrouwelijke candidaten bleef de regeling van het vorige jaar van kracht).

Ten einde meer in details de exameneischen te kunnen bespreken en een nauwkeurig omschreven werkplan in elke der sub-commissiën vast te stellen, alsmede den rooster voor het examen middelbaar onderwijs te bepalen, werd eene tweede bijeenkomst der Commissie gehouden op 6 Augustus.

Inmiddels was van het gemeentebestuur van Utrecht een gunstig antwoord ontvangen op voornoemd verzoek der Commissie, waardoor kon beschikt worden over schoolklassen der zeven lagere scholen.

In verband hiermede moest mede in de tweede bijeenkomst eene regeling getroffen worden, opdat, met inachtneming van de voorwaarden bij inwilliging van het verzoek gesteld, op de aangegeven uren steeds schoolklassen beschikbaar zouden kunnen zijn.

Voorts kon mededeeling worden gedaan, dat twee der mannelijke candidaten niet tot het examen lager onderwijs konden toegelaten worden, omdat zij niet hadden voldaan aan art. 65*ter* der wet op het lager onderwijs, en ééne vrouwelijke candidaat zich moest terugtrekken, omdat zij had bedoeld eene aangifte van het examen in vak *j* (lager onderwijs vrije- en ordeoefeningen).

Ok dit jaar heeft de Commissie getracht eene regeling te treffen, waarbij den candidaten tusschen twee opvolgende onderzoeken eene behoorlijke rustpoos werd gegeven en hun de gelegenheid werd verschaft om bovenal rustig te kunnen les geven.

Hieronder mogen volgen de roosters, zoowel voor de examens lager- als middelbaar onderwijs:

ROOSTER VOOR HET EXAMEN LAGER ONDERWIJS. (Vier candidaten per dag.)

UREN.	Candidaat A.	Candidaat B.	Candidaat C.	Candidaat D.
8.30—9.30	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.
10—11	Anatomie en theorie (aan).	Physiologie en theorie (zonder).	Les geven.	
11—12	Physiologie en theorie (zonder).	Anatomie en theorie (aan).		Les geven.
2—3	Les geven.		Anatomie en theorie (aan).	Physiologie en theorie (zonder).
3—4		Les geven.	Physiologie en theorie (zonder).	Anatomie en theorie (aan).

ROOSTER VOOR HET EXAMEN MIDDELBAAR ONDERWIJS.

(Zes candidaten in twee dagen.)

Eerste dag.

8.30—9.25 Eigen werk voor alle candidaten.	10—10.30 Les geven lagere school A	10.30—11 Les geven lagere school C	11—11.30 Les geven lagere school B	1—2.20 Les geven middelb. school meisjes: A 1 —1.20 B 1.20—1.40 C 1.40—2 F 2 —2.20	2.30—3 Les geven lagere school F	3—3.30 Les geven lagere school E	3.30—4 Les geven lagere school D
	10—11.20 Anatomie en theorie (aan) D	11.20—12 Anatomie F			2—3.20 Anatomie en theorie (aan) A	3.20—4 Theorie (aan) C	
	10—11.20 Physiologie en theorie (zonder)	11.20—12 Physiologie C			2—3.20 Physiologie en theorie (zonder)	3.20—4 Theorie (zonder) F	

8.30—9.25 Eigen werk. Schermen voor alle candidaten.	10—10.40 Les geven middelb. school jongens C	10.40-11.20 Les geven middelb. school jongens A	11.20—12 Les geven middelb. school jongens B	1—2 Les geven middelb. school meisjes: D 1 —1.20 E 1.20—1.40	2—2.40 Les geven middelb. school jongens F	2.40—3.20 Les geven middelb. school jongens E	3.20—4 Les geven middelb. school jongens D
	10—11.20 Anatomie en theorie (aan) E	11.20—12 Anatomie C			2—3.20 Anatomie en theorie (aan) B	3.20—4 Theorie (aan) F	
	10—11.20 Physiologie en theorie (zonder) D	11.20—12 Physiologie F			2—3.20 Physiologie en theorie (zonder) A	3.20—4 Theorie (zonder) C	

Voor de vrouwelijke candidaten werd deze rooster eenigszins gewijzigd; de 5de kolom van elken dag verviel en op den tweeden dag werd in de rubrieken 2, 3, 4 en 6, 7, 8 het woord „jongens" in „meisjes" veranderd.

Uit deze roosters kan blijken, dat voor de verschillende onderdeelen van het examen werd toegestaan:

Voor lager onderwijs:

a.	anatomie	alinea	1	60 min. (a en b)
b.	physiologie	,,	2	
c.	eigen werk	,,	3	60 ,,
d.	les geven	,,	4	60 ,,
e.	mondel. besprekingen, voorzorgen...	,,	5	60 ,,
				4 uren.

Voor middelbaar onderwijs:

a.	anatomie	alinea	1	40 min.
b.	physiologie	,,	1	40 ,,
c.	eigen werk, schermen, enz.	,,	2	120 ,,
d.	theorie der gymnastiek	,,	3 en 5	80 ,,
e.	les geven lagere school	,,	4	30 ,,
f.	,, ,, middelbare school	,,	4	60 ,,
				6 uren en 10 min.

Voor de vrouwelijke candidaten bedroeg het aantal minuten voor les geven aan leerlingen der lagere en middelbare school gezamenlijk 70.

De 42 mannelijke candidaten voor het lager onderwijs (2 konden niet worden toegelaten) werden geëxamineerd op 11 achtereenvolgende dagen 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17 en 18 Augustus; de 4 vrouwelijke candidaten (1 vrouwelijke candidaat kwam niet op) op 1 dag (19 Augustus).

De candidaten voor het middelbaar onderwijs werden opgeroepen en geëxamineerd als voren genoemd.

Daar eenige leden op 6 September niet meer beschikbaar konden zijn, moest de eindvergadering worden gehouden op 3 September.

In het navolgende staatje is de uitslag van de examens opgenomen:

Getal candidaten						
die zijn opgeroepen.	die niet zijn opgekomen.	die geëxamineerd zijn.	die zich tijdens het examen teruggetrokken.	die afgewezen werden.	die toegelaten zijn.	Totaal.
A. Voor de akte lager onderwijs.						
I. Mannelijke candidaten.						
44	2	42	—	11	31	44
II. Vrouwelijke candidaten.						
4	1	3	—	—	3	4
B. Voor de akte middelbaar onderwijs.						
I. Mannelijke candidaten.						
19	—	18	1	6	12	19
II Vrouwelijke candidaten.						
23	2	21	—	6	15	23

Het procent der geslaagden bedraagt dus:

Voor de akte lager onderwijs:
ruim 75 %, of: van de mannelijke candidaten bijna 74 %, en van de vrouwelijke candidaten 100 %.

Voor de akte middelbaar onderwijs:
bijna 70 %, of: van de mannelijke candidaten bijna 67 %, en van de vrouwelijke candidaten ruim 71 %.

Hoe deze uitslag is in vergelijking met vorige jaren, kan blijken uit onderstaand lijstje:

	1903.	1904.	1905.
Examen L. O.	76 %	70 %	75 %
,, ,, ,, mannel. candidaten ..	80 %	70 %	74 %
,, ,, ,, vrouwel. candidaten .	50 %	80 %	100 %
,, M. O.	41 %	50 %	70 %
,, ,, ,, mannel. candidaten ..	$31\frac{1}{2}$ %	53 %	67 %
,, ,, ,, vrouwel. candidaten .	47 %	46 %	71 %

In de hieronder volgende tabel is in cijfers uitgedrukt de waardeering van elk der onderdeelen van het examen lager en middelbaar onderwijs.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer																			
	1.		2.		3.		4		5.		6.		7.		8.		9		10.	
	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M
Physiologie	"	"	"	2	2	7	8	10	18	11	11	7	4	2	2	"	"	"	"	"
Anatomie	"	"	2	3	4	5	10	9	19	10	10	7	"	3	"	1	"	"	"	"
Eigen werk { aan toestellen .	"	"	"	"	1	1	"	2	6	3	19	14	15	11	4	6	"	1	"	"
Eigen werk { zonder " .	"	"	"	"	"	"	"	4	5	3	18	11	16	15	6	5	"	"	"	"
Theorie { alinea 3. . .	"	"	"	2	"	5	"	7	"	11	"	9	"	4	"	"	"	"	"	"
Theorie { " 5. . .	"	"	1	"	"	6	7	8	20	12	15	5	2	5	"	1	"	"	"	"
Les geven { lagere school. .	"	"	"	1	5	2	8	14	13	8	14	13	4	1	"	"	"	"	"	"
Les geven { middelb. " . .	"	"	"	3	"	"	"	12	"	7	"	13	"	2	"	"	"	"	"	"
Schermen, enz. alinea 6	"	"	"	"	"	1	"	6	"	5	"	3	"	2	"	1	"	"	"	"

Alvorens aan dit overzicht eenige opmerkingen toe te voegen, wenscht de Commissie hier met groote erkentelijkheid te gewagen van de medewerking en den steun haar in zoo groote mate verleend. Zoowel bij het examen lager als middelbaar onderwijs was het daardoor mogelijk, over een voldoend aantal goed geoefende leerlingen te beschikken. En geldt dit woord van erkentelijkheid Utrecht's gemeentebestuur, den directeuren der voornoemde hoogere burgerscholen en den directeur der Rijksnormaallessen, niet minder geldt het de hoofden en

het personeel van het zevental lagere scholen. De Commissie acht zich door de belangrijke medewerking van deze zijde in hooge mate verplicht. Ook den kweekelingen van de Rijksnormaallessen en den leerlingen der gemeentelijke hoogere burgerscholen met 3- en 5-jarigen cursus, die, met opoffering van een deel hunner vacantie, zich steeds ter beschikking stelden van de Commissie, wenscht zij een woord van dank niet te onthouden.

I. Algemeene opmerkingen.

Ook deze Commissie moet, in aansluiting met hare voorgangsters in 1902, 1903 en 1904, allereerst wijzen op de geringe voorbereiding en weinige algemeene ontwikkeling van een deel der candidaten voor de akte middelbaar onderwijs. Kwam het meermalen voor, dat de candidaten eene bepaalde onbekendheid toonden met het doel en de beteekenis der schoolgymnastiek, even dikwijls bleek de onmogelijkheid om, aan de hand van de meest elementaire kennis van aanverwante vakken, zich rekenschap te geven van geleidelijke opklimming in de leerstof of van moeilijkheden, die zich kunnen voordoen bij het aanleeren van nieuwe oefeningsvormen door de leerlingen.

Meermalen ook kon geconstateerd worden, dat candidaten het antwoord schuldig moesten blijven, wanneer gevraagd werd de voordeelen aan te toonen van de schoolgymnastiek uit een hygiënisch, paedagogisch of practisch oogpunt, of naar de waarde van oefeningen of oefeningsgroepen (als in het loopen, huppelen, springen, enz.).

Ook de waarde van het spel in het algemeen scheen slechts tot weinigen doorgedrongen te zijn.

Die tekortkomingen meent de Commissie te moeten toeschrijven èn aan de slechte voorbereiding èn aan de geringe mate van algemeene ontwikkeling van vele dezer candidaten, waardoor de vakstudie niet breed genoeg kon worden opgevat. Wenschelijk ware het bovendien, dat vele candidaten meer notitie namen van de zoo dikwerf voorkomende onderwerpen in school-, dag- of vakbladen, die betrekking hebben op de lichamelijke opvoeding onzer jeugd. Mogelijk zou door eene aandachtige lezing van bedoelde onderwerpen de moeilijkheid

overwonnen kunnen worden, die nu bij vele candidaten bleek, nl. om zich bij het theoretisch onderzoek duidelijk uit te drukken. Door wat meerdere belezenheid zou misschien in dit geval een gunstiger resultaat verkregen kunnen worden. Bovendien zou dit zeker ten gevolge kunnen hebben, dat candidaten een ruimeren blik kregen op hoofdzaken bij het „onderwijs geven." Ook zouden vragen, als: „Wordt onze schoolgymnastiek naar een bepaald stelsel onderwezen en zijn daarnaast nog andere stelsels?" of: „Toon de voordeelen aan van eene klassikale toepassing onzer schoolgymnastiek", en anderen, dan niet meer met een schouderophalen beantwoord behoeven te worden. Vooral echter op de moeilijkheid voor vele candidaten, om zich duidelijk uit te drukken, vestigt de Commissie de aandacht, te meer omdat het programma geen gelegenheid geeft om van de candidaten te verlangen schriftelijk hunne meening te geven over onderwerpen het vak betreffende, waaruit o. m. zouden kunnen blijken hunne kennis en hun gebruik der Nederlandsche taal.

Wat bovendien de Commissie onder de oogen kreeg over het gebruik onzer taal, door enkele candidaten getoond in hunne aan het Departement gerichte brieven van aanmelding voor het examen middelbaar onderwijs, mag zeker allertreurigst genoemd worden. Het vermoeden is alleszins gewettigd, dat zulke candidaten onmogelijk tot hun 12de jaar behoorlijk lager onderwijs kunnen genoten hebben.

De Commissie sluit zich dan ook ten volle aan bij hare voorgangsters, wanneer zij de wenschelijkheid uitspreekt, dat door de Regeering billijke eischen mogen gesteld worden van algemeene ontwikkeling der candidaten voor de akte middelbaar onderwijs, eischen, waaraan de candidaten voor lager onderwijs volgens de wet moeten hebben beantwoordt, alvorens zij tot dit examen worden toegelaten.

Voorts meent zij de aandacht te moeten vestigen op het feit, dat een deel der candidaten zich op te jeugdigen leeftijd aan het examen middelbaar onderwijs onderwerpt. Een leeftijd van 17 jaar acht de Commissie te laag, om zich aan zulk een examen te onderwerpen, en al worden de pogingen van zulke jeugdige candidaten wel eens met succes bekroond, het ongerijmde springt te meer in het oog bij eene vergelijking met de candidaten voor het lager onderwijs, die den 18 jarigen leef-

tijd moeten bereikt hebben, voordat zij het examen kunnen afleggen, dat hun tot de gymnastiekexamens toegang verleent. Zal er van verheffing van het gymnastiekonderwijs en den gymnastiekleeraar sprake zijn, dan verdwijne deze toestand zoo spoedig mogelijk.

Ook zou de Commissie het van groot belang achten, wanneer eene nauwere aanraking met de candidaten kon verkregen worden, zoo zij, zoo mogelijk vóór de deelneming aan het examen, eene schriftelijk opgave voegden van den studiegang door hen gevolgd.

Deze maatregel zou ontegenzeggelijk het onderzoek zeer vergemakkelijken en den candidaat ten goede moeten komen.

Ten slotte wenscht de Commissie onder deze rubriek te vermelden, dat de proef door haar genomen ten opzichte eener gewijzigde indeeling der sub-commissiën, naar haar inzien volkomen is geslaagd. Het voordeel, dat zij zich o. m. voorstelde met deze regeling, nl. een beteren blik te verkrijgen op den candidaat, werd ruimschoots verkregen. Zij durft daarom voortzetting dezer proef hare opvolgster ten zeerste aan te bevelen. Ook de vereenvoudiging in het ,,les geven'' was zeer in het voordeel èn van de schoolklassen èn van de candidaten, zonder dat de degelijkheid van het onderzoek daaronder leed.

II. Bijzondere opmerkingen.

Alinea I.

a. Anatomie; *b.* Physiologie.

Uit de toegekende cijfers kan blijken dat voor de akte lager onderwijs: voor anatomie in 16 van de 45 gevallen een ,,onvoldoend'', in 19 van de 45 gevallen een ,,even voldoend'', en in 10 van de 45 gevallen een ,,voldoend'' of ,,meer dan voldoend'' cijfer kon worden toegekend, en

voor physiologie in hetzelfde aantal gevallen: 10 maal een ,,onvoldoend'', 18 maal een ,,even voldoend'', 11 maal een ,,voldoend'' en 6 maal een ,,goed'' en ,,zeer goed'' cijfer.

Mag de Commissie met genoegen constateeren, dat door de candidaten voor de akte lager onderwijs meer studie was gemaakt van ,,physiologie'', waardoor de resultaten dan ook iets gunstiger zijn dan in 1904 werd verkregen, ten opzichte van het onderzoek in ,,anatomie'' kan haar oordeel niet zoo gunstig

zijn. Evenals hare voorgangster moet zij het feit vermelden, dat vele candidaten zich niet de minste rekenschap van het door hen aangeleerde konden geven en in het bijzonder gold dit de toepassing van het geleerde op de meest eenvoudige bewegingen. Schromelijke fouten werden voorts gemaakt, wanneer gevraagd werd naar eene beschrijving van een of ander been of naar de bewegingsmogelijkheid zelfs in de voornaamste gewrichten.

Voor de akte middelbaar onderwijs werd:

voor *anatomie*: in 17 van de 38 gevallen een „onvoldoend", in 10 van de 38 gevallen een „even voldoend", in 7 van de 38 gevallen een „voldoend' en in 4 van de 38 gevallen een „ruim voldoend" en „goed" cijfer toegekend en

voor *physiologie*: in 19 van de 39 gevallen een „onvoldoend", in 11 van de 39 gevallen een „even voldoend", in 7 van de 39 gevallen een „voldoend" en in 2 van de 39 gevallen een „ruim voldoend" cijfer.

Over het algemeen was de feitenkennis niet voldoende te noemen. Vele candidaten bleken in de onmogelijkheid eene juiste beschrijving, zelfs van de groote beenderen, te geven of met zekerheid te bepalen of een aangewezen been een linker of rechter was. Ook het aanpassen van beenderen als ellepijp en spaakbeen, kuit- en scheenbeen, e. a. liet dikwijls te wenschen over. Aanbeveling verdient het verder, om meer studie te maken van de grondbeginselen der bewegingsleer. Te vaak nog kon opgemerkt worden, dat candidaten niet de minste notie hadden van de hoofdassen, om welke een bepaalde beweging in een gewricht geschiedt, of van de beteekenis van aangegeven banden voor de beweging in een of ander gewricht. Ook de verklaring van eenvoudige gymnastische oefeningen liet te wenschen over.

De oppervlakkige kennis van de physiologie, die nogal dikwijls viel waar te nemen, bleek in bijna alle gevallen toegeschreven te moeten worden aan een onvoldoend begrip van eenvoudige physische en chemische wetten. De sub-commissie zou gaarne zien, dat het gemiddelde peil, waarop thans bij de candidaten de kennis der physiologie staat, in de toekomst een weinig rees.

Alinea III (Eigen werk).

Dit onderzoek leverde, zoowel bij het examen lager als middelbaar onderwijs, bevredigende resultaten op. Voor de akte lager onderwijs werd:

voor ,,eigen werk" *aan* toestellen in 45 gevallen 1 maal een ,,onvoldoend", 6 maal een ,,even voldoend", 19 maal een ,,ruim voldoend" of ,,goed" cijfer toegekend, en

voor ,,eigen werk" *zonder* toestellen in hetzelfde aantal gevallen geen enkele keer een ,,onvoldoend", 5 keer een ,,even voldoend", 18 keer een ,,voldoend" en 22 keer een ,,ruim" voldoend" of ,,goed" cijfer.

Voor de akte middelbaar onderwijs werd in 38 gevallen

aan toestellen: 3 maal een ,,onvoldoend", 3 maal een ,,even voldoend", 14 maal een ,,voldoend" en 18 maal een ,,ruim voldoend", ,,goed" of ,,zeer goed" cijfer toegekend, en

zonder toestellen: 4 maal een ,,onvoldoend", 3 maal een ,,even voldoend", 11 maal een ,,voldoend" en 20 maal een ,,ruim voldoend" of ,,goed" cijfer.

Ook deze Commissie plaatste zich op het standpunt van hare voorgangsters in 1903 en 1904, dat van de candidaten voor de akte lager onderwijs eene bedrevenheid mag gevorderd worden. gelijkstaande met die van goed geoefende leerlingen (jongens en meisjes) van de 3de klasse eener hoogere burgerschool, met dien verstande evenwel, dat in het bijzonder moet gelet worden op eene correcte uitvoering der oefeningen.

Dat ook deze Commissie zich op dit standpunt plaatste, vindt o. m. zijn grond in de omstandigheid, dat de bevoegdheid dezer candidaten zich kan uitstrekken tot scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs. Ofschoon de Commissie hare eischen niet te hoog stelde, had zij over het algemeen eene correcter uitvoering der oefeningen verwacht.

Van de candidaten voor de akte middelbaar onderwijs werd geëischt minstens eene bedrevenheid als van goed geoefende leerlingen van de hoogste klasse eener hoogere burgerschool of van een gymnasium, met dezelfde eischen, wat betreft de uitvoering der opgegeven oefeningen, die gesteld werden aan de candidaten voor de akte lager onderwijs.

Meerdere geoefendheid zou de Commissie o. a. wenschen: voor mannelijke candidaten aan het paard, en voor vrouwelijke candidaten aan den zweefmolen, terwijl het voor eerstgenoemde candidaten aanbeveling zou kunnen verdienen de uit te voeren oefeningen aan het rek en de brug niet meer dan noodig te onderbreken.

Alinea III en V (IV Theorie).

Het onderzoek naar de kennis, bedoeld in alinea's 3 en 5, leverde minder gunstige resultaten op.

Voor de akte lager onderwijs (alinea 3) werd in 45 gevallen 8 maal een ,,onvoldoend", 20 maal een ,,even voldoend", 17 maal een ,,voldoend" en 2 maal een ,,ruim voldoend" cijfer toegekend, en

voor de akte middelbaar onderwijs (alinea 3) (38 gevallen): 14 maal een ,,onvoldoend", 11 maal een ,,even voldoende", 13 maal een ,,voldoend" en ,,ruim voldoend"; (alinea 5) (37 gevallen): 14 maal een ,,onvoldoend, 12 maal een ,,even voldoend", 11 maal een voldoend", ,,ruim voldoend" en ,,goed" cijfer.

Voor de candidaten der akte lager onderwijs bepaalden de tekortkomingen zich in hoofdzaak tot een gemis aan inzicht in het methodisch gymnastiekonderwijs en een te gering begrip van een klassikaal toestelonderwijs. Laatstgenoemde factor kwam dan ook bij het ,,les geven" zeer sterk uit.

Wat betreft bekendheid met de voorzorgen, bij het geven van gymnastiekonderwijs in acht te nemen, moet bij vele candidaten een totaal gemis geconstateerd worden; verder bleek bij het ,,les geven" die tekortkoming in groote mate.

Bovendien was voor een deel der candidaten het indeelen der leerstof naar de verschillende leerkringen of -jaren eene groote moeilijkheid, en bleek dit ten opzichte der oefeningen *zonder* toestellen (orde-, vrije-, gereedschapsoefeningen en spelen); niet minder was dit het geval waar het oefeningen *aan* toestellen gold. Ook de kennis van de verschillende spelen (voor jongens en meisjes) liet dikwijls te wenschen over, en in verband daarmede was het zeker niet te verwonderen, dat in de practijk hoegenaamd geen variatie in de spelen kon gebracht worden.

De meeste van de genoemde tekortkomingen der candidaten voor het lager onderwijs moeten ook geconstateerd worden bij die voor de akte middelbaar onderwijs. Bovendien toonden velen dezer een totaal gemis aan inzicht in het doel en wezen onzer schoolgymnastiek, en de groote beteekenis, die deze voor de jeugd heeft, zoowel uit een hygiënisch als uit een paedagogisch en practisch oogpunt. Bepaalde het onderzoek zich tot het noemen van geschikte leerstof voor verschillende leerjaren, dan bleken zulke candidaten vrijwel onderlegd, maar werd gevraagd naar het „waarom" eener geleidelijke en juiste opklimming in de leerstof, dan liet het geen twijfel, dat veel was gememoriseerd, maar dat men zich weinig rekenschap daarvan kon geven.

Ook een zuiver begrip van klassikaal te geven gymnastiekonderwijs ontbrak meermalen bij deze candidaten, evenals de kennis van geschikte spelen voor leerlingen der middelbare school (jongens en meisjes), die èn in de open lucht èn in de gymnastiekzaal worden uitgevoerd.

Alinea IV. (V. Les geven).

Ofschoon de resultaten van dit onderzoek voor de akte lager onderwijs iets gunstiger zijn, dan in 1904 verkregen, meent de Commissie, dat dit deel van het examen toch nog meer verzorging eischt. Vele candidaten toonden, zooals in de theorie reeds bleek, weinig begrip van klassikaal te geven gymnastiekonderwijs te hebben. Vooral kwam dit sterk uit wanneer die opdracht werd gegeven, aan eene schoolklasse onderwijs te geven aan een of ander toestel. Dikwijls werd de voorkeur gegeven om één toestel te gebruiken met eene klasse van 20 of meer leerlingen, terwijl er meer van dezelfde soort aanwezig waren.

Inzonderheid was de kennis en de toepassing der leerstof aan de brug gebrekkig te noemen. Ook de opstelling der leerlingen voor de verschillende toesellen, zoomede het kiezen van de juiste plaats voor de(n) onderwijzer(es) bij het gebruikmaken van 2 of 3 gelijksoortige toestellen, liet vaak te wenschen over.

In 44 gevallen werd bij dit onderzoek 13 maal een „onvoldoend", 13 maal een „even voldoend", 18 maal een „voldoend" of „ruim voldoend" cijfer toegekend.

Voor de akte middelbaar onderwijs werd voor het „les geven" aan leerlingen der lagere school in 39 gevallen 17 maal een „onvoldoend", 8 maal een „even voldoend", 14 maal een „voldoend" of „ruim voldoend" cijfer toegekend. „Ruim voldoend" kon slechts één onderzoek genoemd worden.

Voor het „les geven" aan leerlingen der middelbare school: in 37 gevallen 15 maal een „onvoldoend", 7 maal een „even voldoend", 15 maal een „voldoend" of „ruim voldoend" cijfer. In 2 gevallen kon slechts het praedicaat „ruim voldoende" worden gegeven.

Bleek bij het „les geven" in oefeningen zonder toestellen dikwijls gebrek aan geschikte leerstof, gemis aan doelmatige opstelling der leerlingen, groote tekortkomingen kwamen mede voor bij het toestelonderwijs. Nu eens werden de te nemen voorzorgsmaatregelen geheel veronachtzaamd, dan weer bleek de onmogelijkheid om de opgegeven leerstof te „onderwijzen". Van „onderwijs geven" in den strengen zin van het woord was slechts zeer zelden sprake.

Ondoelmatige opstelling der leerlingen bij de toestellen, waardoor dikwijls gevaar te duchten viel, gemis aan een opgewekten leertoon bij het „onderwijs geven", waren mede tekortkomingen, die vaak moesten geconstateerd worden.

De Commissie ontveinst zich niet, dat de eisch aan jongelieden gesteld, om aan hun onbekende klassen eene goede les te geven, geen gemakkelijke is, maar in het belang der zaak moet zij er toch op wijzen, dat de candidaten wèl zullen doen, om zich alle gelegenheden tot practische oefening ten nutte te maken. Zij meent, evenals hare voorgangsters, vele der tekortkomingen als bovenbedoeld, te moeten toeschrijven aan het gemis van voldoende gelegenheden, vooral voor de candidaten middelbaar onderwijs, om zich in het „onderwijs geven" naar behooren te oefenen. Het mag dan ook eene groote schade voor de practische vorming dezer candidaten geacht worden, dat nog in zoovele gemeenten in ons land het verbod gehandhaafd blijft, om de lessen aan eene lagere of middelbare school bij te wonen.

Ten einde den candidaten eenigen steun te geven bij de voorbereiding voor dit onderdeel van het examen, wordt als bijlage bij dit verslag gevoegd een beknopt overzicht der opgaven, den candidaten voor het „les geven" ter practische uitvoering voorgelegd.

Alinea VI. (Schermen en handgrepen met het geweer.)

Bij dit onderzoek mag de opmerking niet achterwege blijven, dat sommige candidaten dit onderdeel schromelijk hadden verwaarloosd. Zij legt op deze tekortkoming te krachtiger nadruk, omdat ook het waardeeringscijfer van dit onderzoek van invloed kan zijn op den gang van het examen, en omdat, nu de handgrepen met het geweer geheel zijn vervallen, wat meer oefening in het zoo nuttige schermen vanzelf behoort in de plaats te treden van de vrijwel tot het verleden behoorende en lichamelijk onbeteekenende handgrepen.

Onder dankbetuiging voor het in haar gestelde vertrouwen legt de Commissie hare taak neder.

's Gravenhage,
——————— 15/18 October 1905.
Amsterdam,

Namens de Commissie voornoemd:

K. ten Bruggencate, *Voorzitter.*

J. H. Luyting, *Secretaris.*

BIJLAGE

BIJLAGE, *gevoegd bij het verslag der Commissie voor de akte-examens gymnastiek, lager- en middelbaar onderwijs, in* 1905 *betreffende de behandelde leerstof in de practijk voor deze examens.*

A. Voor het lager onderwijs.

(*Zonder* toestellen.)

Orde-, vrije oefeningen, oefeningen met handgereedschappen en spelen.

Vrije oefeningen:

1. van de plaats voor de verschillende leerjaren;
2. op ,, ,, ,, ,, ,, ,,
3. ,, ,, ,, in afwisseling met elkander (1ste en 2de leerjaar);
4. ,, ,, ,, ,, ,, ,, een ordeoefening naar keuze, of met kwadraatgang, halve of heele kringgang, kettinggang;
5. het aanleeren van den kwadraatgang;
6. ,, ,, ,, ,, kettinggang;
7. de kwadraatgang en variatiën op den kwadraatgang;
8. Het aanleeren van de $^1/_4$, $^1/_2$ en $^1/_1$ zwenking, opstelling voor de vrije oefeningen door $^1/_4$ zwenking, ook gevolgd door vrije oefeningen op de plaats;
9. stokoefeningen op en van de plaats;
10. oefeningen met het korte springtouw;
11. spelen voor de verschillende leerjaren.

Meestal werd eene opdracht gegeven, waarbij de candidaten niet beperkt waren in hunne keuze van oefeningen, doch om goede redenen werden ook al eens opgaven gesteld als: het aanleeren van den drie- en wiegelpas, deze passen ook in verbinding met armoefeningen, of het uitwerken van een of ander thema, bijv. diepe kniebuiging, uitval of rompbuiging en armoefeningen.

(*Aan* toestellen.)

Oefeningen aan het *Rek,* aan de *Ringen* (jongens en meisjes) 4de, 5de en 6de leerjaar; aan de *Klimstokken* (id.) 5de en 6de leerjaar; aan de *Brug* (id.) 5de en 6de leerjaar; aan de *Bok* 5de en 6de leerjaar; aan de *Horizontale ladder* (jongens en meisjes) 4de, 5de en 6de leerjaar; aan de *Schuine ladder* (id.) 5de en 6de leerjaar; *Ver- en hoog springen*; met het *Lange springtouw* (meisjes) 3de, 4de, 5de en 6de leerjaar; op de *Evenwichtslatten* (meisjes) 3de, 4de, 5de en 6de leerjaar.

In den regel werd eene opdracht gegeven voor een bepaald leerjaar of voor twee leerjaren; in enkele gevallen werd de opdracht beperkt tot het aanleeren van bepaalde oefeningsvormen, als: voorbereidende oefeningen voor het stijgen en dalen aan de klimstokken; id. voor den knieopzwaai aan het rek e. a.

B. Voor het middelbaar onderwijs.

(*Zonder* toestellen.)

Orde-, vrije oefeningen, oefeningen met handgereedschappen en spelen. Behalve de opgaven, genoemd voor het lager onderwijs.

Vrije oefeningen:

1. op en van de plaats voor de verschillende leerjaren (jongens en meisjes);
2. op de plaats in afwisseling met kruismarsch, kruisgangen of met twee verschillende ordeoefeningen;
3. van de plaats in verbinding met $^1/_4$ en $^1/_2$ draai om de lengteas van het lichaam;
4. stokoefeningen op en van de plaats;
5. drie- en wiegelpas in verbinding met stokoefeningen;
6. stok- en staafoefeningen voor de verschillende leerjaren;
7. „ „ „ (thema: polsdraaien);
8. „ „ „ (thema: polsdraaien, in verbinding met andere oefeningen, ook in afwisseling met kruismarsch);

9. stok- of staafoefeningen:
   a. aanleeren van het overstappen;
   b. thema overstappen uit beenplaatsing, uitval of tot uitval;
   c. thema overstappen uit halve of diepe knieënbuiging, e. a.;
10. stok- of staafoefeningen: (thema: slaan en stooten);
11. het aanleeren van den kruismarsch of kettinggang; kruismarsch in afwisseling met vrije oefeningen voor een bepaald leerjaar;
12. het afdeelen met 4 vallen; afdeelen gevolgd door zwenken en opstellen voor vrije-, stok- en staafoefeningen;
13. het opstellen door samengestelde zwenking, enz.;
14. het opstellen door samengestelde zwenking en vrije oefeningen op de plaats; (thema: diepe knieënbuiging op 1 been);
15. spelen voor de verschillende leerjaren.

(*Aan* toestellen.)

Behalve de opgaven, genoemd bij het lager onderwijs:

Oefeningen aan het *Rek* (jongens); de *Ringen* (jongens en meisjes); de *Brug* (id.); de *Horizontale ladder* (meisjes); de *Schuine ladder* (jongens en meisjes); de *Zweefmolen* (meisjes); het *Paard* (jongens); den *Bok* (jongens); de *Klimstokken* (jongens en meisjes); *Hoog-, ver-,* en *diepspringen.*

De opdrachten werden meerendeels gegeven aan een of ander toestel voor twee opvolgende leerjaren.

Soms werden zij aangeduid als:

aan de brug (zwaaien en steksteun, 2 × zwaaien in strek-steun tot zit vóór de hand, gevolgd door inzwaaien en schaaruitsprong);

aan het paard (inhurken met één of beide beenen), lengtesprongen, keer-, wend- en flanksprongen;

aan het rek (kiepen, aanleeren van den ondersprong, e. a.).

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 10 November 1905, n°. 264.

N°. 108.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1905 *belast met het afnemen van de examens voor de akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in het handteekenen en de perspectief, in het rechtlijnig teekenen en de perspectief en in het boetseeren.*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 26 Mei 1905, n⁰. 3700[1], afdeeling Onderwijs, zitting houdende te Rotterdam, was samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: H. J. de Groot, inspecteur middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;
lid en ondervoorzitter: dr. J. Cardinaal, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

leden:

dr. J. F. van Bemmelen, leeraar aan het gymnasium en aan eene hoogere burgerschool te 's Gravenhage;
J. Bubberman, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en aan de burgeravondschool te Leeuwarden;
P. Doorn, directeur der ambachtsschool en der avondvakteekenschool te Haarlem;
H. Ellens, leeraar aan de Kunstnijverheidsschool „Quellinus" te Amsterdam;

H. C. Grosjean, leeraar aan de kweekschool voor machinisten en aan de winteravondschool voor handwerkslieden te Amsterdam;

Bart van Hove, hoogleeraar aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam;

E. Jelsma, directeur der 1ste ambachtsschool en der avondschool voor handwerkslieden te Amsterdam;

W. Kromhout Czn., leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers en aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam;

A. D. F. W. Lichtenbelt, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam;

Th. H. A. A. Molkenboer, leeraar aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den werkenden stand te Amsterdam;

H. Rozenbeek, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en directeur der avondschool voor ambachtslieden te Heerenveen.

Algemeene mededeelingen.

Op voorstel van den voorzitter werd, met algemeene stemmen, tot secretaris benoemd de heer P. Doorn.

De examens werden afgenomen in het gebouw van de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam, van af 31 Juli tot en met 2 September 1905.

Voor de akte M^2 hadden zich aangemeld 26 candidaten, waarvan 2 niet zijn opgekomen, 11 zich hebben teruggetrokken nadat hun was medegedeeld, dat de kans van slagen zeer gering zou zijn, terwijl 5 werden afgewezen en aan 8 candidaten de akte kon worden uitgereikt.

Voor de akte O hadden zich aangemeld één vrouwelijke en één mannelijke candidaat. Beiden hebben het geheele examen afgelegd, terwijl aan één candidaat de akte werd uitgereikt.

Voor de akte M^1 hadden zich aangemeld 38 vrouwelijke en 49 mannelijke candidaten.

De vrouwelijke candidaten hebben allen aan het examen deelgenomen. Aan 22 werd medegedeeld dat de kans van slagen zeer gering was, van welke nog 4 aan het mondeling gedeelte van het examen deelnamen.

Tijdens het 2de gedeelte trok zich nog één candidaat terug, niet tot de hierboven vermelde 4 behoorende.

De akte werd uitgereikt aan 11 candidaten.

Van de 49 mannelijke candidaten hebben zich twee voor het examen teruggetrokken.

Aan 21 werd medegedeeld dat de kans van slagen zeer gering zou zijn, 18 trokken zich terug, terwijl de 3 anderen aan het verdere gedeelte deelnamen.

Behalve deze werd nog door 3 candidaten niet aan het 2de gedeelte deelgenomen, waarvan één wegens ziekte.

Aan één der drie hierbedoelde candidaten is op den laatsten dag van zijn examen het verder deelnemen door de Commissie ontzegd, aangezien hij bij het teekenen van een proportiebeeld gebruik maakte van een kleine photo, waarop de gevraagde oplossing geheel was afgebeeld.

De akte werd uitgereikt aan 21 candidaten.

Overeenkomstig den wensch, uitgedrukt in het verslag der Commissie, welke in 1904 met het afnemen der examens is belast geweest, werd de tijd, die gegeven was voor het vervaardigen van een bouwkundige teekening naar schets, met 3 uren verlengd en dus op 9 uren bepaald, terwijl de teekening naar copie tot 6 uren werd teruggebracht.

In verband met de cijfers, welke aan de verschillende onderdeelen der examens werden toegekend, spraken sommige leden den wensch uit de cijfering van 1 tot en met 6 te vervangen door die van 1 tot en met 10.

Vooral de cijfers 3, 4 en 5 geven een te groot verschil aan om daarmede het werk van de candidaten volkomen juist weer te geven.

Het komt toch meermalen voor, dat het resultaat van den examenarbeid van een of ander candidaat niet als geheel voldoende en evenmin als onvoldoende kan worden beschouwd, terwijl het geval zich eveneens niet zelden voordoet, dat de waarde van het werk niet juist door het cijfer 4 en evenmin door 5 wordt geteekend.

Dit bezwaar zou ondervangen kunnen worden door een waardeschaal aan te nemen, welke zich beweegt tusschen 1 en 10 en bij vele examens gebruikelijk is.

Tevens wenscht de Commissie de aandacht te vestigen op het bezwaar, verbonden aan de samenstelling der groepcijfers. Er zijn verschillende onderdeelen van de examens, welke zich

moeilijk laten groepeeren en waarvan de toegekende waarde verloren gaat in het eindcijfer waarbij zij thans zijn aangegeven en dat als basis dient voor de eindbeslissing.

De Commissie meent, dat de maatstaf van beoordeeling juister en het beeld van de candidaten correcter wordt geteekend op grond van de cijfers, toegekend voor iedere groep afzonderlijk, dan op die van de eindcijfers.

Zij spreekt daarom den wensch uit om het toekennen van eindcijfers geheel te doen vervallen.

Ten opzichte van het examen M² heeft de Commissie de eer het volgende mede te deelen:

Beschrijvende meetkunde.

De uitkomsten van het examen in dit vak waren als volgt:

Cijfers:	Aantal malen toegekend voor teekening:	Aantal malen toegekend voor mondeling:
1	2	0
2	2	1
3	3	2
4	9	3
5	5	5
6	3	2

Hieruit blijkt, dat het resultaat over het algemeen bevredigend was.

Het in het eerste gedeelte opgegeven vraagstuk werd door het meerendeel der candidaten opgelost, hoewel er slechts enkelen waren, die een voor alle gevallen van cilinder- en tegeldoorsneden bruikbare methode volgden en er aan dachten ook alle bijzondere punten der gevraagde doorsnede te bepalen.

Bij het mondeling examen liet de wijze van uitdrukking en de juistheid en helderheid der verklaringen van sommige candidaten te wenschen over.

Perspectief.

Voor dit onderdeel van het examen werden de volgende cijfers toegekend:

Cijfers:	Aantal malen toegekend voor teekening:	mondeling:
1	5	0
2	1	1
3	7	1
4	2	5
5	3	3
6	2	1

Hieruit blijkt, dat de resultaten bij het mondeling examen gunstiger waren dan bij het schriftelijk gedeelte, hetgeen eensdeels een gevolg was van het feit, dat over het algemeen alleen de best onderlegde candidaten mondeling worden geëxamineerd en anderdeels aan den beteren indruk, die vele candidaten bij dit deel van het examen maakten, is toe te schrijven.

Uit de vervaardigde teekeningen bleek, dat er enkele candidaten waren, die door overhaasting de opgave niet goed gelezen hadden, terwijl het mondeling onderzoek bewees, dat de oorsprong van vele misvattingen te zoeken is in de onvolledige kennis van de meest elementaire constructies.

Ook de juistheid van uitdrukking liet bij vele candidaten te wenschen over.

Bij een zeker aantal candidaten was de kennis en het begrip echter bevredigend.

Ornament-compositie.

Bij het schriftelijk gedeelte van dit onderdeel van het examen, waarbij van de candidaten werd verlangd het ontwerpen van een ornamentale versiering met behulp van levende bloemen en bladeren, bleek dat de meesten weinig talent en oefening in die richting bezaten.

Vele candidaten schenen nooit veel studie te hebben gemaakt van het teekenen der natuurlijke bloem- en bladvormen, zoodat dit dan ook te wenschen overliet. Het komt der Commissie wenschelijk voor de bekwaamheid van de candidaten in het vervolg in dit onderdeel van het examen nader te onderzoeken.

De volgende cijfers werden toegekend:

Cijfers:	Aantal malen toegekend:
1	0
2	5
3	10
4	4
5	2
6	0

Stijl- en ornamentleer.

Bij deze examens bleken velen een vrij globale, algemeene bekendheid van de verschillende stijlen te bezitten zonder ook maar eenig begrip te hebben van den invloed van de verschillende stijlen op elkander. Kennis van jaartallen uit de kunstgeschiedenis ontbrak bijna geheel, evenals de geographische ligging van de centra van kunstbeschaving.

De opstellen waren meerendeels niet zeer afgerond van vorm, de schetsen lieten zoo goed als altijd veel te wenschen over; vele candidaten beantwoordden de hun gestelde vraag niet rechtstreeks en behandelden onderwerpen, die alleen het gevraagde raakten, zoodat het toekennen van lage cijfers hiervan het gevolg was.

Ook het schetsen van ornamentvormen op het zwarte bord liet veel te wenschen over.

De volgende cijfers werden toegekend:

Cijfers:	Aantal malen toegekend voor gesch. bouwst.:	stijl- en orn.-leer.
1	0	0
2	2	6
3	5	3
4	2	0
5	2	1
6	0	1

Kopie naar plaat.

Zooals in het begin van dit verslag reeds werd medegedeeld, werd het aantal uren voor het vervaardigen van deze teeke-

ning beschikbaar, tot 6 teruggebracht. Het machinale copiëeren van het onderwerp, dat bestond uit het teekenen van een schouw, werd den candidaten bespaard, doordat de opgave werd uitgereikt in lichte omtreklijnen (potlood-imitatie) op goed te bewerken teekenpapier.

De candidaten hadden de linkerhelft dezer teekening slechts in inkt te zetten en door middel van arçeeren op te werken.

Dat deze maatregel doeltreffend was en tijdbesparend bleek te zijn, bewees het feit, dat de meeste candidaten de opgave geheel voltooid hadden.

De hiervoor toegekende cijfers waren als volgt:

Cijfers:	Aantal malen toegekend:
1	0
2	8
3	10
4	4
5	2
6	0

Het geleverde werk gaf ook nu weer het bewijs, dat de vaardigheid in het juist en goed arçeeren beslist onvoldoende was bij het meerendeel der candidaten.

Teekening naar gegeven schets.

Het hiervoor gegeven onderwerp dat bestond uit het in potlood uitwerken van een in schets gegeven gevelfragment, werd door de meeste candidaten in de thans daarvoor gegeven 9 uren voldoende voltooid.

Voor deze opgave werden de volgende cijfers toegekend:

Cijfers:	Aantal malen toegekend:
1	0
2	2
3	10
4	9
5	2
6	1

Hoewel hieruit blijkt, dat slechts de helft der candidaten een voldoend of hooger cijfer kon behalen, voldeed het grootste deel van het geleverde werk niet aan de noodige eischen van constructie, vormenkennis en vaardigheid in systematischen opzet.

Terminologie-bouwkunde.

Voor dit mondeling examen werden de volgende cijfers toegekend:

Cijfers:	Aantal malen toegekend:
1	0
2	0
3	5
4	4
5	3
6	1

Uit deze cijfers blijkt, dat deze over het algemeen hooger konden gegeven worden dan het vorige jaar, hoewel de kennis van vele candidaten zeer oppervlakkig was en weinig blijk gaven van ernstige studie voor dit examenonderdeel.

Werktuigkundige teekening.

De opgaven hiervoor bestonden in:

1. het maken van een werkteekening van een afsluiter, waarvan aan iederen candidaat een model gegeven was, en

2. in het teekenen van een kussenblok in buitenaanzicht naar de hiervan in doorsnede gegeven schets.

Was de vervaardiging van de teekening naar de eerste opgave over het algemeen bevredigend, de gevraagde teekening van het kussenblok liet duidelijk zien, dat de meeste candidaten geen heldere voorstelling hadden van een zoo eenvoudig en herhaaldelijk terugkeerend element.

De toegekende cijfers zijn als volgt:

Cijfers:	Aantal malen toegekend:
1	0
2	1
3	7
4	10
5	4
6	2

Terminologie-werktuigkunde.

Voor dit mondeling examen werden de volgende cijfers toegekend:

Cijfers:	Aantal malen toegekend:
1	6
2	0
3	2
4	4
5	6
6	1

Het onderzoek in dit vak gaf de overtuiging, dat de candidaten ernstig moeite hadden gedaan om aan de eischen, die hiervoor gesteld mogen worden, te voldoen, maar ook thans bleek duidelijk, dat aan hen den tijd en de gelegenheid heeft ontbroken om zich er zóó in te werken, dat de geslaagden mogen aangemerkt worden als volkomen bekwaam om dit vak te onderwijzen.

Het wenschelijke eener wijziging, waarbij aan de candidaten gelegenheid wordt gegeven om in slechts één der vakken bouw- of werktuigkunde examen af te leggen, en waarbij dus voor ieder dezer vakken hoogere eischen mogen gesteld worden, bleek thans weêr op nieuw.

Methodologie.

De volgende cijfers werden hiervoor toegekend:

Cijfers:	Aantal malen toegekend:
1	0
2	0
3	5
4	5
5	3
6	0

Aan vele candidaten was de geregelde opeenvolging van leerstof, zoowel aan vakscholen als aan hoogere burgerscholen, onvoldoende bekend, terwijl slechts weinigen blijk gaven van een goed begrip van methodische opzet bij de verklaring van een of ander onderwerp en het schetsen op het zwarte bord bij het meerendeel der candidaten te wenschen overliet.

De Commissie blijft daarom aandringen op betere voorbereidende studie.

Betreffende het examen M[1] heeft de Commissie de eer het volgende mede te deelen.

Perspectief.

De hiervoor toegekende cijfers verdeelden zich over de candidaten als volgt:

	Aantal malen toegekend:	
Cijfers:	schriftelijk:	mondeling:
1	4	2
2	6	6
3	29	9
4	31	15
5	11	9
6	4	6

Voor dit onderdeel van het examen moet de Commissie hetzelfde opmerken als voor M[2] is geschied.

Projectieleer.

Voor dit mondeling examen werden de volgende cijfers toegekend:

Cijfers:	Aantal malen toegekend:
1	0
2	5
3	11
4	12
5	13
6	6

Het meerendeel der candidaten was voldoende bekend met de beginselen der projectieleer. Bij de bespreking der constructies bleek het, dat bij sommige candidaten de kennis der vlakke meetkunde te wenschen overliet en de eenvoudigste eigenschappen der meetkundige lichamen, inzonderheid van de regelmatige, velen onbekend waren. Juistheid en duidelijkheid van uitdrukking liet bij vele candidaten te wenschen over.

Ornament-compositie.

Ten opzichte van de door de mannelijke candidaten vervaardigde teekeningen moet de Commissie hetzelfde opmerken als bij M² is geschied.

De vrouwelijke candidaten bleken meer studie te hebben gemaakt, zoowel wat betreft het teekenen der bloem- en bladvormen als de toepassing van deze bij het ontwerpen eener ornamentale versiering.

De volgende cijfers werden hiervoor toegekend:

Cijfers:	Aantal malen toegekend:
1	0
2	1
3	34
4	30
5	14
6	6

Stijl- en ornamentleer.

Omtrent dit deel van het examen moet de Commissie hetzelfde opmerken als voor M² is geschied.

De uitkomsten bij het mondeling examen waren echter over het algemeen beter dan die bij M².

De volgende cijfers werden toegekend:

	Aantal malen toegekend voor:	
Cijfers:	gesch. bouwst.:	stijl- en orn.-leer.:
1	1	1
2	3	2
3	6	6
4	18	18
5	14	14
6	4	5

Ontleedkunde.

Dit examendeel gaf weinig aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Over het algemeen gaven de candidaten blijk van vrij voldoende kennis van beenderen en oppervlakkige spieren. Ook aan de teekeningen, zoowel die van een of ander anatomisch onderdeel als de proportiefiguren met ingeschetst geraamte, kon meerendeels een voldoend cijfer worden toegekend.

Toch mag wellicht ter overweging worden gegeven of het niet de voorkeur zou verdienen het geraamte te laten inschetsen in eene of andere vrije figuur, die in schets aan de candidaten zou kunnen worden voorgelegd, dan wel, nog beter, door hen in omtrek werd geteekend in een opgegeven stand.

De gewone proportiefiguren toch zijn altijd in slechts drie standen — van voren, van achteren en op zijde gezien — door de candidaten bestudeerd en worden door hen dikwijls zeer werktuigelijk weêrgegeven.

Een vrijere opvatting van dit onderdeel van het examen in de ontleedkunde zou een betere maatstaf leveren ter beoordeeling van de werkelijke kennis der candidaten, omtrent proportiën en van het karakter der verschillende skeletdeelen.

De toegekende cijfers zijn de volgende:

	Aantal malen toegekend voor:	
Cijfers:	teekening:	mondeling:
1	0	0
2	3	3
3	5	7
4	29	16
5	6	12
6	2	10

Teekening kop, stilleven, ornament naar pleister, wandplaat.

Voor de teekening naar kop werd gegeven de buste van een middeneeuwsch beeld van St. Servatius te Maastricht.

Het stilleven bestond uit een leunstoel, met draperie, waarop een boek was gelegd en waarvoor een globe was geplaatst, welke op drie steunpunten rustte; op den vloer was ter aanvulling een koperen kan met schotel geplaatst.

Als model voor de teekening naar pleisterornament was gegeven een afgietsel van één der consoles van het Haagsche Raadhuis.

De teekening naar wandplaat moest worden vervaardigd naar eene heraldische samenstelling, bestaande uit een wapenschild, helm met helmkleed en helmteeken.

Voor bovengenoemde teekeningen werden de volgende cijfers toegekend:

	Aantal malen toegekend voor:			
Cijfers:	kop:	stilleven:	pleisterorn.:	wandpl.:
1	0	0	0	1
2	5	7	4	4
3	36	38	28	32
4	35	32	44	45
5	9	8	8	3
6	0	0	1	0

Uit deze cijfers blijkt, dat de resultaten in enkele onderdeelen zeer veel te wenschen overlieten en zelfs beneden het middelmatige bleven.

Bij het teekenen van het stilleven bleek, dat er weinig studie was gemaakt van de schijnbare vormveranderingen, welke bij het teekenen van eenvoudige voorwerpen vallen op te merken, terwijl slechts enkele candidaten in staat waren een eenigszin geprofileerde vorm weer te geven.

De teekeningen naar pleisterornament en kop deden duidelijk uitkomen, dat gebrek aan technische vaardigheid hier oorzaak der minder goede resultaten was of wel dat vele candidaten, die het aan aanleg ontbreekt, toch pogingen doen om deze akte te verkrijgen.

Onder de teekeningen naar wandplaat waren er maar weinig, welke boven het voldoende stonden. Ook hier moet gebrek aan technische bedrevenheid als oorzaak worden genoemd, dat geen betere uitkomsten werden verkregen.

Deze bedrevenheid kan slechts worden verkregen na ernstige voorbereiding en veelvuldig doen.

Teekenen op het zwarte bord.

De volgende cijfers werden hiervoor toegekend:

Cijfers:	Aantal malen toegekend:
1	0
2	0
3	6
4	35
5	4
6	1

Uit deze cijfers blijkt, dat er weinig candidaten waren aan wie een meer dan voldoende beoordeeling kon worden gegeven. Het meerendeel der candidaten had hierin nog niet die vaardigheid verkregen, welke in de practijk voor den leeraar of leerares van zoo groote waarde is.

Aangezien het teekenen op het zwarte bord tevens als geheugenteekenen werd opgevat, bleek daarbij, dat menig candidaat een slecht ontwikkeld voorstellingsvermogen bezat.

Methodologie.

Van de candidaten kan niet worden verwacht, dat zij hunne kennis van dit vak aan de practijk van het les geven hebben getoetst en deze dus op practische ervaring berust.

Bij het teekenonderwijs zijn evenwel vele hulpmiddelen in gebruik, waarvan de toepassing en samenstelling, zoowel als de geschiedenis, als bekend kan verondersteld worden en juist hierin bleek bij menig candidaat groote onwetendheid te bestaan, omdat zelfs niet de moeite was genomen kennis te nemen van de bestaande en daarop betrekking hebbende literatuur.

Bij vele candidaten ontbrak de meest elementaire kennis van vlakke figuren en regelmatige lichamen, welke bij het onderwijs in het natuurteekenen noodzakelijk is.

De volgende cijfers werden toegekend:

Cijfers:	Aantal malen toegekend:
1	0
2	0
3	8
4	34
5	3
6	1

Het examen voor de akte O gaf der Commissie geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Hetgeen omtrent het onderzoek in de ontleedkundige kennis en stijl- en ornamentleer voor de akte M^1 en M^2 is medegedeeld, geldt ook voor dit examen.

Namens de Commissie,

De Voorzitter,

H. J. DE GROOT.

De Secretaris,

P. DOORN.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 22 November 1905, n°. 274.

N°. 109.

VERSLAG *van de vertegenwoordigers der Nederlandsche Regeering op het te Luik, van 28 Augustus tot 1 September, gehouden IIe Congrès de l'Education physique de la jeunesse.*

De ondergeteekenden, bij Koninklijk besluit van 3 Augustus 1905 n°. 6 benoemd tot vertegenwoordigers der Nederlandsche Regeering op bovengenoemd congres, waren allen bij de opening op 28 Augustus in het Universiteitsgebouw te Luik aanwezig. Eenige bijzondere plechtigheid had daarbij niet plaats. Bij afwezigheid, wegens ziekte, van president en vice-president, werd door een der leden van het bestuur, prof. Demoor uit Brussel, een openingswoord gesproken en daarna werd onmiddellijk overgegaan tot bespreking van de wijze, waarop de verschillende ter behandeling voorgedragen onderwerpen, zouden worden behandeld. De secretaris, de heer Fosséprez, inspecteur van het gymnastiekonderwijs in België, deelde mede dat het bestuur opzettelijk geen bepaald programma had opgemaakt, omdat het aan het congres volledige vrijheid van handelen wilde laten. Bij stemming werd toen uitgemaakt, dat niet in secties zou vergaderd worden en dat den volgenden morgen zou begonnen worden met de behandeling van punt 3 der agenda: de wetenschappelijke basis van de lichamelijke opvoeding.

Het zou geen nut hebben van al wat gesproken werd verslag te geven. Er werden juiste en behartigenswaardige dingen gezegd, maar bepaald nieuwe gezichtspunten werden niet geopend, en over het geheel bleven de beschouwingen zeer in algemeenheden. Dr. Philippe, assistent in de physiologie aan de Sorbonne te Parijs, wees op de noodzakelijkheid, dat de

maat van den arbeid scherper moest worden aangeduid, omdat die individueel zoo verschilde; en dr. Demoor, hoogleeraar in de physiologie te Brussel, toonde op een teekening van de hersenoppervlakte, hoe uitgebreid het bewegingscentrum is, met het doel te betoogen dat men de oefening daarvan maar niet min of meer aan het toeval moet overlaten, maar zeer systematisch te werk moet gaan om te zorgen dat alle spieren voldoende onder den invloed van den wil worden gebracht. De oefening van het bewegingscentrum door het spel was te willekeurig; men had te streven naar „association utile" naar nuttige samenwerking van de verschillende zenuwen, die de bewegingen beheerschen en naar een werkelijk harmonische ontwikkeling. Een zaak die daartoe zeer krachtig kan medewerken is de beoefening der muziek, die maat en rythmus leert. Als men geleerd heeft zijn spieren onder den invloed te brengen van den wil, en een goed ontwikkeld bewegingscentrum heeft gekregen, zullen alle onhandige en slordige bewegingen verdwijnen, ook al heeft men daarop nooit bijzonder zijn aandacht gevestigd. Op haar beurt zal de gymnastiek, volgens een goede en rationeele methode beoefend, de ontwikkeling van dat bewegingscentrum bevorderen en daardoor tevens die van de nabij gelegen hoogere hersencentra, zoodat ook de geestelijke opvoeding er door gebaat zal zijn.

Het bleek alras dat deze beschouwingen, hoe belangrijk ze ook waren, nog geen vasten basis tot handelen boden. Een van de vertegenwoordigers der Zweedsche methode van onderwijs geven, verklaarde dat deze geheel voldeed aan de zooeven gestelde eischen, maar daartegen kwam aanstonds verzet. Het groote strijdpunt, dat de geheele discussie zou beheerschen: vóór of tegen de Zweedsche gymnastiek, was daarmee onmiddellijk, reeds bij den aanvang, op den voorgrond gekomen. Wel kwam men nog telkens op het zuiver wetenschappelijke standpunt terug, o. a. om te betoogen, zooals de heer Cupérus uit Antwerpen deed, dat een nauwkeurige kennis van anatomie en physiologie de basis moet zijn van alle gymnastiek-onderwijs, maar de meeste sprekers deden toch niet anders dan de voordeelen van hun methode bepleiten tegenover het nut dat van de Zweedsche gymnastiek werd verwacht. Men scheen, in het algemeen, voor deze laatste nog niet zeer gunstig gestemd te zijn. Zij heeft zonder twijfel de groote verdienste dat zij heeft doen breken met de uitsluitend empirische richting die in het uitvoeren van moeielijke en gecompliceerde oefeningen, ook aan toestellen, het doel van alle gymnastiek scheen te willen zien, maar volgens velen is zij weer te veel in een ander uiterste

vervallen. De grondvester der Zweedsche methode, Ling, had nog niet kunnen beschikken over de kennis die wij nu hebben en alle onvolkomenheden konden dus hem niet ten laste worden gelegd, maar zelfs nu bleek nog niet dat men bereid was zich te voegen naar nieuwere en betere inzichten. Men wenschte nog steeds uit te gaan van eenvoudige bewegingen, maar niemand kon zeggen wat daaronder eigenlijk werd verstaan : er zijn haast geen bewegingen, die men werkelijk eenvoudig, d. i. door een enkele spier veroorzaakt, kan noemen. De vraag werd op het Congres nog nadrukkelijk gesteld, maar een goed antwoord kon niet worden gegeven. Het geheele uitgangspunt was dus min of meer vaag, maar behalve dit, en haar, uit den aard der zaak, wat hinderlijke eentonigheid, bestond er tegen de methode nog een ander bezwaar. Zij mist, naar beweerd werd, alle opvoedkundige beteekenis, juist omdat zij niet voldoet aan de door prof. Demoor gestelde eischen, en feitelijk alleen de spieren ontwikkelt en op de vegetatieve verrichtingen invloed uitoefent.

De voorstanders bleven op deze aanvallen het antwoord niet schuldig, maar vermochten de stemming toch niet te veranderen. Een duidelijke uitspraak werd evenwel niet verkregen, over deze, zoo min als over de andere quaesties, die later nog ter sprake kwamen, toen de discussie over den wetenschappelijken grondslag gesloten was. Althans over practische vragen niet. Als resultaat van de wetenschappelijke beschouwingen was, op voorstel van den heer Demeny, directeur van den hoogeren cursus voor lichamelijke opvoeding te Parijs, het volgende besluit genomen :

„Les bases scientifiques de l'éducation physique sont dans l'observation stricte des lois naturelles.

Elles consistent à mettre l'homme dans des conditions les plus favorables au perfectionnement de sa nature dans son milieu et à choisir dans tous les moyens d'éducation connus ce qui est démontré *scientifiquement utile et bon.*

Elles visent l'augmentation de l'énergie humaine et sa meilleure utilisation pratique.

Le congrès émet le voeu:

Dans la pratique des exercices corporels, on recherchera de préférence les moyens dont la valeur au point de vue de *l'hygiène*, de *l'esthétique*, de *l'économie des forces* et de *l'effet moral* aura subi *le contrôle expérimental* uni à *l'analyse scientifique.*"

Pogingen om een besluit te nemen van een minder vage en theoretische beteekenis dan dit mislukten. Van Belgische zijde werd het beproefd. De heer Fabry uit Luik had betoogd dat

het onderwijs zich moest aanpassen aan het klimaat en aan het geheele milieu; iedere natie had daarvoor andere eischen. De Zweedsche methode van Ling was b. v. zeker nationaal, omdat de Zweden groot van gestalte waren en dus meer dan anderen gedisponeerd tot afwijkingen van de wervelkolom. Voor België leek hem het systeem Happel nu weer beter, de zoogenaamde sexlaterale methode, met bewegingen in zes richtingen, naar voren, achteren, links en rechts en rechtsche en linksche draaiing, maar met gebruik van Duitsche toestellen. Hij stelde dus een motie voor om de wenschelijkheid uit te spreken dat in ieder land een commissie benoemd zou worden, om, volgens de grondslagen van dit congres, een nationale methode vast te stellen.

Maar de vergadering wilde dien weg niet op. Door een der Zwitsersche afgevaardigden werd verklaard dat zijn landgenooten zich zeker niet door een dwingend voorschrift zouden willen laten binden, en de vertegenwoordiger van Chili stelde in het licht dat de eisch in zijn land nooit te verwezenlijken zou zijn, omdat dit zoo uitgestrekt was, dat één methode, op grond van het klimaat, niet aangegeven kon worden. Ten slotte moest van stemming worden afgezien.

Door dr. Ley uit Antwerpen werd nog een niet onbelangrijke ervaring medegedeeld over den invloed van de muziek op het ontstaan van vermoeienis. Uit tal van proeven was hem gebleken dat deze spoediger gevoeld werd als de kinderen onder de oefeningen muziek te hooren kregen. Op een vraag van den heer Cupérus bleek dat de spreker niet met normale, maar met zwakzinnige kinderen geëxperimenteerd had. Voor het gewone onderwijs heeft de ervaring dus geen beteekenis, maar voor de kennis van hetgeen ten opzichte van zwakzinnige kinderen moet worden in acht genomen is ze zeker niet zonder belang.

De Grieksche afgevaardigde, de heer Chripafis, gaf een zeer boeiende schildering van de beoefening der gymnastiek door de oude Grieken, waarbij hij deed uitkomen dat dezen van de eischen die daaraan gesteld moeten worden en het doel dat er mee wordt beoogd in menig opzicht geheel dezelfde opvatting hadden als thans wordt gehuldigd.

Door den heer Demeny werd op de tentoonstelling een demonstratie gehouden van meerendeels zeer ingenieuse instrumenten, door hem gebruikt voor de meting van allerlei deelen van het lichaam en de registreering van verschillende bewegingen en van modellen, om die bewegingen te bestudeeren.

Bij de ontvangst van het Congres ten stadhuize hadden de Nederlandsche afgevaardigden de eer aan den burgemeester te

worden voorgesteld. In zijn begroetingsrede werd door dezen een onderwerp aangevoerd, dat op het congres zelf in het geheel niet ter sprake is gekomen: de lichamelijke opvoeding door het methodische spel. Ook wees hij nadrukkelijk op de groote voordeelen van de gewone lichaamsoefeningen en voornamelijk op die van het wandelen.

De eerst-ondergeteekende werd op een der zittingen uitgenoodigd het presidium waar te nemen en bij den aanvang der zitting op 31 Augustus, bijgewoond door den heer Helleputte, als vertegenwoordiger van den Minister van Openbaar Onderwijs, die verhinderd was zelf te komen, werd door den algemeenen secretaris, den heer Fosséprez, in welsprekende woorden de beteekenis van dezen dag voor de Nederlanders uiteengezet en een heilwensch uitgesproken voor het geluk van Hare Majesteit Koningin Wilhelmina en den voorspoed van Haar Huis. Voor deze, door de geheele vergadering warm toegejuichte woorden werd mede door den eerst-ondergeteekende dank gezegd.

Op voorstel van het bestuur werd de laatst-ondergeteekende door de vergadering benoemd tot lid van de Commission internationale permanente de l'éducation physique.

De heer J. E. Scholten, commissaris-generaal der Nederlandsche inzending op de tentoonstelling heeft de groote en zeer gewaardeerde beleefdheid gehad de vertegenwoordigers der Regeering op het congres uit te noodigen tot bijwoning van den feestmaaltijd en het avondfeest, door hem, ter viering van den verjaardag van Hare Majesteit, aan een aantal waardigheidsbekleeders en andere genoodigden en aan de stad Luik aangeboden.

J. C. Fabius.

M. W. Pijnappel.

S. van Aken.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zaterdag 25 November 1905, n°. 277.

N°. 110.

VERSLAGEN *van de in 1905 gehouden eindexamens voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, voorafgegaan door een overzicht van de samenstelling van de examencommissiën en van den duur en den uitslag van de examens.*

OVERZICHT *van de samenstelling van de examencommissiën, van den duur en van den uitslag van de examens.*

SAMENSTELLING VAN DE COMMISSIËN.

Noordbrabant.

Lid en voorzitter: dr. A. L. Lamers, directeur der Rijks-hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch.

Leden: G. J. Vos Azn., directeur van, en dr. L. M. J. Stoel, A. J. M. Brogtrop en F. H. Sterken, leeraren aan de Rijks-hoogere burgerschool te Bergen op Zoom;

B. W. Mondt, directeur van, en H. A. Rijkens, dr. W. Reinders en B. E. Bouwman, leeraren aan de hoogere burgerschool te Breda;

mr. H. J. van Leeuwen, J. H. A. van Ravenhorst, B. J. Bouwmeester en H. Rutgers, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch, en

dr. B. Dijksterhuis, directeur van, en dr. C. L. van den Broek en W. G. van der Meer, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg.

Gelderland.

Lid en voorzitter: A. van der Ent, directeur der hoogere burgerschool te Zaltbommel.

Leden: dr. N. J. van der Lee, directeur van, en E. E. Hartman, H. van Cleeff en A. R. van Wel, leeraren aan de hoogere burgerschool te Apeldoorn;

dr. B. Meilink, E. E. B. Lacomblé, dr. H. Tonkes, H. G. Bom Wzn. en mr. dr. R. J. de Visser, leeraren aan de hoogere burgerschool te Arnhem;

M. A. P. C. Poelhekke, directeur van, en H. A. Derksen en G. Houwer, leeraren aan de hoogere burgerschool te Nijmegen;

dr. J. Kramers, dr. S. Krüger en dr. C. Raaymakers, leeraren aan de afdeeling hoogere burgerschool van het Canisius College te Nijmegen;

J. H. Slothouwer, L. van Zanten Jzn. en D. J. C. van Batenburg, leeraren aan de hoogere burgerschool te Tiel;

dr. G. M. Slothouwer, directeur van, en dr. R. N. de Haas, D. H. te Wechel en A. Caland, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Wageningen;

P. Kat Pzn., dr. D. A. Sloos. J. J. Stoel en dr. P. M. Keer, leeraren aan de hoogere burgerschool te Zutphen, en

dr. S. L. van Oss, G. L. Breedvelt en A. M. J. Diemont, leeraren aan de hoogere burgerschool te Zaltbommel.

Zuidholland.

A. Noordelijke Commissie.

Lid en voorzitter: dr. S. S. Hoogstra, directeur der Rijkshoogere burgerschool te Gouda.

Leden: I. Eerste afdeeling.

A. F. Cremer en J. H. van der Voort, leeraren aan de Rijkshoogere burgerschool te Gouda;

E. A. Steinmetz, dr. G. Bakker, C. Timmermans en K. Muntinga, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Bleijenburg);

dr. J. Romeny, dr. H. van Cappelle en C. G. Kaakebeen,

leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Stadhouderslaan);

dr. J. C. Schalkwijk, dr. B. J. Goossens en J. Kunst, leeraren aan de hoogere burgerschool te Leiden;

mr. F. A. de Graaff, oud-leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Haarlem, wonende te 's Gravenhage, en

J. van der Bruyn, oud-leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam, wonende te 's Gravenhage.

II. Tweede afdeeling

J. A. W. Baart, J. F. M. Wolf en A. Haringx, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Gouda;

dr. G. J. M. Coolhaas, dr. J. J. Attema en dr. N. Japikse, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Bleijenburg);

G. J. van de Well en J. P. Heyligers, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Stadhouderslaan);

W. Massink, dr. J. M. Ruys en C. J. Leendertz, leeraren aan de hoogere burgerschool te Leiden;

J. W. Weevers, directeur der gemeentelijke handelsschool te Rotterdam;

H. J. van der Noordaa, leeraar aan de hoogere burgerschool te Gorinchem, en

J. C. F. Prikken, oud-leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Gouda, wonende te 's Gravenhage.

III. Voor beide afdeelingen.

G .W. Brons Middel, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Gouda, en

G. M. Kosters, leeraar aan de hoogere burgerschool te Leiden.

B. Zuidelijke Commissie.

Lid en voorzitter: dr. J. M. Hiebendaal, directeur der hoogere burgerschool te Gorinchem.

Leden: A. Feenstra en A. G. J. Tempelmans Plat, leeraren aan de hoogere burgerschool te Gorinchem;

J. A. Vreeswijk jr., J. N. Hessling en C. C. A. Croïn, leeraren aan de hoogere burgerschool te Dordrecht;

F. J. Vaes, P. T. van den Berg van Os, H. J. F. Kip en C. L. Tondu, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam;

M. Horn, directeur van, en dr. W. J. Steenhuis en J. W. F. van Meegeren, leeraren aan de hoogere burgerschool te Schiedam;

A. J. Goedkoop van Nelle, J. Appeldoorn en dr. H. Hulshof, leeraren aan de hoogere burgerschool te Delft.

Noordholland.

A. Oostelijke Commissie.

Lid en voorzitter: dr. D. Coelingh, directeur der 3de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam.

Leden: I. Eerste afdeeling.

dr. J. C. Costerus, directeur van, en J. A. Barrau en dr. A. J. d' Ailly, leeraren aan de 1ste hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

A. L. J. Bouten, directeur van, en dr. G. Doijer van Cleeff, en P. de Vos jr., leeraren aan de 2de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

dr. N. Quint, A. K. Castelein en C. W. B. Ingenhoes, leeraren aan de 3de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

A. Pelt, directeur van, en mr. S. Zadoks en W. van Doorn, leeraren aan de hoogere burgerschool te Zaandam;

B. J. ter Brugge en G. de Bruyn, leeraren aan de openbare handelsschool te Amsterdam.

II. Tweede afdeeling

W. J. Wisselink en B. de Greve, leeraren aan de 1ste hoogere burgerschool met vijfarigen cursus te Amsterdam;

S. J. van de Vliet, leeraar aan de 1ste, 2de en 3de hoogere

burgerscholen met vijfjarigen cursus te Amsterdam en aan die te Hilversum en te Haarlem;

dr. Z. P. Bouman, A. D. Hagedoorn en A. Kofkman, leeraren aan de 2de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

dr. G. C. A. Valewink en J. de Lint, leeraren aan de 3de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

dr. W. C. L. Bronsveld, directeur van, en G. Welbergen en A. van der Stempel jr., leeraren aan de hoogere burgerschool te Hoorn, en

G. C. Hoogewerff, directeur van, en P. Th. N. Moesveld en dr. B. W. J. ter Braake, leeraren aan de hoogere burgerschool te Hilversum.

III. Voor beide afdeelingen.

H. J. van Dijk, leeraar aan de 1ste hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam, en

W. J. Brants, leeraar aan de 3de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam.

B. Westelijke Commissie.

Lid en voorzitter: dr. H. Brongersma, directeur der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Haarlem.

Leden: dr. H. J. Calkoen, dr. J. Huizinga, E. A. W. Pauw, P. Frisius de Haan en H. J. de Vries, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Haarlem;

dr. Z. Th. Diehl, directeur van, en J. Timmer, E. M. van Soest en J. L. G. Belonje, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Alkmaar;

dr. D. A. Kerkhoff, directeur van, en dr. A. C. van Rijn van Alkemade, J. G. de la Fontaine Verwey en W. N. Francken, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Helder;

D. Stigter, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam, en

H. J. Horn jr., leeraar aan de 2de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam.

Zeeland.

Lid en voorzitter: dr. H. Japikse, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Middelburg.

Leden: dr. G. H. Leignes Bakhoven, directeur van, en A. K. Zweede, L. van Bruggen, W. Kosten en F. Friedemann, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Goes;

L. M. Klinkenberg, H. L. Gerth van Wijk, J. Broekema, J. K. Swaters en R. Borggreve, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Middelburg, en

J. A. de Bruyne, directeur van, J. Pot en dr. H. Naber, leeraren, en mej. G. Marwitz, leerares aan de hoogere burgerschool te Zierikzee.

Utrecht.

Lid en voorzitter: G. J. Buys, directeur der hoogere burgerschool te Amersfoort.

Leden: A. G. van Os, J. M. Thiel, F. Wesseling, B. D. Best, dr. Th. Weevers, S. de Vries, J. A. Bruins, W. N. Coenen, J. C. A. Havinga, A. P. H. J. van Weezel Errens en dr. P. K. Lulofs, leeraren aan de hoogere burgerschool te Amersfoort;

dr. H. F. Jonkman, directeur van, en dr. P. van Mourik, dr. G. van der Waals, J. G. de Jongh, dr. J. L. Hoorweg, H. Koldewijn, dr. J. E. Enklaar, W. Pik, R. R. de Jong en J. Stibbe, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Utrecht;

dr. A. J. Swart (1), dr. A. Kijlstra, M. ten Bouwhuys, J. A. Th. Lublink Weddik, F. P. Visser en J. J. Meder, leeraren aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Utrecht;

dr. P. C. M. Bos, leeraar aan de 2de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam, en

J. Nanninga Uitterdijk, leeraar aan de hoogere burgerschool te Kampen.

---

(1) Sinds 31 Juli 1905 wegens ziekte vervangen door dr. H. Ekama te Utrecht.

Friesland.

Lid en voorzitter: dr. J. Ariëns Kappers, (1) directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden.

Leden: dr. J. J. van Rijn, P. Middel, A. Engelsman en A. de Weerd, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden;

dr. A. C. Antusch, directeur van, en J. Bauer, F. Schuh, H. P. Geerke, W. K. Schiettekatte en L. van Rossen, leeraren aan de hoogere burgerschool te Sneek;

H. Rozenbeek, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Heerenveen;

dr. O. Postma en G. C. C. Bethe, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Groningen, en

mr. G. M. Doornbos en P. N. van der Brugge, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Assen.

Overijssel.

Lid en voorzitter: dr. J. J. Le Roy, directeur der hoogere burgerschool te Deventer.

Leden: dr. O. J. Risselada, directeur van, en J. W. Albarda en P. van den Brand, leeraren aan de hoogere burgerschool te Stad-Almelo;

W. de Visser, H. Siliakus, (2) C. J. de Bruyn Kops en A. W. A. Liernur, leeraren aan de hoogere burgerschool te Deventer;

dr. H. J. van de Stadt, directeur van, en E. W. Schijfsma, M. J. Verkozen en dr. M. Woudstra, leeraren aan de hoogere burgerschool te Kampen, en

dr. F. H. Julius, dr. V. C. L. M. E. Frackers, B. C. Bren-

---

(1) Het voorzitterschap der Commissie werd gedurende het tijdvak van 9 Juni tot en met 8 Juli 1905 waargenomen door dr. A. C. Antusch, directeur der hoogere burgerschool te Sneek.

(2) Met ingang van 21 Juli 1905, wegens ziekte, tijdelijk vervangen door I. Stibbe, leeraar aan de hoogere burgerschool te Stad-Almelo.

nan (1) en J. Rottier, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Zwolle.

Groningen en Drenthe.

Lid en voozitter: dr. F. G. Groneman, directeur der Rijks-hoogere burgerschool te Groningen.

Leden: mej. W. Andreæ, leerares en dr. J. Bergsma, H. Zondervan en I. Molenaar, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Groningen;

dr. E. Jensema, directeur van, en dr. J. W. Beekman, H. Weersma en F. de Korte, leeraren aan de hoogere burgerschool te Veendam;

dr. J. F. A. Mellink, directeur van, en dr. A. van Thijn, J. Bakker en A. G. de Graaff, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Assen;

J. Bubberman en A. L. Brouwer, leeraren aan de Rijks-hoogere burgerschool te Leeuwarden, en

dr. P. M. Heringa, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen ccursus te Haarlem

Limburg.

Lid en voorzitter: dr. H. J. Hoffmans, directeur der hoogere burgerschool te Maastricht.

Leden: dr. J. M. Kramps, directeur van, en dr. L. Voorzanger, P. J. H. Adriani, H. Bingen en G. de Weerd, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Roermond;

L. A. J. Keuller, dr. P. Th. Coebergh, dr. H. J. E. Endepols, H. J. E. van Alfen en W. van der Vliet, leeraren aan de hoogere burgerschool te Maastricht, en

dr. W. Nolens, F. Madou, H. Verhagen (2), M. Merckelbach en H. Verbeek, leeraren aan de bijzondere hoogere burgerschool te Rolduc (Kerkrade).

---

(1) Met ingang van 21 Juli 1905, wegens ziekte, tijdelijk vervangen door dr. A. J. Botermans, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool te Zwolle.

(2) Met ingang van 20 Juli 1905 tijdelijk vervangen door G. L. N. H. de Laive, leeraar aan de hoogere burgerschool te Nijmegen.

DUUR VAN DE EXAMENS.

COMMISSIËN.	Aanvang	Einde	Aantal dagen	Aantal candidaten.	Gehouden te:
	van de examens.				
Noordbrabant. .	17 Juli	29 Juli	12	46	's Hertogenbosch.
Gelderland. . . .	20 „	12 Aug.	21	158	Zalt-Bommel.
Zuidholland A	17 „	12 „	24	174	Gouda.
Zuidholland B	13 „	12 „	27	100	Gorinchem.
Noordholland A	17 „	5 „	18	137	Amsterdam.
Noordholland B	17 „	5 „	18	70	Haarlem.
Zeeland	17 „	29 Juli	12	43	Middelburg.
Utrecht.	17 „	2 Aug.	15	96	Amersfoort.
Friesland.	17 „	29 Juli	12	37	Leeuwarden.
Overijssel	17 „	5 Aug.	18	61	Deventer.
Groningen en Drenthe	17 „	5 „	18	60	Groningen.
Limburg	17 „	29 Juli	12	46	Maastricht.

(Volgt 9*.)

VERSLAGEN *van de examencommissiën.*

Noordbrabant.

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Noordbrabant.

De Commissie, voor dit jaar belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Noordbrabant, heeft de eer, ter voldoening aan art. 67, 2de lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n^0 50), U H.E.G. het volgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De eerste vergadering werd gehouden 15 April 1905. In die vergadering waren aanwezig alle leden, benoemd bij Uw besluit van 24 Maart 1905, A, n^0. 15, 2de afdeeling, en ook de heer H. Rutgers, die, ter aanvulling van de Commissie, alsnog tot lid benoemd werd bij Uw besluit van 13 April 1905, A, n^0. 24, 2de afdeeling.

De Commissie benoemde het lid J. H. A. van Ravenhorst tot haar secretaris; daarna werden de sub-commissiën aangewezen, de werkzaamheden verdeeld en de opgaven voor het schriftelijk werk vastgesteld.

De sub-commissiën werden aldus vastgesteld:

Groep A. (Wis- en werktuigkunde.)

A. J. M. Brogtrop, W. G. van der Meer, B. W. Mondt en dr. L. M. J. Stoel.

Groep B. (Natuurwetenschappen.)

Dr. C. L. van den Broek, dr. A. L. Lamers, dr. W. Reinders en dr. L. M. J. Stoel.

Groep C. (Geschiedenis, aardrijkskunde, staats- en handelswetenschappen.)

Dr. B. Dijksterhuis, mr. H. J. van Leeuwen, H. A. Rijkens en H. Rutgers.

Groep D. (Taal- en letterkunde.)

B. E. Bouwman, J. H. A. van Ravenhorst, F. H. Sterken en G. J. Vos Azn.

Groep E. (Teekenen.)

B. J. Bouwmeester, W. G. van der Meer en B. W. Mondt.

Om voor het geval, dat verschil van gevoelen mocht bestaan, een beslissing mogelijk te maken, werd aan elk der groepen A, B, C en D nog een vijfde lid toegevoegd, namelijk aan:

Groep A: dr. A. L. Lamers.
,, B: B. W. Mondt.
,, C: G. J. Vos Azn.
,, D: dr. B. Dijksterhuis.

De regeling van het mondeling examen blijkt uit de volgende tabel:

VAKKEN.

VAKKEN.	Duur in minuten.	Eerste-examinator.	Tweede examinator.
Reken- en stelk. .	25	A. J. M. Brogtrop	W. G. v. d. Meer
Gonio- en trigonom.	15	A. J. M. Brogtrop	B. W. Mondt
Beschr. meetk. . .	15	W. G. v. d. Meer.	B. W. Mondt
Meetkunde . . .	25	W. G. v. d. Meer	A. J. M. Brogtrop
Werktuigkunde. .	25	B. W. Mondt	dr. L. M. J. Stoel
Natuurkunde. . .	25	dr. L. M. J. Stoel	dr. C. L. v. d. Broek
Scheikunde . . .	25	dr. W. Reinders	dr. A. L. Lamers
Natuurl. historie .	25	dr. A. L. Lamers	dr. W. Reinders
Cosmographie . .	20	dr. C. L. v. d. Broek	dr. L. M. J. Stoel
Staatswetensch . .	25	mr. H. J. van Leeuwen	H. A. Rijkens
Aardrijkskunde . .	25	H. Rutgers	dr. B. Dijksterhuis
Geschiedenis . . .	25	dr. B. Dijksterhuis	H. Rutgers
Handelswetensch. .	20	H. A. Rijkens	mr. H. J. v. Leeuwen
Nederlandsch. . .	25	F. H. Sterken	J. H. A. van Ravenhorst
Fransch.	25	G. Vos Azn.	B. E. Bouwman
Engelsch	25	J. H. A. van Ravenhorst	F. H. Sterken
Hoogduitsch . . .	25	B. E. Bouwman	G. J. Vos Azn.
Handteekenen . .	—	B. J. Bouwmeester	W. G. v. d. Meer
Lijnteekenen . . .	—	W. G. v. d. Meer	B. W. Mondt

Evenals het vorige jaar, werd op verzoek van de Commissie door den Minister van Binnenlandsche Zaken, bij schrijven van 11 Mei 1905, n^{0}. 3179, afdeeling Onderwijs, machtiging verleend aan de examinatoren voor het handteekenen, het werk der candidaten te gaan beoordeelen ter plaatse, waar het gemaakt werd.

Voor het examen hadden zich aangemeld 48 candidaten:

14 candidaten van de Rijks- hoogere burgerschool te Bergen op Zoom;

17 candidaten van de hoogere burgerschool te Breda;

15 candidaten van de Rijks- hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch, waaronder één, die het laatste jaar de lessen aan de hoogere burgerschool slechts voor een deel had gevolgd;

2 candidaten van de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg.

De tweede en derde vergadering der Commissie werden gehouden op 8 Juli en 15 Juli 1905, ten einde de cijfers voor het schriftelijk werk op te maken en, in verband daarmede, de te verleenen vrijstellingen van het mondeling examen vast te stellen.

Het mondeling examen, waarvoor de candidaten in vier ploegen waren verdeeld, begon 17 Juli en eindigde 29 Juli 1905.

Eén candidaat van de hoogere burgerschool te Breda overleed vóór het begin van het examen.

Eén candidaat van de Rijks- hoogere burgerschool te Bergen op Zoom trok zich terug na het schriftelijk examen.

Eén candidaat van de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg werd den tweeden dag van zijn mondeling examen ongesteld; hem werd toegestaan het examen te vervolgen op de laatste twee dagen van de vierde ploeg.

Eén candidaat werd afgewezen.

Het getuigschrift werd uitgereikt aan 45 candidaten, namelijk aan:

a. Leerlingen van de Rijks- hoogere burgerschool te Bergen op Zoom:

1. Henri Jean Mathieu Bartels, geboren te Bergen op Zoom 26 Augustus 1888;

2. Christiaan Eduard Victor Le Bot, geboren te Bergen op Zoom 28 Januari 1888;

3. Ruurd Sipke Cupéry, geboren te Ierseke 24 Februari 1887;

4. Constantinus Antonius Adrianus Christianus Dietvors, geboren te Veere 12 Januari 1886;

5. Jan van Houten, geboren te Onstwedde (Groningen) 16 Juni 1886;
6. Cornelis Johannes Rübsaam, geboren te Bergen op Zoom 4 Mei 1889;
7. Johanna Cornelia Rübsaam, geboren te Bergen op Zoom 5 October 1887;
8. Marinus Henricus Petrus Sitsen, geboren te Bergen op Zoom 7 Juni 1888;
9. Gerardus Hubertus Wilhelmus Smelt, geboren te Amsterdam 9 October 1887;
10. Johannes Franciscus Strooij, geboren te Udenhout 5 November 1885;
11. Johannes Cornelus Adrianus Verheul, geboren te Bergen op Zoom 30 Mei 1886;
12. Johan Dirk Anton Visser, geboren te Sluis 2 September 1886.

b. Leerlingen van de hoogere burgerschool te Breda:

13. Cornelis van Baak, geboren te Oosterhout 26 December 1886;
14. Frits Albert Begemann, geboren te Gantoeng (eiland Billiton) 7 October 1887;
15. Anton Reinhard Clifford Kocq van Breugel, geboren te Amsterdam 4 Mei 1885;
16. Johannes Franciscus Antonia Elich, geboren te Breda 13 Januari 1889;
17. Leonardus Johannes Martinus Koremans, geboren te Breda 5 Juni 1885;
18. Willem Hendrik Libósan, geboren te Kedang-Kebo (Poerworedjo) 7 Juni 1885;
19. Cornelis Lourens, geboren te Delfshaven 25 Juli 1886;
20. Franciscus Joseph Chrysostomus Michielsen, geboren te Breda 26 Januari 1886;
21. Willem Cornelis Karel van Rijn, geboren te Batavia 6 October 1887;
22. Antonie Frederik van den Heuvel tot Beichlingen, gezegd Bartolotti Rijnders, geboren te 's Gravenhage 3 Februari 1888;

23. Anton Wilhelm Snoeck, geboren te Nijmegen 27 September 1884;

24. Menno Albert Ufkes, geboren te Winschoten 15 Mei 1886;

25. Elisabeth Cornelia van Veldhuyzen, geboren te Breda 10 December 1885;

26. Joseph Adrianus Maria Verpaalen, geboren te Breda 11 Maart 1888;

27. Johan Antoon Pieter Verschraage, geboren te Breda 5 September 1886;

28. Cornelis Christianus Welten, geboren te Terheyden 13 Februari 1886.

c. Leerlingen van de Rijks- hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch.

29. Cornelia Sara Bondam, geboren te 's Hertogenbosch 6 Augustus 1887;

30. Cornelis Bouwmeester, geboren te Vucht 30 Maart 1887;

31. Hendrik de Groot, geboren te 's Hertogenbosch 28 Maart 1888;

32. Frederik Christiaan Herman Haarman, geboren te 's Hertogenbosch 5 April 1884;

33. Nicolaas Willem Hoogendonk, geboren te Leeuwarden 1 Juni 1886;

34. Ivan de Jonge van Zwijnsbergen, geboren te Helvoirt 21 November 1883;

35. Susanne Civile Sophie de Jonge van Zwijnsbergen, geboren te Helvoirt 18 Juli 1885;

36. Henricus Johannus Lambertus Maria van de Meerendonk, geboren te 's Hertogenbosch 13 December 1887;

37. Barend Ferdinand van Nievelt, geboren te Deventer 28 Januari 1888;

38. Johannes Petrus Hubertus van Osch, geboren te Deventer 15 October 1883;

39. Cornelis Hendricus Franciscus Slabbekoorn, geboren te Roermond 3 Januari 1889;

40. Johan Wilhelmus Ferdinand Maria de Smit, geboren te Vlijmen 5 Mei 1888;

41. Josephus Carolus Lodewijk Jacobus Strijbosch, geboren te 's Hertogenbosch 20 Februari 1887;

42. Adriaan Gerrit Verhoeven, geboren te Sprang 27 Februari 1886;

43. Nicolaas Wertenbroek, geboren te 's Hertogenbosch 25 September 1887.

d. Leerlingen van de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg.

44. Oswald Reinhold Wilhelm Assmann, geboren te Tegelen 9 Mei 1887;

45. François Dieudonné Gérard Schreinemacher, geboren te Tilburg 17 Augustus 1885.

In de volgende tabellen vindt men het aantal malen, dat in de verschillende vakken en groepen de cijfers van 1 tot 10 zijn toegekend.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										AANTAL MALEN.	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Voldoende.	Onvoldoende.
Wiskunde	„	„	2	5	5	7	10	9	7	1	39	7
Werktuigkunde . . .	„	„	3	3	7	8	7	6	7	5	40	6
Natuurkunde. . . .	„	„	2	6	4	8	7	11	8	„	38	8
Scheikunde	„	„	„	4	3	8	8	11	11	11	42	4
Natuurlijke historie .	„	„	„	3	8	9	16	7	3	„	43	3
Cosmographie. . . .	„	„	2	3	10	9	8	12	2	„	41	5
Staatsinrichting. . .	„	„	„	1	6	9	10	13	7	„	45	1
Staathuishoudkunde .	„	„	„	1	7	15	10	7	6	„	45	1
Aardrijkskunde . . .	„	„	„	1	8	26	11	„	„	„	45	1
Geschiedenis	„	„	2	3	5	19	8	6	3	„	41	5
Handelswetenschappen	„	„	„	2	3	9	4	10	15	3	44	2
Nederlandsch. . . .	„	„	„	5	14	9	12	6	„	„	41	5
Fransch.	„	„	„	„	10	28	6	1	1	„	46	„
Engelsch	„	„	„	8	15	14	6	2	1	„	38	8
Hoogduitsch	„	„	„	3	7	24	8	3	1	„	43	3
Handteekenen . . .	„	„	„	4	11	16	11	4	„	„	42	4
Rechtlijnigteekenen .	„	„	1	1	11	13	12	8	„	„	44	2

GROEPEN VAN VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										AANTAL MALEN.	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Voldoende.	Onvoldoende.
A.	„	„	1	5	7	6	9	10	7	1	40	6
B.	„	„	„	3	5	9	16	10	3	„	43	3
C.	„	„	„	„	6	14	19	7	„	„	46	„
D.	„	„	„	2	13	20	8	3	„	„	44	2
E.	„	„	„	2	12	16	12	4	„	„	44	2

Het examen gaf geen der sub-commissiën aanleiding tot bijzondere, hier in het verslag uitdrukkelijk te vermelden, opmerkingen; alleen wenscht de Commissie, wat betreft de vrijstellingen van het mondeling examen, hier nogmaals te herhalen, wat haar voorgangster in het verslag van 1904 schreef: „dat de regeling van de vrijstellingen, zooals ze nu is, bezwaren medebrengt, voornamelijk het feit, dat een voldoend cijfer in een bepaald vak geen vrijstelling van mondeling examen geeft, als in een ander vak der zelfde groep een onvoldoend cijfer voorkomt."

Aan het einde harer taak gekomen, betuigt de Commissie U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

's Hertogenbosch, 30 Juli 1905.

Namens de Commissie,

A. L. LAMERS,
Voorzitter.

v. RAVENHORST,
Secretaris.

Gelderland.

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Gelderland.

De Commissie, krachtens Uwe beschikking van 29 Maart 1905, n⁰. 1990/27, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Gelderland, heeft de eer, ter voldoening aan art. 67, lid 2 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n⁰. 50), U H.E.G. het volgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De eerste vergadering der Commissie werd gehouden op Zaterdag 15 April, des namiddags te half drie in het Nutsgebouw te Zaltbommel.

Nadat de tweede ondergeteekende tot secretaris was benoemd, werden de sub-commissiën gevormd, de vakken verdeeld en de tijdsduur van het mondeling examen in elk vak vastgesteld volgens onderstaande tabel.

Vakken.	Examinatoren.	Maximum duur van het mondeling examen in minuten.
	Sub-commissie A.	
Reken- en stelkunde.	L. van Zanten Jzn.	30
Gonio- en trigonometrie.	J. J. Stoel.	
Meetkunde en beschrijvende meetk.	H. A. Derksen. Dr. S. L. van Oss.	30
Werktuigkunde.	D. H. te Wechel. Dr. S. Krüger (assessor).	20

Vakken.	Examinatoren.	Maximum duur van het mondeling examen in minuten.
	Sub-commissie B.	
Natuurkunde.	Dr. N. J. van der Lee. Dr. B. Meilink.	30
Scheikunde.	Dr. R. N. de Haas. Dr. J. Kramers.	30
Natuurlijke historie.	Dr. P. M. Keer. J. H. Slothouwer.	30
Cosmographie.	Dr. S. Krüger. D. H. te Wechel (assessor).	15
	Sub-commissie C.	
Aardrijkskunde.	D. J. C. van Batenburg. Dr. H. Tonkes.	30
Geschiedenis.	Dr. G. M. Slothouwer. Dr. D. A. Sloos.	30
Staatsinrichting.	G. L. Breedvelt. H. G. Bom Wzn. (assessor).	15
Staathuishoudkunde.	Dr. C. Raaymakers. Mr. Dr. R. J. de Visser.	30
Boekhouden.	H. G. Bom Wzn. G. L. Breedvelt (assessor).	15
	Sub-commissie D.	
Nederlandsch.	M. A. P. C. Poelhekke. P. Kat Pzn.	30
Fransch.	E. E. B. Lacomblé. E. E. Hartman.	30
Hoogduitsch.	H. van Cleeff. G. Houwer.	30
Engelsch.	J. Caland. A. R. van Wel.	30
	Sub-commissie E.	
Hand- en rechtlijnig teekenen.	A. M. J. Diemont. J. J. Stoel.	

De voorzitter deelt mede, dat zich 161 candidaten hebben aangemeld, zoodat zeven ploegen zullen gevormd worden.

Besloten wordt:

1°. dat de examinatoren, die schriftelijk werk hebben na te zien, zullen bijeenkomen op 17, 18 en 19 Juli tot het vaststellen van de cijfers voor het schriftelijk werk en het bepalen van de vrijstellingen;

2°. dat voor de vergadering op 19 Juli ook de overige leden der Commissie zullen opgeroepen worden;

3°. dat het mondeling examen op 20 Juli zal beginnen en op 12 Augustus eindigen;

4°. dat de eindvergadering, ter vaststelling van het verslag, op 13 Augustus zal gehouden worden;

5°. dat de candidaten, zooveel mogelijk, door leeraren van hun eigen school zullen geëxamineerd worden;

6°. dat in groep A een overwegende invloed op het groepcijfer zal toegekend worden aan wiskunde;
in groep B, aan natuur- en scheikunde;
in groep C, aan geschiedenis en aardrijkskunde;
in groep D, aan Nederlandsch, en
in groep E, aan handteekenen.

De beoordeeling van het schriftelijk werk had ten gevolge, dat werden vrijgesteld van het mondeling examen:

voor wiskunde	82	candidaten.
,, werktuigkunde	59	,,
,, natuurkunde	70	,,
,, scheikunde	89	,,
,, aardrijkskunde	63	,,
,, geschiedenis	71	,,
,, boekhouden	92	,,
,, Nederlandsche taal	40	,,

Drie candidaten waren door ziekte verhinderd aan het schriftelijk examen deel te nemen, en wel: één vóor alle vakken, één voor aardrijkskunde en Hoogduitsch en één voor natuurkunde. Hun werd gedurende de mondelinge examens gelegenheid gegeven het schriftelijk gedeelte af te leggen.

Van de 161 candidaten trok één zich reeds vóór het schriftelijk, twee andere zich vóór het mondeling examen terug.

De overige 158 werden geëxamineerd in 3 ploegen van 24, 1 van 23, 2 van 22 en 1 van 19.

De uitslag van het geheele examen is als volgt:

SCHOOL.	Aangemeld.	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Afgewezen.
Apeldoorn . . .	11	11	9	2
Arnhem	30	30	23	7
Canisius College .	12	12	12	—
Nijmegen . . .	26	26	22	4
Tiel	6	6	5	1
Wageningen . .	7	7	7	—
Zaltbommel. . .	6	6	6	—
Zutphen	30	30	28	2
Entraneï . .	33	30	15	15
Totaal	161	158	127	31

De volgende opgave bevat de namen der geslaagde candidaten met den datum en de plaats van geboorte en de hoogere burgerschool, van welke zij afkomstig zijn.

Van de hoogere burgerschool te Apeldoorn:

1. Blumenau, Sophie, geboren te Gildehaus 4 Februari 1888;
2. Lennep, Daniël Pieter van, geboren te Kediri 1 Juni 1888;
3. Römer, Theodora, geboren te Buitenzorg 22 Januari 1887;

4. Doorman, Chris Lodewijk, geboren te Apeldoorn 31 Augustus 1887;
5. Hugenholtz, Frederik Willem Nicolaas, geboren te Apeldoorn 14 Augustus 1884;
6. Schmalhausen, Christianus Johannes Antonius, geboren te Djombang 17 Juli 1886;
7. Ven, Adrianus van der, geboren te Buitenzorg 6 November 1887;
8. Buitenhuis, Johannes, geboren te Apeldoorn 7 Juli 1887;
9. Tutein Nolthenius, Peter Marius, geboren te Voorst 27 Juli 1885.

Van de hoogere burgerschool te Arnhem:

10. Gendt, Johan van, geboren te Arnhem 24 Mei 1885;
11. Op ten Noort, Adriaan Anthony, geboren te Rotterdam 6 November 1886;
12. Freitag, Bruno, geboren te Amsterdam 22 Juli 1886;
13. Freitag, Gerhard Gottlieb, geboren te Amsterdam 22 Mei 1885;
14. Koezen, Johan Gerrit, geboren te Amsterdam 19 September 1886;
15. Pater, Jan George, geboren te Leeuwarden 16 Februari 1887;
16. Hofland, Johan Adriaan, geboren te Djember 5 April 1887;
17. Land, Catharinus, geboren te Leeuwarden 9 Maart 1888;
18. Böhtlingk, Constant Marinus, geboren te Arnhem 8 December 1888;
19. Spengler, Ferdinand Marie van, geboren te Teteringen 24 Juli 1887;
20. Stenvers, Wilhelm André, geboren te Pasaroean, 28 Mei 1886;
21. Haersolte, Ernst Frans van, geboren te Arnhem 19 December 1887;
22. Klerk, Bastiaan Gijsbertus de, geboren te Arnhem 1 Januari 1888;
23. Nierstrasz, Antoinette Hélène, geboren te Amsterdam 13 Augustus 1886;

24. Schulte, Frans Carel Anton, geboren te Arnhem 9 September 1888;
25. Wttewaal, Reinhard Anne, geboren te Alkmaar 25 November 1886;
26. Bronsveld, Willem Johan, geboren te Oldelamer 30 Mei 1887;
27. Meihuizen, Wilhelmina Johanna Amelia, geboren te Batavia 23 Juni 1888;
28. Michielsen, Henricus Johannes, geboren te Arnhem 25 November 1888;
29. Pieper, Maurits Frans, geboren te Wormerveer 20 December 1886;
30. Steygerwalt, Remgo, geboren te Velp 12 November 1884;
31. Zoest, Johan Herman van, geboren te Nijmegen 20 December 1887;
32. Blanke, Carel Wouter, geboren te Amsterdam 29 Juni 1885.

Van het Canisius-college te Nijmegen:

33. Dijk, Joannes Petrus Martinus van, geboren te 's Bosch 6 Mei 1887;
34. Allard, Willem, geboren te Raamsdonk 12 Februari 1887;
35. Everdingen, Michiel Ignatius van, geboren te Culemborg 11 October 1886;
36. Kolk, Sijbrand Laurentius van der, geboren te Rotterdam 7 Juli 1886;
37. Elteren, Gerardus Petrus van, geboren te Vianen 7 October 1888;
38. Elteren, Henricus Gerardus van, geboren te Vianen 28 November 1886;
39. Janssen—Ketelaars, Johannes Mattheus, geboren te Nijmegen 12 November 1886;
40. Rüttges, George, geboren te Eindhoven, 24 Augustus 1887;
41. Athmer, Johan Gerard, geboren te Tiel 14 December 1886;
42. Nelissen, Karel Joseph Lodewijk, geboren te Breda 19 Februari 1886;

43. Rooy, Johannes Wilhelmus de, geboren te Vessem 25 Februari 1885;

44. Weezenbeck, Jan Karel Frederik van, geboren te Rotterdam 29 Januari 1884;

Van de hoogere burgerschool te Nijmegen:

45. Vooren, Dirk, geboren te Magelang 27 November 1885;

46. Dootjes, Frederik Jacobus Johannes, geboren te Maassluis 7 Februari 1887;

47. Herman, Anton, geboren te Amsterdam 24 Juni 1888;

48. Ledeboer, Louis Marie Willem, geboren te Nijmegen 23 Februari 1888;

49. Berg, Lodewijk Christiaan van, geboren te Batavia 17 Augustus 1886;

50. Sluys Heer, Henri Ambrosius van der, geboren te Semarang 6 April 1888;

51. Anderegg, Wilhelm Franciscus Josephus, geboren te Mil 23 Januari 1884;

52. Bloembergen, Johanna Elisabeth, geboren te Leeuwarden 17 Mei 1888;

53. Lebret, Johan Frederik, geboren te Gulpen 9 Juni 1886;

54. Stheeman, Hendrik Anne, geboren te Meppel 6 Juni 1887;

55. Bergh, Gerard Anne van den, geboren te 's Hage 19 November 1882;

56. Bosch, Nicolas Auguste Léon Ernest, geboren te Wijk-Maastricht 21 Juni 1887;

57. Lebret, Frans Cornelis, geboren te Gulpen 14 September 1884;

58. Aberson, Reintje, geboren te Wageningen 19 September 1886;

59. Frowein, Frederik Johan, geboren te Arnhem 28 Augustus 1888;

60. Kolff, Hermanna Johanna, geboren te Nijmegen 8 Augustus 1886;

61. Sprang, Gerard van, geboren te Soerakarta 23 Augustus 1888;

62. Sprang, Hermance van, geboren te Semarang 22 December 1886;
63. Visser, Hendrik Johan Jacob, geboren te Nijmegen 28 Mei 1887;
64. Bouwdijk Bastiaanse, Jan Carel van, geboren te Bemmel 1 Maart 1885;
65. Bouwdijk Bastiaanse, Marius Adolphus van, geboren te Bemmel 21 November 1886;
66. Zwager, Johan August, geboren te Meester-Cornelis 23 Januari 1887.

Van de hoogere burgerschool te Tiel: :

67. Klaren, Sietske Jacoba, geboren te Echteld 2 Januari 1886;
68. Harte, Joseph Christaan, geboren te Bandjarnegara 2 Augustus 1881;
69. Semster, Willem Frederik Barthold, geboren te Djokjokarta 30 October 1885;
70. Sanders, Frederik Herman, geboren te Amsterdam 27 November 1885;
71. Harte, Cornelis, geboren te Tiel 12 Februari 1886;

Van de hoogere burgerschool te Wageningen:

72. Beek, Gerard Wouter Montrado, geboren te Montrado 3 December 1886;
73. Diepenbroek, Dirk Jan, geboren te Nieuwer-Amstel 19 Juli 1884;
74. Lonkhuyzen, Pieter Hendrik van, geboren te Heteren 11 Januari 1887;
75. Reilingh, Willem, geboren te Wageningen 20 April 1887;
76. Koch, Jan Karel Theodoor, geboren te Barbei 22 Juli 1886;
77. Plemper van Balen, Gerard Cornelis, geboren te Amsterdam 12 Juli 1887;
78. Muller von Czernichi, Ferdinand Julius, geboren te Wageningen 14 September 1885.

Van de hoogere burgerschool te Zaltbommel:

79. Israël, Johann Heinrich Christian, geboren te Hoorn 30 December 1885.

80. Willems, Christiaan, geboren te Zaltbommel 15 April 1888;

81. Willigen, Gerard van, geboren te Hellouw (gem. Haaften) 13 Maart 1886;

82. Böinck, Gerardus Hendrikus, geboren te Zaltbommel 14 Maart 1887;

83. Beusekom, Evert van, geboren te Loenen a/d Vecht 29 November 1886;

84. Wieringen, Antoine François van, geboren te Waardenburg 19 Juni 1888;

85. Barre, Cornelis Elise, geboren te Penang 7 September 1887;

86. Hoop, Johannes Hermanus van der, geboren te Groningen 29 Maart 1887;

87. Kollewijn, Anthonie Marius, geboren te Tiel 12 Augustus 1883;

88. Albers, Johanna, geboren te Zutphen 18 Juli 1886;

89. Berg, Antonie Jacobus van den, geboren te Zutphen 26 Augustus 1886;

90. Lindeboom, Elisabeth, geboren te Zutphen 22 Juni 1887;

91. Bonté, Frans Adolf, geboren te Deventer 8 October 1886;

92. Gorkom, Johann van, geboren te Harlingen 4 Januari 1887;

93. Smits, Johannes Wilhelmus Antonius Maria, geboren te Zutphen 30 October 1886;

94. Witjes, Johannes Maria, geboren te Zutphen 23 September 1887;

95. Eldik, Everdina van, geboren te Zutphen 5 Maart 1887;

96. Riedel, Bernarda Johanna, geboren te Ouddorp 3 April 1887;

97. Vromen, Mozes, geboren te Lochem 16 Januari 1888;

98. Riessen, Antonie Jacobus van, geboren te Zutphen 7 October 1887;

99. Traa, Gerardus Johannes van, geboren te Rotterdam 4 November 1885;

100. Bannink, Herman Willem, geboren te Lochem 17 November 1885;

101. Boevé, Jan Brink de, geboren te Doesburg 25 Januari 1885;

102. Hartjens, Jan Carel, geboren te Zutphen 22 Januari 1886;

103. Molema, Helmer Everhardus, geboren te Zutphen 19 November 1886;

104. Gerritsen, Reinier, geboren te Zutphen 20 Juli 1888;

105. Haytink, Joost, geboren te Zutphen 30 Juli 1887;

106. Lubbers, Anton Gerard, geboren te Amsterdam 15 Januari 1886;

107. Stok, Jan Willem, geboren te Batavia 6 Juli 1886;

108. Pesch, Hendrik Willem van, geboren te Zwolle 13 September 1887;

109. Fangman, Frederik Christiaan, geboren te Oosterbeek 26 Juli 1884;

110. Ketjen, Hendrik, geboren te Zutphen 11 Mei 1887;

111. Kramer, Petrus Hendrik, geboren te Winterswijk 27 April 1888;

112. Willink, Reinier Cornelis Jacobus, geboren te Winterswijk 15 Januari 1887.

Extraneï:

113. Nijhuis, Hermanus Jacobus, geboren te Utrecht 25 Mei 1886;

114. Botje, Elko, geboren te Groningen 7 Juni 1886;

115. Heckler, Frits Johan, geboren te Medan 27 Februari 1884;

116. Kalkman, Johannes Diederikus Wijnand, geboren te Utrecht 4 Juni 1886;

117. Embden, Jan van, geboren te Arnhem 12 Februari 1885;

118. Woerden, Anton Gerard Hubert van, geboren te Nieuw-Helvoet 12 April 1886;

119. Hooghwinkel, Mattheus, geboren te Banda-Neira 31 Maart 1885;

120. Chateleux, Pieter Johannes Lambertus de, geboren te Hoorn 3 Januari 1884;

121. Ras, Jan Albert, geboren te Arnhem 10 Augustus 1884;

122. Homoet, Cornelis, geboren te Arnhem 10 December 1885;

123. Koch, Theodoor, geboren te Arnhem 16 Juli 1887;

124. Nieboer, Willem Cornelis, geboren te Zetten 16 December 1886;

125. Kerkhoff, Abraham, geboren te Utrecht 6 December 1887;

126. Oosterbeek, Hendrik Jan, geboren te Arnhem 6 December 1881;

127. Schaap, Siebe Hoites, geboren te Roordahuizen 12 Januari 1885.

Onderstaande tabel geeft aan hoeveel maal de cijfers van één tot tien zijn toegekend voor elk vak en voor elke groep.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Onvoldoende.	Voldoende.	Totaal.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
Wiskunde	„	3	3	11	25	48	39	26	2	1	17	141	158
Werktuigkunde . .	2	3	4	30	30	56	20	11	2	„	39	119	158
Natuurkunde . . .	4	6	7	22	21	48	33	15	2	„	39	119	158
Scheikunde	4	5	11	18	19	33	45	14	9	„	38	120	158
Natuurlijke historie	2	4	4	13	15	46	43	21	8	2	23	135	158
Cosmographie . . .	2	3	6	24	32	36	21	19	9	6	35	123	158
Staatsinrichting . .	„	3	3	10	41	41	42	16	2	„	16	142	158
Staathuishoudk. . .	„	2	8	20	33	34	24	21	11	5	30	128	158
Aardrijkskunde . .	„	2	8	15	40	67	22	4	„	„	25	133	158
Geschiedenis	3	3	6	21	35	42	27	16	5	„	33	125	158
Boekhouden	„	„	„	6	19	49	47	23	14	„	6	152	158
Nederlandsch . . .	„	1	11	18	33	44	32	16	2	1	30	128	158
Fransch	„	8	12	17	27	48	31	9	5	1	37	121	158
Engelsch	„	6	24	27	39	43	16	3	„	„	57	101	158
Hoogduitsch	„	„	3	12	20	28	42	32	18	3	15	143	158
Handteekenen . . .	1	3	8	23	54	37	28	4	„	„	35	123	158
Rechtl. teekenen .	1	„	13	22	43	55	18	5	1	„	36	122	158

Groepen.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Onvoldoende.	Voldoende.	Totaal.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
Groep A. .	2	1	3	15	29	51	40	15	2	„	21	137	158
„ B. .	3	3	5	16	31	42	45	11	2	„	27	131	158
„ C. .	„	2	3	12	39	56	38	8	„	„	17	141	158
„ D. .	„	„	10	18	34	55	30	10	1	„	28	130	158
„ E. .	„	2	5	24	57	44	23	3	„	„	31	127	158

Opmerkingen.

De Commissie betreurt het, dat zoo vele extraneï zich *geheel onvoorbereid* aan het examen onderwierpen; haar taak werd daardoor noodeloos verzwaard.

Wat betreft de opmerkingen, omtrent enkele vakken afzonderlijk, hiervan zij het volgende medegedeeld.

In sub-commissie C maken de examinatoren voor geschiedenis de opmerking, dat vele candidaten blijk hebben gegeven geen begrip te hebben van het verband, dat er bestaat tusschen de verschillende gebeurtenissen, noch getracht hebben, zich rekenschap te geven van het oorzakelijk verband, hoewel het Koninklijk besluit, bevattende het Reglement voor het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, duidelijk heeft uitgedrukt, dat dit de bedoeling is van het examen in dit vak.

De examinatoren voor aardrijkskunde zijn van oordeel, dat voor de schriftelijke behandeling van vier onderwerpen de tijd van twee uur te kort is.

Sub-commissie D sprak eenstemmig als haar meening uit, dat het opstel in de vreemde taal, zooals dat nu wordt gevraagd, nog een te zware eisch is, terwijl eveneens ernstige bezwaren ingebracht werden tegen de in de laatste jaren opgegeven vertalingen uit de vreemde taal, als gevende geen voldoende waarborgen voor de kennis dier taal. De meerderheid meende, dat verbetering aangebracht kan worden door

een opstel te doen maken over een in de moedertaal voorgelezen verhaal, terwijl door anderen ook een vertaling in de vreemde taal, zoo noodig met opgaaf der vertaling van moeilijke woorden, verdedigd werd.

De sub-commissie E betuigt haar ingenomenheid met de opgaaf voor het rechtlijnig teekenen als een stap in de gewenschte richting. Wat het handteekenen betreft, bleek haar de wenschelijkheid van eenzelfde gipsmodel voor alle scholen. Het kwam nu voor, dat modellen gekozen waren, die tot de allereerste en eenvoudigste oefeningen in het gipsteekenen behooren, en andere, die veel te moeilijk waren, waardoor de maatstaf van beoordeeling niet zoo zuiver kon zijn als men wel wenschte.

Ten slotte heeft de Commissie de eer U H.E.G. haren dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Zaltbommel, 13 Augustus 1905.

Namens de Commissie.

A. van der Ent, *Voorzitter.*

G. L. Breedvelt, *Secretaris.*

Zuidholland.

A. *Noordelijke Commissie.*

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Zuidholland.

Ter naleving van art. 67, alinea 2, der wet op het middelbaar onderwijs heeft de Noordelijke Commissie, bij beschikking van 15 Maart 1905, A, n°. 449/1, 1ste afdeeling, naast de Zuidelijke Commissie, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Zuidholland, de eer U H.E.G. hierbij het verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De Noordelijke Commissie hield haar eerste vergadering op 1 April 1905 te Gouda, waar tegenwoordig waren alle leden, behalve de heer van Cappelle, die door ongesteldheid was verhinderd. Tot vice-voorzitter werd benoemd de heer Weevers, tot secretaris de heer Cremer. De sub-commissiën voor de verschillende sectiën werden samengesteld als volgt:

VAKKEN.	Eerste Afdeeling.		Tweede Afdeeling.	
	Eerste examinator.	Tweede examinator.	Eerste examinator.	Tweede examinator.
Sub-commissie voor Sectie A. Voorzitter: Massink. Secretaris: van de Well.				
Wiskunde	Schalkwijk Steinmetz	Steinmetz Schalkwijk	Van de Wel Massink	Massink. Van de Well.
Sub-commissie voor Sectie B. Voorzitter: Coolhaas. Secretaris: Ruijs.				
Werktuigkunde	Bakker	Goossens	Baart	Coolhaas.
Natuurkunde	Goossens	Bakker	Coolhaas	Baart.
Scheikunde	Romeny	Van Cappelle	Attema	Ruijs.
Plant en dierkunde	Van Cappelle	Romeny	Ruijs	Attema.
Cosmografie	Bakker	Goossens	Baart	Coolhaas.
Sub-commissie voor Sectie C. Voorzitter: Weevers. Secretaris: Japikse.				
Staatswetenschappen	De Graaff	Van der Bruijn	Cohen	Weevers.
Aardrijkskunde	Cremer	Kunst	Leendertz	Japikse.
Geschiedenis	Kunst	Cremer	Japikse	Leendertz.
Boekhouden	Van der Bruijn	De Graaff	Weevers	Cohen.
Sub-commissie voor Sectie D. Voorzitter: Muntinga. Secretaris: van der Noordaa.				
Nederlandsch	Kaakebeen	Muntinga	Wolf	Heiligers.
Fransch	Timmermans	Van der Voort	Haringx	Van der Noordaa.
Engelsch	Van der Voort	Timmermans	Van der Noordaa	Haringx.
Hoogduitsch	Muntinga	Kaakebeen	Heiligers	Wolf.
Sub-commissie voor Sectie E (1ste en 2de afdeeling)				
Handteekenen		Brons Middel.		
Rechtlijnig teekenen		Kosters.		

N.B. De examinatoren voor Werktuigkunde hadden ook zitting in A.

Besloten werd, dat het schriftelijk werk der candidaten voor elk vak door de beide examinatoren voor dat vak zou nagezien worden tot bevordering van eene zooveel mogelijk billijke en gelijkmatige beoordeeling.

Betreffende den duur van het mondeling onderzoek in de verschillende vakken werd het volgende vastgesteld:

Voor: wiskunde 1 uur; werktuigkunde en kosmografie $\frac{1}{2}$ uur; natuurkunde $\frac{1}{2}$ uur; scheikunde, plant- en dierkunde 1 uur; Staatsinrichting, Staathuishoudkunde en boekhouden 1 uur; aardrijkskunde en geschiedenis 1 uur; de talen ieder $\frac{1}{2}$ uur.

Goedgevonden werd, dat de vrijstellingen van mondeling onderzoek, volgende uit de voor het schriftelijk werk toegekende cijfers, uitsluitend door den voorzitter aan de betrokken candidaten bekend zouden worden gemaakt en dat geen andere mededeelingen hoegenaaamd zouden worden gedaan.

Tot bespreking en vaststelling der cijfers voor het schriftelijk werk werden 2 dagen: 8 en 15 Juli aangewezen en het begin van het mondeling examen gesteld op 17 Juli, daar dit door de nieuwe regeling der vacantie's voor de Rijks- hoogere burgerscholen niet eerder mogelijk was.

Ter beoordeeling eener juiste en billijke apprecciatie van het schriftelijk werk der candidaten werd besloten bij de beoordeeling geen breuken, maar enkel heele cijfers te bezigen, door minder dan $\frac{1}{2}$ naar beneden, meer dan $\frac{1}{2}$ naar boven af te ronden en wat juist op $\frac{1}{2}$ uitkwam door nadere bespreking uit te maken.

De tweede vergadering werd gehouden den 15den April te Gouda en bijgewoond door alle leden. Door den voorzitter werd medegedeeld, dat het aantal candidaten, die zich voor het eindexamen aangemeld hadden, 184 bedroeg, van wie 154 leerlingen waren der verschillende hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus en 30 extraneï. Twee der laatsten hadden zich bepaaldelijk voor de Zuidelijke Commissie aangemeld. De Noordelijke Commissie zou dus te examineeren hebben 182 candidaten; elke afdeeling 91. Zij werden ingedeeld in 7 groepen van 12 en een achtste groep van 7 candidaten voor elke afdeeling, waaruit bleek, dat het mondeling examen 4 weken zou duren en dus, met het oog op het late begin, een aanzienlijk deel der zomervacantie zou in beslag nemen, daar

de laatste groep eerst op 10, 11 en 12 Augustus zou kunnen geëxamineerd worden.

Vervolgens werden in deze bijeenkomst de opgaven voor het schriftelijk examen besproken en daarna vastgesteld om te worden ingeleverd bij den inspecteur van het middelbaar onderwijs dr. Campert. Tevens werd van gedachten gewisseld over het mondeling onderzoek, ten einde bij de examinatoren voor dezelfde vakken in beide afdeelingen de wijze van vragen zooveel mogelijk te doen overeenstemmen.

De heer Cohen deed in de vergadering mededeeling van zijn benoeming tot rentmeester der stad Groningen en zijn spoedig vertrek derwaarts, ten gevolge waarvan hij niet als lid der Commissie zou kunnen blijven fungeeren. Tengevolge van eene benoeming door U H.E.G. trad dan ook later de heer J. C. F. Prikken in zijn plaats op.

In de vergadering van 8 Juli werd besproken het schriftelijk werk van de candidaten nos. 1 tot en met 48, 92 tot en met 139, en de cijfers daarvoor vastgesteld. Van 2 candidaten ontbrak het schriftelijk werk, daar ze zich hadden teruggetrokken, terwijl één candidaat gedurende het schriftelijk examen tijdelijk ongesteld was geweest, zoodat hij later nog werk moest maken voor Hoogduitsch, aardrijkskunde en boekhouden.

Naar aanleiding van de toegekende cijfers werd nu door de vergadering het aantal vrijstellingen opgemaakt en nog denzelfden dag door den voorzitter aan de belanghebbenden medegedeeld.

Op dezelfde wijze werd in de vergadering van 15 Juli gehandeld met het schriftelijk werk der overige candidaten. Hierbij ontbrak dat van éénen candidaat die zich had teruggetrokken, terwijl dat van een anderen candidaat er bij gekomen was, die zich nog geheel onverwacht voor het eindexamen had moeten aanmelden, daar hij, adelborst van het 3de studiejaar aan het Marine-instituut Willemsoord, plotseling voor den zeedienst was afgekeurd.

Het aantal toegekende vrijstellingen vermeldt onderstaande tabel.

VAKKEN.	1ste afdeeling.	2de afdeeling.	Geheele commissie.
Wiskunde.	44	35	79
Werktuigkunde . .	38	29	67
Natuurkunde . . .	53	41	94
Scheikunde	48	37	81
Aardrijkskunde. . .	34	26	60
Geschiedenis. . . .	48	31	79
Boekhouden	54	28	82
Totaal . .	319	227	546

Het mondeling examen begon 17 Juli en werd gehouden in het gebouw der Rijks- hoogere burgerschool te Gouda. Daar zich na het schriftelijk examen nog 5 candidaten terugtrokken bleven voor het mondeling onderzoek 175 over, van wie één niet opkwam, terwijl 2 zich gedurende dat onderzoek eveneens terugtrokken.

Zoodra van een groep het mondeling examen afgeloopen was, werden in de vergaderingen der sub-commissiën de aan de candidaten toegekende vakcijfers opgenomen en de eindcijfers vastgesteld. Daarna werd in een commissievergadering de volledige lijst der bedoelde groep opgemaakt en hiernaar de uitslag van het examen bepaald. Die uitslag werd onmiddellijk aan de candidaten meegedeeld; aan de geslaagden werd het getuigschrift uitgereikt en aan allen een lijst van de door hen in de verschillende examenvakken behaalde cijfers.

Op den laatsten dag van het examen zond één candidaat bericht, dat hij door ongesteldheid verhinderd was te komen. Deze candidaat had gedurende het mondeling eindexamen der eerste groep examen moeten afleggen voor de Militaire Academie tot Zaterdag 22 Juli en zou dan Maandag 24 Juli aan het eindexamen der tweede groep hebben moeten deelnemen, wat met het oog op zijn physiek gestel te zwaar werd geoordeeld. Op zijn verzoek was hij dus verplaatst naar de laatste groep. Daar uit de lijst der hem toegekende cijfers voor de vakken, waarin hij reeds mondeling was geëxamineerd, bleek, dat er voor dezen candidaat nog kans van slagen bestond, besloot de Commissie hem, indien een verzoek in

dien geest bij den voorzitter mocht inkomen en zijn ongesteldheid officieel werd geconstateerd, de gelegenheid te geven zijn mondeling examen ten einde te brengen op 9 September, den dag der eindvergadering der Commissie.

Van onderstaande tabellen vermeldt de eerste, hoeveel malen de cijfers 1—10 als vakcijfers, de tweede, hoe vaak ze als groepcijfers werden toegekend, waarbij in aanmerking moet worden genomen, dat van de candidaten, die zich tijdens het mondeling examen terugtrokken, één nog niet geëxamineerd was in: scheikunde, plant- en dierkunde, Staatsinrichting, Staathuishoudkunde, boekhouden, Fransch en Engelsch, één nog niet in: scheikunde, plant- en dierkunde, terwijl de candidaat, die den laatsten examendag ziek werd, nog geëxamineerd moest worden in: Staatsinrichting, Staathuishoudkunde, boekhouden, Nederlandsch en Hoogduitsch.

Vakken.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Totaal		Gemiddeld cijfer.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende (5 of meer.)	onvoldoende.	
Wiskunde . . .	„	4	10	19	32	40	35	29	5	„	141	33	5,95
Werktuigkunde. .	„	2	10	18	15	50	42	20	11	6	144	30	6,28
Natuurkunde . .	„	3	10	17	14	42	44	33	11	„	144	30	6,30
Scheikunde . . .	„	2	4	18	33	57	33	20	4	1	148	24	6,00
Plant- en dierkunde	2	5	12	25	43	34	25	19	6	1	128	44	5,57
Cosmographie . .	„	2	20	17	42	31	26	20	14	2	135	39	5,83
Staatsinrichting .	„	10	18	37	34	26	24	18	5	„	107	65	5,26
Staathuishoudk. .	„	6	16	37	39	26	25	13	10	„	113	59	5,39
Aardrijkskunde. .	2	7	14	16	25	66	33	5	6	„	135	39	5,56
Geschiedenis. . .	1	7	10	14	21	49	40	27	5	„	143	31	5,98
Boekhouden . . .	1	6	9	15	21	26	40	34	19	1	141	31	6,36
Nederlandsch . .	„	2	5	10	26	35	43	26	20	6	156	17	6,63
Fransch	„	„	8	20	40	58	20	19	6	2	145	28	5,88
Engelsch	„	3	3	16	43	53	25	18	12	„	151	22	6,00
Hoogduitsch. . .	„	6	7	18	42	33	38	18	7	4	142	31	5,93
Handteekenen . .	„	1	2	23	42	55	49	9	„	„	155	26	5,81
Rechtl. teekenen .	„	„	„	17	31	55	50	25	3	„	164	17	6,20

GROEPEN.		Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Totaal	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende (5 of meer.)	onvoldoende.
Wis- en Werktuigkunde	1e afd. .	„	„	„	14	16	18	20	17	3	„	74	14
	2e afd. .	„	1	5	21	13	26	17	3	2	„	61	27
Natuurkunde Scheikunde	1e afd. .	„	„	„	7	15	27	25	12	2	„	81	7
Plant- en dierk. Cosmographie	2e afd. .	„	„	4	10	19	33	14	6	„	„	72	14
Staatswetensch. Aardrijkskunde	1e afd. .	„	„	3	10	20	34	15	3	„	„	72	13
Geschiedenis Boekhouden	2e afd. .	„	„	„	15	21	27	21	4	„	„	73	15
Nederlandsch Fransch	1e afd. .	„	„	„	4	32	33	10	5	„	„	80	4
Engelsch Hoogduitsch	2e afd. .	„	„	„	7	29	29	17	6	„	„	81	7
Hand- en rechtlijnig teekenen		„	„	2	11	44	65	52	5	„	„	166	13

De uitslag van het examen was de volgende:

Candidaten.	Aangemeld.	Toegelaten.	Afgewezen.	Terug-getrokken.	Niet opgekomen.
Van de H. B. scholen den Haag	94	83	11	—	—
„ „ „ school Leiden .	30	24	5	1	—
„ „ „ „ Gouda .	30	20	9	1	—
Extraneï.	29	11	9	8	1
Totaal . . .	183	138	34	10	1

Het getuigschrift werd uitgereikt aan:

Pieter Westra, geboren 20 April 1886 te 's Gravenhage;

Arnold van Rossen, geboren 14 September 1887 te Deventer;

Henriette Elisabeth Cool, geboren 30 April 1887 te Breda;

George William Frans Gerard Steinbuch, geboren 15 Februari 1887 te Magelang;

Leonardus van Romunde, geboren 18 Januari 1885 te Bandong;

Rudolf Adriaan Damas Cort van der Linden, geboren 30 December 1886 te Groningen;

Johannes Casparus de Vos, geboren 9 September 1886 te Muntok;

Nicolaas van der Walle, geboren 18 Mei 1888 te Leiden;

Gerrit Johan ter Poorten, geboren 26 Juli 1884 te Muntok;

Willem Pieter Cornelis Knuttel, geboren 10 Juni 1886 te Leiden;

Adriaan van Solinge, geboren 8 October 1886 te 's Gravenhage;

Johan Muller, geboren 27 November 1888 te 's Gravenhage;

Gerard Johan Louis Caviët, geboren 13 October 1887 te Meester Cornelis;

Anton Frans Unger, geboren 10 December 1886 te 's Gravenhage;

Willem Marie Emile Stieltjes, geboren 17 October 1887 te 's Gravenhage;

Willem Frans Mari Wirtz, geboren 9 Mei 1888 te 's Gravenhage;

Cornelia Groustra, geboren 25 Augustus 1886 te Groningen;

Hendrika Johanna van Leeuwen, geboren 3 Juli 1887 te 's Gravenhage;

Walter Emile van Wijk, geboren 23 Januari 1887 te Amsterdam;

Cornelis Punt, geboren 9 April 1889 te Zoeterwoude;

Albert Jan Kluyver, geboren 3 Juni 1888 te Breda;

George Henri Albert Eerdmans, geboren 7 Mei 1886 te Makasser;

Wessel Cornelis Beekman, geboren 6 November 1886 te Middelburg;

Cornelis Wijnand Christiaanse, geboren 5 Januari 1888 te Leiden;

Dirk van Ameyden van Duym, geboren 30 October 1886 te 's Gravenhage;

Arnold Hugo Ingen-Housz, geboren 22 Augustus 1888 te 's Gravenhage;

Willem Michel Poot, geboren 31 Mei 1887 te 's Gravenhage;

Simon Leonardus Vermeer, geboren 5 Augustus 1888 te 's Gravenhage;

Jacobine Henriette Reiche, geboren 6 Augustus 1887 te Soerakarta;

Cornelis David Röell, geboren 13 October 1885 te Sliedrecht;

Cornelis Theodoor Christiaan Heyning, geboren 27 Februari 1888 te Pondok-Gedeh (Buitenzorg);

Theodorus Wilhelmus Franciscus Passtoors, geboren 9 April 1888 te Termunterzijl;

Joan Snellen van Vollenhoven, geboren 27 November 1885 te Naaldwijk;

Cornelis Hillen, geboren 3 Januari 1887 te 's Gravenhage;

Richard Johan Montijn, geboren 23 December 1887 te Gouda;

Gerhardus Joan Trip, geboren 5 Mei 1887 te Leiden;

Pieter de Bruyne, geboren 5 April 1884 te Steenbergen;

Hendrikus Theodorus Septer, geboren 30 Mei 1886 te Zwammerdam;

Pieter Cornelis Taconis, geboren 18 Januari 1886 te Heerenveen;

Adrianus de Moen, geboren 9 April 1886 te 's Gravenhage;

Johan Anton Swart, geboren 20 Januari 1887 te Banjoe-Biroe;

Charles Louis Nolten, geboren 12 Juli 1884 te Soerakarta;

Maria Johanna Burnier, geboren 10 September 1886 te 's Gravenhage;

Gerard Jan Hendrik Enno Hillinga, geboren 18 Juni 1886 te Singkel;

Stephanus Netto, geboren 3 October 1886 te 's Gravenhage;

Anton Hendrik van de Vijver, geboren 2 Juli 1887 te 's Gravenhage;

Jakob Willem van Cittert, geboren 15 Augustus 1887 te Gouda;

Carel Nicolaas Herbertus van Lawick, geboren 4 Februari 1883 te Tegal;

Adrianus Marinus Kuysten, geboren 2 April 1887 te Zevenhuizen;

Huibert Slegt, geboren 23 Mei 1887 te Gouda;

Herman Frijda, geboren 22 Juli 1887 te Amsterdam;

Jan Willem van Kuyk, geboren 13 Augustus 1886 te 's Gravenhage;

Jakobus Hermanus Schreuel, geboren 6 Maart 1888 te Batavia;

Antoinette Caroline Agathe Nieuwenhuys, geboren 8 Maart 1886 te Menado;

Wilhelmina Petronella Alida Valstar, geboren 16 Maart 1886 te Monster;

Christina Carolina van der Wilde, geboren 28 Februari 1886 te Semarang;

Johannes Alexander Kuiler, geboren 27 December 1886 te 's Gravenhage;

Wilhelmine Victorine Marie Agerbeek, geboren 29 November 1883 te Batavia;

Jeanne Egbertine van Amstel, geboren 28 Februari 1888 te Soekaboemi;

Cornelis Gerard van Eck, geboren 30 November 1886 te 's Gravenhage;

Christiaan Theodoor Groothoff, geboren 5 Juli 1887 te Mangar;

Jacob Peereboom, geboren 24 Februari 1888 te Leiden;

Johanna Gesina Gratama, geboren 24 November 1886 te 's Gravenhage;

Louis Jean Chrétien van Es, geboren 19 Mei 1888 te Padang;

Charles François Jean Quarles van Ufford, geboren 11 October 1885 te 's Gravenhage;

Pieter Wolffensperger, geboren 6 Mei 1887 te 's Gravenhage;

Alexander Karel Willem Arntzenius, geboren 22 April 1886 te Amsterdam;

Maximiliaan Lodewijk van der Schaaff, geboren 15 Augustus 1886 te Utrecht;

Adriaan Nortier, geboren 27 Maart 1885 te 's Gravenhage;

Martien Jean Willem Rienks, geboren 1 Mei 1886 te Leiden;

Bernard Hendrik Frits van Heuven, geboren 29 October 1887 te Zutphen;

Dirk Roosenburg, geboren 1 Februari 1887 te 's Gravenhage;

Cornelis Anthonie Molenaar, geboren 26 September 1886 te 's Gravenhage;

Jean Baptiste August Kessler, geboren 16 Juni 1888 te 's Gravenhage;

Willem Alexander Kop, geboren 15 December 1885 te Warschau;

Iman Cornelis Dozy, geboren 10 Mei 1887 te Willem I;

Jules Antoine Wijnmalen, geboren 1 Juli 1887 te Toeloeng-Agoeng (Java);

Hendric Willem Santé, geboren 25 Maart 1884 te Kediri;

Johannes Nicolaas Voorstad, geboren 29 Mei 1884 te 's Gravenhage;

Lodewijk Adolf Gastmann, geboren 21 September 1887 te Makassar;

Adrianus Dionijs de Leeuw, geboren 21 Januari 1883 te Nieuw-Lekkerland;

Anton de Waay, geboren 5 September 1888 te 's Gravenhage;

Pieter Leendert van Andel, geboren 8 Januari 1886 te Bodegraven;

Jacob Pieter van Heerdt, geboren 14 Mei 1887 te Soerabaija;

Georg Donatus Conrad Eversmann, geboren 10 Juli 1886 te Amsterdam;

Henri Willem Knoest, geboren 26 Mei 1884 te 's Gravenhage;

Willem Vrijlandt, geboren 28 Juni 1886 te Moordrecht;

Teunis Adrianus Hooftman, geboren 5 Mei 1886 te Boskoop;

Theodoor Alexander Louis Mollinger, geboren 7 Mei 1887 te Wageningen;

Jean Jacques François Pino, geboren 2 December 1886 te Gouda;

Johannes Wilhelmus Franciscus Cornelis Proper, geboren 12 Apri 1886 te Willem I (Ambarawa);

Nicolaas Laurens Holwerda, geboren 26 Mei 1885 te Buitenzorg;

Ferdinand Johan Rienks, geboren 21 Februari 1885 te Leiden;

Alexander Louis Zillesen, geboren 3 Juni 1887 te 's Gravenhage;

Adriaan Marius Streef, geboren 25 Juni 1885 te 's Gravenhage;

Willem Gerard van der Tak, geboren 3 Februari 1885 te 's Gravenhage;

Louis Jacobus Polderman, geboren 31 Augustus 1887 te Bandong;

Dirk Veenman, geboren 10 October 1885 te Amsterdam;

Nicolaas van Spanje, geboren 23 December 1885 te 's Gravenhage;

Petrus Henri van Hoorn Janssen, geboren 17 November 1885 te Delft;

Gijsbertus Godefriedus Johannes Rademaker, geboren 19 Maart 1887 te 's Gravenhage;

Johan Willem Storm van 's Gravesande, geboren 9 Juli 1887 te Brielle;

Jan Willem Adriaan Beijers, geboren 17 Maart 1887 te 's Hertogenbosch;

Gerrit Anthonie van Seventer, geboren 22 October 1885 te Sliedrecht;

Nelly de Raadt, geboren 6 September 1887 te Ouderkerk a/d IJssel;

Wilhelmus Joachim Martinus van Bijsterveld, geboren 17 Februari 1886 te 's Gravenhage;

Jan David Wolterbeek, geboren 17 Maart 1885 te 's Gravenhage;

Gerrit van Herwaarden, geboren 2 October 1883 te Bangor (South-Dacota. Amerika);

Jan Bedeker Zweers, geboren 5 October 1887 te Zaandam;

Alida Maria Dorothea Langezaal, geboren 16 Februari 1886 te Leiden;

Simon Johannes van der Stoel, geboren 8 Januari 1887 te Leiderdorp;

John Servaas Loke, geboren 20 April 1888 te Soerabaija;

Jarig van der Meulen, geboren 30 November 1886 te Leeuwarden;

Adrianus Hermanus Schelling, geboren 31 Maart 1887 te Leidschendam;

Willem Carel Johan Versteegh, geboren 19 Mei 1886 te Solo;

Marinus de Waal, geboren 11 Mei 1885 te Leeuwarden;

Gerhard Cornelis Jan Kruisinga, geboren 2 Januari 1888 te Harderwijk;

Johannes van Riel, geboren 7 Juli 1886 te Bergen op Zoom;

Marius Marinus Gerrit Woensdregt, geboren 7 November 1887 te 's Gravenhage;

Simon Marinus Dirk Valstar, geboren 16 October 1884 te Monster;

Jacob Charles van Es, geboren 21 Mei 1887 te Djapara;

Sophie van der Tas, geboren 25 October 1886 te Serang;

Jan Theodorus Boer, geboren 23 Juni 1887 te Boskoop;

Frederik Nicolaas van Vliet, geboren 3 Maart 1885 te Gouda;

Hendrik Jan Koene, geboren 19 Mei 1887 te Leiden;

Gerard Theodoor Harloff, geboren 31 Juli 1885 te 's Gravenhage;

Marc Rodolphe Henri Albert de Constant Rebecque, geboren 23 September 1885 te Lausanne;

John Harry Engel de Vries, geboren 2 Augustus 1885 te 's Gravenhage;

Johannes Kortenoever, geboren 21 December 1884 te Gouda;

Johannes Christoffel Begram van Eeten, geboren 17 September 1887 te Zierikzee;

Albert Spaan, geboren 17 Januari 1887 te Leiden;

Hendrik Joost van Urk, geboren 26 April 1887 te Kortezwaag;

Balthazar Sibbes, geboren 25 Maart 1887 te Gouda;

Gerbrand de Zwart, geboren 7 Januari 1886 te Voorburg;

Adriaan Willem Herklots, geboren 31 October 1885 te Batavia;

Francis Henri van den Broek d'Obrenan, geboren 4 Januari 1886 te Kendal;

Salomo Levie Cats, geboren 2 October 1886 te Gouda;

Arie Cornelis Houtman, geboren 8 November 1884 te Utrecht.

N.B. De laatste is de candidaat, wiens examen door ziekte nog niet is afgeloopen.

Het examen gaf aanleiding tot de volgende opmerkingen.

Het examen in Staatsinrichting en Staathuishoudkunde leidde bij een groot aantal candidaten tot weinig bevredigende uitkomsten. Velen lieten ook de meest eenvoudige vragen, gedaan naar aanleiding van het programma voor het examen, onbeantwoord.

De enkele candidaten, die een goed examen aflegden, bewezen daardoor, dat bij ernstige studie voor allen het verkrijgen van eene aan de eischen van het programma voldoende kennis van beide vakken zeer wel mogelijk is.

De examinatoren in aardrijkskunde zouden het niet ondienstig achten, indien bij de schriftelijke vragen enkele punten ter aanduiding werden gegeven om de candidaten de beantwoording gemakkelijker te maken. Ook meenen zij, dat de voor het maken van dit werk toegestane tijd te kort was.

De uitslag van het examen in boekhouden kan over het algemeen bevredigend worden genoemd. De Commissie is van oordeel, dat dit voor een groot deel te danken is aan de gelukkige keus van de opgaven voor het schriftelijk werk.

De sub-commissie voor afdeeling D is van meening, dat ook bij dit examen weer gebleken is tot welke onjuiste gevolgtrekking men dikwijls komt, indien men de kennis van de vreemde taal beoordeelen moet naar het resultaat, dat de vertaling *uit* de vreemde taal oplevert. Veel candidaten, aan wie voor de vertaling uit het Hoogduitsch het praedicaat „onvoldoende" moest worden toegekend, gaven blijk hun gedachten in die vreemde taal zeer goed te kunnen uitdrukken. Ook het omgekeerde deed zich dikwijls voor. De Commissie beaamt dan ook ten volle, wat in het verslag der in 1904 gehouden eindexamens op bladz. 39 dienaangaande is opgemerkt.

De sub-commissie voor afdeeling E wenscht het volgende in het midden te brengen.

Evenals het voorgaande jaar werd aan alle candidaten der Noordelijke Commissie hetzelfde pleistermodel te teekenen gegeven, en, al was het model iets moeilijker dan de voorgaande jaren, toch waren de gemaakte teekeningen over het algemeen een voldoend cijfer waard; aan slechts enkele moest een onvoldoend cijfer worden toegekend.

Deze teekeningen zijn beoordeeld aan de scholen, waar ze vervaardigd werden.

De plaatfiguur was ook dit jaar een symmetrische vlakversiering en leverde geen bezwaren op. Alle candidaten hadden de teekening in omtrek klaar en verreweg de meesten zóó, dat er een voldoend cijfer aan kon worden toegekend.

De opgave voor rechtlijnig teekenen lag binnen het bereik van alle candidaten; allen hadden de teekening in den daarvoor bepaalden tijd gereed. Enkelen hadden zich vergist in het juist weergeven van de aangewezen maten, anderen hadden zich niet gehouden aan de gestelde grootte van het papier.

Van sommige candidaten bleek, dat ze hun teekengereedschap niet behoorlijk wisten te gebruiken; hun moest een onvoldoend cijfer worden toegekend. Over het algemeen echter waren de uitkomsten bevredigend.

Evenals het vorig jaar neemt ook nu de Noordelijke Commissie de vrijheid, de aandacht van U H.E.G. te bepalen bij de onbillijkheid, dat tot nu toe bij de eindexamens geen vacatiën werden toegestaan voor het nazien van het schriftelijk werk, een taak, die toch bij het steeds aangroeiend getal candidaten jaarlijks in omvang toeneemt. De Commissie wenscht hier niet te herhalen, wat daaromtrent verder door haar voorgangster in 1904 is opgemerkt, maar sluit zich volkomen daarbij aan.

De Noordelijke Commissie eindigt haar verslag met aan U H.E.G. dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Gouda, September 1905.

Dr. S. S. Hoogstra, *Voorzitter.*
A. F. Cremer, *Secretaris.*

N.B. Het mondeling examen van eenen candidaat werd, met Ministerieele toestemming, op 9 September, den dag der eindvergadering van de Commissie, ten einde gebracht en de candidaat toegelaten.

B. *Zuidelijke Commissie.*

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Zuidholland.

De Commissie, bij Uwe beschikking van 15 Maart 1905, A, n°. 449/1, 1ste afd., belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in Zuidholland (Zuidelijke Commissie), heeft de eer U H.E.G. hierbij aan te bieden het verslag harer werkzaamheden, bedoeld bij art. 67 van de wet op het middelbaar onderwijs.

De eerste vergadering der Commissie had plaats in het gebouw der hoogere burgerschool te Gorinchem op 25 Maart 1905.

De vergadering koos tot ondervoorzitter den heer M. Horn en tot secretaris den heer A. Feenstra; daarna werd overgegaan tot samenstelling van de sub-commissiën, in de volgende tabel vervat.

Samenstelling der sub-commissiën.

VAK.	EXAMINATOR.	ASSESSOR.
Sub-commissie A. Voorzitter: Goedkoop van Nelle.		
Wiskunde,	Goedkoop van Nelle,	Vreeswijk.
	Vreeswijk,	Goekoop van Nelle.
Sub-commissie B. Voorzitter: Hiebendaal.		
Werktuigkunde, *)	Vaes,	Hulshof.
Natuurkunde,	Hulshof,	Vaes.
Scheikunde,	Hiebendaal,	Steenhuis.
Plant- en dierkunde,	Steenhuis,	Hiebendaal.
Cosmographie,	Hulshof,	Vaes.

*) Heeft ook zitting in sub-commissie A.

VAK.	EXAMINATOR.	ASSESSOR.
Sub-commissie C. Voorzitter: Croïn.		
Staatswetenschap.,	Feenstra,	van Meegeren.
Geschiedenis,	Croïn,	van den Berg van Os.
Aardrijkskunde,	van den Berg van Os,	Croïn.
Boekhouden,	van Meegeren,	Feenstra.
Sub-commissie D. Voorzitter: Horn.		
Nederlandsch,	Appeldoorn,	Horn.
Fransch,	Kip,	Hessling.
Engelsch,	Hessling,	Kip.
Hoogduitsch,	Horn,	Appeldoorn.
Sub-commissie E.		
Handteekenen,	Tempelmans Plat.	
Rechtl. teekenen,	Tondee.	

De duur van het mondeling eramen in ieder vak werd bepaald als volgt:

Wiskunde	1	uur.
Werktuigkunde	15	minuten.
Natuurkunde	30	,,
Scheikunde	30	,,
Cosmographie	15	,,
Staatswetenschappen	40	,,
Geschiedenis	30	,,
Aardrijkskunde	30	,,
Boekhouden	20	,,
Nederlandsch	30	,,
Fransch	30	,,
Engelsch	30	,,
Hoogduitsch	30	,,

In de vergadering werd besloten het mondeling examen te doen aanvangen op 13 Juli. Verder werd nog besloten om als afdeeling- of groepcijfer niet een langs wiskundigen weg verkregen gemengd getal aan te nemen, maar steeds als zoodanig vast te stellen een door redeneering gevonden afgerond getal.

De volgende vergadering werd gehouden op 8 April. Hierin werd vastgesteld het schriftelijk werk, door de Commissie aan den inspecteur van het middelbaar onderwijs in te dienen. Medegedeeld werd, dat zich voor het examen hadden aangegeven 105 candidaten, waaronder 2 extraneï.

Na afloop van het schriftelijk examen, waaraan 3 candidaten in het geheel niet medegedaan hadden, terwijl één candidaat zich onder het examen terugtrok, werd vergaderd op 1 en 8 Juli, ten einde de voor het schriftelijk werk toe te kennen cijfers vast te stellen. Telkens werd onmiddellijk na afloop der vergadering aan de candidaten schriftelijk mededeeling gedaan van de toegekende vrijstellingen van mondeling examen voor sommige vakken.

Op 13 Juli begon het mondeling examen, hetwelk werd afgenomen in het gebouw der hoogere burgerschool te Gorinchem. Hieraan werd deelgenomen door 100 candidaten, omdat één candidaat zich na afloop van het schriftelijk examen teruggetrokken had. Van die 100 candidaten moest één nog schriftelijk examen afleggen, omdat hij op den daarvoor bepaalden tijd wegens ernstige ongesteldheid daarin was verhinderd geworden.

De candidaten waren verdeeld in 9 ploegen. Na afloop van het examen van iedere ploeg werd volgens art. 23 van het Koninklijk besluit van 27 Juni 1901 (*Staatsblad* n^{0}. 190), eene vergadering gehouden, waarin de Commissie den uitslag vaststelde, die onmiddellijk daarna den candidaten werd medegedeeld.

Het aantal malen, dat voor de verschillende vakken en voor de verschillende groepen de cijfers 1—10 werden toegekend, blijkt uit de hier volgende tabellen.

VAK.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Totaal		Gemiddeld cijfer.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende (5 of meer).	onvoldoende.	
Wiskunde . . .	„	„	3	10	17	37	23	8	2	„	87	13	5,99
Werktuigkunde .	„	4	9	25	25	24	7	2	1	3	62	38	5,08
Natuurkunde . .	„	1	4	18	16	33	18	9	1	„	77	23	5,71
Scheikunde . . .	„	1	3	9	17	32	21	13	2	2	87	13	6,13
Plant- en dierkunde	„	1	2	6	14	32	22	18	4	1	91	9	6,38
Cosmographie . .	„	„	„	13	32	30	18	6	1	„	87	13	5,75
Staatsinrichting .	„	3	5	10	23	26	20	9	2	2	82	18	5,82
Staathuishoudkunde	„	2	7	15	21	22	17	11	3	2	76	24	5,76
Aardrijkskunde .	„	„	3	2	10	56	19	9	1	„	95	5	6,17
Geschiedenis . .	„	1	2	3	21	46	19	4	3	1	94	6	6,03
Boekhouden. . .	„	„	3	5	8	23	22	24	12	3	92	8	6,91
Nederlandsch . .	„	„	3	7	15	31	32	10	2	„	90	10	6,02
Fransch	„	„	1	18	26	24	21	9	1	„	81	19	5,77
Engelsch. . . .	„	„	1	21	23	33	20	2	„	„	78	22	5,56
Hoogduitsch . .	„	„	2	14	31	18	27	7	1	„	84	16	5,79
Handteekenen . .	„	„	2	14	19	40	22	3	„	„	84	16	5,75
Rechtl. teekenen .	„	„	„	2	18	40	26	11	2	1	98	2	6,36
Totaal .	„	13	50	192	336	547	354	155	38	15	1445	255	5,95

GROEP.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Aantal	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende (5 of meer).	onvoldoende.
A. Wis- en werktuigkunde . .	"	"	4	11	26	39	15	3	2	"	85	15
B. Natuurwetenschappen . . .	"	"	3	8	26	33	24	5	1	"	89	11
C Geschiedenis, Aardrijkskunde, Staats- en handelswetenschappen	"	"	"	4	18	49	22	6	1	"	96	4
D. Taal- en letterkunde	"	"	1	5	27	47	16	4	"	"	95	5
E. Hand- en rechtlijnigteekenen .	"	"	"	5	20	47	25	3	"	"	95	5
Totaal . .	"	"	8	33	117	215	102	21	4	"	460	40

De uitslag van het examen en de namen der geslaagden volgen hieronder.

Hoogere burgerschool.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
Delft	11	10	1
Dordrecht	22	22	"
Gorinchem	12	11	1
Rotterdam	30	27	3
Schiedam	23	18	5
Extraneï	2	2	"
	50		

Het getuigschrift werd uitgereikt aan de hier volgende candidaten:

Gieseler, Guillaume, geboren 19 Juli 1887 te Rotterdam — Rotterdam;

Kortlandt, Herman Carl Anton, geboren 31 Januari 1886 te Rotterdam — Rotterdam;

Smalt, Pieter Hendrik, geboren 14 April 1887 te Rotterdam — Rotterdam;

Sizoo, Jacob Nicolaas, geboren 14 Februari 1887 te Gorinchem — Gorinchem;

Romijn, Adrianus Cornelis, geboren 28 Januari 1885 te Delft — Delft;

Sieberg, Hendrik, geboren 28 September 1886 te Delft — Delft;

Kimmijser, Willem Christiaan, geboren 30 Januari 1886 te Lunteren — Dordrecht;

Saltet, Jan Arnold, geboren 15 November 1886 te Banjoemas (Java) — Dordrecht;

Visser, Aart Pieter, geboren 26 October 1885 te Zwijndrecht — Dordrecht;

Voogd, Frederik, geboren 12 September 1885 te Vlaardingen — Schiedam;

Laurens, Liria Nicoline, geboren 7 October 1888 te Rotterdam — Schiedam;

Drift, Joseph Bernardus Charles van der, geboren 23 Juli 1887 te Vlaardingen — Schiedam;

Horn, Karel Egidius, geboren 9 Maart 1887 te Schiedam — Schiedam;

Poortman, Anthony Johannes Bernardus, geboren 22 Mei 1886 te Rotterdam — Schiedam;

Fremery, Josine Pompeja de, geboren 13 October 1887 te 's Gravenhage — Delft;

Janssen van Raay, Hannibal, geboren 2 December 1888 te Haarlem — Delft;

Lubberhuizen, Herman Willem, geboren 5 April 1887 te Oosterbeek — Dordrecht;

Lubberhuizen, Jan Willem, geboren 2 Maart 1888 te Oosterbeek — Dordrecht;

Boele, Jan Pieter, geboren 3 December 1885 te Slikkerveer — Dordrecht;

Zanten, Nico Arie Jan van, geboren 30 September 1886 te Eindhoven — Rotterdam;

Selms, Gerharda Berendina van, geboren 15 Mei 1886 te Leerdam — Rotterdam;

Lagaay, Johannes, geboren 12 Maart 1886 te Rotterdam — Rotterdam;

Rombach, Willem Rudolf, geboren 24 Mei 1887 te Rotterdam — Rotterdam;

Wolff, Henriëtte Helena de, geboren 19 Juli 1886 te Breda — Gorinchem;

Schoehuizen, Gerrit Anton, geboren 20 November 1887 te Hardinxveld — Gorinchem;

Appeldoorn, Jan, geboren 9 Februari 1887 te Rotterdam — Delft;

Sluis, Sebastiaan Johannes Nicolaas, geboren 1 Juni 1886 te Hof van Delft — Delft;

Braat, Gerrit Jan, geboren 6 April 1888 te Delft — Delft;

Spits, Herman, geboren 28 Augustus 1886 te Dordrecht — Dordrecht;

Rijssel, Evert Cornelis van, geboren 1 Februari 1889 te Klaaswaal — Dordrecht;

Rodbard, Johannes Jacobus Albertus, geboren 14 Juli 1887 te Dordrecht — Dordrecht;

Steenhuis, Dirk Johannes, geboren 22 November 1887 te Schiedam — Schiedam;

Leeuwen, Ary van, geboren 30 Juni 1887 te Schiedam — Schiedam;

Noorduyn, Gijsbertus, geboren 4 Januari 1888 te Gorinchem — Rotterdam;

Vessem, Pieter van, geboren 23 Januari 1886 te Rotterdam — Rotterdam;

Koning, Tjerp Herman, geboren 3 November 1887 te Hellevoetsluis — Schiedam;

Krediet, Johannes Hendrikus Adam, geboren 17 Juli 1887 te Breda — Rotterdam;

Teding van Berkhout, Jacob Johan, geboren 29 October 1886 te Kampen — Rotterdam;

Matthijs, Jan Karel Cornelis, geboren 4 Maart 1885 te Giessendam — Gorinchem;

Bruyn Kops, Johan Hendrik de, geboren 25 Juni 1888 te Benkoelen — Rotterdam;

Steinmetz, Karl Konrad Johann Ludwig, geboren 9 Juni 1887 te Salatiga — Delft;

Hageman, Johannes Cornelis, geboren 28 December 1887 te Batavia — Dordrecht;

Boogaerdt, Willem Adrianus, geboren 18 Juli 1886 te Krimpen aan de Lek — Dordrecht;

West, Simon van, geboren 17 Mei 1886 te Vlaardinger-Ambacht — Schiedam;

Adriani, Willem, geboren 19 Januari 1888 te Paramaribo — Rotterdam;

Atkins, Johan Frederik John, geboren 23 Juni 1887 te Rotterdam — Rotterdam;

Benedictus, Johannes Jozeph, geboren 17 November 1886 te Rotterdam — Rotterdam;

Mels, Christina van, geboren 2 Juli 1888 te Helder — Rotterdam;

Lichtenbelt, Adriana Johanna, geboren 5 Maart 1887 te Rotterdam — Rotterdam;

Visser, Marius Cornelis, geboren 9 November 1884 te Heerjansdam — Dordrecht;

Solingen, Jan van, geboren 8 Augustus 1887 te Heerjansdam — Dordrecht;

Linden, Arie van der, geboren 15 December 1887 te Zwijndrecht — Dordrecht;

Mijnlieff F.-Jz., Arie Cornelis, geboren 8 September 1887 te Krimpen aan de Lek — Dordrecht;

Wetering, Cornelis van de, geboren 28 September 1886 te Rotterdam — Schiedam;

Steenis, Cornelis Gijsbert van, geboren 17 April 1886 te Noordeloos — Gorinchem;

Noorduyn, Adrianus Koenraad, geboren 17 Juli 1886 te Leiden — Rotterdam;

Blok, Jan Hendrik, geboren 29 April 1886 te 's Gravendeel — Dordrecht;

Schmittmann, Gustav Georg David, geboren 2 Februari 1887 te Oudenbosch — Dordrecht;

Bender, Dirk, geboren 20 April 1887 te Nijmegen — Schiedam;

Breems, Martinus den, geboren 28 Februari 1887 te Vlaardingen — Schiedam;

Noordijk, Adriaan, geboren 27 Juni 1886 te Vlaardingen — Schiedam;

Sanders, Jan Paulus, geboren 24 Mei 1887 te Schiedam — Schiedam;

Houweninge Graftdijk, Cornelis Joachimus van, geboren 25 September 1888 te Giessendam — Gorinchem;

Bie, Johannes Gerrit de, geboren 28 December 1885 te Gorinchem — Gorinchem;

Weel, Henri Mari van, geboren 17 November 1887 te Gorinchem — Gorinchem;

Brandt, Arie Jacob van den, geboren 19 December 1886 te Barendrecht — Rotterdam;

Driessen, Johan Wilhelm August, geboren 28 December 1886 te Rotterdam — Rotterdam;

Vervloet, Arie Willem, geboren 17 April 1887 te Kralingen — Rotterdam;

Kruisheer, Jacobus Johannes, geboren 31 Juli 1886 te Rotterdam — Rotterdam;

Worp, Johan Christiaan, geboren 15 Juni 1885 te Delft — Delft;

Schotel, Cornelis Johannes, geboren 21 Januari 1886 te Dordrecht — Dordrecht;

Stam, Anton Hermanus, geboren 8 Juli 1887 te Dordrecht — Dordrecht;

Vreede, Carel Wilhelm, geboren 25 Juni 1887 te Gendringen — Schiedam;

Zijdeveld, Johannes Christiaan, geboren 13 Juni 1884 te Schiedam — Schiedam;

Bos, P. Azn., Pieter Adrianus, geboren 17 Juli 1885 te Gorinchem — Gorinchem;

Poel, Johannes Andries van de, geboren 27 Juli 1884 te Schiedam — Schiedam;

Ris, Jan, geboren 24 Augustus 1887 te Schiedam — Schiedam;

Schaap, Wouter, geboren 16 Augustus 1886 te Amsterdam — Rotterdam;

Schilperoort, Gijsbert, geboren 17 December 1886 te Delfshaven — Rotterdam;

Serrarens, Petrus Joseph Servatius, geboren 12 November 1888 te Dordrecht — Dordrecht;

Vreeling, Johannes Lambertus, geboren 23 Februari 1886 te Delft — Delft;

Ploeg, (extraneus), Johan, geboren 22 Juni 1880 te 's Gravenhage — Delft;

Baggerman, Pieter, geboren 10 December 1886 te Willemstad — Gorinchem;

Blerkom, Marinus van, geboren 4 September 1886 te Rotterdam — Rotterdam;

Hillebrand, Johannes Henricus, geboren 26 April 1886 te Rotterdam — Rotterdam;

Leeuwen, Henri Bernard van, geboren 29 Februari 1888 te Rotterdam — Rotterdam;

Groenewege, Jan, geboren 15 Mei 1886 te Dubbeldam — Gorinchem;

Kleijn, François, geboren 22 November 1887 te Dordrecht — Dordrecht;

Maris Jz., Cornelis, geboren 8 September 1886 te Fijnaard — Dordrecht;

Brink, (extraneus), Cornelis Willem ten, geboren 18 Augustus 1878 te 's Gravenhage — Extraneus.

De volgende vakken gaven aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Werktuigkunde. Hoewel het eerste vraagstuk behoorde tot een type, dat meermalen bij eindexamens is opgegeven, werd het door de meeste candidaten niet of foutief opgelost.

Bij het tweede vraagstuk was de vraag omtrent de minimumkracht voor velen een struikelblok.

De theorievraag werd over het algemeen behoorlijk beantwoord.

Bij het mondeling examen kon nog aan velen, die onvoldoend schriftelijk werk hadden geleverd, een voldoend cijfer worden toegekend.

Staatswetenschappen. De totaal indruk van het examen in de Staatswetenschappen was niet ongunstig, wat blijkt uit het feit, dat aan vele candidaten hooge cijfers konden worden toegekend.

Evenwel meent de Commissie, met betrekking tot het vak Staatsinrichting, de opmerking niet achterwege te mogen houden, dat verscheidene candidaten, met veronachtzaming van de eischen van het examenprogramma, zich slechts tot de beoefening van een gedeelte van het vak hadden bepaald.

Aardrijkskunde. Wat de aardrijkskunde betreft, meent de Commissie, dat de kennis van onze bezittingen in andere werelddeelen bij de candidaten nog al wat te wenschen overliet.

Geschiedenis. Het schriftelijk werk werd door tal van candidaten goed gemaakt. Bij het mondeling examen kon bijna altijd het onvoldoende cijfer, dat voor het schriftelijk werk gegeven was, verhoogd worden· Slechts een enkele maal kwam het voor, dat het beslist verlaagd moest worden, omdat de candidaat het antwoord schuldig bleef op de meest eenvoudige vragen.

De groote meerderheid der candidaten maakte dan ook een zeer bevredigenden indruk, in weerwil dat er bij waren, die niets te vertellen wisten van het ontstaan en de uitbreiding van de Vereenigde Staten, nooit iets gehoord hadden van het Britsch-Indische Rijk, van de Oost-Aziatische quaestie of van den invloed der Engelschen in Egypte, omdat alleen enkele van de voornaamste landen van Europa met hen behandeld waren.

En al zijn wij volkomen de meening toegedaan, dat het de plicht is van den examinator om zich te laten leiden door de kennis van den candidaat, omdat hij in de eerste plaats te onderzoeken heeft, wat de leerling wel weet en niet, wat hij niet weet, — toch blijven wij ook bij onze meening, dat het totaal verwaarloozen van het voornaamste uit de geschiedenis van die werelddeelen, schadelijk is voor de ontwikkeling onzer leerlingen.

Fransch en Engelsch. Omtrent het examen in deze talen valt op te merken, dat bij vele candidaten nog niet de vereischte overeenstemming bestond tusschen het tijdvak der letterkunde, dat ze opgaven bestudeerd te hebben en de werken, die ze hadden gelezen.

Bovendien hadden vele candidaten op hun lijst met boeken werken geplaatst, die zij zich niet of zeer slecht herinnerden en waarover zij verzochten niet ondervraagd te worden. Ook waren er, die de lijst van door hen gelezen boeken aangevuld hadden met de namen van korte prozastukken en fragmenten, die moeilijk gerekend konden worden te behooren tot „enkele belangrijke voortbrengselen".

Handteekenen. Het volgende valt hierover op te merken. Over het geheel waren de teekeningen naar de vlakversiering beter dan die naar het ornament, zoowel wat opvatting als uitvoering betreft.

Slechts op ééne enkele uitzondering na waren deze teekeningen op een flinke grootte uitgevoerd.

Ons oordeel over de ornamentteekening is minder gunstig. In de eerste plaats valt het te betreuren, dat niet aan alle scholen niet alleen naar hetzelfde model gewerkt is, maar dat zelfs op drie van de vijf naar drie en meer verschillende ornamenten is geteekend. Dit toch maakte de beoordeeling zeer moeilijk.

In de tweede plaats loopen de verschillende teekeningen, wat grootte betreft, zeer sterk uiteen.

Het zou volgens ons oordeel zeer te wenschen zijn, dat in het vervolg slechts naar hetzelfde model op alle scholen gewerkt werd en de afmetingen der teekening werden aangegeven.

Dit verslag werd door de Commissie vastgesteld in haar laatste bijeenkomst op 9 September 1905. In deze bijeenkomst had zij het gemis te betreuren van haar medelid J. Appeldoorn, die 1 September overleden is.

Hiermede meent de Commissie haar taak te hebben volbracht en dankt zij U H.E.G. voor het in haar gestelde vertrouwen.

Gorinchem, 9 September 1905.

J. M. Hiebendaal, *Voorzitter.*
A. Feenstra, *Secretaris.*

Noordholland.

A. *Oostelijke Commissie.*

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Noordholland.

De Commissie, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen in de provincie Noordholland (Oostelijk gedeelte), die benoemd werd bij Uwe beschikking van 17 Maart 1905, 1ste afd., n^0. 92/2855, heeft de eer U H.E.G. aan te bieden het verslag, bedoeld bij art. 67 der wet, houdende regeling van het middelbaar onderwijs.

De vergaderingen en de zittingen voor de mondelinge examens hadden plaats in het gebouw der 3de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam.

De eerste vergadering werd gehouden 1 April 1905. Nadat het lid C. W. B. Ingenhous was aangewezen het secretariaat waar te nemen, deed de voorzitter verschillende mededeelingen.

Deze (dubbele) Commissie zou mondeling examineeren als twee enkele commissiën, zoodat 2 leden, zitting hebbende voor hetzelfde vak, niet elkanders assessoren zouden zijn.

De dubbele Commissie was verdeeld in een afdeeling A en een afdeeling B, ieder verdeeld in 5 sub-commissiën, waarvan elke twee overeenkomstige een gecombineerde sub-commissie vormden, met uitzondering van die voor de teekenvakken, voor welke de 2 leden behoorden tot beide afdeelingen.

Als voorzitter in de sub-commissiën voor de vakken groepen A, B, C, D en E, zouden optreden resp. de heeren A. Pelt, J. C. Costerus, W. C. L. Bronsveld, G. C. Hoogewerff en H. J. van Dijk.

De volgende tabel geeft een overzicht van de onderverdeeling der afdeelingen A en B.

VAKKEN.	Afdeeling A.		Afdeeling B.	
	Examinatoren.	Assessoren.	Examinatoren.	Assessoren.
A.				
Wiskunde	A. L. J. Bouten	J. A. Barrau	G. C. A. Valewink	W. J. Wisselink
	J. A. Barrau	A. L. J. Bouten	W. J. Wisselink	G. C. A. Valewink
Mechanica	A. Pelt	N. Quint Gzn.	B. de Greve	Z. P. Bouman
B.				
Natuurkunde	N. Quint Gzn.	A. Pelt	Z. P. Bouman	B. de Greve
Scheikunde	G. Doijer v. Cleeff	J. C. Costerus	B. H. J. ter Braake	J. de Lint
Nat. historie	J. C. Costerus	G. Doijer v. Cleeff	J. de Lint	B. H. J. ter Braake
Cosmographie	A. Pelt	N. Quint Gzn.	Z. P. Bouman	B. de Greve
C.				
Staatsinrichting / Staathuishoudk.	S. Zadoks	G. de Bruyn	A. v. d. Stempel jr.	S. J. van de Vliet
Aardrijkskunde	A. K. Castelein	A. J. d'Ailly jr.	A. D. Hagedoorn	W. C. L. Bronsveld
Geschiedenis	A. J. d'Ailly jr.	A. K. Castelein	W. C. L. Bronsveld	A. D. Hagedoorn
Boekhouden	G. de Bruyn	S. Zadoks	S. J. van de Vliet	A. v. d. Stempel jr.
D.				
Nederlandsch	P. de Vos jr.	C. W. B. Ingenhoes	G. C. Hoogewerff	G. Welbergen
Fransch	C. W. B. Ingenhoes	P. de Vos jr.	G. Welbergen	G. C. Hoogewerff
Engelsch	W. van Doorn	B. J. ter Brugge	P. Th. N. Moesveld	A. Kolkman
Hoogduitsch	B. J. ter Brugge	W. van Doorn	A. Kolkman	P. Th. N. Moesveld
E.				
Handteekenen	H. J. van Dijk	W. J. Brandts	als in afd. A	als in afd. B
Rechtl. teekenen	W. J. Brandts	H. J. van Dijk		

Besloten werd, dat het schriftelijk werk van alle candidaten voor een bepaald vak beoordeeld zou worden door de twee deskundige leden van de geheele Commissie, die eerst afzonderlijk het werk zouden waardeeren, en later, na vergelijking en bespreking, een cijfer vaststellen.

De duur van elk mondeling onderzoek werd bepaald op hoogstens 30 minuten met deze uitzonderingen: 20 minuten voor elk der vakken mechanica, Staatsinrichting, Staathuishoudkunde en boekhouden en 10 minuten voor cosmographie.

Het begin der mondelinge examens werd vastgesteld op 17 Juli.

De Commissie A zou ondervragen de leerlingen van Amsterdam I, 5de klasse *a*; Amsterdam II, 5de klasse *a*; Amsterdam III, 5de klasse *a* en Zaandam.

Voor de andere Commissie zouden verschijnen Amsterdam I, 5de klasse *b*; Amsterdam II 5de klasse *b*; Amsterdam III, 5de klasse *b*, Hilversum en Hoorn.

Aan het examen wenschten zich te onderwerpen 127 leerlingen van hoogere burgerscholen en 20 extraneï.

In overleg met zijn ambtgenoot te Haarlem verwees de voorzitter 6 extraneï naar de westelijke Commissie.

In een tweede samenkomst van den voorzitter en alle leden, op 15 April, werden de in te dienen opgaven voor het schriftelijk examen en de voorbeelden voor de proefteekeningen besproken en daarna vastgesteld.

Vóór het schriftelijk examen trokken zich terug 2 leerlingen van hoogere burgerscholen en 1 extraneus; 1 candidaat kon wegens ziekte het schriftelijk examen niet meemaken en was vóór het einde der mondelinge examens niet hersteld. Aan het schriftelijk examen werd dus deelgenomen door 137 candidaten, waarvan 4 dat examen niet in zijn geheel konden afleggen. Hun werd evenwel op grond van art. 16 van het Reglement, door den voorzitter gelegenheid gegeven het ontbrekende aan te vullen gedurende de mondelinge examens.

Op 1 en 15 Juli kwamen de voorzitter en de voor die vergaderingen opgeroepen leden samen om de beoordeelingen van het schriftelijk werk te vergelijken en het cijfer vast te stellen.

Daarna zijn door den voorzitter en den secretaris de lijsten der vrijstellingen opgemaakt, waarvan ieder der candidaten, wier mondeling examen zou vallen tusschen 17 en 27 Juli,

een hem (of haar) betreffend uittreksel ontving op 3 Juli. De overige candidaten vernamen 17 Juli in welke vakken hun vrijstelling verleend kon worden en welke cijfers hun voor die vakken waren toegekend.

Vrijgesteld van een mondeling onderzoek werden:

6	candidaten	in	8 vakken	
15	„	„	7 „	
11	„	„	6 „	
22	„	„	5 „	(2 extr.)
20	„	„	4 „	
14	„	„	3 „	(1 extr.)
14	„	„	2 „	(1 extr.)
18	„	„	1 vak (4 extr.) en	
17	„	„	geen enkel vak (5 extr.).	

Deze 497 vrijstellingen zijn over de verschillende vakken verdeeld als volgt:

Wiskunde	58	candidaten	(2 extr.)
Mechanica	45	„	(2 „)
Natuurkunde	90	„	(3 „)
Scheikunde	89	„	(4 „)
Aardrijkskunde	53	„	(1 „)
Geschiedenis	46	„	(1 „)
Boekhouden	60	„	(1 „)
Nederlandsch	56	„	(5 „)

Van de vrijheid zich te onderwerpen aan een mondeling examen, wanneer daarvan ontheffing is verleend, werd gebruik gemaakt door 2 candidaten, beiden voor mechanica, voor welk vak zij de cijfers 6 en 7 hadden bekomen: hun eindcijfer voor mechanica ging omhoog.

De teekeningen naar een model in gips zijn door de subcommissie voor de vakken van groep E beoordeeld op de plaats zelve, waar zij gemaakt waren; te Amsterdam op 30 Juni en 6 Juli; te Hilversum op 5 Juli; te Hoorn op 8 Juli; te Zaandam op 6 Juli.

De mondelinge examens, 17 Juli begonnen en 5 Augustus geëindigd, hadden plaats zonder eenig bijzonder voorval.

De volgende tabellen geven een overzicht van de cijfers in de 5 vakken-groepen behaald:

a. door leerlingen van hoogere burgerscholen;
b. door extraneï;

a

Cijfer:	Aantal malen behaald in groep:				
	A.	B.	C.	D.	E.
10					
9	2	2			
8	13	8	8	4	
7	36	25	39	16	19
6	30	50	38	41	52
5	25	27	30	55	37
4	15	11	9	7	14
3	3	1		1	2
2					
1					
Gemiddeld:	6.03	5.96	6.06	5.61	5.58

b

Cijfer:	Aantal malen behaald in groep:				
	A.	B.	C.	D.	E.
10					
9	1				
8				1	
7	1	2		1	1
6	1	3	3	3	2
5	5	1	3	2	6
4	3	4	3	5	2
3	1	1	4	1	2
2	1	2			
1					
Gemiddeld:	4.92	4.61	4.38	5.07	4·84

Het gemiddelde der waardeering van de kennis der candidaten in elk der 17 vakken van het examen-programma is aangegeven in de volgende tabel, betreffende:

a. alle candidaten;
b. leerlingen aan hoogere burgerscholen, en
c. extraneï.

	a.	*b.*	*c.*
Wiskunde	6.28	6.44	4.77
Mechanica	5.25	5.34	4.46
Natuurkunde	6.40	6.58	4.77
Scheikunde	6.15	6.29	4.84
Plant- en dierkunde	5.16	5.28	4.07
Kosmographie	5.74	5.84	4.69
Staatsinrichting	6.23	6.28	5.
Staathuishoudkunde	6.06	6.22	4.52
Aardrijkskunde	5.60	5.68	4.92
Geschiedenis	5.42	5.63	3.46
Boekhouden	6.89	7.13	4.61
Nederlandsch	6.12	6.19	5.46
Fransch	5.59	5.65	5.
Engelsch	5.37	5.42	4.92
Hoogduitsch	5.38	5.40	5.23
Handteekenen	5.09	5.13	4.69
Rechtlijnig teekenen	6.16	6.24	5.38

De uitslag van het examen is geweest, dat van 137 candidaten 118 geslaagd en 19 niet geslaagd zijn, aldus gegroepeerd:

Van:	geëx.:	gesl.:	niet gesl.:
Amsterdam I	25	23	2
Amsterdam II	40	36	4
Amsterdam III	25	23	2
Hilversum	10	8	2
Hoorn	13	12	1
Zaandam	11	10	1
Totaal	124	112	12
Extraneï	13	6	7
Totaal	137	118	19

Het getuigschrift werd uitgereikt aan de volgende candidaten; achter naam, voornamen, geboortedatum en geboorteplaats wordt vermeld, aan welke hoogere burgerschool zij onderwijs hebben ontvangen.

Jan Jacob Bruins, geb. 28 Juni 1888 te Amsterdam — Amsterdam I;

Pieter van der Goot, geb. 10 December 1887 te Amsterdam — Amsterdam I;

Diederikus Marius Elbertus Habbema, geb. 31 October 1887 te Doetinchem — Amsterdam I;

Willem Johannes van Meurs, geb. 27 Januari 1887 te Amsterdam — Amsterdam I;

Maurits Jozef Deen, geb. 23 Juni 1888 te Amsterdam — Amsterdam II;

Alida la Fontaine, geb. 3 October 1887 te Patti (Java) — Amsterdam II;

Herman Bernard Jäger, geb. 7 Augustus 1887 te Amsterdam — Amsterdam II;

Johan Bernard Kleene, geb. 22 Augustus 1886 te Amsterdam — Amsterdam II;

Adolf Hendrik Moreu, geb. 25 September 1887 te Semarang — Amsterdam II;

Arend Roelof Schwab, geb. 7 Mei 1887 te Kampen — Amsterdam II;

Wilhelmina Eduarda Hendrika Dorothea Walch, geb. 22 Februari 1888 te Schiedam — Amsterdam II;

Johan Abraham Marie Colder, geb. 23 Maart 1887 te Amsterdam — Amsterdam III;

Johan Frederik George Diderich, geb. 8 December 1886 te Amsterdam — Amsterdam I;

Gerrit Koop Vos, geb. 27 Februari 1888 te Arnhem — Amsterdam I;

Ambrosius Baanders, geb. 18 Januari 1883 te Amsterdam — Amsterdam II;

Anna Charlotte Boonacker, geb. 14 Maart 1885 te Amsterdam — Amsterdam II;

Margaretha Gerardina Elizabeth Krah, geb. 22 December 1886 te Amsterdam — Amsterdam II;

Jan Maarse, geb. 13 October 1886 te Amsterdam — Amsterdam II;

Apollonius Johannes Reynvaan, geb. 28 Januari 1887 te Amsterdam — Amsterdam II;

Heinrich Leonard Schwab, geb. 2 October 1887 te Amsterdam — Amsterdam II;

Frits Zernike, geb. 16 Juli 1888 te Amsterdam — Amsterdam II;

Willem Rebel, geb. 7 December 1887 te Amsterdam — Hilversum;

Bertus van Exter, geb. 4 October 1885 te Amsterdam — Amsterdam II;

Johannes Wilhelm van der Heide, geb. 17 November 1887 te Amsterdam — Amsterdam II;

Gerrit Johan Hendrik Hempenius, geb. 24 December 1886 te Amsterdam — Amsterdam II;

Mintje van der Meer, geb. 21 November 1887 te Amsterdam — Amsterdam II;

Frederik Willem Lodewijk Tydeman, geb. 7 Maart 1888 te 's Gravenhage — Amsterdam II;

Ludwig Julius Grün, geb 28 Juli 1889 te Amsterdam — Amsterdam I;

Adriaan Izak den Hollander, geb. 12 Juli 1888 te Amsterdam — Amsterdam I;

Petrus Johannes Schrikker, geb. 2 Maart 1887 te Amsterdam — Amsterdam I;

Hendrika Alphonse Mijsberg, geb. 27 December 1888 te Delft — Zaandam;

Trijntje Switzer, geb. 14 Juli 1886 te Purmerend — Zaandam;

Jan Hendrik Scheepmaker, geb. 14 Juli 1888 te Amsterdam — Amsterdam II;

Albertus Joannes Hassoldt, geb. 16 December 1885 te Amsterdam — Amsterdam I;

Wilhelmina Maria van der Brugge, geb. 19 Januari 1888 te Breda — Amsterdam III;

Johannes Jacobus Teune, geb. 8 September 1887 te Hilversum — Hilversum;

Willem Jacobus Bais, geb. 9 April 1888 te Enkhuizen — Hoorn;

Anne Eelke Beek, geb. 26 December 1887 te Hoorn — Hoorn;

Jan Adrianus Brouwer, geb. 30 September 1888 te Hoorn — Hoorn;

Alida Cornelia Igesz, geb. 9 Januari 1887 te Enkhuizen — Hoorn;

Dirk Nicolaas Theodorus Teengs, geb. 28 Januari 1886 te Edam — Hoorn;

Johann Heinrich Brockmann, geb. 6 April 1886 te Amsterdam — Amsterdam II;

Jacobus Boterenbrood, geb. 2 December 1887 te Nieuwer-Amstel — Amsterdam II;

Louis Rhijnvis van Dillen, geb. 26 Januari 1888 te Amsterdam — Amsterdam II;

Charles Felix van Haeften, geb. 27 Maart 1886 te Amsterdam — Amsterdam II;

Louise Christiana van Loon, geb. 28 Augustus 1887 te Semarang — Amsterdam II;

Jozef Hendrik Pos, geb. 31 Augustus 1887 te Paramaribo — Amsterdam II;

Marinus Christiaan Antonius Schappert, geb. 7 September 1886 te Amsterdam — Amsterdam II;

Wilhelmus Lambertus Dionitius van den Brink, geb. 15 November 1887 te Amsterdam — Amsterdam III;

Antonie Frans Henric Lobry van Troostenburg de Bruyn, geb. 3 Augustus 1888 te Amsterdam — Amsterdam III;

Nicolaas Petrus Cornelis Best, geb. 17 Juni 1888 te Hoorn — Hoorn;

Dirk Colenbrander, geb. 8 Februari 1886 te Abbekerk — Hoorn;

Jacoba Engelina Dina Quanjer, geb. 17 Februari 1887 te Enkhuizen — Hoorn;

Willem van Doorn, geb. 23 September 1887 te Nieuwer-Amstel — Amsterdam III;

Abraham Carel Josephus Jitta, geb. 1 October 1887 te Amsterdam — Amsterdam III;

Age Cornelis Otter, geb. 10 December 1887 te Koedijk — Amsterdam III;

Adolf Schweizer, geb. 16 November 1887 te Düsseldorf — Amsterdam III;

Jan Straub, geb. 22 Maart 1888 te Utrecht — Amsterdam III;

Marie van Os, geb. 2 December 1886 te Amsterdam — Amsterdam II;

Bernardus Dominicus Hubertus Tellegen, geb. 7 Juli 1888 te Arnhem — Amsterdam II;

Thomas Jacob van Capelle, geb. 27 October 1886 te Amsterdam — Amsterdam I;

Willem Frederik Gnirrep, geb. 9 Januari 1888 te Amsterdam — Amsterdam I;

Cornelis Jan Content, geb. 13 October 1885 te Wormerveer — Zaandam;

Pieter Gijsbert Donker, geb. 23 Maart 1887 te Zaandam — Zaandam;

Johannes Willem Brand, geb. 4 April 1888 te Amsterdam — Amsterdam I;

Henricus Brave, geb. 7 Maart 1887 te Amsterdam — Amsterdam I;

Jan Willem Metz, geb. 5 Juni 1886 te 's Gravenhage — Amsterdam I;

Wilhelmus Johannes Bartholomeus Mol, geb. 4 Maart 1887 te Amsterdam — Amsterdam I;

Abraham Cohen, geb. 3 Juli 1886 te Coevorden — Amsterdam III;

Elisabeth Dorsman, geb. 23 December 1888 te Amsterdam — Amsterdam III;

Willem Nicolaas Marinus van der Ham, geb. 27 April 1888 te Batavia — Amsterdam III;

Albert Palache, geb. 26 Augustus 1888 te Amsterdam — Amsterdam III;

Arie Cornelis Wäkerlin, geb. 5 Maart 1887 te Hellevoetsluis — Amsterdam III;

Louis Harry Frederik van Driel, geb. 9 November 1885 te Soerabaja — Hoorn;

Pieter Jacob Teding van Berkhout, geb. 30 November 1884 te Baarn — Hilversum;

Karel Willem Frederik Doorman, geb. 16 Maart 1886 te Renkum — Hilversum;

Marius Anthony Johannes Hoogewerff, geb. 26 September 1886 te Amersfoort — Hilversum;

Adolf Boonacker, geb. 29 Januari 1887 te Amsterdam — Amsterdam II;

Hendrik Nieuwenhuis, geb. 27 Juni 1888 te Amsterdam — Amsterdam II;

Anton Hendrik Sweys, geb. 17 Augustus 1888 te Amsterdam — Amsterdam II;

Jozef Hamburger, geb. 2 Februari 1885 te Amsterdam — Amsterdam I;

Fritz Arnold Hötte, geb. 22 Augustus 1885 te Amsterdam — Amsterdam I;

Henri Marie Lau, geb. 15 Mei 1885 te de Rijp — Amsterdam I;

Victor Jockin, geb. 3 Maart 1888 te Amsterdam — Amsterdam III;

Levie Koperberg, geb. 18 Mei 1887 te Amsterdam — Amsterdam III;

Hendrik Carel Samuel Snethlage, geb. 27 Februari 1887 te 's Gravenhage — Amsterdam III;

Cornelis Nicolaas de Boer, geb. 20 Februari 1888 te Koog a/d Zaan — Zaandam;

Wouter Nering Bögel, geb. 30 Januari 1887 te Amsterdam — Zaandam;

Hendrik Rudolph Jurrjens, geb. 12 November 1886 te Haarlemmermeer — Zaandam;

Samuel Gerhard Timmers Verhoeven, geb. 6 Februari 1886 te Wormerveer — Zaandam;

Cornelis Hendrik Verheyden, geb. 3 December 1886 te Zaandam — Zaandam;

Hendrik Heggers van Giffen, geb. 14 December 1885 te Purmerend — geen leerling eener hoogere burgerschool;

Anne Jonker, geb. 19 April 1888 te Haarlem — geen leerling eener hoogere burgerschool;

Geert Sijtse Keizer, geb. 12 December 1886 te Delfzijl — Amsterdam I;

Saza Wilhelmina Cornelia Blom, geb. 7 Juli 1888 te Amsterdam — Hilversum;

Maria Cornelia Lotsy, geb. 22 Februari 1885 te Dordrecht — geen leerling eener hoogere burgerschool;

Jan Winkel, geb. 15 Maart 1887 te Wognum — Hoorn;

Willem Walter Baars, geb. 12 October 1886 te Batavia — Amsterdam I;

Johannes Koopmans, geb. 4 Juli 1887 te Amsterdam — Amsterdam II;

Willem van Korlaar, geb. 15 November 1885 te Rotterdam — Amsterdam II;

Hijman Meijer, geb. 25 September 1887 te Amsterdam — Amsterdam III;

Louis Soesan, geb. 25 April 1887 te Amsterdam — Amsterdam III;

Willem de Torres, geb. 3 November 1887 te Amsterdam — Amsterdam III;

Theodoor van Hoorn, geb. 25 November 1887 te Amsterdam — Amsterdam I;

Gerrit Frederik Ferwerda, geb. 6 December 1886 te Amsterdam — Amsterdam III;

George Bernhard Schmidt, geb. 16 Januari 1885 te Amsterdam — Amsterdam III;

Fredericus Westerling, geb. 21 October 1888 te Amsterdam — Zaandam;

Hendrik Willem Leeksma, geb. 27 April 1889 te Purmerend — geen leerling eener hoogere burgerschcool;

Daniël Dresden, geb. 20 Januari 1886 te Amsterdam — geen leerling eener hoogere burgerschool;

Willem Grooters, geb. 17 Februari 1884 te Winterswijk — geen leerling eener hoogere burgerschool;

Sebastiaan Hendrik van Geuns, geb. 29 Juni 1887 te Amsterdam — Amsterdam I;

Marinus Elisa Jansen, geb. 22 Maart 1887 te Amsterdam — Amsterdam II;

Albert Lubbers, geb. 21 Maart 1887 te Amsterdam — Amsterdam III;

Jacques Labouchere, geb. 4 Maart 1884 te Amsterdam — Hilversum;

Albert Eliza van den Tol, geb. 7 Juli 1888 te 's Gravenhage — Hilversum;

Hendrik Carel Wesseling, geb. 8 October 1884 te Alkmaar — Hoorn;

Jan de Wit, geb. 3 Augustus 1885 te Amsterdam — Hoorn;

Arnold Jan Bernard van Suchtelen van de Haare, geb. 6 September 1886 te Zwolle — Amsterdam II.

De Commissie veroorlooft zich aan het verslag van hare werkzaamheden een en ander van meer beschouwenden aard toe te voegen.

De regeling van het examen. Ofschoon men, bij wijze van proef, de voorkeur zou gegeven hebben aan een regeling, waarbij 2 leden voor hetzelfde vak beurtelings ondervragen en toehooren, was daarvan afgezien met het oog op candidaten, afkomstig van hoogere burgerscholen, wier examinatoren-contingent kleiner is dan van andere. Immers, bij zulk een regeling (waarbij dan ieder deskundige zijn eigen leerlingen zou ondervragen) verkeert een leerling van een school, waarvan 3 docenten zitting hebben in de dubbele commissie in examenomstandigheden, die niet geheel en al gelijk zijn aan die van een leerling eener school, welke door 6 docenten vertegenwoordigd is.

De wenschelijkheid werd uitgesproken van een zoodanige samenstelling van komende dubbele commissiën, dat in Noord-holland een proef genomen kan worden met bovenbedoelde regeling, waarbij het niet kan voorkomen, dat een assessor medewerkt tot het vaststellen van het eindcijfer voor een vak, zonder kennis te hebben van de wijze, waarop het cijfer voor het schriftelijk werk is ontstaan. Als twee vakgenooten, die nu alleen het schriftelijk werk van alle candidaten beoordeelen, ook de mondelinge antwoorden van alle candidaten konden beoordeelen, zou dat een waarborg meer zijn voor eenheid in de waardeering.

De *wiskunde.* De beoordeeling van het schriftelijk werk in beschrijvende meetkunde werd min of meer bemoeilijkt door de onbepaaldheid van het eerste vraagstuk. Uit de antwoorden bij het mondeling examen in wiskunde meende men te moeten besluiten, dat in het algemeen door de candidaten te weinig aandacht is geschonken aan de theorie der wiskunde.

De *mechanica.* Het tweede vraagstuk van de schriftelijke opgaven is door weinig candidaten goed opgelost.

Sommigen hadden de uitdrukking voor de gevraagde kracht in een zóó eenvoudigen vorm gebracht, dat gemakkelijk in het oog viel, voor welke waarde van a de kracht een minimum werd. Anderen, die de uitdrukking voor de kracht wel behoorlijk afgeleid, maar niet tot zóó eenvoudige gedaante herleid hadden, konden de kleinste waarde van k niet vinden en bleven dan ook in gebreke het vraagstuk verder af te maken.

De *natuurkunde*. De Commissie had gaarne gezien, dat de candidaten verplicht waren geweest een theoretische vraag over electriciteit te beantwoorden. Nu was hun in stel C de keuze gelaten tusschen een vraag over electriciteit en een vraag over een ander deel der natuurkunde.

De *plant- en dierkunde*. Het examen gaf zeer uiteenloopende resultaten, zooals de toegekende cijfers duidelijk weerspiegelen. Vele candidaten hadden zich bij hun studie van plantkunde beperkt tot het van buiten leeren van de kenmerken van een tiental familiën, en waren onbekend met de morphologische en biologische eigenschappen van verschillende leden dier familiën. Een groot aantal candidaten bleken niet of uiterst spaarzaam gebotaniseerd te hebben. Daarentegen waren de voornaamste begrippen omtrent de voeding en de ademhaling der planten bij vele candidaten aanwezig.

In *dierkunde* waren de resultaten, op enkele uitzonderingen na, zeer onvoldoende, hetgeen toe te schrijven is aan het volgende. Waar het examenprogramma spreekt van enkele klassen of orden, schijnt een deel der candidaten die zinsnede zoo op te vatten, dat zij kunnen volstaan met een zeer oppervlakkig overzicht van sommige diergroepen, die, òf buiten het kader der gewone leerboeken en het onderwijs, en dus buiten hun sfeer liggen, òf een zeer klein gedeelte van het gebied der zoölogie uitmaken.

Verscheidene candidaten boden een lijstje aan als:

,,Kruipende dieren. Tweeslachtige dieren. Ringwormen, Rondwormen", of:

,,Visschen. Ringwormen. Rondwormen, Platwormen", of:

,,Wormen en Weekdieren".

Eén lijstje bevatte slechts:

,,Ringwormen. Koppootigen. Slakken. Schelpdieren."

Een ander:

,,Slakken. Mossels. Kwallen. Poliepen. Koraaldieren."

Door ongeveer 100 van de 137 candidaten werden lijstjes aangeboden.

Hierop kwamen voor: de zoogdieren 14, de vogels 12, de kruipende dieren 60 en de tweeslachtige dieren 61 maal.

Wenschelijk zou het zijn de kennis van de gewervelde die-

ren te mogen eischen en alleen ten aanzien der overige hoofdafdeelingen de keuze vrij te laten.

De *kosmographie.* Van een aantal candidaten was de kennis van de beweging der planeten gering. Als hun verklaringen juist geweest zijn, moet die geringe kennis toegeschreven worden aan de omstandigheid, dat in de lessen de tijd ontbroken heeft dit onderwerp te behandelen.

De *geschiedenis.* Gewenscht wordt, dat in het vervolg niet twee stellen vragen worden opgegeven, maar vier stellen, ieder van twee vragen, waarvan de candidaten er één moeten beantwoorden uit ieder stel. Hierdoor kan worden voorkomen, dat twee vragen beantwoord worden, die betrekking hebben op hetzelfde tijdperk. Nu hebben verschillende candidaten een antwoord gegeven op vraag *a* en vraag *c* uit stel II:

„Frankrijk van 1849 tot den oorlog met Pruisen."

„De Krimoorlog en zijn voornaamste gevolgen."

Opmerkelijk is het, dat zoo vele candidaten eerst de vragen over algemeene geschiedenis behandeld hebben en daarna, als een soort van toegift, de vragen, betrekking hebbende op de vaderlandsche geschiedenis. Over het algemeen zijn deze laatste vragen veel minder goed beantwoord dan de eerste.

Het groot aantal taalfouten, de slordige stijl en het dikwijls slechte schrift, hebben bij het nazien van het schriftelijk werk meermalen groote ergernis gewekt.

Ook de mondelinge antwoorden gaven den indruk, dat de candidaten in de 4de en de 5de klasse de vaderlandsche geschiedenis wel wat verwaarloosd hadden.

De kennis van de regeeringsvormen der Republiek liet zeer veel te wenschen. Hierover is in een vorig verslag reeds geklaagd. Voor een goed begrip der vaderlandsche geschiedenis is evenwel die kennis onmisbaar.

Van de wereldgebeurtenissen na 1870/71 bleken vele candidaten slechts weinig te weten.

De *Nederlandsche taal.* Het schriftelijk examen gaf over het geheel bevredigende resultaten. Ook thans bleek het, dat een ruimere keuze van onderwerpen, die binnen het bereik der candidaten liggen, een gunstigen invloed heeft op den uitslag van het examen.

Wat het mondeling gedeelte van het examen betreft, moet ook nu weer de klacht herhaald worden, dat vele candidaten weinig hadden gelezen.

Het *lijnteekenen.* De opgave, van geheel anderen aard dan die van vorige jaren, bleek niettemin niet boven de krachten der candidaten te gaan.

Wenschelijk is het bij de keuze van opgaven in de thans gevolgde richting voort te gaan en een meer samengesteld voorwerp te kiezen. Dan toch treden de projectievische moeilijkheden meer op den voorgrond, terwijl thans bij de waardeering der teekeningen — ten gevolge van de eenvoudigheid van het onderwerp — bijna uitsluitend de netheid het cijfer bepaalde.

Slechts enkele candidaten kwamen na de pauze terug, en, al ware een grooter aantal teruggekomen, dan zou toch de pauze behooren te vervallen. De candidaten mogen geen gelegenheid hebben over het onderwerp samensprekingen te houden.

Hiermede, in een laatste vergadering op 16 September 1905 aan het einde van haar taak gekomen zijnde, betuigt de Commissie ten slotte haar dank voor het vertrouwen door U H.E.G. in haar gesteld.

Amsterdam, 16 September 1905.

Namens de Commissie,

D. Coelingh,
Voorzitter.

C. W. B. Ingenhoes,
Secretaris.

B. *Westelijke Commissie.*

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Noordholland.

De Commissie, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Noordholland (Westelijk gedeelte), heeft de eer, ter voldoening aan art. 67, lid 2, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), U H.E.G. het volgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

Bij Uwe beschikking van 17 Maart 1905, 1ste afdeeling, n°. 92/2855, werd bepaald, dat het examen en de vergaderingen der Commissie voor het afnemen van de examens, zouden worden gehouden te Haarlem, en werden benoemd: tot voorzitter en tevens lid der Commissie dr. H. Brongersma, directeur der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Haarlem; tot leden de heeren dr. D. A. Kerkhoff, directeur en dr. A. C. van Rijn van Alkemade, J. G. de la Fontaine Verwey en W. N. Francken, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Helder, dr. Z. Th. Diehl, directeur, en J. L. G. Belonje, E. M. van Soest en J. Timmer, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Alkmaar, D. Stigter, leeraar aan de Openbare Handelsschool te Amsterdam, H. J. Horn jr., leeraar aan de 2de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam, dr. H. J. Calkoen, dr. J. Huizinga, E. A. W. Pauw, H. J. de Vries en P. Frisius de Haan, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Haarlem.

De Commissie hield hare eerste vergadering op Zaterdag 1 April 1905 in de Statenzaal van het Prinsenhof. Daarin werd de tweede ondergeteekende tot secretaris benoemd en had de volgende indeeling der sub-commissiën plaats, met toewijzing van de vakken aan de verschillende leden.

A.	Examinatoren.	Assessoren.
Wiskunde,	D. A. Kerkhoff,	J. Timmer,
	J. Timmer,	D. A. Kerkhoff.
Mechanica,	H. Brongersma,	A. C. van Rijn van Alkemade.
B.		
Natuurkunde,	A. C. van Rijn van Alkemade,	H. Brongersma.
Scheikunde,	Z. Th. Diehl,	H. J. Calkoen.
Plant- en dierkunde,	H. J. Calkoen,	Z. Th. Diehl.
Cosmographie,	H. Brongersma,	A. C. van Rijn van Alkemade.
C.		
Staatsinrichting, Staathuishoudk.,	D. Stigter,	W. N. Francken.
Aardrijkskunde,	J. G. de la Fontaine Verwey,	J. Huizinga.
Geschiedenis,	J. Huizinga,	J. G. de la Fontaine Verwey
Boekhouden,	W. N. Francken,	D. Stigter.
D.		
Nederlandsch,	E. M. van Soest,	P. Frisius de Haan.
Fransch,	E. A. W. Pauw,	J. L. G. Belonje.
Engelsch,	J. L. G. Belonje,	E. A. W. Pauw.
Hoogduitsch,	P. Frisius de Haan,	E. M. van Soest.
E.		
Handteekenen,	H. J. de Vries,	H. J. Horn jr.
Rechtl. teekenen,	H. J. de Vries,	H. J. Horn jr.

De duur van het mondeling examen in ieder vak bleef op dezelfde wijze geregeld als in vorige jaren. Met het oog op het bekendmaken van de vrijstellingen werd, op voorstel van den voorzitter, bepaald, dat er 1 Juli zou worden vergaderd om de vrijstellingen voor de eerste 3 groepen vast te stellen en dan terstond bekend te maken, en 15 Juli, om dit voor de 3 overige groepen te doen. Op Maandag, 17 Juli, zou dan het mondeling examen beginnen.

In de tweede vergadering, op 15 April, deelde de voorzitter mee, dat zich aangegeven hadden 71 candidaten, nl. 39 van de hoogere burgerschool te Haarlem, 16 van de Rijks- hoogere

burgerschool te Alkmaar, 10 van de Rijks- hoogere burgerschool te Helder en 6 extraneï.

De candidaten moesten worden ingedeeld in 6 groepen, waardoor het mondeling examen 3 weken zou duren. De eerste 5 groepen zouden elk 12 candidaten bevatten en de 6de 11. Den meesten tijd van deze vergadering besteedde de Commissie aan het bespreken en vaststellen van de in te dienen opgaven voor het schriftelijk werk. Met het oog op het samenstellen van den rooster werd overeengekomen, dat de mondelinge examens iederen dag van $8\frac{1}{2}$ uur voormiddag tot $12\frac{1}{2}$ uur namiddag en van $1\frac{1}{2}$ uur namiddag tot $3\frac{1}{2}$ uur namiddag zouden worden gehouden, behalve des Woensdags en des Zaterdags; dan zou het examen om half één eindigen, te half twee eene vergadering der sub-commissiën, ter vaststelling van de cijfers worden gehouden en te half drie eene vergadering der Commissie, ter bespreking van de toelating of afwijzing van de candidaten. De 1ste en 15de Juli werden ingenomen door het vergelijken en bespreken van het beoordeelde schriftelijk werk, waarvan den 1sten Juli voor de eerste 36 candidaten en den 15den Juli voor de 35 overigen door de Commissie de cijfers werden vastgesteld, de vrijstellingen genoteerd en daarna terstond bekend gemaakt.

Wegens ongesteldheid werd door den heer H. J. Calkoen de vergadering op 1 Juli niet bijgewoond, terwijl de heer H. J. de Vries in die van 29 Juli, 2 en 5 Augustus afwezig was. Aan één candidaat, die, blijkens ingeleverd proces-verbaal, door ziekte verhinderd was geworden aan het schriftelijk examen in scheikunde deel te nemen, werd gedurende het mondeling examen de gelegenheid gegeven tot het maken van het schriftelijk werk in het verzuimde vak.

De mondelinge examens liepen ongestoord volgens den opgemaakten rooster af, van 17 Juli tot en met 5 Augustus; alleen werd één candidaat in eene andere groep geplaatst en trok een andere zich nog vóór het mondeling examen terug.

In het geheel legden dus een volledig examen af 70 candidaten. Overeenkomstig art. 23, alinea 5, van het Reglement werd, na afloop van het examen, voor elke groep candidaten de uitslag terstond medegedeeld. De volgende tabel geeft een overzicht van den uitslag van het examen.

Scholen:	Aantal candidaten:	Toegelaten:	Afgegewezen:	Teruggetrokken:
Haarlem	39	35	3	1
Alkmaar	16	16	geen	geen
Helder	10	8	2	geen
Extraneï	6	3	3	geen
	71	62	8	1

Geslaagde candidaten:

a. van de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Haarlem:

Adriani, Marinus, geboren te Amsterdam 16 September 1886;

Berg, Samuel Johannes van den, geboren te Baardwijk 29 Maart 1886;

Boon, Mattheus Antonius van der, geboren te Haarlem 30 Juni 1886;

Broekmeijer, Jacobus, geboren te Haarlem 19 Maart 1887;

Buekers, Frederik Jan, geboren te Haarlem 7 Augustus 1884;

Droogleever Fortuyn, Cornelis, geboren te Haarlem 10 Januari 1886;

Eelders, Henriette Godefrieda Catharina van, geboren te Soerabaija 13 Juli 1886;

Garrer, Willem, geboren te Haarlem 17 Juni 1886;

Gerke, Petrus Johannes, geboren te Zandvoort 28 Maart 1888;

Gogh, Lothar van, geboren te Soekaboemi 7 Februari 1888;

Haak, Jan Jans, geboren te Samarang 7 November 1886;

Hessels, Frits Emil August, geboren te Karang-Anjar 30 Augustus 1885;

Hoeven, Nicolaas Willem van der, geboren te Brielle 17 Juli 1887;

Kanne, Adrianus Cornelis, geboren te Amsterdam 27 December 1885;

Kanter, Johannes de, geboren te Brielle 28 December 1887;

Kloeke, Gesinus Gerhardus, geboren te Schagen 10 Juli 1887;

Koreman, Anton Henri Johan, geboren te Zevenbergen 24 November 1886;

Leyh, Jacques, geboren te Haarlem 30 December 1886;

Limburg Stirum, Willem Johan Herman van, geboren te Haarlem 17 September 1887;

Lohr, Paul Louis, geboren te Batavia 15 September 1885;

Louwerse, Johan Marie, geboren te Blitar 3 Mei 1887;

Meertens, Anthony Mangelaar George, geboren te Batavia 28 December 1884;

Mullemeister, Willem, geboren te Madioen 8 September 1886;

Nieuwenhuyzen Kruseman, Arie Cornelis, geboren te Gorinchem 17 Augustus 1885;

Noback, Johannes Jacobus Marinus, geboren te Haarlem 15 November 1887;

Oostenbroek, Arend Frederik, geboren te Telok Betong 17 Januari 1885;

Petillon, Adolf Frederik, geboren te Delft 4 September 1884;

Ravelli, Petrus Antonius, geboren te 's Gravenhage 26 Januari 1885;

Schalkwijk, Leo Virginus, geboren te Tjandi bij Semarang 13 Mei 1885;

Scherpenberg, August Louis van, geboren te Malang 13 Augustus 1887;

Slotboom, Gerrit Johannes Rutgerus, geboren te Beverwijk 24 December 1886;

Smidt van Gelder, Joan Hendrik, geboren te Amsterdam 6 April 1887;

Steegstra, Johan Martin, geboren te Druten 22 April 1886;

Verschuur, Hendrik Pieter, geboren te Bennebroek 24 Augustus 1887;

Zijm, Agatha Catharina, geboren te Rozendaal (Noordbrabant) 17 Juli 1886;

b. van de Rijks- hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Alkmaar:

Aghina, Jan Jozef Antoon, geboren te Alkmaar 13 Maart 1885;

Breebaart, Neeltje, geboren te Winkel 11 April 1886;
Conijn, Jacobus Johannes, geboren te Egmond aan Zee 22 Mei 1884;
Edel, Klaas Jacobszoon, geboren te Beemster 4 Juli 1886;
Groot, Jan de, geboren te Beemster 22 Augustus 1886;
Hoek, Jurriën, geboren te Oudorp 25 Maart 1886;
Hofstee, Johannes Hendricus Gerardus, geboren te Alkmaar 25 September 1888;
Jacobs, Charles Emile, geboren te Batavia 14 Mei 1887;
Lange, Marie Pieter de, geboren te Alkmaar 21 Juli 1886;
Lange, Pieter Willem de, geboren te Alkmaar 10 Maart 1887;
Maaten, Simon van der, geboren te Schagen 8 Augustus 1886;
Overduin, Anna, geboren te Wieringerwaard 16 Augustus 1887;
Schol, Jacob, geboren te Enkhuizen 29 November 1888;
Walig, Cornelia Catharina Jacoba, geboren te Krommenie 19 Juni 1887;
Wierenga, Roelf Evert, geboren te Oosterwierum 1 Januari 1888;
Wilmink, Max Johan, geboren te Dinxperlo 6 November 1887;

c. van de Rijks- hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Helder:

Bakker, Gerard Willem, geboren te Helder 1 Januari 1889;
Beurs, Hendrik de, geboren te Helder 28 Juni 1886;
Beijers de Jongh, Jan, geboren te Helder 3 December 1887;
Bos, Alida Maria, geboren te Helder 26 April 1889;
Fabius, Gerhardus, geboren te Helder 8 Augustus 1885;
Gijzen, Antoine Henri Machiel, geboren te Vlissingen 2 December 1887;
Paret, Nelly Anthonia, geboren te Helder 23 Maart 1888;
Wentholt, Wilhelmina Agatha, geboren te Hellevoetsluis 8 Juli 1886;

d. van geen hoogere burgerschool:

Heteren, Christiaan van, geb. te Amsterdam 5 Maart 1885; Noorduyn, Arnoldus, geboren te Nijmegen 25 Maart 1885; Wittop Koning, Dirk Arnold, geboren te Rotterdam 17 Maart 1883.

De volgende tabel geeft aan, hoeveel malen een onvoldoend cijfer (1—4) en een voldoend cijfer (5—10) is toegekend voor elk vak en voor elke groep.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:												
	1	2	3	4	onvoldoende.	5	6	7	8	9	10	voldoende.	Totaal
A.													
Wiskunde	„	„	6	5	10	13	18	10	12	7	„	60	
Werktuigkunde . . .	„	„	2	4	7	13	22	14	8	4	2	63	
Totaal . . .	„	„	8	9	17	26	40	24	20	11	2	123	1
Groepcijfers . . .	„	„	3	5	8	11	24	10	10	7	„	62	
B.													
Natuurkunde	„	„	„	3	3	14	30	12	7	4	„	67	
Scheikunde	„	1	4	9	14	5	26	16	6	2	1	56	
Natuurlijke Historie . .	„	1	4	11	16	19	18	14	3	„	„	54	
Cosmographie	„	„	2	4	6	10	16	16	14	8	„	64	
Totaal . . .	„	2	10	27	39	48	90	58	30	14	1	241	2
Groepcijfers . . .	„	„	1	7	8	8	31	19	3	1	„	62	
C.													
Staatsinrichting . . .	„	„	„	13	13	15	23	13	6	„	„	57	
Staathuishoudkunde . .	„	„	3	9	12	28	13	14	3	„	„	58	
Aardrijkskunde. . . .	„	„	„	3	3	18	32	12	3	2	„	67	
Geschiedenis	„	1	„	9	10	11	33	13	3	„	„	60	
Boekhouden.	„	1	3	9	13	17	15	7	14	4	„	57	
Totaal . . .	„	2	6	43	51	89	116	59	29	6	„	299	3
Groepcijfers . . .	„	„	„	10	10	16	27	14	3	„	„	60	

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:												
	1	2	3	4	onvol-doende.	5	6	7	8	9	10	vol-doende.	Totaal.
D.													
Nederl. taal en letterk.	„	„	3	7	10	17	24	14	5	„	„	60	70
Fransche „ „ „	„	„	2	4	6	19	22	16	7	„	„	64	70
Engelsche „ „ „	„	„	1	3	4	14	21	23	8	„	„	66	70
Hoogd. „ „ „	„	„	4	16	20	16	22	11	1	„	„	50	70
Totaal . . .	„	„	10	30	40	66	89	64	21	„	„	240	280
Groepcijfers . . .	„	„	2	2	4	23	31	12	„	„	„	66	70
E.													
Handteekenen	„	„	„	10	10	28	24	6	2	„	„	60	70
Rechtlijnig teekenen .	„	„	„	6	6	5	17	25	10	7	„	64	70
Totaal . . .	„	„	„	16	16	33	41	31	12	7	„	124	140
Groepcijfers . . .	„	„	„	3	3	18	33	13	3	„	„	67	70
Totaal der Vakcijfers .	„	4	34	125	163	262	376	236	112	38	3	1027	1190
„ „ Groepcijfers.	„	„	6	27	33	76	146	68	19	8	„	317	350

Slechts voor enkele vakken voegt de Commissie hieraan nog enkele opmerkingen toe.

Wat de *wiskunde* betreft, werd van ruim de helft der candidaten, aan wie geen vrijstelling van het mondeling examen was verleend, het cijfer verhoogd, van de overigen werd het verlaagd of bleef gelijk. Ofschoon over het geheel genomen de resultaten gunstig zijn te noemen, moet de Commissie zich twee opmerkingen — misschien reeds zeer oude en dikwijls herhaalde — veroorloven. Het is haar nl. gebleken, dat vele candidaten niet in staat zijn eene behoorlijke stereometrische figuur te teekenen en daardoor vele fouten in de berekening maken. Dikwijls toch is eene goede teekening meer dan de helft van het vraagstuk. Verder scheen het velen niet duide-

lijk te zijn, waarom in de wiskunde zooveel gewicht moet gehecht worden aan de definities; bij enkelen zelfs was, ofschoon de bepaling goed gezegd werd, de zin van het gezegde totaal afwezig.

Het examen in *mechanica* en *cosmographie* heeft bevredigende uitkomsten opgeleverd, terwijl dat in *natuurkunde* geen aanleiding tot opmerkingen gaf.

Bij het examen in *Staatsinrichting* bleek, dat vele candidaten weinig begrip hadden van het verband tusschen hoofdbepalingen van de Grondwet. Niet zeer gering was het aantal van hen, die bv. den invloed en de consequenties van de toepassing der laatste alinea van art. 77 der Grondwet op de zesde afdeeling van het Tweede Hoofdstuk niet voldoende hadden begrepen. Ten opzichte van *Staathuishoudkunde* en *statistiek* valt op te merken, dat oorzaken voor vraag en aanbod velen candidaten niet voldoende bekend waren.

Uit het examen in het *Hoogduitsch* bleek, dat vele candidaten eene geringe woordenkennis bezaten en de spraakkunst hadden verwaarloosd. Aan de literatuurgeschiedenis was door sommigen blijkbaar niet de minste moeite besteed, terwijl zij ook van de voornaamste klassieke werken niets gelezen hadden.

Evenals verleden jaar is bij het *handteekenen* door onderling overleg verkregen, dat alle candidaten in Noordholland naar hetzelfde pleistermodel hunne teekening moesten maken, zoodat door de uniformiteit der drie opgaven het der Commissie gemakkelijk viel, een juist cijfer te bepalen.

Naar het oordeel der Commissie zou het zeer wel mogelijk zijn, om op dezelfde wijze te komen tot eene uniforme opgaaf voor eene teekening naar een voorwerp (het derde punt van het eindexamenprogramma voor teekenen).

De oplossingen van de opgaaf voor *lijnteekenen*, die bijna zonder uitzondering goed waren, leverden der Commissie het bewijs, dat, hoewel de opgaaf in haar soort nieuw was, het maken van eene orthogonale projectie naar een schets met ingeschreven maten voor de meeste candidaten geen moeilijkheden oplevert.

Behalve door de processen-verbaal is het den Commissieleden ook bij de surveillance gebleken, dat de opgaaf voor lijnteekenen door de meeste candidaten in 4 uur gemaakt kon worden.

De vakken, in dit verslag niet genoemd, gaven geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Aan het einde van haar taak gekomen, betuigt de Commissie U H.E.G. haar dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Haarlem, September 1905.

Namens de Commissie,

H. Brongersma,
Voorzitter.

P. Frisius de Haan,
Secretaris.

Zeeland.

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Zeeland.

De Commissie, krachtens Uwe beschikking van 29 Maart 1905, A, n°. 158[1], 1ste afdeeling, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Zeeland, heeft de eer, ter voldoening aan art. 67, lid 2, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), U H.E.G. het volgend verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De eerste vergadering der Commissie werd gehouden Woensdag 12 April 1905 des namiddags half twee in het gebouw der Rijks- hoogere burgerschool te Middelburg.

De vergadering benoemde den tweeden ondergeteekende tot secretaris en bepaalde, dat de sub-commissiën zouden zijn samengesteld als volgt:

afdeeling A, de heeren: Klinkenberg, Zweede, dr. Naber, dr. Japikse;

afdeeling B, de heeren: dr. Japikse, dr. Naber, dr. Bakhoven, Gerth van Wijk;

afdeeling C, de heeren: de Bruyne, Broekema, van Bruggen en Kosten;

afdeeling D, de heeren: Pot, Borggreve, Friedeman en mej. Marwitz;

afdeeling E, de heeren: Swaters, Borggreve, Zweede.

De aanwijzing van examinatoren en assessoren had plaats en de duur van elk mondeling examen werd geregeld, zooals in de hier volgende tabel staat aangegeven.

VAKKEN.	Examinatoren.	Assessoren.	Duur van het mondeling examen.
Algebra en trigonometrie.	Klinkenberg.	Zweede.	30 min.
Meetkunde en beschrijvende meetkunde.	Zweede.	Klinkenberg.	45 „
Werktuigkunde.	Dr. Naber.	Dr. Japikse.	30 „
Natuurkunde.	Dr. Japikse.	Dr. Naber.	30 „
Scheikunde.	Dr. Leignes Bakhoven.	Gerth van Wijk.	30 „
Natuurlijke historie.	Gerth van Wijk.	Dr. Leignes Bakhoven.	30 „
Cosmographie.	Dr. Japikse.	Dr. Naber.	15 „
Geschiedenis.	de Bruyne.	Broekema.	30 „
Aardrijkskunde.	Broekema.	de Bruyne.	30 „
Staatswetenschappen.	van Bruggen.	Kosten.	30 „
Boekhouden.	Kosten.	van Bruggen.	15 „
Nederl. taal en letterkunde.	Pot.	Borggreve.	30 „
Hoogduitsche taal en letterkunde.	Friedeman.	Mej. Marwitz.	30 „
Fransche taal- en letterkunde.	Borggreve.	Pot.	30 „
Engelsche taal en letterkunde.	Mej. Marwitz.	Friedeman.	30 „
Handteekenen.	Swaters.	Borggreve.	
Lijnteekenen.	Zweede.	Swaters.	

De voorzitter deelde mede, dat zich voor het examen hadden aangemeld 43 candidaten: 27 van de Rijks- hoogere burgerschool te Middelburg, 12 van de Rijks- hoogere burgerschool te Goes en 4 van de hoogere burgerschool te Zierikzee; deze candidaten werden verdeeld over 4 groepen, de eerste

groep 12 candidaten, de tweede groep 11 en de derde en vierde groep van 10 candidaten.

Bepaald werd dat de mondelinge examens zouden aanvangen Maandag 17 Juli.

De tweede vergadering werd gehouden Zatèrdag 8 Juli; in deze bijeenkomst werden de cijfers voor het schriftelijk werk en de vrijstellingen vastgesteld.

Het resultaat hiervan was, dat de volgende vrijstellingen werden verleend:

voor wiskunde	25
„ werktuigkunde	21
„ natuurkunde	26
„ scheikunde	31
„ geschiedenis	25
„ aardrijkskunde	30
„ boekhouden	31
„ grammaticaal onderzoek Ned. taal	38

Ter beoordeeling van de handteekeningen begaven de heeren Swaters en Borggreve zich naar Goes en Zierikzee.

Het mondeling examen begon 17 Juli.

De eerste groep werd geëxamineerd op 17, 18 en 19 Juli; de tweede groep 20, 21 en 22 Juli; de derde 24, 25 en 26 Juli, de vierde groep 27, 28 en 29 Juli.

Onderstaande tabel geeft aan hoeveel maal de cijfers van 1 tot 10 zijn toegekend voor elk vak.

VAKKEN.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Aantal		Totaal.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Onvoldoende examens.	Voldoende examens.	
Wiskunde	„	„	1	2	7	12	7	8	4	1	3	39	*42
Werktuigkunde . .	„	„	2	8	4	15	6	3	3	1	10	32	*42
Natuurkunde . . .	„	1	2	3	5	16	10	5	„	1	6	37	43
Scheikunde	„	„	„	„	2	12	15	9	5	„	„	43	43
Natuurl. historie . .	„	„	„	1	6	9	19	6	2	„	1	42	43
Cosmographie . . .	„	„	„	4	9	12	12	1	2	1	4	37	*41
Geschiedenis . . .	„	„	„	1	7	16	14	3	2	„	1	42	43
Aardrijkskunde . .	„	„	1	2	2	22	11	4	1	„	3	40	43
Staatsinrichting . .	„	„	„	7	4	7	7	12	5	„	7	35	*42
Staathuishoudkunde .	„	„	„	3	6	9	9	6	9	„	3	39	*42
Boekhouden	„	„	„	1	2	13	8	8	10	„	1	41	*42
Nederlandsche taal .	„	„	„	2	4	10	15	9	3	„	2	41	43
Fransche taal . . .	„	„	„	3	7	18	7	7	1	„	3	40	43
Hoogduitsche taal. .	„	„	„	3	6	16	11	5	2	„	3	40	43
Engelsche taal . . .	„	„	„	1	14	13	10	3	2	„	1	42	43
Handteekenen . . .	„	„	„	4	8	14	9	4	3	1	4	39	43
Rechtlijnig teekenen .	„	1	„	2	4	13	15	„	7	1	3	40	43

* Eén candidaat der 2de en één candidaat der 4de groep trokken zich tijdens het mondeling examen terug.

Hieronder volgen de namen, voornamen, datum en plaats van geboorte der geslaagde candidaten, benevens de school, waar zij onderwijs genoten hebben:

1. Adema, Margaretha Charlotta Catharina, geboren 22 Mei 1884 te Middelburg — Middelburg;

2. Bakker, Frans Johannis Marinus, geboren 25 December 1885 te Oost-Souburg — Goes;

3. Beek, Johannis Reinhard van, geboren 15 Augustus 1887 te Alkmaar — Goes;

4. Bel, Jacob Herbert van der, geboren 26 Juni 1887 te Middelburg — Middelburg;

5. Berghuis, Jacob Reindert, geboren 22 Februari 1885 te Helder — Goes;

6. Bruggen, Jochem van, geboren 12 Juni 1889 te Teteringen — Goes;

7. Butler, Pieter Alexander, geboren 15 Maart 1885 te Heinkenszand — Middelburg;

8. Casembroot, Gillina Maria de, geboren 22 November 1887 te Tholen — Middelburg;

9. Crane, Johanna Maria de, geboren 6 Mei 1887 te Zierikzee — Zierikzee;

10. Detmar, Hubrecht Cornelis Alletus, geboren 30 Januari 1886 te Middelburg — Middelburg;

11. Dom, Johan Christiaan, geboren 22 Juni 1885 te Bantool (Java) — Goes;

12. Doornbos, Marius Pieter, geboren 9 Januari 1888 te Middelburg — Middelburg;

13. Eyk, Antheunis van der, geboren 30 Juli 1888 te Vlissingen — Middelburg;

14. Gastel, Albertus Izak van, geboren 15 November 1888 te Zierikzee — Zierikzee;

15. Haringman, Isaäk, geboren 19 Mei 1887 te Kolijnsplaat — Goes;

16. Harmelen, Johan Willem van, geboren 21 April 1886 te Goes — Goes;

17. Hartman, Maria Hermance, geboren 23 Januari 1887 te Middelburg — Middelburg;

18. Hasselbach, Pieter, geboren 13 October 1886 te Leiden — Middelburg;

19. Hendrikse, Sijbert Willem Frederik, geboren 21 Maart 1887 te Vlissingen — Middelburg;

20. Hildernisse, Isaäc Pieter, geboren 21 Januari 1886 te Middelburg — Middelburg;

21. Hoff, Jacob Willem van 't, geboren 21 October 1886 te Goudswaard — Middelburg;

22. Janszen, Jacques, geboren 3 November 1888 te Vlissingen — Middelburg;

23. Jonge van Ellemeet, Meinart Jacob Iman de, geboren 21 Januari 1889 te Middelburg — Zierikzee;

24. Kools, Anthonie Michiel, geboren 27 October 1886 te Delft — Goes;

25. Koppejan, Carel Arij, geboren 13 April 1887 te Vlissingen — Middelburg;

26. Lagaay, Abraham Albertus, geboren 19 Juli 1886 te Vlissingen — Middelburg;

27. Leupen, Felix Ferdinand, geboren 30 Juni 1885 te Zierikzee — Zierikzee;

28. Milaan, Johan Bernard van, geboren 18 October 1886 te Lekkerkerk — Middelburg;

29 Motké, Hubert Matthieu Joseph, geboren 12 Januari 1885 te Horst — Middelburg;

30. Noordhoek, Willem Johannes, geboren 22 December 1887 te Wolfertsdijk — Goes;

31. Nijland, Johan Christiaan, geboren 16 Augustus 1888 te Middelburg — Middelburg;

32. Polderman, Adriaan Cornelis, geboren 15 Januari 1886 te St. Annaland — Middelburg;

33. Polderman, Johannis Jan, geboren 4 Juni 1887 te St. Annaland — Middelburg;

34. Putte, Alardus Anthonie Willem Fransen van de, geboren 15 November 1888 te Djamber (Java) — Goes;

35. Putte, Johan Adolf Abraham Fransen van de, geboren 4 Juni 1887 te Djamber (Java) — Goes;

36. Reijers, Arie, geboren 15 Februari 1886 te Werkendam — Middelburg;

37. Riemens, Leonard Anthony Marinus, geboren 11 Februari 1886 te Soerabaja — Middelburg;

38. Schuilwerve, Jan Cornelis, geboren 5 September 1887 te Kortgene — Goes;

39. Tapper, Adriaan Willem, geboren 31 December 1887 te Middelburg — Middelburg;

40. Waard, Johan de, geboren 4 November 1887 te Middelburg — Middelburg;

41. Willemse, Levinus Matthijs, geboren 2 Juni 1889 te Vlissingen — Middelburg.

De cijfers voor de groepen A, B, D en E zijn zonder berekening vastgesteld. In groep C handelden de examinatoren als volgt:

de cijfers aardrijkskunde en geschiedenis zijn met 2 vermenigvuldigd; daarbij zijn opgeteld de cijfers voor Staatsinrichting, staathuishoudkunde en het boekhouden; deze som is door 7 gedeeld, bijv.:

Aardrijkskunde 7, geschiedenis 6, Staatsinrichting 9, staathuishoudkunde 9, boekhouden 8;
geeft: $2 \times 7 + 2 \times 6 + 9 + 9 + 8 = {}^{52}/_{7} = 7^{3}/_{7}$.

In de laatste vergadering, gehouden Zaterdag 29 Juli, werd door de Commissie tevens het in te dienen verslag besproken, waarin zij de volgende opmerkingen wenschte op te nemen:

Werktuigkunde. Bij het mondeling examen bleek, dat vele candidaten geen duidelijke voorstelling hadden van de eenheden, waarmede in de mechanica gewerkt wordt.

Scheikunde. De opgaven voor het schriftelijk werk doen de sub-commissie de vrijheid nemen er op te wijzen, dat drie van de zes vragen bijna dezelfde strekking hadden, nl. B^2, C en C^2. De sub-commissie acht meer verscheidenheid in den aard der opgaven wenschelijk.

Geschiedenis. Bij de opgaven voor het schriftelijk eindexamen zou het verkieslijk zijn het voorbeeld van die in aardrijkskunde te volgen, en dus liever uit 4 stellen telkens één, dan uit 2 stellen elk twee onderwerpen te laten kiezen. Nu kan een candidaat bijv. uit de vaderlandsche geschiedenis twee onderwerpen nemen uit hetzelfde tijdvak, waardoor niet blijkt, of hij ook met de andere tijdvakken bekend is. Gaf men voor vaderlandsche geschiedenis daarentegen, in plaats van één stel van 4, twee stellen van 2 onderwerpen, één uit het tijdvak vóór 1795 en één na dien tijd, dan zou hij (of zij) moeten bewijzen van beide tijdvakken voldoende op de hoogte te zijn.

Aardrijkskunde. Het schriftelijk werk voor aardrijkskunde volgde onmiddellijk na dat voor het Hoogduitsch.
Misschien zou het overweging verdienen voor het aardrijkskundig werk een geheelen morgen of namiddag beschikbaar te stellen, opdat de candidaten frisch kunnen beginnen en niet reeds vermoeid door het maken van ander werk. Ook scheen de tijd voor het opgegeven werk wat kort; enkele candidaten hadden dan ook slechts 2 of 3 der vier onderwerpen behandeld.

Eindelijk nog een paar opmerkingen van meer algemeenen aard.

De Commissie zou het gewenscht achten, wanneer de wijze van berekening van de groepcijfers in het eindexamenreglement zelf werd geregeld om op dit gebied meer eenheid te verkrijgen. Nu is de wijze van berekening verschillend in de onderscheidene provinciën, tusschen de verschillende subcommissiën eener zelfde commissie, ja tusschen dezelfde subcommissiën in twee opeenvolgende jaren.

De reden waarom thans verschillende sub-commissiën aan schatting met geheele eindcijfers boven berekening met gebroken eindcijfers de voorkeur geven, ligt voorzeker o. a. wel in het voorschrift, dat een candidaat met twee eindcijfers beneden 5 moet worden afgewezen, dus bijv. met de volgende lijst:

Wiskunde 5; Werktuigkunde 4; Natuurkunde 8; Scheikunde 8; Natuurlijke historie 8; Cosmographie 8; Geschiedenis 8; Aardrijkskunde 8; Staatsinrichting 8; Boekhouden 8; Nederlandsche taal 5; Fransch 5; Engelsch 5; Hoogduitsch 4; Handteekenen 8; Lijnteekenen 8.

Immers, dan worden de groepen A en D beneden 5, terwijl er op de geheele lijst slechts 2 onvoldoende cijfers voorkomen, nl. werktuigkunde en Hoogduitsch.

Wanneer bijv. werd voorgeschreven dat een candidaat alleen moest worden afgewezen, wanneer hij in meer dan één rubriek (teekenen inbegrepen) minder dan 5 heeft, en bovendien een onvoldoend cijfer heeft in minstens 5 vakken, terwijl het gezamenlijk aantal punten minder dan 90 bedraagt; doch dat bij een of meer onvoldoende groepcijfers de Commissie vrij blijft in hare beslissing, zou tegen een dergelijk voorschrift geen bezwaar kunnen bestaan.

Ten slotte neemt de Commissie de vrijheid het verzoek te herhalen, reeds in vorige verslagen ingediend, nl. dat bij het verleenen van vrijstellingen voor elk vak het cijfer 7 worde vereischt, maar dan verder onafhankelijk van andere vakken dier zelfde groep.

Aan het einde van haar taak betuigt de Commissie U H.E.G. haar dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Middelburg, 31 Juli 1905.

H. Japikse, *Voorzitter.*
W. Kosten, *Secretaris.*

Utrecht.

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Utrecht.

De Commissie, benoemd bij Uw besluit van 1 April 1905, n°. 9, A.Z., aangevuld bij Uw besluit van 31 Juli 1905, n°. 1, A.Z., heeft de eer U H.E.G. haar verslag aan te bieden, voorgeschreven in art. 67, 2de lid, van de wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), regelende het middelbaar onderwijs.

De Commissie hield hare eerste vergadering op 15 April 1905 in het gebouw der hoogere burgerschool te Amersfoort, waar ook de verdere vergaderingen werden gehouden en de mondelinge examens werden afgenomen.

In deze vergadering, die niet werd bijgewoond door het lid F. P. Visser, werd de tweede ondergeteekende tot secretaris gekozen. De 98 candidaten, die zich voor het examen hadden aangemeld, moesten volgens art. 19 van het Algemeen Reglement voor de eindexamens in 5 groepen worden ingedeeld.

Bepaald werd, dat het mondeling examen zou beginnen op 17 Juli.

De Commissie verdeelde zich in sub-commissiën overeenkomstig de voorstellen van den voorzitter.

Na heropening van de algemeene vergadering leverden de sub-commissiën de opgaven voor het schriftelijk werk in, welke door de Commissie werden vastgesteld. De sub-commissiën besloten aan de verschillende vakken een coëfficiënt toe te kennen en de eindcijfers der afdeelingen door berekening te bepalen, en casu quo door gemengde getallen aan te duiden. Die coëfficiënten zijn voor de afdeeling A: wiskunde 4, werktuigkunde 1; voor de afdeeling B: natuurkunde 3, scheikunde 3, natuurlijke historie 2, cosmographie 1; voor de afdeeling C: aardrijkskunde 3, geschiedenis 3, Staathuishoud-

kunde 2, Staatsinrichting 2, boekhouden 2; voor de afdeeling D: ieder van de vier talen 1; voor de afdeeling E: handteekenen 3, rechtlijnig teekenen 2.

Ingevolge machtiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken, dd. 11 Mei 1905, n°. 3248, afdeeling Onderwijs, werd tot afdoening van de werkzaamheden, bedoeld in art. 17 van het eindexamenreglement, eene extra vergadering gehouden en eene vergadering tot het opmaken van het eindverslag over de werkzaamheden der Commissie. De twee vergaderingen voor de vaststelling van de cijfers voor het schriftelijk werk en van de vrijstellingen van het mondeling examen hadden plaats op 8 en 15 Juli 1905.

In de tweede vergadering werden de cijfers en de vrijstellingen voor de groepen 1 en 2 vastgesteld. Onmiddellijk na afloop van die vergadering werden de vrijstellingen aan de betrokken candidaten medegedeeld.

In de derde vergadering werden de cijfers en de vrijstellingen voor de drie overige groepen vastgesteld en verder eenige regelingen van het mondeling examen besproken.

Ook thans werden terstond na afloop van de vergadering de vrijstellingen aan de betrokken candidaten medegedeeld.

De derde en volgende vergaderingen werden niet bijgewoond door het lid A. P. H. J. van Weezel Errens, den deskundige voor het handteekenen.

In de volgende tabel worden de examinatoren van de verschillende vakken of onderdeelen van vakken aangegeven.

De duur van elk examen was een half uur.

Reken- en stelkunde, goneo- en trigonometrie: J. M. Thiel en J. A. Th. Lublink Weddik;

Meetkunde en beschrijvende meetkunde: H. Koldewijn en dr. A. Kijlstra;

Werktuigkunde en cosmographie: dr. P. van Mourik en A. G. van Os;

Natuurkunde: dr. J. L. Hoorweg en dr. A. J. Swart;

Scheikunde: dr. J. E. Enklaar en dr. P. K. Lulofs;

Natuurlijke historie: dr. H. F. Jonkman en dr. Th. Weevers;

Aardrijkskunde: M. ten Bouwhuis en F. Wesseling;

Geschiedenis: S. de Vries en J. A. Bruins;

Staatsinrichting en handelswetenschappen: J. G. de Jongh en mr. J. Nanninga Uitterdijk;

Staathuishoudkunde: dr. P. C. M. Bos en I. Stibbe;

Nederlandsche taal en letterkunde: J. J. Meder en W. Pik;

Fransche taal en letterkunde: F. P. Visser en J. C. A. Havinga;

Engelsche taal en letterkunde: B. D. Best en R. R. de Jong;

Hoogduitsche taal en letterkunde: W. N. Coenen en dr. G. van der Waals;

Hand- en rechtlijnig teekenen: A. P. H. J. van Weezel Errens en J. G. de Jongh.

Het lid der Commissie dr. A. J. Swart kon wegens ziekte niet werkzaam zijn bij het afnemen van de mondelinge examens op 24, 25, 26, 28 en 29 Juli. De overblijvende examinator werd op die dagen bijgestaan door den voorzitter of door andere commissieleden, die door verleende vrijstellingen toevalligerwijs in de gelegenheid waren als assessor op te treden. Op gelijke wijze werd bij het examen voorzien tijdens de afwezigheid, wegens ongesteldheid, van het lid H. Koldewijn op 27 Juli. Het lid dr. A. J. Swart zag zich ten slotte door zijne ziekte genoopt ontslag uit de Commissie te nemen, waarop bij Uw besluit van 31 Juli 1905, n°. 1, A.Z., in zijne plaats werd benoemd dr. H. Ekama, oud-leeraar bij het middelbaar onderwijs te Utrecht.

Aan 2 candidaten, die gedurende het schriftelijk gedeelte van het examen ongesteld zijn geworden, werd gedurende het mondeling examen gelegenheid gegeven met nieuwe opgaven schriftelijk werk te maken op 17, 18, 20 en 21 Juli.

Voorts is het éénmaal voorgekomen, dat een candidaat, die vrijgesteld was van mondeling examen in de wiskunde, aanvrage deed om toch mondeling geëxamineerd te worden. Voor zijn schriftelijk werk was hem het cijfer 6 toegekend, welk cijfer echter na het mondeling examen werd gehandhaafd.

De uitslag van de eindexamens in hun geheel was als volgt:

Van de hoogere burgerschool te Amersfoort werden geëxamineerd 37 candidaten, toegelaten 33; van de Rijkshoogere burgerschool te Utrecht geëxamineerd 41 candidaten, toegelaten 37; van de gemeentelijke hoogere burgerschool te

Utrecht geëxamineerd 14 candidaten, toegelaten 12; van de 6 extraneï trokken 2 zich terug en slaagde er 1.

De eindvergadering, ter vaststelling van het verslag, werd 3 Augustus gehouden.

De namen der geslaagde candidaten volgen hier:

I. van de hoogere burgerschool te Amersfoort:

Bosch, Dirk Hendrik van den, geboren te Ede 26 Juli 1885;

Bosch, Johannes Maximiliaan van den, geboren te 's Gravenhage 16 Februari 1888;

Buys, Gerardine, geboren te Amersfoort 14 September 1887;

Cankrien, Willem Johan, geboren te Rotterdam (Kralingen) 20 November 1883;

Daal, Hendrik Jan van, geboren te Amersfoort 4 Juni 1883;

Heemskerck Düker, Jan Herman van, geboren te Hilversum 19 September 1885;

Eerden, Pieter van, geboren te Zaltbommel 13 Maart 1887;

Geyl, Jeannette, geboren te Zwolle 23 Augustus 1888;

Goethem, Johannes Philippus van, geboren te Amsterdam 8 April 1885;

Goor, Johanna Margaretha van, geboren te Voorthuizen 22 Augustus 1887;

Groot, Geertje de, geboren te Onstwedde 30 Maart 1887;

Haas, Anthonie Albertus de, geboren te Amersfoort 11 Maart 1885;

Heybroek, Charlotte Maria, geboren te 's Graveland 19 October 1886;

Heyligers, Franz Joseph, geboren te Amersfoort 13 April 1888;

Holtrop, Johan Philip Paul, geboren te Amsterdam 29 September 1887;

Kindermann, Hendrik, geboren te Ouderkerk 1 April 1886;

Korthals Altes, Jan Philip, geboren te Amsterdam 9 September 1887;

Luttervelt, Remmet van, geboren te Hilversum 18 October 1884;

Mulder, Gerard Johan Bernard, geboren te Nunspeet 30 December 1885;

Xulck, Suze van, geboren te Amsterdam 21 April 1885;
Os, Willem Henri Adriaan van, geboren te Batavia 12 Mei 1887;
Oven, James van, geboren te Zaandam 14 Juli 1885;
Prins, Huibert Nicolaas, geboren te Amsterdam 9 April 1888;
Roemer, Nicolaas Ali Anthonie van de, geboren te Amersfoort 7 Augustus 1885;
Staverman, Pieter Eliza, geboren te Batavia 31 October 1886;
Steinbuch, Daniëlla Cornelia, geboren te Utrecht 22 Juni 1888;
Streefkerk, Dirk Bernardus, geboren te Naarden 31 Januari 1887;
Thole, Louis Alphons, geboren te Amsterdam 24 October 1887;
Treub, Jacobus Petrus, geboren te Amsterdam 28 Februari 1887;
Veen, Jan Marinus van der, geboren te Amsterdam 21 December 1887;
Verdonk, Wessel, geboren te Zeist 15 November 1883;
Wolff, Max Ernst Manuel, geboren te Nijmegen 28 Augustus 1886;
Zoo de Jong, Hendrik Herman van der, geboren te Amersfoort 6 September 1884;

II. van de Rijks- hoogere burgerschool te Utrecht:

Becker, Willem August, geboren te Diemerdam 19 October 1886;
Voorst van Beest, Jan Pieter van, geboren te Maarssen 2 Juni 1885;
Boer, Johanna Cornelia Wobina de, geboren te Groningen 2 Februari 1885;
Boer, Wobina Johanna Cornelia de, geboren te Groningen 5 Juni 1887;
Bomer, Pieter Adriaan, geboren te Tilburg 14 Februari 1887;
Croiset van Uchelen, Hendrik Willem Balthazar, geboren te 's Gravenhage 11 April 1887;

Dijk, Cornelis Johannes Peter van, geboren te Utrecht 21 Juni 1887;

Ekama, Cornelis, geboren te Amersfoort 12 Mei 1888;

France, Theodoor Johan, geboren te Zeist 30 April 1885;

Frenkel, Leon, geboren te Utrecht 25 Maart 1888;

Fuhri Snethlage, George Hendrik, geboren te Woerden 27 November 1885;

Hooghiemstra, Jurjen Sjoerd, geboren te Utrecht 18 April 1887;

Hupkes, Geurt, geboren te Veenendaal 22 Februari 1885;

Kapteyn, Gerard Jacobus, geboren te Utrecht 1 Mei 1888;

Kleyn, Gerhardus Hendricus de, geboren te Ameide 30 Maart 1887;

Klijnsoon, Wilhelmina Justina, geboren te Utrecht 4 Maart 1888;

Koldewijn, Hendrik Adriaan Carel Willem, geboren te Utrecht 2 September 1887;

Koning, Angelique Anna Constantia, geboren te Utrecht 24 April 1886;

Koning, Orselina Hermina, geboren te Utrecht 24 Maart 1888;

Kwint, Anthonie, geboren te Maartensdijk 22 December 1886;

Leyds, Louis Willem, geboren te Pretoria 22 Mei 1887;

Machwirth, Jan George, geboren te Zwolle 23 Maart 1887;

Nord, Charles Frederik Leopold, geboren te Delft 11 November 1887;

Raabe, Jan Frederik Coenraad, geboren te Gouda 20 Juli 1887;

Rees, Jacob van, geboren te Utrecht 9 December 1888;

Sasse, Michiel Marie, geboren te Bentheim 25 Maart 1885;

Schaïk, Eduard van, geboren te Batavia 20 October 1886;

Schalij, Frederik Dirk, geboren te Breukelen 7 Februari 1887;

Sloos, Albertus Regnerus, geboren te Ede 8 Maart 1886;

Strang van Hees, Froukje Jacoba Hendrika, geboren te Zutphen 30 Juli 1888;

Tenhaeff, Frederik Herman, geboren te Utrecht 27 September 1887;

Tombe, Marinus Bonifacius Willem des, geboren te Utrecht 26 Maart 1886;

Troll, Frederik Hendrik, geboren te Den Burg 13 Juni 1884;

Trooster, Martinus Simon Hendrikus, geboren te Zwolle 14 Juni 1885;

Wagenaar, Johanna, geboren te Utrecht 28 April 1888;

Weerdt, Paulus Cornelis de, geboren te Utrecht 7 Februari 1885;

Wefers Bettink, Jan, geboren te Utrecht 9 September 1887;

III. van de gemeente hoogere burgerschool te Utrecht:

Bahlmann, Ottilia, geboren te Dresden 17 Februari 1885;

Bloemkolk, Johan Willem Frederik, geboren te Breda 11 Juli 1885;

Branderhorst, Helena Cornelia, geboren te Meeuwen 16 October 1886;

Bruyn, Johannes Hendrikus de, geboren te Utrecht 8 Februari 1887;

Harmsen, Willem, geboren te Utrecht 27 November 1885;

Holtappel, Koenraad Jacob, geboren te Utrecht 22 October 1887;

Lith, Pieter Cornelis Adriaan van, geboren te Obergum 18 Maart 1887;

Rees, Pieter Wilhelm van, geboren te Zwolle 13 Februari 1886;

Schellekens, Adriaan, geboren te Enkhuizen 30 Maart 1886;

Snuyf, Joël Philip, geboren te Amsterdam 20 Februari 1887;

Snijders, Arnoldus Govert Everardus, geboren te Utrecht 27 April 1887;

Warnecke, Heinrich Cornelius Friedrich Ludwig, geboren te Utrecht 22 December 1887;

IV. de extraneus:

Ritmeester, Willem, geboren te Vlissingen 24 Januari 1882.

De Commissie neemt de vrijheid Uwe aandacht er op te vestigen, dat het naar hare meening de waarde van het examen aanzienlijk zou verhoogen, wanneer het 2de lid van art. 18

van het Algemeen Reglement voor de eindexamens vervangen werd door het voorschrift, dat „van een mondeling examen in elk ander vak zijn vrijgesteld zij, die in dat vak niet minder dan het praedicaat *ruim voldoende* (7) hebben behaald". Door genoemde wijziging zou tevens bereikt worden, dat het examen in ieder vak onafhankelijk werd gemaakt van het schriftelijk werk in andere vakken der zelfde afdeeling, die soms *geen*, of slechts een *zeer verwijderd* verband er mede hebben.

Amersfoort, 3 Augustus 1905.

Namens de Commissie,

G. J. Buys,
Voorzitter.

F. Wesseling,
Secretaris.

Friesland.

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Friesland.

De Commissie, belast met het afnemen van de eindexamens der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Friesland, daartoe benoemd bij Uwe beschikking van 1 Maart 1905, n⁰. 133, 3de afdeeling S, heeft de eer U H.E.G., ingevolge art. 67, 2de lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n⁰. 50), het volgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De eerste vergadering werd gehouden 25 Maart 1905 in het gebouw der Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden, waar ook de verdere vergaderingen en mondelinge examens plaats gehad hebben.

In deze vergaderingen waren aanwezig:

de voorzitter, dr. J. Ariëns Kappers, directeur der Rijks-hoogere burgerschool te Leeuwarden, en alle andere leden, te weten:

dr. J. J. van Rijn, P. Middel, A. Engelsman en A. de Weerd, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden;

dr. A. C. Antusch, directeur van, en J. Bauer, F. Schuh, H. P. Geerke, W. K. Schietekatte en L. van Rossen, leeraren aan de hoogere burgerschool te Sneek;

H. Rozenbeek, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Heerenveen;

dr. O. Postma en G. C. C. Bethe, leeraren aan de Rijks-hoogere burgerschool te Groningen;

mr. G. M. Doornbos en P. N. van der Brugge, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Assen.

Nadat het lid A. Engelsman tot secretaris was benoemd, werden de sub-commissiën gevormd, de examinatoren en assessoren aangewezen en de duur der mondelinge examens vastgesteld als volgt:

Sub-commissiën:

voor afdeeling A, de heeren: dr. O. Postma, P. Middel, dr. F. Schuh en dr. J. J. van Rijn;
voor afdeeling B, de heeren: dr. J. J. van Rijn, dr. F. Schuh, dr. A. C. Antusch en dr. J. Ariëns Kappers;
voor afdeeling C, de heeren: W. P. Geerke, A. Engelsman, mr. G. M. Doornbos en P. N. van der Brugge;
voor afdeeling D, de heeren: A. de Weerd, G. C. C. Bethe, W. K. Schietekatte en C. van Rossen;
voor afdeeling E, de heeren: J. Bauer en H. Rozenbeek.

Examinatoren en assessoren.

Vak.	Examinator.	Assessor.
Beschrijvende meetk. en stereometrie . .	dr. O. Postma.	P. Middel.
Algebra en meetk., gonio- en trigonometrie.	P. Middel.	dr. O. Postma.
Natuurkunde en cosmographie	dr. J. J. van Rijn.	dr. F. Schuh.
Werktuigkunde . . .	dr. F. Schuh.	dr. J. J. van Rijn.
Scheikunde	dr. A. C. Antusch.	dr. J. Ariëns Kappers.
Natuurlijke historie.	dr. J. Ariëns Kappers.	dr. A. C. Antusch.
Staatsinrichting en staathuishoudk. . .	mr. G. M. Doornbos.	P. N. van der Brugge.
Aardrijkskunde . . .	W. P. Geerke.	A. Engelsman.
Geschiedenis	A. Engelsman.	W. P. Geerke.
Boekhouden	P. N. van der Brugge.	mr. G. M. Doornbos.
Nederlandsche taal en letterkunde . .	A. de Weerd.	L. van Rossen.
Fransche taal en letterkunde	G. C. C. Bethe.	W. K. Schietekatte.
Engelsche taal en letterkunde	W. K. Schietekatte.	G. C. C. Bethe.
Hoogduitsche taal en letterkunde	L. van Rossen.	A. de Weerd.
Handteekenen	H. Rozenbeek.	J. Bauer.
Lijnteekenen	J. Bauer.	H. Rozenbeek.

Duur van het mondeling examen.

Voor wiskunde	1 uur en 10	min.
,, mechanica	30	,,
,, natuurkunde	30	,,
,, cosmographie	20	,,
,, natuurlijke historie	30	,,
,, scheikunde	30	,,
,, Staatsinrichting	25	,,
,, Staathuishoudkunde	20	,,
,, boekhouden	15	,,
,, aardrijkskunde	30	,,
,, geschiedenis	30	,,
,, Nederlandsche taal en letterk.	15 + 15	,,
,, Fransche taal en letterkunde..	30	,,
,, Engelsche taal en letterk.	30	,,
,, Hoogduitsche taal en letterk.	30	,,

Geheele duur van het mondeling examen voor elken candidaat 7 uur 30 minuten.

Het getal candidaten, dat aan het examen wenschte deel te nemen, bedroeg 37, t. w.: 30 van de Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden en 7 van de hoogere burgerschool te Sneek.

De candidaten werden verdeeld in 4 ploegen en wel:

de 1ste ploeg uit 10 candidaten; de 2de, 3de en 4de ploeg uit 9 candidaten.

De Commissie hield hare tweede vergadering 8 Juli.

Het voorzitterschap, dat bij Uw besluit van 9 Juni 1905, n⁰. 436, 3de afdeeling S, tijdelijk was opgedragen aan den heer dr. A. C. Antusch, gedurende de afwezigheid van den heer dr. J. Ariëns Kappers, ging in deze vergadering weer in handen van laatstgenoemde over, overeenkomstig Uwe beschikking van 24 Juni 1905, n⁰. 463, 3de afdeeling S, waarbij de heer Antusch bleef fungeeren tot 8 Juli, opdat storingen in de geregelde ontvangst en verzending van het schriftelijk examenwerk der candidaten werd voorkomen.

In deze vergadering werden de cijfers voor het schriftelijk werk vastgesteld en de vrijstellingen opgemaakt. Van deze vrijstellingen werd denzelfden avond nog bericht gegeven aan de candidaten van de 1ste en 2de ploeg en 15 Juli kregen die der 3de en 4de ploeg daarvan bericht.

De mondelinge examens zijn gehouden op 17, 18 en 19 Juli, 20, 21 en 22; 24, 25 en 26 en op 27, 28 en 29 Juli.

In den namiddag van den laatsten examendag van een ploeg werd de uitslag vastgesteld en medegedeeld.

Aan 33 candidaten kon het getuigschrift worden uitgereikt, terwijl het aan 4 geweigerd moest worden, 3 van de Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden en één van de hoogere burgerschool te Sneek.

De namen der geslaagde candidaten zijn:

Bakker, Frederik Hendrik, geboren te Harlingen 17 Juli 1887;

Boer, Jan Feike de, geboren te Terwispel 2 October 1887;

Bonnema, Eeltje, geboren te Jelsum 24 April 1885;

Broek, Martinus van den, geboren te Veenwouden 14 October 1885;

Brunsting, Hendrik, geboren te Wadenoijen 4 Januari 1886;

Eerdmans, Anna, geboren te Workum 17 Maart 1886;

Franx, Luitzen, geboren te de Wilgen 31 December 1885;

Heloma, Jan Scato van, geboren te Heerenveen 28 November 1885;

Hijlkema, Hijlco Sjoukes, geboren te Akkrum 30 Juli 1886;

Kramer, Dieuwke, geboren te Leeuwarden 24 December 1886;

Krüger, Jetse, geboren te Leeuwarden 18 Augustus 1886;

Nieuwenhuis, Bouke, geboren te Franeker 21 October 1886;

Noordhof, Willem Sake, geboren te Heerenveen 9 September 1886;

Rochefort, Carel Willem de, geboren te Ootmarsum 28 Juni 1887;

Roze, Bernard Johan, geboren te Franeker 7 Augustus 1887;

Sanders, Johanna Alida, geboren te Groningen 11 September 1888;

Schaap, Sijbe, geboren te Wirdum 24 Augustus 1886;
Smid, Lieuwe, geboren te Nieuweschans 2 November 1885;
Snijdelaar, Andries, geboren te Leeuwarden 1 Juni 1885;
Snijder, Adolphus Augustus, geboren te Harlingen 2 Augustus 1887;
Terpstra, Gerrit, geboren te Marssum 17 April 1886;
Terpstra, Pieter, geboren te Tjummarum 14 October 1886;
Vastenou, Alexander Ulrich Paul Friedrich, geboren te Helder 19 Mei 1889;
Vierhout, Johan Gerard, geboren te Breda 6 November 1886;
Wiersma, Sijbren, geboren te Britswerd 24 November 1885;
Smeding, Melle, geboren te Witmarsum 8 Februari 1887;
Zimmerman, Willem Johan Cornelis, geboren te Leeuwarden 6 Maart 1885;
Feenstra, Willem, geboren te Sneek 3 Februari 1887;
Haga, Augustus, geboren te Sneek 24 Augustus 1888;
Risselade, Hessel, geboren te Joure 12 November 1885;
Sanders, Jacob, geboren te Sneek 23 Februari 1887;
Driebergen, Milco, geboren te Bolsward 25 September 1886;
Wesselink, David George, geboren te Oudeschoot 1 Juni 1886.

De hier volgende tabellen doen zien het aantal malen, dat een der waardeeringscijfers voor de onderscheidene vakken en afdeelingen is toegekend.

VAKKEN.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										onvoldoende.	voldoende.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
Wiskunde. . .	„	„	„	4	5	13	14	„	I	„	4	33
Werktuigkunde.	„	„	1	7	6	13	7	3	„	„	8	29
Natuurkunde .	„	„	„	1	5	16	13	2	„	„	1	36
Scheikunde . .	„	„	2	5	5	7	11	6	1	„	7	30
Nat. hist.. . .	„	„	„	2	8	4	9	8	5	1	2	35
Cosmographie .	„	„	1	„	10	7	13	4	1	1	1	36
Staatsinrichting.	„	„	„	8	8	4	6	8	3	„	8	29
Staathuishoudk.	„	„	„	7	8	6	7	7	2	„	7	30
Aardrijkskunde.	„	„	1	9	5	16	4	2	„	„	10	27
Geschiedenis. .	„	„	1	8	7	10	9	2	„	„	9	28
Boekhouden .	„	„	„	4	4	5	6	8	10	„	4	33
Nederlandsch .	„	„	„	3	10	12	9	3	„	„	3	34
Fransch . . .	„	„	„	5	11	15	6	„	„	„	5	32
Engelsch . . .	„	„	„	1	10	17	9	„	„	„	1	36
Hoogduitsch . .	„	„	„	4	10	17	5	1	„	„	4	33
Handteekenen .	„	„	2	10	12	9	4	„	„	„	12	25
Lijnteekenen. .	„	„	„	2	8	11	12	4	„	„	2	35
Totaal. . .	„	„	8	80	132	182	144	58	23	2	88	541

AFDEELING.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	onvoldoende.	voldoende.
A	„	„	1	3	7	14	11	1	„	„	4	33
B	„	„	„	1	8	11	12	4	1	„	1	36
C	„	„	1	5	9	6	11	5	„	„	6	31
D	„	„	„	3	10	18	6	„	„	„	3	34
E	„	„	1	4	14	13	5	„	„	„	5	32
Totaal	„	„	3	16	48	62	45	10	1	„	19	166

Evenals vorige jaren zijn de teekeningen naar de natuur nagezien en beoordeeld van de plaats waar ze geteekend zijn.

Naar aanleiding van het examen in *aardrijkskunde* wenscht de Commissie onder Uwe aandacht te brengen, dat naar hare meening de hoeveelheid schriftelijk werk van de candidaten gevorderd voor dat vak, te groot was voor den beschikbaar gestelden tijd. Hoewel geen enkele candidaat, blijkens de overgelegde processen-verbaal, eerder vertrokken is, droeg vrijwel alle werk de duidelijke kenmerken van overhaasting.

De meerderheid der sub-commissie voor de talen is van oordeel, dat het examen in *Nederlandsche taal en letterkunde* minder beteekenis heeft, dan het behoorde te hebben, nu er volgens het programma niet gevraagd mag worden naar en over de namen van de meest onmisbare begrippen der spraakkunst.

Eindelijk wenscht de Commissie het hier uit te spreken, dat zij eenstemmig van oordeel is, dat een regeling der eindexamens, waarbij de candidaten van meerdere provinciën vereenigd worden, de voorkeur zou verdienen boven de thans in Friesland gevolgde, mits daarbij behouden bleef de kortere duur van de examens.

Dit laatste zou te bereiken zijn, als eene dubbele commissie werd benoemd. Met zoodanige dubbele commissie zou tevens het groote voordeel kunnen verkregen worden, dat examinator en assessor voor één vak, beide personen konden zijn, die dit vak onderwijzen aan de middelbare school.

Hiermede aan het einde van haar taak gekomen, brengt de Commissie U H.E.G. haar dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Leeuwarden, 2 Augustus 1905.

Namens de Commissie,

J. Ariëns Kappers,
Voorzitter.

A. Engelsman,
Secretaris.

Overijssel.

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Overijssel.

Ter voldoening aan art. 67, 2de lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n⁰. 50), heeft de Commissie, door U H.E.G. benoemd bij beschikking van 29 Maart 1905, 2de afdeeling, n⁰. 1669/849, de eer, U H.E.G. het volgend verslag harer werkzaamheden uit te brengen.

De eerste vergadering der Commissie had plaats 8 April in het gebouw der hoogere burgerschool te Deventer en werd door alle leden bijgewoond. Nadat de tweede ondergeteekende tot secretaris benoemd was, werden de sub-commissiën samengesteld en bepaalde de Commissie den duur van elk examen, zoals in den volgenden staat is aangegeven.

Groep.	Namen der vakken.	Examinator.	Assessor.	Duur van het mondel. examen.
A.	Stel- en meetkunde.	Frackers.	Albarda.	30 m.
	Gonio-, trig.-metrie en beschr. meetk.	Albarda.	de Visser.	30 „
	Werktuigkunde . .	de Visser.	Julius.	30 „
B.	Natuurkunde. . . .	Julius.	le Roy.	30 „
	Scheikunde	van de Stadt.	Risselada.	30 „
	Plant- en dierkunde	Risselada.	van de Stadt.	30 „
	Cosmographie . . .	le Roy.	Frackers.	30 „
C.	Staatsinrichting en staathuishoudk. .	de Bruyn Kops.	Woudstra.	40 „
	Aardrijkskunde . .	van den Brand.	Schijfsma.	30 „
	Geschiedenis	Schijfsma.	van den Brand.	30 „
	Boekhouden	Woudstra.	de Bruyn Kops.	20 „
D.	Nederlandsch. . . .	Siliakus.	Brennan.	30 „
	Fransch	Rottier.	Verkozen.	30 „
	Engelsch	Brennan.	Siliakus.	30 „
	Hoogduitsch	Verkozen.	Rottier.	30 „
E.	Handteekenen . . .	Liernur.	Albarda.	—
	Rechtl. teekenen. .	Albarda.	Liernur.	—

Door den voorzitter werd medegedeeld, dat zich hadden aangegeven 63 candidaten, nl. 12 van de hoogere burgerschool te Almelo, 14 van die te Deventer, 16 van die te Kampen, 20 van die te Zwolle en 1 extraneus. Vóór den aanvang van het schriftelijk examen trokken zich een leerling der hoogere burgerschool te Kampen en de extraneus terug, zoodat 61 candidaten geëxamineerd werden. Deze moesten gesplitst worden in 6 ploegen, 2 van 11, 3 van 10 en een van 9 candidaten. Het begin der mondelinge examens werd bepaald op Maandag 17 Juli, zoodat zij tot 5 Augustus zouden duren. Vervolgens werden de opgaven voor het schriftelijk werk door de sub-commissiën vastgesteld. In die vergadering werd tevens besloten om aan den Minister van Binnenlandsche Zaken machtiging te vragen tot het houden van twee vergaderingen voor de beoordeeling en de vaststelling van de cijfers voor het schriftelijk werk en het bepalen van de vrijstellingen van het mondeling examen.

De gevraagde machtiging werd bij missive van 27 Juni 1905 verleend, en de beide vergaderingen werden gehouden op 8 en 15 Juli, waarin respectievelijk de vrijstellingen voor de candidaten der groepen 1 tot 3 en 4 tot 6 werden vastgesteld.

Volgens de bepalingen van het reglement kon vrijstelling van het mondeling examen verleend worden: in wiskunde aan 16, in werktuigkunde aan 11, in natuurkunde aan 28, in scheikunde aan 30, in aardrijkskunde aan 30, in geschiedenis aan 27, in boekhouden aan 30 en in het spraakkunstig gedeelte van het Nederlandsch aan 33 candidaten.

Vóór het begin van het mondeling examen is door den voorzitter aan den examinator in plant- en dierkunde mededeeling gedaan van de door hem gevraagde en verkregen opgaven betreffende hetgeen in de 4de en 5de klasse op de verschillende scholen behandeld was.

Tijdens de mondelinge examens waren de heeren Brennan en Siliakus door ongesteldheid verhinderd, gene om op 20, 21, 22 en 24 Juli, deze om op 21 en 22 Juli aanwezig te zijn. Hunne plaatsen werden, na verkregen machtiging van U H.E.G. tijdelijk ingenomen door de heeren J. Stibbe te Almelo op 21, 22 en 24 Juli en dr. A. J. Botermans te Zwolle op 21 en 22 Juli. Familieomstandigheden noopten den heer

Albarda 22 Juli geen deel aan de werkzaamheden der Commissie te nemen.

De uitslag van het examen was, dat aan 15 candidaten of ± 25 % der examinandi, het diploma moest worden geweigerd en wel aan 9 krachtens het 4de lid van art. 23, omdat zij in twee of meer der groepen A, B, C en D een eindcijfer beneden 5 hadden gekregen en aan 6 na stemming.

Alleen het eindcijfer van groep C werd door berekening vastgesteld en wel door de cijfers voor geschiedenis en aardrijkskunde elk met 3; die voor Staatsinrichting, Staathuishoudkunde en boekhouden elk met 2 te vermenigvuldigen en het zóó verkregen getal door 12 te deelen.

Aan 46 candidaten kon dus het diploma worden uitgereikt, waarvan 34 het krachtens het 2de lid van art. 23 ontvingen en 12 na stemming volgens het 3de lid van dat artikel.

Het resultaat voor de verschillende scholen was:

Scholen:	Aantal candidaten:	geslaagd:	afgewezen:
Almelo	12	11	1
Deventer	14	12	2
Kampen	15	13	2
Zwolle	20	10	10
Totaal	61	46	15

De namen der geslaagden zijn:

van de hoogere burgerschool te Almelo:

Buren, Frederikus van, geboren 14 December 1884 te Hellendoorn;

Bruist, Willem Lubertus, geboren 29 Augustus 1885 te Almelo;

Fluyt, Paulus Aldert, geboren 8 September 1885 te Zandvoort;

Geels, Hendrik Jan, geboren 12 Mei 1887 te Almelo;

Hedeman, Bertus, geboren 11 Juli 1887 te Almelo;

Holstege, Johan Gerardus, geboren 9 December 1887 te Ede;

Hospers, Hendrik, geboren 16 September 1887 te Friezenveen;

Nijhuis, Gerrit, geboren 28 October 1886 te Almelo;
Rietsema, Isaäk, geboren 18 April 1888 te Assen;
Santman, Adam, geboren 11 November 1886 te Zenderen;
Kortenbout van der Sluys, Dirk Hendrik, geboren 22 Maart 1888 te Almelo;

van de hoogere burgerschool te Deventer:

Eggink, Barthold, geboren 5 Maart 1886 te Twello;
Egmond, Marius van, geboren 3 November 1885 te Deventer;
Eugers, Izaäk, geboren 20 September 1885 te Deventer;
Fledderus, Popko Harmannus, geboren 5 Juni 1884 te Dalen;
Goede, Henri de, geboren 23 October 1887 te Deventer;
Heux, Gerard Willem le, geboren 7 Mei 1885 te Deventer;
Korteweg, Cornelis Iman, geboren 27 November 1884 te Middelharnis;
Kuipers, Frederik Carel Albertus, geboren 1 September 1887 te Bergen op Zoom;
Mans, Willem Johan, geboren 26 Juli 1886 te Doesburg;
Raland, Johan Philip Daniel, geboren 18 April 1886 te Deventer;
Sluis, Wijtse Jans van der, geboren 2 Maart 1886 te Hemrik;
Stoffel, Antonie Adriaan, geboren 7 Maart 1887 te Deventer;

van de hoogere burgerschool te Kampen:

Baak, Tom, geboren 20 Juni 1887 te Utrecht;
Claasen, Gerard Hendrik, geboren 14 November 1886 te Padang;
Damman, Jacoba Hendrika Cornelia, geboren 21 Mei 1888 te Pamakassan;
Groot, Hugo de, geboren 24 December 1886 te Kampen;
Haar, Johannes Bernardus Josefus van der, geboren 28 Februari 1888 te Kampen;
Holtland, Gerrit, geboren 29 April 1886 te Windesheim;
Ingenegeren, Jacob, geboren 4 April 1887 te Tiel;

Kloosterman, Hendrik Jacobs, geboren 7 Mei 1888 te Kampen;

Kramer, Berend Adriaan Willem Hendrik, geboren 13 Maart 1886 te Samarang;

Kramer, Willem Johan Hendrik, geboren 3 Juli 1887 te Magelang;

Mestingh, Johannes Elise, geboren 20 Maart 1886 te Kampen;

Thomson, Marinus, geboren 24 Januari 1887 te Magelang;

Werff, Piet Hildebrand, geboren 9 Mei 1886 te Kampen;

van de Rijks- hoogere burgerschool te Zwolle:

Bosch, Lourens, geboren 30 Maart 1885 te Almkerk;

Goené, Johannes, geboren 19 Februari 1886 te Zwolle;

Graaff, Jan de, geboren 29 October 1884 te Enschede;

Leeuwarden, Daniel van, geboren 4 December 1885 te Groningen;

Mesdag, Ferdinand Taco, geboren 12 October 1886 te Zwolle;

Nellensteyn, Grada Berendina Jeannette, geboren 30 Juli 1888 te Zwolle;

Poerink, Jan Engelbert, geboren 6 Februari 1887 te Enschede;

Reinders, Uneko Jacob, geboren 24 Maart 1888 te Hoogeveen;

Trooster, Johannes Lucas, geboren 15 Februari 1888 te Zwolle;

Vos, Johannes Petrus de, geboren 20 December 1885 te Groningen.

Sommige onderdeelen van het examen gaven tot enkele hiervolgende opmerkingen aanleiding.

Het eerste vraagstuk voor *beschrijvende meetkunde* gaf door zijn vaagheid aanleiding tot oplossingen, die, hoewel aan de vraag voldoende, zeker niet in de bedoeling van den steller hebben gelegen. De beoordeeling der candidaten werd hierdoor bemoeilijkt.

De Commissie betreurt het, dat in het vraagstuk voor *natuurkunde*, een der gegevens, dat bovendien volkomen overbodig was, met een verkeerden naam is genoemd.

Bij het examen in *geschiedenis* en *aardrijkskunde* bleek, dat de vaderlandsche geschiedenis, vooral in het schriftelijk werk, achterstond bij de algemeene, en dat vele candidaten van de natuurkundige aardrijkskunde te weinig werk gemaakt hadden.

Het schriftelijk werk voor *Nederlandsch* geeft tot geen opmerkingen aanleiding; alleen is de vraag gerezen, of een onderwerp als „een wedstrijd” aan te bevelen is.

De talrijke opstellen over dit onderwerp kenmerkten zich door eenvormigheid en deden soms denken aan uitknipsels uit een nieuwsblad. Bij het mondeling examen was de kennis der letterkunde over het geheel voldoende, maar de wijze, waarop vele candidaten zich uitdrukten, liet veel te wenschen over.

Met betrekking tot het *Fransch* acht de Commissie het noodig er op te wijzen, dat het reglement eischt, dat de candidaten een of twee hoofdtijdvakken der letterkunde kennen. Het mag niet voorkomen, dat de candidaat bijv. niet weet, dat Corneille en Racine treurspeldichters waren. Ook behoort hij eenig denkbeeld te hebben van hetgeen in de Fransche letterkunde wordt verstaan onder de romantische en de realistische school in de 19de eeuw.

De uitslag van het onderzoek in de *Engelsche taal en letterkunde* was over het algemeen bevredigend.

De Commissie dringt er ernstig op aan, dat voor het examen in natuurteekenen één model gegeven wordt.

Ten slotte meent de Commissie de wenschelijkheid te moeten uitspreken, dat naast de bestaande voorschriften betreffende vrijstelling van mondeling examen een bepaling worde opgenomen, dat in elk der daarvoor in aanmerking komende vakken, zoodra daarin een cijfer 7 of hooger voor het schriftelijk werk is verkregen, de vrijstelling van mondeling examen wordt verleend, onafhankelijk van het cijfer in de andere vakken derzelfde afdeeling behaald.

Aan het einde harer werkzaamheid gekomen, betuigt de Commissie U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

7 Augustus 1905.

J. J. le Roy,
Voorzitter.

C. J. de Bruyn Kops,
Secretaris.

112

Drenthe en Groningen.

Aan den Commissaris der Koningin in de provinciën Drenthe en Groningen.

De Commissie, belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in de provinciën Drenthe en Groningen, benoemd respectievelijk bij Uw besluit van 7 Maart 1905, n^0. 1070/905, 2de afdeeling, en 11 Maart 1905, n^0. 27, 3de afdeeling, heeft de eer U H.E.G., ingevolge art. 67 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n^0. 50), het volgend verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie bestond uit de navolgende personen:

van de Rijks- hoogere burgerschool te Groningen: dr. F. G. Groneman, voorzitter, mej. W. Andreae, de heeren dr. J. Bergsma, H. Zondervan en I. Molenaar;

van die te Assen, de heeren: dr. J. F. A. Mellink, dr. A. van Thijn, J. Bakker en A. G. de Graaff;

van die te Leeuwarden, de heeren: J. Bubberman en A. L. Brouwer;

van de gemeentelijke hoogere burgerschool te Veendam, de heeren: dr. E. Jensema, dr. J. W. Beekman, H. Weersma en F. de Korte, de laatste woonachtig te Winschoten;

van die te Haarlem, de heer dr. P. M. Heringa.

De Commissie hield hare eerste vergadering op Zaterdag 1 April in het hotel Willems te Groningen. Nadat de tweede ondergeteekende tot secretaris was benoemd, werden de subcommissiën vastgesteld en de duur der mondelinge examens geregeld als volgt:

Afdeeling.	Vakken.	Examinatoren.	Tweede corrector.
A.	Reken- en stelkunde.	van Thijn.	Jensema.
	Meetkunde.	Jensema.	van Thijn.
	Goniometrie.	van Thijn.	Jensema.
	Beschrijvende meetk.	Jensema.	van Thijn.
	Werktuigkunde.	Heringa.	Groneman.
B.	Natuurkunde.	Groneman.	Heringa.
	Scheikunde.	Beekman.	Mellink.
	Natuurlijke historie.	Mellink.	Beekman.
	Cosmographie.	Groneman.	Heringa.
C.	Staatsinrichting en	Andreae.	de Korte.
	staathuishoudkunde.	„	„
	Aardrijkskunde	Zondervan.	Bakker.
	Geschiedenis.	Bakker.	Zondervan.
	Boekhouden.	de Korte.	Andreae.
D.	Nederlandsch.	Bergsma.	Brouwer.
	Fransch.	de Graaff.	Weersma.
	Engelsch.	Weersma.	de Graaff.
	Hoogduitsch.	Brouwer.	Bergsma.
E.	Handteekenen.	Bubberman.	Molenaar.
	Rechtlijnig teekenen.	Molenaar.	Bubberman.

De duur der mondelinge examens werd voor elk der volgende 7 combinaties vastgesteld op 1 uur.

1. Wiskunde; 2. Werktuigkunde, natuurkunde en cosmographie; 3. scheikunde en natuurlijke historie; 4. Staathuishoudkunde, Staatsinrichting en boekhouden; 5. aardrijkskunde en geschiedenis; 6. Nederlandsch en Hoogduitsch; 7. Fransch en Engelsch.

In die eerste vergadering werd de wijze van beoordeeling voor sommige vakken besproken, vooral voor het werk der candidaten in rechtlijnig teekenen. Besloten werd, dat de surveillance bij het examen in dit vak verscherpt zou worden.

62 candidaten gaven zich aanvankelijk op, waarvan één zich wegens ziekte terugtrok. De 61 candidaten werden in 5 ploegen van 10 en 1 van 11 ingedeeld.

In de 2de vergadering in het hotel Willems op 5 Juli werden de cijfers en de vrijstellingen van de 3 eerste groepen vastgesteld.

In de 3de vergadering, eveneens gehouden in het hotel Willems op 15 Juli, was een missive ingekomen van den inspecteur van het middelbaar onderwijs dr. J. Campert, met de mededeeling, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken beslist had, dat alleen zij, die er op gerekend hadden, alleen *dit* jaar het eindexamen voor de hoogere burgerscholen mogen overdoen ter verkrijging van een betere puntenlijst, dan ze vroeger bij hun diploma hadden gekregen. De cijfers en vrijstellingen van de andere 3 groepen werden vastgesteld.

In de volgende 6 vergaderingen, gehouden in de Rijkshoogere burgerschool, werd over de toelating der candidaten beslist.

Deze hebben plaats gehad gedurende de mondelinge examens telkens den derden dag, dus op 19, 22, 26 en 29 Juli 2 en 5 Augustus. De mondelinge examens vingen 17 Juli aan en eindigden eveneens op 5 Augustus.

In de eindvergadering op Zondag 6 Augustus ter bespreking van het verslag, heeft de Commissie de quaestie van de vrijstellingen in de groepen C en D uitvoerig besproken. Daar de bedoeling der vrijstellingen is, den candidaten een mondeling examen te besparen, wanneer ze een voldoend schriftelijk examen hebben afgelegd, is het ongemotiveerd een candidaat mondeling te examineeren in twee der 3 vakken aardrijkskunde, geschiedenis, boekhouden, wanneer hij daarin voor het schriftelijk werk het cijfer 6 of hooger heeft behaald, maar in het derde vak een 4 of minder. Daarvoor zijn die drie vakken te weinig verwant.

De Commissie besloot te wijzen op de volgende saillante gevallen, die zich voordeden:

Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Boekhouden.
4	7	6
4	6	7
4	6	7
4	7	9
7	6	4
7	7	4
4	6	8

Wat de talen betreft: vier malen kwam het voor, dat iemand met 7 voor schriftelijk Nederlandsch geen vrijstelling voor mondeling Nederlandsche grammatica kreeg, omdat hij 4 voor het Hoogduitsche opstel maakte.

De sub-commissie voor het hand- en lijnteekenen deelde mede, dat bij het lijnteekenen, aangezien de opgave eenvoudig was, fouten in maat, alsmede vergissingen, van invloed zijn geweest op het toekennen van een lager cijfer, hoewel de technische uitvoering soms een hooger cijfer had verdiend.

Het aantal candidaten was oorspronkelijk 62 en aldus verdeeld: van Groningen 39, van Assen 9 en van Veendam 12, van geen hoogere burgerschool 2. Van deze laatste 2 legde één het schriftelijk gedeelte af te Assen en de ander te Veendam.

Van de Groningsche candidaten is er één ziek geworden tijdens de schriftelijke examens, evenzoo een candidaat uit Veendam. Beiden hebben op de voorgeschreven wijze het ontbrekend gedeelte tijdens de mondelinge examens afgelegd, waarbij de heeren Bubberman en Molenaar doorgaans met het toezicht belast waren.

Eén candidaat uit Assen trok zich vóór en één uit Groningen tijdens de mondelinge examens terug.

De volgende tabellen geven eenig overzicht van de uitkomsten der examens.

Hoogere burgerschool te	Getal candidaten.	Geslaagd.	Afgewezen.	Zich teruggetrokken tijdens het examen.
Groningen . .	39	35	3	1
Veendam . .	12	10	2	"
Assen	9	7	1 (*)	1
Van geen hoogere burgerschool.	2	1	1	"
Totaal . . .	62	53	7	2

(*) Leerling voor enkele lessen.

Vakken.	Aantal malen dat toegekend is het cijfer:										Getal examens		Vrijstellingen.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende.	onvoldoende.	
Wiskunde . . .	„	„	2	8	9	20	14	7	„	„	50	10	36
Werktuigkunde.	„	„	1	9	12	17	13	5	3	„	50	10	28
Natuurkunde .	„	„	„	2	8	24	19	6	1	„	58	2	38
Scheikunde . .	„	„	2	5	17	19	14	3	„	„	53	7	27
Plant- en dierkunde . . .	„	„	1	6	19	12	13	7	2	„	53	7	„
Cosmographie .	„	„	2	4	15	14	10	12	3	„	54	6	„
Staatsinrichting.	„	„	„	18	6	20	13	3	„	„	42	18	„
Staathuishoudkunde . . .	„	„	1	8	17	13	17	4	„	„	51	9	„
Aardrijkskunde.	„	„	11	7	15	21	6	„	„	„	42	18	17
Geschiedenis . .	„	„	1	3	11	28	16	1	„	„	56	4	27
Boekhouden . .	„	„	1	6	9	15	13	8	6	2	53	7	29
Nederlandsch .	„	„	1	2	20	15	14	8	„	„	57	3	39
Fransch . . .	„	„	„	10	15	23	10	2	„	„	50	10	„
Engelsch . . .	„	„	2	5	19	21	12	1	„	„	53	7	„
Hoogduitsch . .	„	„	6	9	9	16	13	4	3	„	45	15	„
Handteekenen .	„	„	„	7	23	20	8	1	1	„	53	7	„
Rechtlijnig teekenen . . .	„	„	2	6	12	20	15	4	1	„	52	8	„
Totaal . .	„	„	33	115	236	318	220	76	20	2	872	148	

Afdeelingen.	Aantal malen dat toegekend is het cijfer:									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
A	„	„	1	6	14	19	13	7	„	„
B	„	„	„	3	16	25	11	5	„	„
C	„	„	„	10	17	23	8	2	„	„
D	„	„	1	8	19	16	14	2	„	„
E	„	„	„	4	21	23	10	1	1	„

Overzicht van de namen enz. der geslaagde candidaten.

Agterbos, Hendrik, geboren 23 September 1885 te Hoogezand — Groningen;
Ark, Harm Kornelis van der, geboren 16 April 1884 te Muntendam — Veendam;
Bentum, Egbert, geboren 21 October 1886 te Wildervank — Veendam;
Boer, Hendrik Wijbrand de, geboren 26 Augustus 1885 te Adorp — Groningen;
Boerma, Jan, geboren 1 December 1887 te Eexterveensche Kanaal — Veendam;
Borggreve, Klaas Abel, geboren 22 Februari 1885 te Smilde — Veendam;
Bosboom, Jan Laurens Nicolaas, geboren 4 Augustus 1886 te Nieuwersluis — Assen;
Boutelje, George Abraham, geboren 15 Juli 1886 te Groningen — Groningen;
Bruggen, Jacob Jan van, geboren 26 Mei 1886 te Zuidhorn — Groningen;
Burger, Combertus Pieter, geboren 26 Juni 1887 te Haarlem — Groningen;
Bus, Jan, geboren 26 November 1885 te Groningen — Groningen;
Charbon, Frederik Hendrik, geboren 8 Februari 1887 te Doetinchem — Groningen;
Drewes, Jan, geboren 30 September 1884 te Groningen — Groningen;
Duiker, Johan Arend, geboren 5 September 1885 te Groningen — Veendam;
Elema, Frederik Hendrik, geboren 6 December 1884 te Loppersum — Groningen;
Feith, Henri, geboren 20 Juni 1885 te Groningen — Groningen;
Formsma, Doetje Geesiena, geboren 5 September 1886 te Grijpskerk — Groningen;
Freie, Hendrik, geboren 5 Juli 1887 te Groningen — Groningen;
Gorter, Theodorus, geboren 17 Juni 1885 te Beerta — Groningen;

Hadders, Jan, geboren 21 Mei 1885 te Zweeloo — Groningen;

Hazewinkel, Aaltje, geboren 1 April 1886 te Groningen — Groningen;

Houtgast, Lucas Barend, geboren 14 December 1887 te Groningen — Groningen;

Huber, Hendrik Wibo, geboren 25 Januari 1887 te Leeuwarden — Groningen;

Hummelen, Tjakko Hessel, geboren 4 Maart 1887 te Burum — Assen;

Joustra, Annie Annette, geboren 13 September 1887 te Sneek — Groningen;

Kalverkamp, Geert Arent, geboren 27 April 1887 te Haulerwijk — Assen;

Kamp, Tiete Luurt van der, geboren 12 November 1885 te Niehove — Groningen;

Kampinga, Herman, geboren 11 Juni 1887 te Wildervank — Veendam;

Koens, Meindert, geboren 25 Februari 1885 te Loppersum — Groningen;

Kruizinga, Ariëtte Essiena, geboren 15 Mei 1887 te Scheemda — Veendam;

Kuipers, Edzard Amse, geboren 28 October 1886 te Wetsinge-Sauwerd — Groningen;

Laan, Jozef Jacob van der, geboren 11 Juli 1886 te Assen — Assen;

Langen, Cornelis Douwe de, geboren 10 September 1887 te Groningen — Groningen;

Linge, Hendrik Hessel van, geboren 15 Juni 1885 te Veendam — Veendam;

Loon, Markus van, geboren 7 Januari 1887 te Sassenheim — Assen;

Maar, Harko Gerrit de, geboren 13 October 1885 te Groningen — Groningen;

Maathuis, Jan Jacob, geboren 2 Januari 1886 te Zuidbroek — Veendam;

Mandema, Johannes, geboren 8 Maart 1887 te Bierum — Groningen;

Mulder, Pieter Lourens, geboren 14 Maart 1885 te Groningen — Groningen;

Nijhoff, Gerard Pieter, geboren 10 September 1887 te Amsterdam — Groningen;

Oldenburger, Frederik, geboren 6 December 1885 te Groningen — Groningen;

Prummel, Yme, geboren 6 Augustus 1887 te Groningen — Groningen;

Redeker, Jelle, geboren 5 December 1884 te Westerbroek — Groningen;

Ridderbos, Harmannus, geboren 30 Maart 1886 te Meeden — Veendam;

Schekermans, Frederik Jan, geboren 16 Juli 1886 te Veendam — Veendam;

Stigt, Emanuel van, geboren 2 Augustus 1887 te Arnhem — Groningen;

Timmer, Jacob, geboren 2 Maart 1884 te Westerbroek — Assen;

Venema, Heertje Kornelis, geboren 9 Juli 1885 te Oldehove — Groningen;

Wal, Lambertus Tjerk van der, geboren 5 Februari 1887 te St. Johannisga — Groningen;

Werkman, Willem, geboren 24 Juli 1885 te Usquert — Groningen;

Wiersum, Derk Tammo, geboren 10 Maart 1884 te Uithuizen — Groningen;

Wijnberg, Abraham Victor, geboren 28 April 1883 te Zuidlaren — Groningen;

Zuiderhoek, Pleuntje Rika Magdalena, geboren 3 Augustus 1887 te Amsterdam — Assen.

Aldus aan het einde van hare taak gekomen, betuigt de Commissie U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Groningen, 29 September 1905.

F. G. Groneman,
Voorzitter.

W. Andreæ,
Secretaris.

Limburg.

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Limburg.

De Commissie, krachtens Uwe beschikking van 4 Maart 1905, 4de afdeeling, n°. 2854/1, benoemd tot het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met 5-jarigen cursus in Limburg, heeft de eer U H.E.G. het verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De eerste vergadering werd gehouden op Zaterdag 18 Maart 1905, in het gebouw der hoogere burgerschool te Maastricht, waar volgens Uwe beschikking het mondeling gedeelte der voormelde examens moest worden afgenomen.

In deze vergadering constitueerde de voorzitter de Commissie, waarna men overging tot de keuze van een secretaris. Hiertoe werd aangewezen de heer Endepols.

Vervolgens werden aangewezen de 1ste en 2de examinatoren voor elk vak, werden de sub-commissiën voor de groepen benoemd, en werd de duur der mondelinge examens vastgesteld.

De regeling geschiedde op de volgende wijze: :

Groep.	1ste examinator.	2de examinator.	Duur.
A.			
Stelkunde	Bingen	Verbeek	20 min.
Meetkunde	Verhagen	Bingen	20 „
Trigonometrie	Keuller	Verhagen	15 „
Beschrijvende meetkunde	Keuller	Voorzanger	15 „
Mechanica	Voorzanger	Keuller	20 „

Subcommissie: Bingen, Keuller, Verbeek, Verhagen, Voorzanger.

Groep.	1ste examinator.	2de examinator.	Duur.
B.			
Natuurkunde	Hoffmans	Verhagen	30 min.
Scheikunde	Coebergh	Kramps	30 „
Plant- en dierkunde	Kramps	Coebergh	30 „
Cosmographie	Voorzanger	Hoffmans	20 „

Subcommissie: Coebergh, Hoffmans, Kramps, Verhagen, Voorzanger.

Groep.	1ste examinator.	2de examinator.	Duur.
C.			
Geschiedenis	de Weerd	van Alfen	30 min.
Aardrijkskunde	van Alfen	de Weerd	30 „
Staatsinrichting Staathuishoudkunde	Nolens	de Weerd	30 „
Handelswetenschappen	Verbeek	Bingen	20 „

Subcommissie: van Alfen. Bingen, Nolens, Verbeek, de Weerd.

Groep.	1ste examinator.	2de examinator.	Duur.
D.			
Nederlandsch	Endepols	Madou	30 min.
Fransch	Madou	Endepols	30 „
Hoogduitsch	Merckelbach	Adriani	30 „
Engelsch	Adriani	Merckelbach	30 „

Subcommissie: Adriani, Endepols, Madou, Merckelbach en toegevoegd lid van Alfen.

Groep.	1ste examinator.	2de examinator.	Duur.
E.			
Handteekenen	van der Vliet	Verbeek	„
Rechtlijnig teekenen	Adriani	Voorzanger	„
	Keuller	Verhagen	„
	van der Vliet		„

Subcommissie: Adriani, Keuller, Verbeek, Verhagen, Voorzanger, van der Vliet.

De lijst der examinatoren werd later eenigszins gewijzigd door de benoeming, bij beschikking van 20 Juli 1905, n°. 9219/2, 4de afdeeling, van den heer G. L. N. H. de Laive, leeraar aan de hoogere burgerschool te Nijmegen, tot lid der Commissie, zulks tot tijdelijke vervanging van den heer H. Verhagen.

Wat aangaat het tijdstip, waarop den candidaten mededeeling zou worden gedaan van hunne vrijstellingen, werd na eenige gedachtenwisseling besloten, de mededeeling te doen aan alle candidaten in eens.

Eene tweede vergadering werd gehouden op Zaterdag 8 April, waarin de voorzitter de Commissie mededeelde, dat zich hadden aangemeld 46 candidaten, 6 van de hoogere burgerschool te Roermond, 16 van de hoogere burgerschool te Maastricht, 21 van de hoogere burgerschool te Rolduc en 3 extraneï. Deze werden verdeeld in 4 ploegen, nl. 2 ploegen van 12 en 2 van 11 candidaten

Verder werd door de vergadering uitdrukkelijk vastgesteld, dat een candidaat, bij vrijstelling van mondeling examen, toch het recht heeft het mondeling examen af te leggen. Daarna werden door de sub-commissiën de in te zenden opgaven voor het schriftelijk werk besproken.

Nog werden voorbereidende vergaderingen gehouden op Zondag 9 Juli, waarin door de examinatoren de cijfers voor het schriftelijk werk werden vastgesteld, en de vrijstellingen voor het mondeling examen werden bepaald.

Het mondeling examen nam een aanvang 17 Juli.

In de volgende vergaderingen, gedurende het mondeling examen, werden telkens de cijfers bij het mondeling examen verkregen, ingevuld, en werd over de candidaten beslist.

Eene laatste vergadering werd 30 Juli gehouden, waarin het verslag werd vastgesteld.

Gedurende den tijd der werkzaamheden van de Commissie waren er verschillende missives ingekomen.

De eerste missive van den Minister van Binnenlandsche Zaken bevatte het verzoek aan den voorzitter der Commissie, geen vergadering op Zondag te beleggen. Sommige commissieleden meenden, dat voldoen aan dit verzoek somtijds groote bezwaren kon medebrengen. Het zou o.a. mogelijk zijn, dat

men, om aan dit verzoek te kunnen voldoen, aan sommige scholen het onderwijs gedurende een dag geheel moest supprimeeren, hetgeen hoogst nadeelig voor het geregelde onderwijs zou zijn. De Commissie meende daarom den voorzitter te moeten verzoeken, den Minister op deze moeilijkheid te wijzen. De Minister stond daarop, bij uitzondering, toe, vergaderingen op Zondag te houden.

Een andere missive van den Minister maakte de Commissie er op opmerkzaam, dat een candidaat niet voor de tweede maal eindexamen kon afleggen. Sommige leden der Commissie trokken in twijfel, of men het recht had, op dezen grond een candidaat af te wijzen, en de voorzitter stelde het onbillijke van deze bepaling in het licht, door uit zijn praktijk het geval mede te deelen. dat een candidaat. die zich aangemeld had voor een artillerie-cursus te Delft, van den Minister van Oorlog de mededeeling ontvangen had, dat zijn diploma niet geldig was, omdat het ouder was dan 2 jaar. De candidaat had toen voor de tweede maal met gunstig gevolg het eramen afgelegd. De Commissie verzocht den voorzitter den Minister op zulke gevallen te wijzen. Later kwam van den Minister als antwoord aan den voorzitter eene missive, waarin voor dit jaar toestemming verleend werd het eindexamen af te nemen aan candidaten, die reeds in het bezit waren van het eindexamen-diploma.

De namen der geslaagde candidaten zijn:

van de hoogere burgerschool te Maastricht:

Bergh, Franciscus Hubertus van den, geboren te Maastricht 9 Augustus 1885;

Dresen, Albertus Henricus, geboren te Maastricht 30 Januari 1887;

Foijer, Alfred, geboren te Maastricht 29 November 1887;

Frings, Jacob Willem, geboren te Gulpen 12 Mei 1887;

Kemmerling, Georges Laure Louis, geboren te Maastricht 26 Januari 1888;

Klijnen, Maria Philippus Josephus Hubertus, geboren te Maastricht 7 Januari 1887;

Meertens, Mathieu Hubert François, geboren te Bunde 9 Augustus 1887;

Mulder, Gerrit, geboren te Maastricht 25 Mei 1888;
Muller, Bernardus, geboren te Batavia 29 September 1886;
Muller, Ferdinand Pierre Joseph, geboren te Meerssen 7 Februari 1887;
Pieters, Jean Joseph Stanislas Marie, geboren te Maastricht 18 Juli 1886;
Polis, Robert, geboren te Maastricht 13 Maart 1887;
Reinders, Mathieu Antoine Victor, geboren te Maastricht 7 Augustus 1888;
Retrae, Michel Mathieu, geboren te Maastricht 7 Juli 1884;
Vlodrop, Paul Robert August van, geboren te Batavia 7 April 1887;

van de hoogere burgerschool te Roermond:

Anderegg, Wilhelmus Franciscus, geboren te Vierlingsbeek 31 December 1879;
Beesel, Gerard Jean Ernest van, geboren te Roermond 30 April 1886;
Bongaerts, Karel Hendrik Herman, geboren te Roermond 5 November 1885;
Hanlo, Alphonse Eugène Maria Joseph, geboren te Roermond 17 October 1884;
Rietjens, Petrus Wilhelmus Hubertus, geboren te Roermond 18 October 1888;
Winkel, Henri Louis Joseph van, geboren te Budel 17 Mei 1886;

van de hoogere burgerschool te Rolduc:

Batenburg, Antonius Franciscus, geboren te Soest 11 Maart 1886;
Buysrogge, Gijsbertus Johannes Franciscus, geboren te Kloetinge 16 Juli 1885;
Chambille, Léon Constant Joseph, geboren te Maastricht 28 October 1886;
Friederich, Philip Jacob Ernest, geboren te Arnhem 16 Juni 1885;
Gent, Emile Hubert Corneille van, geboren te Arcen en Velden 28 Februari 1885;

Goyaerts, Leo Bernard Maria Joseph, geboren te Tilburg 26 Januari 1887;

Hanckx, Jacques Henri Gerard, geboren te Venlo 18 Mei 1886;

Janssens, Georges Willem Octave, geboren te Linne 9 Augustus 1886;

Loon, Laurentius Maria Alphonsus van, geboren te Steenbergen 10 Februari 1888;

Middendorf, Hendrik Jacobus Antonius, geboren te Rotterdam 27 Juli 1887;

Pauwen, Franciscus Ignatius Hendrikus Maria, geboren te Bemmel 29 Juli 1885;

Plutz, Johannes Laurentius Augustinus, geboren te Uithuizen 24 Maart 1886;

Raymakers, Joseph Carolus Jacobus Joannes Maria, geboren te Eindhoven 3 Januari 1888;

Schellekens, Antonius Johannes Adrianus, geboren te Vught 13 September 1884;

Smulders, Ludovicus Hendricus Cornelis Marie, geboren te Utrecht 18 Augustus 1885;

Wild, Hendrik Karel Maria de, geboren te Alkmaar 11 Juli 1887;

Zeeland, Franciscus Henricus Maria van, geboren te Eindhoven 19 Februari 1885;

extraneï:

Athmer, Anton Johann Heinrich, geboren te Tiel 2 Februari 1884.

Zoodat geslaagd zijn:

van de hoogere burgerschool te Maastricht 15 candidaten;
,, ,, ,, ,, ,, Roermond 6 ,,
,, ,, ,, ,, ,, Rolduc.... 17 ,,
en 1 extraneus;

en afgewezen:

van de hoogere burgerschool te Maastricht 1 candidaat;
,, ,, ,, ,, ,, Rolduc ... 4 candidaten,
en 2 extraneï.

De volgende tabellen geven een nauwkeurig overzicht van de uitkomsten van het onderzoek der Commissie en bevatten:

1. een overzicht naar den leeftijd van de geslaagde candidaten op 15 Juli 1905;

2. het aantal malen dat de verschillende cijfers in de vakken van het examen zijn toegekend;

3. het aantal malen dat de verschillende cijfers in de groepen zijn toegekend;

4. een overzicht van de verleende vrijstellingen, en

5. een overzicht van het gemiddeld aantal vrijstellingen per candidaat voor de verschillende scholen.

SCHOOL.

SCHOOL.	Mannelijke candidaten.						Vrouwelijke candidaten.
	beneden 16 jaar	van 16—17 jaar.	van 17—18 jaar.	van 18—19 jaar.	van 19—20 jaar.	boven 20 jaar	
Maastricht . . .	„	1	4	8	1	1	Geene.
Roermond . . .	„	1	„	„	3	2	„
Rolduc	„	„	3	4	6	4	„
Extraneï	„	„	„	„	„	1	„

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Voldoende.	Onvoldoende.	Totaal.	Gemiddeld cijfer.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
Wiskunde	„	„	2	3	9	16	11	4	1	„	41	5	46	6,02
Mechanica	„	1	6	4	12	13	1	6	3	„	35	11	46	5,56
Natuurkunde . . .	„	1	„	4	5	11	8	11	5	1	41	5	46	6,70
Scheikunde	„	1	4	10	5	13	7	5	1	„	31	15	46	5,54
Plant- en dierk. .	1	1	4	11	10	6	8	5	„	„	29	17	46	5,24
Cosmographie . .	„	3	4	4	8	11	8	6	1	1	35	11	46	5,72
Staatsinrichting .	„	1	4	2	8	10	14	7	„	„	39	7	46	6,00
Staathuishoudk. .	„	1	6	6	4	10	10	8	1	„	33	13	46	5,80
Aardrijkskunde. .	„	1	7	8	6	8	8	7	1	„	30	16	46	5,52
Geschiedenis . . .	„	2	2	4	6	7	5	16	3	1	38	8	46	6,48
Boekhouden . . .	„	„	„	4	8	15	11	4	4	„	42	4	46	6,33
Nederlandsch. . .	„	„	„	3	12	17	11	3	„	„	43	3	46	5,98
Fransch	„	„	1	1	8	24	10	2	„	„	44	2	46	6,02
Engelsch	„	„	2	10	17	12	4	„	1	„	34	12	46	5,22
Hoogduitsch . . .	„	„	„	4	10	14	14	4	„	„	42	4	46	6,09
Handteekenen . .	„	„	„	3	9	21	9	4	„	„	43	3	46	6,04
Rechtl. teekenen.	„	„	„	„	5	21	13	7	„	„	46	„	46	6,48
Totaal . . .	1	12	42	81	142	229	152	99	21	3	646	136	782	

GROEP	Aantal malen dat toegekend is het cijfer:										Onvoldoende.	Voldoende.	Totaal.	Gemiddeld cijfer.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
A . . .	„	„	2	3	10	16	10	4	1	„	5	41	46	5,98
B . . .	„	„	„	10	8	12	10	5	1	„	10	36	46	5,89
C . . .	„	„	1	6	9	9	17	4	„	„	7	39	46	6,02
D . . .	„	„	„	2	13	22	9	„	„	„	2	44	46	5,82
E . . .	„	„	„	2	7	20	14	3	„	„	2	44	46	6,19
Totaal	„	„	3	23	47	79	60	16	2	„	26	204	230	

VAKKEN.	Voldoende examens.	Vrijstellingen.	Aantal malen dat bij het schriftelijk examen het cijfer 6 of hooger werd toegekend.	Examens ten gevolge van onvoldoende cijfers in de andere vakken der groep.	Aangevraagde mondelinge examens.
Wiskunde. . .	41	26	29	3	„
Werktuigkunde.	35	15	17	2	„
Natuurkunde .	41	27	35	8	„
Scheikunde . .	31	19	20	1	1
Aardrijkskunde.	30	21	24	3	„
Geschiedenis. .	38	23	31	8	„
Boekhouden . .	42	19	32	13	„
Nederl. taal . .	43	„	30	30	„
Totaal	301	150	218	68	1

SCHOOL	Aantal candidaten.	Verleende vrijstellingen in:				Totaal.	Gemiddeld per candidaat.	Aantal vrijstellingen die volgens het Koninklijk besluit mogelijk zijn.	Percentage der vrijstellingen.
		Groep A.	Groep B.	Groep C.	Groep D.				
Maastricht .	16	17	21	34	7	79	4,94	16 × 8 = 128	61,7 pct.
Roermond .	6	8	8	10	5	31	5,17	6 × 8 = 48	64,6 pct.
Rolduc . .	21	15	18	18	6	57	3,80	21 × 8 = 168	33,9 pct.
Extraneï. .	3	„	„	„	2	2	0,67	3 × 8 = 24	8,3 pct.

Het examen zelf gaf aanleiding tot de volgende opmerkingen:

Scheikunde. Bij het mondeling examen in scheikunde bleek, dat vele candidaten tal van stoffen en verschijnselen, waaronder zeer voorname, niet of maar oppervlakkig hadden gezien. Vooral bij de organische scheikunde trad deze leemte herhaaldelijk aan het licht.

Plant- en dierkunde. De uitkomsten van het examen in plant- en dierkunde waren in vele gevallen niet bevredigend. Velen candidaten ontbrak een algemeen overzicht van deze vakken, en wat zij wisten was oppervlakkig en vertoonde gemis aan aanschouwelijkheid bij het onderwijs.

Geschiedenis. Uit het mondeling examen meende de sub-commissie te mogen opmaken, dat enkele candidaten de studie geheel verwaarloosd of zich bepaald hadden tot een gedachteloos leeren van enkele feiten en namen, zonder op het verband der gebeurtenissen te letten. Over het algemeen was te weinig werk gemaakt van onze koloniale geschiedenis en, wat de algemeene geschiedenis betreft, van den laatsten tijd, zelfs van dien onmiddellijk na 1870, terwijl een goed inzicht in den loop dier geschiedenis juist zoo algemeen ontwikkelend werkt en de candidaten brengen kan tot het vruchtbaar lezen van goede tijdschriften en couranten.

Aardrijkskunde. Aangaande de aardrijkskunde werd in de opgaven voor het schriftelijk werk met voldoening opgemerkt, dat ditmaal, in afwijking met voorgaande jaren, de vraag over de natuurkundige aardrijkskunde verplichtend was gesteld. De sub-commissie is van oordeel, dat aldus de bestudeering van dit belangrijk onderdeel der geografie ernstiger ter harte zal worden genomen, waarvan de noodzakelijkheid voor onderscheiden candidaten bij het mondeling gedeelte duidelijk bleek. Wat dit gedeelte van het examen in het bijzonder betreft, het bevreemdde niet weinig, dat een groot aantal candidaten, die de vrijstelling in dit vak door hun schriftelijk werk niet hadden verworven, blijk gaf hiervan zeer oppervlakkige studie te hebben gemaakt en dientengevolge op de

eenvoudigste vragen over de bodemgesteldheid van ons land, de natuurkundige en etnografische verdeeling van Europa en de overige werelddeelen, meer in het bijzonder onze bezittingen van Oost- en West-Indië, het antwoord moest schuldig blijven.

Teekenen. Het heeft de aandacht der sub-commissie getrokken, dat vele leerlingen de plaatteekening niet gekleurd hadden, hoewel er tijd genoeg was geweest, om tenminste een begin met het kleuren te maken. De sub-commissie acht het wenschelijk, dat de plaatteekening, zoo mogelijk, gekleurd worde met waterverf tot verduidelijking en ter betere beoordeeling van den vorm.

Aan het einde van hare taak, betuigt de Commissie U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Maastricht, 31 Juli 1905.

De Voorzitter,
Dr. H. J. Hoffmans.

De Secretaris,
Dr. H. J. E. Endepols.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 29 November 1905, n°. 280.

N°. 111.

VERSLAG

VAN DE

DIRECTIE VAN HET WEDUWEN- EN WEEZENFONDS

VAN

OFFICIEREN DIR LANDMACHT

IN

NEDERLANDSCH-INDIË,

OVER 1904.

A. Rekening

Ontvangsten.

1. Aan saldo in kas op 31 December 1903 . . . .
2. „ in 1902 te veel betaalden onderstand aan weezen . .
3. „ in 1903 idem . .
4. „ gewone contributiën . . . .
5. „ buitengewone bijdragen bij bevordering of vermeerderin van inkomsten . . . .
6. „ buitengewone bijdragen wegens huwelijk . . . . .
7. „ achterstallige contributiën . . . .
8. „ renten van effecten. . . . .
9. „ rente van op het Grootboek der Nationale Schuld inge schreven kapitalen . . . .
10. „ renten van op hypotheek uitgezette kapitalen . . .
11. „ rente van eene obligatie van den luitenant der Chineezen te Bandoeng . . . .
12. „ rente over 1903 van 5 aandeelen in de Cultuur-maatschappij „Pondok Gedeh" . . . .
13. „ aflossingen van op hypotheek uitgezette kapitalen . . .
14. „ aflossing op eene obligatie van den luitenant der Chineezen te Bandoeng . . . .
15. „ opbrengst van verkochte eigendommen van het fonds . .
16. „ huur van eigendommen van het fonds . . . .
17. „ ontvangen van dubieuse debiteuren . . . .
18. „ bijdrage uit 's Rijks schatkist . . . .
19. „ boete, ingevolge art. 45 van het reglement. . . . .
20. „ te gelde gemaakte 3 pct. inschrijvingen op het Grootboek der Nationale Schuld. . . . .
21. „ verschil tusschen uitgelote en aangekochte effecten. . .
22. „ blijkens de globale opgaaf en de rekening-courant over 1903, in dat jaar te min in ontvangst genomen. . . .
23. „ blijkens brief van de Algemeene Rekenkamer van 6 December 1904, n°. 17065/3, in 1903 te min in ontvangst genomen . . . .

Totaal

ands kas.

In Indië.	In Nederland.	Te zamen.
f 123 739,19^{5}	„	f 123 739,19^{5}
30,—	„	30,—
67,18^{5}	„	67,18^{5}
327 772,34^{5}	f 185 863,89^{5}	513 636,24
67 885,65^{5}	„	67 885,65^{5}
50 066,74	39 957,72	90 024,46
785,75	2 175,44	2 961,19
„	9 703,72^{5}	9 703,72^{5}
„	68 735,60	68 735,60
99 570,80	„	99 570,80
538,29	„	538,29
137,50	„	137,50
117 330,08	„	117 330,08
361,71	„	361,71
17 869,80	„	17 869,80
2 055,—	„	2 055,—
482,70	„	482,70
300 000,—	„	300 000,—
8,25	„	8,25
94 231,87^{5}	„	94 231,87^{5}
„	51,25	51,25
„	108,76^{5}	108,76^{5}
2 174,21	„	2 174,21
f 1 205 107,08^{5}	f 306 596,39^{5}	f 1 511 703,48

Uitgaven.

Uitgaven.

1. Aan in 1901 te veel berekende gewone contributie . . . .
2. „ in 1902 te veel berekende contributie van toelage . .
3. „ in 1903 idem idem toelagen . .
4. „ in 1903 te veel berekende contributie bij bevordering .
5. „ pensioenen aan weduwen. . . . .
6. „ gratificatiën aan kinderen van weduwen . . . . . .
7. „ onderstand aan kinderen van hertrouwde weduwen . .
8. „ onderstand aan weezen . . . .
9. „ begrafeniskosten . . . .
10. „ aankoop van effecten . . . .
11. „ uitgezet op hypotheek . . . .
12. „ onkosten wegens:

honorarium rechtskundig adviseur . . . . f	1 200,—
waarneming 's fonds belangen te Bandoeng in 1903	175,—
¼ pct. commissieloon voor aangebrachte hypotheken	625,—
advertentiekosten	52,10

13. „ kosten van beheer van en reparatiën aan eigendommen:

verponding . . . . f	218,20
brand-assurantie	66,88
onderhoud	110,65
advertentiekosten, waakloon, enz.	151,70

14. „ toelagen van den amanuensis en adjunct-amanuensis . .
15. „ bureauhuur, schrijfbehoeften en loonen voor oppassers. .
16. „ zet- en drukloon. . . . .
17. „ overstorting in de weduwen- en weezenkas der officieren van het Nederlandsche leger . . . .

Totaal der uitgaven . . . .

Op ultimo 1904 beschikbaar in 's lands kas . . . .

Totaal

In Indië.	In Nederland.	Te zamen.
f 4,80	„	f 4,80
0,48	„	0,48
275,—	„	275,—
12,40	f 10,50	22,90
259 697,06^5	698 843,78	958 540,84^5
9 385,—	„	9 385,—
945,77	„	945,77
3 422,13^5	„	3 422,13^5
1 545,—	5 020,—	6 565,—
99 941,47^5	„	99 941,47^5
404 050,—	„	404 050,—
2 052,10	„	2 052,10
547,43	„	547,43
4 800,—	„	4 800,—
1 800,—	„	1 800,—
19,32	„	19,32
„	1 000,—	1 000,—
f 788 497,97^5	f 704 874,28	f 1 493 372,25^5
18 331,22^5	„	18 331,22^5
f 806 829,20	f 704 874,28	f 1 511 703,48

B. Veranderingen in de bestanddeelen van 's Fonds vermogen gedurende het jaar 1904.

I. *Inschrijvingen op het Grootboek der Nationale Schuld.*

Gedurende 1904 werden 3 pcts. inschrijvingen overgeschreven op rekening van het Civiel weduwen- en weezenfonds, op:

27 Juli f 50 000 nominaal tegen inname in 's Lands kas van. f 46 636,25

27 October f 50 000 nominaal tegen inname in 's Lands kas van . . . . 47 595,62[5]

II.

II. *Effecten.*

Gedurende 1904 werden aangekocht op 28 April:

		ad:		Interest.	Onkosten.	Te zamen.
Obligaties $3^1/_2$ pct.:						
's Gravenhage 1899 . .	f 10 000	$97^1/_2$ pct.	f 9 750,—	f 172,08	f 12,50	f 9 934,58
Rotterdam 1898 . .	20 000	$97^3/_8$ „	19 475,—	52,50	25,—	19 552,50
Pandbrieven $3^1/_2$ pct.:						
Rotterdamsche Hyp. Bank	3 000	$97^7/_8$ „	2 936,25	$42,87^5$	3,75	$2 982,87^5$
Nationale „ „	2 000	„	1 957,50	16,92	2,50	1 976,92
Pandbrieven 4 pct.:						
Amsterdamsche Hyp. Bank	10 000	$99^3/_4$ „	9 975,—	96,67	12,50	10 084,17
Hollandsche „ „	13 000	„	12 967,50	125,67	16,25	13 109,42
Westlandsche „ „	12 000	$99^3/_8$ „	11 925,—	196,—	15,—	12 136,—
Algemeene „ „	10 000	„	9 937,50	96,67	12,50	10 046,67
's Gravenhaagsche „ „	10 000	$99^5/_8$ „	9 962,50	96,67	12,50	10 071,67
Zuidhollandsche „ „	10 000	$99^3/_8$ „	9 937,50	96,67	12,50	10 046,67
Te zamen	f 100 000		f 98 823,75	f $992,72^5$	f 125,—	f $99 941,47^5$

III. *Hypotheken.*

Bijgekomen:

5 Jan.	1904	eene		hypotheek,	groot f	3 500,—	rente	6	pct.;
	„	„	2de	„	„	2 000,—	„	5	„
1 Febr.	„	„		„	„	3 000,—	„	5	„
8 „	„	„		„	„	16 000,—	„	5	„
15 „	„	„		„	„	60 000,—	„	5	„
29 „	„	„		„	„	25 000,—	„	5	„
	„	„		„	„	4000,—	„	5	„
	„	„	2de	„	„	1 800,—	„	5	„
9 Maart	„	„		„	„	8 000,—	„	5	„
25 April	„	„		„	„	9 000,—	„	5	„
	„	„	2de	„	„	1 750,—	„	5	„
	„	„	1ste en 2de	„	„	79 000,—	„	5	„
2 Mei	„	„		„	„	4 000,—	„	6	„
9 „	„	„		„	„	6 000,—	„	6	„
24 „	„	„		„	„	50 000,—	„	5	„
30 „	„	„	2de	„	„	1 000,—	„	5	„
6 Juni	„	„		„	„	2 000,—	„	6	„
8 „	„	„	2de	„	„	1 500,—	„	5	„
14 „	„	„		„	„	2 500,—	„	6	„
21 „	„	„		„	„	12 000,—	„	6	„
27 „	„	„		„	„	22 000,—	„	5	„
11 Juli	„	„		„	„	5 000,—	„	5	„
15 Aug.	„	„		„	„	5 000,—	„	5	„
22 „	„	„		„	„	1 000,—	„	6	„

29 Aug. 1904	eene			hypotheek,	groot	f	1 500,—	rente	5	pct.;
	„	„	2de	„	„		2 000,—	„	5	„
5 Sept.	„	„		„	„		4 000,—	„	5	„
16 „	„	„		„	„		7 000,—	„	6	„
30 „	„	„		„	„		10 000,—	„	6	„
	„	„		„	„		6 000,—	„	6	„
17 Oct.	„	„		„	„		3 000,—	„	6	„
7 Nov.	„	„		„	„		6 000,—	„	5	„
21 „	„	„	2de	„	„		14 000,—	„	5	„
	„	„		„	„		2 000,—	„	5	„
28 „	„	„		„	„		7 500,—	„	5	„
19 Dec.	„	„	3de	„	„		16 000,—	„	5	„
					Te zamen	f	404 050,—			

Afgegaan wegens aflossing:

25 Jan. 1904	eene	hypotheek,	groot		f	10 250,—	rente	5	pct.;
27 „	„	„	„	„		5 000,—	„	5	„
5 Febr.	„	„	„	„		2 000,—	„	5	„
28 Juni	„	„	„	„		5 500,—	„	6	„
4 Aug.	„	„	„	„		440,—	„	6	„
29 „	„	„	„	„		11 700,—	„	5	„
30 Sept.	„	„	„	„		2 000,—	„	6	„
22 Oct.	„	„	„	„		5 000,—	„	5	„
13 Dec.	„	„	„	„		4 000,—	„	5	„
wegens gedeeltelijke aflossingen.						71 440,08			
			Te zamen		f	117 330,08			

Zoodat het totaal uitgezet bedrag is vermeerderd met 286 719,92

Op ultimo December 1904 bleef op hypotheek uitgezet . . . . f	53 000,—	rente	4 pct.
	528 800,—	„	$4^1/_2$ „
	1 481 351,42	„	5 „
	151 425,—	„	6 „
Te zamen f	2 214 576,42		

IV. *Eigendommen.*

Afgegaan wegens verkoop op 1 Februari 1904 van perceel, verpondingsn°. 229, opbrengst . . . . f	3 000,—
Het perceel werd aangekocht voor f 2723,95, dus meerdere opbrengst	276,05
wegens verkoop op 10 Februari 1904 van perceel, verpondingsn°. 416, opbrengst . .	14 869,80
Het perceel werd aangekocht voor f 17 097,04, dus mindere opbrengst	2 227,24
De waarde der eigendommen is derhalve verminderd met	19 820,99

V. *Obligatie van den luitenant der Chineezen te Bandoeng.*

Afgegaan wegens aflossing . . . . f 361,71

VI. *Dubieuse debiteuren.*

Van de schuld onder dit hoofd is afbetaald . f 482,70

D. Overzicht van het aantal gebeneficieerden.

		Weduwen van:											
								Luitenant.					
		Luitenant-generaal.	Generaal-majoor.	Kolonel.	Luitenant-kolonel.	Majoor.	Kapitein.	1ste.	2de.	Totaal weduwen.	Kinderen van weduwen.	Kinderen van hertrouwde weduwen.	Weezen.
Het aantal bedroeg op 1 Januari	1904	6	7	31	100	141	479	185	33	982	427	26	58
	1905	6	8	35	108	144	483	186	33	1003	431	27	58
Gedurende 1904	vermeerderd met	„	1	4	8	3	4	1	„	21	4	1	„
	verminderd met	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„

E. Huwelijken van deelgenooten gedurende het jaar 1904.

Gedurende 1904 werden 100 huwelijken in de registers van het fonds ingeschreven en wel van:

	Rangen.				
	Majoor.	Kapitein.	1ste-luitenant.	2de-luitenant.	Totaal.
Actief dienenden	„	8	36	47	91
Gepensionneerden	2	5	2	„	9
Te zamen.	2	13	38	47	100

BATAVIA, den 5den Juli 1905.

De Directie,

G. J. VAN KOOTEN, *Voorzittend Lid.*
J. HAGA,
J. J. K. ENTHOVEN,
J. G. KERLEN, } *Leden.*
H. A. ENGERINGH.
G. L. STUMPFF, *Amanuensis.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 29 November 1905, n°. 280.

N°. 112.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in 1905 belast geweest met het afnemen der examens voor de Hoogduitsche taal (lager en middelbaar onderwijs), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879* (Staatsblad n°. 149.)

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, ingevolge de beschikking van Uwer Excellentie's ambtsvoorganger van 8 Juni 1905, n°. 4200[1], afdeeling Onderwijs, dit jaar belast geweest met het afnemen der examens voor de Hoogduitsche taal (lager en middelbaar onderwijs), heeft de eer, bij dezen verslag te doen van hare werkzaamheden.

Zij was samengesteld als volgt:

dr. B. Symons, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, voorzitter;

H. Pol, lector aan de Rijksuniversiteit en leeraar aan het gymnasium te Groningen, ondervoorzitter;

H. H. Breuning, leeraar aan het gymnasium te Leiden;

dr. J. J. A. A. Frantzen, privaat-docent aan de gemeentelijke universiteit en leeraar aan het gymnasium te Amsterdam;

E. de Jong, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam;

dr. E. F. Kossmann, privaat-docent aan de Rijksuniversiteit te Leiden en leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage;

J. H. Scholte, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en aan de handelsschool te Groningen;

J. G. Talen, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en aan het gymnasium te Zwolle;

mej. M. Koenig, leerares aan de hoogere burgerschool voor meisjes te Rotterdam;

A. L. Schmidt Jr., leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus en aan de hoogere krijgsschool te 's Gravenhage;

F. C. Corbach, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Groningen;

G. von Diepenbroek, hoofd der „Kaiser Wilhelmschule" te Amsterdam;

R. Dijkstra, leeraar aan de tweede hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam;

C. J. Hoolboom, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

F. G. de Liefde, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en het gymnasium te Middelburg;

A. Meyboom, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht;

H. W. A. Röttger, leeraar aan het gymnasium en de hoogere burgerschool te Maastricht;

R. Snel, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Bergen op Zoom;

J. Verwer, leeraar aan de hoogere burgerschool te Leiden;

mej. W. E. van Roggen, leerares aan de gemeentelijke hoogere burgerschool voor meisjes te Arnhem;

terwijl als plaatsvervangende leden waren aangewezen:

dr. J. F. D. Blöte, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg;

J. A. M. Rijk, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

Th. A. Verdenius, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Utrecht (thans leeraar aan de hoogere burgerschool te Hilversum);

mej. H. C. Breijer, leerares aan de hoogere burgerschool voor meisjes te Utrecht.

In de eerste voorloopige vergadering, die op 25 Juni te Utrecht werd gehouden, had, na benoeming van den tweeden ondergeteekende tot eersten en van den heer Talen tot tweeden secretaris, de regeling der werkzaamheden plaats. Al spoedig bleek, dat het begin der examens wederom vroeger gesteld zoude moeten worden dan in het vorige jaar. Terwijl toch het aantal candidaten voor de lagere akte iets geringer was dan in 1904 (236 tegen 261), en dat der candidaten voor de akte middelbaar onderwijs A niet noemenswaardig verschilde (93 tegen 95 in 1904), had het aantal adspiranten voor de akte middelbaar onderwijs B een aanmerkelijke vermeerdering ondergaan (23 tegen 14 in 1904). Hoewel de Commissie zich niet kon ontveinzen, dat een bestendiging van de inrichting der examens, die in de laatste jaren was toegepast, den gezamenlijken duur van haar werkzaamheden tot ruim 6 weken zoude verlengen, heeft zij toch gemeend te moeten vasthouden aan een regeling, waarbij aan de B-examens de tijd en de rust konden worden verzekerd, die deze omvangrijke en voor examinatoren en examinandi inspannende examens noodwendig eischen. Evenzeer is zij echter overtuigd, dat het tegenwoordig stelsel der examens, bij het voortdurend klimmend aantal candidaten voor middelbaar onderwijs, niet langer kan worden gehandhaafd. In een gezamenlijk schrijven wordt dan ook door den voorzitter der Engelsche Commissie en den eersten ondergeteekende aan Uwe Excellentie voor de eerstvolgende toekomst een gewijzigde inrichting der examens voor de akte B in overweging gegeven.

Besloten werd dus dat de werkzaamheden ook dit jaar zouden aanvangen met het schriftelijk examen der candidaten voor de akten middelbaar onderwijs, hetwelk bepaald werd op 19 Juli. Daaraan zouden zich onmiddellijk aansluiten de examens voor de akte B, die, met inbegrip der correctie van het schriftelijk werk, ditmaal niet minder dan 17 dagen eischten. De laatste dag der B-examens, Dinsdag 8 Augustus, werd tevens bestemd voor het schriftelijk examen der candidaten voor de akte lager onderwijs; als plaatsen, waar dit gedeelte van het examen zoude worden afgenomen, werden wederom Amsterdam, Breda, Nijmegen en Zwolle gekozen. Voor de correctie van het schriftelijk werk der candidaten voor de akte A en voor de lagere akte moesten 8 dagen worden

uitgetrokken. De mondelinge examens voor beide akten zouden dan gelijktijdig aanvangen op 18 Augustus, terwijl hun einde, met het oog op de onzekerheid ten opzichte van het aantal adspiranten, dat zich na de correctie van het schriftelijk werk zou terugtrekken, nog niet definitief kon worden bepaald. Later is gebleken, dat de lagere examens op 30 Augustus, de A-examens eerst op 31 Augustus beëindigd konden worden.

Als examinatoren voor het middelbaar onderwijs werden, onder goedkeuring van Uwer Excellentie's ambtsvoorganger, aangewezen de heeren Breuning, Frantzen, Kossmann, Talen, de Jong, Scholte, mej. Koenig, benevens het plaatsvervangend lid de heer Blöte. De examens voor de akte B zouden door de eerstgenoemde vier heeren worden afgenomen, terwijl de voorzitter zich met het onderzoek der candidaten in historische spraakkunst en Middelhoogduitsch wenschte te belasten; die voor de akte A door de heeren Breuning, Frantzen, de Jong, Scholte, Blöte en mej. Koenig, onder leiding van den voorzitter. Als secretaris bij deze examens fungeerde de tweede ondergeteekende.

De leiding der examens voor lager onderwijs werd aan den ondervoorzitter toevertrouwd; de werkzaamheden van het secretariaat nam voor dit gedeelte de heer Talen op zich. Als examinatoren voor de lagere akte zouden de overige leden der Commissie hunne medewerking verleenen. De plaatsvervangende leden, de heeren Rijk en Verdenius en mej. Breijer, hebben geheel of gedeeltelijk aan de correctie deelgenomen; de heer Rijk heeft bovendien ook bij het mondeling examen gedurende enkele dagen dienst gedaan ter vervanging van een verhinderd lid.

Eindelijk werden reeds in deze eerste vergadering de voorbereidende stappen gedaan voor de vaststelling van het schriftelijk werk. De door verschillende leden, die door den voorzitter vooraf daartoe uitgenoodigd waren, ter tafel gebrachte opgaven voor de beide vertalingen voor het lager onderwijs werden aan twee sub-commissiën van drie leden ter hand gesteld, ten einde ze nauwkeurig na te gaan, zoo noodig te wijzigen en in een volgende vergadering verslag daarover uit te brengen. Evenzoo zouden de door andere leden uitgezochte opgaven voor middelbaar onderwijs circuleeren onder de

leden, met dat gedeelte van het examen belast. In den aard der verschillende schriftelijke proefstukken werd dit jaar evenmin verandering gebracht als in den duur en de verdere inrichting der mondelinge examens, zoodat te dien opzichte kan worden verwezen naar het daaromtrent in het verslag der Commissie van 1904 vermelde.

De tweede voorloopige vergadering der Commissie, die 2 Juli te Utrecht werd gehouden, was geheel gewijd aan de verdere voorbereiding van het schriftelijk werk. Uit de voorloopig onderzochte en geschifte opgaven werden dubbeltallen gekozen en aan den voorzitter ter hand gesteld.

In een bijeenkomst van voorzitter, ondervoorzitter en de beide secretarissen, die, met machtiging van Uwer Excellentie's ambtsvoorganger, 9 Juli te Groningen plaats vond, werd dan tot de definitieve vaststelling van het schriftelijk werk, zoowel voor de akte lager als voor de beide akten middelbaar onderwijs overgegaan. De verschillende proefstukken, bij de schriftelijke examens voorgelegd, zijn in een afzonderlijke bijlage achter dit verslag opgenomen.

Het schriftelijk examen der candidaten voor de beide akten middelbaar onderwijs begon op Woensdag 19 Juli in het Loge-gebouw te 's Gravenhage met het maken van een vertaling uit het Nederlandsch in het Duitsch. Aan de candidaten voor de akte A werd daarvoor 3½ uur toegestaan, voor de kortere vertaling der B-candidaten werd 2½ uur voldoende geacht. Eén enkele vrouwelijke candidaat, die het Nederlandsch niet voldoende machtig bleek te zijn, verving de vertaling door een opstel (3½ uur) en een paraphrase (1½ uur). Den volgenden dag werd in het gebouw „Diligentia", waar ook de mondelinge examens zijn afgenomen, het schriftelijk examen met de B-candidaten voortgezet, die thans een letterkundig opstel maakten (4 uren). Tevens werd dien dag een aanvang gemaakt met de correctie der vertalingen van de evengenoemde candidaten, die op de volgende dagen werd voortgezet, en, met die der letterkundige opstellen, op 26 Juli ten einde gebracht, zoodat op Donderdag 27 Juli met de mondelinge examens voor de akte B kon worden begonnen. Daarmede waren 11 examendagen gemoeid; elken dag werden 2 candidaten onderzocht.

De laatste dag van de B-examens, Dinsdag 8 Augustus,

waarop slechts één examen behoefde te worden afgenomen, kon tegelijk gebruikt worden voor het schriftelijk examen voor de akte lager onderwijs. De regeling van deze examens, die te Amsterdam onder leiding van den heer de Jong, te Breda onder die van den heer Blöte, te Nijmegen onder die van den heer Schmidt, te Zwolle onder die van den heer Pol plaats vonden, was dezelfde als in vorige jaren; het examen begon te 11 uur en was te $3\frac{1}{4}$ uur afgeloopen (vertaling Nederlandsch-Duitsch 11—12,45, Duitsch-Nederlandsch 1,45—3,15, tusschen beide een pauze van een uur).

Onmiddellijk, den volgenden dag, dus 9 Augustus, begon te 's Gravenhage de correctie van het schriftelijk werk, die op 17 Augustus, zoowel voor de lagere akte als voor de akte A, ten einde werd gebracht. Voor de nadere regeling van het correctiewerk veroorlooft de Commisie zich, naar het verslag van haar voorgangster te verwijzen.

Aan 22 (14 mannelijke en 8 vrouwelijke) van de 89 opgekomen candidaten voor de akte A werd in den loop der correctie mededeeling gedaan, dat hun schriftelijk werk onvoldoende of slecht was bevonden en hun kans op slagen daardoor gering was geworden of vervallen. De 8 candidaten, die *slecht* schriftelijk werk hadden geleverd, trokken zich alle terug; van de 14, wier werk in meerdere of mindere mate *onvoldoende* was bevonden, waagden 6 de kans van het mondeling examen, van welke 1 de akte verwierf.

Ten aanzien van de candidaten voor de lagere akte werd ook dit jaar de maatregel toegepast, dat aan allen bericht werd gezonden van de door hen voor hun schriftelijk werk behaalde cijfers. Van de 227 opgekomen candidaten trokken zich 28 vóór het mondeling gedeelte terug, daaronder 4 (mannelijke), zonder dat hun schriftelijk werk het vooruitzicht op slagen onmogelijk of onwaarschijnlijk had gemaakt, terwijl van de overige 24 (14 mannelijke en 10 vrouwelijke) het schriftelijk examen slecht of onvoldoende geweest was. Acht candidaten (5 mannelijke en 3 vrouwelijke), die in het laatste geval verkeerden, onderwierpen zich desniettemin aan het mondeling examen; 1 van hen verwierf de akte.

De mondelinge examens begonnen op 18 Augustus. Er werden dagelijks 6 candidaten voor de akte A en 20 candidaten voor de akte lager onderwijs geëxamineerd. De lagere examens

eindigden, zooals boven werd medegedeeld, reeds 30 Augustus, terwijl die voor de akte A nog op 31 Augustus moesten worden voortgezet. In den voormiddag van laatstgenoemden dag werd tevens de eindvergadering voor de examens lager onderwijs gehouden; voor zoover de examens voor het middelbaar onderwijs betreft, kon eerst 1 September de slotbijeenkomst der Commissie plaats hebben.

De volgende tabellen geven een overzicht van den uitslag der examens. De eerste en derde wijzen den algemeenen uitslag aan, terwijl uit de overige de uitkomsten van het onderzoek der Commissie in de verschillende onderdeelen der examens kunnen blijken.

TABEL I. *Lager onderwijs.*

AKTE naar aanleiding van art. 65 der wet tot regeling van het lager onderwijs.	Aantal van hen die zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	aan het schriftelijk examen hebben deelgenomen.	zich hebben teruggetrokken na het schriftelijk examen.	aan het mondeling examen hebben deelgenomen.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Mannelijke candidaten.	156	7	149	18	131	57	74
Vrouwelijke candidaten.	80	2	78	10	68	20	48
Totaal	236	9	227	28	199	77	122

TABEL II. *Lager onderwijs.*

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Vertaling Nederlandsch-Hoogduitsch.	Vertaling Hoogduitsch-Nederlandsch.	Spraakkunst.	Kennis van het taaleigen.	Vaardigheid in het spreken.	Uitspraak. Theoretisch.	Uitspraak. Practisch.
Mannelijke (aantal 149) *)	zeer goed (6)	„	1	„	„	„	„	„
	goed (5)	14	29	22	14	1	26	6
	voldoende (4)	54	56	54	57	65	66	82
	niet geheel voldoende (3)	49	35	43	45	46	33	37
	onvoldoende (2)	29	26	11	15	18	5	6
	slecht (1)	3	2	1	„	1	1	„
Vrouwelijke (aantal 78) *)	zeer goed (6)	„	„	2	„	3	1	3
	goed (5)	18	13	21	10	16	18	17
	voldoende (4)	34	16	28	29	40	37	42
	niet geheel voldoende (3)	16	22	16	25	7	11	6
	onvoldoende (2)	10	21	1	4	2	1	„
	slecht (1)	„	6	„	„	„	„	„

*) 18 mannelijke en 10 vrouwelijke candidaten trokken zich na het schriftelijk examen terug. (Zie tabel I.)

Uit de eerste tabel blijkt, dat van de 227 candidaten, die aan het schriftelijk examen deelnamen, 121, d.i. bijna 54 pct., slaagden. Deze uitslag is niet onbelangrijk ongunstiger dan in 1904, toen bijna 65 pct. het diploma mochten verwerven, komt daarentegen tamelijk wel overeen met de uitkomsten van de beide daaraan voorafgaande jaren (1903: ruim 53 pct., 1902: 52 pct). Let men uitsluitend op die candidaten, die zich ook aan het mondeling examen onderwierpen, zoodat derhalve wordt afgezien van de ten eenenmale onvoldoend voorbereiden, dan komt men tot een verhouding der geslaagden tot het aantal geëxamineerden van ruim 61 pct. in 1905, bijna 72

pct. in 1904, bijna 61 pct. in 1903. Het jaar 1904 schijnt dus exceptioneel gunstig te zijn geweest. Evenals vorige jaren is ook ditmaal het procent geslaagde vrouwelijke candidaten niet onbeteekenend hooger dan het procent geslaagde mannelijke candidaten (mannelijke bijna 50 pct. in verhouding tot het geheele aantal geëxamineerden of bijna 57 pct. in verhouding tot het aantal, dat ook mondeling werd geëxamineerd; vrouwelijke respectievelijk bijna 62 pct. en bijna 71 pct.).

De mogelijkheid moet worden toegegeven, dat het minder gunstig resultaat der examens van dit jaar, vergeleken met die van het vorige jaar, voor een deel zijn verklaring vindt in de iets scherpere beoordeeling, die ditmaal aan de praktische kennis der candidaten (vaardigheid in het spreken en uitspraak) ten deel viel. Inderdaad leert een vergelijking der cijfers voor de vaardigheid in het spreken, in 1905 en 1904 toegekend, dat dit jaar een achteruitgang met 8 pct. te constateeren valt, terwijl ook in de praktische uitspraak dit jaar de uitkomst ongunstiger is dan in 1904. In beide onderdeelen komt echter het ongunstig verschil geheel ten laste van de mannelijke candidaten, waartegenover de uitkomst voor de vrouwelijke candidaten dit jaar zelfs nog iets gunstiger is dan in 1904. Zelfs zijn, wat de cijfers voor de vaardigheid in het spreken alleen betreft, de voldoende mannelijke candidaten dit jaar niet minder dan bijna 37 pct. ten achter gebleven bij het aantal voldoende vrouwelijke candidaten. Hoewel de Commissie zich geenszins ontveinst, dat de bezwaren, aan het erlangen van een behoorlijke vaardigheid in het spreken en een onvoldoende uitspraak verbonden, voor de mannelijke candidaten over het algemeen grooter zijn dan voor de vrouwelijke, die voor een goed deel in gunstiger levensomstandigheden verkeeren, acht zij zich toch verplicht, de mannelijke candidaten op de wenschelijkheid te wijzen om vooral aan hunne vaardigheid meer zorg te besteden, zoowel wat de vlugheid als wat de juistheid van spreken betreft.

De vrouwelijke candidaten vooral wenscht de Commissie daarentegen op een ander punt te wijzen, namelijk op haar onvoldoende oefening in het schriftelijk vertalen van Duitsch in de moedertaal. Het is toch een treffend verschijnsel, dat, terwijl de totaal-uitkomst van de vertaling Duitsch—Nederlandsch dit jaar slechts iets ongunstiger is dan in 1904, de vrouwelijke candidaten in dit onderdeel van het examen

21 pct. bij de mannelijke ten achter bleven. Dat dit verschijnsel, hoewel niet constant, toch niet toevallig is, maar dieper oorzaken moet hebben, bewijzen de verhoudingsgetallen van de laatste zeven jaren, d. w. z. de jaren, dat aan alle candidaten gelijk schriftelijk werk werd opgegeven: in 1899 leverden een voldoende (of meer dan voldoende) vertaling uit het Duitsch in de moedertaal bijna 76 pct. van de mannelijke en ruim 61 pct. van de vrouwelijke, in 1900 bijna 67 pct. mannelijke en ruim 53 pct. vrouwelijke, in 1901 respectievelijk ruim 44 pct. en bijna 52 pct., in 1902 ruim 57 pct. en ruim 41 pct., in 1903 ruim 58 pct. en ruim 51 pct., in 1904 bijna 52 pct. en bijna 59 pct. Dit jaar was de verhouding bijna 58 pct. en bijna 37 pct., dus nog 5 pct. ongunstiger dan in het ongunstigste der voorafgaande jaren (1902).

Tot verdere beschouwingen geven deze examens de Commissie geen aanleiding.

TABEL III. *Middelbaar onderwijs.*

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Aantal der candidaten die								
		zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	schriftelijk examen hebben afgelegd.	zich hebben teruggetrokken onder het schriftelijk examen.	zich hebben teruggetrokken na het schriftelijk examen.	aan het mondeling examen hebben deelgenomen.	zich hebben teruggetrokken onder het mondeling examen.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Akte A, naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 Apr. 1879 (*Staatsblad* n°. 87).	Mannel.	55	3	52	„	12	40	„	19	21
	Vrouwel.	38	1	37	„	4	33	„	19	14
Akte B, naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 Apr. 1879 (*Staatsblad* n°. 87).	Mannel.	20	2	18	1	„	17	1	6	10
	Vrouwel.	3	„	3	„	„	3	„	„	3
	Totaal	116	6	110	1	16	93	1	44	48

TABEL IV. (*Akte A.*)

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Vertaling (schriftelijk). **)	Verklaring van het gedicht.	Vormleer.	Phonetiek.	Syntaxis.	Kennis van het taaleigen.	Methodologie. ***)	Vaardigheid in het spreken.	Uitspraak.
Mannelijke (aantal 52). *)	zeer goed (6) .	„	„	„	„	„	„	„	„	1
	goed (5)	10	4	6	4	3	7	„	7	4
	voldoende (4) .	17	27	24	18	17	16	12	15	13
	niet geheel voldoende (3) .	11	7	7	12	18	16	4	14	18
	onvold. (2) . .	8	2	3	6	2	1	„	4	3
	slecht (1) . . .	6	„	„	„	„	„	„	„	1
Vrouwelijke (aantal 37). *)	zeer goed (6) .	„	„	„	„	„	„	„	1	1
	goed (5)	8	2	5	3	4	3	„	13	16
	voldoende (4) .	7	17	20	20	12	12	16	11	11
	niet geheel voldoende (3). .	14	12	7	10	14	13	4	8	5
	onvoldoende(2)	6	2	1	„	3	5	„	„	„
	slecht (1) . . .	2	„	„	„	„	„	„	„	„

*) Aan het mondeling examen hebben 40 mannelijke en 33 vrouwelijke candidaten deelgenomen. (Zie tabel III.)

**) De cijfers, behaald door de ééne vrouwelijke candidaat, die in plaats van de vertaling een opstel en eene paraphrase maakte, zijn, tot één cijfer herleid, onder deze rubriek gebracht.

***) Van het onderzoek in de methodologie (theorie van onderwijs en opvoeding) waren 24 mannelijke en 13 vrouwelijke candidaten vrijgesteld.

TABEL V. (*Akte B.*)

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Opstel. Inhoud.	Opstel. Vorm.	Vertaling (schrift.)	Kennis van het Nieuw-Hoogduitsch.	Historische spraakkunst.	Stijlleer.	Letterkunde. Geschiedenis.	Letterkunde. Lectuur.	Methodologie. **)	Vaardigheid in het spreken.	Uitspraak.
Mannelijke (aantal 18) *)	zeer goed (6).	”	”	”	”	1	”	1	”	”	1	”
	goed (5) . . .	1	2	6	4	3	2	3	2	”	4	2
	voldoende (4).	9	11	5	9	7	12	5	7	1	11	9
	niet geheel voldoende (3) .	4	3	6	3	2	2	6	4	”	1	5
	onvoldoende (2)	2	1	”	”	2	”	1	3	”	”	1
	slecht (1) . . .	1	”	”	”	1	”	1	1	”	”	”
Vrouwelijke (aantal 3) *)	zeer goed (6).	”	”	”	”	”	”	”	1	”	”	”
	goed (5) . . .	2	”	”	1	1	1	2	1	”	2	1
	voldoende (4)	1	3	2	1	2	1	1	1	”	1	2
	niet geheel voldoende (3) .	”	”	”	1	”	1	”	”	”	”	”
	onvoldoende (2)	”	”	1	”	”	”	”	”	”	”	”
	slecht (1) . . .	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”	”

*) Eén mannelijke candidaat trok zich onder het schriftelijk examen terug. Aan het mondeling examen hebben dus 17 mannelijke en de 3 vrouwelijke candidaten deelgenomen. Eén mannelijke candidaat trok zich onder het mondeling examen terug, na het letterkundig gedeelte te hebben afgelegd ; op zijn verzoek werd hem daarna een mondeling examen voor de akte A afgenomen , dat echter evenmin tot een gunstige uitkomst geleid heeft.

**) Van het examen in de methodologie (theorie van onderwijs en opvoeding) waren , met uitzondering van één , alle volledig geëxamineerde candidaten vrijgesteld.

Aan dit overzicht van de uitkomsten der examens voor het middelbaar onderwijs wenscht de Commissie enkele opmerkingen toe te voegen.

Wat de examens voor de akte A betreft, is een van de voornaamste bedenkingen tegen den bestaanden toestand hierin gelegen, dat geen enkele wettelijke waarborg wordt gegeven voor de algemeene ontwikkeling der candidaten, die zich voor deze examens aanmelden. Ook dit jaar moest de Commissie zich telkens afvragen, of personen met een zoo bekrompen algemeene kennis, als bij vele candidaten, vooral bij de bespreking van het hun voorgelegde gedicht, aan het licht kwam, op hunne plaats geacht kunnen worden aan inrichtingen van middelbaar onderwijs: een overweging die te meer klemt, nu het geen zeldzaamheid meer is, dat aan bezitters der akte A, zij het dan ook aanvankelijk tijdelijk, het onderwijs aan hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus en aan gymnasia wordt toevertrouwd. Het stelsel van vakexamens, dat aan onze regeling der bevoegdheden voor het onderwijs in de moderne talen ten grondslag ligt en een opzettelijk onderzoek naar de algemeene ontwikkeling der candidaten schijnt buiten te sluiten, eischt, wanneer het behouden zal kunnen blijven, als noodzakelijke aanvulling, dat niemand tot die examens worde toegelaten, die niet aan zekere door de wet te stellen waarborgen van voorbereidende kennis voldoet.

Wanneer de Commissie slechts op de speciale voorbereiding der A-candidaten voor hun vakexamen let, dan verdient bij velen hun theoretische kennis lof. Daarentegen liet de praktische bedrevenheid veelal te wenschen over, ook bij de candidaten, die voor het overige een voldoend examen aflegden. Van iemand, die zich voor de akte A tot het geven van middelbaar onderwijs in een levende vreemde taal aanbiedt, mag worden verwacht, dat hij of zij die taal met zeker gemak spreekt, zonder te veel fouten en met een beschaafde uitspraak; ook is het geen overdreven eisch, dat een docent in een vreemde taal eenigermate vertrouwd zij met de instellingen, de zeden en gewoonten, het openbaar en het huiselijk leven van het volk, welks taal hij zal hebben te onderwijzen en welks litteraire voortbrengselen hij, zij het ook in bescheiden mate, aan zijn leerlingen zal hebben te verklaren. Daarvoor is een verblijf, althans van enkele maanden, in het vreemde land onmisbaar,

en het moest dan ook verwondering wekken, dat bij menigen candidaat bleek, dat hij nooit of slechts geheel terloops, in Duitschland verblijf had gehouden. Bij den wassenden stroom van candidaten voor de akte A meent de Commissie aan haar opvolgster ernstig in overweging te moeten geven, de eischen, zoowel voor het schriftelijk als voor het mondeling gebruik der taal, hoog te houden. Anders zou de vrees gewettigd zijn, dat de praktische bedrevenheid in het hanteeren der vreemde taal, van oudsher een roem van ons Nederlandsch taalonderwijs, langzamerhand werd opgeofferd aan den onmiskenbaren vooruitgang in de theoretische ontwikkeling der candidaten op het gebied van phonethiek, vormleer en syntaxis.

Een soortgelijke klacht geldt ook ten opzichte van de examens voor de akte B. Bij verschillende candidaten, wier examen in andere onderdeelen reden tot tevredenheid gaf, werd de Commissie onaangenaam getroffen door den niet altijd aan redelijke eischen voldoende beheersching van de levende taal. De idiomatische kennis liet menigmaal, blijkens de vertalingen en het mondeling onderzoek, te wenschen over, evenzeer de vlugheid en vooral de correctheid in het mondeling taalgebruik. Ook waar de Commissie in de rubrieken „kennis van het Nieuwhoogduitsch" en „vaardigheid in het spreken" een voldoend cijfer heeft toegekend, mag daaruit niet altijd de gevolgtrekking worden gemaakt, dat het examen in die onderdeelen werkelijk bevredigend genoemd kon worden. De uiterste grens van toegevendheid is echter in dit opzicht wel bereikt. De candidaten zullen dus goed doen, ook na verwerving van de akte A, het op de levende taal betrekking hebbende deel van hun studie, allerminst te verwaarloozen en door een herhaald verblijf in Duitschland van niet te korten duur, die vertrouwdheid met de vreemde taal te verwerven, die als eerste eisch voor den toekomstigen leeraar onvoorwaardelijk gehandhaafd moet worden.

De wijze, waarop sommige candidaten de historische taalstudie en de studie der letterkunde hadden beoefend, mocht aanleiding geven tot tevredenheid, in enkele gevallen zelfs tot warme ingenomenheid. Bij anderen bleek, ook al was veel kennis door hen vergaard, uit hun opvatting van letterkundige verschijnselen en uit hun onvermogen om afzonderlijke feiten uit de geschiedenis der taal te combineeren, het gebrek

aan wetenschappelijke „Schulung”, noodzakelijk gevolg van onvoldoende algemeene ontwikkeling en van het gemis aan ongestoorde regelmatige opleiding, dat reeds herhaaldelijk door opvolgende Commissiën in het licht is gesteld, zonder dat tot dusver die herhaalde vertoogen hebben mogen leiden tot de wettelijke hervorming van onze ten eenenmale verouderde en gebrekkige opleiding van leeraren in de moderne talen, waardoor dat gebrek verholpen zoude kunnen worden.

Het letterkundig gedeelte van het examen werd afgenomen in de door de Commissie van 1904 in haar verslag aangeduide richting. De nadruk werd gelegd op de speciale studie der candidaten, en de geschiedenis der letterkunde, zooveel doenlijk, behandeld in verband met de schrijvers, waarvan de candidaat bij voorkeur werk had gemaakt. De Commissie hield ook dit jaar vast aan den eisch, dat de candidaten met drie schrijvers uit verschillende perioden, maar overigens naar eigen keuze, vertrouwd bleken te zijn: een middeleeuwsch auteur, een van de drie groote achttiende-eeuwsche dichters (Lessing, Goethe of Schiller) en een schrijver van den nieuweren tijd. Hierbij zij echter opgemerkt, dat het niet in de bedoeling kan liggen, van een candidaat te verlangen, dat hij zich in de drie onderwerpen in gelijke mate heeft ingewerkt. Met name, wat den door hem gekozen schrijver der 19de eeuw aangaat, wordt geen philologische bestudeering, geen in bijzonderheden afdalenden kennis van bronnen (brieven, dagboeken, enz.) en levensomstandigheden gevorderd, maar het bewijs, dat hij zijn auteur zorgvuldig heeft gelezen en hem weet te plaatsen in het kader van zijn tijd en van de litteraire stroomingen, die invloed uitgeoefend hebben op zijn vorming. Ook ten opzichte van de beide overblijvende speciale onderwerpen van studie zal een verstandig examinator moeten geven en nemen. Hij zal niet over het hoofd kunnen zien, dat een diep indringende wetenschappelijke studie, die de kennisneming van de belangrijkste litteratuur over het onderwerp insluit, eigenlijk slechts voor een enkelen auteur of een enkele periode gevorderd kan worden, en den candidaat te dien opzichte, in het besef van het zeer individueele van echte studie, zooveel vrijheid van beweging toestaan, als met den eisch van een goed overzicht over het geheel vereenigbaar is.

Met betuiging van haar dank voor het door de Regeering in haar gestelde vertrouwen, legt de Commissie haar taak neder.

's Gravenhage,
——————— 11 November 1905.
Groningen,

Namens de Commissie voornoemd,

B. SYMONS,
Voorzitter.

A. L. SCHMIDT JR.,
Secretaris.

BIJLAGE.

SCHRIFTELIJKE OPGAVEN *voor de examens in de Hoogduitsche taal (lager en middelbaar onderwijs), in 1905.*

Akte L. O.

Ter vertaling in het Hoogduitsch.

Franklin en zijn moeder.

Na jarenlange afwezigheid wilde Franklin aan de stad Boston, zijn geboorteplaats, een bezoek brengen. Zijn voorkomen was zoo veranderd, dat hij niet anders dacht, of zelfs zijn moeder zou hem niet herkennen; hij wilde er althans de proef van nemen.

Op een namiddag in Januari klopte hij aan haar deur en verzocht juffrouw Franklin te spreken. Toen hij het vertrek binnentrad, zat de oude vrouw juist aan den haard kousen te breien. Franklin zeide nu vernomen te hebben, dat zij reizigers herbergde, en verzocht haar dus om nachtverblijf. Zij antwoordde hem echter, dat hij zich vergiste, dat haar woning geen hotel was, maar dat zij wel eens eenige leden van het Parlement huisvestte gedurende den tijd der zittingen; op dat oogenblik had zij er zelfs tien in huis, zoodat zij geen enkel bed over had. Franklin deed nu, alsof hij bibberde van de koude, en begon over het slechte weer te praten. Natuurlijk vroeg de oude vrouw hem toen: „Wilt ge U niet even warmen?" Daarbij wees zij hem een stoel en hij ging bij het vuur zitten.

Middelerwijl kwamen haar gasten binnen. Er volgde nu een levendig gesprek en Franklin trok door zijn interessante verhalen de aandacht van het geheele gezelschap. Zoo vloog de tijd om en het was acht uur, voordat iemand het wist.

Moeder Franklin was zoo stipt als de klok; zij was naar de keuken gegaan om haar werk te doen en dacht, dat de vreemdeling reeds haar huis verlaten had; maar hoe verbaasde zij zich, toen zij, naar de kamer terugkeerende, hem aan den disch zag plaats nemen. Nauwelijks was het eten afgeloopen, of zij riep een der heeren in een aangrenzende kamer en beklaagde zich over den vreemdeling, die haar verdacht voorkwam. De oude heer stelde haar echter gerust en zeide, dat zij volstrekt niet bang behoefde te zijn, dat de vreemdeling waarschijnlijk niet wist, dat het reeds zoo laat was, en dat hij, als men hem maar een enkelen wenk gaf, wel spoedig zou vertrekken.

Zij liet nu door haar meid aan Franklin zeggen, dat zij hem wegens het late avonduur aanried, ergens anders een onderkomen te zoeken. Franklin verontschuldigde zich, nam beleefd afscheid en begaf zich, voorafgegaan door de vrouw des huizes, naar de voordeur. Men kan zich de verbazing van de oude vrouw voorstellen, toen zij eerst hier moest vernemen, dat de vreemde heer haar zoon was, wiens gelaat en uiterlijk zoo veranderd waren, dat zij zelfs op het punt had gestaan hem de deur te wijzen.

Akte L. O.

Ter vertaling in het Nederlandsch.

Wissen ist Macht. Das sei und bleibe unsere Losung. Mit Stolz zwar dürfen wir auf das zurückblicken, was alles unser Volk im Verlaufe der Geschichte seiner Kultur gelernt, getan und erstritten hat; manche Übelstände, die zu lange schon aus dem Wege geräumt und viel schmerzlich Entbehrtes und auf Deutschland lastend und hemmend gewirkt hatten, sind heiss Ersehntes ist endlich zu stande gekommen. Vor Überhebung wird uns aber der Hinblick auf das bewahren, was uns alles noch zu tun bleibt. Die Ergebnisse deutscher Bildung sind gross, aber nicht minder gross sind die Bedürfnisse und Forderungen derselben: insbesondere ist die echt freiheitliche Gestaltung der inneren politischen Zustände eine dringende

Aufgabe künftiger Geschlechter. Darum weiter gearbeitet nach deutscher Art, rastlos, doch ohne Hast.

Was wir von der Vergangenheit ererbt haben, die Gegenwart hat es stattlich vermehrt. Die Landwirtschaft, die Gewerbe haben mächtige Fortschritte aufzuweisen. Die deutschen Kaufleute mit ihrer Kühnheit und Ausdauer sind nicht nur die Vertreter des deutschen Handels, sondern zugleisch die Sendboten unserer Kultur in allen Erdteilen, in den entlegensten Zonen und an den entferntesten Gestaden; und dieser Handel selbst wird immer umfassender und tatkräftiger, er wagt und wirkt entschlossener, er tritt allenthalben mit der englischen Handelsmacht entschiedener in Wettbewerb, da jetzt die deutsche Handelsflagge nich mehr schutzlos ist, nicht mehr nur geduldet,, wie vordem, sondern vielmehr, des Schutzes der deutschen Kriegsflagge sicher, allgemein als gleichberechtigt anerkannt wird. Denn was noch zu Anfang der 40er Jahre des vorigen Jahrhunderts nur ein kecker Dichtertraum gewesen, eine deutsche Kriegsflotte, das hat das neue Reich verwirklicht.

Leider trat dieser grossartigen Bewegung des Gewerbefleisses und des Handels der Schwindel auf dem Fusse nach und hat sich auch in Deutschland ein unsittlicher Erwerbstrieb entwickelt, dessen ehr- und schamlose Skandalchronik zu den widerwärtigsten Erscheinungen des Jahrhunderts gehört. Zu den erfreulichsten dagegen sind unstreitig zu zählen die emsige und erfolgreiche Tätigkeit der deutschen Wissenschaft, zumal auf dem Gebiete der Natur und der Geschichte, sowie der glänzende Aufschwung deutscher Kunst in ihren verschiedenen Formen, namentlich in denen der bildenden Künste. Auf dem Gebiete der Wortkunst ist man unausgesetzt tätig, obwohl immerhin dem Wollen das Können nicht eben häufig entsprechen mag.

Akte A. M.O.

Ter vertaling in het Hoogduitsch.

Het gelaat van Mijnheer Swart nam op eens de uitdrukking aan van iemand, die zich iets heel liefs voor den geest roept

en daarbij iets heel droevigs; het schreien stond hem thans bepaald nader den het lachen. Hij toch dacht aan het verlies van haar, die hem zoo teeder had liefgehad. Wat had zij er toch den slag van gehad, om te maken, dat hij er zich overheen zette, als zijn werk eens onbillijk werd beoordeeld! Terwijl hij zijn boek schreef, hield zij hem gezelschap, en nooit werd het haar te laat in den nacht, al mocht zij vaak uren lang geen woord spreken, want het waren ingewikkelde vraagstukken, die hij zocht op te lossen, en de minste stoornis kon oorzaak worden, dat al zijn moeite vergeefsch was; doch zoo dikwijls als hij opkeek van zijn arbeid, ontmoette zijn oog een liefhebbenden, aanmoedigenden blik. Onwillekeurig dwaalden zijn gedachten af naar de droeve dagen en jaren, die gevolgd waren op haar heengaan. Maar allengs was er ten minste weer schemerlicht gekomen in de duisternis, en op het laatst (hij had slecht moeten zijn, om het niet te erkennen) had hij zich dikwijls weer gelukkig gevoeld. Zij had hem een dochtertje achtergelaten, voorwerp eerst van veelvuldige en lang niet altoos aangename bemoeiing, doch, naarmate het kind tegen alle verwachting opgroeide en zich ontwikkelde, overvloediger bron van huiselijk genot. Had zijn zuster Leonie, die de zorg der opvoeding met hem deelde, maar steeds één weg met hem willen gaan, of had zij althans maar beter de kunst verstaan, om aan te vullen, wat er, niet onmogelijk, in zijn methode van opvoeding ontbroken had! — Doch wij laten een oogenblik mijnheer Swart aan zijn eigen bespiegelingen over en beproeven, ons een minder eenzijdig oordeel van zijn leven te vormen, dan waartoe wij misschien geraken zouden, als wij enkel den loop van zijn gedachten bleven volgen. Want hij was wel een knap wiskunstenaar, doch dat belette niet, dat hij sommige dingen slechts van zijn standpunt uit beschouwde.

Leonie, in de wandeling Lenemie (en deze prozaïsche verbastering van een oorspronkelijke bevalligen naam was zeer kenschetsend), Leonie dan was onder den druk der omstandigheden een Lenemie geworden: op het stuk van huishouden vrij wat praktischer dan haar oudere broer, die, niettegenstaande zijn wiskundige kennis, steeds een bijzonderen aanleg bleek te bezitten, om zich door zijn gevoel te laten overheerschen. Dit wil niet zeggen, dat de zuster geen gevoel had. Zij

leed zelfs aan vlagen van groote prikkelbaarheid. Voornamelijk kon zij niet best uitstaan, dat iemand haar de wet wilde stellen in huis, en was zoo iemand een slordige meid, wat nog al eens scheen voor te komen, dan vooral had zij een krachtdadige wijze van aan haar aandoeningen lucht te geven. Maar toegestemd moest worden: als zij minder bij de hand was geweest en den bedroefden weduwnaar stil zijn gang had laten gaan, dan zou het niet alleen met zijn financiën nog ongunstiger gestaan hebben, dan het nu soms het geval was, doch het had ook kunnen gebeuren, dat er van de kleine Sophie niet veel terecht was gekomen. Om slechts één ding te noemen, misschien was deze al dadelijk aan mazelen bezweken, als tante het voorschrift van den dokter niet zoo stipt had opgevolgd. Ook Sophie's hersenen liepen voortdurend gevaar, eerst doordat vader zoo wild met haar speelde, als de neerslachtigheid in den aanvang van zijn weduwnaarsleven bij poozen verdrongen werd door heftige aanvallen van teederheid voor de kleine; vervolgens door al de vertelsels, waarmee hij haar volpropte. Maar tante stoorde zich aan geen teederheid, evenmin als aan het vurig verbeide slot van een verschrikkelijk boeiende spookgeschiedenis.

Akte A. M.O.

Opgaven voor vreemdelingen, die de Nederlandsche taal niet voldoende machtig waren.

a. Een opstel over een van de volgende onderwerpen:

1. Arbeiterausstände.
2. Das Ideale und das Ernüchternde im Lehrerberuf.
3. „Es bildet ein Talent sich in der Stille,
   Sich ein Charakter in dem Strom der Welt."
4. Gedanken an Schillers hundertjährigem Todestage.

b. Paraphrase der 6 eerste strophen van Schillers gedicht „Der Graf vom Habsburg."

Akte B. M.O.

Ter vertaling in het Hoogduitsch.

Op het gebied van schilderkunst en architectuur behaagde Lodewijk XIV alleen het groote, al viel het in het theatrale. Al het andere moest daarvoor zwichten. De architectuur van den renaissance-tijd benauwde hem. De tuinen kon hij naar welgevallen laten veranderen, verbreeden, herscheppen: met de kasteelen was niets aan te vangen. Zijn voornaamste grief was: gebrek aan licht. Meer licht moest er zijn, nog meer licht! Op die wijze, verbeeld ik mij, is het denkbeeld geboren, een paleis te bouwen te Versailles, waar Lodewijk XIII een klein kasteel had laten zetten, een jachthuis, maar waar van de thans zich daar bevindende stad overigens niets te zien was. Versailles lag noch zoo ver van Parijs, of in de hoofdstad woonachtige grooten konden er zich te paard en met rijtuig gemakkelijk heen begeven; noch zoo dichtbij, of derwaarts op te gaan, bleef een kleine gebeurtenis. Niemand kon beweren dat het op een ontoegankelijken berg lag. Nochtans moest er, om het over Sèvres of Saint Cloud te bereiken, statig en stapvoets opgereden worden tegen de Seine-heuvelen aan. Het was een door de natuur gevormd hoogvlak, waardig den troon te dragen van een groot koning. Niets belemmerde het vergezicht, dat in alle richtingen oneindig mocht heeten. Mits er water werd aangevoerd, kon men vijvers metselen en fonteinen laten springen naar hartelust. Tegen het jachthuis aan kon aan de eene zijde een kapel, aan de andere een breede vleugel verrijzen, die aan den binnenkant een plein zouden vormen, te bereiken langs een geplaveide glooiing, en van buiten zouden nederzien op de waterwerken en het park aan den voet van een kapitaal terras. De naar het park gekeerde façade van het paleis moest voor alles zich aankondigen als een protest tegen den stijl, die door kleine vensters en lage zolderingen duisternis schiep in plaats van licht en door overdreven uitwendige versierselen aan den antieken eenvoud te kort deed. Door twintig breede ramen van spiegelglas moesten in het midden de zonnestralen een vooruitspringende onmetelijk groote zaal binnenstroomen, zoo hoog gelegen, dat wie

haar betrad en naar buiten zag, Gods blauwen hemel, en dezen alleen, zich boven het Koninklijk domein zag uitspannen en vragen moest: Versailles, waar zijn uwe grenzen?

AKTE B. M.O.

Onderwerpen voor een letterkundig opstel.

Ter keuze van den candidaat:

1. Wolfram von Eschenbachs Stellung zu den Anschauungen und Idealen seines Standes.
2. S. Brants „Narrenschiff" und seine Bedeutung für die deutsche Litteratur des 16. Jahrhunderts.
3. Die Bedeutung der englischen Komödianten für die deutsche Litteratur.
4. Religiöse Probleme in Lessings „Nathan".
5. Goethes „Hermann und Dorothea", nach Form und Inhalt betrachtet.
6. Schillers Jugendlyrik.
7. Die Hauptströmungen in der dramatischen Litteratur des 19. Jahrhunderts.
8. Besprechung eines hervorragenden Werkes von G. Keller, W. Raabe oder Th. Fontane.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zaterdag 2 December 1905, n°. 283.

N°. 113.

Delft, Roermond, 18 November 1905.

VERSLAG *der Commissie, in* 1905 *belast met het afnemen van het landmetersexamen, overeenkomstig de Koninklijke besluiten van* 28 *Juli* 1865 (Staatsblad *n°.* 87) *en* 30 *Juni* 1882 (Staatsblad *n°.* 78).

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie benoemd bij beschikking van Uwe Excellentie, dd. 18 October 1905 n°. 8074[1], afdeeling Onderwijs, tot het afnemen in het jaar 1905 van het examen voor beëedigd landmeter volgens de Koninklijke besluiten van 28 Juli 1865 (*Staatsblad* n°. 87) en 30 Juni 1882 (*Staatsblad* n°. 78) heeft de eer aan Uwe Excellentie het volgende omtrent hare werkzaamheden te berichten.

Eén candidaat had zich voor het examen aangemeld, en deze was vrijgesteld van het gedeelte *a* van het examen, omdat hij in het bezit was van een getuigschrift wegens voldoend afgelegd eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus.

De commissie vergaderde op 4 November tot regeling harer werkzaamheden.

Besloten werd, dat het gedeelte *b* van het examen zou afgenomen worden door den voorzitter en het lid Kwisthout, terwijl de leden van Dunné en Kwisthout het gedeelte *c* zouden afnemen.

Het examen werd gehouden op 6, 7 en 8 November 1905.

In de vergadering der Commissie op laatstgenoemden datum werd het diploma uitgereikt aan den candidaat P. Boodt.

De Commissie,

Hk. J. Heuvelink, *Voorzitter.*
Kwisthout, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 6 December 1905, n°. 286.

N°. 114.

VERSLAG *van* dr. P. J. H. CUYPERS, *architect der Rijksmuseumgebouwen te Amsterdam, gedelegeerde der Nederlandsche Regeering, omtrent het IIIde Internationaal Congres van l'art public. Luik* 18—24 *September* 1905.

Het IIIde Internationaal Congres voor de openbare kunst, onder bescherming van de Belgische Regeering, had plaats te Luik van 18—24 September 1905.

Twintig Regeeringen zonden hunne officieele afgevaardigden en ruim honderd rapporten werden ingezonden door gemeentebesturen en vereenigingen, ter behandeling in de zittingen.

Aan het Congres werd deelgenomen door ongeveer 200 leden.

Het uitvoerend comité bestond uit de heeren:

1°. Aug. Beernaert, Minister van Staat, voorzitter van het Iste Internationaal Congres voor de openbare kunst — voorzitter;

2°. Jules Lejune, Minister van Staat — vice-voorzitter;

3°. Eugène Broerman, kunstschilder, stichter en oud-voorzitter van l'art public, secretaris-generaal van het Iste Internationaal Congres voor de openbare kunst en vice-president van het IIde Internationaal Congres Parijs 1900 — secretaris-rapporteur-generaal.

Het doel van het Congres is de bevordering van de zedelijke economische en sociale verbetering door de school (lager en middelbaar onderwijs), de vakkunstscholen en academiën, door den invloed der musea, het tooneel (de schouwburg) en door het aanzien (aspect) en de administratie der gemeentelijke openbare zaken.

Te dien einde werden de werkzaamheden verdeeld over vijf sectiën, als:

1ste sectie: de school. Voorzitter de heer Ch. Buls, oud-burgemeester van Brussel; vice-voorzitter de heer Kürth, professor aan de Universiteit te Luik.

2de sectie: academies, kunstscholen, vak- en nijverheidscholen. Voorzitter de heer Thomas Vinçotte; vice-voorzitter de heer dr. P. J. H. Cuypers.

3de sectie: de musea en de tentoonstellingen. Voorzitter de heer Henri Hijmans; vice-voorzitter de heer van Overloop, conservator van de Koninklijke Musea voor decoratieve kunsten.

4de sectie: de schouwburg, de dramatische en de lyrische kunst. Voorzitter de heer Gevaert, directeur van het Koninklijk Conservatorium; vice-voorzitter de heer Edmond Picard, advocaat bij het hof van cassatie.

5de sectie: het aanzien (l'aspect) en de administratie der gemeentelijke openbare zaken. Voorzitter mr. Jules le Jeune, Minister van Staat; vice-voorzitter mr. Carton de Wiart, advocaat.

Voor elk dezer sectiën (afdeelingen) waren vooraf rapporten samengesteld, opgemaakt door de verschillende belangstellenden.

In de 1ste sectie werd behandeld:

Op welke wijze heeft men te verstaan de behandeling en opvatting van natuur en kunst bij het onderwijs en de opvoeding met betrekking tot de verbetering en den vooruitgang op zedelijk economisch en sociaal gebied.

Breedvoerig en uitgebreid werden deze punten besproken en vooral werd er op gewezen van welken grooten invloed is de beoefening der aesthetica in de opvoeding van het kind.

De opvoeding is niet volledig wanneer er niet naar gestreefd wordt om bij het kind de gezonde begrippen omtrent kracht, wijsheid en schoonheid te bevorderen.

De uiterlijke wereld, het geschapene (natuur), de werken der menschen, werken op den geest — de hersenen — door het gezicht, het gehoor en de zinnen.

De werken der kunst worden voortgebracht door de stem en klankgeluiden.

Voor het woord zang, dichtkunst en muziek; de beeldende kunsten, bouwkunst, beeldhouwkunst en schilderkunst door de handen, de gebarenkunst door de spieren. (Dans en pantomime of gebarenspel.) De gewaarwordingen, aandoeningen op de hersenen, bevorderen wetenschap en kunst.

Ter bevordering dezer denkbeelden werd er op gewezen welken grooten invloed op den geest van het kind moet uitoefenen de omgeving waarin het kind de eerste levensjaren doorbrengt; de school komt hierbij in de eerste plaats aan de orde.

In het programma der lagere scholen moet worden opgenomen de beoefening der moedertaal in verband met de muziek (zang) en daarmede moet verbonden worden de opwekking van aesthe-

tische gevoelens door beschouwing en betrachting der schoone natuur en verheven kunstindrukken.

De lichaamsoefeningen (gymnastiek) mogen daarbij niet uit het oog worden verloren bij de opvoeding in de lagere scholen.

Naast deze algemeene eischen werden ook besproken de normaalscholen, opdat deze ook zóó worden ingericht, dat daardoor de spreuk worde bevestigd: de kunst en de wetenschap moeten door de school in 't volk levendig worden.

De werkzaamheden dezer afdeeling werden dagelijks door een groot aantal bekwame mannen en vrouwen bijgewoond en zeer talrijk waren de verschillende rapporten welke werden besproken en die in de laatste algemeene samenkomst tot een besluit eindigde, dat met algemeene stemmen werd aangenomen.

Daar door de zorgen der Belgische Regeering een uitvoerig en volledig werk zal verschijnen (oeuvre de l'art public), waarin al de conclusies met dezelver verhandelingen zullen worden uitgegeven, meen ik naar deze te moeten verwijzen.

2de sectie: academies, kunstscholen, vak- en nijverheidscholen.

Hoe moet het onderwijs in de kunst zijn samengesteld om te voldoen aan de verschillende monumentale openbaringen en aan de eischen der nijverheid?

1. Om den samenhang te verzekeren van de kunstwerken bestemd voor gelijkslachtige evenaardige samenstellingen.

2. Om aan de kunstenaars, nijveren en ambachtslieden al die practische kundigheden te bezorgen, welke hun noodig zijn om het meesterschap te bereiken.

De uitmuntende mannen en vrouwen van alle landen van Europa in deze afdeeling samengekomen, waren het, na ernstige studie en gedachtenwisseling, met elkander eens:

1. dat de artistieke opvoeding, zoowel van den kunstenaar als voor den nijvere en ambachtsman, reeds moet aanvangen op de lagere scholen. Daartoe is het noodig dat het teekenonderwijs gegeven worde op die oordeelkundige wijze, die aan het onderwijs past. De gezonde rede moet daarbij als leiddraad vastgesteld worden;

2. deze opleiding zal moeten worden voortgezet in de vak- of kunstscholen, waar de leerling tot hoogere volmaaktheid moet worden opgeleid.

Dit onderwijs moet voor elken leerling, in welk vak ook, verplichtend zijn;

3. de openbare overheden moeten beschermen, bevorderen en geldelijk steunen op krachtdadige, onafgebroken wijze, de kunst en vakopvoeding van den kunstenaar en ambachtsman

en zorg dragen voor eene goede organisatie, wijze reglementeering en verstandige directie.

Algemeen werd erkend, dat het teekenonderwijs, wanneer dit goed gegeven wordt, op de eerste plaats moet staan; daarbij is echter op te merken, dat het teekenen onder drieërlei opzichten moet worden opgevat:

a de waarneming van de omgeving waarin het te teekenen voorwerp zich bevindt en het begrip van het doel, de bestemming van het voorwerp;

b. de ontleding van het voorwerp, waardoor de leerling den juisten vorm begrijpt, en

c. het in lijnen overbrengen op bord, papier of ander vlak voorwerp dat hem ten dienste staat.

Door goed, oordeelkundig te leeren teekenen wordt het oog geoefend om de natuur- en kunstvormen op te nemen, door lijnen vast te stellen en verder met andere voorwerpen van denzelfden aard te vergelijken.

Verder werd besproken de opleiding aan de academiën van bouw-, beeldhouw- en schilderkunst en gewezen op de noodzakelijkheid de kunstgeschiedenis zóó te doen beoefenen, dat de maatschappelijke toestanden tegelijk met de kunstproducten worden beschouwd, daarbij rekening houdende met de plaatselijke en atmospherische invloeden en de rede.

De afkeuring werd uitgesproken over eene vroeger algemeen aangenomen academische leiding, waarbij aan de leerlingen der eerste en laagste cursussen de monumenten van Griekenland en Italië werden voorgelegd om na te teekenen, in plaats van met het eerste en noodzakelijkste te beginnen: de natuur en de eenvoudige voorwerpen die ons omringen.

Het allereerst is noodig het vaststellen van beginselen waarop alle kunsten moeten berusten; daarna de middelen die tot het voortbrengen ten dienste staan en de eischen die gesteld worden om het doel, dat men zich voorstelt, te bereiken.

De zoogenaamde „Grand Concours de Rome”, zooals die tot nu bestaan heeft in Frankrijk en België, werd algemeen afgekeurd, omdat daardoor:

1°. de nationale kunst niet werd bevorderd, integendeel de jonge kunstenaars dikwijls op een dwaalspoor werden gebracht;

2°. omdat door de beperking van de reizen en het oponthoud alleen in Italië en Griekenland eenzijdige indrukken worden opgedaan, en

3°. de eigenaardige, natuurlijke en oorspronkelijke talenten van den kunstenaar worden geschaad.

Beter werd algemeen geoordeeld het stelsel dat reeds 15 à 20

jaren in Nederland gevolgd wordt, waar de drie jaarlijksche prijskampen plaats vinden, waar de kunstenaars, in overleg met de Regeering en de jury, die landen ter bestudeering aan den jongen kunstenaar aanwijzen, die in overeenstemming zijn met zijn talent en zijne eigenaardigheden.

3de sectie: musea en tentoonstellingen.

Is de tegenwoordige organisatie onzer musea en kunsttentoonstellingen voordeelig aan de zedelijke, economische en sociale missie van de kunst in de tegenwoordige evolutie?

Zoo ja, moet deze organisatie dan niet verbeterd of gewijzigd worden, opdat haar invloed daadzakelijker worde en door welke middelen moet dit geschieden?

In ontkennenden geest beantwoord, hoe moet dan de reorganisatie der bestaande musea en kunsttentoonstellingen geordend worden om deze te doen krachtig samenwerken, ten einde de bestemming der kunst te bevorderen?

In het algemeen werd erkend, dat de meeste der tegenwoordige groote musea slechts als groote kunstverzamelingen waren samengesteld, zonder te letten op den grooten invloed, die eene oordeelkundige inrichting zoude kunnen teweegbrengen.

De eentonigheid en vervelende rangschikking van eene menigte schilderijen van allen aard en uit verschillende kunstperioden werden algemeen afgekeurd, terwijl men het eens was, dat de musea moeten dienen om het volk op te wekken voor het schoone, edele en goede. De musea moeten de nationale volksopvoeding bevorderen.

Om daaraan te beantwoorden moeten de lokalen zóó ingericht zijn, dat zij een harmonisch geheel vormen; de tentoongestelde kunstvoorwerpen moeten eene omgeving bezitten, die zooveel mogelijk in overeenstemming is met den tijd, de plaats en den toestand waaraan de kunstvoorwerpen hun ontstaan te danken hebben.

Algemeen werd ook in beginsel aangenomen, dat de eentonigheid moest worden vermeden door in de groote schilderijzalen kunstvoorwerpen van diversen aard, als beeldhouwwerken, metaalwerken en fraaie meubels ten toon te stellen, die met de geëxposeerde schilderijen in een harmonisch verband staan.

Het opvoedend en veredelend karakter moet steeds bij de organisatie op den voorgrond treden. De musea zijn niet daar voor de liefhebbers, eenzijdigen en archeologen, maar voor het volk.

Particuliere collecties voor vakstudies kunnen hunne eenzijdige inrichting bezitten, maar de groote verzamelingen, die de uitdrukking moeten zijn van de openbaring van verschillende tijden

en toestanden, moeten ten bate van de veredeling en verheffing van het volk dienstbaar gemaakt worden.

Met voldoening werd er op gewezen, dat de periode van materialistische philosophie uitgediend heeft en dat zij het was, die het platte realisme in de kunst heeft ingevoerd; thans beleven wij eene meer spiritualistische en idealistische evolutie, die haar invloed op de kunst doet gelden en den kunstenaar weer tot hoogere denkbeelden opwekt.

Daar het bezoek der goed oordeelkundig ingerichte musea een groot en krachtig middel is om de volksopvoeding te bevorderen, werd de wensch uitgesproken, om zooveel mogelijk den toegang tot de kunstverzamelingen ook 's avonds te bevorderen, daar de verlichting door electrisch licht volkomen geschikt is om van de kunstverzamelingen ten volle te genieten.

De avonden zijn voor den werkmansstand voor dit bezoek zeer geschikt.

Reeds zijn te Londen in het Kensington Museum daarmede proeven genomen, die zeer gunstige resultaten opleveren.

Voor België heeft de heer Broerman, algemeen secretaris van het IIIde Congres van de openbare kunst, een ontwerp van een historisch kunstmuseum voorgesteld, dat door den algemeenen raad van L'Oeuvre de l'Art Publique is aangenomen en in hoofdzaak bevat kunstonderwijs voor de nationale opvoeding, verdeeld in vier afdeelingen: I. het familieven, II. het nijverheids- en handelsleven, de wetenschappen en uitvindingen, III. het godsdienstige leven en begrafenissen, IV. het burgerlijk en krijgsleven.

Verder stelt hij eene verdeeling voor van de vormen van het actieve sociale leven: 1°. architectuur, 2°. decoratie op bouwkundig en gebruiksgebied (meubelen), 3°. types van kleederdrachten, 4°. manifestaties en openbare versieringen, 5°. letterkunst en beeldende kunst.

Eene verdere verdeeling wordt voorgesteld overeenkomstig de grondstof waaruit de voorwerpen vervaardigd zijn en zoo bekomen wij: 1°. aarde, ceramiek en glas, 2°. het hout, 3°. de steen en het marmer, 4°. ijzer, koper en brons, 5°. de kostbare metalen en het ivoor, 6°. weefsels en lederbewerking.

Overigens werden de besluiten, genomen in de vorige congressen, gehandhaafd.

De musea moeten georganiseerd worden op meer aesthetische en methodische wijze, in verband met de cultuurhistorische bestemming; geene uitstallingen vormen, maar ware instellingen van populaire, artistieke opvoeding. Zij moeten duidelijk doen uitkomen de kunstwerken, zoowel wat licht als omgeving betreft, in overeenstemming aan die, waarin en waarvoor het voorwerp

gemaakt is. De bezoeker moet een zuiveren indruk ontvangen van de geschiedenis der kunst, in verband met de beschaving, zeden en gebruiken van den tijd.

Voor de vakstudie en de toepassing van de kunst op de nijverheid moeten afzonderlijke, professioneele of beroepsafdeelingen ingericht worden.

Aan den tak van volksopvoeding dient een breede plaats ingeruimd te worden.

4de sectie: de schouwburg, de dramatische en lyrische kunst.

Populaire schouwburg. Wat kan deze zijn? en hoe ware dit tot werkelijkheid te brengen?

a. Opera.
b. Tooneel in de open lucht.
c. Reizend tooneel.

Steun der openbare instellingen tot bevordering en uitvoering van meesterwerken in het belang van de aesthetische opvoeding van het volk.

De conservatoria en de dramatische kunst.

De invloed van volksschouwburgen werd algemeen erkend. Willen deze instellingen nuttig als uitspanning en opvoedend voor het volk dienst doen, dan moeten zij tevens op het zedelijk gebied verheffing en veredeling brengen. In zooverre als de voorstellingen niet in de open lucht kunnen plaats hebben, wenschte men de aandacht er vooral op te vestigen, dat dergelijke uitspanningen niet nadeelig mogen zijn voor de gezondheid, door opeentassing van veel personen in lokalen, die nadeelige hygienische invloeden op de vergaderde personen of menigte uitoefenen.

Ten opzichte van de opleiding der jeugdige kunstenaars en kunstenaressen werd de wensch geuit, dat aan deze instelling tevens verbonden werd een „oefeningstooneel” (théâtre d'application), waarop vooral de werken van beroemde tijdgenooten zouden worden voorgedragen.

De proefnemingen in verschillende landen genomen, hebben het bewijs geleverd, dat men op deze wijze veel ten gunste van het volk en tot veredeling van den smaak kan verrichten.

Overal waar vereenigingen zijn tot stand gekomen, die tot doel hebben door voorlezingen, tooneelvoorstellingen, muziekuitvoeringen aan de arbeidende klasse van het volk nuttige en doelmatige uitspanningen te verschaffen, wordt het drankverbruik zoowel als het deelnemen aan onzedelijke bijeenkomsten tegengegaan en daarentegen het familieleven bevorderd.

Om dit doel te bereiken werden de volgende wenschen aan het Congres voorgesteld:

1. in de verschillende landen vereenigingen op te richten ter bevordering van de organisatie van openlijke burgerfeesten bij gelegenheid van groote, belangrijke volksmanifestaties;

2. dat deze vereenigingen onderling met elkander gemeenschap onderhouden door middel van een grooten internationalen raad van (l'art public) de openbare kunst;

3. dat door verschillende middelen de jonge auteurs opgewekt worden onderwerpen op te zoeken die in staat zijn de begeestering van de menigte op te wekken;

4. jongelieden te ondersteunen die de dramatische kunst voor het volk willen beoefenen en deze door geldelijken steun voort te helpen;

5. dat de openbare overheden in elk land ten minste één schouwburg steunen en in staat stellen om de meesterstukken van verschillende tijdvakken en letterkundige scholen te kunnen opvoeren, ten nutte van de letterkundige opvoeding van het publiek en de aanmoediging van jonge schrijvers.

Ook werd het belang besproken van de volksliederen. Op dit gebied heeft het Willemsfonds groote verdiensten, waarvan het groote nut vooral gebleken is sedert de oprichting van het Comiteit ter bevordering van den Nederlandschen zang.

Sedert 1903 heeft deze vereeniging gedurende den winter liederavonden gehouden. Deze hebben ten doel de vrouwen uit het volk den zang te leeren. De vrouwen toch zijn de aangewezen personen om den goeden zang populair te maken, doordien zij later aan hunne kinderen die liederen kunnen voorzingen, welke zij zelven geleerd hebben.

De bijeenkomsten dezer vereeniging hebben ééns per week plaats; alleen vrouwen, meisjes en kleine jongens worden toegelaten.

Te Gent is deze vereeniging het eerst tot stand gekomen en heeft zij zóóveel bijval ondervonden, dat ook reeds te Antwerpen, Ostende, Mechelen, Brussel, St. Nicolaas, Oudenaarde en Diest dergelijke liederavonden plaats vinden.

De Koning der Belgen en onze geëerbiedigde Koningin zijn beschermers van deze instelling.

Moge Nederland het, door onze geliefde Koningin, in deze, gegeven goede voorbeeld volgen.

Groot is de invloed van den zang (maar vooral van den goeden, verheven en grootschen zang) op het volk.

Leerend, verheffend, veredelend werken de muziek en de zang op al de klassen der maatschappij; het is eene taal die door een ieder begrepen wordt, vooral wanneer het woord (de menschelijke stem) den hoofdtoon inneemt. Daarom vooral wordt dan ook de uitvoering van groote meesterstukken voor het volk ten zeerste aanbevolen.

5de sectie: het aanzien en het beheer van het openbaar domein.

De openbare kunst en hare toepassing met betrekking tot den aan- en uitleg van steden, straten, openbare pleinen, nieuwe wijken, openbare en particuliere gebouwen, monumenten en versieringen op het openbaar domein.

a. Hoe en op welke wijze behooren de publieke gebouwen te beantwoorden aan hunne bestemming en op welke wijze is de invloed van slechte er van te verwijderen?

b. Op welke wijze moet de eerbied van het landelijk en stedelijk schoone beschermd blijven en hoe zal men dit verplichtend kunnen voorschrijven?

c. Hoe is het wandalisme en de slechte herstelling van monumenten, bouwkundige misvorming te beletten en heterogene versieringen die de streek en de bouwkunst schaden, tegen te gaan?

d. Door welke middelen kan men de nationale karakteristieke schoonheden van natuur en kunst behouden?

e. Is het gewenscht officieel inventaris op te maken van de openbare monumenten van geschiedenis en kunst?

Talrijk zijn de verslagen welke op deze vragen zijn ingekomen en belangrijk de verhandelingen die hierover zijn gevoerd, zoodat ik mij alleen zal bepalen met de hoofdpunten op te noemen en te verwijzen naar de nader uit te geven volledige verzameling van rapporten en conclusies door het IIIde Congres genomen.

Het aanzien van het openbaar domein vloeit voort uit de uiterlijke gedaante van eene ligging van het landschap, gewijzigd door de tusschenkomst van den mensch. Om deze te behouden is het noodig de volksopvoeding in aesthetischen zin te verbeteren. Behoud van het nationaal karakter in de kunst. „Eigen kunst is eigen leven". Te recht werd opgemerkt, dat de studie van onze nationale monumenten, stadhuizen en burgerwoningen van vroegere eeuwen niet moeten zijn voorbeelden om na te volgen, maar het alphabeth zijn, waarmede wij moeten leeren uitdrukken de behoeften van onzen modernen tijd, om het nationaal ideaal te kenmerken.

De eerbied voor het stedelijk en landelijk schoon wordt het best bevorderd door de ontwikkeling van den algemeen goeden smaak; daarom is er niet genoeg op te wijzen, dat men, reeds in de lagere school, onafgebroken de opvoeding op dit punt moet bevorderen, eene zaak, die in het algemeen zeer verwaarloosd is.

In beide vorige congressen is dit punt toegelicht en grondig besproken.

Verbetering is te verkrijgen door:

1°. een verbeterd en meer uitgebreid onderwijs in het teekenen, vooral ook in de normaalscholen;

2°. het houden van populaire voordrachten en voortdurende actie van de pers door te wijzen op de misstappen welke worden bedreven en te waarschuwen waar gevaar dreigt.

De aesthetische waarde der steden wordt verhoogd door het bouwen van woningen die het karakter dragen hetwelk onze voorouders wisten te geven aan hunne woningen. De moderne huurkazernen en menschenpakhuizen bederven het aanzien onzer groote steden; vooral is het toestaan van hooge gebouwen van 4 tot 8 verdiepingen in de arbeiderswijken en burgerhuizen een middel om den wansmaak te bevorderen, terwijl deze opeenhooping van menschen strijdig is met de gezondheidsleer en zeker den goeden zeden niet bevorderlijk is.

Een middel ter bestrijding van den nadeeligen invloed van den speculatiebouw is nog niet gevonden; ware dit het geval, zoo zoude men dit zeker zooveel mogelijk moeten toepassen.

Voor de kennis van en opwekking der algemeene belangstelling in onze monumenten is het stichten van vereenigingen nuttig, die zich belasten met het opnemen, teekenen en photographeeren van monumenten, om zoodoende eene „bibliographie monumentale" tot stand te brengen, zooals dit reeds in Frankrijk (Picardie), België en Duitschland en vele streken plaats heeft.

Veel belangstelling is er getoond over het behoud en de herstelling der monumenten, en over de wijze hoe dit moet geschieden is men het nagenoeg geheel eens bij die mannen, die bevoegd geacht kunnen worden om daarover te oordeelen.

Uit eerbied voor het schoone van monumenten, stads- en landelijke gezichten is het gewenscht dat de Staat alle publieke aankondigingen (reclames) belaste met fiscale rechten in evenredigheid van de oppervlakte die zij innemen en wel in klimmende richting.

Op of aan monumenten of schilderachtige uitzichten moesten deze wansmakelijke reclameborden niet worden toegelaten.

Elke Regeering en elk gemeentelijk bestuur draagt de verplichting om al datgene wat men kan noemen het artistieke, nationale vaderlijk erfdeel (le patrimoine artistique national) ongeschonden voor de toekomst te behouden.

De aandacht der gemeentebesturen moet door alle middelen, waarover de openbare kunst beschikt, opgewekt worden en daarbij moet hun gewezen worden op het groot belang dat er voor hen bestaat om met zorg te waken voor het behoud van de monumenten, oude gebouwen en woonhuizen van vroegere tijden, waarbij tevens er op gelet dient te worden, dat, door het aanleggen van straten en het wijzigen der rooilijn (het alignement), in geen geval de voormelde gebouwen mogen beschadigd worden.

De rechte lijn mag daarbij van geen invloed zijn, maar het ongeschonden behoud van het oude schilderachtig en artistiek aspect moet den doorslag geven.

De besluiten, genomen in de beide vorige congressen van l'art public, omtrent de bescherming der monumenten en het aanzicht der landschappen en schoone streken, moeten niet alleen gehandhaafd blijven, maar men dient op deze terug te komen om ze ernstig en dringend aan de Regeering en gemeentebesturen aan te bevelen en steeds zorgvuldig bij elke voorkomende gelegenheid toe te passen.

Bij een onderzoek in hoeverre in de verschillende landen wetten bestaan voor het behoud der monumenten en de schoonheden in de natuur, is het gebleken, dat bijna alle landen dergelijke wetten van bescherming gemaakt hebben, maar dat de toepassing meestal is achterwege gebleven.

Hierin kunnen de gestelde autoriteiten verbetering brengen.

Omtrent de noodzakelijkheid van het samenstellen van een inventaris der openbare nationale monumenten van geschiedenis en kunst, is geen verschil van oordeel, terwijl echter over de wijze van samenstelling enkelen het denkbeeld van decentralisatie zijn toegedaan en daarom wenschen zij dat voor elke gemeente een inventaris worde opgemaakt.

Op deze wijze zoude de artistieke voorstelling van al de gemeenten van een land logisch worden samengesteld, zoodat met één blik alles is te overzien. Deze tafels voor elke gemeente moeten synoptisch zijn ingericht met betrekking tot de verschillende didactische zienswijze of leerwijze.

Algemeene geschiedenis.

Aesthetische sociologie.

Kunstgeographie.

Ethnologie en ethnographie.

Professioneele kunststudie.

Burgerlijke en godsdienstige monumenten, specimen van kunst (burgerlijke en religieuse), specialiteit van uitvoering naar den aard van het werk en de grondstof.

Door deze wijze van inventariseeren meende men dat de scholier, de student, de kunst- en ambachtsleerlingen, de openbare ambtenaren en administrateuren kennis konden verkrijgen van de artistieke omgeving, waarin zij leven en van het geheele land.

Deze tafels zouden feitelijk en logisch kunnen ingedeeld zijn in tijdvakken, maar altijd aanschouwelijk.

Onder deze omstandigheden zoude de verzameling van de inventarissen van al de gemeenten de nationale artistieke inventaris van het geheele land uitmaken.

Ten einde dit te verkrijgen, zoude men het belang en de eigenliefde van al de gemeentelijke administratiën moeten opwekken ter verkrijging van decentralisatie, die een algemeenen inventaris zouden opleveren; tevens zouden hierdoor de eer en de liefde voor het verledene bevorderd en het behoud der kunstschatten verzekerd worden.

Dat een dergelijke bewerking leerzaam zoude zijn, valt niet te ontkennen, echter zoude de uitvoering op menige, niet te voorziene, moeilijkheid stuiten.

Amsterdam, November 1905.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 15 December 1905, n°. 294.

N°. 115.

VERSLAG *omtrent den staat der Rijksverzekeringsbank en hare werkzaamheden, in het jaar* 1904.

Aan de Koningin.

Inleiding.

§ 1. *Bestuur.*

Den heer H. W. E. Struve, lid van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank, werd wegens gezondheidsredenen, bij Koninklijk besluit van 2 Maart 1904, n°. 19, met ingang van 1 Maart eervol ontslag verleend, onder dankbetuiging voor de diensten den lande bewezen.

Bij Koninklijk besluit van 18 April 1904, n°. 41, werd de heer K. F. Koning, ingenieur, chef van het Bureau Stoomwezen bij het Departement van Marine, tot lid van het Bestuur benoemd.

De heer Koning trad op 1 Mei 1904 in functie.

§ 2. *Personeel.*

Bij Koninklijk besluit van 28 Maart 1904, n°. 53, werd de heer P. J. Raaymakers, adjunct-inspecteur bij de Posterijen en Telegrafie, te Zwolle, benoemd tot Secretaris-Generaal, als hoedanig hij op 1 April 1904 in functie trad.

Het gezamenlijk personeel, dat onder de bevelen van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank werkzaam is, bedroeg op 1 Januari 1904 297, en op 31 December 1904 588 personen, verdeeld als volgt:

I. *Dienst binnen de gebouwen der Bank.*

a. Administratief personeel.

	Secretaris-Generaal.	Medisch adviseur.	Referendaris.	Hoofd-commies.	Commies.	Adjunct-commies.	1ste Klerk.	2de Klerk.	Tijdelijke 2de klerk.	Totaal.
Op 1 Januari 1904 waren in functie. . . .		1	3	3	7	32	68	49	38	201
Achtereenvolgens traden in functie op:										
15 Februari 1904								1		1
1 Maart ,, ...								1		1
1 April ,, ...	1							1		2
14 September ,, ...						1				1
16 ,, ,, ...						1	23	75		99
1 November ,, ...							2	8		10
	1	1	3	3	7	34	93	135	38	315
Overleden op:										
19 Maart 1904 1 tijdelijke tweede-klerk.										
31 Augustus ,, 1 eerste-klerk.										
Eervol ontslagen werden op:										
1 Maart 1904 1 tijdelijke tweede-klerk.										
,, ,, ,, 1 tweede-klerk.										
,, ,, ,, 1 eerste-klerk.										
15 Juni ,, 1 adjunct-commies.										
16 ,, ,, 1 tijdelijke eerste-klerk.										
1 Augustus ,, 1 eerste-klerk.										
17 ,, ,, 1 tweede-klerk.										
Bevorderd werden op:										
16 September 1904 4 commiezen tot hoofd-commies.										
,, ,, ,, 7 adjunct-commiezen tot commies.										
,, ,, ,, 1 adjunct-commies tot agent.										
,, ,, ,, 11 eerste-klerken tot adjunct-commies.										
,, ,, ,, 19 tweede-klerken tot eerste klerk.										
,, ,, ,, 5 tijdelijke tweede-klerken tot eerste-klerk.										
,, ,, ,, 28 tijdelijke tweede-klerken tot tweede-klerk.										
16 October ,, 1 tijdelijke tweede-klerk tot tweede-klerk.										
Op 31 December 1904 waren in functie ,	1	1	3	7	10	36	103 (1)	143	1	305

(1) Onder dit aantal is begrepen een 1ste klerk die op 4 Maart 1904 werd bevorderd tot chef de bureau te Rotterdam (zie hieronder § 3).

2

Hoewel het vaste corps ambtenaren op 16 September 1904 aanzienlijk werd uitgebreid, bleef bij de steeds toenemende werkzaamheden de tijdelijke hulp van los personeel noodzakelijk. Waar dit personeel op 1 Januari 1904 bestond uit 37 personen, waren op 31 December 1904 201 tijdelijke schrijvers en schrijfsters in dienst der Bank.

b. Conciërge, boden, enz.

Op 1 Januari 1904 waren met den conciërge werkzaam 1 bode, 2 tijdelijke assistent-boden en 1 tijdelijke vaste knecht. Benoemd werden op 16 September 1904 7 tijdelijke assistent-boden, zoodat op 31 December 1904 werkzaam waren: 1 conciërge, 1 bode, 9 tijdelijke assistent-boden en 1 tijdelijke vaste knecht.

II. *Dienst buiten de gebouwen der Bank.*

a. Controleerende geneeskundigen.

Op 1 Januari 1904 waren in functie 7
Respectievelijk werden benoemd:
met ingang van 9 Mei 1904 2
met ingang van 16 September 1904 1

Op 31 December 1904 waren in functie ... 10 *controleerende geneeskundigen.*

b. Agenten.

Op 1 Januari 1904 waren in functie 47
Respectievelijk werden benoemd:
met ingang van 1 April 1904 1
met ingang van 16 September 1904 12

Op 31 December 1904 waren in functie .... 60 *agenten.*

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de toename van het personeel, sedert 1 Maart 1902, den datum, waarop de eerste ambtenaren in functie traden.

CATEGORIEËN VAN AMBTENAREN EN BEAMBTEN.	Aantal ambtenaren en beambten in functie op:			
	1 Maart 1902.	31 December 1902.	31 December 1903.	31 December 1904.
I. Dienst binnen de gebouwen der Bank:				
a. Administratief personeel:				
vast corps	5	55	201	305
tijdelijke schrijvers . . .	—	—	37	201
b. conciërge, boden, enz. . .	1	2	5	12
II. Dienst buiten de gebouwen der Bank:				
a. controleerende geneeskundigen	—	—	7	10
b. agenten	—	9	47	60
Totaal . . .	6	66	297	588

§ 3. *Gebouwen.*

Ofschoon er geleidelijk verbetering is gebracht in de voor het administratief personeel beschikbare kantoorruimte, is de huisvesting in verschillende particuliere woningen te gebrekkig en, bij het in elkander grijpen van de takken van den dienst, te belemmerend om op den duur bestendigd te kunnen blijven. Mede wegens de vermoedelijk noodzakelijke verdere uitbreiding van het personeel en de zeer belangrijke ruimten voor de archieven, in toenemende mate noodig, zal het stichten van een eigen gebouw, dat voldoet aan de eischen, die de dienst eener zoo omvangrijke instelling als de Rijksverzekeringsbank stelt, niet kunnen uitblijven.

Behalve de twee gebouwen op de Keizersgracht, n°. 258 en n°. 262, in het vorig jaarverslag vermeld, werden in het jaar 1904 nog vier gebouwen in gebruik genomen, t. w. twee gebouwen op de Prinsengracht, n°. 377 en n°. 379, wier ligging achter het hoofdgebouw eene onderlinge verbinding mogelijk maakte; een huis aan de Keizersgracht n°. 306, en een huis aan de Wolvenstraat n°. 28. Niet onbelangrijke kosten waren noodig om deze perceelen zoodanig te verbouwen en in te richten, dat zij voor het doel zooveel mogelijk geschikt werden.

Ten dienste van den controleerenden geneeskundige en van de agenten te Rotterdam werd aldaar in Februari een huis, gelegen aan het Couwenburghseiland, n°. 11, in gebruik gesteld. De bedoeling was, in dit belangrijk centrum van handel en nijverheid, waar buitengewoon veel ongevallen voorkomen, den controleerenden geneeskundige eene gelegenheid te geven voor geneeskundig onderzoek en den agenten een middelpunt om belanghebbenden te ontvangen en te woord te staan. Aan deze ambtenaren werd tevens een administratief ambtenaar als chef de bureau toegevoegd om hun in de administratie bij te staan en om het publiek te woord te staan in de uren, gedurende welke de controleerende geneeskundige en de agenten niet beschikbaar zijn.

De omvang, dien de administratie van het kantoor te Rotterdam heeft genomen (er kwamen in 1904 in 2768 stukken, terwijl er 3044 uitgaande stukken werden geboekt), teekent de behoefte, waarin het voorziet. De inrichting is voor bespoediging van den gang der zaken zeer bevorderlijk gebleken en wordt door het publiek bijzonder gewaardeerd.

Op dit voorbeeld werd ook te Amsterdam, waar de behoefte daaraan zich langzamerhand mede deed gevoelen, aanvankelijk in het perceel Wolvenstraat n°. 28 eene kamer met eene wachtkamer zoodanig ingericht, dat de controleerende geneeskundige er gelegenheid heeft de getroffenen te ontvangen en te onderzoeken, terwijl ook de agenten er zoo noodig zitting kunnen houden.

Voorts was de oprichting van een dergelijk kantoor te 's Gravenhage aan het einde van het jaar 1904 in voorbereiding.

§ 4. *Materieel.*

Voor den dienst 1904 werden uitgegeven:

3 980 238 imprimés, lijsten, enz.;
777 registers;
74 146 dossier-omslagen;
899 712 bedrukte, en
222 924 blanco-enveloppen.

Het aantal modellen bedroeg op 31 December 1904 633

De catalogus van de bibliotheek wijst 780 nummers aan.

HOOFDSTUK I.

DE ORGANISATIE DER RIJKSVERZEKERINGSBANK.

De organisatie breidde zich uit of werd gewijzigd, zooals hieronder bij ieder der nieuw gecreëerde of reeds bestaande afdeelingen wordt aangegeven.

§ 1. *Agenda en expeditie.*

Om eene spoedige behandeling van zaken te bevorderen, moest aan deze afdeeling een afzonderlijke dienst georganisiseerd worden, ten einde de stukken, bestemd voor de Bank, om het uur aan het hoofdpostkantoor te Amsterdam te doen afhalen en de te verzenden stukken aldaar telkens ter verzending aan te bieden.

De aanvankelijk aangenomen wijze van agendeeren van ingekomen en uitgaande stukken op eene algemeene agenda bleek ook bij de groote uitbreiding der organisatie en de belangrijke toeneming der stukken, het best te voldoen aan de eischen, voor deze administratie te stellen. Door de ambtenaren dezer afdeeling de dagelijksche werkzaamheden te doen beginnen vóór de andere afdeelingen, werd voorkomen, dat de omvangrijke arbeid, aan het agendeeren verbonden, noemenswaard tijdverlies voor de andere afdeelingen ten gevolge had.

In Juli en in elk der maanden van het laatste kwartaal werd op verschillende dagen en data eene telling gehouden van alle ingekomen en uitgaande stukken, en, wat de laatste betreft, ook van de ingevolge de Ongevallenwet 1901 of de Beroepswet geadviseerde en aangeteekende stukken. De uitkomsten van die tellingen volgen hieronder:

Ingekomen:

Donderdag 14 Juli	1578	stuks.
Zaterdag 15 October	1328	,,
Maandag 21 November	2396	,,
Woensdag 21 December	1765	,,

Uitgegaan:

	Geadviseerd.	Aangeteekend.	Overigens.	Totaal.
Vrijdag 15 Juli	453	1	2630	3084
Zaterdag 15 October	568	1	5205	5774
Dinsdag 22 November ...	700	2	1354	2036
Donderdag 22 December	583	—	1162	1745

Het geheele aantal in het jaar 1904 ingekomen en uitgegane stukken is niet nauwkeurig op te geven. Aan den eenen kant komen een groot aantal stukken in, declaratiën, korte ambtelijke berichten, als anderszins, die geen afzonderlijk agendanummer krijgen, terwijl er onder de uitgaande stukken dikwijls zeer vele onder één verzamelnummer geboekt worden. Naar eene zoo nauwkeurig mogelijke raming komen er gemiddeld dagelijks bijna 1900 stukken in en gaan er dagelijks gemiddeld ongeveer 4000 uit.

De uitbreiding van het personeel blijkt uit de volgende opgave.

Getal personen, in functie op 31 December:

	1902.	1903.	1904.
Commiezen	1	1	1
Adjunct-commiezen	—	1	2
Eerste klerken	2	7	4
Tweede klerken	1	7	12
Tijdelijke tweede klerken...	—	3	—
Tijdelijke schrijvers	—	—	10
Losse bedienden	—	—	5
Totaal	4	19	34

§ 2. *Comptabiliteit.*

De voornaamste werkzaamheid van de afdeeling Comptabiliteit bestond, evenals in het vorige jaar, in het behandelen der declaratiën.

Het aantal ingekomen declaratiën, hetwelk over het jaar 1903 38 900 bedroeg, steeg over het jaar 1904 tot ruim 81 000, naar de provinciën en het dienstjaar, waarop ze betrekking hebben, verdeeld als volgt:

	Provinciën.	Ingekomen declaratiën, betrekking hebbende op: 1903.	1904.	Totaal.
	Noordbrabant .	2 181	5 464	7 645
	Gelderland . .	595	4 404	4 999
Met uitzondering van 's Gravenhage en Rotterdam	Zuidholland. .	2 315	7 212	9 527
	's Gravenhage .	644	2 686	3 330
	Rotterdam . .	2 489	12 864	15 353
Met uitzondering van Amsterdam.	Noordholland .	1 551	3 935	5 486
	Amsterdam . .	1 516	9 157	10 673
	Zeeland . . .	863	2 331	3 194
	Utrecht . . .	823	3 255	4 078
	Friesland. . .	734	1 497	2 231
	Overijsel . . .	1 437	3 261	4 698
	Groningen . .	914	2 559	3 473
	Drente . . .	271	724	995
	Limburg . . .	1 423	3 923	5 346
	Totaal. .	17 756	63 272	81 028

Van de ± 81 000 declaratiën werden over het afgeloopen jaar omstreeks 60 000 betaalbaar gesteld, terwijl bovendien werden betaalbaar gesteld 17 100 declaratiën, welke reeds waren ingekomen vóór 1 Januari 1904, te zamen dus ± 77 100.

Hiervan hadden betrekking op den dienst 1903 ± 34 800 en op den dienst 1904 ± 42 300. Declaratiën, welke inkwamen nà 31 Juli 1904, en betrekking hadden op 1903, werden geboekt op den dienst 1904. De betaling geschiedt zooveel mogelijk naar de volgorde, waarin de declaratiën inkomen.

De afdoening der declaratiën leed nog al eens vertraging, doordat belanghebbende geneeskundigen en apothekers in verzuim bleven, soms ook na herhaalde aanmaning, ze tijdig in te leveren. Ter bevordering der regelmatigheid in de comptabiliteit zou het aanbeveling verdienen den korten verjaringstermijn der vorderingen op den Staat en andere publiekrechtelijke lichamen (wet van 8 November 1815, *Staatsblad* nº. 51) voor de vorderingen op de Rijksverzekeringsbank toepasselijk te verklaren.

De uitbreiding van het personeel blijkt uit den volgenden staat:

Personen, in functie op:

	1 Januari 1903.	31 December 1903.	31 December 1904.
Hoofd-commies	1	1	1
Commies	—	—	1
Adjunct-commiezen	—	1	1
Eerste klerken	2	4	6
Tweede klerken	1	3	8
Tijdelijke tweede klerken	—	3	—
Tijdelijke schrijvers	—	1	5
Totaal	4	13	24

§ 3. *Bedrijfs-afdeeling.*

De arbeid aan deze afdeeling bleef voortdurend toenemen, bepaaldelijk door de contrôle der ongeveer 120 000 loonlijsten per jaar, de berekening der administratiekosten voor de eigen-risicodragers en de risico-dragende lichamen, alsmede door de werkzaamheden der reclassificatie (waarover nader onder hoofdstuk VII), die veel grooter omvang namen dan verwacht was. Eene voortdurende uitbreiding van personeel bleek noodzakelijk, terwijl aan het einde des jaars een plan tot reorganisatie aanhangig was, dat de bedoeling had den arbeid doeltreffender te verdeelen.

De uitbreiding van het personeel blijkt uit onderstaande tabel.

In functie waren op:

	1 Januari 1903.	31 December 1903.	31 December 1904.
Referendaris	1	1	1
Hoofdcommiezen	—	—	2

Commiezen	2	2	2
Adjunct-commiezen	5	13	13
Eerste klerken	6	22	26
Tweede klerken	6	14	51
Tijdelijke tweede klerken	—	14	—
Tijdelijke schrijvers	—	21	70
Avondschrijvers	—	—	50
Totaal	20	87	215

§ 4. *Ongevallen-afdeeling.*

Behoudens het aanbrengen van kleine wijzigingen ten aanzien van enkele onderdeelen, die door de practijk als vanzelf werden aangewezen, bleek de organisatie der afdeeling geene veranderingen van eenige beteekenis noodig te hebben. Zij functioneert goed, en de bezwaren, aan eene vlugge afhandeling van zooveel hoogst belangrijk materiaal verbonden, worden gaandeweg overwonnen.

Wel bleek ook hier vermeerdering van personeel noodzakelijk in verband met het stijgen der ongevallen-aangiften, die over 1904 49 542 bedroegen, tegen 38 194 in 1903 (over 11 maanden) en in verband met het uit den aard der zaak sterk toenemen van het aantal rentetrekkers.

In functie waren op:

	1 Februari 1903.	31 December 1903.	31 December 1904.
Referendaris	1	1	1
Hoofdcommiezen	—	—	1
Commiezen	2	2	2
Adjunct-commiezen	7	10	8
Eerste klerken	17	23	34
Tweede klerken	5	16	34
Tijdelijke tweede klerken	—	7	—
Tijdelijke schrijvers	—	10	35
Totaal	32	69	115

§ 5. *Medische dienst.*

Ten aanzien der medische contrôle bleek de verdeeling van het land in zes dienstkringen op den duur onhoudbaar. De arbeid, dien ieder der controleerend-geneeskundigen te verrichten had, werd gaandeweg, vooral door het voortdurend stijgen van het aantal te controleeren rentetrekkers, zoo veel omvattend, dat eene inkrimping van het gebied van iederen dienstkring en daarmede eene uitbreiding van het aantal noodzakelijk werd. De benoeming van 3 controleerend-geneeskundigen (zie Inleiding, § 2 *a*) maakte deze reorganisatie mogelijk. In de *Staatscourant* van 30 September 1904 werd mededeeling gedaan, dat het Bestuur der Rijks-

verzekeringsbank in de ambtsgebieden der controleerend-geneeskundigen verandering had gebracht en deze als volgt had vastgesteld:

1. Groningen, met dienstkring Friesland, Groningen, Drenthe en de eilanden Vlieland en Terschelling.

2. Deventer, met dienstkring Overijssel, en van de provincie Gelderland de gemeenten Zutphen, Brummen, Warnsveld, Vorden, Gorssel, Lochem, Laren, Borculo, Neede, Ruurlo, Groenlo, Eibergen, Lichtenvoorde, Winterswijk, Aalten, Wisch, Dinxperlo, Gendringen, Ambt-Doetinchem, Stad-Doetinchem, Zelhem, Hammelo, Hengelo, Steenderen, Doesburg, Voorst, Apeldoorn, Epe, Heerde, Hattem, Oldebroek, Elburg en Doornspijk.

3. Utrecht, met dienstkring Utrecht, het gedeelte der provincie Gelderland, dat niet tot het district Deventer behoort, en van de provincie Zuidholland de gemeenten Vianen, Hagestein, Everdingen, Schoonrewoerd, Hei- en Boeicop, Lexmond, Ameide, Leerdam, Asperen, Heukelom, Kedichem, Nieuwland, Leerbroek en Meerkerk.

4. Amsterdam, met dienstkring Amsterdam, Sloten, Watergraafsmeer, Ouder-Amstel, Nieuwer-Amstel, Diemen, Buiksloot, Nieuwendam, Ransdorp, het Gooi, de eilanden Texel, Wieringen, Marken en Urk.

5. Leiden, met dienstkring Leiden, het gedeelte van de provincie Zuidholland benoorden den Rijn, en de provincie Noordholland, uitgezonderd de gedeelten dier provincie, behoorende tot de districten Groningen en Amsterdam.

6. Rotterdam, met dienstkring Rotterdam, Schiedam, Vlaardingen, Maassluis, en van de gemeente 's Gravenzande de buurtschap Hoek van Holland.

7. 's Gravenhage, met dienstkring het gedeelte der provincie Zuidholland, dat niet tot de districten Utrecht, Leiden of Rotterdam behoort, en van de provincie Noordbrabant de gemeenten Werkendam, de Werken en Sleeuwijk, Woudrichem.

8. Breda, met dienstkring Zeeland en het westelijk gedeelte der provincie Noordbrabant, omvattende de gemeenten Breda, Princenhage, Teteringen, Ginneken en Bavel, Chaam, Rijsbergen, Zundert, Etten en Leur, Tilburg, Gilse en Rijen, Alphen en Riel, Baarle-Nassau, Goirle, Hilvarenbeek, Diessen, Oosterhout, 's Gravenmoer, Dongen, Terheyden, Rosendaal en Nispen, Rucphen en Varenseinde Hoeven, Oudenbosch, Oud- en Nieuw-Gastel, Wouw, Bergen op Zoom, Halsteren, Woensdrecht, Huibergen, Ossendrecht, Putten, Steenbergen, Dinteloord en Kruisland, Nieuw-Vossemeer, Zevenbergen, Klundert, Willemstad, Fijnaart

en Heiningen, Standdaarbuiten, Geertruidenberg, Made en Drimmelen, Hooge- en Lage Zwaluwe, Raamsdonk, Waspik.

9. Venlo, met dienstkring Limburg en het gedeelte van de provincie Noordbrabant, dat niet tot de districten 's Gravenhage of Breda behoort.

Een controleerend-geneeskundige bleef toegevoegd aan het bureau van den medischen adviseur.

Nadat in den loop van het jaar op eigen verzoek, wegens nederlegging der praktijk, vertrek, overlijden, enz. 68 deskundigen, als bedoeld in art. 2 van het Koninklijk besluit van 14 Juli 1902 (*Staatsblad* nº. 153), van het register van inschrijving waren afgevoerd, was echter het aantal der in de bedoelde registers ingeschreven deskundigen op 31 December 1904 geklommen van 1872 tot 1934, verdeeld als volgt:

Amsterdam	201
Rotterdam	118
's Gravenhage	91
In de provincie:	
Groningen	124
Friesland	122
Drenthe	45
Overijssel	106
Gelderland	214
Utrecht	125
Noordholland (exclusief Amsterdam)	203
Zuidholland (exclusief Rotterdam en 's Gravenhage)	272
Zeeland	82
„ (Belgische deskundigen)	12
Noordbrabant	150
„ (Belgische deskundigen)	4
Limburg	56
„ (Belgische deskundigen)	7
„ (Duitsche „)	2
Totaal	1934

Van de geneeskundigen, die zich in 1904 hebben gevestigd of verplaatst, hebben er 43 zich niet laten inschrijven.

Apothekers, apotheekhoudende geneeskundigen en leveranciers van heel- of verbandmiddelen waren op 31 December 1904 op het in artikel 18 van het Koninklijk besluit van 14 Juli 1902 (*Staatsblad* nº. 153) bedoelde register ingeschreven volgens onderstaanden staat, waarin ter vergelijking ook de ingeschrevenen op 31 December 1903 zijn opgenomen.

Deelen des Rijks.	Apothekers.		Apotheekhoudende geneeskundigen.		Handelaren in heel- of verbandmiddelen.	
	1903.	1904.	1903.	1904.	1903.	1904.
Amsterdam	63	96	—	6	14	14
Rotterdam.	48	46	—	—	9	11
's Gravenhage	16	29	1	1	10	12
Groningen (provincie)	20	25	74	76	8	8
Friesland	30	30	81	79	1	2
Drenthe	10	10	29	29	2	2
Overijssel	26	27	58	57	4	5
Gelderland	24	26	100	111	7	7
Utrecht (provincie).	30	35	54	52	10	10
Noordholland (excl. Amsterdam). . .	38	45	94	103	6	6
Zuidholland (excl. Rotterdam en 's Gravenhage)	46	53	159	164	6	7
Zeeland	21	22	52	57	5	6
Zeeland (Belgische)	—	—	12	11	—	—
Noordbrabant	34	37	86	92	3	5
„ (Belgische)	—	—	2	3	—	—
Limburg	27	32	10	11	2	4
„ (Belgische)	—	—	2	2	—	—
„ (Duitsche)	—	—	1	1	—	—
Totaal . . .	433	513	815	855	87	99

Hieruit blijkt, dat het totaal der ingeschreven apothekers, apotheekhoudende geneeskundigen en handelaren in heel- of verbandmiddelen, dat op 31 December 1903 1335 bedroeg, op 31 December 1904 met 132 was vermeerderd en dus tot 1467 was gestegen.

Van de apothekers en apotheekhoudende geneeskundigen, die zich in 1904 vestigden of verplaatsten, lieten zich respectievelijk 12 en 47 niet inschrijven.

Ten aanzien van de met de Bank in relatie staande ziekenhuizen, inrichtingen voor ooglijders, voor medico-mechanische behandeling, sanatoria voor zenuwlijders en inrichtingen voor ziekenverpleging geeft onderstaande tabel een vergelijkend overzicht van de jaren 1903 en 1904:

Deelen des Rijks.	Ziekenhuizen.		Inrichtingen voor ooglijders.		Inrichtingen voor medico-mechanische behandeling.		Sanatoria.		Inrichtingen voor ziekenverpleging.	
	1903.	1904.	1903.	1904.	1903.	1904.	1903.	1904.	1903.	1904.
Amsterdam	11	12	1	1	3	3	—	—	9	9
Rotterdam	8	8	2	2	1	1	—	—	2	2
's Gravenhage	5	5	1	1	2	2	—	—	6	6
Groningen (provincie)	3	3	1	1	2	2	—	—	1	1
Friesland	6	7	—	—	1	1	—	—	1	2
Drenthe	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Overijssel	10	11	—	—	3	3	—	—	—	—
Gelderland	23	24	1	2	3	2	—	—	2	2
Utrecht (provincie)	7	7	1	1	1	1	1	1	2	2
Noordholland (excl. Amsterdam)	11	12	—	—	1	1	—	—	3	3
Zuidholland (excl. Rotterdam en 's Gravenhage)	15	15	—	—	—	—	1	1	8	9
Zeeland	11	12	—	—	—	—	—	—	—	—
Noordbrabant	36	37	—	—	—	1	—	—	3	4
Limburg	7	8	1	1	—	—	—	—	1	1
Totaal	154	162	8	9	17	17	2	2	38	41

In den loop van het jaar zijn met de Departementen van Marine en Oorlog, als dragende het risico van de verzekering hunner werklieden, contracten gesloten over de geneeskundige behandeling voor eigen rekening, als bedoeld in artikel 28 van het Koninklijk besluit van 14 Juli 1902 (*Staatsblad* n°. 153), welke contracten met 1 Januari 1905 in werking zijn getreden.

Aantal personen, in functie op:

	1 Januari 1903.	31 December 1903.	31 December 1904.
Medische adviseur	1	1	1
Adjunct-commiezen	—	—	1
Eerste klerken	—	1	1
Tweede klerken	1	1	1
Tijdelijke tweede klerken	—	2	—
Totaal	2	5	4

§ 6. *Boekhouding.*

Door de stijging van de ontvangsten en uitgaven der Bank namen de werkzaamheden dezer afdeeling belangrijk toe. Vooral de afrekeningen met de naamlooze vennootschappen en vereenigingen, bedoeld in artikel 52 der wet, werden omvangrijker en eischten veel arbeid. Daarbij was de uitzending der afrekeningen

door het tekort aan personeel tot dusverre vertraagd en moest getracht worden den bestaanden achterstand in te halen, hetgeen inderdaad gelukt is. Ook de administratie der ingevolge de wettelijke bepalingen als pand gedeponeerde waarden breidde zich belangrijk uit ten gevolge van de steeds talrijker wordende pandstortingen voor toegekende definitieve renten. Een en ander maakte eene vermeerdering van personeel, zoals uit onderstaande opgave blijkt, noodzakelijk.

Aantal personen, in functie op:

	1 Januari 1903.	31 December 1903.	31 December 1904.
Hoofdcommies	1	1	1
Commies	—	—	1
Adjunct-commiezen	1	2	1
Eerste klerken	—	10	17
Tweede klerken	1	7	21
Tijdelijke tweede klerken	—	8	—
Tijdelijke schrijvers	—	10	25
Totaal	3	38	66

§ 7. *Algemeene zaken.*

In de organisatie dezer afdeeling kwam geene verandering. Alleen werd de afdeeling Wiskunde en Statistiek, die in hare voorbereiding werd beschouwd als een onderdeel van de afdeeling Algemeene Zaken, tot eene zelfstandige afdeeling gemaakt.

Daardoor verlieten een adjunct-commies en een eerste klerk, die voor de afdeeling Statistiek werkzaam waren, de afdeeling, zoodat, waar de getalsterkte van het personeel dezelfde bleef, ook voor de thans aan die afdeeling opgedragen werkzaamheden, eene geringe uitbreiding van personeel te constateeren is.

In functie waren op:

	1 Februari 1903.	31 December 1903.	31 December 1904.
Referendaris	—	1	1
Hoofdcommies	1	1	1
Commiezen	2	2	2
Adjunct-commiezen	3	5	4
Eerste klerken	2	—	1
Tweede klerken	4	1	1
Tijdelijke tweede klerken	—	1	1
Tijdelijke schrijvers	—	1	1
Totaal	12	12	12

§ 8. *Wiskunde en Statistiek.*

Nadat in het jaar 1903 een ontwerp was gemaakt voor de inrichting en de samenstelling van de statistiek der Rijksverzekeringsbank, hetwelk ter beoordeeling in handen werd gesteld van de Centrale Commissie voor de Statistiek, is in den loop van de maand September 1904 tot de organisatie van eene afdeeling Wiskunde en Statistiek overgegaan, aan welke afdeeling, naast het uitwerken van dit plan, de voorkomende werkzaamheden van wiskundigen aard zijn opgedragen. Inmiddels was aan het einde des jaars over enkele onderdeelen van dit plan de correspondentie met de Centrale Commissie nog loopende.

Het feit, dat in dit verslag niet meer statistische tabellen zijn opgenomen dan in het verslag over het vorige jaar, vindt zijne verklaring hoofdzakelijk hierin, dat het nog niet mogelijk was een voldoend betrouwbaar statistisch overzicht over de werking der Ongevallenwet 1901 te geven.

In de eerste plaats waren wegens de wijze van betaling der premie aan de Rijksverzekeringsbank met de verspringende vervaldagen, de gegevens ter bepaling van het verzekerd loonbedrag, het bedrag der betaalde premiën en het gemiddeld aantal werklieden eerst bekend een half jaar na afloop van het boekjaar der Rijksverzekeringsbank. Voorts kunnen de gevolgen van de ongevallen eerst met voldoende nauwkeurigheid worden vastgesteld op een datum, aanzienlijk verwijderd van den dag waarop het ongeval heeft plaats gevonden, zoodat ook om deze reden het te vroeg publiceeren van statistische overzichten ongewenscht is.

Aantal personen, in functie op 31 December 1904:

Commies	1
Adjunct-commiezen	2
Eerste klerken	11
Tweede klerken	13
Tijdelijke schrijvers	11
Totaal	38

§ 9. *Inspectie.*

Wegens de voortdurende toeneming van de werkzaamheden der agenten en de daarmede in verband staande uitbreiding van hun aantal, werd in Juni 1904 overgegaan tot het instellen van eene afzonderlijke afdeeling „Inspectie” voor het toezicht op dezen dienst.

Deze afdeeling houdt zich in het bijzonder bezig met alles, wat tot den dienst der agenten betrekking heeft; zij regelt zoowel voor den buiten- als voor den bureaudienst de toezending der opdrachten, de vervanging der agenten bij verlof of ziekte en de wederkeerige assistentie, die deze ambtenaren in tijden van overstelpende drukte hebben te verleenen. Ofschoon er bij de nieuwe verdeeling van het Rijk in agentschappen (zie hieronder § 10) naar gestreefd is, de agentschappen zoodanig in te richten, dat alle ongeveer dezelfde hoeveelheid werk opleveren, heeft de ondervinding geleerd, dat de daarvoor beschikbare gegevens, als b.v. het aantal werkgevers en het aantal werklieden in elk agentschap, en de meer of minder gemakkelijke verkeerswegen, voor zoodanige verdeeling geen voldoende maatstaf zijn, aangezien noch het aantal ongevallen, noch het aantal buitengewone en veel tijd roovende zaken, die zich voortdurend in ieder agentschap voordoen, zich vooruit lieten berekenen. Vandaar, dat het stelsel, om de agenten tijdelijk buiten hun agentschap te detacheeren, ten einde een collega bij te staan, voortdurend in practijk moet worden gebracht.

Voorts behandelt de afdeeling Inspectie de wekelijksche verslagen van de agenten, in verband met den afgedanen en nog te verrichten arbeid, en de declaratiën over de door hen gemaakte reizen.

Bij de afdeeling Inspectie waren in functie op 31 December 1904:

Hoofd-commies	1
Adjunct-commiezen	2
Eerste klerken	2
Tweede klerken	2
Totaal	7

§ 10. *Corps agenten.*

De werkkring van de agenten is van den aanvang af eene zeer omvangrijke geweest. Waar echter het aantal ongevallen reeds spoedig zulk eene niet te verwachten uitbreiding verkreeg, vorderde het onderzoek daarvan nagenoeg al den tijd, dien de agenten, zelfs bij groote toewijding en veel inspanning, beschikbaar hadden. Dientengevolge bleef voor talrijke andere werkzaamheden en in de eerste plaats voor het opsporen van werkgevers in verzekeringsplichtige bedrijven, die de aangifte, bedoeld in artikel 32 nog niet hadden gedaan, te weinig tijd over, zoodat uitbreiding van het corps noodzakelijk bleek.

Toen tot deze uitbreiding in September was overgegaan, werd een 12-tal agenten aangewezen om althans voorloopig uitsluitend zich met het afdoen van bedrijfszaken te belasten.

In verband met de vermeerdering van het aantal agenten van 47 tot 60 is, met intrekking van het Koninklijk besluit van 9 Februari 1903 (*Staatsblad* n°. 70), waarbij het Rijk in 16 agentschappen werd verdeeld, waarvan de grenzen samenvielen met die der ressorten van de Raden van Beroep, dit aantal bij Koninklijk besluit van 30 Juli 1904 (*Staatsblad* n°. 201) gebracht op 44.

Hierbij is het stelsel gevolgd, om de grenzen der agentschappen, met verwaarloozing der grenzen van de provinciën en van de ressorten van de Beroepsraden, zoodanig te bepalen, dat bij elkander gevoegd zijn die gemeenten, die, met het oog op reisroutes en afstanden, het snelst en gemakkelijkst vanuit het middelpunt te bezoeken zijn, terwijl het aantal in overeenstemming is gebracht met het aantal agenten, behalve daar, waar de aanwezigheid van eene groote gemeente de doorvoering van eene zoodanige splitsing onraadzaam maakte.

De agentschappen zijn de navolgende:

1°. het agentschap *Groningen*, dat omvat de gemeenten Groningen, Hoogkerk, Aduard, Leek, Marum, Grootegast, Oldekerk, Zuidhorn, Grijpskerk, Oldehove, Ezinge, Adorp, Winsum, Leens, Ulrum, Kloosterburen, Eenrum, Baflo, Warfum, Usquert, Uithuizen, Uithuizermeeden, Bierum, 't Zandt, Kantens, Middelstum, Bedum, Noorddijk, Ten Boer, Stedum, Loppersum, Appingedam, Delfzijl;

2°. het agentschap *Winschoten*, dat omvat de gemeenten Winschoten, Wedde, Bellingwolde, Nieuwe-Schans, Beerta, Finsterwolde, Midwolda, Nieuwolda, Termunten, Slochteren, Hoogezand, Haren, Sappemeer, Zuidbroek, Noordbroek, Scheemda, Meeden, Muntendam, Veendam, Wildervank, Nieuwe-Pekela, Oude-Pekela;

3°. het agentschap *Onstwedde*, dat omvat de gemeenten Onstwedde, Vlagtwedde, Emmen, Schoonebeek, Coevorden, Dalen, Oosterhesselen, Zweelo, Sleen, Odoorn, Borger, Gasselte, Gieten;

4°. het agentschap *Assen*, dat omvat de provincie Drenthe, voor zoover deze niet behoort tot het agentschap Onstwedde;

5°. het agentschap *Schoterland*, dat omvat de gemeenten Schoterland, Haskerland, Utingeradeel, Aengwierden, Smallingerland, Opsterland, Ooststellingwerf, Weststellingwerf, Steenwijkerwold, Steenwijk, Oldemarkt, Kuinre, Blankenham, Blokzijl, Ambt-Vollenhove, Stad-Vollenhove, Giethoorn, Wanneperveen, Zwartsluis, Genemuiden, Staphorst;

6°. het agentschap *Leeuwarden*, dat omvat de gemeenten Leeuwarden, Leeuwarderadeel, Baarderadeel, Menaldumadeel, 't Bildt, Ferwerderadeel, Westdongeradeel, Oostdongeradeel, Dokkum, Dantumadeel, Kollumerland, Achtkarspelen, Tietjerksteradeel, Idaarderadeel, Schiermonnikoog, Ameland;

7°. het agentschap *Harlingen*, dat omvat de gemeenten in de provincie Friesland, welke niet behooren tot het agentschap

Schoterland of het agentschap Leeuwarden, zoomede de gemeenten Vlieland en Terschelling;

8°. het agentschap *Zwolle*, dat omvat de gemeenten Zwolle, Zwollerkerspel, Hasselt, Grafhorst, IJsselmuiden, Kampen, Wilsum, Kamperveen, Zalk en Veecaten, Elburg, Doornspijk, Ermelo, Harderwijk, Oldebroek, Hattem;

9°. het agentschap *Deventer*, dat omvat de gemeenten Deventer, Diepenveen, Bathmen, Holten, Rijssen, Wierden, Hellendoorn, Raalte, Olst, Wijhe, Heino;

10°. het agentschap *Stad Almelo*, dat omvat de gemeenten Stad Almelo, Ambt Almelo, Vriezenveen, Tubbergen, Ootmarsum, den Ham, Stad Ommen, Ambt Ommen, Dalfsen, Nieuwleuzen, Avereest, Ambt Hardenberg, Stad Hardenberg, Gramsbergen;

11°. het agentschap *Enschedé*, dat omvat de gemeenten Enschedé, Lonneker, Haaksbergen, Hengelo, Borne, Weerselo, Oldenzaal, Losser, Denekamp;

12°. het agentschap *Zutphen*, dat omvat de gemeenten Zutphen, Brummen, Doesburg, Angerlo, Hummelo, Hengelo (Gelderland), Steenderen, Warnsveld Vorden, Ruurlo, Borculo, Neede, Laren, Lochem, Gorssel, Markelo, Diepenheim, Goor, Ambt Delden, Stad Delden;

13°. het agentschap *Apeldoorn*, dat omvat de gemeenten Apeldoorn, Barneveld, Epe, Heerde, Voorst;

14°. het agentschap *Winterswijk*, dat omvat de gemeenten Winterswijk, Groenlo, Eibergen, Lichtenvoorde, Aalten, Wisch, Dinxperlo, Gendringen, Bergh, Wehl, Stad Doetinchem, Ambt Doetinchem, Zelhem;

15°. het agentschap *Arnhem*, dat omvat de gemeenten Arnhem, Rheden, Rozendaal, Ede, Wageningen, Renkum, Doorwerdt, Westervoort, Duiven, Pannerden, Herwen en Aerdt, Zevenaar, Didam;

16°. het agentschap *Nijmegen*, dat omvat de gemeenten Nijmegen, Heumen, Overasselt, Balgoy, Wijchen, Beuningen, Ewijk, Bergharen, Batenburg, Appeltern, Horssen, Dreumel, Wamel, Druten, Valburg, Elst, Huissen, Bemmel, Gent, Millingen, Ubbergen, Groesbeek;

17°. het agentschap *Tiel*, dat omvat de gemeenten Tiel, Echteld, IJzendoorn, Dodewaard, Heteren, Hemmen, Kesteren, Lienden, Maurik, Beusichem, Culenborg, Beesd, Buurmalsen, Buren, Zoelen, Wadenoijen, Ophemert, Varik, Heerewaarden, Est en Opijnen, Geldermalsen, Waardenburg, Haaften, Deil, Herwijnen, Vuren en Dalem, Brakel, Poederoijen, Zuilichem, Gameren, Zaltbommel, Hurwenen, Rossum, Driel, Hedel, Ammerzoden, Kerkwijk, Nederhemert;

18°. het agentschap *Amersfoort*, dat omvat de gemeenten Amersfoort, Stoutenburg, Leusden, Woudenberg, Renswoude, Veenendaal, Rhenen, Amerongen, Wijk bij Duurstede, Leersum, Maarn, Soest, Baarn, Eemnes, Bunschoten, Hoogland, Nijkerk, Hoevelaken, Scherpenzeel, Putten;

19°. het agentschap *Utrecht*, dat omvat de provincie Utrecht voor zoover deze niet behoort tot het agentschap Amersfoort, zoomede de gemeenten Hilversum, Laren, Blaricum, Huizen, Naarden, Bussum, 's Graveland, Kortenhoef, Ankeveen, Nederhorst den Berg, Weesperkarspel, Weesp, Muiden en het niet tot eenige provincie behoorende watergebied des Rijks;

20°. het agentschap *Amsterdam*, dat omvat de gemeenten Amsterdam, Sloten, Haarlemmermeer, Aalsmeer, Uithoorn, Nieuwer-Amstel, Ouder-Amstel, Watergraafsmeer, Diemen, Ransdorp, Niewendam, Buiksloot;

21°. het agentschap *Haarlem*, dat omvat de gemeenten Haarlem, Bloemendaal, Zandvoort, Bennebroek, Heemstede, Haarlemmerliede en Spaarnwoude, Spaarndam, Schoten, Velsen;

22°. het agentschap *Zaandam*, dat omvat de gemeenten Zaandam, Oostzaan, Landsmeer, Wormer, Wormerveer, Krommenie, Zaandijk, Koog a/d. Zaan, Westzaan;

23°. het agentschap *Alkmaar*, dat omvat de gemeenten Alkmaar, Egmond binnen, Egmond aan Zee, Heiloo, Limmen, Castricum, Heemskerk, Uitgeest, Wijk aan Zee en Duin, Beverwijk, Assendelft, Akersloot, Zuid- en Noord-Schermer, Oterleek, Oudorp, St. Pancras, Koedijk, Bergen, Schoorl, Warmenhuizen, Oudkarspel, Noord-Scharwoude, Zuid-Scharwoude, Broek op Langendijk, Heer Hugowaard, Harenkarspel, St. Maarten, Zijpe, Petten, Callantsoog, Schagen, Barsingerhorn, Winkel, Wieringerwaard, Anna Paulowna, Helder, Texel, Wieringen;

24°. het agentschap *Hoorn*, dat omvat de gemeenten Hoorn, Berkhout, Avenhorn, Oudendijk, Beets, Oosthuizen, Warder, Middelie, Kwadijk, Edam, Katwoude, Monnikendam, Marken, Broek in Waterland, Ilpendam, Wijdewormer, Jisp, Purmerend, Beemster, Rijp, Graft, Schermerhorn, Ursem, Hensbroek, Obdam, Spanbroek, Opmeer, Oude-Niedorp, Nieuwe-Niedorp, Hoogwoud, Abbekerk, Sijbecarspel, Wognum, Zwaag, Blokker, Schellinkhout, Wijdenes, Venhuizen, Westwoud, Hoogkarspel, Grootebroek, Bovenkarspel, Enkhuizen, Andijk, Wervershoof, Medemblik, Opperdoes, Midwoud, Nibbixwoud, Twisk, Urk;

25°. het agentschap *Leiden*, dat omvat de gemeenten Leiden, Leiderdorp, Warmond, Sassenheim, Lisse, Hillegom, Noordwijkerhout, Noordwijk, Voorhout, Rijnsburg, Oegstgeest, Katwijk, Valkenburg, Koudekerk, Oudshoorn, Aarlanderveen, Nieuwkoop, Zevenhoven, Nieuwveen, Ter Aar, Woubrugge, Rijnsaterwoude, Leimuiden, Alkemade ;

26°. het agentschap *'s Gravenhage*, dat omvat de gemeenten 's Gravenhage, Loosduinen, Rijswijk, Voorburg, Wassenaar, Voorschoten, Veur, Stompwijk, Nootdorp, Zoetermeer, Zegwaard, Benthuizen, Zoeterwoude;

27°. het agentschap *Delft*, dat omvat de gemeenten Delft, Hof van Delft, Wateringen, Monster, 's Gravenzande, Naaldwijk, de Lier, Schipluiden, Vrijenban, Pijnacker, Berkel en Rodenrijs, Bergschenhoek, Bleiswijk;

28°. het agentschap *Schiedam*, dat omvat de gemeenten Schiedam, Vlaardingen, Vlaardinger Ambacht, Maasland, Maassluis, Rozenburg, Kethel, Overschie, Schiebroek;

29°. het agentschap *Rotterdam*, dat omvat de gemeenten Rotterdam, Hillegersberg, Barendrecht, Rhoon, Pernis, Hoogvliet, Poortugaal, Heerjansdam, Heinenoord, Mijnsheerenland, Westmaas, Klaaswaal, Numansdorp, Zuid-Beijerland, Oud-Beijerland, Nieuw-Beijerland, Piershil, Goudswaard, Hekelingen, Spijkenisse, Geervliet, Abbenbroek, Zuidland, Oudenhoorn, Heenvliet, Nieuwenhoorn, Zwartewaal, Vierpolders, Brielle, Oostvoorne, Rockanje, Nieuw Helvoet, Hellevoetsluis, Ouddorp, Goedereede, Stellendam, Melissant, Dirksland, Herkingen, Sommelsdijk, Middelharnis, Nieuwe Tonge, Oude Tonge, Stad aan 't Haringvliet, den Bommel, Ooltgensplaat;

30°. het agentschap *Gouda*, dat omvat de gemeenten Gouda, Reeuwijk, Hekendorp, Oudewater, Lange Ruige Weide, Papekop, Waarder, Barwoutswaarder, Woerden, Rietveld, Bodegraven, Zwammerdam, Alphen, Hazerswoude, Boskoop, Waddinxveen, Moercapelle, Zevenhuizen, Moordrecht, Nieuwerkerk aan den IJssel, Capelle aan den IJssel, Ouderkerk aan den IJssel, Berkenwoude, Gouderak, Haastrecht, Stolwijk, Vlist, Schoonhoven, Bergambacht, Ammerstol;

31°. het agentschap *Alblasserdam*, dat omvat de gemeenten Alblasserdam, Hendrik-Ido-Ambacht, Ridderkerk, IJsselmonde, Krimpen aan den IJssel, Krimpen aan de Lek, Lekkerkerk, Nieuw Lekkerland, Oud-Alblas;

32°. het agentschap *Dordrecht*, dat omvat de gemeenten Dordrecht, Dubbeldam, Zwijndrecht, Papendrecht, 's Gravendeel, Strijen, Maasdam, Puttershoek;

33°. het agentschap *Gorinchem*, dat omvat de gemeenten Gorinchem, Hardinxveld, Giessendam, Sliedrecht, Wijngaarden, Molenaarsgraaf, Bleskensgraaf, Brandwijk, Streefkerk, Groot-Ammers, Nieuwpoort, Langerak, Tienhoven, Noordeloos, Goudriaan, Peursum, Ottoland, Giesen-Nieuwkerk, Schelluinen, Arkel, Hoornaar, Hoogblokland, Meerkerk, Ameide, Lexmond, Vianen, Hagestein, Everdingen, Schoonrewoerd, Hei- en Boeicop, Leerbroek, Leerdam, Asperen, Heukelom, Kedichem, Nieuwland, Werkendam, de Werken en Sleewijk, Woudrichem;

34o. het agentschap *Middelburg*, dat omvat de gemeenten Middelburg, Nieuw- en St.-Joosland, Arnemuiden, Veere, Serooskerke (op Walcheren), Vrouwenpolder, Oostkapelle, St. Laurens, Grijpskerke, Aagtekerke, Domburg, Westkapelle, Zoutelande, Meliskerke, Biggekerke, Koudekerke, Oost- en West-Souburg, Ritthem, Vlissingen, Oostburg, IJzendijke, Biervliet, Hoofdplaat, Schoondijke, Groede, Breskens, Nieuwvliet, Zuidzande, Cadzand, Retranchement, Sluis, Aardenburg, Eede, St. Kruis, Waterlandkerkje;

35o. het agentschap *Goes*, dat omvat de gemeenten Goes, Kattendijke, Wolphaartsdijk, 's Heer Arendskerke, Heinkenszand, 's Heerenbroek, Borssele, Driewegen, Ovezande, 's Heer Abtskerke, Nisse, Oudelande, Ellewoutsdijk, Baarland, Hoedekenskerke, 's Gravenpolder, Kapelle, Kloetinge, Yerseke, Wemeldinge, Schore, Kruiningen, Waarde, Krabbendijke, Rilland-Bath, Hulst, Clinge, Grouw, Hontenisse, Ossenisse, Hengstdijk, Boschkapelle, Stoppeldijk, St. Jansteen, Sas van Gent, Philippine, Westdorpe, Zuiddorpe, Overslag, Koewacht, Neuzen, Hoek, Axel, Zaamslag, Wissekerke, Colijnsplaat, Kats, Kortgene, Poortvliet, Scherpenisse, St. Maartensdijk, Stavenisse, St. Annaland, Oud-Vossemeer;

36o. het agentschap *Bergen op Zoom*, dat omvat de gemeenten Bergen op Zoom, Woensdrecht, Ossendrecht, Putten, Huibergen, Wouw, Roosendaal en Nispen, Rucphen en Varenseinde, Oudenbosch, Oud- en Nieuw-Gastel, Standdaarbuiten, Klundert, Willemstad, Fijnaart en Heiningen, Dinteloord en Prinsland, Steenbergen, Nieuw Vossemeer, Halsteren, Tholen, St. Philipsland, Zierikzee, Noordgouwe, Dreischor, Zonnemaire, Kerkwerve, Duivendijke, Brouwershaven, Elkerzee, Ellemeet, Serooskerke (op Schouwen), Noordwelle, Renesse, Haamstede, Burgh, Nieuwerkerk, Oosterland, Bruinisse, Ouwerkerk;

37o. het agentschap *Breda*, dat omvat de gemeenten Breda, Teteringen, Oosterhout, Dongen, 's Gravenmoer, Terheyden, Made en Drimmelen, Hooge- en Lage-Zwaluwe, Zevenbergen, Hoeven, Etten en Leur, Princenhage, Ginneken en Bavel, Rijsbergen, Zundert, Chaam;

38o. het agentschap *Tilburg*, dat omvat de gemeenten Tilburg, Gilze en Reijen, Alphen en Riel, Baarle-Nassau, Goirle, Hilvarenbeek, Diessen, Moergestel, Oisterwijk, Haaren, Helvoirt, Udenhout, Berkel;

39o. het agentschap *'s Hertogenbosch*, dat omvat de gemeenten 's Hertogenbosch, Empel en Meerwijk, Rosmalen, den Dungen, Berlicum, Nuland, Alem, Lith, Lithoijen, Oijen en Teeffelen, Megen, Dieden, Deursen en Dennenburg, Ravenstein, Huisseling en Neerloon, Herpen, Berghem, Heesch, Geffen, Nistelrode, Oss, Vught, Cromvoirt, Vlijmen, Engelen, Bokhoven, Hedikhuizen, Herpt, Heusden, Oudheusden, Nieuwkuik, Drunen, Loon op Zand,

Baardwijk, Waalwijk, Sprang, Besoijen, Vrijhoeve-Capelle, Capelle, Waspik, Raamsdonk, Geertruidenberg, Dussen, Meeuwen, Drongelen, Heesbeen, Wijk en Aalburg, Veen, Op- en Neer-Andel, Giessen, Rijswijk, Almkerk;

40°. het agentschap *Eindhoven*, dat omvat de gemeenten Eindhoven, Tongelre, Nunen, Geldrop, Zesgehuchten, Stratum, Aalst, Heeze, Leende, Soerendonk, Maarheeze, Budel, Valkenswaard, Dommelen, Borkel en Schaft, Westerhoven, Bergeijk, Luyksgestel, Riethoven, Eersel, Duizel en Steensel, Hoogeloon, Bladel en Netersel, Reusel, Hooge- en Lage-Mierde, Oostelbeers, Vessem, Oerle, Veldhoven en Mereveldhoven, Waalre, Gestel en Blaarthem, Zeelst, Strijp, Woensel, Oirschot, Best, Son en Breugel, St. Oedenrode, Liempde, Boxtel, Esch, St. Michielsgestel, Schijndel, Veghel, Erp, Boekel, Uden, Dinther, Heeswijk;

41°. het agentschap *Helmond*, dat omvat de gemeenten Helmond, Vlierden, Deurne en Liesel, Asten, Someren, Lierop, Mierlo, Stiphout, Aarle-Rixtel, Beek en Donk, Lieshout, Bakel en Milheeze, Gemert, Zeeland, Schayk, Reek, Velp, Grave, Escharen, Gassel, Beers, Linden, Cuyk en St. Agatha, Mill en St. Hubert, Haps, Oeffelt, Beugen en Rijkevoort, Wanroy, Oploo, Boxmeer, Sambeek, Vierlingsbeek, Maashees en Overloòn, Venray, Wanssum, Meerloo, Broekhuizen, Bergen, Gennep, Ottersum, Mook;

42°. het agentschap *Roermond*, dat omvat de gemeenten Roermond, Beegden, Herten, Heel en Panheel, Wessem, Thorn, Maasbracht, Linne, St. Odiliënberg, Melick en Herkenbosch, Vlodrop, Posterholt, Montfort, Stevensweert, Ohé en Laak, Echt, Horn, Maasniel, Haelen, Nunhem, Buggenum, Swalmen, Neer, Roggel, Heijthuizen, Meijel, Nederweert, Weert, Stamproy, Hunsel, Grathem, Baexem, Ittervoort, Neeritter, Beesel, Belfeld, Kessel, Helden, Maasbree, Tegelen, Venlo, Arcen en Velden, Grubbenvorst, Sevenum, Horst;

43°. het agentschap *Maastricht*, dat omvat de gemeenten Maastricht, Oud-Vroenhoven, St. Pieter, Eijsden, Rijckholt, Mesch, Gronsveld, Cadier en Keer, Heer, Bemelen, Berg en Terblijt, Ambij, Meerssen, Borgharen, Itteren, Bunde, Geulle, Ulestraten, Beek, Schimmert, Hulsberg, Houthem;

44°. het agentschap *Heerlen*, dat omvat de gemeenten Heerlen, Voerendaal, Klimmen, Wijnandsrade, Nuth, Hoensbroek, Schinnen, Spaubeek, Geleen, Elsloo, Stein, Urmond, Limbricht, Born, Obbicht en Papenhoven, Grevenbicht, Roosteren, Susteren, Nieuwstadt, Sittard, Broek Sittard, Munstergeleen, Oirsbeek, Bingelrade, Jabeek, Schinveld, Merkelbeek, Amstenrade, Brunssum, Nieuwenhagen, Ubach over Worms, Eijgelshoven, Schaesberg, Kerkrade, Simpelveld, Bocholtz, Wittem, Vaals, Slenaken, Gulpen, Wijlre, Schin op Geulle, Oud Valkenburg, Valkenburg, Margraten, St. Geertruid, Mheer, Noorbeek;

In 39 agentschappen was op 31 December 1904 één agent werkzaam, terwijl op dien datum bevoegd waren in de agentschappen:

Amsterdam	7	agenten
Rotterdam	7	„
's Gravenhage	3	„
Groningen	2	„
Utrecht	2	„

HOOFDSTUK II.

VERZEKERINGSPLICHT EN CLASSIFICATIE.

§ 1. *De aangiften, bedoeld in de artikelen 32, 38 en 40 der wet.*

Zooals in het verslag over 1903 werd vermeld, bedroeg het aantal bedrijfsaangiften op het einde van dat jaar 72 933. Dit aantal was op ultimo December 1904 tot 84 046 gestegen.

Ook in 1904 bleek telkens, dat nog vele werkgevers niet aan hunne verplichting in deze hadden voldaan. De nieuwe aangiften betroffen dan ook lang niet alle nieuw-gevestigde bedrijven, doch omvatten er vele, die reeds 1 Februari 1903 bestonden. Verder komen er onder die aangiften een zeker aantal voor, die herhalingen zijn van reeds vroeger gedane aangiften, daar bij vele werkgevers de meening bestaat, dat ze telken jare opnieuw aangifte moeten doen. Nog wordt dikwijls eene nieuwe aangifte gedaan, wanneer de bedoeling eenvoudig is kennis te geven van eene verandering in de onderneming.

Aangifte van veranderingen in ondernemingen, welke indeeling in eene andere gevarenklasse of toewijzing van een ander gevarenpercentage tengevolge konden hebben, kwamen uit den aard der zaak in 1904 meer voor dan in het vorige jaar. Over het algemeen komen de werkgevers deze verplichting getrouw na.

In 1904 werden verzonden 565 beslissingen ingevolge artikel 38, derde lid.

Het aantal ingekomen aangiften van staking van bedrijf bedroeg 3928. In 326 gevallen was het Bestuur van oordeel, dat de werkgever niet had opgehouden het verzekeringsplichtige bedrijf uit te oefenen en werd de mededeeling dier beslissing ingevolge artikel 40, 3de lid, bij geadviseerden dienstbrief aan den werkgever toegezonden. Hieronder vallen voornamelijk de gevallen, dat het bedrijf van den werkgever tijdelijk stilligt of tijdelijk zonder werklieden wordt uitgeoefend.

§ 2. *Het vaststellen van den verzekeringsplicht en de indeeling, bedoeld in artikel 37 der wet.*

Aan 733 personen, die aangifte hadden gedaan, bedoeld in artikel 32, werd ingevolge artikel 36 medegedeeld, dat hunne aangifte ten onrechte was geschied, nadat was gebleken, òf dat hun

bedrijf niet verzekeringsplichtig was, òf dat zij geen werkgevers waren in den zin der wet. Zoodanige mededeeling geschiedde in het vorige jaar aan 4374 personen.

De indeeling in gevarenklassen met of zonder toewijzing van een gevarenpercentage (artikel 37 of 49 en artikel 53 der wet) werd geleidelijk voortgezet.

Het aantal beslissingen, genomen op grond van de artikelen 37 en 49, bedroeg 9259, terwijl aan 3915 niet bij de Bank aangesloten werkgevers beslissingen werden gezonden, waarbij volgens artikel 53 der wet indeeling in eene gevarenklasse zonder toewijzing van een gevarenpercentage geschiedde.

HOOFDSTUK III.

HET DRAGEN VAN HET RISICO.

Het aantal in 1904 aan het Bestuur ter fine van advies gezonden requesten, houdende verzoek het risico der wettelijke verzekering van werklieden over te dragen aan eene maatschappij of rechtspersoonlijkheid bezittende vereeniging, bedroeg 5812.

Het aantal werkgevers, die waren toegelaten tot het dragen van eigen risico, onderging geene verandering.

Het totaal aantal aanvragen ex artikelen 27 en 28 van het Koninklijk besluit van 5 December 1902 (*Staatsblad* nº. 206), waartegen bij het Bestuur geen bezwaar bestond, en die tot ontheffing van een aan eene naamlooze vennootschap of vereeniging overgedragen risico hebben geleid, bedroeg 2397.

Dit hooge cijfer moet voor een gedeelte worden verklaard uit het feit, dat de Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering op het Leven, tegen Ongelukken en Invaliditeit, te Rotterdam, met ingang van 1 Januari 1905 ophield eenig risico als bedoeld in art. 52, eerste lid, der Ongevallenwet 1901 te dragen. Het meerendeel van de bij deze maatschappij aangesloten werkgevers verzocht en verkreeg toestemming het risico over te dragen op de Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen, te Rotterdam, die onder dezelfde directie zich uitsluitend tot deze werkzaamheden bepaalt.

Eene dergelijke overgang van risico's van de eene op de andere maatschappij kwam ook herhaaldelijk voor bij andere maatschappijen.

Bij de beschikking op de daartoe strekkende requesten werd uitgegaan van de onderstelling, dat artikel 23 alleen van toepassing is, wanneer een werkgever, aangesloten bij eene particuliere maatschappij, het risico weder op de Rijksverzekeringsbank heeft overgedragen en deze dientengevolge begonnen is, dat risico te dragen, en dat dus niet zou zijn uitgesloten het overdragen van het risico onmiddellijk van de eene op de andere maatschappij.

Het aantal risico's, dat in den loop van het jaar 1904 overging, bedroeg 5152. Op 31 December werden totaal 29 875 risico's door de gezamenlijke verzekeringsmaatschappijen en vereenigingen

gedragen. De verdeeling der bedoelde risico's over de verschillende maatschappijen en vereenigingen was als volgt:

Naam der risico dragende maatschappij of vereeniging.	Aantal risico's dat in 1904 overging.	Aantal overgedragen risico's op 31 December.
Eerste Onderlinge Aannemers Verzekering-Maatschappij, te Zwolle	1 580	8 174
Verzekeringsbank „de Nieuwe Eerste Nederlandsche", te 's Gravenhage	800	6 341
Verzekerings- en Herverzekeringsbank „Nova", te 's Gravenhage	459	4 357
Nationale Werkgevers Verzekeringsbank tegen Ongevallen, te Utrecht	557	3 606
Ongevallen-Verzekerings-Maatschappij „Fatum", te 's Gravenhage	800	2 992
Centrale Werkgevers Risico-Bank, te Amsterdam	881	2 288
Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering op het Leven, tegen Ongelukken en Invaliditeit, te Rotterdam	—	1 094
Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen, te Rotterdam	10	181
Nederlandsche Schildersbond, thans genaamd: Bond van Nederlandsche Schilderspatroons, te Rotterdam	65	842
Totaal	5 152	29 875

De bovenvermelde overgangen van de eene Rotterdamsche maatschappij op de andere komen hieronder niet voor, daar deze alle met 1 Januari 1905 zijn ingegaan.

HOOFDSTUK IV.

ONGEVALLEN.

§ 1. *De aangifte en het onderzoek van ongevallen.*

De als bijlage A aan dit verslag toegevoegde staat geeft een overzicht van het aantal aangiften van ongevallen, dat in het jaar 1904 uit de verschillende deelen des Rijks inkwam, onder bijvoeging van het aantal ongevallen, dat ultimo December 1903 nog in behandeling was. Bijlage B geeft eene graphische voorstelling der stijging van het aantal ongevallen.

Zooals in het vorige jaarverslag werd vermeld, konden de zaken na de uitbreiding van het corps agenten in den loop van 1903 en door de meerdere routine der ambtenaren vlugger worden afgedaan dan aanvankelijk het geval was. Indien overigens in 1904, vooral in het eerste gedeelte des jaars, de afdoening nog niet steeds zoo spoedig kon geschieden als in het belang van getroffenen wenschelijk zoude zijn geweest, was dit voornamelijk daaraan toe

te schrijven, dat de vermeerdering van het aantal administratieve ambtenaren en agenten geen gelijken tred kon houden met de stijging van het aantal ingekomen aangiften. Na de indiensttreding van meer personeel op 16 September verbeterde de toestand aanmerkelijk.

Hoewel onnauwkeurige invulling der formulieren in 1904 minder voorkwam dan in het voorafgaande jaar, kwam het nog voor, dat aangifte-formulieren ter betere invulling of onderteekening werden teruggezonden. Ook was wederom in zeer vele gevallen na ontvangst van het proces-verbaal een nader onderzoek noodig, omdat de verstrekte gegevens òf onvoldoende waren òf onjuist voorkwamen. Dit zijn oorzaken van vertraging, die steeds in meerdere of mindere mate zullen blijven voorkomen.

§ 2. *De vaststelling, toekenning en betaalbaarstelling der schadeloosstellingen.*

Gedurende 1904 werd aan 3813 personen ingevolge artikel 67 der wet, voorloopig rente verleend en aan 631 personen eene geregelde uitkeering (rente) ingevolge artikel 21 der wet, deels als voortzetting van eene voorafgaande voorloopige rente, deels, zonder dat eene voorloopige rente vorafging.

Bij de betaalbaarstelling der schadeloosstellingen werd als regel aangenomen, dat rente aan minderjarige getroffenen zelf betaalbaar wordt gesteld, doch aan minderjarige kinderen van getroffenen ten name van hun wettelijken vertegenwoordiger.

Voor het eerst moest in dit jaar uitvoering worden gegeven aan de bepalingen, gemaakt voor het geval, dat eene ingevolge artikel 23, 2º., rentetrekkende weduwe een opvolgend huwelijk sluit.

Bij de berekening der afkoopsom bedoeld bij art. 25 der wet deed zich de vraag voor, of als jaarrente moest worden beschouwd het 309-voud van de ingevolge de bepaling van artikel 24, sub *a*, *vast te stellen* rente van 30 % van het dagloon, dan wel hetzelfde veelvoud van het ingevolge artikel 27, 2de lid, op een lager percentage van het dagloon *toegekende* rente.

In het eerste geval zou het bedrag der afkoopsom onafhankelijk zijn van den tijd, verloopen tusschen den aanvang der rente en den datum van het hertrouwen der rentetrekster; in het tweede geval echter zou het bedrag der afkoopsom tengevolge van het overlijden van kinderen of het bereiken van den 16-jarigen leeftijd kunnen stijgen naar gelang het aantal rentetermijnen, dat vóór den datum van het hertrouwen is verloopen, grooter is.

Uit billijkheidsoogpunt en ook in verband met de wijze, waarop bij de bepalingen van het Koninklijk besluit van 21 November 1902 (*Staatsblad* nº. 200) bij de berekening van het ingevolge artikel 55 te storten pand en van de ingevolge artikel 54 te betalen contante waarde, met de afkoopsom bij hertrouwen wordt rekening gehouden, waarbij n.l. als jaarrente werd aangemerkt het 309-voud van de vastgestelde rente van 30 % van het dagloon, besloot het Bestuur voor het bepalen der afkoopsom dezelfde handelwijze te volgen.

Onderstaande tabel geeft een overzicht over 1904 van de letsels, welke blijvende invaliditeit tengevolge hadden en van de gevallen, waarin al of niet rente werd toegekend.

Aantal gevallen.	Letsel van:	Aantal gevallen, waarin geen uitkeering werd verleend.	Aantal gevallen, waarin wel uitkeering werd verleend.
104	vingers rechts	12	92
125	„ links	31	94
3	beide handen eenige vingers	—	3
27	rechterhand	1	26
27	linkerhand	—	27
45	rechterarm	—	45
24	linke arm	—	24
3	teenen	1	2
20	rechtervoet	—	20
16	linkervoet	—	16
42	rechterbeen	1	41
30	linkerbeen	—	30
5	rechterknie	—	5
8	linkerknie	—	8
63	rechteroog	—	63
62	linkeroog	—	62
1	breuken	—	1
4	gehoor	—	4
78	diverse letsels	—	78
687		46	641

Het verschil tusschen het aantal getroffenen, aan wie eene rente volgens artikel 21 der wet werd toegekend (631) en het aantal gevallen, waarin uitkeering geschiedde volgens bovenstaande tabel, wordt verklaard door de omstandigheid, dat verschillende van die getroffenen meer dan één in den staat vermeld letsel hadden.

Tot op 31 December 1904 werden in de ziekenhuizen voor rekening der Bank verpleegd 1741 getroffenen, met een gezamenlijk aantal van 49 562 verpleegdagen.

In inrichtingen voor ooglijders werden 127 getroffenen, met een totaal van 2748 verpleegdagen, verpleegd.

In inrichtingen voor medico-mechanische behandeling en voor heilgymnastiek werden 411 getroffenen, met 14 714 behandelingsdagen, behandeld, terwijl bovendien velen onder behandeling van ortopaedische heilgymnasten en masseurs werden gesteld.

Slechts van twee inrichtingen voor zenuwlijders werd in 16 gevallen gebruik gemaakt.

Het totaal der aangiften over 1904, ...	49 542,
vermeerderd met de op 1 Januari 1904 nog in behandeling zijnde aangiften over 1903	1 565
te zamen	51 107,

gaf aanleiding tot schadeloosstelling in 45 902 gevallen; 2082 gevallen waren op 31 December 1904 nog in behandeling, zoodat in 3123 gevallen, zijnde ruim 6 %, geene schadeloosstelling werd toegekend.

Een staat, bij dit verslag als bijlage C gevoegd, geeft een gespecificeerd overzicht van de verschillende soorten van schadeloosstellingen, die werden toegekend.

Van de 3123 gevallen, waarin ambtshalve geene schadeloosstelling werd toegekend, richtten de belanghebbenden in 815 gevallen zich krachtens artikel 68 der wet tot het Bestuur der Bank, met het verzoek, alsnog schadeloosstelling toe te kennen.

Meermalen werd dan, als de aanvraag er aanleiding toe gaf, een nieuw onderzoek ingesteld. Slechts op eene aanvrage als bedoeld in artikel 68 werd eene geregelde uitkeering, rente genaamd, toegekend.

In de overige 814 gevallen volgden afwijzende beschikkingen ex artikel 69, 2de lid, die hierop gegrond waren, dat in:

601 gevallen het letsel niet gebleken was het gevolg van een ongeval te zijn;
87 „ het bedrijf niet verzekeringsplichtig was;
19 „ het ongeval niet was overkomen in verband met de uitoefening van het verzekeringsplichtig bedrijf van den werkgever (n.l. wanneer meerdere bedrijven worden uitgeoefend, waarvan het eene verzekeringsplichtig is en het andere niet);
71 „ het ongeval niet was overkomen in verband met de uitoefening van het bedrijf;
25 „ de getroffene geen kostwinner was, in den zin der wet, van den aanvrager;
8 „ de getroffene geen werkman was;
3 „ het ongeval buiten Nederland in eene buiten Nederland gevestigde onderneming plaats had.

In 241 gevallen werden aanvragen tot het Bestuur gericht om schadeloosstelling tot een hooger bedrag of voor een langeren duur dan zij werd toegekend.

In 16 gevallen werd om geldelijke schadeloosstelling gevraagd, nadat enkel geneeskundige behandeling was verleend.

HOOFDSTUK V.

FINANCIEEL OVERZICHT.

§ 1. *Rekening-courant met het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegraphie.*

De ontvangsten van de gezamenlijke postkantoren bedroegen in 1904 f 2 473 862,18, gespecificeerd als volgt:

Premiën .... f 1 257 451,54½
Aandeel in de administratiekosten, artikelen 54 (1) en 55 (1) 175 791,10½

Terugbetaalde schadeloosstellingen, artikelen 54 (2) en 55 (2)	f	881 142,34
Contante waarden, artikel 54 (3)		155 268,22½
Terugbetaalde schadeloosstellingen, artikel 110		3 508,23
Diversen		700,73½
Totaal	f	2 473 862,18

De uitgaven bedroegen f 1 808 714,28, gespecificeerd als volgt:

Schadeloosstellingen	f 1 594 462,29	
Administratiekosten	188 750,35	
Premiebetaling (artikel 108)	5 959,42½	
Premie-restitutiën	19 533,88	
Diversen	8,33½	
		1 808 714,28
Saldo ten bate der Bank		f 665,147,90

De afrekening van voor- en nadeelige saldi heeft maandelijks plaats.

In het geheel werd ter beschikking van de Bank gesteld	f 675 167	
terwijl door haar werd betaald	82 568	
		592 599,00
zoodat de Bank op 31 December 1904 nog te vorderen had als saldo over 1904		f 72 548,90

Op 31 December 1903 had de Bank nog te vorderen als saldo over Februari/December 1903	f 67 197,73
welk bedrag in den loop van 1904 wegens geregelde verschillen over het jaar 1903 nog verhoogd werd met	49,51½
	f 67 247,24½
Op rekening van dit bedrag werd in 1904 betaald	67 217,25
zoodat de Bank op 31 December 1904 nog te vorderen had als saldo over 1903	f 29,99½

De totale vordering op het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegraphie op 31 December 1904 bedroeg dus:

saldo 1903	f 29,99½
saldo 1904	72 548,90
Totaal	f 72 578,89½

De volgende specificaties geven een vergelijkend overzicht van de ontvangsten en uitgaven der Posterijen voor rekening der Rijksverzekeringsbank over de jaren 1903 (11 maanden) en 1904.

Ontvangsten.

Omschrijving.	1903.	1904.	Meer in 1904.
Premiën	f 674 361,87^5	f 1 257 451,54^5	f 583 089.67
Aandeel in de administratiekosten, artikelen 54 (1) en 55 (1)	—	175 791,10^5	175 791,10^5
Terugbetaalde schadeloosstellingen, artikelen 54 (2) en 55 (2)	151 363,70	881 142.34	729 778.64
Contante waarden artikel 54 (3)	47 818,07^5	155 268.22^5	107 450.15
Terugbetaalde schadeloosstellingen artikel 110. . . .	1 991.38^5	3 508.23	1 516.84^5
Diversen	319,61^5	700,73^5	381,12
Totaal . . .	f 875 854,65	f 2 473 862,18	f 1 598 007.53

Uitgaven.

	1903.	1904.	Meer in 1904.	Minder in 1904.
Schadeloosstellingen . .	f 683 732.40^5	f 1 591 462.29	f 910 729,88^5	—
Administratiekosten . .	108 675.62	188 750.35	80 074,73	—
Premiebetaling art. 108	14 410,92^5	5 959,42^5	—	f 8 451.50
Premierestitutiën . . .	1 753.52	19 533 88	17 780,36	—
Diversen	34.93^5	8.33^5	—	26,60
Totaal . . .	f 808 607 40^5	f 1 808 714,28	f 1 008 584,97^5	f 8 478,10

§ 2. *Aandeel van risico-dragende werkgevers, naamlooze vennootschappen en rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen in de toegekende schadeloosstellingen.*

Het opmaken der maandelijksche afrekeningen werd zooveel mogelijk bespoedigd, zoodat reeds in den loop van Maart 1905 de afrekening over de in de maand December 1904 betaalde schadeloosstellingen aan de risico-dragende werkgevers, naamlooze vennootschappen en vereenigingen kon worden toegezonden. De betaling van het verschuldigde — gemiddeld meer dan f 90 000 's maands — had ook dit jaar weder, zonder eenig bezwaar, vóór of op de door het Bestuur aangewezen dagen plaats.

Het geheele jaar door kwamen nog rekeningen in wegens in 1903 verleende genees- en heelkundige hulp. Ook deze kosten werden, waar dit noodig was, op de risico-dragende werkgevers, naamlooze vennootschappen en vereenigingen verhaald. Eenige eigen-risico-dragende gemeenten, waarvan in de laatste helft van het jaar eveneens dergelijke kosten in rekening werden gebracht, waren van meening dat zij, met het oog op artikel 228 der Gemeentewet, in verband met de wet van 8 November 1815 (*Staatsblad* n°. 51), waarin wordt bepaald dat alle pretentiën ten laste van eenig jaar vóór of op den laatsten Juni van het volgende jaar moeten worden ingediend, niet meer tot verevening dezer bedragen konden overgaan, zijnde de vorderingen der Bank, krachtens het aangehaalde wetsartikel, verjaard.

Het Bestuur der Bank achtte dit standpunt niet juist; het was van gevoelen, dat de hierbedoelde kosten, onafhankelijk van de vraag in welk jaar de genees- of heelkundige hulp werd verleend, moesten worden beschouwd als eene vordering op de gemeenten over het jaar 1904, wijl de verplichting tot restitutie aan de Bank dezer schadeloosstellingen eerst ontstond, nadat door de Bank de betaling was geschied en door het Bestuur, krachtens artikel 54, sub 2, der Ongevallenwet, het tijdstip was bepaald, waarop de terugbetaling moest plaats hebben.

De gemeenten legden zich bij de zienswijze van het Bestuur neer en betaalden de in rekening gebrachte kosten. Eén harer maakte echter de opmerking, dat zij zich wel voorshands wilde neerleggen bij de meening, dat deze schadeloosstellingen tot eene vordering aanleiding gaven in het jaar, waarin de betaling plaats had, maar zich niet konden vereenigen met het beroep van het bestuur op den in artikel 54 der wet genoemden termijn, aangezien dit geen aanvangstermijn was, maar een eindtermijn, en de stelling, dat eene vordering eerst zou ontstaan, nadat die termijn door het Bestuur was bepaald, de déchéance bepalingen der wet van 1815 krachteloos zou maken.

Van de zijde van het Bestuur werd, onder handhaving van het ingenomen standpunt, betuigd, dat in elk geval dit verschil van gevoelen practisch tot geen bezwaar aanleiding zou geven, daar het in rekening brengen der bedoelde schadeloosstellingen altijd geschiedt binnen het half jaar na de betaling, zoodat dit blijkbaar gevreesde geval, dat zoodanig in rekening brengen zou kunnen geschieden nà 30 Juni van het jaar, volgende op dat, waarin de betaling plaats had, zich nimmer zou voordoen.

Eene gelijksoortige quaestie rees met een der Departementen van Algemeen Bestuur, dat eigen risico draagt, naar aanleiding van eene bemerking der Algemeene Rekenkamer, dat uit een der toegezonden maandelijksche afrekeningen niet bleek, op welk der dienstjaren 1903 en 1904 de daarop voorkomende kosten van genees- en heelkundige behandeling betrekking hadden, zoodat niet kon worden nagegaan, of terecht ten laste der loopende begrooting verevening dezer kosten was aangevraagd. Het Departement wendde zich eveneens tot het Bestuur met het verzoek,

het in rekening gebrachte bedrag te willen splitsen naar de jaren, waarin de genees- en heelkundige behandeling werd verleend. Aan dit verzoek werd voldaan, maar tevens werd ten aanzien der hierbedoelde kosten het hierboven besproken standpunt van het Bestuur uiteengezet. Daarop kwam de mededeeling in, dat de Algemeene Rekenkamer zich bij nadere overweging met het door het Bestuur ingenomen standpunt kon vereenigen, en zij dus voortaan splitsing der bedragen naar de dienstjaren niet meer noodig achtte.

Werd in het vorig verslag gesproken over een verschil van gevoelen, gerezen tusschen eene der risico-dragende naamlooze vennootschappen en het Bankbestuur, over de vraag, of eene uitkeering in zake een ongeval, waarvan later in hoogste instantie werd uitgemaakt, dat het geen ongeval was in den zin der wet, door de naamlooze vennootschap al of niet moest worden betaald, ook dit jaar openbaarde zich een soortgelijk meeningsverschil tusschen het Bankbestuur en eene risico-dragende maatschappij, eveneens naar aanleiding van eene uitspraak van den Centralen Raad van Beroep. Het Bestuur had n.l. schadeloosstelling toegekend aan een getroffene. De Maatschappij, aan welke het afschrift, in artikel 69 der wet bedoeld, werd toegezonden, kwam in beroep, bewerende, dat de getroffene geen werkman, maar werkgever was, en dus geen recht op schadeloosstelling had. De Raad van Beroep wees den eisch der Maatschappij af, maar de hoogere rechter stelde haar in het gelijk. Inmiddels waren door het Bestuur der Bank uitkeeringen gedaan, welke op grond van artikel 76 der wet niet konden worden teruggevorderd en door het Bestuur aan de Maatschappij werden in rekening gebracht. De Maatschappij kwam hiertegen op; zij beweerde, dat in het risico, hetwelk zij droeg van de verzekering der werklieden van den werkgever, in wiens dienst de getroffene geacht was te zijn, niet was begrepen het risico van de verzekering van personen, die niet tot deze werklieden behoorden. Aan den anderen kant achtte het Bestuur het met de billijkheid in strijd, dat ten laste der Bank, d. w. z. ten laste der werkgevers, bij haar aangesloten, zouden komen uitkeeringen, die, als zij terecht waren verleend, niet te hunnen laste zouden zijn. Geen oplossing wetende voor de quaestie, wendde het Bestuur zich tot de Regeering, die aan het einde des jaars haar gevoelen in deze nog niet had medegedeeld.

§ 3. *Zekerheidsstellingen ex artikel 52.*

De panden, door de naamlooze vennootschappen en vereenigingen, ingevolge artikel 52, gestort, moesten in den loop van het jaar worden verhoogd. Uit de loonlijsten bleek n.l., dat de juiste loonbedragen, door de bij deze risico-dragende lichamen aangesloten werkgevers over het jaar 1903 uitbetaald, belangrijk hooger waren dan de globale opgave, waarop de berekening der panden gegrond was.

Door het Bestuur werd deswege eene vermeerdering dier panden aangevraagd tot een gezamenlijk bedrag van f 356 000, het-

welk in effecten werd gestort. De bedragen van de panden, gesteld door werkgevers die zelve het risico der verzekering droegen, bleven onveranderd.

De gezamenlijke nominale waarde der tot 31 December 1904 in pand gegeven fondsen beliep f 2 599 550, terwijl de waarde der fondsen, berekend overeenkomstig de bepalingen van het Koninklijk besluit van 5 December 1902 (*Staatsblad* n°. 206), zooals dit is gewijzigd bij Koninklijk besluit van 14 October 1903 (*Staatsblad* n°. 271), op dien datum f 2 420 412,69 bedroeg.

§ 4. *Contante waarden van renten.*

Van eigen-risico-dragende werkgevers werd in dit jaar een bedrag van f 155 268,22½ ontvangen, als contante waarde van definitief toegekende renten. Aan de risico-dragende naamlooze venoootschappen en vereenigingen . werden panden aangevraagd voor een gezamenlijk bedrag van f 1 477 909,53, zijnde de contante waarde der te hunnen laste komende definitieve renten. Van de in 1903 aangevraagde panden was bovendien op 31 December van dat jaar voor een bedrag van ongeveer f 40 000 nog niet gestort. Evenals het vorige jaar werden ook ditmaal uitsluitend effecten in pand gegeven tot eene gezamenlijke nominale waarde van f 1 613 750. De waarde dezer fondsen, berekend volgens de daaromtrent geldende wettelijke bepalingen, bedraagt f 1 495 530,56. Daar er tusschen aanvrage en storting natuurlijk een zekere termijn verloopt, was aan eene aanvrage om pand, welke in December 1904 plaats had, op den 31sten dier maand nog geen gevolg gegeven.

Bij deze en de voorgaande § behooren de bijlagen D, E en F.

§ 5. *Administratiekosten.*

De administratiekosten waren dit jaar aanmerkelijk hooger dan in het voorafgaande jaar; zij bedroegen f 663 863,30, tegen f 427 803,99 over 1903. Van dit bedrag werd krachtens artikel 93, 2de alinea, ten laste van het Rijk gebracht f 192 700,43, tegen f 144 068,23½ over 1903, zoodat de administratiekosten, te dragen door de Bank, de naamlooze vennootschappen of de rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen en werkgevers (art. 52) f 471 162,87 bedroegen, tegen f 283 715,75½ over 1903.

De stijging dezer kosten was in hoofdzaak een gevolg van de aanstelling van nieuw, zoowel los als vast personeel; de posten: bezoldiging vaste ambtenaren; bezoldiging hulppersoneel; aanschaffing meubilair; bureaubehoeften; huur, verbouwing, onderhoud, verwarming, verlichting, enz., van gebouwen ten dienste der administratie, waren respectievelijk f 97 224,39, f 47 774,99, f 10 274,89½, f 3521,35½ en f 19 012,30 hooger dan in 1903.

De post D. I *c*, Diversen is belangrijk hooger, omdat gratificatiën tot een bedrag van f 13 680,50 wegens buitengewone avondwerkzaamheden zijn toegekend.

Het aandeel, dat de risico-dragende werkgevers, naamlooze vennootschappen en vereenigingen in de kosten van 1904 moeten dragen, kon nog niet met volkomen zekerheid bepaald worden.
Wel kan het volgende globaal berekend overzicht gegeven worden.

Het aandeel in de administratiekosten te betalen door de werkgevers, die eigen risico dragen, bedraagt	f	41 098,58
Met vrij groote nauwkeurigheid kan het aandeel in de administratiekosten bepaald worden voor:		
de Centrale Werkgevers-Risico-Bank	op	66 000,00
de Eerste Onderlinge Aannemers Verzekering-Maatschappij	,,	23 500,00
de Verzekerings- en Herverzekeringsbank „Nova"	,,	29 000,00
de Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen	,,	7 500,00
den Bond van Nederlandsche Schilderspatroons	,,	4 500,00
De berekeningen omtrent de overige drie Maatschappijen kunnen globaal geraamd worden voor de:		
Nieuwe Eerste Nederlandsche	,,	60 000,00
Nationale Werkgevers Verzekeringsbank tegen Ongevallen	,,	29 000,00
Ongevallenverzekering-maatschappij „Fatum"	,,	15 000,00
In het geheel zal dus de bijdrage in de administratiekosten geraamd kunnen worden.........	,,	f 275 000,00

Eene specificatie der administratiekosten is als bijlage G bij dit verslag gevoegd.

§ 6. *Kas en beleggingen.*

Hoewel op beperkte schaal, kon in den loop van het jaar een begin worden gemaakt met de belegging der beschikbare gelden der Bank. In overleg met en onder goedkeuring van de Commis-

sie, in artikel 92 der wet bedoeld, werden door het Bestuur achtereenvolgens aangekocht:

f 25 000	nominaal	4 %	Pandbrieven	Algemeene Hypotheekbank.
25 000	„	4 %	„	Hypotheekbank v. Nederland.
25 000	„	4 %	„	Eerste Nederlandsche Hypotheekbriefbank.
25 000	„	4 %	„	Westlandsche Hypotheekbank.
25 000	„	4 %	„	Mij. voor Hypothecair crediet in Nederland.

Om te allen tijde in de behoeften van den loopenden dienst te kunnen voorzien, moest worden zorg gedragen, dat steeds een voldoend bedrag ter beschikking van het Bestuur bij den kassier der Bank, de Nederlandsche Bank, aanwezig was. Bedroeg het beschikbaar saldo meer dan dadelijk noodig was, dan werd dat meerdere, met vergunning van bovenbedoelde Commissie, tijdelijk op prolongatie uitgezet. In het geheel werd aan rente gekweekt eene som van f $8021,07\frac{1}{2}$, zijnde $3\,{}^{587011}/_{3015375}$ % 's jaars van het belegde kapitaal. Volgens de artikelen 54 en 55 der wet moet dit percent over het jaar 1905 worden gebruikt bij de berekening van de contante waarden van de renten, in 1905 vastgesteld, welke als afkoopsom moeten worden gestort of waarvoor pand moet worden gegeven.

Van het voorschot, groot f 300 000, krachtens artikel 93 der wet door den Staat aan de Bank verleend, werd een bedrag van f 225 000 terugbetaald.

§ 7. *Schadeloosstellingen.*

A. De kosten van genees- en heelkundige behandeling (artikel 19 der wet) bedragen	—	—	f 494 098,92
waarvan reeds betaald in 1904 . .	—	f 241 343,93	
terwijl op 31 December 1904 nog betaald moest worden	—	252 754,99	
te zamen . . .	—	f 494 098,92	
Transporteeren	—	f 494 098,92	f 494 098,92

Transport	—	f 494 098,92	f 494 098,92
Hiervan komt ten laste van:			
a. de werkgevers, die zelf het in artikel 52 der wet bedoelde risico dragen	f 24 932,41⁵		
b. de naamlooze vennootschappen of vereenigingen, waarop een dusdanig risico is overgedragen	305 931,19⁵		
		330 863,61	
zoodat voor rekening van de Rijksverzekeringsbank blijft	—	f 163 235,31	
B. De toegekende tijdelijke uitkeeringen (artikel 20 der wet) bedragen .	—	—	702 391,70⁵
waarvan reeds betaald in 1904 . .	—	f 666 024,33	
terwijl op 31 December 1904 nog betaald moest worden	—	36 367,37⁵	
te zamen . . .	—	f 702 391,70⁵	
Hiervan komt ten laste van:			
a de werkgevers, die zelf het in artikel 52 der wet bedoelde risico dragen	f 46 143,14		
b. de naamlooze vennootschappen of vereenigingen, waarop een dusdanig risico is overgedragen	455 392,98		
		501 536,12	
zoodat voor rekening van de Rijksverzekeringsbank blijft	—	f 200 855,58⁵	
C. De toegekende renten wegens geheele of gedeeltelijke ongeschiktheid (artikelen 21 en 67 der wet) bedragen	—	—	377 519,43⁵
waarvan reeds betaald in 1904 . .	—	f 358 765,52⁵	
terwijl op 31 December 1904 nog betaald moest worden	—	18 753,91	
te zamen . . .	—	f 377 519,43⁵	
Hiervan komt ten laste van:			
a. de werkgevers, die zelf het in artikel 52 der wet bedoelde risico dragen (voorloopige rente artikel 67). . . .	f 16 214,89	—	
Transporteeren	f 16 214,89	f 377 519,43⁵	f 1 574 010,06

Transport	f 16 214,89	f 377 519,43^{5}	f 1 574 010,06
. de naamlooze vennootschappen of vereenigingen, waarop dusdanig risico is overgedragen (rente artikelen 21 en 67)	235 923,43		
		252 138,32	
zoodat voor rekening der Rijksverzekeringsbank blijft	—	f 125 381,11^{5}	
te splitsen in:			
a. renten, toegekend aan werklieden, door een ongeval getroffen, in dienst van bij de Bank aangesloten werkgevers	f 119 460,44		
b. definitieve renten, toegekend aan werklieden, door een ongeval getroffen, in dienst van werkgevers, die zelf het risico dragen.	5 920,67^{5}		
D. De suppletie-uitkeeringen in verband met het behandelde in de vergadering der Tweede Kamer der Staten-Generaal van 17 December 1903, toegekend aan de in artikel 8 der wet bedoelde getroffenen, bedragen . . .	—	—	19 112,75
waarvan betaald in 1904.	—	f 19 051,44	
terwijl op de voor de betaling aangewezen postkantoren nog afgehaald moet worden.	—	61,31	
Hiervan komt ten laste van:			
a. de werkgevers, die zelf het in artikel 52 der wet bedoelde risico dragen	193,53		
b. de naamlooze vennootschappen of vereenigingen, waarop een dusdanig risico is overgedragen	12 607,07		
		12 800,60	
zoodat voor rekening der Rijksverzekeringsbank blijft	—	f 6 312,15	
Transporteeren	—	—	f 1 593 122,81

Transport	—	—	f 1 593 122,81
E. De toegekende begrafeniskosten (artikel 23, sub 1, der wet) bedragen	—	—	12 419,53^{5}
waarvan reeds betaald in 1904 . .	—	f 10 960,75	
terwijl op 31 December 1904 nog betaald moest worden	—	1 458,78^{5}	
te zamen . . .	—	f 12 419,53^{5}	
Hiervan komt ten laste van:			
a. de werkgevers, die zelf het in artikel 52 der wet bedoelde risico dragen	f 1 202,43^{5}		
b. de naamlooze vennootschappen of vereenigingen, waarop dusdanig risico is overgedragen	7 126,25^{5}		
		8 328,69	
zoodat voor rekening der Rijksverzekeringsbank blijft	—	f 4 090,84^{5}	
F. De toegekende renten aan nagelaten betrekkingen (artikel 23, sub 2, der wet) bedragen.	—	—	72 403,91^{5}
waarvan reeds betaald in 1904 . .	—	f 70 142,00^{5}	
terwijl op 31 December 1904 nog betaald moest worden	—	2 261,91	
te zamen . . .	—	f 72 403,91^{5}	
Hiervan komt ten laste van:			
de naamlooze vennootschappen of vereenigingen, waarop een risico als bedoeld in artikel 52 der wet is overgedragen	—	44 044,65	
zoodat voor rekening der Rijksverzekeringsbank blijft	—	f 28 359,26^{5}	
te splitsen in:			
a. renten, toegekend aan nagelaten betrekkingen van werklieden, door een ongeval getroffen in dienst van bij de Bank aangesloten werkgevers . . .	f 21 266,34		
Transporteeren	f 21 266,34	—	f 1 677 946,26

Transport	f 21 266,34	—	f 1 677 946,26
b. renten, toegekend aan nagelaten betrekkingen van werklieden, door een ongeval getroffen, in dienst van werkgevers, die zelf het risico dragen . .	7 092,92^5		
G. In vijf gevallen werd een afkoopsom toegekend als bedoeld in artikel 25 der wet tot een totaal bedrag van. .	—	—	1 727,31
Hiervan komt ten laste van een rechtspersoonlijkheid bezittende vereeniging, op welke een risico als bedoeld in artikel 52 der wet is overgedragen een som van	290,46		
zoodat voor rekening der Rijksverzekeringsbank blijft	1 436,85		
Totaal bedrag der toegekende schadeloosstellingen	—	—	f 1 679 673,57
waarvan ten laste van:			
a. de werkgevers, die zelf het in artikel 52 der wet bedoelde risico dragen	—	f 88 686,41	
b. de naamlooze vennootschappen of vereenigingen, waarop dusdanig risico is overgedragen	—	1 061 316,04	
			1 150 002,45
zoodat ten laste der Rijksverzekeringsbank blijft.	—	—	f 529 671,12
te splitsen in:			
a. schadeloosstellingen, toegekend aan werklieden, door een ongeval getroffen, in dienst van bij de Bank aangesloten werkgevers.	516 657,52		
b. schadeloosstellingen, toegekend aan werklieden, door een ongeval getroffen, in dienst van werkgevers, die zelf het risico dragen.	13 013,60		

Zooals uit bovenstaande cijfers (sub *a*) blijkt, bedragen de kosten van genees- en heelkundige hulp f 494 098,92. In dit bedrag zijn opgenomen de nota's van ziekenhuizen, geneeskundigen, enz., welke betrekking hebben op 1904, voor zooveel deze op 30 April 1905 waren ingediend.

Bij de verificatie der declaratiën van apothekers en apotheekhoudende geneeskundigen werd nu en dan gestuit op bezwaren,

voortspruitende uit de weigerachtigheid van sommigen, om hunne rekeningen te specificeeren. Hun bezwaar, dat overigens blijkbaar door de meerderheid der apothekers niet gedeeld werd, was gegrond op artikel 12 der wet van 1 Juni 1865 (*Staatsblad* n°. 61), gewijzigd bij de wet van 15 April 1886 (*Staatsblad* n°. 64), dat verbiedt afschrift van recepten te geven aan andere dan de daar genoemde personen. (1)

In de cijfers, sub C, komt ter verduidelijking eene splitsing voor, die in het verslag over het vorig jaar niet is gemaakt. Van de toegekende renten ad f 377 519, 43½, is namelijk aan werkgevers, die zelf het risico dragen, uitsluitend een bedrag aan voorloopig toegekende renten ad f 16 214,89 in rekening gebracht, terwijl de definitieve rente, eveneens toegekend aan werklieden, verzekerd voor rekening van deze werkgevers, voorkomt onder hetgeen blijft ten laste der Bank, aangezien de werkgevers wel van deze renten de contante waarde als afkoopsom hebben gestort, doch de Bank de loopende renten blijft betalen. Dit bedrag nu, ad f 5920,67½, is thans afzonderlijk genoemd.

Aan nagelaten betrekkingen van getroffenen werd in dit jaar geen voorloopige rente toegekend. Diensvolgens komen de termijnen van rente, toegekend aan nagelaten betrekkingen van werklieden, getroffen in dienst van werkgevers, die zelf het risico dragen, geheel ten laste der Bank, daar deze werkgevers door het storten van de in artikel 54, sub 3, bedoelde contante waarden, ook van de betaling dezer termijnen zijn vrijgesteld. Dit bedrag, ad f 7092,92½, vindt men onder F afzonderlijk vermeld.

De som van beide bedragen vindt men ook bij de splitsing van het totaal bedrag der schadeloosstellingen vermeld.

Bijlage H geeft de verkorte proefbalans.

Voor eene vergelijking met het vorige jaar worde bijlage I geraadpleegd.

§ 8. *Premiën.*

Aan premiën is in dit jaar ontvangen f 1 237 917,66½. Om het bedrag der premie, over het jaar 1904 verschuldigd, te bepalen, moet van dit bedrag worden afgetrokken eene som van ± f 350 000, in dit jaar ontvangen als premie over 1903, doch aan den anderen kant daarbij gevoegd moeten worden dat gedeelte der premieontvangst van 1905, hetwelk op 1904 betrekking heeft. Daar dit gedeelte eerst kan worden bepaald wanneer de ontvangsten der postkantoren tot en met de maand Juni 1905 bekend zijn, en de berekening dan nog uit den aard der zaak onzuiver moet zijn, is zij achterwege gebleven.

---

(1) Ook om aan die bezwaren te gemoet te komen, werd een wetsontwerp aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangeboden, dat geworden is de wet van 5 Juni 1905 (*Staatsblad* n°. 157) tot nadere wijziging van de wet van 1 Juni 1865 (*Staatsblad* n°. 61)

HOOFDSTUK VI.

DE OVERGANGSBEPALINGEN. (Artt. 108—110 der wet.)

Het aantal polissen, waarvan de premiebetaling volgens het bepaalde bij artikel 108 der Ongevallenwet 1901 aan de Rijksverzekeringsbank werd overgedragen, bedroeg op 1 Januari 1904 129. In den loop van het jaar 1904 vervielen er 29, zoodat op 1 Januari 1905 nog 100 polissen ten laste der Rijksverzekeringsbank loopende waren.

Aan premie werd over het jaar uitbetaald een bedrag van f 5959,42½ terwijl over hetzelfde tijdvak aan schadeloosstellingen van de maatschappijen werd ontvangen een bedrag van f 3508,23.

HOOFDSTUK VII.

DE TOEPASSING EN DE WERKING DER ONGEVALLENWET 1901.

§ 1. *De formaliteiten, verbonden aan de risico-overdracht en de bedrijfsaangifte.*

Van de werkgevers, die ingevolge art. 52 der wet verzochten te worden toegelaten tot risico-overdracht, hadden weer velen blijkbaar niet bedacht, dat afwijkingen in den naam, in hun request vermeld, van dien, waaronder vroeger de bedrijfsaangifte plaats had, tot groote administratieve moeilijkheid moest leiden. Zoo kwam het, gelijk in het vorige jaar, herhaaldelijk voor, dat het verzoek uitging van een der firmanten eener vennootschap onder firma, een beheerend vennoot of een directeur eener naamlooze vennootschap, zonder dat in het request vermeld stond, in welke qualiteit de aanvrager optrad, terwijl mede in de benaming der bedrijven en in de aanduiding der plaats van uitoefening dikwijls de vereischte eenheid tusschen aangifte en request ontbrak.

Dat hierdoor, in verband met den grooten spoed, die in den aanvang bij het adviseeren op deze requesten door het Bestuur der Bank moest worden betracht, dikwijls niet voldoende tot klaarheid kwam, op welke bedrijfsaangifte het verzoekschrift sloeg, en dientengevolge sommige werkgevers ten onrechte werden beschouwd als te zijn aangesloten bij de Bank of omgekeerd, ligt voor de hand. Na ontdekking der gemaakte fouten, wat uit den aard der zaak slechts langzamerhand geschiedde, waren vaak nieuwe beschikkingen noodig, hetgeen veel arbeid kostte.

Verder bleek, dat enkele werkgevers tot tweemaal, soms driemaal toe, aangifte hadden gedaan van hetzelfde bedrijf, terwijl in andere gevallen slechts ééne aangifte werd ingeleverd voor meerdere, van elkander geheel onafhankelijke bedrijven van denzelfden werkgever.

Ook de splitsing der ondernemingen in betalingsgroepen met verschillende vervaldagen naar de letters, waarmede de namen der werkgevers aanvangen, leverde moeilijkheden op.

Behalve dat de namen der werkgevers op de aangifte-formulie-

ren dikwijls zeer onduidelijk waren geschreven, waarvan het gevolg was, dat verkeerde vervaldagen werden aangewezen, moesten de vervaldagen in den loop eener betalingsperiode dikwijls worden gewijzigd, als gevolg van overdracht ten name van een anderen werkgever, omzetting der onderneming in eene naamlooze vennootschap enz., terwijl telkens ook nieuwe beschikkingen ter uitvoering van de artikelen 37 en 53 moesten worden genomen. In dergelijke gevallen toch zijn de werkgevers verplicht opnieuw aangifte te doen en eventueel opnieuw toestemming tot risico-overdracht aan te vragen. Herhaaldelijk bleek, dat de bedoelde verplichting den werkgevers niet bekend was, en dat vrij algemeen de meening bestond, dat de eenmaal verleende risico-overdracht van kracht bleef, ook als de werkgever b.v. door overdracht der zaak of hare omzetting in eene vennootschap was veranderd. Daar het in zoodanige gevallen dikwijls van het toeval afhing (het voorkomen van een ongeval, een bezoek van den agent of een of ander schrijven van den werkgever), wanneer het Bestuur kennis kreeg van de voorgevallen wijziging, kon het voorkomen, dat eene risico-overdracht reeds geruimen tijd was vervallen, eer dit bekend was en de werkgever dus, zonder dit te weten, weder bij de Bank was aangesloten. Deze toestand van onzekerheid was lastig voor de administratie zoowel van de Bank als van de Maatschappijen, terwijl bij de werkgevers de achterna verkregen wetenschap, dat zij niet bij de Maatschappij hunner keuze verzekerd waren geweest, maar daartoe opnieuw een request moesten indienen, veel ontevredenheid wekte.

Hoewel door het Bestuur steeds alles in het werk werd gesteld, om de requesten van risico-overdracht zoo spoedig doenlijk van advies te voorzien, was het meestal toch niet mogelijk door afdoening vóór het einde van de maand waarin ze in handen van het Bestuur werden gesteld, te bevorderen, dat met ingang van de daarop volgende maand de overdracht haar beslag kreeg. Bij de behandeling bleek vaak, dat ze onvolledig waren ingevuld, zoodat onderzoek door den agent noodzakelijk was. Hierdoor ondervond de afdoening van vele requesten belangrijke vertraging.

Door het Bestuur werd bij de behandeling der om advies in zijne handen gestelde requesten het standpunt ingenomen, dat de in artikel 52 der Ongevallenwet 1901 bedoelde toestemming, verleend aan twee of meer werkgevers, die voor gezamenlijke rekening werken uitvoeren, ook geldt voor ieder hunner, wanneer zij afzonderlijk werken uitvoeren. Eveneens werd de toestemming verleend aan twee of meer werkgevers afzonderlijk, van kracht verklaard voor de werken, die later door hen in combinatie werden uitgevoerd, mits de afzonderlijke toestemmingen waren verleend op dezelfde maatschappij.

Aangezien het volgen van deze gedragslijn in de practijk tot moeilijkheden bleek te leiden, werd sinds Augustus van dit standpunt uitgegaan, dat in de beide bovengenoemde gevallen opnieuw een verzoek moest worden ingediend, wanneer in het eerste geval ook voor de afzonderlijke, en in het tweede geval ook voor de

gezamenlijke uitvoering van werken risico-overdracht verlangd werd. Aan de verzekeringsmaatschappijen en -vereenigingen was van die nieuwe te volgen gedragslijn vooraf mededeeling gedaan.

§ 2. *Herziening der classificatie.*

Het bleek in vele gevallen, dat eene nieuwe indeeling in eene gevarenklasse of het vervangen van eene beslissing ex artikel 37 door eene ex artikel 36 der wet, of omgekeerd, noodzakelijk was.

Tot zoodanige herziening moest in de eerste plaats worden overgegaan op grond van artikel 38 der wet, als n.l. gebleken was, dat de onderneming eene verandering had ondergaan, die tot wijziging van het gevarenpercentage leiden moest, alsmede in gevallen, waarin, op grond van nieuw verkregen gegevens of een nieuw onderzoek, gebleken was, dat de feitelijke toestand met de gegeven indeeling niet overeenkwam.

Maar bovendien was herziening van een aantal beslissingen krachtens de artikelen 36 en 37 noodzakelijk, op grond van uitspraken van den Centralen Raad, als deze n.l. beslist had, dat eenig bedrijf, door het Bestuur der Rijksverzekeringsbank als verzekeringsplichtig beschouwd, niet verzekeringsplichtig was, en omgekeerd. Wel werd door den Raad natuurlijk telkens alleen uitspraak gedaan over het bepaalde aan zijn oordeel onderworpen geval, en niet beslist bij algemeene verordening, dispositie of reglement over soortgelijke gevallen, maar dat nam niet weg, dat er veelal termen waren te overwegen, of er niet, ter wille van eene gelijkmatige wetstoepassing, aanleiding was, ten aanzien van gelijksoortige ondernemingen overeenkomstige beslissingen te nemen.

Aanvankelijk zag het Bestuur de noodzakelijkheid van het volgen van zoodanige gedragslijn niet in. Integendeel, het meende zich op het standpunt te moeten stellen, dat zijne beslissingen, waarvan beroep openstaat, kracht van gewijsde hebben verkregen, als de termijn van beroep ongebruikt voorbij is gegaan en voor eenzijdige wijziging alsdan niet meer vatbaar zijn. Die leer werd echter door den Centralen Raad verworpen bij beslissing van 22 Juni 1904 n°. 257. Uitdrukkelijk werd toen uitgemaakt, dat een administratief gewijsde niet behoort te worden erkend, maar dat het Bestuur te allen tijde vrij is de eenmaal genomen beslissingen weder te wijzigen (zie nader hieronder, Hoofdstuk X, § 7).

Zoo zag het Bestuur zich wel genoodzaakt, wanneer de Centrale Raad van eenige onderneming, waarin een bedrijf wordt uitgeoefend, door het Bestuur als niet verzekeringsplichtig beschouwd, den verzekeringsplicht had vastgesteld, te onderzoeken, of er soortgelijke ondernemingen bestonden, ten aanzien waarvan eene beslissing ex artikel 36 was uitgegaan, ten einde ook die te classificeeren; en omgekeerd om, als de Centrale Raad had uitgemaakt, dat eene onderneming, door het Bestuur als verzekeringsplichtig beschouwd, niet verzekeringsplichtig was, te onderzoeken, of er gelijksoortige ondernemingen geclassificeerd waren, ten aanzien waarvan dan mede eene beslissing ex artikel 36 moest uitgaan.

Het eerste deed zich o. a. voor ten aanzien der zoogenaamde graancontroleurs, die, naar de meening van het Bestuur, een niet-verzekeringsplichtig bedrijf uitoefenen, doch wier bedrijf door den Centralen Raad beschouwd werd als te behooren tot het verzekeringsplichtig bedrijf van meten en wegen. Het tegenovergestelde deed zich voor ten opzichte van huiseigenaren, die van het exploiteeren van woningen eene winstgevende onderneming maken, welke op dien grond door het Bestuur geacht werden ten aanzien van de onderhoudswerkzaamheden, door hen verricht, verzekeringsplichtige bedrijven uit te oefenen, doch ten aanzien van wie de Centrale Raad eene tegenovergestelde meening huldigde. Hieronder, in Hoofdstuk X, zijn meerdere zoodanige uitspraken vermeld.

Eindelijk moesten vele ondernemingen opnieuw worden geclassificeerd, ten gevolge van eene wijziging, aangebracht in artikel 3 van het Koninklijk besluit van 15 November 1902 (*Staatsblad* n°. 195), bij Koninklijk besluit van 22 December 1904 (*Staatsblad* n°. 258). Door deze wijziging was het visschersbedrijf, dat bij berekeningen in verband met de voorbereiding van het wetsontwerp tot verzekering van personen, werkzaam in het zeevisschersbedrijf, tegen geldelijke gevolgen van bedrijfsongevallen, was gebleken te hoog te zijn ingedeeld in zijn verschillende onderdeelen, in lagere gevarenklassen gebracht, met de uitdrukkelijke bepaling, dat de nieuwe indeeling moest geacht worden in werking te zijn getreden op den 1sten Februari 1903.

Nog eene andere wijziging van genoemd Koninklijk besluit was aan het einde des jaars in voorbereiding. Het was bepaaldelijk gebleken, dat de indeeling in klasse VII van de onder n°. 593 samengevatte bedrijven, te weten alle niet-afzonderlijk genoemde bedrijven, te wier behoeve een krachtwerktuig wordt gebruikt, niet houdbaar is, bepaaldelijk niet tegenover de jurisprudentie van den Centralen Raad, die, anders dan de oorspronkelijke opvatting van het Bestuur was, artikel 10, sub 1, zoodanig uitlegde, dat onder den verzekeringsplicht vallen alle werklieden in eene onderneming, waarin voor eenig onderdeel een krachtwerktuig wordt gebezigd, ook al komt het meerendeel der werklieden nimmer met het onderdeel in aanraking. Eene zooveel mogelijk afzonderlijke indeeling van elk dier bedrijven, die van zeer uiteenloopenden aard zijn, en zeer verschillend gevaar medebrengen, bleek noodzakelijk. Tevens scheen het wenschelijk, op grond der opgedane ervaring, om enkele andere bedrijven opnieuw te classificeeren.

Aan het eind van het jaar was ook eene wijziging hangende van de classificatie der cargadoors, die in het Koninklijk besluit van 25 Juni 1901 (*Staatsblad* n°. 188), onder de bedrijven van laden, lossen, enz. zijn gerangschikt, en op dien grond door het Bestuur in klasse X zijn ingedeeld. Tegen deze indeeling waren verschillende cargadoors opgekomen, zich deels niet-verzekeringsplichtig achtende, omdat hun bedrijf feitelijk de werkzaamheden van laden en lossen niet omvat, deels de plaatsing in die gevarenklasse geheel buiten verhouding tot het werkelijk gevaar van het bedrijf oordeelende.

Een en andermaal echter besliste de Centrale Raad (1), dat, nu eenmaal het Koninklijk besluit van 25 Juni 1901 (*Staatsblad* n°. 188) het cargadoorsbedrijf genoemd had onder de bedrijven in artikel 10, n°. 15, bedoeld, dit bedrijf verzekeringsplichtig was, ook wanneer het in casu niet het laden of lossen van schepen omvatte. Daarop wendde een aantal cargadoors zich tot de Regeering, met verzoek aan dien toestand een einde te maken. Eene naar aanleiding daarvan met het Bestuur gevoerde correspondentie leidde tot een uitgebreid onderzoek, waarvan de resultaten bij het einde des jaars nog niet bekend waren.

Enkele malen kwam het voor, dat een werkgever aan de Regeering verzocht te bevorderen, dat zijne onderneming met Koninklijke machtiging, krachtens artikel 37, 2de lid, in eene lagere klasse werd gerangschikt. In die gevallen meende het Bestuur, bij de nog geringe ondervinding op dit gebied, zich vooralsnog van het vragen van zoodanige machtiging te moeten onthouden.

§ 3. *De invulling der loonlijsten.*

Ook dit jaar kon de behandeling der loonlijsten nog niet zoo vlot en regelmatig plaats vinden, als voor eene geleidelijke afdoening der premiebetaling gewenscht is.

Vele werkgevers zonden hunne loonlijsten weder geruimen tijd vóór den vervaldag in, terwijl vele andere daarentegen het bepaalde bij artikel 47 der wet niet nakwamen, en dientengevolge tot inzending moesten worden uitgenoodigd. Van de 70 017 loonlijsten, die over het jaar 1904 behoorden in te komen, werden slechts 28 570 lijsten zonder uitdrukkelijke aansporing van de werkgevers ontvangen.

Aan de uitnoodiging tot inzending, tot de nalatige werkgevers gericht, werd slechts door ongeveer 50 % gevolg gegeven. Het resultaat, met deze aanmaningen verkregen, was dus nog ongunstiger dan in het vorige jaar.

Wat verder de invulling der loonlijsten aangaat, ook deze liet in het afgeloopen jaar weder veel te wenschen over.

De onvolledige invulling betrof in hoofdzaak het niet in toepassing brengen van het bepaalde bij artikelen 7, sub 3, en 8 der wet, het niet vermelden van de geldswaarde van verstrekte kost, inwoning, enz., het niet op de loonlijst plaatsen van in het bedrijf werkzaam zijnde kinderen van den werkgever, kantoorpersoneel, enz.

Voorts kwamen vele loonlijsten in, welke niet tot het einde der betalingsperiode waren ingevuld, zoodat niet alleen de loonsbedragen over dagen en weken, doch dikwijls zelfs die over maanden daaraan ontbraken.

Het gevolg hiervan was, dat op daartoe bestemde formulieren nadere inlichtingen aan de werkgevers moesten worden gevraagd,

(1) Uitspraken van 23 October 1903 en 17 Februari 1904. De Rechtspraak van den Centralen Raad van Beroep in zake 's Rijks Ongevallenverzekering, I, bladz. 59, 65 en II, bladz. 290, 296 en 302. Zie ook Hoofdstuk X, 1, sub 10, van het verslag over 1903.

terwijl, daar vele formulieren niet voldoende ingevuld of wel in het geheel niet terugkwamen, den agenten een nader onderzoek moest worden opgedragen.

In vele gevallen kwam de loonlijst in, zonder bijgevoegde kwijting, terwijl ook dikwijls eene kwijting zonder loonlijst werd ontvangen.

Voorts zonden sommige werkgevers, evenals het vorige jaar, de verschuldigde premie per postwissel of in postzegels, in plaats van die op de bij de wet voorgeschreven wijze ten postkantore te storten.

Een en ander leverde veel moeilijkheden op bij de verificatie der loonlijsten, veroorzaakte dientengevolge groote vertraging in de administratie, gaf aanleiding tot eene uitgebreide correspondentie en bezorgde veel werk aan de agenten.

Vervolgens moest aan 50 % van de werkgevers, wier vervaldag was verschenen, na verificatie der loonlijst eene beschikking worden toegezonden als bedoeld bij artikel 48, 2de of 3de lid, of 50, te weten aan:

25 %, die binnen den bepaalden tijd niets betaalden;

20 %, die hunne premie te laag berekenden;

5 %, aan wie restitutie werd verleend van te veel betaalde premie.

Daar ongeveer 40 % van de werkgevers, die ingevolge artikel 50, 4de lid, werden aangemaand om alsnog binnen 8 dagen de vastgestelde premie te betalen, waaronder een groot aantal schippers van wie de stukken veelal als „onbestelbaar" terugkwamen, aan de aanmaning geen gehoor gaven, werd aan de agenten, alvorens tot het uitvaardigen van een dwangbevel werd overgegaan, opgedragen bij die nalatige werkgevers, met uitzondering echter van de schippers, ten opzichte van wie aan het einde des jaars andere maatregelen in voorbereiding waren, alsnog eene laatste poging aan te wenden.

Bij velen had het bezoek van den agent een gunstig gevolg; slechts van enkele werkgevers werd de premie door den agent oninbaar verklaard, wegens algeheele onmacht tot betalen.

In den loop van het jaar achtte het Bestuur, dat het niet raadzaam had gevonden in den aanvang reeds tot dwangmaatregelen over te gaan, zich verplicht een begin te maken met het uitvaardigen van de dwangbevelen, bedoeld in artikel 50, 4de lid, tegen 67 nalatige werkgevers.

Bij twee werkgevers bleek bij de beteekening van het dwangbevel, dat de premie niet verhaalbaar was.

Bij één werkgever werd overgegaan tot beslaglegging.

De overigen betaalden de premie en de vervolgingskosten.

Evenals het vorige jaar werden aan de werkgevers de benoodigde buiten- en binnenvellen der loonlijst voor de nieuwe betalingsperiode door het Bestuur toegezonden. In de maand December echter werd hun per circulaire kennis gegeven, dat van 1 Januari 1905 af de binnenvellen ten postkantore zouden worden verkrijgbaar gesteld op vertoon van het buitenvel, dat hun vóór den aanvang der nieuwe periode zal worden toegezonden. Waar

tot nog toe eenige ambtenaren het gansche jaar door bezig waren om gevolg te geven aan de aanvragen om meerdere loonlijsten — die aanvragen bereikten in 1904 het getal van 12 000 — zal deze maatregel eene niet onbelangrijke besparing van arbeid medebrengen.

§ 4. *Het berekenen en invorderen der contante waarde, als bedoeld in artikel 54, 3o., der Ongevallenwet 1901.*

Een werkman werd op 7 Februari 1903, in verband met de uitoefening van het bedrijf van zijn werkgever, die tot het zelfdragen van het in artikel 52 der wet bedoelde risico was toegelaten, getroffen door een ongeval, dat denzelfden dag zijn dood ten gevolge had.

Aangezien op dien dag de uitspraak omtrent den verzekeringsplicht van de onderneming, waarin de getroffene werkzaam was, nog niet onherroepelijk was geworden, moest ingevolge artikel 67 der Ongevallenwet 1901 voorloopig eene rente worden toegekend; de definitieve vaststelling en toekenning dier rente kon dientengevolge eerst op 2 November 1903 volgen.

Overeenkomstig het in artikel 54, 2o. en 3o., bepaalde, had nu de werkgever naar aanleiding van dit ongeval te betalen:

1o. de termijnen van de voorloopig toegekende rente;

2o. de contante waarde der definitief toegekende rente.

Door laatstgenoemde contante waarde, berekend overeenkomstig de bepalingen van het Koninklijk besluit van 21 November 1902 (*Staatsblad* no. 200), moesten volgens den werkgever geacht worden gedekt te zijn alle termijnen, zoowel van de voorloopig als van de definitief toegekende rente, aangezien in artikel 2 van genoemd besluit uitdrukkelijk is bepaald, dat onder leeftijd van nagelaten betrekkingen van den getroffene moet worden verstaan de leeftijd van die betrekkingen op den dag „van het overlijden" van den getroffene. Indien evenwel slechts de termijnen van de definitieve rente door de contante waarde behoorden te worden
a. indien op den dag van het overlijden van den getroffene
gedekt, zou als leeftijd van nagelaten betrekkingen moeten worden in rekening gebracht de leeftijd van die betrekkingen op den dag van de definitieve vaststelling der rente.

De juistheid dezer redeneering moest worden erkend; doch tevens dat artikel 54 der wet aan het Bestuur geene vrijheid liet om de reeds ontvangen termijnen der voorloopig toegekende rente te restitueeren.

Hoewel nu in verband met de afronding der leeftijden in volle jaren eene berekening van de contante waarde in den boven aangegeven zin in het onderhavige geval niet tot vermindering van het in rekening te brengen bedrag zou hebben geleid, was toch gebleken dat de bestaande regeling in dergelijke gevallen tot onbillijkheid kon leiden.

Derhalve werd eene wijziging van genoemd Koninklijk besluit voorbereid, in dien zin, dat zou worden verstaan onder leeftijd van nagelaten betrekking van den getroffene:

de uitspraak omtrent den verzekeringsplicht van de onderneming, waarin de getroffene ten tijde van het ongeval werkzaam was, nog niet onherroepelijk was geworden, de leeftijd van die betrekkingen op den dag van de vaststelling hunner rente, en

b. in alle andere gevallen de leeftijd van die betrekkingen op den dag van het overlijden van den getroffene. (1)

§ 5. *Artikel 13, 2de lid, der Ongevallenwet 1901. De postkantoren als kantoren der Rijksverzekeringsbank.*

Het in Hoofdstuk V, § 1, vermelde verschil in het saldo, dat het Bestuur der Rijksverzekeringsbank op het einde van 1904 van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegraphie te vorderen had, gaf aanleiding tot eene gedachtenwisseling tusschen beide Besturen over de vraag, wie de schade behoorde te dragen, welke zou kunnen ontstaan door schuld of opzet van postambtenaren in zake het niet of onjuist verantwoorden van aan de Rijksverzekeringsbank komende gelden.

Het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegraphie nam in beginsel aan, dat wel de postambtenaar, doch niet de postadministratie aansprakelijk is voor de bij de uitvoering van den dienst der Rijksverzekeringsbank door schuld of opzet berokkende schade, zoodat vergoeding niet had te geschieden, wanneer de schade op den postambtenaar niet verhaalbaar was.

Daartegenover verdedigde het Bestuur der Rijksverzekeringsbank het standpunt, dat het niet aanging bedoelde schade ten laste der Rijksverzekeringsbank te brengen, aangezien haar het medezeggenschap in de regeling van den dienst der Post, voor zoover die betrekking heeft op de Rijksverzekeringsbank, geheel is onthouden.

Waar de postadministratie hare ambtenaren voor den dienst der Rijksverzekeringsbank aanwijst, hunne instructiën vaststelt, toezicht op hen uitoefent en door hunne borgstelling is gedekt, was er, naar de meening van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank, alleszins reden, dat door die administratie gedragen werd de schade, welke door hare ambtenaren, onder haar toezicht en wellicht in verband met door haar gegeven instructies of ten gevolge van gemis aan instructies, aan de Rijksverzekeringsbank was toegebracht.

Overeenstemming omtrent deze voor de Rijksverzekeringsbank belangrijke aangelegenheid was bij het einde van het verslagjaar nog niet verkregen.

§ 6. *Onderzoek van getroffenen.*

Ook dit jaar vond artikel 29, 5de lid, in enkele gevallen toepassing.

In één geval voldeed getroffene niet aan eene oproeping om door deskundigen, door het Bestuur aangewezen, te worden onderzocht, zonder dat hij voor zijne nalatigheid deugdelijke gronden

(1) De wijziging is in den aanvang van 1905 tot stand gekomen bij Koninklijk besluit van 27 Januari (*Staatsblad* n°. 31).

kon aangeven. Overeenkomstig alinea 2 van artikel 29 ging hierdoor zijne aanspraak op schadeloosstelling van rechtswege verloren.

Ten einde te kunnen beoordeelen, of al dan niet termen aanwezig waren voor toekenning van eene rente, werden dit jaar 1134 personen onderzocht door den medischen adviseur, en vervolgens gehoord door het Bestuur.

In 25 gevallen had lijkopening plaats ten einde vast te stellen, of de dood al dan niet als gevolg van een bedrijfsongeval was op te vatten. Tot zoodanige lijkopening werd nooit overgegaan dan met toestemming van de nagelaten betrekkingen, aan wie zoo noodig nadrukkelijk werd voorgehouden, dat bij weigering de beweerde aanspraken op schadeloosstelling niet zouden kunnen worden erkend. Niet alleen toch om de Rijksverzekeringsbank te vrijwaren tegen onvoldoend gemotiveerde uitkeeringen, maar ook om de nagelaten betrekkingen zekerheid te kunnen geven, dat de hun toegekende uitkeeringen niet met goed gevolg in hooger beroep door den risico-drager konden worden bestreden, werd in vele gevallen lijkopening noodzakelijk geacht.

§ 7. *Verpleging van getroffenen in ziekenhuizen, enz.*

Nog steeds kwam het voor, dat uit sommige ziekenhuizen getroffenen met het oog op het functioneel herstel te vroeg werden ontslagen, zoodat zeer dikwijls nog langen tijd nabehandeling noodig was, alvorens zij weer in staat waren, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk, den arbeid te hervatten.

De resultaten der behandeling in medico-mechanische inrichtingen waren ook dit jaar niet geëvenredigd aan den duur der behandeling en de daaraan verbonden kosten. Al werden somwijlen gunstige resultaten verkregen, mag toch niet ontkend worden, dat in vele gevallen door het tijdig hervatten en met kracht voortzetten van den arbeid het doel allicht beter ware bereikt.

Het geringe gebruik (zie Hoofdstuk IV, § 2), dat van sanatoria voor zenuwlijders werd gemaakt, vond zijn oorzaak in de ondervinding, dat de behandeling in deze inrichtingen in den regel niet tot het gewensche resultaat .voerde.

Van de bovenbedoelde 41 inrichtingen voor ziekenverpleging (zie Hoofdstuk I, § 5) werd bij het vervoer van getroffenen, voor verpleging, ter assistentie bij kunstbewerkingen en voor nabehandeling een vrij veelvuldig gebruik gemaakt.

Herziening van de voorwaarden waaronder en van het tarief, waartegen ingeschreven geneeskundigen getroffenen voor rekening der Bank behandelen, werd, na het Hoofdbestuur van de Maatschappij ter Bevordering der Geneeskunst daaromtrent gehoord te hebben, ter hand genomen en volbracht, zoodat bij het einde des jaars de nieuwe bepalingen in werking konden treden.

Van specialistische hulp werd veel gebruik gemaakt, ook, wanneer deswege, wegens het ontbreken van zoodanige hulp in meer afgelegen streken, vervoer der getroffenen en hunne verpleging elders noodzakelijk was, wat de kosten des geneeskundige behandeling belangrijk zou doen stijgen.

§ 8. *Schadeloosstellingen.*

Bij werklieden in het schippersbedrijf werd door het voortdurend veranderen van verblijfplaats menigmaal groote vertraging veroorzaakt, zoowel in het door de wet vereischte onderzoek als in het uitbetalen der schadeloosstellingen.

Het kwam meerdere malen voor, dat de getroffene overleed, terwijl hij nog termijnen van de hem toegekende tijdelijke uitkeeringen te vorderen had; het recht op deze termijnen ging dan over op zijne erfgenamen. Terwijl het Bestuur steeds alle zorg aanwendde, dat de schadeloosstellingen den getroffenen in handen kwamen, meende het, dat het niet op zijn weg lag een onderzoek in te stellen naar de erfgenamen van den getroffene, wanneer dit lastig en tijdroovend was, en dat het in die gevallen kon wachten met het uitbetalen van de nog verschuldigde uitkeeringen, totdat de erfgenamen hunne rechten op deze uitkeeringen hadden bewezen. De ondervinding toch had geleerd, dat het onderzoek naar de rechten der erfgenamen dikwijls een omvang aannam, niet in verhouding staande tot het geringe geldelijk belang.

De bepaling van artikel 1 der wet, dat werklieden verzekerd zijn tegen geldelijke gevolgen van ongevallen, enz., gaf eene risicodragende maatschappij aanleiding tot de bewering, dat, zoodra voor den getroffene de geldelijke gevolgen zich niet meer deden gevoelen, er geen grond voor verdere schadeloosstelling bestond.

Zoo werd het Bestuur de vraag ter beslissing voorgelegd, of een getroffene, die in militairen dienst ging en in het militair hospitaal werd opgenomen, nog wel aanspraak op uitkeering kon maken. Hierop werd door het Bestuur beslist, dat het al of niet uitkeeren geheel afhankelijk is van het al of niet ongeschikt zijn tot werken, in den zin van artikel 20 of 22 der Ongevallenwet 1901, behoudens enkele in de wet bij de artikelen 28, 29 en 30 uitdrukkelijk gemaakte uitzonderingen, en dat het Bestuur niet bevoegd is die uitzonderingen uit te breiden tot andere gevallen, als b.v. het zijn in militairen dienst.

§ 9. *Medewerking bij de uitvoering der wet.*

Behoudens sommige niet bijzonder talrijke gevallen, wordt door het Bestuur over de medewerking van de medici in het algemeen en van de ingeschreven deskundigen in het bijzonder niet geklaagd, althans voor zoover aan die medewerking alleen gesteld wordt de eisch van behoorlijke samenwerking met de controleerende geneeskundigen der Bank en van zakelijkheid in de met de Bank gevoerde correspondentie.

Daar echter aan de medewerking van de geneeskundigen ter uitvoering dezer sociale wet hoogere eischen mogen worden gesteld, kan de vermelding niet achterwege blijven, dat, de goeden niet te na gesproken, aan die hoogere eischen volgens het Bestuur niet, of althans niet in voldoende mate, werd voldaan.

De medicus, die als ongevallenarts optreedt, moet beschikken over eene groote mate van onpartijdigheid en van rechtsgevoel om tot eene juiste toepassing der wet mede te werken. Geroepen

de belangen der getroffenen naar zijn beste weten te behartigen, moet hij zorgen, daarbij steeds aan geest en bedoeling der wet getrouw te blijven. In hoeverre velen hierin te kort schieten, moge de volgende toelichting aantoonen.

Voor den Centralen Raad van Beroep werd een behandelend geneesheer, die als getuige-deskundige optrad, de vraag gesteld, waarom hij op het aangifte-formulier had vermeld, dat de getroffene lijdende was aan lumbago traumatica, en zulks terwijl hem van een trauma niets gebleken was en hem daaromtrent niets bekend kon zijn. Het antwoord, na eenige aarzeling gegeven, luidde: „dat hij dat gedaan had om zijn patiënt pleizier te doen".

Dit geval is teekenend. Het is volgens het Bestuur met zeer talrijke gevallen te vermeerderen, waarin eveneens „het pleizier doen van een getroffene" meer weegt dan de door de wet gevorderde onpartijdigheid.

En wanneer nu steeds in geval van onderzoek de medicus dezelfde ruiterlijke verklaring aflegde als de zooeven aangehaalde, zou nog het kwaad niet zulk een omvang hebben bereikt als thans, nu in de meeste gevallen ernstige pogingen worden aangewend om alle mogelijke, in het geldelijk belang van den getroffene, afgelegde verklaringen goed te praten.

De grond van het kwaad ligt vermoedelijk hierin, dat de positie van den arts meermalen niet zoo financieel onafhankelijk is dat hij zich boven onbillijke eischen zijner patiënten kan verheffen.

Niet zelden komen gevallen voor, waarin de behandelende medicus den controleerenden geneeskundige verklaart, dat hij een getroffene volkomen hersteld acht, doch dat hij zulks liever niet „zelf" aan zijn patiënt mededeelt, b.v. omdat de getroffene een zijner fondspatiënten is of omdat hij schade vreest aan zijn praktijk, indien de getroffene in hem, den geneeskundige, de oorzaak zou gaan zien van de staking der uitkeering.

Zoover wordt de vrees voor schade gedreven, dat een behandelende medicus den controleerenden geneeskundige verzocht, den getroffene niet aan de woning van hem (medicus) te onderzoeken, maar den patiënt elders op te roepen en hem daar te onderzoeken, opdat deze niet zou kunnen veronderstellen, dat de medicus ook zelfs maar voor een gedeelte er in betrokken zou zijn, indien patiënts rente mocht worden verminderd of gestaakt.

Deze sterk sprekende gevallen komen wel niet als regel voor, maar, afgescheiden van de bovenvermelde bijzonderheden, mag worden vastgesteld, dat als regel de behandelende geneeskundigen liever zien, dat de getroffene door den controleerenden geneeskundige aan het werk wordt gezet, dan dat zij zelf den getroffene zijn herstel, en daarmede de noodzakelijkheid om zijn werk te hervatten, mededeelen.

En in verband hiermede staat verder de ervaring, dat bij een betrekkelijk groot aantal medici, waar zij welwillend aan de getroffenen hunne medewerking verleenen, het dienen van hun eigen belangen maar al te zeer op den voorgrond staat.

Het volgende diene tot staving van dit oordeel.

Sommige geneeskundigen, naar hunne overtuiging te werk gaande, verklaren bij lichte, onbeduidende gevallen een getroffene geschikt met werken voort te gaan. Daarmede niet tevreden, begeeft zich de getroffene naar een ander, minder nauwgezet medicus, met het doel eene verklaring van ongeschiktheid tot arbeiden te bemachtigen. Wanneer dit gelukt, blijft de getroffene natuurlijk onder behandeling van den medicus, die hem in staat stelde zich door de Rijksverzekeringsbank te laten betalen.

Dit gaat zelfs zoover, dat enkele geneeskundigen in sommige arbeiderskringen zich den naam hebben verworven van te dien aanzien bijzonder gemakkelijk te zijn en dientengevolge een groot aantal getroffenen tot zich lokken, die zelfs hun eigen huisarts voorbijgaan, om den uitkeering-verstrekkenden geneesheer de voorkeur te geven.

Het Bestuur gaat dergelijke praktijken zooveel mogelijk tegen, maar natuurlijk slaagt men er dikwijls in haar verborgen te houden. Eene contrôle, die alle gevallen van het begin af en voortdurend naging, zou een personeel eischen, buiten alle verhouding sterker dan het tegenwoordige; zij zou bovendien tegenover de goedgezinde medici haar zeer bedenkelijke zijde hebben.

Zeer ernstige gevolgen heeft voorts de bevordering van het eigen belang in den hier besproken zin dikwijls voor de getroffenen zelf. Menig geneesheer, die zich weinig op chirurgisch gebied heeft bewogen, blijft toch liever den getroffene behandelen, dan dat hij hem tijdig in een ziekenhuis doet opnemen, en hem daar, bij eene volkomen deskundige behandeling, ook eene goede verpleging verschaft.

De nadeelige gevolgen voor den getroffene kwamen in dergelijke gevallen meermalen aan het licht; ondoelmatig behandelde verwondingen en slecht gereponeerde fracturen werden menigmaal aangetoond.

Een geval heeft zich voorgedaan van zoo ernstigen aard, dat het Bestuur zich genoopt heeft gezien den behandelenden medicus af te voeren van het register van ingeschreven deskundigen. Die beslissing is, na ingesteld beroep door den belanghebbende, bevestigd.

Dat getroffenen dikwijls te veelvuldig werden bezocht; dat het aantal verrichtingen, in rekening gebracht, ontegenzeggelijk te groot was; dat menige handgreep, gemakkelijk en gewoonlijk door huisgenooten verricht, thans door den geneeskundige als iets waarlijk ernstigs werd gedeclareerd; dat getroffenen te lang behandeld werden; dat letsels erger werden voorgesteld dan zij inderdaad bleken te zijn, met het doel om onder allerlei weidsche namen, verbanden en dergelijke in rekening te kunnen brengen; dat groot tijdverlies werd opgegeven voor eenvoudige zaken; dat vervoermiddelen ten behoeve van een getroffene werden in rekening gebracht, die ook voor andere zieken werden gebruikt; dat rijtuigen werden gedeclareerd, waar de medicus slechts te voet of per rijwiel den getroffene bezocht, dit alles en nog veel meer waren volgens het Bestuur feiten, die meermalen, gewoonlijk echter bij dezelfde artsen, werden geconstateerd.

Tegen dergelijke praktijken is geen andere repressie mogelijk

dan de in het Koninklijk besluit van 14 Juli 1902 (*Staatsblad* n°. 153) bedoelde afvoering van het register. Het ligt voor de hand, dat tot dezen uitersten maatregel niet wordt overgegaan dan nadat de misbruiken een grooten omvang hebben aangenomen en duidelijk aanwijsbaar zijn. Op de vermelde gronden zijn aan het einde des jaars de namen van twee, op het register der Rijksverzekeringsbank ingeschreven deskundigen van het register afgevoerd.

De desbetreffende beslissingen van het Bestuur zijn in beroep bevestigd.

Voor een goed deel ligt volgens het Bestuur de oorzaak dezer misbruiken in de wijze, waarop de geneeskundige behandeling bij het Koninklijk besluit van 14 Juli 1902 (*Staatsblad* n°. 153) is geregeld.

Voor het slagen toch van zoodanige regeling is, naar het Bestuur meent, de integriteit van het geheele corps geneesheeren, zonder eenige uitzondering, vereischt, en aan dien eisch voldoet een zoo groot corps als dat der Nederlandsche geneeskundigen bezwaarlijk.

De practijk zou de groote nadeelen van het stelsel der vrije artsenkeuze met vergoeding per verrichting duidelijk in het licht hebben gesteld, en de thans geboren toestand zou ernstig genoeg zijn om de invoering van een ander stelsel in overweging te nemen, al zou het geraden zijn met het oog op de wijziging in den toestand, die eerlang van de invoering der ziekteverzekering het gevolg zal zijn, voorshands tot geen ingrijpende verandering over te gaan.

Met ingenomenheid kan worden gewag gemaakt van het feit, dat zeer vele hoogleeraren steeds bereid werden gevonden hunne wetenschap ten dienste van de Bank te stellen. Te betreuren is het, dat niet allen dit deel van socialen arbeid naar hunne krachten willen steunen, en enkelen zelfs daartegenover eene min of meer gereserveerde houding aannemen.

Omtrent de medewerking der werkgevers tot eene goede uitvoering der wet is weinig anders op te merken, dan wat te dien aanzien reeds in het vorig verslag werd gezegd.

Het kwam voor, dat werkgevers, die zich met meer of minder moeite door den controleerenden geneeskundige hadden laten bewegen om getroffenen aan het werk te zetten, voor wier functioneel herstel arbeid heilzaam was, en die in staat waren niet al te zwaren arbeid te verrichten, reeds na veertien dagen aan zoodanige proef een einde maakten, onder opmerking in sommige gevallen, dat zij spijt hadden er mede begonnen te zijn, en niet van plan waren dat ooit weder te doen.

Niet zelden beroepen zij zich daarbij op hunne verplichting om dikwijls hooge premiën te betalen, die naar hun inzien hen moet vrijwaren om ook nog met andere inconveniënten, als het werken met niet geheel valide arbeiders, te worden belast.

De houding der getroffenen bleef volgens het Bestuur ongeveer dezelfde. Ook in verband met de boven medegedeelde houding van sommige artsen verminderde de jacht op schadeloosstelling niet en gaf de strijd om rente menigmaal aanleiding tot neurose, die zeker zou voorkomen zijn, wanneer de behandelende geneesheer het hervatten van den arbeid had bevorderd, in plaats van de be-

handeling te rekken. Gevallen van zoodanige neurose nemen toe, en werden in het afgeloopen jaar ook waargenomen in het noorden des lands, waar die blijkens het vorige jaarverslag gedurende het jaar 1903 nog niet voorkwamen.

Hierbij mag niet onopgemerkt blijven, dat de lange duur der procedure in geval van hooger beroep (in den regel 6 tot 8 maanden), waardoor de getroffene lang in spannning blijft, van onmiskenbaar slechten invloed schijnt te zijn op het functioneel herstel en op den lust om den arbeid te hervatten.

In het algemeen zou volgens het Bestuur de energie bij de getroffenen om aan te pakken en door te zetten onder den invloed der ongevallenverzekering belangrijk zijn verminderd.

De geschetste omstandigheden waren volgens het Bestuur ook de oorzaak van veelvuldige aggravatie en simulatie.

De medewerking der Plaatselijke Commissiën heeft geen nieuwe gezichtspunten opgeleverd. Ook in 1904 was de werking der meeste binnen zeer enge grenzen beperkt. (1)

Door 35 Plaatselijke Commissiën werden te zamen 78 beroepen ingesteld, als volgt verdeeld:

De Plaatselijke Commissie te Rotterdam I stelde 19 maal beroep in en die te Rotterdam II 9 malen;

die te Helmond, Deventer en Leiden ieder 4 maal;

die te Schiedam 3 maal;

die te Rotterdam III, Breda, Gaasterland, Schoonhoven, Stad-Doetinchem, Maastricht en Veendam, ieder 2 maal;

die te Dordrecht, Zevenaar, Bergen op Zoom, Oldenzaal, Tilburg, Steenbergen, Beverwijk, Gulpen, Druten, Roermond, Budel, Alphen, 's Hertogenbosch, Almelo, Heerde, Oosterhout, Wageningen, Middelstum, Eindhoven, Vlissingen, Olst, ieder éénmaal.

In één geval werd beroep ingesteld, op grond, dat de commissie (te Heerde) oordeelde, dat het Bestuur der Rijksverzekeringsbank ten onrechte schadeloosstelling had toegekend, waar geen ongeval had plaats gehad. Vier beroepen werden ingesteld om rente te verkrijgen voor nagelaten betrekkingen, 51 beroepen voor eene verhoogde uitkeering of voortzetting daarvan, en 22 om schadeloosstelling toegewezen te zien, waar die door het Bestuur geheel geweigerd was.

In 21 van deze twistgedingen had op 1 Januari 1905 de betrokken Raad van Beroep nog geene uitspraak gedaan, terwijl

---

(1) Dat de plaatselijke commissiën niet hebben beantwoord aan de te haren aanzien gekoesterde verwachtingen, is volgens de plaatselijke commissie te Haarlem in de eerste plaats toe te schrijven aan hare samenstelling. Haar taak zou te omvangrijk zijn voor het betrekkelijk kleine getal harer leden, het gemis aan geneeskundigen onder de leden zou zich doen gevoelen en het niet vertegenwoordigd zijn in de commissiën van vele binnen het gebied der commissie uitgeoefende verzekeringsplichtige bedrijven zou nadeelig werken. In de tweede plaats zou de door de commissiën gebaarde teleurstelling een gevolg daarvan zijn, dat haar de middelen ontbreken om zich de noodige inlichtingen ook tegen den wil der betrokkenen te verschaffen.

van 18 zaken hooger beroep bij den Centralen Raad van Beroep was ingesteld. Van de overigen werd bij uitspraken van de verschillende Raden de beslissing van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank in 12 gevallen gewijzigd of vernietigd, in 11 gevallen gehandhaafd, terwijl éénmaal eene Commissie niet-ontvankelijk verklaard werd in hare vordering. Bij uitspraak van den Centralen Raad van Beroep werd 10 maal eene beslissing gewijzigd of vernietigd, en 6 maal gehandhaafd.

Van 19 twistgedingen, ingesteld door Plaatselijke Commissiën, waarvan 1 Januari 1904 de uitslag nog niet bekend was, werd in één geval, nadat de niet-ontvankelijkheid was uitgesproken, berust, terwijl door den Centralen Raad in 8 gevallen de beslissing van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank werd gehandhaafd, in 7 gevallen gewijzigd of vernietigd en 3 maal de Plaatselijke Commissie niet-ontvankelijk verklaard werd in hare vordering.

HOOFDSTUK VIII.

TOEPASSING DER STRAFBEPALINGEN.

De volgende tabellen geven een overzicht van de door de agenten der Rijksverzekeringsbank naar aanleiding van de verschillende overtredingen der Ongevallenwet opgemaakte processen-verbaal, en van de vervolgingen op grond daarvan ingesteld.

Opgemerkt zij, dat de 80 processen-verbaal zijn gericht tegen 79 personen.

Aantal processen-verbaal, opgemaakt in 1904.

Naar aanleiding van artikel:	WAAROP VOLGDE:						
	geen ver-volging.	veroor-deeling.	vrij-spraak.	ontslag van rechts-ver-volging.	niet-ontvan-kelijk-ver-klaring.	nog geen af-doening.	Totaal.
45 en 47	—	—	—	—	—	2	2
32 en 61	1	—	—	—	—	1	2
45	—	8	—	1	—	9	18
84	1	5	—	—	—	7	13
46*b*, *c*.	1	1	—	—	—	—	2
61	1	1	3	—	—	8	13
32	1	4	1	—	1	3	10
101	2	6	—	—	—	3	11
45 en 84	—	1	—	—	—	1	2
44	—	—	—	—	—	1	1
64, 2de lid	—	—	—	—	—	3	3
40	—	—	—	—	—	1	1
40 en 45	1	—	—	—	—	—	1
32, 40, 45	—	1	—	—	—	—	1
Totaal. .	8	27	4	1	1	39	80

SPECIFICATIE DER VEROORDEELINGEN.

Naar aanleiding van artikel:	Uitgesproken door:	Uitgesproken straf:	Aantal veroordeelingen:
45	kantongerecht Haarlem	1 geldb. v. f 25,00 subs. 7 d. hecht.	
	,, Zaandam	1 ,, ,, 5,00 ,, 1 ,, ,,	
	,, Zaandam	1 ,, ,, 5,00 ,, 5 ,, ,,	
	,, Gulpen	2 ,, elk ,, 0,50 ,, 2 × 1 ,, ,,	
	,, Groningen	1 ,, ,, 10,00 ,, 6 ,, ,,	
	,, Purmerend	1 ,, ,, 3,00 ,, 3 ,, ,,	
	,, Goor	1 ,, ,, 10,00 ,, 10 ,, ,,	
	,, Assen	3 ,, elk ,, 8,00 ,, 3 × 3 ,, ,,	8
84	kantongerecht Zaandam	1 geldboete v. f 10,00 subs. 2 dagen hecht.	
	,, Nijmegen	1 ,, ,, 10,00 ,, 2 ,, ,,	
	,, Deventer	1 ,, ,, 12,00 ,, 8 ,, ,,	
	,, Amersfoort	1 ,, ,, 10,00 ,, 10 ,, ,,	
	,, Oirschot	1 ,, ,, 10,00 ,, 5 ,, ,,	
	rechtbank 's Bosch	1 ,, ,, 10,00 ,, 20 ,, ,,	5
32	kantongerecht Amersfoort	1 geldboete v. f 3,00 subs. 3 dagen hecht.	
	,, Amersfoort	1 ,, ,, 3,00 ,, 3 ,, ,,	
	,, Assen	1 ,, ,, 10,00 ,, 2 ,, ,,	
	,, Zaandam	1 ,, ,, 2,00 ,, 2 ,, ,,	4
101	rechtbank Winschoten	8 dagen gevangenisstraf	
	,, Haarlem	1 week ,,	
	,, Haarlem	1 ,, ,,	
	,, Haarlem	1 ,, ,,	
	,, Groningen	1 maand ,,	
	,, Arnhem	6 weken ,,	6
45 en 84	kantongerecht Hilversum	1 geldboete v. f 20,00 subs. 10 dagen hecht.	1
61	kantongerecht Groningen	1 geldboete van f 7,50 subs. 3 dagen hecht.	1
46*c*	kantongerecht Amersfoort	1 geldboete van f 1,00 subs. 1 dag hechtenis	1
32, 40, 45	kantongerecht Maastricht	3 geldb. elk v. f 0,50 subs. 3 × 1 dag hecht.	1
		Totaal. . .	27

De in het vorige jaarverslag in Hoofdstuk VIII vermelde meening van sommige ambtenaren van het Openbaar Ministerie ten aanzien van de overtreding van artikel 32 der wet, dat de actie tot strafvordering tegen werkgevers, wier bedrijf langer dan een jaar bestaat, zou zijn verjaard, gaf aanleiding tot eene gedachtenwisseling omtrent die quaestie met den Minister van Justitie. Voornoemde Minister verklaarde zich bereid zijne medewerking te verleenen, ten einde in de onderwerpelijke aangelegenheid eene rechterlijke uitspraak te verkrijgen.

Eenige daarop ingestelde vervolgingen hadden veroordeelingen ten gevolge.

De veroordeelingen op grond van artikel 101 betroffen onjuiste opgaven van het loonbedrag of valsche verklaringen ten opzichte der toedracht van het ongeval. In het geval, waarin de rechtbank te Groningen de straf van eene maand oplegde, had de getroffene verklaard, dat hij tijdens het verrichten zijner werkzaamheden gevallen was, terwijl aan het licht kwam, dat het verkregen letsel het gevolg was eener mishandeling, hem buiten het bedrijf toegebracht. De veroordeeling tot 6 weken gevangenisstraf, uitgesproken door de rechtbank te Arnhem — in hooger beroep bevestigd door Hof en Hoogen Raad — gold een getroffene, die valschelijk verklaarde, dat hij zijne gewone werkzaamheden nog niet had hervat, toen hij reeds eenige dagen weder aan het werk was.

HOOFDSTUK IX.

STATISTIEK DER INGESTELDE BEROEPEN.

Den 1sten Januari 1904 waren nog 336 twistgedingen, die in het jaar 1903 aanhangig waren gemaakt, in behandeling of niet bij een in kracht van gewijsde gegaan vonnis beëindigd, t. w.: 182 waren nog in behandeling bij de Raden van Beroep; in 72 had de Raad van Beroep uitspraak gedaan, doch was de beroepstermijn op 31 December 1903 nog niet verstreken; 82 waren nog in behandeling bij den Centralen Raad.

Het aantal klaagschriften, over 1904 bij afschrift aan het Bestuur der Rijksverzekeringsbank toegezonden, bedroeg 1066. Hierbij zijn niet gerekend de klaagschriften van Plaatselijke Commissiën, wanneer terzelfder zake ook door den getroffene een klaagschrift was ingediend. De volgende staat geeft het aantal aan, dat van iederen Raad werd ontvangen, gesplitst naar den aard van het door het klaagschrift aanhangig gemaakte twistgeding.

Raden van Beroep.	Verzekeringsplicht (artt. 36 en 37 Ongevallenwet).	Aantal klaagschriften, betreffende:						
		Gevarenklasse en percentage (art. 37).	Premieberekening en -betaling (art. 48 en vlg.)	Schadeloosstelling				Totaal.
				van getroffenen		van nagelaten betrekkingen		
				Recht op.	Bedrag en duur.	Recht op.	Bedrag.	
Amsterdam	5	15	3	29	54	9	—	115
Haarlem	3	15	8	12	23	3	—	64
's Gravenhage	3	9	3	22	46	5	—	88
Rotterdam	6	22	13	51	127	4	—	224
Dordrecht	3	10	6	15	34	—	—	68
Middelburg	2	3	1	15	9	3	—	33
Breda	1	6	3	8	21	1	—	40
's Hertogenbosch . . .	3	2	2	5	23	1	—	36
Utrecht	1	3	1	6	27	3	—	41
Roermond	4	3	3	10	20	4	—	44
Arnhem	1	7	10	17	18	3	1	57
Zutphen	1	9	5	6	9	1	1	32
Almelo.	2	32	2	19	30	—	—	85
Hoogeveen	—	4	5	9	12	—	1	31
Groningen	4	11	6	12	34	2	1	70
Leeuwarden	3	12	2	7	13	1	—	38
Totaal . . .	42	163	73	243	500	40	5	1066

Van deze 1066 klaagschriften over 1904 en de 182, welke bij den aanvang van 1904 nog bij de Raden van Beroep in behandeling waren, te zamen 1248, werden in 1904 door de Raden van Beroep berecht 1020 (waarvan 5 uitspraken, waarbij het geding naar een anderen Raad werd verwezen), terwijl 32 klaagschriften vóór den aanvang der terechtzitting werden ingetrokken, zoodat op 31 December 1904 nog 196 in behandeling bleven.

De als bijlage K bij dit verslag gevoegde tabel, waarbij eveneens eene rangschikking naar den aard van het twistgeding is in acht genomen, geeft een overzicht van de aantallen uitspraken, waarbij de beslissingen van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank werden bevestigd, gewijzigd of vernietigd, of waarbij het ingestelde beroep niet ontvankelijk werd verklaard.

Aangaande de cijfers, die het aantal gewijzigde of vernietigde beslissingen vermelden, wordt opgemerkt, dat hieronder begrepen zijn:

1°. de gevallen, waarin de bestreden classificatie van het Bestuur werd gehandhaafd, doch in het toegewezen percentage eene, zij het ook nog zoo geringe, verandering werd gebracht;

2o. de gevallen, waarin het Bestuur op grond van de door de klagers bij klaagschrift verstrekte nieuwe of gewijzigde gegevens de vordering gegrond achtte en mitsdien tot hare toewijzing concludeerde.

In 583 gevallen werd in de uitspraak van den Raad van Beroep berust. Van dezen was het onderwerp van het twistgeding:

de verzekeringsplicht .... in 54 gevallen;
de classificatie .... in 148 gevallen;
de premieberekening .... in 44 gevallen;
recht op schadeloosstelling .... in 139 gevallen;
bedrag en duur der schadeloosstelling in 182 gevallen;
beslissing, waarbij werd aangenomen, dat de dood niet het gevolg was van een bedrijfsongeval .... in 6 gevallen;
beslissing, waarbij was aangenomen, dat de overledene geen kostwinner was .... in 8 gevallen;
het bedrag der rente, uit te keeren aan nagelaten betrekkingen .... in 2 gevallen.

In 196 van deze gevallen werd berust door het Bestuur, in 362 gevallen door klager en in 25 gevallen door beiden.

De Centrale Raad gaf in 1904 in 402 der aan zijn oordeel onderworpen zaken uitspraak, waarvan in drie gevallen het geding verwezen werd naar een anderen Raad van Beroep; in 1 geval het geding teruggewezen werd naar denzelfden Raad en in 5 gevallen de niet-ontvankelijkheid werd uitgesproken, omdat de klager zich, met voorbijgaan van den Raad van Beroep, terstond tot den Centralen Raad had gewend. Van de 393 overblijvenden geeft onderstaande staat den aard der twistgedingen aan.

Onderwerp van het twistgeding.	Aantal uitspraken.			
	Bevestigd.	Gewijzigd.	Niet-ontvankelijk.	Totaal.
Verzekeringsplicht . . .	14	23	1	38
Classificatie	13	50	—	63
Premiebetaling	1	8	2	11
Bedrag en duur der schadeloosstelling van getroffenen	49	99	3	151
Recht op schadeloosstelling van getroffenen . . .	61	28	18	107
Recht op schadeloosstelling van nagelaten betrekkingen	14	5	2	21
Bedrag der rente aan nagelaten betrekkingen . .	1	1	—	2
Totaal . . .	153	214	26	393

Op 31 December 1904 waren nog 184 gedingen bij den Centralen Raad in behandeling.

Hieronder volgt nog eene statistiek van de uitspraken van den beroepsrechter, naar aanleiding van de beslissingen van het Bestuur, waarbij eene schadeloosstelling is toegekend of geweigerd.

De schadeloosstelling toegekend door het Bestuur der Rijksverzekeringsbank, werd bij uitspraak van de Raden van Beroep		Bij uitspraak van den Centralen Raad van Beroep, werden de schadeloosstellingen, na overeenkomstig het in kolom 1 genoemde al of niet te zijn gewijzigd		Tengevolge van de wijziging in kolom 3 genoemd, is de schadeloosstelling, door de Rijksverzekeringsbank toegekend, ten slotte door den Centralen Raad	
	aantal gevallen.		aantal gevallen.		
1.	2.	3.	4.	5.	
verhoogd . . .	186	verhoogd	5	verhoogd	5
		verlaagd	79	verhoogd	23
				verlaagd	4
				gehandhaafd	52
		gehandhaafd	42	verhoogd	42
verlaagd . . .	36	verhoogd	7	verhoogd	0
				verlaagd	1
				gehandhaafd	6
		verlaagd	0	verlaagd	0
		gehandhaafd	10	verlaagd	10
gehandhaafd . .	165	verhoogd	2	verhoogd	2
		verlaagd	4	verlaagd	4
		gehandhaafd	25	gehandhaafd	25
Totaal uitspraken Raden van Beroep	394	Totaal uitspraken Centralen Raad	175		

Volgens bovenstaand overzicht is de schadeloosstelling, toegekend door het Bestuur der Rijksverzekeringsbank, in beroep 132 maal verhoogd, 38 maal verlaagd en 224 maal gehandhaafd.

Nadat door het Bestuur der Rijksverzekeringsbank schadeloosstelling was *geweigerd*, werd door de Raden van Beroep		In hooger beroep werd daarna door den Centralen Raad vsn Beroep		
	Aantal gevallen.			Aantal gevallen.
1.	2.	3.		4.
Eene schadeloosstelling toegekend[1].	161	eene schadeloosstelling toegekend	hooger dan de door de Raden van Beroep toegekende.	7
			lager dan de door de Raden van Beroep toegekende.	18
			gelijk aan de door de Raden van Beroep toegekende.	35
		eene schadeloosstelling geweigerd		47*
Eene schadeloosstelling geweigerd. .	161	eene schadeloosstelling toegekend		3
		eene schadeloosstelling geweigerd		42**
Klager niet-ontvankelijk verklaard . .	37	eene schadeloosstelling geweigerd		3
		klager niet-ontvankelijk verklaard		5
Totaal uitspraken Raden van Beroep .	359	Totaal uitspraken Centralen Raad		160

* Waaronder gerekend 1 geval van niet-ontvankelijk verklaring.
** „ „ 1 „ „ „ „ „

Volgens bovenstaand overzicht bleef de schadeloosstelling geweigerd in 242 gevallen, terwijl in 117 gevallen in beroep eene schadeloosstelling werd toegekend.

Bovendien werd driemaal in beroep gekomen van eene mededeeling van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank, met het gevolg, dat klager in 2 gevallen niet-ontvankelijk werd verklaard in zijn beroep, terwijl hem in één geval schadeloosstelling door den Raad van Beroep werd geweigerd. In één dezer gevallen kwam klager in hooger beroep bij den Centralen Raad en werd in dit beroep niet ontvankelijk verklaard.

In 40 gevallen werd een beroep betreffende schadeloosstelling ingetrokken, of werd het beroep zoodanig beëindigd, dat geene beslissing betreffende de schadeloosstelling genomen werd. In 279 gevallen betrof het beroep geene beslissing omtrent eene schadeloosstelling.

De als bijlagen L en M hierbij gevoegde tabellen geven een overzicht van de beroepen door risico-dragende maatschappijen en rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen ingesteld.

Van het recht van beroep, dat den werkgevers in artikel 79, 2de lid, der Ongevallenwet is gegeven, werd nooit gebruik gemaakt.

HOOFDSTUK X.

PRINCIPIEELE BESLISSINGEN VAN HET BESTUUR DER RIJKSVERZEKERINGSBANK EN DE JURISPRUDENTIE.

Ten besluite volgen hier eenige beslissingen, ten aanzien van verschillende punten, in het jaar 1904 genomen.

§ 1. *Verzekeringsplicht en omvang der verzekering.*

1. Het Bestuur der Rijksverzekeringsbank besliste, dat een werkgever, die uitoefende het sigarenmakersbedrijf, en ten behoeve van dit bedrijf gebruik maakte van een gasmotor, uitsluitend bestemd voor de electrische verlichting der werkplaats, en van een krachtwerktuig, dienende tot verwarming door middel van stoom van die werkplaats en het drogen van sigaren, dat bedrijf uitoefende in eene verzekeringsplichtige onderneming, daar aangenomen moest worden, dat daarin worden uitgeoefend: *a.* het bedrijf, uitgeoefend in electrische centralen; *b.* een bedrijf, waar worden gebezigd toestellen, bevattende stoom of gassen, bedoeld in artikel 10, sub 2, der Ongevallenwet 1901.

De Centrale Raad sprak zich omtrent het eerste punt op de volgende wijze uit: Het staat vast, dat in een van de sigarenfabriek gescheiden gebouwtje zich een gasmotor bevindt ter opwekking van electrisch licht, ter verlichting van de fabriekslokalen en het woonhuis van den fabrikant. Onder deze omstandigheden moet, op grond van de algemeene bewoordingen van artikel 10, n°. 1, der Ongevallenwet 1901, dit krachtwerktuig geacht worden ten behoeve van het sigarenmakersbedrijf gebruikt te worden, zoodat de werkgever uitoefent het verzekeringsplichtig bedrijf van sigarenmaker met krachtwerktuig.

In denzelfden geest was beslist in het geval, behandeld in Hoofdstuk X, § 1, sub 12, van het vorige jaarverslag.

Deze uitspraken van den Centralen Raad hebben geleid tot eene andere toepassing van artikel 10, sub 1, dan aanvankelijk door het Bestuur was gevolgd. Het Bestuur was n.l. van oordeel geweest, dat, wanneer in eene onderneming een krachtwerktuig alleen dient voor een onderdeel van of hulpwerkzaamheden voor

het bedrijf, niet het gansche bedrijf met al het daarin werkzame personeel onder de verzekering valt, maar de werkzaamheden, waarvoor het krachtwerktuig dient, moeten beschouwd worden als afzonderlijk bedrijf, waarom het daarin werkzame personeel verzekerd is. Volgens de jurisprudentie van den Centralen Raad is in zoodanig geval de gansche onderneming verzekeringsplichtig. (Op de hier bedoelde uitspraken is reeds in Hoofdstuk VII, § 2, gewezen.)

Het tweede geschilpunt in deze, n.l. of, zooals in het beroepschrift der eischende firma werd gesteld, voor de toepassing van artikel 10, sub 2, als stoom of gassen bevattende toestellen niet moet worden beschouwd de ketel, maar alleen de toestellen, dienende tot het drogen der sigaren, werd niet beslist, daar de Centrale Raad oordeelde, dat dit buiten beschouwing kon blijven, waar de verzekeringsplicht reeds uit anderen hoofde vaststond. (1)

2. Het Bestuur der Rijksverzekeringsbank besliste, dat eene maatschappij, die uitoefende het bedrijf van personen- en goederenvervoer met schepen, niet bedoeld in artikel 10, sub 6, der Ongevallenwet 1901, en hare schepen door in haren dienst zijnde werklieden deed bikken en schrapen, moest geacht worden het verzekeringsplichtig scheepmakersbedrijf uit te oefenen, omdat in de onderneming van die maatschappij het maken en repareeren van schepen niet geschiedt voor particulier gebruik, maar ten behoeve van een winstbeoogend bedrijf.

Naar aanleiding van een ongeval, aan een werkman bij deze werkzaamheden overkomen, besliste de Centrale Raad, dat de werkzaamheden, als het bikken en schrapen der schepen, welke eene reederij door bij haar in dienst zijnde werklieden doet verrichten, tot gewoon onderhoud van schepen, waarmede zij het zeevaartbedrijf uitoefent, behooren tot de uitoefening van dat nietverzekeringsplichtig zeevaartbedrijf. (2)

Het Bestuur heeft zijn boven aangegeven standpunt op grond van de jurisprudentie van den Centralen Raad thans verlaten.

3. Het Bestuur der Rijksverzekeringsbank besliste, dat iemand, die voor eigen rekening en in eigen beheer huizen laat bouwen om ze later te verhuren en te verkoopen, de verzkeringsplichtige bedrijven uitoefent van huisschilder, loodgieter, metselaar en timmerman bij bouwwerken. Door den betrokken Raad van Beroep werd de beslissing van het Bestuur vernietigd. In hooger beroep werd daarop gesteld, dat althans uitgeoefend werd het bedrijf van bouwondernemer, genoemd in artikel 10, sub 24, der Ongevallenwet 1901, daar de bedoeling, om ten eigen behoeve te bouwen was uitgesloten.

De Centrale Raad besliste, dat iemand, die bij wijze van geldbelegging een stuk grond heeft gekocht en daarop twee huisjes

---

1) Centrale Raad 18 October 1904. WERKER II, bladz. 1709.

2) Centrale Raad 18 October 1904. WERKER II, bladz. 1698.

doet bouwen, geene bouwonderneming heeft, noch de verzekeringsplichtige bedrijven van huisschilder, loodgieter enz. uitoefent. (1)

Een dergelijke uitspraak volgde ook in het geval van een fabrikant van papier of carton met krachtwerktuig, die naast de bestaande fabriek in eigen beheer eene nieuwe fabriek deed bouwen, ten einde daarin hetzelfde bedrijf uit te oefenen; die dus niet bouwde als geldbelegging, maar ter uitbreiding zijner verzekeringsplichtige onderneming. Het Bestuur der Rijksverzekeringsbank had beslist, dat daardoor in die onderneming, behalve het bedrijf van vervaardigen van papier met krachtwerktuig, ook uitgeoefend werden de bedrijven van metselaar en timmerman. In hooger beroep werd daarna gesteld, dat, indien moest worden aangenomen, dat niet de laatsgenoemde bedrijven werden uitgeoefend, dan de werkzaamheden bij het bouwen der nieuwe fabriek gerekend moesten worden te behooren tot die van vervaardigen van papier met krachtwerktuig, daar de nieuwe fabriek gebouwd werd tot uitbreiding der oude fabriek, en dus ten behoeve van het daarin uitgeoefend bedrijf.

De Centrale Raad besliste, dat wel verschillende werkzaamheden, die op zichzelf beschouwd, een zelfstandig bedrijf vormen, als onderdeelen van een ander bedrijf moeten worden aangemerkt, indien zij worden verricht in verband met en in het belang van de behoorlijke uitoefening van dat andere bedrijf, doch dat daaruit niet voortvloeit, dat het bouwen van eene fabriek in eigen beheer door dengene, die haar later zal exploiteeren, een onderdeel is van het bedrijf, dat later in die fabriek zal worden geëxploiteerd, daar het eenige verband hiertusschen bestaat in het feit, dat de bouw geschiedt met het oog op en ten behoeve der latere exploitatie. Nog minder mag worden aangenomen, dat de bouw van eene nieuwe fabriek een onderdeel vormt van het bedrijf, dat in eene andere gelijksoortige reeds bestaande fabriek wordt uitgeoefend. Daar de werkgever ook niet geacht moet worden te dezer zake in hare onderneming de bedrijven van timmerman, metselaar, bouwondernemer of welk ander bedrijf ook uit te oefenen, maar ten aanzien van dit bouwen geheel gelijk te staan met een particulier, die in eigen beheer een nieuw woonhuis bouwt, werd verklaard, dat de aangifte, betreffende het bouwen van eene nieuwe fabriek, ten onrechte was geschied. (2)

In gelijken geest werd door den Centralen Raad beslist (3), toen wegens een ongeval met doodelijken afloop aan zijn oordeel onderworpen werd de vraag, of de werkman, in loondienst van zijn werkgever, en handelaar in bouwmaterialen, getroffen was in verband met de uitoefening van een verzekeringsplichtig bedrijf, toen hem, terwijl hij ter voorbereiding van den bouw in eigen beheer van een huis bezig was met graafwerk, een ongeval

(1) Centrale Raad 25 October 1904. WERKER II, bladz. 1743.

(2) Centrale Raad 13 December 1904. MILLARD II, bladz. 285.

(3) Centrale Raad 8 November 1904. MILLARD II, bladz. 276.

trof. De Centrale Raad overwoog, dat iemand, die voor eigen rekening op eigen grond een gebouw plaatst of doet plaatsen, met de bedoeling, dit gedeeltelijk in perceelen te verhuren, maar hoofdzakelijk tot eigen gebruik te doen strekken en overigens slechts handelt in bouwmaterialen, niet kan gezegd worden het *bedrijf* van bouwondernemer uit te oefenen, zoodat — gesteld een oogenblik, dat in het onderhavige geval het graafwerk als een deel van den bouw moet worden aangemerkt — de getroffene ten tijde van het ongeval toch niet werkzaam was in verband met de uitoefening van het verzekeringsplichtig bouwondernemersbedrijf.

4. Het Bestuur der Rijksverzekerinsbank besliste, dat de Staat ten aanzien der werkzaamheden, welke hij doet verrichten ten behoeve van de modelmakerij met krachtwerktuig in de afdeeling mechanische technologie van de Polytechnische School te Delft, geen verzekeringsplichtig bedrijf uitoefent. De beslissing berustte op deze overweging, dat de personen, die zich met bovengenoemde werkzaamheden bezig houden, slechts dan verzekerd zijn, wanneer zij, diezelfde werkzaamheden verrichtende in dienst van een privaatpersoon, gezegd zouden kunnen worden werkzaam te zijn in diens onderneming, m. a. w. werkzaam te zijn in een bedrijf, waarmede een industrieel of mercantieel doel wordt beoogd. Waar nu bij eene modelmakerij, die is ingericht ten dienste van het onderwijs, dat doel is uitgesloten, oefent de particulier, die zoodanige inrichting ten behoeve van het onderwijs exploiteert, geen verzekeringsplichtig bedrijf uit en kan alzoo de Staat in gelijke omstandigheden niet geacht worden een verzekeringsplichtig bedrijf uit te oefenen.

De Centrale Raad nam het tegenovergestelde aan. Overwogen werd, dat ten aanzien van werkzaamheden, verricht in dienst van publiekrechtelijke lichamen, niet de eisch wordt gesteld, dat zij geschieden in eene onderneming, zoodat dientengevolge de omstandigheid, of het publiekrechtelijk lichaam al dan niet winst of voordeel beoogt, geen invloed uitoefent bij de beantwoording van de vraag, of personen, welke die werkzaamheden verrichten, verzekerd zullen zijn. Bij de beoordeeling van den verzekeringsplicht van een publiekrechtelijk lichaam moet slechts worden onderzocht, wat het bedrijf is, waarin de personen bij het verrichten van hunne bezigheden werkzaam zijn en of dat bedrijf genoemd of bedoeld is in artikel 10 der Ongevallenwet 1901. Daarbij is de aard dier bezigheden op zich zelf beschouwd niet beslissend, daar het zeer goed mogelijk is, en zelfs veelvuldig zal voorkomen, dat die werkzaamheden niet worden verricht als zelfstandig bedrijf, doch als hulpwerkzaamheid of onderdeel van een ander bedrijf. Evenmin als de werklieden, in dienst van private personen werkzaam in een niet verzekeringsplichtig bedrijf, verzekerd zijn bij het verrichten van werkzaamheden, die als zelfstandig bedrijf uitgeoefend wel een verzekeringsplichtig bedrijf zouden vormen, zullen ook de werklieden in dienst van publiekrechtelijke lichamen niet verzekerd zijn, als het bedrijf, waartoe

de door hen verrichte werkzaamheden behooren, niet verzekeringsplichtig is. Terwijl een der kenmerken ter bepaling van het bedrijf, waartoe de werkzaamheden behooren, verricht in dienst van private personen, hierin gelegen is of die werkzaamheden geschieden voor rekening of ten behoeve van derden, dan wel ten behoeve van die personen zelven, zal dit kenmerk ten aanzien van werkzaamheden, verricht in dienst van publiekrechtelijke lichamen, uit den aard der zaak bijna nooit aanwezig zijn, zoodat ter bepaling van het bedrijf, waartoe die werkzaamheden behooren, behalve op haar aard en karakter alleen gelet zal kunnen worden op de omstandigheid of zij, op zich zelf beschouwd, een min of meer zelfstandig bedrijf vormen (1).

Zoo werd ook beslist, dat de Staat geacht moet worden uit te oefenen in de Polytechnische School het verzekeringsplichtig bedrijf van vervaardigen of herstellen van fijne instrumenten met krachtwerktuig (2) en dat van bewerken van metalen met krachtwerktuig (3), in het krankzinnigengesticht te Grave het verzekeringsplichtig bedrijf van het verschaffen van water, waartoe gewoonlijk stoom wordt gebezigd, waarvan de spanning, in verband met den inhoud der toestellen, welke dien stoom bevatten, de grens overschrijdt, bij algemeenen maatregel van bestuur aangegeven (4); in het krankzinnigengesticht te Medemblik de wasscherij met krachtwerktuig, het snijden van brood met krachtwerktuig, enz. enz. (5).

Door het Bestuur werden de volgende beslissingen, ten aanzien van het al of niet verzekerd zijn van verschillende categorieën van werklieden, genomen:

Agenten van stoombootmaatschappijen of tramwegondernemingen, die meer dan ééne maatschappij vertegenwoordigen, kunnen niet geacht worden in dienst eener maatschappij te zijn, doch zijn, indien zij voor die werkzaamheden personen in dienst hebben, werkgever in den zin der Ongevallenwet 1901.

Courantenrondbrengers, die de bladen rechtstreeks van de drukkerij uit, gaan bezorgen, behooren tot de verzekerden.

Onderaannemers, die, zij het ook zonder bijlevering van materialen, eenig werk aannemen, en daarbij zelf het risico dier aanneming dragen, moeten worden beschouwd als werkgevers; heeft de aanneming geen ander doel dan levering van werkkrachten en is de aannemingssom niet anders dan het loon, door den aannemer met zijne mede-werklieden te verdeelen, dan zijn zij te beschouwen als werkman in dienst van den werkgever, die het werk laat verrichten.

---

(1) Centrale Raad 19 Januari 1904.
(2) Centrale Raad 19 Januari 1904.
(3) Centrale Raad 19 Januari 1904.
(4) Centrale Raad 19 Januari 1904.
(5) Centrale Raad 19 Januari 1904.
(Zie voor al deze uitspraken WERKER II, bladz. 48 en volgg.)

§ 2. *Indeeling in eene gevarenklasse en toewijzing van een gevarenpercentage.*

1. Wanneer een bedrijf, ten behoeve waarvan een krachtwerktuig wordt gebruikt, niet voorkomt op de lijst, vervat in artikel 3 van het Koninklijk besluit van 15 November 1902 (*Staatsblad* nº. 195) moet, naar het oordeel van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank, artikel 4 van dat besluit worden toegepast en dit bedrijf dus naar zijn aard worden gerangschikt onder een bedrijf, hetwelk op deze lijst wel voorkomt, terwijl eerst, zoo dit niet mogelijk is, het bedrijf gerekend wordt te behooren onder nº. 593 van artikel 3. Het Bestuur is van meening, dat niet alleen de woorden van artikel 4 deze opvatting wettigen, doch ook de bedoeling, daar deze geen andere kan zijn dan elk bedrijf zooveel mogelijk naar het daaraan verbonden gevaar in eene gevarenklasse in te deelen.

De Centrale Raad vereenigde zich met deze toepassing van artikel 4 niet, maar besliste, dat dit artikel alleen dan van toepassing kan zijn, indien het geldt de indeeling eener onderneming, waarin een bedrijf wordt uitgeoefend, dat niet kan worden gebracht onder eene der benamingen, opgenomen in artikel 3. Is nu een bedrijf verzekeringsplichtig alleen op grond dat ten behoeve daarvan een krachtwerktuig wordt gebruikt, dan valt het onder de algemeene omschrijving, voorkomende onder nº. 593 van artikel 3 (1).

2. Bij de indeeling eener onderneming in eene gevarenklasse, moet naar het oordeel van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank om het bedrijfsgevaar, aan de onderneming in haar geheel verbonden, met juistheid te schatten, niet alleen rekening gehouden worden met de werkzaamheden, welke daarin als bedrijf, maar ook met die, welke daarin als hulpbedrijven worden uitgeoefend, zoodat ter bepaling van de gevarenklasse, waarin de geheele onderneming valt, voor deze laatsten, indien zij als bedrijven genoemd zijn in artikel 3 van het Koninklijk besluit van 15 November 1902 (*Staatsblad* nº. 195) de gevarenklasse daaraan gegeven, in rekening moet worden gebracht.

Dientengevolge werden o. a. door het Bestuur bij de classificatie eener onderneming, waarin uitgeoefend werden het katoenspinnersbedrijf met krachtwerktuig en het katoenweversbedrijf met krachtwerktuig, terwijl daarin bovendien ten behoeve der bedrijven uitgeoefend werden de werkzaamheden van sterkerij en appreteerderij, ververij, kalanderij, katoendrukkerij, de gevarenklassen, waarin deze verschillende bedrijven zijn ingedeeld, in rekening gebracht.

De Centrale Raad overwoog, dat laatstgenoemde werkzaamheden niet als zelfstandige bedrijven, in die onderneming werden uitgeoefend, maar als onderdeelen van de katoenspinnerij waren te

(1) Centrale Raad 3 Februari 1904. WERKER II, bladz. 235.

beschouwen, zoodat zij ter bepaling van het gevarenpercentage niet in aanmerking waren te nemen. (1)

Als kanteekenen voor een zelfstandig bedrijf neemt de Centrale Raad o. a. aan, dat de werkzaamheden daarin geschieden voor rekening en op last van derden. (2)

3. Het Bestuur der Rijksverzekeringsbank besliste, dat een werkgever in twee afzonderlijke ondernemingen het bedrijf van distilleerderij en dat van vervoeren met zwaar voertuig uitoefende.

De Centrale Raad nam aan, dat beide bedrijven in ééne onderneming werden uitgeoefend, daar die firma één kantoor had, waar zoowel de administratie van de sleeperij als van de distilleerderij werden gevoerd (3).

De sleeperij diende slechts voor een deel ten behoeve van de distilleerderij, overigens werden goederen van derden vervoerd.

§ 3. *Verband tusschen een ongeval en de uitoefening van het bedrijf.*

Ten aanzien van het al of niet aanwezig zijn van het door de wet geëischte verband bij ongevallen, aan werklieden overkomen bij het gaan naar of van het werk, handhaafde het Bestuur zijne meening, zooals die in het vorige jaarverslag werd vermeld.

Zoo werd geene uitkeering verleend aan de nagelaten betrekkingen van een werkman, die, gewoon zich dagelijks per trein naar zijn werk te begeven, aan de halte, waar hij in den trein wilde stappen, werd overreden.

Evenmin werd uitkeering verleend aan een werkman, wien een ongeval overkwam, terwijl hij des avonds laat, nadat reeds des middags zijne werkzaamheden waren geëindigd, huiswaarts keerde per wagen, die door den werkgever was beschikbaar gesteld.

Ook werd uitkeering geweigerd aan een stalknecht, die op weg van huis naar den stal juist vóór de staldeur uitgleed en ten gevolg daarvan letsel bekwam.

De Centrale Raad besliste echter in het laatste geval in anderen zin na overwogen te hebben (4), dat de korte afstand van de staldeuren nog binnen het terrein van de onderneming viel en de getroffene op de plaats van den val noodzakelijk moest zijn in verband met het bedrijf.

Ook werd een ongeval, een werkman overkomen, terwijl hij gebruik maakte van een veerbootje dat dienst deed als publiek vervoermiddel, door het Bestuur niet als een bedrijfsongeval beschouwd.

Daarentegen werd verband met de uitoefening van het bedrijf wel aangenomen in de volgende gevallen.

Een werkman werd door een ongeval getroffen, terwijl hij op

---

(1) Centrale Raad 10 September 1904. WERKER II, bladz. 1579.
(2) Centrale Raad 6 Januari 1904. WERKER II, bladz. 18.
(3) Centrale Raad 4 November 1904. WERKER II, bladz. 1805.
(4) Centrale Raad 20 Juli 1904. WERKER II, bladz. 1453.

weg naar huis gebruik maakte van een veerbootje, waarmede uitsluitend het personeel der fabriek werd overgezet.

Eenige werklieden gingen met een bootje van het schip, waar zij hadden gewerkt, naar den wal; ter bespoediging van den overtocht haakten zij het bootje aan een sleepboot, ten gevolge waarvan het vol water liep en de werklieden verdronken. Al kon de werkgever niet verklaren, of zij werkzaamheden in verband met het werk moesten verrichten, werd toch een bedrijfsongeval aangenomen.

Een werkman, die zich per fiets naar huis begaf, viel, doordat het touw, waarmede zijne gereedschappen aan het rijwiel waren vastgemaakt, in den trapper verward geraakte.

Ter zake van ongevallen, in den schafttijd voorgevallen, werd nog uitkeering verleend in de navolgende gevallen:

Een getroffene werd tijdens den schafttijd door eenige stoeiende jongens uit het raam geworpen; een bedrijfsongeval werd aangenomen, omdat het de gewoonte was, in den schafttijd niet naar huis te gaan.

Een schilder aan eene spoorwegbrug viel tijdens den schafttijd van de brug, terwijl hij zich naar beneden wilde begeven onder de brug, om aldaar aan eene natuurlijke behoefte te voldoen. De aard der werkplaats legde hier volgens het Bestuur het door de wet bedoelde verband, gelijk ook een bedrijfsongeval zou moeten worden aangenomen, indien b.v. een werkman tijdens den schafttijd door het springen van een ketel werd verwond.

Geene uitkeering daarentegen werd verleend aan een werkman, die tijdens den schafttijd per rijwiel naar huis gaande door een ongeval werd getroffen, niettegenstaande die tijd als werktijd werd berekend.

Evenmin aan een werkman, die tijdens den schafttijd op het dak der in aanbouw zijnde fabriek klom, ten einde eene brand in de verte te kunnen zien, en door een luchtkoker naar beneden stortte.

Noch aan den smidsknecht, die in den schafttijd eene hem toebehoorende klokkeveer met gereedschap tot de smidswerkplaats behoorende, repareerde en zich daarbij verwondde.

Meermalen werd door den Centralen Raad het door de wet vereischte verband aangenomen, wanneer jeugdige werklieden bij stoeien of spelen in de werkplaats door een ongeval werden getroffen; voornamelijk op grond, dat de bedrijfsuitoefening het samenzijn met andere jeugdige arbeiders medebrengt en daardoor tot stoeien leidt. (1)

Echter ging de Raad niet zoover bedoeld verband te erkennen, wanneer een arbeider door stoeien of spelen door een ongeval was getroffen, en het ongeval gedurende den schafftijd in de werkplaats was geschied. (2)

In eenige gevallen kon uitkeering niet worden verleend, omdat

---

1) Centrale Raad 1 November 1904. WERKER II, bladz. 1802.
2) Centrale Raad 1 Juni 1904. WERKER II, bladz. 911.

de door de wet geëischte dienstverhouding niet geacht kon worden aanwezig te zijn, b.v.:

Een expeditie-ondernemer verzocht een knecht van een graanhandelaar hem even behulpzaam te zijn bij het lossen van een kist. De knecht voldeed aan het verzoek en werd daarbij door een ongeval getroffen. De getroffene was niet in dienst van den expeditie-ondernemer.

Een werkman was bezig werkzaamheden te verrichten voor zijn verzekeringsplichtigen werkgever. Op verzoek van een anderen verzekeringsplichtigen werkgever verleende hij, niet tegen loon, hulp bij werkzaamheden op hetzelfde terrein door dezen werkgever uitgevoerd. Deze getroffene kon niet worden beschouwd als een werkman in de onderneming, waarin het ongeval plaats had.

Een werkman, in dienst van een voerman, bezorgde een vracht meel bij een bakker; op verzoek van dezen bracht hij de balen tegen eene belooning op zolder. De voerman had geen last gegeven tot het verrichten van dit werk.

Indien de machinist van eene stoom-dorschmachine in dienst is van den exploitant, en het overige personeel in dienst van den landbouwer, wordt dit personeel door het Bestuur niet verzekerd geacht. In sommige gevallen stelt echter de exploitant ook het overige personeel aan; in dat geval wordt natuurlijk ook dat personeel verzekerd geacht.

Voorts besliste de Centrale Raad, dat het verband tusschen een ongeval en de uitoefening van een verzekeringsplichtig bedrijf niet kon worden aangenomen, toen een bakker, die als rabinaal opzichter in eene paaschbroodbakkerij fungeerde, zich bij het werk verwondde, en zulks op grond, dat hij niet in dienst was van den paaschbroodbakker, maar van het rabinaat. Bij dit oordeel werd overwogen, dat de opzichter vanwege het rabinaat aan de broodbakkerij wordt toegezonden buiten keuze van den bakker, en de betaling van het loon wel door den bakker aan den opzichter geschiedt, doch strikt genomen eerst aan het rabinaat en vervolgens aan den opzichter behoorde te geschieden. (1)

Door het Bestuur der Rijksverzekeringsbank werd een ongeval in verband met de uitoefening van het bedrijf aangenomen bij een voerman, die in beschonken toestand met paard en rijtuig uitreed en daarbij een ongeval kreeg. Een verbod tot uitrijden van de vrouw van den werkgever werd geacht meer het karakter te dragen van eene waarschuwing, en niet van dien ernstigen aard te zijn, dat de knecht geacht kon worden door uit te rijden, wat tot zijn taak behoorde, zijn dienstcontract te verbreken.

Anders werd beslist in het geval van een bediende in eene behangerszaak, die met een wagen een vloerzeil bracht bij een der klanten, en, hoewel hem uitdrukkelijk was verboden den wagen te verlaten, medehielp het vloerzeil naar boven te brengen en zich daarbij verwondde.

Eveneens in het volgende geval: Een los koetsier werd verwond,

(1) Centrale Raad, uitspraak van 13 November 1904, n°. 449.

terwijl hij in een stal de paarden op stroo zette; de stalbaas had hem laten begaan, nadat de staljongen reeds zijne toestemming gegeven had. Deze staljongen verklaarde, dat getroffene dit werk in den stal wel meer had gedaan en dan van hem een dubbeltje ontving. Nadat door den Raad van Beroep in tegengestelden zin was beslist, legde het Bestuur zich bij die opvatting neder. (1)

Eene ruime toepassing van de wet leidde tot het toekennen van schadeloosstelling ook in de volgende gevallen waar een bepaalde dienst door den werkgever was opgedragen.

Een werkman, in dienst van een coöperatieve bouwersbond, verwondde zich, terwijl hij op last van den secretaris van den bond een stuk speelgoed voor diens kind maakte. Hier werd een bedrijfsongeval aangenomen, op grond van de overweging, dat het ongeval plaats had bij het verrichten van arbeid in het timmermansbedrijf, dat ook in de onderneming werd uitgeoefend.

Een timmermansknecht werd verwond bij het repareeren van een kippenhok van den werkgever. Ook hier werd een bedrijfsongeval aangenomen.

Daarentegen werden door het Bestuur geene termen aanwezig geacht tot het verleenen van uitkeering in de volgende gevallen:

Een werkman, in dienst van eene steenfabriek, kreeg een ongeval bij het zetten van heiningen om een land, waar vee van den werkgever graasde.

Een arbeider in eene fabriek van bamboesartikelen verwondde zich terwijl hij voor een der firmanten steenen moest dragen, bestemd voor den bouw van een particulier huisje. Hier was geen verband met de uitoefening van het bedrijf, terwijl bovendien de getroffene niet voor die firma werkte.

Een werkman, in dienst van eene firma, verwondde zich bij het halen van water, bestemd voor huishoudelijk gebruik van een der firmanten.

Een jongen werd door een ongeval getroffen bij het uitgaan van de herhalingsschool, welke werd gehouden in den gewonen werktijd. Het bezoek was door den werkgever verplichtend gesteld.

Verband tusschen het ongeval en de bedrijfsuitoefening werd aanwezig geacht in de volgende gevallen:

Een waschknecht verwondde zich tijdens het werk bij het openen van een bierflesch.

Een machinist werd op de machine door een insect gestoken, ten gevolge waarvan eene infectie ontstond.

Een timmermansleerling, die voor zijn werkgever een raam had gehaald, wilde daarmede op een voorbijgaanden wagen springen en verwondde zich.

Een werkman, in algemeenen dienst bij eene fabriek, verwondde zich bij het grassnijden op het terrein voor het hoofdgebouw.

Een timmerman, speciaal in dienst genomen voor het onderhoud van de tuinen op het terrein van de gemeente-gasfabriek, werd door

(1) Millard II, bladz. 221.

een ongeval getroffen bij het inzetten van glasruiten in de broeikas in den eveneens op dat terrein gelegen tuin van den directeur; het onderhoud van den tuin was eene normale dienstwerkzaamheid. (Het onderhoud van gemeenteplantsoenen wordt door het Bestuur overigens niet geacht verzekeringsplichtig te zijn, als behoorende tot tuin- of boschbouw.)

Een werkman was belast met het waken op een vlot balken; zijn lijk werd den volgenden dag opgehaald, terwijl men op een nabijliggend vlot vischtuig vond. Een bedrijfsongeval werd aangenomen.

Eene werkvrouw ziet een kind van den werkgever van de trap der werkplaats komen; terwijl zij het wil helpen, ten einde vallen te voorkomen, viel zij zelve. Het helpen van iemand, die op de werkplaats in noodtoestand verkeerde, werd als een daad aangemerkt, die met de uitoefening van het bedrijf in verband stond.

Een werkman, van de fabriek naar huis fietsende, ontmoette een wagen met zink van zijn werkgever. Bemerkende, dat de wagen ongedekt was, terwijl het regende, versnelde hij zijn gang om den voerman te waarschuwen, en viel. De getroffene trad hier op in het belang van het bedrijf.

Een werkman, die het geheele jaar op eene steenfabriek werkte, kreeg een ongeval bij het bouwen van eene kleibergplaats. Het bouwen van eene bergplaats voor klei werd, omdat dit herhaaldelijk op steenfabrieken door het gewone personeel geschiedt, geacht te behooren tot het bedrijf van den steenfabrikant.

Een voerman, op weg met een wagen vrachtgoederen, werd gewond bij het overeind helpen van een paard van een anderen wagen, die den weg versperde.

Een voerman, in dienst van een stalhouder, legde zich, terwijl hij bij eene boerderij moest wachten, te slapen in een hooimijt en werd door een knecht van den boer met een hooivork in het been gestoken. Een bedrijfsongeval werd aangenomen, omdat getrofene verplicht was op de boerderij te wachten.

Een slagersknecht bracht vleesch rond bij de klanten. Terwijl hij hiermede bezig was, werd hem een slagersmes door een scharenslijper aangeboden. Bij het maken van eene afwerende beweging verwondde hij zich.

Een arbeider, in dienst eener verzekeringsplichtige onderneming, werd door een ongeval getroffen, terwijl hij zich van de werkplaats naar het kantoor van den werkgever begaf, om orders te ontvangen. Het ongeval geschiedde op het spoorweg-emplacement, waar door de spoorwegmaatschappij de toegang verboden was. Ook was de weg, dien de getroffene genomen had, niet de aangewezen, maar wel de gebruikelijke weg. De Centrale Raad overwoog, conform het Bestuur der Rijksverzekerinsgbank, dat aan het verband tusschen ongeval en bedrijfsuitoefening geen afbreuk werd gedaan door de omstandigheid, dat het ongeval in verband stond met een strafbaar feit van den getroffene. (1)

(1) Centrale Raad 29 November 1904. MILLARD II, bladz 282.

Daarentegen werd verband tusschen het ongeval en de bedrijfsuitoefening niet aanwezig geacht in de volgende gevallen:

Een werkman, in dienst van een reeder, tevens haringpakker en kuiper, werd door een ongeval getroffen bij het lossen van een haringlogger, terwijl hij een plank op het schip legde. Deze werkzaamheid werd geacht te behooren tot het niet-verzekeringsplichtige zeevisschersbedrijf.

Een schippersknecht, aan boord wonende, was ten gevolge van een hem reeds vroeger overkomen ongeval niet in staat te werken. Gedurende die periode viel hij over boord en verdronk.

Een jongen, door den werkgever voor een boodschap uitgezonden, speelde onderweg met een hond, waarop een andere hond hem aanviel en verwondde.

Een assistent aan een pharmaceutisch laboratorium zocht planten en kreeg bij het springen over eene sloot een ongeval. De getroffene was niet in het laboratorium werkzaam.

Een werkman deed een door hem gevonden patroon in de werkplaats tijdens den werktijd ontploffen, ten gevolge waarvan hij zich verwondde.

Het door de wet geëischte verband werd door het Bestuur ontkend ook in het volgende geval.

Een bootwerker, die voor het lossen van eene boot was aangenomen en bij het pakhuis van den patroon stond te wachten op de noodige gereedschappen om het werk te beginnen, ontving van een medearbeider, die hem verweet dat hij zich aan eene vroeger plaats gehad hebbende werkstaking had onttrokken, een klap tegen den slaap, die den dood ten gevolge had.

Door den Centralen Raad werd echter het verband aanwezig geacht op grond in de eerste plaats van de overweging, dat het voor het verband geen vereischte is, dat de werkman zijne eigenlijke werkzaamheden reeds heeft aangevangen op het oogenblik, waarop hem het ongeval treft. Dat verband kan reeds bestaan als hij het werk heeft aangenomen en zich naar een pakhuis heeft begeven om de gereedschappen te halen, die hij voor het werk noodig heeft. In de tweede plaats was overwogen, dat het verband ook overigens aanwezig was, omdat de mishandeling haar grond vond in de omstandigheid, dat de getroffene bij eene werkstaking, die bij denzelfden werkgever had plaats gevonden, had doorgewerkt. (1)

Het Bestuur achtte het ongeval buiten verband met de bedrijfsuitoefening bij een gasfitter, die door eene gasontploffing letsel bekomen had en bij wien 10 dagen later eene verlamming was ontstaan. Deze verlamming werd geoordeeld het gevolg te zijn van eene beroerte, niet van de schok van de ontploffing. De Centrale Raad was eveneens van oordeel, dat de beroerte niet door de ontploffing veroorzaakt was, op grond, dat zij niet onmiddellijk

(1) Centrale Raad 27 April 1904. WERKER II, bladz. 701.

gevolgd was en bij den getroffene eene beroerte zeer verklaarbaar was uit de geconstateerde slagaderverkalking. (1)

In overeenstemming met het Bestuur ontkende de Centrale Raad het verband tusschen het ongeval en de bedrijfsuitoefening in het volgende geval:

Een arbeider was, terwijl hij op een ladder staande zijn werk deed, plotseling onwel geworden en van den ladder gevallen. Den volgenden dag overleed hij. Zijn dood werd verklaard uit het bersten van eene aneurysma en de daardoor veroorzaakte bloeduitstorting in de hersenen. Hoewel getroffene kort te voren, na gewerkt te hebben bij eene gloeiende machine, plotseling in de koude buitenlucht gekomen was, waardoor het ongeval veroorzaakt scheen, oordeelde toch de Raad, dat de dood aan de ziekelijke gesteldheid van den getroffene moest worden toegeschreven en buiten verband met de bedrijfsuitoefening stond, daar bij lijkopening gebleken was, dat alle hersenanteriën van den overledene bijzonder dun waren. (2)

§ 4. *Werkgever of werkman. Dienstbetrekking tusschen beiden.*

Door het Bestuur was beslist, dat door een publiekrechtelijk lichaam werd uitgeoefend het bedrijf van steenklopper.

De Raad van Beroep vernietigde deze beslissing, op grond, dat de personen, die zich daarmede bezig hielden, vrij waren om weg te gaan, wanneer zij wilden, en de gemeente dit werk geheel als werkverschaffing liet verrichten.

Na ingesteld hooger beroep besliste de Centrale Raad, dat werkverschaffing wel het motief kan zijn, waarom men bepaalde werkzaamheden hetzij in eigen beheer, of door bemiddeling van een anderen werkgever doet verrichten, maar op zich zelf geene verandering brengt in de tusschen werkman en werkgever bestaande dienstbetrekking, welke door de Ongevallenwet wordt gevorderd. (3)

De vrouw van een brugwachter, die voor haar man de bediening waarnam, doch niet zelf in dienst was van het waterschap of de gemeente en geen loon ontving, werd niet verzekerd geacht.

Personen, die in een bedrijf opgeleid werden, of zich zelf aldaar in eenig vak trachtten te bekwamen, zonder echter in eenige dienstbetrekking tot den werkgever te staan en zonder in de onderneming productieven arbeid te verrichten, zooals b.v. studenten der Polytechnische School, die in hunne vacantie in eene fabriek de practijk leerden, werden geacht geene werklieden te zijn in den zin der wet.

Handelsreizigers voor meer dan één huis werden niet als werklieden aangemerkt.

---

(1) Centrale Raad 20 Juli 1904. WERKER II, bladz. 1545.
(2) Centrale Raad 11 October 1904. WERKER II, bladz. 1654.
(3) Centrale Raad 28 October 1904. WERKER II, bladz. 1766.

Evenmin werd een reiziger verzekerd geacht, die uitsluitend tegen commissieloon werkte en zijn tijd naar eigen goeddunken kon besteden.

Werklieden, die de turf in schepen laadden en door de schippers werden betaald, werden geacht ook gedurende die werkzaamheden in dienst van den vervener te zijn, omdat de werkzaamheden zouden zijn verricht in het vervenersbedrijf. De wijze van betalen werd hier niet beslissend geoordeeld.

In eene schouwburg, waarin krachtwerktuigen waren ten behoeve van electrisch licht, tooneelmachinatiën, enz., werden alle personen, in dienst van dengene, die het gebouw exploiteerde, verzekerd geacht. Artisten, behoorende tot een gezelschap, dat het gebouw voor uitvoeringen huurde, werden niet als verzekerd aangemerkt.

§ 5. *Het loon als grondslag van de uitkeering.*

Het bestuur was van oordeel, dat artikel 8 der Ongevallenwet 1901 zoo ruim mogelijk moet opgevat worden, daar het de bedoeling van den wetgever geweest was eene bijzondere regeling te treffen voor personen, die geen of slechts een zeer gering loon verdienen, en die, niet aan minder gevaar blootgesteld zijnde dan de volwassen werklieden, in die mate ongeschikt kunnen worden, dat zij nimmer het loon van volwassen werklieden kunnen verdienen. Het bestuur nam dus aan, dat alle niet-volslagen werklieden als leerlingen zijn te beschouwen, voor zoover slechts eenige oefening, hoe gering ook, voor het verrichten hunner werkzaamheden vereischt wordt.

De Centrale Raad oordeelde, dat bepaald opleiding voor het vak, waarin zij werkzaam zijn, noodig is, hetzij dan dat zij die opleiding van een anderen werkman ontvangen, hetzij, dat zij zich die bekwaamheden zelf verschaffen door oefening en na te doen, wat zij in het bedrijf zien verrichten, en langzamerhand en opvolgend gebruikt worden voor minder eenvoudige of zwaardere werkzaamheden, dan hun aanvankelijk werden opgedragen bij hunne indiensttreding. (1)

Werklieden, die wegens gebrekkige geestvermogens minder verdienen dan de minstbetaalde volslagen werklieden, vallen niet onder artikel 8.

Als arbeidsdagen moeten gerekend worden niet uitsluitend die, waarop gewerkt is, maar ook die, waarop de werklieden in dienst waren van den werkgever en dientengevolge ieder oogenblik zoo noodig tot dienstpraestatie gereed.

Loon, dat gedurende ziekte van den werkman wordt uitbetaald, behoort niet in de loonlijst te worden vermeld.

Bij de bepaling van het loon, dat als grondslag voor het vaststellen van de uitkeeringen moest worden genomen, was in zeer

(1) O. a. Centrale Raad 8 November 1904 en 22 November 1904. WERKER II bladz. 1834 en 1910; MILLARD II, bladz. 238.

vele gevallen te beslissen, welke arbeiders als gelijksoortig aan den getroffene moesten worden aangemerkt. Hier kwamen vaak moeilijkheden voor, b.v. :

Een timmerman, tijdelijk zonder werk, werd als noodhulp aangenomen tegen een dagloon van f 1,50, terwijl een vakman f 2,34 per dag verdiende. Het loon werd vastgesteld op f 2,34, op grond van de overweging, dat de getroffene een vakman was, die tijdelijk, uit welke oorzaak dan ook, geen vaste betrekking had, maar geen los arbeider was.

Vaak kwam het voor, dat een werkman, met gelijksoortige werkzaamheden belast, meer of minder verdiende dan de getroffene, al naar gelang deze of geene vlugger of ijveriger is; in dergelijke gevallen werd het loon van den getroffene zelf als maatstaf voor de uitkeering genomen, omdat de andere werkman bezwaarlijk als gelijksoortig kon worden beschouwd naar de bedoeling der wet.

Een dokterskoetsier ontving per week van den stalhouder-werkgever f 5 als loon, van den dokter bovendien f 5 als fooi; de overige koetsiers genoten een weekloon van f 10. Aangezien de getroffene nog een jaar in dienst was, werd als maatstaf voor de uitkeering het loon genomen, dat de gelijksoortige arbeiders, n.l. de overige koetsiers als loon van den werkgever ontvingen, zijnde f 10.

Op werklieden, die in ondernemingen werkzaam waren, waarin naast het seizoenbedrijf nog andere bedrijven werden uitgeoefend, werden de uitzonderingsbepalingen voor de seizoenbedrijven niet altijd van toepassing geacht. Zoo werd het loon van een werkman, die vast, zoowel in de haringpakkerij als in de kuiperij van den werkgever werkzaam was, berekend naar de gewone regeling in artikel 7 der wet gesteld.

Voor de berekening van de uitkeering moet genomen worden het totaal loon, door den getroffene bij denzelfden werkgever verdiend.

Zoo werd voor een aardwerker-timmerman, in dienst van eene gemeente en als gemeente-werkman verplicht bij de brandweer te dienen, toen hem bij het blusschen van een brand een ongeval overkwam, als maatstaf tot berekening van de uitkeering genomen het loon, door den getroffene ook als aardwerker-timmerman verdiend.

Bij de toepassing van artikel 6 werd aangenomen, dat aldaar uitsluitend is bedoeld het loon, verdiend gedurende de dagen, waarop voor het verzekeringsplichtig bedrijf werd gewerkt, en dus niet het loon, verdiend gedurende dagen, waarop voor het verzekeringsplichtig bedrijf in het geheel niet werd gewerkt. Zoo werd ter berekening van het loon van een getroffene, die een à twee dagen per week in een molen werkte en overigens als landbouwer in dienst van denzelfden werkgever was, de volle verdienste èn in het bedrijf van molenaar èn in het landbouwbedrijf genomen, doch uitsluitend over die dagen, waarop de getroffene in het molenaarsbedrijf werkte, en dit totaal bedrag gedeeld door het aantal dagen, waarop door den getroffene in dat bedrijf werd gewerkt.

§ 6. *Ongeschiktheid tot arbeiden.*

Door het Bestuur der Rijksverzekeringsbank werd artikel 22 der Ongevallenwet 1901 aldus uitgelegd, dat een werkman moet geacht worden geheel of gedeeltelijk ongeschikt te zijn tot werken, indien hij geheel of gedeeltelijk ongeschikt is geworden tot arbeid in het algemeen, mits deze niet meer van hem vordert dan waartoe hij in verband met zijne krachten vóór het ongeval en met zijne bekwaamheden in staat is te achten.

Bij verschillende uitspraken werd door den Centralen Raad van Beroep in dien geest eene beslissing genomen. (1)

§ 7. *Kracht van beslissingen van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank.*

In overeenstemming met uitspraken van den Centralen Raad, waarbij het brandweerbedrijf, door gemeenten uitgeoefend, verzekeringsplichtig verklaard werd, nam het Bestuur verschillende beslissingen, waarbij dat bedrijf in onderscheidene gemeenten alsnog in eene gevarenklasse werd ingedeeld. Hiermede werden dus tenietgedaan de vroegere beslissingen, waarbij aangenomen was, dat de gemeenten te dezer zake geen verzekeringsplichtig bedrijf uitoefenden.

Eene gemeente kwam hiertegen in beroep en stelde o. a., dat het Bestuur der Rijksverzekeringsbank niet bevoegd was op eene vroegere beslissing terug te komen.

De Centrale Raad oordeelde hieromtrent aldus: De beslissingen, welke het Bestuur der Rijksverzekeringsbank bij de uitvoering der Ongevallenwet 1901 neemt, zijn administratieve beslissingen. Deze scheppen uit haren aard geen onveranderlijk recht tusschen de administratie en den betrokkene, weshalve alleen dan aan eene administratieve beslissing, door het Bestuur der Rijksverzekeringsbank genomen, dusdanig gevolg mag worden toegekend, indien een wettelijk voorschrift zulks medebrengt. Dergelijk voorschrift bestaat niet ten aanzien van de beslissing, bedoeld in artikel 36 der Ongevallenwet 1901, zoodat het Bestuur der Rijksverzekeringsbank bevoegd was te dezer zake eene beslissing te nemen, afwijkend van het vorige, betreffende ditzelfde onderwerp, ten aanzien van dezelfde belanghebbende genomen. (2)

§ 8. *Kracht van uitspraken van Raden van Beroep.*

Artikel 76, 2de lid, der Ongevallenwet 1901, bepaalt, dat, wanneer de door een klager geopperde bezwaren geheel of gedeeltelijk gegrond worden verklaard, de beslissing, in beroep gegeven, treedt in plaats van die, waartegen beroep werd ingesteld.

---

(1) O. a. de uitspraken van 27 Januari 1904, 22 Juni 1904, 6 Juli 1904, 20 Juli 1904, 30 September 1904. WERKER II, bladz. 161, 1117, 1324, 1441, 1634.

(2) Centrale Raad 22 Juni 1904. WERKER II, bladz. 1141.

Het Bestuur der Rijksverzekeringsbank was van oordeel, dat uit artikel 76, 1ste lid, in verband met artikel 75, 1ste lid, volgt, dat dit in de plaats treden eerst geschiedt wanneer een uitspraak in kracht van gewijsde is gegaan of in hoogste instantie is gewezen.

Tot tweemalen toe werd aan den Centralen Raad gevraagd, om, ook al mocht de uitspraak van den Raad van Beroep niet bevestigd worden, aan den getroffene in elk geval toe te kennen de schadeloosstelling, welke hem bij die uitspraak was verleend, en dit dan wel tot den dag der uitspraak in hoogste instantie.

De Centrale Raad overwoog, dat, nu de uitspraak, waarvan beroep, in haar geheel werd vernietigd, de aanspraken, die uit die uitspraak zouden kunnen voortvloeien, van zelf vervielen. (1)

§ 9. *Recht van beroep.*

Artikel 79 der Ongevallenwet 1901 kent aan de vennootschap of vereeniging, voor wier risico een getroffene verzekerd was, het recht van beroep toe, tegen eene beslissing van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank, indien daarbij, naar hare meening, aan den getroffene of een zijner nagelaten betrekkingen eene te hooge schadeloosstelling of ten onrechte eenige schadeloosstelling is toegekend.

Bij uitspraak van den Centralen Raad van beroep werd nu eene enkele maal eene risico-dragende maatschappij niet-ontvankelijk verklaard in de door haar ingestelde vordering, op grond, dat de getroffene niet verzekerd was voor risico der klagende vennootschap (2), of, omdat het beroep niet gericht was tegen de uitkeering of het bedrag daarvan, maar tegen dat deel van de beslissing van het bestuur der Rijksverzekeringsbank, waarbij naar het oordeel van de klagende vennootschap ten onrechte overwogen werd, dat getroffene werkzaam was in eene onderneming, waarvan het risico aan haar was overgedragen. (3)

In één geval is beslist, dat de klagende vennootschap ontvankelijk was in hare vordering, niettegenstaande de Centrale Raad aannam, dat de getroffene niet voor haar risico verzekerd was. (4)

Het betrof iemand, die door een ongeval getroffen was bij het naar huis rijden op eene dorschmachine. De vraag was: is de werkman getroffen in het verzekeringsplichtige bedrijf van exploiteeren van eene dorschmachine met krachtwerktuig, dan wel in het niet verzekeringsplichtige landbouwbedrijf? Het Bestuur der Rijksverzekeringsbank had het eerste aangenomen en aan den getroffene eene uitkeering toegestaan, waarvoor de getroffene geacht werd in dienst te zijn geweest van een werkgever, die zijn

(1) Centrale Raad 29 Juni 1904. WERKER II, bladz. 1204; Weekblad voor de Rechtspraak der Ongevallenverzekering, 25 Februari 1905, n°. 138.
(2) Centrale Raad 27 April 1904. WERKER II, bladz. 674.
(3) Centrale Raad 6 Juli 1904. WERKER II, bladz. 1339.
(4) Centrale Raad 15 November 1904. WERKER II, bladz. 1893.

risico aan de klagende vennootschap had overgedragen. De Centrale Raad, aannemende, dat de getroffene werkzaam was geweest in het niet-verzekeringsplichtige landbouwbedrijf, overwoog, dat het met de strekking van het derde lid van artikel 79 in strijd zou zijn, de klagende vennootschap niet-ontvankelijk te verklaren in haar beroep, indien mocht blijken, dat getroffene niet werkzaam is geweest in een verzekeringsplichtig bedrijf, en hem dus door het Bestuur der Rijksverzekeringsbank ten onrechte eene schadeloosstelling is toegekend, waaromtrent bij die wetsbepaling aan de Raden van Beroep en den Centralen Raad van Beroep juist de beslissing is opgedragen. Aldus zou in stand blijven eene beslissing van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank, hoewel feitelijk was uitgemaakt, dat daarbij ten onrechte eene schadeloosstelling was toegekend, terwijl bovendien de beslissing onbestaanbaar is, wanneer men aanneemt, dat de getroffene voor risico van de klagende vennootschap was verzekerd en dus deze belanghebbende is bij die beslissing.

Naar het oordeel van den Centralen Raad moet artikel 79, derde lid, aldus worden verstaan, dat daarbij het recht van beroep tegen eene beslissing, waarbij eene schadeloosstelling is toegekend, wordt gegeven aan de vennootschap of de vereeniging, voor wier risico de getroffene bij erkenning van zijn recht op schadeloosstelling zou blijken te zijn verzekerd en dus niet slechts aan die vennootschap of vereeniging, die het risico draagt van den werkgever, in wiens dienst den getroffene het ongeval is overkomen, maar ook aan die vennootschap of vereeniging, die het risico draagt van den werkgever, in wiens dienst den getroffene het ongeval moet zijn overkomen, zal hij aanspraak kunnen maken op de hem toegekende schadeloosstelling.

's Gravenhage, December 1905.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
P. RINK.

BIJLAGEN.

BIJLAGE A.

STAAT OVER HET JAAR 1904.

PROVINCIE OF GEMEENTE.	Aantal aangiften in behandeling op 31 December 1903.	AANTAL AANGIFTEN VAN ONGEVALLEN IN DE MAANDEN:												Totaal.
		Januari.	Februari.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
Noordbrabant	142	325	299	319	333	341	381	363	335	303	382	377	368	4 268
Gelderland	139	307	304	286	319	317	384	366	371	329	326	274	313	4 065
Zuidholland (behalve 's Gravenhage en Rotterdam)	210	526	538	594	614	510	628	581	630	569	540	527	614	7 081
's Gravenhage	102	198	165	193	171	188	176	196	214	176	189	189	202	2 359
Rotterdam	182	559	577	621	604	556	622	727	748	703	711	736	758	8 104
Noordholland (behalve Amsterdam)	124	322	304	352	352	258	356	350	376	323	348	327	336	4 128
Amsterdam	211	499	512	548	483	475	576	530	567	574	504	564	534	6 577
Zeeland	55	122	151	166	162	168	187	215	208	193	219	223	189	2 258
Utrecht	76	148	208	195	206	184	180	199	229	213	189	211	213	2 451
Friesland	52	92	108	96	102	148	153	126	149	106	120	129	108	1 489
Overijssel	101	222	216	228	229	238	244	257	251	237	273	272	275	3 043
Groningen	55	128	119	158	169	153	167	176	185	175	191	192	173	2 041
Drenthe	23	25	44	56	49	62	63	43	53	61	31	32	52	594
Limburg	93	157	136	186	191	197	197	243	239	246	259	261	244	2 649
Totaal	1565	3630	3681	3998	3984	3825	4314	4372	4555	4208	4282	4314	4379	51 107

Bijlage C. SPECIFICATIE DER TOEGEKENDE SCHADELOOSSTELLINGEN IN 1904.

Provincie of Gemeente.	Geneeskundige behandeling en tijdelijke uitkeering in 1903 en rente in 1904.	Ongeschiktheid tot gewonen arbeid van minder dan 3 dagen. Alleen geneeskundige behandeling.	Geneeskundige behandeling en tijdelijke uitkeering.	Geneeskundige behandeling en tijdelijke uitkeering en rente.	Geneeskundige behandeling en rente.	Overledenen. Geneeskundige behandeling en tijdelijke uitkeering en begrafeniskosten	Overledenen. Begrafeniskosten.	Overledenen. Geneeskundige behandeling en tijdelijke uitkeering en begrafeniskosten en rente.	Overledenen. Begrafeniskosten en rente.	Overledenen. Rente.	Geene schadeloosstelling.	Nog in behandeling op 31 December 1904.	Totaal (kolom 3 tot en met 13).
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
Noordbrabant	14	501	2981	346	1	—	2	4	9	—	240	184	4268
Gelderland	13	421	2[illegible]21	316	4	1	7	3	13	1	301	177	4065
Zuidholland (behalve 's Gravenhage en Rotterdam)	23	1070	4777	5[illegible]2	1	1	7	5	12	—	392	304	7081
's Gravenhage	7	206	1718	208	2	—	2	3	2	—	125	93	2359
Rotterdam	30	1259	5156	929	3	—	13	9	31	—	351	353	8104
Noordholland (behalve Amsterdam)	12	599	2776	287	4	2	6	5	8	—	310	131	4128
Amsterdam	18	1084	4200	578	5	—	2	9	15	—	437	247	6577
Zeeland	2	621	1299	114	—	—	1	1	4	—	134	84	2258
Utrecht	7	268	1720	197	—	1	1	1	1	—	165	97	2451
Friesland	11	166	1031	109	1	1	1	2	4	—	127	47	1489
Overijsssl	8	445	2014	241	4	—	3	2	3	—	182	119	3043
Groningen	12	312	1334	168	2	—	2	1	7	—	141	74	2041
Drenthe	5	34	381	71	—	—	1	1	2	—	77	27	594
Limburg	8	249	1929	188	3	—	4	—	10	—	141	145	264
Totaal	170	7235	34 167	4244	30	6	52	46	121	1	3123	2082	51 107

BIJLAGE D.

STAAT, aangevende voor elken risico-dragenden werkgever en voor elke risico-dragende naamlooze vennootschap of rechtspersoonlijkheid bezittende vereeniging de nominale en de overeenkomstig het bepaalde in art. 11 van het Koninklijk besluit van 5 December 1902 (*Staatsblad* n°. 206) — zooals dit is gewijzigd bij Koninklijk besluit van 14 October 1903 (*Staatsblad* n°. 271) — berekende waarde der fondsen, aan de Rijksverzekeringsbank in pand gegeven ingevolge art. 52 der Ongevallenwet 1901.

RISICO-DRAGERS.	Nominale waarde der aanwezige fondsen.	Waarde der aanwezige fondsen berekend op 31 December 1904.
Verzekeringsbank „De Nieuwe Eerste Nederlandsche"	f 303 000,00	f 287 582,50
Verzekerings- en Herverzekeringsbank „Nova".	272 000,00	258 897,50
* Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen	44 000,00	39 545,00
Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering op het Leven, tegen Ongelukken en Invaliditeit	175 000,00	157 990,62^{5}
Centrale Werkgevers Risicobank	527 600,00	495 463,75
Bond van Nederlandsche Schilderspatroons. . .	136 000,00	129 032,50
Nationale Werkgevers Verzekeringsbank tegen Ongevallen	319 150,00	297 097,31^{5}
Ongevallen-Verzekering-Maatschappij „Fatum"	235 800,00	219 814,25
Eerste Onderlinge Aannemers Verzekerings-Maatschappij	246 100,00	225 778,12^{5}
Koninklijke Nederlandsche Papierfabriek . . .	57 000,00	48 835,00
C. J. van Houten & Zoon	100 500,00	88 345,62^{5}
Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen	183 400,00	172 030,50
	f 2 599 550,00	f 2 420 412,69

* Door dezen werkgever werd bovendien f 230 000 in contanten gestort.

BIJLAGE E.

STAAT, aangevende voor elke risico-dragende naamlooze vennootschap of rechtspersoonlijkheid bezittende vereeniging, de nominale en de overeenkomstig het bepaalde in artikel 11 van het Koninklijk besluit van 5 December 1902 (*Staatsblad* n°. 206) — zooals dit is gewijzigd bij Koninklijk besluit van 14 October 1903 (*Staatsblad* n°. 271) — berekende waarde der fondsen, in de jaren 1903 en 1904 aan de Rijksverzekeringsbank in pand gegeven ingevolge artikel 55 der Ongevallenwet 1901.

83

RISICO-DRAGERS.	Nominale waarde der gedeponeerde fondsen			Waarde der gedeponeerde fondsen, berekend op den dag van storting		
	1903.	1904.	Totaal.	1903.	1904.	Totaal.
Nationale Werkgevers Verzekeringsbank tegen Ongevallen	f 4 350.00	f 176 300.00	f 180 650.00	f 4 000.50	f 162 627.81	f 166 628,31
Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering op het Leven, tegen Ongelukken en Invaliditeit	7 000,00	34 150.00	41 150 00	6 532.50	32 081,57^{5}	38 613.87^{5}
Verzekeringsbank „De Nieuwe Eerste Nederlandsche"	48 600,00	435 350.00	483 950,00	35 885.00	402 867.37^{5}	438 752.37^{5}
Verzekerings- en Herverzekeringsbank „Nova"	16 000,00	207 500.00	223 500,00	14 972.50	189 704.37^{5}	204 676.87^{5}
Ongevallen-Verzekerings-Maatschappij „Fatum"	14 700,00	128 250.00	142 950.00	13 139.37^{5}	121 165.87^{5}	134 305.25
Centrale Werkgevers Risicobank	61 000,00	475 000.00	536 000,00	53 265.00	438 338,75	491 603.75
Eerste Onderlinge Aannemers Verzekerings-Maatschappij	13 950,00	130 800,00	144 750,00	13 026,50	124 510.25	137 536,75
Bond van Nederlandsche Schilderspatroons	3 500.00	22 000.00	25 500,00	3 315.00	20 058,75	23 373.75
Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen	—	4 400,00	4 400.00	—	4 176,00	4 176.00
	f169 100,00	f 1 613 750,00	f 1 782 850,00	f144 136.37^{5}	f 1 495 530.56	f 1 639 666.93^{5}

BIJLAGE F.

STAAT, aangevende voor elken eigen-risicodragenden werkgever het bedrag der contante waarde van renten, ingevolge artikel 54, sub 3, der Ongevallenwet 1901, in de jaren 1903 en 1904 gestort.

NAAM VAN DEN WERKGEVER.	Gestort in:		Totaal.
	1903.	1904.	
Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen	f 36 401,49	f 77 664,24^5	f 114 065,73^5
Gemeente Amsterdam	5 558,25^5	20 678,96	26 237,21^5
Gemeente Rotterdam	3 271,95	22 764,05^5	26 036,00^5
Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid	2 586,38	7 857,29	10 443,67
Departement van Oorlog . . .	—	4 099,92^5	4 099,92^5
Departement van Marine . . .	—	10 700,54^5	10 700,54^5
Gemeente Utrecht	—	836,78^5	836,78^5
Gemeente Leeuwarden	—	4 292,60^5	4 292,60^5
Koninklijke Nederlandsche Papierfabriek	—	6 373,81^5	6 373,81^5
	f 47 818,07^5	f 155 268,22^5	f 203 086,30

	ADMINISTRATIEKOSTEN.	1903.	1904.	Meer in: 1904.	Minder in: 1904.
AI.	**Bestuur.** *Voorzitter en Leden.*				
	a. Bezoldiging	f 9 750,00	f 8 999,99^{5}	—	f 750,00^{5}
		9 750,00	*8 999,99^{5}*	—	*750,00^{5}*
	b. Reis- en verblijfkosten	4,40	2,70	—	1,70
	c. Diversen	—	—	—	—
AII.	*Plaatsvervangende Leden.*				
	a. Vergoedingen	1 281,00	1 756,00	f 475,00	—
	b. Reis- en verblijfkosten	—	—	—	—
	c. Diversen	—	—	—	—
BI.	**Raad van Toezicht.** *Voorzitter en Leden.*				
	a. Presentiegelden	500,00	490,00	—	10,00
	b. Reis- en verblijfkosten	207,10	173.95	—	33,15
	c. Diversen	—	—	—	—
BII.	*Secretaris.*				
	a. Bezoldiging	250,00	250,00	—	—
	b. Bureelkosten	50,00	50,00	—	—
	c. Reis- en verblijfkosten	—	—	—	—
	d. Diversen	—	—	—	—
C.	**Wiskundig adviseur.**				
	a. Bezoldiging	2 750,00	2 750,00	—	—
		2 750,00	*2 750,00*	—	—
	b. Reis- en verblijfkosten	—	7,80	7,80	—
	c. Diversen	—	—	—	—
	Transporteeren	f 14 792 50	f 14 480,44^{5}	f 482,80	f 794,85^{5}
	Transporteeren	*12 500,00*	*11 749,99^{5}*	—	*750,00^{5}*

85

	Administratiekosten.	1903.	1904.	Meer in : 1904.	Minder in : 1904.
	Transport	f 14 792,50	f 14 480,44^5	f 482,80	f 794,85^5
	Transport	*12 500,00*	*11 749,99^5*	—	*750,00^5*
	Bureel-Ambtenaren.				
	Bezoldiging	81 595,33	114 417,58^5	32 822,25^5	—
		81 595,33	*114 417,58^5*	*32 822,25^5*	—
	b. Reis- en verblijfkosten	120,25	644,50	524,25	—
	c. Diversen	16,10	13 690,65 [1]	13 674,55	—
DII.	**Agenten.**				
	a Bezoldiging	41 159,57	51 957,93^5	10 798,36^5	—
		41 159,57	*51 957,93^5*	*10 798,36^5*	—
	b. Reis- en verblijfkosten	41 582,51	57 617,83^5	16 035,32^5	—
	c. Diversen	442,30	1 920,88^5	1 478,58^5	—
DIII.	**Controleerende Geneeskundigen.**				
	a. Bezoldiging	8 833,33^5	14 162,43	5 329,09^5	—
		8 833,33^5	*14 162,43*	*5 329,09^5*	—
	b. Reis- en verblijfkosten	8 680,94^5	12 458,68	3 777,73^5	—
	c. Diversen	235,66	1 486,63^5	1 250,97^5	—
DIV.	**Ambtenaren der Bijkantoren.**				
	a. Bezoldiging	—	412,48^5	412,48^5	—
		—	*412,48^5*	*412,48^5*	—
	b Reis- en verblijfkosten	—	—	—	—
	c. Diversen	—	46,20	46,20	—
E.	**Bureaukosten.**				
	1. Bureaubehoeften	3 875,32	7 396,67^5	3 521,35^5	—
	2. Materieel	27 676,59^5	32 839,76^5	5 163,17	—
	3. Bezoldiging van hulppersoneel	14 462,16	62 237,15	47 774,99	—
	Transporteeren	f 243 472,57^5	f 385 769,85^5	f 143 092,13^5	f 794,85^5
	Transporteeren	*144 088,23^5*	*192 700,43*	*49 362,20*	*750,00^5*

1) f 12 [illegible] de rest voorschotten van het personeel.

	Administratiekosten.	1903.	1904.	Meer in: 1904.	Minder in: 1904.
	Transport	f 243 472,57^5	f 385 769,85^5	f 143 092,13^5	f 794,85^5
	Transport	*144 088,23^5*	*192 700,43*	*49 362,20*	750,00^5
F.	**Inventaris.**				
	1a. Kantoorbenoodigdheden	6 573 33^5	16 572,86^5	9 999,53	—
	1b. Huishoudelijke artikelen	100,70^5	169,04^5	68,34	—
	2. Bibliotheek	499,72^5	1 037,91^5	538,19	—
	3. Diversen	4,72^5	211,75	207,02^5	—
G.	**Algemeene onkosten.**				
	1. Assurantiën	25,27^5	30,00	4,72^5	—
	2. Huur van de gebouwen	6 250,00	8 706,67	2 456,67	—
	3. Onderhoud van de gebouwen	2 103,53^5	11 311,98	9 208,44^5	—
	4. Schoonhouden, verlichting, verwarming van de gebouwen, telephoonkosten en waterverbruik	2 831 26	10 178,44^5	7 347,18^5	—
	5. Diversen	2 566,06	4 380,14	1 814,08	—
H.	**Vergoeding voor:**				
	1. Reis- en verblijfkosten en vergoeding voor tijdverlies aan getroffen verzekerden en deskundigen (artikel 29)	2 345,41	6 174,09^5	3 828,68^5	—
	2. Reis- en verblijfkosten en vergoeding voor tijdverlies aan getuigen en deskundigen (artikel 64)	571,72	758,27	186,55	—
	3. Verleenen van diensten (artikel 29)	264,70	480,00	215,30	—
	4. Verleenen van diensten (artikel 64)	8,00	218,01	210,01	—
	5. Korte geneeskundige verklaringen	16 025,38	24 332 67	8 307,29	—
	6. Diversen	23,00	314,95	291,95	—
I.	**Raden van Beroep.**				
	a. Kosten van afschriften van processtukken	50,35	516,21	465,86	—
	Ten laste van de Rijksverzekeringsbank	f 283 715,75^5	f 471 162,87	f 188 241,97	f 794,85^5
	Ten laste van den Staat der Nederlanden	*144 088,23^5*	*192 700,43*	*49 362,20*	*750,00^5*
	Totaal	f 427 803,99	f 663 863,30	f 237 604,17	f 1 544,86

Bijlage H. VERKORTE PROEFBALA

Folio.	NAMEN DER REKENINGEN.
1	Kas . . . .
5	De Nederlandsche Bank te Amsterdam . . . .
8	De Staat der Nederlanden; voorschot, verleend ingevolge art. 93, 1ste alinea, vallenwet 1901 . . . .
9	De Staat der Nederlanden; $^1/_2$ aandeel in de bezoldigingen ingevolge art. 93, 2de Ongevallenwet 1901 . . . .
16	De Staat der Nederlanden; Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie . . . .
24	Crediteuren . . . .
25	Fondsen, in pand gegeven ingevolge art. 52 Ongevallenwet 1901 . . . . . .
35	Contante waarde van renten, waarvoor uitbetaling is gevraagd ingevolge art. 54, Ongevallenwet 1901 . . . .
37	Contante waarde van renten, waarvoor pand is gevraagd ingevolge art. 55, Ongevallenwet 1901 . . . .
39	Prolongatie u/g . . . .
45	Intrest . . . .
49	Ontvangen premiën . . . .
53	Premiën door de Rijksverzekeringsbank betaald ingevolge art. 108 Ongevallenwet
55	Uitkeeringen door Verzekerings-Maatschappijen ingevolge art. 110 Ongevallenwet
57	Debiteuren . . . .
98	Schadeloosstellingen . . . .
100	Administratiekosten . . . , ...
176	Fondsen, in pand gegeven ingevolge art. 55, sub 3, Ongevallenwet 1901 . . .
187	Effecten . . . .
	Aandeel in de administratiekosten van 1904 en in de terugbetaling van het voor bedoeld in art. 93 Ongevallenwet 1901, door de Rijksverzekeringsbank nog in re te brengen aan de werkgevers, naamlooze vennootschappen en vereenigingen, risico als bedoeld in art. 52 der wet dragen . . . .

OP 31 DECEMBER 1904.

Tellingen.		Saldi.	
Debet.	Credit.	Debet.	Credit.
f 488 571,32^{5}	f 461 984.14	f 26 587,18^{5}	—
1 300 670,88	1 298 383,00	2 287,88	—
225 000,00	300 000,00	—	f 75 000,00
235 925,73	175 714,84	60 210,89	—
2 623 798,55^{5}	2 551 219,66	72 578,89^{5}	—
3 394 801,45^{5}	6 594 441,40	—	3 199 639,94^{5}
2 693 800.00	94 250,00	2 599 550,00	—
—	203 086,30	—	203 086,30
18 294.39	1 678 812,92	—	1 660 518,53
630 000,00	370 000,00	260 000,00	—
18 416,72^{5}	21 808,31	—	3 391,58^{5}
369 610,52^{5}	2 280 136,54^{5}	—	1 910 526,02
20 260,43^{5}	18,00	20 242,43^{5}	—
—	5 499,61^{5}	—	5 499,61^{5}
1 832 637,20	1 038 350,02	794 287,18	—
831 445,18^{5}	—	831 445,18^{5}	—
809 590,54^{5}	182 628,88^{5}	626 961,66	—
1 758 623,03	118 956,09^{5}	1 639 666,93^{5}	—
123 843,75	—	123 843,75	—
—	pro memorie	—	pro memorie
f 17 375 289,73	f 17 375 289,73	f 7 057 661,99^{5}	f 7 057 661,99^{5}

Bijlage I[1].

SCHADELOOSSTELLINGEN.

Omschrijving.	1903.	1904.	1904. Meer.	1904. Minder.	1904. Meer.	1904. Minder.
					%	%
Genees- en heelkundige behandeling (art. 19 der Ongevallenwet 1901)	f 277 395,61	f 494 098,92	f 216 703,31	—	78,12	—
Tijdelijke uitkeeringen (art. 20 der Ongevallenwet 1901)	485 301,47^{5}	702 391,70^{5}	217 090,23	—	44,73^{3}	—
Rente A (geheele of gedeeltelijke ongeschiktheid) (art. 21 *a*, *b* der Ongevallenwet 1901)	113 699,63^{5}	377 519,43^{5}	263 819,80	—	232,03^{2}	—
Suppletie (art. 8 der Ongevallenwet 1901)	—	19 112,75	19 112,75	—	—	—
Begrafeniskosten (art. 23, I, Ongevallenwet 1901)	13 065,86	12 419,53^{5}	—	f 646,32^{5}	—	4,94^{6}
Rente B. (aan nagelaten betrekkingen) (art. 23 der Ongevallenwet 1901)	21 222,64^{5}	72 403,91^{5}	51 181,27	—	241,16^{3}	—
Afkoopsommen (art. 25 der Ongevallenwet 1901)	—	1 727,31	1 727,31	—	—	—
	f 910 685,22^{5}	f 1 679 673,57	f 769 634,67	f 646,32^{5}	—	—
In 1904 dus meer	—	—	f 768 988,34^{5}	—	84,44^{1}	—

SCHADELOOSSTELLINGEN, TEN LASTE VAN NAAMLOOZE VENNOOTSCHAPPEN EN VEREENIGINGEN.

OMSCHRIJVING.	1903.	1904.	1904.		1904.	
			Meer.	Minder.	Meer.	Minder.
					%	%
Genees- en heelkundige behandeling (art. 19 Ongevallenwet 1901)	f 166 763,64^5	f 305 931,19^5	f 139 167.55	—	83.45^2	—
Tijdelijke uitkeeringen (art. 20 Ongevallenwet 1901).	294 668.98	455 392.98	160 724.00	—	54.54^4	—
Rente A (art. 21 *a* en *b* Ongevallenwet 1901) .	69 085,52	235 923.43	166 837,91	—	241,49^5	—
Suppletie (art 8 Ongevallenwet 1901)	—	12 607,07	12 607,07	—	—	—
Begrafeniskosten (art. 23, I, Ongevallenwet 1901)	7 516.36^5	7 126.25^5	—	f 390,11	—	5,19
Rente B (art. 23, II, Ongevallenwet 1901) . .	12 182.37^5	44 044,65	31 862,27^5	—	261,54^4	—
Afkoopsommen (art. 25 Ongevallenwet 1901). .	—	290,46	290,46	—	—	—
	f 550 216.88^5	f 1 061 316,04	f 511 489,26^5	f 390.11	—	—
In 1904 dus meer . . .	—	—	f 511 099,15^5	—	92.89	—

BIJLAGE I^{2}. SCHADELOOSSTELLINGEN, TEN LASTE VAN WERKGEVERS, DIE ZELF HET RISICO VAN DE VERZEKERING HUNNER WERKLIEDEN DRAGEN.

OMSCHRIJVING.	1903.	1904.	1904.		1904.	
			Meer.	Minder.	Meer.	Minder.
					%	%
Genees- en heelkundige behandeling (art. 19 der Ongevallenwet 1901)	f 17 911,41	f 24 932,41^{5}	f 7 021,00^{5}	—	39,19^{8}	—
Tijdelijke uitkeering (art. 20 der Ongevallenwet 1901).	31 758,59	46 143,14	14 384,55	—	45,29^{3}	—
Rente A (art. 21, *a* en *b*, der Ongevallenwet 1901)	7 130,94^{5}	16 214,89	9 083,94^{5}	—	127,38^{8}	—
Suppletie (art. 8 der Ongevallenwet 1901) . . .	—	193,53	193,53	—	—	—
Begrafeniskosten (art. 23, I, der Ongevallenwet 1901).	1 209,44	1 202,43^{5}	—	f 7,00^{5}	—	0,57^{9}
Rente B (art. 23, II, der Ongevallenwet 1901) .	683,89	—	—	683,89	—	—
	f 58 694,27^{5}	f 88 686,41	f 30 683,03	f 690,89^{5}	—	—
In 1904 dus meer . . .	—	—	f 29 992,13^{5}	—	51,09^{9}	—

SCHADELOOSSTELLINGEN, DOOR DE RIJKSVERZEKERINGSBANK ZELF TE DRAGEN.

OMSCHRIJVING.	1903.	1904.	1904.		1904.	
			Meer.	Minder.	Meer.	Minder.
					%	%
Genees- en heelkundige behandeling (art. 19 der Ongevallenwet 1901)	f 92 720,55^{5}	f 163 235,31	f 70 514,75^{5}	—	76,05	—
Tijdelijke uitkeeringen (art. 20 der Ongevallen-wet 1901)	158 873,90^{5}	200 855,58^{5}	41 981,68	—	26,42^{4}	—
* Rente A (art. 21, *a* en *b*, der Ongevallenwet 1901).	37 483,17	125 381,11^{5}	87 897,94^{5}	—	234,49^{9}	—
Suppletie (art. 8 der Ongevallenwet 1901) . . .	—	6 312,15	6 312,15	—	—	—
Begrafeniskosten (art. 23, I, der Ongevallenwet 1901).	4 340,05^{5}	4 090,84^{5}	—	f 249,21	—	5,74^{2}
** Rente B (art. 23, II, der Ongevallenwet 1901)	8 356,38	28 359,26^{5}	20 002,88^{5}	—	239,37^{2}	—
Afkoopsommen (art. 25 der Ongevallenwet 1901)	—	1 436,85	1 436,85	—	—	—
	f 301 774,06^{5}	f 529 671,12	f 228 146,26^{5}	f 249,21	—	—
In 1904 dus meer . . .	—	—	f 227 897,05^{5}	—	75,51^{9}	

* f 5920,67^{5}. Bedrag der renten aan getroffenen, waarvan ingevolge art. 54, sub 3, aan de Bank de contante waarde is betaald.
** f 7092,92^{5}. Bedrag der renten aan nagelaten betrekkingen, waarvan ingevolge art. 54, sub 3, aan de Bank de contante waarde is betaald.

BIJLAGE I[3].

ADMINISTRATIEKOSTEN.

OMSCHRIJVING.	1903.	1904.	1904. Meer.	1904. Minder.	1904. Meer.	1904. Minder.
					%	%
Totaal der administratiekosten	f 427 803,99	f 663 863.30	f 236 059.31	—	55.17⁹	—
Af aandeel van den Staat	144 088,23⁵	192 700,43				
Administratiekosten ten laste Rijksverzekeringsbank en risicodragers	f 283 715,75⁵	f 471 162 87	187 447.11⁵	—	66.06⁸	—
Af aandeel werkgevers, naamlooze vennootschappen en vereenigingen	182 628.88⁵	* 300 000.00				
Administratiekosten ten laste Rijksverzekeringsbank	f 101 086 87	f 171 162 87	70 076.00	—	69.32²	—

* Geraamd door Bedrijfsafdeeling.

BIJLAGE L.

OVERZICHT van de in 1904 door risico-dragende lichamen ingestelde beroepen, aanwijzende voor elk de gronden, waarop beroep werd ingesteld, de verdeeling naar den risico-drager en naar den uitslag van het beroep.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
	door									De schadeloosstelling, toegekend door het bestuur der Rijksverzekeringsbank, werd door den Centralen Raad van Beroep of bij eene in kracht van gewijsde gegane beslissing van een Raad van Beroep:				
BEROEP INGESTELD OP GROND, DAT	Centrale Werkgevers Risico-Bank	Eerste Onderlinge Zwolle.	Schildersbond.	Eerste Rotterdamsche.	Nova.	Nieuwe Eerste Nederlandsche	Fatum.	Nationale.	Totaal.	gehandhaafd.	verhoogd.	verlaagd.	vernietigd.	Totaal
het ongeval niet in verband stond met het bedrijf . . .	13	1	—	1	2	—	3	2	22	16	—	—	6	22
het ongeval plaats vond in een niet-verzekeringsplichtig bedrijf	3	—	—	—	2	—	1	1	7	3	—	1	3	7
het letsel geen gevolg was van het ongeval	4	—	—	—	1	1	2	—	8	5	1	1	1	8
getroffene geen werkman was	2	—	2	—	—	—	—	—	4	3	—	—	1	4
de mate van ongeschiktheid eene lagere was	1	—	—	—	—	1	4	1	7	2	1	3	1	7
geen verlies van geschiktheid bestond	11	—	—	—	1	—	4	—	16	8	—	6	—	16
het dagloon te hoog berekend was	—	—	—	—	1	—	—	2	3	2	—	1	—	3
geen geldelijke schade geleden was	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1
ten onrechte eene rente anders dan voorloopig was toegekend	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1
de kosten van het ongeval ten onrechte ten laste van risico-drager waren gebracht	1	—	—	—	—	1	—	1	3	2	—	—	1	3
	37	1	2	1	7	3	14	7	72	40	4	12	13	69

BIJLAGE M.

OVERZICHT van de in 1904 door risico-dragende lichamen ingestelde beroepen, aanwijzend den uitslag van het beroep voor elk der risico-dragers en elk der verschillende soorten van betrokken schadeloosstellingen.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
	Geneeskundige schadeloosstelling.					Voorloopig toegekende rente.					Geregelde uitkeering (rente).					Schadeloosstelling aan nagelaten betrekkingen.					TOTAAL.				
BEROEP INGESTELD DOOR:	Aantal beroepen.	Gehandhaafd.	Verhoogd	Verlaagd.	Vernietigd.	Aantal beroepen.	Gehandhaafd.	Verhoogd.	Verlaagd.	Vernietigd	Aantal beroepen.	Gehandhaafd.	Verhoogd.	Verlaagd.	Vernietigd.	Aantal beroepen.	Gehandhaafd.	Verhoogd.	Verlaagd.	Vernietigd.	Aantal beroepen.	Gehandhaafd.	Verhoogd.	Verlaagd.	Vernietigd.
Centrale Werkgevers Risico-Bank	15	11	—	—	4	5	2	—	1	2	15	6	3	4	2	2	2	—	—	—	37	21	3	5	8
Eerste Onderlinge	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	1	—	—	—
Schildersbond	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—
Eerste Rotterdamsche	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Nova	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	1	—	5	3	1	1	—	7	4	1	2	—
Nieuwe Eerste Nederlandsche	—	—	—	—	—	3	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	—	1	1
Fatum	—	—	—	—	—	3	2	—	—	1	9	4	—	3	2	2	2	—	—	—	14	8	—	3	3
Nationale	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	4	3	—	1	—	1	1	—	—	—	7	6	—	1	—
	15	11	—	—	4	17	8	—	2	5	30	14	3	9	4	10	7	1	1	—	72	40	4	12	13

INHOUD.

INLEIDING.

Hoofdstuk I.

De organisatie der Rijksverzekeringsbank.

Bladz.

HOOFDSTUK VI.

HOOFDSTUK VII.

De toepassing en de werking der Ongevallenwet 1901.

HOOFDSTUK VIII.

HOOFDSTUK IX.

HOOFDSTUK X.

Principieele beslissingen van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank en de jurisprudentie.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 10 en Maandag 11 December 1905, n°. 290.

N°. 116.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *belast met het afnemen van het examen bedoeld bij artikel* 11 *der wet op het notarisambt, over* 1905.

's Gravenhage, 25 November 1905.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Justitie.

De Staatscommissie, benoemd bij uw besluit van 13 Mei jl., 1ste afd. C, n°. 389, heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag van hare werkzaamheden aan te bieden, en daarbij, ter voldoening aan art. 6 van het Koninklijk besluit van 4 Juni 1878 (*Staatsblad* n°. 81), gewijzigd bij de Koninklijke besluiten van 6 Februari 1883 (*Staatsblad* n°. 21), 23 Mei 1892 (*Staatsblad* n°. 127), 22 April 1895 (*Staatsblad* n°. 75) en 28 Maart 1898 (*Staatsblad* n°. 69), als proces-verbaal van den uitslag van ieder afgelegd gedeelte van het examen, over te leggen de door den voorzitter en den secretaris onderteekende notulen.

Ter voorloopige regeling van verschillende punten van het examen werd op 27 Mei jl. eene algemeene bijeenkomst van de leden en de plaatsvervangende leden met den secretaris gehouden. In die bijeenkomst werden tevens enkele leden aangewezen tot het samenstellen der benoodigde opgaven voor het ontwerpen van notarieele akten en van rechtsvragen, als bedoeld bij het hiervoren aangehaald Koninklijk besluit van 23 Mei 1892 (*Staatsblad* n°. 127).

Door deze leden, mitsgaders door de overige leden der Commissie, die waren aangewezen tot het afnemen van het schriftelijk examen, werden in de bijeenkomsten van 15 Juni, 9, 16 en 27 September de schriftelijke opgaven definitief vastgesteld, terwijl op 2 October daarvan de benoodigde afdrukken werden

vervaardigd, in tegenwoordigheid van twee leden der Commissie en den secretaris.

Tot het afnemen van het examen zelf, ingevolge Uwer Excellenties besluit aangevangen op 1 Juli jl., werden 65 zittingen gehouden, waarvan de laatste op 4 October.

Evenals het vorige jaar werden ook dit jaar *al* de adspiranten voor het derde gedeelte, onverschillig of zij zich voor dit gedeelte alleen of ook nog voor het tweede gedeelte hadden aangemeld, te gelijk geëxamineerd, ten einde langs dien weg de meest mogelijke waarborgen voor eene gelijke en billijke beoordeeling te verkrijgen.

Verder werden op de eerste vijf werkdagen der week, behoudens enkele uitzonderingen, die het gevolg waren van het zich slechts kort vóór den voor het examen bepaalden dag terugtrekken van enkele adspiranten, vier uren gewijd aan het mondeling examen.

Zij die zich voor meer gedeelten hadden aangemeld, werden, bij gunstigen uitslag van het eerst afgelegde, zoo spoedig tot het afleggen van het volgend gedeelte toegelaten, als met een goeden en onafgebroken gang van het examen was overeen te brengen.

Voor het derde gedeelte werd dit jaar ter bewerking gegeven:

a. *Voor den eersten dag*:

1. Eene akte waarbij aan eene gemeente voor de inrichting van een voetpad tot openbaren rijweg strooken gronds werden afgestaan en door die gemeente bouwterreinen werden verkocht, waarbij behalve op de vertegenwoordiging der partijen, diende gelet te worden op welke wijze die handelingen rechtsgeldig konden tot stand komen en op het verschil tusschen zakelijke rechten en persoonlijke verplichtingen.

2. Eene gemotiveerde berekening van hetgeen ieder verkrijgt uit eene nalatenschap opgekomen aan de erfgenamen bij versterf, ten gevolge van de vervallenverklaring der uiterste wilsbeschikking wegens het niet voldoen door den daarbij ingestelden erfgenaam aan den hem opgedragen last, terwijl de legataris, belast met eene uitkeering in geld, was vooroverleden, een der erfgenamen bij versterf onwaardig was en de andere de nalatenschap had verworpen.

b. *Voor den tweeden dag*:

3. Eene akte van geldleening met verpanding zoodanig in te richten, dat de schuldeischer den meest mogelijken waarborg verkreeg, zonder dat de schuldenaar meer dan noodig belast werd.

4. De navolgende rechtsvraag: „Behandel eenige vragen op het gebied van erfrecht en huwelijksvermogensrecht, waartoe de overeenkomst van levensverzekering aanleiding geeft."

Naar aanleiding van het bepaalde bij Koninklijk besluit dd. 22 April 1895 (*Staatsblad* n°. 75) werd den adspiranten dit jaar voor deze taak gedurende twee achtereenvolgende dagen eene tijdruimte gegeven van zeven uren daags.

Na onderzoek door ieder der leden, belast met het afnemen van het schriftelijk gedeelte van het examen, van de werkstukken, ingeleverd door 105 adspiranten, werd in vergaderingen, gehouden op 20 tot en met 24 November, daarover beraadslaagd en in laatstgenoemde zitting beslist aan welke adspiranten het getuigschrift, bedoeld bij art. 15 der wet op het notarisambt, zal worden uitgereikt.

Tot het examen hadden zich aangemeld 338 adspiranten. Alvorens tot het examen te worden toegelaten trokken er zich 23 terug.

315 adspiranten hebben derhalve het examen afgelegd, zijnde dit 24 meer dan in 1904, toen hun aantal 20 meer was dan in 1903. Onder hen bevonden er zich 3 die den graad van doctor in de rechtswetenschap bezaten en die zich voor het tweede gedeelte hadden aangemeld. Evenals in het vorige jaar bevond zich onder hen ook eene vrouwelijke candidaat, die voor het eerste gedeelte werd geëxamineerd.

Verder bevonden zich onder hen 94 die zich voor de eerste maal aan een of meer gedeelten van het examen onderwierpen, zijnde dit 15 meer dan in 1904, toen hun aantal 23 meer was dan in 1903.

Voor het geheele examen meldde zich 1 adspirant aan, die alleen voor de twee eerste gedeelten slaagde.

Van de 8 opgekomen adspiranten voor het eerste en tweede gedeelte slaagden 3 in beide en 3 alleen in het eerste gedeelte.

Van de opgekomen 140 adspiranten voor het eerste gedeelte alleen slaagden 61.

Van de opgekomen 26 adspiranten voor het tweede en derde gedeelte zijn 6 geslaagd in beide, 16 alleen in het tweede gedeelte.

Van de 58 opgekomen adspiranten voor het tweede gedeelte alleen slaagden 32.

Van de 82 geëxamineerde adspiranten voor het derde gedeelte alleen zijn 30 bevorderd tot candidaat-notaris.

De einduitslag is dat van de 149 adspiranten, die het eerste gedeelte hebben afgelegd, 68 zijn geslaagd, 81 afgewezen; dat van de 91 die het tweede gedeelte hebben afgelegd 58 zijn geslaagd, 33 afgewezen, en dat van de 105 die het derde gedeelte

aflegden 36 dit met gunstigen, 69 dit met ongunstigen uitslag deden.

De namen van de tot candidaat-notaris bevorderden zijn de volgende, alphabetisch gesteld:

J. H. A. Alpherts, F. A. Beck, M. W. F. Beijerinck, D. A. Borrebach, H. Bos, J. Bos, J. J. M. Braun, A. J. da Costa, A. O. Dammers, L. H. Ditmar, J. P. van Doorn, J. H. Engelbregt, E. A. J. W. Gefken, A. van Helbergen, W. G. H. van Houweninge, K. Huisman, P. H. Huynen, J. Klaassen, J. A. Klingen, A. W. Lasance, A. van der Leeden, A. J. J. van Liempt, D. Maltha, C. M. J Mostart, D. van Oordt, J. D. D. Pruissen, F. W. A. van Riet, J. H. L. Stassen, S. Teixeira de Mattos, C. J. A. M. van der Ven, H. C. A. Vermeulen, J. F. Vermolen, E. J. Vincent, A. J. Vonk, H. Vriesendorp, S. W. Wegener-Sleeswijk.

Nog valt op te merken, dat van hen die in vorige jaren voor het eerste gedeelte werden afgewezen, zich 55 wederom aan het examen hebben onderworpen.

Ten opzichte van het eerste gedeelte van het examen is de einduitslag in verhouding gunstiger dan die van 1903 en nagenoeg gelijk aan die van 1904.

Terwijl toch in 1903 van de 103 adspiranten voor het eerste gedeelte 38 slaagden en in 1904 van de 139 adspiranten 66, zoo slaagden thans van de 149 adspiranten voor het eerste gedeelte 68.

Voor zooveel het tweede gedeelte van het examen betreft, is de einduitslag in verhouding nagenoeg gelijk aan die van 1903 en gunstiger dan die van 1904.

Terwijl toch in 1903 van de 62 adspiranten voor het tweede gedeelte 41 slaagden en in 1904 van de 59 adspiranten 32, zoo slaagden thans van de 91 adspiranten voor het tweede gedeelte 58.

Ten opzichte van het derde gedeelte is de einduitslag iets ongunstiger dan die van 1903, doch gelijk aan die van 1904.

Terwijl toch in 1903 van de 132 adspiranten voor het derde gedeelte 49 slaagden en in 1904 van de 116 adspiranten 40, zijn thans van de 105 adspiranten voor het derde gedeelte 36 tot candidaat-notaris bevorderd.

Ten slotte werd nog eene algemeene vergadering gehouden tot vaststelling van dit verslag.

De Staatscommissie voornoemd,

NELISSEN, *Voorzitter.*

G. JANSEN VAN AFFERDEN, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 10 en Maandag 11 December 1905, n°. 290.

N°. 117.

VERSLAG *omtrent het in October en November* 1905 *gehouden examen ter verkrijging van het postradicaal.*

Samenstelling der Commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid van 13 September 1905, n°. 3916, Posterijen en Telegraphie, was de Commissie samengesteld als volgt:

G. J. C. A. Pop, directeur-generaal der posterijen en telegraphie, tevens voorzitter;

C. van der Veen, hoofdinspecteur der posterijen, tevens plaatsvervangend voorzitter;

C. Burgersdijk, directeur van het post- en telegraafkantoor te Zeist;

J. E. A. Post Uiterweer, directeur van het post- en telegraafkantoor te Zierikzee;

N. Mulder, directeur van het post- en telegraafkantoor te Hoogezand;

J. C. Singels, directeur van het post- en telegraafkantoor te Rhenen;

F. A. de Klerck jr., directeur van het post- en telegraafkantoor te Hoorn;

T. Jager, directeur van het post- en telegraafkantoor te Steenwijk;

J. Boomsma, hoofdcommies der posterijen te 's Hertogenbosch;

C. J. Beelenkamp, commies der posterijen te Gorinchem.

Regeling van het examen.

Het examen, gehouden in de lokalen van het Valkenhuis bij de Gevangenpoort te 's Gravenhage, werd, afhankelijk van de vakken, deels mondeling, deels schriftelijk en mondeling afgenomen.

Het schriftelijk gedeelte bestond in het samenstellen van een maandstaat wegens de posterijen.

Het mondeling was gesplitst in vier onderdeelen:

A^1. bevattende: Postwet 1ste gedeelte, comptabiliteit, maandstaat, personeel en Rijkspostspaarbank;

A^2. bevattende: Postwet 2de gedeelte, pakketpost, statistiek, wetten;

B. bevattende: het buitenlandsch postverkeer;

C. bevattende: aardrijkskunde, postenloop, gebruik van kaarten en tabellen.

De candidaten werden bij groepen van 6 opgeroepen en voor iedere groep duurde het examen 1 dag.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 1 commies der telegraphie, 1 telegrafist en 179 klerken der posterijen en telegraphie.

Van deze candidaten trokken zich 11 vóór en tijdens het examen terug, zoodat aan het geheele examen door 170 candidaten werd deelgenomen.

Uitslag van het examen.

Van deze 170 candidaten zijn geslaagd 89 of ruim 52 pct., afgewezen 81 of bijna 48 pct.

Onder de 81 afgewezenen hadden 5 candidaten een totaal aantal punten dat onder het $^2/_3$ van het maximum bleef, ofschoon ze in geen der onderdeelen een onvoldoend cijfer hadden gekregen.

20 candidaten waren onvoldoend in 1 onderdeel;
35 candidaten in 2 onderdeelen;
12 candidaten in 3 onderdeelen, en
9 candidaten in 4 onderdeelen.

Algemeene opmerkingen.

Postdienst in het binnenlandsch verkeer.

De kennis van de wettelijke bepalingen en van de voorschriften tot regeling van de brievenposterij was over het algemeen vol-

doende. De practische toepassing van die voorschriften liet evenwel bij velen te wenschen over; de candidaten bleken o. a. meermalen niet ervaren te zijn in de toepassing van de tarieven en de berekening van porten en rechten.

De kennis van de bepalingen der wet tot instelling eener Rijkspostspaarbank kon voor het meerendeel der candidaten voldoende genoemd worden; toch faalden er velen als het practische toepassing gold van de betrekkelijke voorschriften tegenover het publiek.

Bij meerdere candidaten bestond geen juist denkbeeld omtrent de verantwoording van de ontvangsten en uitgaven wegens de posterijen.

Wat den pakketpostdienst aangaat, bleek dat vele candidaten zich in de kennis van de wettelijke bepalingen en de voorschriften omtrent dien dienst niet deugdelijk geoefend hadden en dat hunne vaardigheid in de behandeling van adviezen, registers en staten niet voldoende was.

Postenloop. Spoorweg- en tramverbindingen.

Bij het onderzoek in dit onderdeel bleek het, dat eene aanbeveling tot meer deugdelijke bestudeering van den postenloop en de treinverbindingen in Nederland voor velen der candidaten zeer gewenscht was.

Postverkeer met het buitenland.

Ook bij het examen in dit onderdeel werd, indien van practische toepassing van de voorschriften sprake was, mede waargenomen, dat velen te kort schoten. Sommigen kenden wel de bestaande formulieren, maar hadden zich niet de moeite gegeven om zich met die stukkan eenigszins vertrouwd te maken. Dit uitsluitend steunen op het theoretisch geleerde, gaf meermalen aanleiding tot onjuiste opvattingen.

De Voorzitter der Examen-Commissie,

G. J. C. A. Pop.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 15 December 1905, n°. 294.

N°. 118.

RAPPORT *over het verhandelde op het Xde Internationale Congres tegen het Alcoholisme, gehouden te Budapest,* 11—16 *September* 1905.

Toen in 1903 op het IXde Internationale Congres te Bremen besloten werd het Xde Congres te Budapest te houden, zal bij meer dan een der aanwezigen de vraag gerezen zijn, of het geen waagstuk zou zijn zulk een Congres te houden in een land, waar van een georganiseerd optreden tegen het alcoholisme nog nauwelijks sprake mocht zijn. Eerst na het Weener-Congres (1901) toch was door het optreden van den onvermoeiden en onvermoeibaren kampioen op dit gebied, prof. Forel, het begin van een anti-alcoholbeweging in Hongarije ontstaan. Het voorbeeld van Weenen was echter daar, om de vrees niet al te groot te doen zijn; ook daar was vóór 1901 van een radicale beweging tegen den „geesel der menschheid" nog weinig te bespeuren en na het Congres zag niet alleen Weenen, doch verscheidene plaatsen in Oostenrijk, in Stiermarken, in Bohemen een flinke beweging ontstaan, die thans voortdurend op krachtige wijze de aandacht van het publiek op deze quaestie vestigt.

De belangstelling der Hongaren — af te meten naar hun deelname aan het Congres: bijna 400 leden uit Budapest en een 300 uit het overige Hongarije — was groot en ongetwijfeld zal de anti-alcoholbeweging daar te lande er den terugslag van ondervinden. En dat is wel noodig; volgens een mededeeling van den algemeenen secretaris van het congres, dr. Philipp Stein te Budapest, bedroeg het drankgebruik in 1899 11,34 L. ad 50 pct. alcohol per hoofd, daarnaast was een biergebruik van 9,76 L. per hoofd en een wijngebruik van 4,89 L. De anti-alcoholbeweging gaat voornamelijk uit van de Orde der Goede Tempelieren, die thans 11 loges met bijna 500 leden telt, daar-

naast heeft zich een afzonderlijke vereeniging onder de Saksische bevolking gevormd en kort voor de opening van het Congres een arbeiders-onthoudersvereeniging, op sociaal-democratischen grondslag. Al deze vereenigingen zijn besliste geheelonthouders-vereenigingen. In de laatste maanden is ook in katholiek kerkelijke kringen groote belangstelling voor de anti-alcohol-beweging ontstaan.

Ook van officiëele zijde steunt men deze beweging krachtig: de Minister van Onderwijs vaardigde voorschriften uit betreffende het verplicht anti-alcoholonderwijs in de volksscholen, het verbod van bezoek aan drankhuizen en herbergen door schoolkinderen zonder begeleiding.

(Bijlage I: Recueil des arrêtés ministériels les plus importants concernant la lutte antialcoolique, publié par les soins du ministre royal Hongrois des cultes et de l'instruction publique à l'occasion du Xième Congrès international contre l'alcoolisme).

Maandag 11 September meldden ondergeteekenden zich bij het Congresbestuur te Budapest aan.

Den middag van dien dag werd door den Bond van Hongaarsche Vrouwenvereenigingen een vóór-vergadering gehouden, waar door verschillende spreeksters en sprekers het woord werd gevoerd, om het groote belang aan te toonen, dat speciaal voor de vrouw gelegen is in een krachtige bestrijding van het alcoholisme. Daar sprak o. a. miss Charlotte A. Gray, van Londen, die indertijd mede den stoot gegeven heeft tot het houden der internationale congressen en sedert dien, als lid van het permanent Comité, alle congressen heeft bijgewoond.

Des avonds stonden de verschillende zalen van de groote Müscarnok (Kunsthalle) voor de congresbezoekers open en werd hun gelegenheid geboden elkaar te begroeten; in een der zalen werden door verschillende leiders der anti-alcoholbeweging korte toespraken gehouden, waarin getuigenis werd gegeven van den groei der beweging in de onderscheiden landen, waar groeten werden overgebracht van tal van vereenigingen, waar enthousiaste verklaringen werden afgelegd door sprekers van de meest uiteenloopende richtingen.

Prof. Eduard Wawrinsky van Stockholm, het Wereld-hoofd der Internationale Orde der Goede Tempelieren opende de rij met namens de Orde, die haar leden bij tienduizenden telt in alle werelddeelen, het Congres te begroeten en de beste wenschen voor het welslagen er van uit te spreken. Op hem volgde Franziskus Hähnel, van Bremen, de energieke algemeene secretaris van het Bremercongres, die de groeten overbracht van het

derde nationale Duitsche anti-alcoholcongres, dat eenige dagen te voren in Dresden was gehouden, en van de Duitsche afdeeling der Goede Tempelieren met haar ruim 27 000 leden. Als bewijs van het krachtige optreden der Duitsche onthouders wees hij op de wanhopige, niets ontziende pogingen van de Duitsche alcohol-industrie, om de anti-alcoholbeweging tegen te werken, waarbij het niet ontbreekt aan minder edele middelen als pers-omkooping e. d. Een jong katholiek geestelijke, uit Oostenrijksch Polen, voor de anti-alcoholbeweging bezield op het Weener congres, sprak er zijn vreugde over uit, dat op deze congressen alle partijen, trots de verschillen op politiek en godsdienstig gebied, samenwerken.

Dr. Legrain, de leider der Fransche beweging, brengt de leus „vrijheid, gelijkheid en broederschap" in herinnering en vraagt, hoe in onze maatschappij met haar drinkgewoonten ooit van verwezenlijking er van sprake zou kunnen zijn: vrijheid — waar duizenden drankslaven leven; gelijkheid — waar zoo talloos vele alcoholslachtoffers vallen; broederschap — waar „matige" drinkers hun matig glaasje ter wille van hun vele onmatige „broeders" niet kunnen of willen laten staan! De secretaris der Duitsche Matigheidsvereeniging (Deutsch. Verein gegen den Missbrauch gest. Getr.), dr. Gonser, van Berlijn, wijst er op, dat tegenover allerlei kwalen de een uitgaat van het pessimistisch standpunt, de ander van het optimistisch, doch dat het ten opzichte van het alcoholisme dringend noodig is, dat allen uitgaan van een heerlijk, moedgevend optimisme. Nadat nog verschillende andere personen het woord hadden gevoerd, werd van allerlei zijden om prof. Forel geroepen, om Forel, de ziel van de laatste internationale congressen, den geharnasten kampioen tegen het alcoholisme. Deze, met warmte door de congressisten begroet, bracht het begin der Hongaarsche anti-alcoholbeweging in herinnering, waar bij terstond was uitgegaan van het onthoudingsbeginsel en bracht een eere-saluut aan het Hongaarsche gouvernement, dat terstond krachtig steunend was opgetreden. Vertegenwoordigers van de hooge Katholieke geestelijkheid in de Hongaarsche landen legden getuigenis af van de groote belangstelling der bisschoppen en aartsbisschoppen in den drankstrijd. Telegrammen van gelukwenschende en begroetende personen werden voorgelezen en eindelijk verstrooiden de bezoekers zich in de vele zalen van het gebouw, hetzij om in de tentoonstellingszalen een vluchtigen blik te werpen op hetgeen daar te zien was, hetzij om zich in de buffetzaal te verfrisschen aan keur van alcoholvrije dranken, of zich terug te trekken in rook- of schrijfkamer.

Dinsdag, 12 September, was de dag der officiëele opening.

Uit alles bleek de groote belangstelling van de Hongaarsche Regeering. Niet alleen was, in Bremen reeds, namens het gouvernement 10 000 kronen toegezegd, doch bijna alle ministeries waren door hooge ambtenaren vertegenwoordigd (de Departementen van Binnenlandsche Zaken, Financiën, Justitie, Landbouw, Oorlog, Handel), terwijl de Minister van Onderwijs Lukács Györigy, het eere-voorzitterschap vervulde. Ook het bestuur van Budapest toonde zijn waardeering voor het Congres door het te doen bijwonen door drie hooge magistraten, den opper-burgemeester, den burgemeester en den vice-burgemeester, terwijl het bovendien alle congresleden uitgenoodigd had tot een feestelijke bijeenkomst.

De voorzitter van het uitvoerend congres-comité, dr. A. Delbrück van Bremen, opende de bijeenkomst met een rede, waarin een overzicht werd gegeven van de tot dusverre gehouden congressen. Spreker wees op den heftigen strijd, die tegen de anti-alcoholbeweging begonnen is door het bij de alcoholproductie betrokken kapitaal, als bewijs dat de drankstrijd doel treft. Wel zal het thans levende geslacht het einde van den strijd niet beleven, en wel schijnt het soms, of de voortgang der beweging gering is, doch dat kan ons niet doen versagen: overal, waar onze congressen gehouden zijn, is sedert dien de anti-alcoholbeweging in kracht toegenomen. En dat zal ook in Hongarije het geval zijn, waar de regeeringslichamen zulk een welwillende houding tegenover ons aannemen. Met een welverdiende hulde aan die bestuurscolleges eindigde spreker, het congres voor geopend verklarende.

Daarna ging men over tot het samenstellen van het bureau voor dit congres, waarbij de eerst-ondergeteekende tot een der vice-voorzitters gekozen werd.

Thans werd het woord gegeven aan den Minister van Onderwijs, den heer Lukács Györigy, die eerst in het Hongaarsch, daarna in het Fransch het Congres toesprak (Bijlage II, *a* en *b*.) Zijne Excellentie noemde het een zaak van groot gewicht, dat het Congres te Budapest werd gehouden, wijl daardoor gelegenheid werd gegeven, om de anti-alcohol denkbeelden naar het Oosten van Europa te doen doordringen. Spreker verklaarde, dat ook in Hongarije reeds een niet onbeduidende beweging tegen het drankgebruik ontstaan was en dat die beweging door de Regeering met groote belangstelling en instemming werd gevolgd. In de laatste jaren waren daar te lande meerdere humanitaire bewegingen ontstaan, bijv. ook die tegen het zich uitbreidende gevaar der tuberculose. Spreker hoopte, dat beide bewegingen,

die tegen den alcohol en die tegen de tuberculose, tot zegen voor Hongarije hand aan hand zouden voortschrijden. Uit naam der Regeering kon spreker verklaren, dat het gouvernement bereid was op elk gebied de uitkomsten van de beraadslagingen van dit congres in toepassing te brengen. „De plus, le gouvernement cherchera avec soin les moyens de concilier les intérêts financiers de l'Etat avec les buts restrictifs des sociétés de tempérance, intérêts et buts souvent opposés les uns aux autres dans la lutte contre l'alcoolisme."

Beide richtingen — de matigheids- en de onthoudingsrichting — namens de Regeering welkom heetend verklaarde hij het Congres voor geopend.

De president van het nieuw gekozen Bureau, de minister-raad dr. Ghyzer, nam thans het presidium over. Deze wees er in zijn toespraak op, dat bijna niets de openbare gezondheid zoozeer bedreigt als de alcohol, bron en oorzaak van ontzettend veel leed op lichamelijk en geestelijk gebied. De strijd tegen den alcohol is een zeer moeilijke, vooral ook daardoor, dat hij tegenover zich heeft domheid en onwetendheid eenerzijds en de geldelijke belangen van bij den drankhandel geïnteresseerden, en ook van den Staat, anderzijds. Zien wij echter, wat reeds bereikt is, dan kunnen we met moed en vertrouwen voorwaarts gaan.

Vervolgens werden door de woordvoerders der verschillende delegaties begroetingen en wenschen voor het Congres namens de vertegenwoordigde Regeeringen en lichamen uitgesproken. De eerst-ondergeteekende deed dit namens de Nederlandsche Regeering.

Na afloop dezer officiëele toespraken en begroetingen werd het woord gegeven aan professor dr. Max Gruber, van München, die de feestvoordracht hield over *„De hygiene van het „Ik""*, waarvan dit de korte inhoud was:

Ons leven en onze gezondheid hangen niet alleen af van lucht, bodem, water, voedsel enz. enz., maar ook van onze phantasiën, gevoelens, driften, die we te zamen ons „Ik" noemen. Evengoed als er een hygiene van de lucht, van het water, van de woning is, moet er ook een hygiene van het „Ik" zijn. Deze hygiene moet echter reeds bij het ontstaan der vrucht beginnen: slechts gezonde hersens kunnen een „Ik" van eenige waarde opleveren. Het is echter een noodlottige dwaling te meenen, dat van huis uit normale, physisch goed verzorgde hersens nu ook een individueel en sociaal nuttig „Ik" zullen leveren. Men moet rekening houden met de enorme plasticiteit

der hersenen. De opvoeding, n.l. een moreele opvoeding, die een sterken dam van voorstellingen als beschutting tegen het impulsief heerschen van driften en hartstochten tracht te geven, is daarom even onontbeerlijk bij de hygiene van het „Ik" als de zorg voor het doen ontstaan van gezonde hersenen en voor een goede physische verpleging. Ook is de hygiene van het „Ik" voor het „Ik"-zèlf noodzakelijk, opdat het „Ik" tegen de wisselende vlagen van het noodlot bestand zal zijn.

De overgeleverde grondstellingen der opvoeding zijn onaantastbaar juist; slechts de methode heeft verandering noodig. Moraliseeren alleen is beslist onvoldoende. De zedelijkheid is een gewoonte en een gewoonte wordt door oefening verkregen. Zooals de techniek van het willen in het algemeen, zoo moet ook voor alles de techniek van het moreel handelen geleerd worden.

Wat spreker onder hygiene van het „Ik" verstaat, hebben reeds dr. Reddie in Engeland en dr. Zietz in Duitschland in opvoedingsinrichtingen op het land trachten te verwerkelijken. Slechts langs die wegen is het bereiken van een hoogere beschavingstrap mogelijk.

Overal echter staat het alcoholisme de verwezenlijking van dit plan in den weg. De bestrijding van het alcoholisme is daarom een werkelijk bestanddeel van de hygiene van het „Ik".

Onder stormachtige bijvalsbetuigingen eindigde de begaafde spreker, na er op gewezen te hebben wat in dezen de taak der wetenschap is, met deze woorden: „Niet slechts „noblesse oblige", maar ook „weten verplicht!"

In de namiddagzitting kwamen twee onderwerpen aan de orde: *De invloed van den alcohol op het weerstandsvermogen van het organisme, vooral in verband met de erfelijkheid* en *De hygienische beteekenis van den kunstwijn.* Over het eerste onderwerp werden inleidende beschouwingen gehouden door prof. dr. Taav Laitinen, den ijverigen navorscher op dit gebied, hoogleeraar te Helsingfors, en door prof. dr. W. Weigandt van Würzburg.

1. Prof. Laitinen: Door talrijke waarnemingen is geconstateerd, dat het weerstandsvermogen der alcoholisten tegen verschillende ziekten, vooral tegen zware infectieziekten, geringer is dan dat van niet-alcoholisten. Dit vindt zijn verklaring in de dikwijls zeer groote pathologisch-anatomische veranderingen, door den alcohol in het lichaam veroorzaakt. Verschillende onderzoekers (Thomas, Abbot, Laitinen en meer anderen) hebben door experimenteele onderzoekingen aangetoond, dat ook bij het dierlijk organisme het weerstandsvermogen tegen besmettings-

stoffen vermindert. De gealcoholiseerde dieren sterven spoediger of door kleinere infectie-hoeveelheden dan de contrôle-dieren; zulke dieren zijn niet — althans niet zoo gemakkelijk als de contrôle-dieren — onvatbaar te maken voor de besmetting en de vorming van haemolysine schijnt bij de gealcoholiseerde dieren lang niet zoo rijkelijk te zijn als bij de contrôle-dieren.

Op de nakomelingschap oefent het alcoholgebruik der ouders een zeer nadeeligen invloed. Reeds de scherpzinnige denkers der oudheid (Aristoteles, Plutarchus en Lycurgus) hadden hiervan een vaag vermoeden. De nieuwste onderzoekingen hebben dit van verschillende kanten duidelijk in het licht gesteld en met zekerheid bewezen. Von Bunge en anderen hebben aangetoond, dat alcoholgebruik oorzaak is van de ongeschiktheid der vrouwen om haar kinderen te zoogen, en hij verzekert, dat dit degeneratieteeken zelfs door het alcoholgebruik der vaders van de betrokken vrouwen ontstaan kan en, eenmaal ontstaan, niet weer verdwijnt. Meer dan één onderzoeker (Lippich, Roesch, Demme, Baer, Legrain, Morel, Arrivé, Sullivan, enz.) is tot de slotsom gekomen, dat de alcoholisten òf onvruchtbaar zijn, of meer dan niet-alcoholisten zwakke, ziekelijke, geestelijk-achterlijke, meer of minder gedegenereerde kinderen het aanzijn geven, waarvan een groot deel vroeg sterft. Volgens eenige dezer onderzoekers is bovendien ook de drankzucht erfelijk en vergroot de daardoor ontstane degeneratie van het organisme zich in het tweede en derde geslacht. Dit feit hebben eenige auteurs (Hodge, maar vooral Laitinen) bij die proeven zeer duidelijk aangetoond. De gealcoholiseerde dieren hebben veel meer keeren òf doode, òf zwakke, weinig levensvatbare jongen gekregen dan de contrôle-dieren; zelfs misvormingen kwamen voor. Bezaten de van gealcoholiseerde dieren afstammende jongen wèl levensvatbaarheid, dan scheen toch hun weerstandsvermogen tegen besmettingsstoffen zwakker te zijn, dan van jongen van niet-gealcoholiseerde dieren.

Daar komt nog bij, dat een zeer groot procent (in ronde cijfers 50 pct.) van idioten, epileptici, misdadigers en geesteszieken, van drankzuchtige ouders afstamt, zooals talrijke onderzoekers (Bezzola, Dahl, Bourneville, Ilberg, Moreau, Tarnowska, Voisin, Féré, Dejerine, Marro, Rossi e. a.) met overeenstemmend resultaat aangetoond hebben.

De conclusie uit een en ander dient natuurlijk zeer voorzichtig en met inachtneming van alle andere mogelijke, het weerstandsvermogen-verminderende en de degeneratie-bevorderende, oorzaken, getrokken te worden; toch moet bij ieder die deze feiten grondig onderzocht heeft, de overtuiging steeds

vaster worden, dat het gebruik van alcoholhoudende dranken zoowel het weerstandsvermogen van mensch en dier vermindert, als een zeer nadeeligen invloed op de nakomelingschap uitoefent en daardoor een der ernstigste degeneratie-oorzaken der menschheid vormt.

II. Op deze, door ernst en soberheid van den inleider zoowel als door de logische betoogtrant diepen indruk makende rede volgde het woord van den co-referent, prof. Weigandt, die vooral het weerstandsvermogen van den geest besprak:

Het experiment leert, dat bij gebruik van kleine hoeveelheden alcohol de opneming van eenvoudige indrukken wordt bemoeilijkt, zelfs bij 30 gram absoluten alcohol menigmaal in buitengewoon hoogen graad: fouten en slordigheden namen zelfs met resp. 175 pct. en 1560 pct. toe. Het verbinden van voorstellingen gaat in den beginne iets gemakkelijker, daarna moeilijker, doch in elk geval gaat het in qualiteit sterk achteruit: het maken van „verstandige" combinaties blijft uit en maakt plaats voor oppervlakkige, ten deele enkel op den klank der woorden gevormd. De opmerkzaamheid en het geheugen verminderen. Eenvoudige wils-reacties komen een weinig gemakkelijker tot stand, doch de zekerheid er van wordt aanzienlijk verminderd; reeds 10 gram alcohol veroorzaakt die verandering. De stemming wordt in den beginne opgewekter, daarna gedrukt en prikkelbaar.

De nawerking van grootere hoeveelheden (80—100 gram absoluten alcohol) kan twee volle dagen duren. Bij langdurig gebruik van gemiddelde hoeveelheden stijgt de schadelijkheid der inwerking en houdt zelfs nog verscheidene dagen na het intreden van een onthoudingsperiode aan.

Deze, door het experiment gevonden feiten, komen overeen met de practijk der dingen, zoowel wat betreft de acute alcoholvergiftiging (den roes) als het chronisch alcoholisme (drankzucht), welke laatste niet zoo eng begrensd is als men gewoonlijk wel denkt: reeds een dagelijksch gebruik van 40 tot 80 gram veroorzaakt een voortdurend slechter-worden der geestelijke werkzaamheid. Ongemeen veel komen geestes-stoornissen op alcoholischen grondslag voor: in doorsnee zijn in de krankzinnigengestichten van Duitschland 5,6 pct. der patienten deliriumlijders. In de krankzinnigengestichten der groote steden stijgt het cijfer der opgenomen alcoholisten tot 30 pct.

Na een korte schildering gegeven te hebben van de meest voorkomende geestesstoornissen, onder alcohol-invloed ontstaan, kwam spreker op de erfelijkheid op geestes-gebied. Langs chemischen weg worden de kiemcellen aangedaan en aldus

wordt lichamelijke en vooral geestelijke minderwaardigheid der nakomelingen veroorzaakt. Een groot deel der minderwaardigen bezwijkt voor de verlokkingen der drinkgewoonten; niet weinigen krijgen een of andere geestelijke afwijking, vooral idiotie in haar verschillende vormen komt dikwijls bij kinderen van drankzuchtigen voor; verder epilepsie, allerlei zenuwlijden en de drang naar misdaad en prostitutie.

Op deze inleidingen volgde een lange discussie, waarvan hieronder het voornaamste volgt:

Dr. E. Deutsch van Budapest deelt uit zijn praktijk mede, dat onder de zuigelingen zij de beste ontwikkeling vertoonen, die van abstinente ouders afstammen, terwijl de meeste ziektegevallen voorkomen bij kinderen van alcoholisten.

Dr. Wlassak gaat meer uitvoerig in op de door Laitinen aangeduide onderzoekingen van von Bunge, die tot het resultaat was gekomen, dat de dochters van alcoholisten meestal niet in staat waren haar kinderen te zoogen; hij wees er voorts op, dat de kunstmatige voeding zich vooral op lateren leeftijd wreekt.

Prof. Forel wijst er op, dat niettegenstaande de uitkomsten van onderzoekingen als die van Laitinen en anderen in de medische wereld bekend zijn en de waarde er van erkend wordt, de artsen toch steeds voortgaan met alcohol als medicijn voor te schrijven, vooral wijn wordt in gevallen van koorts en typhus herhaaldelijk aangewend. De juristen zijn in dit opzicht meer consequent, blijkens het met algemeene stemmen op het Internationaal Criminologisch Congres aangenomen besluit, dat alcoholistische misdadigers niet in de gevangenis doch in een sanatorium thuis hooren.

Na een kort slotwoord der referenten ging men over tot het volgende onderwerp:

De hygiënische beteekenis van den kunstwijn, waarover prof. dr. Leo Liebermann, hoogleeraar in de gezondheidsleer te Budapest, refereerde.

Inleider wees er op, dat het gewone publiek bij kunstwijn altijd denkt aan door behulp van de scheikunde samengestelde dranken. De wijnhandel verstaat er echter ook nog iets anders onder: het product, dat met behulp van water, al of niet onder toevoeging van andere stoffen (alcohol, wijnsteenzuur, glycerine, kleur- en geurstoffen) bereid wordt òf uit den afval van de druiven bij de gewone wijnbereiding òf uit gewonen druivenwijn. Ook de wetten der verschillende Europeesche Staten noemen op zoodanige wijze bereide wijnen kunstwijn.

Inleider bespreekt enkele van de voornaamste stoffen, die bij

de bereiding van kunstwijn gebruikt worden en wijst er op dat de fabrikanten, willen zij een drink- en verkoopbaar product leveren, wel gedwongen zijn te zorgen, dat de door hen gebruikte hoeveelheden uit hygiënisch oogpunt niet bedenkelijk zijn. In het bijzonder legt spreker er den nadruk op, dat kunstmatig samengestelde alcoholhoudende dranken in het algemeen geen hooger gehalte aan foezels bevatten dan bijv. met uit wijn bereiden cognac het geval is.

Eindigende komt spreker dan ook tot de conclusie, dat de dranken, die de verschillende wetgevingen onder kunstwijn verstaan, — en nog meer wat feitelijk onder dien naam in den handel komt — in hygiënisch opzicht zich nauwelijks van natuurwijn onderscheiden. Van het standpunt der alcoholbestrijding is de kunstwijn derhalve gelijk te stellen met den natuurwijn.

Aan deze inleiding knoopte zich geen discussie van eenige beteekenis vast.

Des avonds vereenigden zich zeer veel congressisten in de feestzaal van een der grootste badinrichtingen, het Lukasbad, waar de verschillende Hongaarsche onthoudingsvereenigingen een feestavond gaven. De leiders der onderscheiden vereenigingen hielden — in het Hongaarsch — korte toepraken, terwijl daarna voordrachten werden gehouden door dr. O. Juliusburger van Berlijn over *Onthouding en wereldbeschouwing*, door J. W. Ernst van Zurich over *De onthoudingsbeweging in Zwitserland* en in het Hongaarsch door S. Nagy, onderwijzer te Arad over *De strijd tegen den alcohol.* Na een enthousiast slotwoord van dr. Stein, den verdienstvollen secretaris van het congrescomité, vereenigden de deelnemers zich aan een rijk van vruchten voorzien alcoholvrij souper; daarna ging men in opgewekte stemming hotelwaarts.

Woensdagmorgen 9 uur werd het woord gegeven aan prof. dr. M. Kassowitz van Weenen ter bespreking van het onderwerp *Alcohol als voedingsmiddel.*

De zeer verbreide meening, dat de voedingsstoffen in het organisme als in een machine tot levering van arbeidskracht verbrand worden zonder eerst tot opbouw der levende stof gediend te hebben, is niet meer houdbaar, sinds gebleken is, dat een lange rij van stoffen (glycerine, melkzuur, azijnzuur e. a.) in het lichaam verbranden en toch geen voedingswaarde bezitten. Men kan daarom slechts zulke stoffen voor voedend aanzien, die door de levende stof (het protaplasma) geassimileerd en tot

opbouw of vervanging van haar deelen worden gebruikt. Zulk een aanwending is echter bij alle vergiftig werkende stoffen van te voren reeds uitgesloten, omdat haar vergiftige werking juist op de vernieling van het protoplasma berust. Het is dan ook tot dusverre niemand ingevallen om van aether, chloroform, chloral en andere bedwelmende vergiften een voedende of versterkende werking te verwachten, hoewel het aan geen twijfel onderhevig is, dat zij, evenals de alcohol, in het lichaam verbranden. Slechts voor die eene bedwelmende stof wil men een uitzondering maken, slechts de alcohol zou vergif en voedsel te gelijk kunnen zijn.

Om die paradox te rechtvaardigen beroept men zich op de hooge verbrandingswaarde, op het groote aantal warmte-eenheden, dat in den alcohol vervat is en bovendien op sommige onderzoekingen, die zouden bewijzen, dat onder bepaalde omstandigheden een echte voedingsstof, de suiker, door hem vervangen kan worden, omdat hij als deze het verval van het lichaam zou kunnen verhinderen of vertragen. Het eerste dezer argumenten gaat reeds daarom niet op, wijl andere in het lichaam slechts verbrandende stoffen geen voedingswaarde bezitten. Het tweede berust op een dwaling, welke door de bedwelmende werking van den alcohol te voorschijn geroepen wordt: men heeft n.l. gevonden, dat niet alleen de alcohol, maar ook andere bedwelmende stoffen, wier verbrandingswaarde wegens de geringe gebruikte hoeveelheden niet in aanmerking genomen mag worden, de ontledingen in het lichaam belangrijk vertragen, en wel daardoor, dat zij door haar bedwelmende werking de spierwerkzaamheid en andere levensverrichtingen verminderen. Evenals dus in den natuurlijken slaap door den verminderden levens-arbeid de omzettingen veel langzamer geschieden dan in wakenden toestand, wordt dus ook door de alcoholbedwelming iedere levenswerking, en ook de haar ten grondslag liggende stofwisseling, verminderd. De alcohol verschilt dus met de vroeger genoemde waardelooze grondstoffen hierin, dat hij niet alleen nutteloos verbrandt, doch te gelijk als bedwelmend vergif de functies van het lichaam benadeelt en zijn werkzaamheid vermindert. Wanneer dan ook iemand, nu dit alles reeds lang bekend is, toch nog zou willen beweren dat men met den alcohol andere voedingsstoffen kan „sparen", dan zou zoo iemand ongeveer gelijk staan met den machinist, die er zich op zou beroemen, dat hij de helft der kolen kan uitsparen door zijn machine de helft zwakker te laten werken.

Men heeft zich echter ook beroepen op het feit, dat men

door den alcohol, zij het ook slechts voor korten tijd, de spierkracht versterken kan en men heeft curven gemaakt („vorproducirt"), die in den beginne een stijging van den spierarbeid, daarna echter zonder uitzondering een veel sterker daling er van toonden. Na alles, wat we van de werking van den alcohol op de zenuwen weten, is reeds van te voren te verwachten, dat die stijging niet op de voedende werking van het vergif berust, doch op de prikkelende werking, die steeds de verlammende voorafgaat. Het zeker bewijs daarvoor is gebracht door proeven, waarbij door curare (een pijl-vergif) de invloed van het zenuwstelsel op de spier buiten werking werd gesteld. Toen bleef ook de korte voorbijgaande stijging der spierkracht uit. Daarmede is eens voor al bewezen, dat de verbranding van den alcohol voor de spier volkomen waardeloos is, en de wetenschap kan daarom niet meer toelaten, dat men onder alle bekende stoffen voor den alcohol nog steeds een uitzondering maakt en hem den rol van „voedend vergif" toebedeelt.

Op deze inleiding volgde een uitvoerig debat, waarbij niet ieder zich binnen de grenzen van het onderwerp wist te houden. De voornaamste opmerkingen waren de volgende:

Dr. Otto Juliusburger van Berlijn liet zich vrij scherp uit over de ziekenhuizen, die veel hooger uitgaven per jaar aan bier hebben dan aan groenten, wat prof. Kassowitz deed opmerken, dat in verschillende ziekenhuizen bier en wijn onder de *voedings*middelen en chocolade daartegen onder de *genot*middelen worden gerekend. Dr. Daum van Weenen herinnerde aan de geruchtmakende artikelen van dr. Duclaux naar aanleiding van de proeven van dr. Atwater, waarin die Fransche schrijver beweerde, dat alcohol gelijk te stellen was met suiker en meel, die ook niet dienen tot opbouw van het protoplasma, waarop prof. K onder meer zeide, dat men over den opbouw van het protoplasma niet zoo heel veel kon zeggen, wijl men deze stof nog niet had kunnen ontleden. Dr. A. Delbrück van Bremen teekende, onder groote instemming der aanwezigen, protest aan tegen hetgeen geschied was op de vergadering der Duitsche artsen te Meran, waar een wijnfirma ieder der artsen 6 flesschen wijn en een brochure ter aanprijzing van het wijngebruik had aangeboden. Dit noemde spreker een beleediging voor den artsenstand.

Alcohol en geslachtsleven was het onderwerp, dat door prof. A. Forel van Chigny (Zwitserland) werd ingeleid.

Bij den mensch, evenals bij andere levende wezens is de

voortplanting het doel van het geslachtsleven. Aan de hand van eenige groote figuren gaf spreker een overzicht van den gang der bevruchting en toonde daarbij aan welke omstandigheden van invloed op den aard der vrucht zijn. De teeltkeus harerzijds kiest, dat wil zeggen werpt de onbruikbare producten uit, zoodat slechts de flinke en levensvatbare er van zich verder ontwikkelen. Onze beschaving heeft helaas een verkeerde teeltkeus tot stand gebracht, doordat zij dikwijls de beste kiemen steriel laat worden, aan de slechtste daarentegen vermeerdering toestaat en bovendien nog door kunstmatige vergiftiging de goede kiemen verderft. Onze tegenwoordige beschaafde menschen achten zich ten onrechte beter dan hun voorouders, wijl zij teren van de ophooping der geestesproducten van hun voorgangers.

Inleider noemt de kunstmatige bederving der kiemcellen door algemeene vergiftiging der lichaamscellen „blastophtorie". De alcohol is door zijn zoo algemeen geworden misbruik (resp. gebruik) de gewichtigste factor der blastophthorie bij den mensch. Hij is een protoplasma-vergif bij uitnemendheid.

Op ons geslacht werkt de alcohol voornamelijk op twee manieren; door vergiftiging der kiemen (blastophtorie) en door vergiftiging van het individu.

Inleider bespreekt achtereenvolgens deze twee vormen der vergiftiging aan de hand der voornaamste feiten. Hij toont aan, dat ook de eenmalige vergiftiging (de roes) niet alleen blastophthorisch werken kan, wanneer conjugatie in dien toestand plaats vindt, doch dat hij indirect ontzettende schade aanricht, doordat hij het individu tot allerlei dwaasheden aanzet. Met behulp van een door hem zelf aangelegde statistiek heeft hij aangetoond, dat het meerendeel der venerische infecties onder alcoholwerking tot stand komt. Deze besmetting werkt hoogst verderfelijk op de nakomelingschap door steriliteit en ook op andere wijze. De gevolgen voor het geheele ras zijn:

1. vermindering van het aantal geboorten en daardoor van de nakomelingschap;

2. vermindering van positieven arbeid der individuen, zoowel lichamelijk als geestelijk, verbonden met negatieve werkingen als misdaad, ziekten enz.;

3. blastophthorische ontaarding van het ras door alcoholiseering der kiemen.

Ten slotte toont inleider aan, hoe de alcoholiseering van ons Arisch ras, verbonden met haar verweekelijking door middel der geldheerschappij, reeds een schrikwekkend aantal minderwaardige, ontaarde individuen er in heeft doen ontstaan. Deze

zaak is zóó ernstig, dat het de vraag is, of ons ras bestand zal zijn tegen de nuchtere, vlijtige, flinke Mongolen. Wanneer wij ons zelf niet tijdig aanvatten en abstinent worden, zal de tijd niet ver meer zijn, dat het te laat zou zijn.

In het debat, dat op deze zeer toegejuichte inleiding volgde, werd nog gewezen op de brutale handelingen van den alcoholgebruiker, welke zich vooral op het gebied van het geslachtsleven doen gelden.

In de namiddagzitting werden inleidingen gehouden door prof. Bleuler, van Zürich, en door dr. Vámbéry, van Budapest, over *Alcohol en Strafwet*, en door Pfarrer Müller, van Groppendorf, over *den drankhandel in Afrika.*

De behandeling der alcoholmisdaden. Inleider prof. E. Bleuler, van Zürich.

De tot dusverre gevolgde manier van bestraffing der alcoholmisdadigers — opsluiting, wanneer zij iets misdreven hebben, vrijheid, wanneer de straftijd om is — is zeer onvoldoende. Ook de theoretische beteekenis der alcoholvergiftiging is strafrechterlijk een gewoonlijk onjuiste, — de meest tegenstrijdige opvattingen en beslissingen komen voor.

Theoretisch is, in den zin der tegenwoordige wetgevingen, een in roes begane misdaad als een zorgeloosheid te beschouwen, want elke drinker weet, dat hij zich in gevaar brengt een misdaad te begaan. Wanneer eenmaal de bedwelming er is, dan is de drinker in denzelfden zin ontoerekenbaar als een krankzinnige. De eigenlijke misdaad is dus de bedwelming en niet de geheel-niet-bedoelde gevolgen er van. Het grootst is de nalatigheid wanneer de drinker reeds eenmaal een misdaad in dronkenschap begaan heeft.

De misdaden ten gevolge van chronisch alcoholisme zijn gelijk te stellen aan die bij krankzinnigen, daar men door onze drinkgewoonten geheel zonder schuld tot alcoholist worden kan.

De goede behandeling der dronkaards-misdadigers bestaat daarin, dat men ze tot onthouding dwingt; dan is men in de toekomst tegen hen beschermd en de Staat behoeft hen niet te voeden. De chronische alcoholist moet men genezen en als dat niet mogelijk is, dan moet hij in een asyl voor ongeneeslijke drankzuchtigen worden opgenomen, waar hij gedwongen is voor zijn onderhoud te werken. In beginsel vindt men deze denkbeelden in het Ontwerp voor een Zwitsersche Strafwet, alleen moeten zij wat worden uitgebreid: men moet n.l. naast

de verwijzing naar een asyl niet nog hechtenis opleggen, wil men de genezing niet in gevaar brengen.

De misdaden, die in verband met den alcohol begaan worden, zijn slechts voor het kleinste gedeelte voor de strafwet bereikbaar, bijv. wanneer men iemand er toe aanzet zooveel te drinken, dat hij er van sterft. De straffen, die in zulke gevallen worden opgelegd, zijn belachelijk klein. Iemand met behulp van den alcohol tot een of andere domheid of slechtheid te verleiden is door de strafwet slechts in het kleinste aantal gevallen verboden. Iedere waard kan zijn klanten door middel van zijn alcohol van vermogen, gezondheid en leven afhelpen, mits hij het maar langzamerhand doet.

De niet onder wetten gebrachte misdaden, door den drinker begaan tegenover zijn familie, eischen in het civiel recht een vroegere onder-curateele-stelling, tijdige gedwongen opneming in een herstellingsoord of opsluiting in een asyl voor ongeneeslijken, zoolang hij gevaarlijk is.

Het beste zou echter zijn, den alcohol zoo snel mogelijk uit de rij der genotmiddelen te schrappen, dan waren met één slag alle alcoholmisdaden verdwenen

II. *Alcohol en strafrecht*, Inleider dr. R. Vámbéry van Budapest.

De werking van het alcoholisme vormt op criminologisch gebied een waardevolle uitzondering. Niet zoozeer statistische feiten, als wel de waarneming der gerechtelijke dagelijksche practijk en vooral de physiologische gevolgen van het alcoholgebruik, maken het mogelijk tot een betrouwbaar besluit te komen ten opzichte van de verhouding, die tusschen alcohol en criminaliteit bestaat. Het doet er niet toe in welk procent de alcohol direct (dronkenschap) of indirect (alcoholisme) oorzaak van misdaden is. Uit het feit dat dronkenschap en alcoholisme ontwijfelbaar factoren van misdaad zijn, volgt voor den Staat de plicht door het strafrecht tegenover dit misdaadsmotief en tegenmotief te plaatsen, zooals het de plicht van Staat en gemeenschap is, om op ieder gebied van het maatschappelijk leven, waar de treurige gevolgen van dezen vijand der menschheid blijken, hem op speciaal daarvoor geschikte wijzen te bestrijden.

Als grondslag voor den strafrechterlijken strijd tegen den alcohol geldt de bestraffing van dronkenschap zelf als onzedelijke en sociaal gevaarlijke handeling. Houdt men daaraan vast, dan kan dronkenschap niet als vrijbrief voor het straffeloos plegen van misdadige handelingen — of als verzachtende omstandigheid — dienen. Er bestaat dan ook een principieel verschil tusschen de gronden voor het uitsluiten of verzachten van schuld

eenerzijds en de overeenkomstige graden van dronkenschap anderzijds.

Daar volgens de moderne opvatting van het strafrecht het kunnen motiveeren van zijn daad door den dader als grondvoorwaarde voor de toerekenbaarheid geldt, is straf in geval van een tengevolge van chronisch alcoholisme gepleegde strafwaardige handeling buiten gesloten en moet vervangen worden door gedwongen verpleging met het doel den bedrijver onschadelijk te maken. Is de daad in toevallige dronkenschap begaan, dan moet in geval van ontoerekenbaarheid bij een misdrijf de normale strafmaat worden toegepast, in geval van toerekenbaarheid een voor de daad als delictum sui generis vast te stellen straf. Is de toerekenbaarheid niet buitengesloten dan gelde de dronkenschap algemeen als grond voor strafverzwaring, met uitzondering van die gevallen, waarin de dader geen schuld aan de dronkénschap heeft. Een zoodanige strafrechterlijke behandeling der dronkenschap staat op goeden voet zoowel met de ethische beoordeeling der daden als met de belangen der gemeenschap. Verder moet de bestrijding van den alcohol ook door een juiste strafvoltrekking en door de aanwending van strafrechtelijke preventieve middelen geschieden.

Aan het debat, dat op deze inleidingen volgde, namen verschillende personen deel, die òf zich niet aan het onderwerp hielden, òf — als bijv. dr. Gonser van Berlijn — de wensch te kennen gaven de dronkenschap niet langer als „verzachtende" doch als „verzwarende" omstandigheid bij de bestraffing te doen gelden, òf — als prof. Forel, dr. Legrain en dr. Hayem, van Parijs — voor den dronkaard niet in de eerste plaats straf doch doelmatige behandeling in een herstellingsoord of in een asyl vroegen.

Daarna werd het woord gegeven aan Pfarrer G. Müller, van Groppendorf, ter inleiding van het laatste onderwerp voor dien middag: *De verderfelijke invloed van den drankhandel op de inboorlingen van Afrika.*

Trots de verhoogde invoerrechten op spiritualiën vermindert de drankhandel in Afrika niet. Integendeel: door de spoorwegen is de toestand verergerd. In streken waar vroeger nooit of zelden drank kwam, is thans de handel en het gebruik enorm hoog.

Bij den geweldigen omvang van dien invoer kan natuurlijk de verderfelijke invloed op de inboorlingen niet uitblijven; de verschijnselen zijn er als bij ons, alleen wat heviger. Bisschop Crowther heeft eens gezegd, dat het onheil, door den drank-

handel over Afrika gebracht, veel grooter is dan wat door den slavenhandel over de bevolking kwam. Spreker illustreerde dit door verschillende voorbeelden van streken, waar de vroeger zoo flinke, arbeidzame bevolking, sterk in arbeidsvermogen was achteruitgegaan. Het is dan ook een vrij algemeen verschijnsel, dat er in de nederzettingen der Europeanen gebrek aan inlandsche arbeidskrachten komt, als de drankhandel er tiert. De handel met de bevolking gaat achteruit, er wordt steeds minder voor den uitvoer geleverd. De drank wordt een integreerend deel van het leven der inlanders: een deel van de opgelegde straf moet in drank voldaan worden, bij den verkoop van een vrouw moet een deel van den prijs in drank worden voldaan, enz. Het is geen te hard oordeel als men zegt, dat de drankhandel de inboorlingen physisch, economisch en moreel ruïneert.

Regeeringen en handelsondernemingen, de zending en de menschenvriend hebben allen even groot belang bij den strijd tegen den drankhandel in Afrika. De regeeringen schijnen de voordeelen aan den drankhandel verbonden niet te kunnen of te willen missen, — of zij zien het gevaar niet. Daarom dienen allen, die een hart voor Afrika hebben, er voor te zorgen, dat de accijns verhoogd wordt, dat de bij de Brusselsche akte voorgeschreven verbodszône wordt ingevoerd, dat het tarief van vervoer van drank aanzienlijk wordt verhoogd. Daar dit alles echter slechts in de verre toekomst geschieden kan, steune men thans de zending, die aan de wedergeboorte der inlanders werkt.

Des avonds vereenigden de afgevaardigden der verschillende Regeeringen, benevens de leiders van het Congres en eenige voormannen uit de internationale onthoudingsbeweging zich in het „Kunstgewerbemuseum", waar zij de gasten waren van den eere-voorzitter van het Congres, Zijne Excellentie Minister Lukacs.

Terzelfder tijd werden nog verschillende avondvergaderingen gehouden.

I. De Bond van Katholieke vereenigingen, waar verschillende sprekers — meest in het Hongaarsch — het woord voerden: Kapitza van Tichau: *De alcoholbeweging*; Geöcze Sarolta van Budapest: *Alcohol en familieleven*; dr. Csillag Gyula van Budapest: *Alcohol en opvoeding*; dr. Vragassy van Prasitz: *Het alcoholvraagstuk*; Orel van Weenen: *Intelligentie en alcoholisme.*

II. Vergadering van ziekenfondsen, bijeengeroepen door het

Algemeene Arbeidersziekenfonds, waar spraken: dr. J. Schwartz van Budapest: *De Staat tegenover den alcohol*, en redacteur Bród van Weenen: *De taak der ziekenfondsen in den strijd tegen den alcohol.*

III. De Internationale „Alkoholgegnerbund” hield zijn algemeene vergadering, die bijna regelmatig tijdens de Internationale Congressen plaats vindt.

Donderdag 14 September begon 's morgens 9 uur de zitting, die geheel gewijd was aan het verband tusschen opvoeding en school eenerzijds en het alcoholisme anderzijds. Vijf inleidingen werden over dit belangrijke onderwerp gehouden, waarvan twee in het Hongaarsch, wat voor de bezoekers, die geen Hongaren waren, minder aangenaam was; gelukkig had het congresbestuur althans voor Duitsche overzichten gezorgd.

I. Inleider Mrs. Eliot Yorke van Southampton.

Een Koninklijke commissie (in Engeland) die een onderzoek moest instellen naar de toestanden in de arbeidersklasse, kwam tot het resultaat, dat de toestanden, waarin een groot deel van de bevolking leeft, zeer onvoldoende zijn, dat er groot gebrek aan goede lucht in de overbevolkte steden is, dat de voeding der kinderen zeer onvoldoende is, en *dat een groot deel van dat kwaad veroorzaakt wordt door alcoholmisbruik.* De Engelsche drinkgewoonten werden zoowel van hygiënisch als van economisch standpunt beschouwd en een eenstemmige waarschuwing er tegen kwam van deze onpartijdige, onverdachte zijde. Voorts vroeg zij de invoering van de gezondheidheidsleer als verplicht vak op de lagere scholen.

De drankbestrijdersvereenigingen hebben dit reeds lang ingezien en dank zij vooral de „Band of Hope Union” wordt nu reeds aan een groot aantal kinderen grondig onderwijs gegeven. De artsen in Engeland wenschen dit onderwijs verder uitgebreid te zien, de onthoudersvereenigingen zijn echter van meening, dat voor het geven van doeltreffend onderwijs noodig is, dat de onderwijzer niet alleen de stof kent, doch ook met toewijding zijn taak verricht.

De „Total Abstinence Union” der vrouwen heeft eenige jaren geleden een vereeniging gesticht, om de onderwijzers met de onthouding bekend te maken. Onder de onderwijzers zijn er velen, die hun vrijen tijd offeren en hun ervaring gebruiken, om het groote aantal vrijwillige agitatoren, die nu reeds de jeugd met de onthoudingsbeginselen bekend maken, bij te staan.

De onwetendheid is de hechtste en grootste steunpilaar waarop de niet-onthouding rust. Meer inzicht, meer weten is noodig;

de wensch daarnaar wordt geuit in alle landen, waar men iets geeft om de welvaart der bevolking.

II. Inleider Franziskus Hähnel van Bremen.

Deze verdedigde onder groote instemming de volgende stellingen:

1. Het alcoholgebruik der kinderen uit alle volksklassen benadeelt de opvoeding in school en huis op in het oogvallende wijze. Minder in staat zijn tot het leveren van goed werk, vroegtijdige nerveusheid en benadeeling van het karakter zijn de voornaamste onmiddellijke gevolgen;

2. de heerschende meeningen op het gebied van het drinken, zoo in school als in huis, ondermijnen echter ook in veel gevallen het latere levensgeluk van zeer veel kinderen. Het levenslot van een groot aantal menschen zou veel vriendelijker en voor de menschheid van grooter waarde geweest zijn, als hun opvoeding en hun levenswijze niet door de heerschende drinkgewoonten beïnvloed waren geworden;

3. de alcoholvrije levenswijze der jeugd van alle volksklassen te bevorderen en te eischen is derhalve een onafwijsbare en dringende plicht der opvoeding, niet alleen in het ouderlijk huis maar in alle volks-, middelbare en hoogere scholen. Zij kan slechts dan tot haar recht komen, als de betrokken opvoeders met de heerschende, onhoudbare drinkmeeningen totaal breken.

III. Inleider K. L. Ötvös, schoolinspecteur te Szolnok.

De opvoeding tot de onthouding moet zooveel mogelijk individueel zijn en van den persoon des onderwijzers op leerlingen en ouders direct werken. Het is noodzakelijk met de ouders „oudersavonden" te houden.

De bespreking van gevallen van alcoholvergiftiging leenen er zich het beste toe, om de kinderen tot het afleggen van een onthoudersgelofte te brengen; het houden er van kan gecontroleerd worden.

De kinderen van alcoholistische familiën moeten veel in de vrije natuur worden bezig gehouden met spelletjes, uitstapjes, tuin- en handenarbeid.

De verbetering van de verzorging van arme kinderen is uit een oogpunt van drankbestrijding eveneens gewichtig; men zorge er voor, dat de gebruikelijke brandewijn bij het ontbijt vervangen wordt door melk; in den winter verschaffe men kinderen uit arme alcoholistische gezinnen een warm middagmaal.

Ieder deel van het onderwijs geeft gelegenheid het alcohol-

vraagstuk aan te roeren, vooral de spreek- en verstandsoefeningen; verder het onderricht in de natuurwetenschappen. In de burger-middelbare en vakscholen, die gezondheidsleer als afzonderlijk leervak hebben, kan de alcoholkwestie diepergaand behandeld worden. In de herhalingsscholen, jongelingsvereenigingen en clubs voor zelfontwikkeling zijn aanschouwelijke voorstellingen tegen het alcoholisme onontbeerlijk.

Een gewichtig werk voor de jongelingsvereenigingen is, de jeugd uit de drankhuizen te houden. Daarvoor is noodig dat in elke gemeente een „onthoudings-club" en in grootere plaatsen een „volks-koffiehuis" (*alcoholvrij*) wordt gesticht.

In scholen met schoolartsen worde het anti-alcohol-onderwijs aan hen opgedragen. Voor leiders van ontwikkelings-clubs moeten cursussen worden opgericht en boeken en tijdschriften beschikbaar worden gesteld. De leerstoelen van de gezondheidsleer moeten bezet zijn door zenuwartsen, die in staat zijn het alcoholvraagstuk van wetenschappelijk standpunt te behandelen. Zij, zoowel als hun leerlingen, moeten in allerlei oorden het ontwikkelde publiek, de jeugd, ja het gansche volk kosteloos onderricht over de alcoholkwestie geven.

IV. Inleider dr. Jacob Fischer, te Pozsony.

Het gewichtigste werk in den drankstrijd is het voorkomen van het verkeerde; daarom moet de menschheid tot onthouding worden opgevoed. Die opvoeding moet reeds in de jeugd beginnen en niet genoeg te veroordeelen zijn daarom de ouders, die hun kinderen wijn, bier, ja zelfs sterken drank geven en zich dan nog verlustigen in den tegenstand der kleinen.

Groot gewicht moet gehecht worden aan de schoolopvoeding.

Reeds in de *volksscholen* kunnen de kinderen met de werking van den alcohol op de hoogte gebracht worden. Waren overal schoolartsen aangesteld, dan zouden dezen het onderricht kunnen geven. Anders moet de onderwijzer het doen, die dan echter eerst zelf op de hoogte gebracht moet worden. Aan te bevelen zou het zijn jaarlijks vergaderingen van ouders en onderwijzers te houden, om daar dan ook de alcoholkwestie te bespreken.

In de *middelbare* scholen moet bij gezondheidsleer een afzonderlijke plaats worden ingeruimd aan het drankvraagstuk. Leden van drankbestrijdingsvereenigingen moeten jaarlijks aan zulke scholen voordrachten houden en de onderwijs-autoriteiten dienen dergelijke bijeenkomsten krachtig te steunen. Ook behooren zij aan kindervereenigingen, wier doel het afleggen van de onthoudingsgelofte en het bestrijden van het alcoholisme is, geen hinderpalen in den weg te leggen.

Aan de *hooge* scholen, waar de verhouding tusschen professor

en leerling geheel anders is, moet het voornaamste werk bestaan in propaganda van de leerlingen onderling. In de opleidingsscholen voor priesters en onderwijzers moet de beteekenis der alcoholkwestie systematisch worden aangetoond. Aan de medische faculteit moet aan het alcoholvraagstuk een bijzondere plaats worden ingeruimd.

De opvoeding der jeugd kan echter eerst dan tot haar recht komen, als de opvoeder zèlf met eigen voorbeeld voorgaat en met zijn eigen persoon bewijst, dat een leven zonder alcohol zeer goed mogelijk is.

V. Inleider dr. Viktor Laczó, van Budapest.

Het alcoholisme belaagt de gemeenschap langs drie wegen: in den vorm van ziekte, als mode en als verleiding. Als ziekte is het reeds heer en meester, als mode heeft het nog strijd te voeren en als verleiding zoekt het zijn prooi onder de jeugd. De macht van den alcohol is daar het grootst, waar het gebruik er van als mode heerscht. De drankbestrijders weten zeer goed, dat zij het pleit niet zullen winnen zoolang de tegen het alcoholisme strijdende „matigheid" niet door de geheelonthouding wordt gesterkt en tegenover de mode van het drankgebruik geen andere wordt gesteld. Zij achten het echter noodzakelijk tevens de slachtoffers van het alcoholisme te redden en de jeugd te helpen door de schoolopvoeding.

De opvoeding in school mag niet gescheiden worden van die in huis; zij moeten zich verhouden als licht en warmte; de opvoeding in school geeft het licht van het verstand, die in huis de warmte der liefde. Ten opzichte der anti-alcoholische opvoeding is het noodzakelijk iets meer van het licht des verstands in de huisopvoeding te brengen; daarom moet de schoolopvoeding er naar streven, om door middel van de kinderen in te werken op de huisopvoeding.

De schoolopvoeders moeten er zich niet toe bepalen in een vastgestelde les en in het enge gareel van een bepaald onderdeel van het onderwijs met de kinderen over den alcohol te spreken, doch in den loop der schooljaren, van de bewaarschool tot de universiteit, moet er bij verschillende gelegenheden steeds op gewerkt worden, om de jeugd van de physiologisch en sociologisch schadelijke gevolgen van den alcohol te overtuigen en er haar van te doordringen, dat de anti-alcoholbeweging een eisch van het nuchtere verstand is. Daar naast moet er voor gezorgd worden, dat de jeugd in den strijd tegen den alcohol een moreele plicht ziet.

Na deze vijf inleidingen meldden zich zooveel sprekers voor

het debat aan, dat de voorzitter moest voorstellen, ieder van hen slechts vijf minuten toe te staan, welk voorstel natuurlijk eerst na veel gepraat over en weer werd aangenomen. De voornaamste opmerkingen uit het debat laten we hier volgen:

Een spreker vroeg wetten om de onderwijzers te verplichten onthouder te zijn! Julie Kassowitz van Weenen wenschte namens de Oostenrijksche onth. vrouwenvereeniging de invoering van wetten naar Amerikaansch model, die verplicht anti-alcohol-onderwijs voorschrijven. Een leeraar aan een school voor achterlijken wijst er op, dat in de wijnstreken slechts een klein procent der leerlingen de hoogste klasse der lagere school bereikt; voorts bepleit hij het groote nut van oudersavonden en betoogt, dat aan dronkaards het recht tot opvoeding van hun kinderen ontnomen moet worden. De bekende Finsche propagandiste, mevrouw Helenius Trygg, hield een enthousiast pleidooi voor het onmiddellijk beginnen, onafhankelijk van wetten en voorschriften; wij wachten niet op ministers, niet op abstinente leeraren, doch wij beginnen en gaan rond van school tot school en houden voordrachten; alleen een goed boek is noodig en veel geld. Een ander spreker herinnerde aan een woord van Pestalozzi: „Voedt eerst de ouders op!" Weer een ander wil, dat men de oogen der kinderen zal openen voor de schoonheden in de natuur, wat naast het anti-alcoholonderwijs het voornaamste hulpmiddel is. De zeventigjarige, nog altijd ijverige, Ottilie Hoffmann van Bremen prijst de oprichting van kindervereenigingen aan, volgens Engelsch en Amerikaansch model. Een onderwijzer wijst er op, dat in de schoolboeken zoo ontzettend veel verkeerde voorstellingen voorkomen. Een ander brengt in herinnering, dat de onderwijzers nog zoo bitter weinig van de quaestie weten en dat het noodzakelijk zal zijn, daaraan in de eerste plaats bij de opleiding aandacht te verleenen.

Na een kort woord van de inleiders noodigde de voorzitter, op verlangen van een groot aantal bezoekers, mevrouw Helenius uit, den volgenden morgen in een afzonderlijke voordracht haar meeningen uiteen te zetten.

Des middags was er geen officiëele congreszitting. Een deel der bezoekers woonde de vergadering bij door de psychiaters onder de congresleden belegd, waar gesproken werd over de verpleging van drankzuchtigen. De andere leden — vooral de niet-Hongaren — maakten een gemeenschappelijken rijtoer door de stad en bezichtigden onder leiding van een der comitéleden verschillende der grootste openbare gebouwen, waaraan Budapest zoo rijk is.

Op de vergadering der psychiaters werd een vijftal inleidingen gehouden:

I. Dr. A. Delbrück, van Bremen, sprak over: „*Onthouding in krankzinnigengestichten*". Spreker wees er op, dat slechts in een klein deel der gestichten alcoholvrije behandeling bestaat, — toch is ongeveer 30 pct. der als „genezen" ontslagen patienten alcoholist! Om die patienten goed te kunnen helpen moet de alcohol uit de gestichten worden gebannen, óók voor het personeel.

II. Dr. Waldschmidt, van Berlijn, sprak over: „*De stand der verpleging van drankzuchtigen in Duitschland*". Spreker wijst er op, dat tal van misdaden terug te voeren zijn tot het alcoholisme en dat de behandeling van zulke „misdadigers" aan psychiaters moet worden opgedragen. Inleider is beslist voorstander van de behandeling in herstellingsoorden en wenscht daarop te laten volgen een verpleging in betrouwbare gezinnen.

III. Dr. Dom Bezzola, van Ermatingen: „*De therapie van het alcoholisme*". Zal de behandeling doel treffen, dan moet de arts onthouder zijn. De behandeling bestaat in de medische bestrijding van allerlei gevolgen van het alcoholisme, — in het wekken van de overtuiging bij den patient, dat de onthouding de eenig goede levenswijze voor hem is, — in de opvoeding van den wil, om tegenover de drankverleiding staande te kunnen blijven.

IV. Mevr. Legrain, van Parijs, vertelde over de ondervindingen door haar en dr. Peter, directeur van een krankzinnigengesticht, opgedaan bij de „*Behandeling van alcoholisten in een gezin*". In zestig gevallen was zij reeds tot een goed resultaat gekomen.

V. Dr. Otto Juliusburger, van Berlijn, doet mededeelingen over: „*De bekrompenheid van den drinker*", welke hij heeft opgemerkt bij een groot aantal alcoholistische krankzinnigen in het gesticht „Berolinum". De behandeling der patienten moet in overeenstemming zijn met het werken der Goede Tempelieren en er moet naar getracht worden reeds de patienten tot medestrijders te vormen.

In het debat deelde dr. Donáth, van Budapest, mede, dat in zijn afdeeling van het ziekenhuis de alcohol volkomen verbannen is. Het gebruik van alcohol als medicijn acht hij vloekwaardig. De arts moet door zelf onthouder te zijn den patienten een goed voorbeeld geven. De heer Wakely, van Londen, wees op de mooie resultaten met alcoholvrije behandeling in het Londensche onthoudingshospitaal verkregen.

Des avonds had een groot avondfeest plaats, door de stad Budapest den leden aangeboden. Dat de gastvrouw den fijnen

tact had gehad, het geheele feest volkomen alcoholvrij in te richten, verhoogde niet weinig dit groote blijk van waardeering der anti-alcoholbeweging gegeven. De zeer opgewekte stemming, welke den geheelen avond heerschte, was een schitterende weerlegging van de nu en dan gehoorde bewering, dat aan een alcoholvrij samenzijn iets dufs en saais kleeft, als aan een wandeling in een nauwe straat.

Vrijdag 15 September werd 's morgens 9 uur de congresarbeid voortgezet.

Allereerst kwam aan de orde: *Het gebruik van alcohol in de industrie als middel ter bestrijding van het alcoholisme.* Over dit onderwerp werden 3 inleidingen gehouden.

I. Inleider dr. Sophie Dazinska-Golinska, van Krakau.

De drankbestrijders hebben een onverwachten bondgenoot gekregen in de aanwending van alcohol voor industriëele doeleinden. Tot dusverre hebben de onthouders zich te weinig met dit onderwerp bezig gehouden. De alcoholproducenten zijn het, die nieuwe afzet-markten voor hun product zoeken. Slechts een gering deel van den aardappeloogst (in Duitschland 7 pct.) wordt voor de bereiding van spiritus aangewend. De uitbreiding van de aardappelteelt, de grootere opbrengst per hectare, dwingt te streven naar het omzetten van den goedkoopen aardappel in hoog-betaalden spiritus. Machtige economische belangen, die nu reeds geen krachtige anti-alcoholwetgeving toelaten, zullen onze beweging bedreigen als niet voor den alcoholstroom een andere bedding wordt gevonden. De uitbreiding van het gebruik van alcohol in de industrie kan echter maken, dat het gebruik als drank er bij in het niet valt.

Dien toestand moet de anti-alcoholbeweging helpen verkrijgen. Daarom moet ons werken gericht zijn op propaganda voor het industriëel gebruik van spiritus en het uitlokken van zulke wettelijke maatregelen, dat gedenatureerde alcohol accijnsvrij is. Op die wijze zal het persoonlijk winstbejag der alcoholfabrikanten, thans een der machtigste vijanden van onze beweging, onschadelijk worden gemaakt.

II. Inleider prof. Gustav Klemp, van Budapest.

Eenerzijds is het de moreele plicht van den Staat het gebruik van alcoholische dranken zooveel mogelijk te beperken, anderzijds mag hij echter een zoo gewichtige industrie als de bereiding van alcoholica niet te gronde richten; ook kan de Staat niet buiten de hooge accijnsopbrengsten.

Het grooter worden van de alcoholfabricatie is ook in het belang van de betrokken landbouwers, fabrikanten en arbeiders.

Om tot het wegnemen van het verschil tusschen de moreele en materieele belangen te komen, zal men voor den alcohol een andere afzetmarkt moeten zoeken. Die is te vinden in de industrie. Daartoe moet de alcohol echter goedkooper worden geleverd dan petroleum en benzine, wat te vinden is door den drink-alcohol enorm in prijs te verhoogen. In die richting moet door het congres geijverd worden. Voorts moeten prijsvragen worden uitgeschreven voor het vinden van een geschikt denatureeringsmiddel en voor het uitvinden van een spiritus-tafellamp, die zonder pit branden kan en per kaars-uur niet meer dan 1—2 gr. spiritus van 90 pct. verbruikt.

III. Inleider Béla Freiherr von Malcomes van Budapest.

De aanwending van spiritus in de industrie maakt het mogelijk, dat bij vermindering van drankgebruik de alcoholproductie gelijk kan blijven en de landbouw geen schade lijdt, terwijl de fiscus zijn gewichtig accijns-middel behoudt.

Ten einde den industrie-alcohol goedkoop verkrijgbaar te kunnen stellen, moet de drinkbrandewijn aanzienlijk in prijs verhoogd worden. Door de uitbreiding van het industriëele gebruik krijgt de anti-alcoholbeweging bondgenooten in den invloedrijken kring der alcoholproducenten.

Daarom wenscht de inleider dat het Congres een comité zal benoemen, dat:

a. de industriëele aanwending van alcohol zal bestudeeren uit het gezichtspunt der drankbestrijding;

b. in woord en geschrift zal moeten ageeren voor de bevordering van het gebruik van spiritus in de industrie.

Het op deze voordrachten volgende debat behoorde niet bij het onderwerp: prof. Forel bracht een artikel uit een Hongaarsch medisch blad ter sprake, waarin beweerd was, dat de anti-alcoholbeweging doelloos was, wat door hem schitterend weerlegd werd. Ook de algemeene-secretaris van het Congres-comité dr. Stein besprak deze quaestie.

Thans werd aan de orde gesteld: *Alcohol en physische arbeidsgeschiktheid, vooral met het oog op militaire oefening*, welk onderwerp ingeleid werd door dr. Mitander van Föllinge (Zweden), die op grond van allerlei legerervaringen betoogde, dat alcoholgebruik bij militairen onder alle omstandigheden gevaarlijk is. De vertegenwoordiger van het Hongaarsche leger, de „Oberstabsarzt" dr. Myrdacz, hoopte dat deze inleiding het begin zou zijn van een beweging tegen den alcohol in het leger.

Na nog eenig debat kreeg mevrouw Helenius van Helsingfors het woord voor het houden van haar den vorigen dag aangekondigde voordracht over *Drankbestrijding bij kinderen*, een soort „proefles" — als op het Congres te Bremen — waarvan alleen gezegd kan worden dat de Nederlandsche onderwijs-opvattingen, ook die der onderwijzersdrankbestrijders, gansch andere zijn.

In de namiddagzitting werd aan de orde gesteld: *De alcohol en het streven der arbeiders naar ontwikkeling*, waarover het woord gevoerd zou worden door twee leiders der sociaal-democratie, dr. E. Vandervelde van Brussel en Adolf Kiss van Budapest.

Dr. Vandervelde was op het laatste oogenblik verhinderd zijn voordracht te houden; zijn handschrift werd voorgelezen door den Parijschen rechtsgeleerde dr. Hayem. Zijn betoog kwam op het volgende neer:

Zullen we in den strijd tegen den alcohol goede resultaten bereiken, dan moeten eerst twee stellingen — of beter gezegd twee leege, onhoudbare formules — die men dikwijls tegenover elkaar plaatst, uit de rij der argumenten geschrapt worden: het alcoholisme veroorzaakt de ellende en de ellende veroorzaakt het alcoholisme.

Het is een groote dwaasheid te meenen, dat het alcoholisme de eenige of de gewichtigste oorzaak van de ellende is, en dat het sociale vraagstuk opgelost zou zijn op den dag, waarop de arbeidersklasse voor de onthouding gewonnen zou zijn. Niet minder dwaas is het, om anderzijds te meenen, dat de ellende de eenige of de grootste oorzaak van het alcoholisme zou zijn en dat derhalve de alcoholkwestie opgelost zou zijn door de verdwijning van het kapitalistisch stelsel.

Het alcoholisme is evenzeer verbreid in de burgerklasse als in het proletariaat en men kan niet beweren, dat het gebruik van alcohol een physiologische behoefte is. De alcohol is niet alleen niet in staat om te versterken, om de behoefte aan voedsel weg te nemen — (zijn voedende eigenschappen zijn gelijk nul!) — doch hij vermag ook niet tegen koude en ruwheid van het weer te beschermen. Daar tegenover blijkt de geheelonthouding de grootste voordeelen op maatschappelijk en hygienisch gebied te bezitten, wat bewezen wordt door het voorbeeld van duizenden arbeiders, die geheelonthouders zijn, bij wie toch allereerst het gebruik van sterken drank een psychologische noodzakelijkheid zou zijn en wel ten eerste om het dragen van onaangename toestanden lichter te maken, dan door de behoefte aan verstrooiing en vroolijkheid en eindelijk ten gevolge van het gebrek aan hooger genot.

Komt het alcoholisme algemeen verbreid voor, dan is het een begeleidend verschijnsel van het kapitalisme, waar het recht tegenover staat. De ontwikkeling van het kapitalisme bewerkt gelijktijdig de productie van, den handel in en het gebruik van alcohol. Door het gebruik van alcohol vergrooten de arbeiders de ellende, waaronder ze gebukt gaan, — terwijl zij juist in de meening verkeeren, dat ze er hun ellende door doen afnemen. Het resultaat van de anti-alcoholbeweging hangt voor een groot deel af van de vraag, of het zal gelukken voor het proletariaat betere levensomstandigheden te verkrijgen. Toch is het alcoholisme niet maar een woningkwestie, noch slechts een inkomstenkwestie, doch de verbetering van de woningen, de verhooging van de loonen zijn wel belangrijke elementen in de rij der factoren, die de oplossing der alcoholkwestie zullen bewerken. Directe en indirecte maatregelen moeten hier hand aan hand gaan. Niet altijd wordt het meest gedronken door hen, die het slechtst behandeld, het laagst beloond, het ontoereikendst gevoed worden: de Japanners en Chineezen met hun hongerloonen zijn veel nuchterder dan de Europeesche arbeiders. Wel bedwelmt het proletariaat op het platteland van Rusland zich soms in veel sterker mate dan bijv. de Normandische boeren en de hoog betaalde mijnwerkers van Pas du Calais, — toch zijn ze veel minder gealcoholiseerd dan dezen. In België hebben de Vlaamsche provincies, die sociologisch in elk opzicht zeer laag staan, een veel lager alcoholgebruik, vooral van sterken drank, dan de rijkere Waalsche industriestreken. Evenzoo kenmerken de jaren van economischen crisis zich door een lager, en die van betere toestanden door een hooger alcoholgebruik.

Men beweert, dat in geval van loonsverhooging het aantal veroordeelingen wegens openbare dronkenschap toeneemt, vechtpartijen en uitspattingen, die met den alcohol in verband staan, steeds vermeerderen; toch is het niet meer zoo, dat de stijging of daling van het drankgebruik in rechte verhouding staat tot de hoogte of laagte der loonen, wat duidelijk blijkt uit het voorbeeld van België, waar in het bloeitijdperk 1893—1903 het drankgebruik, al is het dan ook niet gedaald, in geen geval merkbaar hooger is geworden. Het schijnt, dat elke normale en blijvende verhooging van het sociaal niveau het alcoholisme doet afnemen. De minima van het alcoholisme zijn zeer verschillend, — het fundamenteele onderscheid er tusschen is, dat de beter gesitueerde arbeiders te minder drinken naar mate hun toestand verbetert, terwijl de lager staanden meer drinken bij het ruimer worden van hun middelen: „een weinig welvaart drijft naar het alcoholisme, meer welvaart verwijdert van hem”.

Allen die het alcoholisme bestrijden willen, moeten het proletariaat steunen in zijn pogingen, om zich sociaal vrij te maken, — doch aan den anderen kant moeten allen, die de bevrijding van het proletariaat trachten te verkrijgen, den strijd aanbinden tegen den alcohol, den inwendigen vijand, die een der grootste hinderpalen voor de organisatie der arbeiders is.

II. Inleider Adolf Kiss, van Budapest.

Deze leider der Hongaarsche sociaal-democraten hield ongeveer het volgende betoog:

Het doel van de moderne arbeidersbeweging is van politieken, economischen en ontwikkelenden aard. Het politieke en economische streven der arbeiders staat met den voortgang der ontwikkeling in nauw verband, daar zonder twijfel de houding ten opzichte der politieke vragen van den dag en de deelneming aan het politieke leven een zekeren graad van ontwikkeling eischt, die juist in dien strijd om politieke rechten verkregen wordt. De ontwikkelende beteekenis van het economische streven, van den strijd om betere levensomstandigheden en gunstiger arbeidsvoorwaarden, is eveneens in het oog vallend, daar de betere toestanden niet alleen tot het stellen van hooger eischen aansporen, maar het ook mogelijk maken, dat de arbeider zijn kinderen behoorlijk onderricht laat geven, ja dat hij zelf door lectuur, door het bezoek van cursussen en voordrachten zich meer en meer ontwikkelt.

Aan de andere zijde is het duidelijk, dat het resultaat van dit streven afhankelijk is van de vraag, of de massa des volks in het bezit is der noodige ontwikkeling, om oorzaak en doel van dat streven te verstaan en zich niet door groote woorden te laten meesleepen, doch door overtuiging tot medestrijden te komen. De politieke en economische vrijheid der arbeidersklasse komt te spoediger naarmate de ontwikkeling der massa grooter is. Daarom is de klassenstrijd een beschavingsbeweging en daardoor is hij zulk een belangrijk verschijnsel van het standpunt der algemeene ontwikkeling van de menschheid beschouwd.

Het is echter zeker, dat het streven der arbeidersklasse naar meer beschaving geen grooter vijand heeft, dan den alcohol en evenzeer is het zeker, dat het kapitalisme, de kapitalistische Staat en maatschappij, aan dat streven geen grooter hinderpaal in den weg kan leggen dan den alcohol. Met deze omstandigheid hebben dus allen ernstig rekening te houden die de algemeene ontwikkeling der menschheid aan het hart gaat.

Het is eenzijdig te meenen, dat het alcoholisme bij de kapitalistische maatschappij behoort; die meening is ook gevaarlijk, daar de grondslagen van het kapitalisme nog hecht genoeg zijn

om te maken, dat tot zijn ineenstorting de verschrikkelijke verwoestingen van het alcoholisme nog onmetelijk veel ellende en lijden veroorzaken; het is ook gevaarlijk, daar de kapitalistische maatschappij in het alcoholisme een machtigen steun vindt.

Het beroep op den hoogen ouderdom der drinkgewoonte is een voorwendsel, dat de zelfbewuste arbeidersklasse verwerpen moet; in haar strijd ontmoet zij al te veel duizendjarige gewoonten en een te groot aantal ingewortelde vooroordeelen, om voor zulk een beroep eerbied te hebben!

En is het ook al waar, dat de ellende aanleiding tot drankzucht geeft, er zijn toch zeer veel gevallen, waarin de welvaart tot alcoholisme voert! Een discussie hierover heeft weinig practische waarde tegenover het onloochenbare feit, dat iedere strijd der arbeidersklasse vruchteloos is, zoo lang de groote massa door het alcoholisme wordt verlamd, tot denken ongeschikt gemaakt en iedere wensch, tot bevrijding uit de ketenen der slavernij, door hem gedood wordt.

De wetenschap heeft onwederlegbaar aangetoond, dat de alcohol geen voedsel is en geenerlei versterkende, verwarmende of welke andere goede uitwerking ook heeft: hij ondermijnt integendeel het organisme, verteert de arbeidskracht en voert tot geestelijk en moreel verval. Het grootste gevaar bestaat echter hierin, dat hij de gezondheid en de ontwikkeling van het komende geslacht doodt.

De arbeidersbeweging heeft behoefte aan lichamelijk en geestelijk sterke, moedige, onvermoeide en enthousiaste strijders; zij moet derhalve zich tegen alles verzetten, wat haar leden zou verlokken en onbruikbaar maken voor een vastberaden, doelbewusten strijd. Men moet erkennen, dat de arbeidersorganisatie op dit gebied reeds vrij wat bereikt heeft; zij onttrekt door haar eigen, goed ingerichte vereenigingslokalen, door het zorgen voor doelmatige ontspanning en het in het leven roepen van ontwikkelingscursussen, een aantal arbeiders aan de kroeg. Aan de andere zijde kan niet ontkend worden, dat hoewel de verkorting van den arbeidstijd, de verhooging der loonen en de daardoor verkregen gunstiger omstandigheden (betere voeding, ruimere woningen) voor den arbeider den strijd tegen den alcohol hebben verlicht, *het alcoholisme daardoor toch niet is verdwenen, ja zelfs hier en daar is toegenomen.*

De bevrijding der arbeidersklasse kan slechts door haar zelf geschieden; daarom: wèg met het alcoholisme, dat haar verhindert en verlamt in het vervullen dezer wereldhistorische taak.

De strijd voor de vrijmaking der arbeiders wordt geleid door de sociaal-democratie. Haar heeft de voortgang der beschaving

veel te danken. De sociaal-democratie heeft tot taak de zegeningen der beschaving voor ieder bereikbaar te maken; het is daarom haar plicht, in het belang van de bereiking van haar einddoel, het alcoholisme met groote kracht te bestrijden en de menschheid ook van dit opperste kwaad te bevrijden.

Op deze voordrachten volgde een langdurig debat, waaraan een groot aantal personen deelnam en waarin zeer veel, van wat in de inleidingen reeds gezegd was, nog eens herhaald werd. Een spreker uit Perchtolsdorf meende, dat vóór alles de massa ontwikkeld moest worden, omdat zij daardoor pas in staat zou zijn, om de zegeningen van de onthouding te waardeeren. Een ander legde er den nadruk op, dat de leiders der arbeidersbeweging moeten beginnen met zèlf onthouder te zijn, opdat hun voorbeeld helpend en niet tegenwerkend zal zijn. Prof. Forel trok te velde tegen de in het debat herhaaldelijk geuite bewering — die trouwens in beide inleidingen reeds weerlegd was — dat het kapitalisme de oorzaak van het alcoholisme zou zijn: niet kibbelen en redekavelen over oorzaak en gevolg, doch den strijd begonnen — tegen het kapitalisme als ge dat wilt, maar vooral tegen den drank, dàt ligt in uw onmiddellijk bereik en geeft direct resultaten.

Des avonds werd door dr. Stein, den algemeenen secretaris van het Congres-comité, een voordracht met lichtbeelden gehouden in het Urania-theater, welke door een groot aantal personen uit alle standen werd bijgewoond.

Bovendien werd nog een vergadering gehouden door de Onthouders-studentenvereeniging, waar het woord werd gevoerd door prof. Gruber en prof. Forel en dr. Holitscher, van Perkenhammer een voordracht hield over: *Onthouding als steun voor de zedewetten*, en prof. Enderstedt, van Stockholm, over: *De Onthoudingsvereeniging onder de Zweedsche studenten.*

Zaterdag 16 September, de laatste Congresdag, legde reeds 's morgens 8 uur beslag op de Congresleden: mevr. Helenius, van Helsingfors, zou nog eens spreken over: *School en Drankbestrijding.* Voor een klein gehoor besprak zij in een der zijzalen datgene, wat voor de propaganda onder de onderwijzers in de eerste plaats noodig was: een goed boek, waarin uitgewerkte lessen, voor de school, en een studieboek voor de onderwijzers.

Om 9 uur begon de officiëele zitting, die gepresideerd werd door den eerst-ondergeteekende, en die gewijd was aan de bespreking van de *Hervorming van het herbergwezen*, doch waarbij inleidingen en discussies zich al spoedig concentreerden op het Gothenburgerstelsel.

I. *Alcoholkapitaal en tegenkapitaal.* Inleider dr. jur. Eggers van Bremen.

De beide sterkste wortels van het alcoholisme zijn: de zucht der menschen om zich van tijd tot tijd meer of minder te bedwelmen en het kapitaal. De zucht naar alcohol kan niet met vrucht worden tegengegaan zoolang het alcoholkapitaal bloeit. Dat de menschheid niettegenstaande het jarenlange alcoholgebruik nog niet te gronde is gegaan, komt voor het grootste deel daarvan, dat het alcoholkapitaal nooit en nergens heerschte als thans het geval is.

Waar de meeningen omtrent de schadelijkheid van bepaalde hoeveelheden alcohol onder de ernstige drankbestrijders van alle richtingen nog niet overeenstemmen, daar zijn, op enkele uitzonderingen na, allen het er over eens, dat het alcoholkapitaal hoogst gevaarlijk is. De macht daarvan moet gebroken worden. Er moet naar gestreeft worden, om het geldelijk belang bij het drankgebruik tot een minimum te herleiden.

De macht der vroegere drinkgewoonten is voor een groot deel gebroken en de bestrijding er van is in hoofdzaak afgeloopen; vooral de Engelschen en Amerikanen hebben zich in dit opzicht verdienstelijk gemaakt. Nu komt de moeilijke strijd tegen het drankkapitaal. Op dit gebied zijn nog geen groote resultaten bereikt, ook niet bij de pas genoemde volken; in Engeland bleef in de laatste 70 jaar het drankgebruik per hoofd ongeveer even hoog en aan de overzijde van den oceaan mag niet van een voortgaande verbetering gesproken worden.

De groote leermeesters in de bestrijding van het alcoholkapitaal zijn Zweden, Noorwegen en Finland, de landen waar volgens de statistieken het drankgebruik het laagst is en waar bovendien de macht van het alcoholkapitaal gebroken is. Dat is verkregen door het Gothenburgerstelsel.

Na een uiteenzetting van dit stelsel gegeven te hebben, wees inleider er op, dat het getoond heeft aan alle omstandigheden te kunnen aanpassen: in Noorwegen en in verscheidene Staten van Amerika is het van toepassing op *alle* alcoholhoudende dranken; in Duitschland en Engeland heeft men proeven genomen met een soortgelijk stelsel, doch waaraan het monopoliekarakter ontnomen was, en overal had het een goed resultaat.

Alle richtingen onder de drankbestrijders kunnen — zonder ook maar iets van hun eigen grondbeginsel te laten varen — voorstanders van dit stelsel zijn. Wel zijn er onthouders, die er zich sterk tegen verzetten, doch er zijn er ook, die het even krachtig verdedigen. De tegenstanders vreezen, dat het onthoudingsbeginsel schade zal lijden en de redding van alcoholisten

er door bedreigd zal worden, doch dat is overal van voorbijgaanden aard geweest. Alle andere middelen ter bestrijding van het alcoholkapitaal zijn gebleken niet voldoende te zijn, het zou dus verkeerd zijn, om uit onthoudingsdogmatisme de invoering van het Gothenburgerstelsel tegen te gaan. Het groote alcoholkapitaal moet door een nog grooter tegen-kapitaal, dat het algemeen belang dient, worden overwonnen. In dit opzicht gaat de zon voor de drankbestrijding in het Noorden op.

II. *Hervorming van het herbergwezen.* Inleider dr. M. Legrain van Parijs.

Spreker richtte zich in het eerste deel van zijn inleiding tegen de rede van dr. Eggers, er op wijzende, dat gedurende de 50 jaren, dat het Gothenburgerstelsel in Zweden werkt, het totaal verbruik hoogstens met 1 L per hoofd is afgenomen. Daarna toonde hij aan, dat het herbergwezen, in zijn oorsprong goed en noodig, door den alcohol tot een ramp is geworden. De verkoop van alcoholhoudende dranken is hoofdzaak geworden, ja, men verkoopt thans de eetwaren als middel, om de bezoekers tot drinken te brengen. De herberg is op deze wijze geworden tot een plaats van desorganisatie, tot een onzedelijke, gevaarlijke inrichting; neem het vergif alcohol uit de herberg weg en het normale der instelling is weder teruggekeerd.

De drankhuizen geven wel het aanzijn aan drinkers en cultiveeren de ziekte, doch er zouden veel minder drankhuizen zijn indien de ziekte van alcohol te moeten gebruiken in haar schijnbaar zoo goedmoedige en verlokkende gedaante, vooral in die van „matigheid” niet zoo algemeen was.

Zoo is het ook met het alcohol-kapitaal, dat dient om de behoefte naar drank te bevredigen. Het is historisch onjuist om te beweren, dat het drankkapitaal de drankzucht veroorzaakt heeft. Het vergenoegt er zich mee, haar wakker te houden en dat is reeds voldoende, om het als een kwaad te brandmerken.

De herberg is een plaats der verlokking geworden, — doch alleen, doordat er ziekelijke neigingen zijn, die naar het drankhuis voeren.

Wil men het herbergwezen hervormen, dan dient men in de eerste plaats de zeden en gewoonten te hervormen. En daar die wijziging in de richting der onthouding moet uitgevoerd worden, zal men de herbergen ook alcoholvrij moeten maken. Blijft men — zij het ook in anderen vorm — alcohol schenken, dan komt men niet verder, en dàt is de grondfout van het Gothenburger stelsel, evenals van ieder systeem, waarbij de verkoop van alcohol gehuldigd wordt. In plaats van het kwaad

weg te nemen, werkt men aan de instandhouding er van. De onthouders voeren den strijd tegen het alcoholkapitaal op de juiste wijze: zij boycotten alles wat met den drankhandel in verband staat.

Dat alleen is echter niet voldoende, — er moet een anti-alcohol-kapitaal gevormd worden, waaruit alcoholvrije herbergen opgericht worden, gelijk dat door de Goede Tempelieren met zooveel vrucht geschiedt.

Het „matige" drankhuis is een bedrog, een onbewuste verleiding van de zwakken, wier aantal legio is.

De hervormde herberg moet aan tweeërlei voorwaarden voldoen: *a.* volkomen alcoholvrij zijn, *b.* een waarlijk vriendelijke en aantrekkelijke verkeersplaats zijn.

III. *De invloed van de drankwetgeving op de hervorming van het herbergwezen.* Inleider dr. Matti Helenius, van Helsingfors.

Na in herinnering gebracht te hebben, hoe het oordeel over de waarde van den alcohol zich langzamerhand wijzigt, zegt inleider, dat de drankwetgeving een getrouw beeld is van dat oordeel. Het wijzigt zich niet plotseling doch geleidelijk en thans is de radicale wijziging reeds begonnen: de oogen van physiologen en sociaal-statistici — de mannen, die bij hun studie het meest op den alcohol stuiten — zijn reeds opengegaan. De onhoudbaarheid is reeds gebleken van de gronden, waarop de wetgeving tegenwoordig in de meeste landen steunt (n.l. dat men zich alleen tegen het grove misbruik moet verzetten; dat het bij het drankgebruik mogelijk is, en aan ieder moet worden overgelaten, te drinken zooveel hem lust; dat de verschillende alcoholhoudende dranken in gevaarlijkheid zeer verschillen e.d.m.) Aan de hand der feiten toont inleider aan, dat de gewoonlijk gebezigde wettelijke middelen ontoereikend zijn.

Er zijn twee landen in Europa, waar men in den strijd tegen den alcohol blijvende resultaten verkregen heeft: n.l. Noorwegen en Finland, wat aangetoond wordt met de verbruikscijfers. 1) In de wetgeving dier landen heerschen twee hoofdbeginselen: 1°. het monopolie-aandeel-maatschappijsysteem in kleinhandel en tappen (in zijn oorspronkelijken vorm het Gothenburger stelsel), 2°. het recht der gemeenten, om den kleinhandel en het tappen te verbieden (local option).

---

1) Volgens Sundbarn waren zij (1896—1900) voor: Frankrijk 16,7 L., België 13,2 L., Zwitserland 12,6 L., Denemarken 11,1 L, Duitschland 9,9 L., Italië 9,6 L., Engeland 8,4 L., Hongarije 7,0 L, Zweden 5,4 L, Noorwegen 2,5 L., Finland 2,0 L. In 1903 waren de cijfers voor de laatste twee landen 2,2 L. en 1,7 L.

In de wetgeving moet allereerst gezorgd worden, dat noch particulieren, noch openbare kassen belang hebben bij den kleinverkoop en het tappen van alcohol; de geheele winst moet worden aangewend voor de bestrijding der drinkzucht en het instandhouden en stichten van inrichtingen, die het drankgebruik afbreuk doen. De ervaring heeft bewezen, dat het beste resultaat verkregen wordt daar, waar niet enkel het monopolie op dien grondslag bestaat, maar waar het volk ook het recht heeft, dien verkoop te verbieden, als althans de openbare meening zoo ver gevorderd is. Met cijfers, betreffende Zweden en Noorwegen, toont spreker dit aan: in Zweden geldt het Gothenburgerstelsel, in Noorwegen bestaat daar naast het Local-option, in Zweden nam het gebruik van alle alcoholhoudende dranken toe, in Noorwegen was dat niet het geval. 1)

De grondslagen van beide stelsels zijn nog niet consequent doorgevoerd. De nieuwste Noorsche wet (1904) en het laatste Finsche ontwerp (1905) toonen, dat men daar tracht steeds meer en meer het doel te naderen: het zoogenaamde Gothenburgerstelsel verbonden met het Local-option ook voor wijn en bier.

Inleider meldt als een interessante bijzonderheid dat de man, die telkens in den laatsten tijd als de verdediger van den alcohol werd opgeroepen, prof. Atwater, voor de toekomstige wetgeving van Amerika een ontwerp heeft gemaakt, dat in hoofdzaak overeenkomt met het radicale Finsche ontwerp.

Natuurlijk mag de wetgeving de openbare meening niet vooruitgaan. Slechts die wet wordt gerespecteerd, die de uitdrukking is van den wil en de gewoonten des volks.

Aan deze inleidingen knoopte zich een uitvoerig debat vast, waarvoor zooveel personen zich hadden laten inschrijven, dat de tijd voor ieder beperkt moest worden tot 5 minuten. Bijna alle sprekers richtten zich tegen de denkbeelden van Dr. Eggers.

Dr. Hollitscher van Pirkenhammer zegt, dat het Gothenburger stelsel niets zal baten, als het niet wordt uitgestrekt tot wijn en bier; overal toch wordt afneming van gedistilleerd-verbruik gevolgd door vermeerdering van bierverbruik. — Een Rus wijst er op, dat het Russische monopolie het drankgebruik niet heeft kunnen verminderen; men koopt rum in de Staatsdrankhuizen

1) Gebruik per hoofd:

		Gedist.	Bier.	Wijn.	Totaal alcohol.
Zweden	1891- 1895	6,7 L.	27,6 L.	0,6 L.	4,5 L.
„	1896—1900	8,0 „	33,4 „	0,7 „	5,4 „
Noorwegen	1891—1895	3,5 „	20,1 „	1,2 „	2,7 „
„	1896—1900	2,8 „	20,3 „	2,5 „	2,5 „

waar men haar niet mag drinken, gaat er mee naar de Staatstheehuizen waar ze geconsumeerd wordt; in Zuid-Rusland moest men de theehuizen sluiten, omdat ze huizen van ontucht waren geworden. — De heer Crone, van Amsterdam, vult de cijfers van dr. Helenius aan met de vermelding, dat in Nederland in 1904 7.64 L. gedronken werd. — Hähnel van Bremen bestrijdt het Gothenburger stelsel en acht tijd en geld, aan verder onderzoek daarvan besteed, verloren. Men probeere het met onthouding, langs dien weg wordt het alcoholkapitaal krachtig aangetast. — Dr. Milliet de directeur van het Zwitsersche monopolie, verdedigt dat stelsel. — Prof. Forel wijst op Canada en Nieuw-Zeeland — waar men „razend hard naar het Verbod loopt" — die zonder Gothenburger stelsel mooie resultaten kregen; hij vraagt Eggers hoe men in Centraal-Europa, met zijn enorme bier- en wijnindustrie, het Gothenburger stelsel zal moeten toepassen en wijst op dr. Milliet, die het Gothenburgerstelsel beneden het Zwitsersche monopolie stelde, dat totaal zonder resultaat was gebleven. Mr. Malins, van Birmingham, bestreedt eveneens het Gothenburgerstelsel, terwijl dr. Hayem, van Parijs, zich tegen elk monopolie verzette: eerst moet het volk worden opgeheven. Een Hongaarsche volksvertegenwoordiger verklaart, dat door hem een voorstel tot Zondagssluiting zal worden ingediend. — Dr. Möller stelt voor, om op het volgende Congres het Gothenburgerstelsel tot een afzonderlijk punt van beraadslaging te maken, met een voor- en een tegenstander uit Scandinavië tot inleiders.

Toen werd het woord verleend aan prof. Kurt Wallis, lid van den Zweedschen Rijksdag, wien, waar hij als „deskundige" was opgeroepen, meer dan 5 minuten werd toegestaan. Deze verklaarde, dat men zich vergist, wanneer men meent, dat de drankhuizen der tapperij-maatschappijen niet gezellig zijn ingericht: de weelderige inrichting er van wordt door veel Zweden afgekeurd, omdat daardoor het volk uithuizig wordt gemaakt. Op de meeste Zweedsche plaatsen is dit de meening: we zullen het Gothenburgerstelsel invoeren, want dan krijgen we geld voor betere wegen e. d. m. Spreker is van oordeel, dat die dingen door de directe belastingen er moeten komen. Als een waarschuwing riep hij het Congres toe: „Wilt ge het Gothenburgerstelsel invoeren, komt dan eerst kennis nemen van de werking er van!" Vervolgens wees hij op de geheel andere meeningen in Zweden, die veroorloven, dat de Rijksdag 160 à 170 duizend kronen geeft, om de onderwijzers met het drankvraagstuk bekend te maken: op die wijze alleen zal het gelukken op de juiste manier de kinderen te bereiken.

Dr. Lichtenberg, van München, vroeg het Congres, of men niet bezig was strijd te voeren over de opvoeding van een kind, dat nog geboren moest worden: het abstinente volk! Men zegt, dat het een utopie is, te verwachten, dat dit eenmaal komen zal, doch hij wijst op dr. Eggers, die vroeger verklaarde nooit onthouder te zullen worden en thans vertelde het te zijn!

In zijn repliek wees dr. Eggers er op, dat het Local-option niet staat tegenover, doch naast het Gothenburgerstelsel. Zoolang echter het alcohol-kapitaal zoo machtig is, zal men met het Local-option niets kunnen uitvoeren. Geld is noodig; welnu, het Gothenburgerstelsel kan ons dat leveren.

De eerstondergeteekende was voornemens, in aansluiting aan de inleiding van dr. Helenius, een overzicht te geven van de voornaamste wijzigingen in 1904 in de Nederlandsche Drankwet aangebracht. Met het oog op den beschikbaren tijd zag hij echter van het woord af en deponeerde het overzicht, ter opneming in het officiëele Congres-Verslag, bij het Congres-Bureau.

In de middagzitting deed de voorzitter mededeeling van een telegram van Z. M. den Keizer-Koning als antwoord op een telegram, dat op het avondfeest der stad Budapest verzonden was.

Daarna werden een paar huishoudelijke zaken aan de orde gesteld:

1°. *De keuze van plaats van bijeenkomst voor het volgende Congres.* Namens den Zweedschen Koning noodigde prof. Kurt Wallis het Congres uit naar Stockholm te komen; mr. Malins, van Birmingham, stelde namens de Engelsche onthoudings-organisaties Londen voor. Met overgroote meerderheid werd Stockholm gekozen.

2°. *Beperking van het debat.* Het Congres-bestuur stelde voor niet meer toe te laten, in het debat stukken voor te lezen, daar dit meestal niet is het voeren van debat doch het voorlezen van een vooraf opgesteld stuk, te pas of te onpas aangebracht; het Congres nam dit aan.

Vervolgens kwam het laatste onderwerp aan de beurt: *De organisatie der anti-alcoholbeweging*, waarover een drietal inleidingen werden uitgesproken:

I. Inleider dr. Wlassak, van Weenen.

Onder anti-alcoholbeweging kan spreker niet verstaan de „matigheids"-beweging. Wel is er groot verschil tusschen de „matigheid" van vroeger en nu, wel worden thans niet meer

als toen de drinkgewoonten in bescherming genomen, toch blijven de „matigen" ze nog met de daad huldigen. Slechts de onthoudingsbeweging keert zich vierkant tegen den alcohol. En alleen een hechte onthoudings-organisatie is in staat een macht te vormen tegenover de geweldige materieele belangen, die bij het alcoholbedrijf betrokken zijn.

Men moet trachten de breede massa des volks in die organisaties te betrekken, want alleen een volksorganisatie zal in staat zijn, om de drinkgewoonten van geheel het volk te veranderen. Wat zulk een organisatie vermag, toonen de Scandinavische landen, niet alleen door de wijziging der drinkgewoonten, doch ook door den invloed op de Regeeringsmaatregelen tegen den alcohol. Vooral voor deze laatste is een radicaal programma onontbeerlijk, wanneer men schijn-verbeteringen wil vermijden.

Voor de onthoudingsbeweging zelf is het van belang, dat zij aanraking zoekt met de sociale stroomingen van onzen tijd. De alcohol-onthouding op zich zelf, als een hygiënische maatregel, heeft, gelijk de ervaring leert, geringe uitwerking. Zij krijgt echter terstond groote kracht, als men in haar ziet een middel tot verkrijging van betere sociale toestanden.

II. *De beteekenis van de politieke rechten in den strijd tegen het alcoholisme.* Inleider prof. dr. Andor v. Máday van Budapest. Diens betoog kwam op het volgende neer:

In het kiesrecht zijn drie elementen, die de alcoholbeweging ten goede komen:

1°. Het geheime kiesrecht. De geheimhouding vermindert de alcoholische uitspattingen, die een gevolg van de openbare stemuitbrenging zijn;

2°. Het algemeene kiesrecht. Het kiesrecht is een middel tot moreele verheffing der onderste lagen des volks, waardoor de anti-alcoholbeweging vasten voet in die klassen kan krijgen. Ook geeft het den minder bemiddelden een wapen om de accijnsen op de voedende levensmiddelen af te schaffen, waardoor de kans, dat de arme het alcoholisme ten prooi zal worden, vermindert;

3°. Het vrouwen-kiesrecht. Hierdoor krijgen diegenen een stem, die het meest te lijden hebben onder het alcoholisme in de familie Hadden de leden van de Worlds Womens Christian Temperance Union het kiesrecht, dan zou daardoor alleen reeds een half millioen stemmen in het belang der anti-alcoholwetgeving worden uitgebracht. In Australië, waar vrouwenkiesrecht is, heeft men reeds het schenken van bedwelmende dranken op verkiezingsdagen verboden.

III. Inleider dr. Philipp Stein van Budapest.

In de geschiedenis der moderne anti-alcoholbeweging zijn drie phasen te onderscheiden. In de eerste wordt het alcoholisme als zonde aangezien, in de tweede als ziekte van het individu en in de derde als sociaal gevaar. In de eerste phase begon men met moraliseerende middelen, het eerst in de Angel-Saksische landen en wel met den eisch van „matigheid." Het totaal uitblijven van elk resultaat voerde tot de onthouding, eerst van gedistilleerde dranken alleen, daarna van alle alcoholhoudende dranken. In dit stadium werd de aandacht der wetenschap meer op de quaestie gevestigd en ontstond de erkenning van het alcoholisme als ziekte; de onthouding is het werkzame geneesmiddel voor den drankzuchtige; het vraagstuk van de bestrijding van het alcoholisme is een geheel individueel hygiënische zaak; is de onthouding geneesmiddel voor den alcoholist, de „matigheid" is het voorname middel ter voorkoming van het kwaad. De studie van de economische zijde der quaestie, de erkenning van het bedenkelijke ook van het geregelde matige gebruik voert tot het stellen van de geheelonthouding als grondslag voor de organisatie van de anti-alcoholbeweging,

Op dien grondslag moet er voor gezorgd worden, dat de elementen, welke voor het geestelijk en lichamelijk welzijn des volks te zorgen hebben, nl. artsen en onderwijzers, in de beweging worden getrokken.

Het is van groot nadeel, dat de ervaringen en uitkomsten van onderzoekers en strijders veel te langzaam van het eene naar het andere land worden bekend gemaakt. Daarom is het wenschelijk, dat een internationale leiding der beweging ontstaat. Welk voordeel dit geeft toont de Orde der Goede Tempelieren. Die wereld-centralisatie moet staan boven nationaliteit en geloof en er alleen voor zorgen, dat de uitkomsten der wetenschap, de ervaringen hier en ginds opgedaan op de eenvoudigste en goedkoopste wijze in elk land bekend raken. Iedere nationale beweging heeft er dan voor te zorgen, dat die wetenschap in het volk doordringt.

Op deze inleidingen volgde een langdurig en levendig debat, waarin veel herhaald werd, van hetgeen reeds in de inleidingen was gezegd, terwijl op enkele onderdeelen wat dieper werd ingegaan. Het door dr. Stein geopperde denkbeeld van een „internationaal anti-alcohol secretariaat" werd warm ondersteund door den wereld-voorzitter van de Orde der Goede Tempelieren, prof. Wawrinsky, van Stockholm. — Dr. Milliet, de directeur van het Zwitsersche Alcohol-Monopolie, verklaarde, niet zonder heftigheid, het niet eens te zijn met de beschouwingen van

dr. Wlassak, die gesproken had van het ras der „ouderwetsche matigheidsvoorstanders", die het voor de drinkgewoonten opnamen, doch welk ras nu aan het uitsterven was: hij (dr. Milliet) was een vertegenwoordiger van dat ras en nog springlevend — en daarna ging hij over tot een schildering van de genoegens van het „matig" drinken, wat dr. Wlassak in zijn repliek er toe bracht, dr. Milliet het type te noemen niet van de „ouderwetsche matigheid" doch van de „culinarische matigheid". — Dr. Gonser, de secretaris van den Duitschen Matigheidsbond, meende, hoewel de waarde der geheelonthouding óók als volksbeweging erkennende, dat toch ook de matigheidsbeweging wel in staat was, om iets ten goede uit te voeren. Verschillende andere sprekers prezen op meer of minder sterke wijze de geheelonthouding aan; ook werd een bijzonder beroep op de vrouwen gedaan.

Hiermede waren de beraadslagingen geëindigd. Na een woord van dank aan het Congres-comité in het algemeen en den voorzitter, dr. Ghyzer, en den secretaris, dr. Stein, in het bijzonder, namens het Congres door miss Gray van Londen uitgesproken, werd met de gebruikelijke plichtplegingen door den voorzitter het Congres voor gesloten verklaard.

Met een „tot weerziens in Stockholm" ging men tegen 's avonds 7 uur uiteen.

Dien avond werden nog twee vergaderingen gehouden:

I. Een volksvergadering, waar onder leiding van Adolf Kiss ongeveer 3000 arbeiders, grootendeels sociaal-democraten, bijeen waren, om te hooren naar de woorden van prof. Forel, dr. Fröhlich, den leider der onthoudingsbeweging onder de arbeiders in Weenen, mevr. Helenius en dr. Gumplovitz, die allen de noodzakelijkheid der geheelonthouding voor de arbeiders aantoonden. Evenals gedurende het heele Congres, werd ook hier door de exploitatie-maatschappij van een minerale bron een groote hoeveelheid van het bronwater gratis beschikbaar gesteld. Een uitnemende reclame!

II. De vertegenwoordigers van Hongaarsche gemeentebesturen hielden onder voorzitterschap van dr. Gustav Lenk een bijeenkomst, waarin, na een inleiding van dr. Johann Ritók, besloten werd de resultaten van het gehouden Congres in een Rapport saam te vatten en dat aan alle gemeentebesturen van Hongarije te zenden. De vergadering vereenigde zich met de volgende grondslagen voor wettelijke maatregelen: het Gothenburger-

stelsel moet met wijzigingen worden ingevoerd; de „vergunningen" moeten trapsgewijze worden ingetrokken en ten slotte aan een maatschappij worden gegeven; de Zondagssluiting der drankhuizen moet ingevoerd worden; het weekloon der arbeiders moet niet op Zaterdag, doch op Maandag worden uitbetaald; in alle Hongaarsche scholen moeten voordrachten over den alcohol gehouden worden; iedere onderwijzer, die als alcoholist bekend staat, moet ontslagen worden; de verkoop van geestrijke dranken aan jeugdige personen moet met vrijheidsberooving bestraft worden; de gemeentebesturen moeten een statistiek aanleggen voor ziekte- en sterfgevallen, waarbij de alcohol betrokken is.

In een drietal der bijzalen van de Müscarnok werd een anti-alcoholische tentoonstelling gehouden: grootere en kleinere brochures, platen, grafische voorstellingen e. d. gaven een beeld van de werkzaamheid en den omvang der drankbestrijders-vereenigingen in verschillende landen van Europa; uit den aard der zaak waren de vereenigingen uit Oostenrijk-Hongarije het best vertegenwoordigd. Uit Nederland was weinig ingezonden; we merkten op: een vrij volledige inzending der uitgaven van den „Algemeenen Nederlandschen Geheel-Onthoudersbond"; tabellen over den omvang der „Nederl. Vereeniging tot Afschaffing van Alcoholhoudende Dranken" en van „Sobriëtas" en eenige gegevens en geschriften van den „Volksbond". Een ander deel der tentoonstelling omvatte tal van alcohol-lampen, voorts allerlei alcoholvrije dranken, vooral veel Hongaarsch bronwater, vervangingsmiddelen voor koffie, e. d.

Ten slotte meenen ondergeteekenden hun indrukken van het Congres als volgt te moeten weergeven:

I. De heftige strijd tusschen „onthouding" en „matigheid", die vroeger de Internationale Congressen meermalen onverkwikkelijk maakte, schijnt uitgewoed te zijn. Deed zich te Budapest een enkele maal een stem hooren ter verdediging van het matigheidsbeginsel, dan geschiedde dit op verontschuldigende wijze en geen enkele maal ging dit over in een onhebbelijken aanval op de onthouding en de onthouders als te Bremen door prof. Hueppe, van Praag, geschiedde. Wel maakte hierop toon en houding van den directeur van het Zwitsersche Alcohol-Monopolie een uitzondering, maar dit vermocht de gemoederen niet verder te brengen dan tot een gullen lach, toen deze spreker deswege door dr. Wlassak, van Weenen, genoemd werd het type van de culinarische matigheid. Inleidingen en discussies stonden zeer beslist op den bodem der geheel-ont-

houding: vooral de sober ernstige beschouwing van prof. Laitinen was een krachtig pleidooi voor de onthouding uit het oogpunt der rassen-hygiëne, doch ook met die van Kassowitz en Forel was dit het geval.

II. Ook de stemmen der ervaring op het gebied der practische drankbestrijding, die zich uit verschillende landen deden hooren, waren een krachtige aanbeveling voor de onthouding als volksbeweging; vooral wat op dit gebied reeds in Noorwegen en Finland, doch ook in de Angel-Saksische landen, bereikt is, pleitten er sterk voor, terwijl de wondere groei van de Orde der Goede Tempelieren en het enthousiasme van haar leden in Noord-Duitschland toonen, dat óók in landen, waar schijnbaar de onthouding geen kans had in te burgeren, de radicale drankbestrijding in staat is het volk te bezielen.

III. De school wordt langzamerhand een rol van beteekenis toebedeeld. Opmerkelijk is hierbij, dat meer en meer gehuldigd wordt het standpunt der Nederl. Onderwijzers-Propaganda-Club voor Drankbestrijding, n.l. om niet den — door genoemde club averechtsch geachten — weg te volgen van door de kinderen op de ouders te werken, doch, naast het waarschuwen en voorlichten van het kind in de school, te trachten rechtstreeks de ouders te bereiken door huisbezoek en oudersavonden, om ook langs dien kant het kind te beveiligen. Allerlei personen, buiten het onderwijs en de school staande, meenden dat verplicht antialcoholonderwijs op de volksscholen moest ingevoerd worden, doch daartegenover stonden verscheidene onderwijzers, die, als de genoemde Nederlandsche Onderwijzers-Propaganda-Club, van oordeel zijn, dat zulk onderwijs meer kwaad dan goed zou doen, zoolang de onderwijzers niet althans eenigszins met het alcoholvraagstuk bekend zijn en door die kennis het hooge belang van een ernstige drankbestrijding inzien. Verspreiding van kennis, niet alleen op de opleidingsscholen voor onderwijzers, doch ook onder de reeds in functie zijnde onderwijzers, als in Zweden geschiedt, waar de Regeering duizenden kronen besteedt daarvoor, dàt is hetgeen waarvoor gezorgd moet worden.

IV. Gingen er eenerzijds stemmen op, om dronkenschap als verzwarend feit bij de beoordeeling van misdrijven te doen gelden, algemeen was het oordeel, dat de misdadiger-alcoholist niet in de gevangenis, doch in een asyl of een herstellingsoord thuis behoort,

V. Inleidingen en discussies over „Alcohol en Arbeiders" deden duidelijk zien, dat de „ellende-theorie" gestadig aan-

hangers verliest; dat meer en meer het inzicht ontstaat, dat de samenhang tusschen de sociale toestanden en het drankgebruik minder mechanisch is dan veelmalen beweerd wordt. Over het algemeen schijnt de meening veld te winnen, dat voor de bestrijding van het drankkwaad veel te verwachten is van ontvankelijk worden voor hoogere, ideëele motieven. Een enkele spreker wees in dit verband op de beteekenis speciaal van het godsdienstig leven.

VI. Waren slechts enkele sprekers beslist vóór het Gothenburgerstelsel en was de groote meerderheid even beslist er tegen, toch is een nader en dieper-dan-tot-dusverre-gaand onderzoek ter plaatse wenschelijk, om tot een alzijdig inzicht te komen. Het zal goed zijn, op het volgende Internationale Congres te Stockholm dit stelsel tot een afzonderlijk punt van bespreking te maken.

VII. Daar uit alles bleek, dat de Nederlandsche anti-alcoholbeweging, al is zij dan ook minder krachtig wat ledental en inkomsten betreft dan in menig ander land, in gehalte van strijdwijze en argumenten verre van in de achterste rijen staat, verdient het aanbeveling dat zij, meer dan nu het geval was, deelneemt aan een eventueel aan een Congres te verbinden tentoonstelling op dit gebied.

November 1905.

L. Peerbolte.
Ch. Ruys de Beerenbrouck.
Th. W. v. d. Woude,
Rapporteur.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 17 en Maandag 18 December 1905, n°. 296.

N°. 119.

VERSLAG *van den heer* Jhr. Ch. F. van de Poll *omtrent zijne bevindingen als gedelegeerde der Nederlandsche Regeering voor het Congrès International des Chambres de Commerce et des Associations Commerciales et Industrielles, gehouden te Luik op* 7, 8 *en* 9 *September* 1905.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Op voordracht van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid door Hare Majesteit de Koningin bij besluit van 29 Maart 1905 n°. 17 benoemd tot gedelegeerde van de Nederlandsche Regeering voor het in September 1905 te Luik te houden „Congrès International des Chambres de Commerce et des Associations Commerciales et Industrielles", vernam ik, onder mededeeling van die vereerende benoeming, dat het Zijne Excellentie aangenaam zoude wezen omtrent mijne bevindingen op het Congres een verslag te ontvangen, vergezeld van een exemplaar der op het Congres betrekking hebbende rapporten en verslagen van vergaderingen.

In vervolg op die mededeeling gewerd mij eene missive van Zijne Excellentie dd. 9 Mei, waarin mij werd verzocht — in verband met de wenschelijkheid, dat het streven, om in België de Nederlandsche taal meer ingang te doen vinden, van Nederlandsche zijde wordt bevorderd — voor zooveel mogelijk het noodige te doen, opdat de verslagen van het Congres ook in de Nederlandsche taal zouden worden uitgegeven.

Dientengevolge heb ik, na daartoe door den Minister te zijn gemachtigd, dezen wensch van Zijne Excellentie overgebracht aan den heer Voorzitter van het „Comité d'Organisation."

In antwoord daarop werd door mij de mededeeling ontvangen, dat in de Nederlandsche taal vertaalde exemplaren van het programma en van een verslag van het tot op dien datum verrichte, ter verspreiding onder belangstellenden, te mijner beschikking zouden worden gesteld — hetgeen ook geschied is — doch tevens werd mij beleefdelijk te kennen gegeven dat, wegens de daaraan verbonden kosten, moest worden afgezien van de gevraagde vertaling der rapporten van de vergaderingen, welke rapporten enkel in de Fransche taal het licht zouden zien.

Aangezien mij van officieele zijde bericht is, dat het publiceeren der rapporten betreffende de vergaderingen van het Congres nog geruimen tijd op zich zal doen wachten, heb ik thans de eer Uwe Excellentie hierbij te doen toekomen: de gedrukte rapporten en verdere stukken, betrekking hebbende op de voorbereiding van het Congres, gelijk op nevensgaande afzonderlijke lijst van bijlagen vermeld; terwijl ik mij voorstel Uwe Excellentie de vergaderingsrapporten te doen toekomen, zoodra die het licht zullen hebben gezien.

De vraagpunten, waarover in die vergaderingen van gedachten werd gewisseld, waren niet zeer gecompliceerd; de beschouwingen over die vraagpunten, zooals die zullen worden weergegeven in het officieele rapport, schijnen mij toe verdere commentaren dienaangaande overbodig te maken.

In zake mijne bevindingen op het Congres neem ik de vrijheid de volgende opmerkingen onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.

In algemeenen zin kan gezegd worden dat het werk, op het Congres verricht, van voorbereidenden aard is geweest, en dat het meest tastbare resultaat van de aldaar genomen besluiten bestaat in de stichting van een blijvend internationaal orgaan, dat zich ten doel stelt handels- en nijverheidsbelangen te bevorderen. Dit orgaan bestaat uit een permanent comité voor het bijeenroepen van op geregelde tijdstippen te houden internationale congressen.

Hiermede wordt beoogd niet alleen uitwisseling van denkbeelden omtrent die belangen in internationalen zin, doch ook het scheppen van een instituut, waarin alle beschaafde rijken zullen zijn vertegenwoordigd, en dat wellicht van invloed zal kunnen wezen ter voorkoming van internationale geschillen, voortspruitende uit belangenstrijd.

Hoezeer de handel in dergelijke gevallen nuttig kan optreden, is zeker duidelijk gebleken uit de geschiedenis van de bezoeken, in de laatste jaren gewisseld tusschen de vertegenwoordigers van den Engelschen en die van den Franschen handel.

De leiding van bovengenoemd comité werd voor de eerste maal opgedragen aan het Bureau van het Luiksche Congres. In dit comité wordt Nederland vertegenwoordigd door de heeren Aug. Hendrichs, oud-voorzitter der Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam, G. N. de Stoppelaar, voorzitter der Nederlandsche Kamer van Koophandel te Brussel en mr. W. Roosegaarde Bisschop, secretaris der Nederlandsche Kamer van Koophandel te Londen

Bepaald werd, dat de congressen ten minste eenmaal in de twee jaren zullen worden gehouden.

Op uitnoodiging der Regeering van Italië werd besloten, dat het eerstvolgende congres reeds in 1906 te Milaan zal samenkomen bij gelegenheid der internationale tentoonstelling aldaar.

Aan het comité werd door de vergadering opgedragen de noodige gegevens te verzamelen en te publiceeren betrekkelijk de wijze, waarop in verschillende landen handels- en nijverheidsorganen in den vorm van officieele of vrije Kamers of vereenigingen, zijn samengesteld en werken, terwijl ook de wensch werd uitgesproken dat van veranderingen in den bestaanden toestand voor het vervolg door het comité, in den vorm van publicaties, melding zal worden gemaakt.

Een dergelijke literatuur, waarin een en ander vereenigd is, ontbreekt thans nog, hoewel omtrent sommige onderdeelen belangrijke geschriften zijn uitgegeven.

Als zoodanig mag hier worden vermeld het rapport in zake de reorganisatie van de Kamers van Koophandel en Fabrieken in Nederland, aan het einde waarvan is opgenomen een overzicht van de inrichting en samenstelling der Kamers van handel en nijverheid in het buitenland, bewerkt door den heer mr. R. Feith.

Van dit rapport werd, door de goede zorgen van het bestuur der Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam, eene Fransche vertaling in brochurevorm ter beschikking der leden van het Congres gesteld, waarvan een dankbaar en zeer gewaardeerd gebruik werd gemaakt.

Intusschen dient niet uit het oog verloren te worden, dat dit overzicht thans reeds meer dan 8 jaar oud is, en derhalve herziening eischen zal, terwijl ook de wijze, hoe de materie geregeld is voor enkele der op het Congres vertegenwoordigd geweest zijnde Rijken, daaraan ontbreekt.

Het spreekt dan ook wel van zelf, dat vele congresleden onkundig waren van de organisatie in andere landen, en een beduidend deel van den aan de vergaderingen besteden tijd werd ingenomen door toelichtingen ten deze, van wege de vertegenwoordigers van verschillende landen.

In de toekomst mag verwacht worden, dat de vanwege het comité uit te geven publicaties een ieder in de gelegenheid zullen stellen volkomen voorbereid te dezer zake de congressen te bezoeken.

De vraag, in hoeverre officieele dan wel vrije vertegenwoordiging van handel en nijverheid voor eenig Rijk de voorkeur verdient, zal zonder twijfel steeds in verband met den volksaard van het betrokken Rijk moeten worden opgelost.

Als type van officieele vertegenwoordiging, waarmede men in het land zelf volkomen tevreden schijnt te wezen, mag zeker Oostenrijk-Hongarije genoemd worden; als type ook van de meest officieele wijze om het benoodigde werkkapitaal der Kamers op te brengen, mag datzelfde Rijk gelden, alwaar tot dit doel opcenten op de bedrijfsbelasting worden geheven.

België geeft een voorbeeld der goede werking van vrije vereenigingen.

Men heeft in dat Rijk tot in 1875 geleeft onder eene regeling, die in hoofdzaak overeenkwam met de ten onzent nog steeds geldende, en sedert dat jaar met zeer goeden uitslag het systeem der vrije vereenigingen daarvoor in de plaats gesteld.

Intusschen dient niet uit het oog verloren te worden dat ook hier de waarheid wel in het midden zal liggen, en dat zonder twijfel het belang van elk Rijk, dat de zaak op officieelen grondslag regelt, zal medebrengen naast de officieele Kamers het tot stand komen van vrije vereenigingen in de hand te werken, en voor die takken van handel en nijverheid, voor welke daartoe in de praktijk de wenschelijkheid blijkt, te bevorderen dat die zich in vrije vereenigingen groepeeren, teneinde hunne wenschen aan de Regeering kenbaar te kunnen maken.

Onder de vrije vereenigingen, welke zeer veel nut kunnen stichten, dienen in de eerste plaats de nationale Kamers van Koophandel, welke in het buitenland gevestigd zijn, genoemd te worden.

Voor Nederland heeft de ondervinding geleerd hoezeer dergelijke instituten snel en nuttig kunnen optreden, wanneer de nationale handelsbelangen op een overzeesche markt bedreigd worden. De mannen, die er zich voorspannen die belangen te behartigen, kunnen niet genoeg gewaardeerd worden; het is meer dan tijd dat eindelijk eens ten onzent de meermalen verkondigde meening, dat hun pogen in hoofdzaak bedoelt eigen zaken te bevorderen, wijke voor het juiste begrip, dat vaderlandsliefde hen in den regel doet handelen. Men houde dan ook rekening met het feit dat zij, die op de overzeesche markten in verschillende takken van handel en nijverheid werkzaam zijn,

steeds op den uitkijk zitten van hetgeen gebeuren gaat en daardoor een juisteren blik hebben op de onderdeelen van het complex van handelsbelangen, dan verwacht mag worden van een enkel officieel persoon, hoe bekwaam die overigens ook wezen moge.

Samenwerking tusschen die officieele personen en de Kamers van Koophandel in den vreemde zal gewis steeds van beide zijden gezocht moeten worden; het kan intusschen voorkomen dat, wegens persoonlijke redenen, zulke samenwerking te wenschen overlaat en daarom schijnt het zeer aanbevelenswaardig te wezen, dat de Regeering, telkens wanneer aan een consul of consul-generaal wordt opgedragen omtrent eenig handelsbelang van advies te dienen, daaraan de opdracht toevoege de ter plaatse gevestigde Nederlandsche Kamer van Koophandel uit te noodigen ook harerzijds aan de Regeering een rapport uit te brengen.

Er wordt meermalen beweerd, dat de Kamers van Koophandel en Fabrieken in Nederland niet altijd het nut praesteeren, dat men daarvan zou mogen verwachten. De reden van die bewering ligt gewis — naast de wijze waarop die Kamers worden samengesteld — aan het ontbreken van de noodige geldmiddelen om in het openbaar belang nuttig werkzaam te kunnen wezen. Ook dientengevolge zijn de Kamers veelal verhinderd de haar door de Regeering toegezonden wordende bescheiden, handel en nijverheid betreffende, op doelmatige wijze ter beschikking van de belanghebbenden te stellen, en beperken zij ook daardoor haar taak veelal te zeer tot het behartigen van locale belangen.

Wanneer de Regeering termen mocht vinden om aan een dringenden eisch des tijds te voldoen en tot de reorganisatie onzer Kamers van Koophandel en Fabrieken over te gaan, waarbij bovengenoemd rapport der commissie tot reorganisatie der Kamers van Koophandel en Fabrieken gevoegelijk tot leiddraad zal kunnen strekken, dan zal het zeker overweging verdienen eene vertegenwoordiging van het daarin genoemde centrale bureau der distriktskamers op te nemen in een college, waarin verder zitting zouden hebben vertegenwoordigers van vrije vereenigingen, welke zich ten doel stellen den nationalen handel en de nationale nijverheid te bevorderen, en die daartoe naar het oordeel der Regeering in de termen vallen. Onze Kamers van Koophandel in den vreemde, voor zooverre niet op te veel verwijderde markten gevestigd, zouden hierbij niet vergeten moeten worden.

Hoogst wenschelijk schijnt het dan het voorzitterschap van een dergelijken Raad van Handel en Nijverheid op te dragen aan een der hoofdambtenaren van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel, zoolang niet een afzonderlijke Directeur-

Generaal benoemd zal zijn voor handel en nijverheid. Hierdoor zoude bevorderd worden, dat die voorzitter steeds in staat zij voeling te houden met de stroomingen, die door het leven van onzen handel en van onze industrie gaan, en daardoor competent om te bevorderen, dat passende adviezen het oor der Regeering zullen bereiken.

Wanneer men een blik slaat op de enorme ontwikkeling, die handel en nijverheid zoowel in België als in Duitschland in de laatste kwart-eeuw hebben genomen, en de redenen nagaat, die daartoe hebben geleid, dan moet men ziende blind zijn om te kunnen blijven beweren, dat een maximum van ontwikkeling van nijverheid en handel bereikbaar is, zonder krachtigen steun van een op dat gebied steeds waakzame en door en door goed op de hoogte der toestanden zijnde Regeering. En tot een maximum van krachtsontwikkeling moet elke natie worden gebracht, die niet wil achter raken in den wedstrijd der volkeren op het internationale gebied van nijverheid en handel.

Van Nederlandsche zijde waren op het Congres aanwezig de volgende heeren: mr. Joh. Enschedé en G. S. de Clercq, voor de Maatschappij van Nijverheid. terwijl eerstgenoemde als voorzitter der Kamer van Koophandel en fabrieken te Haarlem ook deze Kamer vertegenwoordigde; Aug. Hendrichs en G. van der Horst als vertegenwoordigers der Kamers van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam; J. de Beer als vertegenwoordiger der Kamers van Koophandel en Fabrieken te Tilburg en J. P. F. Rutten en Fouquet als vertegenwoordigers der Kamer van Koophandel en Fabrieken te Maastricht. De Nederlandsche Kamers van Koophandel in het buitenland waren vertegenwoordigd door de heeren G. N. de Stoppelaar, L. van der Kun en jhr. E. J. de Stuers voor de Kamer van Koophandel te Brussel; mr. W. Roosegaarde Bisschop voor die te Londen; H. Oyens voor die Parijs en C. Rozenraad, die hoewel officieel de „Federation of foreign Chambers of Commerce in the United Kingdom" vertegenwoordigend, toch steeds onze samenkomsten bijwoonde en weder blijk gaf van zijn groote belangstelling in nationale zaken.

Hoewel de heer Canon-Legrand, voorzitter van het Comité d'Organisation, vergezeld door den heer G. N. de Stoppelaar, voorzitter der Nederlandsche Kamer van Koophandel te Brussel, door persoonlijk bezoek hier te lande heeft getracht meerdere belangstelling in het Congres in het leven te roepen en daardoor grootere deelneming van wege onze voornaamste Kamers van Koophandel en Fabrieken te verkrijgen, mochten zijne pogingen slechts ten deele met succes worden bekroond.

Evenmin is veel effect verkregen doordat in verschillende dag- en maandbladen de aandacht op het Congres gevestigd werd.

Dit valt te bejammeren, omdat de ondervinding, door de aanwezigen opgedaan, hen zeer zeker zal hebben geleerd dat ook buiten de zittingen van het Congres het samenzijn van de aanwezige Nederlanders zeker voor het goede doel, onze handels- en nijverheidsbelangen te bevorderen, nuttige vruchten zal kunnen afwerpen.

De besprekingen over dit onderwerp, gehouden na de zittingen waar steeds het overgroote deel onzer landgenooten zich aan den disch hebben vereenigd, hebben daartoe in ruime mate bijgedragen en reeds tengevolge gehad dat over eenige weken, op uitnoodiging van het hoofdbestuur der Maatschappij van Nijverheid, eenige bestuursleden van Nederlandsche Kamers van Koophandel in den vreemde te Amsterdam zullen overkomen ten einde over de bevordering dier belangen van gedachten te wisselen met daartoe uit te noodigen competente personen.

Met de mededeeling, dat eerst eenige dagen vóór den aanvang van het Congres bekend gemaakt werd, dat de leden van het Congres door de Kamer van Koophandel te Brussel (Union Syndicale) werden uitgenoodigd deel te nemen aan een op 11 September aldaar te geven raout, en hun de gelegenheid verstrekt zoude worden de hooge eer te genieten te worden voorgesteld aan Zijne Majesteit den Koning der Belgen — van welke uitnoodiging door velen geen gebruik kon worden gemaakt omdat zij reeds anders over hun tijd hadden beschikt — vermeen ik mijn verslag te mogen beëindigen, en blijft mij slechts over mijn dank uit te spreken voor het in mij gestelde vertrouwen, terwijl ik met den meesten eerbied verblijf;

Van Uwe Excellentie,
de dienstwillige dienaar,
CH. VAN DE POLL.

Haarlem, 16 October 1905.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 078720619